STUDII ȘI CERCETĂRI LINGVISTICE

1

ANUL XXI

1970

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

Pentru a vă asigura colecția completă și primirea la timp a revistei, reînnoiți abonamentul dv.

În țară, abonamentele se primesc la oficiile poștale, agențiile poștale, factorii poștali și difuzorii de presă din întreprinderi și instituții.

Comenzile de abonamente din străinătate se primesc la CARTIMEX, București, Căsuța poștală 134—135 sau la reprezentanții săi din străinătate.

La revue „Studii și cercetări lingvistice" paraît 6 fois par an. Le prix d'un abonnement annuel est de $ 5.— ; FF 25,— ; DM 20,—.

Toute commande à l'étranger sera adressée à CARTIMEX, Boîte postale 134—135, Bucarest, Roumanie ou à ses représentants à l'étranger.

En Roumanie, vous pourrez vous abonner par les bureaux de poste ou chez votre facteur.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice corespondență se vor trimite comitetului de redacție al revistei „Studii și cercetări lingvistice".

Apare de 6 ori pe an

Adresa redacției :
BUCUREȘTI, Sectorul I,
Calea Victoriei 194,
Telefon 15.15.45

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE

Anul XXI, nr. 1 1970

SUMAR

SCL, An XXI, Nr. 1, p. 1—154, Bucureşti, 1970

DISCUȚII ÎN LEGĂTURĂ CU METODA SEMANTICĂ TRANSFORMAȚIONALĂ

DE

ALEXANDRA ROCERIC și ILEANA VINCENZ

0. În cele ce urmează expunem cîteva observații sugerate de aplicarea metodei de analiză semantică transformațională la studiul limbii române.

Intenția autorilor este de a pune în evidență unele dificultăți întîmpinate în descrierea semantică a cîtorva clase de cuvinte, și nu de a propune o nouă metodă de analiză.

1. Una dintre metodele moderne de analiză semantică, pe care am încercat s-o aplicăm la studiul limbii române, este metoda semantică transformațională elaborată de J. J. Katz și J. A. Fodor [1]. Această metodă stabilește că analiza semantică reprezintă interpretarea structurii de adîncime — așa cum este ea definită în sintaxa transformațională [2].

Analiza semantică transformațională cuprinde: *a.* notarea în dicționar a unităților lexicale cu ajutorul trăsăturilor semantice, al trăsăturilor distinctive și al restricțiilor selective; *b.* formularea regulilor de combinare a acestor unități, denumite reguli de proiecție [3].

Unitățile cu care se operează sînt *mărcile* (*trăsăturile*) *semantice* (semantic markers), definite ca unități care permit o descriere a lexicului sub forma unui sistem [4]. Prin analiză se degajă și *mărcile distinctive* (distinguishers), care au funcția de a exprima proprietățile idiosincretice ale unităților lexicale [5].

Aceste două concepte au constituit obiectul a numeroase discuții, uneori cu caracter critic. În general, obiecțiile au fost următoarele [6]:

a. numărul de trăsături semantice nu poate fi limitat;

---

[1] J. J. Katz, J. A. Fodor, *The Structure of a Semantic Theory*, în *The Structure of Language. Readings in the Philosophy of Language*, New Jersey, 1964, p. 479—519 (= *Semantic Theory*); J. J. Katz, *The Philosophy of Language*, New York, 1966; J. J. Katz, P. Postal, *An Integrated Theory of Linguistic Descriptions*, Cambridge Mass., 1965 (= *Integrated Theory*).

[2] N. Chomsky, *Topics in the Theory of Generative Grammar*, The Hague, 1966, p. 16.

[3] Pentru o prezentare mai detaliată a metodei, în limba română, cf. Sanda Golopenția-Eretescu, *Semantica transformațională*, LR, XVI, 1967, 2, p. 101—109.

[4] *Semantic Theory*, p. 497.

[5] *Ibidem*, p. 498.

[6] U. Weinreich, *Explorations in Semantic Theory*, în *Current Trends in Linguistics*, III, The Hague, 1966, p. 395—477.

b. distincţia dintre trăsăturile semantice şi cele sintactice nu este clară;

c. nu toate mărcile semantice pot fi notate ca restricţii selective (condiţii suficiente pentru combinarea unităţilor lexicale);

d. mărcile distinctive nu se justifică nici prin consideraţii asupra sensului, ele neexprimînd componente conceptuale, şi nici prin consideraţii asupra referinţei, deoarece metoda care le utilizează nu-şi propune să analizeze raportul dintre construcţiile lingvistice şi obiectele, acţiunile, întîmplările etc. din universul real.

La aceste critici, autorii au răspuns astfel [7]:

a. numărul trăsăturilor semantice nu poate fi infinit, întrucît competenţa vorbitorilor, formalizată prin metoda semantică, constă dintr-un mecanism mental cu operaţii finite, deci presupune un număr finit de diferenţieri de sens;

b. trăsăturile sintactice se diferenţiază de cele semantice prin funcţia lor specifică [8] de a furniza informaţia necesară determinării condiţiilor în care lecţiunile lexicale asociate unui morfem pot fi atribuite acestui morfem M, într-o structură de adîncime;

c. mărcile semantice neutilizate ca restricţii selective sînt totuşi necesare în analiză, deoarece disting între ele sensurile unor cuvinte;

d. motivarea mărcilor distinctive pe baza consideraţiilor referenţiale nu este incompatibilă cu metoda semantică transformaţională.

2.0. În stadiul actual al discuţiilor, ni se par utile cîteva precizări referitoare la modul de delimitare a trăsăturilor semantice. Dată fiind natura lor complexă, aceste trăsături se delimitează cu mai multă dificultate decît trăsăturile fonologice [9], cu care prezintă, pînă la un punct, analogii [10]. După cum rezultă din lucrările de specialitate [11], trăsăturile semantice se degajă nu numai prin compararea unităţilor, ci şi prin referirea la obiectul din realitate denumit de lexemul respectiv, cu toate proprietăţile lui.

2.1. Aplicarea primului criteriu, compararea unităţilor, presupune stabilirea unor relaţii între diverse unităţi dintr-o limbă naturală dată. Procesul de formalizare lingvistică a acestor unităţi începe prin notarea trăsăturilor lor semantice în dicţionar.

Putem afirma, astfel, că analiza constă din două etape distincte, prima situată la nivelul limbii naturale, cealaltă la nivelul metalimbii. La nivelul limbii naturale, se stabilesc mărcile semantice prin compararea unităţilor; la nivelul metalimbii, aceste mărci semantice sînt utilizate pentru notarea în dicţionar a unităţilor limbii naturale.

---

[7] U. Weinreich, *op. cit.*; J. J. Katz, *Recent Issues in Semantic Theory*, în *Foundations of Language*, 3, 1967, p. 138–159.

[8] Vezi şi Em. Vasiliu, *Interpenetration between Grammar and Semantics*, CLTA VI (sub tipar).

[9] Vezi R. Jakobson, G. Fant, M. Halle, *Preliminaries to Speech Analysis*, Cambridge, 1961.

[10] Cf. Eugenio Coseriu, *Pour une sémantique diachronique structurale*, TLL Strasbourg, II, 1, 1964, p. 150–155; *Les structures lexématiques*, în *Zeitschrift für Französische Sprache und Literatur*, Heft 1, 1968, p. 9–11 (= *Structures*); *Probleme der Romanischen Semantik*. Vorlesungen gehalten im WS 1965/66 an der Universität Tübingen, p. 52 şi urm. (= *Probleme*); S. Ullmann, *The Principles of Semantics*, Glasgow, 1963, p. 30 şi urm.

[11] Vezi nota 1, p. 3.

2.2. Al doilea criteriu urmează ca o completare necesară a celui dintîi, deoarece numai stabilirea opoziţiilor lingvistice nu permite definirea unor mărci ca (± Durativ) pentru a deosebi verbe de tipul *amorţi*, *congela*, *contempla* etc. de *axa*, *împunge*, *săgeta* etc., (± Iterativ), diferenţiind verbele *oscila*, *pivota*, *vibra* etc. de *munci*, *observa*, *sparge* etc., (± Structură), care opun adjectivele de tipul *organic*, *sexuat*, *vertebrat* etc. celor de tipul *complet*, *puber*, *valid* etc.

În aceeaşi ordine de idei trebuie să reţinem observaţiile lui E. Coseriu referitoare la utilitatea acestui criteriu pentru metoda lui J. J. Katz şi J. A. Fodor. Avînd în vedere distincţia saussuriană *signifiant* / *signifié*, autorul relevă faptul că structura semnificatului (*signifié*) nu poate fi determinată de raportul cu realitatea, aşa cum s-ar părea că preconizează metoda Katz-Fodor [12]. Astfel, sensul unui toponimic, ca, de exemplu, *Santiago de Chile*, nu se stabileşte prin referirea la alte toponimice (cu corespondente existente în realitate) care să conţină unitatea *Santiago* (ex. *Santiago de Escurál* sau *Santiago do Cacém*).

Determinant este, şi în asemenea cazuri, raportul dintre semnificaţi (*signifiés*), denumit *signification*, şi nu raportul dintre semnificant + semnificat, pe de o parte, şi obiectul real (*objet*), pe de altă parte, denumit *désignation* [13].

3.1. Din prezentarea metodei semantice transformaţionale, nu rezultă clar ierarhizarea trăsăturilor semantice. În exemplul engl. *bachelor* [14], citat de J. J. Katz şi J. A. Fodor, mărcile semantice sînt numai enumerate şi figurate într-un graf, fără a se motiva în nici un fel ierarhia lor. În încercările de analiză [15] a unor clase de cuvinte din limba română, am considerat oportun să se pornească de la marca semantică cu caracterul cel mai general, care permite de la început diviziunea în două clase mari, una notată cu (+), cealaltă cu (—). Astfel, pentru substantive, prima marcă semantică ar fi (± Animat), pentru verbe (± Acţiune), pentru adjective (± Calificativ).

3.2. Respectînd principiul binarismului, fiecare dintre aceste mărci a permis diviziunea mai departe, după cum urmează :

3.2.1. Pentru substantive, una dintre descrierile posibile, din punct de vedere al semanticii negaţiei în limba română, a condus la degajarea următoarelor trăsături : (± Animat) [16] < (± Relaţie) < (± Calitate), cu menţiunea că nodul (— Calitate) > (— Relaţie) şi acesta subordonat lui (— Animat) domină pe (± Concret).

Tot pentru substantive, prin analiza semantică a nominalizărilor, s-a ajuns la diviziunea trăsăturii (± Animat) în anumite mărci, pe cînd trăsătura (— Animat) a fost divizată în alte mărci semantice : (+ Animat) < (± Uman) < (± Relaţie) ; (— Animat) < (± Obiect) ; (+ Obi-

[12] *Probleme*, p. 37.

[13] *Structures*, p. 1.

[14] *Semantic Theory*, p. 495—496.

[15] Alexandra Roceric-Alexandrescu, *La sémantique de la négation* (*Remarques sur la négation en roumain*), CLTA V, p. 187—209 ; Ileana Vincenz, *Aspects sémantiques des nominalisations*, CLTA V, p. 247—287.

[16] Expresia (± Animat) < (± Relaţie) = (± Animat) domină pe (± Relaţie) ş.a.m.d. La fel, expresia (— Calitate) > (— Relaţie) = (— Calitate) este subordonat lui (— Relaţie). Aceste semne au fost utilizate numai atunci cînd în text nu erau necesare explicaţii suplimentare.

ect) < (± Rezultatul acțiunii) ; (— Obiect) < (± Relație) < (± Însușire); (— Relație), prin intermediul trăsăturilor (± Însușire), < (± Abstract).

Astfel, în notarea substantivelor românești care admit negația, nu a apărut trăsătura (± Uman), din cauză că nu există substantive (+ Animat), dar (— Uman), care să aibă corespondente negative. Substantivele aparținînd clasei în discuție sînt de tipul *amic*, *om*.

Pe de altă parte, în stabilirea restricțiilor selective [17] ale verbelor care se nominalizează, este necesară distincția (+ Uman) și (— Uman), pentru a deosebi substantive ca : *bărbat*, *copil*, *femeie* etc. de : *pasăre*, *pisică*, *porc* etc. Prin urmare, verbele : *ciripi*, *miorlăi*, *grohăi* etc. vor fi notate în dicționar cu restricția $\left\langle \begin{matrix} + \text{Animat} \\ - \text{Uman} \end{matrix} \right\rangle$.

3.2.2. Pentru verbele care admit negație, mărcile semantice propuse sînt : (± Acțiune) ; (+ Acțiune) < (± Concret) ; (+ Concret) < (± Durativ) ; (+ Durativ) și (— Concret) < (± Afectiv) ; (— Acțiune) < (± Proces) ; (— Proces) < (± Durativ).

Verbele care se nominalizează în adjective se notează prin mărcile (± Acțiune) și (± Concret), comune cu verbele discutate mai sus, iar începînd cu ramurile care pornesc din nodurile (± Concret) prezintă mărci diferite : (+ Concret) < (± Durativ) ; (— Durativ) < (± Momentan) ; (— Momentan) < (± Iterativ) ; (— Concret) < (± Afectiv) < (± Durativ) ; (+ Durativ) < (± Iterativ) ; (— Afectiv) < (— Durativ) < (± Momentan) ; (— Acțiune) < (± Proces) < (± Durativ).

Introducerea mărcilor (± Momentan) și (± Iterativ) în notarea acestei categorii de verbe nominalizabile se justifică prin necesitatea de a deosebi unități ca : *începe*, *săgeta* etc. de : *cerceta*, *gîndi* etc. și, respectiv : *enumera*, *multiplica* etc. de : *modifica*, *munci* etc.

În ceea ce privește marca (± Afectiv) se observă că a fost utilizată în notarea ambelor categorii de verbe discutate și figurează sub același nod (— Concret) în ambele grafuri. Dar (± Afectiv) apare și > (± Durativ) > (+ Concret) — pentru a diferenția verbe ca : *avantaja* etc. de : *articula*, *coase* etc. — într-o analiză a semanticii negației.

3.2.3. Pentru adjective, marca semantică cea mai generală a fost considerată — după cum aminteam la 3.1. — (± Calificativ). Urmează, în ordine, (± Relație) ; (+ Relație) < (± Timp) ; (— Relație) < (± Structură). O ultimă diviziune este constituită din mărcile (± Concret) > (+ Structură) [18].

3.2.4. Mărcile semantice pe care le-am enumerat mai sus nu sînt general valabile în limba dată, pentru a defini o întreagă clasă de unități cu aceeași marcă sintactică. Afirmația noastră este ilustrată de diferențele relevate la 3.2.

Aceasta ne face să reflectăm asupra gradului de adecvare a trăsăturilor semantice așa cum sînt concepute în metoda lui J. J. Katz și J. A. Fodor. Deși autorii nu-și propun să construiască un graf valabil pentru toate unitățile cu aceeași marcă sintactică, observația noastră

---

[17] Restricțiile selective sînt condițiile suficiente, exprimate formalizat, pentru ca o lecțiune anumită să se combine cu alte lecțiuni. Cf. *Integrated Theory*, p. 15.

[18] Menționăm că aceste mărci s-au stabilit numai în analiza privind semantica negației în limba română, astfel încît nu ne-au permis comparația între mai multe grafuri.

se justifică totuşi, pentru că ea se referă la caracterul cît mai general pe care trebuie să-l aibă elementele cu care operează o descriere formalizată.

4. După cum reiese din cele expuse mai sus, stabilirea trăsăturilor semantice s-a făcut respectînd principiul opoziţiilor binare [19]. Precizăm că în general marca semantică notată cu (—) indică lipsa unei proprietăţi din caracterizarea lexemului. De exemplu : (— Calitate) pentru substantive ca : *acord*, *izbîndă*, *somn* etc. În unele cazuri însă, semnul (—) arată că un lexem este indiferent faţă de o marcă semantică. De exemplu, verbele : *lăsa*, *plăti*, *poseda* etc., notate cu (— Durativ), sînt indiferente faţă de durată. Înseamnă că în analiza semantică (—) nu reprezintă totdeauna o negare a lui (+) [20].

5.0. S-a relevat într-o serie de discuţii că o descriere formalizată trebuie să respecte condiţia de-a utiliza aceleaşi criterii în analiza tuturor unităţilor [21]. Rezultă că metoda semantică transformaţională urmează să permită atît notarea tuturor unităţilor în dicţionar prin trăsături semantice, mărci distinctive şi restricţii selective, cît şi includerea lor în regulile de proiecţie.

Încercările noastre de analiză au evidenţiat unele dificultăţi tocmai în respectarea acestei condiţii, pentru pronumele reflexive, prefixe şi sufixe.

5.1. În privinţa pronumelor reflexive, trebuie să decidem de la început dacă au fost obţinute în urma unei reguli de transformare sau dacă au fost considerate unităţi ale structurii de adîncime. Dacă acceptăm prima interpretare, atunci nu se mai pune problema notării în dicţionar a unităţilor de tipul pronumelor *se*, deoarece nu mai au statut de elemente ale structurii de adîncime. Înseamnă că notarea în dicţionar a pronumelor reflexive presupune cu necesitate apartenenţa lor la nivelul structurii de adîncime. Ceea ce pune probleme speciale nu este atît notarea pronumelui reflexiv, cît modificarea trăsăturilor semantice ale formei verbale nereflexive în funcţie de prezenţa pronumelui, înaintea verbului. De exemplu :

ameliora	faţă de	*se ameliora*
(+ Acţiune)		(— Acţiune)
(+ Concret)		(+ Proces)
(— Durativ)		(+ Durativ) ;
(— Momentan)		
(— Iterativ)		
congela, *hidrata*	faţă de	*se congela*, *se hidrata*
(+ Acţiune)		(— Acţiune)
(+ Concret)		(+ Proces)
(+ Durativ)		
(— Afectiv)		etc. [22]

[19] Din exemplele analizate de J. J. Katz şi J. A Fodor pentru explicarea metodei semantice transformaţionale, nu rezultă clar în ce măsură şi-au propus autorii să aplice acest principiu.

[20] Această problemă de principiu s-a pus frecvent şi în discuţiile referitoare la posibilitatea analizei binare din punct de vedere fonologic şi gramatical. Cităm, dintre lucrările recente, Mak Halliday, Angus Mc Intosh, Peter Strevens, *The Linguistic Sciences and Language Teaching*, Longmans, London, 1966, p. 303.

[21] Cf. şi Petr Sgall, *Zur Eingliederung der Semantik in die Sprachbeschreibung*, în *Folia Linguistica*, Acta Societatis Linguisticae Europaeae, Tomus I, 1/2, p. 22.

[22] În stabilirea acestor mărci este necesar să se aibă în vedere, pe lîngă criteriile enunţate la **2.0**, şi raportarea la contextul sintactic în care apare unitatea respectivă. În cazul nostru este vorba de substantivul subiect. De exemplu : *omul ameliorează* (...) / *vremea se ameliorează*.

Afirmaţia noastră nu este valabilă pentru toate verbele cu diateză reflexivă, după cum se poate observa dintr-un exemplu ca :

dezinfecta faţă de *se dezinfecta* – notate prin aceleaşi trăsături semantice :

(+ Acţiune)
(+ Concret)
(+ Durativ)
(– Afectiv) etc.

5.2. Prefixele şi sufixele ridică dificultăţi de notare, deoarece mărcile lor semantice se degajă prin : *a*. compararea derivatului cu baza şi *b*. compararea derivatelor construite cu fiecare prefix sau sufix în parte. Ambele operaţii sînt anterioare procesului de formalizare, care preia rezultatele obţinute prin *a* şi *b*. Astfel, pentru prefixe, prima operaţie constă în compararea unor adjective ca : *adecvat* şi *inadecvat*, iar a doua operaţie a lui *inadecvat* şi *neadecvat*, de unde rezultă marca semantică (+ Negativ) a unităţilor *in-* şi *ne-*, interpretată pentru adjectiv, „care nu are calitatea de ...".

Pentru sufixe, în cadrul primei operaţii comparăm *iritabil* cu *irita*, iar în cadrul celei de a doua, *iritabil* cu *iritant*, degajîndu-se trăsăturile (+ Agent) şi (+ Posibilitate), cu sensurile „care face acţiunea de a ..." şi „care poate fi supus acţiunii de a ...", pentru *-ant* şi, respectiv, *-abil*.

6. Expunerea noastră se limitează la semnalarea cîtorva aspecte care s-au detaşat din *aplicarea* metodei de analiză semantică transformaţională la un material lingvistic particular. După cum se ştie, în prezent nu dispunem de nici o descriere semantică concretă a unei limbi [23], în termenii acestei metode, care a suscitat mai ales discuţii teoretice [24]. Problemele care au fost soluţionate în stadiul actual al cercetării vor putea fi, probabil, clarificate numai prin analiza unui număr mai mare de fapte de limbă, cît şi a unui număr mai mare de limbi.

Iulie 1969

Centrul de cercetări fonetice şi dialectale, Bucureşti, Calea Victoriei 194

---

[23] De altfel, trebuie să avem în vedere şi faptul că vocabularul unei limbi nu poate fi prezentat în întregime în termenii unei descrieri structurale. Această idee, expusă în numeroase lucrări, a fost recent fundamentată, cu noi argumente, de E. Coseriu, *Probleme*.

[24] Dintre discuţiile mai recente asupra teoriei lui Katz şi Fodor, menţionăm articolul lui Jehoshua Bar-Hillel, *Universal Semantics and Philosophy of Language* : *Quandaries and Prospects*, în *Substance and Structure of Language*, University of California Press Berkeley and Los Angeles, 1969, p. 1–21.

DERIVAREA VERBALĂ IMEDIATĂ (NEMIJLOCITĂ)

DE

MARIA-LUIZA PURDELA

1. Crearea unui verb de la substantive, adjective, adverbe sau interjecții prin simpla adăugare la temă a caracteristicilor clasei verbului este un mijloc obișnuit și vechi [1], utilizat de majoritatea (dacă nu chiar totalitatea) limbilor în procesul îmbogățirii lor cu verbe noi.

Acest procedeu de formare a noi cuvinte, limba română l-a moștenit, alături de celelalte limbi romanice, din limba latină. Spre deosebire însă de limba latină, în care toate patru conjugările luau parte la acest tip de derivare [2], limbile romanice dezvoltă numai procedeul încadrării noilor derivate verbale la conjugarea în *-are* sau la cea în *-ire*. În general, majoritatea lucrărilor de sinteză, mai ales gramatici istorice ale diverselor limbi romanice, înregistrează acest fapt [3].

În lingvistica românească mai veche, procedeul este numit de Ov. Densusianu *derivare improprie* [4], iar de Al. Philippide și școala de la Iași, *derivare imediată* [5].

Ov. Densusianu grupează în rubrica derivării improprii trei categorii de derivate : derivatele care nu prezintă modificări formale (echivalente cu ceea ce se înțelege în terminologia actuală prin cuvintele obținute în urma schimbării clasei morfologice), substantivele provenite din radicalul verbelor (cu alte cuvinte, derivatele postverbale de formație regresivă) și verbele formate din substantive sau adjective cu ajutorul desinențelor verbale și al sufixelor flexionare.

---

[1] Acad. Iorgu Iordan, *Verbe românești nouă*, BIFR IX (1942), p. 22, socotește acest mijloc de formare a cuvintelor ca fiind ,,cel mai obișnuit și mai vechi dintre toate".

[2] Cf. A. Bargiola, *Italienische Grammatik mit Berücksichtigung des Lateinischen und der romanischen Schwestersprachen*, Strasbourg, 1880, p. 220.

[3] A. Bargiola, *op. cit.*, p. 220 ; Kr. Nyrop, *Grammaire historique de la langue française*, tom. III, Paris, 1908, p. 195—196 ; Ed. Bourciez, *Éléments de linguistique romane*, ed. a II-a, Paris, 1923, p. 196 ; W. Meyer-Lübke, *Historische Grammatik der französischen Sprache*, II, *Wortbildungslehre*, Heidelberg, 1921, p. 130 ; Gerhardt Rohlfs, *Historische Grammatik der italienischen Sprache und ihrer Mundarten*, Band III, *Syntax und Wortbildung*, Bern, 1954, p. 356 ; Jean Dubois, *Étude sur la dérivation suffixale en français moderne et contemporain*, Paris, 1962, p. 56. Pentru limba română vezi bibliografia problemei la nota nr. 21.

[4] Cf. Ov. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, tome II, Paris, 1938, p. 314—316.

[5] Cf. Al. Philippide, *Principii de istoria limbii*, Iași, 1894, p. 223.

Termenul *derivare improprie* cu primele două accepţii îl găsim întrebuinţat în majoritatea lucrărilor mai vechi de istorie a limbilor romanice [6].

Din punct de vedere teoretic, nu însă şi din punctul de vedere al contextului cuceririlor lingvistice ale epocii, interpretarea lingvistului bucureştean nu ar trebui deci să surprindă. Neajunsul este aproximativ acelaşi, deoarece atît în cadrul derivatelor care formează obiectul articolului nostru, cît şi în cazul postverbalelor de formaţie regresivă există destul de multe situaţii de identitate formală între reprezentarea cuvîntului din clasa numelui şi cea din clasa verbului. Dar, existînd încă şi mai numeroase cazuri de neidentitate formală, se impunea clasificarea aparte atît a postverbalelor de formaţie regresivă, cît şi a celuilalt tip de derivate. Lucru care de altfel pentru primele a şi fost făcut, datorită romanistului german W. Meyer-Lübke [7], care constată încă din 1893 diferenţa existentă între postverbale şi derivatele ce nu prezintă modificări formale. În general, în urma acestei constatări, dubla accepţie a termenului este înlăturată, şi prin *derivare improprie* rămîne să se înţeleagă numai derivarea ce nu aduce modificări formale între primitiv şi derivat [8].

Dată fiind similitudinea faptelor prezentate de Ov. Densusianu, ceea ce surprinde este pe de o parte faptul că lingvistul bucureştean nu a acordat atenţie observaţiei marelui romanist, pe de alta că nu a ţinut cont de existenţa chiar în lingvistica românească a unei încadrări în rubrica *derivării imediate* a derivatelor postverbale de formaţie regresivă şi a celor verbale obţinute de la diverse clase de cuvinte cu ajutorul desinenţelor verbale şi al sufixelor flexionare. Acest lucru l-a făcut Al. Philippide care vorbeşte despre „posibilitatea pe care de la început limba a avut-o, a *derivării imediate* (subl. ns.) : vrei adică să derivi un substantiv dintr-un verb, laşi la o parte formele temporale şi modale şi anini restului formele de număr şi caz ; ori, dacă vrei să derivi un verb dintr-un substantiv, laşi formele de număr şi caz la o parte şi anini restului cele de timp şi mod. Tot aşa cu adjectivul" [9]. Termenul folosit de Al. Philippide reprezintă probabil traducerea germanului *unmittelbare Ableitung* [10], care şi la romaniştii germani include două aspecte : derivarea imediată verbală (*unmittelbare Verbalbildung*) [11] şi substantivală (*unmittelbare Substantivbildung*) [12].

Termenul *derivare imediată* este folosit şi de Kr. Nyrop (*op. cit.*, p. 195). E drept că utilizarea acestui termen în limba franceză nu prezintă inconvenientele termenului românesc. În franceză, *immédiat* însemnînd „qui se fait sans intermédiaire" [13], nu poate fi ridicată nici o obiecţie

---

[6] Cf. A. Darmesteter, *De la création actuelle de mots nouveaux dans la langue française et les lois qui la regissent*, Paris, 1877, p. 41 ; F. Brunot, *Histoire de la langue française des origines à 1900*, tome II, Paris, 1927, p. 189.

[7] *Grammaire des langues romanes*, II, 1893, p. 431.

[8] În sensul preconizat de W. Meyer-Lübke este de exemplu utilizat termenul *derivare improprie* de lingvistul danez Kr. Nyrop, *op. cit.*, III, p. 315.

[9] *Op. cit.*, p. 223.

[10] A. Bargiola, *op. cit.*, p. 220.

[11] W. Meyer-Lübke, *Historische Grammatik der französischen Sprache*, II, *Wortbildungslehre*, p. 130.

[12] Cf. Fr. Diez, *Grammatik der romanischen Sprachen*, II, Bonn, 1882, p. 268.

[13] Cf. A. Dauzat, J. Dubois et H. Mitterand, *Nouveau dictionnaire étymologique et historique*, Paris, 1964, p. 383.

împotriva utilizării lui. Nu aceeaşi este situaţia pentru limba română, unde *imediat* nu se opune în vorbirea curentă lui *mediat*. Termenul românesc, în ciuda faptului că reproduce ca formă adjectivul francez *immédiat*, este întrebuinţat în mod curent cu valoarea adverbială (corespunzătoare francezului *immédiatement*). Întrebuinţat ca adjectiv, are numai sensul „care se produce fără întîrziere; de primă necesitate; care se află la o distanţă foarte mică de cineva sau de ceva" [14].

Dacă în lingvistica contemporană nu mai sînt discuţii şi dacă, în general, majoritatea cercetătorilor consideră că acest procedeu aparţine derivării propriu-zise, nu aceeaşi este situaţia în ceea ce priveşte denumirea dată indicilor gramaticali ce servesc această derivare îndeplinind rol de sufixe.

Unii cercetători le numesc sufixe *lexico-gramaticale* [15], alţii sufixe (caracteristici) *ale conjugării* [16] şi alţii, simplu, *clasificatori* [17].

Inconsecvenţa în terminologie se menţine şi în ceea ce priveşte numele dat derivatelor obţinute prin acest procedeu de formare a cuvintelor. Unii le numesc *derivate verbale simple* [18], iar alţii propun reluarea termenului *derivate imediate* [19].

Alegerea numelui celui mai potrivit este îndeajuns de greu de făcut, deoarece, acest tip de derivare opunîndu-se derivării *sufixale* (*mediate*), trebuie să se aibă în vedere şi seria antonimică corespunzătoare (care ar putea fi, de exemplu, antonimul lui *simplă* în contextul dat?).

În afară de aceasta, derivarea imediată (nemijlocită) cuprinde şi o categorie specială de derivate, aceea a verbelor derivate de la *alocuţiuni*. Asupra diferenţei dintre acestea şi denominative în general, atrage atenţia lingvistului francez Émile Benveniste [20].

Mai rămîne termenul derivare *imediată*, ale cărui inconveniente pentru limba română le-am discutat mai sus. Pentru evitarea ambiguităţii în interpretarea termenului românesc am optat pentru întrebuinţarea acestui termen însoţit întotdeauna de precizarea *nemijlocită*. Soluţia am adoptat-o în lipsa alteia care să ni se pară mai potrivită. Ca orice problemă de terminologie însă, şi aceasta rămîne susceptibilă de

---

[14] Cf. sensul dat de DM, Bucureşti, 1958, p. 375.

[15] Aşa le numeşte Al. Graur, în *Note asupra structurii morfologice a cuvintelor*, din „Studii de gramatică" II, Bucureşti, 1957, p. 6; vezi şi *Gramatica limbii române*, ed. a 2-a, Bucureşti, 1963, p. 45; vezi şi Zizi Ştefănescu-Goangă şi Tatiana Ţugulea, *Verbe derivate de la nume de agent*, SFC IV, p. 196.

[16] Cf. Laura Vasiliu, *Sufixul verbal -ui şi compusele lui*, SFC IV, p. 124; e vorba aici de o inconsecvenţă a autoarei, care în acelaşi articol (p. 120) numeşte acest tip de derivate formaţii *nesufixate*. Identitatea dintre termenii *derivate cu sufix al conjugării* şi *derivate nesufixate* este subliniată de Laura Vasiliu şi în *Sufixele verbale româneşti noi*, SFC III, p. 113, nota 1. De asemenea, într-un articol mai vechi al autoarei, intitulat *Derivarea cu sufixe şi prefixe în Cartea cu învăţătură a diaconului Coresi din 1581*, SFC I, p. 221 şi urm., acest procedeu de formare a cuvintelor nu este luat în considerare. Explicaţia acestei stări de lucruri o dă acad. Al. Graur în *Cuvînt înainte*, SFC I, p. 4.

[17] Cf. J. Dubois, *op. cit.*, p. 56; vezi şi J. Marouzeau, *Lexique de la terminologie linguistique*, Paris, 1961, p. 49, alineatul: Classificateur.

[18] Cf. A. Dauzat, *La langue française d'aujourd'hui*, Paris, 1908, p. 72, nota 2.

[19] Cf. G. Ivănescu, *Formarea cuvintelor în limba română*, LR, XIV, 1965, 1, p. 31 şi 36.

[20] *Problèmes de linguistique générale*, 1966, *Les verbes délocutifs*, p. 277. De acest tip de verbe, în limba română, s-au ocupat Florica Dimitrescu, *Despre verbele „delocutive"*, SCL XII, 1961, 3, p. 317—319, şi Georgeta Marin, *Verbe derivate de la formule de adresare, de urare, înjurături etc.*, SFC IV, p. 209 şi urm.

îmbunătăţiri. Scopul lucrării noastre este ca, în afară de prezentarea descriptivă a derivării imediate (nemijlocite) verbale în limba română, să supunem discuţiei şi terminologia respectivă.

2. Sufixe cu rol clasificator în limba română sînt *-a* şi *-i* pentru clasa verbului. Cu alte cuvinte, prin derivare imediată se creează numai verbe de conjugarea I sau a IV-a, acestea fiind de altfel singurele conjugări productive în limba română [21].

Limba română a moştenit o serie de derivate imediate pe teren latinesc de la substantive, adjective sau adverbe. Dintre acestea, cele mai multe sînt de conjugarea I: *apropia, arma, buciuma*... [22] şi numai 7 de conjugarea a IV-a: *amărî, dosi, lărgi, prînzi, rări, sorbi, tuşi* [23].

În schimb, din derivatele imediate pe teren slav, împrumutate de limba română, din totalul de 61, 60 de verbe analizabile sînt de conjugarea a IV-a: *băsni, boli*... [24] şi unul singur are atît formă de conjugarea I, cît şi de a IV-a: *obida—obidi* < v. sl. *obideti* (cf. DM) [25].

Tendinţa de a crea verbe noi de la substantive, adjective sau adverbe cu ajutorul clasificatorului *-i*, moştenită de limba română din limba latină, a fost considerabil întărită de influenţa slavă asupra limbii române. Acestui fapt i se datorează situaţia din limba română mai veche, unde, spre deosebire de celelalte limbi romanice, productivitatea conjugării a IV-a o întrece pe cea a conjugării I (cf. pentru aceasta rezultatele statistice obţinute de A. Lombard, *op. cit.*).

Pentru limba română mai veche este caracteristică de altfel şi dubla încadrare morfologică [26] a derivatelor imediate (nemijlocite [27]).

---

[21] Cf. pentru aceasta: Iorgu Iordan, *art. cit.*, p. 20; Al. Graur, *Sur les changements de conjugaison en roumain*, BL IV (1937), p. 189; Alf Lombard, *Le verbe roumain*, Lund, 1954—1955; Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, Bucureşti, 1956, p. 437; Maria Iliescu, *La productivité de la IV-e conjugaison latine dans les langues romanes*, „Récueil d'études romanes", 1959, p. 87—102; Al. Graur, *Evoluţia conjugării în româneşte*, SCL XIII, 1962, 2, p. 156 şi urm.; Despina Ursu, *Încadrarea morfologică a verbelor neologice în limba română, în perioada 1780—1860*, LR XIV, 1965, p. 371, şi urm.

[22] *Cina, cînta, crunta* „a însîngera", *cumpăta, cununa, cuvînta, desculţa, făta, fermeca, forfeca, funia, fura, furnica, giosa, grindina,* "a cădea grindina", *gusta, iarna, ima, înălţa, înceta, îngusta, lăcrima, lumina, lupta, măsura, mîna, neguţa, număra, oua, păsa, pieptăna, prăda, purica, săgeta, săpa, săra, scurta, seca, secera, şchiopa, tulbura, uda, via.*

[23] Menţionăm că lista de mai sus a termenilor moşteniţi din latină am întocmit-o pe baza DM, ediţia din 1958. S-ar putea însă ca unii din termenii citaţi să fie şi derivate pe teren românesc. Aceeaşi este situaţia şi cu lista termenilor împrumutaţi din slavă, pentru care vezi nota următoare.

[24] *chiti, cinsti, cîrmi, clocoti, cobi, dosădi, dîrjeli, găvozdi, glumi, hrăni, huli, iezi, isprăvi, izbăvi, izvodi, jeli, leni* „a-i fi (cuiva) lene", *munci* „a chinui", *năstăvi* „a îndruma", *năvrăpi* „a năvăli", *necăji, obşti* „a vesti", *otăvi, păgubi, plăti, ploconi, plodi, polei, pomeni, ponosi, posădi* „a se aşeza", *pospăi, posti, potopi, pristăvi, pohodi, răni, răsădi, răscoli, rodi, scrobi, sfădi, sfinţi, slăbi, slăvi, tălmăci, tîrcoli, toci, trezi, trudi, vrăji, zidi.*

[25] Pentru obţinerea datelor statistice în legătură cu derivarea imediată verbală în limba română am folosit atît materialul oferit de dicţionarele mai vechi şi mai noi ale limbii române (TDRG, CADE, DU, DA s.v., DA ms., DM, DLC), precum şi materialul obţinut prin excerptarea textelor din lista de publicaţii pentru *Istoria limbii române*, vol. V (perioada 1780—1860) şi din diverse culegeri de lexic regional (*Lexic regional nr. 1*, Bucureşti, 1960 şi *Lexic regional nr. 2*, Bucureşti, 1967).

[26] Semnalăm că situaţia este aceeaşi şi în limba franceză veche (cf. Kr. Nyrop, *op. cit.*, III, p. 197).

[27] Vezi bibliografia problemei în articolul acad. Iorgu Iordan, *Forme de conjugare mixtă în limba română*, din BIFR II (1935), p. 49; vezi şi Al. Graur, *Tendinţele actuale ale limbii române*, Bucureşti, 1968, p. 231 şi urm.

Asemenea dublete morfologice în limba română veche se obţin mai ales de la teme de origine latină, de la teme comune cu albaneza şi de la teme derivate pe teren românesc cu ajutorul sufixului *-os*.

Utilizarea în texte a desinenţei verbale *-ez* (corespunzătoare conjugării I slabe) sau *-esc* (corespunzătoare conjugării a IV-a slabe) permite să stabilim cărei conjugări îi aparţine derivatul respectiv. În unele texte se întîlneşte chiar substituirea reciprocă a celor două desinenţe. În asemenea cazuri se pare că avem a face cu o nesiguranţă a unor scriitori în întrebuinţarea desinenţei *-ez* sau *-esc*, explicabilă probabil prin faptul că, în Ardeal, Banat, Muntenia şi Bucovina, unele verbe de conjugarea I şi a IV-a nu utilizează desinenţele în discuţie [28].

Oscilaţii în modul de încadrare a derivatelor imediate întîlnim încă la verbele româneşti străvechi. Acad. Iorgu Iordan a arătat încă de mult că există variaţii dialectale : *adînca—adînci*, *curăţa—curăţi*, *datora—datori* [29]. Domnia-sa constată că, în general, subdialectul bănăţean şi muntean preferă în asemenea cazuri încadrarea în conjugarea I şi că subdialectul moldovean preferă încadrarea verbelor de acest tip în conjugarea a IV-a [30].

În materialul excerptat din limba română scrisă în perioada 1780—1860 e firesc să se reflecte tendinţele dialectului popular ce stă la baza fiecărui dialect literar întrebuinţat, ştiut fiind că pînă la această dată nu putem vorbi de o limbă română deplin unificată, capabilă să impună, prin normele ei, utilizarea unuia sau a celuilalt dublet verbal. Deci unele deosebiri de dialect literar se reduc la deosebiri de dialect popular [31], alte deosebiri sînt rezultatul tendinţei spre unificarea normelor limbii literare din această epocă. Aceste deosebiri se reflectă în oscilările scriitorilor în întrebuinţarea formelor de indicativ prezent şi conjunctiv.

Asemenea oscilări sînt numeroase [32] : *micşora* (micşorez, P.M., Car., 40 ; se micşurează, Cond. crim., 41 ; micşorează, M., Ist. D., 83 ; se va micşora, Reg.Org., 14 ; să micşorez, Florian, 5) — *micşori* (nu se micşoreşte, Văc.,P., 50 ; micşoresce, D.Gol., Î.căl., 3) ; *sprijina* (să sprijineze, Reg.Org., 16) — *sprijini* (Florian, 46, Bălcescu, Ist., 21) ; *tăbăra* (B.Del., Ţig., VII, 18, 244) — *tăbărî* (Asachi, P., 12) ; *umbra* (umbrează, Asachi, P., 30, 90) — *umbri* (Asachi, P., 20, D.Gol., Î.căl.,).

În ceea ce priveşte formarea verbelor noi prin derivare imediată, pentru epoca de după 1800 trebuie să avem numaidecît în vedere, cum a arătat acad. Iorgu Iordan [33], că a avut loc o separare a limbii culte de cea populară. Începînd cu sfîrşitul secolului al XVIII-lea, culminînd în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, în limba română au intrat aproximativ 507 verbe neologice analizabile de conjugarea I. După modelul acestora s-au condus apoi cea mai mare parte din verbele derivate imediat de la teme neologice. Spre deosebire de derivatele imediate de

---

[28] Cf. Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 442 ; id., *art. cit.*, p. 65.

[29] Id., *art. cit.*, p. 53.

[30] *Ibid.*, p. 66 ; cf. şi I. Coteanu, *Elemente de dialectologie a limbii române*, Bucureşti, 1961, p. 89.

[31] Cf. G. Ivănescu, *Îndrumări în cercetarea morfologiei limbii literare româneşti din secolul al XIX-lea*, LR IV, 1955, 1, p. 34.

[32] Dăm numai acele dublete care nu sînt cuprinse în lista acad. Iorgu Iordan, *art. cit.*, BIFR II (1935), p. 47—127.

[33] Cf. Iorgu Iordan, *art. cit.*, BIFR IX (1942), p. 23.

conjugarea I de la teme moştenite din latină, derivatele de la teme neologice nu sînt însoţite, decît în extrem de rare cazuri, de alternanţe fonetice în radical.

Această masivă influenţă latino-romanică a dus la contracararea influenţei slave asupra limbii române în sensul că numărul derivatelor de conjugarea I se măreşte în perioada amintită (cf. şi Al. Graur, *Tendinţele actuale ale limbii române*, 1968, p. 235).

3. Clasificatorii *-a* şi *-i* formează în limba română verbe de conjugarea I, respectiv a IV-a, atît prin derivare *primară*, cît şi prin derivare *secundară* [34].

A. Verbe în *-a* se formează pe teren românesc prin derivare primară :

a) de la substantive la singular : *abura, accidenta, aconta, adevăra, ajutora, amaneta, amoreza, anagrama, ancheta, ancora, arenda, aresta, arginta, aşchia, autopsia, bancruta, bandaja, băliga, bănăta, băşica, binocla, bîrzoia, brăzda, bruma, buba, bucheta, burica, bursuca, buza, carbonata, carbura, carta, cartela, ceapraza, cetera, chenăra, chibiţa, cîrlionţa, claxona, colinda, contura, cresta, creştina, cristăla, crîmpeia, croma, cucuia, curenta, cuiba, dănga, dăuna, diamanta, drîgla, drîmboia, drota, duela, epiloga, favora, fărîma, fiinţa, fisura, fluiera, flutura, fosfora, fremăta, fundamenta, funia, găina, grăpa, grebla, guma, gurguia, haşura, indigena, inela, inima, intermedia, invidia, iridia, împrumuta, limba, linia, lopăta, marmora, maşina, măna, mătura, măzăra, meliţa, minuna, mînia, mobila, monoftonga, moţa, mrăniţa, naufragia, obăda, ocina, oftica, omagia, paşaporta, patrula, pavela, păduchea, păşuna, păta, pendula, pergamenta, peria, persica, pipera, piua, preaviza, premia, profita, prologa, puroia, rapsodia, raşcheta, rădăcina, răgila, răriţa, răsura, răza, reliefa, rîia, rosta, roua, ruja, ruşina, saramura, săbia, sănia, schia, scînteia, scorţa, scruma, sedimenta, sidefa, simbria, siropa, smălţa, somna, sorta, splina, sprinta, spuma, stanţa, strechea, stiva, sufixa, tambura, şablona, tăciuna, tăgîrţa, tămîia, tărîţa, tomna, triora, trunchia, ţesăla, ţuguia, urechea, urma, urzica, valora, văra, verega, visa, vîrsta, zgărda, zimţa, zinca, zulufa*; de la substantive la plural : *sîmcela, somnora, şosela*;

b) de la adjective : *adînca, blonda, cărunţa, cocheta, corecta, datora, defecta, definitiva, deşerta, perfecta, scălîmba, strîmba, strîmta, şuia, urgenta, uşura*;

c) de la adverbe : *aiura, alătura, contra, curînda, curmezişa, găta, împrejura, împreuna, înainta*;

d) de la interjecţii, onomatopee : *coviţa, cucuriga, guiţa, hurduca, huzdupa, pica, ţuca*;

e) de la verbe la participiu : *amînăta*;

f) de la infinitive lungi : *vedera*;

B. Verbe în *-i* se formează pe teren românesc prin derivare primară :

a) de la substantive la singular : *aburi, adăposti, adeveri, ai, ajutori, agesti, albii, alburi, alici, arăci, arămi, argăţi, arginti, arnăuţi, arvuni, auri, băcăni, băităni, băltăgi, bălti, bărbieri, berbeci, beregăţi, bihoni, bităngi, bobi, boboti, boci, boi, boieri, boldi, bolovăni, bolti, bordili, borşi, bosconi, boţi, brînzi, broscoi, bruşi, bucăţi, bucşi, buiestri, buiezi, bulendri, bulgări, bulibăşi, buluci, bumbăci, burduşi, burghezi, burlăci, butăşi, butuci, buzdu-*

---

[34] Pentru sensul lui *primar* şi *secundar* vezi J. Marouzeau, *op. cit.*, p. 71.

găni, canoni, căciuli, căftăni, călăuzi, căldări, călugări, cămătări, căpăci, căpiți, căpriori, cărămidări, cătăni, cătrăni, cățeli, căuăci, căzni, chezăși, chiaburi, chicoti, ciobăni, ciobi, ciocăni, ciomăgi, ciorpaci, ciozvîrți, cîntări, cîrpăci, claponi, clăbuci, clăi, clopoți, cocini, cocoloși, cocoși, codi, codoși, coji, colăci, colduși, coleorbi, coleși, colhozi, colibi, conăci, copci, copili, cortogi, corvodi, cotloni, covăci, covăți, covrigi, cotigi, cotonogi, corăsli, corli, coși, coti, cotozi, coțofeni, crainici, crăci, credinți, creștini, crițări, crohmoli, cruci, ctitori, cuconi, cucuruzi, cujbi, cumetri, cumnăți, cumpăni, curpeni, dăbălogi, dădăci, dălăci, dărăbăni, dărăci, dăscăli, deputăți, desăgi, diaconi, diugani, dîrjeli, doctori, dogi, doici, doini, domni, dori, dosi, drăci, drăgosti, drăniți, drîmboi, duhăni, duhovnici, dumnezei, dupăci, dușmăni, egumeni, englezi, făuri, feciori, feșteri, fîstîci, flăcăi, ferfeniți, fliscăi, folomoci, folosi, franțuzi, frunți, funingini, furci, găini, găităni, găuri, ghionti, gineri, giovli, gîlcevi, gîndăci, gîndi, globi, glodi, gloti, gologăni, golomozi, gomoni, gospodări, gosti, greci, grohoti, gunoi, guri, haiduci, hăbuci, hălci, hărăți, hărtăni, hergheli, hoci, holci, holtei, hori, hoți, huzuri, iegări, iobăgi, isprăvnici, istovi, italieni, izmeni, împărăți, jertfi, jinchiți, jitări, jordi, latini, lămuri, lături, legumi, lehămeti, lehuzi, leuci, libovi, livezi, logofeți, lori, lotri, luntri, macedoni, mazili, măici, măluri, mămăligi, mămi, mărgăriti, mărgini, mărturi, măcelări, mădulări, măgări, măldări, mătăși, megieși, mesi, meșteri, meșteșugi, minciuni, misari, mistrii, miți, mîli, mînzăți, mîzdi, morări, morcovi, moși, movili, mreji, mustăci, musti, mușuroi, năbădăi, năboi, nămeți, nărăvi, năvodi, nelcoși, nemți, nevoi, nimici, nisipi, noroci, noroi, numi, nunti, obloni, obroci, ochi, ocoli, odrăsli, oftici, oleji, omeți, omizi, ortăci, oști, otăvi, oțeli, oțeti, papistăși, paroi, pați, păcăli, păduri, păgîni, păi, pălăvri, păpuci, păpuri, pări, păstori, păstrămi, păși, pătimi, pătuli, pături, păuni, păuri, peisogi, peni, pescări, petici, pilări, pildi, pili, pironi, pițmăcări, pîndări, pîrgări, pîrlogi, pîsli, plumbi, pluti, podi, pohodi, politici, pologi, popi, poposi, porci, porecli, posleți, posmăgi, potcovi, poticăli, potricăli, povesti, pozni, precupeți, predeli, preoți, priboi, prici, pricini, prieteni, prileji, pripăși, priponi, procleți, profeți, prooroci, protocoli, proțăpi, prundi, puhoi, pui, pumni, pungi, pureci, pustnici, putori, rasoli, răboji, răcăși, război, răzori, rîvni, robi, roboti, români, ropoti, rosti, roti, salahori, săbii, săcuri, săgni, sălăși, sămsări, săpuni, schimnici, scîrbi, sclepeniți, scobi, scrumi, scuti, seciui, sfarogi, sfecli, sfîrnări, sfoiegi, sfredeli, sihăstri, sinili, sîti, sloi, smîntîni, smîrci, smochini, smoli, snopi, snovi, socăci, sodomi, soi, soli, solzi, sori, soroci, socri, sorti, spătări, speti, spori, sprijini, spuzi, sulemeni, surghiuni, stafidi, stăpîni, stăreți, stărosti, stăvili, stejări, sticli, stîlpi, stînjeni, stîrci, stîrvi, străvăloci, străgheți, streșini, struni, sucăli, șerbi, școli, școrti, șindrili, șîntări, șmotri, șoldi, șonți, șopoti, șpațiri, șponi, șteperi, știri, șumini, șumuiogi, tăbăci, tăbîrci, tăciuni, tăvăni, tehui, temeni, tigheli, tigori, tipări, tirăni, tivi, tîlhări, tîrgoveți, tîrli, toi, toiegi, toroipăni, tovărăși, trîmbi, trohni, troieni, tromboni, turci, turti, turvini, tutui, țapoci, țăndări, țărmuri, țeli, țigăni, ținti, țîfni, țîmpori, ucenici, uluci, umbri, umeri, unguri, unsuri, urdi, văpăi, vătăși, vesti, viscoli, viteji, viziri, vizuni, vîsli, vînători, vlăstări, voinici, vorbi, vornici, votri, zapcii, zavistii, zăbăvi, zăbreli, zădufi, zăhări, zălogi, zăpădi, zări, zătoni, zeri, zgîrgori, zobi, zoli, zori, zmei, zotoni, zvoni; de la substantive la plural: *feluri, friguri, omeni, rîuri, steli, surceli*; de la substantive proprii: *gașperi, marghioli, năi, vaviloni*;

-î :

cosorî, coptorî, hotărî, izvorî, mohorî, mosorî, ogărî, ogorî, ponorî, stoborî, tăbărî, tătărî, zăporî, zăvorî;

b) de la adjective: *acri, adînci, ageri, albăstri, albi, anosti, aspri, beteji, bezmetici, blegi, bolînzi, buimăci, burlăci, calici, cărunți, cheli, clăpăugi, coșcovi, datori, destoinici, dibăci, domestici, domoli, elegănți, ferici, flămînzi, frăgezi, fuduli, gălbeji, gelozi, grăsuni, gîrbovi, goli, gubăvi, haini, hăbăuci, hărnici, hîzi, holtei, idioți, ieftini, isteți, iuți, întregi, înțelepți, jilăvi, lăcomi, lăți, lefteri, ligăvi, limbuți, limpezi, lîncezi, lunătăci, lungi, mahmuri, măiestri, mări, mărunți, meseri, mici, mișeli, mîndri, mîrșăvi, mofluzi, mojici, molcomi, mucezi, murdări, murgi, năprăsnici, nătîngi, năuci, nărozi, netezi, obli, ocoși, orbi, pedestri, peltici, pleșuvi, prelungi, pribegi, prosti, puhăvi, pustii, putrezi, răci, repezi, reveni, rotunji, rumeni, sălbătici, sărăci, sărbezi, schilodi, scîrnăvi, scumpi, semeți, silnici, slăbănogi, slobozi, sluți, spîni, stingheri, stîrpi, suri, surzi, șiștăvi, șîșcăvi, șmecheri, șonți, șontorogi, șubrezi, șumăni, știrbi, tehui, tîmpi, trîndăvi, trîntori, turlăci, turvini, umezi, urieși, veseli, veșteji, veșnici, vicleni, vitregi, vineți, volnici, zăluzi*;

-î :

chiorî;

c) de la adverbe: *aiuri, călări, găti, înainti, răzni, vrăiești*;

d) de la interjecții, onomatopee: *aoli, chiui, ciripi, cotcodăci, cucui* „a striga *cucu*", *cucurigi, durduci, hăi, hodorogi, lălăi, lepși, limpi* (*linchi*), *sictiri, țiui, țuști, vui, zbughi*;

e) de la pronume: *tui, tutui, însuși*;

f) de la prepoziții: *asupri, pesti*;

g) de la verbe la participiu: *curăți, rămăși, storși, urîți*;

h) de la infinitive lungi: *frigări, gustări, zăcări*;

C. Derivate în *-a* se formează prin derivare secundară:

a) de la teme derivate cu ajutorul sufixelor substantivale *-et*: *vuieta*; *-oare*: *strîmtora*;

b) de la teme derivate cu sufixul adjectival *-os*: *apătoșa, gheboșa, lutoșa, scămoșa, scorțoșa, viermănoșa, zemoșa*;

c) de la teme derivate cu sufixul adverbial *-iș*: *furișa*;

d) de la teme derivate cu sufixe diminutivale: *fărîmița, mănînțăla, vergela*;

e) de la teme derivate cu sufixe augmentative: *moțoțoia*;

f) de la teme compuse: *amiezăza, deochea, suvintra, sînvăsîia*.

D. Derivate în *-i* se formează prin derivare *secundară:*

a) de la substantive nume de agent [35] în *-ar* (*-er*), *-aș* (*-eș*), *-eț*, *-nic*, *-oi*, *-tor*, *-uș*:

-ar (*-er*): *băjenări, bucătări, caprari, cărămidări, cîrciumări, cojocări, colăcări, flecări, hoinări, grădinări, păpucări, plugări, potlogări, slugări, strungări, școlări, tunări, văcări*; *bucheri, bărbieri, mineri*;

-aș (*-eș*): *arendăși, armăși, băieși, bărdăși, clăcăși, ostăși, plutăși, vrăjmăși*;

-eț: *drumeți, orbeți*;

---

[35] Cf. Zizi Ștefănescu-Goangă și Tatiana Țugulea, *art. cit.*, p. 199—201.

-nic : *cămătnici*, *cucernici*, *fățărnici*, *hotărnici*, *îndeletnici*, *obrăznici*, *păhărnici*, *rodnici*, *statornici*, *slugărnici* ;
-oi : *usturoi* ;
-tor : *băutori*, *călători*, *căsători*, *cerșetori*, *croitori*, *negustori*, *vînători* ;
-uș : *cărăuși*, *trepăduși* ;

b) de la derivate cu sufixele substantivale :
-ar : *mucări*, *șoricări*, *ștergări*, *șurubări*, *telegări* ;
-oare : *alburi*, *duhori*, *răcori*, *strîmtori*, *unsuri*, *vîlvori* ;
-toare : *sărbători*, *zăcători* ;
-et : *sufleți* ;
-tură : *bătători*, *rupturi* ;

c) de la derivate cu sufixele adjectivale :
-ean : *curteni*, *moldoveni*, *moșteni*, *orășeni* ;
-nic : *rodnici*, *zădărnici* ;
-os : *chelboși*, *chiposi*, *cuvioși*, *făloși*, *găunoși*, *gheboși*, *păcătoși*, *scămoși*, *sfătoși*, *ticăloși*, *țîfnoși*, *zemoși* ;

d) de la derivate cu sufixe diminutive : *bucățeli*, *ghemotoci*, *păpuși*, *sfredeluși* ;

e) de la derivate cu sufixe augmentative : *băităni*, *ciocoi*, *rățoi* ;

f) de la cuvinte compuse : *batjocori*, *codălbi*, *dauli*, *dauri*, *nămezi*, *valvîrteji*.

Din compararea datelor de la punctele C și D constatăm că :

1) în cadrul derivării secundare, clasificatorul *-i* este mai productiv decît *-a* la următoarele categorii : teme substantive nume de agent, teme derivate cu sufixe substantivale și adjectivale ;

2) dublete lexicale (cu clasificatorul *-a* și *-i*) formează numai derivatele de la teme în *-os* (*ghebosa -i*, *scămoșa -i*, *zemoșa -i*) și *-(t)oare* (*strîmtora -i*) ;

3) cele mai numeroase derivate imediate sînt cele formate cu clasificatorul *-i* de la teme în *-ar*, *-nic* și cu ambii clasificatori (*-a* și *-i*) de la teme în *-os*. Acest lucru își are importanța lui, deoarece prin falsa analiză a unui număr mai mare de derivate s-a ajuns la obținerea următoarelor sufixe verbale, mai bine spus infixe verbale urmate de clasificatori : *-ăr(i)* [36], *-c(i)* [37] și *-oș* $\left(<{a \atop i}\right)$ [38].

4. Caracteristica conjugării I, *-a*, se atașează în cele mai multe cazuri fie la teme vechi, moștenite din latină, fie la teme neologice de proveniență latino-romanică. Acest lucru reiese din situația numerică a temelor pe origini, situație care se prezintă în felul următor [39] : 59 (27,70%) teme moștenite din latină, 23 (10,80%) slave vechi și moderne, 11 (5,16%) comune cu albaneza, 6 (2,81%) turcești, 7 (3,28%) neogrecești, 5 (2,80%) maghiare, 13 (6,10%) germane și 89 (42%) latino-romanice.

---

[36] Pentru care vezi S. Pușcariu, *Etimologii*, DR IV (1924—1926), p. 735 ; Al. Graur, *Notes d'étymologie roumaine*, BL IV (1936), p. 65 și urm. ; vezi și Ștefănescu-Goangă și Tatiana Țugulea, *art. cit.*, p. 198—199.

[37] Cf. G. Dobrescu, *Sufixul verbal -ci*, SFC IV, p. 36.

[38] Pentru care vezi Alf Lombard, *op. cit.*, p. 516, și Flora Șuteu, *Un sufix vechi format pe teren românesc* : *-oșa*, „Culegere de studii" (Institutul pedagogic „Maxim Gorki"), 1962, p. 73—77.

[39] În efectuarea statisticii am lăsat la o parte temele de origine onomatopeică, pe cele cu etimologii necunoscute sau nesigure, precum și pe cele formate prin derivare sau compunere.

Pentru caracteristica conjugării a IV-a, *-i*, am obţinut următoarele date statistice : 156 (25,50%) teme moştenite din latină, 295 (48%) slave vechi şi moderne, 11 (1,95%) comune cu albaneza, 59 (9,62%) turceşti, 34(5,53%) neogreceşti, 12(2%) germane, 33 (5,37%) maghiare şi 14 (1,28%) latino-romanice.

Caracteristica conjugării a IV-a se ataşează într-o proporţie aproape egală cu cea a conjugării I la teme vechi, moştenite din latină. *-i* vădeşte în plus o preferinţă deosebită pentru temele slave vechi şi moderne. De asemenea, procentajul temelor turceşti, neogreceşti şi maghiare este mai ridicat, fapt ce dovedeşte că, după influenţa slavă, în limba română veche derivarea imediată preferă sufixul *-i*.

Comparînd (vezi tabelul nr. 1) rezultatele situaţiei numerice a temelor pe origini — obţinute de noi pentru *-i* cu cele obţinute de Laura Vasiliu (*art. cit.*, p. 122) pentru *-ui* (cel mai apropiat sufix ca rol [40] şi valori de *-i*) :

Tabelul nr. 1

Sufixe	Moştenite din latină	Slave vechi şi moderne	Comune cu albaneza	Turceşti	Neo-greceşti	Germane	Maghiare	Latino-romanice
-i	156 25,50%	295 48%	11 1,95%	59 9,62%	34 5,53%	12 2%	33 2,80%	14 1,28%
-ui	88 26,50%	117 38,50%	2 0,50%	13 4%	15 4,50%	34 10,50%	48 14,50%	14 4%

constatăm că, cel puţin în ceea ce priveşte evoluţia, cele două sufixe se deosebesc : dacă *-i* şi *-ui* se ataşează în proporţii aproape egale la teme moştenite din latină şi la teme slave vechi şi moderne, nu la fel se prezintă situaţia în restul cazurilor : la temele de origine turcă procentajul e mai scăzut la *-ui*, dar e mult mai ridicat la temele de origine maghiară şi germană.

5. Caracteristicilor conjugării I (*-a*) şi a IV-a (*-i*) revenindu-le numai rolul de clasificatori în clasa verbului ai unei teme nominale, interjecţionale sau locuţionale, urmează ca analiza semantică pe care o facem să fie numai analiza semantică a sensurilor verbului. Stabilirea acestor sensuri se face, de obicei, în funcţie de categoria semantică a temei.

Examinarea materialului sub acest raport ne-a permis să stabilim următoarea ordine de prezentare a categoriilor semantice : 1) categorii semantice comune derivatelor mediate în *-ui* [41] şi celor imediate (nemijlocite) în *-a* şi *-i* ; 2) categorii semantice comune derivatelor mediate în *-ui* şi celor imediate în *-i* ; 3) categorii semantice comune derivatelor imediate (nemijlocite) în *-a* şi celor în *-i* ; 4) categorii semantice specifice fiecărui tip de derivate imediate (nemijlocite).

1) *Categorii semantice comune derivatelor mediate în -ui şi celor imediate (nemijlocite) în -a şi -i* :

[40] Al. Graur, *art. cit.*, SCL XIII, 1962, 2, p. 159, susţine că singurul rol al sufixului *-u* este acela de a marca faptul că verbul provine de la substantiv.

[41] Menţionăm că am folosit ca material comparativ pe cel oferit de minuţioasa analiză semantică făcută pentru derivatele în *-ui* de Laura Vasiliu, *art. cit.*, SFC IV, p. 124—125.

— „a participa, a supune la acțiunea denumită prin substantivul de bază" : *accidenta, ancheta, aresta, autopsia, colinda, duela, naufragia, șantaja, tutela*; *hărăți, nunti, pălăvri, politici, tromboni*;

— „a practica o anumită ocupație, a exercita o anumită atribuție denumită prin substantivul de bază"[42]: *amoreza, chibița, patrula*; *argăți, arnăuți, bărbieri, bulibăși, călăuzi, călugări, cămătări* „a da bani cu împrumut", *chezăși, ctitori, doici, egumeni, isprăvnici, împărăți, jitări, logofeți, măici, morări, păuri, pescări, pilări, popi, precupeți* (cf. pilări), *preoți, președinți, stăreți, stărosti, șîntări, ucenici, tăbăci, vătăși, viziri, voinici* „(înv.) a fi ostaș", *vornici, zugrăvi*[43];

— „a face o acțiune sau a se comporta după un model denumit prin substantivul de bază" : *bursuca, găina, flutura*; *cămătări* „a jefui ca un cămătar", *cîrpăci, codoși, dădăci, dăscăli, maimuți, păstori, prooroci, pustnici, salahori, sămsări, schimnici, socri, trîntori*;

— „a manifesta un sentiment, a se afla, a dobîndi sau a pune pe cineva în starea denumită prin substantivul de bază" : *dăbăla, fremăta, invidia, mînia, rușina*; *anosti, gelozi, haini* „a deveni rău", *huzuri, lehămeti, mahmuri, neliniști, pizmi, zavistii*;

— „a face o acțiune prin intermediul obiectului denumit prin substantivul de bază" : *ancora, bandaja, claxona, curenta, drîgla, drota, fluiera, funia, grăpa, grebla, lopăta, mașina* „(reg.) a treiera grîul cu batoza", *mătura, melița, pensa, pensula, peria, rașcheta, răgila, ruja, săbia, sănia, schia, șablona, triora, țesăla, urechea, urzica, verega*; *alici, băltăgi, bulgări* „a lovi cu bulgări", *buzdugăni, ciomăgi, ciorpaci* „(reg.) a împărți porții de ciorbă cu *ciorpacul* (polonic mare)", *cîntări, clopoți, cosorî, cuțitoi, dărăci, mistrii, năvodi, pildi, pili, potricăli, predeli, priboi, pumni, săcuri, șumuiogi*;

— „a dota, a prevedea cu... ; a înzestra cu obiectul denumit prin substantivul de bază" : *obăda, plăsela, scorța, șosela, zgărda, zimța*; *bihoni, bolti, bumbăci* „(rar) a căptuși cu bumbac", *butăși, căpăci, căpriori, drăniti, găităni, mărtăci, obloni, păpuri, pări, peni* „(reg.) a bate *pene* în bușteni sau în altceva", *petici, stoborî, streșini* (cf. drăniți), *țapoci, zăbreli*;

— „a acționa asupra obiectului denumit prin substantivul de bază" : *cetera, drîmboia, tambura*; *beregăți, păduri*;

— „a realiza, a emite sau a produce obiectul denumit prin substantivul de bază" : *anagrama, băliga, contura, crîmpeia, excerpta, fărîma, fisura, fremăta, hașura, monoftonga, profita, programa, puroia, rapsodia, saliva, scînteia, sincopa, stiva, șablona*; *bucăți, căpiți, chicoti, ciobi, ciozvîrți, clăi, copci, ferfeniți, livezi, minciuni, miți, mreji* „a împleti mreje pentru pescuit", *musti, mușuroi, nămeți, odrăsli, ogorî, ometi, otăvi, pîrlogi, podi, pologi, pui, război, răzori, scrumi, săgni, seciui, sloi, stînjeni, tigheli, tromboni, trîmbi, țăndări, văpăi, vlăstări, zobi*;

— „a (se) transforma în obiectul denumit prin substantivul de bază" :

---

[42] Multe dintre derivatele incluse în această categorie dezvoltă, pe lîngă acest sens propriu, sensul peiorativ „a face pe...", sens înrudit cu categoria semantică următoare. De exemplu : *a stărostă* înseamnă 1. „a fi staroste", dar și 2. „a face pe starostele" ; *a șintări* înînseamnă 1. „a fi hingher", dar și 2. „a face pe hingherul".

[43] La această categorie, bine reprezentată din punct de vedere numeric, se adaugă și derivatele de la substantive — nume de agent pentru care vezi Zizi Ștefănescu-Goangă și Tatiana Țugulea, art. *cit.*, p. 194—200.

abura; *brînzi*, *corăsli*, *jinchiţi*, *oţeti* „a se transforma în oţet", *ogorî*, *pîrlogi*, *scrumi*, *seciui*, *sfarogi*, *sloi*, *străgheţi*, *urdi*, *zeri* „a se transforma în zer";
— „a acoperi ceva cu obiectul denumit prin substantivul de bază; a presăra cu...": *arginta*, *băliga*, *bășica*, *bruma*, *buba*, *cîrlionţa*, *mrăniţa*, *pavela*, *păta*, *pipera*, *rîia*, *ruja*, *saramura*, *spuma*, *vîrsta*, *zulufa*; *arămi*, *arginti*, *auri*, *agesti*, *bălti*, *bolovăni* (drumul), *cătrăni* „a vopsi cu catran", *clăbuci*, *gunoi*, *mîli*, *mucegăi*, *omeţi*, *nisipi*, *noroi*, *posmăgi*, *prundi* (cf. *agesti*), *sfoiegi*, *spuzi*, *troieni*, *zăhări*, *zăpădi* „a se acoperi cu zăpadă";
— „a manifesta, a dobîndi sau a face pe cineva sau ceva să dobîndească trăsăturile distinctive caracteristice primitivului": a) primitivul poate fi un substantiv: în această situaţie, derivatul poate reda o trăsătură distinctivă ce indică asemănarea cu un anumit obiect (*buza*, *reliefa*; *albi*, *căldări*, *colăci*, *covăţi*, *covrigi*, *desăgi*, *grohoti*, *mărgăriti*, *mreji* „a ţese intrigi", *pătuli*, *pîsli*, *rasoli*, *săbii* „a da unui obiect forma unei săbii", *solzi*, *steli*, *sticli*), cu o anumită vietate (*bursuca*, *berbeci*, *claponi*, *gîndăci*, *pureci*), cu o anumită materie sau substanţă (*marmora*; *cătrăni* „a se necăji", *posleţi*, *smoli*) sau cu o plantă (*măzăra*; *cucuruzi*, *curpeni*, *fîstîci*, *mohorî*, *morcovi*, *sfecli*); b) primitivul poate fi, de asemenea, şi un adjectiv: *adînca*, *blonda*, *corecta*, *datora*, *defecta*, *definitiva*, *deşerta*, *perfecta*, *scălîmba*, *strîmba*, *strîmta*, *şuia*, *urgenta*, *uşura*, *viermănoşa*; *acri*, *ageri*, *albăstri*, *albi*, *alburi*, *aspri*, *bezmetici*, *bităngi*, *blegi*, *bolînzi*, *cărunţi*, *cheli*, *chiorî*, *domestici*, *duşmăni*, *elegănţi*, *ferici*, *frăgezi*, *fuduli*, *gălbeji*, *gîrbovi*, *goli*, *grăsuni*, *grozăvi*, *gubăvi*, *hîzi*, *idioţi*, *isteţi*, *întregi*, *jilăvi*, *lăcomi*, *lăţi*, *lefteri*, *ligăvi*, *limbuţi*, *lîncezi*, *lungi*, *mahmuri*, *māri*, *mărunţi*, *meseri*, *mîndri*, *mîrşăvi*, *mofluzi*, *mojici*, *molcomi*, *murdări*, *murgi*, *năprăsnici*, *nărozi*, *năuci*, *netezi*, *obli*, *orbi*, *parşivi*, *pedestri*, *peltici*, *pleşuvi*, *pustii*, *putrezi*, *răci*, *rotunji*, *rumeni*, *sălbătici*, *sărăci*, *sărbezi*, *semeţi*, *silnici*, *slăbănogi*, *slobozi*, *sluţi*, *smochini*, *spîni*, *sterpi*, *suri*, *surzi*, *şmecheri*, *tîmpi*, *trîndăvi*, *turlăci*, *văduvi*, *veştejі*, *vicleni*, *vitregi*, *vînăţi*, *urieşi*, *zăluzi*;
— „a emite sunetul redat prin interjecţia de bază": *cuviţa*, *cucuriga*, *cutcudeţa*, *guiţa*, *huzdupa*, *ţuca*; *chiui*, *cucui*, *cucurigui*, *piui*, *vuvui* [44]; *cotcodăci*, *cucurigi*, *hăi*, *hodorogi*, *limpi*.

2) *Categorii semantice comune derivatelor mediate în -ui şi celor imediate în -i*:
— „a se adresa cuiva prin termenul exprimat de substantivul de bază": *cuconi*, *domni* „a spune cuiva domnule!", *jupîni*, *măgări*, *năşi*, *porci*, *şogori*, *tovărăşi*, *veri* [45];
— „a destina obiectului denumit prin substantivul de bază[46]: *cruci*, *drăci*, *dumnezei*, *evangheli*, *mămi* „a înjura", *năibi*, *paşti*, *răscruci* (cf. *cruci*), *răsmămi* (cf. *mămi*), *răuli*, *vaviloni*, *zmei*.

Aceste două categorii semantice cuprind, după cum vedem, numai verbe derivate de la alocuţiuni.

3) *Categorii semantice comune derivatelor imediate* (*nemijlocite*) *în -a şi celor în -i*:

---

[44] Vezi cele spuse cu privire la posibilitatea dublei interpretări a acestei categorii de derivate de Laura Vasiliu, art. *cit.*, SFC IV, p. 120; vezi şi Olimpia Ternovici şi S. Drincu, recenzie la *Studii şi materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română, vol. IV*, în SCL XIX, 1968, 5, p. 570.

[45] Cf. Georgeta Marin, *art. cit.*, p. 210–211.

[46] Cf. Laura Vasiliu, *art. cit.*, SFC IV, p. 125.

— „a fi supus acțiunii *bolii* denumite prin substantivul de bază" : *dănga, măna*; *dălăci, măluri, săgni*;

— „a se petrece o acțiune în *locul* denumit prin substantivul de bază" : *cuiba, piua*; *adăposti, colibi* „a se adăposti", *oleji, ponorî, răboji, smîrci, șoldi, țeli, ținti, vizuni, zătoni*;

— „a trata cu substanța (de obicei chimică) denumită prin substantivul de bază" : *croma, guma, iridia, sidefa, smălța, tinctura, zinca*; *țîmpori*;

— „a executa o acțiune în forma indicată de *adverbul* de bază" : *aiura, alătura, curînda, curmezișa, găta, împrejura, împreuna, înainta*; *aiuri, călări, găti, înainti, răzni, vrăiești*;

4) *Categorii semantice specifice fiecărui tip de derivate imediate* (*nemijlocite*) :

a) specifice derivatelor în *-a* : — „a transforma în substanța chimică denumită prin substantivul de bază" : *carbura, fosfora*;

b) specifice derivatelor în *-i* :

— „a situa pe cineva în starea (socială) exprimată prin substantivul de bază" : *boieri, calici, chiaburi, șerbi*;

— „a împrumuta, a imita obiceiurile, îmbrăcămintea cuiva" : *bulgări* „a deveni bulgar, a imita pe bulgari", *boieri, burghezi, franțuzi, greci, italieni, latini, macedoni, nemți, orășeni, români, șonți, tîrgoveți* (cf. *orășeni*), *țigăni, unguri*;

— „a stabili relația de rudenie exprimată prin substantivul de bază" : *cumetri, cumnăți, gineri, ortăci*;

— „a petrece o parte din viață în calitatea exprimată de substantivul de bază" : *băietăni, burlăci, holtei, cătăni, ostăși*; *feti*; *nevesti*.

Trăsăturile semantice specifice numai derivatelor imediate (respectiv grupele 3 și 4) pot fi considerate subordonate unuia din sensurile generale stabilite la grupa 1. De exemplu, categoria semantică caracteristică derivatelor în *-a* „a se transforma în substanța (chimică) denumită prin substantivul de bază" se subordonează categoriei generale „a se transforma în . . ." ; la fel, categoria semantică caracteristică derivatelor în *-i* „a împrumuta, a imita obiceiurile, îmbrăcămintea cuiva" se subordonează categoriei generale „a face o acțiune, a se comporta după un anumit model".

La o diferențiere de categoriile generale respective se ajunge numai dacă se ia în considerare una din modalitățile concrete de manifestare a generalului, adică numai făcîndu-se apel la sensul *concret* al primitivului : cu alte cuvinte, teme dintr-o sferă semantică înrudită admit un singur tip de derivate. Teme cum sînt : *carbonat, fosfură* (în primul caz) nu vor admite pe motiv de origine derivate verbale în *-i* sau *-ui*, după cum nici teme ca *italian, român* etc. (în cel de al doilea caz) nu vor admite derivate verbale în *-a* sau *-ui*. În ultimul caz, specificitatea nu epuizează toate posibilitățile existente. Aproape pentru fiecare din derivatele verbale de la substantive nume de popoare limba română are dublete în *-i* și *-iza* [47].

Analiza derivatelor imediate (nemijlocite) din punct de vedere semantic permite formularea unor observații.

---

[47] Cf. Iorgu Iordan, *art. cit.*, BIFR IX (1942), p. 25.

I. Încadrarea derivatelor imediate (nemijlocite) verbale în diversele categorii semantice e destul de relativă, datorită polisemiei lor. O serie de verbe pot fi încadrate la categorii diferite după sensuri : *abura* poate fi încadrat la sensul „a se transforma în . . ." sau la „a acoperi ceva cu. . ." ; *bruma* la sensul „a determina apariția procesului denumit prin substantivul de bază" sau la „a acpoeri cu . . ." ; *bursuca* la „a face o acțiune, a se comporta ca. . ." sau la „a manifesta o calitate caracteristică substantivului de bază" ; *cetera* la sensul „a realiza o acțiune prin intermediul . . ." sau la „a manifesta o calitate caracteristică substantivului de bază" ; *păduri* la „a acționa asupra obiectului denumit prin substantivul de bază" sau la „a îndeplini o acțiune în locul denumit prin substantivul de bază" ; *seciui* și *scrumi* pot fi încadrate la sensul „a se transforma în . . ." sau la „a realiza, a emite, a produce obiectul denumit prin substantivul de bază".

Uneori derivatele aparțin la categorii semantice diferite din pricina omonimiei. E vorba de omonimia realizată între verbe ca : *bulgări* „a lovi cu bulgări" și *bulgări* „a imita îmbrăcămintea etc. a bulgarilor".

II. Cele mai multe categorii semantice sînt caracteristice nu numai derivatelor imediate (nemijlocite) în *-a* sau *-i*, ci și celor mediate în *-ui*. Dar se poate constata la cîteva din aceste categorii semantice comune manifestarea preferinței pentru unul din tipurile de derivate ce servesc ca termen de comparație. Astfel, extrem de productive pentru derivatele în *-i* sînt categoriile semantice : „a practica o anumită ocupație . . .", „a face o acțiune sau a se comporta după un anumit model . . .", „a dota cu . . ., a prevedea cu . . .", „a realiza, a emite sau a produce un anumit obiect . . .", „a acoperi ceva cu . . .", „a manifesta, a dobîndi sau a face să dobîndească trăsăturile distinctive caracteristice *adjectivului* de bază", „a se petrece o acțiune în *locul* denumit prin substantivul de bază" etc.

Pentru derivatele în *-a* sînt bine reprezentate următoarele categorii semantice : „a trata cu substanța (chimică) denumită prin substantivul de bază" și „a executa o acțiune în forma indicată de *adverbul* de bază".

6. Pentru a determina productivitatea în româna contemporană a procedeului de obținere a verbelor prin derivare imediată (nemijlocită), am efectuat repartizarea pe epoci a derivatelor, considerîndu-le vechi pe acelea pentru care am găsit atestări în literatura scrisă pînă în anul 1860. Totodată am procedat la distribuția acestor derivate în funcție de apartenența lor la diversele „straturi" (stiluri) ale limbii. Rezultatele obținute sînt următoarele : 75 de derivate ieșite din uz (din care 13 în *-a*, 62 în *-i*) ; 631 literare transmise din limba veche (din care 175 în *-a*, 456 în *-i*) și 93 literare noi (din care 90 în *-a*, 3 în *-i*) ; 22 creații personale și rare vechi (7 în *-a*, 15 în *-i*) și 73 noi (17 în *-a*, 46 în *-i*) ; 8 familiare vechi (toate în *-i*) și 57 familiare noi (5 în *-a*, 52 în *-i*).

Restul derivatelor aparținînd sferei populare și regionale a limbii, după cum e și firesc, nu pot fi fixate în timp.

Din examinarea datelor de mai sus reiese că :

1) procedeul de obținere a noi cuvinte cu ajutorul clasificatorilor *-a* și *-i* e mai productiv în limba română veche decît în limba română actuală ;

2) deosebit de productivă în epoca modernă este la ambii clasificatori categoria formațiilor personale și rare ;

3) pentru limba română actuală mai sînt productive categoria derivatelor literare în *-a* [48] și cea a derivatelor familiare în *-i*.

7. Derivatele imediate (nemijlocite) în *-a* și *-i* prezintă două tipuri de variante : morfologice și lexicale. Situația din acest punct de vedere se prezintă în felul următor :

Tabelul nr. 2

	Nu au variante	Dublete morfologice	Variante lexicale	
			în *-ui*, *-ălui*	în *-isi*, *-iza*
-a	98 (54%)	55 (34%)	14 (10%)	4 (2%)
-i	614 (89%)	55 (8%)	17 (2%)	8 (1%)

Am văzut că existența și formarea dubletelor morfologice este caracteristică limbii vechi și că ea constituie o reflectare în limba scrisă a tendințelor existente în aspectele regionale ale limbii. Limba modernă a conservat în unele cazuri formele în *-a*, în altele pe cele în *-i* [49]. În linii mari se constată că în cazul derivatelor imediate verbale de la substantive vechi de origine latină sau de la adverbe înving în majoritatea situațiilor formele în *-a*, iar în cazul derivatelor de la substantive de origine slavă, turcă, maghiară, germană etc. și de la adjective înving formele în *-i*. Uneori limba modernă păstrează ambele forme : în asemenea situații se produce însă o diferențiere de sens [50].

Variantele în *-ui*, *-ălui* sînt în mare parte caracteristice fie limbii vechi, fie aspectelor regionale actuale ale limbii române. Există însă și situații, puține la număr, în care varianta în *-ui* se impune în limba literară : *plumbui*, *pricinui*, *prilejui*, *primejdui* [51].

Cît despre concurența dintre derivatele mediate în *-isi* [52], *-iza* și cele imediate corespunzătoare lor, situația se prezintă diferit de la caz la caz : uneori învinge una din cele două forme, alteori se întrebuințează amîndouă, între ele intervenind o diferențiere de natură semantică sau

[48] Lista derivatelor în *-a* de la teme neologice am întocmit-o mai ales pe baza datelor furnizate de DM (plus cîteva date oferite de publicațiile și scrierile contemporane). Dicționarul — este adevărat — elimină cazurile în care există corespondente în celelalte limbi europene de cultură. Tot atît de adevărat este însă că și în asemenea cazuri împrumutul se poate suprapune cu formația pe teren românesc. Dacă situația nu ar fi așa, nu s-ar explica de ce avem cazuri în care limba română cunoaște de exemplu substantivele : *frison*, *vogă*, dar nu și verbele corespunzătoare lor (corespunzătoare fr. *frisonner*, *voguer*), precum nici de ce în limba română, de exemplu, de la substantivul *prolog* s-a obținut derivatul *prologa* (întrebuințat de Ioana Zlotescu-Cioranu în prefața la opera lui Miguel de Unamuno, *Trei nuvele exemplare și un prolog*, p. 18), derivat pentru care nu am găsit corespondent în dicționarele consultate ale limbii franceze. Apariția lui * *prologuer* în limba franceză este oricînd posibilă, fără însă a fi nevoie ca acesta să fie considerat un fenomen de împrumut.

[49] Franceza modernă a conservat în asemenea cazuri numai derivatele în *-er* (cf. Kr. Nyrop, *op. cit.*, III, p. 197, § 432). Pentru situația din româna contemporană vezi Al. Graur, *Tendințele actuale ale limbii române*, p. 233.

[50] Cf. situația dubletului *datora — datori*, pentru care vezi Iorgu Iordan, *art. cit.*, BIFR II (1935), p. 53.

[51] Vezi cele spuse în această privință de Laura Vasiliu, *art. cit.*, SFC IV, p. 117.

[52] În legătură cu apariția acestui sufix în limba română vezi Despina Ursu, *art. cit.*, p. 373.

una de natură stilistică; de asemenea, există situații în care preferința pentru unul din cei doi termeni e greu de precizat [53].

Numeroase derivate imediate prezintă și formații parasintetice corespunzătoare, derivate de obicei cu prefixul *în-* [54].

În limba scrisă din epoca veche sînt utilizate numai formațiile fără prefix, cum ar fi: *cuiba, depărta, destula, flăcăra, văpăia*; *bălsămi, bolnăvi, destuli, nămoli, noroi, plini, veseli.*

Situația se menține în limba scrisă din epoca 1780—1860, cînd însă încep să pătrundă în limba scrisă și formații parasintetice. Astfel, alături de *noroi* (Ș.,Hron., 22) apare *înnoroi* (A. Pann, E.V., 35 — cf. DA s.v.); alături de *semna* „a însemna, a semnifica" (Pumnul, 6) apare *însemna* (Prav., 540, 1814 — cf. DA s.v.); alături de *veseli* (Donici, Ț., 10) apare *înveseli* (E. Văcărescu, P., 249/20 — cf. DA s.v.).

Acest proces de înlocuire continuă și în epoca de după 1860. Limba română literară actuală preferă formațiile prefixate. Atunci cînd totuși apar, formațiile fără prefix sînt folosite de scriitori pentru valoarea lor stilistică [55]. Acad. Iorgu Iordan (*art. cit.*, p. 57) observă că graiurile muntenești manifestă o adevărată slăbiciune pentru formațiile prefixate [56].

Credem că pătrunderea treptată a formațiilor prefixate în limba scrisă se datorează influenței deosebite pe care a avut-o graiul muntenesc asupra constituirii normelor limbii literare românești.

ABREVIERI

Asachi, P.	— Gh. Asachi, *Poezii*, Iași 1836.
Bălcescu, Ist.	— N. Bălcescu, *Istoria Românilor sub Mihai Vodă Viteazul*, 1878.
BIFR	— *Buletinul Institutului de filologie română „Alexandru Philippide".*
BL	— *Bulletin linguistique*
CADE	— I. A. Candrea, Gh. Adamescu, *Dicționarul enciclopedic ilustrat „Cartea Românească".*
Cond. crim.	— *Partea întîia și a doua a condicii criminalicești*, Iași 1826.
DA ms.	— *Dicționarul Academiei*, manuscris.
DA s.v.	— Academia Română, *Dicționarul limbii române*, serie veche.
B. Del., Țig.	— I. Budai-Deleanu, *Țiganiada*, 1953.
DLC	— *Dicționarul limbii române literare contemporane.*
DM	— *Dicționarul limbii române moderne*, București, 1958.
Donici, Ț.	— A. Donici, *Țiganii*, București, 1837.
DR	— *Dacoromania.*
DU	— L. Șăineanu, *Dicționar universal al limbei române*, ediția a VIII-a.
Florian	— Florian, *Eliezer și Neftali*, traducere de Gr. Alexandrescu, București, 1832.
D. Gol., Î. căl.	— Constantin Radovici din Golești, *Însemnare a călătoriei mele*, Buda, 1826.

[53] Cf. analiza amănunțită a fiecărei situații făcută de Laura Vasiliu, *art. cit.*, SFC III, p. 113—117; vezi și Despina Ursu, *art. cit.*, p. 378.

[54] Pentru tendința limbii române de a folosi cînd formele simple, cînd pe cele prefixate, vezi Iorgu Iordan, *Compuse românești cu în-*, BIFR III (1936), p. 57.

[55] Cf. în acest sens Ion Coteanu, *Creația lexicală în poezia noastră nouă*, „Limbă și literatură" II, București, 1956, p. 98.

[56] Ipoteza acad. Iorgu Iordan este confirmată și de datele oferite de ALR (cf. V. Rusu, *Notă despre compusele românești cu în-: dr. înmărita (pe baza ALR)*, SCL X, 1959, 1, p. 117).

Hel., Scr.	— I. Heliade-Rădulescu, *Culegere din scrierile lui I. Eliad*, Bucureşti 1836.
LR	— *Limba română.*
M., Ist. D.	— Petru Maior, *Istoria pentru începutul românilor din Dachia*, întocmită de ..., Buda 1812.
P. M., Car.	— Paris Mumuleanu, *Caracteruri*, compuse de ..., Bucureşti 1825.
Pumnul	— Aron Pumnul, *Convorbire între un tată şi fiul lui asupra limbii şi literelor româneşti*, Cernăuţi 1850.
Reg. Org.	— *Regulamentul organic întrupat cu legiuirile din 1831*, Bucureşti 1832.
SCL	— *Studii şi cercetări lingvistice.*
SFC	— *Studii şi materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română.* (vol. I apărut în 1959, vol. III în 1962 şi vol. IV apărut în 1967).
Ş., Hron.	— Gheorghe Şincai, *Hronica românilor şi a mai multor neamuri*, Iaşi 1844.
TDRG	— H. Tiktin, *Dicţionar român-german*, Bucureşti 1911.

Aprilie 1969

Universitatea din Timişoara,
Bul. Vasile Pârvan 4

TERMENI DE ÎNRUDIRE DE ORIGINE ROMÂNEASCĂ ÎN LIMBA UCRAINEANĂ*

DE

I. ROBCIUC

Dintre diversele compartimente ale limbii ucrainene, lexicul a fost cel mai mult supus influenței limbii române. Problema cuvintelor românești existente în limba ucraineană a format, încă în 1879, obiectul preocupării cunoscutului filolog Franz Miklosich. Aceeași chestiune e urmărită apoi de cercetători ca D. Scheludko, I. Šarovol'škyj, B. Kobyl'anškyj, J. Janów, E. Petrovici, O. S. Mel'nyčuk, J. O. Dzendzelivškyj, A. de Vincenz, E. Vrabie.

Influența românească asupra limbii ucrainene ne-a preocupat, în ultima vreme, și pe noi. Materialul pe care l-am adunat pînă în prezent dovedește existența unui număr mult mai mare de cuvinte împrumutate din limba română decît cele consemnate de lingviștii citați.

Articolul de față își propune cercetarea elementelor românești introduse numai într-un anumit domeniu lexical al limbii ucrainene, și anume acela al gradelor de rudenie [1]. Referindu-ne, în primul rînd, la E. Vrabie, a cărui lucrare este cea mai recentă și cuprinde cea mai bogată listă de cuvinte, vom adăuga, la sfera de noțiuni amintită mai sus, alte cuvinte de origine românească, extrase din lucrări recente, precum și sensuri neînregistrate pînă acum la unele cuvinte. În ceea ce privește repartizarea geografică, datele de care dispunem contribuie la relevarea existenței cuvintelor discutate și în alte regiuni decît acelea cunoscute pînă acum. În sfîrșit, cercetînd lexicul de origine românească în domeniul gradelor de rudenie, vom încerca să arătăm în ce direcție se dezvoltă respectivele denumiri, de ce s-au impus și cum s-au generalizat.

---

* Articolul de față a constituit obiectul comunicării ținute la Sesiunea științifică jubiliară a Institutului de lingvistică, la 11 februarie 1969.

[1] La baza cercetării stau materialele extrase din E. Želechovškyj, *Малорусько-німецький словар*, I—II, Lvov, 1886; B. D. Hrinčenko, *Словарь української мови*, I—IV, Kiev, 1909; J. O. Dzendzelivškyj, *Лінгвістичний атлас українських народних говорів Закарпатської області УРСР*, I—II, Ujgorod, 1958, 1960; *Карпатский диалектологический атлас*, Moscova, 1967 (autori: S. B. Bernštejn, V. M. Illič-Svityč, G. P. Klepikova, T. V. Popova, V. V. Usačeva), și din lucrările dialectologilor ucraineni și români citați mai jos. Pentru graiurile ucrainene de pe teritoriul Republicii Socialiste România am folosit datele culese în urma unor anchete dialectale pe care le-am efectuat în cursul anilor 1965—1967.

Deşi este vorba de un sector dintre cele mai rezistente ale lexicului (Abaev, 64—65), graiurile carpatice şi cele din bazinul inferior al Nistrului au preluat din limba română un număr destul de mare de termeni pentru indicarea gradelor de rudenie. Iată lista acestor termeni, pe care îi prezentăm în ordine alfabetică :

ба́д'а, cu varianta *ба́д'о*, e cunoscut în graiurile huţule şi, mai ales, în graiurile bucovinene, avînd următoarele sensuri : 1° „frate mai mare" ; 2° „soţ al surorii mai mari" şi 3° „termen de adresare către un bărbat mai în vîrstă sau către un străin" (Vincenz, 1 ; Prokopenko 1958, 147 ; 1961, 71—72). Cu sensul 1° şi 2° cuvîntul în discuţie a fost înregistrat şi în unele graiuri ucrainene din regiunea Odesa (Mel'nyčuk, 163—164). În graiurile de stepă, *ба́д'а* denumeşte pe „fratele cel mai mare" (Moskalenko, 15). Cu acelaşi înţeles îl întîlnim, de asemenea, în unele graiuri ucrainene din Dobrogea. Pentru etimologie, D. Scheludko, O. S. Mel'nyčuk şi V. A. Prokopenko trimit la rom. *báde*. E. Vrabie, care înregistrează numai sensul 3°, întîlnit la B. D. Hrinčenko (p. 19), trimite, de asemenea, la rom. *báde*. De fapt, ucr. *ба́д'а* se explică din rom. *bádea*, iar varianta sa *ба́д'о*, folosită ca termen de adresare, trebuie raportată la forma de vocativ *bádeo*. În prezent, *ба́д'а* îşi micşorează treptat sfera de întrebuinţare, în favoarea termenilor autohtoni (Prokopenko, *loc. cit.*).

бади́ка „termen de adresare către un bărbat mai în vîrstă, către un frate mai mare, către un cumnat etc." — în graiurile huţule, bucovinene, nistriene, precum şi în graiurile de stepă (Hrinčenko, 19 ; Dejna, 123 ; Prokopenko 1958, 147 ; 1961, 71 ; Moskalenko, 15). Cuvîntul ucrainean provine din rom. *bădícă*, cu acelaşi înţeles (Candrea, 407 ; Scheludko, 126 ; Prokopenko 1958, 147 ; 1961, 71 ; Moskalenko, 15 ; Vrabie, 129).

Cuvîntul apare cu varianta *ба́дика*, care, probabil, în urma contaminării cu ucr. *ба́д'а*, a suferit deplasarea accentului pe silaba iniţială.

Menţionăm că *бади́ка*, cu sensul „bărbat tînăr" se întîlneşte în graiurile ucrainene (huţule şi bucovinene) din nordul Moldovei.

бу́на „bunică" — în unele graiuri bucovinene. Etimologia cuvîntului este clară : din rom. dial. *búnă* „idem" (Miklosich, 59 ; Crânjală, 227 şi 431 ; Prokopenko 1958, 145 ; 1961, 71 ; Rosetti, V, 119 ; Vrabie, 135). După ALR I/II, h. 169 şi 170, *bună* apare răspîndit în centrul şi sudul Transilvaniei. DA dă citate şi din alte regiuni (Moldova).

Ucr. comun *ба́ба* „bunică" cunoaşte în graiurile bucovinene o diferenţiere semantică : înseamnă „femeie străină în vîrstă ; femeie săracă ; om de zăpadă" (Prokopenko 1958, 145 ; 1961, 71).

Derivat : *бу́нц'а* < *бу́на* + suf. *-ц'(а)*. Vezi şi *буні́ка*.

буні́ка „bunică" — în unele graiuri bucovinene (Prokopenko 1961, 71). Provine din rom. *bunícă* (Miklosich, 59 ; Crânjală, 227 şi 431 ; Prokopenko 1961, 71 ; Rosetti, V, 119 ; Vrabie, 135). După ALR I/II, h. 169 şi 170, *bunícă* apare răspîndit în Moldova şi sporadic în Muntenia şi Transilvania. Vezi şi *бу́на*.

ко́пил este înregistrat de *Карпатский диалектологический атлас*, Moscova, 1967, avînd următoarele sensuri : 1° „fiu nelegitim" ; 2° „copil nelegitim" ; 3° „copil" şi 4° „mama copilului nelegitim" (vezi h. 65). Cuvîntul *ко́пил*, cu variantele *ко́пи^{е}л*, *ко́пиў*, *ко́пили^{е}ц*, *копи^{е}л'у́к*, *копил'е́*, *копе́ле^{и}ц'а* etc., este răspîndit pe cea mai mare parte a teritoriului de sud-vest al limbii ucrainene, prezentînd o arie destul de compactă.

Numărul punctelor în care s-a răspuns cu termenul de origine românească este mult mai mare : 98 față de cele 40 în care au fost înregistrate diferite cuvinte ucrainene (*нерідний син*, *байстр'ук*, *байстр'е* etc.), cu sensul de „copil nelegitim".

Cuvîntul în discuție este unul dintre cele mai răspîndite în sud-estul Europei și se găsește în toate idiomurile din jurul teritoriului lingvistic românesc. În limba română, după cercetările mai noi, *copil* este socotit un cuvînt autohton, traco-dac (Russu, 130 ; Poghirc, 419). În limba ucraineană a pătruns din dacoromână (Scheludko, 136 ; Prokopenko 1958, 143 ; 1961, 72). Varianta *cópil*, astăzi dialectală, se întrebuințează cu sensul „copil din flori" într-o arie compactă care acoperă nord-vestul Transilvaniei (ALR I/II, h. 211).

Menționăm că graiurile ucrainene din nord-vestul țării noastre cunosc, de asemenea, pe *кóпиᵉл* „copil din flori".

кумнáт „cumnat (a. soțul surorii ; b. fratele soțului; c. fratele soției)" — în graiurile bucovinene (Prokopenko 1958, 150 ; 1961, 73). Cu același înțeles, *кумнáт* este frecvent întîlnit în unele graiuri ucrainene din Dobrogea (Hamcearca) și în cele din nord-vestul Republicii Socialiste România. Vine din rom. *cumnát* „idem" (Candrea, 407 ; Scheludko, 137 ; Prokopenko, *loc. cit.* ; Rosetti, V, 127 ; Vrabie, 156). Cuvîntul românesc este răspîndit pe întreg teritoriul dacoromân (cf. ALR I/II, h. 263 ; Scurtu, 209—210).

кумнáта „cumnată (a. sora soțului ; b. sora soției ; c. soția fratelui)" — în graiurile bucovinene și de stepă (Prokopenko 1958, 150 ; Tereško, 43—44). Amintim că și unele graiuri ucrainene din Dobrogea (Hamcearca) și cele din nord-vestul țării noastre cunosc termenul *кумнáта*, cu sensul din limba română. Cuvîntul ucrainean *кумнáта* reproduce direct pe rom. *cumnátă*.

лелíка „mătușă" — în graiurile de vest (Želechovśkyj, 401). Cu sensul „femeie tînără", cuvîntul *лелíка* este folosit în graiurile ucrainene din județul Suceava. Derivă din rom. dial. *lelícă* „idem" (Scheludko, 137 ; Mihăilă, 59 ; Vrabie, 159). Ipoteza că ucr. *лелíка* reprezintă un derivat, format pe teren ucrainean, de la *лéл'а* (Bur'ačok, 90) este neconvingătoare.

матýша este înregistrat, în graiurile bucovinene, cu două sensuri : 1° „mătușă" și 2° „femeie străină" (Želechovśkyj, 430 ; Prokopenko 1958, 148). Cuvîntul ucrainean se explică din rom. dial. *matúșă* < *mătúșă* (Prokopenko, *loc. cit.* ; Vrabie, 161).

Derivat : *матýшка* < *матýша* + suf.-*к*(*а*).

мóша 1° „bunică" ; 2° „moașă" — în graiurile huțule, bucovinene și nistriene (Želechovśkyj, 455 ; Dejna, 124 ; Prokopenko 1958, 145). Cu sensul 1°, în graiurile bucovinene, există și ucr. *бáбка*, *бабýс'а*, *бабýн'ка*, *бáбц'а* (Prokopenko, *loc. cit.*). Cuvîntul *мóша* are la bază rom. *moáșă* (Miklosich, 59 ; Candrea, 408 ; Scheludko, 139 ; Šarovol'śkyj, 60 ; Cránjală, 432 ; Prokopenko 1958, 145 ; Rosetti, V, 119 ; Vrabie, 162).

În graiurile ucrainene din județul Suceava circulă *мóш'а* cu înțelesul de „sage-femme".

Derivat : *прамóша* „strămoașă" este sinonimul ucr. *прабáба* în unele graiuri bucovinene (Prokopenko 1958, 145). Este format din *пра-* + *мóша* după modelul ucr. *прабаба*.

мóшул 1° „om bătrîn, moşneag" ; 2° „bunic" — în graiurile bucovinene (Prokopenko 1958, 144—145 ; 1961, 71 ; Gabinskij, 136—137). De notat împrumutarea în forma articulată a rom. dial. *móşul* (Miklosich, 59 ; Scheludko, 139 ; Crânjală, 431 ; Prokopenko, *loc. cit.* ; Vrabie, 162 ; Gabinskij, *loc. cit.*). Acelaşi fenomen a avut loc şi în alte cazuri : cf. *наháшул* (Dzendzelivśyj, 30) sau *ф'íнул* (Tereško, 44), cu varianta *х'íнул* (în unele graiuri ucrainene din Dobrogea).

Sensul 1° al cuvîntului românesc cunoaşte o circulaţie generală, iar cel de „bunic" este atestat în Transilvania, Banat, Crişana şi Maramureş, în Bucovina, Oltenia şi nord-vestul Munteniei (cf. ALR I/II, h. 169 ; Scurtu, 12—13).

Derivate : *мушулúн'а* „avere moştenită de la bunic" < *мошул* + suf.*-úн'(а)* după tipul denumirilor ucrainene ca *гарбузúн'а*, *барабулúн'а* ; *прамóшул* „tatăl bunicului sau al bunicii cuiva" este folosit în unele graiuri bucovinene paralel cu ucr. *прад'íд* (Prokopenko 1958, 145). Cuvîntul este format din *пра-* + *мóшул* după ucr. *прадíд*.

наháшка 1° „naşă (de botez)" ; 2° „naşă (de cununie)" — în graiurile bucovinene (Prokopenko 1961, 72), podoliene (Mel'nyčuk, 169) şi de stepă (Moskalenko, 53 ; Drozdovśkyj, 151). Graiurile transcarpatice (Dzendzelivśkyj, *Лінгвістичний атлас* ..., h. 50), huţule (Kobyl'anśkyj, 70) şi lemkoviene (Verchratśkyj, 438) cunosc numai sensul 1°, iar cele nistriene (Dejna, 124) sensul 2°. Etimologia în lucrările anterioare : din rom. *naná̦şă* + suf. *-к(а)* (Dzendzelivśkyj, 29—31 ; Mel'nyčuk, 169 ; Prokopenko 1961, 72 ; Vrabie, 163—164).

Examinată mai îndeaproape, această explicaţie nu se dovedeşte, după părerea noastră, suficientă. De fapt, ucr. *наháшка* derivă din rom. dial. *nanáşă*, prin stadiul ucr. **наháша*, cu ajutorul suf. *-к-* şi a desinenţei *-а*, după modelul ucr. *мáтка*.

Derivat : *нанашкýл'а* < *наháшк-а* + suf.*-ýл'(а)*.

наháшко 1° „naş (de botez)" ; 2° „naş (de cununie)" — în graiurile bucovinene (Prokopenko 1961, 72), podoliene (Mel'nyčuk, 169) şi de stepă (Moskalenko, 53 ; Drozdovśkyj, 151). În unele graiuri, *наháшко* are sensul 1° (Dzendzelivśkyj, *Лінгвістичний атлас* ..., I, h. 49, pct. 1—26, 28, 31—61, 67—87, 90, 92—101, 103, 105, 106, 107, 111, 112, 127—133, 154, 159, 160, 163—168, 184, 191, 193, 196—212 ; Kobyl'anśkyj, 70, 85 ; Verchratśkyj, 438), iar în altele sensul 2° (Dejna, 124).

Termenul *наháшко* (ca şi *наháшка*) este cunoscut, cu sensurile din limba română, în unele graiuri ucrainene din nordul Moldovei. Cu sensul 1°, cuvîntul în discuţie apare în graiurile ucrainene din judeţul Maramureş, iar cu sensul 2°, în cele din Dobrogea.

Explicaţii anterioare : din rom. *nanáş* + suf. *-к(о)* (Miklosich, 17 ; Mel'nyčuk, *loc. cit.* ; Prokopenko, *loc. cit.*) sau din *наháшка*, cu suf. moţional *-о* (Vrabie, 164).

După părerea noastră, ucr. *наháшко* se explică din rom. dial. *nanáş*, prin stadiul ucr. **наháш*, cu ajutorul suf. *-к-* după modelul ucr. *бáт'ко*, *вýйко*. Ca răspîndire geografică, *nănáş* (ca şi *nănáşă*) cuprinde partea de nord a teritoriului dacoromân, Transilvania şi Moldova (cf. ALRM I/II, h. 300).

Menţionăm că graiurile de stepă au împrumutat şi forma articulată (*наháшул*) a rom. *nanáşul* (Drozdovśkyj, *loc. cit.*). Aceeaşi formă (*наháшул*)

e curentă și în unele graiuri ucrainene din Dobrogea (Ciucurova, Hamcearca).

неп'ıт „nepot" — în graiurile transcarpatice (Dzendzelivśkyj, 21), bucovinene (Prokopenko 1961, 72—73), nistriene (Dejna, 124) și, sub forma *нипáт*, în unele graiuri de stepă (Tereško, 43). Remarcăm însă că în graiurile bucovinene *неп'íт* apare paralel cu echivalentul său ucrainean *плем'áнн'ік* (Prokopenko, *loc. cit.*). Derivă din rom. *nepót* (Scheludko, 139 ; Dzendzelivśkyj, *loc. cit.* ; Prokopenko, *loc. cit.* ; Vrabie, 164). Vechimea acestui cuvînt în limba ucraineană o dovedește prezența alternanței *o* (în silabe deschise) / *i* (în silabe închise).

Termenul *неп'íт*, cu variantele *нiп'íт*, *неᶥпýт*, se întîlnește, de asemenea, în graiurile ucrainene din nord-vestul Republicii Socialiste România.

непóта „nepoată" — în graiurile transcarpatice (Dzendzelivśkyj, 21) și bucovinene (Prokopenko, 1958, 149). În unele graiuri transcarpatice (Dzendzelivśkyj, *loc. cit.*), *непóта* apare ca un substantiv de genul comun : *мiї непóта* și *мојá непóта*. Sub forma *непóта* (var. *нiпóта*), cuvîntul a fost înregistrat de noi în graiurile ucrainene din nord-vestul României. Toate variantele își au originea în rom. *nepoátă* (Dzendzelivśkyj, *loc. cit.* ; Prokopenko, *loc. cit.*).

фамiл'ija, cu varianta *фамúлиjа*, e cunoscut în graiurile transcarpatice (Dzendzelivśkyj, 32) și cele din Galiția (Želechovśkyj, 1025), iar *фамíлiјa* ca regionalism, și în ucraineana literară (*Укр.-рос. словник*, VI, 273), denumind pe „soț, soție și copiii lor". În unele graiuri din nordul Regiunii Transcarpatice (Dzendzelivśkyj, *loc. cit.*), *фамúлиjа* coexistă alături de termenii autohtoni (*родúна*, *чеᶥл'ад'*). Amintim că, sub forma *фамíлiјa*, cuvîntul în discuție este caracteristic pentru unele graiuri ucrainene din Dobrogea (Hamcearca) și pentru cele din nord-vestul țării noastre.

După J. O. Dzendzelivśkyj, ucr. *фамíл'iјa* (var. *фамúлиjа*) a putut fi împrumutat din germană sau din română. Ipoteza că în ucraineană acest neologism ar proveni și din germană este, după părerea noastră, mai puțin convingătoare. Ea nu ține seamă, printre altele, de faptul că varianta *фамúлиjа* se explică foarte bine prin forma românească învechită *famélie* (DA). După ALR II/I, h. 135, rom. *famélie* apare răspîndit în nord-vestul țării, de unde a putut pătrunde în graiurile ucrainene transcarpatice.

ф'iн 1° „fin (de botez)" ; 2° „fin (de cununie)" — în graiurile bucovinene (Prokopenko 1961, 72). În graiurile transcarpatice (Dzendzelivśkyj, *Лінгвістичний атлас*..., h. 51), huțule (Vincenz, 1) și nistriene (Dejna, 123) cuvîntul este cunoscut cu sensul 1°, iar în cele podoliene (Mel'nyčuk, 171) și de stepă (Drozdovśkyj, 252) cu sensul 2°. Vine din rom. *fin* < **filiîn* < lat. *filianus* (Miklosich, 15 ; Candrea, 408 ; Scheludko, 144 ; Petrovici, 364 ; Dzendzelivśkyj, 31 ; Prokopenko 1961, 72 ; Vrabie, 141—142).

În graiurile transcarpatice și huțule (Dzendzelivśkyj, *Лінгвістичний атлас*..., h. 51 ; Vincenz, *loc. cit.*) *ф'iн* apare cu varianta *ф'iлúн*, care reprezintă o dovadă a conservării fonetismului [l']. Aceeași formă este cunoscută și în unele graiuri ucrainene din județul Maramureș, înrudite cu cele transcarpatice.

În graiurile ucrainene din județul Suceava este folosit termenul *ф'ін*, cu înțelesul din limba română, iar în cele din Dobrogea (Hamcearca) apare varianta *х'інул* „fin (de cununie)".

ф'іна́ 1° „fină (de botez)"; 2° „fină (de cununie)" reproduce rom. *fină* în graiurile bucovinene (Prokopenko 1961, 72). În alte graiuri, *ф'іна* nu apare decît cu unul din cele două sensuri : graiurile transcarpatice (Dzendzelivśkyj, 31), huțule (Hrinčenko, IV, 377) și nistriene (Dejna, 123) cunosc sensul 1°, iar cele podoliene (Mel'nyčuk, 171) și de stepă (Drozdovśkyj, 252) sensul 2°.

În graiurile transcarpatice are și alte variante : *ф'іли́на*, *ф'ійи́на*, *ф'ійіна*. Ultima variantă e cunoscută, de asemenea, la huțuli (Hrinčenko, *loc. cit.*).

În unele graiuri ucrainene din nordul Moldovei întîlnim *ф'іна́*, avînd sensurile de „fină (de botez)" și „fină (de cununie)". Sub forma *ф'іли́на*, avînd sensul 1°, cuvîntul este folosit în graiurile ucrainene din județul Maramureș, iar sub forma *х'іна*, avînd sensul 2°, în unele graiuri din Dobrogea (Hamcearca).

Din cercetarea materialului prezentat se pot desprinde cîteva concluzii. Termenii amintiți mai sus au putut fi introduși prin contactul nemijlocit și îndelungat al populației ucrainene din sud-estul și sud-vestul R.S.S. Ucrainene cu cea românească din regiunile limitrofe. Acest contact a fost înlesnit și de faptul că păstorii români au cutreierat, în tot cursul evului mediu, Carpații de nord pînă în Moravia și spre răsărit de Nistru. Așa se explică prezența unor termeni de înrudire românești la popoare și mai îndepărtate : la polonezi (*nanaško* „naș de botez", *kopirnak*, *kopirdan* „copil din flori") (Małecki, Nitsch, h. 29 și 30 ; 35) sau la slovaci (*kopil* „bastard") (Machek, 219). Elementele românești din categoria semantică cercetată de noi au putut pătrunde, de asemenea, datorită faptului că pe teritoriul pe care se vorbesc cele două dialecte sudice ale limbii ucrainene se află graiuri românești, centrul din care se răspîndesc majoritatea cuvintelor recent împrumutate.

La introducerea cuvintelor românești a contribuit, și concizia unora dintre ele. Limba română posedă, de exemplu, pentru denumirea noțiunii de „naș" un termen anume, în timp ce în limba ucraineană, ca de altfel și în alte limbi slave, aceeași noțiune este exprimată prin perifrază (cf. ucr. *весі́льний ба́тько*, *хре́сний ба́тько*). Poate și aceleiași cauze i se datorește înlocuirea ucr. *двою́рідний брат*, *брат у пе́рших* „văr" (Bur'ačok, 91) cu termenul de origine românească *вер'ішка́н*, în unele graiuri ucrainene din Dobrogea (Hamcearca).

În limba ucraineană aceste elemente românești cuprind trei arii compacte, și anume : Regiunea Transcarpatică (graiurile boikoviene, transcarpatice, lemkoviene), Cernăuți (graiurile huțule și bucovinene) și Odesa (graiurile podoliene și de stepă). În ceea ce privește intensitatea împrumuturilor, remarcăm că în aria de sud-vest (Regiunea Transcarpatică, Cernăuți) influența s-a exercitat mai puternic în domeniul termenilor denumind gradele de rudenie, față de regiunea Odesa, unde aceștia au o sferă de întrebuințare mai redusă.

Cuvintele pătrunse din limba română în limba ucraineană n-au avut toate aceeași soartă. Unele dintre ele sînt atestate numai în mediile bilingve (*бу́на*, *буні́ка*, *мо́ша* etc.), iar altele au iradiat pînă în graiurile

ucrainene centrale. Astfel, există termeni (*кóпиел*, *нанáшко*, *ф'ін* etc.) care sînt cunoscuţi pe o întindere mult mai mare, nu numai unde contactul cu românii a fost direct. În general, sînt termeni care s-au impus prin mijlocirea limbii literare. La menţinerea şi impunerea lor au contribuit şi scriitorii din sud-vestul Ucrainei O. Kobyl'anśka, Ju. Fed'kovyč, M. Čeremšyna, M. Kociubynśkyj, care le-au folosit în operele lor, dîndu-le o circulaţie mai mare.

O constatare care se impune, pe baza materialului cercetat, este amestecul a două tipuri de interferenţă: transferul şi calchierea. De exemplu, unităţile lexicale compuse *прамóша*, *прамóшул* implică, pe de o parte, transferul elementelor *мóша мóшул* şi, pe de altă parte, traducerea prefixului românesc *stră-* prin ucr. *пра-*. Formaţii de acest tip poartă denumirea în literatura de specialitate de calc parţial, sau, mai exact, de împrumuturi hibride (Weinreich, 51).

Unele denumiri de origine românească, cu toate echivalentele ucrainene existente, se menţin cu vigoare. Noţiunile legate de „om bătrîn; bunic", „străbunic" sînt desemnate, în ariile în care există o influenţă românească activă, alături de termenul obişnuit, ucrainean (*д'ід*, *бáба*, *прад'íд*, *прабáба*, *плем'áнн'ік*, *родúна*), şi printr-un termen împrumutat din limba română (*мóшул*, *мóша*, *прамóшул*, *прамóша*, *неп'íт*, *фамúлиjа*). Amintim aici un caz asemănător prezent în unele graiuri lipoveneşti din regiunea Cernăuţi, în care pentru noţiunea de „mătuşă" figurează, alături de termenul mai vechi (*т'óт'а*), doi termeni mai recenţi, echivalenţi, unul fiind de origine românească (*матýша*), iar celălalt de origine ucraineană (*вýйна*) (Stolbunova, 90). Aceste cupluri sinonimice oglindesc raporturile apropiate ce s-au stabilit între vorbitorii limbilor în cauză.

În graiurile ucrainene influenţate de limba română, are loc, în prezent, un proces complex de întărire sau, dimpotrivă, de slăbire a vitalităţii unora din termenii examinaţi. Astfel, în graiurile bucovinene pentru „om bătrîn; bunic" coexistă *мóшул* şi *д'ід*. Termenul *д'ід* însă, se întrebuinţează mai rar decît echivalentul său de origine românească. În unele graiuri influenţa cuvîntului românesc este atît de mare, încît a scos din uz denumirea slavă *д'ід*. Ultima s-a diferenţiat semantic, întrebuinţîndu-se cu sensul de „sărac" şi „momîie". Alte cuvinte din graiurile ucrainene suferă concurenţa termenilor autohtoni. Astfel, *бáд'а*, care a aparţinut lexicului activ al graiurilor ucrainene (avînd în vedere frecvenţa destul de mare cu care apare în operele scriitorilor ucraineni de la sfîrşitul secolului al XIX-lea — începutul secolului al XX-lea), în prezent, îşi micşorează treptat sfera de întrebuinţare, în favoarea construcţiilor de tipul *стáрший брат*, *чолов'ік сестрú* sau în favoarea numelor proprii în cazul formulelor de adresare directă. Atunci cînd adresarea se face către un om străin, cel mai adesea se întrebuinţează cuvîntul *вýйко* (Prokopenko, 1961, 72). Este de presupus că se vor impune, cu vremea, denumirile ucrainene şi pentru faptul că termenul românesc este folosit, mai cu seamă, de generaţia mai vîrstnică, în timp ce generaţia mai tînără le întrebuinţează pe cele ucrainene.

Examinarea materialului ne arată că unele împrumuturi atestă trăsături româneşti arhaice. Un interes deosebit îl prezintă din acest punct de vedere, cuvîntul *ф'ілúн*, cu variantele *ф'ійін*, *ф'ійúн*, *ф'ін*. Se ştie că [l'] a dispărut din toate dialectele dacoromâne, transformîndu-se

în [j]. Prezenţa lui *l* în cuvîntul ucrainean *ф'ілúн* este o atestare a fonetismului [l'] conservat.

În concluzie, împrumuturile lexicale româneşti în limba ucraineană au fost studiate cu precădere din punct de vedere etimologic (J. O. Dzendzelivśkyj şi E. Vrabie au întreprins un prim pas hotărîtor şi în ceea ce priveşte localizarea geografică a acestora). Cercetarea noastră sub aspectul încadrării în sistem şi-a propus să contribuie la precizarea locului pe care-l ocupă cuvintele româneşti în limba ucraineană.

BIBLIOGRAFIE

ALR I/II = *Atlasul lingvistic român*. Partea I, vol. II, de Sever Pop, Sibiu—Leipzig, 1942.

ALR II/I = *Atlasul lingvistic român*. Partea a II-a, vol. I, de Emil Petrovici, Sibiu—Leipzig, 1942.

ALRM I/II = *Micul atlas lingvistic român*. Partea I, vol. II, de Sever Pop, Sibiu—Leipzig, 1942.

ABAEV, V. I.: *О языковом субстрате*, în „Доклады и сообщения Института языкознания АН СССР", Moscova, 1956, nr. 9.

BERNŠTEJN, S. B., ILLIČ-SVITYČ, V. M., KLEPIKOVA, G. P., POPOVA, T. V., USAČEVA, V. V.: *Карпатский диалектологический атлас*, Moscova, 1967.

BUR'AČOK, A. A.: *Назви спорі дненості і свояцтва в українській мові*, Kiev, 1961.

CANDREA, I.-A.: *Elemente române în limbile slavice*, în „Noua revistă română pentru politică, literatură, ştiinţă şi artă", Bucureşti, vol. I, nr. 8, din 15 aprilie 1900.

CRÂNJALĂ, D.: *Rumunské vlivy v Karpatech se zvláštním zřetelem k Moravskému Valašsku*, Praga, 1938.

DEJNA, K.: *Gwary ukraińskie Tarnopolszczyzny*, Wrocław, 1957.

DROZDOVŚKYJ, V. P.: *Говірки Ізмаїльщини*, în „Праці Одеського державного університету ім. І. І. Мечникова", t. 150, nr. 4, Odesa, 1960.

— *Південно-бессарабські українські говірки*, în „Праці X республіканської діалектологічної наради", Kiev, 1961.

DZENDZELIVŚKYJ, J. O.: *Лексика українських говорів Закарпатської області* (*Назви спорідненості, свояцтва та сімейно-родинного побуту*), în „Наукові записки", t. XXIV, nr. 2, Ujgorod, 1957.

— *Лінгвістичний атлас українських народних говорів Закарпатської області УРСР*, I—II, Ujgorod, 1958, 1960.

GABINSKIJ, M. A.: *Контрибуцций ла студиул комунитэцций лексикале украиняно-балканиче*, în „Восточнославяно-молдавские языковые взаимоотношения", II, Kişinău, 1967.

HRINČENKO, B. D.: *Словарь української мови*, I—IV, Kiev, 1909.

KOBYL'ANŚKYJ, B.: *Гуцульський говір і його відношення до говору Покуття*, în „Український діалектологічний збірник", I, Kiev, 1928.

MACHEK, V.: *Etymologický slovník jazyka českého a slovenského*, Praga, 1957.

MAŁECKI, M., NITSCH, K.: *Atlas językowy Polskiego Podkarpacia*, Cracovia, 1934.

MEL'NYČUK, O. S.: *Молдавские элементы в пограничном украинском говоре*, în „Ученые записки Института истории языка и литературы Молдавского филиала АН СССР", t. IV—V, 1955.

MIHĂILĂ, G.: *Названия родства и термины обращения славянского происхождения в румынском языке*, în „Romanoslavica", I, Bucureşti, 1958.

MIKLOSICH, FR.: *Über die Wanderungen der Rumunen in den dalmatinischen Alpen und den Karpaten*, Viena, 1879.

MOSKALENKO, A. A.: *Словник діалектизмів українських говірок Одеської області*, Odesa, 1958.

PETROVICI, E.: *Note slavo-române* II, în „Dacoromania", X, partea a II-a, București, 1943.

POGHIRC, C.: *O nouă teorie asupra substratului limbii române*, în „Limba română", 1967, nr. 5.

PROKOPENKO, V. A.: *Назви спорідненості та свояцтва в буковинських говірках*, în „Питання історії і діалектології східнослов'янських мов", Cernăuți, 1958.

— *Молдавские элементы в лексике украинских говоров Буковины*, în „Восточнославяно-молдавские языковые взаимоотношения", Kișinău, 1961.

ROSETTI, AL.: *Istoria limbii române*, vol. IV, V, VI, București, 1966.

RUSSU, I. I.: *Limba traco-dacilor*, București, 1966.

SCHELUDKO, D.: *Rumänische Elemente im Ukrainischen*, în „Balkan-Archiv", II, Leipzig, 1926.

SCURTU, V.: *Termenii de înrudire în limba română*, București, 1966.

STOLBUNOVA, V. I.: *Русско-молдавские лексические взаимоотношения*, în „Тези доповідей XX наукової сесії", Cernăuți, 1964.

ŠAROVOL'ŠKYJ, I.: *Румунські запозичені слова в українській мові*, în „Збірник заходознавства", Kiev, 1929.

TEREŠKO, L. S.: *Молдаванізми в українських говірках Одещини*, în „Тези доповідей наукової конференції філологічного факультету, присвяченої 100-річчю Одеського ордена Трудового червоного прапора Державного університету ім. І. І. Мечникова", Odesa, 1965.

Укр.-рос. словник: Українсько-російський словник, publicat de Academia de Științe a R.S.S. Ucrainene, Kiev, 1953—1963.

VERCHRATŠKYJ, I.: *Про говір галицьких лемків*, în „Збірник філологічної секції Наукового товариства ім. Шевченка", t. 5, Lvov, 1902.

VINCENZ, de A.: *I. Les éléments roumains du lexique houtzoule*, Paris, 1959.

VRABIE, E.: *Influența limbii române asupra limbii ucrainene*, în „Romanoslavica", XIV, București, 1967.

WEINREICH, U.: *Languages in Contact*, New York, 1953.

ŽELECHOVŠKYJ, E.: *Малорусько-німецький словар*, I—II, Lvov, 1886 (vol. II în colab. cu Nedil'škyj S.).

Martie 1969.

Institutul de lingvistică,
București, Str. I. C. Frimu 22

CODURI ÎN FONOLOGIE

DE

ANCA BELCHIȚĂ

1. Descrierea sistemului fonologic al unei limbi, folosind trăsături acustice sau articulatorii binare, permite corelarea unor date din fonologie cu anumite noțiuni referitoare la coduri.

În considerațiile de mai jos vom utiliza sistemul trăsăturilor distinctive acustice prezentat în R. Jakobson, G. Fant, M. Halle, *Preliminaries to a Speech Analysis* (Technical Report No. 13, May 1952, Acoustics Laboratory, M.I.T.). În lucrarea citată sînt stabilite douăsprezece trăsături binare, necesare și suficiente pentru caracterizarea tuturor sistemelor fonologice [1].

Avantajul folosirii *trăsăturilor distinctive* este dat de numărul redus, ca și de caracterul lor universal. Preferința pentru trăsăturile *acustice* și nu articulatorii este motivată de faptul că aspectul acustic și nu cel articulator (motor) este fundamental în receptarea și decodificarea mesajului.

Desemnarea unui fonem se face raportîndu-l pe rînd la fiecare din cele douăsprezece trăsături și stabilind dacă *are* sau *nu* trăsătura respectivă. În acest sens trăsăturile au fost numite *binare*. Grafic, faptul poate fi reprezentat așa cum se vede în tabelul 1, notînd cu majuscule trăsăturile și cu minuscule fonemele, cu + și — prezența, respectiv absența trăsăturii [2]. Sistemul binar, preferabil pentru gradul său mare de forma-

Tabelul 1

	a	b	c	d
A	+	+	—	—
B	+	—	+	—

[1] În lucrarea mai recentă : Noam Chomsky and M. Halle, *The Sound Pattern of English*, New York, Harper & Row, 1968, unele trăsături sînt denumite diferit, pe de o parte, iar pe de altă parte sînt introduse trăsături noi. Acestea din urmă sînt necesare pentru caracterizarea unor limbi vest-africane sau ale indienilor din America (cf. p. 312 și urm.). Noile trăsături nu schimbă cu nimic concluziile teoretice din *Preliminaries to a Speech Analysis* și din lucrările bazate pe aceste concluzii. De cele mai multe ori o limbă folosește *o parte* din trăsăturile distinctive stabilite. Pentru caracterizarea sistemului fonologic al limbii române, trăsăturile din studiul lui R. Jakobson, G. Fant, M. Halle sînt suficiente, de aceea le vom folosi în continuare fără nici o modificare.

[2] Pentru unele detalii, cf. Cherry C., Halle M., Jakobson R., *Toward thelogical description of languages in their phonemic aspect*, în Roman Jakobson, Selected Writings, I — Phonological Studies, 1962, p. 449 și urm.

Tabelul 2

	p	b	m	f	v	t	d	ĉ	ĝ	n	c	s	z	ʃ	ʒ	k	g	k̑	ǵ	h	l	r	a	e	i	o	u	ə	ɨ
Consonantic	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	−	−	−	−	−	−	−
Vocalic	−	−	−	−	−	−	−	−	−	−	−	−	−	−	−	−	−	−	−	−	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Grav	+	+	+	+	+	−	−	−	−	−	−	−	−	−	−	+	+	+	+	+	−	−	+	−	−	+	+	+	+
Compact	−	−	−	−	−	−	−	+	+	−	−	−	+	+	+	+	+	+	+	−	−	−	+	−	−	−	−	−	−
Difuz	+	+	+	+	+	+	+	−	−	+	+	+	+	−	−	−	−	−	−	−	−	−	−	−	+	−	+	+	+
Bemolat	−	−	−	−	−	−	−	−	−	−	−	−	−	−	−	−	−	−	−	−	−	−	−	−	−	+	+	−	−
Strident	−	−	−	+	+	−	−	+	+	−	+	+	+	−	−	−	−	+	+	−	−	−	−	−	−	−	−	−	−
Continuu	−	−	−	+	+	−	−	−	−	−	−	+	+	+	+	−	−	−	−	+	+	−	+	+	+	+	+	+	+
Diezat	−	−	−	−	−	−	−	+	+	−	−	−	−	+	+	−	−	+	+	−	−	−	−	+	+	−	−	−	−
Nazal	−	−	+	−	−	−	−	−	−	+	−	−	−	−	−	−	−	−	−	−	−	−	−	−	−	−	−	−	−
Sonor	−	+	+	−	+	−	+	−	+	+	−	−	+	−	+	−	+	−	+	−	+	+	+	+	+	+	+	+	+

lizare, are ca suport aspectul real al concentrării atenţiei, în procesul comunicării, pe esenţa calităţii sunetelor, pe prezenţa sau absenţa unei trăsături şi nu pe gradul în care ea se manifestă. Trăsăturile binare nu epuizează informaţia primită de ascultător de la secvenţa fonică prin care se materializează mesajul. Pentru decodificare însă, receptorul (ascultătorul) le selectează din datele perceptuale mai vaste. Aceste trăsături, ca şi totalitatea combinaţiilor lor posibile în foneme, regulile de formare a secvenţelor de foneme pentru alcătuirea morfemelor, apoi a cuvintelor, reprezintă *codul* cu care ascultătorul corelează mesajul pentru a-l decodifica.

Pentru caracterizarea sistemului fonologic al limbii române sînt necesare şi suficiente unsprezece din cele douăsprezece trăsături distinctive binare (cf. tabelul 2).

2. Vocalele limbii române pot fi desemnate folosind numai patru trăsături distinctive : grav, compact, difuz, bemolat. În tabelul 2, ca în majoritatea lucrărilor de fonologie, coloanele reprezintă fonemele, iar liniile, trăsăturile. În continuare, în celelalte matrice, liniile vor fi elementele codului, adică fonemele, iar în coloane vom indica valorile trăsăturilor, aceasta pentru a respecta o convenţie a codurilor liniare. Prezenţa unei trăsături va fi notată prin 1, iar absenţa ei prin 0 (ceea ce în sistemul lui Jakobson, Fant, Halle este + şi, respectiv, —).

Folosind cele patru trăsături, fiecare cu cîte două valori : 1 şi 0, avem şaisprezece (2^4) posibilităţi combinatorii, ilustrate în matricea 1, dintre care în română se realizează numai şapte : (1) = /e/, (7) = /a/, (8) = /ə/, 12 = /i/, (14) = /0/, (15) = /u/, (16) = /ɨ/. Pe acestea din urmă e selectăm în matricea 2, care reprezintă sistemul vocalic al limbii române.

Nr.	Grav	Comp.	Dif.	Bem.
1	0	0	0	0
2	0	0	0	1
3	0	0	1	1
4	0	1	1	1
5	1	1	1	1
6	1	1	1	0
7	1	1	0	0
8	1	0	0	0
9	0	1	0	1
10	0	1	1	0
11	0	1	0	0
12	0	0	1	0
13	1	1	0	1
14	1	0	0	1
15	1	0	1	1
16	1	0	1	0

Matricea 1

Voc.	Nr. coresp.	Grav	Comp.	Dif.	Bem.
a	7	1	1	0	0
e	1	0	0	0	0
i	12	0	0	1	0
o	14	1	0	0	1
u	15	1	0	1	1
ə	8	1	0	0	0
ɨ	16	1	0	1	0

Matricea 2

2.1. Numim *distanță* între două elemente ale codului — adică între două foneme —, numărul de valori ale trăsăturilor în care ele diferă. Spre exemplu, între /a/ și /o/ distanța este 2 : ele diferă prin valoarea trăsăturilor compact și bemolat : /a/ este compact nonbemolat, iar /o/, noncompact bemolat. Amîndouă fonemele sînt caracterizate prin aceeași valoare a trăsăturilor grav (1) și difuz (0).

Calculînd distanța (d) între elementele sistemului vocalic al limbii române, se observă că ea este egală cu 1 între fonemele care compun perechile minimale : /e/—/i/, /o/—/u/, /ə/—/ɨ/ și între /a/—/ə/, /e/—/ə/, /o/—/ə/, /i/—/ɨ/, /u/—/ɨ/ (cf. tabelul 3).

Tabelul 3

d (a, e) = 2	d (i, o) = 3
d (a, i) = 3	d (i, u) = 2
d (a, o) = 2	d (i, ə) = 2
d (a, u) = 3	d (i, ɨ) = 1
d (a, ə) = 1	d (o, u) = 1
d (a, ɨ) = 2	d (o, ə) = 1
d (e, i) = 1	d (o, ɨ) = 2
d (e, o) = 2	d (u, ə) = 2
d (e, u) = 3	d (u, ɨ) = 1
d (e, ə) = 1	d (ə, ɨ) = 1
d (e, ɨ) = 2	

2.2. Spunem că *operăm* asupra elementelor codului dacă le adunăm între ele, le adunăm cu ele însele sau le lăsăm neschimbate. Adunarea valorilor 1 și 0 în teoria algebrică a codurilor se face după următoarea convenție :

$$0 + 0 = 0$$
$$0 + 1 = 1$$
$$1 + 0 = 1$$
$$1 + 1 = 0$$

Dacă operăm asupra unor elemente din matrice, putem obține alte elemente ale codului. Spre exemplu, adunînd elementele nr. (2) și (3) din matricea 1 : 0001 +
0011
obținem : $\overline{0010}$, reprezentînd elementul nr. (12) = /i/.

O matrice ale cărei componente, prin operare, dau toate celelalte elemente ale codului se numește *matrice de bază* sau *generatoare* a codului. Elementele ei sînt denumite *elemente de bază* sau *generatoare*. Pentru un anumit cod pot exista mai multe matrice generatoare. În cazul sistemului vocalic al limbii române, orice matrice generatoare trebuie să cuprindă *minimum* patru elemente. Dăm mai jos cîteva din matricele de bază

ale acestui sistem (3, 4, 5) şi alăturat operaţiile prin care obţinem celelalte vocale.

Nr. coresp.	Grav	Comp.	Dif.	Bem.
2	0	0	0	1
3	0	0	1	1
5	1	1	1	1
8	1	0	0	0
16	1	0	1	0

Matricea 3

(2)[3] 0001 +
(3) 0011
0010 (12) = /i/

(3) 0011 +
(8) 1000
1011 (15) = /u/

(2) 0001 +
(8) 1000
1001 (14) = /o/

(8) 1000 +
(8) 1000
0000 (1) = /e/

(3) 0011 +
(5) 1111
1100 (7) = /a/

(8) = /ə/
(16) = /ɨ/

Nr. coresp.	Grav	Comp.	Dif.	Bem.
2	0	0	0	1
3	0	0	1	1
8	1	0	0	0
13	1	1	0	1
15	1	0	1	1

Matricea 4

(2) 0001 +
(2) 0001
000 (1) = /e/

(2) 0001
(13) 1101
1100 (7) = /a/

(2) 0001
(3) 0011
0010 (12) = /i/

(2) 0001
(15) 1011
1010 (16) = /ɨ/

[3] Notăm între paranteze ( ) numărul corespunzător elementului, conform matricei 3.

(2) 0001 (8) = /ə/
(8) 1000 (15) = /u/
1001 (14) = /o/

Nr. coresp.	Grav	Comp.	Dif.	Bem.
7	1	1	0	0
12	0	0	1	0
15	1	0	1	1
16	1	0	1	0

Matricea 5

(7) 1100 (12) 0010
(7) 1100 (16) 1010
0000 (1) = /e/ 1000 (8) = /ə/

(12) 0010 (7) = /a/ (15) = /u/
(15) 1011 (12) = /i/ (16) = /ɨ/
1001 (14) = /o/

Din mai multe matrice de bază posibile ne oprim la 8, fiindcă elementele ei sînt prezente în triunghiul vocalic primar (cf. fig. 1). Deoarece matricele generatoare ale sistemului vocalic al limbii române sînt nume-

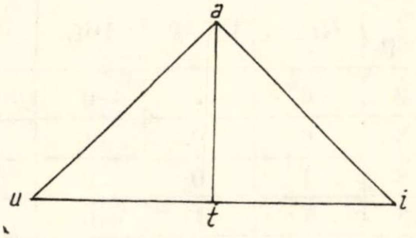

Fig. 1

roase, elementele lor putînd fi selectate şi din afara sistemului vocalic (cf. matricele 3 şi 4), nu vom considera suprapunerea matricei 5 cu triunghiul vocalic primar decît o coincidenţă.

3.1. În procesul comunicării, una din valorile 1 sau 0 poate fi recepţionată greşit, ducînd la transmiterea unui mesaj eronat. Spre exemplu, referindu-ne la elementele din matricea 1, în loc de 1100 = /a/ putem recepţiona greşit a doua valoare : 1000 = /ə/, sau a treia : 1110 (nerealizat în română). Într-o situaţie ca aceasta, se pune problema detectării erorilor.

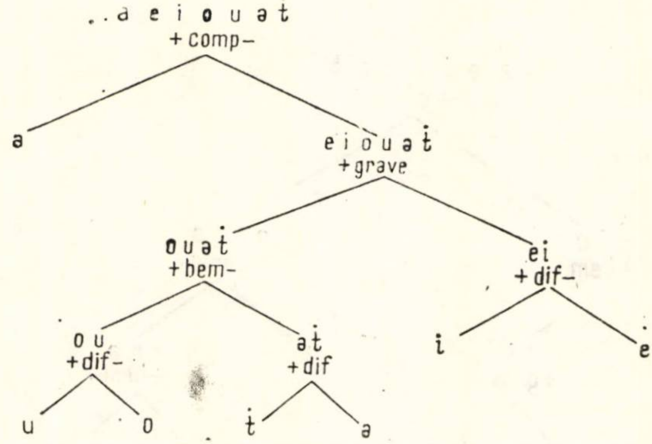
Se consideră necesar[4] ca distanța dintre două elemente ale codului să fie mai mare sau egală cu 2. Dar, calculînd distanța dintre vocale, am remarcat că ea are valoarea 1 (deci mai mică decît 2) între /e/—/i/, /o/—/u/, /ə/—/ɨ/, /a/—/ə/, /e/—/ə/, /o/—/ə/, /i/—/ɨ/, /u/—/ɨ/. În acest caz, în cod nu poate fi detectată o eroare simplă. Acest inconvenient poate fi rezolvat bazîndu-ne pe o caracteristică a limbajului, și anume pe *redundanță*.

3.2. Dintre cele douăsprezece trăsături distinctive universale stabilite, nu toate sînt necesare pentru caracterizarea sistemului fonologic al unei limbi sau a unei clase de foneme. De exemplu, vocalele limbii române au fost desemnate apelînd la numai patru trăsături (cf. 2). Celelalte șapte trăsături nu stabilesc nici o opoziție între elementele sistemului vocalic.

Fonologic, vocalele în română sînt toate nonnazale. Trăsătura [+ nazal] adăugată vocalei /o/ în secvența *concret*: /k õ n k r e t/ nu schimbă semnificația acestei tranșe sonore. Un vorbitor al limbii franceze va asocia însă secvențelor /mo/ *mot* și /mõ/ *mont* două semnificații deosebite. Deci, în timp ce pentru sistemul vocalic al limbii române trăsătura [nazal] este redundantă, în franceză prezența sau absența ei determină schimbări în planul conținutului.

3.3. O altă sursă a redundanței o constituie ordonarea trăsăturilor într-o diagramă ramificată, de la care construim apoi matricea.

Considerînd trăsăturile în ordinea: compact, grav, bemolat, difuz, ajungem la diagrama:

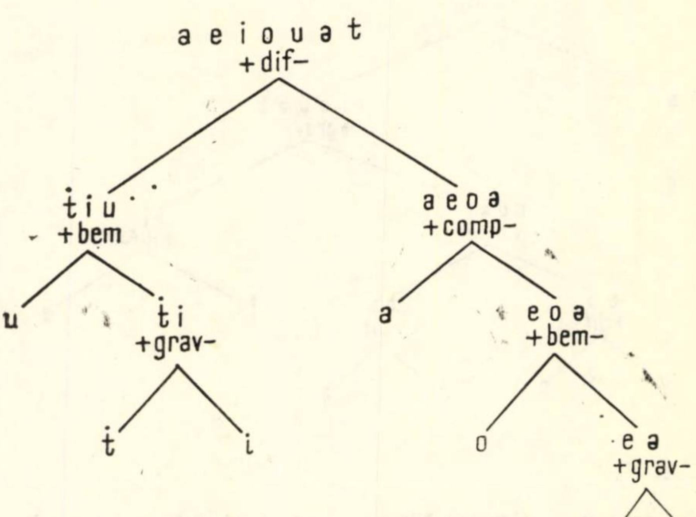
[4] Cf. Solomon Marcus, Edmond Nicolau, Sorin Stati, *Introducere în lingvistica matematică*, București, 1966, p. 305.

şi la matricea 6, în care am lăsat necompletate spaţiile corespunzătoare trăsăturilor devenite redundante.

	Grav	Comp.	Dif.	Bem.
a		1		
e	0	0	0	
i	0	0	1	
o	1	0	0	1
u	1	0	1	1
ə	1	0	0	0
ɨ	1	0	1	0

Matricea 6

Avînd o diagramă în care ordinea trăsăturilor este difuz, compact, bemolat, grav :

obținem matricea 7, cu un număr mai mare de spații libere :

	Grav	Comp.	Dif.	Bem.
a		1	0	
e	0	0	0	0
i	0		1	0
o		0	0	1
u			1	1
ə	1	0	0	0
ɨ	1		1	0

Matricea 7

Numărul valorilor 1 și 0 este cu atît mai redus cu cît diagrama este mai simetrică.

3.4. Spațiile libere obținute în matrice datorită indiferenței fonemului la o trăsătură (cf. 3.2) sau datorită unei anumite ordonări a trăsăturilor (cf. 3.3) pot fi completate cu oricare din valorile 1 sau 0, fără a produce vreo perturbare în codul fonologic. În acest fel este posibilă eliminarea incapacității codului de a detecta o eroare simplă modificînd distanța 1 la 2 (cf. 3.1). În matricele 6 și 7, spațiile libere care marchează trăsăturile redundante nu sînt egal repartizate celor șapte vocale. De aceea în 6 perechile minimale /o/—/u/ și /ə/—/ɨ/, caracterizate prin distanța 1, nu au nici o trăsătură redundantă. În 7, /e/ și /a/ au o situație similară. În cazul lor, distanța 1 nu poate fi modificată. Pentru rezolvarea acestui inconvenient adăugăm matricei 7, cu numărul cel mai mare de spații libere, una din cele șapte trăsături redundante pentru vocale : [diezat] [5]. Obținem matricea 8 :

	Grav	Comp.	Dif.	Bem.	Diez.
a		1	0		
e	0	0	0	0	
i	0		1	0	
o		0	0	1	
u			1	1	
ə	1	0	0	0	
ɨ	1		1	0	

Matricea 8

[5] Trăsătura [diezat] face parte din cele unsprezece trăsături *necesare* pentru caracterizarea *întregului* sistem fonologic al limbii române.

În spațiile ei necompletate introducem valorile 1 sau 0, astfel ca între vocale distanța să fie ⩾ 2, așa cum apare în matricea 9.

	Grav	Comp.	Dif.	Bem.	Diez.
a	0	1	0	0	0
e	0	0	0	0	1
i	0	0	1	0	0
o	0	0	0	1	0
u	1	0	1	1	0
ə	1	0	0	0	0
ɨ	1	1	1	0	0

Matricea 9

Avînd o distanță egală sau mai mare decît 2 între componentele sistemului vocalic, orice element aflat la distanță 1 de o vocală *nu* aparține codului.

Rămîne în continuare însă nerezolvată problema elementelor aflate la o distanță ⩾ 2, dar care nu aparțin codului. De exemplu, o secvență ca 11111 se găsește la o distanță ⩾ 2 față de toate elementele sistemului reprezentat în matricea 9, dar nu aparține codului vocalic al limbii române. Ceea ce va trebui stabilit va fi *limita superioară* a distanței dintre elementele codului fonologic.

4. În sistemul consonantic al limbii române (cf. tabelul 2), între elementele fiecărei perechi [+ sonor] — [— sonor] și între /l/—/r/, /m/—/n/, /c/—/s/, /h/—/k/, /p/—/t/, /b/—/d/, /d/—/n/, /t/—/c/, /č/—/k̑/, /ğ/—/ĝ/ distanța este 1. Cercetînd structura fonologică a grupurilor consonantice la nivelul morfemului, am constatat:

4.1. În cazul grupurilor de două consoane:

4.1.1. Din cele 55 de grupuri inițiale [6], unul singur este alcătuit din consoane între care distanța este 1: /pt/ *apter*, și acesta apare numai în exemplul dat.

4.1.2. Dintre cele 164 de grupuri mediale, cinci sînt formate din elemente între care distanța este 1: /bd/ *abdomen*, /pt/ *captiv*, /nd/*randament*, /mn/ *amnar*, /rl/ *cîrlig*.

4.1.3. În cele 132 de grupuri finale apar trei cu foneme aflate la distanța 1: /bd/ *răbda*, /pt/ *adopta*, /rl/ *azvîrli*.

4.2. Pentru grupurile de trei consoane am urmărit distanța dintre primul și al doilea element, al doilea și al treilea, primul și al treilea:

4.2.1. Nici unul din cele 14 grupuri inițiale nu cuprinde foneme cu distanța între ele 1.

4.2.2. Din 35 de grupuri mediale, două au primele foneme la distanță 1: /ndr/ *andrea*, /ptr/ *dioptrie*, iar patru au primul și al treilea ele-

[6] Ne referim la grupuri care aparțin românei contemporane standard.

ment la distanță 1 : /pst/ *obstacol*, pronunțat /o p s t a k o l/, /ltr/ *altruist*, /rpr/ *interpret*, /rtr/ *portret*.

4.2.3. Cele 20 de grupuri finale cuprind : unul cu primele două elemente la distanță 1 : /ndr/ *cilindru* și două cu primul și al doilea fonem la disatnță 1 : /ltr/ *filtru* și /rtr/ *tartru*.

Remarcăm că întotdeauna primul și al treilea element la distanța 1 au caracter consonantic și vocalic în același timp : /l, r/.

4.3. Grupurile de patru consoane, foarte puțin numeroase în română, prezintă o singură situație în care două elemente se află la distanță 1 : /pstr/ *abstract*, pronunțat /a p s t r a k t/.

4.4. După cum se poate observa din cele expuse mai sus (cf. 4.1—4.3), în 95,55% din situații distanța dintre fonemele grupurilor consonantice este mai mare sau egală cu 2. Putem considera excepții grupurile care cuprind consoane la distanță 1 (în procent de 4,45%), cu atît mai mult cu cît majoritatea au o frecvență foarte redusă. Aceasta ar oferi posibilitatea detectării unor erori în cazul grupurilor consonantice. Dacă un element al grupului se află la distanță 1 în raport cu un alt element al aceluiași grup, putem afirma că secvența consonantică respectivă nu aparține limbii române.

Trebuie precizat însă că nu orice grup consonantic ale cărui foneme se află la o distanță mai mare decît 1 este întîlnit în română. Situația este similară cu cea semnalată sub 3.4, referitoare la vocale. Rămîne de stabilit deci dacă există *o limită superioară* a distanței între elementele grupurilor consonantice și dacă între aceste limite putem preciza alte date care să ne confirme apartenența unor grupuri la limba română.

După rezolvarea unor probleme de structură fonologică a morfemelor, cercetarea trebuie să se îndrepte către codul sintactic și cel semantic.

August 1969

Centrul de cercetări fonetice și dialectale,
București, Calea Victoriei 194

ÎNTRE LEXICOGRAFIE, LIMBĂ LITERARĂ ŞI STILISTICĂ

(Observaţii pe marginea lucrării *Stilul poetic al lui Mihai Eminescu*, de L. Gáldi)

DE

ŞTEFAN MUNTEANU

Concepută ca o monografie stilistică a poeziei lui Eminescu, lucrarea prof. L. Gáldi are meritul de a fi supus analizei, dintr-o perspectivă diferită, creaţia poetică eminesciană, punînd la contribuţie mijloacele criticii stilistice şi ale celei poetice, îndeosebi. Metoda aplicată în anii din urmă cu succes în analiza artei literare a unor scriitori străini se dovedeşte utilă şi fructuoasă şi în cazul poeziei lui Eminescu. Faptul se explică, în primul rînd, prin orizontul ştiinţific al autorului. Pornind de la studiul autorizat şi scrupulos al izvoarelor filologice interne, în care analiza variantelor eminesciene deţine un loc esenţial, L. Gáldi plasează cercetarea, întemeiată pe o informaţie bogată, în contextul mai larg al literaturii europene. Imaginea stilului artistic al lui Eminescu, care ne întîmpină la capătul celor 430 de pagini ale lucrării, este multilaterală şi complexă. Ea se constituie treptat, înăuntrul unor coordonate menite să completeze şi să sintetizeze printr-o succesiune de tablouri creaţia artistică a poetului, potrivit criteriului cronologic şi, concomitent, din unghiul varietăţii şi unităţii ei tematice. Capitolele monografiei pun în evidenţă această intenţie fundamentală care l-a călăuzit pe autor în alcătuirea lucrării. Iată titlul lor sugestiv, în ordinea în care apar ele după *Introducere* (p. 5—14) : *Ecourile unei adolescenţe zbuciumate* (p. 15—55), *Glasul poetului-profet* (p. 57—71), *Cîteva poeme clădite pe antiteze* (p. 73—106), *O viziune lirică a istoriei universale* (p. 107—135), *Trei atitudini din domeniul poeziei lirice* (p. 137—192), *Variaţiuni pe tematica inspirată de Veronica Micle* (p. 194—234), *Un preludiu la ultima elegie* (p. 235—252), *Realismul vocabularului poetic* (p. 253—320), *Din problematica sonetului eminescian* (p. 321—348), *Momente de înseninare* (p. 349—373), *În lumea melodiilor interioare* (p. 375—397), *Ultima elegie* : *Mai am un singur dor* (p. 399—423), *Încheiere* (p. 425—430). Rezumatul în limba franceză şi indicele de cuvinte — foarte util — de la sfîrşitul cărţii sporesc valoarea lucrării, care rămîne un instrument de lucru esenţial pentru cunoaşterea limbii şi stilului lui Eminescu.

Aceste calităţi incontestabile şi majore ale lucrării sînt suficiente pentru a asigura cercetătorului un loc de frunte printre exegeţii creaţiei eminesciene.

Dacă, în ansamblul ei, aceasta poate fi impresia cu care încheiem lectura cărţii, în schimb există unele detalii şi, în anumite cazuri, unele principii metodologice asupra cărora socotim necesar să facem cîteva precizări.

Observaţiile pe care ni le vom îngădui în acest sens au drept scop să supună discuţiilor, pentru început, cîteva dintre afirmaţiile, în general prudente, ale autorului cu privire la înregistrarea lexicului poetic eminescian în lexicografia noastră mai veche. Ne vom referi în continuare la problemele limbii române literare ale secolului al XIX-lea, examinate de prof. L. Gáldi în raport cu creaţia eminesciană, apoi la cîteva fapte de stil care se pretează la interpretări diferite.

1. Deoarece în lucrare se confruntă vocabularul lui Eminescu în primul rînd cu DLRLC şi numai uneori cu celelalte lucrări lexicografice româneşti, mai ales cu DA şi TDRG, anumite concluzii formulate de autor sînt susceptibile de amendări, ca de exemplu următoarea: „Se poate constata cu uimire că Eminescu ca poet satiric nu e încă apreciat aşa cum ar merita de *lexicografia română* (s.n.) şi chiar în DLRLC" (p. 289).

Este necesar să precizăm că DLRLC, chiar dacă este ultima lucrare lexicografică de proporţii mai mari, este în acelaşi timp un dicţionar uzual al limbii române, şi nu unul general. Autorii nu şi-au propus înregistrarea exhaustivă a lexicului limbii române, aşa cum sîntem avertizaţi în *Cuvînt înainte*: „Un dicţionar al limbii literare contemporane, al cărui scop este să redea limba comună a întregului popor, nu poate să înregistreze, spre exemplu, întreaga terminologie tehnică, ştiinţifică şi profesională, ceea ce l-ar transforma într-o enciclopedie, şi nu trebuie să cuprindă cuvintele de jargon sau cuvintele care nu au decît o circulaţie restrînsă, regională. De aceea dicţionarul de faţă a făcut o selecţie a cuvintelor după criteriul folosirii lor în scrisul nostru literar şi ştiinţific şi în vorbirea curentă" (vol. I, p. X). În continuare, autorii precizează că dicţionarul redă sensurile „în ordinea folosirii lor actuale în scris şi vorbire, fiindcă oricine consultă un dicţionar vrea să găsească în el, în primul rînd, sensul actual cel mai folosit al cuvîntului" (p. XI). Prin urmare, DLRLC nu poate fi făcut răspunzător pentru că nu atestă unele cuvinte rare sau regionale, folosite fie şi de scriitori. Trebuie să spunem că, întrucît constatarea prof. L. Gáldi se referă la lexicografia română în general, deci nu numai la DLRLC (vezi citatul de mai sus), căreia i se obiectează că nu a apreciat cum se cuvine lexicul satiric din poezia lui Eminescu, ea nu corespunde întru totul realităţii. Ne limităm deocamdată să semnalăm că substantivul *curtezană*, unul din termenii folosiţi de Eminescu în poezia satirică, despre care se afirmă (p. 289) că nu e înregistrat de DLRLC decît printr-un exemplu modern din textul lui Camil Petrescu, se găseşte în schimb la Şăineanu în DULR (ediţia a VI-a), fiind ilustrat prin acelaşi citat din *Scrisoarea a IV-a*: „Cu zîmbiri de curtezană". Cît despre sensul metaforic al substantivului *crai* „bărbat uşuratic", el este înregistrat de TDRG: „liederilicher Mensch (bes. in geschlechtlicher Hinsicht), Wüsting, Lotterbube, Lump, Z. B. Vlah [uţă], G. V. [*Din goana vieţii*, ed. a II-a, Buc., 1892, 1] 6: „Înhăitări de crai dezmetici...". Cuvîntul

îl găsim și la Șăineanu : „om desfrînat, ștrengar, crai de Curtea veche" (*ibidem*), precum și la Scriban, în DLR. Prin urmare, afirmația că dicționarele nu înregistrează sensul metaforic al acestui cuvînt decît cu exemple moderne (din M. Sebastian) este valabilă numai pentru DLRLC, nu și pentru celelalte dicționare mai vechi.

În situații asemănătoare se găsesc și alte cuvinte din limba lui Eminescu. La p. 30 din lucrarea prof. L. Gáldi se afirmă despre adjectivul *argintos* că dicționarele nu aduc exemple anterioare de folosire a acestei forme. În realitate, adjectivul cu această formă este atestat de Hasdeu, *Et. Mag. Rom.*, și de TDRG, cu exemple din Iancu Văcărescu : „D-a lui Apolon lire ... sunete-*argintoase*" (*Colecție din* ..., 1830) și din Bolintineanu : „Luna varsă raze dulci și *argintoase*", (*Poesii*, ed. 1865, I, 135).

Același lucru trebuie spus și despre afirmația de la p. 33, potrivit căreia pentru verbul *a undula* „dicționarele române, îndeosebi DLRLC, aduc exemple asemănătoare numai pentru verbul *unduia*". Precizarea „îndeosebi" lasă să se înțeleagă că și dicționarele mai vechi sînt pasibile de obiecția că au omis înregistrarea verbului amintit. Din lista acestora trebuie excluse totuși *Dicționarul limbii române* al lui Laurian și Massim, unde găsim cuvîntul sub verbul *undulare*, DULR al lui L. Șăineanu, unde același verb este explicat astfel : „*undula*, a avea o mișcare de undulațiune lentă, dar sensibilă : grînele undulează la suflarea vîntului", precum și în (DLR) al lui Scriban, care ilustrează verbul printr-un exemplu similar cu cel din Șăineanu : „Lanu (sic) de grîu undulează la suflarea vîntului".

Situația este identică în cazul verbului *a freme* „a fremăta", pe care poetul îl folosise de mai multe ori în poeziile sale de debut. Afirmația că verbul în discuție n-a fost înregistrat pînă acum în nici un dicționar al limbii române (p. 34) este contrazisă de dicționarul lui Scriban : „freme, -, ut, a frême, v. intr. (lat. frĕmere) Em. Fac freamăt". Semnalăm, de asemenea, că forma de infinitiv (*ar*) *adoarme*, în loc de (*ar*) *adormi*, discutată la p. 35, nota 1, a fost menționată, alături de alte numeroase fenomene datorate schimbării de accent la Eminescu, de Al. Bogdan, în documentatul său studiu *Die Metrik Eminescus*, publicat în *Jahresbericht* ..., XI (1904), exemplul citat la p. 242 : „*ar adoarme* statt *ar adormi*".

2. Ne referim, în continuare, la izvoarele limbii lui Eminescu, în raport cu limba literară a epocii sale și cea a înaintașilor. Simpla lor identificare sau asocierea cu faptele de limbă similare prezintă interes istoric — de istorie a limbii literare — nu și stilistic, dacă nu se ține seama de ceea ce au devenit aceste mijloace de expresie în creația eminesciană din punctul de vedere al felului în care colaborează ele la realizarea unei alte viziuni artistice. În această împrejurare, dat fiind că este vorba despre limba poetică, cercetarea istorică va ceda locul celei stilistice, cu implicațiile ei estetice sau de estetică a limbii, adică va supune faptele unei interpretări potrivite cu funcția pe care și-o asumă limba în opera literară. Nu aceasta este intenția noastră aici, ci aceea de a semnala legătura existentă între limba lui Eminescu, limba populară și cea a înaintașilor poetului, a căror experiență el a asimilat-o, înălțînd însă expresia poetică pe o treaptă artistică infinit superioară.

Numeroase exemple discutate de L. Gáldi sînt, în acest sens, convingătoare prin ele însele și prin comentariul subtil și la obiect al auto-

rului. Ne vom permite să adăugăm cîteva precizări de amănunt, menite să pună în lumină locul lui Eminescu în raport cu limba literară a epocii sale și cu cea a predecesorilor săi. Astfel, afirmația că *nemic(a)*, despre care autorul înclină să creadă, citîndu-l pe Tiktin, că pare să fie luat din *Biblia de la București* (p. 34, nota 107), restrînge explicația la un singur izvor, cînd ea poate fi pusă în legătură cu unele graiuri care au păstrat această formă pînă astăzi, precum și cu limba veche în general, unde o găsim atestată începînd cu secolul al XVI-lea (vezi O. Densusianu, ILR II, 1961, p. 71, 126 ; I. Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. I. Iordan, 1959, p. 13, 39 etc.)[1]. Cît despre substantivul *mur*, discutat la p. 116, nota 24, afirmația că deocamdată ar fi greu de spus cine l-a introdus în limba română literară este fără îndoială circumspectă. S-ar putea menționa totuși că, pe lîngă Gr. Alexandrescu, citat de autorul lucrării, acest neologism poetic fusese folosit de Asachi : „Dar Elena inimoasă de pe *muri* îi zice ..." (*Ștefan cel Mare înaintea Cetății Neamțu*, în *Culegere de poezii* a lui G. Asaki, ediția a doua adăugită, Iași, 1854, p. 210) și de Heliade : „Acum *murii* cetății era toți plini de șiruri (*Gerusalene liberata*, în „Curier de ambe sexe", V, vezi I. Heliade-Rădulescu, *Opere*, I, ediția D. Popovici, 1939, p. 326). Aceasta înseamnă că substantivul făcea parte din lexicul poetic al epocii de la 1830—1850.

Despre epitetele substantivale de tipul *zilele copile*, *lumina fecioară* etc., discutate la p. 33 și 112, nu credem că este necesar să se meargă prea departe, anume la modelul german *Kinderjahre* (nota 56) — care nu este totuși exclus —, de vreme ce procedeul exista, într-o formă puțin diferită, în limba poetică românească. Îl găsim la Heliade, care scrie *pruncii angeli* (*Anatolida*), *prunca vițelușă* (*Sburătorul*), și la Alecu Russo: *volnicia pruncă* (*Cîntarea României*, în Alecu Russo, *Scrieri alese*, București, E.P.L.A., 1956, p. 195). *Fecioară*, cu valoare adjectivală de „pur, imaculat" este atestat la Kogălniceanu : „purta o sabie turcească *fecioară* de orice vărsare de sînge" (*Tainele inimii*, în M. Kogălniceanu, *Scrieri alese*, București, E.P.L.A., 1956, p. 142). Despre *boi* „statură, talie, corp" se afirmă în lucrarea prof. Gáldi că „pînă la Eminescu nu cunoaștem nici un exemplu poetic" (p. 264). În realitate — dacă poetic este echivalent cu „limba poeziei" — cuvîntul apare la C. Stamati : „Iată coame negre, chiar ca urșinicul / Îi învălesc pieptul, spatele și *boiul*" (*Dragoș I, domnul Moldovei*, în *Muza românească* (1868), citatul în volumul cu același titlu, București, E.P.L., 1967, p. 33). Exemplul menționat anulează afirmația autorului că, în afară de Eminescu, dicționarele aduc exemple, în legătură cu acest substantiv, numai din opere în proză (*ibidem*). De fapt, însuși L. Gáldi trimite la DA, care înregistrează substantivul *boi* într-un context din balada *Stroe Plopan*, culeasă de Alecsandri (cf. și TDRG, care face trimiterea la „Convorbiri literare" X, 1877, 191), așadar tot la limba poetică, nu însă a creației culte, ci a celei populare, ceea ce nu schimbă totuși calitatea ei de limbă a poeziei. Eminescu întîlnise deci cuvîntul în poezia înaintașilor săi sau în literatura populară, dacă nu îl cunoștea chiar din graiul vorbit în Moldova.

[1] Aceeași formă poetul o întîlnise de repetate ori în *Lepturariul românesc* al lui Aron Pumnul; vezi exemplele în fragmentele publicate din Nicolae Mustea, Iancu Văcărescu, Mihail Cuciureanul etc.

Într-o situaţie parţial similară este adjectivul *astut* ,,viclean", despre care se semnalează pe drept cuvînt (p. 100, nota 55) că nu este atestat în DA şi DLRLC. Aceasta este, evident, o omisiune, explicabilă pentru DLRLC (vezi precizarea din *Introducerea* acestei lucrări), omisiune pe care n-o întîlnim însă în alte dicţionare mai vechi, ca de exemplu în cel al lui Laurian şi Massim, unde cuvîntul este atestat s.v. De altfel, neologismul figurase sub forma *astuţ* şi la Heliade, în *Vocabular de vorbe streine* (vezi Heliade, *Opere*, II, ediţia citată, p. 363) şi fusese folosit şi de I. Codru Drăguşanu în *Peregrinul transilvan* (ediţia I, 1865, cf. ediţia Romul Munteanu, Bucureşti, 1956, p. 249) şi putea fi cunoscut de Eminescu din aceste izvoare.

Ni se pare de asemenea insuficient de clară constatarea de la p. 268, potrivit căreia substantivul *leş* din cele două variante ale poeziei lui Eminescu *Cînd te-am văzut, Verena*, datînd din 1876 (vezi Perpessicius, M. Eminescu, *Opere*, IV, p. 260, şi V, p. 223—224), nu fusese întrebuinţat de Alecsandri ,,decît în descrierea unei bătălii". Referinţa la atestarea din DLRLC care citează un exemplu din *Dan căpitan de plai* (,,pe cîmpul cel de lupte / Apar grămezi de *leşuri*, grămezi de arme rupte"), nu este concludentă, deoarece cuvîntul îl găsim atestat cel puţin de două ori şi în *Dumbrava Roşie*: ,,Românii în scadroane intrau ca-ntr-o pădure / Clădind movili de *leşuri* sub zdravănul topor" (V. Alecsandri, *Poezii*, vol. II, ediţia Elena Rădulescu-Pogoneanu, Craiova, 1940, p. 326); ,,îl strînge / Cît peptul îl zdrobeşte şi oasele îi frînge, / Apoi între cadavre, pe cîmp, aruncă *leşul* ..." (*ibidem*, p. 333). Întrucît poemul *Dumbrava Roşie* a fost publicat, cum se ştie, în 1872, deci cu doi ani înainte de *Dan căpitan de plai*, nu se poate susţine că poetul a întrebuinţat substantivul *leş* numai în descrierea unei bătălii, în speţă în scena de luptă la care se referă atestarea din DLRLC, pe care se sprijină autorul.

În sfîrşit, ar fi fost necesară demonstrarea afirmaţiei de la p. 115, nota 22, că repetarea subiectului şi a conjuncţiei *dacă* este un fenomen stilistic al limbii vorbite. ,,În mod curios — se spune în continuare — aceste două tipuri de repetiţie nu figurează de loc între cele analizate de I. Iordan în *Stil*[*istica limbii române*], p. 356 şi urm.". Autorul are în vedere repetiţii de felul acestora, din versurile lui Eminescu: ,,... că el trăieşte şi că ei — ei au murit"; ,,Ar fi fost Dumnezeu însuşi, dacă, dacă nu murea". Se pune întrebarea în ce măsură acest tip de repetiţie este constituit şi intră în sistemul de mijloace stilistice ale limbii române vorbite sau în unul din aspectele stilistice examinate de acad. Iorgu Iordan în lucrarea sa. În orice caz, aserţiunea în sine nu are darul de a convinge, cîtă vreme nu-şi găseşte fundamentarea în materialul limbii ca procedeu şi nu ca fenomen incidental.

3. În legătură cu analiza stilistică propriu-zisă, L. Gáldi pare că împărtăşeşte punctul de vedere al lui Jirmunschi, citat în *Introducere*, şi anume că materialul poeziei este limba şi că deci temelia unei poetici sistematice trebuie căutată în structura lingvistică a operei (p. 5—6) [2]. Această teorie este pusă în legătură cu concepţia lui Tudor Vianu, asociere care, după părerea noastră, nu se justifică întru totul. Căci Tudor Vianu

---

[2] Vezi şi obiecţiile, după noi întemeiate, formulate în acest sens de George Munteanu, *Adevărata stilistică*, în ,,Contemporanul" din 11 iunie 1965.

are în vedere limbajul artistic ca mod de existență și manifestare a unui conținut *individual*, și nu structura lingvistică, așa cum o concepe știința limbii. Pentru T. Vianu, limba operei literare este o categorie a stilului și prin aceasta ea devine un concept al esteticii; limba artistică nu se confundă însă cu noțiunea de structură lingvistică a operei și nu se subordonează direct și nemijlocit acesteia. Aspirația anumitor orientări ale lingvisticii actuale de a rezolva din perspectiva științei limbii problemele stilului individual înseamnă depășirea ariei de cercetare a lingvisticii și asumarea unor răspunderi care-l obligă pe lingvist să pășească în sfera de preocupări a esteticii literare. Nu vrem să spunem că această inițiativă îi este, în principiu, interzisă lingvistului; el este dator în acest caz să intre în arenă înarmat cu alte metode și vizînd alte scopuri decît cele pe care și le propune lingvistica. De vreme ce limba artistică este instrumentul artei literare — instrumentul și nu schema sau structura ei! —, iar funcția ei este de natură estetică, este greu de presupus că lingvistica trebuie să se considere datoare să studieze creația literară ca pe o formă a limbii, fără să ducă interpretarea pînă la capăt, adică fără să țintească și spre concluziile pe care cercetarea literară este îndreptățită să le aștepte, dacă nu ca o confirmare a metodelor ei, cel puțin ca o întregire complementară. Cine este chemat să practice acest gen de analize este o altă problemă. Ceea ce dorim să subliniem aici este că particularitățile de ordin strict lingvistic și tehnic ale operei literare nu se susțin prin ele însele, ci prin ceea ce izbutesc să comunice. De aceea se cuvine să fie salutată investigația din unghiuri diferite, întreprinsă de L. Gáldi, de a supune obiectul cercetării unei analize multilaterale, în care sînt implicați factori diverși, de natură istorico-literară, biografică, lingvistică și prozodică, chiar dacă nu toți aceștia intră direct în procedeele analizei stilistice. Un loc de seamă ocupă în metodologia analizei practicate de L. Gáldi examinarea mijloacelor prozodice, în care intră schemele metrice, rima, aliterația și accentul. Dar supraestimarea unor efecte, ca de pildă cele rezultate de pe urma aliterației sau accentului, poate da naștere unei imagini parțiale și exterioare a stilului, care nu concordă cu imaginea internă și reală a operei sau cu impresia produsă de ea. Să ne oprim la cîteva din faptele luate în discuție în lucrare.

Printre numeroasele aliterații din versul eminescian sînt amintite și cele pe care le transcriem de pe p. 39 a lucrării: „*S*uind *p*alid *s*uflet a *n*orilor *s*chele / *P*rin *p*loaie de raze, *n*in*s*oare de *s*tele". Aliterația vocalică din exemplul următor este considerată pe drept cuvînt de autor o adevărată „trouvaille": „*A*rgint e pe *a*pe și *a*ur în *a*er". Credem totuși că procedeul menționat nu este suficient pentru a conferi valoare stilistică sugestivă versurilor amintite. Ceea ce percepe cititorul nu sînt sunetele izolate, ci *iamginea*, puterea ei de evocare, realizată prin mijloace lexico-semantice, sintactice și ritmice, adică printr-un complex de factori care acționează unitar, și în care aliterația ocupă un loc incidental și periferic. În primul exemplu citat, nu repetarea vocalei nazale *n* este elementul determinant care provoacă efecte stilistice, ci îmbinările de cuvinte cu totul noi și imprevizibile pentru cititor, în comparație cu limbajul comun: *a norilor schele*, *ploaie de raze*, *ninsoare de stele*, care se succedă într-un ritm solemn, marcat de pauze ce separă complinirile verbului la gerunziu — cu valoarea lui abstractă și generală —, astfel încît mișcarea se prelun-

gește și se concretizează nu prin actul suirii în sine, ci prin ambianța detaliilor care-l fac perceptibil. Oare în cel de-al doilea exemplu citat mai sus nu prejudiciem impresia stilistică din moment ce facem abstracție de întregul sens metaforic al enunțului, în care funcția metaforică a unor termeni ca *argint*, *aur* este esențială, ca și accentele principale care cad o dată pe *i* și de trei ori pe *a*, ca și numărul egal de silabe din ultimele substantive: *a -pe*, *a -ur*, *a -er*, toate acestea dîndu-și contribuția la realizarea sugestiei de culoare, de lumină și strălucire ce acoperă apele și scaldă văzduhul în răsfrîngeri de irizări feerice. Dacă lucrurile ar sta altfel și dacă ar fi să reținem un procedeu care este de cele mai deseori întîmplător, ar însemna că sunetele care dau naștere aliterațiilor din propozițiile *plouă pe perete* sau *se urcă singur pe scară* ar trebui considerate eufonice, cînd ele sînt de fapt cacofonice. Dar chiar admițînd că astfel de enunțuri s-ar învesti cu virtuțile armoniei și ale sugestiei, pot ele salva sensul poetic, adică sînt apte să confere cuvintelor funcție stilistică, în afara și pe deasupra conținutului transmis?

Nu vrem să spunem că rolul aliterației este nul. Lucrul acesta a fost demonstrat de Ovid Densusianu, care are în vedere fenomenul așa cum se realizează el în formele cristalizate ale proverbelor și expresiilor din limbile romanice (vezi *Aliterația în limbile romanice*, în „Revista critică-literară", II (1894), 11—12, p. 425—471, studiu reprodus în O. D., *Opere*, ediție îngrijită de B. Cazacu, V. Rusu și I. Șerb, I, *Lingvistică, Scrieri lingvistice*, București, 1968, p. 57—137). „Asonanțele și aliterațiile — observa Tudor Vianu — dobîndesc funcție numai în legătură cu conținutul comunicării, altminteri cercetarea este pîndită de riscurile subiectivismului" (*Probleme de stil și artă literară*, București, 1955, p. 211—212). Conținut, în cazul nostru, înseamnă, dacă mai e nevoie s-o spunem, sensul cu care intră cuvîntul într-un context și care se definește prin acest context și printr-o sumă de procedee care-l transformă într-o valoare stilistică. Analiza stilistică ajunge prin *convergență* la stabilirea valorilor implicate în mesajul poetic, așadar prin luarea în considerare a tuturor mijloacelor lexicale, gramaticale și tehnice, care colaborează împreună și solidar la realizarea *imaginii* și fuzionează în ea, determinînd funcția specifică și gradul realizării artistice a operei.

Ne credem îndreptățiți, totodată, să fim rezervați față de afirmația lui D. Caracostea, citată la p. 174 a lucrării prof. L. Gáldi și însușită fără comentarii de autor, că în acest vers din *Luceafărul* „Iar apa — în care — au fost căzut ..." forma de mai mult ca perfect arhaic „te adîncește în atmosfera de fabulos". Mai mult ca perfectul arhaic, care este și regional, nu poate îndeplini prin el însuși o astfel de funcție. El ar avea-o atunci și în graiurile din Ardeal și Bucovina, unde de fapt, este întrebuințat cu valoare de aorist. Dovadă e faptul că în romanul *Glasul* de Iulian Vesper, a cărui acțiune se petrece în Bucovina, prozatorul, care folosește de predilecție această formă, ca și vorbitorii din această parte a țării, ar trebui să ne mențină mereu în atmosfera de fabulos, ceea ce nu se întîmplă însă. Aceeași rezervă ne-o impune aprecierea că versul „Și *mumă-mea* e *marea*" „evocă în mod sugestiv și murmurul valurilor" (p. 175, nota 67). Socotim că impresia este aici de ordin pur subiectiv și că ea nu se verifică decît în ipoteza că sîntem dispuși să facem concesii autosugestionării — dușmanul cel mai de temut al interpretării stilistice.

În sfîrşit, vom face cîteva observaţii privitoare la funcţia stilistică a accentului. Este limpede că accentul joacă un rol important în stilistică, ceea ce constată oricine studiază limba vorbită şi limbajul conversaţiei. În limba poetică, rigorile versului clasic impuneau armonizarea accentului prozodic cu accentul cuvîntului şi cu ritmul frazei. Este ştiut că, în cazul limbii latine, una din resursele cunoaşterii cantităţii vocalice este pentru noi, cei de azi, proprietatea vocalelor latineşti de a fi întrebuinţate în vers ca silabe lungi sau scurte.

Există numeroase cazuri la Eminescu cînd accentul este deplasat în mod strident, fiindcă poetul era preocupat de arhitectonica şi armonia versului, a strofei şi a poemului ca unitate, ca structură muzicală, motiv pentru care se vedea constrîns să sacrifice detaliile în favoarea întregului. De aici sincopele, eliziunile, schimbările de forme gramaticale şi de accent atît de numeroase în versurile poetului [3]. Problema funcţiei stilistice a accentului nu poate fi însă fetişizată şi transformată într-o preocupare capitală, cîtă vreme efectele folosirii accentului nu se înscriu întotdeauna printre impresiile estetice majore. Este evident că o anumită libertate în tratarea accentului era autorizată şi este autorizată în româneşte de însăşi fonetica limbiii române, unde există variante, cele mai multe de origine dialectală, care permit ca unele cuvinte să fie accentuate diferit. Dintre acestea, una singură este considerată totuşi literară. Să se compare ard. *céva* cu *cevá*, *áripă* cu *arípă*, *acólo* cu *acoló*, mold. *bólnav* cu *bolnáv* etc. [4]. Alături de acestea, există şi cuvinte al căror accent nu e mobil, de exemplu *fîntínă*, *pásăre* etc. Putem presupune că poetul a cedat deseori „cu strîngere de inimă" în faţa necesităţilor metrice, modificînd accentul, nu din dorinţa de a inova, ci pentru a nu afecta ritmul. Fiindcă ne este greu să credem că el a acceptat fără reticenţă bruscarea accentului într-un vers ca acesta : „Eu îmi iubesc copiii cu égală iubire" (*Opere*, ediţia Perpessicius, IV, 16, v. 76). În mod obişnuit, cititorul cult de poezie — dar nu numai el — supune ritmul versului ritmului lecturii. În unele cazuri este oportună chiar ignorarea accentului prozodic, pentru a nu contrazice într-un mod prea flagrant accentul natural, ceea ce ar produce efecte inestetice. Nu vedem cum s-ar putea citi altfel aceste versuri, citate de G. Călinescu din ciornele poetului, dacă am respecta cu stricteţe filologică accentul „corect" : „Şi de tace, iarăşi place / Că aré pe vino-ncoace". De aceea ni se par de prisos unele din indicaţiile prof. L. Gáldi în legătură cu felul în care trebuie pronunţat un cuvînt căruia poetul i-a schimbat accentul. Nimeni nu va citi versul citat la p. 39, nota 72 : „Toţi timpii ai morţii marmoreul zeu" altfel decît accentuînd *marmóreul*, bineînţeles dacă a învăţat cîte ceva în şcoală despre regulile prozodice. Tot astfel în versul citat la p. 83 : „Ea — o fiică e de rege . . ." avertismentul de la nota 14 : „Două silabe !" în legătură cu accentuarea substantivului *fiică* nu se justifică, deoarece nu e posibilă rostirea cuvîntului *fiică* decît în două silabe (cf. şi exemplele similare de la p. 85, nota 18, p. 270, nota 25 etc.).

★

[3] Vezi în această privinţă Al. Rosetti, studiul citat din volumul *De la Varlaam la Sadoveanu*, şi mai ales varianta mult îmbogăţită a aceluiaşi studiu semnată de Al. Rosetti şi I. Gheţie, *Limba şi stilul poeziilor lui M. Eminescu*, în volumul *Studii de poetică şi stilistică*, Bucureşti, 1966, în special p. 171—189.

[4] O listă foarte bogată de variante din aceste categorii, clasificate riguros, se găseşte la Al. Bogdan, în lucrarea amintită, *Die Metrik Eminescus*.

Aceste observații nu afectează meritele lucrării prof. L. Gáldi, care sînt reale și numeroase. Lectura cărții nu trebuie să ducă însă la concluzia că DLRLC, deși ultimul, ar fi și singurul izvor lexicografic ce trebuie luat în considerare cînd se studiază limba română literară din perioada modernă. În afară de aceasta, este important să se țină seama, credem, că Eminescu este creator de limbă poetică nu atît prin inovațiile sale lingvistice sau tehnice, luate izolat, ci prin modul în care a absorbit în limba sa un vast material de expresie pe care l-a supus unei elaborări noi și unei sinteze originale, determinate de viziunea sa artistică. Limba lui Eminescu păstrează în felul acesta legătura cu tradiția veche a scrisului nostru, cu fondul popular al limbii și cu experiența poetică a înaintașilor săi. În acest sens ea a devenit expresia artistică a limbii române naționale. Tot ceea ce ține de abaterile și procedeele tehnice ale versului său se cuvine să fie raportat la concepția lui Eminescu despre funcția estetică a cuvîntului — nu ca element în sine, ci ca parte a unui întreg.

Numai în felul acesta structura stilistică a operei nu se confundă cu structura lingvistică și prozodică a textului, ci oferă premisele unei judecăți *întemeiate* — în funcție de treapta pe care se realizează mesajul poetic în formele specifice ale artei verbale.

Septembrie 1969

Facultatea de filologie, Timișoara,
Bul. Vasile Pârvan 4

CÎTEVA PROBLEME LEGATE DE REZUMAREA AUTOMATĂ A TEXTELOR ROMÂNEȘTI

DE

E. NISTOR și E. ROMAN

Modelul de întocmire automată a rezumatelor pe baza determinării cuvintelor-cheie pe cale statistică a fost elaborat de Luhn cu un deceniu în urmă. Modelul acesta s-a dovedit satisfăcător doar într-un număr limitat de cazuri. Cu ajutorul modelului lui Luhn sînt selecționate din text de către mașină cele mai semnificative propoziții, care sînt apoi reproduse neschimbate, mașina nealcătuind propoziții.

Metoda lui Luhn de rezumare automată constă din următoarele operații :

— Printr-un calcul obișnuit, se stabilește frecvența fiecărui cuvînt și se întocmește un tabel care prezintă cuvintele așezate în ordine alfabetică, indicîndu-se pentru fiecare cuvînt frecvența lui în textul respectiv. Apoi se adună frecvențele cuvintelor sinonime, ceea ce pentru rezumare este foarte important, căci dacă într-un text de medicină pot apărea cuvintele : inimă și cord, fiecare separat nu are frecvența foarte mare, dar suma frecvențelor lor poate să indice tema principală a textului. Se șterg cuvintele cu frecvență mare, dar care sînt cuvinte semantice vide, cuvinte-unelte : articole, conjuncții, prepoziții etc. Acestea sînt trecute într-un dicționar auxiliar, „antidicționar", formînd un glosar aparte. Cuvintele textului se identifică rînd pe rînd cu intrările acestui glosar. Cuvîntul identificat se șterge din tabelul cuvintelor care cuprinde și frecvențele respective.

— Fiecărui cuvînt i se atribuie o valoare în funcție de frecvența sa, după un algoritm prestabilit — care poate varia.

— Se delimitează întîi expresiile, apoi propozițiile și se adună valoarea de rezolvare a cuvintelor, respectiv a expresiilor. În felul acesta se obține un tabel, cuprinzînd numărul de ordine al propozițiilor din text și valoarea acestora.

— Se calculează media valorilor, printr-un simplu calcul (media aritmetică). Valoarea propozițiilor este comparată rînd pe rînd cu această valoare medie.

— Propozițiile cu valoare mai mare decît cea medie sînt selectate pentru autorezumat, iar cele cu valoare mai mică decît cea medie se elimină. Nu este obligatoriu ca reperul să fie tocmai media aritmetică

a valorilor. Se poate stabili o valoare mai mare ; în acest caz se vor selecta mai puţine propoziţii, şi rezumatul va fi mai scurt. Se poate alege şi o valoare mai mică ; în acest caz se vor selecta mai multe propoziţii, şi rezumatul va fi mai lung.

— Propoziţiile selectate se tipăresc sub formă neschimbată, în ordinea în care au apărut în textul iniţial. Textul tipărit în acest fel formează autorezumatul.

S. Szalay din Budapesta a propus o îmbunătăţire substanţială a acestui model. Îmbunătăţirea constă în amplificarea frecvenţei anumitor cuvinte, reducîndu-se în acest fel riscurile unor rezumate prea lungi şi scurtînd chiar eforturile de calcul.

În prezentul articol înfăţişăm observaţiile noastre obţinute în urma unui experiment pe care l-am făcut pentru a examina felul în care acest model poate fi folosit pentru alcătuirea automată a rezumatelor în limba română.

În acest scop s-au prelucrat prin metode statistice, manual, 75 de pagini de text, reprezentînd 21 de articole sau scurte capitole din cărţi, din diferite domenii. Textele prelucrate aparţin : medicinii, electrotehnicii, electronicii, matematicii, istoriei şi muzeisticii.

Dăm mai jos lista articolelor şi capitolelor folosite.

SCHĂCHTER, A., conf., N. MIHĂILESCU, dr., F. KÖPPICH, dr., GETA VLAD, dr., *Hemoperitoneu spontan în ciroza hepatică* (*Consideraţii patogenice*), ,,Medicina internă", Bucureşti, 1967, nr. 10, p. 1213—1216.

POPA, Lidia, I. POPA, *Aspecte toxicologice în intoxicaţiile acute mortale la copii în mediul rural*, ,,Viaţa medicală", Bucureşti, 1968, nr. 1, p. 33—36.

PETRESCU-COMAN, N., COBAN, *Concepţiile actuale în enuzezis*, ,,Viaţa medicală", Bucureşti, 1968, nr. 3, p. 179—185 (făcut p. 179—182).

STĂNESCU, V., *Urgenţele în ulcerul gastroduodenal*, ,,Viaţa medicală", Bucureşti, 1968, nr. 8, p. 535—545 (făcut p. 535—536).

RAICOVICIAN, AL., C. I. BERCUŞ, *Un medic din secolul al XVIII-lea, amator de istorie şi poezie : doctorul Iacob Dracachi — alias Dracu Sutzu*, ,,Viaţa medicală", Bucureşti, 1968, nr. 8, p. 563—567.

BACÂRU, Livia, *Livres d'heures tipărite pe pergament în colecţiile Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România*, ,,Studii şi cercetări de documentare şi bibliologie", Bucureşti, 1968, nr. 1, p. 41—47.

GHEORGHIŢĂ, Ştefan, *Leon Foucauld* (*1919—1868*), ,,Progresele ştiinţei", Bucureşti, 1966, nr. 11, p. 525—527.

HOROVITZ, M., dr., *Retrospectivă şi perspectivă în matematizarea economiei politice burgheze*, ,,Lupta de clasă", Bucureşti, 1968, iunie, p. 86—94 (făcut p. 86—88).

MIHĂILESCU, V., *Geografia informativă*, ,,Natura", Bucureşti, 1968, nr. 4, p. 3—7.

HURDUBEŢIU, Ion, dr., *,,Mioriţa" în limba lui Shakespeare*, ,,Magazin istoric", Bucureşti, II (1968), nr. 10, p. 76—77.

MARCUS, Solomon, *Noţiuni de analiza matematică. Originea, evoluţia şi semnificaţia lor*, Bucureşti, 1967, 237 p. (făcut p. 136—138, capitolul ,,Divorţul" dintre primitivă şi integrală).

MOISIL, Gr. C., *Elemente de logică matematică şi teoria mulţimilor*, Bucureşti, 1968, 213 p. (făcut p. 178—182, capitolul Aplicaţiile logicii matematice. Aplicaţii la teoria clasificării).

BARBU, I., E. FALK, Gh. URSU, *Consideraţii în legătură cu metoda de determinare a materiilor volatile din cocs*, ,,Metalurgia", 1968, nr. 10, p. 541—544.

LĂZĂROIU, D. F., conf. ing., *Necesităţi care impun o largă dezvoltare a industriei electrotehnice*, „Viaţa economică", Bucureşti, 1968, nr. 32, august, 9, p. 5 şi 10.

SCHĂCHTER, A., conf., N. MIHĂILESCU, dr., Viorica STRĂINU, dr., N. CLIPEA, dr., *Gangrenă a coapsei de origine venoasă*, „Medicina internă", Bucureşti, 1967, nr. 12, p. 1521–1526.

LĂZĂROIU D. F., conf. ing., *Necesităţi care impun o largă dezvoltare a industriei electrotehnice*, „Viaţa economică", 1968, p. 5, 10.

MURGULESCU, I. G., I. VLAGIU, *Cinematica şi mecanismul polimerizării radiochimice*, I. *Principalele efecte ale radiaţiilor ionizante care au loc în cazul polimerizării radiochimice*, „Studii şi cercetări de chimie", 1968, nr. 5. p. 317–388 (făcut p. 317–321).

MURGULESCU, I. G., I. VLAGIU, *Cinematica şi mecanismul polimerizării radiochimice*, II. *Polimerizarea radiochimică în soluţie*, „Studii şi cercetări de chimie", 1968, nr. 6, p. 399–418 (făcut p. 399–404).

Vii pregătiri pentru ziua recoltei, „Scînteia", Bucureşti, 1968, octombrie 1, p. 1.

PRAZSKY, Jan, *Esenţialul — să înceteze bombardamentele*, „Probleme ale păcii şi socialismului", Bucureşti, 1968, nr. 7, p. 45–46.

1) S-a cercetat : cum se pot determina cuvintele-cheie cu ajutorul statisticii în limba română?

2) Ce cuvinte trebuie incluse în dicţionarul ajutător, adică ce tipuri de cuvinte au frecvenţă mare şi putere de rezolvare scăzută?

3) În ce măsură este nevoie de încadrarea cuvintelor-cheie în expresii-cheie? Nu s-ar putea alcătui rezumate satisfăcătoare prin simpla folosire a cuvintelor-cheie? Care este pragul optim de selecţionare a propoziţiilor pentru rezumat?

4) În ce măsură este nevoie de amplificarea artificială a frecvenţei anumitor cuvinte? Care este deosebirea dintre rezumatele extrase cu ajutorul acestui procedeu şi acelea în care nu s-a folosit amplificarea unor cuvinte.

În urma cercetărilor întreprinse am ajuns la următoarele concluzii :

1) *Determinarea cuvintelor-cheie*

Definirea problemei. Obiectivul nostru a fost să vedem dacă, folosind tehnica statisticii, depistăm cuvintele cele mai importante, cuvintele ce trebuie în mod imperios să intre în rezumatele diferitelor texte. Cu alte cuvinte, ne-am propus să cercetăm dacă, în textele folosite, cuvintelor *celor mai importante* din punct de vedere semantic, celor mai caracteristice ale diferitelor texte le corespund frecvenţele cele mai ridicate.

Metode folosite. Am extras toate cuvintele din fiecare text pe fişe şi le-am ordonat alfabetic pentru fiecare text în parte. Apoi am adunat frecvenţele, redactînd noi fişe pentru cuvintele avînd frecvenţa superioară lui 1. Fiecare fişă cuprindea cuvîntul şi cifra reprezentînd frecvenţa lui în text. Apoi ne-am ocupat de rezolvarea sinonimelor şi a omonimelor. Am adunat frecvenţa sinonimelor şi am divizat frecvenţa omonimelor. Ponderea acestora a fost însă redusă în articolele pe care le-am studiat. Etapa următoare de lucru a fost consacrată rezolvării formelor gramaticale. S-au adunat frecvenţele cuvintelor cu aceeaşi rădăcină şi cu terminaţii diferite, cuprinzînd atît diferite forme paradigmatice ale aceluiaşi

cuvînt, cît și diverse părți de vorbire derivate din aceeași bază. Am eliminat flexiunile gramaticale, un cuvînt la diversele forme gramaticale l-am socotit unul și același cuvînt. Astfel am considerat ca un singur cuvînt hemoperitoneu, hemoperitoneul, hemoperitoneului și am adunat frecvențele celor 3 forme menționate mai sus. În același fel am procedat pentru cuvintele : hemoragie, hemoragia, hemoragiei, hemoragiile, hemoragice sau hepatită, hepatică, hepatice. Am comasat cuvintele : cercetare, cercetarea, cercetării, cercetările, cercetător ; economia, economiei, economii, economic, economică, economice, economisirea ; fabrica, fabricate, fabricației, fabricații ; industrie, industria, industrii, industriile, industriei, industrial, industrială, industriale ș.a.m.d.

Ajunse în această fază, am redactat pentru fiecare text în parte o listă a frecvențelor, începînd cu frecvența maximă și mergînd descrescînd pînă la cuvintele care au apărut o singură dată în text.

Am constatat necesitatea eliminării cuvintelor cu pondere mică de rezolvare în propoziție, care trebuie să fie șterse din texte și care vor intra în antidicționarul limbii române, de care vom vorbi pe larg mai jos.

Lucrînd numai cu cuvintele importante ce figurau în diferitele articole cercetate, am constatat că cuvintelor cele mai importante le corespund frecvențele cele mai ridicate : acestea au fost de obicei substantivele și adjectivele, foarte rar verbele, ele reprezentînd ca volum $\sim 10\%$ din totalul cuvintelor fiecărui text.

Cuvintele-cheie au avut frecvențe diferite, variind de la 3 la 61 (variația este funcție și de lungimea textelor cercetate, trebuie să menționăm însă că numai într-o oarecare măsură, deoarece frecvența maximă 3 a corespuns unui articol de 3 pagini, iar frecvența maximă 61 a corespuns unui articol de 7 pagini).

Probleme ivite pe parcurs în cursul experimentului

Trebuie să menționăm că în această primă fază a lucrării cuvintele legate prin liniuță au fost socotite ca formînd un singur cuvînt.

Notele, cifrele, simbolurile, literele (prescurtări etc.) și cuvintele din bibliografie nu au fost extrase, urmînd ca extragerea acestora să fie studiată ulterior, deoarece complică destul de mult operațiile. Dăm doar un exemplu : mașina, neputînd să facă deosebirea dintre M (majusculă) și m (minusculă), poate aduna prescurtarea unui prenume, de ex. M (Mihai) cu m (metru) unitate de lungime.

Am încercat pe un text matematic să luăm în considerație simbolurile și am constatat că rezultatul obținut nu era optimal.

În textele scrise în limba română apar frecvent cuvinte din alte limbi. Unele texte conțin cuvinte din limba latină și greacă, termeni specifici, altele enunță proverbe în limbi străine, în sfîrșit cea mai mare parte dintre texte citează titluri de lucrări scrise în diferite țări, în limbile franceză, rusă, engleză, germană etc. Mașina va extrage cuvintele străine așa cum sînt ele scrise. Un astfel de cuvînt a devenit chiar cuvînt-cheie într-un articol pe care l-am analizat. Este vorba de tipul de cărți rare denumite ,,livres d'heures". Ori ,,heures" avea frecvența cea mai ridicată în articolul respectiv. Și aceasta fără să se fi adunat frecvența lui ,,heures"

cu „horae”, fiindcă fără un program special mașina nu știe să facă această comasare, deși termenul francez și cel latin desemnează același tip de document.

Rezultatele obținute. Din cele 21 de texte analizate, numai la trei articole (14,3%) cuvintele-cheie nu au corespuns frecvențelor celor mai ridicate. Din cele 75 de pagini de text cercetate, aceste articole au reprezentat 7 pagini, deci 9,33%. Aceste articole au fost din domeniul matematicii și chimiei. Obținerea cuvintelor-cheie prin metode statistice este cu atît mai dificilă cu cît articolul cuprinde mai multe simboluri, notații, formule.

În scopul determinării cauzelor pentru care cuvintele-cheie nu ating frecvențele maxime în aceste trei articole, am întreprins o serie de cercetări suplimentare. Aceste cauze s-ar putea rezuma în modul următor:

a) Cuvîntul-cheie este adesea înlocuit cu un cuvînt care-i ține locul: pronume personal (el, ea, ei, ele), unele adverbe (astfel), prescurtări sau notații (obdir în loc de complement direct), pronume demonstrative (acest, acel) etc.

b) Cuvîntul-cheie se ascunde sub forma unor simboluri, ecuații, integrale etc.

c) Titlurile unor tabele, figuri, grafice pot reprezenta cuvinte-cheie, dar în text apar doar părți componente ale acestora.

La trei articole am adunat frecvențele cuvintelor ce țin loc cuvintelor-cheie cu frecvența inițială a acestora. Pentru aceasta nu am folosit metode mecanice, am stabilit cuvintele-cheie, deși nu aveau frecvența maximă, în mod intuitiv. Am stabilit pronumele personale și demonstrative, notațiile și simbolurile ce țineau locul cuvîntului-cheie pe cale semantică, prin înțelegerea logică a textelor, ușor realizabilă de om, dar care pînă în prezent nu a fost algoritmizată și nici nu este programabilă la mașină. Adunînd astfel frecvențele la aceste trei articole, am reușit să determinăm în mod satisfăcător cuvintele-cheie.

Am întîlnit și cazuri complexe, și anume un articol format din trei părți relativ independente unele de altele. În primele două părți, cuvintele-cheie au atins frecvențe satisfăcătoare, în cea de-a treia nu s-a reușit obținerea unor frecvențe ridicate pentru cuvintele-cheie din cauza formulelor chimice abundente din text.

2) *Alcătuirea dicționarului ajutător* (denumit de Luhn și de unii autori „antidicționar”).

Definirea problemei. Acest dicționar reprezintă lista cuvintelor ce au frecvență mare, dar care au valoare semantică nulă în propoziție. Aceste cuvinte vor face parte din rezumat, căci propozițiile textului vor fi reproduse neschimbate în rezumat, dar ele nu trebuie să devină cuvinte-cheie. Dacă cuvintele ce vor fi incluse în dicționarul ajutător ar lipsi sau ar apărea în plus în rezumat, întregul conținut al rezumatului s-ar schimba, s-ar răsturna.

Cel de-al doilea obiectiv al cercetărilor noastre a fost determinarea cuvintelor ce trebuie incluse într-un astfel de dicționar, în vederea alcătuirii automate a rezumatelor în limba română.

Metodele folosite. Metoda folosită a fost cea specifică omului. Dicționarul ajutător nu face parte din procesul de rezumare, ci din algoritmul acestuia. Orice programare se face de om, iar în cazul de față metoda empirică a jucat un rol covîrșitor.

Cercetarea statistică a textelor am făcut-o integral pentru toate cuvintele ce le cuprindeau. După aceea am extras fișele cuvintelor ce vor intra în dicționarul ajutător. Ele au fost apoi orînduite pe categorii gramaticale, grupînd laolaltă cuvintele aparținînd aceleiași părți de vorbire. Ținînd seama de totalul cuvintelor din fiecare articol și de numărul destul de ridicat de texte pe care le-am studiat, putem face unele comparații ale cuvintelor ce vor forma acest dicționar.

Rezultate obținute. Prima constatare este că aceste cuvinte ocupă un volum foarte mare din text, frecvența lor fiind cu mult mai mare decît aceea a cuvintelor-cheie.

Dăm cîteva exemple edificatoare :

Într-un articol medical cuprinzînd 657 de cuvinte, avînd o lungime de 1 193 de cuvinte, 34 de cuvinte, reprezentînd prepoziții, conjuncții, articole etc., au atins, datorită frecvenței ridicate, numărul de 291, deci peste 24% din text era ocupat de această categorie de cuvinte. Adică 623 de cuvinte substantive, adjective, verbe etc., cuvinte importante, au însumat, datorită repetării unora dintre ele, 902 cuvinte, iar 34 de cuvinte, reprezentînd părți de vorbire fără greutate semantică, 623 de cuvinte.

Menționăm că pe locul întîi, din punct de vedere al frecvenței, au fost prepozițiile, cărora le-a corespuns numărul 194, iar conjuncțiilor le-a corespuns numărul 34.

În alt articol medical, avînd o lungime de 1 400 de cuvinte, 509 au reprezentat cuvinte neesențiale, deci o pondere și mai ridicată : 36,3%.

Un text tehnic avînd lungimea de 2 795 de cuvinte a cuprins 970 de astfel de cuvinte : prepoziții (383), conjuncții (195), adverbe (126), pronume (180), verbe ajutătoare și unele adjective mai puțin importante (23). În consecință, peste 33% din fondul cuvintelor a fost ocupat de cuvintele fără putere de rezolvare în propoziție.

Într-un text de matematică peste 40% din cuvinte au fost prepoziții, conjuncții, articole etc.

Toate exemplele prezintă acest caracter, nu are deci sens să mai cităm aici și alte cifre.

Ponderea mare a cuvintelor nesemnificative în diversele texte pe care le-am studiat reiese și din exemplul de mai jos, în care am comparat frecvența maximă a cuvintelor-cheie cu frecvențele acestor cuvinte din două articole.

Frecvența maximă a cuvintelor cheie	Frecvența cuvintelor cu putere mică de rezolvare în propoziție														
	a	care	cu	de	din	în	la	o	pe	pentru	prin	să	se	și	un
19	25	14	31	48	5	49	11	15	8	4	3	1	19	34	26
54	75	37	41	200	21	126	21	29	28	31	7	32	46	82	42

Pe unităţi gramaticale şi semantice, cuvintele dicţionarului nostru ajutător au fost : articolul nehotărît (cel hotărît fiind sufix la substantiv în limba română), conjuncţiile, prepoziţiile, adverbele, pronumele personale pentru persoana I şi a II-a, pronumele, respectiv adjectivele, demonstrative, semnele de punctuaţie, cifrele, unităţile de măsură, prescurtările, notaţiile, verbele auxiliare.

Din dicţionarele de frecvenţe pentru limba română întocmite pînă în prezent, tipărite sau liste manuscrise, reiese că trebuie neapărat elaborat un astfel de dicţionar, căci în textele româneşti din toate disciplinele cuvintele de structură se situează pe primele locuri în orice listă de frecvenţă.

Dăm doar două exemple :

În lucrarea *Statistika reci*, editată de Academia de Ştiinţe a U.R.S.S. în anul 1968, L. I. Eman semnează un capitol, în care se prezintă statistica frecvenţelor cuvintelor din domeniul electronicii, extrase din literatura română. Printre primele 50 de cuvinte avînd frecvenţele cele mai ridicate, nu se găsesc decît patru cuvinte forte (tari), restul de 46 fiind cuvinte ce trebuie, după părerea noastră, incluse în dicţionarul ajutător al limbii române.

Dintr-o listă manuscrisă elaborată de studenţii de la Facultatea de matematică din Bucureşti, privind frecvenţa cuvintelor extrase din texte româneşti de matematică, reiese că rangul I îl deţine cuvîntul „de", rangul al doilea „este", al treilea „o", rangul patru şi-l împart cuvintele „în" şi „un", iar rangul al cincilea îi aparţine lui „şi".

Dicţionarul ajutător va trebui să includă neapărat cuvintele-unelte, verbele auxiliare şi chiar unele cuvinte de semnificaţie forte, ca adjectivele (cum sînt mic şi mare, care în unele texte ştiinţifice au frecvenţe mari). Prin întocmirea acestui dicţionar ajutător, rezumarea automată se va face mult mai uşor.

Există cazuri cînd cuvintele ce se includ de obicei într-un astfel de dicţionar ajutător sînt scrise între ghilimele şi trebuie luate în consideraţie. De exemplu „care" (între ghilimele) trebuie deosebit de care (fără ghilimele). Într-un articol de lingvistică intitulat *Pronumele relativ „care" în limba română*, cuvîntul „care" poate reprezenta cel mai important cuvînt al articolului, cuvîntul în jurul căruia gravitează întreaga cercetare, adică un cuvînt-cheie.

3) *Încadrarea cuvintelor-cheie în expresii-cheie*

Definirea problemei. Modelul lui Luhn prevede să se acorde fiecărui cuvînt-cheie o valoare stabilită printr-un algoritm, care poate varia. Putem α) încadra cuvintele-cheie în expresii-cheie şi alege contextul în care apar ; β) însuma valorile expresiilor-cheie, obţinînd astfel propoziţii-cheie, cu valori de ordine (valorile propoziţiilor sînt egale cu suma valorilor expresiilor) ; γ) determina media aritmetică a valorilor, pentru selectarea propoziţiilor ce au valoare mai mare decît cea medie.

În cercetările noastre, noi ne-am pus întrebările :

a) trebuie atribuite cuvintelor-cheie valori speciale, calculate pe baza unui anumit algoritm, sau am putea atribui cuvintelor-cheie chiar frecvenţa lor ca valoare?

b) în ce măsură este nevoie de încadrarea cuvintelor-cheie în expresii-cheie și în propoziții-cheie? Nu s-ar putea elabora rezumate automate pe baza simplei prezențe a cuvintelor-cheie în propoziție?

c) care este pragul optim de la care în sus se selectează propozițiile pentru rezumat?

Metode folosite: Noi am luat cuvintele-cheie cu frecvența maximă. Am împărțit această frecvență la doi. Și am extras pe o altă listă toate cuvintele avînd frecvențe $n \geqslant \frac{\text{frecvențe maxime}}{2}$.

Am oprit calculele aci și am întocmit rezumatele așa cum le poate confecționa mașina. Adică am extras toate propozițiile în care apar cuvintele-cheie alese.

Aceasta înseamnă că în prima etapă: a) am atribuit cuvintelor o valoare egală cu frecvența lor, b) nu am încadrat cuvintele-cheie în expresii și propoziții și am selectat toate propozițiile în care apar cuvintele-cheie alese și c) am stabilit ca prag $\frac{\text{frecvența maximă}}{2}$ în loc de media aritmetică a frecvențelor. În a doua etapă, pentru fiecare articol în parte, am refăcut calculele, schimbînd rînd pe rînd parametrii sau schimbînd numai unii dintre ei.

În legătură cu punctul a), am atribuit cuvintelor-cheie o valoare stabilită pe baza frecvenței lor, dar reducînd toți parametrii la un articol de lungime standard, ca etalon am luat primul articol prelucrat de noi, avînd 700 de cuvinte după ștergerea cuvintelor din antidicționar. Algoritmul consta dintr-o regulă de trei simplă, de felul următor: dacă la lungimea articolului de 1 953 de cuvinte corespunde unui anumit cuvînt-cheie o frecvență de 45, atunci la o lungime de articol de 700 de cuvinte îi corespunde o frecvență X.

Calculul acesta este abstract și pur teoretic, întrucît cuvintele-cheie nu sînt uniform repartizate în text. Ele sînt mai concentrate în anumite părți ale textului și mai dispersate în alte părți.

În legătură cu punctul b), am încadrat cuvintele-cheie în expresia formată din contextul lor, după aprecierea noastră. Însuși Luhn menționează în lucrările sale că această operație depinde foarte mult de interpretarea semantică a expresiei, și de aceea ea este foarte greu de programat la mașină, constituind partea cea mai grea și încă nedefinitivată a algoritmului său. Noi am atribuit expresiilor-cheie valoarea egală cu suma cuvintelor-cheie pe care le cuprind, iar propozițiilor suma expresiilor-cheie.

În ceea ce privește punctul c), am înlocuit pragul egal cu $\frac{\text{frecvența maximă}}{2}$ cu valoarea medie a tuturor frecvențelor.

Avînd trei posibilități: a), b) și c), din care fiecare poate lua două valori (etapa inițială și etapa schimbată în sensul arătat mai sus), se vede că am avut de comparat 8 rezumate pentru fiecare articol.

Rezultatele obținute. În legătură cu punctul a) s-au constatat următoarele: reducerea frecvențelor la un articol de lungime standard nu schimbă, bineînțeles, raportul frecvențelor între ele și nici raportul lor față de totalul cuvintelor. În consecință, rezultatul calculelor rămîne

neschimbat, selectîndu-se tot aceleaşi cuvinte pentru lista cuvintelor-cheie. Metoda uşurează eventual calculele pe care urmează să le facă maşina şi reduce deci timpul de rezumare. Un alt avantaj îl constituie rutina operatorului, care, lucrînd mereu cu articole de aceeaşi lungime, după o anumită experienţă acumulată poate aprecia cuvintele-cheie pe cale empirică, lucrînd frecvenţele lor, şi nu cu raportul dintre totalul cuvintelor din text şi această frecvenţă.

Alte algoritme de atribuire de valori cuvintelor-cheie n-am încercat, neputînd schimba raportul frecvenţelor între ele şi faţă de total, deoarece aceasta ar fi alterat tot eşafodajul stabilit.

În legătură cu punctul b), am constatat următoarele : selectarea propoziţiilor pe baza simplei prezenţe a cuvintelor-cheie dă rezultate oarecum satisfăcătoare la unele articole. Selectarea lor pe baza valorii propoziţiilor cuprinzînd expresii-cheie dă rezultate cu mult mai bune, şi anume : în primul caz se obţin uneori rezumate prea lungi. Încadrarea cuvintelor-cheie în expresii şi propoziţii este o metodă ştiinţifică, mult superioară, pentru a reduce lungimea rezumatelor, faţă de ridicarea valorii pragului. Dacă nu facem încadrarea, toate propoziţiile ce cuprind măcar un cuvînt-cheie au aceeaşi probabilitate să fie selectate pentru rezumat : probabilitatea 1, adică vor fi sigur selectate. Dacă facem încadrarea, nu se selectează toate propoziţiile ce cuprind cuvinte-cheie. Probabilitatea unei propoziţii de a fi selecţionată pentru rezumat devine prin încadrare funcţie de numărul cuvintelor (expresiilor)-cheie cuprinse şi de frecvenţa (valoarea) acestora. Astfel o propoziţie cuprinzînd mai multe cuvinte-cheie sau cuvinte-cheie mai „tari” (cu frecvenţa mai mare) are probabilitatea cea mai mare să fie selecţionată pentru rezumat.

În legătură cu punctul c), cercetările noastre au arătat următoarele : pragul egal cu $\frac{\text{frecvenţa maximă}}{2}$ a dat rezultate satisfăcătoare la articolele cu text bogat, în care cuvintele-cheie au o frecvenţă relativ mare : articole medicale, economice etc. La articolele ce conţin formule, tabele, figuri, acest prag s-a dovedit a fi prea scăzut, ceea ce a dat naştere la rezumate mult prea lungi. Lista frecvenţelor nu este o progresie, neexistînd nici o relaţie care să lege valorile frecvenţelor. La unele articole cuvintele-cheie sînt mai concentrate înspre valorile mai apropiate de prag (mai joase), la altele din contră, ele se îngrămădesc înspre valorile superioare. Media aritmetică este deci o bază cu mult mai sigură pentru stabilirea pragului decît jumătatea frecvenţei maxime şi ea poate fi mărită sau micşorată după nevoi, prin adunarea sau scăderea unei constante prestabilite.

4) *Amplificarea artificială a frecvenţei anumitor cuvinte*

Definirea problemei. Cu scopul de a asigura bunele rezultate ale acestui tip de rezumare, automată, cercetătorul maghiar Szalay Sándor a avut ideea să amplifice frecvenţa unor cuvinte. Noi ne-am propus să stabilim categoriile de cuvinte a căror fecvenţă urmează să se amplifice, factorul de amplificare şi să examinăm în general în ce măsură este nevoie de această amplificare.

Metode folosite. Pentru fiecare articol am făcut toate calculele mai sus arătate, în prima etapă, fără a face nici o amplificare. În etapa a doua am refăcut aceleaşi calcule amplificînd frecvenţa cuvintelor din titlurile articolelor, capitolelor, figurilor, tabelelor şi am comparat rezultatele.

Rezultate obţinute. Neamplificînd nici un cuvînt în mod artificial, am obţinut un rezumat reprezentînd 33% din text ca lungime, care nu reproducea nici titlul şi nici concluzia în întregime.

Amplificînd fiecare cuvînt din titlu cu 10, din acelaşi articol am obţinut, folosind primele trei cuvinte-cheie avînd frecvenţele maxime, un rezumat reprezentînd 50% din text, deci un rezumat prea lung. Folosind metoda amplificării, însă utilizînd numai primele 2 cuvinte-cheie cu frecvenţe maxime, am obţinut un rezumat mai bun, reprezentînd 28% din textul articolului. Ambele aceste rezumate par calitativ superioare, deoarece conţin atît titlul, cît şi concluzia articolului.

La un text matematic, folosind amplificarea titlului cu 5, am obţinut un rezumat aproape satisfăcător, reprezentînd peste 1/3 din textul respectiv, care cuprinde titlul articolului, datele problemei, enunţul teoremelor şi explicarea uneia dintre ele.

La unul din texte, de 89 de rînduri, neamplificînd valoarea nici unui cuvînt, am obţinut un rezumat de 73 de rînduri fără să reiasă titlul articolului. Pe acelaşi text, amplificînd titlul cu 10, am obţinut un rezumat superior, de 60 de rînduri lungime, care conţinea şi titlul articolului. Acest rezumat, deşi este superior primului, pare încă destul de lung. Dar, dacă cunoaştem textul, ne dăm seama că rezumatul este satisfăcător ; textul fiind deosebit de concentrat, rezumatul, chiar realizat prin metode obişnuite, nu ar fi putut fi scurtat mai mult.

Toate formulele esenţiale din articol au apărut şi în rezumat. Semnalăm ca o deficienţă că în rezumatul obţinut apare o propoziţie (o explicaţie) legată de o formulă care nu a fost scoasă din text, care nu figurează în rezumat şi deci apare ca lipsită de sens.

Dintre toate variantele încercate, cele mai utile ni s-au părut amplificările :

titlul articolelor cu 10
„ capitolelor cu 5
„ figurilor cu 3
„ tabelelor cu 3.

În afară de acestea, mai propunem următoarele amplificări, pe care nu le-am verificat pînă în prezent :

cuvinte scrise în oblic cu 2
„ „ cu caractere grase cu 2
„ subliniate cu 2
„ dintre ghilimele cu 2.

Amplificările încercate de noi nu elimină tăierea din text a cuvintelor enumerate în antidicţionar şi sîntem de părere că această operaţie nu se poate omite, altfel s-ar putea determina cuvintele-cheie foarte simplu, numai pe baza titlurilor capitolelor, figurilor, sublinierilor etc. Aceasta ar duce la rezultate dezastruoase.

Pentru exemplificare dăm textul unuia din articolele lucrate, cu diferitele rezumate obţinute :

HEMOPERITONEU SPONTAN ÎN CIROZA HEPATICĂ
(Consideraţii patogenice)

Conf. A. SCHÄCHTER, dr. N. MIHĂILESCU, dr. F. KÖPPICH,
dr. GETA VLAD

Lucrare efectuată în Clinica medicală a Spitalului de urgenţă al oraşului Bucureşti (director : prof. C. Gh. Dimitriu)

Hemoragiile intraperitoneale spontane sînt rar întîlnite în afecţiunile hepatice, în general. După Mondor şi Olivier, ele reprezintă 10% din totalul apoplexiilor abdominale. Dacă ne referim la ciroza hepatică, hemoperitoneul este de extremă raritate. În literatura medicală au apărut cazuri publicate de Bezza, Gander, Gross, Eckert, Mihail, Runcan, Siede, Pyrah şi alţii.

Esenţa patogenică este fisura vasculară. Ca factor declanşator, se admite o creştere bruscă a tensiunii portale, iar ca factori adjuvanţi : meiopragia capilară, tulburări de coagulare şi eventual eliberarea unor produse toxice pentru vase (tiramina). În continuare, prezentăm următoarea observaţie :

Bolnava R. T., în vîrstă de 55 de ani, se internează în Spitalul de urgenţă al oraşului Bucureşti la 5.V.1965, în stare de colaps, cu fenomene de hemoragie internă.

În antecedente, bolnava a avut cinci sarcini, cu feţi morţi (cu care ocazie s-a decelat un lues, tratat incomplet), o hepatită virotică în 1950, splenomegalie decelată în 1952, epistaxisuri repetate şi echimoze spontane de mai mulţi ani. Este consumatoare de alcool. La examenul clinic, la internare, se constată tegumente şi mucoase palide, cianoză a extremităţilor, stare de colaps, cu T. A. = 80/60 mm Hg, care scade apoi la 0; pulsul = 120/min, filiform. Abdomenul moale, nedureros, uniform destins, cu circulaţie colaterală în ,,cap de meduză" periombilical, matitate declivă cu concavitatea în sus, splenomegalie pe un lat de palmă sub rebord, neputîndu-se palpa ficatul.

Puncţia abdominală este pozitivă, extrăgîndu-se sînge pur. Se practică laparatomia de urgenţă (dr. Oct. Constantinescu). Din cavitatea peritoneală se scurg aproximativ 3 litri de sînge lichid şi cu cheaguri. Vena ombilicală este mult dilatată, sinuoasă, permeabilă. Ficatul apare mult redus de volum, granulat, cu lobul Spiegel mărit. Splina voluminoasă, sufuziuni hemoragice subseroase hepatice şi splenice. După evacuarea sîngelui şi ligatura venei ombilicale, se controlează minuţios cavitatea peritoneală, fără a se putea găsi vreo sursă a sîngerării.

Evoluţia postoperatorie imediată este favorabilă. După două săptămîni apar erupţii peteşiale la nivelul membrelor inferioare, subicter conjunctival şi ascită, care regresează treptat.

Examenele de laborator repetate arată : anemie între 2 şi 3 milioane de hematii/mm^3; leucopenie cu neutropenie, trombocitopenie pînă la 34 000 de elemente/mm^3; bilirubinemia uşor crescută (2,8 mg%), din care 1,04 mg% directă şi 1,80 mg% indirectă ; V.S.H. = 20/38 mm ; rezistenţa osmotică leucocitară — metoda Kutchera — foarte scăzută :

I — 3 600 de leucocite
II — 1 500 — 30 min = 58,3 %;
III — 1 150 — 60 min = 68,1 %;
IV — 500 — 120 min = 86,1 %;
V — 200 — 180 min = 94,5 %.

Mielograma arată hiperplazia celor trei serii, cu tulburări de maturaţie şi de diabază. Reacţia Bordet-Wassermann, citochol şi Levaditi, negative. Reacţia cu timol = 14 u M.L.; reacţia Takata-Ara = +++ ; reacţia Gross = ++ ; reacţia cu sulfat de cadmiu = +++ ;

transaminazele : GOT = 76 u ; GPT = 58 u ; timpul Quick = 17 sec (55%) ; timpul Howell = = 1,40 min ; fibrinemia = 143 mg% ; fibrinoliza cu liza euglobulinelor, peste 2 ore.

Electroforegrama : proteine totale = 5,70% ; albumine = 53% ; α_1 -globuline = 5% ; α_2-globuline = 10% ; β-globuline = 10% ; γ-globuline = 22%. Ionograma : Na = 140 mEq/1 ; K = 3,5 mEq/1 ; Cl = 103 mEq/1.

Rezerva alcalină = 24 mEq%. Amoniemia = 110 γ % ml sînge. Semnul Rumpel-Leede = pozitiv. Puncţia abdominală : lichid de ascită cu reacţia Rivalta pozitivă, cu relativ numeroase elemente celulare (limfocite, neutrofile, celule reticuloplasmocitare, hematii). Scintigrama cu roz Bengal I^{131} : aspect de ficat cirotic, cu timpul de captare foarte întîrziat ; nimic tumoral evident. Nu s-a efectuat puncţia-biopsie hepatică. Examenul baritat gastrointestinal a pus în evidenţă varice la nivelul esofagului inferior.

Epicriza

Bolnavă cu ciroză plurietiologică (hepatită virală, etilism, probabil lues) care, într-un stadiu relativ stabil al bolii şi în plină activitate, prezintă o hemoragie masivă în cavitatea peritoneală, cu stare de colaps. Se practică laparatomia de urgenţă.

Controlul cavităţii peritoneale nu evidenţiază vreo sursă a sîngerării. Evoluţia post-operatorie este favorabilă, starea bolnavei fiind bună la controlul medical efectuat după 9 luni.

Discuţii

Deosebita raritate a unei hemoragii spontane intraperitoneale în ciroza hepatică apare greu de înţeles, pentru că se ştie, pe de o parte, că peritoneul este o seroasă foarte bogat vascularizată, iar pe de altă parte examenul laparoscopic în ciroza hepatică pune în evidenţă întro proporţie mare, dilataţii venoase dar care nu sîngerează (Eckert şi colab.). În cazurile în care se produce un hemoperitoneu în ciroză, mecanismul este complex.

Ca factori favorizanţi intervin tulburările de coagulare, hipoproteinemia, fragilitatea endotelio-capilară, precum şi existenţa în unele cazuri de leziuni varicoase ale vaselor intra-peritoneale hepatice, splenice, mezenterice etc. (Gross şi colab., Pyrah, Bezza ş.a.).

Ca factor declanşator se poate admite o tulburare brutală care afectează capilarele splanhnice. În unele cazuri, anamneza decelează un efort fizic (Eckert şi colab.), încordări musculare (defecaţie, tuse), baie de abur (A. Mihail şi colab.), care, prin creştere bruscă a hipertensiunii portale, realizează condiţiile unui hemoperitoneu. Echilibrul se rupe cînd permeabilitatea vasculară anormală se asociază cu o creştere a presiunii venoase. Modificările de coagulare a sîngelui intervin într-o măsură mult mai redusă în apariţia hemoperitoneului.

Cattan şi Frumuşan acordă un mare rol declanşării unui sindrom de iritaţie de tip Reilly, aşa cum poate fi atribuit unor hemoragii digestive de cauză nedeterminată. Loeper admite şi posibilitatea eliberării unor produse toxice pentru vase (tiramină).

În cazul pe care l-am prezentat nu a fost găsită sursa hemoragiei, situaţie pe care o menţionează A. Mihail şi alţii.

Meiopragia capilară, tradusă clinic, în cazul nostru, prin frecvente epistaxisuri, echimoze, peteşii, semnul Rumpel-Leede pozitiv, orientează spre posibilitatea unei hemoragii capilare „în pînză" a organelor intraabdominale. În acest sens pledează sufuziunile hemoragice subseroase, hepatosplenice, găsite la bolnava noastră la intervenţie.

Uneori sursa sîngerării poate fi evidentă. Astfel, Gross, într-un caz de ciroză cu hemoperitoneu, găseşte la necropsie drept sursă a hemoragiei o venă varicoasă din plexul rectal, situată în fundul de sac vezico-rectal.

În cazul publicat de Bezza, hemoragia intraperitoneală s-a produs prin ruptura unor varice de venă mezenterică.

Bockus, Benhamou consideră că apariţia unui hemoperitoneu în ciroză ridică suspiciunea complicării cirozei cu cancer. Aceasta a fost de altfel situaţia în cazul publicat de A. Mihail (adenocancer cu ciroză), în cazul lui Dubost (hemangiom cavernos).

În cazul nostru, în prezenţa unei stări de colaps cu semne de hemoragie internă, cu puncţie abdominală pozitivă, diagnosticul nu a întîmpinat nici o dificultate.

Mulţi autori atrag însă atenţia asupra dificultăţilor de diagnostic al hemoperitoneului (Bockus, Gross, Siede ş.a.).

Uneori, bolnavii pot prezenta doar semne necaracteristice (vărsături, scurte stări lipotimice) sau pot să nu prezinte nici o senzaţie particulară abdominală. În hemoperitoneul spontan din ciroză nu se constată iritaţia peritoneală ca în inundaţiile de altă natură (ruptură chistică, ruptură tubară etc.), abdomenul rămîne moale, fără semne de apărare, iar percuţia în caz de acumulare mai mare de sînge pune în evidenţă o matitate pe flancuri şi suprapubian. Uneori bolnavii prezintă dureri abdominale surde sau colicative; alteori, durerea dispare, pentru a reveni o dată cu şocul, după cîteva zile, cu ocazia apariţiei unei noi hemoragii.

Cînd sîngerarea este mică, nu se instalează colapsul; sînt publicate şi cazuri cu hemoragie fulgerătoare, cu colaps şi moarte rapidă (Gross).

În general, se admite că nu există un paralelism între stadiul evolutiv al cirozei şi apariţia hemoperitoneului. Noi am observat apariţia bruscă a acestei complicaţii într-un stadiu relativ stabil al bolnavei, care se afla în plină activitate.

În ceea ce priveşte atitudinea terapeutică, Eckert şi colab. sînt partizanii unui tratament conservator: transfuzii cu sînge proaspăt, hemostatice, antibiotice cu spectru larg, protecţie hepatică. Împotriva unui tratament chirurgical ar pleda dificultatea găsirii sursei hemoragice, ruperea altor vase şi evident terenul cirotic.

În ceea ce ne priveşte, împărtăşim părerea unor autori (Rozsos şi Szabo) care găsesc justificată intervenţia precoce în hemoragia masivă, în vederea găsirii unei eventuale fisuri şi ligaturării ei.

Concluzii

Hemoragia intraperitoneală spontană reprezintă o complicaţie foarte rară a cirozei hepatice, cu mecanism patogenic complex. În cazul pe care l-am prezentat, absenţa unei fisuri vasculare şi prezenţa unor sufuziuni hemoragice subseroase hepatice şi peritoneale, pe fondul meiopragiei endotelio-capilare, pledează în favoarea unei hemoragii „în pînză" a organelor intraabdominale şi ale peritoneului.

În general, nu se constată un paralelism între stadiul evolutiv al cirozei hepatice şi apariţia acestei complicaţii.

BIBLIOGRAFIE

Bezza P., *Rif. Med.*, 1932, vol. 48, p. 702.
Bockhus H. L., Gastroenterology, vol. II, ediţia a 3-a, Ed. Saunders, Philadelphia, 1964.
Cattan R., Vesin, *Sem. Hôp. Paris*, 1957, nr. 2, p. 80.
Costescu N., Repta V. — *Spitalul*, 1961, nr. 1.
Dubost Cl., *Presse méd.*, 1953, nr. 29, p. 614.
Eckert J., Schutz A., *Dtsch. med. Wschr.*, 1962, vol. 21, p. 56.
Gander E., *Schweiz. med. Wschr.*, 1942, p. 827.
Giordanenco G., *Minerva med.*, 1963, vol. 54, nr. 6, p. 176.
Gross W., Kaffarnik H., Strik, W., *Münch. med. Wschr.*, 1963, vol. 105, nr. 10, p. 529.
Hanna W. A., Myies T. J., *Brit. med. J.*, 1964, nr. 5 389, p. 1 024.

Mihail A., Gherasim I., Vrejoiu Gh., Iosifescu N., *Med. internă (Buc.)*, 1961, nr. 2, p. 28.
Pyrah I., *Brit. med. J.*, 1929, nr. 1, p. 810.
Rozsos I., Szabo B., *Orv. Hetil.*, 1954, vol. 22, p. 1 018.
Schächter A., Roşca T., *Viaţa med.*, 1957, nr. 2, p. 79.

Articol intrat în redacţie la 4.II.1967.

Indicele de clasificare : 616.36—004 : 616.381—003.215

REZUMAT OBŢINUT FĂRĂ SĂ AMPLIFICĂM NICI UN CUVÎNT (CUVÎNTUL-CHEIE FIIND HEMORAGIA)

Hemoragiile intraperitoneale spontane sînt rar întîlnite în afecţiunile hepatice, în general. Bolnava R.T., în vîrstă de 55 de ani, se internează în Spitalul de urgenţă al oraşului Bucureşti la 5.V.1965, în stare de colaps, cu fenomene de hemoragie internă. Bolnavă cu ciroză pluri-etiologică (hepatită virală, etilism, probabil lues), care, într-un stadiu relativ stabil al bolii şi în plină activitate, prezintă o hemoragie masivă în cavitatea peritoneală, cu stare de colaps. Deosebita raritate a unei hemoragii spontane intraperitoneale în ciroza hepatică apare greu de înţeles, pentru că se ştie, pe de o parte, că peritoneul este o seroasă foarte bogat vascularizată, iar pe de altă parte examenul laparoscopic în ciroza hepatică pune în evidenţă, într-o proporţie mare, dilataţii venoase, dar care nu sîngerează (Eckert şi colab.).

Cattan şi Frumuşan acordă un mare rol declanşării unui sindrom de iritaţie de tip Reilly, aşa cum poate fi atribuit unor hemoragii digestive de cauză nedeterminată. În cazul pe care l-am prezentat nu a fost găsită sursa hemoragiei, situaţie pe care o menţionează A. Mihail şi alţii. Meiopragia capilară, tradusă clinic, în cazul nostru, prin frecvente epistaxisuri, echimoze, peteşii, semnul Rumpel-Leede pozitiv, orientează spre posibilitatea unei hemoragii capilare ,,în pînză'' a organelor intraabdominale. În acest sens pledează sufuziunile hemoragice subseroase, hepatosplenice, găsite la bolnava noastră la intervenţie. Astfel, Gross într-un caz de ciroză cu hemoperitoneu, găseşte la necropsie drept sursă a hemoragiei o venă varicoasă din plexul rectal, situată în fundul de sac vezico-rectal. În cazul publicat de Bezza, hemoragia intraperitoneală s-a produs prin ruptura unor varice de venă mezenterică. În cazul nostru, în prezenţa unei stări de colaps cu semne de hemoragie internă, cu puncţie abdominală pozitivă, diagnosticul nu a întîmpinat nici o dificultate. Uneori bolnavii prezintă dureri abdominale surde sau colicative : alteori, durerea dispare, pentru a reveni o dată cu şocul, după cîteva zile, cu ocazia apariţiei unei noi hemoragii. Cînd sîngerarea este mică, nu se instalează colapsul; sînt publicate şi cazuri de hemoragie fulgerătoare, cu colaps şi moarte rapidă (Gross). Împotriva unui tratament chirurgical ar pleda dificultatea găsirii sursei hemoragice, ruperea altor vase şi evident terenul cirotic. În ceea ce ne priveşte, împărtăşim părerea unor autori (Rozsos şi Szabo) care găsesc justificată intervenţia precoce în hemoragia masivă, în vederea găsirii unei eventuale fisuri şi ligaturării ei. Hemoragia intraperitoneală spontană reprezintă o complicaţie foarte rară a cirozei hepatice, cu mecanism patogenic complex. În cazul pe care l-am prezentat, absenţa unei fisuri vasculare şi prezénţa unor sufuziuni hemoragice sub-

seroase hepatice și peritoneale, pe fondul meiopragiei endotelio-capilare, pledează în favoarea unei hemoragii „în pînză" a organelor intraabdominale și ale peritoneului.

Rezumat obținut luînd drept cuvinte-cheie cuvintele hemoperitoneu (19), hemoragii (19), ciroza (15), hepatică (15) (9) (fără amplificare).

Hemoperitoneu spontan în ciroza hepatică

Hemoragiile intraperitoneale spontane sînt rar întîlnite în afecțiunile hepatice, în general. Dacă ne referim la ciroza hepatică, hemoperitoneul este de extremă raritate. Bolnava R.T., în vîrstă de 55 de ani, se internează în Spitalul de urgență al orașului București la 5.V.1965, în stare de colaps, cu fenomene de hemoragie internă. În antecedente, bolnava a avut cinci sarcini, cu feți morți (cu care ocazie s-a decelat un lues, tratat incomplet), o hepatită virotică în 1950, splenomegalie decelată în 1952, epistaxisuri repetate și echimoze spontane de mai mulți ani. La examenul clinic, la internare, se constată tegumente și mucoase palide, cianoză a extremităților, stare de colaps, cu T.A. = 80/60 mm Hg, care scade apoi la 0; pulsul = 120/min, filiform. Splina voluminoasă, sufuziuni hemoragice subseroase hepatice și splenice. Nu s-a efectuat puncția-biopsie hepatică. Bolnavă cu ciroză plurietiologică (hepatită virală, etilism, probabil lues), care, într-un stadiu relativ stabil al bolii și în plină activitate, prezintă o hemoragie masivă în cavitatea peritoneală, cu stare de colaps. Deosebita raritate a unei hemoragii spontane intraperitoneale în ciroza hepatică apare greu de înțeles, pentru că se știe că, pe de o parte, peritoneul este o seroasă foarte bogat vascularizată, iar pe de altă parte examenul laparascopic în ciroza hepatică pune în evidență, într-o proporție mare, dilatații venoase, dar care nu sîngerează (Eckert și colab.). În cazurile în care se produce un hemoperitoneu în ciroză, mecanismul este complex. Ca factori favorizanți intervin tulburările de coagulare, hipoproteinemia, fragilitatea endotelio-capilară, precum și existența în unele cazuri de leziuni varicoase ale vaselor intraperitoneale hepatice, splenice, mezenterice etc. (Gross și colab. Pyrah, Bezza ș.a.). În unele cazuri, anamneza decelează un efort fizic (Eckert și colab.), încordări musculare (defecație, tuse), baie de abur (A. Mihail și colab.), care, prin creștere bruscă a hipertensiunii portale, realizează condițiile unui hemoperitoneu. Modificările de coagulare a sîngelui intervin într-o măsură mult mai redusă în apariția hemoperitoneului. Cattan și Frumușan acordă un mare rol declanșării unui sindrom de iritație de tip Reilly, așa cum poate fi atribuit unor hemoragii digestive de cauză nedeterminată. Meiopragia capilară, tradusă clinic, în cazul nostru, prin frecvente epistaxisuri, echimoze, peteșii, semnul Rumpel-Leede pozitiv, orientează spre posibilitatea unei hemoragii capilare „în pînză" a organelor intraabdominale. În acest sens pledează sufuziunile hemoragice subseroase, hepato-splenice, găsite la bolnava noastră la intervenție.

Astfel, Gross, într-un caz de ciroză cu hemoperitoneu, găsește la necropsie drept sursă a hemoragiei o venă varicoasă din plexul rectal, situată în fundul de sac vezico-rectal. În cazul publicat de Bezza, hemoragia intraperitoneală s-a produs prin ruptura unor varice de venă mezen-

terică. Bockus Benhamou consideră că apariţia unui hemoperitoneu în ciroză ridică suspiciunea complicării cirozei cu cancer. Aceasta a fost de altfel situaţia în cazul publicat de A. Mihail (adenocancer cu ciroză), în cazul lui Dubost (hemangiom cavernos). În cazul nostru, în prezenţa unei stări de colaps cu semne de hemoragie internă, cu puncţie abdominală pozitivă, diagnosticul nu a întîmpinat nici o dificultate. Mulţi autori atrag atenţia asupra dificultăţilor de diagnostic al hemoperitoneului (Bockus, Gross, Siede ş.a.). În hemoperitoneul spontan din ciroză nu se constată iritaţia peritoneală ca în inundaţiile de altă natură (ruptură chistică, ruptură tubară etc.), abdomenul rămîne moale, fără semne de apărare, iar percuţia în caz de acumulare mai mare de sînge pune în evidenţă o matitate pe flancuri şi suprapubian. Uneori bolnavii prezintă dureri abdominale surde sau colicative; alteori, durerea dispare, pentru a reveni odată cu şocul, după cîteva zile, cu ocazia apariţiei unei noi hemoragii. Cînd sîngerarea este mică, nu se instalează colapsul; sînt publicate şi cazuri cu hemoragie fulgerătoare, cu colaps şi moarte rapidă (Gross). În general, se admite că nu există un paralelism între stadiul evolutiv al cirozei şi apariţia hemoperitoneului. Împotriva unui tratament chirurgical ar pleda dificultatea găsirii sursei hemoragice, ruperea altor vase şi evident terenul cirotic. În ceea ce ne priveşte, împărtăşim părerea unor autori (Rozsos şi Szabo) care găsesc justificată intervenţia precoce în hemoragia masivă, în vederea găsirii unei eventuale fisuri şi ligaturării ei. Hemoragia intraperitoneală spontană reprezintă o complicaţie foarte rară a cirozei hepatice, cu mecanism patogenic complex. În cazul pe care l-am prezentat, absenţa unei fisuri vasculare şi prezenţa unor sufuziuni hemoragice subseroase hepatice şi peritoneale, pe fondul meiopragiei endotelio-capilare, pledează în favoarea unei hemoragii „în pînză" a organelor intraabdominale şi ale peritoneului. În general, nu se constată un paralelism între stadiul evolutiv al cirozei hepatice şi apariţia acestei complicaţii.

Rezumat obţinut luîndu-se drept cuvinte-cheie ciroză (25) hepatică (23) (folosindu-se amplificarea titlurilor).

Hemoperitoneu spontan în ciroza hepatică

Hemoragiile intraperitoneale spontane sînt rar întîlnite în afecţiunile hepatice, în general. Dacă ne referim la ciroza hepatică, hemoperitoneul este de extremă raritate. În antecedente, bolnava a avut cinci sarcini, cu feţi morţi (cu care ocazie s-a decelat un lues, tratat incomplet), o hepatită virotică în 1950, splenomegalie decelată în 1952, epistaxisuri repetate şi echimoze spontane de mai mulţi ani. Splina voluminoasă, sufuziuni hemoragice subseroase hepatice şi splenice. Nu s-a efectuat funcţie-biopsie hepatică. Bolnavă cu ciroză plurietiologică (hepatită virală, etilism, probabil lues), care, într-un stadiu relativ stabil al bolii şi în plină activitate, prezintă o hemoragie masivă în cavitatea peritoneală, cu stare de colaps. Deosebita raritate a unei hemoragii spontane intraperitoneale în ciroza hepatică apare greu de înţeles, pentru că se ştie, pe de o parte, că peritoneul este o seroasă foarte bogat vascularizată, iar pe de altă parte, examenul laparascopic în ciroza hepatică pune în evidenţă, într-o pro-

porţie mare, dilataţii venoase, dar care nu sîngerează (Eckert şi colab.). În cazurile în care se produce un hemoperitoneu în ciroză, mecanismul este complex. Ca factori favorizanţi intervin tulburările de coagulare, hipoproteinemia, fragilitatea endotelio-capilară, precum şi existenţa în unele cazuri de leziuni varicoase ale vaselor intraperitoneale hepatice, splenice, mezenterice etc. (Gross şi colab., Pyrah, Bezza ş.a.). Astfel, Gross, într-un caz de ciroză cu hemoperitoneu, găseşte la necropsie drept sursă a hemoragiei o venă varicoasă din plexul rectal, situată în fundul de sac vezico-rectal. Brockus, Benhamou consideră că apariţia unui hemoperitoneu în ciroză ridică suspiciunea complicării cirozei cu cancer. În hemoperitoneul spontan din ciroză nu se constată iritaţia peritoneală ca în inundaţiile de altă natură (ruptură chistică, ruptură tubară etc.), abdomenul rămîne moale, fără semne de apărare, iar percuţia în caz de acumulare mai mare de sînge pune în evidenţă o matitate pe flancuri şi suprapubian. În general, se admite că nu există un paralelism între stadiul evolutiv al cirozei şi apariţia hemoperitoneului. Hemoragia intraperitoneală spontană reprezintă o complicaţie foarte rară a cirozei hepatice, cu mecanism patogenic complex. În cazul pe care l-am prezentat, absenţa unei fisuri vasculare şi prezenţa unor sufuziuni hemoragice subseroase hepatice şi peritoneale, pe fondul meiopragiei endotelio-capilare, pledează în favoarea unei hemoragii „în pînză” a organelor intraabdominale şi ale peritoneului. În general, nu se constată un paralelism între stadiul evolutiv al cirozei hepatice şi apariţia acestei complicaţii.

DISCUŢII

Nu ne-am ocupat în această cercetare de rezolvarea formelor gramaticale şi de cea a omonimiilor şi sinonimiilor, deoarece aceste probleme au fost larg dezbătute în literatura de lingvistică matematică în legătură cu traducerea automată.

Reducerea desinenţelor a fost rezolvată pentru limba română de către colectivul de traducere automată din Cluj, care dispune astăzi de liste exhaustive de terminaţii, ce se pot adăuga rădăcinilor cuvintelor româneşti, pentru a obţine diverse forme paradigmatice. Aceste cercetări sînt expuse în lucrările din bibliografie.

Cercetările noastre au scos în evidenţă influenţa asupra rezumatului, a structurii textului de bază, determinată de tematica sa. Astfel cel mai bine s-au „comportat” articolele medicale şi economice, avînd titluri semnificative, cuvinte-cheie cu frecvenţe net diferenţiate faţă de celelalte şi fiind compuse numai din text, fără formule, fără prescurtări. Din acestea s-au obţinut rezumate satisfăcătoare chiar folosind numai metodele descrise ca făcînd parte din etapa întîi de lucru, deci fără să folosim amplificări, cu praguri simple, fără încadrări în expresii etc. Cel mai greu s-a lucrat cu articolele de matematică, chimie, logică matematică, unde formulele, graficele, tabelele au îngreuiat statistica.

Pentru a lucra pe scară largă cu metoda lui Luhn (de exemplu în vederea redactării unor reviste de referate) este nevoie să se elaboreze pentru limba română dicţionare de frecvenţe cît mai perfecte.

Un dicţionar de frecvenţe pentru limba română a apărut la editura Mouton & Co. Haga, avînd titlul *Frequency Dictionary of Rumanian Words*, elaborat de Alphonse Juilland, P. M. H. Edwards şi Ileana Juilland. Dicţionarul a fost întocmit cu mijloace mecanice şi electronice pe baza textelor din limba română modernă şi cuprinde circa 500 000 de cuvinte. Pentru fiecare cuvînt se dau date asupra frecvenţei şi dispersiei sale. Frecvenţa este dată prin numărul total de apariţii în ansamblul textelor analizate. Dispersia este dată prin încadrarea cuvîntului în cinci clase, stabilite după prezenţa cuvîntului în textele din diferite domenii de la cuvîntul egal prezent în toate tematicile pînă la cuvîntul apărut într-o singură tematică. Cuvintele sînt aşezate în ordine alfabetică şi, separat, în ordinea descrescîndă a frecvenţelor. Ele apar separat în toate formele paradigmatice întîlnite.

Credem că acest dicţionar ar putea fi folosit. Prezintă şi el însă unele deficienţe, de aceea ne gîndim că ar trebui îmbunătăţit. Poate ar fi bine să se facă dicţionare ample de frecvenţe pentru cuvintele din diferite discipline ştiinţifice, tehnice şi din beletristică.

Şi listele de frecvenţe elaborate pînă acum, lăudabile pentru că reprezintă un început, un prim pas în această direcţie, sînt incomplete, insuficiente. Cuvintele-cheie pentru matematici ar fi : mulţime, punct, număr, teoremă, interval ş.a. (cuvinte cu pondere mare în matematica modernă). Totuşi cuvîntul geometrie are rangul cel mai mic, ceea ce ni se pare totuşi cam neconcludent.

Cu ajutorul calculatoarelor electronice ar trebui în primul rînd să se întocmească aceste dicţionare pentru limba română : un dicţionar al valorilor de rezolvare în propoziţii şi un antidicţionar.

Metoda lui Luhn nu deschide posibilitatea ca maşina să alcătuiască singură propoziţii. Astăzi se studiază noi metode bazate pe gramatica transformaţională, care vor contribui la obţinerea de rezumate superioare.

Rezumarea automată nu-şi va găsi o aplicare largă în practică, pînă cînd nu se va rezolva pe plan mondial introducerea mai rapidă a textelor în calculatoare. Ea este nerentabilă, atîta timp cît întregul text trebuie perforat manual pentru a se prezenta sub o formă pe care o poate mînui calculatorul. Rezultate deosebite s-au obţinut chiar şi pînă în prezent cu ajutorul maşinilor de citit, cărora li s-a prezentat o carte sau un articol pentru a fi explorate pe cale optică. Ele fac distincţie între majuscule şi minuscule, între notaţii scrise cu alfabetul grecesc, gotic şi întorc automat pagina. Folosind metoda lui Luhn la calculatoare prevăzute cu aparate de citit, se vor elimina o serie de operaţii de ,,preredactare'' necesare la benzi perforate, cum ar fi de exemplu însemnarea printr-un simbol prealabil a titlurilor, articolelor şi capitolelor, a formulelor, a expresiilor scrise cu alte litere de tipar decît restul textului.

BIBLIOGRAFIE

CHIRVAI, E., *Observations sur la grammaire mécanique de la langue roumaine*, CLTA, IV.

SCHWEIGER, PAUL, *Unele probleme ale analizei microcontextului în limba română*, ,,Cercetări de lingvistică'', X, nr. 1.

SCHWEIGER, P. şi E. HALES, *Cu privire la clasificarea mecanică a adjectivelor*, ,,Studii şi cercetări lingvistice'', XVIII, nr. 3.

GRAUR, AL., *Fondul principal al limbii române*, Bucureşti, 1957, 121 p.
GUIRAUD, P., *Les caracteres statistiques du vocabulaire*, Paris, P.U.F., 1954, 116 p.
JUILLAND, ALPHONSE, P. M., H. EDWARDS şi ILEANA JUILLAND, *Frequency Dictionary of Rumanian Words*, Haga, Mouton & Co., 1965.
Statistika reci, Moscova, Academia de Ştiinţe a U.R.S.S., 1968.
NISTOR, E. şi E. ROMAN, *Modele în documentare şi biblioteconomie*, Bucureşti, 1968, 198 p.
Information retrieval in machine translation, New York, 1960, 686 p.

Mai 1969

„Cartimex” şi Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, Calea Victoriei 194

SIMPOZIONUL INTERNAŢIONAL DE STUDII BALCANICE ŞI SUD-EST EUROPENE (LUCRĂRILE DE LINGVISTICĂ)

Între 23 şi 28 aprilie 1969, Plovdivul a găzduit — sub egida Academiei Bulgare de Ştiinţe — primul Simpozion internaţional consacrat etnogenezei popoarelor balcanice, problemă de importanţă covîrşitoare pentru această parte a continentului nostru, considerată în lumina datelor arheologiei, lingvisticii şi istoriei (pînă în epoca bizantină). Acest colocviu interdisciplinar a fost organizat de comisiile pentru lingvistică şi arheologie din cadrul Asociaţiei internaţionale de studii a sud-estului european [1]. La simpozion au luat parte specialişti din mai multe ţări din Europa şi S.U.A. Din România a participat o delegaţie condusă de acad. Em. Condurachi. Comunicările prezentate au abordat probleme dintre cele mai actuale, care au stîrnit ample şi instructive discuţii, contribuind la confruntarea şi verificarea diverselor teorii sau ipoteze în materie de lingvistică, istorie şi arheologie, unele dintre ele prezentînd un interes mai mult decît evident pentru dialectologia şi lingvistica indo-europeană în general, ca şi pentru protoistoria limbii şi a poporului român.

Lucrările simpozionului au fost deschise printr-o alocuţiune a acad. V. I. Georgiev, vicepreşedinte al Academiei Bulgare de Ştiinţe şi preşedinte al Comisiei de lingvistică de pe lîngă Asociaţia internaţională de studii sud-est europene, care a relevat scopul, problematica şi caracterul reuniunii din centrul Traciei antice.

Zilele de 23 şi 24 aprilie au fost dedicate problemelor de arheologie, ziua de 25 aprilie celor de lingvistică, iar ultima, problemelor de istorie. Au urmat tradiţionale excursii, cu vizitarea muzeelor şi monumentelor arheologice din Plovdiv, Kazanlăk, Stara Zagora, Malka Verea, Karanovo şi Nova Zagora. În cele ce urmează ne vom mulţumi să menţionăm lucrările de arheologie, pre- şi protoistorie, pentru a insista mai pe larg asupra comunicărilor cu caracter strict lingvistic.

Seria comunicărilor a fost deschisă de prof. Milutin Garašanin (R.S.F. Iugoslavia), preşedinte al Comisiei de arheologie din cadrul Asociaţiei, care a vorbit despre *Autochtones et nomades des steppes à l'époque de transition du néolit ique à l'âge des métaux*. Au urmat : G. I. Georgiev (Republica Populară Bulgaria) : *Die Entwicklung der älteren prähistorischen Kulturen in Südbulgarien* ; V. Dumitrescu (Republica Socialistă România) : *À propos de la plus ancienne culture néolithique de la Roumanie* ; V. Mikov (Republica Populară Bulgaria) : *La Bulgarie à l'âge du bronze* ; Draga Garašanina (R.S.F. Iugoslavia) : *Problèmes de l'appartenance linguistique des populations néolithiques dans le Centre des Balkans* ; D. P. Dimitrov (Republica Populară Bulgaria) : *Troia VII b 2 und die thrakischen und mösischen Stämme auf dem Balkan* ; Maria Čičikova (Republica Populară Bulgaria) : *Sur la chronologie du premier âge du fer en Thrace* ; M. Petrescu-Dîmboviţa (Republica Socialistă România) : *Quelques considérations con-*

[1] Simpozionul este al III-lea din cadrul Asociaţiei şi în acelaşi timp prima reuniune interdisciplinară.

cernant la fin de l'âge du bronze et le début du Hallstatt dans l'espace carpatho-balkanique; J. Mellaart (Anglia): *The Prehistory of Anatolia and its Relations with the Balkans*; Ida Bognár-Kutzian (Republica Populară Ungară): *Prehistoric Relations between Hungary and the Balkans*; H. Z. Koşay (Turcia): *La culture Aras-Karaz dans la région de l'Euphrate et l'expansion de cette culture*; Em. Condurachi (Republica Socialistă România): *L'ethnogenèse des peuples balkaniques: les sources écrites*; Ch. M. Danov (Republica Populară Bulgaria): *Zu der Ethnogenese und Lageberschiebungen der Volkstämme Altthrakiens in der zweiten Hälfte des II. und der ersten Hälfte des I. Jahrtausends v.u.Z.*; V. Velkov (Republica Populară Bulgaria): *Thraker und Phryger nach den homerischen Epen.*

Ca şi lingviştii, arheologii şi istoricii au purtat şi de această dată discuţii aprinse în legătură cu căile prin care indo-europenii au pătruns în Peninsula Balcanică, părerile fiind foarte controversate: unii acceptă că aceste populaţii au venit din nord-est, alţii, dimpotrivă, admit migraţii din părţile meridionale, din Anatolia. Se pare însă că există şi probe pentru a demonstra caracterul local al indo-europenilor din Peninsula Balcanică.

După această extrem de rapidă trecere în revistă a comunicărilor de arheologie, pre- şi protoistorie, vom spune cîteva cuvinte despre lucrările de lingvistică, unde, ca şi pînă acum, vom respecta ordinea în care ele au fost prezentate la acest simpozion.

Prima comunicare a fost a acad. Vladimir I. Georgiev (Republica Populară Bulgaria): *L'ethnogenèse de la Péninsule Balkanique d'après les données linguistiques.* Arătînd că geneza fiecărui popor este rezultatul unui proces îndelungat şi extrem de complex, autorul a subliniat că, atunci cînd vrem să stabilim etnogeneza populaţiei dintr-o regiune oarecare, prima chestiune care se pune este aceea a originii triburilor care au locuit din timpuri străvechi teritoriul respectiv, căci neamurile acestea au constituit substratul popoarelor contemporane. În ceea ce priveşte etnogeneza popoarelor balcanice, problema fundamentală care trebuie rezolvată este de a reconstitui repartiţia vechilor populaţii din Peninsulă. Studiind problema etnogenezei în epoci atît de îndepărtate într-o regiune pentru care nu dispunem de informaţii istorice, sîntem nevoiţi să recurgem la ipoteze construite în urma unui studiu lingvistic specific, încercînd să coroborăm faptele de limbă cu datele arheologiei şi ale istoriei. V. I. Georgiev atrage apoi atenţia asupra faptului că în antichitate diversitatea demografică a Peninsulei Balcanice era mult mai mare decît astăzi. Învăţatul bulgar insistă, în continuare, asupra descoperirilor din ultimele decenii, care, pe de o parte, au permis stabilirea cu mai mare precizie a apartenenţei lingvistice a idiomurilor vechi din Peninsulă şi a celor din Asia Mică, iar pe de alta, au provocat schimbări radicale în concepţiile privind etnogeneza vechilor popoare balcanice şi microasiatice. Este vorba de faptele următoare:

1. stabilirea originii indo-europene a hititei şi a luvienei;
2. precizarea caracterului indo-european al inscripţiilor în hitita hieroglifică (limbă apropiată de luviană);
3. demonstrarea originii indo-europene a lycienei şi a lydienei;
4. ipoteza originii indo-europene a limbii prehelenice („pelasgice"');
5. demonstrarea originii hitito-luviene a limbii palaite;
6. descifrarea inscripţiilor în liniar B, scrise nu într-o limbă preindo-europeană, cum s-a crezut un timp, ci într-un dialect grec;
7. progresele înregistrate în interpretarea textelor în liniar A;
8. demonstraţia înrudirii strînse dintre luviană şi lyciană.

În urma consideraţiilor lingvistice, autorul conchide că partea occidentală a Asiei Mici, Egeida şi Tracia au fost populate de triburi indo-europene cel puţin din epoca veche a neoliticului.

Relevînd apoi importanţa onomasticii (toponimie şi hidronimie) din aceste regiuni (inclusiv teritoriul ţării noastre), V. I. Georgiev arată că ea este, în întregime, de veche origin indo-europeană, ceea ce constituie un argument în plus împotriva concepţiilor privitoare la

caracterul neindo-european al populaţiilor care ar fi trăit într-o epocă arhaică în Peninsula Balcanică.

În comunicarea noastră (*Sur le caractère autochtone des anciennes populations de la Dacie*) am susţinut, pe baza analizei concrete a unor fapte vechi din limbile română şi albaneză, teza cu privire la autohtonismul indo-europenilor din spaţiul carpato-danubiano-balcanic.

A urmat comunicarea lui K. Vlahov (Republica Populară Bulgaria) : *Areale und ethnogenetische Distribution der thrakischen Personennamen*, în care autorul a relevat, cu o deosebită pregnanţă, marea importanţă a materialului onomastic pentru cercetarea raporturilor etnolingvistice din aria tracă. În continuare, K. Vlahov expune tipurile de nume personale trace, cu indicarea frecvenţei şi a răspîndirii lor geografice, împărţite pe categorii :

1. nume de persoană formate cu elementul Αvλov- (aproximativ 130);
2. nume conţinînd elementul Ζαιϰ-,Σαιϰ- (14 cunoscute pînă în prezent);
3. nume cu prima parte în τορϰ- (identificate în total 20);
4. nume de persoană, conţinînd elementul *paib*- (în total 9);
5. nume personale formate cu Αμα-,Μα-,Αμη-,Μη- etc. (identificate în mod sigur în număr de 47).

În afară de aceasta, în comunicarea sa autorul s-a oprit şi la influenţa exercitată de limba greacă asupra sistemului de formare a numelor de persoană trace.

În comunicarea *Die Vorgeschichte Mygdoniens im Lichte der Sprache*, prof. I. Duridanov (Republica Populară Bulgaria) susţine teza cu privire la originea tracă a migdonienilor, spre deosebire de V. I. Georgiev, care opinează pentru originea moesiană nu numai a migdonienilor, ci şi a dardanilor. După părerea lui V. I. Georgiev, în migdoniană există probabil şi un superstrat frigian [2].

Prof. I. Pudić (R.S.F. Iugoslavia) a prezentat comunicarea *Die Sprache der alten Makedonen*, din care rezultă că vechea macedoneană nu poate fi considerată, cum greşit s-a crezut de unii cercetători, nici dialect al limbii greceşti, nici idiom îndeaproape înrudit cu ilira (concepţia lui H. Barić), ci o limbă asemănătoare în multe privinţe cu frigiana. Noi credem că frigiana, macedoneana şi greaca par a proveni dintr-o limbă comună, care a existat probabil în mileniile V—IV î.e.n.[3].

A urmat comunicarea prof. R. A. Crossland (Anglia) intitulată : *The Position of Thracian among the Indo-European Languages*. Sprijinindu-se pe faptul că multe particularităţi fonologice, unele trăsături morfologice şi sistemul de formare a cuvintelor în limba tracilor din perioada clasică au putut fi reconstituite în mod satisfăcător (autorul subliniază în acest sens meritele deosebite ce revin unor învăţaţi ca V. I. Georgiev şi I. I. Russu), lingvistul de la Sheffield ajunge la concluzia că proto-traco-frigiana a fost în contact cu unul sau mai multe dintre dialectele ancestrale ale grupurilor baltic, slav şi indo-iranian. Există apoi isoglose care unesc armeana cu traca, frigiana şi germanica sau protoanatoliana cu prototraco-frigiana. Pe de altă parte, după remarca prof. R. A. Crossland, influenţa substratului anatolian a afectat, încă din cele mai vechi timpuri, frigiana, armeana, ca, de altfel, şi hitita.

În comunicarea sa « *Pelasgskij* » *i frakijskij*, L. A. Gindiń (U.R.S.S.) consideră pe buna dreptate că cercetările privitoare la tracă şi la substratul pregrec ne obligă astăzi să reexăminăm poziţia pelasgei în cadrul limbilor indo-europene. În legătură cu aceasta, după cum se ştie, concepţiile specialiştilor diferă foarte mult. Prezenţa unui singur sufix marcat (-νϑ-) este, evident, caracteristică pentru aria tracă şi pelasgică. Alte sufixe nu sînt semnificative (ele au fost descoperite şi în bască, după cum a arătat J. Hubschmid). Prin urmare, analiza formală este neglijabilă : ea nu ne oferă nimic important pentru definirea poziţiei limbilor în discuţie în clasificarea genealogică. Sistemele fonetice ale celor două limbi sînt, în schimb, identice. Mutaţia consonantică şi aşa-zisul caracter *satəm* constituie esenţialul în sistemul

[2] *L'ethnogenèse de la Péninsule Balkanique d'après les données linguistiques*, Sofia, 1969, p. 25.
[3] Vezi V. I. Georgiev, *ibid.*, p. 24.

fonetic al tracei şi pelasgei. Sistemul derivării este şi el acelaşi. Există însă deosebiri între pelasgică şi tracă, pe de o parte, şi între pelasgică şi anatoliană, pe de alta.

Între pregreacă şi anatoliană, ca şi între tracă şi anatoliană, observăm o cantitate impresionantă de lexeme identice. Dimpotrivă, diferenţele dintre pelasgică şi tracă angajează rădăcinile. Aceasta ar explica natura raporturilor dintre ,,pelasgică'' şi tracă : ea este rezultatul unei înrudiri genetice (pelasgii provin din aria tracă), în timp ce relaţiile dintre pregreacă şi anatoliană nu sînt genetice, ci spaţiale (rezultat al substratului, adstratului şi superstratului). Concordanţele lexicale constituie o mărturie a apropierii teritoriale.

Se poate admite concluzia că hitiţii se aflau în partea orientală a Peninsulei Balcanice, cînd pe plan lingvistic se manifesta tendinţa spre mutaţie consonantică. Hitito-luvienii s-au deplasat spre Anatolia înainte de manifestarea tendinţelor de asibilare (*satəm*), iar pelasgii s-au deplasat din această arie spre sud, dar într-un timp cînd grecii erau deja veniţi. Autorul propune şi o cronologie absolută : fenomenul s-a produs înainte de deplasarea iranienilor în patria lor istorică, cînd ei întrerupseseră relaţiile lor cu tracii. Este, în orice caz, vorba de ultimele secole ale celui de-al III-lea mileniu î.e.n.

Discutabilă ni s-a părut, în această comunicare, problema existenţei unui substrat eterogen în Grecia antică.

Abordînd problema complicată a trăsăturilor posibile lăsate de limbile populaţiilor care au trecut prin Peninsula Balcanică în cele mai vechi timpuri, în comunicarea sa : *Deux phantômes de l'ethnogenèse balkanique*, Eric P. Hamp (S.U.A.) a discutat unele din ideile lui G. Reichenkron cu privire la existenţa, în limba română şi albaneză, a cîtorva trăsături explicabile prin armeană [4]. Autorul acceptă influenţele considerabile din partea substratului balcanic, dar se pronunţă împotriva concepţiilor împărtăşite de unii învăţaţi (mai ales G. Reichenkron) care fac să crească dificultăţile în rezolvarea acestei probleme ,,aducînd fantome din Anatolia şi chiar din Armenia'' (p. 3) sau din spaţiul iranic (p. 4).

Toate comunicările prezentate la Simpozionul de la Plovdiv (atît cele de arheologie, cît şi cele de istorie şi lingvistică) au dat loc la vii discuţii, subliniindu-se rolul şi importanţa lor în rezolvarea problemelor legate de etnogeneza popoarelor balcanice.

Luînd cuvîntul în încheiere, acad. V. I. Georgiev a relevat faptul că la acest Simpozion s-au mai apropiat puţin punctele de vedere nu numai între lingvişti şi arheologi (pre- şi protoistorieni), ci şi între arheologi şi arheologi, lingvişti şi lingvişti. În plus, tezele au fost confruntate şi din punctul de vedere al specialiştilor din diverse ţări.

În continuare, prof. F. Barišić (R.S.F. Iugoslavia), preşedintele celui de-al II-lea Congres internaţional al Asociaţiei de studii sud-est europene, care va avea loc în anul 1970 la Atena, a menţionat că activitatea Asociaţiei a fost dată ca exemplu de UNESCO, la care ea este afiliată. Evidenţiind atmosfera amicală din cadrul simpozionului şi admirabila lui organizare, prof. F. Barišić a semnalat în cuvîntul său că istoricii care pun preţ pe izvoarele scrise nu le dispreţuiesc pe cele nescrise, iar lingviştii, la rîndul lor, nu se dispensează de ajutorul istoricilor şi al arheologilor în explicarea problemelor ce ţin de trecutul îndepărtat al popoarelor din această zonă.

În încheiere, participanţii la simpozion au discutat şi adoptat o rezoluţie, care, între altele, constată că ,,confruntarea datelor şi concepţiilor arheologice, istorice şi lingvistice se dovedeşte indispensabilă pentru interpretarea evoluţiei diverselor societăţi omeneşti care au fiinţat în Peninsula Balcanică''.

Mai 1969

A. Vraciu,
Universitatea ,,Al. I. Cuza'', Iaşi, Facultatea de filologie, Calea 23 August nr. 11

[4] Idei susţinute de G. Reichenkron şi în *Das Dakische (rekonstruiert aus dem Rumänischen)*, Heidelberg, 1966, pe care însă E. P. Hamp nu o citează.

I. I. RUSSU, *Illirii. Istoria. Limba şi onomastica. Romanizarea* (Biblioteca istorică XVII), Editura Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti 1969, 302 p.

Deşi resturile de limbă ilíră care ne-au parvenit sînt mult mai reduse cantitativ decît cele traco-dacice (după mărturisirea autorului, ,,cam 1/2 sau chiar mai puţin", p. 8), prof. I. I. Russu prezintă o monografie ,,istorică-filologică" (p. 45), deşi, în esenţă, ea este mai mult lingvistică, de proporţii incomparabil mai mari decît cele pe care le luase cartea aceluiaşi istoric şi lingvist clujean, filolog clasic şi tracolog-ilirizant, consacrată idiomului *traco-dac* — poate mai exact ar fi trebuit spus numai *dac* (eventual *daco-mysian*) — care constituie substratul limbii române.

Pornind de la convingerea fermă că lucrările predecesorilor în domeniul studiului limbii ilire (circa a. 700 î.e.n. — secolul IV e.n.) şi al rosturilor populaţiei care o vorbea în antichitate înainte de a ieşi complet şi definitiv din istorie (mai ales studiile unor H. Krahe şi A. Mayer) şi ,,nu satisfac toate cerinţele şi nu corespund nivelului actual al cercetării critice comparative" (p. 7), învăţatul clujean a purces, în urma unui examen de conştiinţă sever şi îndelungat — care înglobează o muncă imensă, însoţită la tot pasul de reflecţii, obiecţii şi observaţii critice adeseori îndreptăţite (de multe ori însă nedrepte) la adresa colegilor de breaslă, menţiuni împrăştiate anterior prin tot felul de publicaţii cu caracter lingvistic şi istoric, în primul rînd, celebrele ,,Studii illyrice" — la adunarea, interpretarea şi precizarea a aproape tot ce reprezintă, în lumina obiectivă a ştiinţei actuale, cu unele (de fapt, cu multe) note subiective, limba neamurilor ilire de odinioară cu centrul în Dalmaţia, care a constituit ,,cheia de stăpînire a întregii zone balcano-dunărene şi principala bază a romanismului oriental-balcanic şi carpatic" (p. 132). Din sumedenia de consideraţii izvorîte de-a lungul anilor (nu puţini la număr) în procesul de considerare şi reconsiderare a tuturor problemelor implicate în chestia ilíră a rezultat prezenta impozantă monografie, a cărei valoare am intenţionat s-o relevăm în cele ce urmează, scoţînd în evidenţă şi analizînd şi unele puncte mai şubrede, criticabile (fireşti în probleme atît de discutabile), pe care ne-am îngădui să le considerăm altfel sau am descoperi în ele sensuri deosebite ori le-am acorda interpretări de cu totul altă natură.

Partea I a monografiei de faţă (p. 25—155) cuprinde studiul istoric-etimologic al limbii şi al numelor proprii iliro-mesapice, cît şi analiza amănunţită a procesului de romanizare la care a fost supusă de timpuriu şi a cedat integral populaţia din aceste ţinuturi. Partea a II-a a cărţii (p. 157—266) este un repertoriu al fragmentelor de limbă ilíră şi mesapică (glose, antroponime şi toponime).

Capitolul 1[1] (p. 25—46) tratează despre iliri înainte de invazia şi ocupaţia romană, autorul prezentîndu-ne informaţiile scrise despre aceste neamuri de oameni şi despre ţara lor

[1] Toate capitolele cărţii sînt numerotate cu cifre arabe.

(ilirii balcanici şi cei din sud-estul Italiei), despre triburile ilire (numele şi răspîndirea, structura lor socială, tipul somatic, structura psihică, mentalitatea, felul de viaţă, imaginaţia, aşezările, religia, graniţa etnolingvistică a ilirilor, vecinii lor, istoria politică şi militară a ilirilor), ajungînd pînă la expansiunea romană, care găsea aceste populaţii în stadiul orînduirii gentilice.

Pe drept cuvînt autorul subliniază, chiar de la început (p. 27), că ,,accepţiunea şi extensiunea etnică şi teritorială a noţiunii de « ilir » nu se poate determina cu absolută certitudine peste tot şi în toate etapele istorice, recunoscîndu-se mai demult că « conceptul de *illyr* este din capul locului cu totul neprecizat »"... Cert este că : 1. ,,Iniţial, numele Illyroi avea o accepţiune mult mai restrînsă decît este cunoscută în perioada antichităţilor clasice greco-romane" (p. 27) ; 2. ,,prin « Illyrii » (proprie dicti) nu se desemnau toate triburile din « Illyria » înrudite etnic şi lingvistic, ci numai o parte redusă, o grupă de populaţii, vreo « uniune de triburi » în zona de sud a coastei dalmatine sau chiar un singur clan mai important şi puternic, de la care denumirea s-a extins asupra celorlalte" (*loc. cit.*).

În privinţa numărului de triburi ilire, prof. I. I. Russu face menţiunea că el trebuie să fi fost destul de mare, indicînd o cifră între 80 şi 100 (p. 29 ; vezi şi tabelul alfabetic al etnonimelor de la p. 30, care cuprinde şi numele triburilor ilire sau iliroide din Italia).

În ceea ce priveşte *imigrarea* ilirilor spre ţărmul Adriaticei, autorul subliniază, după constatările noastre, just, că aceşti indo-europeni probabil reprezintă (p. 30) ,,ultima mişcare etnic-demografică mai însemnată în epoca pre- şi protoistorică dinspre nord ori nord-est (poate din teritoriile Poloniei actuale)". Concepţiile multor arheologi care au atribuit ilirilor cultura aşa-zisă luzaciană sau cea a ,,cîmpurilor de urne" sînt, pentru I. I. Russu, aberaţii, ,,ceea ce nu este necesar nici util a se repeta ori discuta aici, nu ajută cu nimic la elucidarea şi înţelegerea problemei etnice-lingvistice illire ; la fel ca unele teze şi ipoteze scoase cu forţa din nişte paralelisme lingvistice-toponomastice de valoare foarte dubioasă, reluate ori repetate de cercetători, unii după alţii" (p. 31).

Insistînd, în continuare, pe scurt, asupra tipului somatic al ilirilor (identic, după autor, cu cel al tracilor [2], slavilor, germanilor, celţilor etc.), I. I. Russu vorbeşte de un amestec al populaţiilor ilire cu alte neamuri în Dalmaţia, ,,probabil « pre-indo-europene »" (p. 31), afirmaţie care ar trebui dovedită. Argumente lingvistice, cu alte cuvinte, urme de la aceste populaţii de limbă neindo-europeană, după cîte ştim noi, nu s-au păstrat nicăieri în Iliria, ca, de altfel, nici în Dacia, Tracia propriu-zisă şi Macedonia.

Interesantă este remarca ilirologului clujean după care structura psihică a ilirilor, mentalitatea şi concepţiile lor despre locul şi rolul omului în lume ar fi fost ,,în oarecare măsură diferite de cele constatate ori presupuse" pentru traco-geţi (p. 32), lucruri reflectate şi în onomastica acestor neamuri : ,,Aspiraţii înalte, idealizante, sentimente de mîndrie şi orgoliu, un fel de imagine a propriei superiorităţi a colectivităţii şi a indivizilor la illiri, la fel ca la alte populaţii indo-europene încă în faza arhaică, în comuna primitivă, se oglindesc plastic în numele lor proprii, atît antroponime, cît şi etnonime" (p. 33). Imediat însă autorul notează : ,,Prin comparaţii şi analogii cu vecinii, se poate admite ca lucru cert că civilizaţia originală indigenă illiră s-a dezvoltat iniţial în dimensiuni mai modeste decît la alte popoare antice, de exemplu la traco-geţi" (*loc. cit.*), lucru perfect dovedit, care însă nu trebuie exagerat sau absolutizat, după părerea noastră, avînd mai cu seamă în vedere puţinătatea informaţiilor transmise despre aceste popoare din antichitate. Acelaşi lucru poate fi spus şi în legătură cu menţiunea de la p. 34, unde citim : ,,Situaţia economică-socială a populaţiei din Pannonia era (faţă de cea din Dalmaţia) chiar mai înapoiată, potrivit cu depărtarea ei de cercul culturii mediteraneene".

---

[2] Cu toate acestea, la p. 109 I. I. Russu reproduce următorul pasaj derutant din W. Tomaschek : ,,Tipul somatic illir era diferit de cel tracic, ca şi factura psihică". Cf. şi p. 32.

Autorul procedează corect în monografie cînd face precizarea (p. 35) că ilirii nu trebuie confundaţi cu epiroţii, care separau pe cei dintîi de greci. Interesantă este observaţia că, deşi ilira are unele elemente lingvistice comune cu vechea macedoneană, elemente care nu se găsesc în idiomul traco-dacilor, totuşi „limba illiră nu era înţeleasă de macedoneni în secolul al II-lea î.e.n." (p. 35).

Noi nu sîntem însă de acord cu afirmaţia prea categorică a învăţatului de la Cluj (vezi p. 35, nota 26. şi alte locuri din monografie), după care limba iliră n-ar fi influenţat lexicul grecesc sau pe cel al altor limbi antice, vecine cu ilira (vezi şi p. 50). În principiu, teza generală a autorului este eronată (cu toate rezervele de la p. 50) : nu trebuie să excludem posibilitatea unor împrumuturi ilirice în dialectul doric sau în limba latină. Nu cred că se poate vorbi aici de vreo manifestare a panilirismului, asemenea influenţe sînt admisibile în cazul contactelor lingvistice. De altfel, prof. I. I. Russu este înclinat să accepte pentru unele elemente din latină o posibilă provenienţă ilirică. Iar afirmaţia, : „Nu pot avea nimic a face cu limba ilirilor cuvinte ca *faenum, famulus, familia, feralis, Feronia* ..." (p. 50, nota 13) trebuie demonstrată. La fel, noi nu sîntem de acord nici cu această concluzie, tot aşa de categorică, a autorului (*loc. cit.*) : „A susţine existenţa de cuvinte illire în limbile moderne (romanice, slave, germanice)... este o încercare lipsită de seriozitate şi de simţul realităţilor istorice". Dar autorul vorbeşte el însuşi de o oarecare influenţă ilirică (*loc. cit.*), cînd scrie : „Totul indică sau chiar dovedeşte că rolul şi influenţa cultural-lingvistică a populaţiilor illire au fost destul de modeste, restrînse, mult inferioare influenţei avute de vecinii balcanici de la est, traco-geţii şi frigienii din Asia Mică".

Vorbind de relaţiile dintre iliri, greci, veneţi, traci şi celţi (invazia celtică are loc, precum se ştie, în secolul al IV-lea î.e.n.), I. I. Russu face menţiunea că în provincia Noricum „lipsesc elemente illire; teritoriul nu trebuie şi nu poate fi înglobat în sfera etno-lingvistică illirică" (p. 39), afirmaţie îndreptăţită, care se regăseşte, pe aceeaşi pagină, în nota 45.

Trecînd apoi la problema expansiunii ilirilor balcanici în Peninsula Apenină (probabil, prin secolele X—IX î.e.n. ; vezi p. 44), mai cu seamă în Calabria şi Apulia, I.I. Russu consideră că aici se poate vorbi de o adevărată „unitate culturală şi etno-lingvistică : toate clanurile vorbeau aceeaşi limbă « mesapică », în care sînt redactate inscripţiile preromane din colţul sud-estic al Italiei" (p. 44—45 ; vezi şi p. 52). Poate ar fi trebuit ca autorul să menţioneze cu acest prilej concepţia unor învăţaţi după care mesapică nu este identică cu ilira [3]. De altfel, la p. 48, de pildă, I. I. Russu vorbeşte de faptul că mesapica este o *ramură* a ilirei, iar la p. 53 se întreabă dacă nu cumva numele proprii mesapice „aparţin unei limbi de tip satem înrudite cu cea iliră, ca un dialect (?), care a evoluat şi s-a diferenţiat în cursul unei izolări de cîteva secole". La p. 55 şi în alte locuri autorul vorbeşte însă de *limba* iliro-mesapică. Deci *nu dialect*.

Deoarece limba „determină în primul rînd etnicitatea" (p. 47), în capitolul 2 (p. 47—62) I. I. Russu prezintă materialul lingvistic şi onomastic (toponimie şi antroponimie) iliro-mesapic, subliniind sarcinile care stau în faţa cercetătorului actual şi combătînd în acelaşi timp în mod justificat excesele şi aberaţiile paniliriştilor.

De la limba ilirilor balcanici, care a dispărut în primele secole ale erei noastre, nu ni s-au păstrat, cum bine se ştie, decît unele fragmente întîmplătoare la scriitorii antici : cîteva elemente lexicale, cuvinte izolate şi nume proprii (geografice şi de persoană) totul fiind reprodus în ordine alfabetică de autor în partea a II-a a monografiei. Glose ilirice din zona balcanică

---

[3] Cf. şi afirmaţia acad. Al. Rosetti, care trimite la un studiu al lui O. Haas (*Messapische Studien*, Heidelberg, 1962), necitat de I. I. Russu (*Istoria limbii române de la origini pînă în secolul al XVII-lea*, Bucureşti, 1968, p. 221) : „materialele de limbă arată că mesapienii nu erau iliri". De altfel, concepţia după care mesapica ar reprezenta ramura ilirică din Italia este foarte răspîndită, cu toate că, în general, puţine sînt lucrurile pe care le ştim sigur despre limba neamurilor ilire de odinioară.

am avea, după I. I. Russu, doar trei (*rhinós* ,,negură'', *sabaia* ,,bere de mei'', *sybina* ,,lance'', p. 49), restul fiind prea categoric repudiat de autor (vezi şi p. 78). O importanţă deosebită au, în aceste împrejurări, toponimele şi antroponimele, specifice şi exclusive la ilirii balcanici. Desigur, neexistînd pentru această limbă o altă cale de cunoaştere, în monografie I. I. Russu porneşte de la sistemul numelor proprii (identic la origine cu vocabularul cotidian), ,,din care este dedusă fonetica, lexicul, unele elemente ale flexiunii nominale mesapice şi derivarea cu sufixe'' (p. 91).

La p. 56 I.I. Russu consideră ,,inane'' teoriile despre ,,migraţiunile'' şi ,,expansiunea'' pre- şi protoistorică a ilirilor în Grecia, Asia Mică, Creta, Galia, Germania. În parte, cred că are dreptate, mai ales cînd se referă la Galia şi Germania.

Peste tot în lucrare autorul pune prea mare preţ pe împărţirea limbilor indo-europene în *centum* şi *satem*. Astfel, combătînd ideea — justă, desigur — a lui Krahe (p. 79) în legătură cu ,,controversa privind caracterul centum ori satem al illirei — azi devenită aproape nesemnificativă'', I. I. Russu crede, dimpotrivă, că ,,tocmai aceasta este problema centrală a limbii illire, al cărei caracter satem apare azi ca neîndoielnic''. În realitate, mult mai corect e să vorbim de întrepătrunderea dintre elemente centum şi satem. Deci, afirmaţia de la p. 57 că nume care prezintă tratament *centum* nu sînt ilire trebuie revizuită integral. De altfel, teza despre caracterul satem al ilirei nu rezistă la un examen critic mai sever, cum se va vedea de-acum încolo.

În continuare, autorul ia hotărît atitudine faţă de exagerările paniliriştilor (p. 58—62)[4], cărora li s-a părut a fi găsit elemente ilire în Macedonia, Tracia, Dacia, Epir, Grecia, Asia Mică, Pannonia de nord, Noricum, Boemia, Italia, Sicilia, Galia, Britania, Irlanda, Spania şi Portugalia. Binevenită ni se pare şi observaţia de la p. 58—60, după care ilirii nu au jucat un rol aşa de însemnat în procesul de indo-europenizare a Europei.

Relevînd valoarea criticii îndreptate împotriva panilirismului, noi n-am fi de acord cu afirmaţia autorului (p. 61, nota 35; p. 108) cum că analogiile şi concordanţele dintre unele elemente lingvistice balto-adriatice ar fi ,,vagi, nesemnificative''. Este, fără îndoială, justificat să explicăm unele (nu toate) din aceste coincidenţe prin criteriul indo-european. Dar există şi isoglose care scot în evidenţă raporturi mai strînse între diferite grupuri de limbi aparţinînd la această familie, lucru ce nu trebuie ignorat sau neglijat cu desăvîrşire, aşa cum procedează autorul cărţii de faţă. Urmează că valoarea unor paralele balto-ilire nu poate fi trecută cu vederea[5]: sînt analogii care ne permit să descriem aria europeană centrală[6]. De altfel, I. I. Russu acceptă ideea lui P. Kretschmer (vezi p. 68), după care ,,albaneza şi messapica sînt mai apropiate de balto-slavă decît de venetă'' şi concluzia lui F. Ribezzo (p. 71), pentru care messapica aparţine ,,în mod generic la grupul limbilor balcanice ori slavo-baltice şi direct la illiro-albaneză''.

În ceea ce priveşte natura raporturilor dintre iliră şi balto-slavă, I. I. Russu ne spune în alt loc (p. 108) că aceste afinităţi se întîlnesc îndeosebi în domeniul foneticii, dar adaugă că ele au fost ,,alese ori înţelese greşit, nu pot folosi la nimic util şi concludent'', asemenea concordanţe explicîndu-se ,,prin înrudirea firească, genetică, între două idiomuri indo-europene

---

[4] Vezi, de ex., luări de poziţie drastice ca cea de la p. 61: ,,Anexă degenerată a studiilor illire, aşa-numitul « panillirism », în felul cum l-au reprezentat unii glotologi şi arheologi acum 3—4 decenii, este evident lipsit de temei şi va trebui abandonat ca ceva nu numai inutil, dar profund dăunător studiilor ştiinţifice''. Cf. şi Al. Graur, *Recherches sur le substrat du roumain* (studiu pe care I. I. Russu nu-l citează), ,,Studii Clasice'', III, 1961, p. 20.

[5] Vezi exemple concludente la V. N. Toporov, *Neskol'ko illirijskobaltijskix parallelej iz oblasti toponomastiki*, în ,,Problemy indoevropejskogo jazykoznanija. Etjudy po sravnitel'no-istoričeskoj grammatike indoevropejskix jazykov'', Moscova, 1964, p. 52—58, lucrare importantă, pe care însă I. I. Russu nu o cunoaşte.

[6] *Ibidem*, p. 58.

de tip « satem »", lucru imposibil de admis : măcar în parte ele sînt, în fond, afinităţi ce trebuie interpretate prin criteriile geografiei lingvistice.

În capitolul 3 (p. 63—83) sînt expuse, în ordine cronologică, rezultatele cercetărilor întreprinse pînă în prezent asupra limbii şi onomasticii ilire, începînd cu Th. Mommsen şi terminînd cu R. Katičić. Interesante şi instructive ni s-au părut concluziile cu care autorul îşi încheie aici expunerea, unde, de altfel, d-sa pune în evidenţă şi rostul monografiei de faţă : ,,Capitolul bogat al « istoricului illyrologiei » poate fi comparat cu o grădină în care printre pomi şi plantaţii au crescut înalte şi stufoase buruienile ; detectînd şi plivind aceşti paraziţi (mai ales pseudoetimologiile) şi sporind plantaţia utilă, se vor îmbogăţi cunoştinţele reale, juste despre limba illiro-messapică, precum şi cadrul comparatisticii indo-europene. Studiul critic comparativ-istoric al illirei va corespunde realmente menirii sale fireşti dacă, folosind integral, echitabil şi judicios toate achiziţiile valabile, făcute în cursul unui veac de investigaţii comparative, vor fi eliminate toate opiniile nevalabile, inclusiv tezele grupate în acel perimat sistem pseudoştiinţific numit « panillirism », numeroasele tîlcuiri de nume proprii şi concluziile greşite ce apasă ca un balast încurcînd şi impiedicînd mersul înainte al cercetării ştiinţifice.

Nevoia de a face în primul rînd ordine, de a sistematiza şi reconsidera întregul material fragmentar de limbă illiră, de a-i stabili şi restabili conţinutul şi limitele reale în lumina unor criterii comparative-istorice mai severe a constituit principalul motiv şi obiectiv al monografiei prezente".

Curios este faptul că autorul omite să treacă în lista specialiştilor care au contribuit în mare măsură la cunoaşterea limbii ilire, a raporturilor ei cu alte idiome indo-europene, pe V. I. Georgiev.

Discutînd primul repertoriu de material toponimic ilir, întocmit de H. Krahe (1925), I. I. Russu relevă, fără a analiza, că între elementele neilirice din Iliria, lingvistul german găsea şi o grupă de nume preindo-europene (p. 73 ; acelaşi lucru se constată şi la p. 80 în legătură cu cartea lui A. Mayer). Se pune problema : ce nume erau acestea şi cum se explică prezenţa lor în Iliria? Nouă nu ni se pare îndreptăţită nici aserţiunea categorică de la p. 109 privitoare la existenţa sigură a unor elemente ,,preindo-europene" în Iliria : nu avem nici o dovadă cît de cît probabilă pentru a susţine asemenea teze şi ipoteze [7].

Nu considerăm perfect justificată şi justificabilă metoda autorului, care, criticînd (de altfel, pe bună dreptate) pe H. Krahe, afirmă (p. 74) că simpla lipsă din repertoriul cuprins în cartea de faţă a unor nume ilire este suficientă pentru a dovedi că ele sînt, în fond, de alte origini. Dacă am accepta apoi una din consideraţiile lui I. I. Russu (p. 74), după care ,,nu este greu a separa majoritatea numelor illire în sens propriu şi exclusiv de cele ale popoarelor vecine şi înrudite", nu ştiu cum ar trebui să explicăm atunci numeroasele confuzii care apar chiar la unii dintre eruditţii cei mai eminenţi (de ex., la H. Krahe). Căci acuzaţia care i se aduce (la p. 74, nota 47), după care acestuia i-ar fi lipsit ,,o minimă orientare în onomastica populaţiilor vecine ori înrudite cu illirii", este, evident, mult prea exagerată. Nedrept este învăţatul de la Cluj şi faţă de opera lui A. Mayer, în legătură cu care citim (p. 82) : ,,Tot ce expune artificios şi diluat pe 260 de pagini A. M. despre etimologia şi « gramatica » resturilor sărăcăcioase de limbă illiră se putea şi trebuia spus în chip exhaustiv şi util în 20 de pagini de tipar".

Capitolele 4, 5 şi 6 ne introduc în lumea nebuloasă, şubredă şi nesigură a limbii ilirilor, autorul insistînd aici asupra studiului ei comparativ, asupra lexicului, foneticii şi morfologiei, ca şi asupra numelor proprii iliro-messapice.

---

[7] Cf. şi cele spuse de noi mai sus. Vezi şi V. Georgiev, *L'ethnogenèse de la Péninsule Balkanique d'après les données linguistiques*, Sofia, 1969 ; A. Vraciu, *Sur le caractère autochtone des anciennes populations de la Dacie*, Sofia, 1969.

Capitolul 4 (p. 84—98) este rezervat studiului comparativ-istoric [8] al limbii ilirilor, I. I. Russu expunînd principiile de etimologizare a numelor proprii ilire şi criteriile de comparaţie ale acestui idiom cu alte idiomuri indo-europene. Aici autorul reia şi repetă unele idei cuprinse în capitolul precedent, în care au fost criticate — adeseori prea aspru — concepţii mai vechi şi mai noi din domeniul ilirologiei. Pe de altă parte, multe din consideraţiile expuse în capitolul 4 le reproduc pe cele din capitolul IV al *Limbii traco-dacilor* (ed. a II-a, Bucureşti, 1967), în formă identică, ceea ce ,,încarcă hîrtia" şi întinde în mod nejustificat discuţia, de vreme ce toate aceste lucruri pot fi găsite în ambele ediţii ale cărţii precitate, ale cărei tipare, de altfel, au stat la baza prezentei monografii. Asemenea repetiţii, în forme identice sau foarte puţin modificate, întîlnim pe aproape fiecare pagină a acestui capitol, de unde voi reproduce doar un singur exemplu (p. 84) : ,,Ca în orice domeniu de cercetare ştiinţifică ce nu şi-a conturat încă definitiv cadrul şi bazele, există şi în studiul limbii illire, pe de o parte, cîteva cunoştinţe şi achiziţii clare, sigure, unanim admise ori verosimile, cu privire la fonetică, morfologie şi vocabular; pe de altă parte, sînt multe (mai numeroase decît în oricare alt compartiment al comparatisticii) formule şi ipoteze improbabile, aserţiuni discordante, eronate, care totuşi au aflat credit şi circulaţie largă între erudiţi". Regăsim acest pasaj, într-o formulare aproape identică, în *Limba traco-dacilor*, ed. a II-a, p. 75, unde citim : Ca în orice domeniu de cercetare ştiinţifică ce nu şi-a conturat încă definitiv cadrul şi bazele, există şi în studiul limbii traco-dace, pe de o parte, cunoştinţe şi achiziţii clare şi sigure, unanim admise ori admisibile sau măcar probabile, cu privire la fonetică, lexic şi derivare; pe de altă parte, foarte numeroase (mai mult decît în alte ramuri ale lingvisticii indo-europene) formule şi ipoteze neprobabile şi contradictorii, ori aserţiuni eronate, ce bravează criteriile şi normele limbii traco-dace de ordin fonetic ori semantic, aserţiuni care totuşi au aflat credit şi circulaţie largă între erudiţi [9]. De altfel, ar trebui să spunem că în unul din cele două cazuri prof. I. I. Russu nu are dreptate : este vorba de domeniul limbii traco-dacilor, pentru care dispunem de mult mai mult material lingvistic decît pentru ilira. În ceea ce priveşte teonimele, mă întreb dacă afirmaţia autorului (p. 94—95) după care şi în materie de mitologie ,,illirii par să fi fost ceva mai săraci decît alte populaţii de limbă indo-europeană, de exemplu decît vecinii lor traco-geţi, a căror bogată nomenclatură de zeităţi şi de eroi este bine cunoscută şi semnificativă sub raport lingvistic şi social-istoric" nu s-ar putea explica prin faptul că asemenea nume nu s-au păstrat în resturile acestui idiom sau că ele au fost prea puţin sau chiar de loc semnificative pentru a fi integrate în panteonul greco-roman ori că, în sfîrşit, în concepţiile oamenilor divinităţile acestea se dovediseră potrivnice ilirilor în clipele grele cînd ei căzuseră sub asuprirea neamurilor străine.

Din întregul material lingvistic rămas de la iliri, în capitolul 5 (p. 99—113) I. I. Russu selectează şi grupează numele şi glosele iliro-messapice, a căror etimologie a putut fi stabilită cu siguranţă (total sau în parte), alcătuind în felul acesta un repertoriu de rădăcini şi baze, înşirat în ordine alfabetică. Examinînd, în continuare, pe scurt fonetica (vocalismul şi consonantismul), iar apoi flexiunea, autorul discută problema poziţiei limbii ,,illiro-messapice" în cadrul familiei indo-europene, accentuînd mai cu seamă asupra raporturilor etno-lingvistice

[8] Credem că mai corect ar fi fost ca acest capitol să fie intitulat nu studiu comparativ ; etimologic, ci comparativ (eventual, *comparativ-istoric*), deoarece, prin definiţie, comparaţia se bazează pe etimologie.

[9] Repetări şi reluări de felul celei reproduse aici au mai fost identificate de noi la p. 86 (în textul propriu-zis şi în subsol), 87 (în notă), 88, 91, 93, 94. Trebuie să recunoaştem că, pentru cine consultă ambele cercetări, asemenea lucruri sînt supărătoare, cu toate că domeniul abordat şi criteriile folosite sînt cam aceleaşi, ceea ce justifică — numai pînă la un anumit punct — o atare procedură. Am fi foarte recunoscători autorului dacă, într-o eventuală nouă ediţie a *Illirilor* (care este de aşteptat), repetiţii de felul celor semnalate nu şi-ar mai afla loc.

dintre iliri şi traci[10], pentru a se opri apoi la mult discutata chestiune a originii limbii albaneze.

Autorul protestează cu vehemenţă *împotriva* caracterului *centum* al limbii ilire, care, în concepţia d-sale, este net de tip *satem* (ca şi traco-daca, balto-slava, indo-iraniana sau albaneza)[11]. Trebuie însă să atragem atenţia asupra faptului că, în realitate, în unele cazuri ilira se comportă ca limbile centum, iar în altele, ca cele din grupa satem. Eu cred că putem accepta ipoteza[12] potrivit căreia în mileniul I î.e.n., iar apoi succesiv, daco-mysienii s-au infiltrat în Iliria, Dalmaţia şi Panonia Orientală. Pe de altă parte, aici au avut loc expansiuni venete din nord-est şi, după cum se ştie, invazii celtice. Aceasta ar explica existenţa a două concepţii total diferite privind fonetica istorică ilíră : unii (W. Deecke, W. Tomaschek, C. Pauli, H. Hirt, H. Krahe, H. Barić, J. Pokorny[13], D. Dečev, I. Popović, W. Porzig) o consideră *centum*, alţii (P. Kretschmer[14], N. Jokl, F. Ribezzo, V. Pisani, A. Mayer, I. I. Russu) *satem*. O atare situaţie dificilă a făcut pe unii învăţaţi (de ex., Eduard Schwytzer, O. Parlangèli) să afirme că ei nu se pot decide în privinţa caracterului satem ori centum al ilirei. După părerea lui V. I. Georgiev[15], ilira este o limbă indo-europeană intermediară între venetă şi frigiană (grecomacedo-frigiană), puternic influenţată de daco-mysiană. Pe de altă parte, nu cred că trebuie să acceptăm una din concluziile autorului clujean (p. 109), după care : ,,Sigur este deocamdată numai că illirii şi tracii aveau exact *acelaşi sistem fonetic* ...", cîtă vreme între tracă şi iliră deosebirile sînt extraordinare (cf. în acest sens dublul tratament al velarelor în iliră). Relevînd diferenţele dintre tracă şi iliră (p. 109—111), I. I. Russu nu citează, din păcate, studiul lui V. I. Georgiev[16], în care sînt examinate comparativ toponimia, hidronimia, antroponimia şi sistemul de formare a numelor de persoană, de unde se trage concluzia, întemeiată, că traca şi ilira nu sînt îndeaproape înrudite : ,,divergenţa dintre aceste două limbi indo-europene este aproape aceeaşi ca cea dintre iraniană şi latină"[17].

În ceea ce priveşte problema atît de controversată a *originii limbii albaneze*[18] (*ilirică* : J. Thunmann, J. G. Hahn, G. Meyer, P. Kretschmer etc. ; *tracă* : H. Hirt, G. Weigand, D. Dečev), autorul menţionează că deocamdată nu poate aduce nimic nou în discuţie (în comparaţie cu cercetările proprii anterioare), totul putînd fi explicat în această limbă şi prin tracă, şi prin iliră. Noi am subscrie însă mai degrabă la concepţia după care daco-mysiana constituie substratul limbii albaneze, la care s-a adăugat şi un superstrat iliric[19].

I. I. Russu clarifică (p. 64—66, 111—113) procedeul ,,de a tîlcui nume illire prin cuvinte albaneze" (p. 66) drept ,,tentative lipsite de orice valoare şi care nu ajută prin nimic la cunoaşterea etimologică a limbii illire" (p. 111). Concepţia este eronată : trebuie să dăm

---

[10] Înrudirea dintre iliri şi peoni, dardani, macedoneni este relevată de autor în capitolul 1, p. 34—36.

[11] Vezi şi p. 30, 89, 105, 107, 108, 112, 128, 137 etc. Vezi şi p. 55 : limba iliro-mesapică este satem ; p. 57 : ,,... illira este o limbă de tip satem (cum s-a indicat de multă vreme)...". Aceeaşi afirmaţie o reîntîlnim şi la p. 67. În general, nouă ni se pare că prea insistent se spune acest lucru în cartea de faţă, pe un ton care nu lasă loc nici unei îndoieli.

[12] V. Georgiev, *La toponymie ancienne de la Péninsule Balkanique et la thèse méditerranéenne*, Sofia, 1961, p. 33—34.

[13] Elementele *satem* ale albanezei sînt puse de acest învăţat (1938) pe seama limbii tracilor.

[14] El separă ilira de venetă, deşi alţi învăţaţi consideră pe veneţi drept o ramură a ilirilor. Vezi şi Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 221—222.

[15] *Ibidem*, p. 34. Id., *The Genesis of the Blakan Peoples*, in ,,The Slavonic and East European Review", vol. XLIV, nr. 103, July 1966, p. 290.

[16] *Thrace et illyrien*, în ,,Linguistique balkanique", VI, Sofia, 1963, p. 71—74.

[17] *Ibidem*, p. 74.

[18] Cf. şi afirmaţia autorului de la p. 130, unde se vorbeşte de ,,chestiunea deocamdată insolubilă a originii limbii albaneze". Cf. şi p. 151 : albaneza este o ,,limbă izolată şi de obîrşie misterioasă, fără o legătură stabilită istoriceşte în antichitate".

[19] Vezi şi V. I. Georgiev, *La toponymie ancienne de la Péninsule Balkanique et la thèse méditerranéenne*, p. 8.

dreptate *multor* lingvişti [20] care au recurs la datele limbii albaneze (de pildă, J. G. Hahn, W. Tomaschek, S. Bugge, F. Ribezzo, O. Schrader etc.), deşi aceasta explică numai în parte problema, deoarece ilira nu reprezintă decît unul din elementele alcătuitoare ale albanezei. Este, prin urmare, greşit să se spună (p. 91) că ,,apropierile ori derivările din albaneză ale cuvintelor (nume) illire (messapice) au sporit confuziile şi erorile între erudiţi'', că ,,nu servesc aproape prin nimic la elucidarea problemei albaneze din cauză că sînt legături ireale, fictive, deci lipsite de semnificaţie istorică" (p. 112, nota 227) sau că sînt ,,false, fără valoare lingvistică şi semnificaţie social-istorică" (*loc. cit.*). Faţă de scepticismul exagerat al autorului în legătură cu posibilităţile de a explica o parte din lexicul ilir prin albaneză în primul rînd (operaţie asemănătoare cu cea prin care detectăm unele cuvinte autohtone în limba română), noi — dimpreună cu alţi cercetători — sîntem mult mai optimişti şi credem că soluţia ce ne stă la îndemînă nu trebuie şi nu poate fi respinsă.

Capitolul 6 (p. 114—127) este consacrat numelor proprii iliro-mesapice (antroponime, toponime, autorul cuprinzînd în această ultimă grupă nu numai denumirile de localităţi, ci şi hidronimele, oronimele şi unele etnica). I. I. Russu semnalează, mai întîi, importanţa lor lingvistică şi social-istorică, pentru a vorbi, în continuare, despre cantitatea, frecvenţa, caracteristicile şi structura acestor nume (elemente radicale, nume compuse, nume simple, morfeme). Întrucît I. I. Russu a fost nevoit (sau tentat) să repete aici lucruri spuse în paginile anterioare (începînd chiar cu capitolul 2), noi am fi reunit capitolele 4, 5 şi 6 într-unul singur, păstrînd, bineînţeles, diviziunile impuse de natura materialului şi de concepţia cercetării, sistematizînd mai riguros faptele şi evitînd în felul acesta multe din revenirile supărătoare, despre care uneori ai impresia că nu mai sfîrşesc (în special, reflecţiile privind valoarea şi componenţa numelor proprii).

În legătură cu numele simple de persoană ale ilirilor (formate adică cu un singur radical), I. I. Russu ne spune (p. 123) că ele ,,formează o particularitate deosebită a onomasticii" acestei populaţii. Într-adevăr, numele de persoană ilire sînt aproape exclusiv monotematice, de regulă totemuri [21], dar ele nu sînt specifice numai pentru iliri, căci se întîlnesc şi în alte limbi indo-europene ca : latina, hitita şi lituaniana, în opoziţie cu traca, indo-iraniana, greaca şi germanica. Acest tip de nume personale este cu mult mai vechi : el datează din perioada indo-europenei comune şi nu se poate admite, aşa cum presupune autorul (*loc. cit.*) că unele nume ar fi apărut ,,pe teren illiric ori tîrziu în epoca istorică a antichităţii".

Capitolul 7 al cărţii (p. 128—155) discută problema romanizării ilirilor, fenomen care s-ar fi produs cu aproximaţie în secolele III—IV e.n. (vezi p. 129). În rîndul factorilor care au dus la romanizarea destul de timpurie a ilirilor, I. I. Russu citează, pe bună dreptate, elementul militar, apoi urbanizarea şi acordarea cetăţeniei romane (cu toate obligaţiile şi privilegiile ce decurgeau din ea). Generalizarea limbii latine este atestată de un mare număr de inscripţii datînd din secolele II—III. Dispariţia limbii ilire s-a produs, evident, în condiţii asemănătoare cu cele caracteristice pentru limba traco-dacilor, în mai multe etape, inclusiv în urma bilingvismului, ceea ce a avut drept rezultat romanizarea, grecizarea şi slavizarea teritoriilor locuite odinioară de neamurile ilire.

Una din problemele care se pune este aceea a relictelor vii de limbă iliră, lucru anevoios de dovedit cu mijloacele de care dispunem în prezent. În orice caz, este imposibil ca elemente de substrat ilir sau fenomene provocate de influenţa acestui factor de dezvoltare lingvistică să nu existe în limbile slave meridionale de tip vestic, deşi trebuie să recunoaştem că numai puţine au fost identificate (de ex., tratamentul identic al ierurilor în sîrbo-croată). Problema în discuţie mai comportă însă un aspect, relevat şi de astă dată de I. I. Russu (ca şi în *Limba traco-dacilor*)" : este vorba de participarea elementelor ilire în pro-

[20] Vezi Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 223—225.
[21] Cf. V. Georgiev, *Thrace et illyrien*, p. 73—74.

cesul de formare a limbii noastre, în legătură cu care autorul notează (p. 154) : ,,nu este probabil ca factorul popular illiric să fie străin de procesul sintezei etno-lingvistice din care a luat naştere poporul român, proces în care a prevalat foarte probabil elementul traco-dacic" [22]. În afară de limba dalmată, I. I. Russu crede, împreună cu S. Dragomir, că urme iliro-romane se vor fi păstrat la vlahii, maurovlahii şi morlacii din nordul Peninsulei Balcanice.

Revizuind toate repertoriile alcătuite pînă în prezent pentru a cuprinde materialul de limbă ilir, în care s-au strecurat nenumărate greşeli, I. I. Russu propune, în partea a II-a a monografiei, un repertoriu personal de aproximativ 1 000 de cuvinte şi nume sigure provenind din acest idiom indo-european dispărut (din totalul maxim evaluat de autor la cifra de 1 290). Sînt glose iliro-mesapice, cuvinte din inscripţiile mesapice şi material onomatologic (toponime, antroponime, teonime şi etnonime) transmise de la aceste populaţii. Nu stă în putinţa noastră să examinăm acum acest repertoriu, operaţie care ar necesita ample discuţii, dar trebuie să relevăm prudenţa cu care autorul a clasat, în ordine alfabetică, întregul material onomastic : nume sigur ilire, nume probabil ilire, apoi numele care au puţină probabilitate de a fi ilire şi, în sfîrşit, nume care au puţine şanse de a fi ilire ori sînt de formă sau lectură dubioasă.

Înainte de a încheia discuţia în legătură cu cartea lui I. I. Russu, ne-am permite să mai facem aici cîteva observaţii suplimentare :

1. Există, mai întîi, în această valoroasă monografie o serie de formulări prea puţin academice, care nu au ce căuta în ea, nu fac cinste autorului. Astfel, la p. 87, în notă, la p. 88, nota 6, pe aceeaşi pagină, nota 8, la p. 103, în notă, în fine, la p. 122. Avem impresia că I. I. Russu exagerează un pic în toate aceste cazuri. Pe de altă parte, d-sa recunoaşte valabilitatea unui principiu care s-ar fi cuvenit respectat de ilirologi : ,,Cercetările comparative s-au intensificat în ultimii ani, disputele s-au înteţit, mergînd pînă la forme de controverse îndîrjite şi provocatoare, la incriminări şi chiar la invective la adresa « adversarilor », prin care, natural, studiul ştiinţific nu a cîştigat şi nu poate cîştiga nimic util".

2. Nu este corect să se spună (p. 128) că limba iliră, a fost moştenită, dezvoltată şi perpetuată prin vorbire continuă din faza comunei primitive (cînd s-a cristalizat limbajul uman)", căci limbile indo-europene nu datează din epoca cînd a luat naştere vorbirea articulată.

3. P. 37 : se poate afirma oare că limba latină era ,,total deosebită de iliră"? Sînt doar limbi din aceeaşi familie.

4. P. 92 : v. sl. *pledmen* — (?). Cred că se face confuzie cu o formă reconstituită din slava comună ; cuvîntul nu e din vechea slavă unde *d* nu poate figura, el dispărînd, în cazul citat, într-o fază mult anterioară celei la care se referă autorul nostru.

5. La p. 135, propoziţia care începe pe rîndul 6 de sus nu are predicat şi nu este deci clară.

6. P. 136, nota 26 : lucrarea lui A. Dimitriev din ,,Vestnik Drevnei Istorii" a apărut în limba română (la Moscova)?

7. La p. 74, nota 46, ni se spune că *Ulcudius* nu este ilir, ci roman ; în repertoriul din partea a II-a a monografiei (p. 259) *Ulcudius* a fost clasat printre numele ,,care au puţină probabilitate de a fi ilire, considerate însă de unii erudiţi ca ilirice" (p. 160) [23].

---

[22] Cf. însă şi precizările lui Cicerone Poghirc, *B. P. Hasdeu. Lingvist şi filolog*, Bucureşti, 1968, p. 191—192.

[23] Semnalăm aici unele greşeli de tipar sau inadvertenţe în ortografie : astfel, I. I. Russu scrie cînd *illir*, cînd *illyr*, *panillirism* şi *panillyrism* ; de asemenea, *Dalmaţia*, *Dalmati*, *dalmati* (mai des forme de acest tip) ; cred că trebuie adoptată peste tot în lucrare o ortografie unitară ; cuvintele albaneze *daš* şi *daštë* (p. 65) ar fi trebuit reproduse cu ortografia actuală, adică *dash*, *dashtë* ; la p. 89, nota 10 : în loc de *tocharic* şi *hittit* ne-am fi aşteptat să găsim formele încetăţenite la noi în ultima vreme : *toharic* (*toharian*), *hitit* ; la p. 35 : *tiponimice*, cu *i* după *t* (în loc de *o*) ; la p. 36 de două ori (o dată în text şi o dată în notă) numele oraşului *Priština* este transliterat *Pristina* ; la p. 38, nota 43 : I. I. Russu scrie *obštestvo*, în loc de *obščestvo* ; p. 41 :

Există în cartea de faţă cîteva lipsuri la bibliografie, unele confuzii şi erori de interpretare, repetarea aceloraşi lucruri în diversele ei capitole (de ex., consideraţii privitoare la valoarea lingvistică şi social-istorică a numelor proprii, clasificarea lor, raportul cu lexicul cotidian, principiile de lucru în domeniul ilir etc. se întîlnesc la tot pasul), ceea ce întinde prea mult textul primei părţi, diluează şi dilatează excesiv expunerea. Pe de altă parte, cine citeşte prezenta monografie a ilirizantului clujean poată să rămînă (de fapt, rămîne) cu impresia că, cu puţine excepţii, în afară de I. I. Russu, toţi cei care s-au ocupat pînă acum de ilиră sînt diletanţi, cu contribuţii neînsemnate, de valoare îndoielnică, chiar nulă, impresie greşită, care nu se fundează absolut pe nimic. Desigur, prin această remarcă nu vrem să diminuăm cu nimic importanţa reală şi meritele incontestabile ale lucrării.

Însumînd deci cele spuse pînă aici, va trebui să relevăm, în final, că impunătoarea monografie a lui I. I. Russu — prima de acest fel la noi — prezintă o însemnătate cu totul deosebită pentru cercetători (lingvişti, în primul rînd, dar şi istorici), cu numeroase contribuţii şi observaţii personale, adeseori extrem de ascuţite, dar şi cu afirmaţii şi critici uneori prea categorice sau discutabile, pătimaşe, subiective, poate chiar nedrepte, la adresa specialiştilor din domeniul antichităţilor ilire. Un aport remarcabil pe plan mondial, într-o haină aleasă, umbrit însă pe alocuri de tonul ironic excesiv, nu întotdeauna academic. Este aceasta o manifestare a temperamentului. Pasiunea clădeşte însă opera. Trecînd, aşadar, peste unele deficienţe minore sau grave, semnalate de noi mai sus, vom recunoaşte că, reflectînd truda uriaşă a eruditului, această carte admirabilă reprezintă în momentul de faţă aproape tot ce ştim sigur despre iliri şi limba lor şi că preţiosul material pus de autor la îndemîna noastră trebuie mereu avut în vedere în cercetările istorice, în studiile de dialectologie indo-europeană, cît şi în cele consacrate istoriei limbii române din faza ei ante-romană (mai ales în măsura în care traco-daca a venit în contact cu ilira).

Iunie 1969. *A. Vraciu,*

Universitatea „Al. I. Cuza", Iaşi,
Calea 23 August 11

DORIS R. ENTWISLE, *Word Associations of Young Children (Asociaţia verbală la copiii mici)*, The Johns Hopkins Press, Baltimore, 1966, 132 p. (+bibliografie, 4 anexe, indice de materii).

Lucrarea de faţă îşi propune să cerceteze asociaţiile verbale ale copiilor în vîrstă de 4 pînă la 11 ani, scopul ei fiind de a studia, cu ajutorul datelor obţinute, modul de însuşire a limbii de către copii [1].

Faţă de alte lucrări similare, această carte ne oferă rezultatele unor experimente ce s-au efectuat cu peste 1700 de subiecţi, folosindu-se o listă de 96 de cuvinte-stimuli (substantive, verbe, adverbe, prepoziţii, pronume, cu frecvenţe diferite). În cazul cînd existau omonime (N.B. este vorba de limba engleză), clasa formală a stimulului a fost stabilită în funcţie de uzul cel mai comun. La întocmirea protocoalelor s-a ţinut întotdeauna seama de

---

în frunta, în loc de, corect, *în frunte*; la p. 45: în *illiro-messapice* lipseşte *p*; la p. 72, nota 40: *in Pannonien*, pentru *in Pannonien*; la p. 74, nota 44: după numărul paginii 205, ceea ce urmează trebuie despărţit printr-un blanc; la p. 136 în text, rîndul 3 de jos: la cuvîntul *Dalmatiei* a fost omisă litera *t*; la p. 152 autorul scrie: „de la coasta Adriaticii" şi „din zona Adriaticei", iar la p. 153: „coasta Adriaticei" (deci cînd cu *-ii*, cînd cu *-ei*); la p. 155, la sfîrşitul cuvîntului *lingvistic* în scris apare, greşit, *v* (în loc de *c*).

[1] Pentru experimentul asociativ-verbal vezi şi T. Slama-Cazacu, *Introducere în psiholingvistică*, Bucureşti, 1968, p. 317—322 şi 399—402.

următoarele variabile : vîrsta, sexul, QI (cu excepţia vîrstei preşcolare şi antepreşcolare) domiciliul (urban sau rural), nivelul socioeconomic.

Repartiţia numerică a subiecţilor este următoarea :

antepreşcolari	20
preşcolari	200
elevi de clasa 1	340
elevi de clasa a 3-a	340
elevi de clasa a 5-a	260
	1160

1160 (acest număr constituie grupul de bază cu care s-au efectuat probe individuale şi orale, în formă de joc).

Cu un grup de 80 de copii din clasa a 5-a s-au efectuat probe suplimentare, utilizîndu-se metoda în grup. Datele comparative pentru adulţi au fost procurate de la 200 de subiecţi prin probe scrise. De asemenea, au fost efectuate probe şi cu copii *amish* [2].

Datele obţinuţe au fost prelucrate cu ajutorul unor ordinatoare, ceea ce a făcut posibilă introducerea tuturor variabilelor [3].

Primele capitole descriu probele efectuate, metoda folosită pentru a aduna şi tria datele. Capitolele următoare prezintă amănunţit principalele rezultate : variaţia asociaţiilor în funcţie de vîrsta copilului sau de clasa formală căreia îi aparţine cuvîntul-stimul. Ultimele două capitole discută implicaţiile teoretice ale rezultatelor, îndeosebi cele relaţionate cu alte cercetări sau cu însuşirea limbii în sens larg.

Rezultatele obţinute de cercetătoare converg cu cele obţinute şi în cursul altor experimente : se observă o deplasare, cu vîrsta, de la răspunsurile sintagmatice la cele paradigmatice, în funcţie, fireşte, şi de clasa formală de care aparţine cuvîntul-stimul.

Acest fapt poate fi pus în legătură şi cu celelalte observaţii făcute în timpul prelucrării datelor : la copiii mici se observă că nu pot distinge limita dintre cuvinte [4], chiar dacă au înţeles indicaţiile experimentatorului ; ei răspund deseori prin fraze (= sintagme) [5].

În ciuda faptului că vocabularul copiilor este mai restrîns decît cel al adulţilor, copiii fac asociaţii mai variate decît adulţii. Cu vîrsta, numărul răspunsurilor eterogene scade, paralel cu creşterea numărului de răspunsuri comune mai multor copii. Şi aici ritmul de creştere diferă de la o clasă formală la alta.

Toate acestea reflectă felul în care este însuşit vocabularul de către copii şi pot fi explicate, după părerea noastră, cu ajutorul a două fenomene : caracterul liniar al limbajului oral [6] şi degajarea treptată din el a elementelor lexicale, pe baza experienţei individuale a copilului, izolarea acestor unităţi din şi prin contextele din ce în ce mai variate în care apar [7].

Vrem să mai amintim o concluzie de ordin metodologic, importantă în faza în care se prelucrează şi se evaluează datele : este necesar să avem în vedere şi procedura cu care

---

[2] Copii care aparţin unei secte creştine din Statele Unite. Membrii ei trăiesc în mediu rural şi se caracterizează printr-un mod de viaţă auster şi lipsit de confortul modern (radio, telefon, automobil etc.). În şcoala elementară parohială nu se folosesc metodele audio-vizuale şi, din pricina obiceiurilor, comunicarea orală dintre copii şi adulţi este redusă. Copiii sînt bilingvi (bilingvism olandez-englez), unii nu cunosc engleza pînă la vîrsta şcolară.

[3] Anexele cuprind o parte din datele prelucrate : Anexa A : cele trei răspunsuri cele mai răspîndite la copii şi adulţi ; Anexa B : compararea celor trei răspunsuri cele mai frecvente, obţinute şi de alţi cercetători de la copii şi adulţi ; Anexele C şi D : clasificarea în ordine alfabetică a asociaţiilor obţinute de la copiii preşcolari şi din clasele 1, 3, 5 (mediu urban). Cuvîntul-stimul este urmat de lista alfabetică a răspunsurilor cu numărul lor de apariţie.

[4] Limita cuvîntului este percepută cel mai uşor la substantive ; cf. şi T. Slama-Cazacu, *op. cit.*, p. 269.

[5] Vezi *ibid.*, p. 263 şi urm., unde se descrie şi se explică folosirea, de către copiii mici, a *blocurilor sintagmatice* (adoptarea nediferenţiată a unor lanţuri de cuvinte).

[6] Pînă la vîrsta cînd copilul începe să scrie şi să citească, limbajul oral este singura modalitate de însuşire a unei limbi.

[7] Cf. *ibid.*, p. 262 şi urm., p. 267—269.

ele au fost adunate (în scris, oral etc.), deoarece diferenţele ce se datorează procedurii pot fi greşit atribuite altor variabile (ca de ex. nivelul socioeconomic).

Studiul de faţă cuprinde numeroase tabele, a căror sinteză, în parte, o constituie anexele de la sfîrşitul lucrării. Includerea acestora din urmă ni s-a părut utilă, deoarece permit şi altor cercetători urmărirea îndeaproape a răspunsurilor concrete.

Rezultatele cercetării sînt interesante şi, puse alături de rezultatele sau observaţiile altor cercetători, ne pot oferi un tablou complex al însuşirii lexicului de către copil.

August 1969

Marinella Lőrinczi,
Institutul de lingvistică, Bucureşti,
Str. I. C. Frimu 22

HERMINA SINCLAIR – DE ZWART, *Langage et opérations. Sous-systèmes linguistiques et opérations concrètes. Thèse...*, Paris, Dunod, 1967, 166 (168) p.

Autoarea studiază relaţiile dintre limbă şi gîndire cu ajutorul unor experimente efectuate cu copii de 4, 6–8 ani şi care vizau formarea unui concept şi, în acelaşi timp, însuşirea mijloacelor verbale necesare exprimării conceptului respectiv. Autoarea s-a limitat la domeniul operaţiilor concrete[1], alegînd noţiunile de *conservare*[2] şi de *seriare*[3].

Experienţele făcute asupra conservării au avut drept obiect compararea mărimilor (continue şi discontinue) : pe plan operator capacitatea de a sesiza diferenţele sau identitatea, pe plan lingvistic exprimarea celor observate cu ajutorul subsistemelor verbale corespunzătoare (adjective şi adverbe de cantitate : *grand, mince, beaucoup, peu* folosite eventual la gradele de comparaţie).

Pe plan operator, conservarea cantităţilor discrete se realizează mai devreme decît conservarea cantităţilor continue. Iar pe plan lingvistic se pare că expresiile mai complexe, mai evoluate apar în situaţiile cu mărimi discontinue. Se poate observa un decalaj, în favoarea expresiei lingvistice, între evoluţia planului operator şi cel lingvistic, care se datorează, poate, într-o oarecare măsură şi preluării mecanice a unor sintagme din limbajul auzit şi asimilat de copil (vezi nota 5).

Formele lingvistice cele mai evoluate, în cazul de faţă, se caracterizează prin folosirea comparativului, iar pentru situaţiile în care există două mărimi de comparat (grosimea şi lungimea, de exemplu), prin folosirea structurilor bipartite (I. *obiectul* x *este lung şi gros*, II. *obiectul* y *este scurt şi subţire*) faţă de forma cvadripartită mai puţin evoluată, la copiii mai mici (I. *obiectul* x *este scurt*, II. *obiectul* y *este lung*, III. *obiectul* x *este subţire*, IV. *obiectul* y *este gros*[4]). Aceste forme lingvistice corespund, pe plan operator, capacităţii sau incapacităţii de a sesiza dintr-o dată diferenţele conţinute într-o singură situaţie.

---

[1] O operaţie se defineşte ca o acţiune interiorizată şi reversibilă care transformă o stare A într-o stare B, lăsînd cel puţin o proprietate invariabilă în cursul transformării (p. 8, după Piaget). Între 7 şi 12 ani, operaţiile sînt concrete, adică legate de un conţinut manipulabil (p. 9).

[2] Conservare : aici, perceperea schimbării sau păstrării unei mărimi (lungime, grosime etc.) la mai multe obiecte care posedă mărimea respectivă.

[3] Seriare : înlănţuirea unor relaţii asimetrice (aici, aşezarea în ordine crescîndă sau descrescîndă a mai multor mărimi, adică a obiectelor care posedă mărimile respective).

[4] Modelul cvadripartit prezentat poate fi considerat un model „pur”, deoarece în unele cazuri copilul nu foloseşte termeni deosebiţi pentru fiecare diferenţă (de ex. pentru „lung” şi „gros” poate folosi acelaşi cuvînt : *mare*). De asemenea, limita dintre folosirea formelor de limbă mai complexe sau mai puţin complexe nu este rigidă şi este definită prin preferinţa unui grup de copii de aceeaşi vîrstă de a adopta o formă sau alta.

Concluzia cea mai importantă a acestui capitol este următoarea : ipoteza după care folosirea exactă şi înţelegerea corectă a unor expresii ar permite copilului accesul la noţiune trebuie înlăturată. Limbajul poate dirija atenţia asupra unor factori, poate prepara operaţia, dar nu este nici suficient, nici necesar constituirii operaţiilor concrete.

Această afirmaţie trebuie interpretată din punctul de vedere al relaţiilor dintre limbaj şi gîndire, dintre care cea mai importantă este faptul că limbajul şi gîndirea evoluează în strînsă legătură, cu diferenţe specifice vîrstei respective[5].

Şi din experimentele asupra însuşirii noţiunii de seriare a reieşit că unui nivel operaţional mai scăzut îi corespunde un nivel lingvistic de asemenea mai scăzut. Totuşi, prin deprinderea copilului cu un nivel lingvistic mai ridicat, el poate evolua şi la nivelul operator, în opoziţie cu situaţia noţiunii de conservare, unde cercetătoarea nu a obţinut asemenea rezultate. Rezultatele pozitive obţinute se pot datora, după părerea cercetătoarei, şi caracterului liniar al limbajului (operaţia de seriare are şi ea un caracter liniar).

Convingerea autoarei este că natura ascunsă a limbajului se află în structura sintactică a lui, aspectele fonologice, statistice, semantice se integrează ulterior într-o teorie generală, care s-ar baza pe o analiză prealabilă a structurilor sintactice. Această afirmaţie ar putea fi atenuată prin faptul că structura sintactică a unei limbi este indivizibilă de celelalte aspecte ale ei.

Reţinem din concluziile generale ale cărţii : modelul operator explică mai profund decît un model probabilistic sau asociaţionist achiziţiile verbale ale copilului în domeniul studiat. Totuşi, autoarea este prudentă în ceea ce priveşte puterea generalizatoare a concluziilor şi aşteaptă confirmarea sau dezvoltarea lor de la cercetările viitoare.

Puterea explicativă a modelului operator demonstrează încă o dată relaţiile puternice ce leagă între ele limbajul şi gîndirea.

★

Observaţiile, rezultatele acestor două lucrări nu se opun, după cum afirmă autorii, celor din alte experimente asemănătoare. De aceea, ne putem aştepta ca toate datele obţinute pînă acum şi în viitor să formeze treptat o imagine unică a fenomenului însuşirii limbii şi să se preteze la generalizări utile atît teoriei limbii, cît şi lingvisticii aplicate, pedagogiei, psihologiei etc.

August 1969

Marinella Lőrinczi,

Institutul de lingvistică, Bucureşti,
I. C. Frimu 22

[5] Vezi T. Slama-Cazacu, *op. cit.*, p. 328 şi urm.

Acad. V. V. VINOGRADOV

Lingvistica sovietică a pierdut în noaptea de 3 spre 4 octombrie 1969 pe unul din cei mai străluciţi reprezentanţi ai săi, academicianul Victor Vladimirovici Vinogradov, rusist şi slavist de renume internaţional, membru al mai multor academii europene, printre care şi cea a Republicii Socialiste România.

Născut la 12 ianuarie 1895, în oraşul Reazan, V. Vinogradov şi-a făcut studiile universitare la Petrograd, unde a absolvit cu rezultate remarcabile, în 1918, Institutul de istorie şi filologie, concomitent cu cel de arheologie, ca elev al marilor lingvişti ruşi A. A. Şahmatov şi L. V. Şcerba. Reţinut la Universitate pentru a se pregăti în vederea carierei didactice şi ştiinţifice, tînărul lingvist şi-a publicat în 1919 prima lucrare, disertaţia de magistru, întitulată *Исследования в области фонетики севернорусского наречия*[1], iar în 1920 a început o strălucită activitate de profesor de limba rusă, continuată timp de 50 de ani, la Leningrad, apoi la Moscova — unde a fost pînă în ultimele zile ale vieţii şeful catedrei de limba rusă a Universităţii — şi în alte oraşe ale Uniunii Sovietice. Devenit în 1946 membru al Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S., în 1950 director al Institutului de lingvistică din Moscova (ulterior, Institutul de limba rusă), preşedinte al Secţiei de limbă şi literatură a Academiei, redactor responsabil al revistei „Вопросы языкознания", V. V. Vinogradov a fost primul preşedinte al Comitetului Internaţional al Slaviştilor (creat în 1955), în care calitate a organizat primul congres postbelic de slavistică (Moscova, 1958), iar în anii din urmă a fost ales preşedinte al Asociaţiei internaţionale a profesorilor de limba şi literatură rusă (1967).

Activitatea sa ştiinţifică cuprinde o gamă largă de probleme, în centrul cărora se află limba rusă literară şi istoria ei, precum şi problemele generale ale lingvisticii, în special ale stilisticii şi poeticii. Numărul lucrărilor pe care le-a scris în decursul celor 50 de ani de activitate creatoare se ridică la circa 300, printre care se numără mai multe ample monografii de notorietate internaţională : studii fundamentale despre limba şi stilul scriitorilor — *Этюды о стиле Гоголя* (Leningrad, 1926), *Язык Пушкина* (Moscova—Leningrad, 1935), *Стиль Пушкина* (Moscova, 1941), la care se adaugă numeroase articole despre limba altor scriitori ruşi

[1] În „Известия Российской Акад. Наук", t. 24, 1919, fasc. 1, p. 150—245; fasc. 2, p. 188—348. Bibliografia lucrărilor sale este publicată în volumele *Академику В. В. Виноградову*, Moscova, 1956, şi *Проблемы современной филологии. Сборник статей к семидесятилетию академика В. В. Виноградова*, Moscova, 1965.

din epoca veche, modernă şi contemporană; clasica lucrare prin care se pun bazele istoriei limbii literare ruse — *Очерки по истории русского литературного языка XVII—XIX вв.* (Moscova, 1934; ed. 2, 1938; retip. la Leyda, 1949); impunătoarea monografie consacrată morfologiei limbii ruse, *Русский язык. Грамматическое учение о слове* (Moscova, 1947), pentru care i s-a acordat Premiul ,,Lomonosov" şi Premiul de Stat; ingenioasa sinteză privind formarea şi evoluţia limbii ruse vechi literare, *Основные проблемы изучения и развития древнерусского литературного языка* (Moscova, 1958), prezentată la cel de-al patrulea Congres internaţional al slaviştilor; amplele lucrări de stilistică, poetică şi teorie a istoriei limbilor literare, publicate în ultimii zece ani — *О языке художественной литературы* (Moscova, 1959), *Проблемы авторства и теория стилей* (Moscova, 1961), *Стилистика. Теория поэтической речи. Поэтика* (Moscova, 1963), *Сюжет и стиль. Сравнительно-историческое исследование* (Moscova, 1963), *Проблема литературных языков и закономерностей их образования и развития* (Moscova, 1967); studii de istorie a lingvisticii ruse, unele adevărate sinteze, ca, de exemplu, *Современный русский язык. Вып. I. Введение в грамматическое учение о слове* (Moscova, 1938)[2], *Русская наука о русском литературном языке*[3], *Из истории изучения русского синтаксиса* (Moscova, 1958) şi altele, la care se adaugă coordonarea a numeroase tratate şi lucrări colective, ca, de exemplu, tratatul de gramatică a limbii ruse, *Грамматика русского языка*, vol. I—II, 1—2 (Moscova, 1952—1954).

Cunoscător a numeroase limbi europene, Victor Vladimirovici Vinogradov dovedea în lucrările şi în cursurile sale generale şi speciale, audiate nu numai de studenţi, ci şi de numeroşi lingvişti sovietici şi străini, o informaţie uimitoare. Printre altele, urmărea cu interes progresele lingvisticii româneşti, citea şi folosea în original lucrări apărute în ţara noastră, dîndu-le o apreciere deosebită. El însuşi a tipărit cîteva din studiile sale în publicaţiile româneşti: *Căile de dezvoltare ale lingvisticii sovietice*[4], *О стиле книги К. С. Станиславского ,,Моя жизнь в искусстве*[5] şi *Из истории русской литературной лексики*[6].

Creator de şcoală, îndrumător generos al mai multor generaţii de slavişti din U.R.S.S. şi din alte ţări, academicianul V. V. Vinogradov a avut printre elevii săi şi cîţiva din reprezentanţii tineri ai lingvisticii din ţara noastră. Autorul acestor rînduri a avut el însuşi cinstea să-i audieze cursurile speciale timp de trei ani, la Universitatea din Moscova.

---

[2] Împreună cu partea a doua a acestei cărţi, apărută în acelaşi an, constituie o primă ediţie a monografiei publicate în 1947, citată mai sus.

[3] În ,,Ученые записки МГУ '', т. 3, кн. 1, вып. 106, 1946, p. 22—147.

[4] În SCL VIII, 1957, 4, p. 383—399.

[5] În *Omagiu lui Iorgu Iordan*, Bucureşti, 1958, p. 895—899.

[6] În CL III, Supliment, 1958, p. 537—547. Cf. şi reproducerea articolului său *Poetica şi relaţiile ei cu lingvistica şi cu teoria literaturii*, în vol. *Probleme de stilistică*. Culegere de articole, Bucureşti, 1964, p. 126—161, traducere de Elena Slave, din ,,Вопросы языкознания'', 1962, nr. 5, p. 3—23.

Ultima dată l-am văzut deschizînd lucrările şi prezentînd o amplă comunicare la Conferinţa internaţională a profesorilor de limba şi literatura rusă, la sfîrşitul lunii august 1969, cu o lună şi jumătate înainte de neaşteptatu-i sfîrşit (cei din jurul său se pregăteau să-i întîmpine jubileul de 75 de ani cu un volum omagial). Împreună cu lingviştii şi filologii sovietici, cu toţi cei ce l-au cunoscut, i-au studiat lucrările şi i-au fost colaboratori şi elevi în patria sa şi peste hotare, îi vom păstra o vie şi recunoscătoare amintire.

Octombrie 1969.

G. Mihăilă

Institutul de limbi străine, Bucureşti, Str. Pitar Moş 3-7

INDICELE REVISTEI PE ANUL 1969*

INDICE DE MATERII

A

* Întocmit de Catrinel Nedelcu.

B

C

D

E

H

I

M

N

O

P

R

Ș

T

Z

Y

INDICE DE AUTORI

C

D

E

S

INDICE DE CUVINTE

GERMANA

GREACA VECHE

NEOGREACA

ISTRIOTA

ITALIANA

MAGHIARA

ISTROROMÂN

MEGLENOROMÂN

RUSA

SARDA

SÎRBOCROATĂ

GRAIUL SÎRBESC DIN SVINIȚA

SLAVĂ

SPANIOLA

TURCĂ

UCRAINEANĂ

Revista publică studii și cercetări din domeniul lingvisticii (în special din acela al lingvisticii românești), precum și recenzii la lucrări din același domeniu.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugați să înainteze articolele, notele și recenziile dactilografiate la două rînduri. Tabelele vor fi dactilografiate pe pagini separate, iar diagramele vor fi executate în tuș pe hîrtie de calc. Tabelele și ilustrațiile vor fi numerotate cu cifre arabe. Figurile din planșe vor fi numerotate în continuarea celor din text. Se va evita repetarea acelorași date în text, tabele și grafice. Explicația figurilor va fi dactilografiată pe pagină separată. La prezentarea manuscriselor, autorii sînt rugați să respecte următoarele:

NORME

Numele autorului se plasează imediat după titlu. Ex.:

STRUCTURA GRAMATICALĂ
A LIMBII ROMÂNE
de
IORGU IORDAN

Recenziile și notele bibliografice vor fi semnate pe ultima pagină.

Fiecare articol va fi datat și va purta semnătura autorului cu „bun de cules". Pe ultima pagină a articolului se va indica instituția cu adresa unde lucrează autorul.

Numele proprii străine din limbi scrise cu alfabet nelatin se transliterează.

Între paranteze rotunde se folosesc paranteze drepte, iar între paranteze drepte se folosesc paranteze rotunde. Dacă în interiorul unui citat sînt necesare alte ghilimele, se recurge la ('...'). Dacă autorul introduce în cursul unui citat o observație proprie, aceasta se va pune între paranteze drepte [ ].

Indicarea notelor de subsol se face punînd un număr (exponent) după cuvîntul sau fraza la care se referă, fără paranteză sau punct.

Dacă numărul se află în vecinătatea unui semn de punctuație, numărul precedă semnul.

Indicațiile bibliografice din cursul articolului vor fi puse în josul paginii, numerotîndu-se în continuare, nu pe fiecare pagină separat. Citarea unei opere pentru prima dată în cursul articolului se face în felul următor:

Pentru volume:

a) autorul (urmat de virgulă); b) titlul lucrării (subliniat); c) tomul sau volumul (eventual partea sau capitolul în cifre romane); d) ediția (în cifre arabe); e) locul de apariție (orașul, în românește la articolele în limbi străine); f) anul apariției (nu se pune editura); g) pagina. Ex.: Al. Graur, *Etimologii românești*, București, 1963, p. 84.

Pentru articole din reviste:

a) autorul (urmat de virgulă); b) titlul articolului (subliniat); c) titlul revistei (între ghilimele; dacă există siglă, aceasta se dă nesubliniată; inițialele nu se despart prin punct); d) numerotația (volumul, anul, nr.); e) pagina. Ex.: Al. Rosetti, *Considerații asupra foneticii și fonologiei limbii române în secolul al XVI-lea*, în SCL XV, 1964, 2, p. 129.

Dacă o operă e citată de mai multe ori, după prima menționare se repetă numele autorului, urmat, după virgulă, de *op. cit.* subliniat, apoi pagina. Dacă pagina este aceeași cu cea menționată prima dată, după numele autorului se va menționa *loc. cit.*, Ex.: Rosetti, *loc. cit.*

În cursul notelor și al textului se poate pune abreviația *cit.* între virgule, după numele autorului, ca abrevierea unui titlu care se repetă după alt titlu al aceluiași autor.

Se vor evita abrevierile neclare.

Siglele nou introduse trebuie date complet și explicate la sfîrșitul articolului.

Secolele se indică cu cifre romane însoțite de cuvîntul „secol" scris în întregime. Ex.: *în secolul al XV-lea*...

Corecturile se înapoiază redacției în maximum 24 de ore. Se vor evita corecturile care modifică textul inițial. Dacă autorul găsește absolut necesară adăugarea unor fraze sau cuvinte, aceasta se va face numai în corectura I, iar costul modificărilor va fi suportat de autor.

Autorii au dreptul la un număr de 50 de extrase, gratuit.

Responsabilitatea asupra conținutului articolelor revine în exclusivitate autorilor.

Corespondența privind manuscrisele, schimbul de publicații etc. se va trimite pe adresa Comitetului de redacție, Calea Victoriei 194, București.

Revista publică studii și cercetări din domeniul lingvisticii [illegible] lingvisticii românești), [illegible]

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugați să depună [illegible] notele și [illegible] rînduri. Tabelele vor fi dactilografiate pe [illegible] separate, iar [illegible] în tuș pe hîrtie de calc. [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

SCL, ANUL XXI, NR. 1, P. 1—154, BUCUREȘTI, 1970

I.P.I. — c. 4076

43830

Lei 20.—

STUDII ȘI CERCETĂRI LINGVISTICE

2

ANUL XXI

1970

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

Pentru a vă asigura colecția completă și primirea la timp a revistei, reînnoiți abonamentul dv.

În țară, abonamentele se primesc la oficiile poștale, agențiile poștale, factorii poștali și difuzorii de presă din întreprinderi și instituții.

Comenzile de abonamente din străinătate se primesc la CARTIMEX, București, Căsuța poștală 134—135, sau la reprezentanții săi din străinătate.

La revue „Studii și cercetări lingvistice" paraît 6 fois par an. Le prix d'un abonnement annuel est de $ 5,— ; FF 25,— ; DM 20,—.

Toute commande à l'étranger sera adressée à CARTIMEX, Boîte postale 134—135, Bucarest, Roumanie ou à ses représentants à l'étranger.

En Roumanie, vous pourrez vous abonner par les bureaux de poste ou chez votre facteur.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice corespondență se vor trimite comitetului de redacție al revistei „Studii și cercetări lingvistice".

Apare de 6 ori pe an

Adresa redacției :
BUCUREȘTI, Sectorul I,
Calea Victoriei, 194
Telefon 15.15.45

STUDII ȘI CERCETĂRI LINGVISTICE

Anul XXI, nr. 2 1970

SUMAR

Pag.

SCL, An XXI, nr. 2, p. 155–270, București, 1970

STUDII ȘI CERCETĂRI LINGVISTICE

Anul XXI, nr. 2 [illegible] 1970

S U M A R

PROBLEME DE INTERPRETARE A GRAFIEI TEXTELOR MOLDOVENEȘTI (secolul al XVII-lea)

DE

MIRELA TEODORESCU

Sînt cunoscute și au fost în repetate rînduri subliniate dificultățile de tot felul care stau în calea unei juste interpretări a grafiei vechilor monumente de limbă românească.

Pornindu-se de la adevărul că scrisul este, în același timp, o *aproximație* (în sensul că el nu este niciodată perfect adaptat la sunetele unei limbi) [1] și o *convenție* (realizată între membrii aceleiași societăți și impusă prin școală, tradiție etc.), s-a arătat că inconvenientele legate de aceste două caracteristici sporesc atunci cînd, ca în cazul limbii române vechi, s-a folosit în scriere un sistem de semne creat pentru notarea unei alte limbi, cu un inventar fonologic diferit [2].

Fără a insista asupra acestei probleme, îndeobște cunoscută și de atîtea ori luată în discuție în lucrările de specialitate, vom scoate în evidență numai faptul că cercetătorii s-au izbit, în interpretarea grafiei chirilice, de greutatea stabilirii unei metode adecvate, care să permită găsirea punctelor de referință necesare pentru precizarea valorii slovelor folosite în scrierea limbii române vechi.

Aceste puncte de referință sînt următoarele :

1. Valoarea literelor în alfabetul slavon (folosit în texte medioslave de redacție bulgărească, sîrbească și rusească).

2. Configurația graiurilor românești vechi (mai ales sub raport fonologic și fonetic), așa cum se reflectă ea în documente, scrisori particulare etc.

3. Situația din graiurile românești de astăzi, în măsura în care ele păstrează anumite particularități ale limbii vechi.

---

[1] Al. Rosetti, *Istoria limbii române de la origini pînă în secolul al XVII-lea*, Editura pentru literatură, 1968, p. 437—438 ; Andrei Avram, *Contribuții la interpretarea grafiei chirilice a primelor texte românești*, extras din „Studii și cercetări lingvistice", XV, 1964, fasc. 1—5, p. 6.

[2] Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 439. Ovide Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, tome II. *Le seizième siècle*, Paris, 1938, p. 46—47.

4. Particularitățile regionale sau tradiționale ale grafiei chirilice românești.

Dacă în unele lucrări de specialitate mai vechi s-a acordat atenție aproape în exclusivitate unuia din cele patru puncte de referință enunțate mai sus [3], în lucrările mai recente se observă tendința de a se apela la toate aceste criterii de interpretare (insistîndu-se, poate, mai mult, asupra celor amintite sub numerele 2 și 4). În plus, se tinde tot mai mult către o interpretare fonologică a grafiei primelor texte românești [4].

Această pluralitate de repere în descifrarea grafiei chirilice românești, ca și apelul la o soluționare fonologică a problemelor au stat la baza cercetării noastre de față, menită să ne ajute la rezolvarea practică a dificultăților ridicate de interpretarea grafiei cărții mitropolitului Varlaam, *Răspunsul împotriva catihismusului calvinesc* (Mănăstirea Dealu, 1645), în momentul în care am trecut la transcrierea acestei lucrări, a cărei ediție o pregătim.

Acesta fiind scopul propus, nu va fi greu de înțeles de ce în atenție ne-au stat, în primul rînd, particularitățile de grafie ale *Răspunsului*. Ne-am adresat, însă, pentru o mai bună rezolvare a dificultăților existente, și altor texte tipărite din secolul al XVII-lea. În primul rînd am cercetat grafia *Cazaniei* lui Varlaam (Iași, 1643 [5]). Cercetarea particularităților de grafie ale *Cazaniei* ni s-a părut cu atît mai necesară cu cît textul *Răspunsului* a fost imprimat în Muntenia și, în consecință, nu este imposibil ca unele grafii particulare să se explice prin anumite deprinderi grafice (sau de pronunțare) ale celor ce s-au ocupat de tipărirea cărții. Pe de altă parte, identitatea particularităților de grafie ale *Cazaniei* și ale *Răspunsului* ne permite să stabilim în ce măsură o anumită notație este caracteristică scrierilor lui Varlaam. Am avut în vedere, de asemenea, două texte tipărite ale mitropolitului Dosoftei : *Viețile sfinților* [6] și *Psaltirea în versuri* [7]. Ne-am referit apoi, în unele cazuri, și la *Paraclisul născătoarei de Dumnezeu*, tipăritură ieșeană din cca 1645, atribuită de unii cercetători lui Varlaam [8]. Nu am extins cercetarea noastră și asupra altor texte moldovenești tipărite, întrucît, așa cum am mai arătat, în intenția noastră a fost numai rezolvarea practică a problemelor dificile de grafie din *Răspunsul* lui Varlaam și nu elaborarea unui studiu asupra grafiei textelor moldovene din secolul al XVII-lea.

Ne-am oprit, în lucrarea de față, numai la unele dintre cele mai importante și, totodată, dificile probleme ale interpretării grafiei textelor moldovenești din secolul al XVII-lea. În discuția noastră am grupat materialul în cîteva părți consacrate interpretării valorilor slovelor chirilice ѧ, ѣ, ꙗ în poziția *e*, ы și ъı, ь final, ·↑.

---

[3] Amintim aici lucrarea lui Ilie Bărbulescu *Fonetica alfabetului chirilic în textele române din veacul XVI și XVII în legătură cu monumentele paleo-, sîrbo-, ruso- și româno-slave*, București, 1904.

[4] În această direcție, studiul lui A. Avram mai sus citat reprezintă prima lucrare în care grafia chirilică a textelor românești este interpretată din punct de vedere fonologic.

[5] Varlaam, mitropolitul Moldovei, *Cazania 1643*, București, 1943.

[6] *Viața și petreacerea svinților*, Iași, 1682–1686.

[7] *Psaltire a sfîntului proroc David*, Uniev, 1673.

[8] Am apelat în primul rînd la *Cazania* lui Varlaam și la lucrarea lui Dosoftei, *Viețile sfinților*, deoarece pentru aceste două cărți am putut utiliza și indicele manuscrise existente la biblioteca Institutului de lingvistică din București.

În încercarea de a descifra grafia *Răspunsului* mitropolitului Varlaam am pornit de la ideea că, în afara unor notații obișnuite, generale în textele noastre vechi, există particularități de grafie care diferă de la un text la altul. De aceea, pentru interpretarea valorilor slovelor chirilice dintr-un text oarecare, trebuie stabilite, în primul rînd, grafiile caracteristice textului (operație care presupune examenul exhaustiv al cuvintelor din text). Raportarea la caracteristicile de grafie prezente în opere scrise de aceeași persoană sau în lucrări aparținînd altor autori, dar elaborate în aceeași epocă și regiune, constituie, de asemenea, o operație care poate aduce elemente utile în încercarea de interpretare a valorii slovelor chirilice.

Pornind de la aceste considerente, am încercat, folosind în egală măsură informații referitoare la repartiția unor fapte de limbă vechi sau actuale, ca și datele oferite de cercetări anterioare (consacrate problemelor paleografiei chirilice slavone și românești sau, în mod special, studierii corespondențelor dintre slove-foneme-sunete), să ne formăm o imagine, pe cît posibil corectă, a ceea ce trebuie să fi fost limba operei mitropolitului Varlaam: ***Răspunsul împotriva catihismusului calvinesc.***

I

Valoarea slovelor ѣ, ꙗ, ꙗ în poziția *e*

Ne mărginim să discutăm valoarea acestor semne chirilice numai în poziția *e*, problemă foarte dificilă, care a suscitat numeroase discuții și a dus la rezolvări diferite [9].

Situația prezentă în textul *Răspunsului*, ca și în alte texte cercetate (în primul rînd în *Cazanie*), se aseamănă cu cea din unele texte aparținînd secolului anterior. Mai precis, situația din textul *Răspunsului* amintește pe aceea din *Codicele Voronețean*:

În poziția *e*, în corpul cuvîntului, după consoană, ѣ alternează cu ꙗ (uneori chiar în scrierea aceluiași cuvînt): ꙟчѣпе, 9v/15—16, ꙟчꙗпе, 9v/14—15; постѣще, 4v/5, постꙗще, 4v/4—5; вѣке, 22r/10, вꙗке, 21v/3 etc.

După unele consoane (*ș*, *r*), ѣ, ꙗ alternează cu ⲁ: ⲁдеверѣще, IIr/10, нꙁворⲁще, 8r/6—7, ꙟтърꙗще, 8r/3; пъшⲁще, 9v/12, ѡ, оⲁме дешꙗрте, 2v/21, шѣрпелꙋй, IIr/4, съ въ ꙟшѣле, 8v/12—13 etc. [10].

[9] O discuție asupra lucrărilor referitoare la această problemă se găsește la G. Ivănescu, *Problemele capitale ale vechii române literare*, Iași, 1947, p. 216—228. Dintre lucrările mai recente menționăm: Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 438, 482—484; Al. Ionașcu, *Cu privire la prolema „diftongării" lui* **e** *și* **o** *accentuați în poziția* **ă**, **e**, în *Omagiu lui Iorgu Iordan*, București, 1958, p. 425—432; Andrei Avram, *op. cit.*, p. 13—24, 81—83.

[10] În legătură cu formele de tipul пъшⲁще, нꙁворⲁще, foarte rare, de altfel, trebuie să precizăm că ele par a proveni mai degrabă din graiul celor care au tipărit cartea lui Varlaam. În textele moldovenești contemporane *Răspunsului*, în poziția *e*, după ш și р apar notate regulat ѣ sau ꙗ. Situația diferă de cea întîlnită în texte muntenești din aceeași perioadă, unde după ш și р, în poziția *e*, apare notat numai ⲁ (*Pravila de la Govora*, *Cazania* de la Mănăstirea Dealu, *Mistirio* etc.). În textul nostru, după ш, în poziția *e* (ca și în alte situații: ⲁшꙗ, 27r/18) se notează de regulă ѣ, ꙗ: дешѣрте, 2v/21, шѣрпелꙋй, IIr/4 etc. Notațiile cu ⲁ sînt cu totul accidentale. În cazul lui нꙁворⲁще credem că avem a face cu o articulare vibrantă a lui *r* (ca la infinitiv), ceea ce a putut determina prezența vocalei centrale după р.

După к apar aproape consecvent notații cu ꙗ : съ ꙟкꙗє, 16v/3, съ кꙗмє, 17v/5, кꙗѧ, 6r/11,15 etc. și cu totul rar, cu ѣ : съ кѣмє, 18v/3,5.

Tot în poziția *e*, la inițială de cuvînt sau la început de silabă, întîlnim, în textul *Răspunsului*, notațiile ꙗ, ѧ (mai frecventă fiind, la inițială de cuvînt, prima) : ꙗстє, 9r/10, ѧстє, Vr/12 ; съ ꙗртє, 11r/10—11, ꙗлє [pron. pers. 6], 7v/3 ; грьѧщє, 9v/22, грьꙗщє, 1v/16 ; лъкꙋꙗщє, 16r/15, трєбꙋѧщє, 8r/17 ; съ нєвоꙗщє, 10r/24—25 ; коѧщє, 9v/18 ; фарисєѧщє, 4r/24 etc.

Niciodată însă ѣ, ѧ, ꙗ (sau ѧ) nu alternează, în situațiile menționate, cu є, е.

Textul *Răspunsului* oferă însă (ca și *Codicele Voronețean*) o situație în care, în același context, apar atît ѣ, cît și є. Este vorba de unele forme ale demonstrativului (pronume și adjectiv) de depărtare [11] : чѣѧ чє, 18r/10, [fem. sg.], чєѧ чє, 23r/1 [masc. pl.] ; ачѣѧ ꙟкинъчюнє, 24r/25, Хєрꙋвимїи ачєѧ, 24v/25 etc.

Așa cum se poate observa din aceste două perechi de exemple citate, ѣ apare numai în formele de feminin singular, iar є, în formele de masculin plural, și nu invers [12]. Este evident că, în această situație, є și ѣ notează segmente fonologice diferite, altfel nu s-ar putea explica de ce se face în scris această distincție : în anumite forme apare numai є, iar în altele, numai ѣ.

În sprijinul afirmației de mai sus vine și faptul că în alt text al mitropolitului Varlaam, în *Cazanie* (unde în poziția *e* se notează, de regulă, ѣ, ѧ, ꙗ) constatăm existența aceleiași distincții pe plan grafemic între formele de feminin singular și cele de masculin plural ale demonstrativului (ceea ce ne obligă să considerăm că distincția se realiza și pe plan fonologic) : *ačěѧ logodire*, 229/20, *ačeѧ toți*, 229/1.

Textul *Cazaniei* ne oferă în plus încă un exemplu de notații diferite (ѣ și є), în poziția *e*, într-un context asemănător [13]. Este vorba de apariția lui є, în poziția *e*, în cuvinte ca *meșter* 397/32, *foarte meșteri*, 456/6, pe de o parte, și de prezența lui ѣ în : *alběște*, 113/6, *odihněște*, 82/13 etc., pe de altă parte. Dacă notațiile cu ѣ în poziția *e*, în *Cazania* lui Varlaam, s-ar face în virtutea unei tradiții grafice (ѣ notînd de fapt fonemul /*e*/, așa cum afirmă Al. Rosetti [14]), nu este de înțeles de ce notații cu є apar cu consecvență numai în cuvinte de tipul *meșter*, în care *e* se pronunță [*e*] și astăzi în zonele unde a fost notat un [*ẹ*] în cuvinte de tipul *odih-*

---

[11] A. Avram, *op. cit.*, p. 16 : „... trebuie să avem în vedere și evoluția formei reprezentate astăzi, în limba literară, de pronumele și adjectivul demonstrativ *aceea*. Precedat de o consoană prepalatală și urmat de iot, segmentul vocalic accentuat din acest cuvînt a avut o evoluție paralelă cu aceea a segmentului vocalic accentuat din cuvinte de tipul *iubește, pește, lege* etc., motiv pentru care unii specialiști înglobează într-o singură formulare cele două fenomene".

[12] Singurul caz în care am înregistrat un є în forma de feminin singular a demonstrativului (ка прє чєѧ чє ꙗстє манкѫ, f 24r/21) față de celelalte zeci de cazuri în care se notează cu consecvență ѣ în poziția *e*, nu-l socotim un *hapax*, ci credem că ne aflăm în fața unei erori tipografice (determinată de faptul că după demonstrativ urmează relativul чє, ceea ce a putut provoca o anticipare în culegerea lui, forma demonstrativului fiind apropiată de aceea a relativului, ca și de faptul că un є apare și la finala cuvîntului precedent).

[13] Situație identică cu cea semnalată de A. Avram în *Codicele Voronețean* (*op. cit.*, p. 15—16).

[14] *Op. cit.*, p. 483—484.

neşte, albeşte [15]. Dacă în limba lui Varlaam [*ęa*] ar fi trecut peste tot la [*e*], atunci nu putem explica de ce se scrie є numai în cuvinte de tipul *meşter* şi nu şi în cuvinte de tipul *albeşte* etc.

Pare deci mult mai acceptabilă explicaţia că şi є din *meşter* notează alt segment fonologic faţă de ѣ din *albĕşte* [16].

Pornind de la interpretarea dată celor două tipuri de perechi minimale sau cvasiminimale mai sus menţionate, credem că trebuie să admitem că, în *Răspuns*, ѣ, ѧ, ꙗ notează un segment fonologic diferit de є, în poziţia *e*, şi în toate celelalte exemple semnalate la începutul acestui capitol.

În ceea ce priveşte realizarea fonetică a segmentului fonologic notat ѣ, ѧ, ꙗ în poziţia *e*, înclinăm să credem că ea era [*ęa*] după consoane şi [*i̯a*] la iniţială de cuvînt sau de silabă. Ne întemeiem în această interpretare pe cîteva elemente puse la dispoziţie atît de textul nostru şi de alte texte vechi, cît şi de cercetarea graiurilor actuale moldoveneşti.

Vom observa astfel, lucru care a reieşit şi din exemplele discutate mai sus, că litera ꙗ (în legătură cu care specialiştii sînt de acord că nota, la iniţială sau la început de silabă, un segment care începea cu [*i̯*] şi era urmat de vocală) [17] alternează atît cu ѧ, la iniţială sau, în corpul cuvîntului, la început de silabă, cît şi cu ѣ şi ѧ după consoane (şi uneori cu ꙙ). Nu credem că poate exista vreo îndoială asupra valorii [*i̯a*] a slovei ꙗ în poziţiile amintite din textul nostru, pe de o parte, pentru că aceasta este valoarea pe care slaviştii consideră că o avea ꙗ în textele slave [18], pe de altă parte, pentru că în *Răspuns* [*i̯e*] iniţial se notează regulat prin Ѥ : Ѥртѫм, 11r/8, Ѥрт^ч^, 11r/9 (faţă de : съ ꙗртє, 11r/11, ꙗртѫ, 11r/7). Dacă admitem că segmentul notat prin ꙗ la început de cuvînt sau de silabă era [*i̯a*], trebuie să admitem că ꙗ nota un segment în care vocala accentuată era [*a*], după toate probabilităţile segmentul [*ęa*], şi după consoane (în exemple de tipul : съ ꙋкꙗє, 16v/3, съ кꙗмє, 17v/5, кꙗѧ, 6r/11,15). Urmează că şi slovele cu care ꙗ alternează în scris, ѣ, ѧ, notează acelaşi segment.

De altfel, o notaţie ca *putarea* (= puterea) din textul rugăciunii *Tatăl nostru*, scrisă cu litere latine de Luca Stroici în anul 1593 [19], ne duce tot către concluzia că, în cuvîntul respectiv (la sfîrşitul secolului al XVI-lea, deci într-o epocă apropiată de cea în care trăieşte Varlaam), trebuie să fi existat un segment fonetic de tipul [*ęa*], *a* fiind notaţia curentă a diftongului *ea* în textele vechi scrise în alfabet latin cu ortografie maghiară sau poloneză.

Pe de altă parte, ALR II înregistrează în zona nordică a Moldovei rostirea cu [*ę*] în poziţia *e* (notat uneori *ę̣*) în punctele 386 (Marginea), 365 (Ciocăneşti), 414 (Cristeşti), 551 (Pipirig), 520 (Larga), 537 (Mirceşti),

---

[15] A. Avram, *Op. cit.*, p. 15.

[16] Şi în cuvinte ca лѣщє, 21v/1, лѣщѧ, 5v/19, slova ѣ trebuie să noteze un segment fonologic diferit de segmentul notat prin є (cu consecvenţă) în formele de genitiv-dativ singular ale aceluiaşi substantiv : лєщєн, 24v/6, 25r/15–16 etc.

[17] A. Avram, *op. cit.*, p. 23.

[18] Vezi, de exemplu, părerea lui A. Leskien, *Handbuch der altbulgarischen* (*altkirchenslavischen*) *Sprache*, ed. VI, Heidelberg, 1922, p. 6.

[19] *Crestomaţie romanică*, vol. I, Bucureşti, 1962, p. 191.

514 (Coropceni), 531 (Călugăra), în diverse cuvinte [20]. În plus, ALR II ne atestă existența, într-un punct nordic izolat, 399 (Boian), în secolul al XX-lea, a unor forme diftongate, în care vocala accentuată are o des-
ă ă
chidere foarte mare: *grai̯ași̯i̯* [21], *horăi̯ę̯ști̯* [22], *tăi̯arẹa* [23]. În același punct
ă
au fost înregistrate și forme ca: *vorbẹ̯áști̯* [24], *m-i sẹ̯ati̯* [25], *mocnẹ̯áști̯* [26], unde se păstrează un diftong, cu o deschidere mare a vocalei, spre deosebire de limba literară actuală, care nu cunoaște, în asemenea cazuri, diftong.

Credem că situația prezentă în ALR II dovedește: a) că [ę] sau [ẹ] sînt continuatoarele unui segment de tipul [ẹ̯a] și b) că trecerea spre monoftong s-a făcut în zona nordică mai tîrziu decît în zona sudică a Moldovei, unde în aceleași cuvinte se înregistrează astăzi un [*e*].

Vrem să amintim, la sfîrșitul discuției noastre, că situația întîlnită în textul lui Varlaam nu este aceeași cu cea prezentă în alte lucrări moldovenești din aceeași epocă. În *Paraclisul Născătoarei de Dumnezeu* [27], Liviu Onu distinge, ca o caracteristică a grafiei, prezența lui є în poziția *e*. După autor, acest є notează vocala [*e*]. Aceeași valoare este atribuită și lui ѣ după consoane, în poziția *e* [28]. Tot în poziție metafonică (*e*), dar la inițială sau la început de silabă, apar ꙗ și ѧ, care au, după autorul studiului, valoarea [*i̯a*].

Valoarea [*e*] a slovei є este considerată de L. Onu, printre altele, ca o dovadă că *Paraclisul* a fost atribuit în mod greșit lui Varlaam: textul reflectă două stadii de limbă, dintre care unul (caracterizat și prin prezența lui [*e*] în poziția *e*) este deosebit total de cel reflectat în operele lui Varlaam.

De acord cu autorul, în ceea ce privește valoarea identică a notațiilor ѣ, є în poziția *e*, trebuie să adăugăm, în plus, că, după părerea noastră, faptul că notațiile cu є sînt predominante în această poziție nu înseamnă că, în mod cert, slova є nota pe [*e*] (ea putea tot așa de bine nota pe [ẹ]), ci numai că, în situația amintită, [*ẹ̯a*] se monoftongase (mai probabil în stadiul [ẹ] decît în stadiul [*e*]).

Exemplele prezentate de *Paraclisul Născătoarei de Dumnezeu* constituie o dovadă în plus că valoarea slovelor chirilice folosite într-un text diferă de aceea pe care aceleași slove o pot avea în alt text, chiar atunci cînd acestea aparțin aceleiași zone lingvistice.

---

[20] ALR II, h. 11 „mijește"; h. 20 „fornăiește"; h. 24 „vorbește"; h. 29 „flecărește"; h. 36 „sforăie"; h. 100 „mi-e sete"; h. 167 „zestre"; h. 207 „Tăierea capului Sf. Ioan"; h. 239 „lipește (casa)"; h. 275 „surcele"; h. 281 „lemne pline de apă"; h. 282 „(focul) mocnește".

[21] H. 24.

[22] H. 36.

[23] H. 207.

[24] H. 24.

[25] H. 100.

[26] H. 282.

[27] Liviu Onu, *Eléments nouveaux dans le roumain parlé dans la première moitié du XVII-e siècle. Autour de la paternité d'un ouvrage anonyme faussement attribué à Varlaam*, în RRL, X, 1965, nr. 1–3, p. 155–162.

[28] Vezi dovezile aduse de autor (p. 157) în sprijinul afirmației sale, notațiile analogice: ѣ pt. [*e*] (прѣ = pre, дѣ = de), ѣ pt. [ẹ] (стѣагѹлъ = steagul).

Concluzii

1. În textul *Răspunsului*, ѣ, ѧ, ꙗ, în poziţia *e*, notează un segment fonologic diferit de /*e*/.

2. În ceea ce priveşte realizarea fonetică a segmentului notat prin ѣ, ѧ, ꙗ, în poziţia *e*, ni se pare că ea este mai degrabă [*e̯a*] după consoană şi [*i̯a*] la iniţială sau la început de silabă.

3. Interpretarea dată slovelor ѣ, ѧ, ꙗ, în poziţia *e*, la Varlaam, diferă de aceea care ar putea fi atribuită aceloraşi slove în alte texte moldoveneşti din secolul al XVII-lea.

II

Valoarea slovelor ы şi ъı

Asupra valorii acestor două slove chirilice în textele româneşti vechi s-au emis păreri diferite. După Al. Rosetti [29], semnele ы (ъı) întîlnite în texte din secolele al XIII-lea — al XV-lea, cu localizare în Moldova, notează fonemul /*î*/. Această particularitate de grafie întîlnită în textele moldoveneşti s-ar explica prin influenţa unor maniere grafice ruseşti.

I. Bărbulescu [30] consideră că cele două notaţii reprezintă în textele vechi româneşti „mai peste tot *i*, dar uneori, excepţional, şi pe *î*". În acelaşi timp, el afirmă că, în unele lucrări, ъı = *îi* (ex. : тътаръı, *Arch. ist.* I, I, 35, = *tătarîi*) [31], iar în altele (Dosoftei, *Psaltirea* 1680) s-ar putea chiar ca ы să aibă valoarea *î* [32].

O dovadă că în unele lucrări din secolul al XVI-lea ы ar nota pe [*i*], aşa cum afirmă I. Bărbulescu, o oferă cercetarea *Pravilei* ritorului Lucaci, text moldovenesc datînd din 1581 [33]. În manuscrisul lui Lucaci sînt destul de frecvente notaţiile cu ы, alternînd, adesea chiar în scrierea aceleiaşi forme, cu и, і, ї şi întîlnite acolo unde [*î*] nu poate avea vreo justificare fonetică. Iată cîteva exemple : кыпь, 224r/13, кіпоүл, 235r/18 ; вѣре премарꙑ, 262v/4, вѣре премари, 278r/9 ; ѧкынѫ те, 209v/15, иныимѫ, 245v/14 etc.

Întrebarea ce se pune este dacă, în textul *Răspunsului*, slovele ы şi ъı notează un fonem /*i*/ sau un fonem de tip velar.

Cercetarea exhaustivă a grafiilor din *Răspuns* ne-a permis să stabilim că, în această lucrare, ы alternează cu ъ, avînd aceeaşi valoare fonologică : бътрынь, Iv/25 ; бътрънн, 28v/17 ; кындан, IIr/7 ; кънд, 26r/4 ; кыт, IIv/20 ; кът, 26r/9 etc. O singură dată ы alternează cu ъı : църы́й, IIr/17—18 ; цѫръıй, 1r/5.

---

[29] Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 440 ; v. şi p. 462.

[30] Ilie Bărbulescu, *op. cit.*, p. 361.

[31] *Ibidem*, p. 362.

[32] *Ibidem*, p. 361.

[33] Ms. slav nr. 692, B.A.R. Exemplele ne-au fost puse la dispoziţie de I. Rizescu, cercetător principal la Institutul de lingvistică din Bucureşti, căruia îi mulţumim şi pe această cale.

Cum în textul *Răspunsului* notațiile cu ъ corespund atît lui /*ă*/ cît și lui /*î*/ din limba de astăzi, trebuie, în primul rînd, precizat pe care din aceste două foneme le notează ъ (care alternează în scris cu ы, ъı) în aceste exemple.

Trebuie să arătăm că, în principiu, faptul că, la finală, ъ alternează cu ѫ — acesta din urmă fiind folosit, în paginile *Răspunsului*, cel mai adesea pentru notarea lui /*ă*/ final — nu ne îndreptățește să afirmăm că ъ notează și în corpul cuvîntului, peste tot, pe /*ă*/. Pe de altă parte, chiar dacă distincția între /*ă*/ și /*î*/ nu se face (în textul nostru) pe plan grafemic, aceasta nu înseamnă că ea nu se realizează nici pe plan fonologic [34].

Dacă nu putem spune cu siguranță, numai din examinarea notațiilor cu ъ din *Răspuns*, că această slovă notează, în unele cazuri, un fonem diferit de /*ă*/, este cert însă că slova ъ notează, în textul nostru, peste tot, un fonem diferit de /*i*/.

Urmează că și ы (alternînd cu ъ), în exemplele de mai sus, notează un fonem diferit de /*i*/.

Raportîndu-ne la părerile slaviștilor, amintim că cele două valori pe care le are ы în textele slave sînt sau /*î*/, în texte de redacție rusească, sau /*i*/, în texte de altă redacție (dar nu /*ă*/) [35].

Dacă procedăm prin eliminare, din moment ce ы nu are în *Răspuns* valoarea /*i*/ (pentru motivele mai sus expuse), el trebuie neapărat să aibă valoarea /*î*/ (cu care a fost întîlnit în unele texte moldovenești mai vechi) [36]. Nu este exclus ca, în acest text, notațiile cu ы să fie datorate, eventual, unui tipograf rus.

Ipoteza noastră se sprijină pe faptul că formele cu ы sînt prezente în număr foarte mare pe filele Ir—Vr, unde se găsește predoslovia. Notații cu ъ, în scrierea acelorași cuvinte, nu apar aici decît accidental (am notat numai șapte exemple: сънтᶜ, IIIr/9, IVr/15,25; кънд, IIIv/15, адȣкъндȣмᶜ, Iv/15, стръмбаѕѫ, IIIr/5; добъндѣскѫ, IVv/2). Forme cu ы (ъı) mai apar accidental pe filele lr și v și 11v.

Preferința pentru slova ы este evidentă în paginile predosloviei, aceasta constituind o particularitate grafică ce deosebește predoslovia de restul textului. Dacă adăugăm la aceasta și altă particularitate grafică (cum ar fi faptul că ѫ nu apare decît la finală de cuvînt, spre deosebire de restul textului, unde este înregistrat destul de des și în corpul cuvintelor) vom putea să socotim că în imprimarea predosloviei s-au manifestat cu evidență preferințele grafice ale unui tipograf, posibil, pentru motivele expuse, rus (dacă nu cumva aceste caracteristici de grafie nu se regăsesc în manuscrisul lui Varlaam și au fost respectate cu strictețe, ceea ce pare mai puțin probabil și, în orice caz, greu de demonstrat).

Există un singur caz în care ы apare, în predoslovie (în cuvinte ca: дн҇тыю, IIIr/10, дн҇трȣнᶜтыю, Iv/25—IIr/1), acolo unde pînă astăzi, în graiurile de tip moldovenesc segmentul corespunzător are valoarea /*ă*/ (notat, în tot restul textului nostru, numai prin ъ: ҇тъюл, 2r/6, ҇тъꙑ, 5r/11, дн҇тъю, 11r/17 etc.).

---

[34] Vezi, în această privință, Em. Vasiliu, *Asupra istoriei vocalelor centrale din dialectele dacoromâne*, în „Studii și cercetări lingvistice", XVII, 1966, nr. 4, p. 408.

[35] I. Bărbulescu, *op. cit.*, p. 361.

[36] Vezi mai sus, p. 163.

După părerea noastră, există două posibilităţi de interpretare a valorii lui ы în aceste exemple : a) ы = ъ, şi fiindcă aici, în mod sigur, ъ = /ă/, ar urma că şi ы = /ă/ ; b) aşa cum am arătat mai sus, prezenţa lui ы s-ar putea datora intervenţiei unui tipograf străin (probabil rus). Ţinînd seama de faptul că în textele de redacţie rusească ы = /î/, ar urma că în exemplele din predoslovie ы notează pe /î/. În restul textului, unde întîlnim notaţii consecvente cu ъ (în cuvinte ca ѱтъкл), avînd în vedere provenienţa regională a autorului (manifestată şi în text prin prezenţa unor particularităţi dialectale specifice moldoveneşti), ъ ar nota pe /ă/. În ce ne priveşte, înclinăm către această posibilitate.

Ar însemna însă că, în urma interpretării date de noi lui ы şi lui ъ (în cazul în care aceste două slove alternează în scrierea aceluiaşi cuvînt), în mod implicit, distincţia între /ă/ şi /î/ s-ar realiza, cu certitudine, numai în graiul tipografului care foloseşte slova ы cu valoarea /î/, ca în textele de redacţie rusească. După părerea noastră, şi în textul lui Varlaam există elemente care probează faptul că distincţia între /ă/ şi /î/ se realiza pe plan fonologic.

Este vorba de faptul că, în unele cuvinte, ъ alternează în scris cu и (сънт, 10v/22, синт, 10v/21 ; стръмбѫтате, 27r/7—8, стримбъtори, 18r/2), precum şi de faptul că un cuvînt ca *sînge* apare scris (cu o singură excepţie, în predoslovie) cu и синџеле, 20r/12 etc. Admiţînd că (aşa cum arată Al. Rosetti [37] referindu-se la situaţii analoge întîlnite în texte din secolul al XVI-lea) formele cu vocală palatală redau o realitate fonetică (ceea ce ni se pare cu atît mai probabil cu cît ele apar şi în alte scrieri ale lui Varlaam şi ale lui Dosoftei), consoanele [*s*] (respectiv [*r*]) avînd aici un caracter moale, spre deosebire de formele cu ъ, unde ele ar avea un caracter dur, trebuie să presupunem, conform legilor fonetice ale limbii române, că vocala centrală care urmează acestor consoane dure nu poate fi alta decît [*î*]. Dacă timbrul acestei consoane ar fi fost [*ă*] şi nu [*î*], în formele cu consoană moale ar fi trebuit să apară [*e*] şi nu [*i*], aşa cum se întîmplă, de altfel, în *Răspuns*, în cazul cuvintelor *nădejde* (< sl. *nadežda*), *a nădăjdui*, scrise consecvent : недѣждѧ, 14r/17, съ недеждȣıаскѫ, 31v/28 (cu /ă/ trecut la /e/).

Rămîne să ne mai oprim asupra unei singure probleme : cum trebuie interpretate situaţiile în care, după consoana *s*, ы alternează nu numai cu ъ, ci şi cu и? Nu cumva ne aflăm în faţa unui exemplu care ar confirma opinia lui I. Bărbulescu că ы ar nota, fie şi numai în aceste cazuri, pe [*i*]? În situaţia la care ne referim se află formele de indicativ prezent pers. 1, 4, 5 şi 6 ale verbului *a fi*, în care fonemul următor lui /*s*/ apare notat în mai multe feluri : сынт, IIIv/19, сънт, 10v/22, синт, 10v/21, precum şi substantivul *sînge*, scris în predoslovie : сынџѣле, Iv/2, şi синџе, IVr/22, în care ы alternează în scris cu и. Urmează să stabilim dacă, în acest caz, ы are valoarea /*i*/ sau /*î*/.

Deşi ambele interpretări sînt posibile (de exemplu, сынт, синт = *sint*, variantă a lui сънт = *sînt*, sau сынт, сънт = *sînt*, iar синт = *sint*, variantă a lui *sînt*), ni se pare mai potrivit, avînd în vedere cele discutate mai sus, să admitem că şi în cazul acestor forme flexionare ale verbului *a fi*, ca şi în forma сынџеле, ы notează pe /*î*/ şi nu pe /*i*/.

---

[37] Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 496—497.

Concluzii

1. În textul *Răspunsului*, ы, ъı, în exemplele amintite, au aceeași funcție : notează fonemul /*î*/.

III

Valoarea lui ь final

În *Răspunsul* mitropolitului Varlaam ca și în textele din secolul al XVI-lea și în unele lucrări contemporane *Răspunsului*, ierul mic final este folosit cu două valori distincte :

a) valoarea zero ;

b) valoarea /*ĭ*/ [38].

Cazurile în care ь final are valoarea zero (аминь, Vr/19, котѣзь, 6v/12 etc.) sînt rare. În cartea mitropolitului Varlaam este folosit, de regulă, la sfîrșitul cuvîntului terminat în consoană dură, ierul mare, ъ (апостолѹлъ, 4v/21, пакателоръ, IIr/9 etc.) sau, mult mai frecvent, paiericul (мичилѡрᶝ, 28v/23, мъртѹрисескᶝ, IIv /11).

Mai frecvente sînt situațiile în care ь final = /*ĭ*/ : ѡаменнь, 13r/6, фериченцїй апостоль, Iv/9, сѫнтей скриптѹрь, IIv/25, марь [pl.], IVv/4, кѹцетелорᶝ ѡменещь, 28v/1, нещие стлъпь, IIIv/17, дечь, 16r/4, де вѣчь, 3v/11, некъзѹць, 9v/9, тоць, 6v/18, оучишь, 3r/21 și chiar : окь... оурекь [pl.], IVv/7 etc. [39].

Exemplele pe care le aducem în discuție, așa cum se poate observa, sînt de categorii diferite. Într-o primă categorie s-ar grupa cele de tipul : ѡаменнь, апостоль, скриптѹрь, стлъпь, окь, unde, după părerea noastră, este evidentă valoarea palatală (/*ĭ*/) a ierului mic (consoanele care precedă fiind palatalizate), valoare pe care o avea acest semn în texte de redacție rusească [40]. De altfel, formele cu ь alternează cu cele în care la finală apare и, (conform tradiției), adesea chiar în scrierea aceluiași cuvînt (formele cu и fiind mult mai numeroase) : ѡаменни, 31v/20, апостоли, 17r/7, скриптѹри, 1v/25—2r/1, оки, 21r/6.

Într-o a doua categorie ar intra exemplele în care ь urmează grupului consonantic [*șt*] sau consoanelor [*ț*], [*ș*], [*č*]. În forme ca ѡменещь (alternînd cu cele terminate în и : диеволещи, 10r/22), credem că ь este folosit cu aceeași valoare palatală /*ĭ*/. Desigur, o formă de tipul celei semnalate mai sus (ѡменещь) ar trebui să conțină, în mod obligatoriu, la

---

[38] Vezi, în legătură cu valoarea /*ĭ*/ a ierului mic în texte din secolul al XVI-lea, Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 498. Cf. în această privință și Diomid Strungaru, *Contribuții la interpretarea grafiei chirilice.* II. *Problema „dispariției" lui* i *final în limba română*, în „Limba română", X, 1961, nr. 6, p. 606—610. O părere deosebită are I. Bărbulescu (*op. cit.*, p. 321), care afirmă că „niciodată ь nu înseamnă *ĭ* sau *ŭ* în textele românești sau slave chirilice". Și după O. Densusianu (HLR, II, p. 88), ь și ъ finale au valoarea zero, chiar dacă urmează unui *ș*, ca și lui *ț*, *č*, *z*, *r*, *șt* (după care ar trebui să avem [*ĭ*]). Faptul că în scris nu se notează [*ĭ*] înseamnă, după Densusianu, că în cazurile citate vocala palatală nu se mai pronunța.

[39] Vom menționa, pe marginea acestor exemple, faptul că, dacă în texte aparținînd secolului anterior ierul mic final era folosit cu această valoare mai ales după fricative prepalatale sau după africate și rareori după oclusive, în textul nostru el este folosit deopotrivă după *n*, *p*, *r*, *l*, ca și după *ț*, *ș*, *č* și după grupul consonantic *șt*.

[40] I. Bărbulescu, *op. cit.*, p. 321.

finală, un element palatal şi n-ar fi exclus ca prin semnul щ să se noteze şi acest element, şi deci : щ = [*şt*ⁱ], iar ь = „zero".

În ce ne priveşte, optăm pentru prima interpretare : щ = [*şt*], ь = [ⁱ], sprijinindu-ne şi pe apariţia în text a unor grafii de tipul тє дєщіптѫ, 5v/10, unde credem că щ notează grupul consonantic [*şt*] cu un [*t*] dur (în poziţie „tare"), aşa cum a fost înregistrat şi astăzi în grupul consonantic [*st*] în unele zone ale dacoromânei [41].

Şi în cazul formelor de tipul тоць (care, de asemenea, alternează cu cele terminate în и : тоци, 6v/16), interpretarea lui ь ca „zero" ar fi posibilă (avînd în vedere natura articulatorie a consoanei [*ţ*]). Ar trebui însă să admitem că într-un astfel de exemplu am avea a face cu un [*ţ*] dur. Cercetarea textului *Răspunsului* ne oferă însă numeroase exemple care pledează împotriva valorii dure a acestei consoane : atît la finală, cît şi în interiorul cuvîntului, în formele flexionare, în poziţie moale, apar cu consecvenţă и, ї şi nu ъ : алцїи, 15r/22, крєщиинътъцїи, IIIr/8, грєѹтъцилє etc.

Credem, de asemenea, că ь = [ⁱ] şi în cazurile în care apare precedat de slova ш. Aşa cum am arătat (în partea rezervată discutării valorii slovelor ѣ, ѧ, ꙗ în poziţia *e*) [42], în *Răspuns* după ш în poziţia *e* (şi în genere în poziţie moale), se notează de regulă ѣ, ѧ, ceea ce probează caracterul moale al consoanei precedente (o grafie singulară ca чєршънд, 15r/19, nu infirmă ipoteza noastră, deoarece este vorba de altă poziţie). Alternarea lui ь cu и la finala cuvîntului după ш (нєкрєдинчоши, 6v/11) şi frecvenţa mare a formelor cu и credem că ne îndreptăţesc şi ele la interpretarea dată mai sus.

Mai greu de precizat ni se pare valoarea lui ь după ч, deoarece ea poate tot atît de bine să fie „zero", cît şi identică cu valoarea lui и cu care alternează în scris (дє вѣчи, 3v/9). Înclinăm să-i atribuim, totuşi, o valoare identică cu a slovei и şi anume valoarea [ⁱ].

Situaţia întîlnită în textul *Răspunsului* diferă oarecum de aceea pe care ne-o oferă celelalte lucrări moldoveneşti cercetate. Într-adevăr, atît în *Cazanie*, cît şi în *Vieţile sfinţilor*, ierul mic final are, spre deosebire de *Răspuns*, de cele mai multe ori, valoarea „zero". Semivocala [*i̯*] sau articulaţia palatală a consoanei precedente sînt notate, de obicei, prin и, ї. Distincţia, pe plan grafemic, între singular şi plural se realizează adesea prin ь/и (ї) : *creştin*ь, V. *Caz.*, 363/9 [*sg.*], *creştini*, V. *Caz.*, 373/3 [pl.]; кѹконь, Dos. V.S., 27v/24 [sg.], кѹконї, Dos. V.S., Ir/19 [pl.]; *fečor*ь, V. *Caz.*, 385/19 [sg]., *fečori*, V. *Caz.*, 434/19 [pl.] etc.

Există însă şi cazuri în care ierul mic, avînd probabil valoarea [*ĭ*], alternează în scris cu и, ї, : ѡщь, Dos. V.S., 22v/16, съ тє сподобєщї, Dos. V.S., 36r/4—5; єщь, Dos. V.S., 12r/22, єщї, Dos. V.S., 7r/18; вѣчь, Dos. V.S., 12v/16, вѧчї, Dos. V.S., 38r/31; бєсѧрничь, Dos. V.S., Iv/34 [pl.], бєсѧрничї, Dos. V.S., 38v/14 [pl.]; *să hiţ*ь *duşi*, V. *Caz.*, 465/2, *veţi hi duşi*, V. *Caz.*, 453/12; *aţi* [aux. *a avea*, pers. 5], V. *Caz.*, 369/4, *aţ*ь, V. *Caz.*, 468/20. Exemplele s-ar putea înmulţi. N-am putea însă afirma cu certitudine dacă în toate aceste cazuri ь = [*ĭ*].

---

[41] După ALR I, chest. 1069 (*Vacă stearpă*, material necartografiat) forma *starpă* a fost înregistrată într-o zonă largă, cuprinzînd Banatul, Vestul Olteniei, Transilvania centrală şi nordică şi Moldova aproape în întregime.

[42] V. *supra*, p. 159.

Reiese de aici că, în anumite texte moldoveneşti din secolul al XVII-lea, ierul mic avea uneori, probabil după modelul unor texte de redacţie rusească, şi valoarea /ĭ/. Caracteristic *Răspunsului* este o frecvenţă mult mai mare a situaţiilor în care ь are valoarea /ĭ/.

În încheierea acestei discuţii amintim alt fapt de grafie caracteristic textului de care ne ocupăm. În unele situaţii, paralel cu notaţiile cu ь (= ĭ) sau и, ї, apare, cu acelaşi rol, paiericul: ѡамень, 13r/6, ѡамени, 31v/20, ѡамен҆, 12r/13; крещинещь, 15v/18—19, дневолещи, 10r/22, апостолещ҆, Ir/8—9; дечь, IIIv/18, ничи, нич҆, 12v/16; тоць, 6v/18, тоци, 12v/2, тоц҆, 12v/3. Nu credem că, în aceste situaţii, am avea a face cu o insuficienţă grafică (omiterea notării lui /ĭ/). Pornindu-se de la identitatea care se stabileşte între ierul mic şi paieric în situaţiile în care au valoarea „zero'' (tipul омь = ом҆), s-a ajuns, prin analogie, la stabilirea unei echivalenţe şi între paieric şi ierul mic cu valoarea /ĭ/ (tipul ѡамень = ѡамен҆) [43].

De altfel, alternanţe grafice asemănătoare am întîlnit şi în alte texte moldoveneşti cercetate: кипѹрї, Dos. V.S., IIr/2—3, [pl.], стрѹгѹр҆, Dos. V.S., 3v/9 [pl.], ĭarâşь, V. *Caz.*, 445/16; ĭarâşi, V. *Caz.*, 344/3, ĭarâş', V. *Caz.*, 361/11; кър҆тошї, Dos. V.S., 38r/3, кжртош҆, Dos. V.S., 38r/3 [44].

Interpretarea dată de noi slovei ь sau paiericului în exemplele din *Răspuns* nu poate fi extinsă la toate cazurile asemănătoare întîlnite în celelalte texte moldoveneşti cercetate. Astfel, dacă în cele două exemple citate de noi din *Vieţile sfinţilor* valoarea paiericului sau a ierului mic ar putea fi /ĭ/, în acelaşi text, ь sau ҆ folosite după alte consoane (de exemplu, după [ţ]) nu notează, după părerea noastră, acelaşi element palatal. Rezultă din cercetarea caracterului lui [ţ] iniţial sau medial (în V.S.) că el este de regulă dur (de ex.: пъцжндь, 31v/17, пъцжць, IIv/21 etc.), ceea ce face mai sigură interpretarea lui ca atare şi în unele exemple de tipul: пърць, 21r/30, нопць, 31v/2. Ipoteza noastră ni se pare a fi întărită, pe de o parte, de examinarea flexiunii formelor terminate în [ţ] final urmat de ь (алць, 18r/35 [pl.], dar алцжи, 26r/20) în cursul căreia apare [î] şi nu [i] după [ţ], pe de altă parte, de constatarea că, după [ţ], în această lucrare, lipsesc de regulă notaţiile cu и, ı.

Concluzii

1. Ierul mic final în textul *Răspunsului* notează, de cele mai multe ori, pe /ĭ/. El alternează atunci în scris cu и, ї şi, uneori, cu paiericul.

2. Ierul mic final are rareori valoarea „zero''. Cu această valoare este folosit, la sfîrşitul cuvîntului, paiericul sau ierul mare.

---

[43] Amintim că Emil Vîrtosu, în lucrarea sa *Paleografia româno-chirilică*, Bucureşti, 1968, p. 121 şi 122, semnalează faptul că, în unele texte din secolul al XVIII-lea, alt semn chirilic, iericul, care de obicei nu are valoare fonetică, este folosit, la sfîrşitul cuvîntului cu valoarea [ĭ].

[44] Asupra valorii [ⁱ] a paiericului în aceste cazuri am putea să ne pronunţăm cu certitudine numai în urma unei examinări exhaustive a grafiei textelor din care au fost excerptate exemplele.

3. Situaţia prezentă în alte texte moldoveneşti nu este identică cu aceea semnalată în *Răspuns* : valoarea ierului mic în *Vieţile sfinţilor*, de exemplu, după /ţ/, este, de regulă, „zero".

4. Într-o serie de cazuri, paiericul, care de obicei se pune la sfîrşitul cuvintelor terminate în consoană dură, notează un [ĭ] sau caracterul moale al consoanei precedente (în finală absolută).

IV

Valoarea slovei ѫ

Ca în toate textele vechi româneşti[45], şi în textul *Răspunsului* slova ѫ are valoare polifonă. Ea corespunde unei nazale din limba de astăzi, atunci cînd este folosită la sfîrşitul sau în corpul cuvîntului: мѹѫка, 17v/20, дпѫ, 5r/3, прпѫ, 29r/9—10, дпѫтрѹ, 6r/18, съ тъѫпине, 30v/10. La iniţială, ѫ corespunde segmentelor fonetice [în], [îm] din limba de astăzi: ѫблац, 5r/17, ѫпакѫ, 32r/6, ѫтрѹ, 8v/16, ѫ , 19r/24. Rareori prin ѫ la iniţială se notează vocala [î]: ѫн, 5v/18.

O situaţie particulară o prezintă cuvintele de tipul *înainte*, *înălţa* scrise: ѫнаинте, 5v/11, ѫнѫлцат, 14v/1. Problema de rezolvat în cazul acestor exemple este: cărui segment fonetic îi corespunde aici ѫ, lui [în] sau lui [î]? Pentru prima posibilitate pledează existenţa unor notaţii analoge, întîlnite atît în cealaltă operă a lui Varlaam, în *Cazanie*: ѫ*necat*, 112/5, cît şi în cuvinte ca ѫнонрѣ, 22r/24, съ ѫноѫцие, 10v/15, din *Răspuns*, unde există şi în limba de astăzi fonetismul [în] urmat de tăietură silabică.

Referitor la valoarea fonologică a slovei ѫ, credem că interpretarea dată de Andrei Avram[46] este singura care explică multitudinea de valori fonetice pe care le poate avea această slovă în textele vechi româneşti şi, implicit, în textul *Răspunsului*.

Concluzii

Slova ѫ are valoare polifonă în textul *Răspunsului*. Dată fiind imposibilitatea în care ne aflăm de a preciza exact segmentul fonetic căruia îi corespunde de fiecare dată, înclinăm în a-i atribui lui ѫ valori apropiate de cele din limba de astăzi:

[*n*] în cuvinte de tipul дпѫ
[*ŋ*] în cuvinte de tipul мѹѫка
[*m*] în cuvinte de tipul съ тъѫпине
[*î*] în cuvinte de tipul ѫн
[*în*] în cuvinte de tipul ѫтрѹ, ѫнаинте
[*îm*] în cuvinte de tipul ѫблац

★

[45] Vezi Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 440.
[46] A. Avram, *op. cit.*, p. 130—132.

Nu vrem să încheiem cercetarea noastră înainte de a sublinia încă o dată necesitatea de a interpreta grafia chirilică a vechilor noastre texte din punct de vedere fonologic, ţinînd totodată seama de datele pe care ni le oferă cercetarea sincronică şi istorică a graiurilor dacoromâne, precum şi de cunoaşterea valorii slovelor în alfabetul slavon.

O asemenea abordare multilaterală a grafiei *Răspunsului* mitropolitului Varlaam ne-am străduit să întreprindem în lucrarea de faţă.

Decembrie, 1969

Universitatea Bucureşti
Facultatea de limbă şi literatură română
Edgar Quinet, 7, Bucureşti

FLEXIUNEA VERBALĂ ÎN GRAMATICA TRANSFORMAȚIONALĂ A LIMBII ROMÂNE

DE

ANCA BELCHIȚĂ

1. În lucrarea lui Noam Chomsky și Morris Halle *The Sound Pattern of English*, scopul studiului unei limbi este socotit a fi construirea unei gramatici. Considerînd *o limbă* ca un corpus de propoziții, fiecare cu o formă fonetică ideală și avînd asociată o interpretare semantică, *gramatica* unei limbi este definită ca „sistemul de reguli care specifică această corespondență sunet-sens" [1].

Generarea corpusului de propoziții *corecte* care constituie o limbă, și numai a lui, este asigurată într-o gramatică transformațională [2] de componentul *sintactic*. *Structura de adîncime*, obținută prin regulile subcomponentului sintactic de bază, este „filtrată" prin reguli de transformare, ajungîndu-se la o *structură de suprafață*. Ceilalți doi componenți ai gramaticii, *semantic* și *fonologic*, asigură interpretarea semantică a structurii de adîncime, și respectiv cea fonetică, a structurii de suprafață.

1.1. Deoarece prezentăm o parte a componentului fonologic al unei gramatici transformaționale a limbii române, vom avea în vedere structura de suprafață. Ea este alcătuită dintr-un lanț de elemente minimale semnificative [3], numite *formative* sau *morfeme*. Fiecărui formativ lexical

[1] Cf. Noam Chomsky and Morris Halle, *The Sound Pattern of English*, New York, Evanston and London, 1968, p. 3: „The goal of the descriptive study of a language is the construction of a grammar. We may think of a language as a set of sentences, each with an ideal phonetic form and an associated intrinsic semantic interpretation. The grammar of the language is the system of rules that specifies this sound — meaning correspondence".

[2] Avem în vedere gramatica transformațională așa cum apare în Chomsky, *Aspects of the Theory of Syntax*, Cambridge, Massachusetts, 1965. Acest volum a format baza teoretică a *Sintaxei transformaționale a limbii române*, București, 1969, elaborată de Em. Vasiliu și Sanda Golopenția-Eretescu. Facem această precizare deoarece, pentru aspectele fonologice ale flexiunii verbale în română, se impun referiri la componentul sintactic. Socotim necesar să avem în vedere același tip de gramatică transformațională.

[3] Nu considerăm util să demonstrăm aici că și formativele gramaticale sînt „semnificative".

îi este asociată o descriere semantică și o matrice care cuprinde trăsături fonologice binare. Formativele gramaticale pot fi înregistrate în lexicon, ca și cele lexicale, sau pot fi cuprinse în componentul fonologic, ca reguli morfofonemice de rescriere a trăsăturilor morfosintactice în trăsături fonologice. Aceste reguli sînt deosebite de cele lexicale, deoarece rescriu fonologic simboluri morfosintactice și cuprind, în plus, informații asupra formativului lexical de care este selectat un anumit formativ gramatical. Spre exemplu, o regulă lexicală rescrie simbolul Ger $\rightarrow \left\{\begin{array}{l}\text{-indu}\\ \text{-îndu}\end{array}\right.$ (cf. Em. Vasiliu, Sanda Golopenția-Eretescu, *op. cit.*, p. 110, L 12). Regula morfofonemică precizează însă și trăsăturile morfosintactice sau fonologice ale bazei verbale, la care se atașează unul din aceste formative gramaticale (cf. R VII) : /-indu/ este selectat de o bază verbală din clasa 2 sau din oricare altă clasă (1, 3, 4), dacă în acest caz fonemul final este /e, i/ sau /k̑, ĝ/ ; /-îndu/ apare precedat de un verb din clasa 1, 3, 4, în afara condițiilor menționate mai sus [4].

În Chomsky și Halle, *The Sound Pattern of English*, este indicată doar prima din posibilitățile enunțate înainte. Deoarece nu dispunem de un lexicon al gramaticii transformaționale a limbii române, vom adopta ultima soluție, aceea a folosirii regulilor de rescriere a trăsăturilor morfosintactice. Altfel, cele două posibilități sînt la fel de avantajoase. Există unele formative gramaticale introduse direct prin reguli sintactice, și deci nu mai sînt înscrise în lexicon. Spre exemplu, în română, simbolul VA (verb ajutător) este rescris printr-o regulă de constituenți [5] :

$$\text{VA} \rightarrow \left\{\begin{array}{l} am^\frown\text{Part} \\ \left\{\begin{array}{l} voi \\ aș \end{array}\right\}^\frown\text{Inf}^\frown(fi^\frown\left\{\begin{array}{l}\text{Part}\\ \text{Ger}\end{array}\right\})^\frown(fi^\frown\left\{\begin{array}{l}\text{Part}\\ \text{Ger}\end{array}\right\}) \end{array}\right\}$$

Am, *voi*, *aș*, *fi* sînt formative gramaticale, care urmează să-și schimbe forma după persoană și număr, conform unor reguli lexicale.

1.2. În lexicon formativele — în cazul nostru numai cele lexicale — sînt înregistrate în forma de la care se obțin, în modul cel mai economic, alte eventuale alomorfe. Alomorfele formativelor verbale sînt determinate de :

a. influența bazei verbale asupra morfemului care reprezintă modul și timpul (deci dominat de MT)

b. influența morfemului de mod și timp asupra desinenței (dominată de Flex)

c. influența bazei verbale [6] asupra desinenței

d. influența morfemului de mod și timp asupra bazei verbale

---

[4] Considerăm că existența regulii morfofonemice R VII face redundantă regula lexicală L 12. Primejdia tratării repetate a unui fenomen în diferiți componenți ai gramaticii este semnalată și în Em. Vasiliu, Sanda Golopenția-Eretescu, *op. cit.*, p. 50. Elaborarea unei gramatici transformaționale integrale ar elimina acest neajuns.

[5] Cf. Em. Vasiliu, Sanda Golopenția-Eretescu, *op. cit.*, p. 109, reg. C 16.

[6] Denumim *bază*, în cazul verbului, formativul lexical din dicționar la care se adaugă morfemele dominate de MT și Flex. La substantiv și adjectiv *baza* a fost definită ca formativul la care se adaugă desinența, deoarece între morfemul lexical și Flex nu apare MT.

e. influența desinenței asupra bazei verbale
f. influența desinenței asupra formativului dominat de MT
g. schimbări de accent datorate joncțiunii mai multor formative accentuate.

Cu excepția ultimului factor (g), celelalte cauze ale variației fonetice a formativelor verbale sînt identice cu cele semnalate pentru flexiunea nominală [7]. În timp ce la substantive și adjective însă locul accentului nu variază în cursul flexiunii, formativul lexical fiind întotdeauna accentuat, la verb se produc deplasări ale accentului de pe baza verbală pe morfemul de mod și timp. Desinența, dominată de Flex, nu este niciodată accentuată atît la substantiv, adjectiv, cît și la verb. Comportamentul diferit al accentului în cursul flexiunii verbale, față de cea nominală, poate fi explicat prin structura diferită a simbolurilor N, Aj, pe de o parte, și V, pe de altă parte [8]:

1. $\text{Nominal} \rightarrow \text{N}^\frown\text{Flex}$
   $\text{GAj} \rightarrow \text{Aj}^\frown\text{Flex}$
2. $\text{V} \rightarrow \text{Vb}^\frown\text{MT}^\frown\text{Flex}$

Prezența morfemului dominat de MT, al cărui statut accentual variază după clasa verbală, după mod și timp, determină variații ale poziției accentului în flexiune.

2. Obiectul lucrării de față îl constituie regulile de flexiune a verbelor. Am avut în vedere morfemele verbale [9] ale limbii române standard. Alternanțele vocalice și consonantice au fost stabilite pe baza materialului oferit de *Dicționarul limbii române moderne*, București, 1968. Am verificat unele concluzii, cînd am considerat necesar, cu ajutorul *Dicționarului invers*, București, 1957.

2.1. Pentru obținerea unor forme verbale corecte în limbă, morfemele lexicale selectează *anumite* morfeme gramaticale. Această selecție se face în raport cu:
a. clasa flexionară căreia îi aparține formativul lexical verbal
b. trăsăturile de mod și timp, stabilite prin reguli de subcategorizare
c. persoana și numărul, indicate de simbolul Flex.

Clasificarea pe care o vom utiliza în lucrare se bazează pe cea prezentată de Em. Vasiliu la cursul de gramatică transformațională, anul universitar 1965–1966, și pe cea a Valeriei Guțu Romalo, din *Morfologie structurală a limbii române*, București, 1968 [10].

---

[7] Cf. Anca Belchiță, *Flexiunea nominală în gramatica transformațională a limbii române*, SCL, XX, 1969, 4, p. 415.

[8] Ne referim aici la situațiile în care verbul este la un timp simplu. Pentru timpurile compuse, simbolul V se rescrie diferit (cf. p. 10). În componența lor intră simbolurile Part, Inf, Ger, care, în ultimă instanță, au și ele aceeași structură: baza verbală urmată de morfemul de mod, acesta la rîndul lui urmat de Flex.

[9] Am socotit morfeme verbale toate bazele verbelor din româna standard. Nu am tratat separat morfemele „polivalente" de la care, prin derivare cu sufixe diferite, putem obține verbe, substantive și adjective.

[10] Alte clasificări, discutate judicios în această ultimă lucrare, sînt:
a. fie neeconomice, sub aspectul folosirii lor într-o morfofonologie transformațională (cf. Gr. Moisil, *Probleme puse de traducerea automată. Conjugarea verbelor în limba română*, SCL, XI, 1960, 1, p. 7–25, unde sînt stabilite 15 tipuri flexionare; Jiři Felix, *Classification*

2.1.1. Ținînd seama atît de sufixele de prezent și perfect, cît și de omonimiile desinențelor de prezent, Em. Vasiliu ajunge la următoarea clasificare (tabelul 1):

Tabelul 1

Clasa		Sufixul de prezent	Sufixul de perfect	Omonimii desinențiale	Exemple
1	a	*á*	*á*	3 = 6 [11]	*cînta*
	b	*á ~ éz*	*á*	3 = 6	*lucra*
2	a	*í*	*í*	1 = 6	*sări*
	b	*í ~ ésc*	*í*	1 = 6	*citi*
3	a	*î́*	*î́*	3 = 6	*coborî*
	b	*î́ ~ ăsc*	*î́*	1 = 6	*hotărî*
4		*é*	*ú*	1 = 6	*părea*
5	a	*e*	*ú*	1 = 6	*începe*
	b	*e*	*se*	1 = 6	*prinde*

În această clasificare am operat următoarele modificări:

a. Am introdus în clasa 2 o nouă subclasă, caracterizată prin omonimia desinențelor de persoana a III-a singular și plural: *sprijini* (*el sprijină, ei sprijină*).

b. Pentru simplificare, subclasele 3 a și 3 b le-am contopit cu subclasele 2 a, respectiv 2 b, urmînd ca, printr-o regulă fonologică, să obținem formele corecte ale verbelor din clasa 3.

2.1.2. În raport cu clasificarea stabilită de Valeria Guțu Romalo (cf. *op. cit.*, p. 203–205, și, pentru o expunere mai detaliată a modalității prin care s-a ajuns la aceste rezultate, p. 143–211), am redus cele 10 conjugări la 8:

a. Verbele din conjugarea a III-a și a IV-a (*coborî*, respectiv *sprijini*) le-am încadrat într-o singură clasă. Formele diferite ale morfemelor gramaticale: *-î* (III) ~ *-i* (IV); *-a-* (III) ~ *-ea-* (IV); *-înd* (III) ~ *-ind* (IV) (cf. *op. cit.*, p. 204), pot fi motivate fonologic. Luînd ca forme de bază formativele gramaticale ale conjugării a IV-a, prin regula fonologică 12 (cf. în lucrarea de față 4.2.), ajungem la morfemele caracteristice conjugării a III-a. Autoarea recomandă includerea verbelor din conjugarea a III-a în conjugarea a IV-a *prin enumerare*, ținînd seama de numărul

des verbes roumains, „Philologica Pragensia", VII, 1963, nr. 3, p. 291–299, care distinge 12 clase de verbe).

b. fie insuficient detaliate pentru o gramatică transformațională (cf. *Gramatica limbii române*, Edit. Academiei, 1963, vol. 1, p. 245–248, care ține seama numai de sufixul infinitivului, ajungînd la patru conjugări. Alf Lombard, în *Le verb roumain*, Lund, 1954, consideră sufixul de prezent și stabilește șase clase de verbe).

[11] Notăm prin 1, pers. I sg.; 2, pers. a II-a sg.; 3, pers. a III-a sg.; prin 4, pers. I pl.; 5, pers. a II-a pl.; 6, pers. a III-a pl. La fel și la pagina 35 bis, tabelul 6.

restrîns al primelor (cf. *op. cit.*, p. 201 și 208). Gruparea verbelor în *-i* și *-î* în două conjugări este argumentată prin imposibilitatea circumscrierii fonetice a deosebirilor dintre morfemele gramaticale: „atît [-î-], cît și [-i-] sînt ocurente în condiții fonetice identice — după un radical terminat în *-r*, de exemplu: *a coborî*, *a suferi*. Le considerăm deci serii morfologic ireductibile" (*op. cit.*, p. 201). Dar, în paginile imediat următoare, sînt grupate în conjugarea a VI-a verbe ca *a hotărî* și *a feri*, care au o situație similară cu *a coborî*, respectiv *a suferi*. Motivarea este: „Deoarece toate verbele caracterizate prin sufixul de prezent {-í ~ ắsc-} au radicalul terminat în -r, finală care nu apare decît *la cîteva* (s.n.) din verbele în paradigma cărora apare sufixul {-i ~ ésc-} (care pot fi înregistrate lexical, ca excepții), le putem considera *alomorfe fonetice* ale aceluiași *alomorf morfologic*" (*op. cit.*, p. 202). Consultînd lista verbelor grupate în conjugarea a VI-a (*op. cit.*, p. 350), vedem că excepțiile, adică verbele cu radicalul în *-r* care selectează sufixele {-í ~ ắsc-}, {-á-}, {-înd} și nu {-i ~ ésc-}, {-eá-}, {-ind}, sînt într-adevăr puține: *hotărî*, *pîrî*, *tîrî*, *urî*. Dar verbele care compun conjugarea a III-a avînd un tratament similar cu aceste excepții sînt: *coborî*, *omorî*. În această situație ne pare cu totul neîntemeiat tratamentul diferit al acestor verbe: unele considerate excepții, iar altele alcătuind o conjugare deosebită. Din punct de vedere transformațional, este preferabilă soluția adoptată de autoare pentru conjugarea a VI-a: admiterea unor excepții, care vor purta în lexicon o mențiune specială. În consecință, verbele conjugărilor a III-a și a IV-a vor fi încadrate în aceeași clasă.

b. Fiindcă verbele conjugării a X-a formează neregulat participiul [12], am tratat similar componentele conjugării a IX-a și a X-a, urmînd să se aplice regulile speciale pentru obținerea formelor corecte cînd simbolul următor verbului (Vb) va fi Part, iar formativul lexical va avea specificat $\left[+\text{reg} \begin{Bmatrix}5\\6\end{Bmatrix}\right]$.

2.2. Operînd modificările arătate sub 2.1., ajungem la clasificarea verbelor expusă în tabelul 2, pe care o socotim optimă pentru o morfofonologie transformațională. Am utilizat clasele și *subclasele*, la sugestia lui Em. Vasiliu, deoarece putem formula mai simplu unele reguli de rescriere a desinențelor, indicînd, acolo unde este posibil, numai clasa, ca reprezentantă a tuturor subclaselor. Spre exemplu, pentru rescrierea morfemului de infinitiv *-í*, specificăm numai clasa 2, fără să adăugăm subclasele a, b, c. Altfel se impunea notarea contextului prin trei clase.

Pentru eventuale confruntări, dăm mai jos un tabel al corespondenței claselor de verbe stabilite cu celelalte două clasificări la care ne-am referit (tabelul 3).

3. Formativele lexicale și cele gramaticale înlocuiesc simbolurile terminale în lanțul generat de regulile de structură a frazei, de subcategorizare și de transformare ale componentului sintactic.

---

[12] Pentru modul specific de formare a participiului acestor verbe, cf. aici regulile 5, 6, cu sferă de aplicație redusă, și comentarea lor sub 4.3.

Tabelul 2

Clasa		Inf.	Ind. şi conj. prez.	Perf.	Imperfect	Gerunziu	Omonimii desinenţiale	Exemple
1	a	*á*	*á*	*á*	*á*	*înd*	3 = 6	*cînta*
	b	*á*	*á* ~ *éz*	*á*	*á*	*înd*	3 = 6	*lucra*
2	a	*í*	*í*	*í*	*eá*	*înd*	3 = 6	*coborî* *sprijini*
	b	*í*	*í*	*í*	*eá*	*înd*	1 = 6	*sări*
	c	*í*	*í* ~ *ésc*	*í*	*eá*	*înd*	1 = 6	*hotărî* *citi*
3		*eá*	*é*	*ú*	*eá*	*înd*	1 = 6	*părea*
4	a	*e*	*e*	*ú*	*eá*	*înd*	1 = 6	*începe*
	b	*e*	*e*	*se*	*eá*	*înd*	1 = 6	*prinde*

Tabelul 3

Clasificarea utilizată	Clasificarea propusă de Em. Vasiliu	Clasificarea propusă de Valeria Guţu Romalo
1 a	1 a	I
b	b	II
2 a	2 a, 3 a	III, IV
b	inclus în 2 a	V
c	2 b, 3 b	VI
3	4	VII
4 a	5 a	VIII
b	b	IX, X

3.1. Pentru formele verbale din română au fost stabilite în *Sintaxa transformaţională a limbii române* următoarele reguli de structură a frazei (numite şi reguli de constituenţi) [13]:

$$(1)\ \mathrm{V} \rightarrow \mathrm{Aux}^\frown\mathrm{Verb}$$

$$(2)\ \mathrm{Aux} \rightarrow (\mathrm{VA})^\frown\mathrm{MT}^\frown\mathrm{Flex}$$

$$(3)\ \mathrm{VA} \rightarrow \left\{ \begin{array}{l} am^\frown\mathrm{Part} \\ \left\{ \begin{array}{l} voi \\ a\c{s} \end{array} \right\}^\frown\mathrm{Inf}^\frown\left(fi^\frown\left\{ \begin{array}{l} \mathrm{Part} \\ \mathrm{Ger} \end{array} \right\}\right)^\frown\left(fi^\frown\left\{ \begin{array}{l} \mathrm{Part} \\ \mathrm{Ger} \end{array} \right\}\right) \end{array} \right\}$$

$$(4)\ \mathrm{Verb} \rightarrow (\mathrm{Refl})^\frown\mathrm{vb}^\frown(\mathrm{Aug})^\frown\mathrm{V_t}^\frown(\mathrm{Prep})\ ^{12}$$

[13] Cf. Em. Vasiliu, Sanda Golopenţia-Eretescu, *op. cit.*, p. 107–113, regulile C 14–C 17.

Prin regulile 1, 2, 4 obţinem secvenţa de simboluri:

(VA)⁀MT⁀Flex⁀(Refl)⁀vb⁀(Aug)⁀V_t (Prep) dominată de V. Acestea vor fi rescrise ca simboluri complexe (cf. *op. cit.*, p. 108, SC 8, p. 136, SC 13):

3.1.1. SC 8 I MT → [+ MT]

$$\text{II} \begin{bmatrix} \text{MT} \\ \overline{} \end{bmatrix} \rightarrow [\pm \text{Ind}]$$

$$\text{III} \begin{bmatrix} +\text{Ind} \\ \overline{} \end{bmatrix} \rightarrow [\pm \text{Prez}]$$

$$\text{IV} \begin{bmatrix} -\text{Prez} \\ \overline{} \end{bmatrix} \rightarrow [\pm \text{Perf}]$$

$$\text{V} \begin{bmatrix} +\text{Perf} \\ \overline{} \end{bmatrix} \rightarrow [\pm \text{Anter}]$$

$$\text{VI} \begin{bmatrix} -\text{Ind} \\ \overline{} \end{bmatrix} \rightarrow [\pm \text{Subj}]$$

Conform cu SC 8, modurile şi timpurile simple vor avea următoarea transcriere:

Indicativ prezent: $\begin{bmatrix} +\text{Ind} \\ +\text{Prez} \end{bmatrix}$

Imperfect: $\begin{bmatrix} +\text{Ind} \\ -\text{Perf} \end{bmatrix}$

Perfect simplu: $\begin{bmatrix} +\text{Ind} \\ +\text{Perf} \\ -\text{Anter} \end{bmatrix}$

Mai mult ca perfect: $\begin{bmatrix} +\text{Ind} \\ +\text{Perf} \\ +\text{Anter} \end{bmatrix}$

Subjonctiv prezent: $\begin{bmatrix} -\text{Ind} \\ +\text{Subj} \end{bmatrix}$

Imperativ: $\begin{bmatrix} -\text{Ind} \\ -\text{Subj} \end{bmatrix}$

Modificăm regula SC 8 (VI) prin adăugarea unei noi posibilităţi de rescriere a simbolului [—Ind]:

$$\text{SC 8 VI}': \begin{bmatrix} -\text{Ind} \\ \overline{} \end{bmatrix} \rightarrow \begin{Bmatrix} [\pm \text{Subj}] \\ [\pm \text{Perf}] \end{Bmatrix}$$

Dispunînd de forma nouă a regulii, simbolul Part poate fi transcris $\begin{bmatrix} -\text{Ind} \\ +\text{Perf} \end{bmatrix}$, urmat de Flex. Ne-am oprit asupra acestei transcrieri datorită sufixului de participiu, comun cu perfectul simplu şi mai mult ca perfectul.

Conform regulii SC 13, I, II, V, XI, în context Verb — simbolul Flex se scrie:

$$\begin{bmatrix} +\text{Flex} \\ \alpha\ \text{Plural} \\ -\text{Caz} \\ \alpha\ \text{Auditor} \end{bmatrix}$$

În *Sintaxa transformațională a limbii române*, p. 141, se arată că trăsătura (±Auditor] „apare prin selecție liberă în cadrul simbolului Personal". Acesta corespunde pronumelor personale de persoana I, a II-a singular și plural. Distincția între aceste pronume pe de o parte și pronumele personale de persoana a III-a, substantive, pronumele demonstrative, nehotărîte, de politețe, pe de altă parte, se poate stabili ținînd seama și de acest simbol. „Acordul" predicatului cu Nominalul se face deci atît în raport de număr ([α Plural]), de trăsătura semantică [Auditor], cît și de prezența sau absența trăsăturii [Personal]. În consecință, introducem trăsătura [α Personal] în rescrierea simbolului Flex. Deoarece trăsătura [—Caz] nu influențează cu nimic flexiunea verbală, o vom elimina.

Prin urmare, un predicat într-o propoziție în care Nominalul este un pronume personal de persoana a III-a, demonstrativ, nehotărît, de politețe, sau un substantiv, va avea flexiunea marcată [—Personal]. [+Personal] admite trăsătura [—Audit], pentru pronumele personal de persoana I, și [+Audit], pentru pronumele personal de persoana a II-a.

Ținînd seama de cele arătate, distingem următoarele posibilități de rescriere a simbolului Flex (în paranteze am notat corespondența în gramaticile netransformaționale):

$$\begin{bmatrix} -\text{Pl} \\ +\text{Pers} \\ -\text{Audit} \end{bmatrix}$$ (persoana I singular)

$$\begin{bmatrix} -\text{Pl} \\ +\text{Pers} \\ +\text{Audit} \end{bmatrix}$$ (persoana a II-a singular)

$$\begin{bmatrix} -\text{Pl} \\ -\text{Pers} \end{bmatrix}$$ (persoana a III-a singular)

$$\begin{bmatrix} +\text{Pl} \\ +\text{Pers} \\ -\text{Audit} \end{bmatrix}$$ (persoana I plural)

$$\begin{bmatrix} +\text{Pl} \\ +\text{Pers} \\ +\text{Audit} \end{bmatrix}$$ (persoana a II-a singular)

$$\begin{bmatrix} +\text{Pl} \\ -\text{Pers} \end{bmatrix}$$ (persoana a III-a singular)

3.1.2. Dacă verbul este la un timp compus, după regulile 1, 2, 4 se aplică regula 3, de rescriere a simbolului opțional VA:

$$V \rightarrow am^\frown[\text{Part}]^\frown[\text{MT}]^\frown[\text{Flex}]^\frown(\text{Refl})^\frown[\text{vb}]^\frown(\text{Aug})^\frown V_t{}^\frown(\text{Prep}).$$

O regulă de transformare trebuie să asigure eliminarea şi repoziţionarea unor simboluri [14]:

$$\begin{array}{lccccccccc}
 & \textit{am}^\frown & [\text{Part}]^\frown & [\text{MT}]^\frown & [\text{Flex}]^\frown & [\text{Refl})^\frown & [\text{vb}]^\frown & (\text{Aug})^\frown & \text{V}_t{}^\frown & (\text{Prep}) \\
 & 1 & 2 & 3 & 4 & 5 & 6 & 7 & 8 & 9 \\
\text{RT}_1 \Rightarrow & 5 & 1 & \emptyset & 4 & 6 & 2 & \emptyset & \emptyset & \emptyset \\
 & \multicolumn{9}{l}{(\text{Refl})^\frown \textit{am} \frown [\text{Flex}]^\frown [\text{vb}]^\frown [\text{Part}]}
\end{array}$$

Aceste simboluri terminale sînt înlocuite cu formative lexicale ([vb]) şi gramaticale ([Flex], [Part]).

3.1.3. Pentru generarea unui timp simplu, asupra secvenţei de simboluri obţinute prin regulile de structură a frazei 1, 2, 4, stabilite în *Sintaxa transformaţională a limbii române*, se aplică următoarea transformare:

$$\begin{array}{lcccccccc}
 & (\text{VA})^\frown & [\text{MT}]^\frown & [\text{Flex}]^\frown & (\text{Refl})^\frown & [\text{vb}]^\frown & (\text{Aug})^\frown & \text{V}_t{}^\frown & (\text{Prep}) \\
 & 1 & 2 & 3 & 4 & 5 & 6 & 7 & 8 \\
\text{RT}_2 \Rightarrow & \emptyset & 4 & 5 & 6 & 7 & 2 & 3 & 8 \\
 & \multicolumn{8}{l}{(\text{Refl})^\frown [\text{vb}]^\frown (\text{Aug})^\frown \text{V}_t{}^\frown [\text{MT}]^\frown [\text{Flex}]^\frown (\text{Prep})}
\end{array}$$

Deci verbul ajutător este eliminat, iar celelalte simboluri sînt repoziţionate, pentru a corespunde structurii formelor verbale simple în română.

Deoarece augmentul (Aug) şi vocala tematică (V_t) se exclud reciproc este necesară o regulă care să elimine, de la caz la caz, unul din aceste simboluri (cf. RT_3 şi RT_4):

$$\begin{array}{lccccccc}
 & (\text{Refl})^\frown & [\text{vb}]^\frown & (\text{Aug})^\frown & \text{V}_t{}^\frown & [\text{MT}]^\frown & [\text{Flex}]^\frown & (\text{Prep}) \\
 & 1 & 2 & 3 & 4 & 5 & 6 & 7 \\
\text{RT}_3 \Rightarrow & 1 & 2 & \emptyset & 4 & 5 & 6 & 7 \\
 & \multicolumn{7}{l}{(\text{Refl})^\frown [\text{vb}] \frown \text{V}_t{}^\frown [\text{MT}]^\frown [\text{Flex}]^\frown (\text{Prep})}
\end{array}$$

Condiţii de aplicare: 1. $\begin{bmatrix} \text{vb} \\ 1\text{a} \\ 2\text{a} \\ \text{b} \\ 3 \\ 4 \end{bmatrix}$

2. $\begin{bmatrix} \text{vb} \\ 1\text{b} \\ 2\text{c} \end{bmatrix}^\frown \left\{ \begin{matrix} \begin{bmatrix} +\text{Ind} \\ -\text{Prez} \end{bmatrix} \\ \begin{bmatrix} -\text{Ind} \\ \left\{ \begin{matrix} -\text{Subj} \\ +\text{Perf} \end{matrix} \right\} \end{bmatrix} \end{matrix} \right\}^\frown \begin{bmatrix} +\text{Pl} \\ +\text{Pers} \end{bmatrix}$

$$\begin{array}{lccccccc}
 & (\text{Refl})^\frown & [\text{vb}]^\frown & (\text{Aug})^\frown & \text{V}_t{}^\frown & [\text{MT}]^\frown & [\text{Flex}]^\frown & (\text{Prep}) \\
 & 1 & 2 & 3 & 4 & 5 & 6 & 7 \\
\text{RT}_4 \Rightarrow & 1 & 2 & 3 & \emptyset & 5 & 6 & 7 \\
 & \multicolumn{7}{l}{(\text{Refl})^\frown [\text{vb}]^\frown (\text{Aug}) \frown [\text{MT}]^\frown [\text{Flex}]^\frown (\text{Prep})}
\end{array}$$

---

[14] Am indicat între paranteze drepte [ ] simbolurile rescrise prin trăsături semantico-sintactice. Am reţinut numai prima expansiune a simbolului VA, pentru exemplificare. Celelalte expansiuni au, la acest nivel, o comportare identică. Nota trebuie reţinută şi pentru 3.2.1.

Condiţii de aplicare: 1. $\begin{bmatrix} \text{vb} \\ \text{1b} \\ \text{2c} \end{bmatrix}^\frown \begin{Bmatrix} [+\text{Prez}] \\ [-\text{Subj}] \end{Bmatrix}^\frown \begin{Bmatrix} [-\text{Pl}] \\ \begin{bmatrix} +\text{Pl} \\ -\text{Pers} \end{bmatrix} \end{Bmatrix}$

Regula T_3 elimină simbolul Aug cînd:

a. verbul aparţine uneia din clasele 1a, 2a, b, 3, 4, indiferent de trăsăturile de mod, timp, flexiune

b. verbul, făcînd parte din subclasa 1b sau 2c, este la orice mod şi timp, în afară de imperativ, subjonctiv şi indicativ prezent, persoana I şi a II-a plural. În componentul morfofonemic este necesară apoi o regulă cu un context complicat prin care vocala tematică se rescrie ca zero în cazul în care verbul, aparţinînd claselor 1a, 2a, b, 3, 4, este la imperativ singular, subjonctiv şi indicativ prezent, persoana I, a II-a, a III-a singular şi a III-a plural.

Simbolul V_t este suprimat prin RT_4 dacă verbul are trăsătura morfosintactică 1b sau 2c, se află la imperativ, la subjonctiv sau indicativ prezent şi este la persoana I, a II-a, a III-a singular sau a III-a plural. Augmentul se rescrie printr-o regulă morfofonemică:

$$F_1: \text{Aug} \rightarrow \begin{cases} ez\ ^{15}/1\ \text{b} \\ esc/2\ \text{c} \end{cases}$$

În *Sintaxa transformaţională a limbii române*, se recomandă, imediat după aplicarea regulilor de constituenţi, rescrierea vocalelor tematice sau a augmentului. Aceasta urmează să se facă prin reguli morfofonemice şi de subcategorizare (cf. *op. cit.*, p. 112). Deoarece lucrarea amintită se opreşte numai asupra componentului sintactic, consideraţiile referitoare la tratamentul ulterior al simbolurilor introduse prin regulile de constituenţi sînt vagi. Ne pare mai simplă utilizarea a două reguli de transformare, ca cele arătate (RT_3 şi RT_4), decît introducerea unei „serii de reguli de subcategorizare" pentru a asigura distribuirea vocalei tematice sau a augmentului la anumiţi radicali.

3.2. Conform lucrării citate, simbolul MT „nu tolerează rescrierea directă prin formative. El este încorporat în simbolul Flex" (*op. cit.*, p. 109). Deoarece pînă la acest nivel MT trebuie menţinut, propunem anumite modificări în regulile de structură a frazei. Aceste schimbări vor fi făcute pentru utilizarea unui număr mai restrîns de reguli şi simboluri, fără să aibă ca urmare o complicare a transformărilor ulterioare.

Eliminăm regula 4, de structură a frazei, urmînd ca simbolurile opţionale (Refl) şi (Prep) să fie introduse prin regula de rescriere a simbolului V (Verbal):

(1′) $\text{V} \rightarrow (\text{Refl})^\frown\text{Aux}^\frown\text{Vb}^\frown(\text{Prep})$

(2) $\text{Aux} \rightarrow (\text{VA})^\frown\text{MT}^\frown\text{Flex}$

(3) $\text{VA} \rightarrow \begin{Bmatrix} am^\frown\text{Part} \\ \begin{Bmatrix} voi \\ aș \end{Bmatrix}^\frown\text{Inf}^\frown\left(fi^\frown\begin{Bmatrix} \text{Part} \\ \text{Ger} \end{Bmatrix}\right)^\frown\left(fi^\frown\begin{Bmatrix} \text{Part} \\ \text{Ger} \end{Bmatrix}\right) \end{Bmatrix}$

[15] Simbolurile fonice pot fi rescrise în trăsături distinctive.

Regulile 2 şi 3 rămîn neschimbate. Simbolul MT însă nu va fi încorporat în Flex, ci va fi rescris prin formativele gramaticale corespunzătoare modului, timpului şi clasei din care face parte verbul (Vb).

Prin 1′ şi 2 obţinem secvenţa de simboluri :

$$V \rightarrow (\mathrm{Refl})^\frown \mathrm{VA}^\frown \mathrm{MT}^\frown \mathrm{Flex}^\frown \mathrm{Vb}$$

care vor fi rescrise ca simboluri complexe, conform celor arătate sub 3.1.1.

3.2.1. Dacă verbul este la un timp compus, se aplică regula 3:

$$V \rightarrow (\mathrm{Refl})^\frown am^\frown [\mathrm{Part}]^\frown [\mathrm{MT}]^\frown [\mathrm{Flex}]^\frown [\mathrm{Vb}]^\frown (\mathrm{Prep})$$

După rescrierea simbolului VA, este necesară eliminarea lui MT şi trecerea Flexiunii la verbul auxiliar.

$$\begin{array}{lccccccc}
 & (\mathrm{Refl})^\frown & am^\frown & [\mathrm{Part}]^\frown & [\mathrm{MT}]^\frown & [\mathrm{Flex}]^\frown & [\mathrm{Vb}]^\frown & (\mathrm{Prep}) \\
 & 1 & 2 & 3 & 4 & 5 & 6 & 7 \\
\mathrm{RT}_5 \Rightarrow & 1 & 2 & 5 & \emptyset & 6 & 3 & 7 \\
 & (\mathrm{Refl})^\frown & am^\frown & [\mathrm{Flex}] & \frown & [\mathrm{Vb}] & [\mathrm{Part}]^\frown & (\mathrm{Prep})
\end{array}$$

3.2.2. O formă verbală la un timp simplu implică suprimarea simbolului VA din secvenţa obţinută prin 1′ şi 2 :

$$\begin{array}{lcccccc}
 & (\mathrm{Refl})^\frown & \mathrm{VA}^\frown & [\mathrm{MT}]^\frown & [\mathrm{Flex}]^\frown & [\mathrm{Vb}]^\frown & (\mathrm{Prep}) \\
 & 1 & 2 & 3 & 4 & 5 & 6 \\
\mathrm{RT}_6 \Rightarrow & 1 & \emptyset & 5 & 3 & 4 & 6 \\
 & (\mathrm{Refl}) & \frown & [\mathrm{Vb}]^\frown & [\mathrm{MT}]^\frown & [\mathrm{Flex}]^\frown & (\mathrm{Prep})
\end{array}$$

Regula de transformare T_7 elimină simbolul MT dacă verbul este la imperativ singular, indicativ sau subjonctiv prezent, persoana I, a II-a, a III-a singular, a III-a plural şi intră în alcătuirea uneia din clasele 1a, 2a, b, 3, 4.

$$\begin{array}{lccccc}
 & (\mathrm{Refl})^\frown & [\mathrm{Vb}]^\frown & [\mathrm{MT}]^\frown & [\mathrm{Flex}]^\frown & (\mathrm{Prep}) \\
 & 1 & 2 & 3 & 4 & 5 \\
\mathrm{RT}_9 \Rightarrow & 1 & 2 & \emptyset & 4 & 5 \\
 & (\mathrm{Refl})^\frown & [\mathrm{Vb}] & \frown & [\mathrm{Flex}]^\frown & (\mathrm{Prep})
\end{array}$$

Condiţii de aplicare :

$$\begin{bmatrix} \mathrm{Vb} \\ 1a \\ 2a \\ b \\ 3 \\ 4 \end{bmatrix}^\frown \begin{Bmatrix} [+\mathrm{Prez}] \\ [-\mathrm{Subj}] \end{Bmatrix}^\frown \begin{Bmatrix} [-\mathrm{Pl}] \\ \begin{bmatrix} +\mathrm{Pl} \\ -\mathrm{Pers} \end{bmatrix} \end{Bmatrix}$$

Am preferat să suprimăm simbolul MT printr-o transformare decît să-l rescriem ca zero printr-o regulă morfofonemică, deoarece contextul regulii ar fi fost complicat şi ar fi impus restricţii în transcrierea sufixului de mod, timp în regula RI. O altă posibilitate ar fi să rescriem MT prin R I şi să eliminăm vocala *á* sau *í* printr-o regulă de flexiune. Aceasta însă ar determina creşterea numărului de reguli morfofonemice cu doi şi ar complica problemele puse de accent în cursul flexiunii verbale (cf. 3.5).

Pentru introducerea augmentului, adăugăm o posibilitate nouă de rescriere a lui MT ca simbol complex :

$$\text{SC 8 VII } [\text{MT}] \rightarrow \text{Aug} \Big/ \begin{bmatrix}\text{Vb}\\ 1\text{b}\\ 2\text{c}\end{bmatrix} \frown \underline{\left\{\begin{matrix}[+\text{Prez}]\\ [-\text{Subj}]\end{matrix}\right\}} \frown \left\{\begin{matrix}[-\text{Pl}]\\ \begin{bmatrix}+\text{Pl}\\ -\text{Pers}\end{bmatrix}\end{matrix}\right\}$$

Această regulă corespunde transformării T_4, prin care Aug era păstrat în condițiile de mai sus, iar vocala tematică era eliminată. Numărul de simboluri folosite în RT_4, incluzînd și simbolurile din condițiile de aplicare, este mai mare decît cel al simbolurilor din SC 8 VII.

Printr-o regulă morfofonemică F_1, Aug este înlocuit cu unul din formativele *-éz* sau *-ésc*, după cum verbul aparține clasei 1b, respectiv 2c.

3.3. După aplicarea regulilor de structură a frazei, de subcategorizare și de transformare, simbolurile terminale, convertite în trăsături semantico-sintactice și morfosintactice, sînt înlocuite prin formative lexicale și gramaticale. Formativele gramaticale sînt selectate în raport cu :

a. clasa din care face parte formativul lexical (aici, baza verbală)

b. trăsăturile morfosintactice care le caracterizează.

3.3.1. Ținînd seama de :

a. clasificarea stabilită pentru verbele limbii române standard

b. rescrierea simbolurilor MT și Flex în trăsături morfosintactice, am stabilit următoarele reguli de rescriere a simbolurilor MT și Flex, în trăsături distinctive fonologice (pentru sistemul folosit cf. sub 4.1. tabelul 8) :

$$\text{R I} \quad \left.\begin{matrix}\begin{bmatrix}+\text{Ind}\\ +\text{Prez}\end{bmatrix}\\ [-\text{Ind}]\end{matrix}\right\} \rightarrow \begin{cases}\begin{bmatrix}-\text{cons}\\ +\text{comp}\end{bmatrix} \Big/ \begin{bmatrix}\text{Vb}\\ 1\\ 3\\ 4\end{bmatrix} \text{___}\\[2ex] \begin{bmatrix}-\text{grav}\\ +\text{dif}\end{bmatrix} \Big/ \begin{bmatrix}\text{Vb}\\ 2\end{bmatrix} \text{___}\end{cases}$$

$$\text{R II} \quad \begin{bmatrix}+\text{Ind}\\ -\text{Perf}\end{bmatrix} \rightarrow \begin{cases}\begin{bmatrix}-\text{cons}\\ +\text{comp}\end{bmatrix} \Big/ \begin{bmatrix}\text{Vb}\\ 1\end{bmatrix} \text{___}\\[2ex] \begin{bmatrix}-\text{grav}\\ -\text{dif}\end{bmatrix}\begin{bmatrix}-\text{cons}\\ +\text{comp}\end{bmatrix} \Big/ \begin{bmatrix}\text{Vb}\\ 2\\ 3\\ 4\end{bmatrix} \text{___}\end{cases}$$

$$\text{R III} \quad \begin{bmatrix}-\text{Ind}\\ +\text{Perf}\end{bmatrix} \rightarrow \emptyset \Big/ \begin{bmatrix}\text{Vb}\\ 4\text{b}\end{bmatrix} \text{___}$$

$$\text{R IV} \quad [+\text{Perf}] \rightarrow \begin{cases}\begin{bmatrix}-\text{cons}\\ +\text{comp}\end{bmatrix} \Big/ \begin{bmatrix}\text{Vb}\\ 1\end{bmatrix} \text{___}\\[2ex] \begin{bmatrix}-\text{grav}\\ +\text{dif}\end{bmatrix} \Big/ \begin{bmatrix}\text{Vb}\\ 2\end{bmatrix} \text{___}\\[2ex] \begin{bmatrix}+\text{dif}\\ +\text{bem}\end{bmatrix} \Big/ \begin{bmatrix}\text{Vb}\\ 3\\ 4\text{a}\end{bmatrix} \text{___}\\[2ex] \begin{bmatrix}+\text{strid}\\ -\text{sonor}\end{bmatrix}\begin{bmatrix}-\text{grav}\\ -\text{dif}\end{bmatrix} \Big/ \begin{bmatrix}\text{Vb}\\ 4\text{b}\end{bmatrix} \text{___}\end{cases}$$

$$\text{R V}\quad \begin{bmatrix}+\text{Perf}\\+\text{Anter}\end{bmatrix} \rightarrow \begin{bmatrix}+\text{strid}\\-\text{son}\end{bmatrix}\begin{bmatrix}-\text{grav}\\-\text{dif}\end{bmatrix} \Big/ \begin{bmatrix}+\text{Perf}\\-\text{Anter}\end{bmatrix} \;___$$

$$\text{R VI Inf} \rightarrow \begin{bmatrix}-\text{cons}\\+\text{comp}\end{bmatrix} \Big/ \begin{bmatrix}\text{Vb}\\1\end{bmatrix} \;___$$

$$\rightarrow \begin{bmatrix}-\text{grav}\\+\text{dif}\end{bmatrix} \Big/ \begin{bmatrix}\text{Vb}\\2\end{bmatrix} \;___$$

$$\rightarrow \begin{bmatrix}-\text{grav}\\-\text{dif}\end{bmatrix} \begin{bmatrix}-\text{cons}\\+\text{comp}\end{bmatrix} \Big/ \begin{bmatrix}\text{Vb}\\3\end{bmatrix} \;___$$

$$\rightarrow \begin{bmatrix}-\text{grav}\\-\text{dif}\end{bmatrix} \Big/ \begin{bmatrix}\text{Vb}\\4\end{bmatrix} \;___$$

$$\text{R VIIGer} \rightarrow \begin{bmatrix}-\text{grav}\\+\text{dif}\end{bmatrix}\begin{bmatrix}+\text{nazal}\\-\text{grav}\end{bmatrix}\begin{bmatrix}-\text{strid}\\+\text{sonor}\end{bmatrix} \Big/ \begin{bmatrix}\text{Vb}\\2\end{bmatrix} \;___$$

$$\rightarrow \begin{bmatrix}+\text{grav}\\+\text{dif}\end{bmatrix}\begin{bmatrix}+\text{nazal}\\-\text{grav}\end{bmatrix}\begin{bmatrix}-\text{strid}\\+\text{sonor}\end{bmatrix} \Big/ \begin{bmatrix}\text{Vb}\\1\\3\\4\end{bmatrix} \;___$$

$$\text{RF I}^{16}\quad \begin{bmatrix}-\text{Pl}\\+\text{Pers}\\-\text{Audit}\end{bmatrix} \rightarrow \begin{bmatrix}+\text{dif}\\-\text{grav}\end{bmatrix} \Big/ [-\text{cons}] \;___ < [+\text{Prez}]$$

$$\rightarrow \begin{bmatrix}+\text{dif}\\+\text{bem}\end{bmatrix} \Big/ [+\text{Prez}] \;___$$

$$\text{RF II}\quad \begin{bmatrix}-\text{Pl}\\+\text{Pers}\\+\text{Audit}\end{bmatrix} \rightarrow \begin{bmatrix}-\text{grav}\\+\text{dif}\end{bmatrix} \Big/ [+\text{Prez}] \;___$$

$$\text{RF III}\quad \begin{bmatrix}-\text{Pl}\\-\text{Pers}\end{bmatrix} \rightarrow \begin{bmatrix}+\text{grav}\\-\text{dif}\end{bmatrix} \Big/ \begin{bmatrix}\text{Vb}\\1\end{bmatrix}{}^\frown\begin{bmatrix}+\text{Ind}\\+\text{Prez}\end{bmatrix} \;___$$

$$\rightarrow \begin{bmatrix}-\text{grav}\\-\text{dif}\end{bmatrix} \Big/ \begin{bmatrix}\text{Vb}\\2\\3\\4\end{bmatrix}{}^\frown\begin{bmatrix}+\text{Ind}\\+\text{Prez}\end{bmatrix} \;___$$

$$\text{RF IV}\quad \begin{bmatrix}-\text{Pl}\\+\text{Pers}\\+\text{Audit}\end{bmatrix} \rightarrow \text{RF II} \Big/ [-\text{Tranzit}]\begin{bmatrix}-\text{Ind}\\-\text{Subj}\end{bmatrix} \;___$$

$$\rightarrow \text{RF III} \Big/ [+\text{Tranzit}]\begin{bmatrix}-\text{Ind}\\-\text{Subj}\end{bmatrix} \;___$$

$$\text{RF V}\quad \begin{bmatrix}+\text{Pl}\\+\text{Pers}\\-\text{Audit}\end{bmatrix} \rightarrow \begin{bmatrix}+\text{nazal}\\+\text{grav}\end{bmatrix} \Big/ [+\text{Prez}] \;___$$

$$\text{RF VI}\quad \begin{bmatrix}+\text{Pl}\\+\text{Pers}\\+\text{Audit}\end{bmatrix} \rightarrow \begin{bmatrix}+\text{strid}\\-\text{cont}\end{bmatrix}\begin{bmatrix}-\text{grav}\\+\text{dif}\end{bmatrix} \Big/ \text{MT} \;___$$

[16] Am notat prin RF regulile care rescriu simbolul Flex, pentru a le deosebi mai uşor de cele anterioare, referitoare la simbolul MT.

RF VII

$$\begin{bmatrix}+\text{Pl}\\-\text{Pers}\end{bmatrix} \rightarrow \begin{bmatrix}-\text{Pl}\\-\text{Pers}\end{bmatrix} \Big/ \begin{bmatrix}\text{Vb}\\1\\2\text{a}\end{bmatrix}^\frown\begin{bmatrix}+\text{Ind}\\+\text{Prez}\end{bmatrix} ___$$

$$\rightarrow \begin{bmatrix}-\text{Pl}\\+\text{Pers}\\-\text{Audit}\end{bmatrix} \Big/ \begin{bmatrix}\text{Vb}\\2\text{b}\\\text{c}\\3\\4\end{bmatrix}^\frown\begin{bmatrix}+\text{Ind}\\+\text{Prez}\end{bmatrix} ___$$

RF VIII

$$[-\text{Pers}] \rightarrow \begin{bmatrix}-\text{grav}\\-\text{dif}\end{bmatrix} \Big/ \begin{bmatrix}\text{Vb}\\1\end{bmatrix}^\frown\begin{bmatrix}-\text{Ind}\\+\text{Subj}\end{bmatrix} ___$$

$$\rightarrow \begin{bmatrix}+\text{grav}\\-\text{dif}\end{bmatrix} \Big/ \begin{bmatrix}\text{Vb}\\2\\3\\4\end{bmatrix}^\frown\begin{bmatrix}-\text{Ind}\\+\text{Subj}\end{bmatrix} ___$$

RF IX

$$[-\text{Audit}] \rightarrow \begin{bmatrix}+\text{nazal}\\+\text{grav}\end{bmatrix} \Big/ \begin{bmatrix}+\text{Ind}\\-\text{Perf}\end{bmatrix} ___$$

RF X

$$\begin{bmatrix}-\text{Pl}\\+\text{Pers}\\+\text{Audit}\end{bmatrix} \rightarrow \begin{bmatrix}-\text{grav}\\+\text{dif}\end{bmatrix} \Big/ \begin{bmatrix}+\text{Ind}\\-\text{Perf}\end{bmatrix} ___$$

RF XI

$$\begin{bmatrix}-\text{Pl}\\-\text{Pers}\end{bmatrix} \rightarrow \emptyset \Big/ \begin{bmatrix}+\text{Ind}\\-\text{Perf}\end{bmatrix} ___$$

RF XII

$$\begin{bmatrix}+\text{Pl}\\-\text{Pers}\end{bmatrix} \rightarrow \begin{bmatrix}+\text{dif}\\+\text{bem}\end{bmatrix} \Big/ \begin{bmatrix}+\text{Ind}\\-\text{Perf}\end{bmatrix} ___$$

RF XIII

$$[-\text{Pl}] \rightarrow \emptyset \Big/ \begin{bmatrix}+\text{Ind}\\+\text{Perf}\end{bmatrix} ___$$

RF XIV

$$[+\text{Pl}] \rightarrow \begin{bmatrix}+\text{voc}\\-\text{cont}\end{bmatrix}\begin{bmatrix}+\text{grav}\\-\text{dif}\end{bmatrix} \Big/ \begin{bmatrix}+\text{Ind}\\+\text{Perf}\end{bmatrix} ___$$

RF XV

$$\begin{bmatrix}+\text{Pers}\\-\text{Audit}\end{bmatrix} \rightarrow \begin{bmatrix}-\text{grav}\\+\text{dif}\end{bmatrix} \Big/ \begin{bmatrix}+\text{Ind}\\+\text{Perf}\\-\text{Anter}\end{bmatrix}^\frown\begin{bmatrix}-\text{Pl}___\end{bmatrix}$$

$$\rightarrow \begin{bmatrix}+\text{nazal}\\+\text{grav}\end{bmatrix} \Big/ \begin{bmatrix}+\text{Ind}\\+\text{Perf}\\+\text{Anter}\end{bmatrix}^\frown\begin{bmatrix}-\text{Pl}___\end{bmatrix}$$

$$\Big/ \begin{bmatrix}+\text{Ind}\\+\text{Perf}\end{bmatrix}^\frown\begin{bmatrix}+\text{Pl}___\end{bmatrix}$$

RF XVI

$$\begin{bmatrix}+\text{Pers}\\+\text{Audit}\end{bmatrix} \rightarrow \begin{bmatrix}+\text{cont}\\+\text{diez}\end{bmatrix}\begin{bmatrix}-\text{grav}\\+\text{dif}\end{bmatrix} \Big/ \begin{bmatrix}+\text{Ind}\\+\text{Perf}\end{bmatrix}^\frown\begin{bmatrix}-\text{Pl}___\end{bmatrix}$$

RF XVII

$$[-\text{Pers}] \rightarrow \emptyset \Big/ \begin{bmatrix}+\text{Ind}\\+\text{Perf}\end{bmatrix} ___$$

RF XVIII

$$[+\text{Flex}] \rightarrow \begin{bmatrix}-\text{strid}\\-\text{sonor}\end{bmatrix} \Big/ \begin{bmatrix}\text{Vb}\\1\\2\\3\\4\text{a}\end{bmatrix}^\frown\begin{bmatrix}-\text{Ind}\\+\text{Perf}\end{bmatrix} ___$$

$$\rightarrow \begin{bmatrix}+\text{strid}\\-\text{sonor}\end{bmatrix} \Big/ \begin{bmatrix}\text{Vb}\\4\text{b}\end{bmatrix}^\frown\begin{bmatrix}-\text{Ind}\\+\text{Perf}\end{bmatrix} ___$$

3.3.2. Conform regulii R I, morfemul de indicativ, subjonctiv, prezent, imperativ, se rescrie prin /a/, după un verb din clasele 1, 3, 4 și prin /i/ după un verb din clasa 2. Nu au fost introduse alte restricții, datorită aplicării anterioare a lui RT_7 și SC 8 VII (cf. 3.2.2.). Cercetarea flexiunii verbale în română arată că la persoana I plural sufixul este /ə/ și nu /a/. O regulă fonologică (cf. 15) indică trecerea lui /a/ la /ə/, condiționată de trăsăturile simbolului Flex [17]. Deoarece accentul va fi introdus ulterior, prin RA I, nici un morfem dominat de MT nu a fost marcat ca accentuat. Pentru verbe ca *a coborî, a hotărî*, o regulă fonologică (cf. 12) înlocuiește trăsătura [— grav] a vocalei difuze, prin [+ grav], deci convertește pe /i/ la /ɨ/.

Dacă MT reprezintă imperfectul, el se rescrie fonologic prin /a/, precedat de un verb din clasa 1, și prin /ea/ în celelalte contexte (cf. R II). Diferitele realizări ale lui /ea/, determinate de trăsăturile fonologice ale bazei verbale, sînt obținute prin aplicarea regulilor de flexiune 12, 18, 19, 20.

Prin R III sufixul de participiu al verbelor din subclasa 4b este rescris ca zero. Această regulă trebuie să preceadă pe R IV, prin care se rescrie sufixul de perfect (indiferent dacă este vorba de perfect simplu, mai mult ca perfect sau participiu). Un verb din clasa 1 selectează ca morfem de perfect vocala /a/, un verb din clasa 2 — vocala /i/, un verb din clasa 3 și subclasa 4a — vocala /u/, iar verbele din 4b, al căror sufix de participiu este zero (R III), primesc la perfectul simplu sau la mai mult ca perfect sufixul /se/. Forma corectă din punct de vedere fonologic a lanțului $Vb_{[4b]}\frown MT_{[+Perf]}$ este asigurată printr-o regulă de alternanță consonantică (cf. 4). Tot la nivelul fonologic se înregistrează alternanțele /a/ $\sim$ /ə/, /e/ $\sim$ /ə/, /i/ $\sim$ /ɨ/, întîlnite în contextul verbelor din clasa 1 sau 2 (cf. 12, 15).

Regula R V introduce morfemul de mai mult ca perfect /se/ în contextul „perfect simplu". Deci, după rescrierea formativului de perfect simplu urmează — în sens liniar — înregistrarea sufixului de mai mult ca perfect, /se/.

Regulile R VI și R VII au un caracter oarecum special, în raport cu cele anterioare. Ele rescriu două simboluri — Inf, Ger, care nu sînt dominate de MT, ci sînt introduse prin reguli de structură a frazei. Deoarece în amîndouă am înregistrat condițiile morfofonemice de introducere a unui anumit formativ, le considerăm reguli morfofonemice, și nu lexicale. În *Sintaxa transformațională a limbii române*, simbolul Ger este rescris printr-o regulă lexicală: Ger $\rightarrow \begin{cases} \text{-îndu} \\ \text{-indu} \end{cases}$. Se semnalează apoi necesitatea unei reguli morfofonemice, care să selecteze, în raport cu trăsăturile bazei verbale, unul din cele două formative. Considerăm mai simplă introducerea unuia sau a altuia din formative direct printr-o regulă morfofonemică. Prin R VI, simbolul Inf, precedat de un verb din clasa 1, se rescrie prin /a/; prin /i/, precedat de un verb din clasa 2 [18]; prin /ea/, de un verb din clasa 3 și prin /e/, de un verb din clasa 4. Formativul prin care se rescrie

---

[17] Regulile fonologice la care ne referim aici sînt expuse mai jos, sub 4.2. și comentate sub 4.3.

[18] Pentru trecerea lui /i/ la /ɨ/, în anumite condiții fonetice, cf. regula de flexiune 12.

Ger (R VII) este condiționat atît de clasa din care face parte verbul, cît și de anumite trăsături fonetice ale finalei verbale. Astfel, /ind/ apare precedat de un formativ lexical din clasa 2. În celelalte situații Ger va fi transcris prin /ɨnd/. Dacă baza verbală se termină în /e, i/ sau /k', ǵ/ acest ultim sufix se realizează ca /ind/. Deoarece aici există o condiționare fonologică și nu una morfologică, pentru orice verb din clasele 1, 3, 4 simbolul Ger se rescrie /ɨnd/, urmînd ca, prin aplicarea regulii 16 în condițiile fonologice amintite, să se obțină forma corectă /ind/.

Conform regulii RF I, desinența persoanei I singular este /u/, dacă verbul este la prezent, indicativ sau subjonctiv și are o finală consonantică. Dacă fonemul final este o vocală, desinența este /i/. Excepțiile vor avea indicat în dicționar comportamentul special al finalei. Cele două desinențe au anumite realizări fonice, condiționate de trăsăturile fonologice ale formativului prin care se rescrie MT sau Vb (pentru situațiile în care MT este zero)[19].

Persoana a II-a singular se rescrie ca /i/, dacă MT este caracterizat [+ Prez] (cf. RF II).

RF III condiționează desinența de persoana a III-a singular atît de simbolul MT : indicativ prezent, cît și de clasa din care face parte formativul lexical : /ə/[20] este selectat de verbele din clasa 1, iar /e/, de celelalte verbe.

Desinența de singular la imperativ se rescrie, pentru verbele intranzitive, ca desinența persoanei a II-a singular, indicativ prezent, iar pentru verbele tranzitive, ca desinența persoanei a III-a singular, indicativ prezent. De aceea, în RF IV nu am rescris simbolul Flex prin trăsături fonetice distinctive, ci am indicat aplicarea regulilor precedente, RF II și RG III, într-un alt context semantico-sintactic.

Simbolul Flex, transcris prin persoana I plural, se rescrie ca /m/, în contextul [+ Prez], conform regulii RF V.

Indiferent de mod și timp, desinența persoanei a II-a plural este /ci/[21]. Regula RF VI, care transcrie formal cele arătate, are o aplicabilitate foarte largă.

Prin RF VII este indicată omonimia desinenței de persoana a III-a plural la indicativ prezent, cu cea de persoana I singular pentru verbele din clasele 2b, c, 3, 4, și cu persoana a III-a singular, pentru verbele din clasele 1, 2a.

Desinența persoanei a III-a singular și plural la subjonctiv prezent este /e/, în cazul verbelor din clasa 1 și /ə/, în celelalte situații. Nu am încadrat aceste desinențe în RF III, deoarece regula ar fi fost foarte complicată. Am preferat formularea unei reguli separate, RF VIII, cu atît mai mult cu cît se face vizibilă omonimia desinențială specifică subjonctivului.

Prin RF IX—RF XII este rescris simbolul Flex, dacă este precedat de un formativ gramatical al imperfectului : pentru persoana I, singular și plural, desinența este /m/ (RF IX); pentru persoana a II-a singular,

[19] Pentru realizările lor fonetice, cf. 3.4.2.

[20] Realizarea lui /ə/ ca /e/ în anumite condiții fonologice este prezentată în regula flexionară 16.

[21] Realizat /c$^{i}_{o}$/ la finală absolută.

/i/ (RF X), semivocalizat prin regula fonologică 17. Persoana a III-a singular are desinența zero (RF XI), iar a III-a plural, /u/ (RF XII). Persoana a II-a plural, am arătat, are consecvent, indiferent de mod și timp, desinența /ci/ (RF VI).

Am scindat desinența la perfect indicativ în felul următor:

a. am rescris întîi trăsătura [± Pl] (RF XII, RF XIV): formativul pentru singular este zero, iar pentru plural este /rə/

b. am indicat apoi secvențele fonice caracteristice persoanei, în raport cu trăsătura de anterioritate (RF XV—RF XVII):

— persoana I se rescrie ca /i/ la perfectul simplu și ca /m/ la mai mult ca perfect, în context [— Pl]; la plural /m/ caracterizează atît perfectul simplu, cît și mai mult ca perfectul (RF XV)

— persoana a II-a se rescrie prin/ʲi/, în context [+ Pl], oricare ar fi trăsătura de anterioritate (RF XVI)

— persoana a III-a, indiferentă la trăsătura de număr și anterioritate, se rescrie ca zero (RF XVII).

Regula RF XVIII se referă la simbolul Flex dominat de Part, deci precedat de $\begin{bmatrix} -\text{Ind} \\ +\text{Perf} \end{bmatrix}$. Flex se rescrie prin /t/, la verbele din clasele 1, 2, 3, 4a și prin /s/ la verbele din subclasa 4b. O serie de opt verbe din 4b (ex. *a coace, a sparge*), incluse de Valeria Guțu Romalo într-o conjugare independentă — a X-a —, au tratament special în cazul în care MT este caracterizat ca [+ Perf]. Nu le-am încadrat într-o clasă separată, fiind în număr restrîns și avînd în celelalte situații același tratament ca și celelalte formative lexicale din 4b. În dicționar vor avea anumite indicații și vor fi marcate printr-un asterisc. Am formulat două reguli speciale de alternanță (cf. 5 și 6), în care am indicat condiția ca segmentele fonice alternante să fie dominate de Vb.

3.4. Formativele gramaticale introduse prin regulile de sub 3.3.1. au diferite realizări, în funcție de contextul fonic în care apar.

3.4.1. Morfemele dominate de MT prezintă următoarele variante, condiționate fonetic de formativul lexical care le selectează:

— /ə/, sufix de prezent sau perfect se realizează ca /e/ dacă este precedat de o vocală palatală sau de o consoană palatală nealternantă: *noi cîntăm* ~ *noi apropiem, el cîntă* ~ *el îngenunche.*

— /i/, morfem al prezentului, perfectului și infinitivului, precedat de /r/, trece la /ɨ/, cu condiția ca formativul lexical să facă parte din 2a, c. Verbele din aceste subclase (*acoperi, oferi, suferi, opri, spori, zori*) care nu au acest tratament vor fi specificate în lexicon (cf. regula 12 și comentariul ei)

— în aceleași condiții ca mai sus, augmentul /esk/, specific verbelor din 2c, trece la /əsk/.

— /ea/, sufix de imperfect, se realizează ca:

— /a/ — dacă verbul face parte din subclasa 2a sau 2c și se termină în /r/ (excepțiile de mai sus le întîlnim și aici): *hrăneam* ~ *coboram*

— dacă verbul, indiferent de clasă, se termină în /k, g/, alternînd cu /č, ğ/: *cădeam* ~ *duceam* [22].

[22] În transcriere fonetică: /d u č a m/.

— /ja/, precedat de o vocală: *primea* ∼ *biruia*
— /ẹa/, în celelalte situații.

3.4.2. Formativele gramaticale dominate de simbolul Flex prezintă anumite realizări fonice, determinate de sufixul de mod și timp precedent sau, dacă acesta este zero, de formativul lexical la care se atașează.

a. Desinența /u/, reprezentînd persoana I singular sau a III-a plural, se realizează:
— ca vocală, /u/, precedată de două consoane lichide sau de un grup „muta cum liquida": *urlu*, *aflu*
— semivocalic, dacă este precedată de o vocală: *scriu*, *citeau*
— ca zero, precedată de orice consoană sau de orice grup consonantic în afară de grupurile amintite: *cînt*, *lucrez*.

b. /i/, desinență de persoana I sau a II-a ori intrînd în componența unei desinențe de persoana I sau a II-a, se realizează:
— /i/, precedată de grupul „muta cum liquida" sau de un grup format din două consoane lichide: *afli*, *urli*
— /j/, dacă segmentul precedent este o vocală: *dai*, *mersei*, (*tu*) *cîntai*
— /i̥/, precedată de o consoană sau de un grup consonantic, diferit de grupurile de mai sus: *lucrezi*, *cîntați*
— /∅/, dacă este precedată de o consoană palatală sau devenită palatală, ori de semivocala /j/: *mergi*, *mîngîi* [23].

c. Desinența /ə/ se realizează ca /ə/ în toate situațiile, cu excepția cazurilor în care este precedată de /ḱ, ǵ/, de /i/ sau /j/: (*el*) *îngenunché*, *apropie*, *mîngîie*. În ultima situație /j/ poate fi suprimat, poate apărea ca o preiotare sau ca /j/: [mîngîe], [mîngîⁱe], [mîngîje]. Problema acestor forme se rezolvă la nivel fonetic.

d. Condiționată morfologic și nu fonologic în acest caz, vocala /a/ se realizează ca /ə/ dacă reprezintă sufixul de prezent, indicativ sau conjunctiv și este urmată de desinența de persoana I plural sau reprezintă sufixul de perfect simplu, urmat de desinența de persoana a III-a singular: *lăsáți* ∼ *lăsăm*, *lăsái* ∼ *lăsă*.

3.4.3. Formativele gramaticale, dominate de MT și Flex [24], influențează aspectul fonic al finalei formativului lexical.

Morfemul /se/, reprezentînd sufixul de perfect pentru verbele din subclasa 4b și /s/, dominat de Part, determină alternanța consoanei finale a bazei verbului cu zero: *duc* ∼ *dusei*.

Finala formativului lexical se modifică după cum urmează:

a. Dacă sufixul gramatical începe cu /e, i/, /k, g/ trec la /č, ğ/: *fug* ∼ *fugi* ∼ *fugeam*.

b. /d/ alternează cu /z/ și /t/ cu /c/, dacă:
— sînt urmate de /i/, cu condiția ca verbul să nu aparțină subclasei 2c: *aud* ∼ *aúzi* ∼ *auzí*, *simt* ∼ *símți* ∼ *simțí*, dar *pluti* ∼ *plutise*, *pîndi* ∼ *pîndise*

---

[23] Fonetic: [merğ]; /i/ final din *mîngîi* face parte din baza verbală: [mîngîi] & [i]$_{Flex}$ → [mîngîj] & ∅.

[24] Acestea din urmă cînd sufixul de mod și timp este zero. Am tratat împreună desinențele și afixele de mod și timp, pentru a evita numeroase reluări.

— sînt urmate de sufixul /ea/, iar verbul face parte din subclasa 2b : *aud* ~ *auzeam, simt* ~ *simțeam.*

În această situație subliniem că /e/ trebuie să intre în alcătuirea sufixului /ea/. Altfel, ca desinență, /e/ nu determină această alternanță : *împarte, simte, arde.*

— /d/ reprezintă finala unui verb din clasele 3, 4 ; el este convertit în /z/ cînd simbolul MT se rescrie prin [+ Perf] : /u/ *văd* ~ *văzusem,* și cînd formativul gramatical este /ɨnd/ : *văd* ~ *văzînd, cuprind* ~ *cuprinzînd.*

— sufixul /ɨnd/ este precedat de /t/, iar verbul face parte din subclasa 4b : *scoate* ~ *scoțînd.*

c. /s/, aflat la finala morfemului verbal, urmat de /i/ — desinență de persoana a II-a singular sau dominat de MT, Inf, Part, Ger — se realizează ca /ʃ/ : *ies* ~ *iéși* ~ *ieși* ~ *ieșéam.* Se impune cu obligativitate restricția ca verbul a cărui bază se termină în /s/ să nu facă parte din clasa 2 : *sosi* (cf. regula 7 și, pentru detalii, comentariul ei, sub nr. 4.3.).

d. Grupurile consonantice /sk/ și /ʃk/ au tratament identic urmate de /e, i/ : /ʃt/ : *cunosc* ~ *cunoști* ~ *cunoaște, împușc* ~ *împuști* ~ *împuște.*

e. Specific verbal este tratamentul nazalei /n/, urmată imediat de desinența /i/ : consoana trece întotdeauna la zero : *rămîn* ~ *rămîi.* Unele forme arhaice și regionale atestă comportarea identică a lui /r/ : *cer* ~ *cei.*

3.4.4. Influența formativelor gramaticale asupra celor lexicale și a morfemelor dominate de Flex asupra celor dominate de MT se manifestă nu numai la joncțură, ci și la distanță. O anumită desinență determină o serie de alternanțe vocalice în baza verbală sau în sufixul de mod și timp [25] :

a. Indiferent de fonemul care îl precedă, /o/ accentuat alternează cu diftongul /o̯á/ dacă morfemul flexionar este /e/ sau /ə/ : *cós* ~ *coáse* ~ *să coasă.*

b. /é/ accentuat alternează cu /e̯á/ sau /á/, după contextul fonic precedent (cf. tabelul 4), dacă desinența este /ə/.

c. /e/, accentuat sau neaccentuat, alternează cu /ə/, condiționat de prezența sau absența vocalelor /e/ și /i/ în morfemul gramatical următor:

Tabelul 5 evidențiază condiționarea alternanței de segmentul precedent. El nu poate fi decît o consoană gravă noncompactă. Paralelă cu aceasta ar fi alternanța /i/ ~ /ɨ/ în același context (cf. Sanda Golopenția-Eretescu, *Alternanțele vocalice în gramatica transformațională*, SCL, XVIII, 1967, 4, regula 4, unde alternanța este dată ca generală). Subliniem însă că la verbe ea apare într-o singură situație : *vînd* ~ *vinzi.*

d. Schimbările de accent din bază, datorate unui afix gramatical accentuat, determină anumite alternanțe [26] :

— /ó/ accentuat, prin pierderea accentului, trece în unele situații la /u/ : *jóc* ~ *jucá*

[25] Avem în vedere augmentul.

[26] Precizăm că alternanțele de sub d. nu se realizează cu regularitate, de aceea în dicționar fonemul alternant sau întregul morfem lexical va avea specificat „+" sau „—" regula de alternanță.

Tabelul 4

Segm. precedent	Desinență	Alternanța /é/ ~ /eá/	Alternanța /é/ ~ /á/
p	*ă*	—	*speli ~ spală*
b	*ă*	—	*îmbeți ~ îmbată*
m	*ă*	*mergi ~ meargă*	—
f	*ă*	—	—
v	*ă*	—	*înveți ~ învață*
ʃ	*ă*	—	*șed ~ (să) șadă*
z	*ă*	—	—
č	*ă*	—	*cerni ~ (să) cearnă*
ğ	*ă*	—	*gemi ~ (să) geamă*
ḱ	*ă*	—	*chemi ~ cheamă*
ǵ	*ă*	—	*îngheți ~ înghează*
k	*ă*	—	—
g	*ă*	—	—
h	*ă*	—	—
t	*ă*	*aștepți ~ așteaptă*	—
d	*ă*	*îndemni ~ îndeamnă*	—
n	*ă*	*îneci ~ îneacă*	—
c	*ă*	*înțepi ~ înțeapă*	—
s	*ă*	*semeni ~ seamănă*	—
z	*ă*	—	—
l	*ă*	*legi ~ leagă*	—
r	*ă*	*cred ~ creadă*	—
i	*ă*	—	*fierbi ~ (să) fiarbă*

Tabelul 5

Segm. precedent	Vocala dominantă	Alternanța /e/ / /
p	*u, a*	*speli ~ spăl, spălat*
b	*u, a*	—
m	*u, a*	*semeni ~ semăn, semăna*
f	*u, a*	*suferi ~ sufăr*
v	*u, a*	*înveți ~ învăț, învățăm*

— /i/ accentuat trece la /e/ dacă vocala pierde accentul. Situația o întîlnim la numai cinci verbe

— /á/ accentuat alternează cu /ə/ în poziție neaccentuată: *lás ~ lăsăm.*

e. Alternanța /a/ ~ /ə/ apare și fără schimbarea statutului accentual. Forma a doua se realizează numai cînd desinența următoare este /u/ sau /i/ : *arátă ~ arăt ~ arăți, agáță ~ agăț ~ agăți.*

f. Menționăm și alternanța /u/ ~ Ø, care apare însă numai la verbul *uscá ~ usúc.* Tot izolată este și alternanța /a/ ~ /ə/ ~ /ɨ/ : *rămás ~ rămăséi ~*

Tabelul 6

Modul și timpul	Persoana	1 a Bază	1 a Sufix	1 b Bază	1 b Suf.	2 a Bază	2 a Suf.	2 b Bază	2 b Suf.	2 c Bază	2 c Suf.	3 Bază	3 Suf.	4 a Bază	4 a Suf.	4 b Bază	4 b Suf.
Indicativ prezent	1	/			/	/		/			/	/		/		/	
	2	/			/	/		/			/	/		/		/	
	3	/			/	/		/			/	/		/		/	
	4		/		/		/		/		/		/	/		/	
	5		/		/		/		/		/		/	/		/	
	6	/			/	/		/			/	/		/		/	
Conjunctiv prezent	1	/			/	/		/			/	/		/		/	
	2	/			/	/		/			/	/		/		/	
	3	/			/	/		/			/	/		/		/	
	4		/		/		/		/		/		/	/		/	
	5		/		/		/		/		/		/	/		/	
	6	/			/	/		/			/	/		/		/	
Perfect simplu	1		/		/		/		/		/		/		/		/
	2		/		/		/		/		/		/		/		/
	3		/		/		/		/		/		/		/	/	
	4		/		/		/		/		/		/		/		/
	5		/		/		/		/		/		/		/		/
	6		/		/		/		/		/		/		/	/	
Mai mult ca perfect	1		/		/		/		/		/		/		/		/
	2		/		/		/		/		/		/		/		/
	3		/		/		/		/		/		/		/		/
	4		/		/		/		/		/		/		/		/
	5		/		/		/		/		/		/		/		/
	6		/		/		/		/		/		/		/		/
Imperfect	1–6		/		/		/		/		/		/		/		/
Participiu			/		/		/		/		/		/			/	
Gerunziu			/		/		/		/		/		/				/
Imperativ	1	/			/	/		/			/	/		/		/	
	2		/		/		/		/		/		/	/		/	
Infinitiv			/		/		/		/		/		/	/		/	
Exemple:		*cînta*		*lucra*		*coborî*		*sări*		*isprăvi*		*părea*		*începe*		*prinde*	

~ *rămîn*. De aceea nu vom formula o regulă pentru aceste alternanțe, ci vom înregistra cele două forme în lexicon.

3.5. Spre deosebire de flexiunea nominală, în cursul flexiunii verbale accentul își schimbă poziția. În dicționar formativele lexicale sînt toate accentuate. Dacă formativul lexical este urmat de un formativ gramatical accentuat, primul pierde accentul (cf. și l.f.). În tabelul 6 a fost înregistrată poziția accentului în cursul flexiunii verbale. Pe baza acestor date pot fi stabilite morfemele de mod și timp care sînt accentuate, determinînd pierderea accentului în formativul lexical. Desinențele, ca și la substantive și adjective, nu sînt niciodată accentuate. De aceea ne oprim exclusiv la statutul accentual al morfemelor dominate de MT [27].

Formativele dominate de MT primesc accent conform regulii RA I.

$$
\text{RA I}\quad [\ \ ] \rightarrow [+\text{acc}] \;/\; \left\{
\begin{array}{l}
\begin{bmatrix}\text{Vb}\\ 1\text{a}\\ 2\text{a}\\ \text{b}\\ 3\end{bmatrix}{}^\frown \left\{\begin{array}{l}[-\text{Subj}]\\ {[+\text{Prez}]}\end{array}\right\} \underline{\quad\quad} \\[2ex]
\begin{bmatrix}+\text{Ind}\\ -\text{Perf}\\ \underline{\quad\quad}\end{bmatrix} \\[2ex]
\begin{bmatrix}+\text{Ind}\\ +\text{Perf}\\ +\text{Anter}\\ \underline{\quad\quad}\end{bmatrix} \\[2ex]
\begin{bmatrix}\text{Vb}\\ 1\\ 2\\ 3\end{bmatrix}{}^\frown \begin{bmatrix}\text{Inf}\\ \underline{\quad\quad}\end{bmatrix} \\[2ex]
\begin{bmatrix}\text{Vb}\\ 1\\ 2\\ 3\\ 4\text{a}\end{bmatrix}{}^\frown \left\{\begin{array}{l}\begin{bmatrix}+\text{Ind}\\ +\text{Perf}\\ -\text{Anter}\\ \underline{\quad\quad}\end{bmatrix}\\ \begin{bmatrix}-\text{Ind}\\ +\text{Perf}\\ \underline{\quad\quad}\end{bmatrix}\end{array}\right. \\[2ex]
\begin{bmatrix}\text{Vb}\\ 4\text{b}\end{bmatrix}{}^\frown \left\{\begin{array}{l}\begin{bmatrix}+\text{Ind}\\ +\text{Perf}\\ -\text{Anter}\\ \underline{\quad\quad}\end{bmatrix}\\ \begin{bmatrix}-\text{Ind}\\ +\text{Perf}\\ \underline{\quad\quad}\end{bmatrix}\end{array}\right\}{}^\frown [+\text{Pers}]
\end{array}\right.
$$

Deci orice sufix de imperativ, de prezent indicativ sau conjunctiv al unui verb din clasele 1a, 2a, b, 3 este accentuat. Nu am introdus, în formularea regulii, restricția de persoană, deoarece prin RT_7 (obligatoriu

---

[27] Între formativele dominate de MT includem și augmentul.

anterioară lui RA I) MT este eliminat dacă simbolul Flex se rescrie [— Pl] sau $\begin{bmatrix}+\text{Pl}\\-\text{Pers}\end{bmatrix}$. În consecință, la persoanele I, a II-a, a III-a singular și a III-a plural accentul se menține pe baza verbală, neavînd un sufix care să primească accentul prin RA I.

Indiferent de clasa din care face parte verbul, sufixele de imperfect, de mai mult ca perfect și de gerunziu sînt întotdeauna accentuate.

Verbele din clasele 1, 2, 3 la infinitiv selectează un morfem gramatical accentuat.

Sufixul de participiu și perfect simplu al verbelor din clasele 1, 2, 3, 4a sînt întotdeauna accentuate.

Verbele din subclasa 4b selectează un formativ dominat de MT accentuat la perfectul simplu numai la persoanele I și a II-a singular și plural.

3.6. În generarea unui timp compus apare, obligatoriu, unul din simbolurile *am*, *voi*, *aș*, *fi*, care urmează să fie scrise în raport cu trăsăturile flexiunii, conform tabelului 7. Pentru ele nu am formulat reguli de flexiune, deoarece ar fi avut un aspect foarte complicat și o sferă de aplicație extrem de redusă. Simbolul *fi* nu a fost trecut în tabel deoarece este invariabil.

Tabelul 7

[—Pl +Pers —Audit]	[—Pl +Pers +Audit]	[—Pl —Pers]	[+Pl +Pers —Audit]	[+Pl +Pers +Audit]	[+Pl —Pers]
am	*ai*	*a*	*am*	*ați*	*au*
voi	*vei*	*va*	*vom*	*veți*	*vor*
aș	*ai*	*ar*	*am*	*ați*	*ar*

4. Ținînd seama de structura simbolului V, după aplicarea regulilor de structură a frazei și de transformare,

$$V \rightarrow Vb^\frown MT^\frown Flex\ ^{28},$$

între formativele componente se stabilesc raporturile morfofonemice arătate sub 1 (a — f) și discutate mai sus. Schematic, ele pot fi reprezentate după cum urmează, notînd *în acest caz* prin A → B „A influențează pe B" :

a. Vb → MT (cf. 3.4.1.)
b. MT → Flex (cf. 3.4.2.)
c. Vb → Flex (cf. 3.4.2.)
d. MT → Vb (cf. 3.4.3.)
e. Flex → Vb (cf. 3.4.3.)
f. Flex → MT (cf. 3.4.4.).

[28] Am eliminat simbolurile opționale (Refl) și (Prep) deoarece nu ridică probleme la nivel morfofonemic și nu influențează cu nimic flexiunea verbală.

Aceste raporturi se concretizează într-o serie de schimbări fonice în lanțul formativelor, ajungîndu-se, prin aplicarea regulilor enunțate mai jos (4.2.), la forma corectă în limba română standard.

4.1. Matricea sistemului fonologic pe care ne-am bazat aici în formularea regulilor de flexiune ca și mai sus, sub 3.3., în enunțarea regulilor de rescriere a simbolurilor MT și Flex, este cea din tabelul 8.

Tabelul 8

		p	b	m	f	v	t	d	č	ğ	n	c	s	z	ʃ	ʒ	k	g	k′	ğ′	h	l	r	a	e	i	o	u	ə	ł
1	Consonantic	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	−	−	−	−	−	−	−
2	Vocalic	−	−	−	−	−	−	−	−	−	−	−	−	−	−	−	−	−	−	−	−	+	+	0	0	0	0	0	0	0
3	Grav	+	+	+	+	+	−	−	−	−	−	−	−	−	−	−	+	+	+	+	+	0	0	0	−	−	0	0	+	+
4	Compact	−	−	−	−	−	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	+	+	+	+	+	0	0	+	−	0	−	0	−	0
5	Difuz	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	−	−	+	−	+	−	+
6	Bemolat	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	−	−	+	+	−	−
7	Strident	0	0	0	0	0	−	−	0	0	−	+	+	+	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
8	Continuu	−	−	−	+	+	0	0	−	−	0	−	+	+	+	+	−	−	−	−	+	+	−	0	0	0	0	0	0	0
9	Diezat	0	0	0	0	0	−	−	+	+	−	−	−	−	+	+	−	−	+	+	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
10	Nazal	−	−	+	0	0	−	−	0	0	+	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
11	Sonor	−	+	0	−	+	−	+	−	+	0	0	−	+	−	+	−	+	−	+	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Am folosit sistemul de trăsături distinctive acustice din Roman Jakobson, Gunnar Fant, Morris Halle, *Preliminaries to a Speech Analysis*, Technical Report no. 13, May 1952, Acoustic Laboratory, M.I.T. În Noam Chomsky and Morris Halle, *The Sound Pattern of English*, New York, Evanston and London, 1968, sistemul trăsăturilor binare este în parte diferit. Sînt introduse unele trăsături noi, pentru caracterizarea unor limbi vest-africane și ale indienilor din America, deci care nu privesc în nici un fel româna (cf. *op. cit.*, p. 312 și urm.). Unele trăsături acustice sînt convertite în această ultimă lucrare în corespondentele lor articulatorii. Deoarece operația de transformare din acustic în articulatoriu este simplă, am folosit tot sistemul trăsăturilor acustice, pentru eventuale comparații și suprapuneri ale flexiunii verbale cu cea nominală. După stabilirea regulilor generale de flexiune în româna standard, putem schimba cu ușurință sistemul de trăsături distinctive.

4.2. Regulile de flexiune verbală au fost enunţate mai jos, începînd cu cele privitoare la alternanţele consonantice şi apoi la cele vocalice. Am respectat această ordonare, deoarece segmentele rezultate prin aplicarea regulilor de alternanţă consonantică influenţează tratamentul fonemelor vocalice următoare: spre exemplu, segmentul consonantic final /g/, devenit diezat prin influenţa lui /i/ *merg* ~ *mergi*, determină trecerea la zero a vocalei desinenţiale: /m e r ğ/.

$$1.\ \begin{bmatrix}-\text{strid}\\-\text{naz}\end{bmatrix} \rightarrow \begin{bmatrix}+\text{strid}\\-\text{cont}\end{bmatrix} \Big/ \left\{\begin{array}{l} \left.\begin{array}{l}\begin{bmatrix}+\text{cons}\\ \left\{\begin{array}{l}+\text{grav}\\+\text{naz}\\+\text{voc}\end{array}\right\}\end{bmatrix}\\ [-\text{cons}]\end{array}\right\} \text{—}\ \&\ \begin{bmatrix}-\text{grav}\\+\text{dif}\end{bmatrix} (\ldots) < \text{Vb } 1, 2a, b, 3, 4 \\ \left.\begin{array}{l}\begin{bmatrix}+\text{cons}\\ \left\{\begin{array}{l}+\text{grav}\\+\text{naz}\\+\text{voc}\end{array}\right\}\end{bmatrix}\\ [-\text{cons}]\end{array}\right\} \text{—}\ \&\ \begin{bmatrix}-\text{grav}\\-\text{dif}\end{bmatrix}\ldots\# < \begin{bmatrix}+\text{Ind}\\-\text{Perf}\end{bmatrix} \quad < \text{Vb } 2b \\ \left.\begin{array}{l}\begin{bmatrix}+\text{cons}\\ \left\{\begin{array}{l}+\text{grav}\\+\text{naz}\\+\text{voc}\end{array}\right\}\end{bmatrix}\\ [-\text{cons}]\end{array}\right\} \begin{bmatrix}+\text{sonor}\\ \overline{}\end{bmatrix}\ \&\ [\ ] \left\{\begin{array}{l}<\text{Ger}\\<[+\text{Perf}]\end{array}\right. \quad < \text{Vb } 3, 4a \\ \left.\begin{array}{l}\begin{bmatrix}+\text{cons}\\ \left\{\begin{array}{l}+\text{grav}\\+\text{naz}\\+\text{voc}\end{array}\right\}\end{bmatrix}\\ [-\text{cons}]\end{array}\right\} \text{—}\ \&\ [\ ] < \text{Ger} \quad < \text{Vb } 4b \end{array}\right.$$

$$2.\ [-\text{cont}] \rightarrow [+\text{cont}] \Big/ \begin{bmatrix}+\text{strid}\\+\text{sonor}\\ \overline{}\end{bmatrix}$$

$$3.\ \begin{bmatrix}+\text{grav}\\-\text{diez}\end{bmatrix} \rightarrow \begin{bmatrix}-\text{grav}\\-\text{cont}\\+\text{diez}\end{bmatrix} \Big/ \left.\begin{array}{l}\begin{bmatrix}+\text{cons}\\+\text{grav}\end{bmatrix}\\ \begin{bmatrix}-\text{grav}\\-\text{strid}\\-\text{cons}\end{bmatrix}\end{array}\right\} \text{—}\ \&\ \begin{bmatrix}-\text{cons}\\-\text{grav}\end{bmatrix}$$

$$4.\ [+\text{cons}] \rightarrow \emptyset \Big/ [\text{—}]_{<\text{ Vb } 4b}\ \&\ [\ ] \left\{\begin{array}{l}<\text{Part}\\<[+\text{Perf}]\end{array}\right.$$

$$5.\ [-\text{cons}]\,[+\text{cons}] \rightarrow \text{a. } [-\text{cons}] \begin{bmatrix}-\text{comp}\\-\text{naz}\end{bmatrix}^{29} \begin{bmatrix}-\text{strid}\\-\text{sonor}\end{bmatrix} \Big/ [\text{—}]_{\text{Vb*}}\ \&\ [\ ]_{\text{Part}}$$

$$\text{b. } [-\text{cons}] \begin{bmatrix}-\text{comp}\\-\text{naz}\end{bmatrix} \begin{bmatrix}+\text{strid}\\-\text{sonor}\end{bmatrix} \begin{bmatrix}-\text{grav}\\-\text{dif}\end{bmatrix} \Big/ [\text{—}]_{\text{Vb*}}\ \&[\ ] \begin{bmatrix}+\text{Ind}\\+\text{Perf}\end{bmatrix}$$

---

[29] Nu am specificat şi trăsătura [−sonor] deoarece există o regulă de redundanţă fonologică prin care orice consoană care precedă o altă consoană surdă este nonsonoră (cf. Anca Belchiţă *Morpheme Structure Rules in the Generative Grammar of the Romanian Language* II, RRL, 1, 1968, regula P2a).

$$6.\ [+\text{cons}]\,[+\text{cons}] \rightarrow \begin{cases} \text{a. } [+\text{cons}]\begin{bmatrix}-\text{strid}\\-\text{sonor}\end{bmatrix} \Big/ [\underline{\quad}] < \text{Vb}^{*}\ \&\ [\ ] < \text{Part} \\ \text{b. } [+\text{cons}]\begin{bmatrix}+\text{strid}\\-\text{sonor}\end{bmatrix}\begin{bmatrix}-\text{grav}\\\text{dif}\end{bmatrix} \Big/ [\underline{\quad}] < \text{Vb}^{*}\ \&\ [\ ] < \begin{bmatrix}+\text{Ind}\\+\text{Perf}\end{bmatrix} \end{cases}$$

$$7.\ [-\text{diez}] \rightarrow [+\text{diez}] \Big/ \begin{bmatrix}-\text{grav}\\+\text{cont}\\-\text{sonor}\\\underline{\quad}\end{bmatrix} \begin{Bmatrix}<\text{Vb } 1, 3, 4\\<\text{Aug}\end{Bmatrix} \begin{Bmatrix}\left(\begin{bmatrix}-\text{diez}\\-\text{naz}\end{bmatrix}\right) \& \begin{bmatrix}-\text{grav}\\+\text{dif}\end{bmatrix}\\ \begin{bmatrix}-\text{diez}\\+\text{comp}\end{bmatrix} \& \begin{bmatrix}-\text{cons}\\-\text{grav}\end{bmatrix} \#\end{Bmatrix}$$

$$8.\ [+\text{comp}] \rightarrow [-\text{naz}] \Big/ \begin{bmatrix}-\text{grav}\\+\text{cont}\end{bmatrix}\begin{bmatrix}-\text{diez}\\\underline{\quad}\end{bmatrix} \& \begin{bmatrix}-\text{cons}\\-\text{grav}\end{bmatrix}$$

$$9.\ \begin{bmatrix}+\text{naz}\\-\text{grav}\end{bmatrix} \rightarrow \emptyset \Big/ \underline{\quad} \ \& \begin{bmatrix}-\text{grav}\\+\text{dif}\end{bmatrix} < \text{Flex} \quad < \begin{bmatrix}\text{Vb}\\-\text{neol}\end{bmatrix}$$

$$10.\ [+\text{diez}] \rightarrow [+\text{comp}] \Big/ \begin{bmatrix}-\text{voc}\\+\text{cont}\end{bmatrix} \underline{\quad}$$

$$11.\ \emptyset \rightarrow \begin{bmatrix}+\text{comp}\\+\text{acc}\end{bmatrix} \Big/ \begin{bmatrix}-\text{dif}\\ \begin{Bmatrix}-\text{grav}\\+\text{bem}\end{Bmatrix}\\+\text{acc}\end{bmatrix} \underline{\quad} \ldots \& \begin{bmatrix}-\text{dif}\\-\text{bem}\end{bmatrix}$$

$$12.\ [-\text{grav}] \rightarrow [+\text{grav}] \Big/ \begin{bmatrix}-\text{voc}\\-\text{comp}\end{bmatrix}\begin{bmatrix}-\text{dif}\\\underline{\quad}\end{bmatrix} \ldots \& \begin{Bmatrix}[+\text{comp}]\\ [+\text{grav}]\\ [+\text{bem}]\end{Bmatrix}$$
$$\& \ldots \left\{\begin{bmatrix}-\text{voc}\\-\text{grav}\\+\text{comp}\end{bmatrix}\begin{bmatrix}-\text{dif}\\+\text{acc}\\\underline{\quad}\end{bmatrix}\begin{bmatrix}-\text{cons}\\+\text{comp}\end{bmatrix}\right\} \ldots \&$$
$$\begin{bmatrix}+\text{voc}\\-\text{cont}\end{bmatrix} \& \underline{\quad}$$

$$13.\ \begin{bmatrix}-\text{cons}\\+\text{comp}\end{bmatrix} \rightarrow \emptyset \Big/ \begin{bmatrix}-\text{grav}\\-\text{dif}\end{bmatrix} \underline{\quad} \ldots \& \ldots \begin{bmatrix}-\text{cons}\\-\text{grav}\end{bmatrix}$$

$$14.\ [+\text{acc}] \rightarrow [-\text{acc}] \Big/ \underline{\quad} (\ldots \& \ldots)\ [+\text{acc}]$$

$$15.\ [+\text{comp}] \rightarrow [+\text{grav}] \Big/ \begin{cases} \begin{bmatrix}-\text{dif}\\\underline{\quad}\end{bmatrix} \ldots \& [+\text{acc}] < \text{MT} \\ \underline{\quad} \ldots \& \begin{bmatrix}+\text{dif}\\-\text{acc}\end{bmatrix} < \text{Flex} \\ \begin{bmatrix}-\text{cons}\\\underline{\quad}\end{bmatrix} \begin{Bmatrix} < [+\text{Prez}]^\frown \begin{bmatrix}+\text{Pl}\\+\text{Pers}\\-\text{Audit}\end{bmatrix} \\ < \begin{bmatrix}+\text{Perf}\\-\text{Anter}\end{bmatrix}^\frown \begin{bmatrix}\text{Pl}\\-\text{Pers}\end{bmatrix} \end{Bmatrix} \end{cases}$$

$$16.\ [+\text{grav}] \rightarrow [-\text{grav}] \;/\; \left\{\begin{matrix} \begin{bmatrix}-\text{grav}\\ +\text{dif}\end{bmatrix} \\ [+\text{diez}] \end{matrix}\right\} \& __$$

$$17.\ \begin{bmatrix}+\text{dif}\\ -\text{acc}\end{bmatrix} \rightarrow [-\text{voc}] \;/\; \begin{matrix} [-\text{cons}] __ \left\{\begin{matrix}\&\\ \#\end{matrix}\right. \\ \left.\begin{matrix}\begin{bmatrix}-\text{voc}\\ -\text{cons}\end{bmatrix}\\ [-\text{cons}]\ [+\text{voc}]\end{matrix}\right\} \& __ \\ \& \{\ldots __ [-\text{cons}] \ldots\} \& \end{matrix}$$

$$18.\ \begin{bmatrix}-\text{grav}\\ -\text{dif}\end{bmatrix} \rightarrow ø \;/\; \left.\begin{matrix}[+\text{diez}]\\ \begin{bmatrix}-\text{grav}\\ +\text{dif}\end{bmatrix}\end{matrix}\right\} __ [-\text{cons}]$$

$$19.\ [-\text{dif}] \rightarrow [+\text{dif}] \;/\; \begin{matrix} \left\{\begin{matrix}[-\text{cons}]\\ [-\text{reg } 18]\end{matrix}\right\} \begin{bmatrix}-\text{cons}\\ -\text{grav}\end{bmatrix}\begin{bmatrix}-\text{cons}\\ +\text{comp}\end{bmatrix} \\ [+\text{bem}]\ \&\ [+\text{acc}] \end{matrix}$$

$$20.\ \begin{bmatrix}+\text{grav}\\ -\text{dif}\end{bmatrix} \rightarrow ø \;/\; __ \begin{bmatrix}-\text{cons}\\ +\text{comp}\end{bmatrix}$$

$$21.\ [\ ] \rightarrow [-\text{voc}] \;/\; \begin{matrix} \begin{bmatrix}-\text{comp}\\ \left\{\begin{matrix}-\text{grav}\\ +\text{bem}\end{matrix}\right\}\end{bmatrix} [-\text{cons}] \\ [-\text{cons}] \begin{bmatrix}+\text{dif}\\ -\text{grav}\end{bmatrix} \end{matrix}$$

$$22.\ [\ ] \rightarrow [+\text{sonor}] \;/\; [-\text{cons}]$$

$$23.\ [\ ] \rightarrow [-\text{sonor}] \;/\; \begin{matrix} [-\text{voc}] \\ \begin{bmatrix}-\text{voc}\\ -\text{cons}\\ +\text{dif}\\ -\text{grav}\end{bmatrix} \left\{\begin{bmatrix}-\text{voc}\\ -\text{cons}\\ +\text{dif}\end{bmatrix}\right. \\ [-\text{cons}][-\text{voc}] \end{matrix}$$

$$24.\ \begin{bmatrix}-\text{sonor}\\ +\text{dif}\\ +\text{bem}\end{bmatrix} \rightarrow ø \;/\; __ \#$$

$$25.\ \begin{bmatrix}-\text{son}\\ +\text{dif}\\ -\text{grav}\end{bmatrix} \rightarrow ø \;/\; \left.\begin{matrix}[+\text{diez}]\\ \begin{bmatrix}+\text{dif}\\ -\text{grav}\end{bmatrix}\end{matrix}\right\} __ \#$$

4.3. Regula 1 transformă caracterul nonstrident nonnazal al unei consoane (/t, d/) aflate la finala bazei verbale în strident noncontinuu (/c, ḑ/), cu următoarele condiții :

a. verbul să aparţină claselor 1, 2a, b, 3, 4 (deci este exclusă subclasa 2c: *dovedi*, *plăti*), iar morfemul gramatical următor să fie sau să înceapă cu o vocală nongravă difuză (/i/)

b. dacă vocala nongravă este nondifuză (/e/), făcînd parte obligatoriu din desinenţa de imperfect, verbul trebuie să intre în componenţa subclasei 2b

c. verbul să facă parte din clasele 3, 4a şi să fie urmat de un morfem dominat de Ger sau caracterizat [+ Perf]: /kəḑɨnd/, /kəḑut/, /kəḑusem/. Regula în acest caz se aplică numai finalelor sonore: /bətɨnd/, nu */bəcɨnd/, /bətusem/, nu */bəcusem/

d. verbul să facă parte din subclasa 4b, indiferent dacă fonemul final este sau nu sonor, şi morfemul gramatical să fie dominat de Ger: /kuprinḑɨnd/, /skocɨnd/.

Am indicat segmentul fonic precedent al consoanelor alternante, pentru a evita formele /st/ ~ */sc/, /ʃt/ ~ */ʃc/, nerealizate în română.

Regula 2 transformă caracterul noncontinuu al stridentei sonore obţinute prin 1 în caracter continuu. Ordinea 1—2 este obligatorie în acest caz. Dacă pentru realizarea alternanţei /t/ ~ /c/ este suficientă prima regulă, pentru corelativa sonoră a acestei alternanţe se impune folosirea regulilor 1, 2. În sistemul fonologic al românei standard nu mai apare fonemul sonor obţinut prin 1: /ḑ/. De aceea, pentru formele corecte, /kəzɨnd/, /kəzut/, /krezusem/, /kuprinzɨnd/, aplicăm regula 2 [30].

Prin regula 3 se obţine forma a doua a alternanţei /k, g/ ~ /č, ğ/, realizată la finala morfemului lexical, urmată imediat de o vocală nongravă (/e, i/). Vocala „dominantă" poate fi iniţiala unui morfem gramatical sau poate reprezenta singură acest morfem, poate fi în acelaşi timp finală de sufix sau de cuvînt, de aceea nu am făcut nici o precizare în acest sens în regulă. Esenţial este ca vocala să urmeze imediat consoana alternantă, iar aceasta din urmă să nu fie precedată de /s/, /ʃ/: /k u l e g/ ~ /k u l e ğ/ ~ /k u l e ğ e/, dar /m u ʃ k/ ~ / m u ʃ t i̯/ ~ / m u ʃ t e/.

Regula 4 elimină consoana finală a oricărei baze verbale din subclasa 4b dacă este urmată de un morfem gramatical dominat de [+ Perf] sau Part: /d u k/ ~ /d u k/ & /s e/ & /i/ > /d u s e i/ sau /d u k/ & ∅ & /s/ > /d u s/. Nu am transcris formativele gramaticale în regulă, deoarece ele se rescriu prin R III, IV, RF XVII.

Regulile 5 şi 6 sînt reguli speciale, aplicabile numai acelor verbe din subclasa 4b care sînt notate în lexicon cu asterisc. Prin ele este modificată finala acestor verbe, după cum urmează:

5 — consoana finală precedată de o vocală trece la:

a. /pt/ dacă în lanţul de simboluri terminale Vb* este urmat de Part: /s u g/ ~ /s u p t/

b. /ps/ dacă Vb* este urmat de [+ Perf]: /s u g/ ~ /s u p s e/.

6 — consoana finală precedată de o altă consoană trece la:

a. /t/ în cazul în care după Vb* urmează simbolul Part: /s p a r g/ ~ /s p a r t/

---

[30] Pentru motivarea acestei modalităţi de exprimare a celor două alternanţe, cf. Anca Belchiţă, *Flexiunea nominală în gramatica transformaţională a limbii române*, în SCL, XX, 1969, 5, p. 525.

b. grupul /se/ dacă morfemul următor bazei verbale este dominat de [+ Perf]: /s p a r g/ ~ /s p a r s e/. În dicționar, verbele notate [Vb]* vor avea indicația [– R III, IV], [– RF XVII].

Restricțiile privind segmentele care precedă fonemele alternante /t, d/ și /k, g/ au fost motivate prin tratamentul special al grupurilor /st/, /sk/, /ʃk/ (cf. interpretarea regulilor 1 și 3). Regulile 7 și 8 se ocupă de aceste grupuri.

Prin regula 7 caracterul nondiezat al nongravei surde continue /s/ este transformat în [+ diezat]: /ʃ/. Regula se aplică verbelor din clasele 1, 3, 4

a. dacă /s/ este urmat imediat de un morfem gramatical dominat de MT sau Flex, care este format sau începe cu o vocală difuză nongravă /i/: /a p ə s/ ~ /a p e ʃ i/. Verbele din clasa 2 care prezintă alternanța /s/ ~ /ʃ/: /i e s/ ~ /i e ʃ i/ și, parțial, /m i r ó s/ ~ /m i r o s í/ ~ m i r ó ʃ i/ vor purta în dicționar mențiunea [+ regula 7], pentru toate formele sau pentru o parte din ele

b. dacă /s/ este urmat de /t/ și morfemul gramatical imediat următor este sau începe cu /i/: /m a n i f e s t/ ~ /m a n i f e ʃ t i/

c. dacă după /s/ urmează o compactă nondiezată /k/, iar morfemul gramatical este o vocală nongravă /e,i/. Regula se referă în acest caz atît la verbele din clasele amintite: /k u n o s k/ ~ /k u n o ʃ k i/, cît și la augmentul /e s k/ ~ /e ʃ k i/ /e ʃ k e/.

După cum se vede, formele obținute sub c nu se realizează în română. Pentru a ajunge la formele corecte ale alternanței /sk/ ~ /ʃt/ se aplică regula 8, prin care caracterul compact al consoanei nondiezate este transformat în nonnazal. Regula se aplică atît grupului /ʃk/ obținut prin 7, cît și formativelor care în dicționar au finala /ʃk/: /m u ʃ k/ ~ /m u ʃ t i/ ~ /m u ʃ t e/.

Este evidentă obligativitatea ordinii 7 — 8 a acestor două reguli.

Regula 9 elimină consoana nazală /n/ dacă este urmată imediat de *desinența* /i/. Subliniem că /i/ nu poate fi morfem de mod și timp, ci trebuie să fie dominat de Flex. Regula se aplică numai verbelor care au trăsătura [– neologic]: /p u n/ ~ /p u i/. Pentru forme arhaice și regionale, regula ar putea fi extinsă și la lichida noncontinuă /r/: /č e r/ ~ /č e i/. Regula 9 este specifică verbelor. O regulă asemănătoare în flexiunea nominală elimină lichida continuă /l/ în aceleași condiții.

Prin regula 10, caracterul diezat al continuelor /ʃ, ʒ/ este transformat în compact. Ea se aplică înainte de 14 și 16. Dacă /ʃ, ʒ/ ar fi notate [+ diez], în lanțul /ʃ e d/ & /e/, regula 14 ar genera forma dialectală /ʃ e d e/, pentru forma literară /ʃ a d e/. Prin regula 16 desinența /ə/ ar fi convertită la /e/, după /ʃ, ʒ/: /ɨ n f a ʃ e/ [31], dacă nu am aplica înainte regula 9.

Regulile privitoare la alternanțele consonantice sînt urmate, așa cum am arătat sub 4.2., de cele referitoare la vocale.

Prin regula 11 este introdusă vocala compactă accentuată /a/ după una din vocalele /é/ sau /ó/ dacă morfemul flexionar este /ə/ sau /e/.

---

[31] Dialectal, forma este întîlnită. Nu este corectă în limba literară. Aici și în exemplul de mai sus este clară importanța ordonării unor reguli de flexiune pentru obținerea anumitor forme dialectale. Cf. Em. Vasiliu, *Toward a Generative Phonology of Daco-Romanian Dialects*, în „Journal of Linguistics," vol. 2, nr. 1, 1966.

Regula este comună substantivelor, adjectivelor și verbelor[32]. În flexiunea verbală regula se aplică și unor formative gramaticale cum ar fi augmentele *-ez* și *-esc*.

Regula 12 convertește caracterul nongrav al unei vocale nondifuze (e) în grav : /ə/, în următoarele condiții :

a. dacă vocala nondifuză este precedată de o consoană noncompactă /p, b, m, f, v/, iar desinența care domină alternanța este /u/ sau /ə/ : /s p é l/ & /u/ > /s p ə l/ ; /s p e a l/ & /ə/ > /s p ə a l ə/ [33].

b. vocala /e/ trebuie să fie precedată de /ʃ, ʒ/ și urmată imediat de /a/, întregul grup /ʃ e a/, /ʒ e a/ făcînd parte dintr-un singur formativ : /a ʃ e a z ə/ > /a ʃ ə a z ə/ [33].

c. regula se aplică și *oricărei* vocale nongrave (/e, i/) dacă alcătuiește sau este fonemul inițial al unui morfem gramatical selectat de o bază verbală terminată în /r/ :

/h o t ə r/ & /i/ > /h o t ə r ɨ/.
/h o t ə r/ & /esk/ > /h o t ə r ə s k/.
/h o t ə r/ & /eam > /h o t ə r ə a m/ [33].

Adăugăm că formativul lexical trebuie să facă parte din clasele 2a, c. Verbele care nu au acest tratament (cf. p. 34) vor avea în dicționar mențiunea [— regula 12]. Precizarea clasei verbale este necesară pentru a evita forma ca : */a r ɨ/, */l u k r ə z/, */el p a r ə/, */s ə r ɨ/.

Regula 13, o regulă de monoftongare, reduce în formativul lexical vocala /a/ din grupul /ea/ dacă desinența care domină alternanța este o vocală nongravă :

$$/t\,r\,é\,k/\,\&\,/e/ \xrightarrow{1} /t\,r\,é\,č\,e/ \xrightarrow{11} /t\,r\,é\,á\,č\,e/ \xrightarrow{13} /t\,r\,é\,č\,e/.$$

Prin regula 14 este eliminat accentul unui segment vocalic dacă este urmat imediat de o vocală accentuată sau la distanță de un sufix accentuat. În prima situație se află grupurile /éá/, /óá/, /ə́á/, obținute prin regulile 11, 12. Vom aplica 14 întotdeauna după 13. Altfel /é/ rezultat prin 13 ar pierde accentul. Cea de a doua posibilitate se referă la suprimarea accentului bazei verbale, urmată de un sufix accentuat, introdus prin RA I.

Caracterul compact al vocalei nondifuze este transformat prin regula 15 în grav, dacă :

a. vocala face parte din baza verbală, iar morfemul gramatical următor este accentuat

b. formativul lexical este urmat de desinența /u/ (realizată ca zero) sau /i/ : /a g ə́ c/ ~ /a g ə́ c i/ ~ /a g á c ə/. Deoarece această situație nu este generală, verbele care nu au acest tratament vor fi notate în dicționar [— regula 15]

c. vocala face parte dintr-un morfem de prezent sau perfect simplu urmat, în primul caz, de desinența de persoana I plural : /k ɨ n t á c i/ ~ /k ɨ n t ə́ m/, în al doilea caz de desinența de persoana a III-a singular : /k ɨ n t á j/ ~ /k ɨ n t ə́/.

---

[32] Pentru motivarea acestei formulări, cf. Anca Belchiță, *Flexiunea nominală în gramatica transformațională a limbii române*, SCL, XX, 1969, 5, p. 527.

[33] Formele corecte se realizează după aplicarea regulii 20, de eliminare a lui /ə/ din grupul /əa/ : /s p a l ə/, /a ʃ a z ə/, /h o t ə r a m/.

Regula 16 transformă caracterul grav al vocalelor /ə, ɨ/, dominate de Flex sau Ger, în nongrav: /e, i/. Desinența trebuie să fie precedată de vocala /i/ sau de o consoană diezată, reprezentînd finala morfemului lexical.

Prin 17 este „semivocalizat" un fonem difuz /i, u/ neaccentuat dacă:

a. este precedat de o vocală și aflat la finală de morfem sau de cuvînt

b. reprezintă inițiala unui morfem gramatical, iar finala formativului precedent este o consoană propriu-zisă, o vocală sau o lichidă precedată la rîndul ei de o vocală

c. este urmat imediat de o vocală, amîndouă fonemele făcînd parte din același formativ.

Vocala /e/ din grupul /ea/, precedat de o consoană diezată sau de /i/, este eliminată prin regula 18, aplicabilă indiferent de prezența semnului de concatenare (&) [34].

Caracterul nondiezat al vocalei nongrave /e/ este convertit în difuz /i/ prin regula 19 dacă fonemul este precedat de o vocală și urmat de compacta /a/. Segmentul precedent trebuie să fie însă diferit de /i/; faptul este specificat în 19 prin marca [— regula 18] (cf. regulile 16—17 în flexiunea nominală). Aceeași transformare a trăsăturii [— dif] în [+ dif] se produce și în context [+ bem] (/o/ > /u/) dacă formativul verbal este urmat de un sufix accentuat: /ʒ ó k/ ~ /ʒ u k ə m/. Remarcăm însă că nu toate verbele au acest tratament. Statistic, s-ar putea stabili dacă este mai economic să notăm în dicționar verbele care nu prezintă această alternanță prin [— regula 19] sau cele care realizează alternanța /ó/ ~ /u/ prin [+ regula 19], după cum sînt mai numeroase cele din prima sau a doua categorie. Soluția din urmă ar impune o mențiune specială în formularea regulii. Schimbarea poziției accentului în cuvînt determină și alternanța /i/ ~ /e/. Deoarece ea apare la numai cinci verbe, nu am încadrat-o într-o regulă specială.

Grupul /əa/, neatestat în română, este redus la /a/ prin regula 20, care elimină, în această poziție, vocala gravă nondifuză /ə/, indiferent de prezența semnului de concatenare (cf. exemplele de la pagina 200 și nota 33).

Ca și 17, regula 21 este o regulă de semivocalizare. Spre deosebire de prima, 21 se aplică după suprimarea semnului de joncțură a formativelor lexicale și gramaticale. Prin ea este conferit caracter semivocalic fonemelor /e, o/, urmate de o vocală: /k o̯ a s e/, /a l e̯ a r g ə/ sau lui /i/ precedat de o vocală: /eu s u j/.

Nefiind distinctivă pentru vocale, trăsătura [+ sonor] nu este specificată în matricea sistemului vocalic. Prin 22 este introdusă această trăsătură, necesară regulilor următoare.

O vocală sau o semivocală aflată la finală de cuvînt primește caracter nonsonor prin regula 23 dacă este precedată de o consoană propriu-zisă, de fonemul difuz nongrav /i/ sau /j/, de o lichidă precedată la rîndul ei de o vocală.

---

[34] Am notat prin acest semn inițiala sau finala unui formativ. Legătura între simbolurile care domină formativele a fost notată prin „⁀".

La finală de cuvînt vocala sau semivocala difuză bemolată desonorizată /u/ sau /w/ se suprimă (cf. regula 24):

/k ɨ n t/ & /u/ $\xrightarrow{23}$ /k ɨ n t u̥/ $\xrightarrow{24}$ /k ɨ n t/.

Precedată de o consoană diezată sau de vocala /i/, vocala sau semivocala difuză nongravă /i/ sau /j/ este eliminată prin regula 25:

/m e r g/ &/ i/ $\xrightarrow{3}$ /m e r ğ i̥/ $\xrightarrow{23}$ /m e r ğ i̥/ $\xrightarrow{25}$ /m e r ğ/

/m ɨ n g ɨ i/ & /i/ $\xrightarrow{17}$ /m ɨ n g ɨ j/ & /i/ $\xrightarrow{23}$ /m ɨ n g ɨ j i̥/ $\xrightarrow{25}$ /m ɨ n g ɨ j/

În alte condiţii vocala desonorizată se păstrează:

/k ɨn t/ & /i/ $\xrightarrow{11}$ /k ɨ n c i/ $\xrightarrow{23}$ /k ɨ n c i/.

5.1. Regulile flexiunii verbale, care au format obiectul lucrării de faţă, relevă importanţa trăsăturilor fonologice ale formativelor în raport cu cele morfosintactice.

Sînt rare situaţiile în care trăsăturile morfosintactice determină un anumit tratament fonologic al formativelor. Dintre cele 25 de reguli, numai 6 sînt condiţionate, total sau parţial, de anumite trăsături morfosintactice. În celelalte situaţii exclusiv caracteristicile fonice determină schimbări în aspectul fonologic al formativelor.

5.2. În raport cu alternanţele consonantice şi cu cele vocalice, relaţiile dintre morfemele lexicale şi cele gramaticale sînt diferite.

Alternanţele consonantice se realizează numai *la jonctura* bazei verbale cu morfemul de mod şi timp sau cu desinenţa, cînd formativul dominat de MT este zero. Tot la jonctură apare alternanţa consonantică /sk/ ~ /ʃt^{i}/, /ʃte/, de data aceasta între două morfeme gramaticale: primul dominat de Aug, al doilea de Flex.

Alternanţele vocalice se produc în condiţii mai variate. Ele includ alternanţe între două vocale, între o vocală şi un diftong, între o vocală şi o semivocală. Poziţiile în care se realizează aceste alternanţe sînt multiple: în interiorul formativului lexical, la jonctura cu un formativ gramatical, la iniţiala morfemului dominat de MT şi, mai rar, de Flex.

Dacă rolul accentului în cazul alternanţelor consonantice este nul, pentru alternanţele vocalice accentul are un rol fundamental de cele mai multe ori. Variaţiile poziţiei accentului în cuvînt, determinate de statutul accentual al afixelor de mod şi timp, au ca urmare modificarea unor trăsături ale fonemelor afectate de această schimbare.

Multitudinea factorilor care condiţionează alternanţele vocalice are ca urmare o oarecare neregularitate a realizării lor. De aceea sînt mai dese situaţiile pentru care sînt necesare menţiuni speciale în dicţionar.

5.3. În comentarea regulilor am subliniat, în repetate rînduri, cerinţa respectării unei anumite ordini. Alcătuind un ciclu transformaţional, regulile de flexiune de la 1 la 20 se aplică asupra formativelor care rescriu simbolurile Vb ⁀ MT ⁀ Flex în ordinea indicată, ori de cîte ori apare acest lanţ.

Schimbarea ordinii de aplicare a unor reguli determină apariția unor forme dialectale. Studierea acestui aspect poate releva aspecte interesante ale unei tipologii dialectale [35]. Unele forme intermediare între aspectul fonologic inițial al lanțului de morfeme si cel final din româna contemporană coincid cu forme atestate în istoria limbii. De multe ori aspectele istorice pot sugera soluții mai simple pentru unele forme actuale. Într-o fonologie generativă a limbii române contemporane, însă, aspectul sincronic nu trebuie subordonat celui diacronic. Numai după alcătuirea unei fonologii generative istorice, deosebită de cea sincronică, o comparație cu fonologia limbii contemporane poate conduce la concluzii interesante.

16 oct. 1969

Centrul de cercetări fonetice și dialectale
București, Calea Victoriei, 194

[35] Cf. Em. Vasiliu, *op. cit.*, 1966.

4 – c. 5070

CONJUNCTIVUL PERFECT ROMÂNESC. PRIVIRE DIACRONICĂ

DE

C. FRÂNCU

I. Conjunctivul perfect, una din cele mai puţin frecvente forme verbale din limba română, este în acelaşi timp şi una din cele mai puţin studiate sub raport diacronic şi sincronic. Gramaticile istorice ocupîndu-se mai ales de timpurile sintetice, moştenire din latină, îl ignoră, gramaticile descriptive îi acordă, în general, puţină atenţie. Lingvişti de renume (S. Puşcariu, Al. Philippide, Ov. Densusianu, W. Meyer-Lübke, Leca Morariu, Iorgu Iordan, Al. Rosetti, Al. Graur) care, în lucrările lor, s-au oprit asupra fiecărei forme verbale în parte, nu-l iau în discuţie sau sînt foarte laconici în ce priveşte conjunctivul perfect. Singurele lucrări speciale consacrate istoriei acestui timp sînt cea a lui Al. Lambrior, *Ceva despre conjunctivul românesc*, „Revista de istorie, arheologie şi filologie", I, 1883, p. 44, şi cea a lui Alf Lombard, *La formation du subjonction composé en roumain*, „Cahiers Sextil Puşcariu", I, nr. 1, 1953, p. 49–51, în care se tratează controversata problemă a cauzelor care au dus la înlocuirea formei cu auxiliar variabil (*eu să fiu cîntat*) cu forma invariabilă (*eu să fi cîntat*).

În lucrarea de faţă ne-am propus să urmărim cronologic, pe baza textelor, evoluţia formei şi a funcţiilor [1] conjunctivului perfect românesc. O asemenea cercetare permite, după părerea noastră, surprinderea unor schimbări interesante în evoluţia acestei forme verbale, cum este aceea a trecerii de la vechea formă variabilă la forma modernă invariabilă, trecere curioasă, singulară în istoria limbii române, neconformă cu tendinţa proprie românei de a înlătura sincretismele personale. În acelaşi timp, cercetarea pe baza textelor ne permite realizarea unor „secţiuni sincronice" în istoria întrebuinţării acestei paradigme.

[1] Unele observaţii interesante privind funcţiile conjunctivului fac B. Dimand, *Zur rumänischen Moduslehre*, Wien, 1904, p. 66–225, şi Kr. Sandfeld–H. Olsen, *Syntaxe roumaine*, I, Paris, 1936, p. 352–362.

II. Conjunctivul perfect latin în urma confuziilor din latina populară cu viitorul anterior al indicativului a dispărut în cea mai mare parte a Romaniei, fiind înlocuit cu forme perifrastice. Forma lui s-a menţinut, cu valoare de condiţional prezent, în spaniolă, portugheză [2] şi în româna din secolul al XVI-lea : *se întraru* PS, 434, *să întrare* CP, 364, *să deadere* CP, 364, etc. Concurată de formele perifrastice de condiţional, această formă a dăinuit în dacoromână pînă pe la începutul secolului al XVII-lea. Sporadic s-a păstrat la moţii din Munţii Apuseni, iar în sudul Dunării se menţine puternică la istroromâni şi este pe cale de dispariţie la aromâni [3].

III. Conjunctivul perfect românesc (*să fi*(*u*) *cîntat*) este în raport cu alte forme verbale o formaţie mai nouă. Acest fapt rezultă dacă-l privim din perspectivă romanică şi din perspectiva dialectelor limbii române. Astfel, spre deosebire de limbile romanice apusene, care au la conjunctivul perfect auxiliarul *a avea*, româna are la conjunctivul perfect, ca şi la alte timpuri trecute (condiţional perfect, infinitiv perfect, viitor anterior) active, auxiliarul *a fi*. Formaţia cu *a fi* este însă proprie numai dacoromânei, căci dialectele din sudul Dunării fie că nu au conjunctiv perfect (dialectele istroromân şi meglenoromân), fie că au altă formaţie (în dialectul aromân perfectul conjunctivului se formează cu *a avea* : *s-am cîntată*). Deci privit din perspectiva dialectelor, conjunctivul perfect cu *a fi*, prezent numai în dacoromână, pare a fi o formaţie posterioară despărţirii dialectelor. Pentru vechimea şi originea lui, frecvenţa din textele vechi este deosebit de importantă. Astfel, în CV, PS, PV, CA, CP, CL, PO, CB, DB, SB conjunctivul perfect nu apare.

Primele atestări apar în PH şi apoi în CT, CC², TC. Numărul exemplelor cu conjunctiv perfect este însă în aceste texte foarte redus : două în PH, trei în CT, trei în CC², unu în TC : „nime nu vrea *să-l fie auzit*" (CT, 84r/I), „Văzură el şi ziseră *să fii trecut* de hotarăle lor" (CT, 15v/24), „să viu *să-mi fiu luat* al mieu" (CT, 56r/16; CC², 315/16, 318/31), „bine a vrut fi *să nu fie născut* acesta om" (TC, 36v/5–6).

În secolul al XVII-lea numărul atestărilor începe să crească : *Cazania* lui Varlaam conţine 14 forme de conjunctiv perfect, cronica lui Ureche 18, cea a lui M. Costin 23. În literatura juridică din secolul al XVII-lea frecvenţa conjunctivului perfect este foarte mare : numai pe două pagini din PL (p. 110–111) am înregistrat 8 forme. În *Biblia* de la 1688 numai pe 30 pagini (614–643) apar 7 forme. În secolul al XVII-lea conjunctivul perfect apare din ce în ce mai des în documentele particulare şi în cărţile populare (în cel mai vechi manuscris al *Alexandriei* (1620) apare un singur exemplu). La N. Costin, I. Neculce şi D. Cantemir el atinge frecvenţa cea mai mare din literatura veche. Astfel în cronica lui N. Costin am înregistrat 47 forme, în *O samă de cuvinte* 13, iar la Cantemir, în *Hronicul*, peste 200. Frecvenţa lui crescîndă se explică prin aceea că în secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea se desfăşoară procesul de înlocuire a infinitivului prin conjunctiv, iar analiza textelor arată că perfectul infinitiv este înlocuit treptat cu perfectul conjunctiv. Însă începînd cu a

---

[2] Cf. Iorgu Iordan şi Maria Manoliu, *Introducere în lingvistica romanică*, Bucureşti, 1965, p. 191.

[3] Cf. Leca Morariu, *Morfologia verbului predicativ român*, „Codrul Cosminului", I, 1925, p. 29–30.

doua jumătate a secolului al XVIII-lea perfectul conjunctiv începe din nou să-şi micşoreze frecvenţa datorită concurenţei crescînde pe care i-o face condiţionalul perfect şi imperfectul indicativ (vezi mai jos p. 209—224).

Am reprodus aceste date statistice întrucît, după părerea noastră, ele ajută la rezolvarea a două probleme deosebit de importante privind istoria conjunctivului perfect : originea şi vechimea lui.

În privinţa acestor chestiuni majoritatea cercetătorilor a ajuns la concluzia că perfectul conjunctiv, ca şi alte timpuri active construite cu *a fi*, s-a constituit mai tîrziu decît în celelalte limbi romanice, sub influenţa limbilor slave (Kr. Sandfeld, *Linguistique balkanique*, Paris, 1930, p. 149 ; Alf Lombard, *op. cit.*, p. 49 ; E. Seidel, *Elemente sintactice slave în limba română*, Bucureşti, 1958, p. 38—39 ; Maria Manoliu, *Une deviation du système de conjugaison romane* : *temps composés avec* a fi *« etre » à la diathèse active*, în *Recueil d'études romanes*, Bucureşti, 1959, p. 135 ; Iorgu Iordan, M. Manoliu, *op. cit.*, p. 184 ; T. Fotisch, „Orbis", I, 1952, p. 483). S-a pornit de la concordanţa în formă şi în conţinut a formaţiilor româneşti cu *a fi* cu cele din slava bisericească şi de la faptul că perfectul conjunctiv este rar în limbajul popular. După părerea cercetătorilor menţionaţi, întrucît „limba română literară s-a dezvoltat în climatul cultural slav, într-un moment cînd formaţiile modale şi aspectuale cu *a fi* erau numeroase" [4], conjunctivul perfect românesc ar fi un „calc" după slavă.

După părerea noastră *conjunctivul perfect românesc nu poate fi un calc după slavă, întrucît tocmai în textele cele mai fidele originalului slavon* (*textele rotacizante*) *el lipseşte*. Semnificativ este faptul că el apare în texte în care traducătorul se mişcă mai liber, este mai puţin servil faţă de originalul slavon (la Coresi în CT şi CC², dar nu şi în CP şi CA mai tributare ca şi textele rotacizante PS şi CV, originalului slavon biblic). În acelaşi timp, în secolul al XVII-lea conjunctivul perfect este frecvent nu în textele traduse din slavă, ci în cele traduse din greacă (textele juridice, *Biblia* de la Bucureşti). Cea mai mare frecvenţă o are conjunctivul perfect în textele netraduse (cronica lui Ureche, Miron şi Nicolae Costin, Neculce, scrierile lui Cantemir, documentele particulare de la sfîrşitul secolului al XVII-lea şi începutul secolului al XVIII-lea etc.). De asemenea, dacă perfectul conjunctiv ar fi un calc după slava bisericească, atunci cum se explică prezenţa lui în graiuri, unde apare relativ frecvent? („Cînd m-ai văzut că-s fecior / *Să*-mi *fi rupt* mamă un picior / Cînd m-ai văzut că sînt fată / *Să* mă *fi ţîpată*-n apă" (*Folclor din Transilvania*, I, Bucureşti, 1962, p. 161) etc. Se ştie că împrumuturile slave bisericeşti, limitate în general la lexic, nu au pătruns în vorbirea populară, iar din limba literară au dispărut după secolul al XVII-lea.

Nici cealaltă posibilitate, propusă de K. Sandfeld, E. Seidel, după care formaţia în discuţie s-ar datora contactului direct dintre români şi slavi (deci „bilingvismului romano-slav") nu este convingătoare din motive cronologice. Absenţa conjunctivului cu *a fi* în dialectele din sudul Dunării, absenţa lui din cele mai vechi texte traduse (textele rotacizante), precum şi din textele netraduse din secolul al XVI-lea arată că el este un timp recent (apărut în secolul al XVI-lea sau nu cu mult timp înainte,

[4] Cf. Iorgu Iordan, Maria Manoliu, *op. cit.*, p. 184.

deci posterior „bilingvismului" slavo-român din evul mediu). Dacă această formaţie ar fi mai veche, nu s-ar putea explica raritatea ei în secolul al XVI-lea (numai 6 atestări la Coresi) şi în acelaşi timp brusca ei răspîndire în secolul al XVII-lea şi al XVIII-lea (vezi statistica de mai sus).

De aceea, considerăm că formarea conjunctivului perfect românesc nu poate fi pusă pe seama unei influenţe străine. După părerea noastră, conjunctivul perfect este un *rezultat al procesului de înlocuire a infinitivului prin conjunctiv*, proces care se desfăşoară cu amploare în secolele al XVI-lea—al XVIII-lea. Astfel analizînd distribuţia primelor atestări ale conjunctivului perfect, constatăm că ea este identică cu distribuţia infinitivului perfect. Infinitivul perfect şi conjunctivul perfect apar în textele din secolul al XVI-lea şi începutul secolului al XVII-lea în *variaţie liberă* după : 1) verbe impersonale şi expresii impersonale aflate în special la imperfect indicativ sau condiţional perfect (mai rar la prezent indicativ) : „bine a vrut fi *să* nu *fie născut*" (= ar fi fost bine să nu se fi născut) (TC. f. 36v/5—6), „vrutu-ţi-s-au cadea, împărate, acest liubov ce arăţi acmu *să-l hii arătat*" (= a-l fi arătat) (V, 488/24—25) etc. Este cunoscut faptul că în latină, în limbile romanice apusene, precum şi în româna din secolul al XVI-lea după impersonale ca *a se cuveni, a se cădea, a trebui, a putea* se foloseşte de regulă infinitivul prezent pentru o acţiune prezentă sau viitoare (*se cade* (*se cuvine, trebuie*) *a merge el acolo*), dar infinitivul perfect pentru o acţiune trecută, anterioară momentului vorbirii : *Se cădea* (*se cuvenea, trebuia*) *a fi mers el acolo.* Ca urmare a înlocuirii infinitivului prin conjunctiv enunţul de mai sus devine *Se cădea* (*se cuvenea, trebuia*) *să fie mers el acolo*, aşa cum „se cade a merge el > se cade să meargă" 2) după verbe de declaraţie, de voinţă, de temere : „nu vrea el *să-l fie auzit*" (= nu vrea a-l fi auzit pe el) (CT 84r/1), „văzură el şi ziseră *să fii trecut* de hotarele lor" (CT 15v/24), „se temea să nu cumva *să hie pierdut* darul" (V, 53/20). Într-o fază mai veche a limbii române, în locul conjunctivului din aceste exemple se va fi folosit numai infinitivul perfect. Deci, conjunctivul perfect poate fi considerat un timp recent, poate cel mai recent din seria trecutelor terminative cu *a fi*, apărut ca rezultat al procesului de înlocuire a infinitivului prin conjunctiv, proces aflat în faza incipientă în secolul al XVI-lea. Concordanţa în formă şi conţinut între formaţia din română şi formaţia din slavă, care după unii cercetători ar fi un indiciu al originii slave a conjunctivului perfect, nu poate fi decît întîmplătoare. Este bine cunoscut faptul că în sintaxă [5] limbi total diferite, fără relaţii între ele, pot recurge la inovaţii asemănătoare sau chiar identice „graţie faptului că psihicul omenesc nu diferă prea mult de-a lungul timpului şi al spaţiului" [6].

IV. *Evoluţia formei* : Spre deosebire de limba actuală, în limba din secolele al XVI-lea şi al XVII-lea perfectul conjunctiv se caracterizează prin faptul că avea auxiliarul variabil : „*să-mi fiu luat*" (CT, 56 r/13,

[5] Este posibil ca formaţia „*a fi* la conjunctiv prezent + participiu perfect" să fi exprimat mai întîi rezultatul acţiunii şi abia după aceea să fi primit valoare temporală terminativă : *Trebuie să fie plecat* va fi însemnat *Trebuie să fie plecat* (în momentul de faţă"), aşa cum perfectul compus din *Am cumpărat un cal* va fi însemnat „*am* (posed) *cumparat* (în momentul de faţă) *un cal*".

[6] Cf. Iorgu Iordan, Kr. Sandfeld, *Linguistique balkanique. Problèmes et resultats*, Paris, 1930, „Buletinul Institutului de filologie română „Al. Philippide", Iaşi, I, 1934, p. 216.

CC² 315/16, 318/31), *să-l hii arătat*, *să mă hii muncit* (V, 448/24–25), „*să* nu cumva *hie pierdut* darul" (*ibid.*, p. 52/20); „*să-ş fie otrăvit* barbatul" (PV, 419) *să fie facut* (IL, 234). (Formele de persoana I şi a II-a plural sînt foarte rare în texte.)

La o încercare de a înregistra în textele din secolele al XVI-lea şi al XVII-lea forme cu auxiliarul invariabil am constatat lipsa acestora [7]. De aceea ne exprimăm rezerva faţă de afirmaţia, neilustrată cu exemple, a acad. Al. Graur, *Tendinţele actuale ale limbii române*, Bucureşti, 1968, p. 228, după care „încă din secolul al XVI-lea apar forme cu auxiliarul invariabil, *fi*".

V. De cînd datează formele invariabile ale conjunctivului perfect? Cum şi în ce epocă s-au generalizat ele în limba literară şi în graiurile populare?

Datarea apariţiei în scris a formei de tipul *eu să fi cîntat*, a înlocuirii vechii *eu să fiu cîntat* nu a format pînă în prezent obiectul unei cercetări speciale. Ghidîndu-se după *Dicţionarul Academiei*, Alf Lombard observă că formele cu *fi* invariabil apar începînd cu primele decenii ale secolului al XIX-lea. Această datare este, după cum se va vedea mai jos, destul de aproximativă, lucru explicabil, de altfel, prin faptul că autorii dicţionarului nu urmăreau formele flexionare, ci în primul rînd elementele lexicale.

De aceea, în cele ce urmează ne vom ocupa pe larg de apariţia, generalizarea şi impunerea noilor forme în limba literară şi, în măsura posibilităţilor, în graiurile populare. După părerea noastră datarea exactă a apariţiei formelor noi, urmărirea procesului de înlocuire a vechilor forme cu formele invariabile au mare importanţă pentru rezolvarea mult discutatei probleme a cauzelor care au dus la pierderea distincţiei personale, schimbare neconformă cu preferinţa limbii române pentru exprimarea prin mijloace morfologice a persoanei şi numărului la verb. Este cunoscut faptul că nu se pot înţelege schimbările dintr-un sistem lingvistic fără analiza minuţioasă a sistemului care le suferă. Marele neajuns al lucrărilor care au încercat să caute cauzele schimbării în discuţie este acela că nu au plecat de la analiza sistemului şi structurii celor două stadii succesive.

VI. În urmărirea procesului de înlocuire a vechii forme de conjunctiv cu forma nouă (*să fi cîntat*) ne-am bazat atît pe texte literare (texte bisericeşti, texte juridice, cronici etc.) cît mai ales pe texte neliterare (documente particulare, scrisori, zapise scrise de dieci mărunţi etc.), plecînd de la ideea că mai ales cu ajutorul acestora din urmă inovaţiile lingvistice pot fi urmărite mai sigur din punctul de vedere al locului şi al timpului în care au apărut. Ele reflectă mai bine schimbările ling-

[7] Am consultat pentru aceasta indicii care însoţesc ediţiile la CV, PS, PV, PO, CT, precum şi indicii nepublicaţi la PN, NT, BB, M, DV, U, din Biblioteca Institutului de lingvistică din Bucureşti, alcătuiţi în vederea elaborării *Tratatului de Istoria limbii române* şi la care am avut acces prin bunăvoinţa conducerii tratatului. Am consultat, de asemenea, indicele la CC², elaborat de C. Dimitriu (Iaşi), căruia îi aducem şi pe această cale mulţumirile noastre. Am cercetat în întregime textele PC, CM, CP, CA, TC, CB, DB, SB, A, V, CL

vistice, fiind mai apropiate de limba vorbită dintr-o anumită epocă decît textele literare, supuse unei „norme" şi deci mai conservatoare.

Într-adevăr, primele atestări ale formei invariabile nu apar în textele literare, ci în documentele particulare. Consultînd bogatele colecţii de documente şi inscripţii româneşti [8] am ajuns la constatarea că formele invariabile datează în scris din prima jumătate a secolului al XVIII-lea [9]. Prima atestare am găsit-o într-un document scris de diacul muntean „Mihai logofeţelul" la începutul secolului al XVIII-lea: „n-au avut boierii din Brătăşani nici un zapis ca *să să/fi vîndut* rumâni" (DRA, I, 181). A doua atestare o găsim într-o scrisoare scrisă cîţiva ani mai tîrziu (1714), iarăşi de un diac mărunt, State Leurdeanul din Baia de Aramă. Acesta foloseşte în aceeaşi scrisoare atît forma nouă cît şi forma veche: „nu au purtat grijă să le zică *să-şi fi cisluit* banii" (DRA, I, 271) dar „au trebuit *să-şi fie cisluit* banii" (*ibid.*).

În documentele muntene de mai tîrziu numărul atestărilor cu forme noi creşte: „*să fi* mai *stăpînit*" (1750, Bucureşti, DRA, I, 498), „*să* le *fi luat*" (1768, Bucureşti, DRA, I, 571), „*să să fi păzit*" (1768, Vlaşca, DRA, I, 872) etc. În aceste documente însă, în tot cursul secolului al XVIII-lea şi chiar în primele decenii ale secolului al XIX-lea, predominante sînt formele cu auxiliarul variabil: „*să*-l *fie trimis*" (1790, Bucureşti, SN, 112), „*să fie fost*" (1794, Rîmnicu-Vîlcea, DRA, I, 833), „*să fie venit*" (1822, Craiova, SN, 144), „*să fie intrat*" (1821, SN, 137) etc. Interesant este faptul că formele noi nu apar în documentele oficiale scrise la curtea domnitorilor de dieci culţi (care se conformau unei tradiţii), ci în scrisorile particulare scrise de dieci mărunţi din localităţi rurale, de ispravnici sau de negustori [10].

Dată fiind apariţia repetată a formei invariabile în documente scrise [11] de persoane diferite, credem că ea nu trebuie interpretată ca o greşeală de scriere, ci ca pătrundere involuntară şi inconştientă a vorbirii populare în limba scrisă. Această concluzie este întărită de situaţia din textele literare. Spre deosebire de documentele particulare, textele bisericeşti nu înregistrează formele noi decît foarte tîrziu (la începutul secolului al XIX-lea şi atunci foarte rar). Faptul se explică prin aceea că forma nouă era în afara normei limbii scrise literare, normă stabilită prin lite-

---

[8] Încercînd să datăm şi să localizăm inovaţia am ales documente şi inscripţii din toate regiunile ţării. Am consultat: CB, I, CR. I—II, DB, DRA, IB, IM, LA, OB, SB, SI, SN.

[9] Apariţia în scris, chiar în texte neliterare, nu este o dovadă că inovaţia nu exista mai de mult în limba vorbită (cf. G. Ivănescu, *Problemele capitale ale vechii române literare*, Iaşi, 1948, p. 159.

[10] În scrisorile unor boieri şi negustori munteni şi olteni de pe la sfîrşitul secolului al XVIII-lea (publicate de N. Iorga în SN) numărul formelor noi este foarte mare: *să fi luat* (SN, 110), *să să fi lovit* (*ibid.*), *să să fi sculat* (*ibid.*, p. 136) etc.

[11] În documentele din Moldova forma nouă apare înregistrată abia în ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea. Ea este şi atunci extrem de rară. Consultînd documentele din DB, DRA II, SI, CR. II, SI, am înregistrat numai aceste exemple: *să*-i *fi urmat*, *să fi cerut* (1797, Iaşi, DRA, II, p. 667), dar *să*-l *fie chemat* (în aceeaşi frază), *să fie dzis* (1789, SI, VIII, 204). În documentele din Ardeal, Maramureş şi Banat n-am registrat pentru secolul al XVIII-lea nici o formă nouă: *să*-mi *fiţi spus* (1800, Timişoara, OB, 119), *să fie perit* (fără loc şi dată, Ardeal, LA, p. 52) etc. Acest lucru ar fi un indiciu că inovaţia nu apăruse sau nu se generalizase în aceste regiuni. După cum se va vedea, gramaticile apărute la sfîrşitul secolului al XVIII-lea, scrierile reprezentanţilor Şcolii ardelene precum şi situaţia din graiurile ardelene sînt edificatoare în acest sens.

ratura bisericească încă de la începutul secolului al XVII-lea sau chiar mai înainte.

Iată cîteva fapte concludente. În textele bisericești din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și din primele decenii ale secolului al XIX-lea n-am întîlnit nici o formă nouă, ci numai forme cu auxiliar variabil. Această afirmație este valabilă numai pentru textele bisericești propriu-zise, căci, spre deosebire de acestea, prefețele lor [12], mai apropiate de limba vorbită a epocii în care au fost scrise, conțin sporadic forme noi : „nimene nu este care *să să fi dus*" (*Voroavă de întrebări și răspunsuri întru Hristos*, București, 1765, BRV, II, 165), „*să nu-și fi agonisit*" (*Carte trebuincioasă pentru dascăli*, Viena, 1785, BRV, II, 302) etc. Formele vechi se mențin însă și în prefețe, apărînd uneori alături de formele noi, pînă pe la 1840 : *să fiu întrarmat* pe ostași (*Antologhion*, Iași, 1755, BRV, II, 125), „*să să fie tipărit* și *să să fie pus*" (*Octoih*, Rîmnic, 1811, BRV, III, 53) etc. În textele bisericești propriu-zise inovația se generalizează abia spre sfîrșitul secolului trecut.

Care este situația din textele literare laice?

În literatura istorică formele noi nu sînt înregistrate decît după prima jumătate a secolului al XVIII-lea. M. Costin, N. Costin, D. Cantemir, Stolnicul C. Cantacuzino, Radu Popescu, Anonimul brîncovenesc folosesc numai formele vechi. Primele atestări ale formei noi în literatura istorică sînt în cronica lui I. Neculce, fapt explicabil, de altfel, prin caracterul popular al limbii acestui cronicar : „*să nu*-i *hi fost* gîndul cu pismă să scoată pe văru-său Grigore Vodă din Țara muntenească, n-ar hi fost atîta jac în țară" (N, 356), „*Să nu*-i *hi fost răschirat* [13] poate ar fi biruit pre turci" (N, 295). Acestea sînt singurele forme noi din cronică, căci Neculce folosea frecvent : „*Să fii* mai *îngăduit* Măria ta" (*ibid.*, 270), „să audzie *să fie pierit* moscalii" (*ibid.*, 297), „dzic *să*-l *fie otrăvit*" (p. 318). Încercînd să facem o statistică a frecvenței formelor noi în raport cu formele vechi, după lectura a 100 pagini (p. 251—350) din această cronică, am înregistrat 8 forme vechi și numai 2 forme noi. În *O samă de cuvinte* apar numai forme vechi (în număr de 13). Interpretarea acestor date este foarte complicată; întrucît manuscrisul original al cronicii lui Neculce nu s-a păstrat, nu putem ști dacă formele noi se datoresc autorului sau copiștilor munteni, care probabil întrebuințau forma nouă, căci în Muntenia, după cum s-a arătat pe baza documentelor, forma invariabilă era cunoscută pe la jumătatea secolului al XVIII-lea. Nu este exclusă nici posibilitatea ca formele noi să se datoreze autorului cronicii, lui Neculce însuși, care, familiarizat încă din copilărie cu graiul muntean, folosește uneori particularități de limbă proprii graiurilor sudice. În tot cazul, dată fiind lipsa atestărilor cu forma nouă în documentele din Moldova de pe la jumătatea secolului al XVIII-lea, lipsă care poate fi un indiciu că forma invariabilă nu era cunoscută în Moldova, pare puțin probabilă posibilitatea ca autorul să fi luat această formă din graiurile moldovenești. La aceasta se adaugă raritatea formei noi (numai două atestări) în comparație cu forma veche.

---

[12] Am cercetat fragmentele reproduse în BRV, II, III.

[13] Această formă este de mai mult ca perfect conjunctiv, timp prezent în limba din secolele al XVI-lea—al XVIII-lea și dispărut în secolul al XIX-lea.

Manuscrisele cronicilor rimate din secolul al XVIII-lea aduc date noi în legătură cu răspîndirea formei invariabile în secolulul al XVIII-lea. Astfel în ms. 2150, scris pe la jumătatea secolului al XVIII-lea de un copist muntean, apar forme noi în aceeaşi frază cu forme vechi [14]: „Eu ţie *să* ţi-o *fiu dăruit* / Cu pace *să* o *fi stăpînit*" (f. 104 r/40–41). Aceeaşi situaţie este şi în ms. 4468 scris în 1767 : „*să fi întrat* înlăuntru" (f. 95 r/40), „*să fi trăit*" (f. 96 r/76) dar „*să nu* o *fie cerut*" (f. 96 r/70). În manuscrisele moldoveneşti din acea vreme apar numai forme vechi. Abia spre sfîrşitul secolului încep să fie înregistrate formele invariabile : „*să fi fost*" (ms. 1344 *Pătimirea Galaţilor*, copiat de un moldovean în 1797).

Cărţile populare din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea sînt, de asemenea, elocvente pentru felul cum se generalizează formele noi. Din cercetarea acestora se desprinde aceeaşi constatare prezentată mai sus : textele provenind din Muntenia, Oltenia, sudul Ardealului conţin, în general, forma nouă, pe cînd cele din Moldova şi celelalte regiuni forma veche, variabilă.

Astfel în *Halima* (ms. 2587), tradusă de călugărul Rafail din mănăstirea Hurez la 1783, apar numai forme noi : „cum iaşte cu putinţă *să*-l *fi omorît* eu" (ms. 2587, p. 11) etc. În *Istoria lui Imberie* (ms. 1817), copiată de musceleanul Ioniţă Şoimescu în 1789, întîlnim, de asemenea, numai forme invariabile : „acolo *să fi văzut* domni şi doamne !" (ms. 1817, p. 138), „*să fi văzut* veselie" (*ibid.*), „*să fi văzut* plînset" (p. 143 v). În *Esopia*, publicată la Sibiu de P. Bart în 1795, este aceeaşi situaţie : „*să fi zis*" (p. 12), „*să fi grăit*" (ms. 2088, p. 116), „*să*-i *fi* mai *dat*" (*ibid.*).

În manuscrisele moldovene apar însă forme vechi. Astfel în *Istoria etheopicească* (ms. 57), copiată de copistul moldovean T. Jora [15] la 1786, apar numai forme vechi, variabile : „cum socotiţi *să* mă *fiu făcut* atunce ?" (ms. 57, p. 10), „mă tem ca nu cumva *să fie metaherisit*" (p. 14) etc. În *Varlaam şi Ioasaf* (ms. 1551, copiat în 1799) întîlnim aceeaşi situaţie : „*să fie fost*" (f. 138^{v}). Dintre manuscrisele datorate copiştilor moldoveni numai ms. 158 (*Istoria lui Erotocrit*), copiat de Ioniţă Tăutu la 1785, conţine forme noi : „*să* nu-mi *fi spus*" (ms. 158, f. 83^{v}), „*să* nu *fi apucat*" (f. 49^{v}), *să mă fi întîmplat* (p. 123), *să-mi fi pus* (*ibid.*).

Interesante pentru apariţia şi generalizarea inovaţiei sînt mărturiile gramaticilor de la sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea. În prima gramatică românească, cea a lui D. Eustatievici Braşoveanul (1757), nu este înregistrată forma nouă [16]. S Micu în *Elementa linguae Daco-romanae sive Valachicae* (1780) recomandă formele vechi : *să fiu* (*fii, fie*) *lăudat* (p. 38). Gh. Şincai păstrează în a doua ediţie (1805) aceeaşi recomandare. De fapt, în scrierile lor, Micu şi Şincai au folosit numai forme variabile. La fel procedează şi Budai-Deleanu, care în *Ţiganiada* (1812) întrebuinţează numai forme vechi [17] : „*să* o *fie stropit*"

---

[14] Manuscrisele din care se fac trimiteri se găsesc în Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România.

[15] Copistul s-a născut, după G. Strempel, *Copişti de manuscrise româneşti pînă la 1800*, I, Bucureşti, 1959, f. 137, în anul 1740.

[16] Vezi *Gramatica rumânească*, ediţia N. A. Ursu, Bucureşti, 1969, p. 52.

[17] Cf. Luiza şi Mircea Seche, *Limba şi stilul lui I. Budai-Deleanu*, în *Contribuţii la istoria limbii române literare în secolul al XIX-lea*, III, Bucureşti, 1962, p. 55. Nu putem fi de acord cu autorii lucrării, care cred că formele variabile „nu mai pot fi regăsite în secolul al XIX-lea" (*art. cit.*).

(T, 288), „*să fie* muntenii *intrat*" (T, 257), „*să fie avut*" (T, 125). Primul dintre reprezentanţii Şcolii ardelene care adoptă noile forme este P. Maior. În *Istorie pentru începutul românilor în Dachia*, Buda, 1812, apar: „*să se fi amestecat* (p. 19), „*să fi avut*" (p. 18). Uneori forma nouă apare în această operă alături de forma veche: „*să fi lăsat*" (p. 19), dar, în fraza următoare, „*să fie avut*". Numărul formelor noi este însă mult mai mare decît cel al formelor vechi (în primele 20 de pagini am întîlnit 7 forme noi şi o singură formă veche). Aceasta înseamnă că, spre deosebire de Micu, Şincai şi Budai-Deleanu, P. Maior considera literare formele cu auxiliarul invariabil. În *Dialog pentru începutul limbii române între nepot şi unchi* [18] nu mai apare nici o formă veche: *să-l fi tras*, *să-l fi vrut* etc.

Exemplul lui P. Maior nu este urmat de ceilalţi ardeleni. C. Diaconovici Loga [19] recomanda şi folosea pe la 1820 tot formele vechi, D. Bojincă [20], admirator al lui P. Maior, scria şi pe la 1828: „*să fie remas*" (p. 70), „*să se fie însoţit*" (p. 71) etc.

Formele noi se generalizează în scrisul ardelenilor abia după 1840. O situaţie interesantă prezintă scrierile din Muntenia: Deşi, după cum s-a arătat, forma nouă era răspîndită în textele şi manuscrisele de la sfîrşitul secolului al XVIII-lea, mărturiile gramaticilor sînt în contradicţie cu realitatea. I. Văcărescu, cu toate că în *Istorie a prea puternicilor împăraţi otomani* (1788—1793) foloseşte formele invariabile, în gramatica sa [21] recomandă formele variabile. Peste 41 de ani, Eliade Rădulescu, care a impus în limba literară multe forme moderne [22], recomandă, de asemenea, în *Gramatica* sa (1828) formele vechi, variabile [23], deşi, în „Curierul românesc", „Curierul de ambe sexe" şi în scrierile sale, el folosea: *să fi apucat* (CAS, II, p. 98), *să fi fost* (*ibid.*, 334) etc. Aceste fapte arată că atît I. Văcărescu cît şi Eliade erau primii care încălcau recomandările din propriile lor gramatici cînd acestea nu corespundeau uzului, vorbirii populare. În realitate, exceptînd textele religioase şi unele documente oficiale, formele variabile ale conjunctivului perfect nu mai apar după 1800 în scrisul muntenilor: B. P. Mumuleanu, D. Golescu, A. Pann, C. Bolliac, Bolintineanu etc. folosesc cu consecvenţă numai formele noi.

De fapt, majoritatea gramaticilor apărute în Muntenia după *Gramatica* lui Eliade recomandă numai formele invariabile [24].

Autorii de gramatici din Moldova şi din Ardeal, unde formele vechi se mai pronunţau pe alocuri şi unde tradiţia scrisă era mai puternică,

---

[18] Reprodus în *Introducere la Lexiconul de la Buda*, 1825.

[19] În *Gramatica românească pentru îndreptarea tinerilor*, Buda, 1822.

[20] Exemplele date sînt extrase din *Respundere desgurzătoare la cîrtirea cea din Halle*, Buda, 1828.

[21] *Observaţii sau băgări de seamă asupra regulelor şi orînduielilor gramaticii româneşti*, Rîmnic, 1787, p. 67.

[22] Cum este de pildă forma *el a cîntat* în locul mai vechiii *el au cîntat*.

[23] Vezi *Gramatica românească*, Sibiu, 1828, p. 66.

[24] Vezi Iordache Golescu, *Observaţii sau băgări de seamă asupra canoanelor gramaticii româneşti*, Bucureşti, 1840, p. 44; G. Hill, *Gramatica limbii române*, Bucureşti, 1858, p. 29, etc. După 1840 formele vechi sînt recomandate în Muntenia numai de două gramatici: *Rudimentul gramaticii române*, Ploieşti, 1848, p. 76, a lui I. G. Codru, şi *Manual de gramatică română*, Bucureşti, 1867, p. 33, a lui V. Stilescu.

recomandă formele vechi şi după 1830 [25]. Abia după 1870 gramaticii, indiferent de regiune, nu mai recomandă formele vechi, ceea ce înseamnă că ele încep să fie considerate în afara normei limbii literare unice. Semnificative sînt notele din *Gramatica românească*, Iaşi, 1893, a lui H. Tiktin „Auxiliarul este invariabil. Rostirile eu *să fiu jurat*, *tu să fii tăiat* sînt de respins" (p. 184) şi din *Gramatica limbii române*, Iaşi, 1884, a lui I. Nădejde „trecutul conjunctiv este acuma fără forme personale ; în limba mai veche şi acuma pe alocurea se zice *să fiu fost*, *să fii fost* etc." (p. 134). Aceste mărturii arată că formele vechi mai erau încă în uz în unele regiuni pe la sfîrşitul secolului trecut, dar că ele erau condamnate de gramatici, erau considerate neliterare. Faptul că în unele graiuri populare formele vechi se mai menţineau este dovedit şi de culegerile din literatura populară de pe la sfîrşitul secolului trecut [26]. G. Weigand, în urma unei anchete, consemna că în graiul bănăţean auxiliarul de la perfectul conjunctiv era variabil [27]. Între cele două războaie mondiale E. Petrovici întîlneşte forma veche la moţii din Scărişoara [28] : „*Să nu h'ie zîs* aşa, ar h'i fost-a lui" (p. 167), dar „*să nu h'i fostă*" (p. 160). Se pare însă că aceasta este singura arie în care mai există formele variabile, căci consultînd textele din *Graiul nostru*, vol. I—II, Bucureşti, 1908 ; *Antologie dialectală* (alcătuită de Ov. Densusianu), Bucureşti, 1915 ; *Texte dialectale* (culese de E. Petrovici) Sibiu—Leipzig, 1943, şi *Texte dialectale. Oltenia* (publicate sub redacţia lui B. Cazacu), Bucureşti, 1967, am întîlnit numai forme noi (în ALR nu există nici o hartă referitoare la conjunctivul perfect).

În concluzie, urmărirea cronologică a formelor de conjunctiv perfect arată că în secolele al XVI-lea — XVII-lea existau numai forme cu auxiliarul variabil. Forma cu auxiliarul invariabil apare în secolul al XVIII-lea mai întîi în textele din Muntenia şi după aceea în cele din Moldova şi Ardeal. Generalizarea ei trebuie încadrată în contextul marilor prefaceri de modernizare a limbii române literare din secolul al XVIII-lea. Procesul de impunere a inovaţiei, de trecere de la facultativ la obligatoriu, este destul de lung, ţinînd mai mult de un secol.

VII. Care sînt cauzele care au determinat această inovaţie?

Trebuie arătat că mult discutata problemă a cauzelor care au dus la înlocuirea vechii forme variabile ((eu) *să fiu cîntat*) cu forma invariabilă (*să fi cîntat*) este departe de a fi rezolvată. Majoritatea cercetărilor a considerat că principala cauză a acestei schimbări ar fi fost omonimia conjunctivului perfect activ cu conjunctivul prezent pasiv. Teza a fost sus-

---

[25] Vezi Gh. Săulescu, *Gramatica rumânească*, Iaşi, 1835, p. 113 (Săulescu înregistrează alături de formele vechi şi formele noi, fără a face însă nici o menţiune în ce priveşte întrebuinţarea lor) ; C. Platon, *Manual de gramatica română*, Iaşi, 1845, p. 44 ; P. M. Cîmpeanu, *Gramatica românească*, Iaşi, 1848, p. 103 ; N. Bălăşescu, *Gramatica daco-română*, Sibiu, 1848, p. 76 ; V. Ianoviciu, *Gramatica limbii româneşti*, Viena, 1851, p. 76 ; A. T. Laurian, *Tentamen criticum*, Viena, 1840, p. 166 ; Aron Pumnul, *Grammatik der rumänischen Sprache für Mittelschulen*, Viena, 1864, p. 139. Dintre moldoveni primul care recomandă forma invariabilă este V. Mircesco (V. Alecsandri) *Grammaire de la langue roumaine*, Paris, 1863, p. 49.

[26] Vezi Enea Hodoş, *Poezii populare din Banat*, Caransebeş, 1892. În I. Ispirescu, *Legendele şi basmele românilor*, Bucureşti, 1882, am întîlnit numai o formă cu auxiliar variabil : „nu prea credea *să fie făcut* ţiganul astă voinicie" (p. 203).

[27] Vezi *Der Banater Dialekt*, „Jahresbericht", III, Leipzig, 1896, p. 247.

[28] Vezi *Folclor de la moţii din Scărişoara*, „Anuarul Arhivei de folclor", V, Bucureşti, 1939.

ţinută mai întîi de Al. Lambrior (*Ceva despre conjunctivul românesc*, „Revista de istorie, arheologie şi filologie", I, 1883, p. 44), care emite cunoscuta „lege" a diferenţierii : „de cîte ori o formă serveşte a exprima două categorii gramaticale deosebite se iveşte în limbă tendinţa de a bifurca" (p. 44). Ideea este preluată fără modificări de aproape toţi cercetătorii care au discutat acest fenomen (Leca Morariu, *lucr. cit.*, p. 52, Alf Lombard, *lucr. cit.*, p. 51 ; Gh. Poalelungi, *Istoria limbii române*, Bucureşti, 1962, p. 364 ; Al. Graur, *Tendinţele actuale ale limbii române*, Bucureşti, 1968, p. 204).

După cum se va vedea din faptele examinate mai jos, efectele acestei omonimii din „sistem" dintre conjunctivul perfect activ şi conjunctivul prezent pasiv erau neglijabile, sau chiar nule în „vorbire", în realizarea sintagmatică.

Greşeala celor care consideră omonimia ca sursă a schimbării în discuţie derivă din faptul că se ia în consideraţie numai „limba", „sistemul" (omonimia respectivă existînd numai în planul paradigmatic), fără a se ţine seama de situaţia din „vorbire", de planul concret al „vorbirii", unde omonimia din sistem se rezolvă. De aceea, pentru a vedea dacă omonimia conjunctivului perfect activ cu conjunctivul prezent pasiv a fost cauza care a dus la transformarea lui *să fie cîntat* în *să fi cîntat* trebuie să analizăm omonimele respective în planul comunicării, în realizările contextuale din epoca în care s-a produs diferenţierea. Am luat pentru aceasta un număr de 100 de fraze în care apar forme de conjunctiv perfect variabile, extrase la întîmplare din texte scrise în perioada cînd se petrece înlocuirea vechii forme variabile cu forma nouă invariabilă [29].

Analizînd contextele am ajuns la următoarele constatări :

a) Omonimia din „sistem" a conjunctivului perfect activ cu conjunctivul prezent pasiv se rezolvă în realizările contextuale în toate cele 100 de fraze (100%) ; adică în toate contextele folosirea formelor cu auxiliar variabil nu ducea la „reinterpretări", la suspendarea opoziţiei activ-pasiv.

b) În 43 de fraze (43%) omonimia cu pasivul nu putea avea loc, căci verbele sînt intranzitive şi în cazul acestora diateza pasivă este exclusă. De pildă, în fraze ca „dzic unii că *să fie murit* de otravă" (N, p. 122), „zic *să fie rămas* o fată" (*ibid.*, 111), „zic *să fie fugit* cu o slugă" (*ibid.*, p. 112) formele *să fie rămas*, *să fie murit*, *să fie fugit* nu puteau fi percepute decît ca forme de conjunctiv perfect activ, ele neputînd avea flexiune la pasiv.

c) În 11 fraze (11%) conjunctivul perfect activ nu putea fi „reinterpretat" ca pasiv întrucît formele respective sînt la plural sau la feminin singular, unde pasivul are alte forme decît activul („Trebuia ca ea *să fie văzut*" (= conjunctiv perfect activ), dar „Trebuia ca ea *să fie văzută* de..." (conjunctiv prezent pasiv) etc. Singurele forme în care exista identitatea de forme erau cele de singular masculin, dar şi în cazul acestora, după cum se va vedea, existau mijloace de rezolvare a „omonimiei".

---

[29] Frazele au fost extrase din texte reprezentînd „stiluri" diferite : D. Cantemir, *Hronicul vechimii moldo-vlahilor*, I, Iaşi, 1835 ; I. Neculce, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, Bucureşti, 1955 ; *Documente privind relaţiile agrare în veacul al XVIII-lea*, I (Muntenia), Bucureşti, 1959 ; II (Moldova), Bucureşti, 1966 ; *Îndreptarea păcatelor*, Iaşi, 1768 ; *Antologhion*, Iaşi 1755 ; *Uciderea spătarului Stavarache* (ms. 4468 din Biblioteca Academiei) ; *Octoih*, Rîmnic, 1811.

Prin urmare, în 54% din numărul contextelor alese problema efectelor omonimiei nici nu trebuie pusă, omonimia neputînd exista decît în „sistem".

d) Cercetînd cele 46 fraze care conțin verbe tranzitive cu omonimie posibilă la masculin singular, am constatat că și în cazul acestora „omonimia" se rezolvă prin diferite mijloace :

1) În 17 fraze (17%) conjunctivul perfect apare la diateza reflexivă, avînd prin urmare o marcă (pronumele reflexiv) care face ca omonimia cu pasivul să nu se producă : „prea cu cuviință ar fi fost *să* să *fie tipărit* și *să* să *fie pus* la sfîrșitul cărții" (*Octoih*, Rîmnic, 1811, BRV, III, 53), „nu știm *să* să *fie bătut*" (Iorga, SN, p. 143) etc.

2) În 27 de fraze mijlocul de diferențiere între conjunctivul perfect activ și conjunctivul prezent pasiv este complementul (direct sau indirect) care însoțește de obicei forma de activ. Dintre acestea 22 fraze au complementul direct sau indirect intercalat între morfemul conjunctivului și auxiliar: „zic *să*-l *fie învățat* turcii" (N, p. 11), „zic *să*-i *fie tăiat* capul" (*ibid.*, p. 106), „*să nu* o *fie cerut*" (ms. 4468, p. 96) etc.

Intercalarea obiectului direct sau indirect între componentele formei conjunctivului perfect reduce la minimum posibilitatea ca această formă verbală să fie reinterpretată în momentul rostirii ei.

Cercetări recente au dovedit că, întrucît vorbirea are un caracter linear, un rol de seamă în micșorarea posibilității de reinterpretare într-un context în care apar omonime îi revine *locului* pe care-l ocupă omonimul respectiv în raport cu alte mijloace redundante [30]. Cu cît redundanța este plasată mai la începutul comunicării, mai *în fața* omonimului, cu atît cantitatea de informație pe care o aduce omonimul respectiv este mai mică și ca atare posibilitățile de reinterpretare mai reduse [31].

3) Mijlocul de diferențiere este plasat după conjunctivul perfect numai în 5 fraze : „mi se pare bine *să fiu întrarmat* **pe ostași**" (*Antologhion*, Iași, 1755, BRV, II, 129), „Poate pînă acumă *să nu fii cunoscut*, o cititorule, cîtă răutate iaste a vețui întru păcat" (*Îndreptarea păcătoșilor*, Iași, 1768, BRV, II, 185), „trebuia *să fie chemat* **pe calugărul** *mînăstirii*" (DRA, II, p. 667) etc. Dacă aceste fraze s-ar fi încheiat după conjunctivul perfect, acesta s-ar fi putut într-adevăr confunda cu conjunctivul prezent pasiv. Dar întrucît frazele nu au ca ultim element conjunctivul perfect, prezența complementului direct sau a propoziției completive directe rezolvă omonimia.

Datele statistice prezentate mai sus arată că omonimia conjunctivului perfect activ cu conjunctivul prezent pasiv se rezolva 100% în vorbire.

Adăugînd la acestea faptul că în comunicarea orală „omonimia nu există pentru cel care vorbește" [32] (fiindcă el știe dinainte la ce sens se referă cînd se exprimă), ci numai pentru interlocutor, precum și faptul că pasivul era foarte rar în limba veche [33] (inclusiv în perioada cînd se

[30] Vezi Tatiana Slama-Cazacu *Introducere în psiholingvistică*, București, 1968, p. 453.

[31] *Ibid.*

[32] Vezi R. Jakonson, *Linguistique et théorie de la communication*, (în) *Essais de linguistique générale*, Paris, 1968, p. 94.

[33] H. Tiktin, *Gramatica română*, I, Iași, 1893, p. 202, explica rara folosire a pasivului în limba veche prin aceea că „în română *a fi* + *participiul* nu arată că subiectul suferă lucrarea, ci că subiectul se află într-o stare care este rezultatul unei lucrări deja săvîrșite".

petrece schimbarea în discuție) și că, atunci cînd apărea, putea fi precedat sau urmat de complementul de agent, *putem afirma că omonimia dintre perfectul conjunctiv activ și conjunctivul prezent pasiv nu putea fi o cauză pentru schimbarea formei variabile* (**să fiu cîntat**) *în forma invariabilă* (**să fi cîntat**). De fapt limba română mai posedă în „sistem" astfel de omonimii (neglijabile în „vorbire"), fără ca acestea să fi fost înlăturate. E suficient să amintim existența omonimiilor dintre viitorul anterior activ cu viitorul I pasiv, dintre condiționalul perfect activ și condiționalul prezent pasiv etc. Omonimia gramaticală ca și cea lexicală nu poate fi însă luată în discuție numai pe baza unor fapte izolate de „limbă", ci trebuie analizată și pe planul vorbirii, în care ea își capătă, de fapt, rezolvarea. De aceea explicarea schimbării vechii forme variabile cu noua formă invariabilă ni se pare nu numai insuficientă ci și total eronată.

VIII. O altă explicație a inovației a fost dată de Alf Lombard [34], care crede că apariția lui *a fi* invariabil se datorește unor factori de natură fonetică. Transformarea ar fi pornit de la persoana a III-a și a VI-a (care sînt cele mai frecvente) prin scurtarea lui ***să fię cîntat*** în ***să fii̯ cîntat***, după cum s-a întîmplat cu *nu-ię bun* > *nu-i̯ bun* (auxiliarul fiind neaccentuat în frază). Apoi s-ar fi produs dispariția semivocalei finale (*u̯*) la persoana I în grupuri ca ***să fiu mers*** (din cauza caracterului bilabial al lui *u̯* și *m*). De la persoanele I — a III-a și a VI-a, *fi* s-ar fi generalizat și la persoanele a IV-a — a V-a, proces facilitat și de caracterul enclitic al auxiliarului, care, în raport cu conjuncția *să*, era sensibil în fața unui participiu trisilabic (***să fiu socotit*** - ᐩ - ᐩ - ᐩ) sau bisilabic (*cîntat*). Este posibil — arată Alf Lombard — ca pierderea semivocalei din *fiu* și din *fii* să se fi datorat fuziunii din fața unui participiu care să înceapă cu *u* sau *i* : ***să fiu umplut*** > ***să fi umplut***; ***să fii iubit*** > ***să fi iubit*** etc. [35].

Această explicație ar convinge dacă ar arăta *de ce* transformarea s-a petrecut numai la activ [36] și nu și la pasiv (unde există același complex sonor) sau în grupuri ***să fiu*** + adjectiv (***să fiu ud***). Este știut, de altfel, că un fonem care are valoare morfologică rezistă legilor fonetice [37]. Analogia făcută de Alf Lombard între *nu-ię bun* (> *nu-i bun*) și ***să fie cîntat*** > ***să fi cîntat*** nu este prea fericită : în primul caz transformarea se putea petrece pentru că *a fi* la indicativ prezent are temă supletivă și deci lipsa lui *-e* n-ar fi provocat confuzii de persoană, pe cînd *-e* din ***să fie cîntat*** e singurul fonem cu valoare contrastivă la persoana a III-a (opunîndu-se lui *-u* de la persoana I și lui *-i* de la persoana a II-a).

Din aceste motive considerăm că explicația prin factori de natură fonetică a inovației în discuție, fără a fi greșită, nu este suficientă. Spre deosebire de prima explicație care ținea seama numai de fapte de „limbă", această explicație se referă numai la situația din „vorbire". Nici una din

---

[34] *Op. cit.*, p. 49—50.

[35] *Op. cit.*, p. 50.

[36] Cf. și I. Coteanu, *Contribuții la teoria articolului*, SCL, IX, 1958, p. 25 : „Conjunctivul perfect românesc *să fi avut* a ajuns la o singură formă după secolul al XVI-lea, dar nu fiindcă auxiliarul ar fi fost alterat din punct de vedere fonetic. El exista și astăzi ca *să fiu, să fii, să fie* la conjunctivul prezent".

[37] Vezi R. Jakobson, *Essais de linguistique générale*, Paris, 1968, p. 173 ; I. Coteanu, *op. cit.*, p. 25.

ele nu ţine seama de faptul că schimbarea lui *să fie cîntat* în *să fi cîntat* s-a petrecut într-o *epocă determinată*, că explicaţia ei comporta pe lîngă aspectul „sincronic" şi un aspect „diacronic". Limba este un fenomen istoric şi deci cercetarea oricărei schimbări se realizează prin efectuarea unor „secţiuni sincronice" în procesul evolutiv.

De aceea, pentru a răspunde la întrebarea *de ce* şi *cum* a ajuns *să fiu (fii, fie) cîntat* la *să fi cîntat* este necesară în prealabil secţionarea procesului, analiza sincronică a situaţiei pe care o aveau *să fiu (fii, fie) cîntat*, respectiv *să fi cîntat* în sistem şi în structură. Numai după aceea se poate trece la găsirea cauzei.

De aceea, înainte de a discuta cauzele schimbării, ne vom opri asupra analizei funcţiilor conjunctivului perfect.

IX. *Funcţiile conjunctivului perfect şi relaţiile lui cu alte timpuri şi moduri.* Plecînd de la ideea menţionată mai sus, după care cauzele schimbărilor lingvistice pot fi surprinse numai prin realizarea unor „secţiuni sincronice" în procesul evolutiv, am efectuat în istoria funcţiilor perfectului conjunctiv trei secţiuni sincronice. Prima secţiune vizează perioada în care vechea formă *să fiu (fii, fie) cîntat* nu începuse să fie înlocuită cu forma nouă (secolele al XVI-lea—al XVII-lea). A doua, şi cea mai importantă, se face chiar în procesul de înlocuire a vechii forme cu forma invariabilă. Întrucît acest proces se întinde pe o perioadă de aproximativ 150 de ani, pentru ca secţiunea noastră să rămînă „sincronică" ne-am referit mai ales la perioada maximei înlocuiri — sfîrşitul secolului al XVIII-lea. A treia secţiune vizează funcţiile formei invariabile după generalizarea ei în limba literară.

X. a) Ca şi în limba actuală, în epoca cînd forma variabilă era singura folosită, întrebuinţarea de bază a conjunctivului perfect era aceea de nucleu al unei propoziţii dependente. Spre deosebire de limba actuală, limba veche poseda însă şi un conjunctiv perfect care putea să apară în *propoziţii principale* enunţiative, în stil indirect. Această întrebuinţare n-am întîlnit-o în textele din secolul al XVI-lea şi începutul secolului al XVII-lea. În schimb ea este foarte frecventă în textele din a doua jumătate a secolului al XVII-lea şi de la începutul secolului al XVIII-lea (la cronicari, la Cantemir şi în documentele particulare): „Aşişderea şi pe apa Prutului căreia se zice Hierassis *să fie făcut* o cetate" (NC, 138), „Rusul *să fie răspuns* ruseşte" (NC, 178), „Aflînd tătarul că au fost hatmanul leşesc *să fie dzis* tătarul acela că nu trebuieşte să trăiască omul în lume" (N, II), „vădzînd că tot strănută un boier *să fie dzis* « Viermi doamne »" (N, 113), „n-au ieşit sau *să fie* mai *răspuns* vreodată că nu sînt vecini" (1732, DRA, II, 182).

Din aceste exemple reiese că perfectul conjunctiv putea să fie folosit în propoziţii principale enunţiative (în stil indirect) şi că valoarea lui era fie de condiţional perfect (în primele patru exemple), fie de indicativ perfect (în ultimul exemplu). Această echivalenţă morfologică aduce cu sine în cursul secolului al XVIII-lea o serie de schimbări în întrebuinţarea perfectului conjunctiv: el este din ce în ce mai mult concurat de condiţionalul perfect (cînd acţiunea era considerată de vorbitor ca ireală sau presupusă) şi de indicativ perfect (cînd acţiunea era considerată ca

reală). Concurența duce în cele din urmă la eliminarea totală a conjunctivului perfect din propozițiile principale. După 1830 el nu mai este întîlnit în texte cu această întrebuințare.

Pierderea capacității de a apărea în propoziții principale enunțiative a conjunctivului perfect, transformarea lui numai în timp de relație (care-și poate exprima persoana și numărul prin mijloace sintactice) este, după părerea noastră, *un prim factor care ajută la pierderea distincției personale prin auxiliar*.

Dacă din principalele enunțiative din stilul indirect perfectul conjunctiv a dispărut după secolul al XVIII-lea, fiind înlocuit de condiționalul perfect, nu același lucru se întîmplă în propozițiile optative, imperative sau interogative [38]. În aceste propoziții conjunctivul perfect și-a lărgit întrebuințarea și aceasta și ca urmare a dezvoltării pe care o ia în secolul al XVII-lea și al XVIII-lea modul prezumtiv.

Astfel, pentru secolul al XVI-lea și al XVII-lea nu am întîlnit nici un exemplu de conjunctiv perfect în propoziții exclamative sau interogative, în schimb în secolul al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea numărul lor este mare atît cu forma veche : „*să nu* o *fie cerut*!” (ms. 4468, p. 96[r]), cît și cu forma nouă : „*să fi văzut* plînset și bucurie !” (ms. 1817, p. 138 ; 143[r]), „*să mă fi întîmplat* eu la acea strașnică bătălie !” (ms. 158, p. 123) ; „de ți-au fost voia *să-i fi zis*” *(Esopia*, 1795, p. 12) etc. Geneza acestui conjunctiv absolut trebuie căutată într-o elipsă : „Trebuia *să nu* o *fie cerut*” > „*să nu* o *fie cerut* !” etc.

După secolul al XIX-lea, construcția a rămas frecventă : „Dacă m-ai văzut că-s fată / *Să* mă *fi țîpată*-n apă !” *(Folclor din Transilvania*, I, București, 1962, p. 161), „*Să fi rămas* fecior la plug / *Să fi rămas* la coasă” (Goga, *Poezii*, București, 1907, p. 32), „dar unde *să fi fost*?” (Eminescu, *Proză literară*, București, 1964, p. 71) etc.

Rămînerea în uz a conjunctivului perfect după înlocuirea formei vechi cu cea invariabilă în astfel de construcții se poate explica prin faptul că în stilul direct precizarea persoanei se poate face și prin alte mijloace.

b) Ca *formă de relație* conjunctivul perfect din limba veche intră în toate sectoarele subordonării fără prea mari restricții [39].

I. În *propoziții subiective* — pe lîngă verbe sau expresii impersonale, aflate în special la imperfect indicativ sau la condițional perfect : „bine a vrut fi *să nu fie născut* acesta om” (TC, 36v/5—6), „vrutu-ți-s-ar cădea *să-l hii* arătat” (V, 448/25). Mai rar conjunctivul perfect este selectat de impersonale la prezent indicativ : „poate *să fie fost* Dragoș Vodă” (NC, 172), „*să fie grăit* nu să știe” (G, II, 53) etc. În cursul secolului al XVIII-lea întrebuințarea în subiective a conjunctivului perfect s-a extins ca urmare a înlocuirii infinitivului perfect (Se cuvenea *a fi mers* > Se cuvenea *să fi mers)* și ca urmare a întăririi impersonalului în limba română. Spre sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui de al XIX-lea are loc transformarea vechilor *spun*, *zic* (+ completivă directă) în *se spune*,

---

[38] În propoziții interogative conjunctivul perfect are de cele mai multe ori valoare de prezumtiv.

[39] Vezi și B. Dimand, *Zur rumänischen Moduslehre*, Wien, 1904, p. 80—114, 143, 202, 218 ; Kr. Sandfeld — H. Olsen, *Syntaxe roumaine*, I, 1936, p. 352—362. Autorii citați, tratînd global prezentul și perfectul conjunctivului, nu iau în discuție restricțiile de distribuție la care este supus conjunctivul perfect.

se zice (+ subiectivă) : zic *să fie venit* > se zice *să fi(e) venit*. Această întrebuințare a fost concurată, ca și în completivele directe, de cea a condiționalului perfect, care înlocuiește mai ales în limba scrisă conjunctivul perfect : *Se zice să fi venit* > *Se zice că ar fi venit*.

2. În *propoziții predicative* conjunctivul perfect nu apare în limba din secolele al XVI-lea – al XVIII-lea. În limba actuală însă el apare în variație liberă cu infinitivul perfect, fiind selectat numai de verbe copulative aflate la imperfect indicativ sau condițional perfect : *Datoria noastră era (ar fi fost) să fi mers (de a fi mers)*.

3. *Atributive*. În limba din secolele al XVI-lea – al XVII-lea conjunctivul perfect era mult mai frecvent în propoziții atributive decît astăzi : „Scrie Strecovschi cronicarul că într-acel război au căzut la robia lui Ștefan Vodă feciorul hatmanului pentru care *să fie trimis* hanul de peste Volga sol la Ștefan Vodă să-i slobozească feciorul" (NC, p. 250), „denafară de cetatea cea mare a Chiliei este alta mai mare, carea *să o fie zidit* Ștefan Vodă" (*ibid.*, p. 136), „Anul în carele *să fie așezat* Traian împăratul slobozirile românești în Dachia ... nici unul anume nu-l însămnează" (D. Cantemir, *Hronicul*, I, Iași, 1836, p. 247), „și alte pricini vor fi fost carele *să fie asuprit* pe Avrelian" (NC, p. 172).

Uneori legătura cu regenta nu este făcută de pronume sau adverbe relative, ci direct, prin juxtapunere : „N-am lăsat nici un loc *să nu-l him căotat* (V, p. 353/17).

În cursul secolului al XVIII-lea, cînd se desfășoară procesul de înlocuire a formei variabile cu forma invariabilă, întrebuințarea aceasta se restrînge, conjunctivul perfect fiind frecvent înlocuit cu condiționalul perfect, formă care se răspîndește din ce în ce mai mult după secolul al XVII-lea.

Limitarea întrebuințării conjunctivului perfect s-a făcut însă numai după propoziții afirmativ-enunțiative, el rămînînd pînă astăzi în atributive care aveau ca regentă o propoziție negativă (sau care conțineau o negație) și în propoziții care aveau ca regentă interogative : „n-au existat o epocă în care *să fi avut* un teatru așa de bine întocmit" (C. Bolliac, *Opere*, II, București, 1956, p. 25) ; „nu este nici un cîntec de masă care *să fi fost* compus la masă" (Eliade, CAS, II, p. 334). Enunțuri afirmative ca **a existat o epocă în care* **să fi avut** *un teatru* etc. nu sînt posibile în limba actuală.

Acest lucru dovedește că în cursul evoluției sale conjunctivul și-a accentuat nu numai funcția de subordonare (el devenind un mod al subordonării), ci și valoarea de mod al *subiectivității* (prezența negației aduce întotdeauna subiectivism în expresie). Restrîngerea conjunctivului perfect la fraze negative trebuie pusă pe seama accentuării valorii de ireal [40] pe care o avea încă din primele texte. Folosirea lui în fraze afirmative venea în contradicție cu această valoare.

4. *Completive directe*. Și în acest tip de propoziții există deosebiri între situația de astăzi și cea din limba veche.

În limba din secolele al XVII-lea – al XVIII-lea cazurile în care conjunctivul perfect era nucleu al unei completive directe sînt foarte

---

[40] Astăzi apariția conjunctivului perfect este strîns legată de apariția în regentă a adverbelor negative *niciodată, nicăiri, niciunde* și a pronumelor negative *nici unul, nici una* etc.

numeroase. Se poate spune că 70% din totalul întrebuinţărilor conjunctivului perfect în limba veche se găsesc în completive directe. Frecvenţa mare a acestei funcţii în limba veche rezultă din faptul că pînă la sfîrşitul secolului al XVIII-lea conjunctivul perfect era selectat de verbele de declaraţie : *a zice*, *a spune*, *a vorbi* cu formele *(zic*, *spun*, *vorbesc)*, care se foloseau pentru *se zice*, *se spune*, *se vorbeşte* cu valoare impersonală : ,,dzicu *să-l fie învăţat* turcii'' (N, p. 111), ,,dzic *să-i fie tăiat* capul'' (*ibid.*, p. 106) etc.

Conjunctivul perfect era selectat şi de propoziţii regente cu subiect exprimat : ,,zic unii *să să fie arătat* lui Ştefan Vodă'' (U, 106), ,,zic unii că, după ce l-au prins viu *să să fie otrăvit*'' (NC, 120), ,,scriu istoriile bisericeşti că papa Grigore Dialog *să să fie rugat* şi prin descoperirea darului sfînt răspuns *să fie primit* şi precum *să fie luat*, pe Traian din muncile iadului *să fie scos*'' (Cantemir *Hronicul*, I, 254) ; ,,*să-l fie călcat* şi domolit scriu istoricii'' (*ibid.*, 259) etc. În literatura istorică şi mai ales la Cantemir, întrebuinţarea conjunctivului perfect în completive directe atinge apogeul. De pildă numai la Cantemir, în *Hronicul*..., pe 20 de pagini (251—270) am înregistrat 22 exemple, ceea ce este foarte mult pentru frecvenţa acestui timp. Însă chiar din secolul al XVII-lea concurenţa pe care i-o face condiţionalul perfect este vizibilă. Ea se accentuează în secolul al XVIII-lea, cînd forma de conjunctiv perfect este treptat eliminată din propoziţii ale căror regente erau afirmative, rămînînd numai în fraze negative : ,,nu cred ca el *să se fi născut* porc'' (Ispirescu, *op. cit.*, p. 53), ,,Nu am auzit / Frate *să se fi logodit*'' (Gh. Cătană, *Balade poporale din gura poporului bănăţean*, Braşov, 1895, p. 75) etc. Astăzi folosirea conjunctivului perfect după verbele *a crede*, *a auzi*, *a spune*, *a zice* este posibilă numai dacă acestea conţin o negaţie (enunţuri ca ,,cred *să fi mers* acolo'' sînt neobişnuite astăzi, dar cele de tipul ,,Nu cred *să fi mers* acolo'' au rămas literare). În fraze afirmative, conjunctivul perfect ca nucleu al unei completive directe s-a păstrat pînă pe la 1830 : ,,veşti rele spui că *să să fi mai lovit* turcii odată, *să fi căzut* şi *să fi luat şi* patru tunuri'' (1821, SN, 145), ,,am auzit că *să fie venit*'' (*ibid.*, 132), ,,să zicem *să fie învăţat* dachii limba romanilor'' (D. Bojincă, *Răspundere desgurzătoare*, Buda, 1828, p. 76), ,,să zicem *să fie fost* grecii'' (*ibid.*, p. 56) etc.

În fraze afirmative conjunctivul perfect s-a menţinut şi după 1830, dar numai după verbe de dorinţă (*a dori*, *a pofti*, *a vrea*, *a prefera*) şi numai cînd acestea erau la condiţional perfect sau la imperfect indicativ (,,aş fi dorit *să fi mers*'').

5. *Completive indirecte.* Întrebuinţarea conjunctivului perfect ca nucleu al unei propoziţii indirecte este destul de frecventă în limba din secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea : ,,nici o dovadă n-au călugării cum *să fie* mai *tras* şi *să fie* mai *stăpînit* vecinii acel izvor'' (1732, DRA, II, 185), ,,precum Dachia noastră cu romanii *să fie fost* lăcuită bună dovadă avem din istoricul Zanvias'' (Cantemir, *Hronicul* ..., p. 285) etc. Această întrebuinţare devine din ce în ce mai rară prin concurenţa sinonimică a condiţionalului perfect. Ea mai poate fi întîlnită în fraze afirmative pînă ce la 1830 : ,,Minciuni multe sînt precum că avangarda lui Ipsilanti *să fie întrat* în Bucureşti'' (1821, Sibiu, SN, 132). În fraze negative şi în fraze care conţin un verb de îndoială (*a se mira*, *a se îndoi*) de temere (*a se teme*) în propoziţia regentă, întrebuinţarea conjunctivului perfect se întîlneşte şi mai tîrziu : ,,nu-mi aduc aminte a fi făcut sămn cu mîna

nici *să fi auzit* că cineva mă oprește" (1856, Iași, *Documente privind Unirea Principatelor*, I, București, 1961, p. 5), „Mă îndoiesc *să fi venit*", „Mă tem *să fi fost* acolo", „Mă mir *să fi mîncat* ceva". Dacă verbul din propoziția regentă ar fi în primul exemplu la forma afirmativă și în celelalte exemple la forma negativă, întrebuințarea conjunctivului perfect nu ar mai fi posibilă (Enunțuri ca *Îmi amintesc să fi venit*, *Nu mă tem* (*nu mă îndoiesc*, *nu mă mir*) *să fi venit* sînt neobișnuite în limba de astăzi). Aceste fapte sînt încă o dovadă că conjunctivul își accentuează după secolul al XVIII-lea caracterul de mod al subiectivității.

6. *Circumstanțiale de scop*. Cu această întrebuințare conjunctivul apare încă din secolul al XVI-lea: La Coresi, din cele șase atestări cu conjunctivul perfect trei sînt în propoziții finale: „Cuvenia-ți-se ție să dai argintul mieu trăgarilor și să viu *să-mi fiu luat* al mieu" (CT 56 r/131, CC^2, 315/16, 318/31). În textele din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea nu am întîlnit decît un singur exemplu: „Eu ție *să ți*-o *fiu dăruit* / Cu pace *să* o *fi stăpînit*" (ms. 2150, f. 104^v).

Prezența conjunctivului perfect în propoziții finale este condiționată aici de forma verbului din regentă, care trebuie să apară la conjunctiv perfect sau la condițional perfect. În limba actuală există aceeași restricție: „Să te fi dus *să*-l *fi văzut*". Restrîngerea posibilităților de distribuție a conjunctivului perfect din finale se poate explica prin aceea că această formă, exprimînd *anterioritatea* față de acțiunea din regentă, vine în contradicție cu scopul acțiunii care presupune un prezent sau un viitor. Folosirea în regentă a unei forme de conjunctiv perfect permite conjunctivului perfect din finală să exprime o acțiune *posterioară* sau concomitentă, aceasta nemaivenind, prin urmare, în discordanță cu ideea de scop. În tot cazul, această selectare a conjunctivului perfect numai de un conjunctiv perfect a făcut ca, în finale, el să fie extrem de rar.

7. *Circumstanțiale de cauză*: Și această întrebuințare este foarte rară. Am înregistrat-o într-un singur exemplu în *Alexandria* din 1620: „și se căè cela ce scose mult, că-l împărțiè cu ceia ce nu scoaseră nimică și se căè și cela ce nu scoase nimică, *să fie luat* mult" (A, 91). În această frază conjunctivul perfect are ca echivalent, în propoziția coordonată, indicativul imperfect (...*că-l împărțiè*...). În *Alexandria* publicată de P. Bart în 1794 (care reproduce cu mici modificări textul de la 1620), în locul conjunctivului perfect din această cauzală apare condiționalul perfect (*că ar fi luat*). Prin urmare, și în propoziții cauzale întrebuințarea perfectului conjunctiv a dispărut, ca urmare a concurenței condiționalului perfect și imperfectului indicativ.

8. *Condiționale*. Selectat tot de un imperfect indicativ sau condițional perfect din propoziția regentă, conjunctivul perfect și-a lărgit întrebuințarea în propoziții condiționale pe măsură ce ne apropiem de epoca modernă. Astfel, în textele din secolul al XVI-lea, în condiționale, perfectul conjunctivului nu apare. În secolul al XVII-lea el este foarte rar. Frecvența crește însă vertiginos în cursul secolulului al XVIII-lea și al XIX-lea, cînd el se limitează la stilul direct. În textele din această perioadă el apare mai ales cu forma nouă: „*să fi intrat* înlăuntru te lua mare mirare" (ms. 4468, p. 95^r), „*să fi trăit* și pe hatman și pe Ruset prăpădea" (*ibid.*, p. 96^r), „Dam și coroana numa tu-n bătaie *să nu fi pierdut*" (A. Pann, *Scrieri literare*, I, București, 1963), „Apoi *să* mă *fi luat* / Atunci

te-aş fi lăudat" (din un ms. ardelean de pe la 1850, publicat de I. Breazu în „Anuarul Arhivei de folclor", 1939, p. 94) etc. În condiţionale, perfectul conjunctiv s-a găsit întotdeauna în variaţie liberă cu imperfectul indicativ şi cu condiţionalul perfect („*Să fi fost* aş fi văzut" = „Dacă *aş fi fost* (*eram*), aş fi văzut (vedeam)".

9. *Concesive*: Fiind legată de valoarea condiţională, şi această întrebuinţare a devenit mai frecventă pe măsură ce ne apropiem de epoca modernă. În textele din secolul al XVI-lea şi al XVII-lea nu am întîlnit nici un exemplu de conjunctiv perfect în concesive. În schimb, în textele de la sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea forma este relativ frecventă : „Şi măcar vinul lor *să fie fost*, iarăşi trebuia să meargă să ceară voie" (DRA, I, 833), „Tocma *să fi fost* limba dachilor slavonească ... încă poate-se din limba slavonească să se tragă izvodul numelor acestora?" (P. Maior, *Istorie pentru începutul românilor în Dachia*, Buda, 1834, p. 15), „*să se fi* şi *întors* ... n-ar fi putut să facă tălmăcire" (*ibid.*, p. 280). În propoziţii concesive, deşi concurat de condiţional perfect, conjunctivul perfect a rămas frecvent pînă astăzi. Vorbirea populară este concludentă în acest sens : „noi n-o puneam *sî hi crepat* de ger" (Ov. Densusianu, *Antologie dialectală*, Bucureşti, 1915, p. 31), „*Să fi dat* mii de lei nu găseai fir de mac în năsip" (Creangă). Şi în concesive perfectul conjunctiv este în „echivalenţă" sinonimică cu imperfectul indicativ şi condiţionalul perfect, fiind selectat de aceste timpuri.

10. *Consecutive*. În consecutive conjunctivul perfect a fost totdeauna extrem de rar. În textele din secolele al XVI-lea — al XVIII-lea am întîlnit un singur exemplu : „Vrutu-ţi-s-au cădea, împărate, acest liubov ce arăţi acmu să-l hii arătat mai de mult *să nu* mă *hii muncit* cu atîtea munci" (V, 448/25). Pentru secolul al XIX-lea am mai înregistrat încă un exemplu : „nu cred eu să fi fost el aşa de uşurel încît *să nu fi luat* vreun semn" (Ispirescu, *Basme*, p. 205). Atît în limba veche cît şi în cea actuală conjunctivul perfect apare în consecutive numai cu condiţia ca în regentă să existe un conjunctiv perfect sau un condiţional perfect.

11. *Circumstanţiale de mod*. În acest tip de subordonate atestările conjunctivului perfect sînt relativ recente (secolul al XIX-lea) şi se limitează la construcţiile *fără* + conjunctiv, *fără ca* + conjunctiv : „cuibul se apropia de mine *fără să se fi rupt* şi fără *să se fi* aceasta *simţit*" (Gh. Asachi, *Scrieri literare*, Bucureşti, 1956, p. 260), „nu înţelege subsemnatul de unde vine această grabă spre a hotărî *fără să li se fi dat* voie a-şi dovedi şi ei" (1857, *Documente privind Unirea Principatelor*, I, Bucureşti, 1961, p. 486), „am trecut *fără ca să fi voit*" (Ispirescu, *Basme*, p. 8) etc. În modale conjunctivul perfect intra în concurenţă sinonimică cu infinitivul perfect, pe care l-a înlocuit treptat (construcţia *fără a* + infinitiv a devenit astfel *fără să* + conjunctiv).

12. *Circumstanţiale de timp*. Prezenţa conjunctivului perfect în temporale este, de asemenea, legată de procesul înlocuirii infinitivului prin conjunctiv. Exprimînd anterioritatea, conjunctivul perfect apare în special după construcţia *pînă să*, aşa cum infinitivul perfect apare după construcţia *pînă a* : „Pînă *a*-l *fi desmeticit* trecu mult timp" (SN, 143), transformat într-o redactare ulterioară în „*Pînă să*-l *fi desmeticit* trecu mult timp" (*ibid.*).

Plecînd de la faptul că întrebuinţarea lui *pînă* + conjunctiv perfect nu este atestată în limba din secolele al XVI-lea — al XVII-lea, putem crede că întrebuinţarea conjunctivului perfect în temporale este relativ recentă (secolul al XVIII-lea) şi se datoreşte înlocuirii infinitivului prin conjunctiv.

13. *Circumstanţiale opoziţionale*. Nici această întrebuinţare nu apare în textele din secolele al XVI-lea — al XVIII-lea. Am înregistrat-o abia la începutul secolului al XIX-lea : „să trecea banii ce trebuia să dea la domnie lor, *în loc* şi de la sine *să fi jertfit* o mică sumă de bani" (D. Golescu, *Însemnare a călătoriei mele*, Bucureşti, 1964, p. 178). În textele ulterioare culte, în opoziţionale conjunctivul perfect se află în variaţie liberă cu infinitivul perfect, pe care-l concurează din ce în ce mai mult.

XI. Din examinarea diacronică a funcţiilor şi relaţiilor conjunctivului perfect cu alte forme verbale se desprind următoarele constatări :

1) Sub raportul *contextului* formele vechi, invariabile, erau folosite în contexte mult mai variate decît formele moderne invariabile : a) Ele puteau să apară în propoziţii principale în stilul indirect, posibilitate pe care nu o mai au formele noi. În secolul al XVIII-lea, cînd se desfăşoară procesul de înlocuire a formelor variabile cu formele invariabile, asistăm la înlocuirea conjunctivului perfect cu condiţionalul perfect, astfel încît, după generalizarea formelor noi, conjunctivul perfect pierde posibilitatea de a mai apărea în principale în stilul indirect. b) Ca formă dependentă, conjunctivul perfect variabil putea să apară atît în enunţuri afirmative, cît şi în enunţuri negative, cu rol de nucleu al unei propoziţii atributive, completive directe sau indirecte. După secolul al XVIII-lea (deci după generalizarea noilor forme), el pierde posibilitatea de a mai apărea în enunţuri afirmative, rămînînd numai în enunţuri negative.

Dispariţia conjunctivului perfect din principale enunţiative face ca această formă să devină în exclusivitate o formă a *subordonării* [41]. În acelaşi timp dispariţia din enunţuri afirmative şi rămînerea lui numai în enunţuri negative aduc o accentuare a subiectivităţii, conjunctivul devenind deci din ce în ce mai mult un *mod al subiectivităţii*. Aceste două mutaţii în funcţiile conjunctivului perfect sînt foarte importante pentru explicarea cauzei înlocuirii formelor variabile cu forme invariabile. Rămînînd numai ca formă de relaţie conjunctivul perfect are posibilitatea de a exprima persoana prin mijloace implicite (prin intermediul verbului regent, întocmai ca infinitivul [42] sau gerunziul [43] sau printr-un subiect propriu exprimat [44] („Nu cred *să fi fost* el acela" etc.). Prezenţa negaţiei

[41] În ultimul timp unii lingvişti consideră conjunctivul ca mod exclusiv al subordonării (vezi P. Imbs, *L'emploi des temps verbaux en français moderne*, Paris, 1960, p. 193 ; *Le subjonctif en français moderne*, Paris, 1962, p. 53).

[42] Vezi I. Diaconescu, *Valoarea infinitivului în limba română*, „Limba română", XVII, 1968, nr. 2, p. 119.

[43] Vezi Matilda Caragiu, *Sintaxa gerunziului românesc. Studii de gramatică*, II, Bucureşti, 1958, p. 66.

[44] În legătură cu aceasta constatăm că pe măsură ce ne apropiem de epoca modernă conjunctivul perfect cu subiect diferit faţă de cel din regentă este din ce în ce mai mult concurat de alte forme verbale, în special de condiţional perfect şi imperfect (*Nu-i venea să creadă să fi făcut el asta* / *Nu-i venea să creadă că ar fi făcut el asta*). Conjunctivul perfect cu subiect comun cu cel al verbului din regentă nu a suferit concurenţa aceasta, el extinzîndu-se chiar (*Aş fi mers să fi ştiut* etc.).

în propoziția regentă strînge legătura între verbul regent și conjunctivul perfect, fapt care aduce cu sine o reliefare a mijloacelor implicite de exprimare a persoanei.

Prin urmare, transformarea conjunctivului perfect în formă exclusiv de relație, restrîngerea sferei lui la stilul direct (unde persoana se poate preciza și prin alte mijloace, fiind mereu prezentă în mintea vorbitorilor) fac ca desinențele personale ale auxiliarului să devină mijloace redundante, deci mijloace de care limba se poate dispensa în virtutea principiului economiei schimbărilor morfologice. Devenind mijloace redundante, desinențele auxiliarului *a fi* de la conjunctivul perfect pot fi supuse astfel schimbărilor fonetice în „vorbire" (vezi explicația lui Alf Lombard expusă mai sus) și „presiunii sistemului" în limbă [45].

2) Sub raportul *distribuției*, conjunctivul perfect se află încă din primele texte în *variație liberă* cu alte forme verbale : în primul rînd cu infinitivul perfect, pe care-l înlocuiește în propoziții subiective, completive, circumstanțiale, și, în al doilea rînd, cu condiționalul perfect și imperfectul indicativului, care încep să-l concureze din ce în ce mai mult, în stilul indirect și în enunțurile afirmative din stilul direct *(zic unii să fie aflat Ștefan Vodă > zic unii că ar fi aflat* ... etc.). Variația liberă cu condiționalul perfect și cu imperfectul indicativului devine imposibilă în unele contexte, în urma acestei concurențe, din cauza restricțiilor la care este supusă întrebuințarea conjunctivului perfect după secolul al XVIII-lea. De asemenea, variația liberă a conjunctivului cu infinitivul perfect este împiedicată după secolul al XVIII-lea de opoziții stilistice, în special de opoziția *scris* („Nu credea *a fi mers* el acolo") — *vorbit* („Nu credea *să fi mers* el acolo").

Pe planul *selecției* restricțiile la care este supus conjunctivul perfect se măresc după generalizarea formei invariabile, în sensul că el este cerut de *anumite verbe* aflate la *anumite moduri și timpuri*, în special la condițional-optativ, prezumptiv, imperfect indicativ *(Aș fi mers (mergeam) să fi știut*, dar **Merg (am mers, mersesem) să fi știut)* [46].

Aceste fapte sînt de asemenea semnificative pentru problema înlocuirii formelor variabile cu formele invariabile. Identitatea funcțiilor conjunctivului perfect cu infinitivul, pe de o parte, și cu condiționalul pe de alta, paralelismul întrebuințărilor puteau determina generalizarea tipului cu *a fi* invariabil (care exista la aceste forme sinonime : *a fi mers, aș fi mers)* și la conjunctiv *(să fi mers)* [47].

Prin urmare, după părerea noastră, înlocuirea formei variabile *(să fiu, fii, fie cîntat)* prin forma invariabilă *fi (să fi cîntat)* s-a făcut în urma unei *presiuni a sistemului* timpurilor trecute terminative (infinitiv perfect, condițional perfect, prezumtiv perfect) cu care conjunctivul perfect intra în relație și pe axa paradigmatică (prin „seriile sinonimice"),

---

[45] Schimbările lingvistice se petrec în punctele slabe ale sistemului acolo unde opoziția nu are prea mare importanță (cf. E. Coseriu, *Systema, Norma y Habla*, Montevideo, 1957, p. 175).

[46] Dacă alegerea unei forme dintr-un enunț este determinată de o formă precedentă, cu alte cuvinte dacă nu există posibilitate de alegere, ocurența formei respective nu mai aduce nici o informație gramaticală, forma respectivă fiind redundantă.

[47] Pentru alte cazuri de analogie datorate conținutului asemănător sau identic al formelor vezi J. Herman, *Les changements analogiques*, „Acta linguistica", Academiae Scientiarum Hungaricae, tom. I, 1951, p. 119 și urm. ; J. Kurylowicz, *La nature des procès dits „analogiques"*, „Acta linguistica", Revue internationale de linguistique structurale", V, 1945—1949, p. 15—37.

şi pe axa sintagmatică (prin selectarea lui de condiţionalul perfect, prezumtiv etc.). Principiul „atracţiei sistemului", al „presiunii paradigmatice" formulat de A. Martinet[48] şi aplicat mai mult la fonologie[49] şi mai puţin în morfologie îşi găseşte, după părerea noastră, aplicarea şi în problema cercetată, de exemplu. Este vorba de tendinţa de organizare simetrică a paradigmelor timpurilor construite pe baza auxiliarului *a fi*, de înlăturare a asimetriilor existente într-o epocă mai veche[50]. În sistemul acestor timpuri[51], conjunctivul perfect, singurul cu auxiliarul variabil, introducea o asimetrie, însă o asemenea asimetrie în sistem (paradigmatică) nu era suficientă pentru a determina o schimbare, căci „ea nu face decît să precizeze condiţiile în care o schimbare poate fi de aşteptat"[52]. Important pentru noi este faptul că această asimetrie în „sistem" (paradigmatică) este ajutată de anumiţi factori de natură sintagmatică. Este vorba de schimbările funcţionale ale conjunctivului perfect, analizate mai sus, care fac ca desinenţele personale ale auxiliarului să devină mijloace redundante (deci puncte slabe, supuse schimbărilor, care vizează economia sistemului), şi în acelaşi timp de distribuţia în *variaţie liberă* a conjunctivului perfect cu alte timpuri cu *fi* invariabil (condiţional perfect, infinitiv perfect). Deci „presiunea sistemului", tendinţa de eliminare a „asimetriei paradigmatice" devine realizabilă numai *după ce* acţionează aceşti factori. Atracţia sistemului devine realizabilă abia în secolul al XVIII-lea şi din alt motiv : în această epocă asistăm la o masivă înlocuire a conjunctivului perfect cu condiţionalul perfect, formă în continuă extensiune pe măsură ce ne apropiem de epoca modernă. Prin această concurenţă conjunctivul perfect devine foarte rar. Or, se ştie că formele mai puţin întrebuinţate se încadrează mai uşor în sistem, sînt mai uşor supuse presiunii sistemului, decît formele mai frecvente.

Este posibil ca după ce s-au petrecut schimbările funcţionale menţionate să fi acţionat şi factori de natură fonetică (ca cei consideraţi de Alf. Lombard drept cauza principală a schimbării).

În concluzie, considerăm că transformarea formelor variabile *să fiu (fii, fie) cîntat* în forma invariabilă *să fi cîntat* se poate explica prin *presiunea sistemului* timpurilor perfecte terminative cu *a fi* invariabil, cu care conjunctivul perfect intra în relaţie atît pe plan paradigmatic cît şi pe plan sintagmatic. Această presiune, care vizează „simetria sistemului", devine posibilă numai în urma acţiunii unor anumiţi *factori* de natură funcţională. Spre deosebire de prima explicaţie (a lui Al. Lambrior, L. Morariu, Al. Graur), care ia în consideraţie numai situaţia din „limbă" (cod), şi spre deosebire de a doua explicaţie (a lui Alf Lombard), care

---

[48] *Economie des changements phonétique. Traité de phonologie diachronique*, Berna, 1964, p. 179 şi urm.

[49] Vezi A. Martinet, *op. cit.*, p. 188 şi urm. ; A. Haudricourt, A. Juilland, *Essai pour une histoire structurelle du phonétisme français*, Paris, 1949 ; L. Romeo, *Structural Pressures and Paradigmatic Diphongization in East Romance*, „Word", 1963, nr. 1, p. 1—9.

[50] Interesant este faptul că înlăturarea asimetriei se petrece în secolul al XVIII-lea (epoca de modernizare a limbii), cînd asistăm la o evidentă reorganizare a paradigmelor verbale (înlăturarea formelor vechi de perfect forte, apariţia lui *-ră-* la pluralul perfectului simplu şi mai mult ca perfectul etc.).

[51] Ceea ce apropie aceste paradigme este nu numai auxiliarul *a fi*, ci şi faptul că toate sînt timpuri de relaţie, care raportează acţiunea la trei momente (vezi Maria Manoliu, *op. cit.*, p. 135 şi urm.).

[52] Cf. E. Vasiliu, *Fonologia istorică a dialectelor dacoromâne*, Bucureşti, 1968, p. 11.

ţine seama mai ales de „vorbire”, explicaţia noastră credem că are avantajul de a ţine seamă atît de „limbă” cît şi de „vorbire”, atît de paradigmatic cît şi de sintagmatic.

ABREVIERI

A — *Alexandria* (1620), în N. Cartojan, *Alexandria în literatura românească, Studiu şi text*, Bucureşti, 1922, p. 82—118.
BB — *Biblia*, Bucureşti, 1688.
BRV — *Bibliografia românească veche* (alcătuită de I. Bianu, N. Hodoş şi D. Simionescu), I—IV, Bucureşti, 1903—1904.
CA — Coresi, *Lucrul apostolesc*, text reprodus în facsimile de I. Bianu, Bucureşti, 1930.
CB — *Cuvente den bătrîni*, publicate de B. P. Hasdeu, I—II, Bucureşti, 1878—1879.
CC² — Coresi, *Cazania a II-a*, ediţia Al. Procopovici — S. Puşcariu, Bucureşti, 1914.
CL — Miron Costin, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, Bucureşti, 1944.
CM — *Codicele Marţian*, în N. Drăganu, *Două manuscrise româneşti vechi : Codicele Todorescu şi Codicele Marţian*, Bucureşti, 1914.
CP — Coresi, *Psaltirea slavo-română*, ediţia B. P. Hasdeu, Bucureşti, 1881.
CR — M. Gaster, *Crestomaţie română*, I—II, Leipzig — Bucureşti, 1891.
CT — Coresi, *Tetraevanghelul*, ediţia Florica Dimitrescu, Bucureşti, 1963.
CV — *Codicele voroneţean*, ediţia I. G. Sbiera, Cernăuţi, 1885.
DB — *Documente româneşti*, publicate de I. Bianu, Bucureşti, 1907.
DRA — *Documente privind relaţiile agrare în veacul al XVIII-lea*, I—II, Bucureşti, 1959—1966.
DV — Dosoftei, *Viaţa şi petreacerea svinţilor*, Iaşi, 1682—1686.
IB — N. Iorga, *Inscripţii din bisericile românilor*, I—II, Bucureşti, 1907.
IM — I. Bîrlea, *Însemnări din bisericile Maramureşului*, Bucureşti, 1909.
LA — I. Lupaş, *Documente istorice transilvane*, I, Cluj, 1940.
LC — *Liturghierul lui Coresi*, ediţia Al. Mareş, Bucureşti, 1969.
M — *Cronica lui M. Moxa*, în CB, I, p. 345—406.
N — I. Neculce, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, Bucureşti, 1955.
NC — N. Costin, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, Bucureşti, 1942.
NT — *Noul Testament*, Bălgrad, 1648.
OB — N. Iorga, *Observaţii şi probleme bănăţene*, Bucureşti, 1940.
PH — *Psaltirea Hurmuzachi* (manuscrisul de la Biblioteca Academiei).
PL — *Carte românească de învăţătură* (1646), în S. G. Longinescu, *Legi vechi româneşti şi izvoarele lor*, Bucureşti, 1912.
PO — *Palia de la Orăştie*, ediţia Viorica Pamfil, Bucureşti, 1968.
PS — *Psaltirea scheiană*, ediţia I.-A. Candrea, Bucureşti, 1916.
PV — *Psaltirea voroneţeană*, în I. Găluşcă, *Slavisch-rumänisches Psalterbruchstück*, Halle, 1913.
SB — *Lettres roumaines de la fin du XVI-e et du début du XVII-e siècle tirées des archives de Bistritza*, publiées par Al. Rosetti, Bucureşti, 1926.
SI — Gh. Ghibănescu, *Surete şi izvoade*, VII—VIII, Iaşi, 1912—1914.
SN — N. Iorga, *Scrisori de negustori olteni şi munteni*, Bucureşti, 1906.
T — I. Budai-Deleanu, *Ţiganiada*, Bucureşti, 1953.
TC — *Codicele Todorescu*, în N. Drăganu, *Două manuscrise româneşti vechi : Codicele Todorescu şi Codicele Marţian*, Bucureşti, 1914.
U — Gr. Ureche, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, Bucureşti, 1958.
V — Varlaam, *Cazania* (1643), Bucureşti, 1943.

Aprilie 1969

Universitatea „Al. I. Cuza”—Iaşi
Catedra de limba română.

STUDIUL CANTITATIV AL VOCABULARULUI LIMBII VORBITE, I.

DE

ALEXANDRA ROCERIC-ALEXANDRESCU

1.1. Lingvistica statistică interpretează conceptele saussuriene *langue* şi *parole* în lumina unor mărimi cantitative, care conduc la următoarea definiţie a limbii şi a vorbirii : „Dacă privim limba ca totalitatea engramelor cuvintelor (*langue*, în terminologia lui Saussure) *plus* probabilitatea ocurenţelor în vorbirea individuală şi astfel modurile variate în care evenimentul engramă poate avea loc, împreună cu frecvenţele relative, sînt îndeplinite toate condiţiile populaţiei statistice ale unor asemenea evenimente, sau universul lor statistic. Orice pronunţare individuală (*parole*, în terminologia lui Saussure) joacă, deci, rolul unui *eşantion* (*sample*) din populaţie (*population*)" [1].

1.2. La rîndul ei, limba prezintă aspecte variate. O primă distincţie care ne interesează în discuţia de faţă este cea dintre aspectul scris şi aspectul vorbit al unei limbi date. În lucrarea de faţă, nu ne referim la diferenţele privind corectitudinea — s-a observat că textele scrise se conformează cu mai multă stricteţe regulilor limbii [2] —, ci avem în vedere faptul că limba vorbită prezintă anumite particularităţi lingvistice care o deosebesc de limba scrisă. În acelaşi timp, trebuie să precizăm că limba vorbită se concretizează, în realitate, în diverse variante: fie ca limbă a literaturii nescrise (orale), fie ca un limbaj utilizat în cercurile ştiinţifice, fie ca o limbă cultă vorbită în momentele obişnuite ale vieţii [3].

---

[1] G. Herdan, *The Advanced Theory of Language as Choice and Chance*, Berlin — Heidelberg — New York, 1966, p. 3.

[2] „Deosebirea dintre aspectul scris şi aspectul vorbit al unei limbi constă în faptul că cel dintîi se conformează cu mai multă stricteţe regulilor limbii". Iorgu Iordan, *Despre limba literară*, SCL, V, 1954, 1—2, p. 156.

[3] S-a propus, de aceea, chiar înlocuirea termenului „limbă vorbită" cu „vorbire". I. Coteanu, *Consideraţii asupra structurii stilistice a limbii*, în *Probleme de lingvistică generală*, IV, Bucureşti, 1962, p. 79. Tatiana Slama-Cazacu observă că, „în limba română, vorbirea are un sens echivoc, deoarece termenul este echivalent şi cu mecanismul de articulare (de fapt, „limbajul vorbit"), neavînd sensul pe care l-a căpătat în lingvistică, destul de consecvent după De Saussure, termenul *parole*". *Introducere în psiholingvistică*, Bucureşti, 1968, p. 46. În lucrarea de faţă, folosim termenul „vorbire" ca un sinonim pentru „limba vorbită", preferîndu-l însă, în general, pe acesta din urmă.

În cele ce urmează, prin *limbă vorbită* vom înțelege : o limbă proprie comunicărilor orale, în discuțiile curente, pe teme variate și în ocazii diferite [4]. Menționăm, de asemenea, că în această etapă de studiu facem abstracție de diversele aspecte dialectale, care nu se leagă direct de obiectul cercetării noastre.

2.0. Limba vorbită a fost puțin studiată de lingviști. Lipsesc nu numai descrierile cantitative, ci și cele privind structura ei calitativă de ansamblu [5]. Situația este firească dacă ținem seama de dificultățile pe care le prezintă înregistrarea, fixarea eșantioanelor de vorbire, în scopul unor analize aprofundate. Însăși transcrierea unor texte orale le transformă pe acestea într-o ,,limbă scrisă'', din care lipsesc particularitățile de intonație, completarea pe care o dau mesajului gesturile etc.

Limba vorbită rămîne totuși un domeniu important, a cărui cunoaștere este necesară pentru înțelegerea completă a fenomenului lingvistic. Abordarea cantitativă a limbii vorbite a fost de asemenea sugerată [6].

2.1.1. Pînă în prezent au fost elaborate o serie de liste de cuvinte, bazate pe limba vorbită. Cercetările de acest fel își propun fie descrieri lingvistice (cantitative), fie alcătuirea unor dicționare de frecvență (cf. **2.1.3**), fie stabilirea unor vocabulare de bază sau fundamentale (adecvate unor scopuri practice, de exemplu învățarea limbilor străine).

Cea dintîi lucrare, care a constituit, de altfel, punctul de plecare al unor cercetări similare, este *le français élémentaire*. Autorii — G. Gougenheim, R. Michéa, P. Rivenc, A. Sauvageot — au stabilit care sînt cuvintele cele mai frecvente și disponibilitatea lor în limba franceză vorbită [7].

Alte cercetări de acest fel au fost efectuate pentru limbile : germană — de J. Alan Pfeffer, *Evolution of the Basic* (*Spoken*) *German Word List*. Publication of the Institute for Basic German, University of Pittsburgh, Preliminary edition, Pittsburgh, Penn., 1963 [8] — și spaniolă — de Antonio Rojo, Sastre și Rivenc [9].

---

[4] Cf. și caracterizarea făcută de C. Maneca ,,stilului colocvial sau familiar''. *Considerații asupra stilurilor limbii române literare în lumina frecvenței cuvintelor*, LR, XV, 1966, 4, p. 362 ș.u.

[5] Tatiana Slama-Cazacu, *Introducere în psiholingvistică*, p. 63.

[6] Cf. și : ,,As soon as one becomes interested in the actual frequency of occurrence of various linguistic forms in a large sample of texts or of spoken discourse, a quantitative approach must be adopted, both because of the inherent nature of the problem and because of the extensiveness of the data''. John B. Carroll, *The Study of Language*, Cambridge, 1966, p. 61.

[7] G. Gougenheim, R. Michéa, P. Rivenc, A. Sauvageot, *L'élaboration du français élémentaire*, Paris, 1956, p. 11. Dat fiind că această lucrare are în primul rînd caracter aplicativ — deprinderea mai facilă a francezei de către străini —, listele de cuvinte au fost ulterior ,,prelucrate'' de o comisie de specialiști. Structura ,,francezei elementare'' a fost analizată în detaliu, între altele, de Pierre Guiraud, *Problèmes et méthodes de la statistique linguistique*, Dordrecht — Holland, 1959, p. 95 ș.u. ; MAK Halliday, Angus Mc Intosh, Peter Strevens, *The Linguistic Sciences and Language Teaching*, London, 1965, p. 190 ș.u.

[8] Citat de P. Rivenc, *Etat actuel des enquêtes sur les langues parlées et les langues de spécialité*, în *Actes du Premier colloque international de linguistique appliquée*, Nancy, 26—31 octobre 1964, p. 314 ș.u.

[9] *Ibidem*, p. 318.

Se lucrează la un vocabular fundamental al irlandezei — de O'Huallachain [10] — şi la un altul, al românei [11]; se fac cercetări preliminarii pentru limbile portugheză şi germană [12].

Studii generale privitoare la limba vorbită au mai fost întreprinse în S.U.A. — de Quirk [13]; Franţa — de Quemada („le vaste projet d'enquête portant sur tous les aspects du français contemporain" [14]); Canada — pentru cercetarea francezei locale [15]; Anglia — de John Mc H. Sinclair ("research in the lexis of contemporary spoken English") [16].

2.1.2. Investigarea statistică a limbii vorbite — chiar în măsura restrînsă în care a fost întreprinsă pînă acum — marchează diferenţe faţă de limba scrisă. Astfel, de exemplu, cunoscuta lege a lui Zipf, *frecvenţă* × *rang* = *constant*, nu se verifică pentru limba vorbită, după cercetările efectuate de R. Michéa [17] asupra francezei şi germanei.

Pentru limbajul vorbit al copiilor (în limba engleză), Ernst G. Beier şi Don E. Miller afirmă că totuşi legea lui Zipf este valabilă [18].

Rămîne de văzut ce alte deosebiri sau similitudini cantitative pot fi stabilite între cele două aspecte — scris şi vorbit — ale aceleiaşi limbi.

2.1.3. Problema limbii vorbite s-a pus şi în legătură cu alcătuirea dicţionarelor de frecvenţă. După cum se ştie, aceste dicţionare sînt concepute astfel încît să cuprindă cît mai multe aspecte ale unei limbi.

Este posibil un dicţionar general pentru limbajul scris şi cel oral? Într-o discuţie teoretică recentă, W. Mańczak răspunde negativ: „După părerea noastră, nu se pot face decît două dicţionare de frecvenţă distincte, unul pentru limba tipărită şi altul pentru cea vorbită, căci este imposibil să compilezi un dicţionar general, pentru simplul motiv că nu avem nici un mijloc de a găsi un criteriu obiectiv care să ne permită stabilirea proporţiei între textele limbii tipărite şi cele ale limbii vorbite" [19].

Ca şi autorul citat, dar din motive diferite, credem necesar să se elaboreze *două* dicţionare de frecvenţă, cel puţin în prima fază a cercetării. Un „criteriu obiectiv" pentru a stabili proporţia între textele de limbă scrisă (tipărită) şi cele de limbă vorbită ar putea fi întinderea textului: în dicţionarele de frecvenţă ar urma să selectăm texte de lungime egală (= acelaşi număr de cuvinte), aparţinînd ambelor aspecte ale limbii. Rezerva noastră se întemeiază însă pe existenţa particularităţilor lingvistice structurale ale limbajului vorbit în raport cu cel oral (cf. 3).

---

[10] *Ibidem*, p. 322.

[11] Cf. intervenţia Tatianei Slama-Cazacu la acelaşi Colocviu, p. 346.

[12] P. Rivenc, *lucr. cit.*, p. 322.

[13] *Ibidem*, p. 322.

[14] *Ibidem*, p. 322.

[15] *Ibidem*, p. 323 ş.u.

[16] Cf. intervenţia lui MAK Halliday la acelaşi Colocviu, p. 337—338.

[17] *La relation rang-fréquence et la structure statistique de la langue parlée*, BSL, LXII, 1967, fasc. 1, Paris, 1968, p. 9—14.

[18] Cf. *Analysis of Word Frequencies in Spoken Language of Children*, „Language and Speech", X, 4, oct.—dec. 1967, p. 217—227.

[19] W. Mańczak, *În legătură cu dicţionarul de frecvenţă al limbii române*, LR, XVI, 1967, p. 267.

3.0. În cele ce urmează avem în vedere cîteva probleme generale pe care le pune studiul cantitativ al vocabularului limbii vorbite.

Din cîte ştim, pentru limba română au fost efectuate puţine cercetări de acest fel.

Studiind „stilul colocvial sau familiar" (definit, după cum arătam, în general, ca limbă vorbită, în accepţiunea noastră), C. Maneca relevă următoarele caracteristici : lexicul cu care operează stilul colocvial este foarte redus ; din punct de vedere etimologic, vocabularul cuprinde în majoritate cuvinte moştenite şi foarte puţine neologisme ; sînt utilizate mai ales cuvinte uzuale — cele mai multe dintre ele, polisemantice ; sînt frecvente locuţiunile ; compusele sînt de multe ori prescurtate [20].

La o cercetare care are ca obiect, de asemenea, limba vorbită, lucrează în prezent A. Fradis, L. Mihăilescu şi I. Voinescu. Din acest studiu a apărut pînă acum *L'entropie et l'énergie informationnelle de la langue roumaine parlée* [21].

3.1.0. Înainte de a alcătui liste de cuvinte bazate pe excerptarea unor texte mai mult sau mai puţin ample — şi de a le comenta —, vom prezenta cîteva dificultăţi generate de analiza textului ca o sumă de unităţi distincte, cuvintele.

3.1.1. Expunerea noastră porneşte de la un material lingvistic constînd din înregistrarea pe bandă de magnetofon a răspunsurilor date de patru persoane, cercetători la CCFD [22], la întrebarea «Ce a făcut subiectul astăzi?». Eşantioanele au fost aproximativ egale : circa 15 minute — text pentru fiecare vorbitor (total : 1 oră), cu variaţii în funcţie de caracteristicile individuale ale subiectelor (diferenţa principală fiind cea de debit verbal). Am transcris aceste texte şi au rezultat circa 3000 de cuvinte (după eliminarea numeralelor şi a numelor proprii), care au fost grupate sub aproximativ 1600 de cuvinte-titlu.

Materialul de limbă vorbită obţinut astfel însumează un număr destul de limitat de cuvinte. El ne este util însă, pe de o parte, pentru a urmări ce probleme se pun într-o analiză lexicală de acest tip, iar pe de altă parte poate fi preluat, cu titlu ilustrativ, în analize cantitative mai largi, efectuate în scopul stabilirii unui inventar de unităţi proprii limbii vorbite, în accepţiunea pe care am dat-o acestui termen la **1.2.**

3.2.0. În linii mari segmentarea textelor ne-a pus următoarele probleme : înregistrarea repetiţiilor mecanice şi a cuvintelor suplimentare ; interpretarea lacunelor ; discutarea greşelilor gramaticale ; notarea unor situaţii specifice dialogului ; rezolvarea situaţiei fragmentelor de cuvinte.

3.2.1.1. În limba vorbită înregistrăm curent cuvinte pe care le-am numit „parazite" : ele se deosebesc de elementele redundante — care nu

[20] C. Maneca, *lucr. cit.*, p. 364. Articolul nu cuprinde listele de cuvinte pe care se bazează observaţiile de mai sus — şi care, probabil, urmează să apară într-o lucrare de proporţii mai mari.

[21] În RRL, 1967, 4, p. 331—339. Această primă parte cuprinde numai descrierea fonematică, dar ea se integrează unei lucrări mai mari, incluzînd şi analiza altor nivele ale limbii vorbite.

[22] Înregistrările s-au făcut în laboratorul de fonetică al CCFD, în luna iulie 1969.

aduc nici un plus de informaţie, dar sînt utile comunicării – prin inutilitatea lor în text. O primă categorie o constituie „repetiţiile mecanice". De exemplu:

„Şi au făcut pînă la Sulina *aproximativ* aproximativ 4 ore"; „Primele două zile, pot *să* să spun chiar trei"; „N-au voie *să* să dea"; „Braţul Sulina *pe care ne-am întors* pe care ne-am întors"; „Uite c-am uitat, *un* un sătuc" (LD); „A venit un 87, care contrar obiceiului *era* şi el era gol"; „Văd c-*au* au trecut cinci minute" (AB); „Mi-am luat sculele *şi* şi am mai reparat ceva acolo" (VS) etc. În asemenea situaţii, am luat în consideraţie cîte un singur cuvînt din cele două identice, eliminînd deci din calcule un oarecare număr de cuvinte [23].

Cum vom proceda însă în cazul unor repetiţii ambigue, ca în exemplul: „Educaţia e mai limitată şi cred că asta [24] e motivul *unei*, *unor* variaţii constante după clasa socială" (AB)?

Contextul nu ne oferă nici o soluţie, iar din punct de vedere gramatical ambele forme – *unei* şi *unor* – se acordă corect cu substantivul *variaţii*. Cert este că numai unul dintre elemente aparţine mesajului (celelalte denotă ezitarea între două cuvinte).

3.2.1.2. Vorbitorii introduc în text şi alte cuvinte „suplimentare" sau secvenţe care nu sînt de astă dată repetiţii mecanice, dar care întrerup structura coerentă a mesajului. De exemplu:

„Am plecat de-acasă *cu nu*, m-am dus întîi la maşina 37"; „M-ar fi costat tot drumul *cu tot famil*[...], *cu tot* cu toată familia, circa 1000 de lei, ceea ce-i *foarte*, e convenabil" (VS); „Citesc o carte de Sociolingvistică [...] scrisă aşa şi organizat, *mi-a* îmi place mai mult cum e redactată" (AB); „Mergea *o* un autobuz"; „La un moment dat *nici nu nici* dacă întîlneai trecători pe stradă cu maşina, ei trebuiau să coboare în baltă" (LD).

Se observă că în mod frecvent, dar nu obligatoriu, cuvintele discutate reprezintă anticipări: subiectul s-a gîndit la ceva ce urmează să exprime mai departe.

Există şi situaţii mai complicate. De exemplu: „Figurile care trebuie date în text ... îi greu şi să le plasezi în context şi greu *să le şi* să le şi plasezi, cum să zic?, fizic să le plasezi *în în* ... pe hîrtie" (VS).

În acest caz am procedat astfel: am eliminat, la stabilirea numărului de cuvinte, una din ocurenţele lui *să le şi*; am eliminat ambele ocurenţe ale lui *în* (*în în*), pentru că, după cum rezultă din context, vorbitorul „caută" cuvîntul *pe*; am ţinut seama de fiecare dintre cele 3 ocurenţe

---

[23] În exemplele date, am subliniat cuvintele pe care le-am eliminat din listele noastre. În ce priveşte ortografia, n-am marcat semne de punctuaţie (virgula, mai ales, sau punctele de suspensie), special pentru a pune în evidenţă faptul că nu e vorba de o „reluare", într-un flux verbal corect, ci de repetiţii automate, neadecvate mesajului. Existenţa cuvintelor de acest tip (cf. şi **3.4.1.1.**) a făcut posibilă şi distincţia dintre pauzele propriu-zise şi cele „umplute" (*unfilled pauses/filled pauses*), constituind obiectul unor cercetări fonetice speciale. Cf., de exemplu, Frieda Goldman-Eisler, *A Comparative Study of Two Hesitation Phenomena*, „Language and Speech", I, 4, jan–march, 1961, p. 18–26.

[24] Pentru greşeli de tipul *asta* în loc de *ăsta* etc., vezi mai jos **3.2.1.5.**

ale lui *plasezi* : repetiția verbului accentua, preciza, pentru subiect, anumite raporturi, nu era un simplu „automatism'' verbal.

Din motive asemănătoare, am luat în considerație ambele ocurențe ale lui *de ieri*, în relatarea : „Asta-i programul de ieri. De ieri seară'' (GL) și ale lui *am văzut* în : „La o cherhana unde am văzut, am văzut butoaie de pește'' (LD) [25].

3.2.1.3. Din texte lipsesc cuvinte a căror necesitate — pentru completarea mesajului — rezultă din context ; sînt cazurile pe care le numim „lacune''. În vorbire, ele sînt „suplinite'' printr-un gest, o expresie etc. Atunci cînd efectuăm însă o cercetare statistică, ne punem întrebarea dacă nu este cazul să luăm în considerație asemenea unități, mai ales dacă ne interesează raportul dintre frecvența cuvintelor și noțiunile date. Precizăm că în cazul lacunelor nu avem de-a face cu un element 0 (zero) funcțional ; tocmai această situație determină discuția noastră.

De exemplu :

„Vedeai numai malul zburînd, în urmă, ți se părea că merge într-adevăr [ ] o viteză foarte mare'' ; „Ne-am dus la una dintre adresele recomandate și întîmplător aia a mai avut [ ], am găsit loc'' ; „Era și liniște, eram și noi [ ], era și vreme ploioasă, știi că asta trage la somn, am dormit foarte mult'' (LD) ; „Au trebuit să plătească pentru tot ce au folosit, fie că parcau mașina, fie că mergeau la cineva să stea în condițiile cele mai modeste, [ ] foarte scump și foarte prost'' (GL) ; „Ei demonstrează destul de concret cu metoda statistică . . . și ajung [ ] niște concluzii'' ; „Mă întrebam de ce nu asfaltează jumătatea cealaltă și o [/] era plină de hîrtoape înainte'' (AB) etc.

Între semnele [ ] am indicat lacunele. „Soluțiile'' diferă de la un caz la altul și sînt în funcție de distribuția cuvintelor. Uneori putem indica precis ce „lipsește'' din texte : „Merge într-adevăr *cu* o viteză foarte mare'' ; „Ajung *la* niște concluzii'' ; „Jumătatea cealaltă *care* (în loc de *o* !) era plină de hîrtoape înainte''. Alteori, trebuie să alegem între mai multe posibilități : „Întîmplător aia a mai avut [*loc* sau *locuri* sau *o cameră* sau *camere* etc.], am găsit loc'' ; „Era și liniște, eram și noi [*obosiți* sau *foarte obosiți* sau *extenuați*, sau *somnoroși*, sau *nedormiți* etc.]'' ; „[*a fost* sau *era* etc.] foarte scump și foarte prost''.

Pentru exemple de acest fel, este greu de spus la ce cuvînt „s-a gîndit'' subiectul. Cunoașterea frecvenței cuvintelor între care s-ar putea face alegerea nu ni se pare că rezolvă situația ; ea rămîne mai curînd sub semnul întrebării.

3.2.1.4. Există, de asemenea, cazuri cînd trebuie să stabilim dacă din enunț lipsesc cuvinte sau dacă, dimpotrivă, avem de-a face cu cuvinte superflue.

De exemplu :

„N-am avut timp să mă gîndesc, să știi, *între* [?] în călătorie'' ; „Sonagramele astea-s [?], dacă umbli cu ele fără să fie protejate,

[25] Din intonație rezultă că repetarea adverbului cu prepoziția *de ieri* și a verbului *am văzut* este, pentru subiect, emfatică. În calculele noastre, cuvintele respective intră, pentru situația dată, cu cîte 2 ocurențe.

imediat se murdăresc" (VS); „Noi aveam nişte adrese la care să ne ducem, *nişte* [?], recomandate de cineva" (LD); „Au făcut foame decît au mîncat"; „Vreau să plec în Deltă ş-acolo *o să fie probabil* [?], dacă plouă chiar că n-ai ce face" (AB) etc. Ne întrebăm dacă în primul exemplu ar trebui să eliminăm pe *între*, ca pe un element inutil în frază, sau ar trebui să presupunem un *între timp*?; la fel, dacă subiectul se referă la sensibilitatea sonagramelor — „Sonagramele astea-s *sensibile*, *delicate*, *dificile* etc.", sau dacă prezenţa lui *-s* este inutilă?; *nişte* ar trebui eliminat în cadrul frecvenţei, sau vorbitorul a vrut să precizeze „*nişte adrese* recomandate de cineva"?; trebuie completat „*mai mult* au făcut foame decît au mîncat", sau vorbitorul a conceput o secvenţă „au făcut foame, n-au mîncat [de loc etc.]"?; eliminăm pe *o să fie probabil* sau notăm „*o să fie probabil ploaie* [*vreme rea* etc.]"?

3.2.1.5. Care este statutul greşelilor gramaticale, atunci cînd vrem să stabilim numărul exact de cuvinte dintr-un text? În vorbire — chiar în vorbirea oamenilor cultivaţi — apar destul de multe forme folosite incorect, dezacorduri etc.

De exemplu:

„Este un orăşel atît de mic ... *îl* cun ... cunosc şi periferiile" (LD); „De exemplu, pervazurile şi toată lemnăria ... *e* din lemn foarte prost"; „*Şi* împărţirea camerelor nu este bună" (GL); „Au făcut aşa un mic circuit prin Franţa, Italia şi ... spunea că a fost foarte frumos ... zicea că *meritau*" (AB) etc.

Este cazul să înregistrăm formele, respectiv, *îl* sau, corect, *îi* („îi cunosc şi periferiile")?; *e* sau, corect, *sînt* („pervazurile şi lemnăria *sînt* din lemn foarte prost")?; *meritau* sau *merita* („circuitul *merita* [făcut]")?

3.2.1.6. Alte greşeli rezultă din context, chiar dacă formele gramaticale sînt utilizate corect.

De exemplu:

„*Am văzut* că aseară am pus o garnitură nouă la robinetul de la baie" (VS); „Spunea c-a avut vreme proastă, *însă* ... i-a cam stricat concediul" (AB) etc.

În primul caz, vorbitorul nu avea cum „să vadă, să descopere, să observe" ceea ce el însuşi făcuse cu o seară înainte. Sensul real al lui *a vedea* este, în situaţia de faţă, şi din punct de vedere lingvistic, în context, „a şti". În al doilea exemplu, vremea rea nu avea cum să se opună unui concediu neplăcut. Cuvîntul *însă*, marcînd un raport adversativ, e lipsit de sens aici; el poate fi interpretat fie ca „zero", fie, eventual, înlocuit prin *care* („vreme proastă *care* i-a cam stricat concediul").

Este cazul să „intervenim" în asemenea situaţii sau trebuie să ne limităm la a semnala o inadvertenţă între cuvînt şi realitatea pe care o desemnează? [26].

---

[26] Observăm că aceste exemple pot fi totuşi interpretate şi ca nişte construcţii gramatical incorecte, care, exprimate corect, s-ar citi:

„Am văzut garnitura nouă pe care am pus-o aseară la robinetul de la baie" sau: „Am văzut că aseară deşi am pus o garnitură nouă ..."; „Spunea c-a avut vreme proastă. Însă a mers. Totuşi i-a cam stricat concediul".

3.2.1.7. Contextul ne sugerează să interpretăm într-un exemplu ca „Să fac dulceață de caise, marea mea *așa*" (AB) — sensul lui *așa*, probabil prin „plăcere, pasiune, slăbiciune etc.", dar nu permite să ne fixăm la nici unul dintre acești termeni, echivalenți din punct de vedere semantic.

3.2.1.8. Exemplele de mai sus se pot înmulți. Ele se referă însă la un aspect particular al limbii — monologul [27] : am ales în mod special acest tip de analiză de text — util într-o primă fază de cercetare — întrucît face posibil un studiu mai detaliat și ne oferă o imagine mai clară a vorbirii. Desigur, cercetarea limbajului a cărui funcție principală este comunicarea presupune în general situația de dialog [28], în relația bilaterală a vorbitorilor și auditorilor.

3.3. Am întreprins — în acest scop — analiza unui dialog vorbit [29]. N-am calculat, de astă dată, numărul de ocurențe, respectiv frecvența și repartiția tuturor cuvintelor, ci ne-am oprit numai la probleme de segmentare care *au implicații* pentru studiul cantitativ al vocabularului limbii vorbite.

3.4.0. Relevăm în primul rînd o serie de situații comune cu cele din textul-monolog prezentat mai sus :

3.4.1.1. Înregistrăm și în dialog cuvintele „repetiții mecanice" : De exemplu :

„Chiar *dacă* dacă vă spun, luat așa în mare se poate zice că nu am făcut sacrificii" ; „Eu nu mă simt vinovat *că mă* că mă mișc" (VM) etc. [30].

În aceste exemple, atunci cînd cuvintele sau secvențele se repetă identic, vom înregistra de fiecare dată cîte o singură ocurență.

3.4.1.2. De asemenea, relevăm cuvintele „suplimentare" :

„*N-am mai fost la ... înainte ... da ... am fost pe la ... am fost așa ... la Paști am fost*" (VC) ; „Nu, dar *faptul* ... *felul*, ultima scrisoare pe care mi-a trimis-o a fost ..." (VM) etc.

---

[27] O dată în plus am verificat că nu există monolog „absolut". Toate subiectele invitate să povestească ce au făcut într-un interval oarecare de timp se adresau, în cursul expunerii, anchetatorului, avînd cu acesta un dialog, fie și ... unilateral. Uneori îi puneau întrebări directe, alteori punctau narațiunea cu cuvinte ca *știi, vezi* etc. (pe care, de altfel, am ezitat să le includem în listele de cuvinte, ele constituind alături de *așa*, de exemplu, simple „ticuri verbale"). Această situație este ilustrată și de apariția în texte a pronumelor personale ori a formelor verbale de persoana a II-a.

[28] Cf. Tatiana Slama-Cazacu, *Dialogul la copii*, București, [1961], p. 5—7, unde se fac observații asupra dialogului în general, nu numai la copii.

[29] Am utilizat textele culese pentru o anchetă socială — dintr-un dialog cu mai multe subiecte vorbitoare, pe tema unui accident de circulație — înregistrate pe bandă de magnetofon. Aceste texte ne-au fost puse la dispoziție prin amabilitatea anchetatorului, scriitorul Mihai Stoian.

[30] Exemple particulare la acest caz sînt : „*În după* momentul accidentului" ; „Desigur *și copiii*, atît copiii cît și eu eram emoționați pentru prima întîlnire" (MM). În prima situație, trebuie eliminat fie *în*, fie *după* — nu putem lua în considerație, din punct de vedere numeric, ambele cuvinte ; în a doua, notăm fie *și copiii*, fie, preferabil, *atît copiii* (datorită corelației : *atît copiii, cît și eu*).

Din primul exemplu, trebuie să reducem, într-o descriere cantitativă, toate unităţile care precedă pe „la Paşti am fost", iar în al doilea sînt inutile cuvintele *faptul*, *felul*.

3.4.1.3. „Lacunele" din dialog sînt ilustrate de exemple ca: „Aşa se pare, nu [ ]... eu n-aş pune întrebarea" (MM); „Am văzut cînd au dansat, ea s-a simţit străină de [ ], că ea nu mai putea să [ ]"; „Şi nu aveam [ ] la un banchet îmi trebuia şi mie ceva ... o rochiţă" (SC) etc.

Probabil că în primul exemplu lipseşte cuvîntul *ştiu* [31]; în al doilea exemplu, ar fi de presupus, pentru prima lacună, „s-a simţit străină de [*ceilalţi* sau *ei* etc.]" şi pentru a doua „că ea nu mai putea să [*se mişte* sau *să danseze* etc.]" [32]; în al treilea caz „[*unele lucruri* sau *o rochiţă* sau *ce-mi trebuia* etc.]".

Intonaţia ne ajută în unele cazuri să putem preciza dacă urmează să „completăm" un enunţ, sau să eliminăm un număr dintre cuvintele care constituie secvenţa.

De exemplu, în dialogul:

„— Ce s-a întîmplat cu soţul ei?

— Cred că mama lui îl influenţa să nu mai meargă pe la ea. Nu ştiu care era motivul că [/]

— Tu ai asistat la vreo întîlnire din asta între ei?" (MS şi SC).

La replica lui SC urmează să completăm textul după *că*. Aici, spre deosebire de alte situaţii, „întreruperea" lui SC nu se datorează intervenţiei celuilalt vorbitor, MS; intonaţia indică, dimpotrivă, o replică lăsată neterminată, cu o curbă ascendentă, dar urmată de pauză.

3.4.1.4. Ca aproape în orice eşantion de limbă vorbită, vom înregistra şi în acest material o serie de greşeli gramaticale.

De exemplu:

„Dar uneori mă simt că mă zăpăcesc"; „Pentru că e firesc ca un părinte, din dragoste exagerată faţă de splendida lui progenitură, să îl împingă să-şi trăiască viaţa" (MN) [33]; „Roata de rezervă şi o bancă, plus cricul care ălea au vătămat pe cei care au fost mai grav vătămaţi" (SI) etc.

În primul exemplu, *mă*, care transformă forma nereflexivă a verbului din contextul verb + *că* + propoziţie într-o formă reflexivă, e folosit greşit; în al doilea, *îl* trebuie înlocuit cu *o*, pentru corectitudinea acordului; în al treilea, e mai probabil ca *ălea* să fie superfluu, dar secvenţa se poate interpreta şi în sensul: pronumele demonstrativ a fost utilizat pentru a se accentua enumerarea substantivelor şi în acest caz pronumele relativ *care* urmează să fie eliminat.

---

[31] Din intonaţie rezultă că *nu* are aici rolul de particulă negativă a verbului şi nu de cuvînt interogativ (un *nu*? care să presupună sau să reclame aprobarea interlocutorului).

[32] Personajul despre care se discută este o tînără devenită infirmă în urma unui accident de automobil. Contextul situaţional ne sugerează astfel secvenţele care ar putea, eventual, completa mesajul.

[33] Vorbitoarea este ironică. Textul nu trebuie să surprindă, pentru că ea are, în general, un stil uşor preţios.

3.4.2.0. În sfîrşit, o serie de dificultăţi pentru cel care trebuie să stabilească numărul de unităţi ale textului rezultă din însăşi natura dialogului.

3.4.2.1. Alternarea replicilor la un vorbitor şi la altul determină repetiţiile care nu fac decît să „continue" mesajul, dar ... cu aceleaşi cuvinte.

De exemplu :

„— Evit să răspund, nu pentru că aş fi laşă, *dar* ...
— *Dar*?
— *Dar* nu pentru că aş fi laşă" (MM şi MS) ;
„— V-aţi căsătorit *la* ...?
— *La* 22.
— 22 de ani. *Acum patru ani.*
— *Acum patru ani*" (MS şi MM) ;
„— Nu-i scrieţi ...
— Nu.
— De ce? Nu ştiu" (idem) ;
„— De ce mai mult cu ea decît cu alţii, pentru că ai spus înainte *că* ...
— *Că* totdeauna ea m-a ajutat" (MS şi SC) etc.

Este cazul să înregistrăm aici 3 ocurenţe distincte ale lui *dar*, 2 ale lui *la*, *de ce*, *că* etc.? Credem că da, din cauză că secvenţele respective, cu toate că nu schimbă cantitatea de informaţie, constituie mesaje distincte emise de vorbitori diferiţi. Dar situaţia aceasta mai poate fi discutată.

3.4.2.2. Frazele din dialog sînt întrerupte de intervenţiile reciproce ale interlocutorilor.

De exemplu :

„— Eram la o oră de matematică şi ...
— Luni?
— Lunea, da" (SC şi MS) ;
„— În fine, dar ce ne amestecăm noi ! Noi nu ne amestecăm. În orice caz, noi vă dorim ...
— Se poate dori şi bine de ambele părţi eventual" (MS şi VM) ;
„— Dumneavoastră aveaţi faţă de ea justificări, adică de ce aţi ...
— Da ... nu ... Îmi impunea anumite lucruri" (idem) etc.

Cum trebuie interpretate secvenţele în care atît structura frazei, cît şi intonaţia ne arată că avem a face cu mesaje neterminate, neîncheiate, dar pe care nu ştim cum le-am putea continua, completa?

Este de observat, de asemenea, că în cele mai multe dialoguri [34], la care participă un număr mare de persoane şi replicile se întretaie şi se suprapun, situaţia este mai complicată. Pentru a avea criterii unitare,

---

[34] Materialul la care ne-am referit, deşi reprezintă un eşantion de *limbă vorbită*, are, pînă la un punct, un caracter particular. Este un dialog „dirijat" într-o oarecare măsură, ancheta socială desfăşurîndu-se organizat, între anchetator şi fiecare subiect vorbitor în parte. O cercetare mai largă urmează să însumeze un număr extrem de *variat* de dialoguri, întrucît opoziţia lingvistică nu se stabileşte numai între monolog vorbit şi dialog vorbit, ci şi între diversele tipuri de dialoguri (între vorbitori aşezaţi faţă în faţă, între interlocutori care comunică la telefon etc.).

ar trebui ca, dacă luăm în considerație repetarea fiecărui cuvînt, la mai mulți vorbitori (ca în exemplele de mai sus) să înregistrăm cu ocurențe repetate și cuvintele rostite deodată, „în cor", într-un schimb de replici.

3.5. Se mai pune întrebarea unde ar trebui integrate *fragmentele* de cuvinte, cuvinte neterminate de vorbitor, fie în monolog, fie în dialog. De exemplu:

„Tot drumul cu tot *famil*, cu tot, toată familia" (VS); „Îl *cun*, cunosc și periferiile"; „Seamănă cu interiorul unui *ta*, unui avion" (LD); „Chestia e socială corelată cu o *che*, o problemă de educație"; „Eu beau *ni*, puțin mai dulce"; „Că *ie*, alaltăieri dimineață" (AB) etc. Dacă adoptăm ideea de a reda *integral* textele, atunci *famil* ar trebui înregistrat sub *familie*, *cun* sub *cunosc* etc., completarea cuvintelor fiind ușor de făcut; de asemenea, contextul ne permite înțelegerea secvenței *ni* ca *nițel*, *ie* ca *ieri* etc. Un asemenea procedeu ar augmenta, desigur, numărul unităților din lista de cuvinte, dar nu ni se pare singura soluție lingvistică posibilă. Se poate opta, în egală măsură, pentru eliminarea acestor fragmente și pentru reținerea numai a cuvintelor propriu-zise, adică a celor care satisfac condiția unității dintre *signifiant* și *signifié* [35].

4. Problemele discutate mai sus se datoresc faptului că, după cum se știe, caracterizarea numerică a unei limbi presupune în primul rînd stabilirea *inventarului* de unități.

Criteriile de delimitare a cuvintelor au suscitat, în general, păreri controversate [36].

Din cele expuse de noi, în urma analizei unui material concret de limbă română, se poate observa că lucrurile devin și mai complicate pentru limba vorbită, deși noi am ales în mod intenționat eșantioane cît mai elementare (monolog, dialog „dirijat").

S-a arătat și altă dată că, de fapt, nu există cuvinte izolate. Cunoscătorul unei limbi poate efectua însă, fie și artificial, această operație de „izolare" [37], din necesități de metodă. În acest fel se rezolvă situația și pentru limba vorbită — care prezintă cuvintele într-un flux continuu.

Pornind de la natura complexă a cuvîntului, avem în vedere atît unitatea *signifiant / signifié*, cît și necesitatea de a efectua analiza cantitativă (și nu numai!) cu începere de la un anumit nivel — fie al semnificantului, fie al semnificatului. În cele de mai sus, ne-am oprit tocmai la exemplele care ilustrează acest raport de legătură indisolubilă între cele două laturi ale cuvîntului.

Teoretic, o mașină ar putea „număra" cuvintele dintr-o secvență, înregistrînd ca două unități distincte *să să* sau *și și*, de exemplu (în fraze ca: „N-au voie *să să* dea" (LD), ori „Mi-am luat sculele *și și* am mai reparat" (VS), etc.). Aceeași mașină poate ... accepta o secvență ca

[35] Decizia pe care o luăm în asemenea situații are implicații și pentru alte nivele lingvistice. Dintre acestea, în primul rînd, pentru o fonostatistică a limbii vorbite, ale cărei date pot fi sensibil modificate prin înregistrarea sau, dimpotrivă, eliminarea din inventar a fonemelor incluse în fragmentele de cuvinte.

[36] Cf. pentru aspectul general al problemei și articolul nostru *Probleme generale de lexicostatistică*, I, SCL, XX, 1969, 4, p. 374—378.

[37] Pentru discuția de principiu, cf și Ch. Muller, *Étude statistique lexicale de vocabulaire du théâtre de Pierre Corneille*, Paris, 1967, p. 13.

„Ei [...] ajung nişte concluzii" sau o frază care se termină cu *de ce aţi?* sau cuvîntul *că* etc., deşi în nici o descriere distribuţională a limbii române nu vom putea întîlni cuvîntul *aţi* sau cuvîntul *că* marcînd *încheierea* unei secvenţe.

Dar lingvistul sesizează lipsa unor elemente constitutive în interiorul acestor structuri şi nu se poate limita la înregistrarea automată a unui număr oarecare de semnificanţi.

Rămîne soluţia „interpretării corecte" a textului, o transpunere a lui într-un sistem de „cum ar trebui să fie", acolo unde acest lucru este posibil (în analiza de mai sus am precizat însă cazuri în care nu tot ce lipseşte sau este inexact exprimat într-un text poate fi rezolvat cu ajutorul unor predicţii, bazate pe cunoaşterea distribuţiei cuvintelor, structurii frazei etc.).

Dar o astfel de operaţie echivalează cu o *modificare* a textului şi cu diminuarea sensibilă tocmai a calităţii de „limbă vorbită" care interesa pentru eşantioanele înregistrate.

Cum exemple de tipul celor semnalate de noi mai sus nu constituie fapte izolate de limbă vorbită, considerăm că ele merită să fie discutate. Îndoielile noastre se adaugă la semnele de întrebare puse în legătură cu eficienţa aplicării metodei statistice la studiul limbii vorbite.

Decembrie, 1969.

Centrul de cercetări fonetice şi dialectale
Calea Victoriei, 194, Bucureşti

ANALIZA CONTRASTIVĂ ȘI PROCESUL DE PREDARE ȘI ÎNVĂȚARE A LIMBILOR STRĂINE

DE

D. CHIȚORAN

1.0.0. Articolul de față își propune să prezinte stadiul actual al cercetărilor în domeniul analizei contrastive și să menționeze cîteva din problemele teoretice și practice mai importante legate de acest domeniu de lingvistică aplicată în lumina noilor dezvoltări ale lingvisticii în general. Se urmărește totodată și un scop mai larg, anume de a spori interesul pentru cercetări și studii de analiză contrastivă în țara noastră, în folosul predării limbilor moderne în școli și universități.

1.0.1. Analiza contrastivă constă în compararea a două sau mai multe limbi diferite. Înțeleasă în acest sens foarte larg, analiza contrastivă nu este, desigur, un lucru nou căci primele traduceri sau primele dicționare bilingve pot fi considerate drept rezultatul unei asemenea analize cu un strict caracter aplicativ.

Este interesant de menționat că datorăm primele gramatici ale limbilor europene, inclusiv a limbii române, unor procedee de analiză contrastivă constînd în identificarea structurii limbii latine cu structurile acestor limbi. Din păcate, așa cum s-a arătat de către cei care au adus critici gramaticilor tradiționale, analiza contrastivă era împinsă la extrem în sensul că structura limbii latine era impusă celorlalte limbi, chiar dacă nu existau întotdeauna temeiuri pentru stabilirea de identități.

Însăși întemeierea și dezvoltarea lingvisticii ca disciplină științifică la începutul secolului al XIX-lea este legată de o metodă de analiză care poate fi considerată drept contrastivă, anume metoda comparativ-istorică. Scopul principal al metodei comparativ-istorice era de a ajunge la clasificarea genealogică a limbilor prin dezvăluirea unor fapte din istoria lor. Studii comparative între limbi neînrudite nu au fost întreprinse, ele fiind considerate ca neprezentînd interes din punct de vedere teoretic.

1.1.1. Analiza contrastivă ca un domeniu legitim de cercetare al lingvisticii aplicate este, însă, o preocupare de dată foarte recentă a lin-

gviştilor. Ea a apărut în primul rînd ca rezultat al dezvoltării foarte rapide a predării limbilor moderne şi a încercărilor de a aplica cuceririle lingvisticii moderne în procesul de predare şi însuşire a unei limbi străine.

Ea se bazează pe ipoteza teoretică potrivit căreia în procesul de însuşire a unei limbi străine, care este în ultimă esenţă însuşirea de noi deprinderi lingvistice, se poate constata fenomenul întîlnit şi în cazul deprinderilor de altă natură, şi anume că deprinderi însuşite anterior influenţează deprinderi care urmează a fi însuşite ulterior. Această influenţă poate acţiona în două direcţii opuse : pozitiv, dacă o nouă deprindere coincide cu o alta deja însuşită, sau negativ, dacă ele sînt opuse sau diferite. Cu alte cuvinte cel care învaţă o limbă străină are tendinţa să transfere fapte de limbă specifice limbii materne în limba pe care o învaţă. Practica învăţării limbilor străine dovedeşte cu prisosinţă că lucrurile se întîmplă într-adevăr astfel. Mai mult, studiile lingvistice din domeniul bilingvismului au dus la rîndul lor la concluzia că acele devieri de la norma lingvistică caracteristice unor bilingvi se pot explica în ultima instanţă pe baza deosebirilor de structură dintre cele două limbi aflate în contact.

Rezultă deci că analiza contrastivă, a cărei sarcină este de a pune în lumină atît deosebirile cît şi asemănările dintre structurile celor două limbi implicate — pe de o parte limba maternă, iar pe de altă parte limba străină de studiat [1] — va avea un rol deosebit de important în întregul proces. Există de fapt două puncte de vedere cu privire la analiza contrastivă şi rolul ei în predarea limbilor străine :

a. Pe baza analizei contrastive se pot *predicta* dificultăţile ce vor fi întîmpinate de vorbitorii unei limbi în însuşirea altei limbi.

b. Pe baza analizei contrastive se pot cel puţin *explica* dificultăţile întîmpinate în însuşirea unei limbi străine.

Primul punct de vedere care a constituit de fapt impulsul primar al dezvoltării rapide a studiilor de analiză contrastivă din ultima perioadă a început să fie revizuit în mai multe privinţe. Însuşirea unei limbi străine este un proces deosebit de complex, în care sînt implicaţi factori multipli în afara celor legaţi de interferenţa a două sisteme lingvistice. Numai în anumite condiţii ideale, imposibil de realizat, de identitate deplină în ceea ce priveşte aptitudinile şi motivarea celor care învaţă limba străină, pregătirea profesională şi didactică a celor care o predau şi de folosire a unor metode identice de predare etc., s-ar putea emite ipoteza că analiza contrastivă ar constitui un răspuns final al tuturor problemelor legate de predarea limbilor străine. Dată fiind situaţia de fapt, ea nu poate fi considerată decît ca un răspuns parţial, o contribuţie la buna desfăşurare a acestui proces.

1.1.2. Analiza contrastivă se dovedeşte deosebit de utilă în primul rînd în privinţa *elaborării materialelor de predare.* Lingvistul american C. C. Fries arăta pe bună dreptate că ,,cele mai eficiente materiale de predare a unei limbi străine sînt cele bazate pe descrierea ştiinţifică a

---

[1] În studiile de analiză contrastivă se folosesc termenii : limba maternă (LM) şi limba ţintă (LT), sau L_1 şi respectiv L_2.

limbii de învăţat, comparată cu o descriere paralelă a limbii materne" [2]. Un punct de vedere şi mai categoric este următorul: ,,Numai comparaţia deplină a (celor) două limbi poate constitui baza potrivită a unui manual de predare. Un manual care se adresează în mod egal studenţilor mai multor naţionalităţi nu poate fi niciodată mai mult decît un surogat" [3].

La fel de importantă se dovedeşte analiza contrastivă în gradarea predării unei limbi străine prin stabilirea unei *ierarhii a dificultăţilor*, motivată din punct de vedere lingvistic, fiind izvorîtă din compararea structurii ei cu cea a limbii materne. *Ierarhizarea dificultăţilor* poate sta ulterior la bara *programării optime* a procesului de însuşire a limbii.

Un alt domeniu important de aplicare a analizei contrastive este cel al *examinării gradului de însuşire* a unei limbi străine prin alcătuirea unor teste ştiinţifice bazate pe factorii complecşi implicaţi în acest proces.

1.1.3. Nu poate fi minimalizată, chiar dacă nu acesta este scopul ei principal, nici semnificaţia teoretică a studiilor de analiză contrastivă.

Fondatorii şcolii lingvistice de la Praga au arătat că analiza contrastivă a două sisteme lingvistice pune mai bine în lumină structurile lor, organizarea lor internă. De aceea o asemenea analiză devine în cadrul teoriei lor ,,un element esenţial al analizei complete a unei limbi" [4]. Mai recent, H. R. Robins sublinia la rîndul său [5] importanţa analizei contrastive ca metodă auxiliară în cercetarea lingvistică teoretică.

Noile progrese realizate în studiul limbii sînt de natură să pună într-o lumină nouă importanţa teoretică a analizei contrastive. Astfel, potrivit punctului de vedere adoptat de Chomsky [6], ca şi de partizanii tezei care afirmă existenţa universaliilor lingvistice [7], limbajul uman ca fenomen general păstrează unele caracteristici esenţiale în toate manifestările sale concrete, adică în toate limbile care se vorbesc pe glob. Rezultă deci că ,,toate limbile sînt construite pe acelaşi calapod", astfel încît gramatica fiecărei limbi ar urma să cuprindă numai acele aspecte specifice care-i sînt proprii, ea urmînd a fi completată cu o gramatică universală cuprinzînd regulile fundamentale, universal valabile pentru toate limbile.

Dacă se acceptă acest punct de vedere, sarcinile analizei contrastive se extind pentru a da un răspuns la astfel de întrebări ca de exemplu existenţa unor tipuri universale de dificultăţi întîmpinate în însuşirea unei limbi străine.

2.0.0. Este greu să se facă o referire la o anumită dată care ar marca începutul studiilor de analiză contrastivă. Primele încercări susţinute şi de o amploare mai largă de a baza predarea unei limbi străine pe o comparaţie prealabilă a structurii ei cu cea a limbii materne sînt legate de

---

[2] C. C. Fries, *Teaching and Learning English as a Foreign Language*, Ann Arbor, Mich., 1945, p. 9.

[3] P. H. Breitenstein, *Studies on Foreign Language Teaching in the Netherlands*, Contact VIII, 1966, p. 6.

[4] V. Mathesius, *On some problems of the systematic analysis of Grammar*, in *A Prague School Reader in Linguistics*, J. Vachek, ed. Bloomington, 1964, p. 306—319.

[5] H. R. Robins, *General Linguistics*; *An Introductory Survey*, London, 1965.

[6] N. Chomsky, *Aspects of the Theory of Syntax*, MIT Ress, 1965.

[7] E. Lenneberg, *Biological Foundations of Language*, New York, 1967.

activitatea Institutului de limbă engleză al Universităţii din Michigan, Ann Arbor, sub conducerea cunoscutului lingvist C. C. Fries. În urma unei perioade îndelungate de experimentări, la acest institut a fost elaborată o metodă de predare a limbii engleze vorbitorilor de limbă spaniolă, care, între altele, ia în seamă deosebirile de structură dintre cele două limbi. Tot ca rezultat al acestei perioade de experimentări, Robert Lado a elaborat prima lucrare care-şi propune să aşeze pe baze teoretice principiul comparării limbilor în scopul practic al predării şi învăţării lor [8]. Ulterior, Centrul de lingvistică aplicată din Washington a luat iniţiativa elaborării unor analize contrastive privind limba engleză pe de o parte şi principalele limbi moderne care se studiază în S.U.A., pe de altă parte [9].

Analiza contrastivă s-a impus deja ca un domeniu de cercetare al lingvisticii aplicate deosebit de fertil. Bibliografia de specialitate cuprinde deja sute de lucrări [10], iar publicaţiile de lingvistică şi lingvistică aplicată ca şi congresele şi întîlnirile ştiinţifice din aceleaşi domenii abundă în articole şi comunicări pe această temă [11].

Una din concluziile care au fost trase în urma studiilor menţionate mai sus este imposibilitatea efectuării unei analize contrastive exhaustive şi de real folos fără atragerea unui grup numeros de cercetători la elaborarea ei. De aceea, proiectele iniţiate în ultima vreme, ca de exemplu cel privitor la limbile sîrbo-croată şi engleză de la Zagreb sau la germană şi engleză de la Stuttgart, R.F. a Germaniei, precum şi proiectul de analiză contrastivă a limbilor română şi engleză care va fi elaborat de Universitatea din Bucureşti în colaborare cu Centrul de cercetări fonetice, dialectale şi de lingvistică aplicată al Academiei Republicii Socialiste România şi Centrul de lingvistică aplicată din Washington se efectuează prin conjungarea forţelor mai multor cercetători.

2.0.1. Una din problemele cele mai dezbătute în domeniul analizei contrastive este alegerea unei anumite teorii lingvistice care să stea la baza elaborării studiilor. De obicei s-a recurs la teoria lingvistică ,,în

---

[8] Robert Lado, *Linguistics Across Cultures-Applied Linguistics for Language Teachers*, The Univ. of Michigan Press, Ann Arbor, 1957.

[9] Pînă în prezent au fost publicate : W. G. Moulton, *The Sounds of English and German* (1962) ; H. L. Kufner, *The Grammatical Structures of English and German* (1962) ; R. P. Stockwel, J. D. Bowen, *The Sounds of English and German* (1962) ; R. P. Stockwel, J. D. Bowen and J. W. Martin, *The Grammatical Structures of English and Spanish* (1965) ; F. B. Agard and R. di Pietro, *The Sounds of English and Italian* (1965) şi, de aceiaşi autori, *The Grammatical Structures of English and Italian.* Sînt în pregătire studii similare privind limbile franceză şi rusă în comparaţie cu limba engleză.

[10] Vezi în acest sens W. W. Gage, *Contrastive Studies in Linguistics, A Bibliographical Checklist*, Washington D. C. 1961 ; John H. Hammer and Frank A. Rice, *A Bibliography of Contrastive Linguistics*, Center for Applied Linguistics, Washington, D. C. 1965.

[11] Vezi mai ales articolele publicate în revistele IRAL (,,International Review of Applied Linguistics") sau ,,Language Learning" etc., lucrările simpozionului pe tema : ,,Contrastive Linguistics and its Pedagogical Implications", în J. E. Allatis (ed.), *Report of the 19th Annual Round Table Meeting on Linguistics and Language Studies*, Monograph Series on Languages and Linguistics, nr. 21, Washington, 1968.

[12] În acest sens argumentează nu numai R. P. Stockwell, J. D. Bowen and J. W. Martin, în *op. cit.*, dar şi mulţi alţii : W. O. Dingwall, *Transformational Generative Grammar and Contrastive Analysis*, în ,,Language Learning" XIV, 1964, 3—4 ; G. Nickel and K. H. Wagner, *Contrastive Linguistics and Language Leewning*, IRAL, vol. VI, 1968, 3.

vogă" într-o perioadă dată. Astfel, dacă prima analiză contrastivă a limbilor engleză și germană efectuată în cadrul seriei publicate de Centrul de lingvistică aplicată din Washington era bazată pe teoria lingvistică a școlii descriptive americane, unul din studiile următoare, cel privind limbile engleză și spaniolă, era bazat pe teoria generativ transformațională a limbii. În prezent tendința este de a fundamenta studiile contrastive pe această teorie lingvistică, deși nu este exclusă folosirea altor teorii lingvistice pentru anumite niveluri de analiză sau fapte de limbă cărora le sînt mai adecvate. Sînt folosite de asemenea și metode empirice, ca de exemplu metoda traducerii [13].

Se poate aprecia că analiza contrastivă este neutră față de oricare din teoriile lingvistice, în sensul că nu depinde de nici una dintre ele. Alegerea unui anumit model lingvistic se impune însă pentru a asigura un cadru unitar de referință în termenii căruia se va elabora analiza. Este evident că nu se poate proceda la compararea structurii limbii materne, efectuată în termenii unei anumite teorii lingvistice, cu structura limbii țintă, efectuată în termenii unei alte teorii lingvistice.

3.0.0. Procesul însușirii unei limbi străine este un proces deosebit de complex, în care intervin factori dintre cei mai diferiți. Se vorbește astfel de cea mai favorabilă perioadă în dezvoltarea intelectului pentru însușirea limbilor, de aptitudinea de limbă care poate diferi de la om la om, de motivarea fiecărui individ atunci cînd începe învățarea limbii. La toți acești factori intervin alte variabile, ca de exemplu calitățile didactice ale profesorului de limbă, calitatea materialelor didactice, a mijloacelor auxiliare și a metodelor folosite etc. În toate aceste privințe sînt necesare noi cercetări pentru a ajunge la concluzii științifice cu privire la variantele optime de predare [14].

Pentru a ajunge la o înțelegere mai exactă a rolului analizei contrastive în procesul de predare a unei limbi străine este necesară însă elucidarea cîtorva dintre problemele teoretice implicate.

Mecanismul de însușire a limbii poate fi privit ca un act de comunicare, de transmitere de informație. Spre deosebire de alte acte de comunicare însă, în însușirea limbajului receptorul nu face uz de un cod însușit înaintea începerii actului. Decodarea mesajului reprezintă pentru el totodată și cheia codului folosit [15]. Pe baza faptelor de limbă la care este expus, el își însușește sistemul lingvistic al limbii materne sau al unei limbi străine. Folosind termenii lingvisticii generative, pe baza unor manifestări concrete de *performanță lingvistică*, el ajunge la *competența lingvistică*.

Metodologia predării unei limbi străine nu se poate elabora decît pe baza unei fundamentări teoretice cu privire la *competența lingvistică*, care reflectă însușirea unui anumit sistem lingvistic, *însușirea limbajului*

---

[13] K. A. Levenston, *The Translation Paradigm. A Technique for Contrastive Syntax*, IRAL, III, 1965, 3; H. W. Kirkwood, *Translation as a Basis for Contrastive Linguistic Analysis*, IRAL, IV, 1968, 3.

[14] Tatiana Slama-Cazacu, *Introducere în psiholingvistică*, București, 1968, partea a II-a, cap. V.

[15] G. Nickel și K. H. Wagner, *op. cit.*

ca proces psiholingvistic general şi *analiza ştiinţifică* a limbii al cărei scop este de a pune în lumină natura fenomenului lingvistic [16].

3.0.1. În ceea ce priveşte competenţa lingvistică, termenul fiind împrumutat din terminologia teoriei generativ-transformaţionale, el se poate defini cel mai bine în cadrul acestei teorii. Prin competenţa lingvistică se înţelege capacitatea unui vorbitor de a efectua anumite operaţii lingvistice printre care: construirea şi/sau interpretarea semantică a unui număr infinit de propoziţii corecte din punct de vedere gramatical, inclusiv a unor propoziţii absolut noi pentru el, rezolvarea multiplelor interpretări ale unor propoziţii ambigue, stabilirea unor relaţii între diferite propoziţii (parafraze, transformări etc.). Este evident că, atît în cazul limbii materne cît şi în cazul limbii străine, competenţa lingvistică constă în însuşirea aceluiaşi mecanism de construire şi interpretare a propoziţiilor.

3.0.2. În ceea ce priveşte însuşirea limbajului se poate face, în mod evident, o analogie între însuşirea unei limbi străine şi însuşirea limbii materne. Această analogie nu implică însă o identitate, între cele două procese ivindu-se deosebiri calitative esenţiale. În primul rînd, pe cînd sarcina unui copil care-şi însuşeşte limba maternă este de a-şi însuşi limbajul ca facultate umană, sarcina celui care învaţă o limbă străină este diferită deoarece el dispune deja de această facultate, de competenţa lingvistică a limbii materne.

În al doilea rînd, în cele mai multe cazuri, adică exceptînd acele situaţii în care cea de-a doua limbă se însuşeşte simultan cu cea maternă sau în contact permanent cu mediul lingvistic respectiv, limba străină se învaţă în condiţii cu totul diferite, adică în cadrul unui proces organizat de predare, care implică o programare didactică şi metodologică adecvată.

3.0.3. Rezultă din cele de mai sus că, în ceea ce priveşte analiza ştiinţifică a limbii, metodologia predării are nevoie de o asemenea analiză care să ţină seama de faptul că cel care învaţă o limbă străină dispune deja de competenţa lingvistică a limbii materne. O asemenea analiză nu poate fi deci decît de tip contrastiv, să pună adică în lumină asemănările şi deosebirile dintre cele două limbi, să sublinieze posibilităţile de interferenţă lingvistică şi unele dificultăţi care pot fi întîmpinate în însuşirea unei limbi străine.

Însuşirea unei limbi străine poate fi reprezentată prin următorul model grafic [17]:

```
GL2                              Corectare (feedback)
 ↓                                ↓    ←    ↓     ↓
Analiza contrastivă → Gc → PDM → Dec → GL2
 ↑                                            ↕
GL1                                          GL1
```

[16] G. Nickel and H. Wagner, *op. cit.*

[17] În această schemă GL 1 = gramatica limbii materne; GL 2 = gramatica limbii străine; Gc = gramatica contrastivă (rezultată din analiza contrastivă); PDM = programarea didactică şi metodologică, adică prezentarea sistematică a faptelor de limbă în cadrul organizat al procesului de predare a limbii străine; Dec = decodare, operaţie efectuată de cel care-şi însuşeşte limba străină pentru a ajunge la GL 2 = gramatica limbii străine aşa cum este însuşită de el. Modelul grafic de mai sus este luat după G. Nickel şi K. H. Wagner, *op. cit.*, cu unele modificări.

În procesul de decodare şi deci de internalizare a gramaticii limbii străine vor interveni în mod permanent fapte de interferenţă cu gramatica limbii materne (Gl 1) ca şi fenomenul de corectare (feedback).

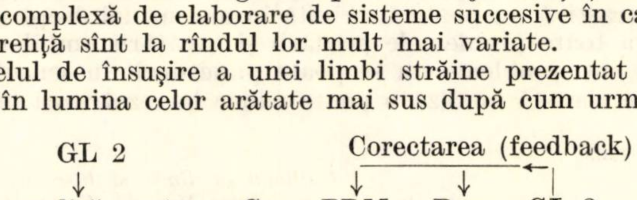
Ultimul fenomen, cel de corectare, este mai important şi mai prezent în cazul învăţării unei limbi străine decît în învăţarea limbii materne. Aceasta deoarece fenomenul de corectare este dirijat, asigurat permanent de profesorul de limbă, care serveşte în egală măsură de model şi corector al performanţei lingvistice a celui care învaţă limba. Sistemul de autocontrol care în cazul învăţării limbii materne activează doar pe baza datelor lingvistice primare la care este expus vorbitorul este dublat deci de acest puternic şi constant sistem de control provenit din afară.

4.0.0. În modelul de mai sus, ca de altfel în majoritatea studiilor de analiză contrastivă efectuate pînă în prezent se face o simplificare în sensul că se vorbeşte de fenomene de interferenţă numai între competenţa lingvistică a studentului în limba maternă luată în întregime şi competenţa lingvistică în limba străină care este studiată. Asemenea fenomene de interferenţă au loc însă, mai ales în fazele post-iniţiale ale însuşirii limbii, şi între cunoştinţele de limbă străină dobîndite în timpul învăţării.

4.0.1. A fost formulată următoarea ipoteză [18] pentru a înlătura această simplificare : între stadiul iniţial al învăţării unei limbi străine şi stadiul final al însuşirii ei, cel care învaţă o limbă trece prin stadii succesive, în care foloseşte sisteme lingvistice avînd grade diferite de aproximaţie faţă de această limbă. Între sistemul lingvistic însuşit iniţial (GL 1) şi sistemul lingvistic al limbii străine, aşa cum este însuşit în faza finală (GL 2), se interpune deci o serie de sisteme lingvistice aproximative intermediare GLI (a. . .n).

Introducerea sistemelor lingvistice succesive în care sînt organizate faptele de limbă străină însuşite şi care posedă deosebiri atît faţă de limba maternă cît şi faţă de limba străină aşază întreaga problemă a însuşirii unei limbi străine pe o bază nouă. Ea nu mai apare deci ca o altoire a unui nou sistem lingvistic pe unul deja însuşit, ci ca o activitate mult mai complexă de elaborare de sisteme succesive în care fenomenele de interferenţă sînt la rîndul lor mult mai variate.

Modelul de însuşire a unei limbi străine prezentat anterior va fi modificat în lumina celor arătate mai sus după cum urmează :

[18] William Nemser, *Approximative systems of foreign language learners*, comunicare ţinută la catedra de lb. engleză, Univ. Bucureşti, 1969.

5.0.0. În cele de mai sus s-a subliniat necesitatea fundamentării analizei contrastive pe o teorie lingvistică unitară precum şi necesitatea unei metodologii şi teorii proprii lingvisticii contrastive. Este necesară şi menţionarea reacţiei oarecum sceptică a multora dintre cei cărora rezultatele analizei contrastive le sînt adresate : profesorilor de limbi străine. Aceştia nu par de loc impresionaţi de contribuţiile lingvisticii moderne în predarea limbilor deoarece, după părerea unora dintre ei, ele nu au un caracter atît de înnoitor pe cît se pretinde. Experienţa practică în procesul predării i-a dus de mult la concluzia că cele mai dificile fenomene lingvistice pentru student sînt cele care diferă cel mai mult de limba lui maternă.

Alteori el nu poate fi de acord cu ierarhizarea dificultăţilor propuse de lingvişti pe baza analizei contrastive pentru că unele elemente propuse a fi amînate sînt necesare încă din primele stadii, fie datorită frecvenţei, fie datorită locului central ocupat în sistemul limbii. Dar ceea ce îl îndeamnă la o îndreptăţită reţinere este în primul rînd faptul că în unele cazuri predicţiile lingvisticii contrastive nu se potrivesc cu situaţia reală ai căror martori ei sînt în fiecare zi în timpul predării.

Cu alte cuvinte, domenii care sînt subliniate ca dificile de lingvist nu pun probleme studenţilor, care fac totuşi greşeli în alte domenii, nesemnalate de analiza contrastivă. Rămîne încă de stabilit dacă aceste nepotriviri se datorează unor lipsuri ale teoriei lingvistice sau sînt pur şi simplu rezultatul factorilor complecşi care acţionează în procesul predării şi însuşirii limbilor străine.

5.0.1. Toate aceste probleme au fost ridicate aici nu pentru a diminua într-un fel sau altul importanţa analizei contrastive în procesul de predare şi învăţare a unei limbi străine. Dimpotrivă, ele au fost ridicate pentru a sublinia pe de o parte necesitatea studierii mai intense, pe baze experimentale a procesului de învăţare a limbilor, iar pe de altă parte pentru a apropia pe lingviştii care se ocupă de învăţarea limbilor de situaţia reală din clasele de limbă, atrăgînd totodată de partea lor pe cei chemaţi să pună în aplicare metode pe care ei le elaborează, deci pe profesorii de limbi străine.

Cealaltă idee care se subliniază prin menţiunile de mai sus este că analiza contrastivă nu poate fi privită în nici un fel drept un panaceu care va rezolva toate problemele predării şi învăţării limbilor. Aşa cum s-a arătat mai sus, problema nu se poate pune decît în sensul unei contribuţii pe care această analiză o poate aduce la rezolvarea lor.

Decembrie, 1969.

Institutul de limbi şi literaturi străine
Pitar Moş, 13, Bucureşti

Probleme de lingvistică generală, vol. V, Editura Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1967, 199 p.

După o întrerupere, de cinci ani, a periodicităţii riguroase, din trecut, a culegerii *Probleme de lingvistică generală*, în 1967 a apărut volumul V din această serie (redactori responsabili : acad. Al. Graur şi prof. I. Coteanu, membru corespondent al Academiei). Datorită varietăţii şi generalităţii tematicii sale, volumul de faţă — ca de altfel şi cele precedente — se adresează unui cerc larg de lingvişti, justificînd, prin originalitatea rezolvării celor mai multe din problemele aduse în discuţie, interesul cu care a fost aşteptat.

Într-adevăr, în cele treisprezece studii şi articole, asupra cărora ne vom opri în cele ce urmează, au fost puse la contribuţie, în funcţie de specificul cercetării, metode de investigaţie dintre cele mai diferite sub raportul apartenenţei lor la o orientare sau alta. De-a lungul a circa 200 de pagini lingvistica tradiţională ,,coexistă'', în acelaşi volum, cu lingvistica structurală şi cu cea transformaţională, oferind tabloul unei emulaţii metodologice, evident, constructive.

Din punct de vedere tematic, criteriu pe care îl vom adopta în prezentarea de mai jos, cercetările se grupează în jurul următoarelor aspecte : teorii lingvistice şi istoria ştiinţei limbii ; filozofia limbii ; studiul nivelurilor limbii (fonologie, morfologie, sintaxă şi lexic).

1. Din prima categorie, aceea a teoriilor lingvistice şi, într-o anumită măsură, a istoriei gîndirii lingvistice, fac parte trei studii, semnate de Al. Graur, I. Coteanu şi G. Mihăilă. În pofida unei păreri destul de răspîndite, potrivit căreia teoria undelor sau a valurilor (J. Schmidt) ar fi lichidat teoria, mai veche, a arborelui genealogic (A. Schleicher), acad. Al. Graur, în *Wellentheorien* (p. 69—74), nu-şi pierde încrederea în metoda reconstrucţiei şi în posibilitatea, evidentă, de recunoaştere a ramificării unei limbi : ,,. . .deşi teoria lui Schmidt este deosebit de valoroasă, ea nu a anulat totuşi ideea arborelui genealogic decît în ceea ce această teorie avea rigid, mecanic'' (p. 72). Este vorba, aşadar, de două teorii care nu se exclud. Cît priveşte inovaţiile lingvistice, acestea se pot propaga nu numai sub forma valurilor ,,orizontale'' descrise de Schmidt. Autorul studiului în discuţie ne prezintă — pe baza unor observaţii subtile — şi alte tipuri de valuri : unde ,,verticale'', ,,coborîtoare'', ,,după vîrste'', ,,profesionale'', ,,de argou'' şi, în sfîrşit, unde de un tip special, căci le anihilează pe toate celelalte, pe care le vom numi convenţional ,,culturale'' (inovaţiile răspîndite prin intermediul radioului, al televiziunii, cinematografului etc.). Putem vorbi, prin urmare, despre m a i m u l t e t e o r i i a l e v a l u r i l o r, fapt subliniat, de altfel, în însuşi titlul articolului.

Cel de-al doilea articol din această serie ţine de domeniul teoriei stilurilor şi a stilisticii în general. Pornind de la analiza ierarhiei lingvistice într-un moment dat al funcţionării ei, I. Coteanu (*Posibilitatea şi limitele formalizării în stilistică*, p. 167—172) propune un tip nou

de stilistică funcţională, concepută ca domeniu al reziduurilor gramaticilor formalizate, care reprezintă „... în primul rînd o problemă de sistematizare a valorilor expresiei" (p. 169). Întrucît mesajul individual nu este exclus din preocupările stilisticii, inclusiv ale celei de faţă, autorul introduce în ierarhia stilistică conceptul de idiostil, în care d-sa vede o sinteză similară diasistemului. Obiectul stilisticii trebuie să fie limba în totalitatea ei, inclusiv gramatica limbilor naturale sau reale (codurile de altă natură au o situaţie specială).

Conceput sub formă de contribuţie la istoria unor aspecte ale lingvisticii generale din secolul nostru, articolul lui G. Mihăilă, *Cu privire la evoluţia conceptului saussurian de „sincronie" şi „diacronie" în lingvistică* (p. 49—67), urmăreşte, pe baza unei vaste bibliografii, dezvoltarea moştenirii teoretice a lui Ferdinand de Saussure în două direcţii : pe de o parte, accentuarea ideii lingvisticii sincronice (Ch. Bally şi A. Sechehaye, V. Bröndal şi L. Hjelmslev etc.) şi, pe de alta, sublinierea legăturii dintre sincronie şi diacronie în studiul limbii (A. Meillet, R. Jakobson, A. Martinet, R. I. Avanesov, E. Coseriu). Oprindu-se asupra ideilor fundamentale, care au îmbogăţit teoria saussuriană a delimitării sincroniei şi diacroniei, de exemplu extinderea noţiunii de sistem la istoria limbii, G. Mihăilă se raliază punctului de vedere exprimat de E. Coseriu şi subliniază, pe bună dreptate, că opoziţia dintre sincronie şi diacronie se referă mai degrabă la planul cercetării, la lingvistică, decît la obiectul cercetării, adică la limbă.

2. Probleme de filozofie a limbii sînt tratate în două studii. Astfel, în *Note asupra cauzalităţii în limbă* (p. 7—14), articol cu care se deschide volumul de faţă, C. Poghirc, subliniind un principiu general („Cauzalitatea este ... una din formele cele mai importante ale interdependenţei generale a fenomenelor lumii obiective, avînd nemijlocită legătură cu schimbarea fenomenelor, cu apariţia noului în cursul acestei evoluţii", p. 7), îşi expune concepţia asupra caracterului lingvisticii istorice, care, după părerea d-sale, ar trebui să fie o „... istorie a tendinţelor şi legilor generale de evoluţie a limbii şi a cauzelor [subl. ns. — *V.V.*] acestei evoluţii" (p. 12). Multitudinea cauzelor care pot explica cutare sau cutare fenomen (cauze interne şi externe ; cauze sociale, psihologice, biofiziologice, fizice) şi, în general, complexitatea deosebită a fenomenelor lingvistice — deci impedimente de natură obiectivă — sînt motive pentru care problema cauzalităţii în limbă a fost prea puţin cercetată[1]. Or, fără un asemenea studiu, fără a se ţine seama de forţele care pun în mişcare schimbările din limbă nu poate fi concepută o cercetare propriu-zis diacronică, „... forma cea mai înaltă de cercetare ştiinţifică" (p. 14).

Cel de-al doilea studiu, *Gramatical şi infralogic* (p. 17—38), de Henri Wald, este consacrat formelor logice ale limbajului (noţiunile, judecăţile, raţionamentele) şi celor infralogice (sînt amintite : metafora, morfologia şi sintaxa), între care există o unitate dialectică contradictorie. Formele logice, ne spune autorul, sînt secunde, universale, abstracte, identificatoare, general umane, iar cele infralogice, opuse celor dintîi, sînt primordiale (din punct de vedere genetic), particulare, concrete, diferenţiatoare şi individuale (sau, mai precis, naţionale şi chiar personale).

Printre nedumeririle pe care le stîrneşte lectura acestui interesant studiu, una este de ordin principial : de ce morfologia şi mai ales sintaxa sînt tratate, consecvent, ca forme infralogice (concrete, particulare, individuale etc.), cînd, după cum se ştie, gramatica (cf. concepţia gramaticii de la Port-Royal, teoria lui V. Bröndal[2] cu privire la pancronie, care se manifestă în structura oricărei limbi, teoria claselor lexico-gramaticale[3] sau, mai recent, teoria

---

[1] Sau, adăugăm, a fost pur şi simplu negată (sub raportul posibilităţii de a oferi o explicaţie). V., de ex., vol. de faţă, p. 192, n. 3.

[2] Amintită şi reprodusă, în esenţa ei, în volumul de faţă (v. p. 59).

[3] Despre care v., de asemenea, prezentul volum, p. 77.

universaliilor lingvistice[4] şi a elementelor taxonomice) exprimă — sau poate exprima — şi elemente abstracte, universale, general umane?

3. De domeniul fonologiei ţine un singur studiu, *Principiul continuităţii în fonologia diacronică* (p. 191—198), de Andrei Avram, care prin caracterul său „hortativ" (autorul ne îndeamnă să cercetăm originea unităţilor sistemului fonologic şi să explicăm evoluţia fenomenelor; v. p. 192) se apropie, în esenţă, de ideea exprimată de C. Poghirc în articolul de mai sus.

Întrucît studiile fonologice nu depăşesc cadrul strict sincronic, lăsînd la o parte felul în care se petrec schimbările lingvistice, ceea ce împiedică, după cum subliniază Andrei Avram, descrierea completă a sistemului, d-sa propune să se ţină seama de un factor, neglijat în fonologie, pe care îl numeşte p r i n c i p i u l c o n t i n u i t ă ţ i i (relative): „Dată fiind o „stare de limbă", explicarea modului în care ea se schimbă este mult uşurată dacă se ia în consideraţie şi „moştenirea" din etapele precedente, respectiv, dacă se examinează şi aceste etape înseşi" (p. 198). Demonstraţia este însoţită de explicaţii clare şi argumente convingătoare.

4. În două studii, diferite ca orientare şi metodologie, dar în egală măsură interesante se studiază unele probleme privind nivelul morfologic al limbii.

În chestiunea, atît de controversată, a cronologiei părţilor de vorbire, Lucia Wald (*Cu privire la crearea opoziţiei dintre nume şi verb*, p. 77—82) se situează pe o poziţie, fără îndoială, realistă: primordiale din punct de vedere genetic sînt numele şi verbul, care apar simultan prin opoziţie, aceasta accentuîndu-se tot mai mult în decursul istoriei limbii[5]. Elementul hotărîtor, care a determinat separarea lor formală, a fost funcţia sintactică — de subiect, respectiv de predicat.

Analizînd, din punct de vedere structural, raporturile dintre pronume şi unele categorii aferente, Maria Manoliu (*Substitute şi economizatori. Încercare de definire în termenii teoriei codurilor*, p. 39—49) pune în lumină, printre altele, trei concepte: substitutele[6] (amintit în teoriile, uneori sensibil diferite, ale unor cercetători ca Ch. Fries, B. Pottier, Zellig S. Harris, Jean Dubois), concept în care se încadrează, de exemplu, unele pronume nedefinite; ambreiorii (Roman Jakobson), de care ţin, bunăoară, pronumele[7] personale de pers. I şi a II-a; economizatorii (Maria Manoliu), adică ambreiorii şi substitutele, care „...apelînd la elemente cunoscute atît de emiţător cît şi de receptor, înlesnesc realizarea rapidă a comunicării, sînt factori de economie ai limbajului" (p. 44).

5. Sintaxa este reprezentată în acest volum prin articolele semnate de Em. Vasiliu, Sanda Golopenţia-Eretescu şi Elena Slave, primele două fiind contribuţii în domeniul lingvisticii transformaţionale.

Întrucît „... în stadiul actual al cunoştinţelor noastre, natura intervenţiei factorului semantic în sintaxă rămîne încă obscură" (p. 105), după cum remarcă Em. Vasiliu citîndu-l pe N. Chomsky, autorul articolului *Sens referenţial şi reguli de transformare* (p. 105—112) îşi propune să elucideze natura acestor raporturi axîndu-se, în particular, pe relaţiile dintre sensul „referenţial" şi sintaxă.

---

[4] Amintită, în treacăt, în vol. de faţă, p. 108, 198.

[5] Am putea cita aici, ca adaos la lucrările amintite de autoare, şi punctul de vedere, favorabil concepţiei de faţă, pe care l-a exprimat la timpul său A. A. Potebnja, *Iz zapisok po russkoj grammatike*, vol. I—II, Moscova, 1958, p. 516.

[6] Menţionăm, în treacăt, că termenul *substitut* poate fi întîlnit uneori şi în altă accepţie, fonologică: comp., de ex., engl. *phoneme substitute*, rus. *substitut* etc. (Cf. O. S. Achmanova, *Slovar' lingvističeskich terminov*, Moscova, 1966, s.v. *substitut*).

[7] Din acest punct de vedere, adică al obiectului cercetării, ne pare mai sugestiv titlul redat în franceză, la p. 47, decît cel românesc (p. 39).

În *Structura de suprafață și structura de adîncime în analiza sintactică* (p. 153—165), după o expunere sumară, de o claritate remarcabilă, a metodologiei transformaţionale [8] (inclusiv a trăsăturilor celor două structuri : de suprafaţă şi de adîncime), Sanda Golopenţia-Eretescu ne prezintă 23 de reguli de structură a frazei, necesare definirii structurii sintactice de adîncime a limbii române actuale. Studiul se încheie cu o serie de observaţii, originale, de interes teoretic general.

Organizarea sintagmatică și semantică a proverbelor (p. 173—190) este titlul articolului în care Elena Slave întreprinde o cercetare de paremiologie românească, axată, în principal, pe studiul structurii sintactice : ,,... proverbele au în ultimă analiză o structură binară în care termenii sînt legaţi prin relaţia de determinare'', iar ,,... verbul este, aproape fără excepţie, exprimat printr-un singur cuvînt : *găina bătrînă face ciorba bună*'' (p. 176).

6. Probleme de vocabular şi semantică sînt tratate în două articole, aproape la fel de ample, însă inegale ca valoare.

Pe baza cercetării statistice a fondului principal de cuvinte, P. Miclău (*Căile pierderii motivării în franceză și în română*, p. 115—150) urmăreşte evoluţia motivării, în general, şi a formei interne, în special, în procesul trecerii de la latină la franceză şi română. Din concluziile, judicioase, la care ajunge autorul, următoarea ne pare a fi deosebit de interesantă : cu cît o limbă e mai sintetică, cu atît ea cuprinde un fond principal lexical mai nemotivat.

În *Observații cu privire la sensul contextual al substantivelor* (p. 83—103) Ion Z. Coja îşi propune să urmărească felul în care are loc ,,pierderea'' (ar fi, credem, mai nimerit : condensarea, eventual realizarea monosemantică) a conţinutului abstract al cuvintelor în context.

★

Originalitatea problemelor şi a soluţiilor propuse în majoritatea studiilor trecute în revistă este atestată, între altele (indirect), de faptul că în paginile acestor articole ne întîmpină o serie de concepte, respectiv, termeni noi, folosiţi, dacă nu ne înşelăm, pentru prima oară în contribuţiile autorilor respectivi. Preluaţi şi de alţi cercetători, asemenea termeni — cel puţin o parte din ei — şi-ar putea dovedi viabilitatea, devenind elemente ale metalimbii lingvisticii româneşti. Este vorba despre creaţii individuale ca *Wellentheorien* [9] (Al. Graur), *idiostil* [10] (I. Coteanu), *economizator* (Maria Manoliu), *principiul continuității în fonologia diacronică* (Andrei Avram), *sens referențial* şi *ambiguitate semantică referențială* (Em. Vasiliu) sau împrumuturi şi calcuri lingvistice de tipul : *infralogic* (Henri Wald), *substitut* şi *ambreior* (Maria Manoliu), *context al sistemului* (Andrei Avram) ş.a.

Impresionează plăcut ţinuta redacţională, îngrijită, a volumului. S-au strecurat totuşi unele inadvertenţe [11].

Prezenţa unor indici (de materii, autori, cuvinte) ar fi uşurat consultarea volumului, reducînd timpul necesar orientării într-o problemă sau alta.

---

[8] A cărei aplicare a fost extinsă, în ultima vreme, şi asupra sintaxei unor limbi moarte (de ex., paleoslava). Vezi H. Birnbaum, *Obščeslavjanskoe nasledie i inojazyčnye obrazcy v strukturnych raznovidnostjach staroslavjanskogo predloženija* (extras din *American Contributions to the Sixth International Congress of Slavists*, Prague, 1968, August 7—13, volume I : *Linguistic Contributions* [1968]), p. 21 şi urm.

[9] Sub această formă, de plural, termenul n-a mai fost folosit pînă acum.

[10] Format prin analogie cu *idiolect*.

[11] Majoritatea o constituie greşelile de tipar : *e adevărat încă* (pentru *e adevărat însă*), p. 57 ; *o poziție* (pentru *opoziție*), p. 60 ; *snb* (pentru *sub*), p. 77 ; *Elément* (pentru *Eléments*), p. 99 ; *Florica Dumitrescu* (pentru *Florica Dimitrescu*) p. 174 ; *de* e superfluu în *negarea cuvintelor de nume ale unor noțiuni*, p. 83 ; unele cuvinte au fost, în tipografie, trunchiate : [*limb*]*aj*, p. 65 ; [*i*]*ntroduse*, p. 73 ; *fa*[*ptul*], p. 108 ; [*l*]*atinității*, p. 120 ; [*î*]*n*, p. 120.

Reluarea, prin volumul de faţă, a editării *Problemelor de lingvistică generală* ne dă speranţa unei apariţii regulate, pe viitor, a acestei culegeri de real interes.

Iunie, 1969

Victor Vascenco,
Facultatea de limbi slave, Bucureşti
Str. Pitar Moş 7–13

AUREL NICOLESCU, *Probleme de analiză a frazei*, Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1969.

Cartea lui Aurel Nicolescu *Probleme de analiză a frazei* este în primul rînd un îndreptar de analize sintactice adresat, după cum afirmă însuşi autorul, „absolvenţilor de licee sau şcoli generale care se pregătesc pentru examenele de admitere din institute şi facultăţi, unde una din probele hotărîtoare o constituie analiza sintactică a unei fraze" (p. 8). Privită din acest punct de vedere, putem afirma că lucrarea şi-a atins scopul, fiind un excelent mijloc de pregătire a candidaţilor.

Prima parte a cărţii cuprinde mai multe capitole în care, insistînd asupra unor probleme mai dificile sau speciale, autorul expune succint şi clar problemele analizei sintactice a frazei. Etapele acestei analize sînt explicate succesiv. Se subliniază importanţa delimitării *în acelaşi timp* a subiectelor şi a predicatelor, pentru a se evita erorile de identificare a verbelor predicative. Se clarifică diferenţa dintre un predicat nominal şi un predicat verbal exprimat printr-un verb la diateza pasivă ; surprinde însă absenţa discutării predicatelor exprimate prin verbe la diateza reflexivă, dat fiind că nu s-a formulat încă o concluzie unitară (*Gramatica* Academiei, ed. a II-a, oferă totuşi o soluţie satisfăcătoare pentru identificarea acestui tip de predicate). Autorul abordează şi problema predicatelor verbale compuse, alcătuite cu ajutorul verbelor de modalitate şi aspect, dar rezolvarea pe care o propune nu ni se pare satisfăcătoare. Considerăm că e mai utilă identificarea fiecărui verb la un mod predicativ cu un predicat, întrucît se evită astfel dificultăţile de analiză morfologică şi sintactică a unui asemenea predicat.

Referindu-se, în continuare, la evidenţierea conjuncţiilor şi a elementelor introductive, autorul atrage atenţia asupra unor situaţii speciale, ca de exemplu : conjuncţii corelative, apariţia pronumelui relativ *care* în cazul genitiv nu imediat după substantivul determinat din regentă, ci după un substantiv din subordonată etc. După această parte, se prezintă modalităţile practice de delimitare, individualizare şi identificare a propoziţiilor, accentuîndu-se şi aici asupra unor construcţii cum ar fi, bunăoară, acelea care reunesc, în aceeaşi frază, vorbirea directă şi indirectă. Precizarea este deosebit de utilă, deoarece astfel se previne subordonarea eronată a propoziţiilor secundare şi identificarea greşită a propoziţiilor principale incidente. Poate că ar fi trebuit să se insiste mai mult asupra unor asemenea situaţii, care apar frecvent în textele din autori cu un stil oral pronunţat.

Descriind metoda folosită în analiza sintactică a frazei, autorul dă indicaţii adecvate asupra procedurii de lucru. Se subliniază necesitatea de a numerota propoziţiile în ordinea în care apar în frază, procedeu care permite observarea tuturor particularităţilor sintactice ale unui text dat.

Autorul urmăreşte precizarea unor noţiuni importante de sintaxă, ca : propoziţie principală, propoziţie secundară, raporturi de coordonare şi subordonare. Se înlătură astfel anumite confuzii destul de răspîndite (de exemplu, definirea propoziţiei principale ca propoziţie cu sens de sine stătător, în loc de propoziţie nesubordonată alteia ; existenţa coordonării doar între propoziţii principale ; identificarea propoziţiei regente cu propoziţia principală).

Sînt descrise în continuare propoziţiile necircumstanţiale, cu precizări preţioase în ceea ce priveşte propoziţia subiectivă. Se subliniază caracterul regulat al apariţiei acestui tip de propoziţie după anumite categorii de predicate. Se omite însă semnalarea propoziţiei subiective introduse prin *dacă*. În ceea ce priveşte propoziţia predicativă, valoarea copulativă a verbului se stabileşte prin raportarea la subiect, această valoare ieşind în evidenţă dacă subiectului i se atribuie ceva de către predicat. Ar fi trebuit poate să se acorde mai mult spaţiu explicării propoziţiei predicative suplimentare, categorie nou introdusă în clasa subordonatelor necircumstanţiale. Aceeaşi observaţie o putem face şi în legătură cu prezentarea celorlalte propoziţii subordonate care apar în ultima ediţie a *Gramaticii* Academiei (circumstanţialele opoziţionale, cumulative, de excepţie).

Textele propriu-zise sînt analizate cu multă atenţie şi acurateţe. Remarcăm observaţiile asupra unor eventuale dificultăţi ce pot apărea în cursul analizei, semnalarea situaţiilor interesante de sintaxă a propoziţiei, lămuririle succinte şi limpezi. Se remarcă consecvenţa trimiterilor la ediţia a II-a a *Gramaticii* Academiei, pentru explicarea detaliată şi completă a faptelor. Interesante sînt şi observaţiile de stil, atunci cînd ele caracterizează fraza unor scriitori ca Odobescu sau Hogaş.

De o reală utilitate este analiza unor texte în versuri, care, adîncită, poate duce la anumite concluzii stilistice. Numărul textelor de poezie ar fi putut fi mărit (semnalăm absenţa textelor din Arghezi).

Pentru cine vrea să urmărească un anumit tip de propoziţie, indicele de la sfîrşit este deosebit de folositor. Se poate însă face observaţia că frecvenţa unor propoziţii, deşi conformă situaţiei reale din comunicare, este prea mică. Alegerea mai multor fraze care să cuprindă noile categorii de propoziţii ar fi venit în ajutorul celor care nu sînt suficient de familiarizaţi cu ele (ele fiind încadrate, de obicei, la alte tipuri de propoziţii).

Alegerea textelor de analizat s-a făcut cu grijă, din autori reprezentativi, în aşa fel încît să nu dea naştere la dubii de interpretare. Sînt folosiţi în primul rînd Odobescu (20 de texte) şi Hogaş (14 texte), apoi, în ordinea frecvenţei, Brătescu-Voineşti, Marin Preda (7 texte), Titus Popovici (4 texte), Sadoveanu, Camil Petrescu, Vasile Voiculescu (3 texte), Caragiale, Iorga, Călinescu (2 texte), Bălcescu, Creangă, Eminescu, Vlahuţă etc. (1 text). Nu discutăm criteriile autorului, dar surprinde slaba frecvenţă a textelor dintr-un autor ca I. L. Caragiale, ca să nu mai vorbim de Creangă (probabil însă că textele din acest autor au fost considerate ca prea mult utilizate).

Cartea lui Aurel Nicolescu reprezintă, în momentul de faţă, un instrument de lucru util şi complet, pus la îndemîna tuturor celor care au nevoie de aprofundarea cunoştinţelor practice de gramatică. Seriozitatea şi competenţa cu care autorul a alcătuit această carte ne îndreptăţesc să credem că viitoarea sa culegere de analize sintactice ale propoziţiei va veni în ajutorul celor interesaţi tot atît de eficient ca şi *Probleme de analiză a frazei*.

Septembrie, 1969.

Mihai Marta
Facultatea de limbă şi literatură română, Bucureşti Edgar Quinet 7.

ELSA NILSON, *Les termes relatifs et les propositions relatives en roumain moderne*, (*étude des syntaxe descriptive*), Lund, 1969, 208 p.

Autoarea şi-a propus în această teză de doctorat să realizeze un studiu monografic de sintaxă dacoromână, completat cu referiri la unele limbi romanice : franceza şi italiana, (mai rar) spaniola şi portugheza.

Lucrarea este precedată de o scurtă introducere, în care se dau date asupra modului de elaborare a lucrării, se precizează domeniul — limba română modernă între cele două războaie —, se enunţă metoda utilizată şi se enumeră termenii relativi studiaţi.

Analiza este concepută în două etape, care constituie şi cele două secţiuni ale volumului: a. termeni relativi utilizaţi cu antecedent şi b. termeni relativi utilizaţi fără antecedent.

În prima p a r t e, după cîteva consideraţii preliminare, în care se rezumă principalele deosebiri între conţinutul logico-gramatical al diverşilor termeni relativi, se face un inventar al diferitelor funcţii pe care aceşti termeni le contractează în subordonatele din care fac parte. În continuare, se efectuează o analiză a tuturor realizărilor antecedentului (substantiv, pronume demonstrativ, alte pronume, numerale, adjective, adverb, propoziţie). Tot aici se includ şi o serie de capitole speciale care privesc raportul dintre diferiţi termeni (concurenţa între *care* şi *ce*), o serie de construcţii specifice unor funcţii ale relativului (utilizarea lui *pe* ca marcă a acuzativului obiect, termenul *al*, reluarea pronumelui relativ printr-un pronume aton, concurenţa dintre genitiv-dativ şi construcţia cu prepoziţie a complementului obiect în dativ), o serie de aspecte legate de acordul în gen şi număr al termenilor relativi, precum şi unele construcţii speciale de tipul: *casa pe care spune că a văzut-o*; *casa care el spune că e modestă*; *problemele de care voim să ne ocupăm.*

Propoziţiilor relative care prezintă un antecedent în regentă li se consacră cîteva capitole în care se discută modul verbului-predicat, acordul în persoană, caracterul incident sau determinativ al acestor propoziţii, sensurile lor secundare, omiterea verbului în astfel de propoziţii.

A doua p a r t e a lucrării ia în discuţie termenii relativi fără antecedent, prezentînd aproape aceeaşi organizare ca şi prima parte: după un paragraf de generalităţi (este surprinzătoare enumerarea aici a termenilor folosiţi numai cu antecedent), se trece la analiza funcţiei termenilor menţionaţi în subordonate şi în regentă; apar unele capitole speciale, în care se studiază realizarea anumitor funcţii sintactice (*pe* ca marcă a obiectului în acuzativ, reluarea relativului obiect printr-un pronume aton) şi unele construcţii speciale de tipul: *n-am ce fac, n-am ce să fac.*

Într-o monografie de asemenea dimensiuni surprinde lipsa unor consideraţii teoretice, explicite şi organizate, în legătură cu subiectul tratat. Cele cîteva formulări întîmplătoare, precum şi unele indicaţii ce decurg din modul de analiză ne fac să credem că autoarea consideră ca „termen relativ" un cuvînt de legătură între regentă şi subordonată, caracterizat printr-o funcţie sintactică proprie, fapt care-l deosebeşte de conjuncţie (vezi p. 29, 32, 33, 34): pentru unele situaţii autoarea menţionează că este greu de precizat dacă un cuvînt este relativ sau conjuncţie. Termenul relativ poate fi precedat sau nu de un antecedent în regentă. Atunci cînd nu prezintă antecedent, termenul relativ are o funcţie şi în regentă (p. 139). Deci în noţiunea de termen relativ sînt înglobate o serie de elemente aparţinînd unor părţi de vorbire distincte (pronume relative, pronume nedefinite, adverbe), caracterizate prin aceeaşi funcţie sintactică. Sînt considerate propoziţii relative propoziţiile care sînt introduse prin termeni relativi.

Precizările teoretice de mai sus, care au impus, de altfel, şi organizarea materialului, au fost semnalate într-un articol al Valeriei Guţu[1], pe care autoarea nu-l aminteşte, dar din care utilizează totuşi exemple (p. 165, 189 etc.). De asemenea nu este amintit articolul *Propoziţiile relative în gramatica transformaţională*[2].

---

[1] Vezi V. Guţu, *Propoziţiile relative*, în *Studii de gramatică*, II, Bucureşti, 1957, p. 161—172.

[2] de G. Pană, apărut în SCL, 1966, nr. 3, p. 230—349.

Faptul că autoarea n-a folosit consecvent criterii riguroase în alegerea şi interpretarea materialului explică unele deficienţe ale lucrării :

— Deşi concepută ca un studiu sincronic, lucrarea conţine numeroase implicaţii şi consideraţii diacronice. Astfel, în unele cazuri, pentru a suplini insuficienţa materialului, se apelează la exemple din A. Pann (p. 152), Gr. Alexandrescu (p. 150), Massim — Laurian (p. 150), Odobescu (p. 151), Tiktin (p. 148), lărgindu-se astfel limitele conceptului de limbă modernă, propus în prefaţă. Alteori autoarea este obligată de eterogenitatea materialului să facă referiri diacronice (ex. apariţia relativului *carele* numai în textele religioase nefiind relevantă pentru epoca cercetată, se impuneau explicaţii de natură istorică).

— Deşi concepută ca o analiză la nivelul limbii literare, lucrarea operează în încadrarea fenomenelor şi la alte nivele ale limbii, a căror sferă nu este însă delimitată în prealabil (ex. construcţia : *omul acela* este considerată ca aparţinînd ,,limbii curente'', iar *acel om*, caracterizează ,,uzajul literar'' ; *omul ăla* se întîlneşte în ,,limba vorbită'', *omul cela*, utilizat în limba veche, aparţine ,,stilului familiar şi popular'', p. 39).

— Din expunere nu rezultă utilitatea discutării în lucrare a ,,termenului *al*'' din : *bărbatul ala, omul al mic, al doilea volum, un prieten al vecinului meu* etc. (p. 68 şi urm.).

— În identificarea funcţiilor sintactice, autoarea acordă o extensiune morfologică nejustificată unor unităţi sintactice : în ex. *pre Moldova, care ţară ajunsese din nou bază de operaţiune* (p. 12), sintagma *care ţară* este interpretată ca subiect ; aceeaşi interpretare apare şi pentru *care + subst.*, considerat ca obiect în acuzativ. Un asemenea procedeu de analiză eludează de fapt valoarea funcţională a relativului.

— Unele exemple neconcludente sînt considerate tipuri aparte (ex. : *oprindu-ne din cînd în cînd, să privim spre inamic şi să tragem noi focuri rătăcite* s p r e u n d e (s.n.) ni *se părea că stă ascuns acest inamic*, p. 162 ; vezi şi p. 12 ex. din Ispirescu).

În sfîrşit, ar fi fost indicat ca lucrarea să se încheie cu un capitol de concluzii, care să sintetizeze rezultatele cercetării.

Cu toate observaţiile de mai sus, volumul are meritul de a fi reunit în paginile sale un material nu numai bogat, dar care prezintă şi unele situaţii interesante. Dintre acestea, semnalăm : dislocarea antecedentului de termenul relativ (p. 51) şi inexistenţa unui relativ *care* coordonat cu un relativ de tip *ce* (p. 62).

De asemenea considerăm că sînt importante unele idei cuprinse în lucrare care, însă, nu au fost valorificate suficient :

— S-ar fi putut insista asupra posibilităţilor ca antecedentul unei propoziţii relative să fie el însuşi o propoziţie întreagă sau un ansamblu de fapte, situaţie nesemnalată pînă în prezent : *apar în toată ziua în haină nouă, ce în Lemberg nici cele dintîi familii nu o pot face* (p. 49). Menţionăm însă, că nu toate exemplele incluse în acest capitol (p. 48 şi urm.) sînt clare, unele permiţînd şi alte interpretări.

— Interesantă ar fi fost şi aprofundarea analizei funcţiei relativelor adjective în propoziţii fără antecedent, unde dubla raportare la regentă şi la subordonată este mai greu de evidenţiat. În această situaţie sau se acceptă soluţia de analiză propusă de autoare : relativ + subst. cu o unică funcţie sintactică, sau se admite ideea că acest tip de relativ are funcţie numai în subordonată.

— Problemele legate de acordul în persoană al predicatului din propoziţia relativă ar putea fi interpretat ca un aspect special de manifestare a raportului dintre regentă şi subordonata ei relativă.

Volumul recenzat reprezintă o încercare de a realiza o monografie sintactică în domeniul limbii române literare ; datele pe care le oferă întregesc cunoştinţele noastre asupra unuia dintre capitolele cele mai interesante ale gramaticii româneşti.

Noiembrie, 1969.

Cristina Călăraşu
Facultatea de limbă şi literatură română
Str. Edgar Quinet nr. 7

UNIVERSITETI SHTETËROR I TIRANËS. INSTITUTI I HISTORISË E I GJUHËSISË, « *Meshari* » *i Gjon Buzukut* (1555). Botim kritik punuar nga Eqrem Çabej. Pjesa e parë, Hyrje dhe transliterim; Pjesa e dytë, Faksimile dhe transkribim fonetik, Tirana, 1968, 300 + 404 p.

Sub egida Institutului de istorie şi lingvistică al Universităţii din Tirana, s-a publicat ediţia critică a *Liturghierului* lui Gjon Buzuku, după unicul exemplar care se păstrează în Biblioteca Vaticanului. Lucrarea este însoţită de un studiu introductiv semnat de Eqrem Çabej, cunoscut cercetător în domeniul albanisticii.

Înscriindu-se în acţiunea de publicare a monumentelor limbii albaneze, ediţia lui Buzuku constituie o contribuţie importantă şi valoroasă, un preţios instrument de lucru pentru cei care se ocupă de studiul acestei limbi.

În *Prefaţa* Institutului de istorie şi lingvistică (p. 5—6) se arată că opera lui Buzuku — cea mai veche carte albaneză publicată, din cîte se cunosc pînă acum — prezintă o importanţă deosebită pentru istoria scrierii, a literaturii şi, în mod special, a limbii albaneze din secolul al XVI-lea. În continuare, se arată că o sesiune ştiinţifică a fost consacrată în 1955 sărbătoririi a 400 de ani de la apariţia cărţii, cu care prilej s-a hotărît şi publicarea ediţiei critice de faţă.

Introducerea (p. 7—101) lui E. Çabej — care reprezintă un studiu filologic multilateral — cuprinde următoarele secţiuni : I. *Istoria cărţii şi cuprinsul ei*; II. *Personalitatea autorului în lumina operei*; III. *Opera ca traducere*; IV. *Caracterul tiparului şi grafia* şi V. *Transliterarea şi transcrierea fonetică.*

În Capitolul I, *Istoria cărţii şi cuprinsul ei* (p. 7—17), E. Çabej relevă multitudinea de probleme pe care le ridică această carte, de care s-au ocupat specialişti de frunte ca Norbert Jokl şi Mario Roques. La descrierea cărţii, se precizează că acest unic exemplar, care este foarte deteriorat, în anul 1740, cînd l-a semnalat Kazazi, avea 110 file, iar actualmente are numai 94. Au dispărut, de asemenea, coperţile pe care trebuie să fi fost indicate titlul operei, numele şi prenumele autorului, precum şi oraşul în care s-a tipărit cartea.

În continuare, Çabej prezintă cuprinsul cărţii şi precizează că unele texte biblice sau rugăciuni printre care şi *Tatăl nostru*, apar de mai multe ori, în versiuni diferite. Aceasta se poate explica fie prin dorinţa lui Buzuku de a le prezenta cît mai variat, fie — după părerea lui Petrotta — prin faptul că prima parte a cărţii plecase la tipografie cînd Buzuku traducea textul următor şi nu le-a mai putut corobora.

În încheierea capitolului, se dezbate problema locului în care s-a tipărit lucrarea, specificîndu-se că s-au emis două ipoteze : 1) nordul Albaniei şi 2) Italia. Çabej se raliază la a doua ipoteză, emisă de Mario Roques, care considera că este vorba de o tipografie venețiană. În sprijinul acestei ipoteze se aduc următoarele argumente : 1) caracterele latine sînt de tipul celor folosite la Veneţia ; 2) hîrtia este de provenienţă italiană ; 3) caracterele alfabetului chirilic bosniac folosite de Buzuku sînt ale tipografiilor veneţiene în care s-au publicat numeroase cărţi pentru slavii catolici. De altfel, şi din textul cărţii reiese că localitatea în care autorul funcţiona ca paroh nu era prea departe de locul unde i se publica opera.

În capitolul al II-lea, intitulat *Personalitatea autorului în lumina operei* (p. 17—25), Çabej arată că în postfaţa cărţii autorul dă unele indicaţii despre sine, şi anume : că este Gjon, fiul lui Bdèk Buzuku, că a început cartea la 20 martie 1554 şi a terminat-o la 5 ianuarie 1555, fără a preciza dacă între aceste date a tradus sau a tipărit cartea sau dacă cele două acţiuni au avut loc paralel. Tot din postfaţă reiese că era paroh al unei biserici albaneze catolice.

Analiza trăsăturilor limbii acestui *Liturghier* duce pe Çabej la ipoteza că Buzuku era originar din partea de sud-vest a regiunii Scutari (Shkodra) şi a scris, în mod deliberat, într-o limbă cu caracteristici supradialectale, dar în care se cuprind şi elemente de limbă specifice regiunii respective.

Çabej dezbate apoi problema condiţiilor apariţiei *Liturghierului*, relevînd faptul că acesta trebuie încadrat în epocă şi privit ca un rezultat al politicii religioase de la mijlocul sec. al XVI-lea în perioada luptei împotriva reformelor religioase, care, prin Slovenia şi Transilvania, pătrundeau în Peninsula Balcanică. Obiectivul imediat al lui Buzuku era — după părerea lui Çabej — înzestrarea bisericii catolice albaneze cu o carte care să corespundă nevoilor slujitorilor bisericii, urmărind, în acelaşi timp, şi ridicarea nivelului cultural al clerului.

În continuare, autorul studiului se referă la folosirea limbii naţionale în cadrul bisericii catolice, precizînd că *Liturghierul* este scris integral în limba albaneză, lucru puţin obişnuit în biserica catolică. *Liturghierul* lui Buzuku a apărut, poate, din dorinţa autorului de a uşura munca clerului prin reducerea la minimum a textului latin, pe care abia îl pricepea. Pe lîngă această explicaţie, Çabej presupune că autoritatea bisericească, mînată de dorinţa de a ridica limba albaneză la rangul de limbă liturgică, în mod direct sau indirect, a putut însărcina pe acest paroh albanez cu misiunea de a scrie o astfel de carte.

Cu privire la formaţia autorului, Çabej îşi însuşeşte părerea lui M. Roques că Buzuku s-a format la şcoala ordinului franciscan, că a suferit atît influenţa veneţiană, cît şi a vecinilor slavi şi că aceste influenţe se reflectă în opera lui.

În capitolul al III-lea, *Opera ca traducere* (p. 25—45), autorul arată că studiul limbii duce la concluzia că în Albania exista deja o tradiţie a scrierilor liturgice. După părerea lui, aşa se explică faptul că unele pasaje sînt de o rară frumuseţe stilistică — deşi, pe lîngă acestea, se găsesc altele de-abia inteligibile. Discutînd problema modelului care a stat la baza *Liturghierului*, Çabej afirmă că Buzuku a folosit fie un text trilingv — ceea ce ni se pare mai puţin probabil —, fie trei texte diferite : latin, italian şi sîrbo-croat.

Trecînd la critica textului, autorul studiului cercetează pe rînd cele trei versiuni care au stat la baza traducerii lui Buzuku. În legătură cu *modelul latin*, Çabej relevă, pe baza unor exemple concludente, numeroase erori, cum ar fi : 1) traducerea unor termeni latineşti prin cuvinte albaneze de origine latină, care au avut o evoluţie semantică diferită ; 2) cuvinte latineşti polisemantice traduse cu alt sens decît cel din modelul latin ; 3) confuzia unor termeni latineşti cu alţii asemănători ca formă ; 4) redarea eronată a unor termeni latineşti prin termeni albanezi asemănători ca formă ; 5) numeroase greşeli gramaticale (morfologice şi sintactice) ; 6) calcuri lingvistice după originalul latinesc şi traduceri cuvînt de cuvînt — toate acestea determinate de insuficienta cunoaştere a limbii latine de către traducător.

Autorul prezintă apoi unele aspecte ale influenţei *modelului italian* : 1) termeni de origine latină redaţi cu sensul din limba italiană ; 2) folosirea unor calcuri şi traducerea cuvînt cu cuvînt a unor expresii italieneşti ; 3) introducerea în textul albanez a unor termeni italieneşti ; 4) prezenţa unor trăsături dialectale veneţiene.

Çabej relevă, în continuare, unele trăsături pe care le numeşte *romane*, deoarece în aceste pasaje nu se poate delimita ce sursă — latină sau italiană — a folosit Buzuku. Acestea constituie dovada că modelul *latino-italian* a fost izvorul principal al traducerii, şi în acest sens pledează şi faptul că majoritatea covîrşitoare a numelor biblice apare în forma latino-italiană.

Influenţa *modelului slav* se reflectă prin : 1) îndepărtarea pe alocuri de textul latin al *Vulgatei* şi urmărirea celui slav (şi, indirect, a celui grec) ; 2) omiterea sau adăugarea unor termeni conform modelului slavo-grec ; 3) intercalarea în textul albanez a unor cuvinte slave ; 4) traducerea greşită a unor termeni slavi — expresie a insuficienţei cunoaşteri a limbii slavone ; 5) folosirea unor nume biblice în forma sîrbo-croată. Printre influenţele străine exercitate asupra lui Buzuku sînt menţionate şi cele greceşti, dintre care o parte au putut pătrunde prin in-

termediul textelor slavone. Çabej remarcă apoi că traducătorul a oscilat între cele trei modele (uneori îndepărtîndu-se de toate trei şi mergînd pe un drum propriu).

În încheierea capitolului, se afirmă că limba lui Buzuku este un fel de *koine*, care, ca orice limbă literară nouă, prezintă anumite oscilări — expresie a dificultăţilor întîmpinate în impunerea unor forme gramaticale. De asemenea, se observă dificultăţi în modul de redare a unor termeni străini, în special abstracţi care nu aveau corespondenţi în limba albaneză; cu toate acestea, unele fragmente biblice, în special psalmii, apar ca expresie a limbii albaneze literare clasice.

În capitolul al IV-lea, intitulat *Caracterele tiparului şi grafia* (p. 45—60), Çabej arată că alfabetul folosit de Buzuku constituie una din problemele-cheie în studiul operei lui şi în istoria scrisului în limba albaneză. El relevă, în continuare, o serie de oscilaţii în grafie — unul şi acelaşi sunet fiind redat cînd cu un semn grafic, cînd cu altul. Pentru a da o imagine cît mai fidelă a grafiei lui Buzuku, Çabej prezintă două tabele în care arată diferite moduri de redare grafică a fonemelor. În ceea ce priveşte alfabetul în care este tipărit *Liturghierul*, Çabej precizează că cele mai multe litere sînt latine, de tipul gotic întrebuinţat în Italia de nord; alături de ele apar cîteva litere speciale, preluate, cu unele modificări, din alfabetul chirilic.

În ultimul capitol, *Transliterarea şi transcrierea fonetică* (p. 60—100), autorul studiului expune criteriile folosite în reproducerea textului, pentru a oglindi, în măsura posibilului, modul de pronunţare a limbii albaneze din secolul al XVI-lea, şi anume a dialectului gheg, de nord. În transcriere, Çabej nu a folosit semnele diacritice, ci interpretarea sunetelor a făcut-o cu ajutorul alfabetului albanez contemporan. Aparatul critic se dă la transcriere şi cuprinde, în primul rînd, însemnări referitoare la critica textului şi observaţii în legătură cu traducerea.

Studiul introductiv se încheie cu cuvintele lui N. Jokl, care a afirmat: ,,Vom ajunge să clarificăm pe deplin valoarea, geneza, epoca în care a fost alcătuit şi să fixăm în spaţiu acest monument numai atunci cînd vom dispune de o publicare integrală care să corespundă tuturor exigenţelor filologice'', după care Çabej adaugă că n-a precupeţit nimic pentru a atinge acest obiectiv, dar că numai cititorii sînt acei care urmează să aprecieze în ce măsură a reuşit în această muncă.

Un aport deosebit al studiului lui Çabej îl constituie faptul că adeseori face referiri judicioase la alte texte albaneze vechi — atît la grafia acestora, cît şi la unele forme de limbă. În afară de aceasta, menţionăm, în mod special, faptul că în analiza unor fenomene, autorul face referiri interesante la forme similare din limba română (p. 23, 46, 55, 60, 61, 99). Studiul este urmat de o bibliografie selecţionată (p. 100—101).

Partea a doua a primului volum este consacrată transliterării (p. 105—299). În notele preţioase care însoţesc transliterarea, Çabej relevă însemnările marginale de pe carte (p. 228, 232, 266 etc.), unele forme aberante şi, în mod special numeroasele greşeli de tipar, a căror formă corectă o prezintă în subsolul paginii.

Volumul al II-lea cuprinde facsimilele (pe paginile cu soţ) şi transcrierea textului *Liturghierului* (pe paginile fără soţ). Transcrierea este însoţită de note numeroase şi utile. Astfel, în unele dintre ele se precizează modelul pe care l-a folosit Buzuku în anumite traduceri şi formulări. În altele, se relevă interpretarea şi traducerea greşită a unor termeni. Paralel cu acestea, Çabej menţionează omisiunile din text, relevă traducerile *ad litteram* şi stabileşte pasajele în care Buzuku se îndepărtează de textul original.

Un merit incontestabil al lucrării îl constituie transcrierea interpretativă, care, deşi mai dificilă, prezintă două avantaje: 1) accesibilitatea textului şi 2) stimularea studiilor de interpretare a grafiei, precum şi a acelora de dialectologie istorică. Propunînd soluţii care pot fi considerate definitive şi complete, cartea va stimula apariţia unor studii menite să aprofundeze unele probleme, să întregească unele date.

Trebuie să subliniem că analiza competentă şi complexă a acestui important monument de limbă reprezintă o cercetare ştiinţifică deosebit de valoroasă, iar ediţia un instrument de lucru preţios pentru cercetătorii limbii albaneze. Credem însă că transliterarea nu era absolut necesară, deoarece se prezintă integral textul facsimilat. După părerea noastră, lucrarea ar fi avut, în schimb, de cîştigat, dacă ar fi fost însoţită de un indice sau cel puţin un glosar, în care să fie înregistrate cuvintele dispărute ulterior din limba albaneză şi cele a căror formă este mult depărtată de aceea actuală.

Observaţiile noastre nu ştirbesc însă valoarea cărţii, încît putem spune că E. Çabej, prin editarea *Liturghierului* lui Buzuku şi prin studiul foarte interesant şi util, aduce o contribuţie deosebită la o cunoaştere mai bună a unuia dintre cele mai interesante texte albaneze vechi. Apariţia acestei cărţi — editată în România, în condiţii tehnice excepţionale — constituie un moment important în domeniul albanologiei.

Decembrie, 1969

Lucia Djamo-Diaconiţă
Facultatea de limbi slave

HORST ISENBERG, *Das direkte Objekt im Spanischen*, Akademie-Verlag, Berlin, 1968, 277 p.

Complementul direct din limba spaniolă a constituit obiectul a numeroase lucrări, elaborate atît din perspectiva lingvisticii tradiţionale, cît şi din aceea a lingvisticii structurale, mai ales a tipologiei. Dintre lingviştii care s-au ocupat de această problemă, autorul prezentei lucrări citează pe Meyer-Lübke, Thomson, Spitzer, Pottier etc.

Cu studiul de faţă, care reprezintă volumul IX al revistei *Studia grammatica*, începe seria lucrărilor transformaţionale asupra obiectului direct din spaniolă, construit cu sau fără prepoziţia *a*. Materialul de limbă pe care se face analiza include numai secvenţe înregistrate în limba spaniolă standard.

Schema generală a cărţii este următoarea. După cîteva precizări asupra metodei de lucru utilizate (adică asupra metodei transformaţionale, în forma dezvoltată de N. Chomsky în 1965 în lucrarea *Aspects of the Theory of Syntax*), urmează un capitol introductiv în care se prezintă, în linii mari, aspectele mai interesante referitoare la problema complementului direct spaniol.

În continuare, în volum apar cîteva capitole în care se discută diversele tipuri de obiect direct, delimitate în funcţie sau de mărcile semantice ale unităţii care rescrie nominalul cu acest rol sintactic sau de numărul unităţilor constitutive (obiect exprimat printr-un singur nume sau prin două nume). În capitolele următoare, se ajunge la problema cea mai importantă a studiului, şi anume la formularea a două reguli sintactice de transformare prin care, într-o secvenţă abstractă dată, ori să se insereze, ori să se interzică prepoziţia *a* înaintea complementului direct. Pentru explicitarea acestor reguli, H. Isenberg adaugă un capitol relativ la reguli şi la lexicon (*Regeln und Lexicon*).

În capitolul de concluzii nu apar, după cum se obişnuieşte, consideraţii generale ale autorului asupra secvenţelor analizate, ci cîteva precizări asupra gradelor de gramaticalitate, cu exemplificări din materialul lingvistic studiat.

Prima problemă asupra căreia vom face unele observaţii se referă la aparatul formal utilizat în lucrare. Respectînd ordinea cerută de însăşi teoria transformaţională, vom începe cu discutarea cîtorva inovaţii ale autorului în domeniul regulilor de constituenţi. Astfel, sim-

bolul iniţial al unei derivaţii este considerat textul, notat *TEXT*, pentru care regula de expansiune este de forma (v. p. 73):

$$(28)\ TEXT \rightarrow (\# S \#)^{n} \quad (1 \leqslant n < \infty)$$

semnul # notînd limitele secvenţei *S*. Ca urmare, secvenţele între care există un raport de coordonare se situează la nivelul structurii de adîncime, nefiind rezultate prin reguli de transformare. Aceste secvenţe sînt semnificative pentru problema complementului direct în măsura în care sînt de tipul: (31) (a) *Pedro vis a tres hombres. Pedro vis a cinco mujeres. Pedro vis quince aviones* (p. 76) şi, deci, au un caracter emfatic. Relativ la emfază, precizăm că este notată prin [±E] şi apare ca element constitutiv în regulile de constituenţi.

Raportul de coordonare se poate stabili nu numai între secvenţe mai largi, care, în gramatica tradiţională, sînt denumite propoziţii, ci şi între diverşi constituenţi ai acestor secvenţe.

În concordanţă cu problema de bază analizată în lucrare, autorul se va opri asupra grupurilor nominale aflate în raport de coordonare, cu funcţie sintactică de complement direct. Regula de constituenţi prin care se notează aceste grupuri nominale este de forma:

$$(45)\ NP \rightarrow C(NP)^{n} \quad (n \geqslant 2)$$

C fiind simbolul coordonării. Se observă că regula (*45*) este de acelaşi tip cu regula (*28*), diferind numai prin valorile posibile ale indicelui *n*.

Regulile de transformare discutate de autor sînt două: prima, denumită *Präpositionalisierung*, prin care se introduce simbolul *Prep.* (pentru prepoziţie) într-o secvenţă dată din structura de adîncime, a doua, denumită *Entpräpositionalisierung*, prin care s-ar interzice notarea prepoziţiei într-o secvenţă. Cu toate că H. Isenberg utilizează doi termeni diferiţi pentru fenomene diferite, el formulează o singură regulă de transformare, anume cea de *Präpositionalisierung*. Acest fapt nu apare însă ca o deficienţă în sistemul formal utilizat de autor. El este o consecinţă a premisei enunţate la începutul lucrării, că prepoziţiile nu reprezintă elemente ale structurii de adîncime, ci ale structurii de suprafaţă [1], obţinute fiind transformaţional. Rămîn însă nemotivate paragrafele în care se vorbeşte despre *două* reguli de transformare, una inversa celeilalte.

Relativ la regulile de transformare, în lucrarea de faţă se face următoarea afirmaţie: mulţimea regulilor de transformare ale unei gramatici este constituită din două cicluri, care acţionează consecutiv. Primul ciclu acţionează asupra unor *P*-markers generalizaţi, al doilea ciclu, asupra întregului Textmarker, numai după ce toţi P-markers au fost modificaţi prin regulile primului ciclu.

Tot ca reguli de transformare sînt concepute de autor regulile de subcategorizare lexicală, în formularea cărora sînt utilizate numeroase mărci sintactice (care ni se par, prin conţinut, mai mult semantice). Ne-au reţinut atenţia trăsăturile [± General], [± Contrastiv], [± Fenomen care nu a mai avut loc], [± Identitate], [± Element al unei relaţii], [± Element pertinent al unei relaţii], [± Parte într-o relaţie], [± Posesor într-o relaţie], utilizate în notarea substantivelor (subiecte sau complemente directe).

În analiza semantică rafinată întreprinsă de autor cu scopul de a preciza contextul în care prepoziţia *a* apare obligatoriu sau este exclusă, mărcile sintactice enumerate sînt evident necesare. La o primă lectură ele ar putea să pară mai mult caracteristice pentru un eveniment din realitate decît pentru unitatea lingvistică corespunzătoare. Dar, avînd în vedere că unul dintre procedeele de degajare a trăsăturilor semantice, ceea ce credem că sînt iniţial mărcile amintite, — după cum rezultă din lucrările de specialitate — îl reprezintă referirea la proprie-

---

[1] V. p. 43: „Wir wollen nun zunächst annehmen, daß Präpositionen von Objekten nicht in der Tiefenstruktur gegeben, sondern transformationell eingeführt werden".

tăţile elementului real denumit de lexemul respectiv, credem că trăsăturile propuse de Horst-Isenberg pot fi acceptate.

O altă categorie de trăsături sintactice o formează [$\pm$ Trivial], [$\pm$ Special], [$\pm$ Probabil] [2], care, înregistrate ca şi celelalte, în dicţionar, corespund sensurilor auxiliare şi sensurilor figurate ale verbelor. Ar fi fost binevenite cîteva consideraţii asupra posibilităţii utilizării acestor mărci şi în notarea lexemelor cu alte trăsături sintactice. De asemenea, ar fi fost necesară explicarea mărcilor [$\pm$ Trivial], pentru a se înţelege corect regulile (336) (a) şi (b) :

$$(336)\,(a)\quad [-\text{ Trivial (G)}] \rightarrow \begin{Bmatrix} [\pm \text{ SPECIAL (G)}] \\ [-\text{ SPECIAL (G)}] \end{Bmatrix}$$

$$(b)\quad [\pm \text{ SPECIAL (G)}] \rightarrow \begin{Bmatrix} [+\text{ EXTRASP (G)}] \\ [-\text{ EXTRASP (G)}] \end{Bmatrix}$$

Utilizînd mărci sintactice pentru notarea numelor cu funcţie de subiect şi obiect direct, autorul ajunge să formuleze condiţiile în care se elimină unul dintre aceste nume (v. p. 125).

În diferite capitole ale lucrării se discută două probleme teoretice, nelegate imediat de analiza obiectului direct spaniol. Prima se referă la diferenţa dintre o deviere de la structura de adîncime, de constituenţi, şi o deviere de la structura de suprafaţă. Autorul nu dă o rezolvare, ci afirmă doar că această diferenţă ar corespunde unei diferenţe empirice între o deviere „mai grea'' („schwerer'') şi alta „mai uşoară'' („leichter''). De la cele două tipuri de devieri, H. Isenberg ajunge la problema gradelor de gramaticalitate, care, după părerea lui, ar fi în număr de 5 : complet gramatical, negramatical, complet negramatical, parţial gramatical, gramatical în cel mai înalt grad. Aceste grade sînt stabilite, pentru o secvenţă anumită, în funcţie de numărul analizelor posibile pentru secvenţa în discuţie, de numărul devierilor care se observă în componenţa ei şi de includerea sau nonincluderea ei într-un enunţ deviant.

Sugestiile în legătură cu multiplele grade de gramaticalitate ni se par extrem de interesante, deşi justeţea lor rămîne să fie probată prin analize multiple.

Din comentariile de mai sus, credem că se desprinde clar valoarea incontestabilă a cărţii. Bazată pe un aparat formal riguros şi, în parte, original, lucrarea reprezintă o analiză sintactico-semantică detaliată a complementului direct spaniol şi a contextelor sale. La acestea se adaugă propunerile de rezolvare a cîtorva probleme teoretice, care prezintă importanţă pentru lingvistica generală.

Remarcăm şi interesantele comentarii ale autorului asupra formulelor pe care le sugerează.

Toate aceste caracteristici fac ca lucrarea să prezinte interes pentru un număr destul de larg de cititori, transformaţionalişti, romanişti sau chiar specialişti în lingvistică generală.

Decembrie, 1969

Ileana Vincenz
Centrul de cercetări fonetice și dialectale
Calea Victoriei, 194.

WALTER A. WOLFRAM, *A Sociolinguistic Description of Detroit Negro Speech*, Center for Applied Linguistics, Washington, 1969 XVII + 237 pagini.

Lucrarea lui Walter A. Wolfram, a cincea în *Urban Language Series*, se încadrează în programul de sociolingvistică al Centrului de lingvistică aplicată din Washington. Pro-

[2] În original [$\pm$Extraexpektativ], abreviat [$\pm$EXTRASP], v. p. 229.

gramul cuprinde cercetări sau descrieri ale unor aspecte particulare ale limbii engleze vorbite în oraşe cu o arie întinsă, consideraţii teoretice referitoare la aceste cercetări, probleme ale tehnicii de lucru, relevarea relaţiilor lingvisticii cu alte discipline implicate în astfel de studii, în mod special cu sociologia şi pedagogia.

A Sociolinguistic Description of Detroit Negro Speech este concepută ca o prezentare a unor particularităţi fonologice şi gramaticale ale vorbirii negrilor din Detroit, corelate cu anumite date sociale.

Capitolul introductiv al lucrării cuprinde o succintă expunere a procesului de imigrare a negrilor din sud în nord, cu implicaţiile lui lingvistice, şi precizarea punctelor urmărite în studiul limbii comunităţilor de negri. O scurtă dar sistematică definire a metodei sociolingvistice înlesneşte lectura cărţii pentru un cititor mai puţin avizat. Este precizat modelul după care au fost urmărite *faptele de limbă* : o gramatică stratificaţională (cf. Lamb, *Outline of Stratificational Grammar*, Washington, 1966, Gleason, *The Organization of Language* : *A Stratificational Viev*, in Monograph Series of Languages and Linguistics, Vol. 17, ed. by C.I.J.M. Stuart, Washington) şi *variabilele sociale* la care s-a făcut raportarea : starea socială, izolarea rasială, vîrsta, sexul, stilul vorbirii.

După prezentarea generală a metodei sociolingvistice, sînt trecute în revistă, sumar şi uneori critic, studiile anterioare care au servit ca punct de plecare pentru cercetarea de faţă.

Pentru culegerea materialului discutat au fost anchetaţi 48 de informatori negri, selecţionaţi din 700, distribuiţi în patru clase sociale[1] : *upper-middle*, *lower-middle*, *upper-working*, *lower-working*, şi în trei grupe de vîrstă : preadolescenţi (10—12 ani), tineri (14—17 ani), adulţi (30—55 ani). Motivarea acestei împărţiri după vîrstă (cf. p. 15) este totuşi insuficientă. O cercetare mai amănunţită a faptelor expuse în cursul lucrării face evidentă necesitatea unei subdiviziuni în cadrul celei de a treia grupe : adulţi. Pare arbitrară, mai ales pentru un studiu de sociolingvistică, împărţirea în două grupe a informatorilor între 10 şi 17 ani şi nediferenţierea celor între 30 şi 55 ani. Au fost folosiţi de asemenea, ca termen de comparaţie, 12 informatori albi din *upper-middle class*. Limitarea, în acest caz, la o singură clasă socială face neconcludentă orice raportare la datele obţinute prin anchetarea celor 48 de negri. S-ar putea ajunge la unele concluzii corecte în ceea ce priveşte diferenţa între vorbirea albilor şi cea a populaţiei de culoare doar prin compararea faptelor de limbă în interiorul aceleiaşi clase sociale. Factorul educaţie fiind esenţial în diferenţierea vorbirii, socotim că *nu* între vorbitorii de limbă engleză negri şi albi din *upper-middle class* se pot stabili cele mai tranşante deosebiri, ci ele trebuiau urmărite în special la vorbitorii din *lower-working class*. Pentru o comparaţie judicioasă era mult mai indicat ca cei 12 informatori albi să fie selectaţi în raport cu cele patru clase sociale stabilite pentru negri.

Criteriile de selecţie, chestionarul, modul în care s-a realizat ancheta, împrejurările concrete, durata înregistrărilor, toate sînt date care pot trezi interesul dialectologilor.

Capitolele 2 şi 3 oferă în detaliu elementele sociale şi lingvistice aflate la baza cercetării. Sînt prezentaţi factorii social-istorici care au generat diversitatea lingvistică pe aria studiată — Detroit. Principalele coordonate pe care se axează diferenţierile lingvistice sînt socotite :

a. Restructurarea distribuţiei teritoriale a populaţiei de culoare în Detroit, ca urmare a unui val de imigrare în ultimii 20 de ani, avînd ca rezultat şi o schimbare a raportului între numărul de negri şi de albi.

b. Izolarea rasială, care duce la o uniformizare a englezei negrilor. Diferenţierile dialectale dintre vorbirea celor veniţi din sud şi a celor din Detroit tind să se reducă, datorită izolării negrilor de albi, prin locuinţă şi prin şcoală.

[1] Dăm numirile claselor în engleză, deoarece nu am găsit corespondente exacte pentru fiecare termen. Traducerea aproximativă (pentru primii doi termeni dată de dicţionare) ar fi : marea burghezie, mica burghezie, muncitori înstăriţi, muncitori săraci.

c. Situaţia socială. Este stabilită o scală socială după educaţie, ocupaţie, gradul de confort al locuinţei, venit. În raport cu această scală au fost determinate cele patru categorii sociale amintite : *upper-middle*, *lower-middle*, *upper-working*, *lower-working*. Cele mai pregnante deosebiri sociale se manifestă între a doua şi a treia categorie. Vom vedea mai tîrziu că acestor deosebiri sociale le corespund, cu destul de mare regularitate, deosebirile lingvistice urmărite. Trebuie semnalat aici un neajuns al lucrării : factorul educaţie se pierde printre celelalte criterii sociale, astfel că se ajunge la o corelare mecanică, aparent nemotivată, a unui fapt fonetic sau morfologic cu o anumită clasă socială. Or, considerăm că deosebirile lingvistice semnalate se datoresc în primul rînd diferenţelor mari de educaţie, ceea ce nu apare clar în nici unul din capitolele următoare. De altfel şi în partea introductivă, în care sînt enumerate variabilele sociale, şcoala este exclusă.

La datele sociale stabilite sînt raportate anumite fapte de limbă, numite *variabile lingvistice*, caracterizate prin :

a. frecvenţa lor relativ mare

b. imunitatea la o suprimare conştientă din partea vorbitorilor

c. încadrarea într-un sistem

d. posibilitatea reprezentării pe o scală liniară.

Valoarea particulară a unei variabile lingvistice (x) este considerată ca o funcţie (f) a corelării ei cu variabilele extralingvistice (V_e) : stare socială, izolare rasială, vîrstă, sex, stil.

$$x = fV_e$$

Se atrage atenţia asupra importanţei alegerii judicioase a contextelor relevante, care pot afecta valoarea particulară a variabilelor lingvistice.

În cercetarea la care ne referim au fost stabilite şi urmărite patru variabile fonologice şi patru gramaticale :

A.1. tratamentul grupurilor consonantice aflate la finală de cuvînt.

2. fonemul /θ/ în poziţie finală sau medială în morfem

3. /d/ la finala silabei

4. /r/ postvocalic.

B.1. eliminarea verbului copulativ *be* în anumite construcţii

2. forma invariabilă a verbului *be*

3. eliminarea sufixului /-z/, ca marcă verbală : *he stand*, pronominală : *my brother dog*, şi de plural : *two year*

4. negaţia multiplă.

Capitolul 4 este consacrat variabilelor fonologice, raportate fiecare, detaliat, la clasele sociale, apoi, mai succint, la celelalte variabile extralingvistice : stil [2], sex, vîrstă, izolare rasială.

Stabilirea distincţiei între valoarea cantitativă şi calitativă a variaţiilor fonologice, ca şi recunoaşterea preponderenţei aspectului cantitativ sînt necesare pentru a evita unele concluzii eronate. În acelaşi sens trebuie semnalată clasificarea reprezentărilor grafice a variaţiilor în gradate : *gradient* (cf. fig. 1), şi abrupte : *sharp* (cf. fig. 2).

Cu cît o reprezentare este mai abruptă, cu atît este mai diagnostică funcţia ei de marcă lingvistică a unei clase sociale [3]. Dintre cele patru variabile fonologice urmărite singura al cărei grafic are caracter diagnostic este tratamentul lui /θ/ în poziţie finală sau medială în morfem. În raport cu ea se delimitează clar două categorii : pe de o parte *upper-middle* şi *lower-middle class*, pe de altă parte *upper-working* şi *lower-working class*.

---

[2] Autorul consideră fundamentale două stiluri ale vorbirii : stilul conversaţiei : *interview style*, şi al lecturii : *reading style*.

[3] Cf. în lucrare pe 121.

Studiul variabilelor gramaticale — capitolul 5 — confirmă valoarea diagnostică a acestui fenomen fonetic. Toate cele patru situaţii avute în vedere marchează foarte vizibil existenţa unor deosebiri fundamentale, în tratamentul variabilelor gramaticale, între *middle class* şi *working class* (cf. fig. 36, p. 136, fig. 37, p. 141, fig. 43, p. 156, fig. 47, p. 169). Putem afirma deci că valoarea diagnostică a variabilelor gramaticale este mai mare decît a celor fonologice.

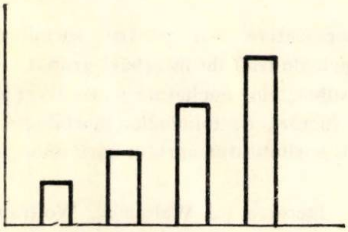

Fig. 1

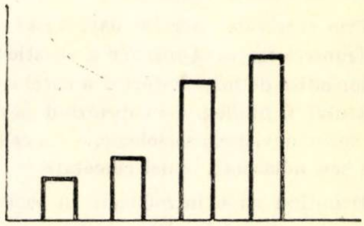

Fig. 2

Cu această singură deosebire, de altfel fundamentală, concluziile privitoare la aspectele particulare ale variabilelor fonologice şi gramaticale sînt asemănătoare :

a. În toate situaţiile stilul conversaţiei se caracterizează prin abateri mai mari de la normele englezei standard.

b. Se poate observa cu consecvenţă că vorbirea femeilor este mult mai îngrijită decît cea a bărbaţilor.

c. Semnalarea asemănărilor între comportamentul lingvistic al preadolescenţilor şi cel al tinerilor confirmă observaţia noastră asupra motivării insuficiente a împărţirii după vîrstă. În raport cu vorbirea adulţilor, preadolescenţii şi tinerii manifestă deosebiri accentuate faţă de engleza standard, în tratamentul variabilelor fonologice şi mai ales gramaticale. O cercetare viitoare va trebui să ţină seama de aceste concluzii şi să restructureze împărţirea informatorilor pe grupe de vîrstă, fie prin limitarea la două categorii mai largi : 10—17 ani şi 30—55 ani, fie prin divizarea celei de a treia grupe, adulţii, în două subgrupe.

Concluziile generale ale lucrării, cuprinse în capitolul 6, subliniază existenţa unei linii demarcative pregnante din punct de vedere lingvistic între *middle class* şi *working class*. Autorul observă coincidenţa acestei diferenţieri cu cea de educaţie şi ocupaţie. Din păcate însă rămîne la această simplă remarcă, adăugînd că nu acelaşi lucru se poate spune despre corelarea diferenţierilor lingvistice cu cele de confort al locuinţei. Or, nu socotim că erau necesare investigaţii speciale pentru a arăta că gradul de confort al locuinţei nu influenţează comportamentul lingvistic al vorbitorilor. Situarea acestei coordonate sociale pe acelaşi plan cu educaţia ca importanţă lingvistică este cu totul nemotivată.

Sînt binevenite problemele ridicate de autor în finalul lucrării, probleme care oferă perspective interesante unor cercetări ulterioare. Este reluată şi subliniată o concluzie esenţială desprinsă din studiul comparativ al variabilelor fonologice şi gramaticale, privitoare la importanţa lor diagnostică : aspectele concrete ale variantelor *fonologice* reprezintă de cele mai multe ori diferenţieri *cantitative*, pe cînd cele *gramaticale* pun în evidenţă diferenţieri *calitative*. Aceasta sugerează cercetătorului extinderea numărului de variabile gramaticale, ele avînd o valoare diagnostică mai mare. Rămîne însă de văzut dacă alegerea altor variabile lingvistice nu schimbă cu nimic raportul cantitativ-calitativ între componentul fonologic şi cel gramatical.

Sînt sugerate alte direcţii pentru studiile de sociolingvistică, privind :

a. corelarea englezei nonstandard a negrilor cu engleza standard, pe de o parte

b. corelarea raporturilor sociale cu cele rasiale, pe de altă parte

c. stabilirea relaţiei funcţionale între aceste corelaţii
d. extinderea problematicii prin includerea aspectelor legate de conştiinţa şi psihologia vorbitorilor negri
e. aprofundarea unor coordonate extralingvistice ca vîrsta, sexul şi a implicaţiilor lor sociolingvistice
f. compararea rezultatelor obţinute prin cercetarea altor arii urbane întinse în care populaţia de culoare ocupă un loc important.

Prin rezolvarea acestor aspecte se deschid perspective noi pentru sociolingvistică.

Transcrierea în *Appendix* a chestionarului cuprinzînd 50 de întrebări grupate tematic, a textelor citite de informatori şi a listei complete a subiectelor anchetate poate trezi interesul specialistului. O bibliografie cuprinzînd peste 100 de lucrări, de fonologie, morfologie, dialectologie, sociolingvistică, sociologie, oferă celor interesaţi posibilitatea aprofundării unor probleme speciale sau adiacente temei cercetate.

Debutînd cu o introducere în sociolingvistică, lucrarea lui Walter A. Wolfram realizează, pe un material relativ restrîns, aplicarea concretă a acestei metode. Ceea ce trebuie subliniat este modul sistematic şi detaliat în care sînt tratate problemele. Cititorul are o imagine complexă a procesului de elaborare a unei lucrări de sociolingvistică.

August, 1969

Anca Belchiţă
Centrul de cercetări fonetice şi dialectale
Calea Victoriei 194.

J. GERINGHAUSEN—H. MARTIN, *L'allemand tel qu'on le parle*. Cours audio-oral. Manuel, volume I et II, Heidelberg, Julius Groos Verlag, 1968, 528 p. (Vol. I 271 p., vol. II 257 p.).

Acest manual pentru începători se adresează tinerilor francezi, care vor să se familiarizeze cît mai repede cu limba germană în vederea unui stagiu în Germania. ,,L'accent a donc été mis sur l'enseignement de la langue parlée telle qu'elle est et non telle qu'elle devrait être", arată autorii în prefaţa lucrării. Textul este sprijinit de înregistrări pe bandă de magnetofon, care constituie parte integrantă a acestei metode audio-orale.

Manualul conţine douăzeci de lecţii (vol. I lecţiile I—XIII, vol. II lecţiile XIV—XX), toate structurate după aceeaşi schemă: A. — Prezentarea materialului lexical nou, care se face cu ajutorul unor structuri sintactice grupate după situaţii de vorbire şi însoţite de traducerea în limba franceză. Sub aspect tematic, lexicul astfel prezentat cuprinde diferite domenii ale vieţii cotidiene ca: strada, în călătorie, la restaurant, în vizită, un accident de circulaţie, la cumpărături, cît şi numerale, exprimarea noţiunilor de timp şi a unităţilor de măsură etc. Vocabularul celor două volume cuprinde cca 850 de cuvinte şi expresii uzuale.

— Dialogul pe baza materialului de limbă prezentat în prima secţiune, care are, pe cît permite lexicul redus al manualului, caracterul unei conversaţii cotidiene uşoare şi hazlii.

— Noţiunile gramaticale, prezentate în mod succint în limba franceză, dau numai minimul de elemente gramaticale necesare înţelegerii şi aplicării fenomenului respectiv în vorbirea curentă, fără nici un fel de teoretizări. Elementele gramaticale sînt explicate din punctul de vedere al funcţiei pe care o îndeplinesc în context. În felul acesta se transmit noţiuni elementare absolut necesare de morfologie cît şi de sintaxa propoziţiei şi

a frazei. Din dorinţa de simplificare a fost adoptată însă o terminologie gramaticală improprie care, după părerea noastră, nu este în avantajul lucrării[1].

B. — Exerciţii de gramatică, care au menirea să fixeze diferitele forme cu ajutorul modelelor de structură (*patterns*). Substituţia şi transformarea sînt principalele operaţiuni pe care s-au construit variatele exerciţii. Fiecare temă, compusă din două tipuri de întrebare şi răspuns, conţine în medie şase întrebări, din care două sînt rezolvate la început, servind drept model, elevul urmînd să hotărască singur care model de soluţionare va adopta pentru rezolvarea corectă a temei; în felul acesta se evită o rezolvare mecanică şi se educă raţionarea corectă în limba străină. La limba maternă a elevului se recurge în această parte de exerciţii numai în cîteva cazuri izolate, cînd întrebarea la care trebuie să răspundă elevul în germană este formulată în limba franceză.

Din punct de vedere metodic, acest manual este foarte bine şi îngrijit întocmit. Noţiunile noi sînt legate în mod organic de cele învăţate anterior, ajungîndu-se treptat la un grad mai mare de dificultate. Prin repetarea permanentă şi sistematică a materialului de limbă transmis se asigură atît o temeinică însuşire a cunoştinţelor de limbă germană cît şi o dezvoltare rapidă a deprinderilor de vorbire curentă.

La sfîrşitul volumului II se găseşte un apendice, conţinînd un fel de compendiu gramatical foarte sumar cu prezentarea grafică a elementelor flexionare, cu o listă a verbelor neregulate din cuprinsul lucrării — mai bine zis a verbelor care nu se încadrează în paradigma de conjugare slabă a verbelor germane — şi o schemă a principalelor prepoziţii, grupate după cazul cu care sînt folosite. Urmează indicele termenilor gramaticali şi vocabularul împărţit în trei părţi : prima conţine denumirile zilelor săptămînii şi ale lunilor, numeralele folosite mai frecvent şi alfabetul limbii germane; cea de a doua cuprinde lista a 546 de cuvinte din vocabularul internaţional intrate în limba germană şi grupate după părţile de vorbire şi tipurile de desinenţe; partea a treia o formează glosarul german-francez şi francez-german al cuvintelor din manual cu indicaţia exactă a lecţiei şi exerciţiului în care figurează.

Este regretabil că acest manual atît de bine conceput sub aspect metodic nu face faţă tuturor exigenţelor din cauza nenumăratelor formulări superficiale [2], a multiplelor inadvertenţe redacţionale [3] şi a greşelilor de tipar.

August, 1969

Ruth Kisch
Institutul de lingvistică
Str. I. C. Frimu 22
Bucureşti

[1] Astfel apare la p. 16 o schemă intitulată: „Les trois formes de base du verbe" şi dedesubt sînt indicate pers. a 3-a şi 1-a sg. şi 1-a pl. a verbului la prezentul indicativ.

[2] Astfel, de exemplu, forme neliterare sînt puse pe acelaşi plan cu cele corecte, ceea ce poate provoca deruta elevilor (p. 109, 314, 344, 427 etc.).

[3] Din tabelele de la p. 164, 185, 295 ar rezulta că pluralul lui *Ding*, *Essen*, *Zimmer*, sînt *Dinger*, *Essene* şi *Zimmere*, iar *Brathähnchen* este de genul masculin.

8. — c. 5070

STOJKO STOJKOV

1912 – 1969

În ziua de 9 decembrie 1969 a încetat din viață lingvistul bulgar Stojko Stojkov. Născut la 20 octombrie 1912 la Sofia, își termină studiile medii și universitare în capitala Bulgariei. În 1937–1939 face studii speciale de fonetică experimentală, dialectologie și lingvistică slavă la Universitatea Carolină din Praga, unde obține titlul de doctor în filologie cu lucrarea *Български книжовен изговор*. În anul 1943 este numit asistent la catedra de limbă bulgară a Universității din Sofia, în 1947 docent (conferențiar), iar în 1950 profesor titular la aceeași universitate. În cei peste 30 de ani de activitate științifică Stojko Stojkov a lăsat științei bulgare un număr mare de lucrări : cărți, studii, articole.

Preocupările lui principale le-au constituit dialectologia, fonetica și lexicologia. Opera de bază a prof. Stojko Stojkov în domeniul dialectologiei, la care a lucrat pînă în ultimele clipe ale vieții sale, este *Български диалектен атлас* din care au apărut pînă în prezent două volume (1964–1966), cel de-al treilea aflîndu-se sub tipar. Prin această lucrare fundamentală, inițiată și condusă efectiv de Stojko Stojkov, lingvistica bulgară a înregistrat un mare succes, pe care generații mai vechi de lingviști talentați n-au putut să-l atingă.

Ca foarte bun cunoscător al limbii bulgare literare și mai ales al graiurilor populare, era și firesc ca activitatea prof. Stojko Stojkov să se îndrepte spre lucrări de generalizare, cum ar fi *Българска диалектология* (lucrare în două ediții), care reprezintă în lingvistica bulgară prima încercare de sistematizare a problemelor dialectologiei în general și a dialectologiei bulgare în special.

Această operă depășește cu mult necesitățile învățămîntului superior atît prin generalizările asupra literaturii de specialitate existente, cît și prin multitudinea de fapte noi puse în circulație pentru prima dată. Din domeniul dialectologiei semnalăm mai jos o serie de lucrări dintre cele mai importante ale lui Stojko Stojkov : *Банатският говор* (lucrare monografică în două volume, care aduce în discuție probleme noi ale gramaticii și formării cuvintelor importante nu numai pentru dialecte, ci și pentru limba literară) ; *Взаимоотношение между национален език*

и диалекти (1952); *Едно ново явление в западните български говори* (*Замяна на палатално л' с й* (1952); *Изчезване на имперфект и аорист в банатскиат горов* (1958); *Образоване на бъдеще време* (*футурум*) *в съвременния български език* (1960); *Румънски влияние върху лексиката на български банатски говор* (1958); *Програма за събиране на материали за български диалектен атлас* (1959); *Към диалектния вокализъм на българския език* (*Преглас на гласна а в гласна е* (1963); *Названията на тъкачния стан в български език* (1963); *Българско-румънски езикови успоредици. Две фонетични явления в български и румънски език* (1966). Aceste lucrări se caracterizează printr-o bogată informare şi printr-o selecţie critică a faptelor cercetate. În ultimii ani a iniţiat şi a condus, în calitate de redactor responsabil, două publicaţii de dialectologie: *Българска диалектология. Проучвания и материали* (din care au apărut 4 volume) şi *Трудове по българска диалектология* (din care au apărut 6 volume). Activitatea de dialectolog a prof. Stojko Stojkov ne pune în evidenţă nu numai pe un neobosit cercetător, dar şi pe un patriot care îşi iubea cu pasiune ţara şi limba.

Un alt domeniu ilustrat prin lucrări valoroase de Stojko Stojkov este acela al foneticii generale şi al foneticii experimentale: *Увод във фонетиката на български език* (lucrare de informare asupra problemelor foneticii şi fonologiei în general, cu aplicaţie la limba bulgară literară); *Български книжовен изговор. Опитно изследване* (1942); *Палаталните съгласни в български книжовен език* (1952); *Unele probleme privitoare la consoanele palatale din bulgara literară* (1954).

Paralel cu activitatea ştiinţifică, Stojko Stojkov a desfăşurat o bogată activitate didactică şi de organizator. A fost decan al Facultăţii de filologie la Universitatea din Sofia (1950–1953, 1962–1966), prorector al Universităţii (1958–1960) şi director adjunct al Institutului de limbă bulgară, unde a condus şi sectorul de dialectologie. A fost multă vreme membru în comitetele de redacţie ale publicaţiilor „*Български език*", „*Език и литература*", „*Известия на Института за български език*". Afirmîndu-se în slavistica contemporană ca un remarcabil fonetician şi dialectolog, Stojko Stojkov a fost ales preşedinte al Comisiei de fonetică şi fonologie de pe lîngă Comitetul Internaţional al slaviştilor şi membru al Comisiei Atlasului general slav.

Am avut prilejul să-l cunosc şi să particip cu prof. Stojko Stojkov la anchete dialectale sau la discuţii asupra unor lucrări pe care cele două institute (cel din Bucureşti şi cel de la Sofia) le fac în comun. Am admirat întotdeauna la el simplitatea şi fineţea cu care ştia să se apropie de oameni. Îl aşteptam la Bucureşti — la Sectorul de limbi slave al Institutului de lingvistică, unde ne vizita des — ca pe un dascăl de la care întotdeauna aveam multe de învăţat. Prin moartea lui prematură lingvistica slavă şi cu deosebire cea bulgară pierde un mare savant.

Cei ce l-au cunoscut încearcă un sentiment de adîncă mîhnire.

Decembrie 1969

Gh. Bolocan
Institutul de lingvistică
Str. I. C. Frimu, 22,
Bucureşti

SCL, an XXI, nr. 2, p. 269–270, Bucureşti, 1970.

COMMUNIQUÉ

VIe CONGRÈS INTERNATIONAL DE CYBERNÉTIQUE

L'Association Internationale de Cybernétique a été fondée à Namur (Belgique le 6 janvier 1957. Elle s'est fixée comme objectif d'assurer une liaison permanente et organisée entre les chercheurs qui, dans les divers pays, poursuivent des travaux relatifs aux différents secteurs de la Cybernétique.

Elle a organisé cinq Congrès internationaux en 1956, 1958, 1961, 1964 et 1967. Le cinquième notamment a connu un éclatant succès : plus de 150 communications y ont été présentées par des savants et des chercheurs représentant trente pays. Sa Majesté le Roi des Belges a honoré de sa présence la séance académique de clôture.

Outre la publication des Actes des Congrès, l'Association édite depuis 1958 une revue trimestrielle : « Cybernetica».

Le VIe Congrès se tiendra à Namur, du 7 au 11 septembre 1970. Les organisateurs souhaitent qu'à cette occasion se réunissent à Namur toux ceux qui, à quelque titre ce soit, s'intéressent au développement de la Cybernétique et à ses applications de plus en plus nombreuses.

Les questions traitées au cours du Congrès seront réparties en 5 groupes : *Les fondements et les méthodes de la Cybernétique — Les machines sémantiques — L'automation — Cybernétique et sciences humaines — La Cybernétique et la vie.*

Les langues officielles du Congrès seront la français et l'anglais.

Les personnes qui désirent devenir membres de l'Association, participer au Congrès ou obtenir des renseignements au sujet des publications de l'Association sont priées de s'adresser au Secrétariat de l'Association Internationale de Cybernétique, Palais des Expositions, Place André Rijchmans, Namur (Belgique).

Revista publică studii şi cercetări din domeniul lingvisticii (în special din acela al lingvisticii româneşti), precum şi recenzii la lucrări din acelaşi domeniu.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugaţi să înainteze articolele, notele şi recenziile dactilografiate la două rînduri. Tabelele vor fi dactilografiate pe pagini separate, iar diagramele vor fi executate în tuş, pe hîrtie de calc. Tabelele şi ilustraţiile vor fi numerotate cu cifre arabe. Figurile din planşe vor fi numerotate în continuarea celor din text. Se va evita repetarea aceloraşi date în text, tabele şi grafice. Explicaţia figurilor va fi dactilografiată pe pagină separată.

La prezentarea manuscriselor autorii sînt rugaţi să respecte următoarele :

NORME :

Numele autorului se plasează imediat după titlu. Ex. :

STRUCTURA GRAMATICALĂ A LIMBII ROMÂNE

de IORGU IORDAN

Recenziile şi notele bibliografice vor fi semnate pe ultima pagină.

Fiecare articol va fi datat şi va purta semnătura autorului cu ,,bun de cules". Pe ultima pagină a articolului se va indica instituţia cu adresa unde lucrează autorul.

Numele proprii străine din limbi scrise cu alfabet nelatin se transliterează.

Între paranteze rotunde se folosesc paranteze drepte, iar între paranteze drepte se folosesc paranteze rotunde. Dacă în interiorul unui citat sînt necesare alte ghilimele, se recurge la '...'. Dacă autorul introduce în cursul unui citat o observaţie proprie, aceasta se va pune între paranteze drepte [ ].

Indicarea notelor de subsol se face punînd un număr (exponent) după cuvîntul sau fraza la care se referă, fără paranteză sau punct.

Dacă numărul se află în vecinătatea unui semn de punctuaţie, numărul precedă semnul.

Indicaţiile bibliografice din cursul articolului vor fi puse în josul paginii, numerotîndu-se în continuare, nu pe fiecare pagină separat. Citarea unei opere pentru prima dată în cursul articolului se face în felul următor :

Pentru volume :

a) autorul (urmat de virgulă); b) titlul lucrării (subliniat) ; c) tomul sau volumul (eventual partea sau capitolul în cifre romane) ; d) ediţia (în cifre arabe) ; e) locul de apariţie (oraşul, în româneşte la articolele în limbi străine) ; f) anul apariţiei (nu se pune editura) ; g) pagina. Ex.: Al. Graur, *Etimologii româneşti*, Bucureşti, 1963, p. 81.

Pentru articole din reviste :

a) autorul (urmat de virgulă); b) titlul articolului (subliniat) ; c) titlul revistei (între ghilimele ; dacă există siglă, aceasta se dă nesubliniată ; iniţialele nu se despart prin punct ; d) numerotaţia (anul, volumul, nr.) ; e) pagina. Ex. : Al. Rosetti, *Consideraţii asupra foneticii şi fonologiei limbii române în secolul al XVI-lea*, în SCL, XV, 1964, 2, p. 129.

E. Petrovici, *Repartiţia geografică a toponimicelor pe teritoriul României*, în ,,Romanoslavica", IX, 1963, p. 8.

Dacă o operă e citată de mai multe ori, după prima menţionare se repetă numele autorului urmat, după virgulă, de *op. cit.*, subliniat, apoi pagina. Dacă pagina este aceeaşi cu cea menţionată prima dată, după numele autorului se va menţiona *loc. cit.* Ex. : Rosetti, *loc. cit.*

În cursul notelor şi al textului se poate pune abreviaţia *cit.* între virgule, după numele autorului, cu abrevierea unui titlu care se repetă după alt titlu al aceluiaşi autor.

Se vor evita abrevierile neclare.

Siglele nou introduse trebuie date complet şi explicate la sfîrşitul articolului.

Secolele se indică cu cifre romane însoţite de cuvîntul ,,secol" scris în întregime. Ex. : în secolul al XV-lea...

Corecturile se înapoiază redacţiei în maximum 24 ore. Se vor evita corecturi care modifică textul iniţial. Dacă autorul găseşte absolut necesară adăugarea unor fraze sau cuvinte, aceasta se va face numai în corectura I, iar costul modificărilor va fi suportat de autor.

Autorii au dreptul la un număr de 50 de extrase gratuit.

Responsabilitatea asupra conţinutului articolelor revine în exclusivitate autorilor.

Corespondenţa privind manuscrisele, schimbul de publicaţii etc. se va trimite pe adresa Comitetului de redacţie, Calea Victoriei 194, Bucureşti.

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

MATILDA CARAGIU-MARIOŢEANU, **Fono-morfologie aromână. Studii de dialectologie structurală**, 1968, 222 p., broşat, 6,50 lei.

EMANUEL VASILIU, **Fonologie istorică a dialectelor dacoromâne**, 1968, 208 p., broşat, 6 lei.

VALERIA GUŢU ROMALO, **Morfologie structurală a limbii române (substantiv, adjectiv, verb)**, 1968, 364 p., broşat, 12 lei.

ALEXANDRA ROCERIC-ALEXANDRESCU, **Fonostatistica limbii române**, 1968, 176 p., broşată, 6 lei.

Sub redacţia acad. IORGU IORDAN, **Crestomaţie romanică**, vol. III, partea I, 1332 p., legată, 76 lei.

MARIA MANOLIU-MANEA, **Sistematica substitutelor din româna contemporană standard**, 1968, 232 p., broşată, 7,50 lei.

E. VASILIU şi SANDA GOLOPENŢIA-ERETESCU, **Sintaxa transformaţională a limbii române**, 1969, 331 p., broşată, 13 lei.

Sub redacţia acad. EMIL PETROVICI, **Studii şi materiale de onomastică**, 1969, 224 p., broşată, 12 lei.

Sub redacţia GH. BOLOCAN, **Studii de slavistică**, vol. I, 1969, 312 p., broşată, 11,50 lei.

* * * **Studii de limbă literară şi filologie**, 1969, 376 p., legată, 18 lei.

* * * **Istoria limbii române**, vol. II, 1969, 464 p., legată, 30 lei.

Liturghierul lui Coresi, ediţie îngrijită de Alex. Mareş, 189 p. + 42 pl., 25 lei.

SCL, AN XXI, NR. 2, P. 155–270, BUCUREŞTI, 1970

I.P. „Informaţia" – c. 5070

43 830

Lei 20.–

STUDII ȘI CERCETĂRI LINGVISTICE

3

ANUL XXI

1970

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

Pentru a vă asigura colecţia completă şi primirea la timp a revistei, reînnoiţi abonamentul dv.

În ţară, abonamentele se primesc la oficiile poştale, agenţiile poştale, factorii poştali şi difuzorii de presă din întreprinderi şi instituţii.

Comenzile de abonamente din străinătate se primesc la Centrala cărţii, Oficiul de comerţ exterior, Bucureşti, Căsuţa poştală 134—135, sau la reprezentanţii săi din străinătate.

La revue „Studii şi cercetări lingvistice" paraît 6 fois par an.

Le prix d'un abonnement annuel est de $ 5.— ; FF 25,— ; DM 20,—.

Toute commande à l'étranger sera adressée à Centrala cărţi, Oficiul de comerţ exterior, Boîte postale 134—135, Bucarest, Roumanie ou à ses représentants à l'étranger.

En Roumanie, vous pourrez vous abonner par les bureaux de poste ou chez votre facteur.

Manuscrisele, cărţile şi revistele pentru schimb, precum şi orice corespondenţă se vor trimite comitetului de redacţie al revistei „Studii şi cercetări lingvistice".

Apare de 6 ori pe an.

Adresa redacţiei :
BUCUREŞTI, Sectorul I,
Calea Victoriei 194,
Telefon 15.15.45

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE

Anul XXI, nr. 3 1970

S U M A R

SCL, An. XXI, Nr. 3, p. 271—388, Bucureşti, 1970

Dr. *DOINĂ*

DE

Acad. AL. ROSETTI

Într-o comunicare la al „XII-lea Congres internațional de lingvistică și filologie romanică" (București, 15 — 20 aprilie 1968) [1], am explicat termenul dr. *doină* prin slavă, căci nici una din etimologiile propuse nu rezistă la un examen critic.

Termenul e atestat în graiurile din Transilvania și Moldova. În Transilvania, e cunoscut sub forma *daina* (cu *a*; forma cu *o*, secundară, e răspîndită în Moldova) [2]. *Daina* e un refren al cîntecelor populare, pe care îl regăsim în slovacă, mai ales sub forma *dana*, de unde a pătruns în regiunile vecine din Transilvania.

Termenul e atestat de asemenea în ungară (*dana*) și în ucraineană (*dana* și *daina*): prezența lui în cîntecele populare explică răspîndirea refrenului pe cale orală, în țările învecinate [3]; el nu e însă atestat în slava meridională.

D. Caracostea, într-un studiu scris în 1959, dar publicat cu zece ani mai tîrziu [4], afirmă însă că „cuvîntul *doină* există în folclorul bulgar" (II, p. 459). Într-un colind de păstor publicat de St. Romanski în 1925, ne spune Caracostea, figurează cuvîntul *doinița*: „mielul se jeluiește după maica lui *podoinița*" (p. 476).

În baza exemplului citat, Caracostea afirmă că „imaginea aceasta are o evidentă însemnătate pentru problema noastră, prin prezența în bulgară a cuvîntului *doină* în sens de „oaie care alăptează" (p. 476).

Ne propunem să examinăm din nou faptele, spre a verifica afirmațiile lui D. Caracostea.

În studiul nostru precitat (p. 193), am arătat că lit. *dainà* provine din i-e. *deįō* (*deįə-*) „hüpfe", ca și let. *diju, diêt* „hüpfen, tanzen"; cf. gr. δῖνος „art Tanz".

---

[1] Publicată în *Mélanges de philologie* offerts à Alf Lombard, Lund, 1969, p. 191 — 195.

[2] O. Bîrlea, în „prefața" la lucrarea lui D. Caracostea, *Poezia tradițională română*, 2 vol., București, 1969 (I, p. XXVII), arată că „cu mult înaintea lui Cantemir, pastorul Andreas Mathesius, din Cergăul Mic de lîngă Blaj, într-un raport din septembrie 1647, menționează că localnicii, după ce petrec la crîșmă, se duc acasă cu *daina*". Termenul a fost împrumutat de la populația românească înconjurătoare.

[3] Vezi articolul nostru *Addenda à dr.* doină, în curs de apariție.

[4] D. Caracostea, *Poezia tradițională română*, II, București, 1969, p. 450 — 479.

D. Caracostea admite înrudirea termenului românesc cu lit. *dainà* (II, p. 463 – 465), dar totodată îl apropie de *doinița* din folclorul bulgar (II, p. 458 – 461, 476 – 479).

Există aici o contradicție, care trebuie rezolvată.

Dacă dr. *doină* e înrudit cu lit. *dainà*, atunci termenul românesc nu mai poate fi apropiat de cel din bulgară, a cărui etimologie e diferită.

Într-adevăr, după cum am arătat în studiul precedent, lit. *ai* din *dainà* ar trebui să-i corespundă *ě* în slava meridională.

Dar cuvîntul nu e atestat în slava meridională ! Căci termenul din bulgară citat de Caracostea are o etimologie diferită și un sens diferit : el provine din v. sl. *dojǫ- dojiti* „säugen ; donner le sein" <i.-e. * *dhē(i)*, let. *dēju*, *dēt* „an der Mutterbrust säugen" [5].

Apropierea de termenul din bulgară (*dójnica*, nu *doina*, formă care îi aparține lui Caracostea !) e deci contrazisă de realitatea faptelor ; această contestare poate fi argumentată după cum urmează :

1. în bulgară e atestat cuvîntul *dójnica* (nu *doina* !),

2. vocalismul *oi* din bulgară nu corespunde vocalismului termenului corespunzător din lituană, după cum am arătat mai sus, iar pentru a putea explica prezența lui *oi̯* în dr. *doină*, trebuie să pornim de la vocalismul *ai̯* din dr. *daina*, care este originar (după cum am arătat, *loc. cit.*, p. 195),

3. termenul românesc e atestat în nordul domeniului dacoromân și lipsește din regiunile vecine cu teritoriile de limbă bulgară,

4. dacă pornim de la *doină*, vocalismul *ai̯* (dr. *daina*), atestat în Transilvania de nord, ar rămîne neexplicat, căci el nu poate proveni din *oi̯*, după cum am arătat mai sus,

5. sensul termenului românesc nu corespunde celui din bulgară : de o parte „a dansa" (dr. *doină*), iar de alta „a alăpta" (bg. *dojka, dójnica*, s.-cr. *dôjnica*, toate cu sensul „doică").

★

În concluzie, explicația propusă de D. Caracostea, fundată pe date eronate, se înlătură de la sine.

Februarie 1970

Centrul de cercetări fonetice și dialectale, București, Calea Victoriei 194

[5] L. Sadnik und R. Aitzetmüller, *Handwörterbuch zu den altkirchenslavischen Texten*, 'S-Gravenhage, 1955, p. 21 și 227, nr. 147 ; E. Berneker, *Slavisches etymol. Wb.*, I, Heidelberg, 1908–1913, p. 205 ; v. bg. *dojilica* „Säugerin, Amme", bg. *dójka* „Amme", s. -cr. *dôjnica* „Amme"; bg. *dójnica* „doică", N. Gerov, *Rěčnik na bălgarskij jazyk*, I, Plovdiv, 1895, p. 322.

CATEGORIA GRAMATICALĂ A PERSOANEI LA SUBSTANTIV

DE

CARMEN VLAD

0. În lucrările de morfologie a limbii române e consemnată existenţa a trei tipuri de flexiune : nominală, verbală şi pronominală. În aceste tipuri se includ diferite clase morfologice (părţi de vorbire) în funcţie de categoriile gramaticale care le caracterizează. Se remarcă faptul că toate cele trei tipuri de flexiune cuprind, pe lîngă categorii gramaticale specifice (pe care le-am considera, după formularea Mariei Manoliu [1], *semne neiterative* : caz, diateză, mod, comparaţie), şi categorii gramaticale comune (*semne iterative*) prin care se realizează coerenţa discursului. Astfel, marca genului apare la substantiv şi adjectiv, morfemul de număr la substantiv, adjectiv, verb. Existenţa unui segment de expresie, marcă a categoriei persoanei, a fost acceptată doar în structura morfematică a verbului [2] şi a unor serii pronominale. Totuşi, fără a fi explicit formulată, ideea echivalenţei substantivului cu persoana a treia apare în gramaticile româneşti tradiţionale şi chiar în lucrări recente /8, p. 161/.

1. În limba română, substantivul are o formă specifică pentru aşa-numitul „casus quintus". Interpretarea lui, paralel cu aceea a nominativului, a genitivului, a dativului şi a acuzativului, sub raportul conţinutului, mai ales, a constituit una dintre cele mai controversate probleme ale morfologiei generale. Tratamentul vocativului a oscilat între două extreme : a. excluderea lui din categoria cazului sau chiar a gramaticii şi b. considerarea lui drept caz absolut, independent, alături de nominativ, în opoziţie cu cele oblice (genitiv, dativ, acuzativ). Încercarea de a-i stabili vocativului un conţinut (în sensul hjelmslevian al termenului), în dimensiunile celorlalte cazuri, a condus la cea dintîi soluţie /cf. 15/. La concluzia că „le vocatif tend à être éliminé du système des cas roumaines" ajunge şi V. Hořejši /cf. 17, p. 251/ urmărind comportamentul vocativului în combinaţie cu diferitele părţi de vorbire ce pot avea calitatea de determinanţi ai numelui, în general. Dimpotrivă, cînd argumentele au vizat aspectul sintac-

[1] În /22/ autoarea propune această distincţie între diferitele categorii gramaticale.

[2] Comentariul lui Jean Dubois /7, p. 190 — 192/ privind ierarhia categoriilor gramaticale la verb şi la substantiv ni se pare semnificativ pentru acceptarea *persoanei* printre *mărcile* numelui. Ideea e cu atît mai preţioasă cu cît urmăreşte comportamentul verbului şi al substantivului ca „pivoţi" ai celor două sintagme de bază în structura propoziţiei din punctul de vedere al unor transformări posibile.

...ic al problemei sau cel distributiv, s-a ajuns la a doua opinie /34,35, 3, 11, 31/. Nu au lipsit însă nici soluţii mai puţin tranşante [3]. L. Hjelmslev în lucrarea *La catégorie des cas* /15/ prezintă şi comentează şi o altă opinie, originală în raport cu celelalte, a lui A. F. Bernhardi [4]. Lingvistul german considera N şi V [5] cazuri absolute, independente, şi atribuia deosebirea dintre ele diferenţei de persoană gramaticală, vocativul fiind cazul persoanei a doua, iar nominativul cazul primei persoane (?). Acest punct de vedere [6] se întîlneşte şi la Fr. Ast [7], O. Jespersen [8] şi la P. Trost /30/. Comentînd-o, Hjelmslev consideră opinia semnalată lipsită de temei şi îi aduce două obiecţii principale : a. nu există un raport paradigmatic care să corespundă distincţiei de persoană şi b. nu există un vocativ al pronumelui personal la persoana a II-a. Se va vedea că, cel puţin parţial, obiecţiile nu rezistă.

2. Limba română, avînd în cadrul limbilor romanice o situaţie specială, dar nu izolată dacă o raportăm la mediul lingvistic înconjurător /26/, prezintă, pentru cercetarea întreprinsă acum, avantajul de a dispune de forme specifice pentru vocativ, avînd afixe cu o repartiţie corespunzătoare celei pe genuri la substantiv /12, p. 65/. În încercarea de a trata vocativul ca formă a persoanei a II-a a substantivului se va urmări comportamentul lui în plan paradigmatic şi, mai ales, în cel sintagmatic, considerînd că simpla semnalare a unor forme specifice nu e suficientă pentru a defini o *valoare* gramaticală, aceasta fiind „identică cu minimum diferenţial de semnificaţie" /15, p. 20/. Or, trăsătura semnificativă, relevantă, în baza căreia V se opune lui N este *persoana* [9]. (Termenului „persoană" îi acordăm sensul conferit de Roman Jakobson /20, p. 182/.) În discuţia de faţă am eliminat treapta analizei raporturilor eteroplane, deoarece, din acest punct de vedere, credem că este evidentă identitatea obiectului indicat prin V cu receptorul comunicării, deci cu persoana a II-a. Mai mult chiar, numele în vocativ precizează exact un singur destinatar dintre mai mulţi posibili (ca persoane de faţă) la un moment dat.

---

[3] În sensul acesta poate fi citată *Gramatica limbii române*, vol. II, p. 86, care include vocativul între cazuri, dar nu îl consideră apt de a constitui parte de propoziţie ; Laura Vasiliu în /33/, analizînd funcţiile sintactice ale vocativului, îl consideră „o propoziţie imperativă" (p. 6) sau „exprimînd o *relaţie de independenţă* (spaţiat de L.V.) între el şi o anumită parte a propoziţiei alăturate" (p. 7).

[4] Cf. *Anfangsgründe der Sprachwissenschaft*, Berlin, 1805, p. 132 (apud L. Hjelmslev, *op. cit.*).

[5] Vom nota simbolic în continuare cele 5 cazuri : nom. = N, gen. = G, dat = D, acuz. = A şi voc. = V.

[6] Pentru studiul limbii române, ideea corespondenţei vocativului cu persoana a II-a a numelui e semnalată sau comentată în mai multe lucrări : F. Brînzeu, *Ce este vocativul? În căutarea unei definiţii*, în „Anuarul VI" al Liceului „Coriolan Brediceanu", Lugoj, 1942 ; Gh. N. Dragomirescu, *Contribution à une analyse sémantique et morphologique du vocatif en roumain*, în „Langue et litterature", vol. II. 1943, nr. 1 et 2, p. 169 — 223 ; P. Trost, *Qu-est-ce que le vocatif?*, în BL XV, 1947, p. 5 — 7 ; M. Zdrenghea, *Este vocativul un caz?*, în SCL, XI (1960), nr. 3, p. 797 — 801 ; Ilie Dan, *Discuţii asupra vocativului românesc*, în „Analele ştiinţifice ale Univ, «Al. I. Cuza» din Iaşi, (serie nouă), secţ. III, tom X, 1964, fasc. 1, p. 1—13 ; vezi şi Eugenio Tanase, *De la cuarta categoría morfológica del sustantivo : la persona*, în „Actas del IX Congreso Internacional de lingüística y filología románicas Madrid", CSIC, 1965, Madrid, 1969, p. 1395 — 1403.

[7] Cf. *Grundlinien der Grammatik, Hermeneutik und Kritik*, Landshut, 1808, p. 701 (apud L. Hjelmslev, *op. cit.*).

[8] Cf. *The System of Grammar*, Londres-Copenhague, 1933, p. 29 (apud L. Hjelmslev, *op. cit.*) şi *The Philosophy of Grammar*, London, 1963, p. 184.

[9] P. Trost în /30/ remarcă : „Le vocatif, aussi bien que le nominatif, est un cas absolu ; il s'oppose au nominatif par son rapport formel au destinataire de la parole" (p. 6).

3. Pentru a putea susţine că : a) opoziţia N/V nu e o opoziţie de caz, ci că este b) o opoziţie de persoană, am considerat eficientă utilizarea următoarelor modalităţi :

3.1. cercetarea distribuţiei lui V în cadrul grupului nominal primar, paralel cu distribuţia lui N,

3.2. analiza relaţiei nume — verb, cînd numele este un vocativ,

3.3. raportul dintre distribuţia lui V şi cea a pronumelui personal *tu*.

3.1.1. Vocativul poate constitui centrul unui grup nominal primar (constituent imediat de frază), în prezenţa unor adjuncţi (determinanţi), întocmai ca N, dar şi singur, ca pronumele personal /cf. 24, p. 151/, detaşîndu-se prin aceasta de N. Exemplificăm prin : a. adjectiv + V (cf. *sărmane om*) sau V + adj. (cf. *omule sărman*), b. V + prepoziţie + nume (cf. *copile cu părul bălan*, Creangă, p. 33), c. V (fără adjuncţi) (cf. *omule* sau *Ioane*).

Formele specifice de V (cu afixele *-o*, *-e* sau *-ule*) nu suportă combinarea cu un substantiv în genitiv /cf. 10, p. 138/, cu pronumele (adjectiv) posesiv /cf. 17, p. 251/ sau cu cel demonstrativ. Deoarece condiţia ocurenţei pronumelor amintite este articularea substantivului, vocativul, prin incapacitatea lui de a accepta morfemul determinării /cf. 17, p. 251/, nu suportă combinările respective. Cînd însă se utilizează pentru V forme sincretice cu ale lui N, atunci restricţiile semnalate mai sus se suspendă.

3.2.1. Relaţia care poate conduce la concluzii mai sigure este cea cu verbul [10].

Dacă în sintagma *Ion vine* se înlocuieşte forma *Ion* prin *Ioane*, schimbarea determină modificarea verbului în *vino* (o formă marcată a verbului pentru persoana a II-a). Simbolic [11]

A. Ion vine → Np3 + Vb3

B. Ioane, vino → Np2 + Vb2

Am ales pentru această etapă a descrierii relaţiei nume + verb verbul *a veni*. Avînd o desinenţă insolită /cf. 12, p. 175/, *-o*, fără nici o omonimie în întreaga paradigmă a verbului, analiza se simplifică. Cele două segmente de expresie (-Øşi *-e*) sînt comutabile, deoarece substituţia lor reciprocă produce o modificare în planul conţinutului, pusă în evidenţă de schimbarea expresiei verbale. Natura modificării conţinutului poate fi stabilită pe baza analizei morfematice a formei nominale şi a celei verbale şi apoi a relaţiei lor. Dat fiind că în enunţurile A. şi B. s-au menţinut constante unităţile de conţinut corespunzătoare genului şi numărului substantivului (masc., sg.) [12], variaţia expresiei nu poate fi atribuită decît modificării cazului sau prezenţei şi modificării unei noi categorii gramaticale.

---

[10] Semnalăm faptul, cu totul surprinzător, că în articolul Valeriei Guţu Romalo /10/ care tratează clasificarea sintagmatică a verbului, deşi autoarea anunţă iniţial că va ţine seama de combinaţiile verbului cu toate cele 5 cazuri, în cursul cercetării vocativul lipseşte total, fără vreo justificare. La fel se face abstracţie de formele vocativului şi în clasificarea substantivului în tipuri şi clase, în soluţia propusă de Paula Diaconescu /4/.

[11] În Np2 şi Np3, p2 şi p3 simbolizează persoana a II-a şi a III-a, respectiv, Vb simbolizează verb.

[12] Metoda punerii în evidenţă a unei trăsături gramaticale prin menţinerea nemodificată a tuturor celorlalte e utilizată şi de P. Diaconescu /4/ în degajarea categoriilor gramaticale ale substantivului.

Structura formei verbale din A. (*vine*) se deosebeşte de cea din B. printr-o opoziţie de mod (indicativ/ imperativ) şi una de persoană (pers. a III-a/ pers. a II-a). Se ştie însă că modurile predicative nu sînt relevante din punctul de vedere al relaţiilor sintagmatice cu morfemele de caz, de vreme ce unul şi acelaşi morfem de caz (în speţă N) nu reacţionează la schimbarea modului, acesta avînd o distribuţie sintagmatică complementară /vezi 11, p. 189/. Această constatare ne face să negăm modificarea de caz ca produsă şi să atribuim noului segment de expresie din B. (*-e*) altă semnificaţie.

Relaţiei *nume+ verb*, cînd termenii ei sînt constituenţi imediaţi de frază (S + P), i se aplică regula de acord, în baza căreia valorile de număr şi persoană trebuie să fie identice. Rezultă că dacă în B. (*Ioane, vino*) verbul se caracterizează prin persoana a II-a (numărul s-a menţinut constant), dat fiind acordul lui cu S, acesta trebuie să conţină acelaşi morfem de persoană, adică p2. Rezultă că segmentul /*-e*/ cumulează un grup de valori corespunzătoare trăsăturilor : masc., sg., N, p2.

3.2.2. Cînd verbul este copulativ, el guvernează două morfeme de nominativ (al subiectului şi al numelui predicativ) /vezi 13, p. 305/. Situaţia rămîne nemodificată şi în cazul în care subiectul e un Np2, cu precizarea că acordul în *persoană* al numelui predicativ se suspendă [13] (cf. *Ioane, fii bun*, sau *Ioane, fii om*). Faptul nu e deloc surprinzător dacă avem în vedere că acordul adjectivului cu subiectul în persoană nu se realizează niciodată (cf. *Eu sînt bun, tu eşti bun* etc.).

3.3.1. Concluzia că relaţia dintre vocativ şi imperativ e mediată de morfemul de persoană e întărită şi de posibilitatea de a substitui un V prin forma pronumelui personal la persoana a II-a singular, *tu* [14]. Dacă revenim la exemplul de mai sus, făcînd substituţia cu pronumele presonal, enunţul A (Ion vine) → A′ (el vine), iar B (Ioane, vino) → B′ (tu vino).

Ţinînd seama de indicaţia lui Zellig S. Harris /14, p. 301/ conform căreia două clase de morfeme au un component morfematic comun dacă ele pot să apară în contexte din care alte clase sînt excluse, se poate afirma că pronumele personal *tu* (sau *dumneata*) şi substantivul în vocativ, singurele care pot să apară în vecinătatea unui verb la persoana a II-a, au un component morfematic comun, cel al persoanei a II-a. Raportul dintre distribuţia lui V şi cea a lui *tu* este, ca şi în cazul numelui şi al pronumelui în general /cf. 24, p. 21/, un raport de intersecţie, deoarece cele două elemente au şi contexte comune, dar şi vecinătăţi exclusive. Astfel, ambele pot constitui centrul grupului nominal primar, chiar în lipsa vreunui adjunct. Această trăsătură distribuţională comună le detaşează de Np3 cînd acesta e un substantiv comun şi le apropie de Np3 nume propriu, prin capacitatea acestuia din urmă de a constitui singur, fără vreun determinant (deci chiar fără articol), centrul grupului nominal primar (cf. *Ion aleargă*, dar nu **om aleargă*).

În timp ce Np2 admite determinarea adjectivală calificativă, „pronumele personal nu suportă legarea la dreapta de un adjectiv" /citat din

---

[13] Această constatare e în concordanţă cu rezultatele analizei întreprinse de Em. Vasiliu /31, p. 319/, care pune în evidenţă opoziţia dintre N şi V pe baza trăsăturii AV (calitatea de a fi adjunct al verbului), pe care vocativul nu o are. Deci în Np2 (în sistemul de simboluri adoptat) nu poate fi nume predicativ, ci doar subiect.

[14] Pentru modalitatea comparării distribuţiei numelui cu cea a pronumelui, în scopul stabilirii unor trăsături ale sistemului cazual al limbii române, cf. şi /4/, /5/, /9/, /16/, /17/, /31/.

24, p. 158 /. Contextele *copile bun* sau *bunule copil* sînt admise, dar **tu bun* sau **bun tu* sînt nereperate.

În timp ce pronumele *tu* poate fi urmat, fără restricţii, de forma persoanei a II-a a oricărui mod verbal, singura ocurenţă verbală acceptată de Np2 este *imperativul* [15]. Se impune, ca un corolar, reducerea celor două cazuri indicate de obicei în flexiunea pronumelui personal la persoana a II-a, N şi V, la unul singur [16] şi aceasta cu atît mai mult cu cît în întreaga paradigmă a pronumelor personale (pers. I şi a II-a) este singura situaţie de identitate în expresie faţă de supletivismul tuturor celorlalte cazuri. Cînd *tu* apare în vecinătatea unui imperativ, el nu e altceva decît un Np 2 „forte'' sau emfatic, o variantă intonaţională (vezi, mai departe, paragraful 4.2).

4.1. Analizînd trăsăturile semantice pertinente /cf. 22, p. 102 — 109/ ale lui N din serii ca :

A. Ioane	B. Ion	A'	B'
omule	om	oamenilor	oameni
copile	copil	copiilor	copii
Mario	Maria	—	—
fato	fată	fetelor	fete

se constată coincidenţa unor trăsături semantice cu morfemele categoriilor gramaticale de număr şi persoană. Astfel, prima serie, A, realizează singularul în opoziţie cu seria A' şi se caracterizează prin /— Pl/; ambele serii (A şi A') conţin trăsătura semantico-sintactică/ + persoană/ [17] în opoziţie cu seriile (B şi B') om, copil, băiat/oameni, copii, băieţi, caracterizate prin/—persoană/. Dintre cele două persoane, protagonişti ai comunicării /cf. 20, p. 182 şi urm./, seriile A şi A' actualizează semnificaţia *destinatar* sau *auditor* în opoziţie cu persoana I, *locutor*. Toate aceste semnificaţii se regăsesc însă şi în componenţa semantică a pronumelui personal *tu*. Np2 conţine şi o altă trăsătură, şi anume /+ Interpelare/ [18], căreia în planul expresiei îi corespunde o anumită structură a componentei suprasegmentale extensive, intonaţia /cf. 32, p. 71/. Avînd întotdeauna o intonaţie emfatică, silaba accentuată din Np2 este o silabă proeminentă [19]. Deci, în conturul intonaţional în care se găseşte un Np2, silaba proeminentă va coincide cu silaba accentuată a substantivului [20].

Caracterul nerelevant al intonaţiei poate rezulta, credem, din prezenţa acesteia şi în realizarea unui nominativ exclamat (Np3), de tipul lui „foc !" sau „drumul !".

---

[15] În literatura problemei ideea e mai veche. Cf. De Boer sau Sechehaye (citaţi după Togeby /29, p. 77/). Ea apare şi la M. Zdrenghea /34, 35/, la Em. Vasiliu /31, p. 317/ sau, mai puţin categoric, la S. Stati /28, p. 75./

[16] În /31, p. 324/, Em. Vasiliu consideră nominativul şi vocativul pronumelui personal de persoana a II-a un caz de neutralizare a opoziţiei.

[17] Cf. /8, p. 161/.

[18] Cf. /2, p. 11/.

[19] Pentru definiţia silabei proeminente vezi Em. Vasiliu /32, p. 71/.

[20] În aceste condiţii, virgula nu desparte, ci marchează grafic intonaţia specifică a lui Np2.

4.2. În baza acordului gramatical specific relației nume + verb, cînd sînt constituenți primari de frază /18, p. 417/, flexiunea verbului, ca și a numelui, se va caracteriza prin trăsăturile :

$$\begin{bmatrix} -\text{Pl} \\ +\text{Pers.} \\ +\text{Audit.} \\ +\text{Interpelare} \end{bmatrix} \quad \text{cînd numele e la singlular}$$

sau

$$\begin{bmatrix} +\text{Pl} \\ +\text{Pers.} \\ +\text{Audit.} \\ +\text{Interpelare} \end{bmatrix} \quad \text{cînd numele e la plural}$$

ca în exemplele următoare [21] :

„Du-te, Voică" (H. Y. Stahl, p. 18), „Nu mai plînge, Voică" (idem, p. 7), „Sfarmă-te, suflete, să închid ochii pe veci" (Sadoveanu, p. 20), „Moșule, să știi că de azi înainte ești omul meu" (Creangă, p. 26). Pentru că verbul *a ști* nu are formă de imperativ /cf. 9, p. 175/, se utilizează conjunctivul cu această valoare, ca în ultimul exemplu. Pentru ilustrarea pluralului dăm următoarele exemple : „Ascultați, oameni buni, povestea mea adevărată" (Sadoveanu, p. 13), „Ei măi Ștefane și Smărănducă, mai rămîneți cu sănătate" (Creangă, p. 28). În acest ultim exemplu, subiectul multiplu cere morfemul de plural al verbului.

4.3. În cazul verbelor *a spune*, *a zice* (și al altor sinonime) sau *a asculta*, verbe ce numesc cele două acțiuni implicate în procesul comunicării, caracterizînd simultan cei doi poli, emițător-receptor, sau alternativ, în timp, unul și același pol, deci în cazul acestor verbe, frecvent, din relația nume + verb, verbul e cel eliminat. Într-un context în care verbul e de categoria celor indicate mai sus (caracterizat prin dominanta semantică *apel*, *adresare*), dubla redundanță, gramaticală și semantică, poate duce la enunțuri eliptice de verb sau de Np2. Fiind predictibile nu numai trăsăturile gramaticale, ci și cele strict semantice, redundanța crește /cf. 25, p. 173/. Din materialul lingvistic consultat a reieșit că mai frecventă este omiterea verbului în contextul semnalat și nu a numelui. Astfel în : „Domnișoară, eu am să plec" (H. Y. Stahl, p. 12) s-a eliminat verbul *a asculta* sau în „Ce-i, Voică?" (idem, p. 11) s-a eliminat verbul *a spune*. Chiar în asemenea situații însă pot să apară ambii termeni, ca în „Simioane, s-asculți bine și să bagi în cap" (Sadoveanu, p. 21), unde determinantele verbului au impus ocurența lui. În „Ascultă, așa vorbim pînă mîine" (H. Y. Stahl, p. 22) a fost eliminat numele, dar lipsa e mai sensibilă. Un alt exemplu este mai convingător : „Limpede, Ioane, ce-ai de gînd?" (H. Y. Stahl, p. 171). Aici apare doar determinantul adverbial al verbului eliminat și subiectul acestuia.

---

[21] Exemplele citate sînt din : Ion Creangă, *Opere*, E.S.P.L.A., [București], [1953] ; Mihail Sadoveanu, *Opere*, vol. I, [București], [1954] ; Henriette Yvonne Stahl, *Voica*, E.P.L., [București], 1966.

4.4. În propozițiile interogative în care Np2 pare a fi subiectul unui verb la persoana a II-a, la un alt mod decît imperativul (sau un echivalent al său), faptul că ocurența altei persoane decît a II-a nu cere modificarea numelui, enunțul obținut fiind reperabil, conduce la concluzia că Np2 nu e în relație sintagmatică cu verbul respectiv, ci e independent față de el. În exemplele : „Ce să faci, băiete?" (H. Y. Stahl, p. 7) sau „Voică, ce ai?" (idem, p. 7) e doar o coincidență de persoană și nu un acord gramatical. Faptul poate fi pus în evidență prin următoarele modificări posibile ale enunțurilor : *Ce să fac, băiete?* sau *Ce să facem, băieți?* sau *Voică, ce are?* (cineva). Se vede că persoana verbului e diferită de a substantivului. În felul acesta situația e reductibilă la cea descrisă sub 4.3. [22].

4.5. În mod similar se poate arăta că acolo unde Np2 pare a tripla un complement direct sau un complement indirect exprimate prin pronume la persoana a II-a, ceea ce ar fi putut conduce la ideea existenței formelor sincretice pentru dativul și acuzativul substantivului la persoana a II-a, nu e altceva decît o situație descrisă sub 4.3. În exemple ca : *Îți scriu* (*ție*), *omule*, sau *Te văd* (*pe tine*), *omule*, la modificarea persoanei pronumelui, substantivul rămîne neschimbat (cf. *îi scriu* (*lui*), *omule*, sau *îl văd* (*pe el*), *omule*).

4.6. Contextul diagnostic al lui Np2 nu e verb la persoana a II-a /cf. 27, p. 229/, ci verb la *imperativ*. De altfel e simptomatic faptul că în întreaga paradigmă verbală doar imperativul prezintă forme pentru o singură persoană (pers. a II-a), după cum numele la aceeași persoană prezintă doar o singură formă cazuală, cea de nominativ.

5. Pentru că analiza nu a urmărit o descriere exhaustivă a *vocativului*, ci doar relevarea aspectelor ce pun în evidență interpretarea lui ca formă a persoanei a II-a a substantivului, și concluziile se vor rezuma la acest aspect al problemei.

5.1. Trăsătura pertinentă în opoziția N/V e *persoana*. Astfel, vocativul se transferă de pe poziția cazului al cincilea din paradigma substantivului pe poziția *nominativ* a persoanei a II-a ; selecția între N și V în plan paradigmatic devine o selecție în raport cu persoana între Np3 și Np2.

Cuprinsă într-un tablou, situația se prezintă astfel :

Nr.	Sg.				Pl.			
GEN	M (N)		F		M		F (N)	
caz \ pers.	III	II	III	II	III	II	III	II
N	+	+	+	+	+	+	+	+
G	+	−	+	−	+	−	+	−
D	+	−	+	−	+	−	+	−
A	+	−	+	−	+	−	+	−

Nu vom încerca să dăm o explicație pentru lipsa celorlalte cazuri la persoana a II-a, în afara nominativului. Precizăm însă că sistemul gramatical al limbii române mai oferă situații oarecum asemănătoare : lipsa pers.

[22] P. Trost în /30, p. 6/ distinge, de asemenea, o dublă utilizare a vocativului : ca *apel independent* și ca *adresă*, a doua folosire reprezentînd o reducere a primei. Din punct de vedere gramatical însă, credem, așa cum am arătat, că raportul dintre aceste două întrebuințări e invers, cazurile de elipsă a verbului (sau a numelui) reprezentînd situația particulară.

I, III (sg., pl.) la imperativ, existenţa substantivelor singularia sau pluralia tantum sau flexiunea incompletă a pronumelui relativ *ce*.

5.2. În prezenţa imperativului, Np2 e subiectul lui; în lipsa acestuia, e subiectul unei propoziţii eliptice. (Am lăsat în afara analizei situaţiile în care un aparent Np2 trece într-o altă clasă morfologică, interjecţia, deoarece explicaţia fenomenului necesită abordarea unor criterii extragramaticale prin apelarea la contextul extralingvistic.)

5.3. Ocurenţa lui Np2 în contextul ... + imperativ (vezi 4.2) corespunde funcţiei conative /cf. 17/, de centrare asupra destinatarului, în timp ce în contextele în care e eliminat imperativul, Np2 răspunde funcţiei fatice, de menţinere sau prelungire a contactului în procesul comunicării.

Ianuarie 1970

Universitatea „Babeş-Bolyai”,
Facultatea de filologie,
Cluj, Str. Horea 31

REFERINŢE BIBLIOGRAFICE

/1/ Academia R.P.R., *Gramatica limbii române*, ediţia a II-a revăzută şi adăugită, I — II, Bucureşti, 1963.

/2/ Brunot, Ferdinand, *La pensée et la langue*, ed. a III-a, Paris, 1965.

/3/ Coteanu, I., *Schiţă a declinării numelui în româna comună. Declinarea articulată*, în SCL XV 1964, nr. 4, 445—469.

/4/ Diaconescu, Paula, *Un mod de descriere a flexiunii nominale cu aplicaţie la limba română contemporană*, în SCL XII, 1961, nr. 2, p. 163 şi urm.

/5/ Idem, *Le système casuel du roumain*, în «Cahiers de linguistique théorique et appliquée », I, 1962, p. 27—37.

/6/ Dubois, Jean, *Grammaire structurale du français. Nom et pronom*, în „Langue et langage”, Paris, 1965.

/7/ Idem, *Grammaire structurale du français. Le verbe*, în „Langue et langage”, Paris, 1967.

/8/ Golopenţia-Eretescu, Sanda, *Structura de suprafaţă şi structura de adîncime în analiza sintactică*, în „Probleme de lingvistică generală”, vol. V, Bucureşti, 1967, p. 153 — 166.

/9/ Graur, Al., *Note asupra structurii morfologice a cuvintelor*, în SG, II, 1957, p. 3 — 18.

/10/ Idem, *Nume de persoane*, Bucureşti, 1965.

/11/ De Groot, Willem, *Classification of cases and uses of cases*, în „For Roman Jakobson” Essays on the occasion of his sixtieth birthday, 11 oct. 1956, Compiled by Morris Halle, Mouton, 1956, p. 187 — 194.

/12/ Guţu Romalo, Valeria, *Morfologie structurală a limbii române*, Bucureşti, 1968.

/13/ Idem, *În problema clasificării verbelor* (*Încercare de clasificare sintagmatică*), în „Elemente de lingvistică structurală”, Bucureşti, 1967, p. 291 — 305.

/14/ Harris, S. Z., *Structural Linguistics*, ed. a V-a, Chicago, 1961.

/15/ Hjelmslev, Louis, *La catégorie des cas*, Étude de grammaire générale, Première partie, Universitetsforlaget, I, Aarhus, 1935.

/16/ Hořejši, Vladimir, *Cazul direct şi sintaxa lui în limba română*, în SCL, XI, 1960, nr. 3, p. 495—503.

/17/ Idem, *Les particularités du système de la flexion nominale roumaine dans le cadre des expression declinées*, în RRL X, 1965, nr. 1 — 3, p. 249 — 252.

/18/ Ionescu, Liliana, *Generarea construcţiilor cu subiect nedeterminat*, în SCL XVIII, 1967, nr.4, p. 413—434.

/19/ Iordan, Iorgu — Guţu Romalo, Valeria — Niculescu, Alexandru, *Structura morfologică a limbii române contemporane*, Bucureşti, 1967.

/20/ Jakobson, Roman, *Essais de linguistique générale*, traduit et préfacé par Nicolas Ruwer, [Paris, 1963].

/21/ Idem, *Closing statement: Linguistics and Poetics*, în traducere românească în „Probleme de stilistică'', Bucureşti, 1964, p. 83 — 125.

/22/ Manoliu, Maria, *Puncte de vedere asupra categoriei gramaticale*, în LR XVII, 1968, nr. 2, p. 102—109.

/23/ Idem, *Cîteva categorii semice iterative romanice*, în SCL XIX, 1968, nr. 3, p. 237 — 263.

/24/ Manoliu Manea, Maria, *Sistematica substitutelor din româna contemporană standard*, Bucureşti, 1968.

/25/ Marcus Solomon şi Stati, Sorin, *Informaţie şi redundanţă în limbă*, în „Elemente de lingvistică structurală'', Bucureşti, 1967, p. 151 — 178.

/26/ Niculescu, Al., *Note asupra vocativului românesc*, în SCL IX, 1958, nr. 4, p. 553—535.

/27/ Stati, Sorin, *Contextele gramaticale în analiza structurală*, în LR XII, 1964, nr. 3, p. 232—241.

/28/ Idem, *Teorie şi metodă în sintaxă*, Bucureşti, 1967.

/29/ Togeby, Knud, *Structure immanente de la langue française*, în „Langue et langage'', Larousse, Paris, 1965.

/30/ Trost, P., *Qu'est-ce que le vocatif?*, în „Bulletin linguistique'', XV, 1947, p. 5 — 7.

/31/ Vasiliu, Em., *Le système des cas en roumain*, în «Cahiers de linguistique théorique et appliquée », II, 1965, p. 313 — 340.

/32/ Idem, *Fonologia limbii române*, Bucureşti, 1965.

/33/ Vasiliu, Laura, *Observaţii asupra vocativului în limba română*, în SG, I, 1956, p. 5 — 23.

/34/ Zdrenghea, Mircea, *În legătură cu vocativul*, în LR, V, 1956, nr. 6, p. 55—59.

/35/ Idem, *Este vocativul un caz?*, în SCL XI, 1960, nr. 3, p. 797 — 801.

19. Iordan, Iorgu – Guţu Romalo, Valeria – Niculescu, Alexandru, *Structura morfologică a limbii române contemporane*, Bucureşti, 1967.
20. Jakobson, Roman, *Essais de linguistique générale*, traduit et préface par Nicolas Ruwet, [Paris, 1963].
21. Idem, *Lingvistică şi poetică* (*Linguistics and Poetics*, în traducere românească), în „Probleme de stilistică", Bucureşti, 1964, p. 83–125.
22. Manoliu, Maria, *Despre categoria persoanei la substantivele nearticulate*, în LR, XIII, 1964, nr. 2, p. 102–109.
23. Idem, *Câteva categorii semantice* ..., în SCL, XIX, 1968, nr. 3, p. 257–264.
24. Manoliu Manea, Maria, *Sistematica substitutelor din româna contemporană standard*, Bucureşti, 1968.
25. Marcus Solomon şi Stati, Sorin, *Informaţie şi redundanţă în limbă*, în „Elemente de lingvistică structurală", Bucureşti, 1967, p. 155–173.
26. Niculescu, Al., *Note asupra acordului vocativului*, în SCL, IX, 1958, nr. 4, p. 509–515.
27. Stati, Sorin, *Concordanţe gramaticale în nume*, în LR, XII, 1964, nr. 3, p. 203–211.
28. Idem, *Teorie şi metodă în sintaxă*, Bucureşti, 1967.
29. Togeby, Knud, *Structure immanente de la langue française*, în „Langue et Parole", Larousse, Paris, 1965.
30. Trost, P., *Qu'est-ce que le vocatif?*, în „Bulletin linguistique", XIV, 1947, p. 1–7.
31. Vasiliu, Em., *Le système des cas en roumain*, în „Cahiers de linguistique théorique et appliquée", II, 1965, p. 213–230.
32. Idem, *Fonologia limbii române*, Bucureşti, 1965.
33. Vasiliu, Laura, *Observaţii asupra vocativului în limba română*, în SCL, I, 1956, p. 5–23.
34. Zdrenghea, Mircea, *În legătură cu vocativul*, în LR, V, 1956, nr. 4, p. 53–59.
35. Idem, *Este vocativul un caz?*, în SCL, XI, 1960, nr. 4, p. 797–801.

STUDIUL CANTITATIV AL VOCABULARULUI LIMBII VORBITE (II)

DE

ALEXANDRA ROCERIC ALEXANDRESCU

5. În cele ce urmează, facem cîteva precizări asupra criteriilor după care au fost alcătuite listele de cuvinte anexate.

Fonetic :

Am notat formele din limba literară (deci *de* şi nu *dă*, *pe* şi nu *pă*, *pe urmă* şi nu *pormă* ; *biletul* şi nu *biletu*, *braţul* şi nu *braţu*, *drumul* şi nu *drumu* etc.). Variantele au fost grupate sub cuvintele-titlu (*acuma* sub *acum*, *atuncea* sub *atunci* etc.), la fel formele conjuncte (*c*-sub *că* etc.).

Gramatical :

Am indicat categoria gramaticală numai pentru a diferenţia cuvintele omonime (*a*, interjecţie / *a*, articol ; *da*, adverb /*da* „dar", conjuncţie etc.). Dar n-am precizat schimbările de funcţie gramaticală ale aceluiaşi cuvînt (*meu* ca pronume sau ca adjectiv etc.). De asemenea, n-am separat formele substantivului care sînt identice pentru mai multe cazuri (*părinţilor* = genitiv şi dativ etc.), nici formele verbale care sînt identice pentru mai multe persoane (*citesc* = 1 sg. şi 3 pl. ; *am întrebat* = 1 sg. şi 1 pl. etc.). Sub cuvîntul-titlu se grupează toate formele paradigmei respective (subst. *adrese*, *adresele* sub *adresă ;* vb. *mă gîndesc*, *te gîndeşti*, *m-am gîndit*, *să mă gîndesc* sub *a se gîndi* ; art. *al*, *ai* sub *a* etc.). Aceste forme urmează „ordinea tradiţională" : pentru substantiv se începe cu nominativul nearticulat singular, care e echivalent chiar cu cuvîntul-titlu, pentru verb cu pers. 1 sg. prezent indicativ etc. În cazul adjectivelor, am notat gradele de comparaţie după forma pozitivului (cuvintele *foarte*, *mai* figurează deci în cadrul diverselor forme adjectivale), aici incluzîndu-se şi unele superlative emfatice (ca *foarte-foarte* etc.). Conjugarea negativă a verbelor urmează formelor afirmative (*nu cred* după *cred*, la verbul *a crede*, *n-am mîncat* după *am mîncat*, la verbul *a mînca* etc.). În acest fel, frecvenţa cuvîntului-titlu *nu* (care este tratată separat în formulări ca *nu acum*, *nu afară*

etc.) va fi diminuată. Clasificarea noastră este discutabilă. Credem însă că, cel puţin în faza actuală a cercetării, ea prezintă avantajul de-a păstra unitatea unor expresii (a căror clasificare şi interpretare pune oricum destule probleme) înregistrate (ca : *n-a fost vreme bună, cu mare lucru nu s-au ales* etc.). Pronumele s-au grupat, de regulă, împreună : masculin şi feminin, singular şi plural (*tot, toţi, toate* etc.). O excepţie reprezintă pronumele personal, care are o situaţie mai complicată. Am tratat ca articole distincte, în ordine alfabetică (tocmai pentru că iniţialele difereau : *E-*, *N-*, *T-*, *V-*), pronumele : *ea, ei, el, ele, noi, tu, voi* [38].

Semantic :

Sensurile cuvintelor n-au fost precizate decît în cazuri speciale. Am indicat sensurile particulare, ocazionale, ale unor cuvinte, ca de exemplu : *a agăţa* „a acosta", în : „Tot drumul, agăţau pescari cu bărcile" (LD) ; *a face* „a vizita", în : „Dacă vrei să ştii şi ruta, vom face, bineînţeles, Mangalia, Calatisul, unde vom sta 12 zile (VS) etc. De asemenea, am dat indicaţii pentru cuvintele cu mai multe sensuri, destul de diferenţiate între ele, fie că aceste cuvinte apar în materialul nostru cu mai multe dintre sensurile respective (de exemplu : *a călca* „a păşi" şi „a netezi cu fierul de călcat" ; *ceas* „aparat care serveşte la determinarea şi măsurarea timpului" şi „interval de timp, oră" fie că în text este înregistrat numai unul dintre sensuri, care — de multe ori — nici nu este cel mai cunoscut în limbă, în general (de exemplu : *braţ* — în text : „ramificaţie a cursului principal al unei ape curgătoare" / dar sensul lui mai uzual este „membru superior al corpului omenesc" ; *brichetă* — în text : „mic aparat (de buzunar) pentru aprins ţigările" / dar la fel de cunoscut este sensul „produs obţinut prin aglomerarea prin presiune a pulberii unor materiale ..."). Uneori, situaţiile ambigue se pot rezolva prin simple indicaţii gramaticale. De exemplu : *fin* adj. („delicat") / subst. („persoană considerată în raport cu naşii săi") ; *mare* adj. („care depăşeşte dimensiunile obişnuite" /subst. („vastă întindere de apă stătătoare") etc. [39]. Am indicat, de asemenea, accepţia ironică în care era utilizat un cuvînt, nuanţa respectivă rezultînd din intonaţie [40], în primul rînd. De exemplu : *cooperativă, formidabilă, supravieţuitori* — în frazele : „M-am dus să pun cafeaua, am văzut că mi-au venit oamenii, adică ultimii doi supravieţuitori din cooperativă" (AB) ; „Şi ai venit tu şi m-ai apelat pentru această formidabilă povestire" (VS) etc. Locuţiunile au fost considerate ca o singură unitate. În sfîrşit, menţionăm că expresiile, a căror interpretare, în primul rînd, şi clasificare au suscitat totdeauna discuţii, au fost analizate ca unităţi semantice şi inventariate, cel puţin în această fază a cercetării, la litera cu care începea primul cuvînt al secvenţei respective. De exemplu : *acum o lună, a se alege cu ceva, articole de plajă* etc. la *A* ; *a fi de acord, a fi curios* etc. la *F* ş.a.m.d.). Probleme

[38] Clasificarea poate fi discutată. Ni se pare însă mai consecventă decît tipul în care se grupează : *el* + *ea* + *ei* + *ele*, pe de o parte, iar pe de altă parte, sînt separate *eu/noi,/tu/ voi* (cf. Alphonse Juilland, PMH Edwards, Ileana Juilland, *Frequency Dictionary of Rumanian Words*, London, The Hague, Paris, 1965).

[39] De situaţiile expuse diferă, de exemplu, *canadiană* („jachetă") (subst.) /adj.(„privitor la Canada sau populaţia ei")—unde precizarea gramaticală n-ar fi suficientă, pentru că sensul „jachetă" e cunoscut de un număr restrîns de vorbitori.

[40] Acompaniat de rîs, uneori.

speciale a pus segmentarea unor enunţuri ca : „să prind glas şi putere şi curaj" (AB) — interpretat = *să prind glas* (clasificat la verbul a *prinde glas*) + *şi* + *putere* + *curaj* ; „vor arăta cam şui, cam strîmbe" (GL) = *vor arăta* „vor părea" + *cam* + *şui* + *cam* + *strîmbe*[41] etc. La fel, a trebuit să „sugerăm" : „mi-am făcut veşnica problemă" (AB) = *mi-am făcut problemă* (la verbul a-şi face probleme) + *veşnica* ; „au dus-o aşa de prost" (AB) = *au dus-o prost* (la a o duce prost + *aşa de* ; mi-e absolut imposibil" (LD) = *mi-e imposibil* + *absolut* ; „fără să facă nici o staţie" (LD) = *fără* + *să facă* + *staţie* + *nici o* etc.

Aceste precizări ar putea părea inutile, dar ele urmăresc două scopuri : 1. practic, acela de-a facilita parcurgerea listelor de cuvinte anexate ; pentru că, de obicei, criteriile de alcătuire ale unor astfel de corpusuri de cuvinte variază de la un autor la altul[42] ; 2. teoretic, pentru că, aşa cum arătam şi mai sus (cf. **3.1.1.**), ne-a interesat acest material concret în primul rînd pentru a desprinde cîteva trăsături generale ale limbii vorbite şi pentru a observa în ce măsură analiza cantitativă este adecvată într-o cercetare de acest fel.

6. În esenţă, prin listele de cuvinte anexate, propunem o *modalitate* de lucru.

		(Frecvenţă)	(Repartiţie)
	a, interj.	0,06	2
	a, art.	0,16	4
al		0,06	2
ai		0,03	1
	absolut	0,03	1
	acasă	0,26	4
	această	0,03	1
aceste		0,03	1
	acelaşi	0,03	1
	acolo	0,43	4
	a acorda		
să acord		0,06	1
	acum	0,06	1
acuma		0,26	4
	acum o lună	0,03	1
	adică	0,43	3
	adresă		
adrese		0,03	1
adresele		0,03	1

[41] În asemenea cazuri, am redus, convenţional, cu 2, ocurenţele lui *a prinde*, pentru că mai există şi soluţia : *să prind* + *glas* + *şi* + *să prind* + *putere* + *să prind* + *curaj* ; în a doua secvenţă, la fel, pentru *a arăta*, existînd şi posibilitatea interpretării : *vor arăta* + *cam* + *şui* + *vor arăta* + *cam* + *strîmbe*.

[42] E suficient să amintim, în această ordine de idei, pentru limba română de exemplu, listele lui Alphonse Juilland, PMH Edwards, Ileana Juilland, *lucr. cit.*, sau Valeriu Şuteu (*Observaţii asupra frecvenţei cuvintelor în operele unor scriitori români*, în SCL X, 1959, nr. 3, p. 419 — 443), pe un vocabular mai specializat şi mai restrîns decît cel citat anterior, în acelaşi timp. Autorul primei lucrări menţionate grupează semnificanţii corelaţi paradigmatic în ordine alfabetică, în cadrul paradigmei ; în cea de-a doua lucrare, unităţile lexicale nu sînt date decît în forma cuvînt - titlu etc.

	(Frecvenţă)	(Repartiţie)
a aduce		
adusese	0,03	1
a aduna		
adunase	0,03	1
afară	0,03	1
a afla		
am aflat	0,03	1
să aflu	0,06	1
a agăţa „a acosta''		
agăţam	0,03	1
agitat		
foarte agitată	0,03	1
aha, interj.	0,03	1
aia	0,16	4
aici	0,13	2
aicea	0,06	2
a ajunge	0,03	1
ajung	0,03	1
am ajuns	0,13	2
alaltăieri	0,03	1
a alege		
alegi	0,03	1
a se alege cu ceva		
[cu mare lucru] nu s-au ales	0,03	1
alt		
altă	0,13	2
alte	0,03	1
altul	0,03	1
alţii	0,06	1
altcineva	0,03	1
amărît		
foarte amărîţi	0,03	1
amestecat „pestriţ, eterogen''	0,03	1
amintire	0,03	1
a amîna		
am amînat	0,06	1
an		
ani	0,06	2
analiză		
analizei	0,06	1
a se antrena		
să mă antrenez	0,03	1
apartament	0,03	1
apă		
apa	0,13	2
a apela, tranz., „a chema''		
m-ai apelat	0,03	1
aproape ca „cam, mai, aproximativ, ca...''	0,03	1
a se apropia		

	(Frecvenţă)	(Repartiţie)
se apropie	0,03	1
aproximativ	0,06	2
a se apuca „a începe''		
m-am apucat	0,06	2
a apuca „a reuşi''	0,1	1
n-am apucat	0,1	1
aranjat	0,03	1
a arăta, intranz., „a părea''		
arată	0,03	1
vor arăta	0,03	1
articole de plajă	0,03	1
a asculta		
am ascultat	0,03	1
aseară	0,06	2
a asfalta		
nu asfaltează	0,03	1
o să asfalteze	0,03	1
să asfalteze	0,03	1
s-a asfaltat	0,03	1
asfaltat	0,03	1
asta	0,66	4
astea	0,23	3
astăzi	0,16	4
aşa	0,53	4
aşa că	0,2	4
aşa ceva	0,03	1
aşa de	0,03	1
a se aşeza		
m-am aşezat	0,06	1
aşezare		
aşezarea	0,03	1
aşezări	0,03	1
a aştepta		
aşteptau	0,03	1
atît	0,06	2
atîta	0,06	2
atît de	0,1	3
atunci	0,06	1
atuncea	0,06	1
autocar		
autocarele	0,03	1
a auzi		
am auzit	0,03	1
a avea		
am	0,06	1
n-am	0,06	2
are	0,03	1
n-avem	0,06	1
n-aveţi	0,03	1

	(Frecvenţă)	(Repartiţie)
avea	0,06	1
aveam	0,03	1
aveau	0,06	1
a avut	0,03	1
n-a avut	0,03	1
o să aibă	0,03	1
n-o să aibă	0,03	1
a avea amintiri		
avea amintiri	0,03	1
a avea condiţii	0,03	1
a avea ce face		
n-ai ce face	0,03	1
n-am avut ce face	0,03	1
n-o să am ce face	0,03	1
a avea de gînd		
aveam de gînd	0,03	1
a avea habar	0,03	1
a avea în proiect		
am în proiect	0,03	1
să am în proiect	0,03	1
a avea succes		
n-am avut succes	0,03	1
a avea talent		
n-am avut talente	0,03	1
a avea timp		
n-am avut timp	0,03	1
a avea în vedere		
ai în vedere	0,03	1
a avea voie		
n-au voie	0,03	1
a avea vreme [bună, proastă...]		
a avut vreme bună	0,03	1
a avut vreme proastă	0,03	1
avion	0,03	1
azi	0,03	1
ăsta	0,15	2
ăştia	0,06	2
bagaj		
bagajele	0,03	1
baie	0,06	1
balcon	0,03	1
baltă	0,16	1
ban		
bani	0,06	1
banii	0,06	2
bani de schimb	0,03	1
baracă	0,03	1

	(Frecvență)	(Repartiție)
barcă	0,03	1
bărcile	0,03	1
a bea		
beau	0,03	1
am băut	0,06	2
să beau	0,03	1
benzină	0,03	1
bere	0,03	1
berechet	0,03	1
bilet	0,03	1
biletul	0,03	1
bine	0,1	2
foarte, foarte bine	0,03	1
bine înțeles	0,2	3
biserică	0,03	1
blond		
foarte blonzi	0,03	1
braț „ramificație a cursului principal al unei ape curgătoare"		
brațul	0,03	1
brichetă „mic aparat (de buzunar) pentru aprins țigările"	0,03	1
bucățică	0,03	1
bun		
bună	0,1	3
mai bună	0,1	2
foarte bună	0,03	1
foarte bune	0,03	1
butoi		
butoaie	0,03	1
ca	0,3	3
cafea	0,06	1
cafeaua	0,1	1
cafea neagră	0,03	1
caisă	0,03	1
caise	0,03	1
cam	0,43	4
cameră	0,03	1
camerele	0,03	1
camerelor		
camping		
campingurile	0,03	1
canadiană „jachetă"	0,03	1
canal		
canalul	0,03	1
canale	0,03	1
cantitate		

		(Frecvenţă)	(Repartiţie)
cantităţile		0,03	1
	cap „capăt, extremitate"		
capul		0,03	1
	care	1,26	4
	carte	0,06	1
	casă	0,1	2
casa		0,03	1
case		0,03	1
	caş	0,03	1
	că	2,73	4
c-		0,63	3
	călător		
călătorii		0,03	1
	călătorie	0,03	1
	a călca „a păşi"		
n-o să calce		0,03	1
	a călca „a netezi cu fierul de călcat"		
am călcat		0,03	1
	călcat	0,03	1
	a căpăta		
să capăt		0,03	1
	ce	1,03	4
	ce fel de	0,03	1
	ceai „băutură obţinută prin fierberea frunzelor plantei de ceai"	0,03	1
	ceas „aparat care foloseşte la determinarea şi măsurarea timpului"	0,03	1
	ceas „oră"	0,03	1
	ceea ce	0,06	2
	cel	0,03	1
cea		0,03	1
cei		0,03	1
	cel puţin	0,1	1
	celălalt		
cealaltă		0,03	1
celelalte		0,1	3
	cer, subst.	0,03	1
	ceva	0,16	2
	cherhana	0,06	1
	chestie	0,06	1
chestia		0,03	1
	chiar	0,16	3
	chimic		
chimice		0,03	1
	cimitir	0,06	1
cimitirul		0,03	1
	cine ştie ce	0,03	1
	cinema	0,03	1
	cineva	0,13	3

		(Frecvență)	(Repartiție)
	ciorap		
ciorapi		0,03	1
	circa	0,03	1
	citadin	0,03	1
	a citi		
citesc		0,06	1
am citit		0,13	3
n-am citit		0,03	1
	citronadă	0,03	1
	cînd	0,56	4
	cît	0,16	3
cîte		0,03	1
cîți		0,03	1
	cît de	0,03	1
	cîteva	0,13	3
	clanță		
clanțele		0,03	1
	clar		
foarte clare		0,03	1
	clasă socială		
clasa socială		0,03	1
	a coborî		
cobori		0,03	1
am coborît		0,06	2
să cobor		0,03	1
să coboare		0,03	1
	colac de salvare	0,03	1
	colț „unghiul format de două străzi care se întîlnesc''	0,06	1
	comparativ cu	0,03	1
	complicație	0,03	1
complicația			
	comod		
foarte comod		0,03	1
foarte comode		0,03	1
	compot	0,03	1
	concediu	0,1	3
concediul		0,1	3
concediului		0,03	1
	concluzie		
concluzii		0,03	1
	condică		
condica		0,03	1
	condiție „situație''	0,03	1
condiții		0,03	1
condițiile		0,06	1
	consoană		
consoane		0,03	1

	(Frecvenţă)	(Repartiţie)
constant		
constante	0,03	1
a constata		
am constatat	0,03	1
a construi		
construiesc	0,03	1
a construit	0,03	1
contrar	0,03	1
conţinut		
conţinutul	0,03	1
convenabil	0,06	1
convingător	0,03	1
cooperativă (ironic)	0,03	1
copil		
copii	0,03	1
corelat		
corelată	0,03	1
corelaţie		
corelaţii	0,03	1
a costa		
costă	0,1	2
ar fi costat	0,03	1
a crede		
cred	0,53	4
nu cred	0,03	1
cu	1,73	4
cu lacrimi în ochi (ironic)	0,03	1
cu mult	0,03	1
cu totul	0,06	2
cufundat		
mai cufundat	0,03	1
a se culca		
m-am culcat	0,03	1
cum	0,3	4
a cumpăra		
a cumpărat	0,03	1
să cumpăr	0,03	1
să cumperi	0,03	1
cumpărături	0,03	1
cumplit, cumplit	0,03	1
cumsecade		
foarte cumsecade	0,03	1
a cunoaşte		
cunosc	0,03	1
cunoşti	0,06	1
cunoştea	0,03	1
cunoştinţă „persoană cunoscută de vorbitor"	0,03	1
cunoştinţe	0,03	1
a curăţa		

	(Frecvenţă)	(Repartiţie)
curăţ	0,03	1
o să curăţ	0,03	1
a curge		
curgea	0,03	1
da, adv.	0,06	2
da „dar", conj.	0,23	3
a da		
nu s-au dat	0,03	1
dădusem	0,03	1
să daţi	0,03	1
să dea	0,1	1
daţi !	0,03	1
date	0,03	1
a se da jos		
ne-am dat jos	0,03	1
nu m-aş fi [putut] da jos	0,03	1
a da o recepţie		
dă o recepţie	0,03	1
dacă	0,53	4
dac-	0,1	3
dată „fiecare dintre cazurile cînd se produce un fapt"	0,03	1
dată „timpul precis (calendaristic) cînd se produce un eveniment"		
data	0,03	1
de	1,6	4
d-	0,03	1
de-a lungul	0,03	1
de abia	0,03	1
de acolo	0,03	1
de aici	0,06	2
de altfel	0,06	1
de aproape		
mai de aproape	0,03	1
de asemenea	0,1	2
de asta	0,03	1
de astea	0,03	1
de astă dată	0,03	1
de atunci	0,03	1
de ce	0,03	1
de cînd	0,06	2
de cu seară	0,03	1
de dimineaţă	0,06	1
de exemplu	0,03	1
de la	0,63	4
de loc	0,1	2
de obicei	0,03	1
de unde	0,06	2

	(Frecvenţă)	(Repartiţie)
deci	0,1	2
decît	0,06	2
deja	0,03	1
deltă	0,03	1
a demonstra		
demonstrează	0,03	1
departe		
mai departe	0,03	1
depărtişor	0,03	1
des		
foarte dese	0,03	1
deschis		
deschisă	0,03	1
despre	0,33	3
destul de	0,13	3
deşi	0,13	3
detaliat	0,03	1
devreme		
mai devreme	0,06	1
dezamăgit		
dezamăgiţi	0,03	1
diferit	0,03	1
diferite	0,06	1
dimineaţă	0,1	1
dimineaţa	0,06	1
din	0,33	4
din astea	0,03	1
din nou	0,1	2
din partea	0,03	1
din urmă	0,03	1
dinainte	0,03	1
dincolo	0,03	1
dintre	0,03	1
dintr-o	0,03	1
dintr-o dată	0,03	1
a discuta		
am discutat	0,03	1
dispariţie		
dispariţia	0,03	1
dînsa	0,03	1
a dîrdîi		
dîrdiiam	0,03	1
dolar		
dolari	0,03	1
domn		
domnul	0,03	1
a dormi		
dorm	0,03	1
dormeau	0,03	1

		(Frecvență)	(Repartiție)
am dormit		0,16	1
să dorm		0,03	1
	dragă, interj.	0,03	1
	drum		
drumul		0,1	2
drumului		0,03	1
drumurile		0,03	1
a duce			
	a dus	0,03	1
să ducă		0,03	1
	a se duce		
te duci		0,03	1
se duce		0,03	1
m-am dus		0,36	3
s-a dus		0,03	1
ne-am dus		0,1	1
să mă duc		0,1	1
să ne ducem		0,03	1
	a o duce prost		
au dus-o prost		0,03	1
	dulce	0,06	1
mai dulce		0,1	1
	dulceață	0,03	1
după		0,13	2
	după aceea	0,1	1
	după aia	0,03	1
	după asta	0,03	1
	după ce	0,2	2
	după masă	0,06	1
	a dura		
a durat		0,06	1
	dus-întors	0,03	1
	e, interj.	0,16	1
	e o chestie	0,03	1
	e drept	0,03	1
	e greu	0,03	1
	e-nnorat	0,03	1
	era să dau în...	0,03	1
	ea	0,23	4
ei		0,16	2
ø		0,2	2
-o		0,3	4
	educație	0,03	1
educația		0,03	1
	efort	0,03	1
efortul		0,03	1
	ei	0,16	2

		(Frecvență)	(Repartiție)
lor		0,13	3
li		0,06	2
le		0,23	3
le-		0,06	2
îi		0,16	2
	el	0,16	2
lui		0,03	1
îi		0,06	2
i		0,03	1
i-		0,3	3
-i		0,03	1
şi-		0,06	1
l-		0,06	1
-l		0,13	1
	a elabora		
elaborezi		0,03	1
	ele	0,06	2
	elev		
elevi		0,03	1
	a se enerva		
m-am enervat		0,03	1
	engleză		
engleza		0,03	1
	eu	0,56	3
mie		0,06	2
mi		0,03	1
mi-		0,36	4
îmi		0,03	1
-mi		0,1	2
m-		0,1	3
mine		0,06	1
mea		0,2	4
mei		0,06	1
	a exagera		
exagerez		0,03	1
	exagerat		
exagerată		0,03	1
exagerate		0,03	1
	excursie	0,03	1
excursia		0,03	1
excursionist		0,03	1
	a exista		
nu există		0,03	1
	a expune		
să expui		0,03	1
fetelor !		0,03	1
	a face		

	(Frecvenţă)	(Repartiţie)
fac	0,03	1
nu făceai	0,03	1
făcea	0,03	1
am făcut	0,46	4
n-am făcut	0,03	1
a făcut	0,03	1
au făcut	0,1	1
n-au făcut	0,03	1
o s[-o] facă	0,03	1
să fac	0,13	2
să faci	0,03	1
să facă	0,03	1
să facem	0,06	2
aş fi făcut	0,06	2
făcută	0,03	1
a face „a vizita"		
vom face	0,03	1
a face baie		
faceţi baie	0,03	1
a face [un] circuit		
am făcut circuitul	0,03	1
au făcut un circuit	0,03	1
a face colţul		
face colţul	0,03	1
a face o combinaţie		
am făcut o combinaţie	0,03	1
a face cură de...		
să fac cură de [peşte]	0,03	1
a face curse		
făcea curse	0,03	1
a face o excursie		
am făcut o excursie	0,06	1
a face foame		
au făcut foame	0,03	1
a face gălăgie		
a făcut gălăgie	0,03	1
a nu face nimic		
n-am făcut nimic	0,03	1
a-şi face patul		
mi-am făcut patul	0,03	1
a(nu) face plajă		
am făcut plajă	0,03	1
plajă n-am făcut	0,03	1
a-şi face (o) plăcere		
nu mi-am făcut plăcerea	0,03	1
a face pregătiri		
au făcut pregătiri	0,03	1
a-şi face probleme		
mi-am făcut [veşnica] problemă	0,03	1

	(Frecvenţă)	(Repartiţie)
a face cuiva rost de...		
faceţi-ne rost de...	0,03	1
a se face soare		
s-a făcut soare	0,03	1
a face staţie		
să facă staţie	0,03	1
a se face o treabă		
s-a făcut treaba	0,03	1
a se face vreme bună		
s-a făcut vremea bună	0,03	1
s-o face vreme mai bună	0,03	1
familie		
familia	0,03	1
familion		
familionul	0,03	1
fapt	0,03	1
fără	0,1	3
femeie	0,03	1
fetiţă		
fetiţele	0,03	1
a fi		
eşti	0,03	1
este	0,36	2
nu este	0,03	1
e	0,63	4
-i		
nu-i	0,33	4
sînt	0,03	1
era	0,26	4
eram	0,56	4
erau	0,06	1
am fost	0,2	3
ai fost	0,2	2
a fost	0,13	2
au fost	0,1	3
fusese	0,1	2
să fie	0,06	2
ar fi	0,03	1
n-ar fi	0,03	1
a fi de acord		
am fost de acord	0,03	1
a fi curios		
sînt foarte curioasă	0,03	1
îs curios	0,03	1
a fi [cuiva] imposibil		
mi-e imposibil	0,03	1
a fi încîntat		
nu sînt încîntaţi	0,03	1
a fi într-o discuţie		

	(Frecvenţă)	(Repartiţie)
am fost [cu F.] într-o [mică] discuţie	0,03	1
a fi linişte		
era linişte	0,03	1
a fi mulţumit		
n-au fost mulţumiţi	0,03	1
a fi pregătit		
să fiu pregătită	0,03	1
a fi urît		
-i urît	0,03	1
a fi vreme ploioasă		
era vreme ploioasă	0,03	1
fie că... fie că	0,03	1
figură „ilustraţie"		
figurile	0,03	1
fiindcă	0,46	4
film		
filmul	0,03	1
fin, adj.		
foarte fin	0,03	1
finisaj		
finisajul	0,03	1
floare		
florile	0,03	1
formidabil		
formidabilă	0,03	1
formidabil (ironic)		
formidabilă	0,03	1
fragment		
fragmente	0,03	1
fript		
fripţi	0,03	1
friptură		
fripturi	0,03	1
frumos	0,03	1
frumoasă	0,03	1
foarte frumos	0,13	2
foarte frumoase	0,03	1
frumuşel	0,03	1
furtună		
furtuna	0,03	1
garnitură	0,03	1
gazdă		
gazda	0,03	1
a găsi	0,03	1
am găsit	0,1	2
geam	0,03	1
ginere	0,03	1

	(Frecvență)	(Repartiție)
a se gîndi		
mă gîndesc	0,03	1
te gîndești	0,03	1
m-am gîndit	0,2	1
să mă gîndesc	0,03	1
glob	0,03	1
gol	0,03	1
gol-goluț	0,03	1
grecească	0,03	1
greu	0,03	1
groapă		
gropi	0,03	1
grozav		
grozavă	0,03	1
grupă	0,03	1
hai	0,03	1
hartă	0,03	1
hîrtie	0,03	1
hîrtop		
hîrtoape	0,03	1
a se hotărî		
m-am hotărît	0,03	1
iar	0,03	1
iarăși	0,03	1
idee		
idei	0,03	1
ieftin		
cele mai ieftine	0,03	1
ieri	0,2	2
a ieși		
nu ies	0,03	1
am ieșit	0,03	1
au ieșit	0,03	1
imediat	0,03	1
important	0,03	1
impresie		
impresii	0,06	1
indiferent cum	0,03	1
inevitabil	0,03	1
a se informa		
să mă informez	0,03	1
a se inspira		
m-am inspirat	0,1	1
a se instala		
m-am instalat	0,03	1

	(Frecvenţă)	(Repartiţie)
a se interesa		
m-am interesat	0,03	1
ne-am interesat	0,03	1
să mă interesez	0,03	1
interesant		
interesantă	0,03	1
interesante	0,06	2
foarte interesante	0,03	1
interior		
interiorul	0,03	1
interveni		
intervine	0,03	1
inundaţie	0,03	1
a invita		
să invite	0,03	1
invitaţie	0,03	1
a iubi (ironic)		
iubeşti	0,03	1
a se îmbrăca		
m-am îmbrăcat	0,03	1
să mă-mbrac	0,03	1
împărţire		
împărţirea	0,03	1
împreună	0,03	1
împreună cu	0,03	1
în	1,4	4
-n	0,1	2
în altă parte	0,03	1
în amănunţime	0,03	1
în cazul	0,03	1
în ce priveşte	0,03	1
în cele din urmă	0,03	1
în cinstea	0,03	1
în circuit	0,03	1
în legătură cu	0,1	1
în prealabil	0,03	1
în primul rînd	0,06	2
în sfîrşit	0,2	2
în stînga şi-n dreapta	0,06	1
în şir „la rînd, continuu''	0,03	1
în timpul ăsta	0,03	1
în urmă	0,03	1
înainte	0,06	2
înainte de	0,06	1
înăuntru	0,03	1
încă	0,1	2
a începe		

	(Frecvență)	(Repartiție)
începe	0,03	1
am început	0,03	1
a început	0,03	1
începuseră	0,03	1
început		
începutul	0,03	1
a începe		
să-ncerc	0,03	1
a încheia ,,a sfîrşi''		
am încheiat	0,03	1
încîntat		
foarte încîntată	0,03	1
încît	0,03	1
încolo	0,03	1
încuietoare		
încuietori	0,03	1
a se îndrepta vremea		
s-a îndreptat vremea	0,03	1
a înota		
să-not	0,03	1
însă	0,7	4
a însemna, intranz., ,,a avea o anumită semnificație''		
înseamnă	0,03	1
însemnat ,,important''		
cele mai însemnate	0,03	1
a însoți		
să însoțesc	0,03	1
a întinde		
am întins	0,03	1
întins		
întinsă	0,03	1
a întîlni		
întîlneai	0,03	1
a se întîlni		
m-am întîlnit	0,03	1
a se întîmpla		
nu se întîmplă?	0,03	1
întîmplător	0,03	1
a se întoarce		
mă-ntorceam	0,03	1
m-am întors	0,03	1
ne-am întors	0,13	1
să se-ntoarcă	0,03	1
întoarcere		
întoarcerea	0,03	1
a întoarce pe dos		
întoarce pe dos	0,03	1
întotdeauna	0,03	1

		(Frecvență)	(Repartiție)
	între	0,03	1
	într-adevăr	0,1	2
	într-o	0,1	2
	într-un	0,03	1
	a întreba		
întreba		0,03	1
am întrebat		0,03	1
a întrebat		0,03	1
	a se întreba		
mă-ntrebam		0,03	1
	întreg	0,03	1
întreagă		0,06	1
	a se întuneca		
se-ntunecă		0,03	1
	a se învîrti		
m-am învîrtit		0,03	1
	a juca „a rula"		
joacă		0,06	1
	kilometru		
kilometri		0,1	1
	la	2,06	4
	la un moment dat	0,03	1
	laborator		
laboratorul		0,03	1
	a lăsa		
lasă		0,03	1
am lăsat		0,03	1
	lățime	0,03	1
	a se lăuda		
se laudă		0,03	1
să mă laud		0,03	1
	lemn	0,03	1
lemne		0,03	1
	lemnărie	0,03	1
lemnăria		0,03	1
	(la) lemne „(la) depozitul de lemne"	0,03	1
	a se lenevi		
m-am lenevit		0,03	1
	leu „monedă"		
lei		0,06	1
	limbă	0,03	1
	limitat		
mai limitată		0,03	1

		(Frecvenţă)	(Repartiţie)
	liniştit	0,03	1
	loc	0,03	1
locuri		0,06	2
	localitate	0,03	1
	lodcă		
lodcile		0,06	1
	lot		
loturi		0,03	1
	a lua		
am luat		0,13	2
să-mi iau		0,03	1
	a o lua din loc		
s-o iau din loc		0,03	1
	a o lua sistematic		
s-o iau sistematic		0,03	1
	a lucra		
să lucrez		0,03	1
	lucru „obiect material"		
lucrurile		0,06	1
	lucru „activitate, muncă, treabă"	0,03	1
	lui, art.	0,03	1
	lume	0,03	1
	a se lumina		
s-a luminat		0,03	1
	lunar		
lunare		0,03	1
	lună „interval de timp"	0,03	1
	lung		
lungi		0,03	1
	lungime	0,03	1
	mai ales	0,03	1
	mal		
malul		0,06	2
	mamă		
mama		0,03	1
mamii		0,06	1
	mare, adj.		
marea		0,03	1
mari		0,03	1
foarte mare		0,03	1
	mare, subst.	0,2	2
marea		0,03	1
	marinar		
marinari		0,03	1
	masă	0,03	1
	maşină		
maşina		0,02	4

	(Frecvență)	(Repartiție)
material, adj.		
materiale	0,03	1
măcar	0,03	1
mătasea broaștei	0,03	1
mătușă	0,03	1
mătușa		
mereu	0,03	1
a merge		
merge	0,16	2
mergem	0,03	1
mergeți	0,03	1
mergea	0,03	1
mergeam	0,03	1
mergeau	0,03	1
a mers	0,03	1
să merg	0,06	1
să mergem	0,03	1
să mergeți	0,03	1
a merita	0,03	1
mers		
merita	0,03	1
a meritat	0,03	1
metodă		
metoda	0,03	1
mic	0,2	2
mică	0,03	1
foarte mică	0,03	1
micul dejun	0,03	1
miercuri	0,03	1
minut		
minute	0,13	2
mizerabil „foarte prost, de calitate foarte proastă”	0,03	1
mîine	0,03	1
mînă		
mîna	0,03	1
a mînca		
am mîncat	0,26	4
n-am mîncat	0,03	1
mîncare	0,06	2
mîncarea	0,06	2
modern		
foarte modern	0,03	1
modest		
cele mai modeste	0,03	1
monolog	0,03	1
mormînt		
morminte	0,03	1
motiv		

	(Frecvență)	(Repartiție)
motivul	0,03	1
mult	0,03	1
multă	0,03	1
mai mult	0,13	3
mai multă	0,06	2
mulți	0,03	1
foarte mult	0,06	2
foarte multe	0,03	1
mulțime	0,06	1
mulțumit		
mulțumită	0,03	1
munte		
a se murdări		
se murdăresc	0,03	1
musulman, adj.	0,03	1
naiba	0,03	1
nas		
nasul	0,03	1
necaz		
necazul	0,03	1
a se necăji		
m-am necăjit	0,06	1
necivilizat		
necivilizați	0,06	1
negru, subst.		
negrilor	0,03	1
nemulțumit		
foarte nemulțumiți	0,03	1
neplăcut		
foarte neplăcută	0,03	1
nici	0,36	3
niciodată	0,03	1
a nimeri		
nu nimeresc	0,03	1
au nimerit	0,03	1
nimic	0,03	1
nimica	0,03	1
nisip		
nisipul	0,03	1
niște	0,3	3
nițel cam	0,06	2
noapte		
noaptea	0,03	1
noi		
ni	0,03	1
ne	0,33	3
ne-	0,1	2

	(Frecvenţă)	(Repartiţie)
nouă	0,06	2
noastră	0,03	1
noptieră	0,03	1
nu	0,23	4
nuc	0,03	1
numai	0,13	3
număr		
numărul	0,03	1
a se numi		
se numea	0,03	1
o, interj.	0,03	1
o, art.	1,2	4
obicei		
obiceiului	0,03	1
obosit		
obosiţi	0,03	1
ocazie		
ocazia	0,03	1
a se ocupa		
se ocupă	0,03	1
o dată	0,03	1
a se odihni	0,03	1
ne-am odihnit	0,03	1
om	0,03	1
oamenii	0,03	1
a opri		
a oprit	0,03	1
să opresc	0,03	1
a se opri		
vă opriţi	0,03	1
opus		
cele mai opuse	0,03	1
oraş	0,06	2
oraşul	0,03	1
oră	0,1	2
ore	0,16	1
orăşel	0,03	1
organizat	0,03	1
orice	0,03	1
pantalon		
pantaloni	0,03	1
paralel		
paraleli	0,03	1
a parca		
parcau	0,03	1

	(Frecvenţă)	(Repartiţie)
parte	0,06	2
particular		
particulare	0,03	1
pasager		
pasageri	0,03	1
pasionat	0,03	1
pauză	0,03	1
pădure	0,06	1
păi, interj.	0,03	1
a se părea		
se pare	0,1	1
a se părea [cuiva]		
mi se pare	0,13	3
mi se par	0,03	1
ţi se pare	0,06	1
ţi se părea	0,03	1
mi s-a părut	0,06	1
a părea [ ] rău [cuiva]		
mi-a părut foarte rău	0,03	1
le-a părut rău	0,03	1
le-a părut grozav de rău	0,03	1
părere		
păreri	0,03	1
părinte		
părinţilor	0,03	1
pe	1,2	4
pe-acolo	0,23	3
pe de altă parte	0,03	1
pe ici încolo „pe ici-colo''	0,03	1
pe jos	0,03	1
pe la	0,2	3
pe la vreo	0,1	2
pe lîngă	0,06	2
pe măsură ce	0,03	1
pe săturate	0,03	1
pe semne	0,06	1
pe urmă	0,36	4
pentru	0,3	4
pentru că	0,03	1
perete		
pereţii	0,03	1
pereţilor	0,03	1
perioadă		
perioada	0,03	1
persoană		
persoane	0,06	2
persoanelor	0,03	1
personal, adj.	0,03	1

	(Frecvenţă)	(Repartiţie)
pervaz		
pervazurile	0,03	1
pescar		
pescari	0,06	1
pescarii	0,06	1
a pescuit		
a pescuit	0,03	1
peste	0,16	3
peşte	0,53	1
peştişor	0,03	1
piersică		
piersici	0,06	1
pîine	0,03	1
pînă	0,06	2
pînă acuma	0,03	1
pînă cînd	0,03	1
pînă-n	0,03	1
pînă la	0,16	3
pînă la urmă	0,16	3
a plăcea cuiva		
îmi place	0,03	1
mi-a plăcut	0,03	1
nu mi-a plăcut	0,03	1
o să-mi placă	0,03	1
mi-ar fi plăcut	0,03	1
plajă	0,03	1
plaja	0,03	1
plăcintă	0,03	1
a plăti		
să plătească	0,03	1
să plătim	0,03	1
a pleca		
plec	0,03	1
am plecat	0,23	4
a plecat	0,03	1
să plec	0,06	1
să plece	0,03	1
plecare	0,06	1
a se plimba		
s-a plimbat	0,03	1
să ne plimbăm	0,03	1
plimbare	0,03	1
plin		
plină	0,03	1
a ploua		
plouă	0,06	1
ploua	0,03	1
a plouat	0,06	2
să plouă	0,03	1

	(Frecvență)	(Repartiție)
poate	0,1	2
poimîine	0,03	1
populat	0,03	1
a porni		
să pornim	0,03	1
port „loc situat pe malul unei ape navigabile''	0,03	1
a povesti		
am povestit	0,03	1
a povestit	0,06	1
să povestesc	0,06	2
să povestesc?	0,03	1
praf	0,03	1
prea	0,43	4
precis		
mai precis	0,03	1
a preciza		
să precizez	0,03	1
a prefera		
prefer	0,03	1
a pregăti		
am pregătit	0,03	1
a se pregăti sufletește		
mă pregătesc sufletește	0,03	1
pregătit	0,03	1
a prelungi		
să prelungesc	0,03	1
a prepara		
preparase	0,03	1
a primi		
am primit	0,03	1
să primesc	0,03	1
prin	0,23	4
prins		
prinsă „agățată''	0,03	1
prin dreptul	0,03	1
a prinde		
a prins	0,06	1
aș fi prins	0,03	1
a prinde curaj		
să prindă curaj	0,03	1
a prinde bine		
a prins bine	0,03	1
a prinde glas		
să prind glas	0,03	1
a prinde putere		
să prind putere	0,03	1
printr-un	0,03	1
proaspăt		
proaspeți	0,03	1

	(Frecvență)	(Repartiție)
probabil	0,16	2
probă „mostră"		
probe	0,03	1
problemă		
problema	0,03	1
proces de gîndire		
procesul de gîndire	0,03	1
program		
programul	0,03	1
a programa		
au fost programați	0,03	1
prost		
proastă	0,03	1
proaste	0,03	1
mai prost	0,03	1
foarte prost	0,16	2
foarte proaste	0,06	2
publicat		
publicate	0,06	1
pui, subst.	0,03	1
pulovăr	0,03	1
a pune		
am pus	0,06	2
să pun	0,03	1
este pusă	0,03	1
pur și simplu	0,03	1
a putea		
pot	0,26	4
nu pot	0,06	2
poți	0,03	1
nu poți	0,03	1
se poate	0,06	1
puteam	0,03	1
n-au putut	0,1	2
n-aș fi putut	0,03	1
s-ar fi putut	0,03	1
puțin	1,06	2
rabatabil		
rabatabile	0,03	1
rasă		
rasa	0,03	1
rasial		
rasială	0,03	1
răbdare	0,03	1
a rămîne		
a rămas	0,06	2
să rămîn	0,03	1

	(Freceventă)	(Repartiție)
rece	0,03	1
a recomanda		
a recomandat	0,03	1
recomandat		
recomandate	0,06	1
a recunoaşte		
recunosc	0,03	1
redactat		
redactată	0,03	1
a remarca		
am remarcat	0,03	1
a repara		
am reparat	0,06	1
a reparat	0,03	1
s-a reparat	0,03	1
să-mi repare	0,03	1
reparaţie	0,03	1
repede		
foarte repede	0,03	1
a respecta		
nu respectă	0,03	1
resursă		
resursele	0,03	1
retras		
mai retrase	0,03	1
a reuşi		
am reuşit	0,03	1
or fi reuşit	0,06	1
a rezolva		
n-am rezolvat	0,03	1
o să rezolv	0,03	1
rezultat		
rezultatele	0,06	1
robinet		
robinetul	0,03	1
rocă		
rocile	0,1	1
român		
românilor	0,03	1
rufă		
rufe	0,03	1
a rupe		
să nu rupem	0,03	1
ruseşte	0,1	1
rută		
ruta	0,06	1
sala mare	0,03	1

	(Frecvență)	(Repartiție)
salam	0,03	1
sau	0,23	3
a săra		
erau sărați	0,03	1
săptămînă	0,03	1
săptămîni	0,06	2
sătean		
săteni	0,03	1
sătuc	0,03	1
scară		
scara	0,03	1
scaun	0,03	1
scaune	0,06	1
schi	0,03	1
a schimba		
s-au schimbat	0,03	1
scîrbă	0,03	1
a scrie		
scrii	0,03	1
am scris	0,03	1
e scrisă	0,03	1
a se scula		
m-am sculat	0,26	3
sculă		
sculele	0,03	1
scump		
foarte scump	0,03	1
seară	0,03	1
selenar		
selenare	0,06	1
a semăna, intranz., „a se asemăna"		
seamănă	0,03	1
a semna		
am semnat	0,03	1
serie	0,03	1
a servi		
au servit	0,03	1
simetrie	0,03	1
simplu	0,03	1
mai simplu	0,03	1
singur	0,03	1
singură	0,03	1
sistematic		
foarte sistematic	0,03	1
soare		
soarele	0,03	1
social	0,03	1
socială	0,1	1
sociolingvistică	0,03	1

	(Frecvență)	(Repartiție)
solemn		
foarte solemnă	0,03	1
somn „pește"	0,03	1
sonagramă		
sonagramele	0,03	1
a se spăla		
m-am spălat	0,06	2
special	0,03	1
specialitate	0,03	1
specific		
foarte specific	0,03	1
a spera		
sper	0,13	2
spital	0,03	1
splendid	0,03	1
spre	0,13	4
a spune		
spun	0,03	1
nu spun	0,03	1
spuneam	0,03	1
spunea	0,06	1
spuneau	0,06	2
am spus	0,06	2
a spus	0,13	3
s-a spus	0,03	1
au spus	0,03	1
să spun	0,4	4
a sta		
nu stăm	0,03	1
stăteai	0,03	1
stăteau	0,03	1
am stat	0,03	1
au stat	0,06	2
vom sta	0,03	1
o să stăm	0,03	1
să stea	0,03	1
stai !	0,03	1
de stat	0,03	1
a sta jos		
am stat jos	0,03	1
a sta la masă „a mînca"		
am stat la masă	0,03	1
a se stabili		
se stabilește	0,03	1
statistică, adj.	0,03	1
stație		
stații	0,06	2
stradă	0,06	2
strada	0,03	1

	(Frecvență)	(Repartiție)
străzii	0,03	1
a strica		
a stricat	0,03	1
a se strica (timpul...)		
s-a stricat timpul	0,03	1
strîmb		
strîmbe	0,03	1
a strînge		
am strîns	0,06	2
să strîngă	0,3	1
a stropi		
am stropit	0,03	1
structură		
structura	0,06	1
substanță		
substanțe	0,03	1
suc	0,03	1
suc		
a se sui	0,03	1
m-am suit		
supărat		
foarte, foarte supărați	0,03	1
supraviețuitori (ironic)	0,03	1
a supune „a face ca o substanță să fie expusă unei acțiuni, unui tratament"		
supun	0,03	1
șalău	0,03	1
șalupă	0,06	1
șalupa	0,13	1
școală		
școala	0,03	1
școala normală	0,03	1
și, conj.	5,76	4
și, adv.	1,43	4
și așa mai departe	0,03	1
și cu	0,06	2
a ști		
știu	0,03	1
nu știu	0,4	4
știi	0,6	2
știa	0,03	1
să știi	0,16	2
șui	0,03	1
tabără	0,03	1
tare	0,06	1

	(Frecvență)	(Repartiție)
mai puțin tare	0,03	1
foarte tare	0,06	2
tată		
tata	0,06	1
a se termina		
se terminaseră	0,03	1
text	0,03	1
timp	0,13	2
timpul	0,3	2
tinerețe	0,03	1
toc		
tocurile	0,03	1
tocmai	0,03	1
tot	0,53	4
toată	0,1	3
totul	0,03	1
toți	0,06	1
toate	0,03	1
tot așa	0,03	1
total	0,03	1
totală	0,03	1
totuși	0,06	1
a trage a somn		
trage a somn	0,03	1
tramvai		
tramvaiul	0.06	1
tramvaiele	0,06	1
traseu	0,03	1
traseul	0,13	2
a trata „a discuta despre..."		
am tratat	0,03	1
a trebui		
trebuie	0,13	3
nu trebuie	0,03	1
trebuiau	0,03	1
a trebuit	0,06	1
au trebuit	0,03	1
trecător		
trecători	0,03	1
a trece		
trec	0,03	1
trece	0,03	1
treceam	0,03	1
am trecut	0,1	2
a trecut	0,03	1
au trecut	0,1	2
a trimite		
a trimis	0,03	1
troleibuz	0,03	1

	(Frecvență)	(Repartiție)
trotuar		
trotuare	0,03	1
tu	0,13	2
ție	0,03	1
îți	0,03	1
ți	0,03	1
ți-	0,06	2
-ți	0,46	4
te	0,03	1
te-	0,03	1
tunel		
tunele	0,03	1
tutungerie	0,03	1
țară		
țări	0,03	1
țigară		
țigări	0,03	1
a ține „a dori"		
țin	0,03	1
țînțar		
țînțari	0,03	1
a uda		
să ud	0,03	1
a uita		
am uitat	0,03	1
a se uita		
m-am uitat	0,06	2
să mă uit	0,03	1
uite !	0,06	2
uitați-vă !	0,03	1
ultim		
ultimii	0,03	1
a umbla		
umbli	0,03	1
umbrelă		
umbrela	0,03	1
un, art.	0,53	4
unul	0,03	1
una	0,1	2
unui	0,03	1
unei	0,03	1
unii	0,03	1
unor	0,03	1
unde	0,23	3
a urca		

	(Frecvență)	(Repartiție)
am urcat	0,03	1
a se urca		
m-am urcat	0,03	1
ne-am urcat	0,06	1
s-au urcat	0,03	1
uriaș, adj.		
uriașe	0,03	1
următor		
următoarea	0,03	1
ușă	0,03	1
ușii	0,03	1
va să zică	0,03	1
vară „verișoară"	0,03	1
a varia		
variez	0,03	1
variază	0,03	1
variație		
variații	0,03	1
varză	0,03	1
a vedea	0,03	1
văd	0,06	1
nu văd	0,03	1
vezi	0,03	1
nu vezi?	0,03	1
vedeai	0,03	1
am văzut	0,4	3
n-am văzut	0,06	1
a văzut	0,03	1
au văzut	0,1	2
să văd	0,2	4
să nu vezi	0,03	1
să vadă	0,03	1
să vedem	0,06	1
a veni		
vine	0,03	1
venim	0,03	1
am venit	0,15	3
ai venit	0,03	1
a venit	0,1	2
au venit	0,06	1
să vină	0,03	1
o veni	0,03	1
venind	0,03	1
a-ți veni o idee		
îți vine [a 4-a] idee	0,03	1
venire	0,03	1
venirii	0,03	1

Formă	Lemă	(Frecvență)	(Repartiție)
	verbal	0,03	1
	veșnic		
veșnica		0,03	1
	victorios(ironic)		
victorioasă		0,03	1
	vin, subst.	0,03	1
	viteză	0,06	1
	vizită, subst.		
vizita		0,03	1
	a vizita		
am vizitat		0,1	1
au vizitat		0,03	1
să vizitez		0,03	1
să vizităm		0,03	1
	a voi		
voiam		0,03	1
	a vopsi		
nu se vopsește		0,03	1
	a vorbi		
vorbea		0,06	1
am vorbit		0,06	1
a vorbit		0,06	1
s-a vorbit		0,03	1
vorbisem		0,03	1
să vorbesc		0,03	1
	vreme	0,06	1
vremea		0,06	1
	vreo	0,43	3
	vreodată	0,06	1
	a vrea		
vreau		0,26	4
vrei		0,06	1
vrem		0,03	1
n-au vrut		0,06	1
	yacht		
yachtul		0,03	1
	a se zbate		
se zbăteau		0,03	1
	a zbura		
zburînd		0,03	1
	zdravăn		
zdravănă		0,03	1
	a zdruncina		
să nu zdruncine		0,03	1

		(Frecvență)	(Repartiție)
	zi	0,3	3
ziua		0,1	2
zilei		0,03	1
zile		0,3	3
	zi de zi	0,03	1
	ziar	0,1	1
	a zice		
ziceau		0,03	1
a zis		0,06	1
să zic		0,1	1

7. Materialul excerptat este prea restrîns pentru a ne permite interpretări lexicale amănunțite.

Există, totuși, similitudini în raport cu cercetări făcute asupra unui număr mai mare de cuvinte, după cum vom vedea în cele ce urmează.

Pornind de la tabelul anexat, observăm că, în ordinea rangurilor, cuvintele cele mai frecvente [43], pentru eșantioanele considerate, sînt : *și* conj. (5,76), *că* (3,36), *a fi* (3,14), *la* (2,06), *cu* (1,73), *de* (1,63), *eu* (1,56), *în* (1,5), *și* adv. (1,43), *care* (1,26), *a ști* (1,25), *o* art. și *pe* (1,2), *a vedea* (1, 12), *a face* (1, 1), *puțin* (1,06) *ce* (1,03).

Ca și în alte liste de cuvinte, rangul cel mai mic este ocupat de părți neflexibile ale vorbirii, verbe auxiliare, pronume [44]. Verbele și substantivele care exprimă noțiuni apar la ranguri mai mari, deci cu frecvențe mai mici și cu repartiții, în general, mai limitate.

În materialul discutat, la întrebarea « Ce a făcut subiectul astăzi ? », vorbitorii au dat răspunsuri care se încadrează în următoarele teme : programul propriu-zis al vorbitorilor în ziua respectivă (*a*) — din care se desprind relatarea acțiunilor legate de munca lor (în cazul particular, cercetarea științifică) (*b*) și activitatea din perioada în care erau anchetați (*c*).

Pentru prima temă (*a*) — care cuprinde mai multe „cîmpuri lingvistice" [45] — cităm cuvintele [46] din cîmpurile lingvistice ale noțiunilor : „acțiune cotidiană legată de diverse necesități biologice" : *a bea*, *a se culca*, *a dormi*, *a face baie*, *a se îmbrăca*, *a mînca*, *a sta la masă*; „casă" : *acasă*,

---

[43] Avem în vedere, deocamdată, numai cuvintele cu frecvența peste 1%.

[44] Situația este asemănătoare cu cea semnalată de V. Șuteu, *lucr. cit.*, p. 438, care a determinat prin metoda statistică frecvența cuvintelor în limba literaturii beletristice românești, pe un material de 50 000 de cuvinte.

[45] Cf. definiția lui E. Coșeriu : „Das Ende eines Wortfeldes ist erreicht, wenn bei einer Opposition die Gesamtbedeutung des Feldes (= Archilexem) als distinktiv angenommen werden muss" (*Probleme der Romanischen Semantik*, Vorlesungen gehalten im WS 1965/66 an der Universität Tübingen, p. 49).

[46] Situația este simplificată de faptul că în limba vorbită, cel puțin din cercetările de pînă acum — și din exemplele noastre — , cuvintele nu pun probleme semantice speciale. Abstracție făcînd de cîteva excepții, ele apar, în general, cu sensul lor de bază sau cu sensuri destul de precise.

apartament, baie, balcon, cameră, casă, noptieră, rufe; „magazin": (depozit de) *lemne, tutungerie*; „mijloace de transport": *tramvai, troleibuz*; „mîncare": *cafea, ceai, dulceață, friptură, micul dejun, pîine*; „momente ale zilei": *azi, dimineață, după masă*; „obiecte uzuale": *țigări, ziar*; „rudenie": *copil, familie, familion, fetiță* etc.

Din tema a doua (*b*) fac parte cuvine legate de noțiunea „profesiune" (lingvistică), de exemplu: *condică* (de prezență), *consoane, hîrtie, laborator, metodă, problemă, proces de gîndire, sociolingvistică, sonagramă, statistică, text, verbal* etc.

Tema a treia (*c*) se ilustrează printr-un mare număr de cuvinte privitoare la „locuri": *deltă, localitate, mal, mare, (*subst.*), nisip, pădure, plajă, port, sătuc, tabără, a vizita* etc.; „vacanță": *articole de plajă, autocar, baracă, camping, cherhana, colac de salvare, drum, dus-întors, excursie, a face un circuit, a face o excursie, a face plajă, a face pregătiri, a se instala*; „vreme": *a avea vreme bună (proastă), a se face soare, furtună, a ploua, soare, a se strica timpul* etc.

Unitățile înregistrate reflectă un sector limitat al limbii. O parte dintre ele ar putea intra într-un vocabular de bază, dar tot aici figurează suficiente cuvinte puțin uzuale, legate de subiecte absolut ocazionale, ca de exemplu: *cimitir, mormînt, musulman*, adj., *negru*, subst., *piersică, selenar* etc. Nici datele privitoare la repartiție nu sînt probante pentru aspectul vorbit al limbii române: repartiția 4 s-a înregistrat numai pentru cuvinte părți neflexibile de vorbire, verbe auxiliare, pronume, ca: *a, acasă, acolo, acuma, aia, asta, cînd, cum, dacă, de la, din, ea, fiindcă, însă, pe urmă, pentru, prea, prin, tot, tu, un*; cuvintele-noțiuni constituie excepții: *a crede, mașina, a mînca, a pleca, a putea, a spune, a vrea*. În realitate, numărul de cuvinte cu o repartiție mai largă nu este atît de restrîns.

Rezultatele se pot corecta, lărgind numărul „temelor" sau, cum s-a sugerat în lucrările de specialitate, abordînd o serie de „centre de interes" cît mai diferite[47]. Varietatea materialului ar determina și alte discuții. Între altele, ocurența unui număr mai mare de termeni abstracți ar pune probleme de interpretare semantică, pe care nu le putem neglija în analiza calitativă sau cantitativă a unei limbi.

8. Așa cum spuneam la începutul acestei prezentări (**2.0**), abordarea limbii vorbite pornind de la definiția statistică a limbii (**1.1**) ni se pare necesară.

La cîteva probleme însă, n-am găsit, pînă în prezent, soluții satisfăcătoare. Este cazul, în primul rînd, al segmentării textului, stabilirea numărului de unități creînd după cum am văzut (cf. **3**), situații speciale[48] pentru limba vorbită. În fond, problema care se pune este segmentarea mesajelor realizate numai la nivel abstract și exprimate parțial în vorbire. În al doilea rînd, materialul înregistrat ne conduce la întrebarea: *cît de multe* trebuie să fie temele sau, altfel spus, centrele de interes ilustrate într-o analiză cantitativă a limbii vorbite? Cu ce pondere, după ce criteriu, urmează să intre ele în totalul de ocurențe considerate ca alcătuind o listă generală — sau un ansamblu de liste — avînd ca scop final Dicționarul de frecvență — caracteristică aspectului *limbă vorbită* dintr-o limbă dată (cf. **7**)?

---

[47] G. Gougenheim, R. Michéa, P. Rivenc, A. Sauvageot, *lucr. cit.*

[48] În afară de problemele generale semnalate pentru analiza lexicostatistică a *oricăror* texte.

Dacă asupra cantității – volumul numeric total al materialului – indicații prețioase pentru mărimea eșantionului (ca sumă de eșantioane) pot fi obținute prin calcularea diverșilor parametri matematici[49], rămîne însă incertă calitatea pe care trebuie s-o aibă acest material.

Credem că ceea ce putem obține este o sumă de imagini (statistice, formalizate) dintr-un domeniu sau altul, dar nu o imagine globală a limbii vorbite, rezultată numai dintr-o analiză matematică, fie ea și cu corectivele lingvistice de rigoare. Pentru studiul limbii vorbite, intuiția lingvistică[50] rămîne un element primordial.

Mai stabilizată, mai puțin fluctuantă, limba scrisă prezintă, desigur, altă situație. În cazul respectiv, utilizînd eșantioane destul de largi și fiind atenți ca stilurile cele mai importante să fie reprezentate în materialul înregistrat, credem că ne vom putea pronunța în termenii unei descrieri cantitative probante.

Noiembrie 1969

Centrul de cercetări fonetice și dialectale, București, Calea Victoriei 194

[49] Cf., de exemplu, cele spuse cu privire la : mărimea eșantionului, eroarea-standard etc. în lucrările noastre, *Fonostatistica limbii române*, București, 1968, p. 24, și *Probleme generale de lexicostatistică*, II, în SCL XXI, 1970, nr. 5 (sub tipar).

[50] Cităm în această privință, între altele, argumentele lui Al. Graur, *Statistică și precizie*, în SCL XVII, 1966, 4, p. 379–386 – aplicabile după părerea noastră, în primul rînd limbii vorbite.

TRĂSĂTURI SPECIFICE ALE COMPUNERII ÎN LIMBA ROMÂNĂ LITERARĂ ACTUALĂ

DE

FLORICA DIMITRESCU

Omagiu profesorului *Gianfranco Folena* (Padova), cu ocazia împlinirii vîrstei de 50 de ani

În faza actuală a limbii române literare, compunerea reprezintă un important mijloc de îmbogăţire a lexicului [1], în special în limbajul cultivat, în stilul tehnico-ştiinţific şi în cel publicistic[2]. Într-adevăr, astăzi, în româna literară există un mare număr de cuvinte compuse, în care, în majoritatea cazurilor, al doilea constituent imediat este apoziţia [3] primului, ca de ex. : *actor-cetăţean*, *an-lumină*, *angajat-mandatar*, *arhitect-şef*, *bloc-lamă*, *bloc-turn*, *cartier-satelit*, *casă-laborator*, *cifră-record*, *ciorap-pantalon*, *club-bar*, *declaraţie-program*, *macara-turn*, *oraş-erou*, *pictor-decorator*, *raid-anchetă*, *sală-studio*, *spectacol-lectură*, *stradă-coridor*, *student-actor*. Termeni ca cei citaţi sînt des utilizaţi nu numai în vorbire, ci şi în scris, ceea ce demonstrează vitalitatea procedeului în discuţie, cel puţin în zona lingvistică amintită.

În cele ce urmează nu vom discuta dacă anumite secvenţe de unităţi lingvistice semnificative constituie un singur cuvînt sau o succesiune de cuvinte [4] şi nici nu vom examina productivitatea diverselor tipuri de compunere în limba literară actuală — probleme care constituie obiectul unei lucrări a noastre în curs de elaborare — , ci vom semnala cîteva dintre caracteristicile noilor formaţii, cuvinte recente (neînregistrate în lucrările de

---

[1] Această observaţie, privitoare la aspectul actual al limbii române, întăreşte constatarea după care „evoluţia compunerii româneşti se caracterizează printr-o necontenită creştere atît a numărului de tipuri, cît şi a inventarului fiecăreia dintre ele, ceea ce demonstrează intensitatea procedeului compunerii în limba noastră". Fulvia Ciobanu, şi F. Asan în *Actes du X-e Congrès international des linguistes*, Bucureşti, 1967 (sub tipar).

[2] Vezi Florica Dimitrescu, în LR XI, 1962, nr. 4, p. 396 — 399 şi în *Actes du X-e Congrès international des linguistes* (sub tipar) ; ideea aceasta apare şi la H. Mirska, în *Studii şi materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română* (SMFC), Bucureşti, 1959, I, p. 187, 189, şi, cu unele rezerve, la Al. Graur, *La romanité du roumain*, Bucureşti, 1965, p. 65, şi în *Tendinţele actuale ale limbii române*, Bucureşti, 1968, p. 268.

[3] Despre ponderea acestui procedeu de compunere în limba română vezi Halina Mirska, *op. cit.*, p. 174, 188 ; pentru limba franceză, productivitatea procedeului în discuţie a fost studiată de Vlasák Václáv, în „Philologica pragensia" 9 (48), 1966, nr. 1, p. 34 ş.u.

[4] Unele dintre formaţiile noi semnalate mai jos corespund „sinapsiei" (fr. *synapsie*) discutate de E. Benvéniste, *Formes nouvelles de la composition nominale*, în „Bulletin de la Société de linguistique de Paris" (BSL), 61, 1966, 1, p. 90—95 ; termenul a fost reluat de exemplu de L. Guilbert în „Langue française" (Lg. fr.), 2, mai 1969, p.76, n. 1.

specialitate şi dicţionare), excerptate din presa cotidiană [5] într-un răstimp de 9 ani — 1960—1969—, şi implicit ale constituenţilor imediaţi din care sînt alcătuite acestea.

I. În limba actuală se manifestă o anumită preferinţă către compuse formate — prin juxtapunere [6] — din două segmente echivalente ca forţă, din constituenţi imediaţi de un tip special, în care focarul şi vecinătatea îşi pot „schimba" între ele locurile. Această situaţie există, ca tip, în limbile romanice [7], dar ceea ce poate fi surprins ca nou astăzi este, pe de o parte, numărul crescînd de formaţii de acest fel şi, pe de altă parte, posibilitatea reversibilităţii raporturilor determinat-determinant [8], capacitatea de permutare a elementelor formative fără ca sensul degajat de constituent să sufere vreo modificare. De exemplu :
actor-poet faţă de *poet-actor* :

a) ... prilej pentru a-l revedea în rolul Ion pe *actorul-poet* Emil Botta („Inf. Buc.", XVII, 5 007, 24. IX. 1969, p. 2, col. 1) [9].

b) ... întîlniri — la graniţa între arte — cu *poetul-actor* Emil Botta („Săpt. cult.", VII, 38 (352), 19. IX, 1969, p. 3, col. 3). *bufet-bar* este perfect echivalent cu *bar-bufet* :

a) Unul dintre autobuze destinat trupei de actori este prevăzut cu cabine cu duşuri şi cu *bufet-bar* pentru public, iar o altă maşină transportă generatorul pentru energie electrică („Rom. lib.", XXV, 6 924, 21.I.1967, p. 3, col. 7, 8).

b) Clişeul de mai sus înfăţişează un aspect din acest ultim *bar-bufet* („Rom. lib.", XXV, 7 118, 8. IX 1967, p. 1, col. 6).

De observat că, în exemplele de care dispunem pentru acest caz, termenii A + B deveniţi B + A apar în numeroase cazuri chiar în acelaşi context mai larg, ceea ce constituie o dovadă a împrejurării că, semantic, conţinutul segmentului a rămas acelaşi, deci că nu se pune problema „predominării" [10] unuia dintre cei doi constituenţi ; de exemplu :
actor-cîntăreţ şi *cîntăreţ-actor* :

În activitatea teatrului există căutări spre depăşirea unor anume clişee şi stereotipii, spre o formare mai complexă a unui *actor-cîntăreţ* sau

---

[5] Vezi observaţiile lui R. Criado de Val : „La influencia de los periódicos, revistas, y radio en nuestro lenguaje actual y future e incalculable ... diariamente sufrimos, para bien o mal, la lección indirecte de su lecture y nos contagiamos de su modos de expresión", *Fisionomia del idioma español*, ed. a II-a, Madrid, 1957, p. 13.

[6] În *Limba română actuală* (LRA), Iaşi, 1943, p. 230, Iorgu Iordan nota că juxtapunerile în limba română, „sînt puţin numeroase şi imitate, toate, după formule străine, deşi procedeul nu-i absolut necunoscut limbii noastre". Pare surprinzătoare observaţia lui A. Sauvageot, *Portrait du vocabulaire français*, Paris, 1964, p. 111, despre „inaptitudinea de origine structurală a limbii franceze de a forma compuse prin simple juxtapuneri" în raport cu germana şi cu alte limbi, ca maghiara, estoniana, daneza, suedeza sau norvegiana, care calchiază compusele germane corespunzătoare, cînd se ştie că mulţi cercetători mai vechi ai istoriei limbii franceze (ca de ex. A. Darmesteter, *Cours de Grammaire historique*, partea a III-a, Paris (f.a.) p. 9) sau mai noi (de ex. L. Guilbert, în „Le français moderne" [Fr. mod.] IV, 1959, p. 284 ş.u.) consideră că formaţiile prin juxtapunére sînt numeroase în această limbă.

[7] Vezi Meyer-Lübke, *Grammatik der romanischen Sprachen*, II, Leipzig, 1894, p. 585—586, în care tipul amintit este exemplificat prin it. *piantanimale, cassapanca*.

[8] Pentru problema generală a raportului determinat-determinant, vezi Troubetzkoy, în „Mélanges de linguistique Charles Bally", Geneva, 1939, p. 75 şi urm.

[9] Inconsecvenţele în utilizarea linioarei în exemplele citate mai jos se explică prin felul de scriere întîlnit în ziarele din care am extras citatele.

[10] Vezi Ch. A. Séchehaye, *Essai sur la structure logique de la phrase*, Paris, 1950, p. 62.

cîntăreț-actor, spre profesionalizarea interpreților („Scînteia", XXXV, 7 057, 31.VII.1966, p. 4, col. 6 – 7 ; vezi și „Flacăra", oct. 1969 (titlu pe coperta a II-a) : *cîntărețul-actor* sau *actorul-cîntăreț*. Cum preferați ...
clasă-laborator și *laborator-clasă* :

Pe linia continuei perfecționări și modernizări a procesului de învățămînt se înscrie și punerea în funcțiune a primului *laborator-clasă* din regiunea Cluj, amenajat în incinta liceului din localitate. Sala-amfiteatru ce adăpostește *clasa-laborator* este înzestrată cu 40 de semi-cabine fonice, microfoane, difuzoare ... („Rom. lib.", XXIV, 6 888, 9. XII. 1966, p.1, col. 4 – 5).

erou-copil și *copil-erou* :

Silvia încetase să mai fie actrița întruchipînd toată gama *eroilor-copii*, de la Gavroche la Nică Fără Frică. *Copilul-erou* era ea însăși („Inf. Buc.", XVII, 5 038, 30. X. 1969, p. 2, col. 7).

spital-policlinică și *policlinică-spital* :

La Hîrșova s-a dat în folosință un nou *spital-policlinică*, cu secții de chirurgie, interne, radiologie, fiziologie, O.R.L., oftalmologie, ginecologie etc., în care se pot efectua lunar aproape zece mii de consultații ... de asemenea *policlinica-spital* are un laborator și o farmacie („Scînteia", XXXVI, 7 202, 24. XII. 1966, p. 3, col. 4).

II. O altă particularitate a compuselor limbii literare actuale este r e p e t a b i l i t a t e a c o n s t i t u e n t u l u i s e c u n d. Această trăsătură specifică a fost sesizată de Iorgu Iordan în LRA p. 230, cînd notează în paranteză în dreptul juxtapunerii *casă-model* : „și alte substantive în locul lui *casă*". Observații asemănătoare sînt făcute la p. 231, *op. cit.*, în legătură cu *locomotivă-tip*, *regină-mamă*. Constituentul al doilea este, de cele mai multe ori, un substantiv (uneori și adjectiv) care achiziționează cu timpul valoare calificativă.

În limba actuală ne referim la constituente de tipul *scenă-cheie*, *întrebare-cheie* ; *piesă-document*, *fotografie-document* ; *stație-pirat*, *avion-pirat* etc., în care focarul asupra căruia se efectuează operația de substituire este, respectiv, *scenă*, *întrebare*, *piesă* etc., iar vecinătatea (contextul) *cheie*, *document* sau *pirat*.

În ordine descrescătoare notăm în continuare, pe baza materialului care ne-a stat la dispoziție, următoarele clase de distribuție ale termenilor mai des întîlniți în situația descrisă :

Locul întîi îl ocupă, și nu numai în limba română, **cheie**, a cărei clasă de distribuție cuprinde 23 de membri în formațiile recent înregistrate : *factor-~*, *film-~*, *condiție-~*, *conflict-~*, *operă-~*, *episod-~*, *cuvînt-~*, *capitol-~*, *imagine-~*, *silabă-~*, *poziție-~*, *scenă-~*, *frază-~*, *precizare-~*, *idee-~*, *ipostază-~*, *împrejurare-~*, *întrebare-~*, *secvență-~*, *replică-~*, *post-~*, *element-~*, *punct-~*.

Clasa de distribuție **școală** cuprinde 11 membri : *rol-~*, *joc-~*, *traseu-~*, *spectacol-~*, *restaurant-~*, *hotel-~*, *atelier-~*, *azil-~*, *fregată-~*, *bandă rulantă-~*, *navă-~*.

Clasa de distribuție **document** cuprinde 8 membri : *spectacol-~*, *teatru-~*, *piesă-~*, *film-~*, *dramă-~*, *fotografie-~*, *peliculă-~*, *foto-~*.

Clase de distribuţie cu 7 membri : **anchetă** : *film-~*, *radio-~*, *teatru-~*, *buletin-~*, *emisiune-~*, *foileton-~*, *documentar-~*.

pirat: *radio-~*, *staţie-~*, *emisiune-~*, *navă-~*, *avion-~*, *ediţie-~*, *cisternă-~*.

model : *cinematograf-~*, *sat-~*, *structură-~*, *statut-~*, *lot-~*, *păşune-~* *vînătoare-~*.

Clase de distribuţie cu 5 membri : **fulger** : *spălătorie-~*, *interviu-~*, *turneu-~*, *replică-~*, *tur-~*.

pilot : *staţie-~*, *liceu-~*, *plan-~*, *uzină-~*, *experienţă-~*.

Clase de distribuţie cu 4 membri : **lecţie** : *conferinţă-~*, *film-~*, *concert-~*, *disc-~*.

gigant : *film-~*, *restaurant-~*, *local-~*, *cerb-~*.

etalon : *faptă-~*, *magazin-~*, *unitate-~*, *gospodărie-~*.

monstru : *proces-~*, *film-~*, *uzină-~*, *copil-~*.

simbol : *sculptură-~*, *cap-~*, *întrebare-~*, *scenă-~*.

Clase de distribuţie cu 3 membri : **fluviu** : *raport-~*, *film-~*, *interviu-~*.

record : *cifră-~*, *timp-~*, *vîrf-~*.

maraton : *interviu-~*, *turneu-~*, *tele-~*.

limită : *clipă-~*, *stare-~*, *situaţie-~*

mamut : *spectacol-~*, *pod-~*, *film-~*.

Clase de distribuţie cu 2 membri : **bilanţ** : *calcul-~*, *discurs-~*.

Clase de distribuţie cu un membru : **program** : *declaraţie-~*.

şoc : *fapt divers-~*.

frînă : *cauză-~*.

vîrf : *moment-~*.

În general, considerăm că termeni ca cei amintiţi, fiind frecvent utilizaţi, îşi pierd treptat semnificaţia iniţială şi devin — cu timpul, printr-un proces îndelungat — simple afixe [11]. În exemplele discutate ne aflăm deci în faţa unui caz de tranziţie a unor segmente de la statutul de elemente de compunere (cu poziţia II) la acela de afixe [12].

Desigur, ne putem întreba asupra rolului semantic jucat de elementul secund. După cum se poate remarca, în cazul în speţă *cheie*, *bilanţ*, *fluviu* etc. sînt morfeme care, în analiza distribuţională, diferă de substantivele independente *cheie*, *bilanţ*, *fluviu* [13], astfel încît sînt clare „distanţele" dintre, pe de o parte, *condiţie-cheie*, *rol-şcoală*, *film-fluviu* şi, pe de altă parte, aceleaşi cuvinte în contextele : „am uitat *cheia* acasă", „s-a clădit o nouă *şcoală*", „podul de peste *fluviu*" etc. În formaţiile amintite mai

[11] W.v. Wartburg, *Problèmes et méthodes de la linguistique*, ed. II-a, Paris, 1963, p. 78, arată că trecerea de la compoziţie la derivaţie se poate efectua prin slăbirea unui membru al compoziţiei, în cazul nostru, elementul al doilea.

[12] Vezi articolul nostru, „*Notes sur les suffixoïdes*", în RRL XIV, 1969, nr. 1, p. 5.

[13] Cazuri asemănătoare vezi şi în A. Sauvageot, *op. cit.*, p. 105, 109 ; în Lg. fr. 2, mai 1969, p. 65, aceste cuvinte, la care se adaugă şi altele (*pirate*, *fiction*), sînt clasificate ca „mots pleins à fonction de suffixe". J. Dubois, *La dérivation en linguistique descriptive et en linguistique transformationnelle*, în „Travaux de linguistique et de littérature", VI, 1968, I, p. 30 — 31, analizează fenomenul acesta foarte activ în limba franceză dînd exemple ca : *clef*, *pilote*, după ce în *Étude sur la dérivation suffixale . . .* , Paris, 1962, p. 3, afirmase : „ils sont issus certes des lexèmes *clef*, *pilote*, *moteur*, mais ils sont profondement différentes d'eux par leur emploi syntagmatique".

sus, elementul secund are rolul de a aduce o „modificare" [14], de a introduce substantivul într-o categorie semantică deosebită ; prevăzute cu „morfeme" de acest tip, noile formații pot fi clasificate în diferite grupe din punct de vedere semantic, în care „numitorul comun" este tocmai segmentul secund. Astfel, se conturează arhisemantemul „model, ghid" care apare exprimat de morfemele *școlă, lecție, model, etalon, pilot, simbol*. Substantivele *monstru, mamut, fluviu* (cărora li se adaugă adjectivul propriu-zis *gigant*) exprimă arhisemantemul „mare, gigantic, imens". Arhisemantemul „rapid" are ca morfeme elementele *fulger, maraton*, iar arhisemantemul „extremitate", morfemele *limită* și *vîrf* (evident, situațiile expuse nu epuizează posibilitățile limbii ; ne-am referit însă numai la materialul avut la îndemînă).

Trebuie făcute două observații la cele de mai sus. Mai întîi, că în interiorul grupărilor operate după criteriul semantic nu trebuie absolutizată identitatea morfemelor, la fiecare putîndu-se releva note semantice suplimentare. De exemplu, în *pilot*, se include ideea de „primat", în raport cu *model* (astfel că o *uzină-pilot* nu poate fi „egală" cu o *uzină-model*, în timp ce aceasta din urmă este echivalentă cu o *uzină-etalon*). Un alt caz : unul dintre elemente poate avea sensuri diferite originar păstrate și în noile formații. Să se compare, de exemplu, *proces-monstru* și *film-monstru* cu *copil-monstru* [15]; *maraton*, în raport cu *record* și *fulger*, conține, pe lîngă ideea de lungime, nuanța de „obositor" [16].

A doua observație, legată de prima, este că, în cazurile amintite, „sinonimia" dintre diferitele posibilități de exprimare prin constituentul al doilea este totuși atît de mare, încît termenii pot fi, uneori, interșanjabili. De exemplu : în materialul citat se constată că în interiorul unei anumite sfere semantice elementele pot comuta. De exemplu : *film-monstru* și *film-gigant* sau *turneu-fulger* față de *turneu-maraton*.

De asemenea, ne putem imagina o nouă formație de cuvinte de tipul *roman-gigant*, alături de formația mai veche și deja introdusă în limbă — deși neînregistrată de dicționare — *roman-fluviu* [17]; de asemenea în cadrul arhisemantemului „model, ghid" nu ar constitui o surpriză ca în loc de *unitate-etalon* să se întîlnească **unitate-model* sau alături de *film-lecție* să apară **film-școală*.

Aceste cazuri, unele, după cum am văzut, deja consemnate în limbă, iar altele numai presupuse, ne permit să considerăm că avem de-a face aici cu un caz particular de derivație sinonimică [18].

În fine, sîntem datori o explicație. De ce am introdus în categoria de care ne ocupăm, a cuvintelor cu un constituent imediat poziția II repetabil, termeni care apar, în exemplele noastre, numai de 2 ori (*bilanț*) sau chiar o singură dată (*frînă, vîrf, șoc, program* etc.). Nu am eliminat substantivele citate din două motive : pe de o parte din cauză că, așa cum am menționat anterior, în articolul de față ne-am bazat exclusiv

---

[14] E. Coseriu, *Les structures lexématiques*, în „Zeitschrift für französische Sprache und Literatur", 1968, 1, p. 13.

[15] E. Coseriu, *op. cit.*, p. 10: „Un lexème peut fonctionner dans plusieurs champs à la fois".

[16] Cf. pentru limba franceză *séance-marathon* (Lg. fr., 2, mai 1969, p. 66).

[17] Discutată de Iorgu Iordan în LRA, p. 230.

[18] Vezi Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române*, București, 1944, p. 344.

pe fişele extrase de noi, timp de 9 ani, din presa zilnică, şi este sigur că ne-au ,,scăpat'' unele formaţii, şi, pe de altă parte, din cauză că cel puţin în limba vorbită este foarte posibil să apară noi creaţii în care să figureze *vîrf* sau *frînă* ca element secund în construcţii de tipul **stare-vîrf*, **situaţie-vîrf*, **rezultat-frînă* etc. În aceste cazuri trebuie să considerăm clasa de distribuţie d e s c h i s ă.[19]

III. O caracteristică larg răspîndită printre compusele actuale este c o m p l e x i t a t e a lor; într-adevăr, un număr relativ mare de formaţii noi poate fi analizat în mai mult de doi constituenţi imediaţi sau dintr-un constituent imediat simplu şi altul complex[20]. Din acest punct de vedere, materialul cercetat permite gruparea compuselor recente în două specii:

a) cuvinte s u p r a c o m p u s e, alcătuite dintr-un compus binar — de obicei existînd anterior în calitate de compus –, la care se asociază un al treilea termen; acestea pot fi prezentate schematic prin variantele:

1.
$$\overset{(a_1)}{\underset{(a_2)}{A\,(+)}} + B$$

şi 2.
$$A + \overset{(b_1)}{\underset{(b_2)}{B\,(+)}}$$

după raportul dintre locul ocupat de termenul unic şi cel binar.

De exemplu, 1. *inginer-metalurg-şef*

$$\underbrace{a_1 \quad a_2}_{A} + B$$

şi 2. *congres-adunare-plenară*

$$A + \underbrace{b_1 \quad b_2}_{B}$$

1. După elementele alcătuitoare, supracompusele aparţinînd variantei 1:

$$\overset{(a_1)}{\underset{(a_2)}{A\,(+)}} + B$$

[19] De observat că formaţiile: *răstimp-fulger*, *dirijor-maraton*, *navă-gigant*, *termen-record*, *valoare-limită*, *caz-limită*, înregistrate ulterior (iunie 1970), întăresc ideea claselor de distribuţie d e s c h i s e; în mod special, exemplele *film-şoc* şi *rezumat-şoc* confirmă cele afirmate mai sus cu privire la clasele de distribuţie monomembre.

[20] Un tip similar de compoziţie apare în franceza actuală, unde schema cea mai simplă şi mai frecventă este ,,substantiv + sintagmă'', de ex. *président—directeur—général*, *conducteur—chef de groupe*, care corespunde tipului 2 din schemele noastre, vezi Lg. fr., 2, mai 1969, p.66

manifestă preferință pentru succesiunea SA/S

expoziție-agricolă / tîrg
s a s
vapor-gigant / pompier
bandă-rulantă / școală
fapt-divers / șoc

Destul de numeroase sînt și supracompusele alcătuite din SS/A:

stație-laborator / orbitală
s s a
minigeamandură-satelit / automată
vapor-pompă / gigant

Uneori este înregistrată succesiunea SS/S:

inginer-metalurg / șef
s s s
arhitect-șef / de oraș

Într-un singur caz am întîlnit o formație alcătuită din SA/A:

teatru mobil- / pliant
s a a

2. În supracompusele de tipul A + B (b_1) (+) (b_2)

apar sau numai substantive de tipul S/SS:

meloman- / colecționar de muzică
film- / jurnal al păcii
student- / club bar
magazin- / expoziție de mobilă
femeie- / om de știință

sau substantive combinate cu un adjectiv de tipul S/SA:

clădire- / monument istoric
s s a
congres- / adunare-plenară
dezbatere- / masă rotundă
ore- / muncă patriotică
femeie- / om viu
inimă- / plămîn artificial
expoziție- / tîrg internațional

sau A/SS (într-un singur ex.):

alb- / lumina zilei

Uneori divizarea corectă şi clasarea unităţilor aparţinînd supracompuselor este dificilă; astfel *magazin-/ expoziţie de mobilă* considerat de noi susceptibil a fi integrat în categoria

$$A + B \begin{matrix}(b_1)\\(+)\\(b_2)\end{matrix}$$

ar putea fi eventual interpretat ca *magazin-expoziţie/ de mobilă* (deci varianta 1), bineînţeles admiţînd o altă „înţelegere" a conţinutului, în primul caz „un magazin care serveşte drept expoziţie de mobilă", iar în a doua situaţie „un magazin care de obicei are rol de expoziţie şi care, în cazul respectiv, a găzduit mobile"; în al doilea caz se poate substitui *mobilă* cu *sticlărie, stofe* etc. (**magazin-expoziţie / de sticlărie, *magazin-expoziţie / de stofe* etc.).

Alte cazuri sînt însă clare; dovada ne-o dă imposibilitatea unor enunţuri reperate în cazul unei alte interpretări, de ex. în *expoziţie-agricolă / tîrg*, gruparea *agricolă-tîrg* nu este acceptabilă în cazul segmentării *expoziţie-/ agricolă tîrg*, după cum *fapt-divers / şoc* nu admite interpretarea *fapt- / divers şoc* din cauză că porţiunea a doua (*divers şoc*) nu este reperabilă.

În decupajele admise de noi mai sus am pornit de la principiul după care cea mai bună împărţire e aceea în constituenţi cu cea mai mare libertate de ocurenţă [21]. Evident, în cazul în care un segment este deja un compus (de ex. *adunare-plenară, club-bar*), problema nu se pune expres; ea devine însă acută în situaţia grupărilor mai libere sau mai puţin libere, în care caz avem „de ales", de exemplu între *clădire- / monument istoric* şi *clădire-monument / istoric*. În fond, ambele interpretări sînt posibile, dar am ales-o pe prima deoarece *monument istoric* poate să apară într-un mai mare număr de contexte (**mănăstire-/monument istoric*; **statuie- / / monument istoric* etc.) decît *clădire- monument*.

Nu trebuie să fim surprinşi dacă un acelaşi termen, într-un context asemănător, o dată ocupă un loc şi altă dată un altul. De exemplu *şef* în *inginer-metalurg / şef* şi *arhitect-şef / de oraş*. În primul caz *şef* apare independent (şi nu legat de *metalurg*: *inginer / metalurg-şef*) deoarece se referă la o persoană cu o funcţie specializată (nu *inginer*, în general, ci *inginer-metalurg*). În *arhitect-şef / de oraş*, *şef* se grupează cu *arhitect* şi se „opune" lui *de oraş*, care, eventual, ar putea fi comutat cu *de judeţ, de municipiu* etc.

În fine, nu este lipsit de interes de observat că uneori etapele apariţiei unui cuvînt supracompus pot fi surprinse în acelaşi context, de exemplu: *teatru mobil-pliant* provenit din *teatru-pliant*:

> În timpul discuţiilor . . . a propus achiziţionarea proiectului . . . pentru construirea unui *teatru mobil-pliant*, care să se poată deplasa la scurte intervale de timp în diferite colţuri ale regiunii. Este format din cinci mari autoremorci în care este încărcată construcţia pliantă a sălii. Construcţia *teatrului pliant* oferă condiţiile necesare unei audieri ireproşabile publicului spectator, obişnuit pînă acum cu spectacole în aer liber („Rom. lib.", XXV, 6 924, 21.I.1967, p. 3, col. 7–8).

[21] Vezi H. A. Gleason, *Introduction à la linguistique*, Paris, 1969, p. 111.

La fel *expoziție-tîrg internațional* provine din *expoziție-tîrg* sau *student-club-bar* s-a dezvoltat din *club-bar*, *vapor-gigant pompier* din *vapor-pompier* etc.

Contextele mai largi în care apar „originalele" permit un decupaj corect al supracompuselor.

b) Formații p l u r i c o m p u s e alcătuite din trei (eventual mai multe) secvențe independente juxtapuse (A + B + C(+ c)). Materialul cercetat permite constatarea că în această categorie toate elementele componente sînt substantive (S + S + S)

vitrină-bar-comodă
baraj-stăvilar-deversor
actor-dansator-cîntăreț
pantomimă-balet-desen fără cuvinte

Din exemplele discutate se poate trage o concluzie în legătură cu părțile de vorbire specifice constituenților imediați din formațiile citate, și anume predominarea tipului substantival propriu-zis și existența unui tip caracteristic pentru specia *a*, varianta 1 (necunoscut nici variantei 2 și nici speciei *b*), alcătuit din succesiunea SAS. Oricum, substantivul, cum este și normal, are mai mare importanță în secvențele citate decît adjectivul, care, cel puțin în exemplele avute la îndemînă, nu ocupă decît într-un singur caz locul întîi, el apărînd, de preferință, pe locul 3, ca în S/SA, sau SS/A, sau, mai rar, pe locul 2, ca în SA/S sau SA/A.

A. Phal [22] remarcă, pe drept cuvînt, că astfel de compuse foarte lungi nu vor intra probabil în dicționare, deși pentru specialiștii din domeniul științei și al tehnicii (de exemplu în medicină *inimă-plămîn artificial* sau în astronautică *stație-laborator orbital* sau *minigeamandură-satelit automată*) astfel de grupări au aceeași „coerență internă și același caracter de necesitate" ca un compus obișnuit pentru limba comună alcătuit din două elemente, de tipul *floarea-soarelui*.

Cele cîteva trăsături specifice discutate (mobilitatea segmentelor formative, prezența unor elemente repetabile secunde ca poziție și complexitatea) se întîlnesc — după cum am avut ocazia să amintim în cursul expunerii — în proporții diferite și în alte limbi în aspectul lor actual [23].

---

[22] *La recherche en lexicologie* au C.R.É.D.I.F. în Lg. fr., 2, mai 1969, p. 76.

[23] În special în limbile germanice ; din bibliografia foarte bogată pentru problema cuvintelor compuse în aceste limbi desprindem Marchand Hans. *The Categories and Types of Present--Day Englisch Word-Formation*, Wiesbaden, 1960 : vezi și articolele aceluiași din „Indogermanische Forschungen, Zeitschrift für Indogermanistik und allgemeine Sprachwissenschaft", 70, 1, 1965, p. 57 ș.u., și 2, 1965, p. 117 ș.u. ; Sparmann, H., *Neues im deutschen Wortschatz unserer Gegenwart*, în „Sprachpflege", 13, 1964, 8, p. 161 — 165 ; Grosse Rudolf, *Entwicklungstendenzen in der deutschen Sprache der Gegenwart*, în „Deutsch als Fremdsprache", Leipzig, 1, 1964, nr. 2, p. 1 — 6, dar și în limbile romanice, vezi, de ex., Fr. Tollemache, *Le parole composte nella lingua italiana*, Roma, 1945 ; J. Marouzeau în Fr. Mod. IV, 1957, p. 241—247, E. Benveniste, *art. cit.* etc.

De altfel, unele dintre formațiile citate nu sînt create pe teren românesc, ele nu reprezintă inovații românești, ci formații după un model străin (de ex. *roman-fluviu* după fr. *roman-fleuve*; *scenă-cheie* după fr. *scène-clef*), așa după cum unele — poate cele mai multe — nu sînt combinații durabile, stabile în limbă, ci realizări efemere, dar importantă pentru limba noastră este tocmai asimilarea procedeelor amintite, în care trebuie să vedem una dintre căile de modernizare a lexicului recent al limbii române.

Noiembrie 1969

Facultatea de limba și literatura română,

București, Str. Ed. Quinet 7

SEMANTICA DERIVATELOR CU SUFIXE DIN LIMBA ROMÂNĂ CONTEMPORANĂ

DE

ILEANA VINCENZ

0. În analiza semantică a derivatelor cu sufixe din limba română contemporană se pot utiliza mai multe metode, diferite între ele atît în privința principiilor teoretice pe care se bazează, cît și a tehnicii de lucru. Lucrarea noastră încearcă să pună în evidență faptul că, pentru unele clase de derivate, rezultatele analizei sînt mai interesante dacă se utilizează o anumită metodă și nu alta.

1.0.0. Prima etapă a analizei a constituit-o stabilirea parafrazelor corespunzătoare derivatelor cu sufixe, adică a relațiilor de sinonimie [1] dintre aceste derivate, unități ale structurii de suprafață, și secvențele din structura de adîncime care le-au generat. Această operație a fost efectuată, mult mai sumar, înainte de formularea regulilor sintactice de constituenți imediați și de transformare [2] prin care se generau derivatele. Dar, în acea etapă a analizei, nu interesa structura semantică a parafrazelor, ci doar structura lor sintactică : de exemplu, pentru diminutivele *anișor*, *băuturică*, *codruleț*, *unchișor* etc. nu se precizau trăsăturile semantice [3] ale substantivelor-bază *an*, *băutură* [4], *codru*, *unchi* etc., ci doar contextul /- Rel⁀Aux⁀place⁀vorbitor dativ⁀Y/.

1.1.0. Pentru parafrază acceptăm următoarea definiție, propusă de J. J. Katz în lucrarea *Analyticity and contradiction* : „(D_5) S_1 și S_2 sînt parafraze totale în raport cu caracterizările lor d_i și d_j dacă, și numai dacă, mulțimea de lecțiuni asociate nodului notat S în d_i și mulțimea de lecțiuni asociate nodului notat S în d_j au exact aceiași membri" [5].

---

[1] Vezi J.J. Katz, P. P. Postal, *An Integrated Theory of Linguistic Descriptions*, Cambridge, Massachusetts, 1965, p. 157.

[2] Vezi lucrarea noastră, *Generarea derivatelor cu sufixe în limba română contemporană*, în SCL XX (1969) nr. 4 (partea I), nr. 5 (partea a II-a).

[3] Definite ca unități care permit o descriere a lexicului sub forma unui sistem. Vezi J. J. Katz, J. A. Fodor, *The Structure of a Semantic Theory* (= *Semantic Theory*), în culeg. *The Structure of Language. Readings in the Philosophy of Language*, New Jersey, 1964, p. 497.

[4] Derivat, la rîndul lui, din verbul *bea*, forma *băut*.

[5] Vezi J. J. Katz, J. A. Fodor, *lucr. cit.*, p. 528.

Reţinem şi definiţia parafrazei parţiale, formulată astfel: „(D_4) S_1 şi S_2 sînt parafrazele unei lecţiuni în raport cu caracterizările d_i şi d_j, dacă, şi numai dacă, mulţimea de lecţiuni asociate nodului notat S în d_i şi mulţimea de lecţiuni asociate nodului notat S în d_j au o lecţiune în comun"[6].

Utilizarea acestor două definiţii presupune deci că sîntem de acord cu metodele de lucru care consideră marca sau trăsătura semantică drept unitatea minimală în analiză.

În ceea ce priveşte modul de ordonare a acestor unităţi semantice minimale, părerile sînt împărţite. Pentru început, vom accepta ideea propusă de teoria semantică transformaţională conform căreia mărcile constituie lecţiuni, adică şiruri reprezentabile ca ramuri ale unui graf[7], fiecare şir corespunzînd unui sens din semantica netransformaţională.

1.2.0. Stabilirea şi analiza parafrazelor au avut drept punct de plecare derivatele obţinute transformaţional, în forma lor ultimă de la nivelul fonologic, adică al structurii de suprafaţă. Ca urmare, am pornit de la derivat la sensurile lui şi nu invers.

Adoptarea acestui mod de lucru se bazează pe ipoteza conform căreia analiza semantică se poate efectua şi după ce au acţionat regulile sintactice[8], adică se aplică structurii de suprafaţă. În plus, dacă am fi plecat de la structura de adîncime, am fi constatat că nu orice sens înregistrat pentru unul dintre constituenţii din care se generează un derivat se regăseşte în acel derivat; analiza fiecărui sens în parte ne-ar fi condus la analiza semantică a limbii române, deci la schimbarea obiectului cercetării noastre.

1.2.1. Înainte de analiza semantică a derivatelor cu sufixe, considerăm necesare cîteva precizări asupra modului de segmentare a radicalurilor şi sufixelor.

În limba română se înregistrează următoarele categorii de derivate:

a. Derivatele al căror radical este stabilit prin compararea cu alte unităţi, baze sau derivate formate pe teren românesc, de ex. *copil* / *copil*(**aş**), *proprietar* / *proprietăr*(**easă**), *vulpe* / *vulp*(**oi**). Semantic, ele formează două clase, după cum reprezintă (ex. *pescăruş*), sau nu (ex. *floricică*) rezultatele unor modificări posterioare regulilor sintactice.

b. Derivatele al căror radical se stabileşte prin compararea cu alte unităţi, baze sau derivate, amîndouă grupele de unităţi care se compară fiind formate din neologisme, de ex. *evoluţie* / *evolua*. Dacă se acceptă ideea că *evoluţie* este un derivat al lui *evolua*, credem că se acceptă existenţa unui raport real creat de vorbitori între cele două unităţi. De asemenea, credem că un raport de derivare între două cuvinte dintr-o limbă dată se menţine şi în cazul cînd amîndouă cuvintele pătrund în altă limbă, fără să-şi modifice sensurile. Ca urmare, se va putea afirma că *evoluţie* este un derivat al lui *evolua*, adăugîndu-se explicaţii suplimentare pentru forma fonetică.

c. Derivatele al căror radical nu se poate stabili, deoarece limba română nu înregistrează alte unităţi, baze sau derivate cu care să se poată

[6] Idem.

[7] Vezi *Semantic Theory*, p. 495 — 496.

[8] Vezi lucrarea noastră, citată la nota 2.

compara (ex. *perisabil*). Aceste derivate nu formează obiectul cercetării noastre.

2.1.1.0. În analiza semantică a derivatelor se va respecta ordinea în care le-am generat (în lucrarea amintită), adică prima clasă o vor forma derivatele construite cu sufixe moţionale.

Materialul lingvistic oferit de limba română [9] cuprinde un număr mare de derivate construite cu sufixele *-că*, *-easă*, *-oaică*, *-oi*, denumite moţionale, care marchează formarea femininului de la masculin, şi invers. Pentru aceste derivate propunem următoarele parafraze:

1. „fiinţă care este femela unei alte fiinţe";
2. „fiinţă care este masculul unei alte fiinţe";
3. „fiinţă umană care se află în relaţie de căsătorie cu o altă fiinţă".

Aceste parafraze au fost stabilite în funcţie de sensurile [10] celor trei clase de derivate, fiecare caracterizată, sintactic, prin regula în urma căreia s-a obţinut. Astfel, pentru prima clasă, în care intră derivatele generate prin regula $(ic)_1$, ca *aricioaică*, *cerboaică*, *leoaică* etc., parafraza se identifică cu sensul atribuit acestor derivate în vorbirea curentă.

Pentru clasa generată prin regula $(ic)_2$, parafraza nu se suprapune, în toate cazurile, sensului: dacă pentru cuvinte ca *lebădoi*, *mierloi*, *pupăzoi*, *răţoi*, *vulpoi* etc. sensurile de „masculul lebedei", „masculul mierlei" etc. constituie chiar parafrazele corespunzătoare derivatelor, pentru *broscoi*, *iepuroi*, *maimuţoi*, *păsăroi*, *vrăbioi* etc. parafraza 2, singură, nu poate fi acceptată, deşi derivatele sînt formate cu sufixe care au valoare moţională [11] şi deşi se utilizează cu sensurile de: „masculul broaştei", „masculul iepuroaicei" etc. Aceste derivate prezintă şi sensurile de „broască mare" [12], „iepure mare" etc., fapt care determină includerea lor într-o clasă semantică aparte, caracterizată prin două parafraze corespunzătoare.

Pentru derivatele generate prin regula de transformare $(T)_1$, parafraza 3 nu corespunde întotdeauna cu sensurile derivatelor. Este situaţia cuvintelor *cafegioaică*, *florăreasă*, *mahalagioaică*, *negustoreasă*, *preoteasă*, *proprietăreasă*, obţinute prin acţiunea altor reguli de transformare — regulile de nominalizare $(TN)_5$, $(TN)_7$ şi $(TN)_8$ — deoarece au şi sensurile de „fiinţă umană de sex feminin care are o cafenea", „fiinţă umană de sex feminin care vinde flori", „fiinţă umană de sex feminin care locuieşte la mahala" etc. Aceste derivate vor constitui o clasă cu două tipuri de parafraze: 1. „fiinţă umană de sex feminin care se află în relaţie de căsătorie cu o altă fiinţă"; 2. „fiinţă umană de sex feminin care face acţiunea...". Pentru parafraza 2, secvenţa *face acţiunea*... va fi substituită, pentru fiecare caz în parte, cu un verb, numele unei acţiuni concrete (urmat, uneori, şi de un complement). Acest verb se selectează dintr-o listă completă

---

[9] Materialul lingvistic al întregii lucrări extras din *Dicţionarul limbii române moderne*, Bucureşti, 1958 şi din *Dicţionarul invers*, Bucureşti, 1957.

[10] Pentru noţiunea de sens adoptăm definiţia lui S. Ullmann : „It is this reciprocal and reversible relationship between sound and sense which I propose to call the 'meaning' of the word". Vezi *Semantics. An Introduction to the Science of Meaning*, Oxford, 1964, p. 57.

[11] Afirmăm deci, că fiecărui sufix îi corespund anumite valori, dar nu că fiecare valoare este caracteristică numai unui anumit sufix.

[12] Pentru sensul figurat al derivatului *broscoi* (ca şi *vulpoi*), vezi 2.6.1.

de verbe care au tocmai proprietatea de a apărea în contextul semantic: „ființă umană de sex feminin care...".

Din analiza materialului rezultă că sensurile enumerate sînt compatibile numai cu unitățile a căror bază este reprezentată de un substantiv marcat prin trăsăturile (+ Animat) și (+ Uman), numele unei meserii sau ocupații îndeplinite și de femei. Substantivele care denumesc meserii și ocupații proprii bărbaților, cum ar fi *căpitan*, *ceasornicar*, *general*, *măcelar*, *ofițer* etc., primind un sufix moțional conform regulii $(T)_1$[13], ajung să se parafrazeze prin 3.

Derivatele cărora le corespunde parafraza 3 se marchează obligatoriu, în regula de proiecție prin care se interpretează semantic, prin trăsătura semantică (+ Uman), spre deosebire de cele parafrazate prin 1 și 2, pentru care această trăsătură nu este obligatorie.

2.1.2. O problemă care se cere clarificată în analiza clasei de derivate cu sufixe moționale se referă la raportul dintre moțiune, proces caracteristic substantivelor, și marcarea genului feminin la adjective[14]. Propunem ca delimitarea substantivelor feminine construite cu sufixe moționale de adjectivele feminine să se efectueze nu numai după statutul morfologic al unității cu care se formează, adică sufix la derivatul substantival și desinență la adjectiv, ci și după raportul care se modifică prin construcția noului cuvînt: semnificația (*Bedeutung*) sau designația (*Bezeichnung*). Utilizăm aceste noțiuni respectînd definițiile date de E. Coseriu: „Semnificația cuprinde modificările și mutările din realitatea internă a limbii, în timp ce designația cuprinde o schimbare în raportul dintre semne și obiectul pe care îl caracterizează"[15].

Conform definițiilor date de E. Coseriu, semnificația este un raport care se stabilește între semnificații semnelor, în timp ce designația este raportul dintre semn — constituit din semnificant și semnificat — și obiectul din realitate pe care-l denumește.

Propunem ca derivatele cu sufixe moționale să fie considerate unități a căror construcție a determinat o schimbare în raportul de designație, iar a adjectivelor de formă feminină o modificare în raportul de semnificație. Spre exemplu, *munteancă*, *olteancă*, *româncă*, *turcoaică* etc. au alte corespondente în realitate decît *muntean*, *oltean*, *român*, *turc* etc., fapt care nu se verifică pentru adjectivele *albă*, *bună*, *mîndră* etc. Adjectivelor feminine nu le corespund alte proprietăți, în universul real, decît celor masculine.

---

[13] Credem că unități cum ar fi *căpitănească*, *ceasornicărească*, *generălească*, *măcelărească*, *ofițerească* etc. pot fi generate mai adecvat printr-o regulă de transformare în care să nu mai apară lexemul *soție* în membrul sting, ci notația lui în dicționar, în trăsături semantice. Spunem mai adecvat, deoarece reprezentarea unității respective în mărci semantice concordă cu caracterul abstract al structurii de adîncime.

[14] Ne referim numai la adjectivele cu forme diferite pentru masculin și feminin.

[15] „Die Bedeutung entspricht Verhältnissen und Bezichungen auf der inhaltichen Ebene der Sprache, während die Bezeichnung einem Verhältnis zwischen dem Zeichen als Ganzen und dem bezeichneten Objekt entspricht". Vezi *Probleme der romanischen Semantik*, Vorlesung gehaltet im WS 1965/1966 an der Universität Tübingen, p. 41.

Grafic, aceste afirmații pot fi reprezentate astfel:

Limbă		Univers real
semnificat$_1$	⟶	obiect $_1$
ex. *român*		
semnificat$_2$	⟶	obiect $_2$
ex. *româncă*		

1.

Limbă		Univers real
semnificat$_1$	⟶	proprietate$_1$
ex. *alb*	↗	
semnificat$_2$		
ex. *albă*		

2.

În figura 2 atît forma adjectivală de masculin cît și cea de feminin este marcată ca avînd un alt semnificat, deoarece se notează astfel diferența semantică dintre ele, dată de trăsătura (-Masculin).

2.1.3. Materialul analizat cuprinde însă și derivate de tipul *cărturăreasă*, *găinăreasă* etc., care se află într-o situație specială, deși ca formă sînt comparabile cu celelalte derivate, fiind construite cu aceleași sufixe și marcînd o schimbare de gen. Dar, pe lîngă faptul că nu pot fi parafrazate prin 1, 2 sau 3, ele au drept corespondente masculine forme cu sensuri diferite. Dicționarul [16] înregistrează următoarele sensuri:

cărturăreasă „Femeie care se îndeletnicește cu ghicitul în cărți, în bobi etc.”.	*cărturar* „Învățat, erudit”
găinăreasă „Păzitoare, îngrijitoare de găini”.	*găinar* „1. Vînzător de găini; 2. Hoț de găini; p. ext. hoț de lucruri mărunte, borfaș; potlogar”.

Derivatele *cărturăreasă* și *cărturar* sînt formate fiecare de la alt sens al cuvîntului-bază *carte* [17]: forma feminină de la sensul de „bucată de carton, cu însemnări scrise sau tipărite, căreia i se dau diferite întrebuințări”, iar forma masculină de la sensul de „cunoștință de scriere și citire; învățătură, știință, cultură”. Urmează că cele două derivate sînt corelate semantic în măsura în care sensul fiecăruia include unul dintre sensurile lui *carte*.

Celelalte două lexeme se corelează în același mod, cu precizarea că au drept element comun un singur sens al bazei *găină*: „pasăre domestică de curte, crescută pentru carne și ouă; femela cocoșului”.

---

[16] DLRM.
[17] Vezi DLRM, p. 118.

2.2.0. O altă clasă de derivate o formează substantivele generate prin regula $(T)_2$, construite cu sufixele: *-ar*, *-ăraie*, *-ăret*, *-ărime*, *-ăriș*, *-ăriște*, *-ătate*, *-eață*, *-enie*, *-et*, *-ie*, *-ime*, *-iș*, *-iște*, *-tură*. Pentru aceste sufixe, denumite colective, cităm definiția propusă de F. Sădeanu [18]: „sufixe care formează substantive denumind o pluralitate, o mulțime sau totalitatea lucrurilor de același fel sau cu o caracteristică comună, precum și substantive denumind o cantitate mare dintr-o materie".

În procesul de generare a derivatelor, formulăm două reguli de selecție, $(RS)_1$ și $(RS)_2$[19], în care apărea marca semantică (± Substanță) în notarea lui *N* (cu funcție sintactică de subiect), fără a specifica, pentru fiecare sufix în parte, dacă intră în componența unui derivat rezultat prin $(T)_2$ și $(RS)_1$ sau prin $(T)_2$ și $(RS)_2$.

Regulile de selecție sînt necesare pentru a înlătura interpretări semantice de tipul: *apăraie* „ape multe", *omet* „om mult", *prăfărie* „prafuri multe", *profesorime* „profesor mult", adică pentru a marca mai clar diferența dintre substantivele care admit și cele care nu admit pluralul. Substantivele fără plural care se utilizează, în limba română, combinate cu sufixe colective reprezintă un nume de materie — se afirmă în gramatica netransformațională [20]. Într-o semantică transformațională, substantivele respective vor fi notate în dicționar prin trăsătura semantică (± Substanță) (ex. *apă/brad*).

În funcție de regulile prin care se generează, derivatele substantive colective se împart în trei clase distincte.

1. Prima clasă conține derivatele rezultate prin regula de transformare $(T)_2$ și regula de selecție $(RS)_1$, unități construite cu sufixele:

-ăraie ex. *apăraie*, *fumăraie* etc.
-eață ex. *fîneață* etc.

2. A doua clasă este formată din derivatele generate prin $(T)_2$ și $(RS)_2$, construite cu sufixele:

-ar ex. *frunzar*, *viespar* etc.
-atură ex. *liniatură*, *osatură* etc.
-ăret ex. *albinăret*, *călugăret*, *tîlhăret* [21] etc.
-ărime ex. *albinărime*, *broscărime*, *slugărime* etc.
-ăriș ex. *făgăriș* etc.
-ăriște ex. *plopăriște* etc.
-ătate ex. *păgînătate* etc.
-ime ex. *profesorime*, *studențime* etc.

3. În ultima clasă se grupează derivatele generate prin $(T)_2$ și $(RS)_1$ sau prin $(T)_2$ și $(RS)_2$. Sufixele utilizate în construcția lor sînt următoarele:

-ărie ex. *prăfărie* / *ierbărie*, *rufărie*, *stîncărie* etc.
-et ex. *aramet* / *brădet* etc.
-iș ex. *nisipiș* / *frunziș* etc.
-iște ex. *nisipiște* / *porumbiște*, *pruniște*, *stejăriște* etc.

---

[18] Vezi *Sufixele colective din limba română, cu specială privire asupra repartiției lor*, în SFC, III, 1962, p. 41.

[19] $(RS)_1$ [+Adj. mult + _]→[+ Singular] /$(+\overset{N}{\text{Substanță}}{}^\frown)^{fi\frown}$—/

$(RS)_2$ [+Adj. mult + _]→[+Plural] /$(-\overset{N}{\text{Substanță}}{}^\frown)^{fi\frown}$—/

[20] Vezi *Gramatica limbii române*, vol. I, București, 1966, p. 65.

[21] Derivatele *călugăret* și *tîlhăret* sînt atestate în *Dicționarul invers*, p. 672.

Urmează că trăsătura semantică (+ Substanță) va nota subiectul din secvența de adîncime de la care se pleacă, rescris lexical prin bazele derivatelor din clasele 1 și 3, iar (— Substanță), subiectul rescris prin bazele derivatelor din clasele 2 și 3.

2.2.1. Stabilirea parafrazelor corespunzătoare derivatelor cu sufixe colective se efectuează mai ușor după ce s-au precizat substantivele notate cu (+ Substanță) sau cu (— Substanță). În consecință, pentru derivatele din clasele 1 și 3 propunem parafraza „X care este mult", iar pentru cele din clasele 2 și 3, „X care sînt mulți (multe)". Exemplele singulare *desiș* și *răriș* vor fi parafrazate „X $\left\{\begin{matrix}\text{deși}\\ \text{rari}\end{matrix}\right\}$ care sînt mulți", deci prin secvențe care conțin o dublă calificare a numelui (X). Această diferență semantică are drept echivalent, în plan sintactic, regula $(T')_2$, variantă a lui $(T)_2$, prin care se generează.

2.2.2. Un caz izolat îl constituie derivatul *lăcărie* (*lăcăraie*), înregistrat în DLRM cu sensul de: „Cantitate mare de apă care acoperă o cîmpie în urma ploilor, a inundațiilor; apă multă vărsată pe jos, în casă; apăraie"[22]. Acest derivat, deși este construit din baza substantivală *lac* și din sufixul colectiv *-ărie*, nu se interpretează semantic: „apă care formează un lac și care este în cantitate mare". Explicația constă în faptul că sensul derivatului include sensul figurat al bazei, „cantitate mare de apă sau de alt lichid", nu sensul propriu, de „întindere mare de apă stătătoare, închisă între maluri, uneori cu scurgere la o mare, la un rîu".

Acest exemplu ne permite să afirmăm că regulile de transformare prin care se generează derivatele cu sufixe — în cazul nostru, $(T)_2$ — nu sînt ordonate față de schimbările intervenite în regulile de designație prin care se formează sensurile figurate[23] — în cazul nostru, extinderea de sens prin care o cantitate mare de apă sau de alt lichid este considerată ca fiind similară cu un lac. Schimbările din regulile de designație se pot produce ori înainte (ex. *lăcărie*), ori după (ex. *broscoi*) ce au acționat regulile de constituenți imediați sau de transformare.

2.2.3. Dintre derivatele colective, un alt caz aparte îl reprezintă *păienjeniș*, care, după cum arătam[24], nu poate fi generat prin $(T)_2$. Propunem, ca o soluție posibilă, generarea derivatului *păienjeniș*, cu sensul de „păienjeni care sînt mulți", prin $(T)_2$, iar din acest sens, printr-o extensiune, să se ajungă la sensul de „pînză țesută de păienjeni și care este în cantitate mare".

Într-un sistem semantic, un astfel de proces constituie un caz special, deoarece presupune apariția unui sens al derivatului din alt sens neutilizat de vorbitori.

Analiza semantică a derivatelor cu sufixe colective relevă și alte exemple pentru care trebuie să presupunem un sens inițial neînregistrat în dicționar și nici în limba vorbită. Astfel[25] pentru *afiniș* „Loc acoperit cu afini", *iniște* „Teren cultivat cu in", *umbriș* „Loc umbrit" etc. vom considera că sensurile citate se obțin din sensurile: „afini care sînt mulți",

---

[22] Vezi p. 447.
[23] Vezi mai departe, § 3.1.0.
[24] Vezi lucr. noastră citată la nota 2.
[25] Sensurile sînt citate după DLRM.

„tulpini de in care sînt multe" și „pomi [26] care fac umbră și care sînt mulți". Procesul semantic prin care rezultă sensurile secundare ale acestor derivate este diferit de cel prin care, pentru derivatul *porumbiște*, din sensul inițial de „Lan de porumb" rezultă sensul secundar de „Loc de pe care s-a cules recolta de porumb". Deosebirea dintre aceste două procese este dată de caracterul virtual al sensului inițial cu care operează primul proces.

Precizăm că între parafrazele corespunzătoare derivatelor colective nu am inclus secvențe ca : „loc unde se află X-uri mulți" sau „loc unde se află X în cantitate mare", deoarece nu sînt obligatorii pentru toate derivatele. Ele ar putea fi considerate parafraze numai pentru un număr restrîns de derivate, în a căror structură intră substantive nume de plante, ca *arin*, *brad*, *fag*, *in*, *mărăcine*, *nuc*, *porumb*, *prun*, *stejar* etc.

2.3.0. În analiza sintactică a derivatelor, a treia clasă pentru care am formulat reguli de generare include diminutivele și augmentativele. Din punct de vedere sintactic, gruparea acestor două categorii într-o clasă unică se justifică prin faptul că atît diminutivele, cît și augmentativele se generează din structuri de adîncime și prin reguli de transformare de același tip, care diferă numai prin prezența simbolului semantic (*mic*), respectiv (*mare*). Semantic, însă, ele vor fi analizate separat, deoarece prezintă valori diferite — de diminuare sau de augmentare — și deci se parafrazează diferit.

2.3.1.1. Analiza semantică a diminutivelor va avea în vedere marca lor sintactică, respectiv substantiv, adjectiv sau adverb.

Derivatele diminutivale [27] substantive construite cu sufixele: *-aș*, *-ăligă*, *-cior*, *-el*, *-etă*, *-ete*, *-ică*, *-icea*, *-ice*, *-icel*, *-icică*, *-ină*, *-ior*, *-ișcă*, *-ișor*, *-iță*, *-oc*, *-oi*, *-uc*, *-uică*, *-uic*, *-ulean*, *-uleț*, *-ulie*, *-uliță*, *-urel*, *-ușcă*, *-ușor*, *-uș*, *-uță*, *-uț* vor fi parafrazate prin secvența „X care este mic" Cîteva exemple : *copilaș* „copil care este mic", *săpăligă* „sapă care este mică", *oscior* „os care este mic", *statuetă* „statuie care este mică", *puiete* „pui care este mic" etc.

Dar parafraza propusă nu se identifică întotdeauna cu sensul derivatului, acesta din urmă fiind mai larg. Este situația diminutivului *pușculiță*, înregistrat în dicționar cu sensul inițial (= parafraza) de „pușcă care este mică" și cu sensul secundar de „vas care este folosit pentru păstrat banii". Sensurile secundare de acest tip vor fi discutate însă la 2.6.1.

2.3.1.2. În parafraza sugerată, X nu poate fi înlocuit prin orice substantiv, marcat în dicționar prin indiferent ce trăsături semantice. Explicația constă în caracterul concret al proprietății denumite prin adjectivul *mic*, incompatibil cu marca semantică (+ Abstract) a unor substantive ca *politețe*, *acord*, *milă*, *cinste*, *pace*, *fulger*, *rază*, *ton* etc. Urmează că, în parafrază „X care este mic" X nu poate fi înlocuit cu un substantiv notat, semantic, cu următoarele combinații de trăsături [28] :

---

[26] Pentru derivatul *umbriș* sensul presupus poate conține orice unitate semantică nume de arbust, pom etc., nu numai aceea exprimată prin lexemul *pom*.

[27] Știm că aceste derivate au valoare semantică diminutivală din analiza semantică nerafinată care a precedat-o pe cea sintactică.

[28] Vezi lucr. noastră *Aspects sémantiques des nominalisations*, în CLTA, V, p. 283.

(—Obiect),	(—Obiect),	(—Obiect),	(—Obiect)
(+Relaţie)	(+Relaţie)	(—Relaţie)	(—Relaţie)
(+Calitate)	(—Calitate)	(+Calitate)	(+Calitate)
		(+Abstract)	(—Abstract)

ex. $^{*}\textit{politeţe}\left\{\begin{matrix}\text{-aş}\\ \text{-ăligă}\\ \text{etc.}\end{matrix}\right\}$ $^{*}\textit{milă}\left\{\begin{matrix}\text{-aş}\\ \text{-ăligă}\\ \text{etc.}\end{matrix}\right\}$ $^{*}\textit{cinste}_1\left\{\begin{matrix}\text{-aş}\\ \text{-ăligă}\\ \text{etc.}\end{matrix}\right\}$ $^{*}\textit{cinste}_2\left\{\begin{matrix}\text{-aş}\\ \text{-ăligă}\\ \text{etc.}\end{matrix}\right\}$

(—Obiect),	(—Obiect).
(—Relaţie)	(—Relaţie)
(—Calitate)	(—Calitate)
(+Abstract)	(—Abstract)

$^{*}\textit{pace}\left\{\begin{matrix}\text{-aş}\\ \text{-ăligă}\\ \text{etc.}\end{matrix}\right\}$ $^{*}\textit{fulger}\left\{\begin{matrix}\text{-aş}\\ \text{-ăligă}\\ \text{etc.}\end{matrix}\right\}$

2.3.1.3. Procesul de formare a derivatelor diminutivale determină uneori schimbarea genului, în sensul că derivatul substantival are alt gen decît substantivul-bază. Modificarea exprimată prin forma sufixului constă din înlocuirea neutrului cu femininul şi nu invers, de exemplu:

camion → *camionetă*, *pian* → *pianină*, *topor* → *toporişcă*.
neutru feminin neutru feminin neutru feminin

2.3.1.4. În concluzie, în ceea ce priveşte fenomenul discutat la **2.3.1.3**, credem că are un caracter sintactic, fără consecinţe pe plan semantic.

2.3.1.5. După cum relevă analiza sintactică, pentru un număr de derivate diminutivale substantive, generarea se face prin regula $(T)_6$ sau $(T)_7$. În membrul stîng al acestor reguli este notat, în locul simbolului lexical Vpr., un simbol identic ca formă cu verbul *place*.

Un studiu mai aprofundat sugerează însă utilizarea notaţiei din dicţionar a acestui verb în termeni de trăsături semantice, adică (+Acţiune).
(—Concret)
(+Afectiv)
(+Durativ)
(—Iterativ)

În consecinţă, ca şi în cazul lexemelor *soţie* din regula $(T)_1$ şi *mic* din $(T)_4$, notaţia verbului în trăsături semantice este mai adecvată caracterului abstract al structurii de adîncime.

Analiza semantică a derivatelor diminutivale a relevat că valorile semantice de apreciere sau de depreciere proprii derivatelor rezultate prin $(T)_6$ şi $(T)_7$ nu caracterizează orice substantiv diminutiv construit cu indiferent care sufix. În acest sens distingem următoarele clase de sufixe:

1. Clasa sufixelor care formează derivate generate prin $(T)_4$, prin $(T)_6$ sau prin $(T)_7$:

-aș ex. ***butoiaș***, ***pocheraș***, ***articolaș***, ***ingineraș*** etc.
$(T)_4$ $(T)_6$ $(T)_7$ $(T)_7$

-uleț ex. ***omuleț***, ***ceruleț***, ***chefuleț***, ***sfînțuleț*** etc.
$(T)_4$ $(T)_6$ $(T)_6$ $(T)_7$

-uliță ex. ***gîzuliță***, ***ciorbuliță***, ***țuiculiță***, ***vorbuliță***, ***slujbuliță*** etc.
$(T)_4$ $(T)_6$ $(T)_6$ $(T)_6$ $(T)_7$

2. Clasa sufixelor care formează derivate generate prin $(T)_4$ sau $(T)_6$:

-ică ex. ***lumînărică***, ***mîncărică*** etc.
$(T)_4$ $(T)_6$

-icea ex. ***floricea***, ***pielicea*** etc.
$(T)_4$ $(T)_6$

-icel ex. ***firicel***, ***lăpticel*** etc.
$(T)_4$ $(T)_6$

-icică ex. ***sforicică***, ***cărnicică*** etc.
$(T)_4$ $(T)_6$

-ior ex. ***dulăpior***, ***soțior*** etc.
$(T)_4$ $(T)_6$

-ișor ex. ***viermișor***, ***anișor***, ***ceișor***, ***vinișor*** etc.
$(T)_4$ $(T)_6$ $(T)_6$ $(T)_6$

-iță ex. ***poieniță***, ***cărniță***, ***cuconiță*** etc.
$(T)_4$ $(T)_6$ $(T)_6$

-uc ex. ***năsuc***, ***pătuc***, ***tătuc*** etc.
$(T)_4$ $(T)_4$ $(T)_6$

-ulean ex. ***corbulean***, ***boulean*** etc.
$(T)_4$ $(T)_6$

-urel ex. ***sîmburel***, ***viersurel*** etc.
$(T)_4$ $(T)_6$

-ușor ex. ***porcușor***, ***chefușor***, ***lucrușor***, ***neicușor*** etc.
$(T)_4$ $(T)_6$ $(T)_6$ $(T)_6$

-uș ex. ***cerceluș***, ***vițeluș*** etc.
$(T)_4$ $(T)_6$

-uță ex. ***crăcuță***, ***puicuță*** etc.
$(T)_4$ $(T)_6$

3. Clasa sufixelor care intră în structura derivatelor generate prin $(T)_4$ sau $(T)_7$:

-ușcă ex. ***biciușcă***, ***muierușcă*** etc.
$(T)_4$ $(T)_7$

4. Clasa sufixelor diminutivale care formează derivate generate doar prin $(T)_4$:

-ăligă ex. *săpăligă* etc.
-cior ex. *glăscior*, *grăuncior*, *oscior* etc.
-el ex. *bobocel*, *gîndăcel*, *şurubel* etc.
-etă ex. *camionetă*, *statuetă*, *ţigaretă* etc.
-ete ex. *puiete* etc.
-ice ex. *măturice*, *pădurice* etc.
-ină ex. *pianină* etc.
-işcă ex. *podişcă*, *toporişcă* etc.
-oc ex. *mînzoc* etc.
-oi ex. *pisoi* etc.
-uică ex. *cărăruică*, *ferestruică*, *păsăruică* etc.
-uie ex. *flăcăruie*, *frigăruie* etc.
-ulie ex. *cărţulie*, *cuşculie* etc.

Derivatele generate prin $(T)_6$ şi $(T)_7$ vor fi parafrazate prin secvenţele „X care place vorbitorului" şi, respectiv, „X care nu place vorbitorului". În aceste secvenţe, X se substituie cu un substantiv dintr-o listă completă de substantive notate în dicţionar ca admiţînd contextul semantic „ — care place vorbitorului" sau „— care nu place vorbitorului".

2.3.1.6. Cîteva diminutive substantivale exprimă, semantic, o dublă diminuare, deoarece valoarea de diminuare a sufixului se adaugă la aceea a bazelor. Este situaţia derivatelor *piculeţ*, *picuţ*, *puiuţ* etc., formate de la *pic*, *pui* etc.

2.3.2. Diminutivele cu marcă sintactică de adjectiv sau de adverb, formate cu sufixele *-atic*, *-cean*, *-el*, *-icel*, *-icios*, *-ior*, *-işor*, *-ui*, *-ulean*, *-uleţ*, *-uliu*, *-uriu*, *-uşor*, *-uţ*, respectiv *-el*, *-icel*, *-ior*, *-işor* [29], generate prin regulile $(T)_8$ şi $(T)_9$[30], exprimă aproximarea pozitivă a unei proprietăţi. Considerăm pozitivă orice aproximare situată pe o axă imaginară, X, după limita superioară a segmentului care figurează adjectivul sau adverbul respectiv.

Acestor observaţii, relevate deja prin analiza sintactică, le adăugăm precizarea că, prin procesul de diminuare, se modifică şi raportul de designaţie, proprietatea nerămînînd aceeaşi, şi se creează şi un nou raport, de semnificaţie, între semnificatul bazei şi cel al derivatului.

---

[29] Exemple : adjective—*roşiatic, grăscean, hărnicel, tăricel, albicios, bătrîior, mărişor, amărui, verzui, grăsulean, lunguleţ, grăsuliu, alburiu, scumpuşor, plinuţ* etc. ; adverbe — *frumuşel-multicel, tîrzior, depărtişor* etc.

[30] Regula $(T)_9$, neformulată în lucrarea noastră, va fi notată astfel :

$$(T)_9\ X^\frown N^\frown Aux^\frown Vpr^\frown Adverbial^\frown Adv^\frown Y \rightarrow X^\frown N^\frown Aux^\frown Vpr^\frown \begin{Bmatrix}\text{-el}\\ \text{-icel}\\ \text{-ior}\\ \text{-işor}\end{Bmatrix} {}^\frown Adv^\frown\ {}^\frown y \quad \text{ex.}$$

$$X^\frown \text{student}^\frown \text{Prezent}^\frown \text{sta}^\frown \text{destul de}^\frown \text{departe}^\frown Y \rightarrow X^\frown \text{student}^\frown \text{Prezent}^\frown \text{sta}^\frown \text{-işor}^\frown \text{departe}^\frown Y$$

Printr-o regulă de ordine $(TO)_2$ sufixul se postpune adverbului :

$$\underset{1}{(TO)_2 X}{}^\frown \underset{2}{N}{}^\frown \underset{3}{Aux}{}^\frown \underset{4}{Vpr}{}^\frown \underset{5}{\begin{pmatrix}\text{-el}\\ \text{-icel}\\ \text{-ior}\\ \text{-işor}\end{pmatrix}}{}^\frown \underset{6}{Adv}{}^\frown \underset{7}{Y} \rightarrow 1^\frown 2^\frown 3^\frown 4^\frown 6^\frown 5^\frown 7$$

ex. $X^\frown \text{student}^\frown \text{Prezent}^\frown \text{sta}^\frown \text{-işor}^\frown \text{departe}\ Y \rightarrow$
$X^\frown \text{student}^\frown \text{Prezent}^\frown \text{sta}^\frown \text{departe}^\frown \text{-işor}^\frown Y$

2.3.3.0. O clasă de derivate care, după părerea noastră, are un statut intermediar între diminutive şi augmentative, include lexemele substantive construite cu sufixe diminutivale, dar care, semantic, nu se parafrazează prin „X care este mic", cum sînt : *gerişor* sau *geruleţ* „ger puternic", *munculiţă* „muncă grea", *nopticică* „noaptea întreagă", *somnişor* sau *somnuleţ* „somn adînc", *ziulică* „ziua întreagă". Denumite diminutive intensive [31], ele sînt, semantic, augmentative, deoarece exprimă augmentarea unei proprietăţi a obiectului din realitate denumit de substantiv.

Această observaţie, făcută deja în cursul analizei semantice schematice, anterioară celei sintactice, se completează astfel : nu numai că aceste derivate au valoare de augmentative, dar interpretarea lor ca o combinaţie între un nume şi un determinant [32] nu ni se pare adecvată. Afirmaţia noastră se bazează pe faptul că numele respectiv nu acceptă orice determinant, ci doar pe acela care arată calitatea cea mai pregnantă a numelui, exprimată printr-una din trăsăturile semantice care notează numele în dicţionar. În acest sens, *ziulică* nu va fi parafrazat prin, de exemplu, „zi care este caldă" deoarece specific lexemului este o trăsătură semantică care să marcheze durata.

2.3.3.1. Derivatele propriu-zis augmentative au două mărci sintactice : substantiv şi adjectiv.

Substantivele, construite cu sufixele *-oi* şi *-on*, se generează printr-o regulă de transformare, $(T)_5$, diferită de $(T)_4$ doar prin lexemul *mare* (şi nu *mic*), care rescrie simbolul 6. Ca şi pentru regula $(T)_4$, pentru $(T)_5$ propunem notarea lui *mare* prin trăsăturile semantice cu care este marcat în dicţionar, adică (+Calificativ) (—Relaţie).

Substantivele augmentative se parafrazează prin secvenţa : „X care este mare", de ex. *căciuloi* „căciulă care este mare", *căldăroi* „căldare care este mare", *familion* „familie care este mare" etc. În mod similar cu substantivele diminutive, cele augmentative reprezintă derivate doar ale unităţilor marcate prin :

(+Uman),	(+Uman),	(—Uman),	(—Uman)
(+Relaţie)	(—Relaţie)	(+Relaţie)	(—Relaţie)
ex. *văduvă -oi*	ex. *copil -andru* [33]	ex. *pui -andru*	ex. *broască -oi*

(+Rez. acţ.)(-Rez. acţ.) şi nu prin (—Obiect) (+Relaţie) (+Calitate)

ex. *mătură -oi* ex. *piatră -oi* ex. **politeţe* {-oi / -on}

(—Obiect), (+Relaţie) (—Calitate)

(—Obiect), (+Relaţie) (+Calitate) (+Abstract)

(—Obiect), (—Relaţie) (+Calitate) (—Abstract)

[31] Vezi S. Puşcariu, *Die rumänischen Diminutiwsuffixe*, în Jahresbericht, VIII (1902), p. 106 — 107.

[32] *Nume* şi *determinant* sînt utilizaţi ca termeni constitutivi ai unei analize semantice.

[33] Derivatele formate cu *-andru* sînt tot augmentative, dar, fiind generate prin altă regulă şi avînd nuanţe semantice în plus faţă de celelalte, sînt analizate separat.

ex. *cinste$_1$ {-oi / -on}   ex. *milă {-oi / -on}   ex. *cinste$_2$ {-oi / -on}

(—Obiect), (—Obiect).
(—Relaţie) (—Relaţie)
(—Calitate) (—Calitate)
(+Abstract) (—Abstract)

ex. *pace {-oi / -on}   ex. *fulger {-oi / -on}

Înseamnă că, în parafraza „X care este mare", X nu poate fi înlocuit cu un substantiv notat prin combinaţiile de mărci semantice enumerate.

2.3.3.2. Limba română înregistrează însă şi derivate formate cu sufixe augmentative care nu se parafrazează prin „X care este mare", cum sînt *şoiman*, şi *vultan*, glosate în DLRM şi utilizate de vorbitori cu aceleaşi valori semantice ca *şoim* şi *vultur*. În aceste cazuri, vom considera că sufixul augmentativ are valoare semantică zero.

2.3.3.3. Parafraza propusă de noi nu este adecvată nici derivatelor *băietan*, *băieţandru*, *căţelandru*, *copilandru*, *puiandru*, *puştan*, generate ori printr-o regulă asemănătoare celei prin care rezultă adjectivele la grade de comparaţie, ori prin regula generală a augmentativelor, (T_5), în care s-a introdus simbolul opţional al comparaţiei. Baza semantică a acestei formalizări sintactice, după cum arătam înainte de stabilirea modului de generare al acestor augmentative, este sensul lor de „băiat (căţel, copil, flăcău, pui, puşti) care acum, în momentul vorbirii, este mai mare decît era într-un moment nedeterminat din trecut". Pentru exemplele citate, *mare* nu are o valoare exclusiv concretă, deoarece se referă atît la dimensiunile fiinţei determinate, cît şi la vîrsta ei, indicînd o calificare temporală. Ca parafrază, propunem secvenţa „fiinţă care în momentul vorbirii este mai mare decît într-un moment nedeterminat din trecut", în care conceptul fiinţă se substituie cu unul din substantivele concrete.

2.3.3.4. În sensul observaţiilor de la 2.3.1.6, remarcăm şi pentru augmentative o categorie de derivate generate prin $(T)_7$, dar nici un exemplu rezultat prin $(T)_6$. Semantic, înseamnă că valoarea apreciativă este incompatibilă cu cea de augmentare, spre deosebire de cea depreciativă. Ca urmare, dacă am compara diminutivele şi augmentativele din acest punct de vedere, am conchide că primele au un număr mai mare de „valenţe" decît celelalte, deci şi de combinaţii realizate.

Enumerăm cîteva exemple de derivate augmentative generate prin $(T)_7$, pentru care propunem parafraza „X care nu place vorbitorului" : *băboi*, *băieţoi*, *bogătan*, *chiaburan*, *chiaburoi*, *fătoi*, *slugoi*, *ţărănoi*, *văduvoi*.

2.3.4. În ceea ce priveşte adjectivele augmentative formate cu sufixele *-an* (ex. *grăsan*) şi *-ălău* (ex. *prostălău*) şi generate prin $(T)_8$, afirmam că exprimă o aproximare negativă a unei proprietăţi. Ca şi procesul de diminuare, cel de augmentare schimbă raportul de designaţie. Se observă însă că, în limba română, există un număr extrem de redus de adjective augmentative.

Limba română nu înregistrează augmentative cu marca sintactică adverb, fapt care ne permite să marcăm în dicţionar adverbele, ca necombinabile cu sufixele *-an*, *-ălău*, *-oi*.

2.3.5. Observațiile de mai sus, referitoare la diminutive și augmentative, pot fi formalizate conform principiilor unor teorii lingvistice diferite : teoria transformațională, teoria semanticii logice construită de R. Carnap etc. Mai utilă ni se pare teoria semantică transformațională propusă de J. J. Katz și J. A. Fodor, deși o primă analiză de acest tip nu furnizează informații interesante, în sensul că regulile de proiecție respective conțin același lexem, *mic* (respectiv *mare*), notat prin aceleași trăsături semantice, indiferent de trăsăturile care marchează numele, precum și același lexem, verbul *fi*, care rescrie simbolul *Vpr* [34]. Cu toate acestea, utilizînd metoda semantic transformațională, se creează posibilitatea de a nota lexemele *mic* și *mare* prin cîte două lecțiuni care să difere prin prezența sau absența mărcii (+Concret) :

(+Calificativ)	(+Calificativ)
(—Relație)	(—Relație)
(+Concret)	(—Concret)

Prima lecțiune va fi inclusă în regula de proiecție prin care se obține interpretarea semantică a derivatelor de tipul *copilaș, săpăligă, floricică* etc. și *pietroi, cărțoi, mămăligoi* etc. — adică a celor generate prin $(T)_4$ și, respectiv, $(T)_5$.

A doua lecțiune va fi inclusă în altă regulă de proiecție, anume în cea prin care rezultă sensurile derivatelor de tipul *articolaș, lucrușor, vinișor, bărboi, chiaburan* etc. — adică a celor generate prin (T_6) și $(T)_7$. Credem că notarea în dicționar a lexemelor *mic* și *mare* prin cîte două lecțiuni diferite poate conduce la o formulare mai simplă a regulilor $(T)_6$ și $(T)_7$.

2.4.0. O clasă largă de derivate include rezultatele acțiunii regulilor de nominalizare, nominalizarea fiind definită ca „o operație sau o succesiune de operații de transformare care are (au) ca rezultat convertirea unei propoziții *P* într-un nominal sau un modificator al unui nominal" [35].

Înainte de a efectua analiza semantică a acestor derivate, credem că este necesar să precizăm că ele nu pot apărea în orice context. După cum se afirmă în *Sintaxa transformațională a limbii române*, contextele specifice derivatelor reprezintă rezultate ale unor reguli de suprimare sau de repoziționare a morfemelor [36]. Aceste reguli precizează etapele procesului de nominalizare, și anume : suprimarea auxiliarului, inversarea subiectului, postpunerea morfemului de nominalizare, suprimarea subiectului sau a obiectului, suprimarea simbolurilor *Pos.* sau *de*, atracția articolului, suprimarea relativului, repoziționarea simbolurilor *Pos.* și *de*.

2.4.1. Prima grupă de derivate rezultate prin nominalizare, prin regula $(TN)_1$, sînt formate cu sufixele : *-aj, -anie, -anță, -are, -at, -ăt, -eală, -ență, -ere, -et, -ială, -ință, -ire, -it, -ment, -mînt, -siune, -tură, -ție, -țiune, -ut, Ø* și au marca sintactică substantiv.

---

[34] *Vpr.* va fi rescris numai prin *fi*, ca în $(T)_4$ și $(T)_5$, iar simbolurile 6 (în $(T)_6$) și 7 (în $(T)_7$) nu vor mai fi notate. Astfel se ajunge ca regulile $(T)_6$ și $(T)_7$ să fie mai apropiate ca formă de regulile $(T)_4$ și $(T)_5$.

[35] Vezi E. Vasiliu și S. Golopenția-Eretescu, *Sintaxa transformațională a limbii române* (= *Sintaxă*), București, 1969, p. 243.

[36] Idem, p. 244 — 245.

Cîteva exemple : *blocaj, ghidaj, jelanie, concordanță, toleranță, ascultare, educare, cîntat, mîncat, geamăt, strigăt, flecăreală, oboseală, insistență, perseverență, cerere, propunere, foșnet, rînjet, bîjbîială, ronțăială, preferință, clipocire, iubire, miorlăit, sforăit, bombardament, jurămînt, omisiune, promisiune, cicălitură, strîmbătură, explicație, migrație, indicațiune, ținut, chiul* etc.

Semantic, ele exprimă acțiunea verbului-bază din care s-au format, acțiune nedeterminată în timp și spațiu.

Cu toată valoarea lor abstractă, derivatele construite cu sufixele *-aj, -are, -ere, -ire* pun o problemă specială, deoarece cîteva dintre ele se utilizează și la singular, și la plural, iar restul numai la singular.

	(±*Plural*)	(−*Plural*)
-aj	*montaj*	*vagabondaj*
	viraj	
	etc.	etc.
-are	*clasificare*	*abdicare*
	compilare	*administrare*
	comunicare	*agitare*
	dislocare	*amplificare*
	enumerare	*ascultare*
	informare	*calcificare*
	insinuare	*clarificare*
	mișcare	*coagulare*
	modificare	*culcare*
	plimbare	*educare*
	provocare	*electrificare*
	schimbare	*extenuare*
	supărare	*fumegare*
	verificare	*osificare*
	etc.	etc.
-ere	*cerere*	*concediere*
	culegere	*concepere*
	deprindere	*creștere*
	distrugere	*ducere*
	plîngere	*obținere*
	propunere	*strîngere*
	subliniere	*umplere*
	traducere	*vedere*
	etc.	etc.
-ire	*amăgire*	*aerisire*
	clipocire	*mucegăire*
	istorisire	*nimicire*
	iubire	*odihnire*
	licărire	*răsădire*
	mulțumire	*rîvnire*
	năvălire	*ruginire*
	rostogolire	*vîslire*
	sclipire	*zidire*
	etc.	etc.

Substantivele notate cu (± Plural) pot să apară atît într-un context de tipul $X^\frown GN^\frown GV^\frown Y$, cu verbul la singular, cît şi într-un context de acelaşi tip, cu verbul la plural. Cele notate cu (—Plural) sînd admise de acelaşi context, cu verbul doar la singular.

Pentru a explica existenţa acestor două clase de derivate, am analizat valorile lor semantice. Am constatat că substantivele din prima clasă denumesc atît acţiunea privită abstract, cît şi rezultatul ei (indiferent dacă este concret sau abstract), de ex. : *montaj* „1. acţiunea de a monta ; 2. ansamblu realizat în urma unei montări" ; *abreviere* „1. acţiunea de a abrevia ; 2. cuvînt, titlu etc. prescurtat" ; *clasificare* „1. acţiunea de a clasifica ; 2. distribuire, repartizare sistematică pe clase sau într-o anumită ordine" ; *comunicare* „1. acţiunea de a comunica ; 2. înştiinţare, ştire, veste, raport, relaţie, legătură" ; *cerere* „1. acţiunea de a cere ; 2. solicitare, dorinţă, rugăminte ; pretenţie, exigenţă, revendicare" ; *iubire* [37] „1. acţiunea de a iubi pe cineva ; 2. sentiment de dragoste pentru o persoană de sex opus ; amor. Sentiment de afecţiune (şi admiraţie) pentru cineva sau ceva" etc.

Substantivele din a doua clasă reprezintă numai denumirile acţiunilor abstracte, de ex. *vagabondaj* „acţiunea de a vagabonda" ; *abdicare* „acţiunea de a abdica" ; *amplificare* „acţiunea de a amplifica" ; *creştere* „acţiunea de a creşte" ; *aerisire* „acţiunea de a aerisi" etc. Fac excepţie, dintre derivatele citate, *extenuare* „1. acţiunea de a extenua [38] ; 2. stare de slăbiciune extremă a corpului ; istovire" şi *zidire* „1. acţiunea de a zidi ; 2. construcţie, clădire, edificiu". Avînd însă în vedere faptul că numărul excepţiilor este redus, considerăm că posibilitatea unui derivat din prima clasă de a apărea şi în contextul $\left| \begin{matrix} -^\frown Vpr \\ (+Plural) \end{matrix} \right|$ se explică prin sensul lui de rezultat al unei acţiuni. Sensul de acţiune abstractă, singur, determină notarea derivatului numai în contextul $\left| \begin{matrix} -^\frown Vpr \\ (+Plural) \end{matrix} \right.$, situaţie în care se află derivatele din a doua clasă.

2.4.2. Derivatele generate prin $(TN)_1$ şi construite cu sufixele *-at*, *-it* şi *-ut* includ lexeme a căror formă este semantic ambiguă, deoarece poate fi interpretată şi ca „acţiunea de a...", şi ca „proprietatea de a fi suferit acţiunea de a...". Această situaţie determină notarea respectivelor unităţi cu două mărci sintactice : substantiv şi adjectiv. Cităm exemplele : *călcat* „1. acţiunea de a călca ; 2. proprietatea de a fi călcat" ; *coafat* „1. acţiunea de a coafa [39] ; 2. proprietatea de a fi coafat" ; *mîncat* „1. acţiunea de a mînca ; 2. proprietatea de a fi mîncat" ; *sudat* „1. acţiunea de a suda ; 2. proprietatea de a fi sudat" ; *vîndut* „1. acţiunea de a vinde ; 2. proprietatea de a fi vîndut" ; *zidit* „1. acţiunea de a zidi ; 2. proprietatea de a fi zidit" etc.

Derivatele de acest tip se opun celor care au doar sensul de „proprietatea de a fi suferit o anumită acţiune", ca : *afirmat*, *anulat*, *coagulat*, *determinat*, *disimulat*, *exprimat*, *populat*, *răsculat*, *satisfăcut*, *uimit*, *viscolit* etc. Ele nu se generează prin $(TN)_1$, ci printr-o regulă de suprimare a simbolurilor : Aux — rescris prin Trecut—, *fi* şi *de către* din structura de adîncime de tipul $X^\frown GN^\frown Aux^\frown Vpr^\frown$de către$^\frown$fi$^\frown$Part$^\frown Y$.

---

[37] În DLRM se dă doar sensul 2.

[38] şi [39] Formele reflexive ale verbelor *extenua* şi *coafa* intră în structurile de adîncime cărora li se aplică regula de transformare $(TN)_3$ (v. 2.4.2).

2.4.3. Deşi nu intră în clasa derivatelor rezultate prin nominalizare, ultimele exemple citate ne conduc la analiza celor formate cu aceleaşi sufixe (cu excepţia lui *-ut*), care, deşi au formă de participii, nu pot rescrie simbolul *Part* în structura $X^\frown GN^\frown Aux^\frown Vpr^\frown \text{de către}^\frown fi^\frown Part^\frown Y$. În studiile netransformaţionale [40] se făcea aceeaşi observaţie, dar în altă formă : în limba română există o clasă de adjective cu formă de participiu trecut, pentru care nu se înregistrează verbe corespunzătoare. Este situaţia cuvintelor : *-at*, *aerat*, *cerat*, *ghimpat*, *manierat*, *perciunat*, *pintenat*, *sprîncenat*, *vertebrat* etc. ; *-it*, *bolovănit*, *hămesit*, *iscusit*, *măiestrit*, *renumit* etc.

Pentru generarea lor, o soluţie ar fi să se noteze, în structura de adîncime, în locul lui *Vpr.* un simbol convenţional $\triangle$, care să se rescrie prin anumite forme verbale posibile. Considerăm posibile, acele forme verbale care concordă cu structura semantică a limbii respective, respectă regulile fonologice de redundanţă, dar nu sînt utilizate de vorbitori.

2.4.4.1. Pentru derivatele rezultate prin regula $(TN)_1$, în urma analizei semantice propunem două parafraze :

1. „acţiunea X despre care nu ştim de cîte ori s-a produs, şi cînd s-a produs" ;
2. „acţiunea X despre care nu ştim cînd s-a produs, dar despre care ştim că a avut loc o dată".

Pentru exemplificare, cităm următoarele exemple :

1.	2.
bălmăjire	bălmăjeală
biruire	biruinţă
bombardare	bombardament
bombănire	bombănit
bubuire	bubuitură
	bubuit
camuflare	camuflaj
cernere	cernut
deducere	deducţie
dispersare	dispersie
indicare	indicaţiune
încurcare	încurcătură
lăudare	lăudat
strigare	strigăt
şovăire	şovăială
tolerare	toleranţă
zîmbire	zîmbet
etc.	etc.

Nu trebuie să se identifice derivatele parafrazate prin 2 cu derivatele care au formă de plural (v.2.4.1). Clasa celor care se parafrazează prin 2 nu se reduce la derivatele cu plural, ci este mult mai largă. Astfel, din exemplele enumerate la 2, formele *bălmăjeală*, *bombănit*, *camuflaj*, *cernut*, *clocot*, *lăudat*, *toleranţă* nu au plural, sau, mai bine spus [41], nu se utilizează la plural.

2.4.4.2. Diferenţa dintre clasele 1 şi 2 se poate marca mai exact cu ajutorul formulelor folosite în logica simbolică. În acest sens, dacă vrem

[40] Vezi Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, 1960, p. 76.

[41] Facem această precizare, deoarece considerăm că derivatele enumerate nu sînt în situaţia de a nu avea plural din cauza sensurilor lor.

să marcăm deosebirea dintre *biruire* şi *biruinţă*, vom scrie, pentru primul derivat, (λ) BIx „un x care aparţine clasei de nume abstracte, λ, are proprietatea de a birui”, iar pentru cel de al doilea, (∃x) (λ) BIx „există cel puţin un x care aparţine clasei de nume abstracte, λ, şi care are proprietatea de a birui”.

2.4.5.1. O grupă aparte o constituie derivatele generate prin $(TN)_2$, cu marca sintactică adjectiv şi formate cu sufixele: *-aci*, *-angiu*, *-anţ*, *-ar*, *-ălog*, *-ăreţ*, *-ăcios*, *-bil*, *-elnic*, *-ent*, *-ic*, *-icios*, *-icos*, *-ist*, *-nic*, *-tiv*, *-tor*. Cîteva exemple: ***sugaci*, *tălmaci*, *chiulangiu*, *sugar*, *pisălog vorbăreţ*, *zîmbăreţ*, *mîncăcios*, *plîngăcios*, *rentabil*, *şovăielnic*, *insistent*, *persistent*, *anestezic*, *mîncăcios*, *pofticios*, *sclipicios*, *plicticos*, *analist*, *dornic*, *rodnic*, *zburdalnic*, *combativ*, *eruptiv*, *ameninţător*, *aprobator*** etc.

Pentru aceste derivate propunem parafraza „care face acţiunea X”, adică o secvenţă care indică efectuarea unei anumite acţiuni de către o persoană nedeterminată, întreaga secvenţă fiind expresia unei proprietăţi caracteristice unui obiect sau unei fiinţe, în rest necunoscută.

2.4.5.2. Analiza derivatelor adjective rezultate prin $(TN)_2$ şi construite cu sufixele *-ant*, *-bil*, *-tiv* şi *-tor* relevă o problemă mai dificilă, referitoare la restricţiile selective ale verbelor-bază.

Utilizînd metoda KF, o dată notate în dicţionar mărcile sintactice, mărcile semantice şi restricţiile selective [42] ale unităţilor lexicale prin care se rescriu simbolurile *Vpr* şi *suf*, se formulează regulile de proiecţie prin care se amalgamează lecţiunile acestor unităţi lexicale. Continuînd interpretarea semantică, este necesară stabilirea unei alte reguli de proiecţie prin care să se amalgameze lecţiunile unităţilor care rescriu simbolul *N* şi derivatul adjectival obţinut prin nominalizare. Pentru un număr relativ mare de secvenţe, interpretarea semantică la acest nivel nu prezintă dificultăţi, dar pentru altele se constată că amalgamarea are loc numai dacă se respectă anumite restricţii selective ale verbului nominalizat — adică ale derivatelor adjectivale — faţă de substantivul-subiect, diferite de restricţiile selective ale verbului nenominalizat, tot faţă de substantivul-subiect. Astfel, verbele *comemora*, *condensa*, *exclama*, *extrage*, *multiplica* etc. au, în formă nenominalizată, restricţiile:

$$\left\langle \begin{matrix} +\text{Uman} \\ \pm\text{Relaţie} \end{matrix} \right\rangle ; \left\langle \begin{matrix} +\text{Uman} \\ \pm\text{Relaţie} \end{matrix} \right\rangle \text{sau} \left\langle \begin{matrix} -\text{Obiect} \\ -\text{Relaţie} \\ -\text{Calitate} \\ -\text{Abstract} \end{matrix} \right\rangle ; \left\langle \begin{matrix} +\text{Uman} \\ +\text{Relaţie} \end{matrix} \right\rangle ; \left\langle \begin{matrix} +\text{Uman} \\ \pm\text{Relaţie} \end{matrix} \right\rangle$$

sau $\langle +\text{Rez. acţ.} \rangle$; $\left\langle \begin{matrix} +\text{Uman} \\ \pm\text{Relaţie} \end{matrix} \right\rangle$. Formele nominalizate prezintă restricţiile: $\langle +\text{Rez. acţ.} \rangle$; $\langle -\text{Rez. acţ.} \rangle$; $\left\langle \begin{matrix} -\text{Obiect} \\ -\text{Relaţie} \\ -\text{Calitate} \\ -\text{Abstract} \end{matrix} \right\rangle$; $\langle -\text{Rez. acţ.} \rangle$;

$\langle + \text{Rez. acţ.} \rangle$. **Aceste restricţii explică următoarele secvenţe din structura de adîncime:**

[42] Vezi J. J. Katz, J. A. Fodor, *Semantic Theory*, p. 494.

om⁀-l⁀Prezent⁀comemora
prieten⁀-l⁀Prezent⁀comemora
om⁀-l⁀Prezent⁀condensa
prieten⁀-l⁀Prezent⁀condensa
frig⁀-l⁀Prezent⁀condensa
om⁀-l⁀Prezent⁀exclama
prieten⁀-l⁀Prezent⁀exclama
om⁀-l⁀Prezent⁀extrage
prieten⁀-l⁀Prezent⁀extrage
sondă⁀-l⁀Prezent⁀extrage
om⁀-l⁀Prezent⁀multiplica
prieten⁀-l⁀Prezent⁀multiplica
etc.

Restricțiile formelor nominalizate sînt prezente în următoarele secvențe din structura de suprafață:

* om comemorativ
* prieten comemorativ
medalie comemorativă
* om condensabil
* prieten condensabil
gaz condensabil
* om exclamativ
* prieten exclamativ
ton exclamativ
* om extractibil
* prieten extractibil
* sondă extractibilă
minereu extractibil
* om multiplicabil
* prieten multiplicabil
aparat multiplicabil
etc.

Din aceste secvențe rezultă că, pentru derivatele enumerate, procedeul de analiză propus de metoda KF se complică, deoarece trebuie să se stabilească restricții selective la fiecare nivel al interpretării semantice. În dicționar se vor nota, pe lîngă restricțiile selective ale lexemelor primare, restricțiile derivatelor rezultate prin nominalizare. Dar o astfel de suplimentare a dicționarului contrazice ipoteza lui N. Chomsky, J. J. Katz și J. A. Fodor, conform căreia analiza semantică, deci implicit notațiile din dicționar, se efectuează la nivelul structurii de adîncime. Această suplimentare, deși ar corespunde punctului nostru de vedere că analiza semantică este posibilă și la nivelul structurii de suprafață, totuși ar complica mult analiza.

Pentru rezolvarea acestei probleme este posibilă următoarea soluţie : Se consideră că substantivele *aparat*, *gaz*, *minereu* etc., care rescriu simbolul *N* dominat de nodul *GN*, formează o clasă aparte, deoarece apar în contextul /GN⁀NMZ⁀Rel⁀ — ⁀Aux⁀Vpr⁀Pasiv/, în care *suf* din expansiunea simbolului *NMZ* este *-bil*. Verbul principal va fi rescris printr-unul din lexemele *condensa*, *extrage*, *multiplica*, notate în dicţionar ca fiind combinabile cu *-bil*. Derivatele respective se obţin prin acţiunea unei reguli de nominalizare asupra acestor secvenţe.

Substantivele care nu intră în această clasă nu pot constitui, împreună cu derivatul, secvenţe marcate (vezi * *om condensabil* etc.).

În ceea ce priveşte contextele derivatelor *comemorativ* şi *exclamativ*, credem că singura posibilitate este de a le considera rezultate ale unor reguli de nominalizare aplicate structurilor : GN⁀NMZ⁀Rel.⁀GN⁀Aux⁀fi⁀ ⁀pentru⁀comemora şi respectiv GN⁀NMZ⁀Rel.⁀GN⁀Aux⁀fi⁀cu[43]⁀exclama⁀-ţie[44].

2.4.5.3. Intuiţia vorbitorilor limbii române sesizează încă un fapt referitor la semantica derivatelor adjective rezultate prin nominalizare, şi anume : între secvenţe de tipul *omul bănuieşte* şi *omul bănuitor*, *omul munceşte* şi *omul muncitor*, *copilul strică* şi *copilul stricăcios* etc. apar diferenţe de sens. Nu orice om care bănuieşte pe cineva este şi bănuitor, nu orice om care munceşte este muncitor, nu orice copil care strică un obiect este un copil stricăcios etc.

Într-un sistem semantic logic vom marca aceste diferenţe prin utilizarea unor formule diferite pentru secvenţele cu verbul nenominalizat şi pentru cele cu verbul nominalizat, de ex. :

$$(x)\ (OMx \cdot BA_1x)\ /\ (\exists x)(OMx \cdot BA_2x)$$

$$(x)\ (OMx \cdot MV_1x)\ /\ (\exists x)(OMx \cdot MV_2x)$$

$$(x)\ (COx \cdot ST_1x)\ /\ (\exists x)(COx \cdot ST_2x)$$

Citim aceste expresii [45] ca : „pentru orice x, x are proprietatea om şi proprietatea bănui"/ „există cel puţin un x care are proprietatea om şi proprietatea bănuitor" etc.

Se remarcă utilizarea cuantificatorului existenţial, care, alături de simbolurile $BĂ_2$, MU_2, ST_2, indică deosebirile dintre cele două clase de secvenţe. În majoritatea cazurilor, nu este necesară introducerea cuantificatorului existenţial, deoarece sînt numeroase exemplele de tipul *omul acaparează* /*omul acaparator*, *planta se agaţă*/ *planta agăţătoare*, *vorba amăgeşte*/*vorba amăgitoare* etc. interpretate de vorbitori astfel : orice om care acaparează ceva este un om acaparator etc.

2.4.6. Analiza semantică a derivatelor generate prin $(TN)_3$ şi $(TN)_4$, adică a derivatelor obţinute prin acţiunea unor reguli de nominalizare de tipul $(TN)_1$ şi $(TN)_2$ asupra unor structuri de adîncime ce conţin simbolul reflexivului, nu relevă alte probleme în afara celor deja discutate la 2.4.1 — 2.4.4, 2.4.5.1, 2.4.5.3.

---

[43] Dacă acceptăm ipoteza lui R. W. Langacker că verbul *avea* are ca structură de adîncime verbul *fi* urmat de prepoziţia *cu*. Vezi *Observations on French Possessives*, Lg., 44, nr.1, p. 52.

[44] Derivatul *exclamaţie* este generat prin $(TN)_1$.

[45] Vezi R. Carnap, *lucr. cit.*, p. 3.

2.4.7. Analiza sintactică a derivatelor afixale obţinute prin regulile de nominalizare $(TN)_1 - (TN)_4$ include discutarea secvenţelor ambigue de tipul *iertarea omului*, în care determinantul formei nominalizate poate avea marca sintactică [+Genitiv subiectiv] sau [—Genitiv subiectiv]. Am afirmat că asemenea secvenţe apar cînd :

1. verbul care se nominalizează este tranzitiv ;
2. subiectul şi complementul lui direct sînt marcate în dicţionar prin mărci semantice identice sau parţial identice.

Ca exemple, citam verbele : *accepta*, *aclama*, *deghiza*, *ierta*, *implora*, *informa*, *nota*, *solicita*.

Observăm însă că limba română înregistrează şi verbe ca *activiza*, *amenda*, *aservi*, *chestiona*, *frustra*, care, deşi respectă condiţiile 1 şi 2, nu formează secvenţe ambigue. În cadrul analizei sintactice, am propus să se ia în consideraţie posibilitatea latentă a verbelor de acest tip de a forma secvenţe ambigue. Prin urmare, n-am sugerat o explicaţie propriu-zisă. Analiza semantică a derivatelor cu sufixe modifică însă punctul de vedere din care se abordează această problemă, deoarece aduce în discuţie şi valoarea semantică a verbelor. Astfel, se observă că verbele cu ambiguitate latentă desemnează o acţiune care prezintă aceeaşi importanţă pentru vorbitori, indiferent dacă este considerată numai ca un proces în sine sau ca un proces cu consecinţe asupra unui obiect (adică, sintactic, cu complement direct). Celelalte verbe enumerate exprimă, semantic, o acţiune mai importantă prin efectul asupra cuiva sau ceva decît propriu-zis prin îndeplinirea ei. De exemplu, cînd se formulează secvenţa *iertarea omului*, nu se accentuează nici asupra acţiunii, nici asupra efectului ei, spre deosebire de *frustarea omului*, în care se subliniază efectul acţiunii.

Credem că această problemă are un caracter semantic şi nu sintactic, deoarece se referă la valoarea semantică intrinsecă a verbului.

2.4.8. Din exemplele analizate anterior s-a observat că procesul prin care rezultă derivatele cu sufixe constă din transformarea lexemului care rescrie simbolul *Vpr* într-un lexem marcat sintactic ca substantiv sau adjectiv. Noul lexem este constituit din forma de infinitiv a verbului şi dintr-un sufix de nominalizare.

Limba română mai înregistrează însă derivate, obţinute tot printr-o regulă de nominalizare, $(TN)_5$, dar în a căror componenţă intră forma de nominativ-acuzativ singular a substantivului-complement direct şi sufixul de nominalizare.

Derivatele generate prin $(TN)_5$ formate cu sufixele : *-aci*, *-ar*, *-giu* (*agiu*), *-ier* au marca sintactică substantiv, iar cele construite cu *-nic* şi *-os*, adjectiv. Ca urmare, în stabilirea parafrazei semantice corespunzătoare tuturor acestor derivate trebuie operată o diferenţiere între substantive şi adjective. Pentru substantive, sînt dificultăţi, deoarece sensul se modifică de la un lexem la altul. O simplă enumerare a cîtorva exemple este revelatoare :

barcagiu „persoană care conduce o barcă"
bibliotecar „persoană care administrează o bibliotecă"
bragagiu „persoană care face bragă"
ceasornicar „persoană care repară ceasornice"

cîrmaci „persoană care manevrează cîrma unui vas"
geamgiu „persoană care pune sau vinde geamuri"
liftier „persoană care conduce un lift"
pălărier „persoană care face, repară, curăță sau vinde pălării"
sobar „persoană care construiește sau repară sobe" etc.

Adjectivele pot fi mai ușor parafrazate prin aceeași secvență : ex.
dureros „care provoacă durere (suferință fizică sau morală)"
îndoielnic [46] „care provoacă îndoială"
scîrbos „care provoacă scîrbă".

Se observă că, pentru adjective, este posibilă o parafrază de tipul : „care provoacă X", în care X este simbolul, din dicționar, al unei clase semantice cu marca sintactică substantiv și cu mărcile semantice (−Animat) < (−Obiect) < (±Relație) < (−Calitate) < (+Abstract).

În ceea ce privește substantivele, este evident că o eventuală parafrază unică va conține lexemul *persoană*, urmat de un verb cu trăsăturile semantice (+ Acțiune) < (± Concret). Nu ne putem limita doar la trăsătura (+ Concret), date fiind unele sensuri de tipul celui înregistrat pentru *bibliotecar*.

Specific pentru derivatele generate prin $(TN)_5$ este faptul că valoarea semantică a verbului nu se pierde în urma acțiunii regulii de transformare, deși în componența derivatului nu intră nici o parte din forma verbală. Înseamnă că, un vorbitor care nu cunoaște limba română poate deduce totuși sensul lexemului cu statut de derivat de acest tip. Procesul de identificare a sensului ar fi următorul : după ce combinația dintre substantiv și sufixul de nominalizare a fost identificată în dicționar ca posibilă pentru limba respectivă, cercetătorul respectiv ar face încercări succesive pentru a stabili care verb să apară în parafrază. Precizăm că verbul se selectează, din lista tuturor verbelor utilizate, în limba dată, în parafrazarea derivatelor de acest tip.

În consecință, presupunînd că sensul derivatului este necunoscut, dar știind că derivatul respectiv se generează prin regula $(TN)_5$, vom avea, în parafraza pe care trebuie s-o determinăm, trei elemente cunoscute, și anume lexemele *persoană*, *care* și substantivul obținut prin înlăturarea sufixului de nominalizare din derivat. Necunoscuta, X, rămîne deci numai verbul, în legătură cu care avem însă o informație de bază : că forma prin care se exprimă se situează pe o listă finită, deja cunoscută. Această necunoscută se înlocuiește cu diverse forme concrete verbale, de fiecare dată verificîndu-se corectitudinea parafrazei obținute, prin teste cu vorbitori ai limbii respective. În acest mod, se pot înlătura parafrazele neadecvate, cum ar fi „persoană care conduce bragă" pentru *bragagiu*.

Înseamnă că pentru derivatele-substantive generate prin $(TN)_5$ este posibilă o parafrază de tipul : „persoană care XY", în care X se substituie cu un verb de pe listă, iar Y, cu un substantiv din clasa de substantive marcate în dicționar prin trăsăturile semantice cerute de restricțiile selective ale verbului respectiv.

---

[46] Includerea în analiză a unor derivate de tipul *îndoielnic* nu contrazice intenția noastră de a nu discuta problema derivatelor cu prefixe, deoarece *îndoielnic* este construit cu sufixul *-nic* pornindu-se de la alt derivat cu sufix (*îndoială*) și acesta din urmă de la o bază (*îndoi*) care conține, într-adevăr, un prefix, dar care nu formează obiectul nostru de cercetare.

2.4.9. Clasa de derivate generate prin $(TN)_6$ şi formate cu sufixele *-ar*, *-ard*, *-ău*, *-ist*, *-îş* au marca sintactică substantiv.

Parafraza pe care o propunem are forma : „persoană care X", în care *X* este un verb din clasa celor combinabile cu sufixele enumerate.

2.4.10. Lexemelor generate prin $(TN)_1$, $(TN)_5$ şi $(TN)_4$ li se adaugă derivatele *certăreţ* „care se ceartă mult", *flecar* „persoană care flecăreşte mult", *mămăligar* [47] „persoană care mănîncă multă mămăligă", *mîncău* „persoană care mănîncă mult", *plimbăreţ* „care se plimbă mult", *războinic* „care se războieşte mult", *vorbăreţ* „care vorbeşte mult". Se observă că toate aceste derivate sînt formate de la verbe care exprimă o acţiune durativă, dar nu, în mod necesar, şi iterativă. Astfel, dintre verbele notate în dicţionar prin (+ Iterativ), numai cîteva, cum sînt *cicăli*, *miorlăi* etc., se nominalizează în *cicălitor*, *miorlăitor* etc. cu sensurile de „care cicăleşte mult", „care miorlăie mult" etc.

Sensurile derivatelor de acest tip includ, prin urmare, o determinare a acţiunii exprimate de verb, concretizată prin lexemul *mult*. Ca urmare, am introdus în structura de adîncime asupra căreia acţionează regulile $(TN)_1$, $(TN)_2$ şi $(TN)_4$ simbolul *Adverbial*, rescris doar prin lexemul *mult*, indiferent dacă verbul principal are sau nu trăsătura (+Iterativ). Prezenţa lui *mult* nu apare ca redundantă nici în cazurile cînd verbul este iterativ, din cauză că o acţiune iterativă nu presupune şi repetarea ei în timp. Credem că proprietatea acţiunii exprimate de verb de a fi iterativă se marchează prin trăsătura semantică (+Iterativ), în timp ce repetarea ei este indicată prin adverbial.

2.4.11. Analiza sintactică a relevat o categorie de derivate construite cu *-agiu*, *-ier*, *-ist*, care se generează prin regula $(TN)_7$, asemănătoare ca formă cu $(TN)_5$, care se diferenţiază însă de aceasta din urmă prin prezenţa, în membrul stîng, a simbolului *GPrep* şi nu *GN*. Deşi derivatele rezultate prin $(TN)_5$ şi $(TN)_7$ prezintă şi parafraze semantice deosebite (ca urmare a diferenţelor sintactice dintre regulile care le-au generat), totuşi au un element comun. Acesta este de natură operaţională şi se referă la imposibilitatea stabilirii unei parafraze unice pentru toate lexemele, datorită sensurilor lor numeroase. Astfel, după cum arătam la **2.4.8**, şi pentru derivatele rezultate prin $(TN)_7$, de tipul : *camionagiu* „persoană care se ocupă cu transportul de mărfuri şi de obiecte cu ajutorul unui camion", *corăbier* „persoană care navighează pe o corabie", *garderobier* „persoană care are în grijă o garderobă publică", *instrumentist* „persoană care cîntă dintr-un instrument", *pianist* „persoană care cîntă la pian", *rentier* „persoană care trăieşte din rentă", *violonist* „persoană care cîntă la vioară", *zilier* „persoană care munceşte cu ziua" etc., va fi necesar să se adopte artificiul de analiză propus pentru *barcagiu*, *bibliotecar*, *bragagiu* etc. Pentru amîndouă clasele de derivate, parafraza va include, obligatoriu, lexemul *persoană*.

2.4.12.1. În limba română se înregistrează o clasă largă de derivate care, semantic, denumesc o raportare sau o referinţă la un obiect din universul real. În majoritatea cazurilor, această raportare este efectuată de vorbitor în cursul unui enunţ asupra unui alt obiect sau fenomen. Acest fapt explică marca sintactică de adjectiv a acestor derivate. Celelalte derivate generate prin aceeaşi regulă de nominalizare $(TN)_8$, dar

[47] Pentru celălalt sens de „Termen injurios folosit în trecut la adresa ţăranilor", v. § 3.

marcate sintactic cu [+Substantiv], au o situaţie specială, deoarece includ într-o singură unitate de expresie atît determinatul, cît şi determinantul (stabiliţi la nivel semantic). În acest sens, cităm : *clasicist* „persoană care se ocupă cu studiul limbilor şi culturii clasice", *contrabandist* „persoană care se ocupă cu contrabanda", *propagandist* „persoană care face propagandă", *sindicalist* „persoană care face parte dintr-un sindicat" etc., pentru care determinatul îl reprezintă conceptul de persoană, iar determinantul, proprietatea de a se ocupa cu : studiul limbii şi culturii clasice etc.

Derivatele generate prin $(TN)_8$ prezintă sensuri multiple, care, credem, se subsumează sensului general de „care se referă la". Materialul de limbă arată însă că fiecare dintre aceste sensuri multiple caracterizează derivatele formate numai cu anumite sufixe din lista completă a sufixelor din membrul drept al regulii. Enumerăm sensurile, indicînd sufixul derivatului respectiv :

1. „care aparţine"	*-al*	ex. *stomacal* etc.
	-ăresc	ex. *şcolăresc* etc.
	-esc	ex. *românesc* etc.
	-icesc	ex. *monahicesc* etc.
	-ic	ex. *silabic* etc.
	-ist	ex. *structuralist* etc.
	-istic	ex. *ziaristic* etc.
	-tic	ex. *teoretic* etc.
2. „care caracterizează pe cineva sau ceva"	*-al*	ex. *teatral* etc.
	-atic	ex. *primăvăratic* etc.
	-ăresc	ex. *şcolăresc* etc.
	-esc	ex. *femeiesc* etc.
	-ic	ex. *filologic* etc.
	-icesc	ex. *scriitoricesc* etc.
	-ist	ex. *structuralist* etc.
	-istic	ex. *jurnalistic*, *silogistic* etc.
	-tic	ex. *teoretic* etc.
3. „care conţine ceva"	*-atic*	ex. *emfatic* etc.
	-ic	ex. *silabic* etc.
	-os	ex. *ghebos*, *inimos*, *lutos*, *noduros* etc.
	-uros	ex. *sulfuros* etc.
4. „care conţine ceva cu o anumită calitate"	*-os*	ex. *năsos*, *şolduros* etc.
5. „care este dintr-un anumit loc"	*-alnic*	ex. *localnic* etc.
	-ean	ex. *podgorean* [48] etc.
	-ic	ex. *balcanic* etc.
6. „care seamănă cu"	*-atic*	ex. *sistematic* etc.
	-ăros	ex. *copilăros* etc.
	-ăriu	ex. *brumăriu* etc.
	-ic	ex. *rombic*, *utopic* etc.
	-ios	ex. *cleios* etc.

[48] Nu ne interesează aici, sensul 2 : „Persoană care se ocupă cu cultivarea viţei-de vie ; viticultor".

	-iu	ex. *smaraldiu* etc.
	-os	ex. *bumbăcos* etc.
	-tic	ex. *fantomatic* etc.
7. „persoană care se ocupă cu"	*-ist*	ex. *clasicist* etc.
8. „persoană care face parte din"	*-ist*	ex. *monopolist* etc.

2.4.12.2. Propunem, drept parafraze ale derivatelor enumerate, sensurile 1—8. Credem că în acest caz este mai adecvat să utilizăm mai multe parafraze, cu aplicabilitate redusă, decît una singură, foarte generală, deoarece astfel se pot marca diferențele semantice dintre derivate.

2.4.12.3. În ceea ce privește parafraza 3, observăm că uneori trebuie completată cu o precizare semantică. Ne referim la lexemele *colțuros, deluros, noduros, văluros* etc., care se interpretează astfel : „care are colțuri", „care are dealuri" etc. Urmează că pentru aceste derivate parafraza va conține un indice al conceptului de pluralitate.

2.4.13.1. Analiza sintactică a derivatelor include o regulă de nominalizare, $(TN)_{10}$, prin care se generează lexeme care denumesc o calitate, de tipul *bătrînețe* „proprietatea de a fi bătrîn", *blegenie* „proprietatea de a fi bleg" etc. În aceeași clasă credem că se includ și derivatele *omenie, rudenie* etc., deoarece sînt utilizate de vorbitori cu sensurile de „proprietatea de a fi om" [49], „proprietatea de a fi rudă cu" etc. Acest fapt determină modificarea membrului stîng al regulii $(TN)_{10}$, prin introducerea simbolului *N*, obținîndu-se astfel secvența :

$$X^\frown faptul^\frown că^\frown NML^\frown N_2^\frown Aux^\frown fi^\frown \begin{Bmatrix} Adj \\ N_3 \end{Bmatrix} {}^\frown Y$$

Analiza semantică a derivatelor conduce și la schimbarea formei membrului drept al regulii $(TN)_{10}$, prin includerea sufixului *-eală* din *aspreală, blegeală, fierbințeală, gălbeneală, limpezeală, năuceală, rotunjeală, umezeală* etc. pe lista de sufixe, în urma relevării sensurilor : „proprietatea de a fi aspru", „proprietatea de a fi bleg" etc. Nu înseamnă însă că orice derivat format cu *-eală* și rezultat printr-o regulă de nominalizare — de exemplu prin $(TN)_1$ — are acest sens, ex. *bolboroseală, dogoreală, flecăreală, mocneală, oboseală, plictiseală, săpuneală, sinchiseală* etc.

Pentru exemplele enumerate se constată că parafraza corespunzătoare este „proprietatea de a fi X", în care *X* se substituie ori printr-un adjectiv nume al unei însușiri concrete sau abstracte, ori printr-un substantiv care, semantic, include atît un concept, cît și determinantul lui. Această parafrază coincide în întregime cu sensul derivatelor :

-ătate ex. *seninătate* „proprietatea de a fi senin" etc.
-enie ex. *cumințenie* „proprietatea de a fi cuminte", *lăudăroșenie* „proprietatea de a fi lăudăros", *muțenie* „proprietatea de a fi mut" etc.
-ețe ex. *albețe* „proprietatea de a fi alb", *frumusețe* „proprietatea de a fi frumos" etc.
-ie ex. *gazetărie* „proprietatea de a fi gazetar" etc.
-ință ex. *ușurință* „proprietatea de a fi ușor" etc.

---

[49] Om cu sensul de „Persoană care întrunește calități morale deosebite".

-ism ex. *huliganism* ,,proprietatea de a fi huligan", *liberalism* ,,proprietatea de a fi liberal", *servilism* ,,proprietatea de a fi servil" etc.
-itate ex. *reciprocitate* ,,proprietatea de a fi reciproc", *tenacitate* ,,proprietatea de a fi tenace" etc.
-tură ex. *avocatură* ,,proprietatea de a fi avocat" etc.

2.4.13.2. Printre rezultatele regulii $(TN)_{10}$ s-ar părea că se includ şi formele : *fatalism*, *parlamentarism*, *structuralism*, *vitalism*, dacă ne orientăm după secvenţele de adîncime din care se generează şi după sufixul cu care sînt construite. Dar, deşi la nivelul structurii abstracte se înregistrează formele *fatal*, *parlamentar*, *structural*, *vital* care rescriu simbolul *Adj* şi deşi nu intervin nici alte modificări [50] în forma regulii de nominalizare — faţă de regula utilizată pentru celelalte derivate —, totuşi derivatele nu se parafrazează prin secvenţele : ,,proprietatea de a fi fatal", ,,proprietatea de a fi parlamentar", ,,proprietatea de a fi structural", ,,proprietatea de a fi vital". Sensurile [51] lor sînt cu totul diferite de cele presupuse :

fatalism : ,,Teorie idealistă după care dezvoltarea istorică este determinată de o forţă necunoscută, de soartă, de destin".
parlamentarism : ,,Sistem de guvernare în statele cu regim parlamentar".
structuralism : ,,Unul dintre curentele lingvistice contemporane care, în opoziţie cu neogramaticii, susţine principiul unităţii interne a structurii limbii, priveşte limba ca pe un sistem de relaţii fonetice şi gramaticale care se condiţionează reciproc, dar studiază limba independent de istoria poporului".
vitalism : ,,Curent idealist în biologie, care explică procesele de viaţă prin prezenţa, în organismul viu, a unei forţe vitale, căreia îi sînt subordonate toate procesele fizico-chimice ale fiinţelor vii".

De aici rezultă necesitatea de a înlătura unităţile *fatal*, *parlamentar*, *structural*, *vital* de pe lista adjectivelor care rescriu simbolul *Adj*.

2.4.14. Ultima regulă de nominalizare, $(TN)_{11}$, generează derivate formate cu sufixele *-ar*, *-ărie*, *-ieră*, *-orie*, *orniţă*, *-tură* cu sens de finalitate, de ex. *ouar* ,,obiect pentru a pune oul", *berărie* ,,local utilizat pentru a vinde bere", *ceasornicărie* ,,prăvălie utilizată ca loc pentru reparat sau vîndut ceasornice", *fierărie* ,,1. loc utilizat pentru prelucrat fierul. 2. prăvălie utilizată ca loc pentru vînzarea obiectelor din fier", *florărie* ,,prăvălie utilizată ca loc pentru vînzarea florilor", *betonieră* ,,maşină utilizată pentru prepararea betonului", *bombonieră* ,,obiect utilizat pentru păstrat bomboane", *fructieră* ,,obiect utilizat pentru păstrat fructe", *tuşieră* ,,obiect utilizat pentru pus tuş", *spălătorie* ,,încăpere utilizată pentru spălat rufe", *ţesătorie* ,,loc utilizat pentru ţesut pînză", *gazorniţă* ,,obiect utilizat pentru păstrat gaz", *momitură* ,,aliment utilizat pentru momit" [52] etc.

După cum rezultă din sensurile enumerate, şi pentru aceste derivate este necesar să se adopte artificiul de analiză de la 2.4.8 şi 2.4.11.

---

[50] Prima modificare posibilă a lui $(TN)_{10}$ ar fi fost ca, în membrul stîng după simbolul *fi*, să poată apărea unităţi cu altă marcă sintactică în afară de adjectiv sau substantiv.
[51] Citate după DLRM.
[52] v. DLRM.

2.4.15. În legătură cu verbele care nu se nominalizează din anumite cauze sintactice[53], analiza semantică nu aduce date în plus.

2.5. Limba română posedă o clasă de derivate marcate sintactic ca verbe și construite cu sufixele *-ăi* (ex. *miorlăi*), *-ifica* (ex. *pacifica*), *-isi* (ex. *aerisi*), *-iza* (ex. *umaniza*), *-ona* (ex. *funcționa*), *-ui* (ex. *găzdui*). În generarea acestor derivate are loc procesul invers celui de nominalizare, și anume, se produce convertirea unui substantiv sau a unui determinant al său exprimat printr-un adjectiv, într-un verb. Generarea acestor derivate — pe care n-am studiat-o în lucrarea noastră anterioară — — se poate face pornindu-se de la o structură de adîncime ce se conformează unuia dintre următoarele tipuri :

1. $X^\frown GN^\frown Aux^\frown Vpr_1{}^\frown GN^\frown Y$
2. $X^\frown GN^\frown se^\frown Aux^\frown Vpr_1{}^\frown GN^\frown Y$
3. $X^\frown GN^\frown Aux^\frown Vpr_1{}^\frown GPrep^\frown Y$
4. $X^\frown GN^\frown Aux^\frown face^\frown Adj^\frown Y$
5. $X^\frown GN^\frown Aux^\frown face^\frown C^\frown Adj^\frown Y$
6. $X^\frown GN^\frown Aux^\frown face^\frown GN^\frown Y$

Regulile de transformare care acționează asupra acestor secvențe sînt de forma :

$(T)_9$ $X^\frown GN^\frown Aux^\frown Vpr_1{}^\frown GN^\frown Y \rightarrow X^\frown GN^\frown Aux^\frown Vpr_2{}^\frown Y$

ex. : $X^\frown \text{om}^\frown \text{Prezent}^\frown \text{spune}^\frown \text{istorie}^\frown Y \rightarrow X^\frown \text{om}^\frown \text{Prezent}^\frown \text{istorisi}^\frown Y$

$(T)_{10}$ $X^\frown GN^\frown se^\frown Aux^\frown Vpr_1{}^\frown GN^\frown Y \rightarrow X^\frown GN^\frown (se)^\frown Aux^\frown Vpr_2{}^\frown Y$

ex. : $X^\frown \text{om}^\frown \text{se}^\frown \text{Prezent}^\frown \text{da}^\frown \text{demisia}^\frown Y \rightarrow X^\frown \text{om}^\frown \text{Prezent}^\frown \text{demisiona}^\frown Y$

$(T)_{11}$ $X^\frown GN^\frown Aux^\frown Vpr_1{}^\frown GPrep^\frown Y \rightarrow X^\frown GN^\frown Aux^\frown Vpr_2{}^\frown Y$

ex. : $X^\frown \text{tatăl}^\frown \text{Prezent}^\frown \text{da}^\frown \text{în dar}^\frown Y \rightarrow X^\frown \text{tatăl}^\frown \text{Prezent}^\frown \text{dărui}^\frown Y$

$(T)_{12}$ $X^\frown GN^\frown Aux^\frown face^\frown Adj^\frown Y \rightarrow X^\frown GN^\frown Aux^\frown Vpr_2{}^\frown Y$

ex. : $X^\frown \text{durerea}^\frown \text{Prezent}^\frown \text{face}^\frown \text{uman}^\frown Y \rightarrow X^\frown \text{durerea}^\frown \text{Prezent}^\frown \text{umaniza}^\frown Y$

$(T)_{13}$ $X^\frown GN^\frown Aux^\frown face^\frown C^\frown Adj^\frown Y \rightarrow X^\frown GN^\frown Aux^\frown Vpr_2{}^\frown Y$

ex. : $X^\frown \text{profesorul}^\frown \text{Prezent}^\frown \text{face}^\frown \text{mai}^\frown \text{simplu}^\frown Y \rightarrow X^\frown \text{profesorul}^\frown$ $^\frown \text{Prezent}^\frown \text{simplifica}^\frown Y$

$(T)_{14}$ $X^\frown GN^\frown Aux^\frown face^\frown GN^\frown Y \rightarrow X^\frown GN^\frown Aux^\frown Vpr_2{}^\frown Y$

ex. : $X^\frown \text{el}^\frown \text{Prezent}^\frown \text{face}^\frown \text{economie}^\frown Y \rightarrow X^\frown \text{el}^\frown \text{Prezent}^\frown \text{economisi}^\frown Y$

În afară de exemplele citate, prin regulile $(T)_9$ — $(T)_{14}$ se generează derivatele : *prilejui*-$(T)_9$, *soluționa*-$(T)_9$, *găzdui*-$(T)_{11}$, *silabisi*-$(T)_{11}$, *amplifica*-$(T)_{13}$, *clarifica*-$(T)_{13}$, *pacifica*-$(T)_{14}$ etc.

[53] Vezi Em. Vasiliu, S. Golopenția-Eretescu, *lucr. cit.*, p. 248 : „Rezultă din cele arătate că nominalizarea nu se poate face : a) atunci cînd construcția are un obiect indirect în dativ ; b) atunci cînd construcția are subiect și două complemente în acuzativ''.

Semantic, structurile de adîncime 1—6 primesc interpretări diferite, ceea ce ne determină ori să adoptăm tot atîtea parafraze, ori să aplicăm, ca şi în alte cazuri, artificiul de analiză prin care se consideră ca element cunoscut derivatul şi ca element necunoscut, verbul care rescrie simbolul *Vpr*. Pentru derivatele rezultate prin $(T)_9$ — $(T)_{14}$ va fi însă necesar să modificăm acest artificiu. Astfel, pentru lexemele obţinute prin $(T)_9$ — — $(T)_{14}$ vom stabili două necunoscute, *X* şi *Y*, prima substituindu-se cu forma verbală, iar a doua cu forme nominale. Pentru derivatele rezultate prin $(T)_{12}$ — $(T)_{14}$ nu va fi necesară introducerea a două necunoscute, deoarece verbul este invariabil.

3.1.0. Analiza sintactică a derivatelor cu sufixe din limba română, pe care am încercat s-o schiţăm într-o lucrare anterioară [54], se încheia cu cîteva observaţii asupra sensurilor figurate.

Plecînd de la ideea că sensurile figurate nu pot fi plasate alături de sensurile nefigurate în acelaşi sistem semantic [55], sugerăm să fie considerate rezultate ale unor modificări semantice posterioare regulilor de constituenţi sau de transformare care le-au generat. Dar, lărgind materialul analizat, se constată că sensurile figurate se înregistrează şi pentru unităţi primare, cum sînt verbele *apăsa*, *cutremura*, *înălţa*, *ruina*, *sfîşia* etc. Urmează că procesele semantice prin care rezultă sensurile figurate nu sînt condiţionate de acţiunea regulilor sintactice.

Pentru a preciza statutul acestor procese, este necesară descrierea tipurilor de schimbări semantice pe care le implică. În esenţă, după cum releva L. Şăineanu [56] cu ani în urmă, se produc fie extinderi, fie restricţii de sens, pe care vom încerca să le analizăm mai detaliat.

De la început trebuie să distingem două clase de derivate cu sensuri figurate rezultate prin extinderi sau restricţii de sens, şi anume prima, A, care include unităţile al căror sens iniţial constituie o secvenţă de tipul metaforei, şi cea de a doua, B, pentru care nu se notează un asemenea sens iniţial.

Pentru clasa A se poate cita *cenuşăreasă*, cu primul sens atestat în dicţionar de : „Personaj din basme, închipuit ca o fată persecutată şi chinuită de mama vitregă". Secvenţa prin care se exprimă sensul este de tip metaforic, deoarece constituie o formă eliptică a unei alte secvenţe mai complexe : „Personaj din basme, închipuit ca o fată care este atît de persecutată şi chinuită de mama vitregă, de parcă ar fi o cenuşăreasă". La sensul figurat al acestui derivat se ajunge prin mărirea numărului de subiecte care fac acţiunea de a persecuta şi chinui o fată : „Fată persecutată în familie", deci printr-o extindere de sens.

A doua clasă de derivate, B, cuprinde unităţile cu sensuri figurate obţinute prin : 1. extinderi şi 2. restricţii semantice. 1. Extinderile semantice nu prezintă toate acelaşi mecanism. Astfel, sensurile figurate ale lexemelor ***băieţoi***, ***bănuţ***, ***băţos***, ***broscoi***, ***fantomatic***, ***maimuţoi***, ***mecanic***,

---

[54] Vezi. *lucr. cit.*, partea a II-a, în SCL, 1969, nr. 5 (sub tipar).

[55] În mod analog au procedat J. J. Katz şi J. A. Fodor, dovadă critica lui U. Weinreich, *Explications in Semantic Theory* (în *Current Trends in Linguistics*, ed. de Th. A. Sebeok, Mouton & Co., vol. III, 1966), p. 398 : "the theory is too weak to account for figurative usage".

[56] *Încercare asupra semaseologiei limbii române*, Bucureşti, 1887, cap. *Generalizarea şi limitarea cuvintelor*.

orbesc, păienjeniș, somnoros, tocilar, veninos, vulcanic, vulpoi, zîmbet etc. sînt rezultatele unui proces prin care se stabilește o comparație între două obiecte (sau proprietăți) din universul real și, în urma detectării unor asemănări, cuvîntul care îl denumește pe unul se utilizează și pentru celălalt. Această schimbare la nivel pragmatic [57] este însă simultană cu adăugarea unor sensuri cuvîntului care își lărgește sfera de denominație [58]. De exemplu, cuvîntul *păienjeniș* ajunge să denumească atît pînza țesută de păianjen, cît și un desiș, o rețea, o împletitură, pînza de păianjen fiind ea însăși o rețea. Pentru derivatele enumerate, sînt înregistrate următoarele sensuri figurate [59]:

băiețoi „Fată cu apucături de băiat"
bănuț „1. Germenul oului (fecundat)"; 2. Plantă erbacee cu flori mici și rotunde, frumos colorate"
bățos „Lipsit de mlădiere; rigid; îngîmfat, plin de sine"
broscoi „Copil"
fantomatic „Vag, neprecis"
maimuțoi „Persoană care imită în mod caraghios pe cineva; om urît"
mecanic „Executat în mod automat; mașinal"
orbesc „Exagerat, exorbitant"
păienjeniș „Desiș, rețea, împletitură"
somnoros „Lipsit de vioiciune, de vigoare, de intensitate, de strălucire; fără viață, slab, șters, stins".
tocilar „Persoană care învață pe dinafară, în mod mecanic; bucher"
veninos „Răutăcios, dușmănos"
vulcanic „Impetuos, nestăpînit, năvalnic; aprins"
vulpoi „Om viclean, șiret"
zîmbet „Strălucire, scînteiere"

Alte derivate au sensuri figurate rezultate prin extinderi semantice care nu se bazează, însă, pe o comparație de tipul discutat mai sus. Este cazul cuvîntului *găinar*, cu sensul inițial de „Vînzător de găini" și cu sensul secundar de „Hoț de găini". Sensul de „Hoț de lucruri mărunte, borfaș, potlogar", deși este înregistrat în DLRM doar ca o simplă extensie a sensului [60], este un sens figurat, deoarece conține o schimbare în regulile de designație. În aceeași situație se află și *darnic, hoțoman, mămăligar, sărăcăcios, zburdalnic* etc. cu sensurile figurate de: „Bogat, roditor, mănos", „Om rău, afurisit" [61], „Termen injurios folosit în trecut la adresa țăranilor", „Lipsit de conținut, fără amploare, inexpresiv", „Plin de avînt, de voioșie, de vioiciune" etc.

2. Restricțiile de sens determină apariția sensurilor figurate la mai puține derivate cu sufixe decît extinderile de sens. Materialul analizat a relevat faptul că, pentru aceste sensuri, are loc un singur tip de proces.

---

[57] Pentru definirea noțiunii de nivel pragmatic vezi H. Reichenbach, *Elements of Symbolic Logic*, 1966, p. 16: „Pragmatics adds a reference to persons; it therefore refers to things, sings, and persons".

[58] Vezi S. Ullman, *The Principles of Semantics*, 1963, p. 176.

[59] Citate după DLRM.

[60] Vezi par. **3.2.9.**

[61] Deși în DLRM este notat ca simplă extensiune de sens.

Ca exemple, cităm lexemele *copilăresc, triumfal* etc. cu sensurile figurate de ,,Nechibzuit, naiv'', ,,Măreț, impunător, solemn, pompos'' etc.

3.2.0. În legătură cu sensurile figurate ale derivatelor cu sufixe se constată că, utilizînd metoda semantică transformațională, aceste sensuri sînt relevate prin schimbarea uneia sau mai multor mărci semantice din notația, în dicționar, a derivatelor. Spre exemplu, apariția sensului figurat al lexemelor *dulceag, freamăt, lovitură, răceală, sărăcăcios, slăbiciune, șovăială, zburdalnic* etc. se exprimă prin înlocuirea trăsăturii (+Concret) cu (−Concret):

	Sens inițial	*Sens figurat*
dulceag	,,Cam dulce, ușor îndulcit''	,,Care vrea să pară prietenos; mieros''
freamăt	,,Zgomot surd produs de frunzele mișcate de vînt, de valurile mării'' etc.	,,Fior, înfiorare''
lovitură	,,Atingere bruscă și puternică, izbitură''	,,Supărare, durere sufletească''
răceală	,,Temperatura scăzută; frig ◆ Senzație de frig''	,,Nepăsare, indiferență''
sărăcăcios	,,Care dovedește sărăcie; de om sărac ◆ (Despre hrană) În cantitate mică, modest, frugal ◆ (Despre pămînt) Neroditor, nefertil, neproductiv''	,,Lipsit de conținut, fără amploare, inexpresiv''
slăbiciune	,,Faptul de a fi slab, uscățiv; lipsit de forță fizică''	,,Lipsă de energie, de fermitate''
șovăială	,,Nesiguranță în mers, în mișcări''	,,Ezitare în acțiuni, în atitudini''
zburdalnic	,,Care zburdă; (despre oameni) zglobiu, neastîmpărat, vioi, nebunatic; p. ext. ușuratic, neserios''	,,Plin de avînt, de voioșie, de vioiciune''

3.0.3. În concluzie, credem că sensurile figurate în general, nu numai cele ale derivatelor cu sufixe, trebuie analizate și la nivelul pragmatic, și la nivelul semantic. Esența lor este constituită din acțiunea altor reguli de designație, obținute prin modificarea celor înregistrate (pentru limba studiată) și se exprimă prin procese semantice reductibile la extinderi și restricții de sens.

Raportul dintre analiza sensurilor figurate și componentul sintactic prin care se generează derivatele cu aceste sensuri este următorul: acțiunea regulilor sintactice nu condiționează procesele semantice prin care rezultă sensurile figurate, iar fenomenele care se produc la nivelul pragmatic nu sînt în nici un mod corelate cu componentul sintactic.

4. Lucrarea noastră s-a limitat la stabilirea parafrazelor corespunzătoare fiecărei clase de derivate cu sufixe, cu ajutorul a două metode de lucru : metoda semantică transformațională a lui J. J. Katz și J. A. Fodor și metoda semantică logică propusă de R. Carnap. În stadiul actual al investigațiilor am optat pentru această soluție, dat fiind că utilizarea uneia sau alteia dintre cele două metode în analiza tuturor claselor de derivate ar fi determinat o formulare mai puțin precisă a parafrazelor pentru anumite categorii de derivate.

Încadrarea parafrazelor stabilite într-un sistem formal unitar va constitui obiectul unei cercetări viitoare.

Ianuarie 1970

Centrul de cercetări fonetice și dialectale
București,
Calea Victoriei 194

FONETICA ISTORICĂ ŞI ÎMPRUMUTURILE LEXICALE

(*În legătură cu ę- (ä-) > a- în împrumuturile româneşti de origine maghiară*)

DE

F. KIRÁLY

În lingvistica românească din ultimele decenii un loc de seamă îl ocupă cercetarea împrumuturilor lexicale [1]. Această preocupare, cunoscută şi în lingvistica altor ţări [2], se datorează nu numai unei cerinţe fireşti, cunoaşterea cît mai completă a acestui compartiment extrem de bogat şi variat, ci şi faptului că împrumuturile pot înlesni cercetări deosebit de utile şi pentru domeniul foneticii. Aşa cum a demonstrat E. Petrovici într-un studiu excelent [3], rezultatele obţinute în urma unei astfel de cercetări sînt la fel de importante pentru fonetica ambelor limbi între care s-a realizat împrumutul, în unele cazuri chiar mai folositoare limbii din care se împrumută. Cum se explică acest lucru?

Se ştie că elementele străine, o dată cu pătrunderea lor, aduc o mulţime de particularităţi, unele caracteristice *în general* limbii din care provin, iar altele specifice *numai etapei* în care s-au efectuat împrumuturile respective. Dacă, în mod obişnuit, particularităţile din prima categorie nu ridică probleme speciale, cele din categoria a doua reclamă din partea cercetătorilor atenţie şi o informare deosebită. Faptul că, în examinarea particularităţilor fonetice ale etapelor mai îndepărtate, întîmpinăm dificultăţi mai mari decît în alte cazuri, are izvoare diferite. În primul rînd, nu rareori este foarte greu, şi uneori chiar imposibil, să separăm exact

---

[1] Pe lîngă un număr însemnat de studii şi articole publicate în revistele noastre de specialitate, au apărut cîteva lucrări de o întindere mai mare : G. Mihăilă, *Împrumuturi vechi sud-slave în limba română*, Bucureşti, 1960 ; H. Mihăescu, *Influenţa grecească asupra limbii române pînă în secolul al XV-lea*, Bucureşti, 1966 ; Tamás Lajos, *Etymologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im Rumänischen* (*unter Berüchsichtigung der Mundartwörter*), Budapesta, 1966 etc.

[2] Vezi, de exemplu, Fokos Dávid, *Jövevényszókutatások* (Studii de împrumuturi), în „Nyelvtudományi Közlemények'', LV (1954), p. 3 — 59.

[3] *O particularitate a fonetismului maghiar oglindită în elementele maghiare ale limbii române*, în SCŞT, seria III, V (1954), nr. 3 — 4, p. 439 — 475 ; idem, *A magyar bilabiális v hang kérdéséhez*, în „Magyar Nyelv'' LII (1956), p. 6 — 11 (comunicare prezentată la 25 oct. 1955 în Secţia de ştiinţa limbii şi literaturii a Academiei de Ştiinţe Maghiare, urmată de discuţii la care au participat Bárczi Géza, Deme László, Tamás Lajos, Pais Dezsö, Gáldi László, Bakos Ferenc, Kálmán Béla, Benkö Loránd ; vezi p. 11 — 26).

ce aparţine cuvîntului din limba-sursă de ce i s-a adăugat de limba în care s-a încadrat. În al doilea rînd, scrierea — din cauza mobilităţii sale mai reduse — nu a oglindit prompt, în toate etapele limbii, schimbările survenite în aspectul vorbit [4].

Una dintre consecinţele cele mai importante ale notării tradiţionale este absenţa fixării unor particularităţi fonetice în aspectul scris sau, în cel mai bun caz, folosirea unei litere existente pentru două realităţi fonetice distincte. De aici apare, ulterior, necesitatea *interpretării* diferitelor grafii [5]. La necunoaşterea totală sau parţială a acestor particularităţi, marcate aproximativ sau de loc la vremea lor în scris, contribuie şi faptul că etapele următoare le înlătură treptat şi aşază asupra lor straturile noi ale inovaţiilor. Aceasta se întîmplă, printre altele, şi în cazul limbii maghiare, întrucît ea şi-a format relativ repede o tradiţie grafică, bazată pe un alfabet care nu acoperea în întregime, mai ales la început, cerinţele aspectului vorbit [6].

În scoaterea la lumină a acestor particularităţi, cercetarea ştiinţifică a unei limbi poate primi ajutor preţios din partea idiomurilor cu care ea a ajuns în contact. Acest ajutor devine posibil din cauză că două limbi în contact nu au, de obicei, nici aceeaşi tradiţie grafică şi nici acelaşi registru sonor. O particularitate fonetică a limbii maghiare, care, din cauza impunerii sale treptate, n-a ajuns, în conştiinţa vorbitorilor, pe treapta diferenţierii totale de alte fapte apropiate sau care, din cauza inventarului nesatisfăcător al alfabetului său, rămîne neconcretizată grafic în momentul pătrunderii sale, prin intermediul unui cuvînt împrumutat, în altă limbă, poate să se fixeze, aci, şi în scris. Vorbitorii care împrumută un cuvînt cu particularităţi de acest gen sînt în situaţia de a le sesiza mai uşor, căci pentru ei faptele sînt noi, şi — avînd posibilităţile grafice necesare — ei pot să redea diferenţa şi în scris. Astfel se explică conservarea anumitor particularităţi dintr-o limbă străină, chiar atunci cînd, în limba care le-a generat, ele nu fuseseră consemnate, iar în etapele sale de dezvoltare mai noi ele nu mai dăinuie. Aceste particularităţi „pietrificate", care nu mai evoluează împreună cu sistemul de unde s-au desprins, menţinute secole de-a rîndul în împrumuturi, devin izvor indirect pentru fonetica istorică a limbii din care a pornit cuvîntul preluat [7]. Desigur, nu numai cuvintele împrumutate altor limbi, ci şi cele preluate din limbile cu care s-a ajuns în contact pot ocaziona astfel de observaţii pentru fonetica istorică. De aceea, nu ni se pare forţată afirmaţia acad. Bárczi Géza după care, în cercetarea istoriei vocalelor maghiare, lingviştii s-au bazat mai ales pe învăţămintele desprinse din împrumuturile lexicale [8].

Deşi problemele de ordin metodologic — privitoare la exploatarea acestei surse indirecte pe care o constituie împrumuturile lexicale pentru

---

[4] Vezi discuţii legate de *-ea -e*, *-u* etc. în lingvistica românească (Emanuel Vasiliu, *Fonologia istorică a dialectelor dacoromâne*, Bucureşti, 1968, p. 80 — 84, 154 — 157) şi *ö-ü-*, *ly-j* în lingvistica maghiară (Bárczi Géza, *Magyar hangtörténet*, Budapesta, 1958, p. 14 — 16, 159 — 161).

[5] Acad. Al. Rosetti, *Istoria limbii române de la origini pînă în secolul al XVII-lea*, Bucureşti, 1968, p. 437—446, 687—691.

[6] Bárczi Géza, *A magyar nyelv életrajza*, Budapesta, 1966, p. 95 — 101.

[7] Emil Petrovici, *Graiul caraşovenilor*, Bucureşti, 1935, p. 99.

[8] Bárczi Géza, *A magyar szókincs eredete*, Budapesta, 1958, p. 25.

fonetica istorică — n-au fost încă cercetate la nivelul dorit, s-au cristalizat totuşi, în abordarea lor, două modalităţi oarecum opuse [9].

Fiecare împrumut poate fi supus, în funcţie de concepţia şi scopul cercetătorului, unei analize descendente sau, dimpotrivă, ascendente [10]. Prima are ca punct de plecare limba străină din care provine împrumutul, iar a doua are în vedere mai ales structura limbii în care se încadrează noul termen. În ultima vreme cercetarea ascendentă se impune tot mai mult. Aceasta se explică prin faptul că ea urmăreşte stabilirea locului ocupat de împrumut în noul sistem. Folosirea metodei descendente se restrînge treptat mai ales la investigaţiile etimologice. Desigur, fiecare metodă în parte poate da rezultate bune, dar folosirea exclusivă a uneia poate genera, după părerea noastră, o cercetare unilaterală. Este indiscutabil că sistemul limbii care preia joacă rolul principal, dar acesta nu acţionează asupra unui element „neutru", fără nici o individualitate. În acelaşi timp, se ştie că un sistem nu şterge de fiecare dată toate particularităţile străine ale cuvîntului împrumutat; dacă n-ar fi aşa, nici influenţele în domeniul foneticii n-ar fi posibile [11]. Mulţimea problemelor pe care le ridică împrumuturile necesită o examinare complexă, bilaterală, în care cercetătorul, pentru a nu atribui o particularitate în mod greşit altei limbi decît celei căreia îi aparţine în realitate, este obligat să uzeze de cunoştinţe cît mai largi privitoare la ambele limbi. În acest fel, în analiza concretă a împrumuturilor româneşti de origine maghiară, vom putea evita ca o particularitate să fie trecută, în mod arbitrar, cînd pe seama limbii române, cînd pe cea a limbii maghiare [12].

Plecînd de la aceste precizări de ordin teoretic, vom căuta să analizăm un fenomen concret din fonetica istorică a limbii române : *e-* > *a-*, cu privire specială asupra împrumuturilor din maghiară în care a avut loc o astfel de schimbare fonetică.

În lucrările de specialitate din lingvistica românească se menţionează, de obicei fără nici o altă precizare, că *e-* neaccentuat, din elementele de origine latină, maghiară, turcească, devine *a-* [13]. O observaţie, deosebit de importantă pentru înţelegerea celor ce urmează, găsim însă la Ov. Densusianu : „*E* iniţial a trecut în mod constant la *a* înaintea unui *r* : *arici* < *ericium*. . ." [14]. Dintre cuvintele moştenite, alături de *arici*, se mai aduc, de obicei, în discuţie următoarele : *arunca* < *eruncare*, *aramă* < **aramen* (= *aeramen*), *astîmpăra* < *extemperare*, *asuda* < *exudare* ş compusele cu *eccum* : *acest* < *ecce istum*, *acela* < *eccum illum*, *aci* < *eccum hic* etc. [15]. Formele cu *a-* provenite din etimonuri care au un *r* după *e-* se explică prin capacitatea lui *r* de a *lungi* vocala din vecinătatea lui şi, prin aceasta, de a-i modifica gradul de deschidere şi locul de articulaţie (vocalele mai

---

[9] Gáldi László, *A szlávisztikai jövevényszókutatás néhány problémája*, în „A Magyar Tudományos Akadémia Tudományos Közleményei", XII (1958), p. 125 — 142.

[10] *Ibidem*, p. 131.

[11] U. Weinreich, *Language in Contact*, ed. a V-a, Haga, 1967, p. 14 şi urm.

[12] Pentru astfel de cazuri în compartimentul lexical, cf. Király Francisc, *Precizări etimologice*, în LR, XIII (1964), nr. 6, p. 558 — 559.

[13] Acad. Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 362, 418 ; Florica Dimitrescu, *Introducere în fonetica istorică a limbii române*, Bucureşti, 1967, p. 75.

[14] Ovid Densusianu, *Istoria limbii române*, vol. II, Bucureşti, 1961, p. 20.

[15] Vezi lucrările citate în notele 13, 14 şi 18.

deschise sînt mai lungi), ceea ce se concretizează în trecerea lui *e-* la *a-*. Această explicaţie se impune şi pentru rom. *aramă*. Credem că în trecerea de la *aeramen* la *aramă* nu este nevoie să presupunem forma **aramen*, ci *ae* > *e*[16] şi *e-* + *r* > *a-*. Deci evoluţia formei se încadrează în tendinţa *e-* + *r* > *a-* şi nu trebuie să apelăm la asimilarea *ae* — *a* = *a* — *a*[17]. O soluţie cu o zonă de acţiune şi capacitate explicativă mai mare trebuie preferată uneia cu o valabilitate accidentală. Exemplele cu *ex-* trebuie să fie scoase din această categorie[18]. Ele se explică ori din *ad* + *verb*, ori dintr-un alt etimon, de exemplu : *asudare* < *adsudare*[19] sau *assudare*[20]. *Astîmpăra* presupune neîndoielnic pe *extemperare*[21], dar cum *ex-* a dat în mod regulat altceva decît *a-*, credem că vocala iniţială din această formă este un *a* protetic dintr-o fază ulterioară. Forma atestată *stîmpăra*[22] < *extemperare* este o dovadă în acest sens. Evoluţia lui *e-* la *a-* în compusele cu *ecce* şi *eccum*, şi ea foarte veche, este condiţionată tot de lungirea sa şi fixarea unui nou loc de articulaţie de către consoana următoare[23] şi întăreşte tendinţa de a transforma pe *e-* în *a-* în limba română. De altfel, cuvintele cu *e-* în limba română sînt într-un număr redus[24] şi, aproape toate, sînt neologisme sau împrumuturi cărturăreşti mai vechi.

Tendinţa de a schimba pe *e-* în *a-* nu a dispărut total în perioada dintre evoluţia lui *e-* la *a-* în elementele moştenite şi pătrunderea împrumuturilor din maghiară. Ea este prezentă şi în cuvintele preluate din alte limbi decît maghiara, încadrate înainte ori după împrumuturile maghiare. De exemplu : slavon. *Ieremiinъ dьnь* > *Armindeni* sau toponimicul *Afrimeşti* < *Afrim* (+ *-eşti*) < tc. *Efrim*, care nu se deosebeşte prin nimic în tratarea lui *e-* de magh. *Egyed* > *Adjud*[25]. În cazul cuvintelor gr. *ergatos* > rom. *argat*, tc. *emanet* > rom. *amanet*, unii cercetători presupun un fenomen de asimilare *e* — *a* > *a* — *a* pe teren românesc sau în limbile din care aceste cuvinte provin[26], iar la substantivul *erete* > *arete* o disimilare[27]. Se pune întrebarea, deşi este vorba de transformări combinatorii sau tocmai pentru aceasta, de ce două procese opuse dau acelaşi rezultat? Credem că şi în cazul schimbărilor combinatorii caracteristicile sunetelor îşi au rolul lor, iar procesele în discuţie sînt mai puţin „spontane" şi mai motivate decît se crede de obicei. Cuvîntul *arete* ajunge la *a-* şi nu la *i-*, *u-*, *o-* datorită lui *e-* + *r* (care putea fi baza procesului de disimilare). Nu greşim, deci, dacă susţinem că această tendinţă a trecerii lui

---

[16] Iorgu Iordan—Maria Manoliu, *Introducere în lingvistica romanică*, Bucureşti, 1965, p. 76.

[17] Ovid Densusianu, *op. cit.*, vol. I, 1961, p. 70.

[18] Em. Vasiliu, *Evoluţia lat. ex- în limba română*, în SCL, VI (1955), nr. 3 — 4, p. 239 — 253. Autorul ajunge la concluzia că limba română nu dezvoltă o vocală înaintea grupului consonantic şi nu insistă asupra trecerii lui *e-* în *a-*.

[19] H. Mihăescu, *Limba latină în provinciile dunărene ale Imperiului roman*, Bucureşti, 1960, p. 187.

[20] Cf. DLRM.

[21] Acad. Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 380.

[22] Ovid Densusianu, *op. cit.*, vol. II, p. 18.

[23] Al. Procopovici, *Eccum*, în DR, I (1920 — 1921), p. 162 — 185.

[24] În legătură cu frecvenţa lui *e-* în limba română, cf. Alexandra Roceric-Alexandrescu, *Fonostatistica limbii române*, Bucureşti, 1968, p. 39, 43.

[25] Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, [Bucureşti], 1963, p. 337.

[26] Florica Dimitrescu *op. cit.*, p. 75 ; H. Mihăescu, *Influenţa grecească asupra limbii române pînă în secolul al XV-lea*, p. 121 ; DA, *s.v.*

[27] Pentru *amanet* vezi şi TDRG, DLRM, iar pentru *arete* cf. FD., VI, p. 279.

e- în *a-* a acţionat, *cu intensitate sporită sau mai redusă*, în toate etapele de dezvoltare a limbii române.

Într-un articol de o valoare deosebită în domeniul cercetării raporturilor lingvistice, prof. Szabó T. Attila de la Universitatea „Babeş-Bolyai" din Cluj, vorbind despre istoricul vocalelor maghiare *ę* şi *ä*, readuce în discuţie transformarea lui *e-* în *a-* în cuvintele româneşti de origine maghiară şi neagă orice legătură cu transformarea similară din elementele moştenite [28]. Autorul, folosindu-se de substituirea lui *ę-* cu *a-* în cuvintele împrumutate din maghiară, demonstrează avantajele cercetării împrumuturilor româneşti pentru limba din care ele au fost adaptate. Se constată astfel că *a-* românesc nu poate reprezenta un *e-* simplu din maghiară, ci o vocală cu un grad mai deschis, *ę-* sau chiar *ä-*. Pe baza acestei substituţii fonetice, autorul face interesante observaţii cu privire la vechimea lui *ę-* şi *ä-* în limba maghiară şi răspîndirea lor în dialectele acestei limbi.

Dacă rezultatele la care a ajuns autorul sînt întru totul valabile pentru fonetica istorică a limbii maghiare [29], în ceea ce priveşte fonetica istorică românească, propunem cîteva precizări şi completări. De altfel, însuşi autorul subliniază că el nu consideră ca definitive rezultatele la care ajunsese atunci [30].

Din cele precizate de noi mai sus, reiese, credem, destul de clar că o izolare totală a acestor transformări din elementele moştenite de schimbarea similară pe care o constatăm în cuvintele împrumutate nu se poate face, chiar dacă ele nu sînt întru totul identice. Deosebirile care apar între transformarea lui *e-* în *a-* în cele două categorii de cuvinte nu sînt de esenţă, ci de nuanţă. Este posibil ca, în perioada împrumutării acestor cuvinte, limba maghiară să fi prezentat în anumite ţinuturi nu numai *ę-*, ci şi un *ä-*. Acest fapt are importanţă pentru limba maghiară, în timp ce pentru limba română existenţa unui *ę-* este importantă. Dacă vocala era şi mai deschisă (*ä-*), aceasta nu putea decît să înlesnească şi mai mult *adaptarea* fonetică a împrumuturilor. Transformarea lui *e-+r* [31] este o tendinţă internă a limbii române în care s-a încadrat şi substituirea lui *ę-* maghiar. Transformarea aceasta nu se datorează deci în întregime împrumuturilor maghiare, ci este *o coacţiune* a factorilor interni şi externi [32]. În momentul pătrunderii lor, aceste împrumuturi cu *ę-* au găsit pe teren românesc o tendinţă într-o fază *mai puţin activă* — prezentă totuşi şi în împrumuturi de altă provenienţă —, care intră din nou în acţiune pentru a înlătura şi pe *ę-*, la fel cum se întîmplase şi în cazul elementelor moştenite. Aşadar, nu tendinţa propriu-zisă trebuie atribuită influenţei maghiare, ci lărgirea ei. Într-adevăr, numărul cuvintelor de origine maghiară cu această schimbare a lui *ę-* în *a-* întrece cu mult pe cel al cuvintelor moştenite şi împrumutate din alte limbi cu acelaşi fenomen fonetic. La acesta a putut contribui şi faptul că *ę-* din limba maghiară apare destul de frecvent şi

[28] Szabó T. Attila, *A magyar ę és ä féle hangok történetéhez*, în „Magyar Nyelv", LVIII (1962), nr. 1, p. 16.

[29] Vezi şi contribuţia lui Murádin László, *Észrevételek a magyar ę~ ä féle hangok történetéhez*, în „Magyar Nyelv", LX (1964), p. 376 – 379.

[30] Szabó T. Attila, *lucr. cit.*, p. 20.

[31] Márton Gyula, *Cu privire la corelaţia dintre accent şi durata vocalelor în împrumuturile româneşti ale graiului ceangău din Moldova*, în SCL, XVII (1966), nr. 1, p. 84.

înaintea lui *l*, care, asemenea lui *r*, lungeşte vocala vecină [32]. Răspîndirea şi frecvenţa mai mare a acestor cuvinte cu *ę*- > *a*- în regiunile în care relaţiile celor două limbi s-au dovedit a fi mai strînse este o consecinţă normală a influenţei maghiare [33].

Iată cîteva exemple din categoria cuvintelor maghiare cu *ę*- > *a*- extrase din lucrarea lui L. Tamás [34] :

agriş „verjus, raisin vert" < *egres* ;
alean „contre" < *ellen* ;
aleaneş „ennemi" < *ellenes* ;
alebzui „arranger" < *előbbözni* ;
alegădui „contenter, satisfaire" < (meg) *elégedni* ;
alenşig „ennemi" < *ellenség* ;
alenzui „contredire" < *ellenez, elenz* ;
aleti „près de, devant, vers" < *előtt* ;
aleu „arrhes, gage" < *elő* ;
alitău „bouchoir, plaque de cheminée" < *elitő* ;
aluaş „domestique, laquais" < *elüős* ;
arădat „origine" < *eredet* ;
arădui „partir, se mettre en route" < *ered* ;
arăstui „transmettre" < *ereszt* ;
ardău „garde-forêts" < *erdő-óvó* ;
ardobgirău „juge de forêts" < *erdőbiró* ;
arneu „bâche, banne" < *ernyő* ;
astiuz „ustensile" < *eszköz* ;
aşchiut „échevin" < *esküdt* [35].

În cazul verbului *alentui*, o variantă mai veche a lui *ielentui* „annoncer", găsim aceeaşi schimbare ca şi în cazul lui *armindeni* < slavon. *Iermiinъ dъnъ*, ceea ce dovedeşte încă o dată continuarea afirmării tendinţei existente pe teren românesc. Alteori, o falsă analiză devine un argument pentru substituţia lui *ę*- cu *a*-. De exemplu : *mistui* „digérer" are o variantă mai veche : *amistui* din care *a*- a fost identificat cu prepoziţia *a* de la infinitiv : *a mistui*. Mai mult, I. Şiadbei crede, evident greşit, că în *amistui* avem un exemplu pentru *a*- protetic [36]. Cazul lui *amistui* — *mistui* nu este izolat (vezi şi *resteu* < *eresztő*). Afereza lui *a*- se constată şi la variantele : *legădui, legătui* pentru *alegădui*. O atenţie aparte merită formele *aleşteu* şi *aring*, variantele lui *heleşteu* „vivier" şi *hering* „hareng", în care, înaintea evoluţiei lui *e*- la *a*-, au loc şi alte schimbări în limba română : *halastó* > *hălăşteu* > *heleşteu* > *eleşteu* > *aleşteu*. Prin

[32] I. Pătruţ, *Despre delabializarea consoanelor finale în limba română*, în RS, VII (1962), nr. 1, p. 23.

[33] Márton Gyula, *lucr. cit.*, p. 82, şi J. Byck — Al. Graur, *De l'influence du pluriel sur le singulier des noms en roumain*, în BL, I (1933), p. 18.

[34] Tamás, Lajos, *op. cit.*

[35] I. Negrescu, *Cantitatea devenită accent în limba română*, în „Arhiva", XXVIII (1921), p. 235.

[36] I. Şiadbei, *Proteza vocalică în limbile romanice*, I, în RFRG, I (1957), p. 151. Desigur, putem găsi şi astfel de cazuri cu *a* proteic sau cu un *a* provenit, prin falsă analiză, din articolul maghiar : *achilimit* „aisé" < (*a*) *kellemét, adăuş* „haletant" < (*a*) *dühös, aleş* „affût" < (*a*) *les, aleveş*, alături de *leveş* „potage, soupe" < (*a*) *leves*. Pentru *a*- înaintea lui *l*, cf. DR, VI, p. 245.

urmare, *e* din *heleșteu* a apărut și a ajuns în poziție inițială pe teren românesc, în maghiară nici nu avem un *e-* în etimon. În acest caz, *e-*, chiar dacă nu este din maghiară, trece la *a-*, deci nu poate fi vorba de exercitarea vreunei influențe, ci de evoluție internă. În cuvintele mai noi din maghiară, *e-* nu mai trece la *a-*, de exemplu : *erdebir* „cens de forêts'' *erdöbér*. În cazul cuvintelor *adeli* „allécher'' < *édeleg* și *ardămăli* „mériter'' < *érdemel*, care prezintă în maghiară un *é-*, și nu *e-*, trecerea lor la *a-* se poate datora atît unei forme dialectale, cît și analogiei cu cele care au *e-* [37].

Toponimice cu *ę-* > *a-* extrase din lucrările lui I. Iordan [38] și Coriolan Suciu [39] : *Aciliu* < *Ecsellö*, *Adjud* < *Egyed*, *Aghireș* < *Egeres*, *Agîrbiciu* < *Egerbegy*, *Agriș* < *Egres*, *Agrișteu* < *Egrestő*, *Aiud* < *Enyed*, *Alecuș* < *Elekes*, *Ambriciul* < *Ambrifiul* < *Emberfő*, *Ardeova* < *Erdőfalva*, *Ardeu* < *Erdö*, *Arșchileu* < *Esküllő*, *Ateiu* < *Etei* etc. Și în cazul toponimicelor găsim forme cu *é-* > *a-* : *Élesd* < *Aleșd*.

Din cele înfățișate mai sus desprindem următoarele concluzii mai importante :

1. Transformarea lui *e-* în *a-* este veche în limba română și n-a încetat să acționeze nici în perioada împrumuturilor maghiare mai vechi.
2. Împrumuturile maghiare cu *ę-* > *a-* se încadrează în această tendință și o lărgesc.

Decembrie 1969

Universitatea din Timișoara,
Facultatea de filologie,
Bd. Pârvan 4

[37] O „coincidență '' interesantă : și în dicționarul lui L. Tamás cele mai puține cuvinte sînt înregistrate la litera *E*. Majoritatea lor, ca și cele din DLRM, sînt împrumuturi relativ recente și chiar reîmprumuturi : *emelet'* „étage'' <*emelet*, *estenă* „bergerie'' <*esztena*<rom. *stînă*.

[38] Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 50, 140, 337 și urm.

[39] Coriolan Suciu, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, vol. I — II, București, 1967 — 1968.

Limbă SIMBOL Realitate

Între 7 — 9 noiembrie 1969 a avut loc la Notre Dame (South Bend, Indiana), în cadrul manifestărilor consacrate aniversării a 125 de ani de la înfiinţarea colegiului Saint Mary's, un simpozion cu titlul „Language SYMBOL Reality". Simpozionul, organizat sub îndrumarea prof. Thomas A. Sebeok, a constat din următoarele comunicări (în ordinea în care s-au succedat) : *Some Aspects of the Pictorial Image as Symbol and as Representation* (Meyer Schapiro, Columbia University), *Preliminaries to a Theory of Language as Symbolic 'Of and For' Reality* (David Crabb, Princeton University), *Symbolic Processes of a Mentally Retarded Child* (S. I. Hayakawa, San Francisco State College), *Words in Western Painting* (Michel Butor, Paris-Vincennes), *Words as Weapons* (Karl Menninger, The Menninger Foundation), *What Is a' Text'? Explanation and Interpretation* (Paul Ricoeur, Paris-Nanterre), *A Linguistic Approach to the Make-up and Universe of Discourse* (Roman Jakobson, Harvard University). În final, o „summation" în care Rulon Wells (Yale University) a regrupat ideile generale, semnalînd interferenţele şi evaluînd ansamblul dezbaterilor, ar fi *încheiat* lucrările dacă, după aceea, un ultim cuvînt acordat referenţilor nu ar fi *redeschis* practic structura sompozionului, accentuînd regretul cu care l-am părăsit şi sugerînd pentru viitor utilitatea schemei de „întîlnire ştiinţifică" : comunicări$_1$ — *summation* — comunicări$_2$, în care situaţia de dialog efectiv se instaurează abia după etapa de prealabilă descriere a problemelor *comunicări$_1$*. Dar poate că acest caracter *neterminat*, incidental accentuat în simpozionul la care ne referim, este menit să convertească simbolic întreaga activitate ulterioară în *continuare* a întîlnirilor noastre ştiinţifice.

În titlul simpozionului majusculele reliefau termenul-cheie SIMBOL. Atît în comunicări, cît şi în discuţii vorbitorii s-au referit însă de cele mai multe ori la conceptul general SEMN, sau cel puţin la o combinatorie în care *simbolicului* i se alăturau aspecte *iconice, indexice*[1] etc. Nu recomanda în fond Peirce utilizarea perifrazelor *semn simbolic, semn iconic, semn indexic*, arătînd că nu există *simbol, index* etc. în stare pură, ci *semne* în care primează *latura simbolică, indexică* etc. ?

Pasajul SIMBOL — SEMN, care s-a dovedit esenţial pentru integrarea semiotică a acestei întîlniri interdisciplinare, a fost marcat în comunicarea lui David Crabb. Autorul a prezentat rezultatele unei anchete antropologice *sui-generis*, în care două categorii de informatori : (a) membri ai unei mici comunităţi urbane americane şi (b) studenţi ai Universităţii Princeton au fost puşi în situaţia de a răspunde la întrebarea : „Ce înţelegeţi prin *simbol*?". Cele zece definiţii astfel obţinute evocau alternativ aspecte simbolice, indexice, simptomatice ale semnului, pe care am regretat că David Crabb nu le-a examinat dintr-o perspectivă „mai semiotică". Ar fi rezultat, credem, concluzii interesante cu privire la raportul dintre *antropologia simbolică* (*simbologie*) şi *semiotică*, dintre ceea ce Crabb a numit *sisteme simbolice* şi *sistemele semiotice* în general.

---

[1] Folosim termenii *simbolic, indexic, iconic* în accepţia semiotică pe care le-o dă Peirce.

Insensibila dublă tranziţie *pars pro toto* simbol-semn-sistem semiotic a adus pe prim plan problema *raporturilor dintre sisteme semiotice*. Din nou, David Crabb a părut a iniţia, prin opoziţia dintre *limbă* ca *model* **al** *antropologiei* (în accepţia de punere în paralel limbă-realitate culturală) şi *limbă* ca *model* **pentru** *antropologie* (în accepţia de manipulare a realităţii culturale în termenii relaţiilor lingvistice), discuţiile privitoare la poziţia centrală privilegiată a limbii între celelalte sisteme semiotice. În mod consecvent, opoziţia *limbă — realitate*, pe care o sugera titlul simpozionului, a fost abordată de participanţi ca opoziţie *limbă — sisteme semiotice nonlingvistice*. Sesizarea acestui fapt i-a aparţinut lui Rulon Wells. Limba este sistemul semiotic „most precise and articulate", singurul sistem semiotic în care *dezambiguizarea* este posibilă şi, de aceea, *reducerea la* şi *explicarea prin* limbă însoţeşte în mod necesar analiza semnelor nonlingvistice. Dacă adăugăm la aceasta distincţia de inspiraţie chomskiană operată de Roman Jakobson între *sisteme semiotice context-free* (limbile artificiale) şi *sisteme semiotice context-sensitive* (limbile naturale), se profilează chiar două nivele distincte ale dezambiguizării lingvistice a sistemelor semiotice.

Am sublinia că limba este sistemul semiotic în care se stabileşte în gradul cel mai înalt (prin ortografie, ortoepie) corespondenţa biunivocă dintre modul operatoriu [2] auditiv (vorbirea) şi modul operatoriu vizual (scrierea)[3]. În felul acesta, limba se opune deopotrivă şi simultan sistemelor semiotice auditive (muzica) şi vizuale (pictura, sculptura). De aceea, nu putem fi de acord cu Rulon Wells, pentru care opoziţia limbă scrisă—limbă vorbită este paralelă cu opoziţia pictură în ulei — pictură în acuarelă — pictură în tempera sau pictură — sculptură (deşi această afirmaţie conţine o sugestie plină de interes, asupra căreia vom reveni) ; pentru noi, opoziţia limbă scrisă — limbă vorbită nu are analog decît opoziţia pictură, sculptură — muzică, şi aceasta în cazul ideal în care, între pictură, sculptură, pe de o parte, şi muzică, pe de altă parte, ar fi posibilă formularea unor reguli de conversiune tot atît de riguroase ca cele ortografice şi ortoepice.

Raportul general *limbă — sisteme semiotice* nonlingvistice s-a concretizat, atît în comunicări, cît şi în discuţii, prin raportul *limbă — pictură*. Pentru Roman Jakobson, limba este orientată spre *general*, arta vizuală este orientată spre *particular* (cu cîteva rare excepţii, cum ar fi, de exemplu, emblematica). În pictură, generalul este deci *marcat*, în limbă, în schimb, este *marcat* particularul. Arta vizuală se defineşte prin presupoziţii reistice cu mult mai puternice decît arta poetică — orientată spre convenţional. Structura complet diferită a sistemelor semiotice poetic şi pictural rezidă în faptul că semnele manevrate de primul sînt *simboluri cu caracter iconic* (de raportat la cunoscuta definiţie a poeziei ca proiectare a paradigmaticului pe axa sintagmaticului), iar semnele manevrate de sistemul pictural sînt, dimpotrivă, *preponderent iconice şi numai în subsidiar simbolice*.

La nivel „tehnic", problemele dezbătute au fost următoarele : (1) există *cuvinte picturale*?, (2) există *propoziţii picturale*? (3) există o *structură de adîncime* şi o *structură de suprafaţă* în pictură?

Pentru Michel Butor, cuvîntul pictural este o realitate. Vorbitorul s-a referit la portretul *post mortem* al lui Maximilian pictat de Dürer, în care rodia din mîna lui Maximilian echivalează cu cuvîntul *înviere*. Pentru Rulon Wells, în schimb, pictura conţine „wordlike elements", dar dezambiguizarea lor impune referirea la limbă : în tabloul discutat, rodia poate fi un semn iconic al nemuririi (în cazul în care Maximilian ar fi fost în viaţă în momentul pictării) sau un simbol al învierii (în cazul în care Maximilian murise în momentul pictării) şi *decodarea corectă* este posibilă numai datorită fragmentului scris pe care îl conţine tabloul (referitor la moartea anterioară a lui Maximilian).

---

[2] Cf. Émile Benveniste, *Sémiologie de la langue* (1), în *Semiotica* I (1969), 1, p. 8. Autorul defineşte sistemele semiologice în termenii următoarelor coordonate : modul operatoriu, domeniul de validitate, natura şi numărul semnelor, tipul de funcţionare.

[3] Prin descompunerea caracteristică a figurilor sonore sincronice, scrierea muzicală ne pare mai degrabă analogă notaţiei fonemice decît scrisului.

Aceeași divergență s-a manifestat și în atitudinea adoptată în raport cu întrebarea (2). Întemeindu-se pe o minuțioasă examinare a iconografiei religioase iudaice, Meyer Schapiro a sugerat existența unor propoziții picturale negative. În mod analog, Michel Butor a susținut existența unor enunțuri picturale disjunctive. Nu putem atribui, a replicat consecvent Rulon Wells, propozițiilor unui tablou valoare de adevăr, nu sîntem în măsură să intuim relevanța conceptelor de cuantificator, modalitate etc. pentru structura picturală, este deci prematură utilizarea — altfel decît metaforic — a termenului *propoziție picturală*.

Discuțiile cele mai pasionate s-au purtat însă în jurul celei de a treia întrebări. Pornind de la pozițiile *frontal* și *profil* discutate în comunicarea lui Meyer Schapiro, o serie de vorbitori au sugerat polarizarea în termenii chomskieni *structură de adîncime* (frontal) — *structură de suprafață* (profil). Răspunsul rezervat al lui Meyer Schapiro ni s-a părut convingător : (a) pozițiile frontal și profil nu satisfac condiția de identitate semantică structură de adîncime — structură de suprafață. Denumirea egipteană a poziției profil, raportabilă la cuvîntul *cap*, are drept conotație ideea de *superioritate*, denumirea egipteană a poziției frontal, raportabilă la cuvîntul *față*, are drept conotație ideea de *subiectivitate*. Poziția frontal pare a sugera suspendarea acțiunii reprezentate în tablou în favoarea unui ,,dialog'' personaj reprezentat — spectator. Poziția profil pare a corespunde unui personaj care, activ angrenat în acțiunea reprezentată (sau, am adăuga, într-un etern monolog în cazul portretului profil), îl ignoră pe spcetator' (b) nici una dintre cele două reprezentări nu este semantic exhaustivă, profilul neredînd decît incomplet gura, iar frontalul neredînd decît incomplet nasul, (c) frontalul și profilul pot coexista în reprezentarea unui personaj : în pictura egipteană de exemplu, se cunosc cazurile în care unele porțiuni ale personajului sînt reprezentate frontal, iar altele din profil, (d) în sfîrșit, există specializare : animalul este, de exemplu, atît în pictura primitivă, cît și în pictura infantilă, reprezentat constant din profil. Am adăuga, amplificînd opoziția, că în genere reprezentarea unui obiect animat se opune reprezentării unui obiect inanimat tocmai prin aceea că introduce conștiința opțiunii frontal-profil. În final, într-un mod care ne-a amintit de paralelismele sistem etnografic — sistem lingvistic căutate de Lévi -Strauss, Meyer Schapiro considera că opoziția frontal — profil și trecerea, într-o serie de limbi occidentale, de la declinarea cu cinci cazuri la declinarea cu două cazuri ar putea fi manifestări ale unui proces în esență identic, așa cum, ipotetic, izolarea capului de restul corpului în reprezentarea picturală este raportabilă la izolarea prin subordonate a principalei de restul enunțului etc.

Revenind la paralelismul scriere — vorbire, pictură — sculptură sugerat de Rulon Wells, ne punem întrebarea dacă nu cumva pictura în ansamblu ar putea fi privită ca o structură de suprafață a unei structuri de adîncime sculpturale. Amploarea problemei este pentru moment dezarmantă în enigmaticul context semiotic.

Ipostazierea modului operatoriu vizual a determinat în cazul lui Michel Butor convertirea raportului limbă — pictură în raportul *limbă scrisă* — pictură. Vorbitorul și-a manifestat în acest mod aderarea la grammatologia lui Derrida și, în general, reacția la consecințele limitative pe care teza lingvistică *limba vorbită primează* le-a exercitat asupra cercetării limbii scrise. Pornind de la observația că în civilizația apuseană s-a pierdut capacitatea de vizualizare a limbii (atestată de exemplu în cultura japoneză), Michel Butor a întreprins o instructivă examinare a ceea ce constituie (a) contextul grafic al picturii și (b) contextul pictural al grafiei.

Orice tablou are — dat de autor sau de posteritate — un *titlu*. Într-o adevărată ,,combinație a modurilor'', cum sublinia în comentariu Rulon Wells, titlul lingvistic (uneori, dar nu obligatoriu poetic) poate influența percepția picturii. ,,Impression soleil levant'' dezambiguizează un tablou în care poziția soarelui orientează înțelegerea deopotrivă în direcția *peisaj matinal* și în direcția *peisaj în amurg*. De la titlul *exterior*, pe care l-am putea numi *titlu-etichetă*, atenția lui Michel Butor s-a deplasat treptat spre titlul *integrat*, scris sau pictat în chiar cuprinsul tabloului. Scrierea de la dreapta la stînga, precum și poziția titlului (în mijlocul tabloului, încadrînd tabloul, în dreapta jos, pe un obiect reprezentat în tablou etc.) compun *vectoare* care direc-

ţionează perceperea tabloului şi, chiar, îl structurează. Urmat de puncte de suspensie, titlul „Et l'or de leurs corps . . . . . ." (*deschis* spre dreapta) restabileşte, în contrast cu reprezentarea picturală (*deschisă* spre stînga), echilibrul tabloului şi, de bună seamă, Gauguin a intuit acest fapt. În cazul unui tablou pictat pentru ca, prin portret, spectatorul să devină capabil să recunoască în viitor persoana reprezentată (tablourile de curte), titlul devine un *signifié* arbitrar asociat cu un *signifiant* (tabloul minus titlul). Metafora saussuriană a foii de hîrtie, în care signifiant-ul şi signifié-ul reprezintă recto-ul, respectiv verso-ul, e astfel contrazisă, tabloul asociind pe recto ambele laturi ale semnului.

Integrarea titlului creează premisele suprimării lui semnificative. Roman Jakobson s-a referit în acest sens la pictura „antiword" apropiind-o de piesele „antiteatru", iar Meyer Schapiro, comentînd tablourile moderne intitulate *Tablou, Pictură* sau pur şi simplu numerotate, sugera paralelismul *titlu absent — morfem zero*. Nu ni se pare însă întîmplător faptul că, în poezie ca şi în pictură, absenţa titlului pare a caracteriza artiştii monocorzi dominaţi obsesiv de *un* signifié, care refac la nesfîrşit *aceeaşi Poezie*, acelaşi *Pastel*, acelaşi *Tablou*, acelaşi *Peisaj* etc. şi nu pot intitula diferenţiat decît prin „subscript" : (Tablou) 1, (Tablou) 2 etc. de înţeles ca Tablou $_1$, Tablou $_2$ etc. Titlul absent este deci mai degrabă *comun* tuturor „performanţelor" pictorului şi ca atare *redundant*.

Titlul, semnătura, reprezentarea de obiecte scrise (cărţi, afişe, ziare, expoziţii) sau de obiecte pe care este pictată o scriere indescifrabilă, „scrierea" culorii (o serie de tablouri moderne pictate în cenuşiu conţin indicaţii scrise de „colorare" care, după cum sugerează experimentele, par a determina rudimente de percepţie colorată) invadează astfel progresiv o exuberantă *pictura ut poesis* care i-a permis lui Michel Butor trecerea insensibilă de la *tabloul transformat în pagină scrisă* la *pagina scrisă transformată în tablou*. Punctele de suspensie dau paginilor lui Nathalie Sarraute un aspect „ros" care orientează perceperea textului. Succesiunile ortografice provoacă impresii vizuale distincte în cazul unei pagini tipărite în limba engleză (verticale izolate : I = „eu", succesiuni de cercuri = grupurile *oo* etc.), în limba franceză (accente) etc.

În acest amplu context semiotic, aprofundarea conceptelor de *text, explicare, interpretare*, respectiv, *discurs* întreprinsă în comunicările lui Paul Ricoeur şi Roman Jakobson a cîştigat implicaţii *metasemiotice*. Tensiunea explicare-interpretare (Paul Ricoeur regăsind în aceasta din urmă „self-understanding"-ul lévi-straussian prin mit), rolul de *revelator* al *asemasiei* — pentru a denumi, cu numele semiotic *avant la lettre* propus de Hamilton *afazia* — , subliniat de Roman Jakobson, sînt, credem, trepte esenţiale ale procesului de clarificare a reflecţiei semiotice iniţiat la Notre Dame.

De la cea de-a doua idee la preocupările de *semantică generală* ale lui S. I. Hayakawa şi Karl Menninger se instaurează *post factu* o corespondenţă care tinde poate să ordoneze prea rigid un simposion în care spontaneitatea intervenţiilor a asigurat o mult mai inedită şi vie complexitate. Ni se pare însă că, descriind constituirea inegală şi nearmonizată a sistemelor semiotice la un copil întîrziat mintal, S. I. Hayakawa a deschis perspective de *testare* a interrelaţiilor postulate între sisteme semiotice. Cît priveşte folosirea ca „muniţii" a unor cuvinte neutre (Karl Menninger s-a referit la utilizarea, în vederea insultării, a numelor de boli psihice), am reflectat la interesul pe care l-ar avea, pentru înţelegerea funcţionării sistemului semiotic al apelaţiilor, o cercetare consacrată *poreclelor*. Liber asumată, indiferent de duritate, de către fiecare membru al comunităţii săteşti, porecla funcţionează catarctic, acceptarea codificată a degradării prin nume părînd a proteja individul de insulta noncodificată. Porecla (în sistemul adresărilor), numirea şi descrierea bolii (în descîntec sau, sub formă de *diagnostic*, în medicină) reglează comprehensibil insulta, primejdia, boala [4].

---

[4] În legătură cu vrăjitorul sau psihopatul evocaţi în calitate de *organizatori* lingvistici ai experienţei prin descîntec, diagnostic, vezi Cl. Lévi-Strauss, *Anthropologie structurale*, Paris, 1958, 200 — 219.

Atît prin comunicări, cît şi prin discuţii, simpozionul rămîne orientat predominant spre ceea ce, prin analogie cu partiţiile metalingvistice curente, am numi *semiotică comparată* şi *semiotică aplicată*. Preocupările de *semiotică generală* din comunicarea lui Roman Jakobson şi din concluziile lui Rulon Wells ar putea constitui, într-un viitor dialog, preţioase puncte de plecare. Să le adăugăm celor deja menţionate numai cîteva dintre numeroasele idei la care vom avea, desigur, prilejul să mai reflectăm : (a) limba ca sistem semiotic dezambiguizat de sistemele semiotice ale limbilor artificiale formalizate şi ca sistem semiotic dezambiguizator al sistemelor semiotice picturale, sculpturale, muzicale etc., (b) raportul dintre modul operatoriu şi structura specifică a semnelor, (c) perspectivele semioticii diacronice.

Strălucirea şi verva prezentului simpozion se vor regăsi — nădăjduim cît mai curînd — în volumul pe care intenţionează să-l publice prof. Joseph R. DiGiovanna.

Noiembrie 1969

Sanda Golopenţia-Eretescu,
Research Center for the Language Sciences,
Bloomington, Indiana

STUDI LINGUISTICI FRIULANI, I (con un allegato), diretti da G. B. Pellegrini, Udine, 1969, 317 p.

Sub auspiciile Societății filologice friulane „G. I. Ascoli", cu sediul central la Udine, în 1969 a fost inaugurată o serie neperiodică de studii lingvistice friulane. În prefață, semnată de G. B. Pellegrini, se enumeră cele mai proeminente figuri de lingviști care au contribuit la fundamentarea şi dezvoltarea studiilor referitoare la domeniul lingvistic friulan : G. I. Ascoli, Th. Gartner, Carlo Battisti, Ugo Pellis, iar în ultimii ani G. B. Cornagli, G. Marchetti şi, mai ales, G. Francescato. La această listă trebuie, evident, adăugat numele lui G. B. Pellegrini însuşi, profesor de glotologie la Universitatea din Padova, directorul *Atlasului istorico-lingvistic şi etnografic friulan*, în curs de elaborare, şi autor al unei serii de studii importante în domeniul lingvisticii friulane [1].

Volumul începe cu studiul amplu al lui G. B. Pellegrini *Criteri per una classificazione del lessico „ladino"*, care, ca şi alte contribuţii ale aceluiaşi autor, pune, în afara unor probleme „tehnice" şi „locale" de geografie lingvistică romanică, şi importante chestiuni teoretice şi metodologice de interes general, cum ar fi aceea a raporturilor dintre limbă şi dialect [2]. Plecînd de la analiza critică a unei lucrări recente asupra ladinei („retoromanei"), aparţinînd lui Heinrich Kuen [3], G. B. Pellegrini întreprinde un succint examen metodologic asupra problemei, încearcă să formuleze anumite criterii în vederea unei încadrări mai generale a lexicului ladin şi a stabilirii unei metode călăuzitoare în comparaţii, aşa fel încît mult discutata „problemă ladină" şi poziţia ladinei în familia limbilor neolatine să capete o lumină nouă, pe baza *analizei complexe a vocabularului*, care pînă acum a fost pe nedrept neglijat sau subapreciat în definirea ariilor dialectale. În sprijinul acestei atitudini, autorul se referă la o apreciere a lui W. von Wartburg, pe care o citează şi pe care o reproducem, părîndu-ni-se, şi nouă, semnificativă : „Cine vrea să abordeze marea temă a diferenţierii limbilor romanice trebuie să se oprească în primul şi în primul rînd asupra vocabularului" [4].

Printre altele, G. B. Pellegrini atrage pe drept cuvînt atenţia asupra caracterului vag şi, în fond, asupra inconsistenţei antinomiei *italian—nonitalian* cu care operează H. Kuen, arătînd că ea este o sursă de numeroase echivocuri. Într-un studiu anterior, G. B. Pellegrini a arătat că,

---

[1] Cf., printre altele : *L'individualità storico-linguistica della regione veneta*, în „Studii mediolatini e volgari", XIII, 1956, p. 143 — 160 ; *Friuli preromano e romano*, în „Atti" ale Academiei din Udine pe anii 1966 — 1969, seria VII, vol. VII, Udine, 1969, 49 p. ; *I Ladini ed il problema di un popolo retoromanzo*, în „Geografia nelle scuole" (număr dedicat celui de al XII-lea Congres al Societății italiene a profesorilor de geografie), Udine, august 1967, p. 20—33, ş. a.

[2] Vezi şi articolul său *Tra lingua e dialetto in Italia*, în „Studii mediolatini e volgari", VIII, 1960, p. 137 — 153.

[3] *Einheit und Mannigfaltigkeit des Rätoromanischen*, publicat în *Festschrift W. von Wartburg zum 80. Geburtstag 18 Mai 1968*, Tübingen, 1968, p. 47 — 69.

[4] „Wer einmal das grosse Thema der Differenzierung der romanischen Sprachen, in Angriff nehmen wird, der muss sich in allerster Linie an das Vokabular halten".

dacă se operează cu dialecte populare autentice, atunci este *imposibil* să se reconstituie sau să se identifice o schemă comună unitară, un *diasistem* care să poată fi definit ca tipic *al limbii italiene* sau *al tuturor dialectelor italiene* [5]. Graiurile din diferitele ţinuturi italiene peninsulare şi din insule sînt profund deosebite de limba naţională, adică de toscană, care s-a impus definitiv din secolul al XVI-lea, influenţînd apoi, mai cu seamă în ultimii ani, fizionomia originară a dialectelor italiene. În legătură cu aceasta, autorul studiului apreciază că în loc de termenul *italiano settentrionale*, folosit de H. Kuen, mai adecvat ar fi fost acela de *padano* sau *cisalpino*. H. Kuen vorbeşte despre o adevărată *unitate* (Einheit) a ,,Retoromaniei'', şi încă nu una aparentă şi secundară, ci despre o legătură intimă a acestor graiuri, care ar avea o bază etnico-istorică comună. Spre deosebire de el, G. B. Pellegrini mărturiseşte că nu a descoperit în articolul lui H. Kuen argumente într-adevăr noi şi convingătoare, care să poată infirma, în liniile ei generale, teza battistiană asupra unei ladine concepute în esenţă *ca arie marginală şi conservativă a cisalpinei*. În legătură cu afirmaţia lui H. Kuen că retoromana ar fi *mai apropiată de franceză decît de italiană* [6], G. B. Pellegrini se întreabă, pe drept cuvînt : e vorba de italiana-*toscană*, sau de italiana-*cisalpină*? Nu este greu de dovedit, cu o multitudine de probe, continuă el, că afinităţile ,,retoromanei'' cu cisalpina (mai ales în perioada veche) sînt cu mult mai adînci decît afinităţile cu franceza. În susţinerea tezei sale privitoare la aşa-zisa unitate a ladinei, H. Kuen invocă, în afara unor argumente fonetice şi morfologice, şi cîteva *fapte de ordin lexical*, culegîndu-le — lucru într-adevăr de neînţeles — nu din *Atlasul italo-elveţian* (AIS) al lui K. Jaberg şi J. Jud [7], ci din puţinul pe care îl oferă studiile lui Th. Gartner. G. B. Pellegrini citează o serie de asemenea lexeme ,,retoromane'' pe care *de fapt* le întîlnim *şi în italiana cisalpină* (de ex. *cumbitōne* ~ *cubitus* ,,cot'' [8]).

În concluzie, G. B. Pellegrini apreciază că teza potrivit căreia friulana ar forma o unitate dialectală organică cu ladina atesină şi cu cea occidentală rămîne de demonstrat, căci, alături de unele convergenţe, ea prezintă *profunde şi variate divergenţe*, neglijate, după părerea sa, în mod sistematic de acei cercetători ai ladinei care sînt preocupaţi numai de susţinerea tezelor lor unitariste [9].

Studiul se încheie cu o sugestivă încercare de a urmări ,,pe teren'' un număr de 56 de termeni friulani şi de a stabili, în mod deocamdată absolut provizoriu, distribuţia lor geografică.

În articolul următor, *Commenti all'ASLEF* [10] — *Sezione entomologica* (p. 67 — 98), Paola Benincà Ferraboschi se ocupă de numele unor insecte în graiurile friulane (licuriciul, musca, greierele etc.), de originea lor, de varietatea lor fonetică şi lexicală, de metaforele terminologice. Cu toată vecinătatea ariilor lingvistice germane şi slave, observă autoarea, lexicul tradiţional de origine latină este bine conservat, calcurile şi împrumuturile fiind rare. În schimb, se constată multe împrumuturi din dialectul veneţian. La termenii entomologici friulani cu aspect hagionimic citaţi de autoare şi însoţiţi de cazuri analoge dintr-o serie de limbi (germană, polonă, cehă, maghiară, franceză) s-ar putea adăuga şi mulţi alţii, din alte limbi europene (cf., de ex., în română, *vaca-Domnului, boul-Domnului* etc. sau în neogreacă καλοκάγαθος ἄνθρωπος pentru

[5] G. B. Pellegrini, *Classificazione delle parlate ladine*, în ,,Studii trentini di scienze storiche'', XLVII (1968), p. 323 — 341 ; cf. p. 324.

[6] ,, . . . fur das Rätoromanische charakteristisch, dass es manchesmit dem Französischen, anderes mit dem Italienischen in einer bestimmten Mischung gemeinsam hat''.

[7] K. Jaberg, J. Jud, *Sprach — und Sachatlas Italiens und der Südschweiz*, I — VIII, Zolfingen, 1929 — 1940.

[8] Vezi *AIS*, I, partea a II-a, 1928, *Le parti del corpo*, întreb. *148*. În articol se face referire, dintr-o scăpare, la întreb. *147*.

[9] De altfel, scrie G. B. Pellegrini în încheiere, faptul că friulana se bucură de o anumită independenţă în sînul Galoromaniei italiene rezultă şi din lucrarea lui G. Francescato, *Dialettologia friulana*, Udine, 1966, care tinde să separe friulana atît de veneţiană, cît şi de ladina centrală (vezi, de ex., p. 160 — 166).

[10] *L'Atlante storico-linguistico-etnografico friulano.*

Coccinella septempunctata [11]. Credem că interpretarea lingvistică a unor astfel de termeni populari, stabilirea originii, motivării şi propagării lor ar putea beneficia de pe urma unor cercetări adecvate în domeniul folclorului.

Deosebit de actuale şi de importante pentru implicaţiile lor teoretice şi practice de ordin general ni s-au părut *Alcuni problemi nella trascrizione delle parlate friulane* (p. 99 —109), ridicate de Giuseppe Francescato. Dacă înainte vreme transcrierea impresionistă a graiurilor populare era „necesară şi justificată", scrie autorul, magnetofonul aduce astăzi din nou în discuţie problema transcrierii, alegerea celei *fonetice* sau a celei *fonologice* punîndu-se acum într-un chip nou. Dificultăţile teoretice pe care le ridică în această privinţă epoca înregistrărilor magnetice automate sînt surprinse în articol foarte sugestiv, cu ajutorul unor ilustrări din domeniul lingvistic friulan. Se pune, de pildă, întrebarea cum ar trebui să se noteze vocalele foneticeşte lungi, dar a căror cantitate nu este fonologiceşte pertinentă? Dacă scriem [lāt], participiu trecut de la verbul „a merge", în opoziţie cu [lăt] „lapte", atunci — se întreabă G. Francescato — cum va trebui să scriem [mári] („mamă"), unde *a* tonic, în funcţie de grai sau în unul şi acelaşi grai friulan, poate fi cînd lung, cînd scurt? Folosind simbolul *ā*, atribuim nejustificat valoare de pertinenţă fonologică unor entităţi fonetice care nu o au; iar dacă nu am nota cantitatea vocalică, aceasta ar însemna să nedreptăţim „norma" fonetică a graiului respectiv. (Situaţia poate fi întîlnită în anumite graiuri din Carnia, unde se pot distinge auditiv cel puţin trei valori de durată a vocalelor. De regulă, în asemenea graiuri cantitatea vocalică fonologic „lungă" se realizează ca *extralungă*, în opoziţie cu realizările fonetice respectiv lungi şi scurte, care, fonologic, trebuie clasificate toate ca „scurte".) Autorul citează şi alte cazuri de întrepătrundere a planului fonetic cu cel fonologic: gradul de apertură a vocalelor *e* şi *o*, realizarea lui *i* faţă de *į*, vocalele „duble" faţă de cele „lungi" ([amîs] „prieteni" faţă de [amíis] „prietene") etc. Concluzia lui G. Francescato: e nevoie de un compromis aproape inevitabil între primejdia unei atitudini fonologiste rigide şi a uneia „pur fonetice", de altfel practic intangibilă. Între aceste două extreme, dialectologia modernă are greaua sarcină de a găsi un echilibru just şi de a şti să proporţioneze exigenţele contradictorii ale activităţii „pe teren" cu diversele scopuri şi limite pe care şi le propune orice cercetare. În orice caz, încheie cu drept cuvînt autorul, tehnica modernă reclamă din partea cercetătorilor în domeniul fonologic o responsabilitate sporită.

În articolul *Contributo allo studio del latino epigrafico della X Regio Augustea* (*Venetia et Histria*). *Il lessico* (p. 110— 183), Alberto Zamboni expune rezultatele cercetărilor sale, pe de o parte, în ceea ce priveşte d e r i v a ţ i a : formaţiile cu sufixele **-tor** sau **-sor** /**-trix**, ca *actor, adiutor amator, apparitor, aquator* etc., *victrix, genetrix, nutrix* etc., cu sufixul **-arius** / **-aria**, ca *abietarius, aciarius, actuarius, adversarius* etc., *ferraria, plumbaria* etc. şi cu alte sufixe **-ānus, -ēnsis** /**-iēnsis**; **-ōsus, -ālis** /**-ālia, āris, -ābilis, -ēbilis, -ībilis** ş.a.), iar pe de altă parte, în ceea ce priveşte v o c a b u l a r u l (1. cazuri *hapax*, cuvinte rare, termeni tehnici etc.; 2. *adverbe*; 3. *verbe*; 4. termeni din *epigrafia creştină*). Pentru orientul danubian, A. Zamboni se referă la H. Mihăescu (p. 169), iar pentru corpusul pompeian — la Väänänen. În concluzie, autorul observă, printre altele, că latina din X Regio era purtătoare a unor *caractere mixte*, occidentale şi orientale (sec. IV — VI).

Foarte variate şi interesante probleme filologice pune şi rezolvă Manlio Cortelazzo în articolul *Il friulano nella commedia pluridialettale veneziana del 500* (p. 183 — 210). În comedia scriitorului veneţian Marino Negro *La Pace* (Veneţia, 1561), un personaj, servitorul Angelo, vorbeşte friulana. În 1564, Negro a scos o a doua ediţie a piesei sale, cu intervenţii atît în textul veneţian (majoritatea personajelor), cît şi în cel friulan (ale lui Angelo). M. Cortelazzo sistematizează şi analizează lingvistic acest material, ajungînd la următoarele două concluzii principale: 1) vorbirea lui Angelo reproduce fidel un grai friulan real din acea vreme;

---

[11] Cf. despre aceasta studiul nostru *Métaphores terminologiques chez les Roumains et les autres peuples du Sud-est européen*, în „Actes du premier congrès international des études balkaniques et sud-est européennes", t. VI, Sofia, 1969, p. 621.

2) acest grai era de tip occidental (adică din dreapta rîului Tagliamento). În încheiere, se dă lista alfabetică a cuvintelor identificate ca fiind friulane.

În articolul *Contributo allo studio dei dialetti slavi in Friuli* (p. 211—222), N.Persici expune rezultatele unei anchete dialectale slovene în localitatea rurală Cergnen (districtul Nimis), de unde provine un manuscris slav din 1497 descoperit de autor. Se procedează la o analiză comparativă a slovenei din manuscris cu cea locală de azi.

Ultimele două contribuţii din culegere se referă la toponimie : Mario Doria, *Alla ricerca di tracce di friulanità nella toponomastica del Carso Triestino* (p. 223 —256) şi Giovanni Frau, *Nomi dei castelli friulani* (p. 257—315), cu o introducere de G. B. Pellegrini. În Friuli s-au întîlnit şi amestecat de-a lungul veacurilor ginţile cele mai importante ale Europei : neolatine, germanice şi slave. Studiul cuprinde note istorico-etimologice asupra unor nume de castele sau localităţi preromane (a), germanice (b) şi de alte origini (c), încheindu-se cu o foarte documentată listă alfabetică a toponimelor cercetate.

Judecînd după problematica bogată pe care o abordează şi după ţinuta înaltă a articolelor pe care le cuprinde acest prim volum, se poate prevedea că seria *Studi linguistici friulani* se va impune ca o publicaţie ştiinţifică de prestigiu.

Ianuarie 1970

Emil Vrabie,

Universitatea Bucureşti,
Institutul de limbi şi literaturi străine,
Facultatea de limbi slave,
Bucureşti, Str. Pitar Moş 7—13

N. N. CONDEESCU, *Initiation à la philologie française*[1], Editura didactică şi pedagogică, Bucureşti, 1969, 287 p.

Lucrarea reprezintă ultima versiune a cursului cu acelaşi titlu, ţinut la Facultatea de limbi romanice din Bucureşti de către regretatul profesor N. N. Condeescu.

Scopul cărţii, ca şi al cursului, este de a familiariza pe student cu consultarea lucrărilor de specialitate şi cu procedeele de elaborare a unui studiu.

Autorul a avut de prezentat un material vast, a cărui discutare comporta unghiuri de vedere diferite, în funcţie de mai mulţi factori (caracteristicile general-culturale ale epocii în care a apărut o lucrare, personalitatea autorului analizat, nivelul diferit de cunoştinţe al studenţilor etc.).

Cartea cuprinde două părţi :

1. Prezentarea cronologică a etapelor principale din istoria filologiei franceze — lucrări, curente, metode, textologie.

2. Indicaţii amănunţite asupra metodei care trebuie urmată la întocmirea unei lucrări. Amănuntele merg pînă la modalităţile de alcătuire a fişelor bibliografice (p. 30 şi urm.), fiindcă autorul are în vedere nu numai prezentarea istorică a filologiei franceze, ci şi necesitatea de a învăţa pe student cum trebuie să efectueze propriile-i lucrări.

Deoarece cartea se adresează în primul rînd începătorilor, terminologia este explicată în aşa fel, încît cititorul să aibă posibilitatea de a înţelege şi eventualele evoluţii semantice (vezi de ex. discuţia asupra originii şi sensului termenului *philologie*, de la p. 3 şi urm.).

---

[1] Ediţie îngrijită de conf. dr. Ion Murăreţ, după manuscrisul autorului.

Volumul lui N. N. Condeescu este el însuşi, prin concepţie şi metodă, o lucrare de filologie în sensul clasic al cuvîntului.

Cu ocazia prezentării diferitelor manuale, gramatici etc., autorul discută şi elemente caracteristice ale limbii franceze din epoca respectivă (vezi la cap. I, caracterizarea filologiei franceze în epoca renaşterii, cu amănunte referitoare la stadiul respectiv de evoluţie lingvistică).

Paralel cu informaţiile care ţin de obiectul cursului său, N. N. Condeescu a îmbogăţit fiecare paragraf cu numeroase explicaţii istorico-culturale, din dorinţa de a oferi studenţilor un material cît mai variat şi cît mai complet.

Lucrarea de faţă îndeplineşte, calităţile cerute de însuşi N. N. Condeescu unui bun manual : concepţie clară, capacitate de sinteză şi spirit pedagogic, care să favorizeze asimilarea corectă a cunoştinţelor de către cei cărora li se adresează (p. 65).

Ianuarie 1970

Ecaterina Goga,

Facultatea de limbi romanice, Bucureşti, Str. Ed. Quinet 7

ORONZO PARLANGÈLI

La 1 octombrie 1969 a încetat din viaţă în plină activitate ştiinţifică, didactică şi organizatorică şi în plină maturitate unul dintre lingvişti de frunte ai Italiei : prof. Oronzo Parlangèli.

Moartea l-a surprins într-un accident de maşină în drum de la Congresul friulan internaţional de lingvistică şi tradiţii literare, care se ţinea la Udine, spre Universitatea din Bari, unde era profesor titular de istoria gramaticii şi de limbă italiană.

Toţi participanţii la congresul de la Udine, între care şi mai mulţi lingvişti şi etnografi români, îl vor ţine minte pe prof. Parlangèli aşa cum, plin de viaţă şi de energie, animat de idei generoase, şi-a ţinut comunicarea, cu o zi înainte de moarte.

Dispariţia lui Oronzo Parlangèli a afectat pe toţi lingviştii români care-l cunoşteau şi, în special, pe cei care au fost colaboratorii lui direcţi la *Carta dei dialetti italiani.*

În timpul scurtelor perioade de schimb de experienţă, colaboratorii români la CDI au avut prilejul să-şi dea seama de deosebitele calităţi de om, de prieten şi de tată de familie care întregeau în mod armonios personalitatea lingvistului italian.

Oronzo Parlangèli s-a născut în 10 martie 1923 la Novoli, în sudul Italiei. În 1940 se înscrie la Facultatea de litere a Universităţii catolice din Milano, unde şi-a susţinut în mod strălucit licenţa în filologie clasică sub conducerea cunoscutului profesor Vittore Pisani, care-i va rămîne îndrumător şi mai ales prieten pînă la moarte şi căruia îi dedică mai multe articole şi ultimul său volum, *Protimisis*, Lecce, 1969. Din 1947, Oronzo Parlangèli a fost numit asistent la „Istituto di glottologia" al Universităţii de stat din Milano.

După obţinerea liberei docenţe în filologie, O. Parlangèli s-a întors în sudul ţării în calitate de conferenţiar şi, din 1961, în calitate de profesor titular la Facultatea de litere şi filozofie din Messina. Puţin mai tîrziu îl găsim profesor la Facoltà di Magistero din Bari, unde a desfăşurat o importantă activitate ştiinţifică şi organizatorică.

În timpul relativ scurt pe care destinul i l-a rezervat pentru activitate ştiinţifică, prof. Parlangèli a publicat peste o sută de lucrări din domeniul filologiei clasice, filologiei romanice şi în special din domeniul lingvisticii italiene. L-au preocupat mai ales dialectele meridionale (*Sui dialetti romanzi e romaici del Salento*, Milano, 1953 ; *Storia linguistica e*

storia politica dell'Italia meridionale, Firenze, 1960). Chiar în anul morţii sale premature i-a apărut o carte, importantă din punctul de vedere al concepţiei sale lingvistice : *La nuova questione linguistica*, Bari, 1969.

Una dintre cele mai frumoase pagini ale activităţii lui Oronzo Parlangèli este, desigur, *Carta dei dialetti italiani*, pe care el a iniţiat-o, a condus-o şi a organizat-o, din dragoste pentru dialectele şi graiurile italiene din Italia şi de pretutindeni şi din pasiune pentru cercetarea ştiinţifică. El însuşi s-a ocupat atît de întocmirea chestionarului, cît şi de îndrumarea zecilor de cercetători care colaborau la această vastă lucrare. Sîntem convinşi că această operă va face ca amintirea lui Oronzo Parlangèli ca savant, cercetător, profesor şi om să dăinuie în lingvistica italiană.

Februarie 1970

Maria Iliescu
Institutul de lingvistică,
Bucureşti, Str. I. C. Frimu 22

Revista publică studii şi cercetări din domeniul lingvisticii (în special din acela al lingvisticii româneşti), precum şi recenzii la lucrări din acelaşi domeniu.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugaţi să înainteze articolele, notele şi recenziile dactilografiate la două rînduri. Tabelele vor fi dactilografiate pe pagini separate, iar diagramele vor fi executate în tuş pe hîrtie de calc. Tabelele şi ilustraţiile vor fi numerotate cu cifre arabe. Figurile din planşe vor fi numerotate în continuarea celor din text. Se va evita repetarea aceloraşi date în text, tabele şi grafice. Explicaţia figurilor va fi dactilografiată pe pagină separată. La prezentarea manuscriselor, autorii sînt rugaţi să respecte următoarele :

NORME

Numele autorului se plasează imediat după titlu. Ex :

STRUCTURA GRAMATICALĂ
A LIMBII ROMÂNE
de
IORGU IORDAN

Recenziile şi notele bibliografice vor fi semnate pe ultima pagină.

Fiecare articol va fi datat şi va purta semnătura autorului cu „bun de cules". Pe ultima pagină a articolului se va indica instituţia cu adresa unde lucrează autorul.

Numele proprii străine din limbi scrise cu alfabet nelatin se transliterează.

Între paranteze rotunde se folosesc paranteze drepte, iar între paranteze drepte se folosesc paranteze rotunde. Dacă în interiorul unui citat sînt necesare alte ghilimele, se recurge la (' . . .'). Dacă autorul introduce în cursul unui citat o observaţie proprie, aceasta se va pune între paranteze drepte[ ].

Indicarea notelor de subsol se face punînd un număr (exponent după cuvîntul sau fraza la care se referă, fără paranteză sau punct.

Dacă numărul se află în vecinătatea unui semn de punctuaţie, numărul precedă semnul.

Indicaţiile bibliografice din cursul articolului vor fi puse în josul paginii, numerotîndu-se în continuare, nu pe fiecare pagină separat. Citarea unei opere pentru prima dată în cursul articolului se face în felul următor :

Pentru volume :

a) autorul (urmat de virgulă); b) titlul lucrării (subliniat) ; c) tomul sau volumul (eventual partea sau capitolul în cifre romane) ; d) ediţia (în cifre arabe) ; e) locul de apariţie (oraşul, în româneşte la articolele în limbi străine) ; f) anul apariţiei (nu se pune editura) ; g) pagina. Ex. Al. Graur, *Etimologii româneşti*, Bucureşti, 1963, p. 84.

Pentru articole din reviste :

a) autorul (urmat de virgulă) ; b) titlul articolului (subliniat) ; c) titlul revistei (între ghilimele ; dacă există siglă, aceasta se dă nesubliniată, iniţialele nu se despart prin punct) ; d) numerotaţia (volumul, anul nr.) ; e) pagina. Ex. : Al. Rosetti, *Consideraţii asupra foneticii şi fonologiei limbii române în secolul al XVI-lea*, în SCL XV, 1964, nr. 2, p. 129.

Dacă o operă e citată de mai multe ori, după prima menţionare se repetă numele autorului, urmat, după virgulă, de *op. cit.* subliniat, apoi pagina. Dacă pagina este aceeaşi cu cea menţionată prima dată, după numele autorului se va menţiona *loc. cit.*, Ex : Rosetti, *loc. cit.*

În cursul notelor şi al textului se poate pune abreviaţia *cit.* între virgule, după numele autorului, ca abrevierea unui titlu care se repetă după alt titlu al aceluiaşi autor.

Se vor evita abrevierile neclare.

Siglele nou introduse trebuie date complet şi explicate la sfîrşitul articolului.

Secolele se indică cu cifre romane însoţite de cuvîntul „secol" scris în întregime. Ex. : *în secolul al XV-lea* . . .

Corecturile se înapoiază redacţiei în maximum 24 de ore. Se vor evita corecturile care modifică textul iniţial. Dacă autorul găseşte absolut necesară adăugarea unor fraze sau cuvinte, aceasta se va face numai în corectura I, iar costul modificărilor va fi suportat de autor.

Autorii au dreptul la un număr de 50 de extrase, gratuit.

Responsabilitatea asupra conţinutului articolelor revine în exclusivitate autorilor.

Corespondenţa privind manuscrisele, schimbul de publicaţii etc. se va trimite pe adresa Comitetului de redacţie, Calea Victoriei 194, Bucureşti.

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

* * * **Istoria limbii române**, vol. I, *Limba latină*, 1965, 439 p., 28 lei.
* * * **Gramatica limbii române**, ed. a II-a revăzută şi adăugită, 2 vol., 1963, 44,50 lei.
* * * **Dicţionarul limbii române** (DLR), serie nouă, Litera M, fasc. O, CXXXVI p., 10,50 lei; fasc. 1, M—Mandră[1], 80 p., 5,25 lei; fasc. 2, Mandră[2]—Mascat[1], 80 p., 6,75 lei; fasc. 3, Mascat[2]—Mămăiţă, 80 p., 6,50 lei; fasc. 4, Mămălatiţă—Mătăringă, 80 p., 6,50 lei; fasc. 5, Mătăsar—Mergător, 80 p., 6,50 lei; fasc. 6, Mergătoriu—Microbiologie, 80 p., 6,50 lei; fasc. 7, Microbiologist—Miniaturistică, 80 p., 6,50 lei; fasc. 8, Miniaturiza—Mititel, 80 p., 6 lei; fasc. 9, Mititeluş—Mîrlănime, 80 p., 5,75 lei; fasc. 10 şi 11, Mîrleală—Morsă[1], 160 p., 11 lei; fasc. 12 şi 13, Morsă[2]—Muzur-aga, 196 p., 14 lei.
* * * **Dicţionarul limbii române** (DLR), serie nouă, Litera O, 400 p., 35 lei.
* * * **Atlasul lingvistic român**, serie nouă, vol. VI, 1969 VII p. + hărţile de la 1236 la 1570, 103 lei.
Sub redacţia prof. B. CAZACU, **Noul atlas lingvistic român pe regiuni — Oltenia**, vol. I, 1967, 187 hărţi lingvistice, 120 lei; **Texte dialectale — Oltenia**, 437 p., 20 lei; **Glosar dialectal — Oltenia**, 131 p., 11 lei.
Sub redacţia PETRU NEIESCU, GRIGORE RUSU şi IONEL STAN, **Atlasul lingvistic român pe regiuni — Maramureş**, vol. I, 1968, 243 hărţi lingvistice, 97 lei.
Sub redacţia acad. IORGU IORDAN, **Crestomaţie romanică**, vol. I, 1962, 884 p. + 23 pl., 35,40 lei; vol. II, 1965, 1213 p., 45 lei; vol. III, partea I, 1968, 1332 p., 86 lei.
Sub redacţia acad. AL. GRAUR şi I. COTEANU, **Probleme de lingvistică generală**, vol. V, 1967, 8,25 lei.
Sub redacţia acad. AL. GRAUR şi MIOARA AVRAM, **Studii şi materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română**, vol. V, 1969, 235 p., 11 lei.
VALERIA GUŢU-ROMALO, **Morfologie structurală a limbii române**, 1968, 364 p., 1 pl., 12 lei.
EMANUEL VASILIU, **Fonologia istorică a dialectelor dacoromâne**, 1968, 207 p., 6 lei.
MATILDA CARAGIU-MARIOŢEANU, **Fonomorfologia aromână.** *Studiu de dialectologie structurală*, 1968, 223 p., 6,50 lei.
ALEXANDRA ROCERIC ALEXANDRESCU, **Fonostatistica limbii române**, 1968, 175 p., 6 lei.
MARIA MANOLIU-MANEA, **Sistematica substitutelor în româna contemporană standard**, 1968, 232 p., 9 lei.
E. VASILIU, SANDA GOLOPENŢIA-ERETESCU, **Sintaxa transformaţională a limbii române**, 1969, 332 p., 13 lei.
I. COTEANU, **Morfologia numelui în protoromână** (româna comună), 1969, 160 p., 5,25 lei.
LITURGHIERUL LUI CORESI — ediţie filologică îngrijită de Al. Mareş, 283 p., 25 lei.

SCL, ANUL XXI, NR. 3, P. 271—388, BUCUREŞTI, 1970

I.P.I. — c. 5270

43830

Lei 20.—

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE ★ Anul XXI, nr. 3/1970

STUDII ȘI CERCETĂRI LINGVISTICE

4

ANUL XXI

1970

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

Pentru a vă asigura colecţia completă şi primirea la timp a revistei, reînnoiţi abonamentul dv.

În ţară, abonamentele se primesc la oficiile poştale, agenţiile poştale, factorii poştali şi difuzorii de presă din întreprinderi şi instituţii.

Comenzile de abonamente din străinătate se primesc la Centrala cărţii, Oficiul de comerţ exterior, Bucureşti, Căsuţa poştală 134—135, sau la reprezentanţii săi din străinătate.

La revue „Studii şi cercetări lingvistice" paraît 6 fois par an. Le prix d'un abonnement annuel est de $ 5.— ; FF 25,— ; DM 20,—.

Toute commande à l'étranger sera adressée à Centrala cărţii, Oficiul de comerţ exterior, Boîte postale 134—135, Bucarest, Roumanie, ou à ses représentants à l'étranger.

En Roumanie, vous pourrez vous abonner par les bureaux de poste ou chez votre facteur.

Manuscrisele, cărţile şi revistele pentru schimb, precum şi orice corespondenţă se vor trimite comitetului de redacţie al revistei „Studii şi cercetări lingvistice".

Apare de 6 ori pe an

Adresa redacţiei :
BUCUREŞTI, Sectorul 1,
Calea Victoriei 194,
Telefon 15.15.45

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE

Anul XXI, nr. 4 1970

SUMAR

SCL, an XXI, nr. 4, p. 389–510, Bucureşti, 1970

Profesorului R. A. Budagov
la cea de-a șaizecea aniversare a sa

FORMAȚII PREFIXATE ÎN ROMÂNA ACTUALĂ

DE

Acad. IORGU IORDAN

În ultimii ani am publicat cîteva articole consacrate formării cuvintelor în română și în unele limbi romanice occidentale. Mai toate se ocupau de formații sufixate, datorită faptului că acestea mi s-au părut mult mai numeroase și, prin sufixele lor, mult mai productive. Impresia corespunde, în general, realității. Din latină idiomele romanice au moștenit un număr mai mare de cuvinte formate cu ajutorul sufixelor, și, prin aceasta, un număr mai mare de sufixe. Această situație a dus în mod logic la împrumuturi mai cu seamă sufixate din limbi străine : fiind idiome prin excelență sufixale, ca latina însăși (care era totuși destul de bogată și în prefixe), era firesc să „selecteze", ca și cum s-ar fi conformat unei tendințe (de fapt, tipului inițial), îndeosebi formații cu sufixe. Româna constituie, din cauza împrumuturilor masive de origine slavă, cel mai elocvent exemplu în acest sens [1].

Productivitatea de care aminteam mai sus este vizibilă cu deosebire la sufixe recente, de origine latină și greacă, dintre care o bună parte au devenit de mult (începînd de la Renaștere) internaționale, în sensul că apar, prin formațiile respective, în toate limbile indo-europene ale continentului nostru. Nici unul dintre sufixele moștenite sau împrumutate într-o epocă îndepărtată în trecut nu se poate compara cu cîteva dintre ele din punctul de vedere al productivității. Cuvintele formate cu ajutorul lor aparțin mai ales limbajelor științific și tehnic, constatare firească, din moment ce aceste ramuri ale activității omului au început să se dezvolte în epoca modernă. Faptul confirmă o dată mai mult și aș zice „pe viu", sub ochii noștri, ideea legăturii indisolubile dintre limbă și societate, adică dintre evoluția celei dintîi și a celei de-a doua, prima fiind de obicei, dacă nu chiar totdeauna, dependentă de cealaltă.

O situație asemănătoare ne întîmpină și la formațiile prefixate, în sensul că un număr de prefixe recente sau relativ recente se dovedesc a fi neobișnuit de productive. Explicația propusă pentru sufixe este valabilă, în linii mari, și aici, dacă avem în vedere originea și apoi prezența lor de preferință în termeni savanți, aparținînd cei mai mulți diverselor

[1] Nici situația din celelalte limbi romanice, fără a se apropia prea mult de a românei, nu contrazice afirmația mea.

tehnici moderne. O noutate față de formațiile cu sufixe o constituie faptul că unele prefixe sînt caracteristice și altor limbaje, și anume celui folosit de publiciști (de obicei critici și cronicari de toate categoriile) și celui familiar (al oamenilor cultivați).

Paralela cu sufixele recente merge și mai departe, sau, spus altfel și, poate, mai exact, și în altă direcție. Am văzut, de pildă, că unele formații sufixate sînt trecătoare, creații de moment, în sensul că se ivesc la un singur vorbitor, care și el pare a le uita, căci atunci cînd, după un timp oarecare, le folosește iarăși, face impresia (fiindcă o are el însuși) că le „creează" în acel moment din nou, fără legătură vizibilă cu prima lor folosire. De aici posibilitatea unor astfel de formații de a căpăta valori stilistice (de obicei nuanțe glumețe, ironice și altele similare). În cazul formațiilor cu ajutorul prefixelor [2], această situație ne întîmpină mult mai des și sub aspecte foarte convingătoare. Am constatat (și dovedit) acest lucru în articolul despre compunerile cu *tele-*, publicat în *Revue de linguistique romane*, XXX, 1967, p. 246–251.

Din cauza naturii lor lingvistice, prefixele prezintă, după cum se știe, deosebiri adesea esențiale față de sufixe. Una foarte importantă, specifică mai cu seamă pentru pseudoprefixe, este că cuvintele formate cu ajutorul lor reprezintă echivalentul perfect al unui grup sintactic (de obicei substantiv ca determinat și adjectiv ca determinant). Urmarea este tendința puternică a limbii, de fapt necesitatea vorbitorilor, de a recurge frecvent la ele : în toate privințele o singură unitate lingvistică mi se pare (și chiar este) de preferat unei sintagme. Nu numai limbile așa-zise sintetice, ci și cele analitice [3] manifestă o astfel de tendință.

Dintre prefixele pe care le-am avut în vedere în discuția de pînă aici mă voi ocupa numai de cîteva, mai caracteristice pentru mișcarea limbii actuale a publicisticii noastre și, deci, mai convingătoare în sensul afirmațiilor mele.

Încep cu *cine-* (*cinema*, *-tograf*, *-tografie*).
Seamănă sub multe aspecte cu *tele-*, deși, pe cît se pare, mai puțin productiv decît acesta. Îl întîlnim cam la aceiași publiciști, și aceasta din cauza unei strînse înrudiri a ramurilor de activitate la care se referă cuvintele create cu ajutorul lor. Seamănă apoi din punctul de vedere al formațiilor în lanț, dacă le pot spune așa : se pornește de la o temă anumită, care atrage apoi alte teme înrudite prin faptul că toate aparțin aceluiași cîmp semantic. Teoretic vorbind, *cine-* se poate combina, întocmai ca și *tele-*, cu orice cuvînt legat, fie și slab (adesea prin simplă asociație de idei), de tema primei formații. În sfîrșit, creațiile efemere, care apar și dispar repede sub pana unuia și aceluiași publicist, constituie și ele o trăsătură caracteristică, asemănătoare cu cea constatată la compusele cu *tele-*. Recolta mea nu e prea bogată, dar nu pentru că realitatea lingvistică ar fi și ea la fel. De altminteri exemplele care urmează

---

[2] Și al pseudoprefixelor. Deosebirea dintre aceste două categorii n-o iau în considerație, fiindcă ea nu interesează discuția de față.

[3] De altfel împărțirea aceasta a limbilor n-are o valoare științifică propriu-zisă. Schuchardt avea dreptate, cînd, în situații similare, înlocuia conjuncția „sau" prin „și" (de pildă „nu monogeneză sau poligeneză", cînd este vorba de originea limbilor, ci „monogeneză și poligeneză" ; tot așa și aici : „sinteză și analiză", nu „sinteză sau analiză".

ilustrează, cred, suficient consideraţiile de pînă aici. La cazurile rare dau numele autorilor.

Cineamator şi *cineamatorism*; *cineast* (există o „Asociaţie a cineaştilor"); *cine-atmosfera* epocii (Ecaterina Oproiu); *cine-bomboană* („cîteva *cine-bomboane*" = cîteva filme dulcege)[4]; *cineclub* şi *cineclubist*; *cine-colocviu* (E.O.); *cinecromatică* (*Contemporanul*, 26/IV/1963, p. 6: în titlul articolului cu ghilimele, în cuprinsul lui fără); *cinedestinul* omenirii (E.O.); *cine-erezii* (Valentin Silvestru); *manie cine-festivalieră* (E.O.); *cinefil*; *cine-final*; *cine-idee* (*Cronica cine-ideilor*, Ov. S. Crohmălniceanu); *cinelector*; *cinelimbă* (Florian Potra)[5]; *cine-mania filmelor de groază*; *cine-ochiul* (D. I. Suchianu, care-l dă ca un echivalent semantic aproximativ al fr. *ciné-vérité*); *cinepictură*; *cineprotecţie* (măsuri de *cineprotecţie*); *cinereporter*; *cine-scriitor*; *cine-teleecran* (E.O.); *cineturist* (*Reportajul pare a fi făcut de un turist..., de un cineturist, a cărui peliculă...*, în *Contemporanul*, 29/III/1963, p. 5); *cinevisători*.

Sînt sigur că limbajul cineaştilor şi, mai cu seamă, al cronicarilor cinematografiei, precum şi al amatorilor celei de-a VII-a arte, este mult mai bogat în astfel de creaţii decît poate rezulta din lista alcătuită de mine. Deşi săracă, ea prezintă diversele aspecte, relevate de mine în partea introductivă a articolului, care m-au îndreptăţit să pun pe *cine-* alături de *tele-*. Apar în listă formaţii de moment (*cine-atmosferă*, *cine-destin*, *cine-erezii*, *cine-festivalier*, *cine-visuri*), unele „serioase", altele glumeţe. Iar în total, ele fac impresia că posibilităţile, de ordin mai ales subiectiv, ale specialiştilor de a „crea" compuse cu acest pseudoprefix sînt tot aşa de mari ca în cazul lui *tele-*.

Primele formaţii româneşti au avut modele franceze, eventual italiene, mai exact spus, au fost împrumutate pur şi simplu din aceste două limbi (majoritatea şi cele mai vechi, desigur, din franceză). Afirmaţia mea n-are nevoie de o documentare istorică de ordin material. Se ştie că arta cinematografică a apărut la noi după ce ea făcuse progrese remarcabile în Franţa şi în Italia. Mai greu, chiar mult mai greu de precizat este cînd avem a face cu împrumuturi şi cînd cu creaţii proprii româneşti. Ar trebui, în primul rînd, să urmărim atent presa vremii, a celor dintîi începuturi de cinematografie naţională, ba chiar şi pe cea de mai înainte, care a înregistrat, fără nici o îndoială, apariţia şi evoluţia acestei arte în Occident. Pentru scopul urmărit în prezentul articol o asemenea cercetare laborioasă nu e necesară. Ne putem mulţumi, în ce priveşte cîţiva dintre termenii noştri, la indicaţiile de natură cronologică date pentru modelele lor franceze în *Le petit Robert* (1967).

Despre *ciné-* nu aflăm cînd a fost utilizat întîia oară ca element de compunere. În schimb, *ciné* (subst.), sinonim cu *cinéma*, din care a fost extras, este atestat deja în 1910.

O dată apărută această abreviere, era de aşteptat ca ea să fie utilizată curînd la formaţii prefixate impuse de dezvoltarea cinematografiei,

[4] Am neglijat să notez izvorul.

[5] Într-o foarte recentă emisiune la Radio s-a vorbit de *limbaj cinematografic*, aparent cu două sensuri: 1. identic cu „limbă", căci era însoţit de diverşi termeni lingvistici, printre care poate fi pus şi *cinem* — vorbitorul a folosit numai pl. *cineme* (după Rossellini); 2. identic cu „idee". De fapt — aşa am înţeles — se avea în vedere numai acesta, mai exact spus, echivalentul „notaţie" sau „observaţie" sau „fapt" menit să intre în scenariu.

poate, mai degrabă, de interesul unui număr tot mai mare de oameni pentru această nouă artă. Semnificativ în acest sens este faptul că începutul compuselor cu *ciné-* (1912) îl face *cinéphile*, care a dat, desigur, pe *cinefil* al nostru. Numărul cuvintelor de acest fel înregistrate în *Le petit Robert* este foarte redus, și el nu poate corespunde realității. Să nu uităm însă că nici un dicționar al limbii noastre de proporțiile acestuia n-ar face loc la mai multe. Rezerva lexicografilor față de „creațiile" vorbitorilor și ale mînuitorilor condeiului este mai mult decît îndreptățită. Ea constituie o obligație, întrucît dicționarele trebuie să înregistreze, dintre inovații, numai pe acelea care au șanse să trăiască.

Interesant, pentru franceză, este că, după *cinéphile*, cel mai vechi compus similar este *ciné-club* (1920). Faptul dovedește că s-a simțit (în primele decenii de existență a cinematografiei) nevoie de „propagandă" : amatorii și admiratorii acestei arte se „declarau" ca atare și se organizau spre a atrage cît mai mulți adepți. Dintre ceilalți termeni francezi amintesc pe *cinéaste* (1922), dat de Robert ca împrumut din italiană, și *ciné-roman* (1925), pe care cred că l-am înregistrat... cu ochiul sau cu urechea și în românește [6].

Dicționarul limbii italiene de N. Zingarelli (ediția din 1959), deși mai vechi decît *Le petit Robert*, are ceva mai mulți termeni formați cu *cine-* („prescurtarea lui *cinematografo*") : *cineasta*, *cinecittà*, *cinecronaca*, *cinegiornale*, *cinedrama*, *cinelandia* [7], *cineromanzo*, *cinescopio*, *cineteca*, *cinetecnico* (subst.). Este greu de spus dacă vreunul dintre aceste cuvinte (și care anume) a fost împrumutat sau a servit în limba noastră ca model pentru o formație de felul celor aici în discuție.

Spre deosebire de *cine-*, limitat la un singur domeniu de activitate (și de aceea relativ puțin productiv), *micro-* pare a fi cel mai frecvent dintre pseudoprefixele românești actuale și cel mai apt de a se combina cu teme extrem de numeroase și de variate. Deosebirea dintre el și *cine-* se explică prin sensul lor diferit : „mic" poate fi (în realitate sau numai imaginar) orice obiect (în sensul larg al cuvîntului), pe cînd *cine-* ne trimite la o singură noțiune, aceea de „mișcare". Afară de asta, mai bine-zis și din cauza asta, necesitatea obiectivă a vorbitorilor de a scurta vorba poate fi foarte ușor satisfăcută recurgîndu-se la compuse cu *micro-*, care, oricum ar fi alcătuite, se conformează sistemului limbii. Unele sau chiar multe pot părea comice, forțate etc. (din cauza unei nepotriviri dintre sensul pseudoprefixului și al temei), dar sistemul limbii nu suferă din cauza aceasta.

Dată fiind deosebirea semantică, determinată de temă, a formațiilor cu *micro-*, am încercat să le grupez după conținutul pe care îl exprimă ele. Majoritatea copleșitoare aparțin stilului științific (în sens larg), celui tehnic și celui publicistic. Încep cu acestea.

I. *Microantologie*, *micro-arie* (lingvistică), *microbiografie*, *microcirculație* (sangvină), *microclimă* (a orașelor), *microcomentarii*, *microcurbă* (a muncii) și pl. *microcurbe* (de lucru), *microeconomic* (*modele microeco-*

---

[6] *Cinérama*, care există, cu siguranță, și la noi, bineînțeles ca împrumut (cred „nedecompozabil"), este luat din engleză, unde a luat naștere cu ajutorul unui fals sufix *-rama* pentru *-orama*, spune Robert, care citează fr. *cinéorama* (1896).

[7] Partea a II-a a acestui compus provine din germ. *Land*.

nomice în opoziţie cu *modele macroeconomice*), *microfizică*, *microfizionomie* (= mimica unei feţe), *microistorie*, *micromanuscris*, *micromapamond*, *micrometeor*, *micrometeorit*, *micrometodă*, *micromonografie*, *microorganism*, *micropaleontologie*, *microporos*, *microrecenzie*, *microsecundă*, *microsistem* (lingvistic), *microsociologie*, *microstructură*, *microstudiu*, *microtext* (şi *microcontext*, alături şi în opoziţie cu *macrotext* şi *macrocontext*, la T. Slama-Cazacu).

II. *Microanaliză*, *microatelier*, *microbuz*, *microcalculator*, *microcameră*, *microcentrală* (electrică), *microdinamică* (a lichidului), *microdur* (talpă microdură), *microelectrod*, *microelectronica* [sic !], *microelement*, *microfilatură*, *microfilm* (şi *a microfilma*: a microfilmat 3000 de pagini), *microfilmografie*, *microhidrocentrală*, *micromotor*, *micropompă*, *microradiografie*, *microsondă* (electronică), *microtehnică* (în opoziţie cu *megatehnică*), *micro-tranzistor*, *microundă* (centrul de microunde), *microuzină*.

III. *Microafişaj*, *microanchetă*, *microclimat* (microclimat politic; microclimat social — cel alcătuit din colegi şi cadre didactice, cînd e vorba de studenţi; microclimatul oricărui loc de muncă), *microconcert*, *microconferinţă*, *microenciclopedie*, *microfoileton*, *microgest-quintesenţă* (de a pecetlui totul printr-un microgest-quintesenţă, E.O., în *Scînteia*, 17/VI/1967, p. 3), *microinterviu*, *microminiaturizare*, *microobiect*, *micro-portret*, *micropremieră*, *micro-prezenţă* („A izbutit să reducă la proporţii microscopice micro-prezenţa staturilor", E.O., în *Contemporanul*, 16/XII/1966, p. 5), *microserial* („un microserial despre politeţe", *id.*, *ibid.*, 25/XI/1966, p. 5), *microstagiune* (teatrală), *micro-turneu* (teatral), *microţel*, *microvarietăţi* (la Televiziune).

IV. *Diverse.* (Capitala a devenit o însumare de) *micro-Bucureştiuri*; *microcolectiv* (subst.); *micro-complex* (comercial); *microcomunitate* (= locuitorii unui bloc); *microcontinent*; *microoraşe*; *microraion* (în arhitectură); *microsocietate* („cercurile de tineri născute pe baza vîrstei", *Scînteia*, 28/V/1967, p. 1); *microstat* (insula Nauru din Oceanul Pacific); *microzonă*.

Acest pseudoprefix se poate pune, în unele, foarte puţine, cazuri, şi după „temă", dar separat de ea (ca *auto-*, de ex., în *tracţiune auto*) : *disc micro*, pl. *discuri micro*.

Originea lui trebuie căutată mai totdeauna în limba franceză, deşi de felul lui e grecesc. *Dicţionarul limbii române*, care conţine un număr mare de formaţii cu *micro-* şi propune pentru fiecare o etimologie, de cele mai multe ori franceză, cîteodată germană, neogreacă sau multiplă, spune despre *micro-* „izolat, prin analiză, din împrumuturi ca *microbiologie*...". Explicaţie corectă. Dicţionarul lui Robert conţine relativ puţine compuse cu *micro-*. Aceasta nu înseamnează că franceza reală ar fi mai săracă decît româna în astfel de formaţii, deşi sînt sigur că mînuitorii acestei limbi nu abuzează, cum fac cei ai limbii noastre, de libertatea pe care le-o oferă uşurinţa de a le crea. De asemenea, nu trebuie să credem că franceza nu ne-ar fi servit de la început şi n-ar continua să ne servească pînă astăzi drept principal model sau punct de plecare. Disproporţia cantitativă dintre cele două dicţionare citate se explică prin natura şi scopurile lor : al nostru e unul general, al lui Robert unul oarecum selectiv.

Un sinonim parţial al lui *micro-* (în sensul că i se poate, cel puţin deocamdată, substitui acestuia numai rareori) este foarte recentul *mini-*, absent în *Dicţionarul limbii române*. De data aceasta Dicţionarul lui Robert merge cu al nostru : înregistrează pe *mini-*, care ar fi un împrumut latinesc (*minus*), şi trimite la *micro*, ceea ce ar însemna că le consideră sinonime oarecum perfecte, dar nu dă nici un compus cu *mini-*, nici măcar pe *mini-jupe*, care cred că a fost prima formaţie de acest fel, judecînd după situaţia din română. Recolta mea e destul de săracă, dar ajunge pentru a ne ajuta să înţelegem situaţia şi mişcarea acestui pseudoprefix introdus în limbajul curent prin intermediul modei feminine. Uneori pare a avea nuanţă glumeaţă, alteori este perfect sinonim cu *micro-*. Nefiind sigur de distincţiile pe care le-aş putea face, dau în ordine strict alfabetică (după tema lor) toate exemplele găsite de mine în stilul publicistic.

Mini-Bucureşti (o parte a oraşului aşa cum apare într-un film); *mini-consideraţii* (*Magazin*, 12/VIII/1967); *mini-cuceritor*; *mini-drepturi* (*Lupta de clasă*, 1/1968, p. 125); *mini-enciclopedie*; *mini-expoziţie* (o ~ de caricaturi); *minifundii* (după modelul şi în opoziţie cu *latifundii*); *mini-fustă* (traducerea, foarte rar folosită, a lui *mini-jupe*); *mini-golf* (în staţiunea balneară Eforie-Nord era, în 1968, un indicator pentru vilegiaturişti cu inscripţia *Spre mini-golf*); *mini-insulele*... (titlul unui articol din *Scînteia*, 3/VIII/1967, în care se vorbea despre nişte insule foarte mici din Oceanul Indian); *mini-planeta Icar* (*Rom. liberă*, 24/XI/1967, p. 1); *mini-spionaj* (*ibid.*, 10/VIII/1967, p. 4 : un articol inspirat dintr-un ziar francez, ceea ce dovedeşte că avem a face cu o „traducere"): *mini-teatru*; *mini-varietăţi*. Ceea ce interesează înainte de toate în descrierea de faţă este relativa răspîndire a lui *mini-* şi pentru exprimarea unor noţiuni să zicem serioase.

În ce priveşte originea lui *mini-* în general, găsesc informaţii preţioase într-un ... *miniartículo*, cum îi spune, glumeţ, autorul (Günther Haensch), din revista *Español actual* (Madrid), nr. 11, febr. 1968, p. 1. Primul cuvînt format cu acest pseudoprefix în spaniolă, pentru care Haensch nu citează un model străin, este *minifundios* (vezi mai sus rom. *minifundii*) în anul 1940. După aceea urmează, destul de tîrziu (1952), *mini-golf*, luat *tale-quale* din engleza americană. Deci *mini-* în Occident, poate, parţial, şi la noi, provine din englezeşte (nuanţa americană). Dar impulsul pentru marea lui răspîndire (autorul vorbeşte de „una proliferación de palabras compuestas cuyo primer elemento es *mini-*") a venit tot de la limbajul modei : *minibikini* „purtat, mai ales, de nimfele turistice străine avide de soare iberic" şi *minifalda* (= *mini-jupe*)[8].

Aprilie 1970

Institutul de lingvistică,
Bucureşti, Str. I. C. Frimu 22

[8] Tov. Mioara Avram îmi atrage atenţia asupra următoarelor articole cu preocupări similare: Lucreţia Mareş, *Cine—element de compunere în limba română*, în SMFC V, 1969, p. 65—70 ; Luiza Seche, *Elementul de compunere mini-*, în SMFC V, 1969, p. 71—81; Florica Dimitrescu, *Quelques aspects de la pseudopréfixation dans la langue roumaine actuelle*, în *Mélanges de philologie offerts à Alf Lombard*, Lund, 1969, p. 77—82.

PENTRU O SINTAXĂ TRANSFORMAȚIONALĂ ROMANICĂ

DE

MARIA MANOLIU-MANEA

Divergențele de opinii, luînd nu rareori forme polemice, ritmul rapid în care s-a dezvoltat, în ultimele decenii, sintaxa teoretică au împiedicat, în bună măsură, înflorirea studiilor aplicative de ansamblu. Așa se face că astăzi, cercetarea comparată a limbilor romanice nu dispune de sintaxe ale limbilor romanice construite după principii structurale asemănătoare.

Deși formula gramaticii transformaționale pare să se fi bucurat de o răspîndire mai mare decît alte tipuri de sintaxă, dezvoltarea ei relativ tîrzie, înlocuirea modelului propus de Noam Chomsky în 1957 [1] cu un nou model în 1965 [2], cît și revizuirile teoretice postchomskyene[3] au lăsat mai puțin loc cercetării aplicate în general și cu atît mai puțin în alte domenii decît în cel al limbilor germanice care au constituit principalul izvor empiric al transformaționalismului lingvistic.

Franceza, de pildă, dispune în special de sintaxe transformaționale ale grupului verbal: Jean Dubois, *Grammaire structurale du français, II, Le verbe*, Paris, 1967- III, 1969, Maurice Gross, *Grammaire transformationnelle du français. Syntaxe du verbe*, Paris, 1968. Cartea Normei Costable (*Grammatica generativo-transformativa*, Bologna, 1967) tratează gramatica limbii italiene după modelul chomskyan din 1957 [4]. Autorii *Sintaxei transformaționale a limbii române*, București, 1969 (pe scurt *STR*), E. Vasiliu și Sanda Golopenția-Eretescu, adoptă, în general, principiile din *Aspects*, dar inovează uneori fără a-și explicita motivele: astfel, unele

[1] *Syntactic Structure*, The Hague, 1957.

[2] *Aspects of the Theory of Syntax*, Cambridge, Massachusetts, 1965.

[3] R. Jacobs and P. Rosenbaum, *Readings in English Transformational Grammar*, Mass. 1968; James Mc. Cawley, *Concerning the Base Component of a Transformational Grammar*, in ,,Foundation of Language'', IV (1968), nr. 3. Vezi și articolele din ,,Langue française'': *La Sémantique*, 1969 și ,,Languages'' 14 (1969): *Tendances nouvelles en Syntaxe générative* par N. Ruwet.

[4] La fel este tratată chestiunea și în Y. S. Stepanov, *Some Principles of Transformational Syntax of French*, în ,,Вопросы языкознания'', 3 (1963).

dintre soluţiile adoptate în tratarea transformărilor par a contraveni principiului invariabilităţii semantice [5], şi a relaţiilor de dominare din cadrul structurii de constituenţi [6], în cursul convertirii structurii profunde în structură superficială.

Cu toate acestea, în cele ce urmează vom încerca să desprindem cîteva caracteristici ale sintaxei romanice, pornind de la modelul chomskyan (1965) cu unele amendamente sugerate de criticile aduse de B. Pottier [7] şi Eugenio Coseriu [8], şi urmărind numai aspecte cu totul generale, relativ uşor observabile, fără a avea pretenţia că acestea reprezintă totdeauna esenţialul.

1. *Coordonarea*

În principiu, orice propoziţie poate fi extinsă prin adăugirea altei propoziţii. Din totalul acestor propoziţii, reţinem deocamdată pe cele care se pot adăuga fără a fi nevoie să operăm o împărţire în constituenţi a celei la care se adaugă (în termeni tradiţionali, propoziţiile de acelaşi ordin, coordonate). Simbolic relaţia se poate reda prin regula de rescriere $P \rightarrow$ [9] $P_1^\frown coord^\frown P_2$. Teoretic, numărul de coordonări este nelimitat. Practic însă se pot observa anumite limite, pe care o cercetare statistică ni le-ar putea indica, însoţite de indici de frecvenţă.

Dintre situaţiile în care se află propoziţiile în raport de coordonare, cel mai interesant pare a fi cazul în care unul (mai mulţi) dintre constituenţii lui P_1 este (sînt) identic(i) cu unul (mai mulţi) constituenţi din P_2 [10].

Identitatea referenţială se însoţeşte cu identitatea de funcţie sintactică (constituenţii au aceeaşi poziţie în cadrul structurii frazei)

(a) *Ion şi Ioana merg la plimbare*

(b) *Ion citeşte şi scrie — Ion cîntă şi aleargă*

(c) *Ion vede copacii, munţii, cerul.*

---

[5] De pildă, se consideră că prezenţa sau absenţa articolului definit (în enunţuri ca *Eu beau lapte — Eu beau laptele*) nu aduce nici o diferenţiere semantică — vezi mai departe § 5.2.

[6] Se consideră, de pildă, că schimbarea poziţiei simbolurilor prin transformare afectează nodurile, dominanţele. Or, N. Chomsky consideră că relaţiile stabilite în structura de constituenţi (în arbori) rămîn invariabil în cadrul transformărilor (atunci de ce este plină de „arbori" partea consacrată transformărilor ?).

[7] *La grammaire générative et la linguistique*, în „Travaux de linguistique et de littérature" publié par le Centre de philologie et de littératures romanes de l'Université de Strasbourg, VI (1968), p. 8—26.

[8] *Einführung in die Transformationelle Grammatik*, *Vorlesung gehalten in Sommer-Semester 1968 an der Universität Tübingen*, Autorisierte Nachschrift besorgt von : Gunter Narr und Rudolf Windisch.

[9] Semnul $\rightarrow$ se citeşte : „se rescrie ca" ; semnul $^\frown$ marchează concatenarea a două simboluri categoriale ; semnul $\Rightarrow$ se citeşte „se transformă în".

[10] Pentru analiza amănunţită a transformărilor de coordonare în limba română vezi Mihaela Mancaş, *Aspects de la grammaire de coordination en roumain*, în C.L.T.A. IV, 1969, p. 107—144 ; pentru coordonarea în franceză vezi Gérald Antoine, *La coordination en français*, Paris, I—II, 1959—1962 şi recenzia lucrării în Z.R.Ph., 1962, Band. 7—8, Heft 1—2, p. 201 şi urm. Pentru coordonarea romanică în general vezi Eugenio Coseriu, *Coordinación latina y coordinación románica*, în „Actas del III Congreso Español de Estudios Clásicos", Madrid, 1968, p. 35—57.

1.1. Enunţul (a) *Ion şi Ioana merg la plimbare* nu provine totdeauna din *Ion* **merge** *la plimbare* şi *Ioana* **merge** *la plimbare* (identitate referenţială între grupurile verbale : *merge la plimbare*) ci şi din (a') *Ion şi Ioana merg la plimbare împreună* care, la rîndul lui, provine din *Ion merge la plimbare cu Ioana şi Ioana merge la plimbare cu Ion*. Pentru a scoate în evidenţă această relaţie, să comparăm pe (a) *Ion şi Ioana merg la plimbare zilnic* (ambiguu) cu (d) *Şi Ion, şi Ioana merg la plimbare zilnic*, unde valoarea „împreună" dispare : relaţia de simultaneitate temporală şi spaţială nu mai există.

Transformarea cea mai importantă care caracterizează coordonarea copulativă constă în *rescrierea numărului verbului* ca plural ; cu alte cuvinte, morfemul de număr al celor două verbe se păstrează şi „se adună" în contextul — [+ adăugire] coord., deşi unul din verbe, în structura de suprafaţă, se suprimă.

1.2. În cazul identităţii subiectelor (a grupurilor nominale primare) : (b) *Ion citeşte şi scrie* : (b') *Toată lumea cîntă şi dansează*, simultaneitatea nu mai este obligatorie (s-ar putea spune chiar că este mai puţin probabilă decît nesimultaneitatea acţiunilor).

Dacă, în română, spaniolă sau italiană, suprimarea numelui-subiect din P_2, în baza identităţii cu numele-subiect din P_1, nu are nimic deosebit, în franceză, unde sîntem obişnuiţi cu legea obligativităţii pronumelui-subiect, apariţia verbului din P_2 ca predicat, fără a fi însoţit de pronume, pare mai puţin normală şi se explică numai prin legea generală a suprimării unuia dintre cei doi constituenţi identici, în cadrul coordonării : *Tout le monde chante et danse*, *Pierre rit et pleure* (= *Pierre rit et Pierre pleure*). *Il louera un vélo ou prendra un taxi* ; *Il ne mange ni ne boit beaucoup* ; *Il dort bien, mais se lève tôt* [11].

Cazurile de simultaneitate provoacă transformări de tip special.

Cînd GV dominat de P_2 este exprimabil printr-un predicat nominal : Vfi⁀ Predicativ, P_2 se poate transforma într-o adjectivală : *Fetiţa aleargă voioasă* se poate atribui unei structuri de tipul *Fetiţa aleargă şi Fetiţa este voioasă* ($GN_1 \equiv GN_2 \equiv$ *fetiţa*) ; t *aleargă* $\equiv$ t *este voioasă*. Verbul *a fi*, copulativ, se reduce în structura de suprafaţă, ca în multe alte cazuri, eventual, printr-o fază intermediară *fiind* care să dea socoteală de condiţia simultaneităţii (starea de „a fi voioasă" coincide cu procesul de „a alerga", nu califică numele, nu opune „fetiţa voioasă" unor „fetiţe care nu sînt voioase").

Cînd GV $> P_2$ este reprezentat de un verb finit, atunci P_2 poate fi redus la o gerunzială : *Ioana*$_1$ *aleargă şi Ioana*$_2$ *cîntă* $\Rightarrow$ *Ioana aleargă cîntînd*, dacă *Ioana*$_1$ $\equiv$ *Ioana*$_2$ şi t [12] *aleargă* $\equiv$ t *cîntă* : cf. şi *Pierre déjeune en lisant les journaux* $\Leftarrow$ *Pierre déjeune*⁀ coord⁀ *Pierre lit* : coord se rescrie ca *en — ant* (în franceză) şi *-and* în română. Interpretarea Transformării *-and* (*en — ant*) ca o transformare de coordonare se justifică numai în cazul în care timpul celor două acţiuni se află în raport de incluziune reciprocă : în acest caz transformarea uneia dintre cele două propoziţii în gerunzială este indiferentă la ordinea în care apar conca-

---

[11] Vezi şi B. Pottier, *Systématique des éléments de relation*, Paris, 1962, p. 141 şi urm.
[12] t = timpul.

tenate cele două construcţii : *Ioana aleargă* şi *Ioana cîntă* $\Rightarrow$ *Ioana aleargă cîntînd* sau $\Rightarrow$ *Ioana cîntă alergînd* [13].

Cînd simultaneitatea celor două acţiuni se însoţeşte de un raport de inclusiune simplă (de obicei timpul gerunzialei include pe cel al negerunzialei), construcţia încetează de a mai fi simetrică : *En revenant par les boulevards, nos yeux sont tombés par hasard sur la fenêtre de Fieschi* [14] — cf. rom. *În timp ce ne întorceam..., ochii ne-au căzut pe fereastra lui Fieschi* $\not\Rightarrow$ *În timp ce ochii ne cădeau pe fereastră..., ne-am întors acasă.* De aceea, în mod obişnuit, Transformarea *-and* (*en — ant*) este considerată ca fiind dominată de G.Adv(erbial) şi nu ca o transformare de coordonare [15].

1.3. Rescrierea simbolului Coord

În toate limbile romanice elementele coordonatoare pot să apară şi dublate, introducînd fiecare element al coordonării : rom. *Şi acum ninge, şi atunci ningea* ; *Au plecat şi mama şi tata* ; *Ori pleci, ori rămîi* ; *Nici nu pleacă, nici nu rămîne* ; fr. *il faut ou vaincre, ou mourir* ; sp. *O no lo sabes, señora, o eres falsa y desleal* ; **ni** *los golpes cesaban,* **ni** *el viento dormía,* **ni** *la mañana llegaba.*

Şi, nici (sp. *ni*), considerate în gramatică de obicei ca adverbe, devin în aceste cazuri expansiuni ale conjuncţiei coordonatoare. De aceea considerăm că nu este lipsită de interes ideea de a considera ca rescriere posibilă a simbolului Coord regula : Coord $\rightarrow$ Conj⁀ Corel (unde conj = conjuncţie ; corel = corelativ) [16].

1.4. Interpretarea semantică a coordonării a fost făcută, în termenii analizei structurale, de B. Pottier. Definită ca expresie a [dimensiunii], coordonarea poate primi trei valori (1) [egalitatea] (punere pe acelaşi plan) : (*Sau*) *stai sau pleci* (disjunctive, în termeni tradiţionali) ; (2) [adăugirea] : *Pierre mange et boit beaucoup* (copulative) ; (3) [scăderea) : *Pierre dort bien mais se couche tard* (adversative).

Fiecare dintre aceste trei relaţii se caracterizează prin anumite restricţii pe care le impune transformării de coordonare (T coord). [Scăderea] nu poate coordona două substantive (cf. *X doarme bine dar se culcă tîrziu, X este amabil dar nervos* —* *X este scaun dar masă*), decît în cazul în care P_1 defineşte obiectul prin negativ iar P_2 prin afirmativ (*X nu este copil*⁀ coord⁀ *X este om mare* $\Rightarrow$ *X nu este copil, ci om mare*) ; cu alte cuvinte, cînd cel de-al doilea substantiv înseamnă scăderea pînă la zero a primului (este antonimul acestuia).

În română şi spaniolă diferenţa dintre [scăderea pînă la zero] şi [scădere] este pertinentă pînă la nivelul morfofonemic : [scăderea pînă la zero] primeşte formantul : rom. *ci* (< lat. *quid*), sp. *sino* (*Juan no es un niño sino un hombre* (comp. şi sp. *Contestó Nazarrin que ellos no iban*

---

[13] Vezi şi *Gramatica limbii române*, II, 1963, p. 206 şi urm.

[14] P. Imbs, *L'emploi des temps verbaux en français moderne. Essai de grammaire descriptive*, Paris, 1960, p. 157.

[15] P. Imbs, de pildă, consideră că forma în *-ant* se limitează la construcţiile cu valoare circumstanţială (*op. cit.*, p. 192 şi urm.). Pentru jocul dublu al rom. *în timp ce,* ca element subordonator dar şi ca element coordonator, cf. şi *Monica învaţă bine* **în timp ce** *sora ei nici nu se gîndeşte să înveţe,* unde *în timp ce* devine coordonator adversativ. Comp. şi *Ioana aleargă* **în timp ce** *cîntă şi Ioana cîntă* **în timp ce** *aleargă* transformabile în *Ioana aleargă cîntînd* şi în *Ioana cîntă alergînd.*

[16] Vezi *STR*, p. 69.

a pedir socorro, sino a llevarlo; *no trabaja sino duerme*; *no es tonto sino inteligente*). [Scăderea] primeşte formanţii rom. *dar*, *însă*; sp. *pero*, *mas*.

[Egalitatea] admite în toate limbile romanice o rescriere dublă a conjuncţiei (coord → conj⌢ conj). Sau *pleci*, **sau** *stai*; sp. **O** *no lo sabes*, **o** *eres falsa y desleal*. fr. *il faut ou vaincre, ou mourir*, în timp ce adiţiunea, în contextul -[-NEGATIV]$_{AdvP}$ nu admite totdeauna acest lucru [17].

2. *Negaţia*

Posibilitatea de a lexicaliza Adv P caracterizat prin [+ NEG] în *E fals că — Nu-i adevărat că*, cf. fr. *Ce n'est pas vrai que*..., chiar dacă verbul lui P este la o formă negativă : *E fals că Ion nu învaţă* ne permite să distingem, în structura de adîncime, cazurile în care [+ NEG] determină pe Adv P de cele în care [+ NEG] determină pe unul din constituenţii nucleului, deşi ambele au în comun *procedeul prefixării verbului prin negaţie* : comp. *Ion nu învaţă* (unde se neagă toată propoziţia, pentru că, în fapt se neagă verbul) şi *Ion nu învaţă acasă* ≡ „Ion învaţă altundeva", unde se neagă de fapt circumstanţialul (G adv) *acasă* : *altundeva* neagă, se opune lui *acasă*.

2.1. Cu alte cuvinte, indiferent de constituentul negat, în română verbul primeşte negaţia.

Cînd constituentul negat are trăsătura [+ NED] [18], negaţia apare şi la verb dar este marcată şi la constituent : *Ion* **nu** *merge* **nicăieri** / / *Ion merge* **undeva**; *Ion* **nu** *citeşte* **nimic niciodată** / *Ion citeşte* **ceva totdeauna**; **Nimeni nu** *citeşte* **nimic** / **Cineva** *citeşte* **ceva**. Apariţia trăsăturii [+ NED] permite aşadar negarea tuturor constituenţilor nucleului (GN sau G Adv).

De aceea trebuie să admitem o regulă a rescrierii simbolului + NEG prin două negaţii neg_1⌢ neg_2, dintre care prima trebuie să apară totdeauna în faţa verbului. Cînd se neagă mai mulţi constituenţi intervine o altă transformare şi anume : negaţiile aşezate în faţa verbului se suprimă astfel încît să rămînă numai una singură.

De pildă *nimeni nu face nimic* se obţine din structura de adîncime : Adv P⌢ + NEG⌢ GN⌢ V⌢ + NEG⌢ GN_2

	Adv P⌢	neg_1⌢	neg_2⌢	GN⌢		V⌢	neg_1⌢	neg_2⌢	GN_2
→	1	2	3	4		5	6	7	8
⇒	1		3	4	2	6	5	7	8
⇒	1		3	4	2	∅	5	7	8
			nimeni		*nu*		*face*	*nimic*	

Cînd constituentul negat are trăsătura [— NED], atunci intervin mai multe transformări :

---

[17] Cf. *Il ne dort ni mange*.

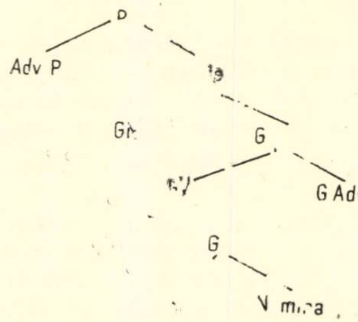
[18] [+ NED] = „+ nedefinit" (nedefinitele negative sînt totalitare, vezi *Sistematica substitutelor din româna contemporană standard*, Bucureşti, 1968, p. 124).

(T neg_1) : neg_1 se repoziţionează în faţa verbului
(T neg_2) : $neg_1{}^\frown$ $neg_1'{}^\frown$ neg_1'' (suprimarea lui neg_1 — de atîtea ori
$\Rightarrow$ neg_1 $\emptyset$ $\emptyset$ cîţi neg_1 există mai puţin o dată) [19]
(T neg_3) : $neg_2 \Rightarrow$ zero (suprimarea lui neg).

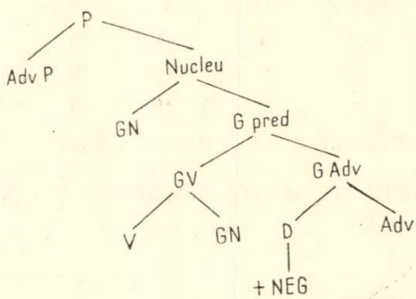
Astfel, *Ion nu citeşte ziare* poate proveni din structura de adîncime
$Adv\ P^\frown\ GN_1{}^\frown\ V^\frown\ D^\frown\ GN_2$
rescrisă ca $Adv\ P^\frown\ GN_1{}^\frown\ V^\frown + NEG^\frown\ GN_2$
$\rightarrow Adv\ P^\frown\ GN_1{}^\frown\ V^\frown\ neg_1{}^\frown\ neg_2{}^\frown\ GN_2$

	1	2	3	4	5	6
(T neg_1) $\Rightarrow$	1	2	4	3	5	6
	1	2	4	3	5	6
(T neg_3) $\Rightarrow$	1	2	4	3	$\emptyset$	6

În prezenţa trăsăturii $\langle - NEG \rangle^{GN}_{GAdv}$, apare şi o aumită restricţie şi anume numai unul dintre constituenţii dominaţi de grupul predicativ (G Pred) (fie obiectul, fie circumstanţialul) poate fi negat. Astfel, un enunţ ca *Ion nu citeşte cărţi acasă* poate fi interpretat fie ca : ,,Ion nu citeşte cărţi ci altceva acasă'', deci ca avînd structura de adîncime (a) :

sau ca ,,Ion nu citeşte cărţi acasă ci în altă parte'', care ne trimite la structura (b) :

[19] Vezi *STR* p. 168–170.

De obicei, negația este simțită ca determinant al ultimului constituent, așadar structura (b) este mai probabilă decît (a). Comp. și *Ion nu citește cărți proaste* echivalentă printre altele și cu *Ion citește cărți nu proaste ci altfel.*

Dezambiguizarea frazelor negative în structura de suprafață se realizează numai în contextul [+ Emfază — NED] sau în contextul [+ totalitar] : *nu oricine poate face asta.*

Negația emfatică cere păstrarea mărcii în fața constituentului respectiv : **Nu** *Ion pleacă astăzi* (ci *Vasile pleacă astăzi*) ; **Nu** *la Brașov ci la Pitești avem rude* ; **Nu** *cărți ci reviste citește Ion acum.* **Nu** *de asta îmi arde mie acum.* **Nu** *de asta este vorba.*

2.2. În latină, regula rescrierii negației ca dublă negație : + NEG → $neg_1 ^\frown neg_2$ nu există.

Cînd constituentul negat are trăsătura [+ NED], marca negației se contopește cu formantul acestuia (rămîne lîngă constituent) : *Nihil facio. Nemo dixit.* Cînd constituentul negat are trăsătura [— NED], + NEG se repoziționează în fața verbului.

Dubla negație însemna negarea negației, deci afirmația.

În latina populară, combinarea a două elemente negative începe să constituie un mijloc de întărire a negației : *sic nec advocati eorum eos defendere non possint* (Jeanneret, 150, Gallia, sec. II, *apud* Mihăescu, *LPD* [20], p. 180) ; *nec facio nihil* (Grandgent, *ILV*, p. 56) [21] ; *nec nemo potest* (Africa, sec. III, apud *LPD*, p. 180).

Această situație este rezultatul combinării celor două modalități de exprimare a negației (variante în funcție de [+ NED]) și se poate explica prin faptul că, în vorbirea populară, tendința spre redundanță este mai pregnantă, mai ales dacă între verb și constituentul negat erau intercalate mai multe cuvinte : negația se marchează și în fața (împreună cu) constituentului negat (ca în prezența trăsăturii [+ NED]) și se repetă în fața verbului (ca în prezența trăsăturii [— NED]).

2.3. În franceză, dubla negație nu mai este legată de [+ NED] ca în română.

Regulile de rescriere a celor două părți ale negației diferă însă în funcție de context.

Astfel, negația totală sau negația unui constituent în prezența trăsăturii [— NED], se grupează în jurul verbului : *Je* **ne** *dors* **pas.** *Je* **ne** *lis* **pas.** *Il* **ne** *lit* **pas** *de bons livres.* Cu alte cuvinte, + NEG → → $neg_1 ^\frown neg_2$ ⇒ *ne ... pas* / —⟨— NED⟩$^{GAdv}_{GN}$.

Negarea grupului nominal-obiect cere suspendarea opoziției de număr la articolul partitiv în favoarea singularului : *Je ne lis pas* **de** *livres* [22]. În contextul —⟨+ NED⟩$^{GN}_{GAdv}$, neg_1 se repoziționează în fața verbului, dar neg_2 rămîne să fie marcat împreună cu constituentul negat : *Je* **ne** *vois* **personne** ; **je ne** *veux* **rien** / *Je vois* **quelqu'un** ; *je veux* **quel-**

---

[20] H. Mihăescu, *Limba latină în provinciile dunărene ale Imperiului roman*, București, 1960.

[21] C. H. Grandgent, *Introducere în latina vulgară*, după ediția spaniolă a lui F. de Moll (în românește de Eugen Tănase, Cluj, 1958).

[22] Pentru amănunte vezi și J. Dubois, *Grammaire structurale du français : Le verbe*, Paris, 1967, p. 132—174. Tratarea chestiunii diferă însă fundamental de interpretarea propusă de noi.

que chose; vezi şi *je ne vois* **jamais** *personne*, unde este negat şi obiectul şi G adv.

O altă regulă caracteristică limbii franceze este gruparea lui neg_2 cu modalele — adverbe care arată aspectul (*plus*, *point*): *je ne veux* **plus** — rom. *nu* **mai** *vreau* (*plus* ⇐ neg_2⁀ aspect) sau cu *que* restrictiv: *je* **ne** *vois* **que** *ceux que j'aime; il* **ne** *lit* **que** *des livres amusants* [23].

Negaţia emfatică se face prin negarea formei emfatice afirmative: *Ce* **n'***est pas*... *qui* (*que*); *Ce n'est pas Jean qui doit partir/C'est Jean qui doit partir;* comp. negarea neemfatică: *Jean ne doit pas partir/Jean doit partir* (afirmativ, neemfatic).

Gruparea negaţiei cu numele, fără prefixarea negativă a verbului este exclusă : o frază ca *nu orice om poate face asta* nu se poate traduce prin **non tout homme peut faire cela* (ci prin *tout homme ne peut pas faire cela*).

Coordonarea a două propoziţii negative permite gruparea lui neg_2 cu un constituent nominal în contextul [—NED]: *ni Jean, ni Marie ne partiront aujourd'hui pour Sinaïa. Il ne veut* **ni** *fleurs* **ni** *bonbons* (în fapt, aici, neg_2 se combină cu $Conj_1$ şi neg_2 cu Corel).

2.4. În spaniolă, regula general romanică se manifestă prin obligaţia de a marca negaţia înainte de verb[24]. Cînd constituentul negat are trăsătura [—NED], marca negaţiei se aşază, la fel ca în limba română (sau în latină), înaintea verbului: *Juan no llega hoy, Aquí, no lo queremos ver más* (Cela, *La Colmena*[25], p. 77). Cînd constituentul negat are trăsătura [+NED], neg_2 se contopeşte cu formatul constituentului, şi, dacă acesta este aşezat înaintea verbului (*Nadie llega hoy, nada importa si la obra premiada tiene una calidad indudable*, C. José Cela, *La Colmena*, p. 96 *Ahora, ya lo ve,* **nunca** *me falta mi cigarro ni mi copa de todas las tardes*, ibidem, p. 59), neg_1 se suprimă; cînd constituentul negat urmează verbului, neg_1 nu se suprimă : *No llega nadie* „nu vine nimeni" *No se ve nada* „nu se vede nimic", *No dice nada* „nu spune nimic" —. *No me dejarás nunca?* C. José Cela, *La Colmena*, p. 90 (neg_2 se contopeşte cu formantul constituentului negat iar neg_1 se repoziţionează în faţa verbului : *no*).

Cînd se neagă două propoziţii coordonate, neg_2 (> [26] NEG, determinant al lui Av P) apare sub forma *ni* (...*ni*) în faţa fiecărui nucleu iar neg_1 se suprimă (nu se repoziţionează în faţa verbului, ca în română sau în franceză) : *ni los golpes cesaban,* **ni** *el viento dormía,* **ni** *la mañana llegaba* — Cervantes — rom. **nici** *loviturile nu încetau,* **nici** *vîntul* **nu** *adormea,* **nici** *zorile* **nu** *veneau.*

3. *Pro-Nucleele (Pronominalizarea)*

În afară de rescrierea lui P ca Adv P⁀ Nucleu, trebuie să admitem rescrierea P→ Adv P⁀ Pro Nucleu.

---

[23] Singurul caz în care franceza literară admite regula de suprimare a lui neg_2 este contextul : grup prepoziţional caracterizat prin [+ NED—Animat] : *Il travaille pour rien.*

[24] Vezi W.Meyer-Lübke, *Grammaire des langues romanes,* III—1900, p. 771: „Le roman exprime dans tous les cas la négation en la joignant au verbe".

[25] Camilo José Cela, *Caminos inciertos. La Colmena.* Barcelona—Mexico, 1951.

[26] În simbolistica sintaxei transformaţionale > înseamnă "dominat de".

În legătură cu pro-nucleele, ca de altfel și cu altfel de substitute, sintaxa transformațională a adoptat mai multe soluții. După unii, pronucleul ar fi una din formele de rescriere a Nucleului, după cum pronumele este una din formele de rescriere a Nominalului [27].

Nucleu → { GN⁀ G Pred / Pro-nucleu } în cazul în care nucleul (rescris ca Pro) este identic cu un alt nucleu, fie că a fost exprimat sau va fi exprimat.

După alții, pronucleul trebuie să apară în rescrierea lui P concomitent cu $Nucleul_1$, iar acesta să se suprime, în baza identității cu un alt Nucleu (anterior exprimat).

Pentru cea de-a doua soluție, adoptată și de *STR*, pledează faptul că Pro nu e identic cu Nucleu ca informație ci mai aduce unele informații în plus [28] (vezi, de pildă, diferența dintre sp. *ello* și *eso*; fr. *cela* și *ceci*). În unele enunțuri, coexistă pro-nucleul cu nucleul: cf. it. *Te* **lo** *dico* **che ti amo**; dacă am considera că *lo* este o rescriere a unui Nucleu, identic cu un alt Nucleu, în speță *che ti amo*, ar trebui să admitem că *dico* are două obiecte directe. Pare mai normal să-l considerăm pe *lo* ca o anticipare a lui *che ti amo*, cu alte cuvinte ca rezultat al rescrierii completivei sub forma Pro⁀ Nucleu ⇒ *lo* ... (*che*) *ti amo*; în acest caz, dat fiind că $Nucleul_1$ (*che ti amo*) nu este identic cu alt nucleu deja exprimat, suprimarea lui nu are loc.

Condițiile de folosire a pro-nucleelor spaniole sînt destul de greu de precizat. Amintim aici diferențele indicate de S. Fernández: „Pronumele *ello* reproduce un predicat, alt pronume neutru sau se referă la un fapt sau la o situație cunoscută sau deja enunțată în vorbire printr-o propoziție"[29].

„*Esto* se referă, în majoritatea cazurilor, la o idee (și nu la un concept nominal deja formulat: *Hoy ha llegado a su máximo desarrollo y esto es un buen síntoma* [30]. *Eso* are aproape totdeauna ca antecedent un concept în formă nominală: *Veo pués, en el Estado nacional una estructura histórica de carácter plebiscitario. Todo lo que además de* **eso** (= *estructura histórica*) *parezca ser*..." [31].

În cazurile cînd *Pro* are rol de obiect se folosește (pentru oricare din cele patru profraze) *lo*: *Descuide*; *hacemos todo con una seriedad ejemplar* / — *No* **lo** *dudo* (Cela, *La Colmena*, p. 96); *Lo* apare și în rol de pro-nume predicativ: *¿Es* **esto** *justo, Petrito?* / — *No, señorita, no* **lo** *es*, (*La Colmena*, p. 23), sau de subiect în fața relativului *que*: **lo** *que estaba delante de mí era un recibidor* (C. Laforet, *Nada*, Barcelona [1946]).

În franceză, pro-nucleele se împart între *cela* (*ça*), *ceci* și *ce*. Ultimul este considerat arhaic: **Ce** *lui était désagréable* (R. Rolland) [32]. Se pare

---

[27] Vezi Ray S. Jackendoff, *An Interpretive Theory of Pronouns and Reflexives*, 1968; Mariana Tuțescu, *La catégorie de la nominalisation en français moderne et contemporain*, în RRL XIV, 1969, p. 345:

Nominal → { Nom / Pro-Nominal / Pro-GN }

[28] Vezi *Sistematica substitutelor*, p. 33—34.

[29] *Gramática española*, I, Madrid, 1951, p. 216.

[30] *Ibidem*, p. 259.

[31] *Ibidem*. Vezi totuși: *¿Quiere usted culparme a mí de que haya contribuciones*? — ; *¡Hombre, yo no decía* **eso**! C. José Cela, *La Colmena*, p. 109.

[32] *Dictionnaire des difficultés de la langue française*, Larousse, Paris, f.a. s.v. *ce*.

că *ce* este totuşi preferat ca subiect al unui predicat nominal; cf. *L'essentiel c'était que* **ce** *soit joli / Que* **ça** *fasse plaisir* (Prévert) [33].

Ceci se foloseşte pentru a anunţa: *Dites* **ceci** *de ma part à votre amie: qu'il se tienne tranquille*; **cela** pentru a relua: **Que votre amie se tienne tranquille**; *dites lui* **cela** *de ma part*; **J'ai pensé que c'était dimanche** *et* **cela** *m'a ennuyé* (Camus, *L'étranger* [34], p. 33). Cînd se repetă două nuclee, **ceci** este Pro-nucleul care îl preia pe cel mai apropiat, *cela* pe cel mai îndepărtat: *Un mât non réparable, mais tout le monde intact, et* **ceci** *est beaucoup plus important que* **cela** (H. Queffélec, *Tempête sur Douarnenez*, p. 233 [35]).

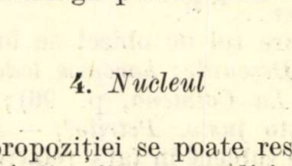
În limbajul colocvial, *cela* devine *ça*: *Je n'ai rien dit et il m'a demandé encore si je voulais être son copain. J'ai dit que* **ça** *m'était égal* (Camus, *L'étranger*, p. 45).

Ca rescriere a obiectului direct, *cela* devine **le**: *Pourquoi, pourquoi avez-vous tiré sur un corps à terre?... Il faut que vous me* **le** *disiez* (Camus, *L'étranger*, p. 100).

Spre deosebire de franceză sau spaniolă, româna este sensibilă la diferenţa de număr. Cînd pro-nucleul se referă la mai multe nuclee (presupune suprimarea mai multor nuclee, în baza identităţii cu nuclee deja exprimate), româna foloseşte pluralul, acolo unde celelalte limbi aleg exclusiv singularul: comp. sp. *Satisfecha de sus ojos, de sus cabellos ... de su naricita, entregaba* **todo ello** *a la adoración del estranjero* (apud Salvador Fernández, *Gram. esp.*, p. 218) — rom. *Satisfăcută de ochii ei, de părul ei, de năsucul ei, încredinţa* **toate acestea** *adoraţiei străinului*; sau fr. *Trois allumettes une à une allumées dans la nuit / La première pour voir ton visage tout entier / La seconde pour voir tes yeux / La dernière pour voir ta bouche / Et l'obscurité tout entière pour me rappeler tout* **cela** */ En te serrant dans mes bras* (Prévert, *Paris at Night*) — rom. „Trei chibrituri aprinse în noapte unul cîte unul / Primul pentru a-ţi vedea faţa întreagă / Al doilea pentru a-ţi vedea ochii / Al treilea pentru a-ţi vedea gura / Şi obscuritatea întreagă pentru a-mi aminti toate acestea (totul) / / Îmbrăţişîndu-te" [36].

4. *Nucleul*

Orice nucleu al propoziţiei se poate rescrie ca GN (grup nominal), corespunzînd subiectului din sintaxa tradiţională, şi G pred (predicatul); pe scurt Nucleu → GN⌒G Pred.

[33] Jacques Prévert, *Paroles*, Gallimard, L.P. 1949, p. 64.

[34] Albert Camus, *L'étranger*, Gallimard, L.P., 1957.

[35] *Dictionnaire cit.* s.v. *ceci.*

[36] Pentru raportul dintre pro-nucleele romanice vezi lucrarea noastră *El pronombre neutro español. Ensayo de Análisis estructural*, în RRL XV, 1970, 3, p. 241.

Dacă admitem această structură de constituenți este necesar să explicăm prin transformări două categorii de propoziții : (1) propoziții ca : *Frig*... *Ceață*... *Foc*!, în a căror structură de suprafață apare numai GN și (2) propoziții ca *Ninge. Plouă. Tună*, în a căror structură de suprafață apare numai GPred.

Transformarea de suprimare a simbolului G Pred / (TGpred. zero) se realizează în condițiile GPred = Verb de stare (situație), la prezent (în fapt, nu e vorba numai de prezent ci de simultaneitatea față de timpul contextului) : *E frig* ⇒ *Frig*; *Era ceață* ⇒ *Ceață*... dar *A fost frig*; *Va fi frig* ⇒ *Frig*. Trăsătura [+ eventiv] face să apară GPred în structura de suprafață : *Se face frig*.

În unele limbi romanice, în structura de suprafață, GPred ia forma *Vfi :* rom. *e frig*, *e ceață ;* în altele GPred ⇒ V. *face* : sp. *hace frío*, *hace calor* ; cf. fr. *il fait chaud*, *il fait frais*, *il fait froid* (fără trăsătura [+ eventiv]). it. *fa caldo*, *fa freddo*.

Transformarea de suprimare a simbolului GN apare de obicei în cazurile cînd unul și același fenomen poate fi prezentat atît sub formă dinamică (proces : *ninge*, *plouă*) cît și sub formă nedinamică (*ploaia*, *zăpada*). În acest caz putem admite o structură de adîncime, de tipul *ploaia plouă*, *zăpada ninge*, în care GN are aceleași trăsături semantice cu G Pred [37], mai puțin [+ dinamic⁀Timp⁀Mod]; în consecință, GN poate fi suprimat ca redundant.

În franceză (sau engleză) unde structura de suprafață nu admite apariția unui G Pred fără GN, suprimarea redundanței se face pe altă cale. Propoziții ca *il pleut*, *il neige* (engl. *it rains*) trebuie deduse din P→Adv P⁀ GN⁀ GPred → Adv P⁀ Pro⁀ Nominal⁀ G Pred ⇒ Adv P⁀ Pro⁀ zero⁀ G Pred = *il pleut* (cu alte cuvinte, nominalul *pluie* se reduce la zero, în baza identității cu valoarea temei verbului *pleuvoir*, mai puțin valoarea [+ Dinamic]). În franceza populară, Pro se poate rescrie *ça* (*ça pleut*).

Trăsătura [+ eventiv] poate să ceară schimbarea diatezei : în română, de pildă, apare reflexivul *se înnoptează*, cf. și *se face frig*; *se face noapte*. În italiană sau în spaniolă [+ eventivul] nu cere totdeauna schimbarea diatezei : it. *annotta* (dar *si fa notte*) ; *albeggia* (cf. fr. *il fait jour* sau *le jour point*) ; sp. *amanece*, *anochece*.

5. *Rescrierea Grupului Nominal*

5.1. Poate că cea mai importantă caracteristică romanică a grupului nominal constă în dezvoltarea unei categorii de determinanți cantitativi (D_1) ai numelui care nu pot să apară fără nume în structura de suprafață. fr. *ce(t)*, *chaque*, *tout* „oricare", *quelque*, *tel*, *autre*, *plusieurs*, *divers*, *certains*, *différents* ; sp. *cada*, *un*, *ningún*, *algún*, *cualquier*, *diferentes* ; it. *ogni*, *qualche*, *un*, *verun*, *nessun*, *nul*, *quel*, *quest*, *qualsiasi*, *tal*,

[37] În *STR*, p. 77, se vorbește numai de identitatea semantică dintre GN și Verb.

cotal, *cert*; rom. *un*, *o*, *nici un*, *vreun*, *acest*, *acel*, *alt*, *nişte* [38]. Dat fiind că apar înaintea nominalului, ele au primit denumirea de *predeterminanţi*. Aceştia sînt, de fapt, rescrieri ale Determinantului Nominalului. Unii dintre ei au funcţie anaforică şi, de aceea, ar trebui consideraţi ca Pro-d : *e*, *ce*(*t*).

Evident, nu toţi constituenţii care se caracterizează prin contextul / — Nominal cer apariţia unui Nominal, în structura de suprafaţă : (D_2) fr. *nul*, *certains*, *plusieurs*, sp. *éste*, *aquel*, *uno*, *cualquiera*, it. *questo*, *quello*, rom. *celălalt*, *fiecare*, *cîţiva* etc. pot să apară şi în contextul / — Nominal dar şi singuri, ca reprezentanţi ai unui grup nominal. În structura de adîncime, aceştia funcţionează ca Pro Nominal (ca rescrieri ale GN → Pro⁀ GN) sau ca rescrieri ale Nominalului (Nominal → Pro⁀ Nominal) deci cer oricum apariţia unui nume în structura de adîncime. Spre deosebire de predeterminanţii din categoria D_1, care admit, ca Pro-d, numai suprimarea lui d, în cazul funcţionării lui D_2 şi numele poate fi suprimat, în baza identităţii cu un alt nume (exprimat anterior). D_2 este, aşadar, fie rescrierea lui D → Pro⁀ d, fie rescrierea lui GN → Pro⁀ GN sau a Nominalului→Pro⁀Nominal.

Printre elementele care apar ca interpretări ale lui Prod se numără şi articolul; predeterminant, în toate limbile romanice în afară de română. De aceea, considerăm că putem încadra articolul în categoria predeterminanţilor D_1; urmează ca, în română, să se aplice o transformare de repoziţionare a lui D_1, condiţionată de ansamblul trăsăturilor semantice ale articolului definit.

5.2. O altă caracteristică a grupului nominal romanic, poate la fel de importantă ca prima, constă în faptul că, de cele mai multe ori, GN se rescrie în mod obligatoriu ca Predet⁀Nominal. De pildă, ca subiect (GN dominat de Nucleu), singularul cere predeterminarea. Un context ca *Vreme trece* este acceptabil la nivelul de gramaticalitate al poeziei, dar nu al limbii curente. Probabil din pricina numărului mare de contexte care cer regula GN → Predet⁀Nominal, *STR* consideră grupul Nominal⁀ Art ca miezul obligatoriu al oricărui GN [39] şi tratează suprimarea articolului ca o suită de reguli de transformare [40].

Atît timp însă cît există anumite contexte în care prezenţa sau absenţa articolului creează diferenţieri semantice, raportul dintre Art⁀ Nominal şi Nominal nu poate fi considerat numai un raport de transformare : comp. *copiii se joacă în curte* şi *copii se joacă în curte*; *eu beau lapte* (de obicei, în general) — *eu beau laptele* (pe care mi l-ai lăsat, care a

[38] Vezi lucrarea noastră *Innovations dans la structure du groupe nominal roman*, în ,,Actas del XI Congreso internacional de Lingüística y Filología Románicas, Madrid, 1965'', Madrid, 1968, p. 1285 şi urm. ; vezi şi subcategorizarea lor (cu ajutorul distribuţiei) la Henri Mitterand, *Grammaire française* : *Observations sur les prédéterminants du nom*, în ,,Etudes de linguistique appliquée'', 2/1963, p. 128 şi urm. ; vezi şi J. Cl. Chevalier, *Eléments pour une description du groupe nominal. Les prédéterminants du substantif*, în ,,Le français moderne'', 4/1966. În funcţie de modul în care se pot combina între ei, Predeterminanţii se împart în mai multe categorii : astfel, D_{1a}. cei care se exclud (şi exclud articolul) : *le*, *un* (*ce*(*t*)), *chaque*, *tout* ,,oricare'' ; D_b^2 cele care admit articolul : *autre*, *quelques*, *tel* ş.a.m.d.

[39] Vezi *STR*, p. 78.

[40] *Ibidem*, p. 293—306.

rămas, adică [+ Det], tocmai trăsătura semantică noncontextuală a articolului definit)[41].

5.3. *Transformarea relativă*

Aşadar, GN se poate rescrie ca (1) Nominal sau ca (2) Predet⁀ Nominal[42]. Printre cele mai importante (şi frecvente) expansiuni ale celei de-a doua structuri se află introducerea relativei (Rel)[43].

Pe scurt GN → { Nominal
Predet⁀ Nominal⁀ (Rel)

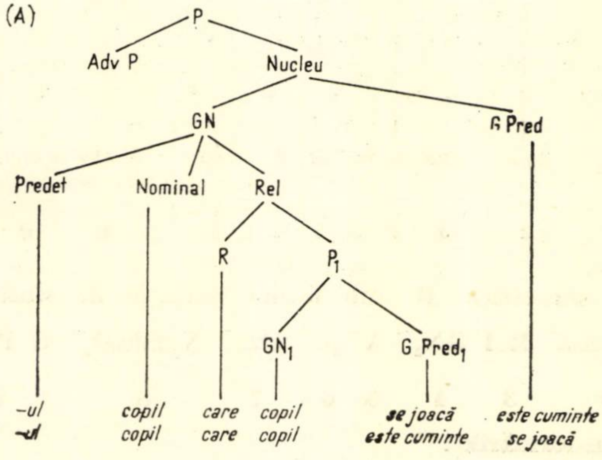
La rîndul lui, Rel se rescrie ca element de relaţie (pronume relativ) R şi P, pe scurt,

Rel → R⁀ P

Pentru a ajunge la structura de suprafaţă a propoziţiei relative este necesar să se aplice o suită de transformări.

Să considerăm enunţurile (a) *copilul* **care se joacă** *este cuminte*; (b) *copilul* **care este cuminte** *se joacă*; (c) *copilul* **pe care îl vezi în curte** *se joacă de azi dimineaţă*; (d) *casa* **în care intri** *este nouă*; (e) *copilul* **despre care vorbesc** *este cuminte*; (f) *copilul* **căruia i-ai vorbit** *învaţă bine*; (g) *băiatul* **a cărui soră învaţă bine** *n-a venit la şcoală*; (h) *Casa* **pe acoperişul căreia merge o pisică** *e veche.*

5.3.1. În toate cazurile de mai sus, între nominalul determinat (din propoziţia regentă P) şi un nominal din relativă (P_1) se stabileşte un raport de identitate. Structura enunţurilor (a) şi (b) poate fi reprezentată astfel:

[41] Trăsătura raportului dintre aceste tipuri de enunţuri ca transformări opţionale (*STR*, p. 302) contrazice însuşi conceptul de transformare, care presupune invariabilitate semantică (de structură de adîncime). De aceea considerăm că soluţia adoptată de M. Tuţescu în *La catégorie de la nominalisation...*, p. 344 este mai adecvată.

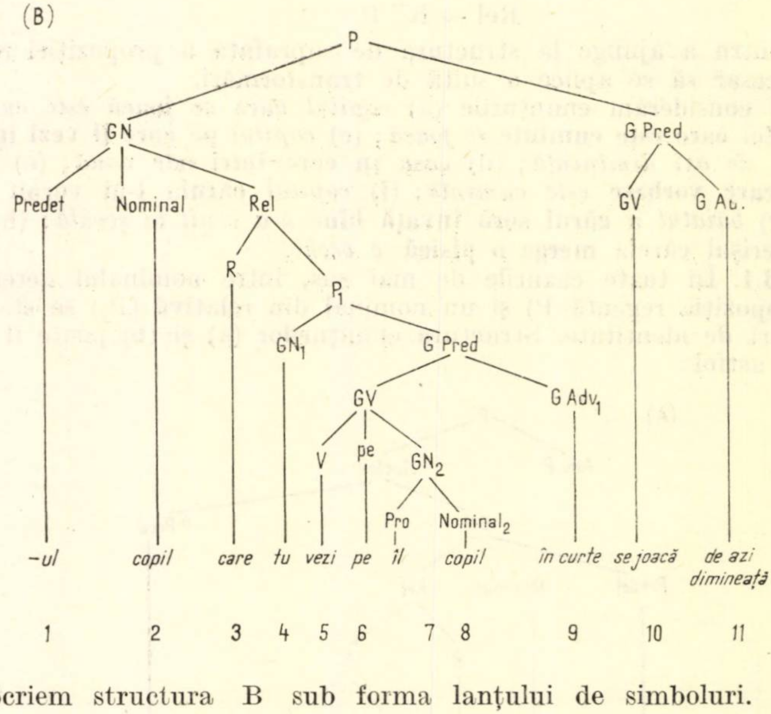
[42] Pentru teoria generală a relativizării vezi şi S. J. Kuroda, *English Relativization*, în „Language", 44, (1968), p. 244—267.

[43] Pentru transformarea relativă în română vezi şi G. Pană, *La génération des propositions relatives dans une grammaire transformationnelle*, în RRL XI, 1966, p. 67—84.

Structurii A i se aplică transformarea de suprimare a lui GN_1 în baza identității cu Nominal (dominat de GN) *copilul care copil se joacă este cuminte* ⇒ *copilul care se joacă este cuminte.*

De aceleași reguli de transformare ascultă și celelalte limbi romanice : sp. *dos guerrilleros* **que iban hacia el pinar** *llamaron a la puerta de una masía* (J. Izcaray apud *Gr. Isp.* p. 310) ; *el muchacho* **que esta hablando en la calle** *ha llegado hóy de Madrid* ; fr. *il est entré une bizarre petite femme* **qui m'a demandé**, Camus, *L'étranger*, p. 66 ; *elle a sorti... un magazine* **qui** *donnait les programmes radiophoniques* — ibidem, 67 ; *c'est une vie* **qui doit vous plaire**, Camus, *L'étranger*, 63.

5.3.2. Enunțul (c) are o structură mai complicată (B) și presupune mai multe transformări [44].

Scriem structura B sub forma lanțului de simboluri.

Predet⁀Nominal⁀ Rel⁀GN_1⁀ V⁀pe⁀ Pro⁀ $Nominal_2$⁀ G Pred [45], pe care le notăm cu cifre

1 2 3 4 5 6 7 8 9

Urmează transformările :

($T\ Rel_1$) : 1 2 3 4 5 6 7 8 9
→ 1 2 3 4 5 6 7 Ø 9 (8 ≡ 2 ; suprimarea lui $Nominal_2$, dominat de GN_2, ≡ Nominal)

[44] Pentru simplificarea schemei, facem abstracție de regula : P → Adv P⁀Nucleu și rescriem direct pe P ca GN⁀G Pred.

[45] Facem abstracție de G Adv_1 și G Adv_2 care nu suportă transformări.

(T Rel_2) : 1 2 3 4 5 6 7 9
⇒ 1 2 3 4 5 7 6 9 (*îl* se așază în fața verbului *vezi*)

(T Rel_3) : 1 2 3 4 7 5 6 9
⇒ 1 2 6 3 4 7 5 9 (repoziționarea lui *pe* în fața lui R = *care*)

1 2 6 3 4 7 5 9
(c) *-ul copil pe care tu îl vezi se joacă*

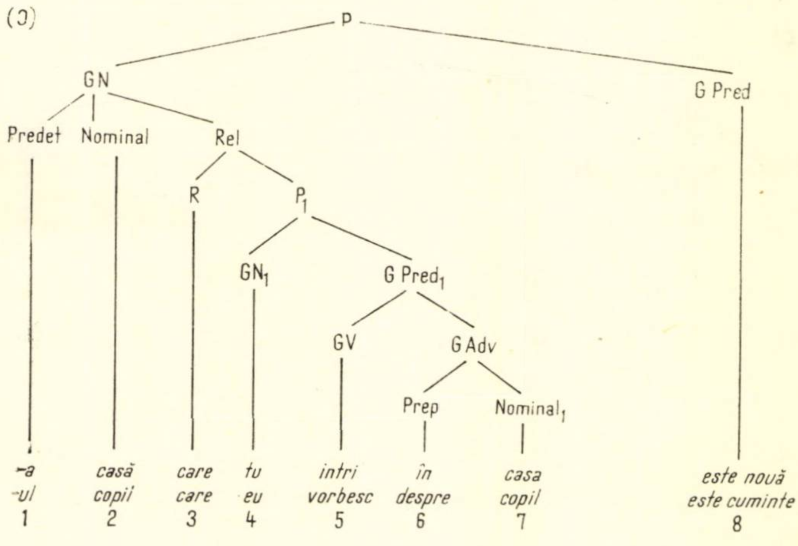
În spaniolă, prepoziția *a* care introduce obiectul direct nominal personal nu mai apare în fața relativului *que*: *La muchacha que encontré* **en la calle** *me mostró el camino* (Palacio Valdés) „Fetița *pe care* am întîlnit-o în drum mi-a arătat calea" ; comp. *La ira* **que en aquellos pueblos produjo la quema del pinar** *no es para descrita* (J. Izcaray, apud **Gr. Isp.**, p. 310), unde *que* determină un non-personal.

În contextul [+ personal], relativul poate lua forma *quien*; în acest caz, *a* apare în structura de suprafață, în fața relativului obiect direct : *Apenas hay ningún hombre* **a quien él no haya ayudado** (Palacio Valdés, apud **Gr. Isp.**, p. 312).

În franceză, ca și în română, indicele obiectului direct dictează cazul relativului (*que*) : *la fille* **que** *j'ai rencontrée dans la rue*; *on lui a apporté des hors-d'oeuvres* **qu'elle a engloutis à toute vitesse**, Camus, *op. cit.*, p. 67 ; *le livre* **que** j'ai *acheté*.

În italiană, relativul subiect și relativul obiect direct au aceeași formă *che*: *l'uomo* **che ha detto** *ciò*; *la donna* **che avete veduta**; *le case* **che abbiamo comprate**.

5.3.3. Structura enunțurilor (d), (e) are forma următoare (C) :

În acest caz se aplică următoarele transformări relative :

(T Rel_1) 1 2 3 4 5 6 7 8
⇒ 1 2 3 4 5 6 Ø 8 (7 = 2)

(T Rel_2) 1 2 3 4 5 6 8
$\Rightarrow$ 1 2 6 3 4 5 8 (repoziţionarea prepoziţiei — *în*, *despre* înaintea lui R)

(d) *Casa* **în** *care tu intri este nouă*
(e) *Copilul* **despre** *care eu vorbesc este cuminte.*

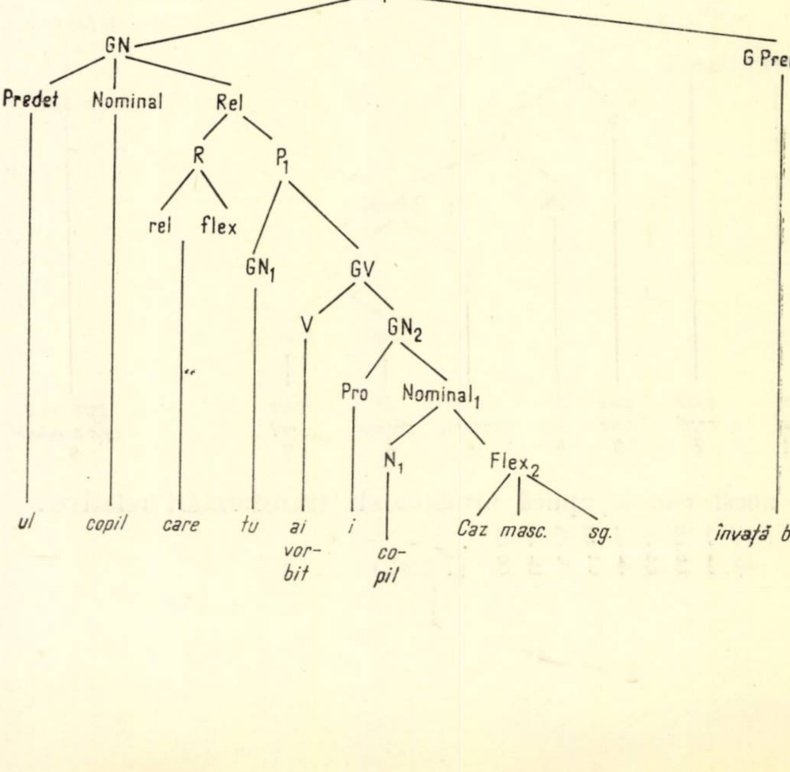
Construcţiile în care nominalul suprimat este precedat de o prepoziţie (exceptînd obiectul direct — vezi § 4.2.) ascultă de aceeaşi transformare în toate limbile romanice, şi anume : **prepoziţia este repoziţionată în stînga relativului** : sp. *Al día siguiente me enteré de la hora* **a que llegaba el tren de Cádiz**, Palacio Valdés, **Gr. Isp.**, p. 311 ; *El asunto* **de que Vd. me dice** *podrá interesarme*, ibidem ; *Tenemos ahora muchas cosas* **en que pensar**, ibidem ; *El jardín* **en que he visto a Vd** ; fr.... *d'une autre femme*, **à qui je serais attaché de la même façon**, Camus, *op. cit.*, p. 65.

În franceză, *de* + R fuzionează în *dont* : *La maison* **dont je vous ai parlé** (rom. *despre care* ; sp. *de que*) ; *Les meubles* **dont la maison** *que nous habitons* **est orneé** = rom. *Mobilele* **cu care este ornată casa...** sp. *los muebles de* **que está adornada la casa** ; fr. *le complet* **dont** *je suis vêtu*, *le coup* **dont** *il fut frappé.*

Cînd G Adv are trăsătura [+ Spaţiu], spaniola poate folosi adverbul relativ *donde* (*en donde*) : *La ciudad donde* (= *en que*) *vivo*, în contextul [+Situare], şi *adonde*, în contextul [[spre]] : *El lugar* **adonde** *nos encaminamos.* Pentru contextul[+ spaţiu + situare], româna foloseşte pe *unde* : *oraşul* **unde locuiesc**, franceza pe *où* : *la ville* **où** (*dans laquelle*) *je vis* ; vezi şi v.it. : *Que' begli occhi* **ond'escono saette**, Petrarca — rom. *aceşti frumoşi ochi* **de unde ies săgeţi** — fr. ... **d'où sortent des flêches.**

5.3.4. Enunţul (f) porneşte de la următoarea structură de constituenţi (D) :

(D)

Pentru a înţelege transformările necesare convertirii structurii (D) în lanţ al limbii române este necesar să rescriem simbolurile R prin rel⁀flex şi Nominal prin N⁀Flex. Flex simbolizează totalitatea categoriilor conective morfematice caracteristice temelor respective.

Lanţul rezultat din structura (e) este reprezentat aşadar de simbolurile :

Predet	N	Flex	rel	flex	GN_1	V	Pro	N_2	$Flex_1$	G Pred
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
-ul	*copil*	*care*		*tu ai vorbit*			*i*	*copil*		*învaţă*

Se aplică următoarele transformări :

(T Rel_1) 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 (Rescrierea lui flex ca
$\Rightarrow$ 1 2 3 4 10 6 7 8 9 10 11 $Flex_1$ (acordul))

(T Rel_2) 1 2 3 4 10 6 7 8 9 10 11 (Repoziţionarea lui Pro)
$\Rightarrow$ 1 2 3 4 10 6 8 7 9 10 11

(T Rel_3) 1 2 3 4 10 6 8 7 9 10 11 (9⁀10 $\equiv$ 2⁀3, adică $Nominal_2 \equiv$ Nominal)
$\Rightarrow$ 1 2 3 4 10 6 8 7 Ø Ø 11

(T Articol)

1 2 3 4 10 6 8 7 11 (aşezarea articolului definit după Nominal)

$\Rightarrow$ 2 3 1 4 10 6 8 7 11
copilul căruia tu i-ai vorbit învaţă

Întrucît, în celelalte limbi romanice, obiectul indirect se introduce prin prepoziţia *a*, este necesar să adoptăm şi în acest caz regula de repoziţionare a prepoziţiei, enunţată în § 5.3.3. : cf. sp. *El hombre* **a quien Vd debe la vida** „omul căruia îi datoraţi viaţa" ; *la casa* **a que hizo un nuevo techo.**

În franceză, alături de regula repoziţionării prepoziţiei, funcţionează şi transformarea de rescriere a lui flex ca $Flex_1$ (vezi T Rel_1) : *l'homme* **auquell vous parlez** *est mon frère* ; *la femme* **a laquelle vous devez la vie . . .** (relativul se acordă cu nominalul care se reduce).

5.3.5. Pentru explicarea structurilor care caracterizează enunţurile (g), (h) este necesar să introducem un alt tip de transformare şi anume **transformarea atributivă.**

În gramatica transformaţională, atributul este considerat ca rezultatul unor transformări aplicate relativei.

Să reluăm enunţurile (a) *copilul care se joacă este cuminte* şi (b) *copilul care este cuminte se joacă.* Enunţul (a) în care G $Pred_1$, dominat de Rel, este exprimat printr-un verb (predicat verbal) nu mai poate suporta nici o altă transformare [46]. Enunţul (b) însă poate fi redus la *Copi-*

[46] Cu anumite verbe, nominalizarea (atributivizarea) construcţiei este posibilă, datorită existenţei sufixelor *-tor* (*-eţ*) : *Omul care iubeşte cartea* $\Rightarrow$ *Omul iubitor de carte* ; acest tip de transformare era mult mai viu în româna veche.

lul cuminte se joacă. Simbolizăm transformarea de atributivizare de mai sus în modul următor:

	Copilul	*care*	*este*	*cuminte*	*se joacă*	
(T Atrib)[47]	Nominal	R	Fi	Adj	G Pred	
	1	2	3	4	5	
⇒	1	Ø	Ø	4	5	(reducerea copulei și a lui R)
	Copilul			*cuminte*	*se joacă*	

Acest tip de transformare este general romanic (și nu numai romanic).

Franceza cunoaște și atributivizarea unei relative cu predicat verbal, prin transformarea verbului în participiu prezent: *On aime les enfants* **qui obéissent** *à leurs parents* ⇒ *On aime les enfants obéissant à leurs parents*[48]. Ca rezultat al transformării unui predicat verbal, participiul este invariabil: *Les chiens poursuivant le chat, la Cantatrice chantant mal fut congédiée. Il acheta des moteurs tournant très bien* (apud *Dictionnaire des difficultés* cit. s.v. participe présent, p. 306).

Cînd participiul prezent are rol de (nume) predicativ în relativă, atunci păstrează mărcile acordului cu nominalul determinat și în urma aplicării transformării atributive: *On aime les enfants* **qui sont obéissants** (rom. *ascultători*) ⇒ *On aime les enfants* **obéissants** (vezi mai sus *On aime les enfants* **obéissant** *à leurs parents*); *Cette femme* **tremblante** *me faisait peur* ⇒ *Cette femme* **qui était tremblante** *me faisait peur*; comp. *Cette femme* **tremblant (de peur)** *me faisait mal* ⇒ *Cette femme* **qui tremblait (de peur)** *me faisait mal.*

5.3.6. *Transformarea „sum pro habeo"*[49]. Pentru a obține atributul posesiv (*cartea copilului, cartea mea*) se poate porni de la structura de bază:

(1) *Cartea care carte este a copilului*

(2) *Cartea care carte este a mea.*

Vfi⁀ Pos[50] poate fi considerat ca o rescriere „analitică" a verbului *a avea* (*Cartea este a copilului* ⇐ *Copilul are o carte*), rescriere care cere mai multe transformări, printre care cea mai importantă este schimbarea locului celor doi nominali, urmată de schimbarea caracteristicilor lor flexionare (Pos cere, în română, rescrierea lui Flex dominat de $Nominal_2$ ca genitiv).

Cu alte cuvinte,

$$Nominal_1 ^\frown Vavea ^\frown Nominal_2$$
$$\Rightarrow Nominal_2 ^\frown Vfi ^\frown Pos ^\frown Nominal_1$$

---

[47] Deoarece în română este posibilă construcția: *copilul cel cuminte*, *STR* introduce simbolul *cel* în structura de adîncime: $Nominal^\frown cel^\frown R^\frown Nominal_1{}^\frown fi^\frown X$ (pentru condițiile de suprimare ale lui *cel* vezi *STR*, p. 206 și urm.).

[48] Vezi Jean Dubois, *Grammaire structurale du français*: *Le verbe*, Paris, 1967, p. 197.

[49] Vezi transformarea „sum pro habeo" în *STR*, p. 203 și urm.

[50] Pos = posesiv, ca indice al unei trăsături semantice, introdus printre simbolurile categoriale, nu ca pronume posesiv.

mai exact $N_1{}^\frown$ Flex$^\frown$ Vavea$^\frown$ $N_2{}^\frown$ $Flex_2$

$\Rightarrow N_2{}^\frown$ Flex$^\frown$ $Vfi_1{}^\frown$ Pos$^\frown$ $N_1{}^\frown$ $Flex_1$

$$\Rightarrow N_2{}^\frown \begin{bmatrix} \text{nomi-} \\ \text{nativ} \\ \text{gen} \\ \text{nr} \end{bmatrix}^\frown Vfi_1{}^\frown Pos^\frown N_1{}^\frown \begin{bmatrix} \text{geni-} \\ \text{tiv} \\ \text{gen} \\ \text{nr} \end{bmatrix}$$

cartea este a copilului

Se aplică apoi transformările capabile să explice acordul lui Pos cu genul şi numărul dominate de $Nominal_2$, pe scurt :

N_2 $Flex_2$ Vfi Pos N_1 $Flex_1$

$\Rightarrow$ N_2 $Flex_2$ Vfi pos flex N_1 $Flex_1$ (Pos $\rightarrow$ pos$^\frown$flex)

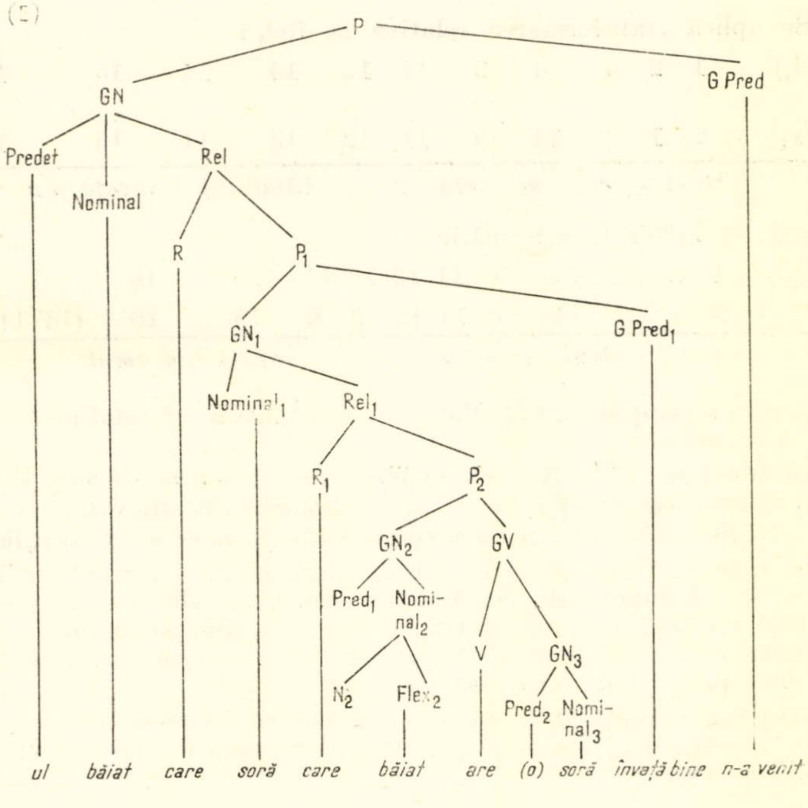
$\Rightarrow$ N_2 $Flex_2$ Vfi pos $Flex_2$ N_1 $Flex_1$ (flex $\rightarrow$ $Flex_2$: acordul)

cartea este a băiatului

caietul este al băiatului

5.3.7. Să considerăm acum enunţurile (g) **Băiatul a cărui soră învaţă bine** *n-a venit la şcoală* şi (h) *Casa pe acoperişul căreia merge o pisică este veche*, citate în § 5.3.

Structura enunţului (g) este simbolizată în schema E.

Se aplică mai întîi transformarea „sum pro habeo" lui P_2:

băiatul are o soră $N_2{}^\frown Flex_2{}^\frown Vavea^\frown N_3{}^\frown Flex_3$

$\Rightarrow$ *sora este a băiatului* $\Rightarrow N_3{}^\frown Flex_3{}^\frown Vfi^\frown pos^\frown Flex_3{}^\frown N_2{}^\frown Flex_2$

Rezultă lanțul:

Pred	Nominal	rel	flex	$Nominal_1$
1	2	3	4	5

rel_1	$flex_1$	N_3	$Flex_3$	Vfi	pos	$Flex_3$	N_2	$Flex_2$	$GPred_1$	GPred
6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16

Se aplică lui P_2 transformările relative de reducere:

($T\ Rel_1$)	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
$\Rightarrow$	1	2	3	4	5	6	7	Ø	Ø	10	11	12	13	14	15	16
($8^\frown 9 \equiv 5$)																

Urmează atributivizarea lui Rel_1:

	1	2	3	4	5	6	7	10	11	12	13	14	15	16
$\Rightarrow$	1	2	3	4	5	Ø	Ø	Ø	11	12	13	14	15	16
	-ul	*băiat*	*care*	*soră*					*a*		*băiatului*		*învață*	*n-a venit*

Se aplică transformarea relativă la Rel_1:

($T\ Rel_1$) (flex $\rightarrow Flex_2$)	1	2	3	4	5	11	12	13	14	15	16
$\Rightarrow$	2	1	3	14	5	11	12	13	14	15	16
	băiatul	*căr*		*ui*	*soră*	*a*		*băiatului*		*învață*	*n-a venit*

după care se aplică transformările:

($T\ Rel_2$)	1	2	3	14	5	11	12	13	14	15	16	
$\Rightarrow$	2	1	3	14	5	11	12	Ø	Ø	15	16	($13^\frown 14 \equiv 2$)
	băiatul	*cărui*			*soră*	*a*				*învață*	*n-a venit*	

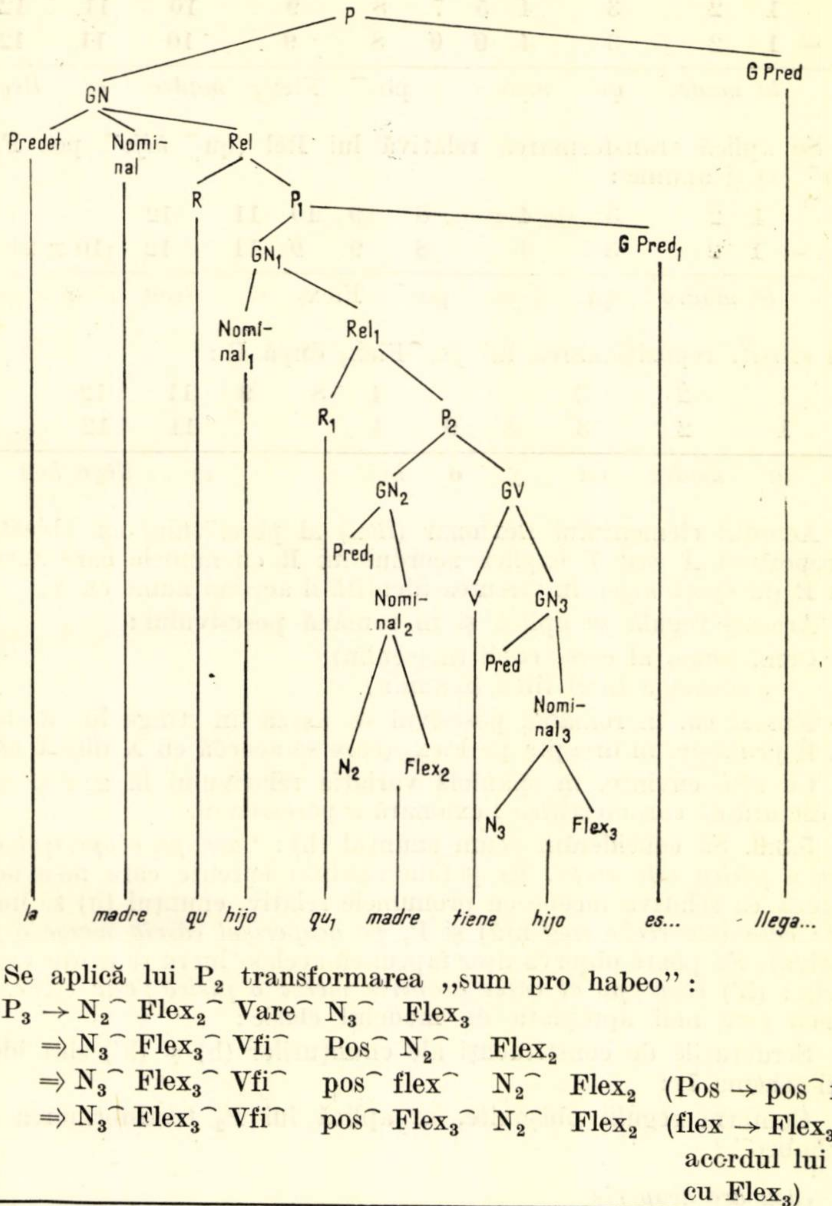
și apoi, prin repoziționarea lui Pos = *a*, se ajunge la: *băiatul* **a** *cărui soră învață bine n-a venit.*

În franceză, $Pos^\frown R^\frown$ flex se rescrie ca *dont*: *une femme dont les cheveux flottent sur les épaules*... (*apud Dictionnaire des diff.*, s.v. *dont*, p. 138), *les fleurs dont l'odeur est si agréable sont filles de printemps*, **ibidem**.

În spaniolă, $Pos^\frown R$ se rescrie sub forma *cuy* — iar flex ia forma *-o*, *a*, *os*, *as*, în funcție de genul și numărul obiectului verbului *a avea* din relativa căreia i se aplică transformarea „sum pro habeo". *Tengo aquí flores cuyo olor es muy suave*; *El padre a cuyos niños he visto*; *La madre cuyo hijo es tan trabajador*...

Structura enunțului *la madre cuyo hijo es tan trabajador llega hoy* „mama / al cărui fiu este atît de harnic / vine astăzi" este reprezentată prin schema (E_1).

(E_1)

Se aplică lui P_2 transformarea „sum pro habeo":

$P_3 \rightarrow N_2{}^\frown\ Flex_2{}^\frown\ Vare^\frown\ N_3{}^\frown\ Flex_3$

$\Rightarrow N_3{}^\frown\ Flex_3{}^\frown\ Vfi^\frown\ Pos^\frown\ N_2{}^\frown\ Flex_2$

$\Rightarrow N_3{}^\frown\ Flex_3{}^\frown\ Vfi^\frown\ pos^\frown\ flex^\frown\ N_2{}^\frown\ Flex_2$ (Pos $\rightarrow$ pos$^\frown$flex)

$\Rightarrow N_3{}^\frown\ Flex_3{}^\frown\ Vfi^\frown\ pos^\frown\ Flex_3{}^\frown\ N_2{}^\frown\ Flex_2$ (flex $\rightarrow$ $Flex_3$: acordul lui flex cu $Flex_3$)

(*el*) *hijo* *es* *de* (*la*) *madre*

Rel_1 suportă transformarea relativă :

la	*madre*	*qu*	*hijo*	(*qu*$_1$	*hijo*	*es*)	*pos*	*Flex*$_3$	*madre*	*es*	*llega*	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
$\Rightarrow$ 1	2	3	4	5	∅	7	8	9	10	11	12	($6 \equiv 4$)

Rel_1 se atributivizează :

	1	2	3	4	5	7	8	9	10	11	12
⇒	1	2	3	4	Ø	Ø	8	9	10	11	12
	la	*madre*	*qu*	*hijo*			pos⁀	$Flex_3$	*madre*	*es*	*llega.*

Se aplică transformarea relativă lui Rel (qu⁀ *hijo*⁀ pos $Flex_3$⁀ *madre*⁀ *es*) şi anume :

	1	2	3	4	8	9	10	11	12	
⇒	1	2	3	4	8	9	Ø	11	12	$(10 \equiv 2)$
	la	*madre*	qu	*hijo*	pos⁀	$Flex_3$	*es*	*llega*		

şi, în sfîrşit, repoziţionarea lui pos⁀$Flex_3$ după R :

1	2	3			4	8	9	11	12
1	2	3	8	9	4			11	12
la	*madre*	*cu*	y	o	*hijo*			*es... llega*	*hoy*

Acordul elementului flexionar (flex) al posesivului cu obiectul Y al propoziţiei *X are Y* explică acordul lui R cu numele care urmează după R (în speţă *hijo*), în virtutea identităţii acestui nume cu Y.

Aceeaşi regulă se aplică şi în română posesivului :

Com. *mama* **al** *cărei* **copil** (masculin)
mama **a** *cărei* **fiică** (feminin)

Numai că, în română, posesivul se aşază în stînga lui R, iar, în plus, R primeşte, în dreapta pe $Flex_2$ (care se acordă cu X din *X are Y*).

Cu alte cuvinte, în spaniolă variaţia relativului în gen şi număr este dictată de caracteristica flexionară a posesivului.

5.3.8. Să considerăm acum enunţul (h) : *Casa pe acoperişul căreia merge o pisică este veche.* În pofida analizei curente care ne-a deprins cu ideea că relativa începe cu pronumele relativ, enunţul (h) se împarte în P : *casa este veche* (regentă) şi P_1 *pe acoperişul căreia merge o pisică* (relativă). Se poate observa uşor faptul că acelaşi lucru se poate exprima şi prin : (h') *casa / pe al cărei acoperiş merge o pisică / este veche,* unde ordinea este mai apropiată de modelul clasic :

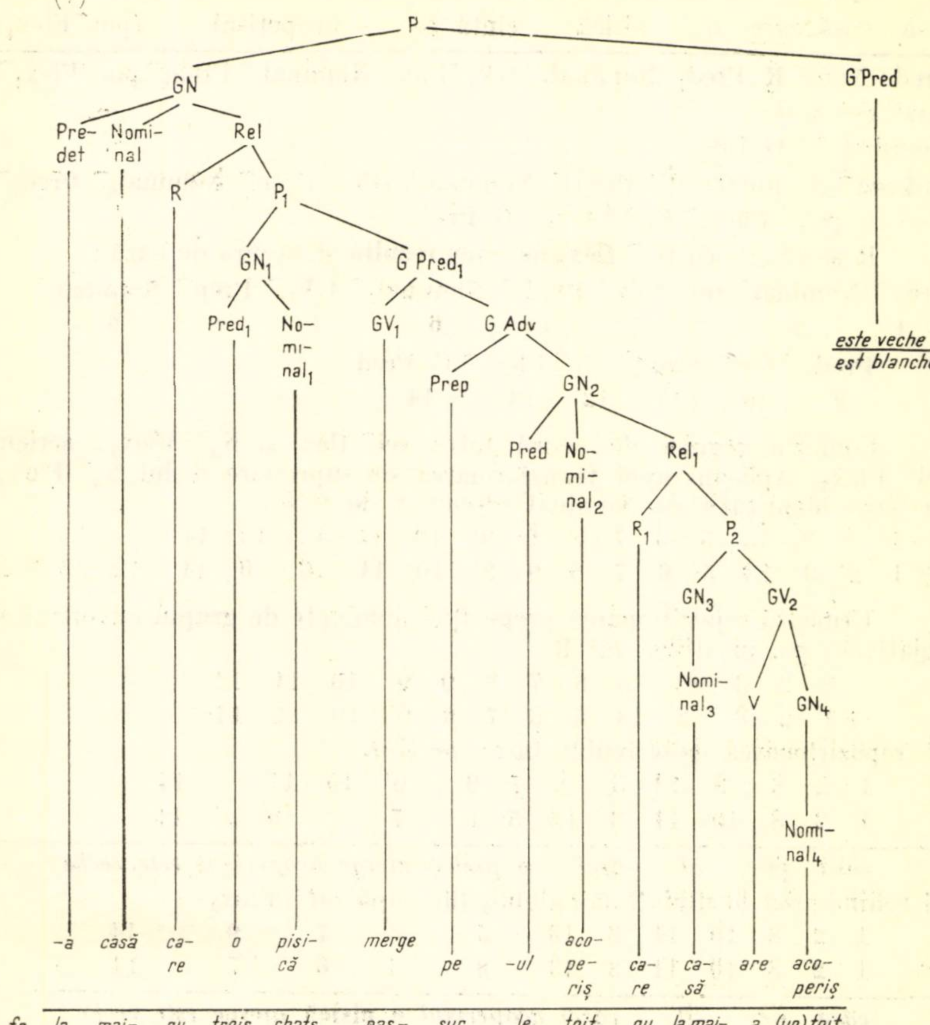
Structurile de constituenţi ale enunţurilor (h) şi (h') sînt identice (vezi schema 7) :

Conform regulii obişnuite, se aplică lui P_2 transformarea „sum pro habeo" :

casa are acoperiş

	N_3⁀	$Flex_3$⁀	V⁀	N_4⁀	$Flex_4$		
⇒	N_4⁀	$Flex_4$	Vfi⁀	Pos⁀	N_3⁀	$Flex_3$	
⇒	N_4⁀	$Flex_4$	Vfi⁀	pos⁀	flex⁀	N_3⁀	$Flex_3$
⇒	N_4⁀	$Flex_4$	Vfi⁀	pos⁀	$Flex_4$⁀	N_3⁀	$Flex_3$
	acoperşi(ul)	*este*	*a*	*l*		*cas*	*ei*

(7)

Urmează transformarea relativă care se aplică lui Rel_1 :

acoperișul care acoperiș este al casei

1 2 3 4 5 6

$\Rightarrow$ 1 2 $\emptyset$ 4 5 6 $(3 \equiv 1)$

și transformarea atributivă :

acoperișul care este al casei

$\text{Pred}^\frown \ \text{Nominal}_2 \ \text{R}_1{}^\frown \ \text{Vfi}^\frown \ \text{pos}^\frown \ \text{Flex}_4{}^\frown \ \text{N}_3{}^\frown \ \text{Flex}_3$

$\Rightarrow \text{Pred}^\frown \ \text{Nominal}_2 \ \emptyset \ \emptyset \ \text{pos}^\frown \ \text{Flex}_4{}^\frown \ \text{N}_3{}^\frown \ \text{Flex}_3$

acoperișul $(\text{pos}^\frown \ \text{Flex}_4)$ *casei*

Aplicăm lui Rel transformarea relativă :

-a casă care o pisică cîntă pe acoperişul ($pos^\frown Flex_4$)

$Pred^\frown Nom^\frown R^\frown Pred_1{}^\frown Nominal_1{}^\frown GV_1{}^\frown Prep^\frown Nominal_2{}^\frown Pred_2{}^\frown pos^\frown Flex_4{}^\frown$

casei este veche

$Nominal_3{}^\frown$ G Pred

$\Rightarrow Pred^\frown Nominal^\frown R^\frown Pred_1{}^\frown Nominal_1{}^\frown GV_1{}^\frown Prep^\frown Nominal_2{}^\frown Pred_2{}^\frown$
$pos^\frown Flex_4{}^\frown N_3{}^\frown Flex_3{}^\frown$ G Pred.

R se rescrie ca $rel^\frown flex$, de unde rezultă structura de bază :

$Pred^\frown Nominal^\frown rel^\frown flex^\frown Pred_1{}^\frown Nominal_1{}^\frown GV_1{}^\frown Prep^\frown Nominal_2{}^\frown$
1 2 3 4 5 6 7 8 9

$^\frown Pred_2{}^\frown Pos^\frown Flex_4{}^\frown N_3{}^\frown Flex_3{}^\frown$ G Pred
9′ 10 11 12 13 14

Conform regulei de acord între $rel^\frown flex$ şi $N_3{}^\frown Flex_3$, scriem $rel^\frown Flex_3$. Aplicăm apoi transformarea de suprimare a lui $N_3{}^\frown Flex_3$, în baza identităţii cu Nominal (dominat de GN) :

1 2 3 13 5 6 7 8 9 9′ 10 11 12 13 14

$\Rightarrow$ 1 2 3 13 5 6 7 8 9 9′ 10 11 Ø Ø 14 ($12^\frown 13 \equiv 2$)

Urmează repoziţionarea prepoziţiei dominate de grupul adverbial al relativei : *pe*, în stînga lui R.

1 2 3 13 5 6 7 8 9 9′ 10 11 14

$\Rightarrow$ 1 2 8 3 13 5 6 7 9 9′ 10 11 14

şi repoziţionarea posesivului între *pe* şi R

1 2 8 3 13 5 6 7 9 9′ 10 11 14

1 2 8 10 11 3 13 5 6 7 9 9′ 14

---

casa pe *al cărei o pisică merge acoperişul este veche*

şi schimbarea locului $Nominalului_2$ (9) după $rel^\frown Flex_3$

1 2 8 10 11 3 13 5 6 7 9 14

1 2 8 10 11 3 13 9 5 6 7 14

---

casa pe al cărei acoperişul **o pisică merge** *este veche*

şi, în sfîrşit, repoziţionarea subiectului relativei ($Nominal_1 \equiv 5^\frown 6$) :

1 2 8 10 11 3 13 9 5 6 7 14

$\Rightarrow$ 1 2 8 10 11 3 13 9 7 5 6 14

---

casa pe al cărei acoperişul merge o pisică este veche

Urmează transformarea de suprimare a articolului definit (9′) şi rezultă (h′) *casa pe al cărei acoperiş merge o pisică este veche.*

Dacă înainte de suprimarea articolului definit (9′) aplicăm transformarea facultativă de repoziţionare a lui GN_2 (= *acoperişul*) după *pe* : *casa pe acoperişul al cărei cîntă o privighetoare este veche*, atunci pos (= *a*) se aşază după R, iar $Flex_4$ se suprimă : *casa pe acoperişul căreia merge o pisica este veche.*

În franceză, apariția structurii (F) cere o serie de transformări obligatorii care se aplică și în limba română (transformarea „sum pro habeo" [51], relativizarea lui P_2, atributivizarea lui P_2, relativizarea lui P_1) : cf. *la maison* **sur le toit de laquelle passent trois chats...**, care pornește de la structura de constituenți :

la maison qu *trois chats passent*

$Pred^\frown N^\frown Flex^\frown R^\frown Pred_1{}^\frown N_1{}^\frown Flex_1{}^\frown GV$

sur le toit qu *la maison a (un) toit*

$prep^\frown Pred_2{}^\frown N_2{}^\frown Flex_2{}^\frown R_1{}^\frown Pred_3{}^\frown N_3{}^\frown Flex_3{}^\frown V^\frown N_4{}^\frown Flex_4$

T „sum pro habeo" :

$N^3{}^\frown Flex_3{}^\frown V^\frown N_4{}^\frown Flex_4$

$\Rightarrow N_4{}^\frown Flex_4{}^\frown Vfi^\frown pos^\frown flex^\frown N_3{}^\frown Flex_3$

$\Rightarrow N_4{}^\frown Flex_4{}^\frown Vfi^\frown pos^\frown Flex_4{}^\frown N_3{}^\frown Flex_3$

---

le toit est à la maison

T Rel aplicată lui Rel_1 :

$Pred_2{}^\frown N_2{}^\frown Flex_2{}^\frown R_1{}^\frown Pred_4{}^\frown N_4{}^\frown Flex_4{}^\frown Vfi^\frown pos^\frown Flex_4{}^\frown Pred_3{}^\frown N_3{}^\frown Flex_3$

$\Rightarrow Pred_2{}^\frown N_2{}^\frown Flex_2{}^\frown R_1{}^\frown \emptyset \quad \emptyset \quad \emptyset \quad Vfi^\frown pos^\frown Flex_4{}^\frown Pred_3{}^\frown N_3{}^\frown Flex_3$

---

le toit qu *est à la maison*

T atributivă aplicată lui Rel_1 :

$Pred_2{}^\frown N_2{}^\frown Flex_2{}^\frown R_1{}^\frown Vfi^\frown pos^\frown Flex_4{}^\frown Pred_3{}^\frown N_3{}^\frown Flex_3$

$\Rightarrow Pred_2{}^\frown N_2{}^\frown Flex_2 \quad \emptyset \quad \emptyset \quad pos\ Flex_4{}^\frown Pred_3{}^\frown N_3{}^\frown Flex_3$

---

le toit de ($Flex_4$) *la maison*

T relativă se aplică lui Rel :

$\underset{1}{Pred}^\frown \underset{2}{N}^\frown \underset{3}{Flex}^\frown \underset{4}{R}^\frown \underset{5}{Pred_1}{}^\frown \underset{6}{N_1}{}^\frown \underset{7}{Flex_1}{}^\frown \underset{8}{GV}^\frown \underset{9}{prep}^\frown \underset{10}{Pred_2}{}^\frown \underset{11}{N_2}{}^\frown \underset{12}{Flex_2}{}^\frown \underset{13}{pos}$

${}^\frown \underset{14}{Flex_4}\ \underset{15}{Pred_3}{}^\frown \underset{16}{N_3}{}^\frown \underset{17}{Flex_3}{}^\frown G\ \underset{18}{Pred}$

---

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18

$\Rightarrow$ 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 $\emptyset$ $\emptyset$ 18

($16^\frown 17 \equiv 1^\frown 2$)

Se ajunge la lanțul :

la maison que trois chats passent sur le toit de ($Flex_4$) *la est blanche*

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13

Urmează transformările de repoziționare : (a) a grupului $7^\frown 8^\frown 9^\frown 10^\frown 11^\frown 12$ în stînga lui R :

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13

$\Rightarrow$ 1 2 7 8 9 10 11 12 3 4 5 6

---

[51] Pentru transformarea „sum pro habeo" în franceză vezi R. Langacker, *Observations on French Possessives*, în „Language", 44 (1968), p. 51–76.

şi (b) a lui $Flex_4$ (= 11) după R:

	1	2	7	8	9	10	11	12	3	4	5	6
⇒	1	2	7	8	9	10	12	3	11	4	5	6
	la	*maison*	*sur*	*le*	*toit*	*de*	*la*	*qu*	*-elle*	*trois*	*chats*	*passent.*

şi repoziţionarea subiectului relativei după predicatul acesteia: *la maison / sur le toit* **de laquelle** *passent trois chats / est blanche.* Este interesant de observat faptul că, în acest caz, de⁀**qu** nu este reductibil la *dont*. Această restricţie în apariţia lui *dont* este determinată totdeauna de prezenţa în faţa relativului a unui grup adverbial (prepoziţional), provenit, prin extracţie, din relativă: *la maison sur le toit de laquelle passent trois chats*: *les traités* **sur la foi desquels** *il se repose*; cf. şi *l'homme* **sur les pieds de qui** *j'ai marché* (*Dictionnaire des difficultés* cit. s.v. *dont*, p. 136; sau *le peintre* / **à l'oeuvre de qui** *je m'intéresse*, ibid., p. 137; unde *à l'oeuvre* nu este grup adverbial (în relativă) ci grup prepoziţional dominat de Grupul verbal al lui Rel (vezi mai departe, rescrierea grupului verbal): *le peintre* qu *je m'intéresse à l'oeuvre qu le peintre a l'oeuvre* → *le peintre* qu *je m'intéresse à l'oeuvre du peintre* ⇒ *le peintre à l'oeuvre de qui je m'intéresse.*

5.4. În latină Pos se rescria pur şi simplu ca morfem de genitiv şi se aşeza după N_1; în urma aplicării transformării atributive, rezultau lanţuri de tipul Nominal⁀$Nominal_1$ genitiv ($Nominal_2$ se suprima în baza identităţii cu Nominal): *domus pueri*, *templum Dianae* etc. Mai mult, chiar Nominal putea fi suprimat (rescris ca pro-Nominal zero) dacă era cunoscut de toată lumea (nume de edificii publice cunoscute *ad* (*templum*) *Dianae venire*; titluri de lucrări: *video in Libonis* [52]. În: limbile romanice contemporane, lanţul Nominal⁀$Nominal_1$ genitiv nu mai este admis. În primul rînd pentru că, Nominalul determinat prin atributul rezultat din relativă cere apariţia unui Predet: comp. *cartea băiatului*, *păpuşa fetiţei*, unde apare structura Nominal Predet $Nominal_1$ genitiv — cu suprimarea lui Pos în vecinătatea imediată a articolului, cu *acest caiet* **al** *băiatului*, cu păstrarea lui Pos între Nominal şi $Nominal_1$. În al doilea rînd, pentru că, în toate limbile romanice, în afară de română, atributul se introduce totdeauna în urma unei transformări de atributivizare, printr-o prepoziţie, cu alte cuvinte, Pos→ $\begin{Bmatrix} \text{de} \\ \text{à} \end{Bmatrix}$: *la poupée de la fillette*, *visage de femme*, *tarif à la salle*: v. şi sp.*lan iña de los ojos azules* [53].

În româna secolului al XVI-lea apare încă structura de suprafaţă Nominal⁀ $Nominal_1$, cu deosebirea că ultimul nominal este în dativ (*apă învăţăturiei* $CC_{2/5}$). În vechea franceză, datorită existenţei flexiunii bicazuale, concatenarea a două nume, rezultat al atributivizării unei relative conţinînd simbolul Pos, este posibilă, dar cere transformarea de repoziţionare a numelui determinant ($Nominal_1$), în cazul regim, în faţa celui determinat: *li rei gunfanuniers* [54].

---

[52] Vezi M. Bassols de Climent, *Sintaxis latina*, I, reimpresión C.S.I.C., Madrid [1963], p. 88.

[53] Tipul *femme-poète* ne trimite la altă structură de constituenţi şi anume la o relativă în care *poète* ($Nominal_1$) este nume predicativ: *la femme* qu *est poète* şi nu la: *la femme est à la poète.*

[54] Vezi W. Meyer-Lübke, *Grammaire des langues romanes*, III, Paris, 1900, p. 54.

6. *Structura grupului verbal*

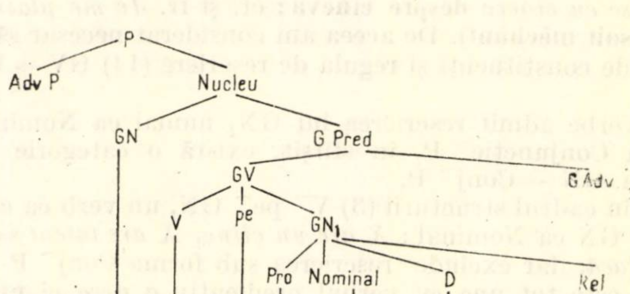
Deoarece orice verb poate primi un determinant circumstanţial, Grupul predicativ se rescrie ca GV (grup verbal) şi G Adv (grup adverbial), pe scurt Gr Pred → GV⁀G Adv.

Grupul verbal conţine, în afară de verbul predicat obiectul direct şi indirect, cu sau fără prepoziţie, complementul de relaţie.

Pentru a deosebi obiectul direct de cel indirect fără prepoziţie, *STR* introduce în structura de constituenţi a GV prepoziţia *pe*, ca marcă a grupului nominal-obiect direct. Dispariţia lui *pe* în structura de suprafaţă în enunţuri ca *X vede un copil*; *X bea lapte*, *X ştie multe* va fi explicată printr-o transformare de suprimare, determinată de contextele în chestiune ($(-[+\text{Nedef}+\text{Personal}]_{GN_1}; -[+\text{Nume de materie}]_{GN_1}; -[-\text{personal}_{GN_1}])$.

Apariţia grupului pe⁀GN în structura de suprafaţă presupune, în acelaşi timp, rescrierea: GN → Pro⁀Nominal, cînd GN are trăsătura [— Nedefinit]: comp. *Am cunoscut-o pe Maria* şi (mai puţin probabil) *Am cunoscut pe Maria*; *L-am văzut pe copilul Ioanei* — *Am văzut pe copilul Ioanei.*

Cu alte cuvinte, structura unui enunţ ca *Ieri l-am văzut pe copilul Ioanei*[55], are forma:

Complementul indirect precedat de prepoziţie este considerat de asemenea ca fiind dominat de GV şi rescris o dată cu verbul, deoarece apariţia lui este dictată de natura verbului: nu apare cu orice fel de verb aşa cum apar circumstanţialele de loc, timp sau mod (cf. *am vorbit despre ele* — dar nu * *am plecat despre ele*). Dat fiind că presupun totdeauna apariţia prepoziţiei în structura de suprafaţă, ele vor fi simbolizate prin G Prep, care, la rîndul lui, se rescrie ca prep ⁀Nominal[56].

6.1. În română, GV are următoarele structuri:

(1) V: *Ninge. Ionuţ plînge.*

(2) V⁀ Predicativ: *X este bun*, *X devine doctor*:

(3) V⁀ pe⁀ GN: *Il văd pe Ion*; *Beau lapte*

---

[55] Vezi transformarea relativă, atributivă şi „sum pro habeo": Rel → *care Ioana are D copil* ⇒ *care D copil este al Ioanei* → *care este al Ioanei* → *al Ioanei* → *Ioanei.*

[56] Pentru detalii vezi Laura Vasiliu, *Some Aspects of the Grammar of the Verb Phrase with Special Reference to Prepositional Constructions*, în RRL XII, 1967, p. 341—367.

(4) V⁀ GN : *X se supune lui Y; Termenul A se opune termenului B*
(5) V⁀ G Prep : *X vorbește mereu despre Y*; *X se gîndește la Y*; *X întreabă despre Y.*
(6) V⁀ pe⁀ GN⁀ pe⁀ GN : *Învăț pe cineva ceva*; *te rog ceva, te-am anunțat ceva* [57]
(7) V⁀ pe⁀ GN⁀ GN : *îi dau o carte*; *îi scriu o carte poștală*
(8) V⁀ pe⁀ GN⁀ G Prep : *te întrebam despre J*; *te-am anunțat prin Y*
(9) V⁀ GN⁀ G Prep : *Îți vorbesc despre mama* [58]
(10) V⁀ pe⁀ GN⁀ GN⁀G Prep : *Ți-am trimis o vorbă prin Vasile*
(11) V⁀ pe⁀ GN⁀ pe⁀ GN⁀ G Prep : *te-am anunțat ceva prin X* [59]
(12) V⁀ Predicativ⁀ G Prep : *X este mulțumit de Y.*
(13) V⁀ Predicativ ⁀GN : *Îmi este greu* V.

În *STR* (p. 100), grupurile verbale care conțin mai multe GPrep (*vorbește cu cineva despre el*) sînt considerate ca rezultînd dintr-o contragere a unor coordonate (în speță *vorbește cu cineva*⁀ coord⁀ *vorbește despre el*).

Există însă cazuri în care cele două grupuri prepoziționale se presupun reciproc deși, în structura de suprafață, unul dintre ele poate lipsi (*vorbește despre ce vrei și ce nu vrei*). Verbele de „vorbire" (alocutive), de exemplu. presupun un conlocutor (*vorbesc* **cu cineva**) și o temă a comunicării (*vorbesc cu cineva* **despre cineva**; cf. și fr. *Je me plains* **à vous de ce que Jean soit méchant**). De aceea am considerat necesar să introducem în structura de constituenți și regula de rescriere (14) GV → V⁀ G $Prep_1$⁀ G $Prep_2$.

Unele verbe admit rescrierea lui GN_1 numai ca Nominal, altele ca Nominal sau Conjuncție⁀ P, în sfîrșit, există o categorie care admite numai regula GN → Conj⁀ P.

Astfel, în cadrul structurii (3) V⁀ pe⁀ GN, un verb ca *a avea* admite rescrierea lui GN ca Nominal : *X are un cîine*, *X are talent* sau ca *ce*⁀ P : *X are ce să facă*, dar exclude rescrierea sub forma Conj⁀ P (în *X* **are** *să vină*, *are* nu este tot una cu verbul predicativ *a avea* ci un auxiliar de timp sau de mod). Verbe ca *a lupta*, *a trăi*, *a dormi* admit de asemenea numai un GN rescris ca Nominal, și aceasta cu condiția ca numele să constituie ceea ce, în gramatica tradițională, se numește complement intern : *a luptat luptă grea ; a trăit viață lungă ; a dormit somn greu* etc.

În schimb, verbe ca *a sfîrși*, *a termina*, *a începe*, *a continua* admit numai aparent un Nominal : *încep cartea*, *sfîrșesc cartea*. De fapt ele lasă totdeauna să se „subînțeleagă" un alt verb : *încep cartea* poate să însemne, în funcție de context, fie *încep să citesc cartea*, fie *încep să scriu*

---

[57] Este singurul caz în care ar trebui să admitem că apar două grupuri nominale identice ca funcție dar care resping coordonarea (**Învăț pe cineva și ceva*). Aceasta ne face să credem că, de fapt, nu este vorba de două grupuri nominale identice : pe⁀ GN caracterizat prin [+ Animat] este subordonat, îl presupune pe celălalt (comp. *Eu învăț carte, să scriu — Eu te învăț să scrii* dar nu **Eu te învăț*). În cazul unui verb ca *a întreba* (*te-am întrebat ceva — am întrebat ceva*) pe⁀ GN caracterizat prin [+ Animat] poate de asemenea să dispară din structura de suprafață (promorfem zero). Atît în primul cît și în al doilea caz, se poate vorbi de o anumită relație de subordonare a unuia dintre cele două grupuri nominale față de celălalt (vezi G. Pană-Dindelegan în numărul de față al revistei, p. 433).

[58] Grupul (9) lipsește din *STR*.

[59] Structura (11) pare a fi destul de rară în română.

cartea [60] (de aceea, aceste verbe pot fi considerate ca dependente de verb, ca semi-auxiliare).

Verbe ca *a vedea, a spune, a şti* admit atît un Nominal (*îl văd pe X; văd o pădure; spune o poezie; ştie carte*), cît şi o propoziţie (completivă): *văd că vine; X spune că Y vine astăzi; ştiu că va veni astăzi; ştiu că voi veni astăzi. A vrea* admite de asemenea un nominal (*vreau o floare*), cît şi o propoziţie (*vreau să plec astăzi; vreau ca Maria să plece azi*) cu condiţia ca verbul lui P dominat de GN_1 să fie la subjonctiv.

Structura (4) nu admite rescrierea lui GN_1 ca conj⁀ P.

În cadrul structurii (5) V⁀ G Prep, unele verbe admit atît: G Prep → Prep⁀ Nominal (*se gîndeşte la tine, mă îndoiesc de el*) cît şi G Prep → conj⁀ P (*mă gîndesc că nu e bine să pleci; mă îndoiesc că vine*).

Structura (6), V⁀ pe⁀ GN_1⁀pe⁀GN_2 alege, pentru verbe ca *a ruga*, rescrierea lui GN_2 ca P_1, cu condiţia ca subiectul lui P_1 să fie identic cu pe⁀ GN_1: *îl rog să vină.*

În cadrul structurii (7) V⁀ pe⁀ GN⁀ GN, numai pe⁀ GN admite rescrierea conj P: *îţi spun un secret — ţi-am spus că Maria vine astăzi*, comp. şi *îi povestesc un basm — îi povestesc cum am călătorit; îi arăt ceva — îi arăt cum să lucreze* [61].

Unele verbe ca *a ordona, a sugera, a cere* admit rescrierea lui pe⁀ GN ca P_1 şi a lui GN ca Nominal în dativ; *îţi cer, sugerez, ordon să vii* (cf. şi *îţi spun să vii*), cu condiţia ca subiectul lui P_1 să fie identic cu nominalul în dativ.

Structura (8) V⁀ pe⁀ GN⁀ G Prep admite, pentru verbe ca *a obişnui* rescrierea lui G Prep ca prep⁀ Nominal (*m-am obişnuit cu tine,... cu răul, îl bănuie de rea credinţă*) sau ca conj⁀ P (*l-am obişnuit să doarmă după amiază, îl bănuieşte că fură*); în schimb, pentru verbe ca *a afla*, admite rescrierea lui pe⁀ GN ca conj⁀ P (*a aflat de la Y că pleci mîine*).

Verbe ca *a preveni, a avertiza, a ajuta* preferă completivele ca rescriere a G Prep: *Te previn că nu-mi place ce faci, te avertizez că nu trebuie să vii; o ajut pe mama să strîngă rufele.* Enunţuri ca *te previn de venirea lui* (cf. şi *te anunţ de venirea lui*), *o ajut pe mama la strînsul rufelor* sînt de fapt rezultatul unor transformări de nominalizare, prin care propoziţia dominată de G Prep devine un nominal, iar conj se rescrie ca prepoziţie (*de, la*).

O altă formă de introducere a completivei după acest gen de verbe este rescrierea lui G Prep ca prep⁀ Pro⁀ conj⁀ P, adică, *de faptul că...*: *îl bănuia de faptul că fură; te avertizez de faptul că nu-mi place să faci asta.*

Structura (9) V⁀ GN⁀ G Prep admite şi ea rescrierea G Prep → conj⁀ P: *se plînge mamei că l-ai bătut* — cf. *se plînge mamei de tine.*

6.2. Cele 14 structuri fundamentale ale grupului verbal pe care le cunoaşte româna se regăsesc şi în celelalte limbi romanice. Evident, în

---

[60] V. Mihaela Cârstea, *La generazione dei costrutti verbo + verbo all'infinito nella lingua italiana contemporanea*, în RRL XIV, 1969, p. 382 şi urm.

[61] În fapt sîntem, de părere că aşa-zisele completive introduse prin *cum* sînt false completive: ele sînt rezultatul unei transformări aplicate unei structuri în care adevăratul complement este *modul*, determinat de Rel: cf. *privesc cum vin maşinile, văd cum vin maşinile ... văd modul în care vin maşinile*, aşa se explică diferenţa faţă de: *văd că vin maşinile*, cît şi apariţia lui *cum*, caracterizat prin [+ Modal], vezi lucrarea noastră ,,Accusativus cum infinitivo'' *dans les langues romanes*, în C.L.T.A. (1969), p. 129.

franceză sau italiană, deosebirea dintre grupul nominal-obiect direct şi grupul nominal-obiect indirect nu mai poate fi exprimată în aceiaşi termeni ca în română, dat fiind că obiectul direct nu mai apare precedat de o prepoziţie (rom. *pe*). Dimpotrivă, obiectul indirect (rescris ca Nominal) primeşte totdeauna o prepoziţie (*à*) : aceasta se suprimă numai în condiţiile pronominalizării (*Jean parle* **à quelqu'un**, *Jean* **lui** *parle* : *Jean a donné un livre à Marie — Jean lui a donné un livre* etc.).

Pentru a deosebi GN — care cere suprimarea prepoziţiei în cadrul pronominalizării şi G Prep — care păstrează prepoziţia şi după aplicarea transformărilor de pronominalizare (*Jean pense à Marie — Jean pense* **à elle**), considerăm că, în primul caz, *à* este dominat de GV (cu alte cuvinte GV → V⁀à GN), în timp ce, în al doilea, *à* este dominat (ca şi alte prepoziţii) de G Prep (GV → V⁀ G Prep ; G Prep → prep (*à, de, sur*)⁀ GN. În consecinţă, cele 14 structuri ale grupului verbal capătă altă formulare în franceză :

(1) GV → V. *Jean pleure ; Jean rit. Il neige. La neige tombe.*
(2) GV → V⁀ Pred : *Jean est intelligent. X devient fou.*
(3) GV → V⁀ GN : *Jean voit quelqu'un dans sa chambre. Marie sait quelque chose.*

Verbe ca *vouloir*, *croire* admit atît rescrierea GN → Nominal (*Je crois Jean ; Je vous crois ; Je vois Jean ; Jean veut un château*) cît şi GN → conj⁀ P (*Je crois qu'il viendra aujourd'hui ; Il le croit intelligent ; Jean veut que vous veniez aujourd'hui chez lui ; Jean veut venir ; Jean voit que vous ne l'aimez pas ; Jean le voit venir*). Apariţia completivei în structura de suprafaţă este însoţită de mai multe categorii de transformări.

(a) Verbele de apreciere (*croire*) admit transformarea lui P_1 (dominat de GN) în Nominal⁀ Adjectiv, cînd P_1 are predicat nominal : *Jean croit que Pierre est intelligent* ⇒ *Jean croit Pierre intelligent*, şi, prin pronominalizare, ⇒ *Jean le croit intelligent* (cf. *Il le trouve intelligent*).

(b) Verbele de percepţie cer apariţia infinitivalei completive : *Jean voit venir Pierre* ⇒ *Jean le voit venir*, cu extragerea subiectului completivei (a lui GN dominat de P_1) şi transformarea cazului din nominativ în acuzativ (faptul devine vizibil în cadrul pronominalizării : *Vous voyez qu'***il** *arrive — Vous* **le** *voyez arriver* [62]).

(c) Verbele de voinţă admit infinitivale numai cu condiţia ca GN dominat de P_1 (completivă) să fie identic cu GN, dominat de P (regentă) : *Jean veut partir.*

Structura (4) GV → V⁀*à*⁀GN : *Je parle à Jean — Je lui parle*, nu admite, nici în franceză, rescrierea GN → conj⁀P.

(5) GV → V⁀G Prep ; G Prep → prep⁀ GN : *Jean pense à Pierre* ; *Il parle sur ce sujet* ; *Il s'occupe de Pierre* etc.

Verbele din această categorie admit rescrierea G Prep → prep (*à, de*)⁀*ce*⁀*que*⁀*P* : *Il songe à Marie* ; *Il songe à ce qu'il devrait bien aller là-bas* [63] (cf. totuşi *Jean songe que Marie viendra*) ; *Cela provient de ce qu'il est un oiseau* ; *Je doute de ce qu'il soit capable de venir.*

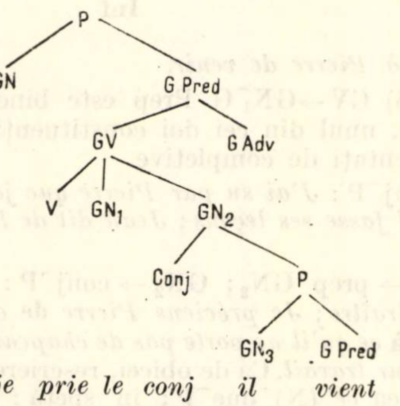
[62] Pentru condiţiile în care se aplică transformarea completivei în infinitivală după verbele de percepţie, vezi M. Manoliu, „*Accusativus cum infinitivo*", art. cit., în special § 3.3.

[63] Exemplele sînt reproduse după Maurice Gross, *Grammaire. cit...* ; organizarea materialului diferă fundamental.

Și alte categorii de verbe admit regula GN → ce⁀que⁀P (vezi mai departe și structurile 8, 9). Faptul a determinat pe Maurice Gross să considere că, în structura de adîncime, orice completivă are structura : ce⁀N⁀que⁀P, pentru a o deosebi de alte tipuri de propoziții subordonate. *Ce* este Predeterminantul definit (comp. *Il se plaint du fait que P — Il se plaint de ce N que*) care, cu anumite verbe, se suprimă ; N = un nume care se suprimă în structura de suprafață, dar care, în anumite contexte, poate fi lexicalizat în *fait* (cf. și rom. *X se plînge de* **faptul** *că*...) : iar que⁀ P apare ca un determinant (comp. *Ce N que P — Ce N ci, ce N là* [64]).

Chiar dacă deosebirea dintre completive și celelalte tipuri de subordonate se poate exprima prin relația de dominare (completiva e dominată de GN dominat, la rîndul lui, de GV, în timp ce circumstanțialele sînt dominate de G Adv, subordonat G Pred), ideea ni se pare interesantă mai ales datorită faptului că acel N din Ce⁀N⁀que⁀P se poate lexicaliza atît în franceză (*fait*) cît și în română (*faptul*).

Structura (6) GV → V⁀ GN⁀ GN (cu două obiecte directe) nu se realizează în franceză prin rescrierea celor două grupuri nominale ca Nominale. Enunțuri ca *je le prie de venir* pot fi, eventual, deduse din structuri ca :

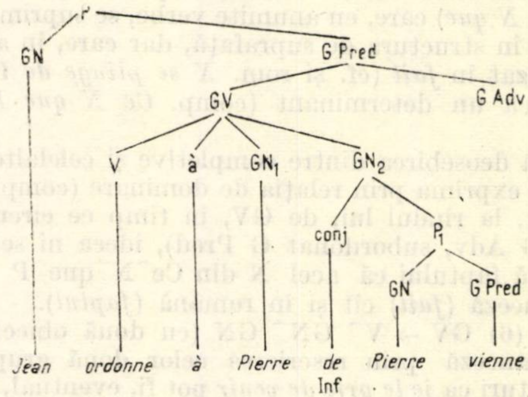
unde GN_3 (*il*) este identic cu GN_1 (cf. pronominalizarea lui conj⁀P în *quelque chose* : *je vous prie quelque chose*).

Structura (7) GV→V⁀à⁀GN⁀GN_2 are mai multă libertate de realizare : comp. *Jean enseigne le français à Pierre, Jean lui montre son appartement*; *On lui a décerné le prix Nobel*; *X lui impose son opinion*, unde ambele grupuri nominale sînt reprezentate prin Nominali, cu *Jean suggère à Pierre qu'il parte demain*; *Jean lui raconte quelque chose*; *Jean raconte à Pierre que Paul chante parfois à la Télé*; *Je lui montre comment régler ses affaires*; *Pierre lui ordonne de partir*; *Pierre lui défend de partir*, unde GN_2 (obiectul direct) este rescris ca P (de remarcat că *à*⁀GN_1 nu se rescrie ca P).

În cursul convertirii structurii de constituenți în structură de suprafață, verbele se diferențiază după transformările pe care le selectează.

[64] *Grammaire transformationnelle* cit., p. 101–105, 152–157.

Verbele hortative (poruncă, îndemn), de pildă, cer transformarea completivei directe în infinitivală şi, implicit, identitatea subiectului acesteia cu GN_1 din regentă :

Jean ordonne à Pierre de Pierre vienne
Inf

Jean ordonne à Pierre de venir.

Şi structura (8) GV→GN_1⁀G Prep este bine reprezentată în franceză, dar, de obicei, unul din cei doi constituenţi nominali, fie GN, fie G Prep sînt reprezentaţi de completive.

(8′) GN → conj⁀P : *J'ai su par Pierre que je m'étais trompé* ; *Jean exige de Pierre qu'il fasse ses leçons* ; *Jean dit de Paul qu'il sait bien chanter* ; sau

(8″) G Prep → prep⁀GN_2 ; GN_2 → conj⁀P : *Je soupçonne Pierre* **de** *ce qu'il soit un traître* ; *Je préviens Pierre* **de** *ce qu'il fait une erreur* ; *Je reconnais Pierre* **à** *ce qu'il ne porte pas de chapeau* ; *J'habitue mes enfants* **à** *ce qu'ils fassent leur travail.* Ca de obicei, rescrierea G Prep cere, de fapt rescrierea lui GN_2 ca ce⁀(N)⁀que⁀P ; în speţă : G Prep → prep⁀ GN_2 ; prep → {de, à} ; GN_2 → *ce⁀N⁀que⁀P*.

Structura (9) GV → V⁀à⁀GN⁀G Prep (*Il nous parlera sur le traitement des voyelles en anglais* ; *Il vous parlera de son ami*) admite rescrierea lui G Prep şi numai a lui G Prep ca propoziţie completivă : *J'ai parlé à Jean* **de ce que Pierre y était allé.**

Structura (10) GV → V⁀GN⁀à⁀GN⁀G Prep este mai rară : *Je vous enverrai une lettre par Jeanne* ; iar cea corespunzînd structurii (11) din română (şi anume : GV → V⁀ GN⁀ GN⁀ G Prep) nu se realizează niciodată.

Structura (12) GV → V⁀Predicativ⁀G Prep admite rescrierea grupului prepoziţional ca prep⁀Nominal (*Il est content de vous,... son travail*) *Je suis content des choses qu'elle achète* cît şi ca propoziţie (*Je suis content de ce qu'elle achète de belles choses — Je suis content du fait qu'elle achète...*).

Nu ni se pare lipsit de interes să remarcăm faptul că, în franceză, grupul prepoziţional se caracterizează prin rescrierea *prep⁀ce⁀(N)⁀que⁀P* (în limba coloquială aceasta tinde să se substitue completivelor *que⁀P*, peste tot unde există în structura de adîncime G Prep), în timp ce grupurile nominale care nu sînt dominate de G Prep resping această rescriere (sau, dacă admitem ipoteza lui Maurice Gross, cer suprimarea lui *ce*⁀(N)).

6.3. În spaniolă, cele trei categorii de complemente ar trebui să primească simbolurile :

(1) a_1⁀GN, pentru obiect direct, întrucît, la fel ca în română, în anumite contexte (determinarea şi personalul), este obligatorie apariţia prepoziţiei în structura de suprafaţă (*Yo conozco a D. José*; *Vió a Gante y a Bruselas*; *Esta voz sobresalió a todos*; *Yo la amaré a usted* etc.) [65].

(2) a_2⁀GN, pentru obiect indirect pronominalizabil în *le* : (*Escribió a Juan?* — *Sí* — *Yo también* **le** *escribí*).

(3) G Prep → prep (*a*, *de*, *para*, *en*, *por*)⁀GN : *Se dirigió a el*, *Este respondió* **a la voz** *de su jefe con un supremo esfuerzo* (*Pérez Galdós*; *Marcial me tiró* **de** *la oreja* (ibidem); *Yo lo pedía* **para** *el pobrecito niño de pecho* (ibidem); *Juan piensa en eso* (*en trabajar*); *Juan preguntó* **por** *Maria.*

Diferenţele dintre limbile romanice în ceea ce priveşte folosirea prepoziţiilor sînt destul de accentuate : comp. *A întrebat* **de** *cineva* — *Preguntó* **por** *alguien*; ... *por mí*, *Il a demandé Monsieur Y*; *Mă gîndesc* **la** *cineva*; *Je pense* **à** *quelqu'un*; *Pienso* **en** *alguien*.

Unele verbe cer în franceză sau în spaniolă G Prep (*Il s'est adressé* **à** *lui* — *Dirigió* **à** *el*), dar în română, corespondentul lor semantic se construieşte cu dativul (GN) : *M-am adresat lui. M-am adresat Ioanei.* Un verb ca *a se teme* cere G Prep : *mă tem de cineva* dar în spaniolă cere obiect direct (a_1⁀GN) : *temía a los estraños*, *a los propios*, *a su misma sombra* (*Gr Isp.*, 287), fr. *je crains*... (cf. *J'ai peur de*...). Fr. *Essayer* (cu infinitivul) cere o prepoziţie : *il a essayé de démontrer que*...; în spaniolă, dimpotrivă, cere infinitiv fără prepoziţie : *intentó comprobar* (în română cere subjonctivul, evident fără prepoziţie : *a încercat să demonstreze*).

Spre deosebire de franceză sau română, unde apariţia prepoziţiei (dominate de G Prep) în structura de suprafaţă cere prezenţa unui element nominal : *ce* (*N*) sau *le fait* (rom. *faptul*) în stînga lui que⁀P, sau nominalizarea în infinitiv, în spaniolă poate să apară prep⁀que⁀P : *Cuando entremos en Salamanca podré convencer a usted de* **que no me burlo** (Pérez Galdós) — cf. rom. *Cînd vom intra în Salamanca voi putea să vă conving* (*de faptul*) **că nu mă înşel** (unde de asemenea prepoziţia *de* cere un element nominal : *faptul*). *No consistía aquello*... **en** *que el amor del tío Lucas fuese menos vivo que el de la seña. Frasquita* (P. A. de Alarcín, apud *Gr. Isp.* 315); *Esos señores se oponen* **a que nuestra gente les ayude**, rom. ... *se opun ca lumea să-i ajute.* ¡ *Cuánto me alegro de que vengas acá* ! — rom. *Cît mă bucur că vii aici* ! (*de faptul că vii aici*) etc.

La fel cu franceza sau româna, spaniola admite cumulul de obiecte; dintre acestea cea mai frecventă este structura GV → V⁀a_1⁀GN⁀a_2⁀GN. *Voy a causarte una gran pena* (Valle Inclan); *Dile* **que esta aquí doña Tula**; **Me** *escribió* **que irá a venir mañana**; **Le** *ordenaban con amenaza de muerte* **que abandonase** *sus tierras.* (Galdós).

---

[65] Pentru cazurile de suprimare ale lui a_1 vezi mai recent Hornst Isenberg, *Das direkte Objekt in Spanischen*, în „Studia Grammatika" IX, Berlin, 1968.

Deosebirile cele mai importante între limbile romanice privind structura grupului verbal se plasează în special la nivelul transformărilor (menţinerea sau eliminarea prepoziţiei pînă la nivelul structurii de suprafaţă; capacitatea de a reduce completiva la infinitivală) şi a regulilor de selecţie caracteristice verbului regentei.

7. *Concluzii*

Deşi observaţiile de mai sus nu reprezintă decît o schiţă sumară a cîtorva caractere generativ transformaţionale şi se bazează pe situaţia existentă numai în trei limbi romanice (româna, franceza şi spaniola) şi, în special, numai pe aspectele lor standard-actuale, s-au desprins totuşi cîteva trăsături comune care nu ni se par a fi lipsite de semnificaţie.

Unele aparţin structurii de adîncime: de pildă, acceptarea regulii de rescriere coord $\rightarrow$ conj⌒corel cînd se alege trăsătura [+ egalitate]; regula de rescriere + NEG $\rightarrow$ neg_2⌒neg_1; necesitatea de a introduce în structura de constituenţi a diferenţei dintre predeterminanţii (pronominali) D_1 şi D_2 pentru a explica faptul că primii nu admit transformarea de suprimare a Nominalului în timp ce ceilalţi o admit; existenţa unui mare număr de structuri comune (12 din 14) în cadrul grupului verbal; subcategorizarea verbelor în funcţie de cum admit sau nu complementul exprimat prin Nominal sau prin Conj⌒P, etc.

Alte trăsături comune aparţin structurii transformaţionale: condiţionarea prezenţei sau suprimării lui Neg_1 de contextul — $\left[\mp \text{NEDEFINIT} \right]_{GN}^{GAdv}$; acordul lui Pos cu GN $>$ GV $>$ P_2 (P_2 = propoziţia căreia i se aplică transformarea „sum pro habeo" şi atributivizarea) şi repoziţionarea lui Pos în imediata vecinătate a lui R (în cazul cînd sînt două propoziţii relative în structura de adîncime, $P_1 >$ Rel şi $P_2 > Rel_1 >$ $>$ GN $> P_1$, iar P_2 suportă transformarea „sum pro habeo" şi atributivizarea, Pos $> P_2$ se repoziţionează în vecinătatea imediată a lui R $>$ $>$ Rel — vezi § 5.3.); repoziţionarea prepoziţiei ($>$ G Prep $>$ G Pred din relativă) în stînga lui R, dacă GN $>$ G Prep este elementul suprimat prin relativizare; posibilitatea suprimării verbului din P_1 ($>$ GN $>$ $>$ GV $>$ P) după verbele incoative sau terminative; condiţiile de identitate între GN ($>$ GV) din P (regentă) cu GN $> P_1$ (completivă) cerute de transformările completivei după verbele hortative sau după verbele de percepţie; capacitatea completivei care domină un GV $\rightarrow$ Vfi⌒Predicativ de se reduce la adjectivală după verbele de apreciere etc.

Desigur că, unele dintre trăsăturile relevate mai sus nu aparţin în exclusivitate limbilor romanice (de pildă, repoziţionarea prepoziţiei în faţa relativului, condiţiile transformării completivei după verbele de percepţie etc.). Pentru a putea scoate în factor comun numai ceea ce deosebeşte „tehnica" romanică ar fi necesar să existe descrieri ale „tehnicilor" altor grupuri de limbi.

Dar chiar şi pînă atunci, credem că ceea ce reprezintă un tip lingvistic nu înseamnă numai ceea ce îi este specific.

Dacă, după cum remarcă Eugenio Coseriu, „el tipo lingüístico abarca los principios funcionales, es decir, los tipos de procedimientos y categorías de oposiciones del sistema, y representa, por ello, la coherencia funcional comprobable entre las varias secciones del sistema mismo" [...], „es el nivel de estructuración más alto de una técnica lingüística" [66], atunci înseamnă că tipul include toate elementele de funcționare comune limbilor considerate. În cadrul acestora trebuie să se caute acele trăsături specifice, prin care tipul în discuție se deosebește de alte tipuri. Este, de pildă, cazul regulii de rescriere a negației în limbile romanice : NEG → $neg_1 \frown neg_2$, regulă care deosebește romanica atît de limbile slave sau germanice [67] cît și de latină [68].

Departe de *a fi* o gramatică romanică generativă, observațiile de mai sus nu doresc decît să constituie o dovadă că elaborarea unei gramatici romanice generative, în pofida imperfecțiunilor metodei transformaționale, în general, nu ar fi o strădanie zadarnică.

Ianuarie—martie 1970

Facultatea de limba și literatura română, București, Str. Ed. Quinet 7

[66] *Sincroía, Diacronía y Tipología*, în „Actas del XI Congreso Internacional de Lingüística y Filología Románicas, Madrid, 1965", Madrid, 1968.

[67] Vezi Edward S. Klima, *Negation in English*, în Jerry A. Fodor — Jerold J. Katz, *The Structure of Language*, Prentice-Hall, 1965, p. 246—323.

[68] O trăsătură prezentă într-o limbă romanică dar care nu se regăsește în „factorul comun" romanic se poate regăsi în factorul comun al altor familii de limbi. O astfel de trăsătură nu poate caracteriza „prototipul romanic" și nici nu poate fi considerată ca nespecifică celuilalt prototip (neromanic) luat în discuție. Este, de pildă, cazul tendinței manifestate în franceza populară de a coloca negația după verb (*j'veux* **pas** *faire cela*) care se regăsește în germană ca regulă obligtorie : *Ich bin nicht*; *es hat uns nicht gehungert*; sau engleză. *I have not, I haven't.*

SUBCATEGORIZAREA VERBULUI ÎN FUNCȚIE DE OBIECTUL DIRECT ÎN GRAMATICA TRANSFORMAȚIONALĂ A LIMBII ROMÂNE

DE

GABRIELA PANĂ - DINDELEGAN

0. Scopul acestei lucrări este să prezinte etapele subcategorizării şi principiile de subcategorizare în gramatica transformaţională, folosind ca material ilustrativ Verbul, urmărit în concatenare cu unul din modificatorii lui de bază : Obiectul direct.

0.1. Subcategorizarea, operaţie comună gramaticii structurale şi celei transformaţionale, în cadrul acesteia din urmă se caracterizează prin : a) se efectuează pe baza construcţiilor din structura de adîncime, în timp ce în gramatica structurală are în vedere enunţurile de suprafaţă ; b) se bazează pe o tehnică proprie care cuprinde reguli de subcategorizare noncontextuală, reguli de subcategorizare strictă şi reguli de selecţie, cu restricţii de funcţionare şi ordonare precis stabilite şi c) pe cînd în gramatica structurală subcategorizarea reprezintă scopul de bază şi scopul ultim al analizei, în gramatica transformaţională subcategorizarea constituie una din operaţii — nici cea de bază şi nici ultima —, scopul ei fiind pregătirea materialului concret al unei limbi în vederea alcătuirii lexiconului gramaticii.

1. Prima operaţie în efectuarea subcategorizării o constituie eliminarea enunţurilor de suprafaţă şi deci circumscrierea subcategorizării la structurile de adîncime generate prin reguli de structură a frazei.

Pe baza acestei operaţii, ajungem la opţiuni de felul următor :

a) Din perechile de enunţuri *Oricine/Orice mă impresionează*, *Orice mă indignează*, *Oricine/Orice mă interesează*, *Oricine/Orice mă intimidează*, *Orice mă irită*, *Oricine/Orice mă enervează*, *Oricine/Orice mă entuziasmează*, *Orice mă mîhneşte*, *Oricine/Orice mă preocupă*, *Oricine/Orice mă pasionează*, pe de o parte, şi *Mă impresionez de oricine/orice*, *Mă indignez de orice*, *Mă interesez de oricine/orice*,

Mă intimidez de $\left\{\begin{matrix}\textit{oricine}\\ \textit{orice}\end{matrix}\right.$, *Mă irit de orice*, *Mă pasionez de* $\left\{\begin{matrix}\textit{oricine}\\ \textit{orice}\end{matrix}\right.$, pe de altă parte, selectăm pentru subcategorizare numai primele enunţuri, deci enunţurile cu structura Subiect⁀Verb⁀Ob. direct.

Celelalte enunţuri, cele reflexive, aparţin în exclusivitate structurii de suprafaţă, obţinîndu-se din primele prin aplicarea unei transformări de pasivizare [1] (ex. $\left.\begin{matrix}\textit{Oricine}\\ \textit{Orice}\end{matrix}\right\}$ *⁀mă⁀ impresionează⁀Pasiv* ⇒ *Mă⁀impresionez⁀ de* $\left\{\begin{matrix}\textit{oricine}\\ \textit{orice}\end{matrix}\right\}$.

b) Din perechea de enunţuri *Fereastra se abureşte*, *Pulsul se accelerează*, *Vorbele se adeveresc*, *Ridurile se adîncesc*, *Camera se aeriseşte*, *Mîncarea se afumă*, *Oraşul se aglomerează*, *Boala se agravează*, *Mîncarea se alterează*, *Pielea se scorojeşte*, *Ziua se scurtează*, *Ţesutul se sensibilizează*, *Focul se stinge*, pe de o parte, şi $\left.\begin{matrix}\textit{Ceva}\\ \textit{Cineva}\end{matrix}\right\}$ *abureşte fereastra*, *Ceva accelerează pulsul*, *Cineva adevereşte vorbele*, *Ceva adînceşte ridurile*, *Cineva afumă mîncarea*, pe de altă parte, am considerat relevante pentru subcategorizare numai ultimele enunţuri, avînd în vedere că primele aparţin în exclusivitate structurii de suprafaţă, unde apar prin aplicarea a două transformări succesive, una de pasivizare, cealaltă de nedefinire [2] (ex. *Ceva⁀accelerează⁀pulsul⁀Pasiv* ⇒ *Pulsul⁀se⁀accelerează⁀de ceva* ⇒ *Pulsul⁀se⁀accelerează*).

Pentru situaţiile în care în structura de suprafaţă se înregistrează numai construcţia reflexivă (ex. *Pielea se descuamează*, *Turnul se năruie*, *Smîntîna se zborşeşte*), se impune reconstrucţia enunţului de adîncime şi subcategorizarea verbului exclusiv pe baza acestui enunţ reconstruit.

Includem în aceeaşi situaţie (b) enunţuri cuprinzînd pronumele reflexiv şi la alte persoane decît a III-a : *Mă afum*, *Mă asfixiez*, *Mă blazez*, *Mă bronzez*, *Mă curentez*, *Mă moleşesc*, *Mă nasc*, *Mă sufoc*, *Mă înzăpezesc* etc., pe care le considerăm ca fiind rezultatul aceloraşi transformări, de pasivizare şi de nedefinire. Deci, şi în cazul acestor verbe, relevante pentru subcategorizare sînt numai structurile de adîncime : *Ceva mă asfixiază*, *Ceva mă blazează*, *Ceva mă bronzează* ş.a.m.d.

Cele discutate sub (a) şi (b) explică de ce în gramatica transformaţională a limbii române, subcategorizarea verbului distinge un număr mic de formativi caracterizaţi pozitiv prin trăsătura sintactică + [Reflexiv ——]. La aceeaşi constatare converg şi observaţiile privind construcţiile reflexive în care pronumele reflexiv este rezultatul unei transformări de pronominalizare [3].

[1] Pentru transformarea de pasivizare, cf. Vasiliu—Golopenţia, *Sintaxa*..., p. 276—281. Spre deosebire de lucrarea citată, unde sub dominanţa simbolului Pasiv apare *de către* ⁀$\left\{\begin{matrix}\textit{fi}⁀\\ \text{Refl}\end{matrix}\right.$ Part.}, iar Reflexivul este reprezentat numai prin formativul *se*, noi am considerat că simbolul Reflexiv poate fi reprezentat prin formativi reflexivi de orice persoană.

[2] Prin *transformare de nedefinire* înţelegem o transformare de suprimare a agentului, care funcţionează numai în condiţiile unui agent caracterizat prin marca semantică [+ Indefinit] (ex. *Ceva accelerează pulsul*).

[3] Pentru obţinerea construcţiilor reflexive printr-o transformare de pronominalizare (reflexivizare) — e vorba de construcţiile reflexiv-obiective şi o parte din construcţiile reflexiv-reciproce —, cf. Maurice Gross, *Transformational analysis of French verbal constructions*, în Rapport T.D.A.P. University of Pennsylvania, 1967 (rhonotyp), capitolul II şi Laura Vasiliu, *Some Grammatical and Semantic Remarks on the Reflexive Constructions*, în RRL XIV, 1969, 4, p. 365 şi urm.

c) Eliminăm ca nerelevante pentru subcategorizare enunţuri de tipul *Preţul a urcat*, *Producţia a sporit*, $\left.\begin{array}{l}\textit{Bat}\\ \textit{Trag}\end{array}\right\}$ *clopotele*, *Munca preţuieşte*, *Boala recidivează*, *Discuţia continuă* şi selectăm pentru subcategorizare numai enunţurile $\left.\begin{array}{l}\textit{Cineva}\\ \textit{Ceva}\end{array}\right\}$ *a urcat preţul*, $\left.\begin{array}{l}\textit{Cineva}\\ \textit{Ceva}\end{array}\right\}$ *a sporit producţia*, *Cineva* $\left\{\begin{array}{l}\textit{bate}\\ \textit{trage}\end{array}\right\}$ *clopotele*, *Cineva preţuieşte munca*, *Ceva recidivează boala*, *Cineva continuă discuţia*, pe considerentul că primele enunţuri sînt ale structurii de suprafaţă, obţinîndu-se din celelalte prin aplicarea succesivă a transformărilor de pasivizare, de nedefinire şi de suprimare a reflexivului (ex. $\left.\begin{array}{l}\textit{Cineva}\\ \textit{Ceva}\end{array}\right\}$ *a urcat preţul*⁀Pasiv ⇒ *Preţul s-a urcat de* $\left\{\begin{array}{l}\textit{cineva}\\ \textit{ceva}\end{array}\right.$ ⇒ *Preţul s-a urcat* ⇒ *Preţul a urcat*).

În structura de suprafaţă, unde se neutralizează opoziţiile activ ~ pasiv, definit ~nedefinit, relaţia dintre cele două construcţii se pierde, fiecare din acestea fiind analizată aparte, ceea ce implică şi înregistrarea verbului de două ori, ca verb tranzitiv şi intranzitiv.

d) Eliminăm ca nerelevante pentru subcategorizare enunţuri de tipul : *El mă bănuieşte hoţ*, *El mă consideră inteligent*, *El mă crede destoinic*, *El mă declară repetent*, *El mă doreşte inginer*, *El se pretinde deştept*, *El mă scoate mincinos*, *El mă simte ostil*, *El mă socoteşte prieten*, *El mă ştie inginer*, secvenţe care apar numai în structura de suprafaţă. Ele se obţin din construcţii de bază cu structura Subiect⁀Verb⁀$(\text{Nominal}^\frown\text{Conj})_{\text{ob. direct}}$, unde *Conj* reprezintă simbolul unei propoziţii subordonate introduse conjuncţional. Acestor construcţii li se aplică mai întîi o transformare de suprimare a Nominalului, urmată de o transformare de convertire a secvenţei conţinînd o completivă directă într-o secvenţă cuprinzînd un element predicativ suplimentar (ex. *Ion consideră faptul că eu sînt inteligent* ⇒ *Ion consideră că eu sînt inteligent* ⇒ *Ion mă consideră inteligent*) [4].

Deci, în operaţia de subcategorizare nu se vor avea în vedere secvenţele cuprinzînd un element predicativ suplimentar, ci numai secvenţele cu structura Subiect⁀Verb⁀$(\text{Nominal}^\frown\text{Conj})_{\text{ob. direct}}$.

e) Eliminăm, de asemenea, secvenţe de tipul *Ceva îmi scapă din vedere*, *Peronul mişună de oameni*, *Fruntea şiroieşte de sudoare*, *Strada răsună de ţipete*, care aparţin structurii de suprafaţă, unde se găsesc în variaţie liberă cu secvenţele *Eu scap din vedere ceva*, *Oamenii mişună pe peron*, *Sudoarea şiroieşte pe frunte*, *Ţipetele răsună pe stradă*. Subcategorizarea, în acest caz, are în vedere numai ultimele enunţuri, singurele care apar şi în structura de adîncime.

În ceea ce priveşte fenomenul de variaţie liberă, distingem variaţia liberă care afectează întreaga construcţie — este situaţia avută în vedere mai sus — de variaţia liberă afectînd un singur constituent al construcţiei, de tipul : *a ajuta cuiva* // ~ *pe cineva*. Dacă pentru primele situaţii, variaţia liberă apare numai în structura de suprafaţă, unul din enunţurile va-

[4] Pentru introducerea în gramatică a unui element predicativ suplimentar de acest tip, vezi şi discuţia de la Maria Manoliu Manea, « *Accusativus cum infinitivo* » *dans les langues romanes*, în C L T A VI, 1969, p. 129 şi urm.

riante fiind rezultat prin transformare din celălalt, pentru celelalte situaţii, variaţia liberă aparţine structurii de adîncime şi deci ambele enunţuri variante vor fi avute în vedere pentru subcategorizare.

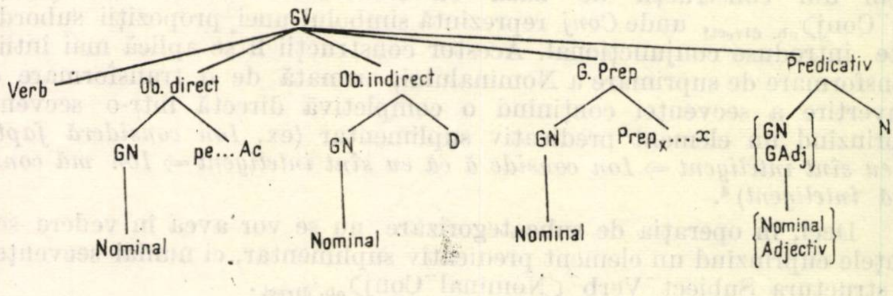
2. Operaţia imediat următoare în realizarea subcategorizării constă în stabilirea trăsăturilor sintactice categoriale [5] cu funcţie distinctivă şi aplicarea în consecinţă a regulilor de subcategorizare strictă.

Din mulţimea trăsăturilor sintactice categoriale au funcţie distinctivă trăsăturile care permit distingerea unei clase de formativi caracterizată prin + [—— x], opuse altei clase caracterizate prin — [—— x], unde x reprezintă o trăsătură contextuală categorială.

În acest sens, nu vor fi semnificative pentru subcategorizare trăsăturile contextuale în funcţie de care toţi formativii unei clase sînt caracterizaţi pozitiv, deci + [—— x] [6], sau toţi formativii clasei sînt caracterizaţi prin ± [—— x] [7]. În situaţia în care pentru o anume trăsătură sintactică înregistrăm formativi caracterizaţi prin + [—— x], iar alţii

[5] Prin *trăsătură sintactică categorială* se înţelege o trăsătură contextuală formulată în termeni de simboluri categorii. Exemple de simboluri categorii : P (= Propoziţie), *GV* (= Grup verbal) *Ob. direct*, *Ob. indirect*, *GPrep* (= Grup prepoziţional) etc.

Spre deosebire de gramatica lui N. Chomsky şi cea elaborată de Vasiliu — Golopenţia, unde Obiectul direct, Obiectul indirect nu figurează ca noduri aparte, fiind considerate noţiuni funcţionale şi nu categoriale (cf. N. Chomsky, *Aspects*..., p. 68 şi urm.), noi le-am introdus în arbore, dînd următoarea reprezentare pentru structura lui GV :

unde Ac, D, N, X reprezintă simbolurile cazurilor Acuzativ, Dativ, Nominativ şi respectiv simbolul cazului regim al prepoziţiei.

Acest mod diferit de reprezentare a structurii propoziţiei ne-a fost determinat, în mare parte, de necesitatea de a introduce la acelaşi nivel al derivaţiei simboluri de acelaşi tip : în expansiunea lui GV, Obiectul direct şi Obiectul indirect corespund, la acelaşi nivel al derivaţiei, simbolurilor Predicativ şi GPrep ; fiecare din acestea se rescriu prin simboluri de acelaşi tip, GN sau GAdj şi respectiv *pe* ... Ac = marca Obiectului direct, D = marca Obiectului indirect, $Prep_x$ ... X = marca Grupului prepoziţional, N = marca Predicativului.

Se rezolvă, în felul acesta, o anumită disimetrie a modelului chomskyan, unde Predicativul şi G Prep apar la acelaşi nivel al derivaţiei cu un GN, iar G Prep şi Predicativ domină, la rîndul lor, cîte un GN.

[6] Este situaţia trăsăturii contextuale + [Subiect ——], care fiind obligatorie în structura de adîncime pentru orice formativ verbal nu intervine în subcategorizare (cf. N. Chomsky, *Aspects*..., p. 96 şi Vasiliu — Golopenţia, *Sintaxa*..., p. 106).

[7] Este situaţia trăsăturii contextuale + [——GAV_{pred}], unde GAV_{pred} reprezintă Grupul adverbial predicativ, adică grupul adverbial aflat sub dominanţa Grupului predicativ şi nu sub dominanţa Grupului verbal. Ocurenţa acestui simbol este facultativă pentru toţi formativii verbali (cf. Gabriela Pană, *The Adverbial-Phrase and the Quantitative-Phrase, Relevant Determinants for the Subcategorization of the Verb*, în RRL XV, 1970, 1, p. 3 şi urm.

caracterizați prin — [—x] sau prin ± [—x], trăsătura sintactică în discuție este relevantă pentru subcategorizare.

2.1. Pe baza regulii de subcategorizare strictă $SC_{(1)}$:

$$V \rightarrow \begin{bmatrix} +V \\ \alpha \text{ Ob. direct} \,/\, \\ /\, \alpha\ [\text{——ob. direct}] \end{bmatrix}, \text{ unde } \alpha$$

notează sau (+) sau (—) sau (±), se asigură partiția clasei verbului în :

$$A. \begin{bmatrix} +V \\ +[\text{——ob.direct}] \end{bmatrix}, \quad B. \begin{bmatrix} +V \\ -\ [\text{——ob. direct}] \end{bmatrix}, \quad C. \begin{bmatrix} +V \\ \pm\ [\text{——ob. direct}] \end{bmatrix}.$$

Primele două clase de verbe reflectă distincția tranzitiv/intranzitiv, manifestată uneori în cadrul unei singure reprezentări fonologice :

Ion mi-a adus o carte
Ion aduce {*cu o floare* / *a trestie.*}

Ultima clasă de verbe are în vedere situațiile de variație liberă existente la nivelul structurii de adîncime, cînd un obiect direct intră în variație liberă cu un constituent de altă natură. Rafinăm trăsătura sintactică [± ——Ob. direct] și vom obține clasele de verbe :

$$\begin{bmatrix} +V \\ +\begin{Bmatrix} \text{—— Ob. direct} \\ \text{——Ob. indirect} \end{Bmatrix} \end{bmatrix}, \quad \begin{bmatrix} +V \\ +\begin{Bmatrix} \text{—— Ob. direct} \\ \text{—— G Prep} \end{Bmatrix} \end{bmatrix},$$

unde acoladele exprimă caracteristica formativilor verbali de a selecta, la alegere, unul din cele două contexte. Ilustrăm cele două simboluri complexe prin :

a ajuta (*cuiva* // *pe cineva*) *a spera* (*ceva* // *la ceva*)
a succeda (*cuiva* // *pe cineva*) *a uita* (*ceva* // *de ceva*)

Pe baza trăsăturii sintactice [± ——Ob. direct], e posibilă distingerea în cadrul aceleiași reprezentări fonologice a mai multi formativi, ca în exemplul :

El *caută* — a) pe cineva // de cineva
„a îngriji"
— b) pe cineva
„a încerca să găsești".

În distingerea formativilor a/b, relevantă este trăsătura [± —— Ob. direct].

3. Subcategorizarea verbului se realizează în continuare pe baza regulilor selecționale [8].

---

[8] *Regula selecțională* introduce în subcategorizare trăsături semantice ale simbolurilor categoriale. Prin natura lor, regulile selecționale se aplică după efectuarea subcategorizării în funcție de simbolurile categoriale, deci după regulile de subcategorizare strictă.

În ansamblul gramaticii lui N. Chomsky, numai subcategorizarea Numelui este independentă de context, realizîndu-se în funcție de trăsături inerente ca : [± Animat], [± Uman], [± Abstract], [± Indefinit] etc. Spre deosebire de Nume, subcategorizarea Verbului se realizează contextual, prin referire la nume. De aici derivă faptul că regulile selecționale, în subcategorizarea Verbului, se aplică după efectuarea subcategorizării noncontextuale a Numelui.

Trăsăturile selecţionale pe baza cărora se face subcategorizarea nu se stabilesc în mod arbitrar. Alegerea şi justificarea setului de trăsături selecţionale care intervin în subcategorizare impun, pe de o parte, unele incursiuni în analiza structurilor de adîncime şi a transformărilor pe care acestea le suferă, iar pe de altă parte, referirea la trăsăturile sintactice categoriale care presupun în mod necesar unele trăsături selecţionale.

3.1. Exemplificăm ultima categorie de fapte prin trăsătura sintactică + [——Ob. secundar], care presupune în mod necesar un obiect direct cu marca semantică [+ Uman].

Obiectul secundar are în vedere al doilea modificator dintr-o construcţie de tipul *El mă întreabă lecţia*, care se caracterizează prin aceea că ocurenţa lui presupune în mod necesar ocurenţa Obiectului direct. Construcţii de tipul *El întreabă lecţia* aparţin numai structurii de suprafaţă, unde se obţin printr-o transformare de suprimare a Obiectului direct.

În regulile de constituenţi, legătura Obiectului secundar cu Obiectul direct se exprimă prin gruparea de paranteze :

$$GV \rightarrow V^\frown(\text{Ob. direct}^\frown(\text{Ob. secundar})),$$

unde parantezele între care este cuprins Obiectul secundar arată prezenţa lui facultativă, în sensul că nu orice verb tranzitiv tolerează şi un Ob. secundar, iar parantezele între care sînt cuprinse Obiectul secundar şi Obiectul direct indică raportul de implicaţie dintre ele, în sensul că ocurenţa Obiectului secundar presupune prezenţa în enunţ a unui Obiect direct.

Spre deosebire de Gramatica Academiei, care consideră Obiectul secundar un al doilea Obiect direct, noi l-am considerat ca un constituent de altă natură decît Obiectul direct, din raţiuni de natură structurală şi anume : imposibilitatea substituţiei Obiectului secundar cu un acuzativ — pronume personal.

Trăsătura sintactică + [—— Ob. secundar] presupune un Obiect direct cu marca semantică [+ Uman][9]. Avem aici o regulă de redundanţă sintactică :

$$RS: + [\text{—— Ob. secundar}] \rightarrow \langle[+ \text{Uman}]\rangle_{\text{Ob. direct}}$$

şi o regulă de incluziune :

$$RI: [+ \text{Uman}] \rightarrow [+ \text{Animat}].$$

Semnul → se citeşte „presupune".

3.2. Pentru alte trăsături selecţionale luăm în discuţie structurile de adîncime şi operaţiile de natură transformaţională pe care acestea le suferă pentru obţinerea secvenţelor tranzitive de suprafaţă.

3.2.1. Secvenţa tranzitivă cu obiect direct suprimat presupune un transformandum cu structura

$$\ldots Vx^\frown\left\{\begin{bmatrix} + \text{Nominal} \\ + \text{Indefinit} \end{bmatrix}\right\}_{\text{Ob. direct}},$$

[9] Singura construcţie în care Obiectul secundar este [— Animat] : *El a trecut bagajul Dunărea* aparţine structurii de suprafaţă, fiind obţinută, prin transformare, din : *El a trecut bagajul peste Dunăre.*

în care x este indicele clasei de verbe care tolerează această transformare, iar trăsătura [+ Indefinit] sub dominanţa Obiectului direct reprezintă condiţia de funcţionare a transformării. Adică, transformarea de suprimare a Obiectului direct se aplică numai unor secvenţe tranzitive, al căror Obiect direct tolerează un Nominal indefinit (ex. *Mănîncă* $\left(\begin{Bmatrix} \textit{mere} \\ \textit{ceva} \end{Bmatrix}\right)$[10].

3.2.2. Secvenţele tranzitive cu completive directe introduse conjuncţional (*că, să, dacă*) presupun transformandumul:

$$\ldots V^\frown \left(\begin{bmatrix} + \text{Nominal} \\ + \text{Indef.} \\ + \text{Abstract} \end{bmatrix} \right)_{\text{Ob. direct}} {}^\frown C^\frown P_2.$$

Restricţiile pentru funcţionarea transformării de suprimare a Nominalului, transformare prin care se obţine completiva directă conjuncţională, sînt cuprinse în indicaţiile $\begin{bmatrix} + \text{Indef.} \\ + \text{Abstract} \end{bmatrix}$ sub dominanţa Obiectului direct. E vorba deci de construcţii conţinînd ca Obiect direct formativul *faptul* (ex. *Ştiu faptul că ai venit, Doresc faptul să vii, El cercetează faptul dacă termenii sînt substituibili*[11].

3.2.3. Distincţia între *că, să*, pe de o parte, şi *dacă*, pe de altă parte, se realizează în funcţie de structura distinctă a lui P_2, care, în cazul lui *dacă*, cuprinde caracteristica $\left([+ \text{Interogaţie}]\right)_{\{\text{Av P}\} \ldots P_2}$, iar în cazul lui *că* şi *să*, caracteristica $\left([- \text{Interogaţie}]\right)_{\{\text{Av P}\} \ldots P_2}$. Aici simbolul [+ Interogaţie] are în vedere interogaţia totală, deoarece apare sub dominanţa Adverbului propoziţional din P_2[12].

Prin urmare, structurile de adîncime din care se obţine o completivă directă introdusă prin *dacă* sînt de tipul:

$$\ldots V^\frown \left(\begin{bmatrix} + \text{Nominal} \\ + \text{Indef.} \\ + \text{Abstract} \end{bmatrix} \right)_{\text{Ob. direct}} {}^\frown \textit{dacă}^\frown \ldots \left([+ \text{Interogaţie}]\right)_{\{\text{Av P}\} \ldots P_2}.$$

Ilustrăm aceste structuri prin secvenţele: *Ion întreabă faptul dacă* $\begin{cases} \textit{(mai lucrează?)} \\ \textit{(mai lucrează cu ceilalţi?)} \end{cases}$

---

[10] Cf. Vasiliu — Golopenţia, *Sintaxa...*, p. 101.

[11] Pentru generarea completivelor directe introduse conjuncţional din structuri conţinînd formativul *faptul*, vezi şi Maurice Gross, *Transformational analysis of French verbal constructions*, în Rapport T.D.A.P. University of Pennsylvania, 1967 (rhonotyp), capitol III, §2.2.1.

[12] Vezi Vasiliu — Golopenţia, *Sintaxa...*, p. 73—74, unde simbolul Interogaţiei totale apare sub dominanţa Adverbului propoziţional. Pentru semnificaţia simbolului AvP, cf. regula C_3 din aceeaşi lucrare, p. 71.

Structurile de adîncime din care se obţin completivele directe introduse prin *că* şi *să* sînt de tipul :

$$\ldots V^{\frown}\left[\left[\begin{array}{l}+\text{Nominal}\\ +\text{Indef.}\\ +\text{Abstract}\end{array}\right]^{\frown}\begin{Bmatrix}că\\ să\end{Bmatrix}^{\frown}\ldots\left[[-\text{Interogaţie}]\right]\langle\text{AvP}\rangle\ldots_{P_2}\right]_{\text{Ob. direct}}.$$

Le ilustrăm prin : *El afirmă faptul că ne-a văzut, El agreează faptul să se plimbe.*

3.2.4. Spre deosebire de *dacă*, în cazul căruia apariţia este univoc determinată, pe baza trăsăturilor semantice ale Nominalului Obiect direct şi pe baza unor caracteristici din P_2, ocurenţa lui *că* şi *să* nu se poate determina decît pînă la nivelul restricţiilor contextuale comune amîndurora. Pentru distincţia dintre *că* şi *să* nu este posibilă formularea unei reguli care să permită predictibilitatea numai a unuia dintre aceştia. Urmarea o constituie faptul că *dacă* lipseşte din subcategorizare, în locul lui apărînd trăsături de natură selecţională; în timp ce *că* şi *să* intervin nemijlocit în subcategorizarea Verbului.

3.2.5. Secvenţele de suprafaţă cu completivă directă introduse prin Relativ (pronume sau adverb) prezintă două situaţii dinstincte în ce priveşte modul de obţinere :

a) Construcţiilor de tipul *Am întrebat* $\begin{Bmatrix}\textit{unde ai plecat}\\ \textit{cu cine ai plecat}\end{Bmatrix}$ le corespunde în structura de adîncime transformandum-ul :

$$\ldots V^{\frown}\left[\text{Det}^{\frown}\left[\begin{array}{l}+\text{Nominal}\\ +\text{Indef}\\ +\text{Abstract}\end{array}\right]^{\frown}R^{\frown}\ldots\left[\left[\begin{array}{l}+\text{Interogaţie}\\ +\text{Indef.}\end{array}\right]\right]\langle Q\rangle\ldots_{P_2}\right]_{\text{Ob. direct}},$$

unde *Det* reprezintă articolul nehotărît, iar *Q* reprezintă orice constituent din P_2, în afara lui V — e vorba deci de o interogaţie parţială —. Pe lîngă trăsătura [+ Interogaţie], constituentul *Q* din P_2 se caracterizează şi prin marca [+ Indef.]. Exemplificăm prin secvenţele : *Am întrebat un fapt*$^{\frown}$R$^{\frown}$$\begin{Bmatrix}\textit{a plecat (undeva?)}\\ \textit{a plecat (cu cineva?)}\end{Bmatrix}$

Orice verb care satisface o construcţie relativă de tip (a) admite în mod obligatoriu ocurenţa în contextul [—— *dacă*]. De aceea, putem formula o regulă de redundanţă sintactică :

$$\text{RS} : V_{[\text{——dacă}]} \longrightarrow [\text{—— Rel (a)}],$$

unde am notat prin indicele aşezat la dreapta lui V caracteristica clasei de verbe de a tolera contextul [—— *dacă*], iar prin Rel (a) — o construcţie relativă de tip (a).

Regula de redundanţă formulată aici simplifică subcategorizarea, în sensul că dîndu-se regula de subcategorizare pentru *dacă* [13], nu este necesară o regulă specială pentru Relativele de tip (a).

b) Construcţiile de tipul *Ştiu* $\begin{Bmatrix}\textit{unde ai plecat}\\ \textit{cu cine ai plecat}\end{Bmatrix}$ presupun în struc-

[13] Vezi mai departe SC (8).

tura de adîncime transformandum-ul :

$$\ldots V^\frown \underbrace{\begin{bmatrix} +\ \text{Nominal} \\ +\ \text{Indef.} \\ -\ \text{Abstract} \\ +\ \text{Marcă circ.} \end{bmatrix}^\frown \text{Art}}_{\text{Ob. direct}} {}^\frown R^\frown P_2, \text{ în cazul}$$

unui Relativ adverbial, și transformandum-ul :

$$\ldots V^\frown \underbrace{\begin{bmatrix} +\text{Nominal} \\ +\text{Indef.} \\ -\text{Abstract} \\ -\text{Marcă circ.} \end{bmatrix}^\frown \text{Art.}}_{\text{Ob. direct}} {}^\frown R^\frown P_2, \text{ în cazul}$$

unui Relativ pronominal. În ambele structuri, *Art* notează articolul hotărît.

Dacă Relativul adverbial este *unde*, structura de adîncime are forma :

$$\ldots V^\frown \underbrace{\begin{bmatrix} +\ \text{Nominal} \\ +\ \text{Indef.} \\ -\ \text{Abstract} \\ +\ \text{Loc} \end{bmatrix}^\frown \text{Art}}_{\text{Ob. direct}} {}^\frown \textit{unde}^\frown P_2,$$

pe care o exemplificăm prin : *Știu locul unde ai plecat în locul* [14].

Pentru Relativul adverbial *cînd*, structura de adîncime este :

$$\ldots V^\frown \underbrace{\begin{bmatrix} +\ \text{Nominal} \\ +\ \text{Indef.} \\ -\ \text{Abstract} \\ +\ \text{Timp} \end{bmatrix}^\frown \text{Art}}_{\text{Ob. direct}} {}^\frown \textit{cînd}^\frown P_2,$$

reprezentată prin secvența *Știu momentul cînd ai plecat în momentul.*

Pentru Relativul adverbial *cum*, structura de adîncime este :

$$\ldots V^\frown \underbrace{\begin{bmatrix} +\ \text{Nominal} \\ +\ \text{Indef.} \\ -\ \text{Abstract} \\ +\ \text{Mod} \end{bmatrix}^\frown \text{Art}}_{\text{Ob. direct}} {}^\frown \textit{cum}^\frown P_2,$$

[14] Reluarea nominalului *locul* în subordonata relativă se explică prin aceea că secvența este supusă mai întîi unei transformări de relativizare și numai după aceea are loc transformarea de suprimare a Nominalului obiect direct. Pentru transformarea de relativizare, cf. Vasiliu — Golopenția, *Sintaxa...*, p. 199. Prin urmare, secvența suferă două transformări succesive : *Știu locul unde ai plecat în locul* ⇒ *Știu locul unde ai plecat* ⇒ *Știu unde ai plecat.*

pe care o ilustrăm prin *Știu felul cum ai procedat în felul*[15].

Relativului adverbial *cît* îi corespunde structura de adîncime:

$$\ldots V^\frown \left[\begin{bmatrix} +\text{Nominal} \\ +\text{Indef.} \\ -\text{Abstract} \\ +\text{Cantitate} \end{bmatrix} {}^\frown\text{Art} \right]_{\text{Ob. direct}} {}^\frown \textit{cît}^\frown P_2,$$

reprezentată prin secvența *Știu cantitatea cît ai lucrat cantitatea.*

Pentru secvențele de suprafață cuprinzînd Relativ pronominal distingem două structuri de adîncime:

$$\ldots V^\frown \left[\begin{bmatrix} +\text{Nominal} \\ +\text{Indef.} \\ -\text{Abstract} \\ -\text{Marcă circ.} \\ +\text{Uman} \end{bmatrix} {}^\frown\text{Art} \right]_{\text{Ob. direct}} {}^\frown \textit{cine}^\frown P_2,$$

ilustrată prin *Știu persoana cine a intrat persoana*[16],

$$\text{și}\ldots V^\frown \left[\begin{bmatrix} +\text{Nominal} \\ +\text{Indef.} \\ -\text{Abstract} \\ -\text{Marcă circ.} \\ -\text{Animat} \end{bmatrix} {}^\frown\text{Art} \right]_{\text{Ob. direct}} {}^\frown \begin{Bmatrix} \textit{ce} \\ \textit{ceea ce} \end{Bmatrix} {}^\frown P_2,$$

ilustrată prin *Știu obiectul ce ai mîncat obiectul.*

Construcțiile discutate sub (a) se disting de construcțiile de tip (b) prin:

— în structura de adîncime (a) apare setul de mărci $\begin{bmatrix} +\text{Interogație} \\ +\text{Indef.} \end{bmatrix}$ pentru unul din constituenții lui P_2, trăsături care lipsesc din (b);

— în structura de adîncime (a) apare ca marcă a Nominalului obiect direct trăsătura [+ Abstract], în timp ce în structura de adîncime (b) același Nominal se caracterizează prin [—Abstract];

— în structura de adîncime (b) apar trăsături suplimentare în caracterizarea Nominalului obiect direct: [+ Marcă circumstanțială], [+Loc], [+ Mod], [+ Timp], [+ Cantitate], [+ Uman], [— Animat], trăsături care lipsesc din (a);

---

[15] Pentru generarea completivei directe introduse prin adverbialul *cum* (ex. *Văd cum vine mașina, Aud cum vine mașina*), vezi și articolul Mariei Manoliu Manea, *„Accusativus cum infinitivo" dans les langues romanes*, în CLTA VI, p. 129, în care autoarea propune o structură de adîncime conținînd în mod necesar formativul *modul* (ex. *Văd modul în care pomii înfloresc* ⇒ *Văd cum pomii înfloresc*).

[16] Din secvențele în care Obiectul direct prezintă trăsătura [+ Uman] se obțin două secvențe de suprafață: (1) *Știu pe cine trebuia (să vină)* și (2) *Știu* $\begin{Bmatrix} \textit{cine a intrat} \\ \textit{cu cine ai venit} \end{Bmatrix}$. În (1), transformarea de suprimare vizează numai suprimarea Nominalului, în timp ce în (2), transformarea vizează suprimarea grupării *pe*⁀Nominal. Pentru o prezentare mai simplificată, n-am inclus în structura de adîncime pe *pe*, marca Obiectului direct. Dar, acest *pe* este obligatoriu în structura de adîncime pentru orice verb tranzitiv (cf. Vasiliu — Golopenția, *Sintaxa*..., p. 308).

— în structura de adîncime (b), Nominalul este ocurent în contextul [—— Art], semnificînd articolul hotărît, faţă de Nominalul din (a) care apare în contextul [Det ——], semnificînd articolul nehotărît. Aşa se explică faptul că în (b), spre deosebire de (a), deşi Nominalul este indefinit, el vizează persoane sau obiecte cunoscute vorbitorului: *Ştiu locul...*, *ştiu persoana...* — e vorba de un loc determinat, de o persoană determinată —. Se deduce de aici că, sub raportul nedefinirii, este mai ridicat gradul de nedefinire din (a) faţă de (b).

4. Potrivit trăsăturilor selecţionale stabilite şi justificate prin operaţiile de sub **3.1.** şi **3.2.**, Verbul se subcategorizează după cum urmează:

4.1. $SC_{(2)}: V \rightarrow \begin{bmatrix} +V \\ \alpha\ \text{Animat}_{/\alpha}[\text{——} \langle\text{Animat}\rangle_{\text{Ob. direct}}] \end{bmatrix}$

$SC_{(2)}$ distinge clasele de verbe:

A. $\begin{bmatrix} +V \\ +[\text{——}\langle\text{Animat}\rangle_{\text{Ob. direct}}] \end{bmatrix}$, *B.* $\begin{bmatrix} +V \\ -[\text{——}\langle\text{Animat}\rangle_{\text{Ob. direct}}] \end{bmatrix}$,

C. $\begin{bmatrix} +V \\ \pm[\text{——}\langle\text{Animat}\rangle_{\text{Ob. direct}}] \end{bmatrix}$

Exemple.

(A): a invita, a jigni, a linguşi, a nedreptăţi, a ocărî, a răsfăţa.

(B): a actualiza, a adnota, a afîna, a agonisi, a ajusta, a amenaja, a amortiza, a apreta, a ara.

(C): a căra, a căuta, a combate, a confunda, a critica, a demasca, a evita, a găsi, a imita.

4.2. $SC_{(3)}: V \rightarrow \begin{bmatrix} +V \\ \alpha\ \text{Uman}_{/\alpha}[\text{——} \langle\text{Uman}\rangle_{\text{Ob. direct.}}] \end{bmatrix}$

Clasele de verbe obţinute prin această regulă sînt:

A. $\begin{bmatrix} +V \\ +[\text{——}\langle\text{Uman}\rangle_{\text{Ob. direct}}] \end{bmatrix}$, *B.* $\begin{bmatrix} +V \\ -[\text{——}\langle\text{Uman}\rangle_{\text{Ob. direct}}] \end{bmatrix}$,

C. $\begin{bmatrix} +V \\ \pm[\text{——}\langle\text{Uman}\rangle_{\text{Ob. direct}}] \end{bmatrix}$.

Exemple.

(A): a admonesta, a alfabetiza, a ambiţiona, a amnistia, a apostrofa, a aresta, a calomnia, a deporta.

(B): a adăpa, a asmuţi, a ierna „a adăposti (mai ales oile) în timpul iernii", a paşte „a păzi animalele la păşune", a potcovi.

(C): a chema, a striga, a chinui, a întărîta, a ucide, a răni.

4.3. $SC_{(4)}: V \rightarrow \begin{bmatrix} +V \\ +[\text{——}\langle\text{Uman}\rangle_{\text{Ob. direct}}] \\ \alpha\ \text{Ob. secundar}_{/\alpha}[\text{——Ob. secundar}] \end{bmatrix}$

iar clasele obţinute sînt :

$$A.\begin{bmatrix} + \text{V} \\ + [\text{—} \langle\text{Uman}\rangle_{\text{Ob. direct}}] \\ + [\text{— Ob. secundar}] \end{bmatrix}, \quad B.\begin{bmatrix} + \text{V} \\ + [\text{—} \langle\text{Uman}\rangle_{\text{Ob. direct}}] \\ - [\text{— Ob. secundar}] \end{bmatrix},$$

$$C.\begin{bmatrix} + \text{V} \\ + [\text{—} \langle\text{Uman}\rangle_{\text{Ob. direct}}] \\ \pm [\text{— Ob. secundar}] \end{bmatrix}$$

Ultima clasă de verbe are în vedere situaţiile de variaţie liberă manifestate în cadrul trăsăturii $+$ [—Ob. secundar]. Detaliind trăsătura $\pm$ [— Ob. secundar], obţinem

$$\begin{bmatrix} + \text{V} \\ + [\text{—} \langle\text{Uman}\rangle_{\text{Ob. direct}}] \\ + \begin{Bmatrix} \text{— Ob. secundar} \\ \text{— G Prep} \end{Bmatrix} \end{bmatrix}, \text{ unde paranteza}$$

acoladă indică posibilitatea selectării, la alegere, a unuia dintre cele două contexte: [— Ob. secundar] sau [— G Prep]. Ilustrăm acest simbol complex prin: *El m-a hotărît (ceva // ~la ceva)*.

4.4. $\text{SC}_{(5)} : \text{V} \rightarrow \begin{bmatrix} + \text{V} \\ \alpha\ \text{Indef.}/_{\alpha}[\text{—} \langle\text{Indef.}\rangle_{\text{Ob. direct}}] \end{bmatrix},$

regulă din care se obţin clasele de verbe:

$$A.\begin{bmatrix} + \text{V} \\ + [\text{—} \langle\text{Indef.}\rangle_{\text{Ob. direct}}] \end{bmatrix} \quad B.\begin{bmatrix} + \text{V} \\ - [\text{—} \langle\text{Indef.}\rangle_{\text{Ob. direct}}] \end{bmatrix},$$

$$C.\begin{bmatrix} + \text{V} \\ \pm [\text{—} \langle\text{Indef.}\rangle_{\text{Ob. direct}}] \end{bmatrix}$$

Exemple.

(A): a adeveri, a considera, a deduce, a nega, a tăgădui.

(B): a arbora, a-şi asuma, a cartografia, a decerna.

(C): a citi, a cînta, a cîntări, a crede, a lucra.

4.5. $\text{SC}_{(6)}$ [17] $: \text{V} \rightarrow \begin{bmatrix} + \text{V} \\ + [\text{—} \langle\text{Indef}\rangle.\ \text{Ob. direct}] \\ \alpha\ \text{Ob. suprimabil} \end{bmatrix}.$

---

[17] Începînd cu regula $\text{SC}_{(6)}$, vom introduce şi alte detalii decît cele date pentru regulile $\text{SC}_{(2)} - \text{SC}_{(5)}$, unde, pentru simplificare, am indicat numai regulile de subcategorizare şi clasele de verbe obţinute pe baza acestora.

Pe baza regulii $SC_{(6)}$, se stabilesc clasele :

$$A. \begin{bmatrix} +\text{V} \\ +[\text{——} \langle\text{Indef.}\rangle_{\text{Ob. direct}}] \\ +\text{Ob. suprimabil} \end{bmatrix} \text{ şi } B. \begin{bmatrix} +\text{V} \\ +\text{——}\langle\text{Indef.}\rangle_{\text{Ob. direct}}] \\ -\text{Ob. suprimabil} \end{bmatrix}.$$

$SC_{(6)}$ arată că nu orice verb tranzitiv al cărui Obiect direct este caracterizat prin [+ Indef.] permite aplicarea transformării de suprimare a Obiectului. Verbele *a accepta, a lucra, a cînta, a aştepta, a mînca, a citi, a scrie, a iubi, a urî*, faţă de verbele *a adăuga, a adora, a agrea, a atesta, a planifica, a preconiza, a prefera* se deosebesc prin opoziţia [+ Ob. suprimabil]/[—Ob. suprimabil], deşi ambele clase admit Obiect direct caracterizat prin [+ Indef.].

În $SC_{(6)}$ relevantă pentru subcategorizare este o indicaţie de cu totul altă natură decît cele avute în vedere în regulile anterioare şi anume : admisibilitatea sau nonadmisibilitatea unei transformări. Faţă de celelalte reguli, care sînt reguli de subcategorizare contextuală, $SC_{(6)}$ este o regulă de subcategorizare noncontextuală.

$$\textbf{4.6. } SC_{(7)} : \text{V} \rightarrow \begin{bmatrix} +\text{V} \\ +[\text{——} \langle\text{Indef.}\rangle_{\text{Ob. direct}}] \\ \alpha\ \text{Abstract}/_{\alpha}\ [\text{——}\langle\text{Abstract}\rangle_{\text{Ob. direct}}] \end{bmatrix}$$

Clasele de verbe sînt :

$$A. \begin{bmatrix} +\text{V} \\ +[\text{——} \langle\text{Indef.}\rangle_{\text{Ob. direct}}] \\ +[\text{——} \langle\text{Abstract}\rangle_{\text{Ob. direct}}] \end{bmatrix}, \quad B. \begin{bmatrix} +\text{V} \\ +[\text{——} \langle\text{Indef.}\rangle_{\text{Ob. direct.}}] \\ -[\text{——} \langle\text{Abstract}\rangle_{\text{Ob. direct}}] \end{bmatrix}$$

$$C. \begin{bmatrix} +\text{V} \\ +[\text{——} \langle\text{Indef.}\rangle_{\text{Ob. direct}}] \\ \pm[\text{——} \langle\text{Abstract}\rangle_{\text{Ob. direct}}] \end{bmatrix}.$$

Prima clasă de verbe grupează verbele tranzitive care admit completive directe introduse prin *că, să* sau *dacă*, deci introduse conjuncţional. Clasa a doua de verbe grupează verbele tranzitive care admit completive directe relative — de tip b —, iar clasa a treia de verbe are în vedere verbele care admit atît completive directe conjuncţionale, cît şi completive directe relative de tip b.

Notă [18]. Dintre seturile de trăsături definitorii pentru cele trei clase de verbe numai setul de trăsături $\begin{bmatrix} +\text{Indef.} \\ +\text{Abstract} \end{bmatrix}$, definind verbele ocurente într-unul din contextele [— *că*], [— *să*] sau [— *dacă*],

[18] Introducem sub *notă* observaţii care depăşesc subcategorizarea propriu-zisă, dar care depind de ea. Vom include aici observaţii privind stabilirea inventarului de formativi, precum şi unele informaţii de natură semantică pe care ni le furnizează elaborarea detaliată a componentului sintactic.

are valoare distinctivă în stabilirea inventarului de formativi [19], ca în exemplele :

El *apreciază* — a) {oamenii / produsele} „a preţui la justa valoare"
b) {faptul / că n-am muncit destul} „a socoti, a considera"

El *aude* — a) {pe Ion / zgomote} „a percepe cu ajutorul auzului"
b) {faptul / că Ion a plecat} „a afla"

El *proiectează* — a) {o construcţie / un film / o imagine (în oglindă)}
b) {faptul / să plece} „a plănui, a pune la cale"

Pentru alte verbe, prezenţa aceloraşi trăsături este nerelevantă în operaţia de stabilire a formativilor verbali. Exemple :

El adoră — {un copil / marea} {faptul / să meargă la mare}

El *aşteaptă* — {pe Ion / o scrisoare} {faptul / să primească un răspuns [20].}

---

[19] Stabilirea inventarului de formativi lexicali, deci a unităţilor lexico-sintactice distincte, reprezentînd articole (înregistrări) distincte în lexicon, este o operaţie deosebită de operaţia de subcategorizare, dar care se efectuează în funcţie de inventarul de trăsături sintactice şi selecţionale relevante în subcategorizare.

Subliniem faptul că în stabilirea verbelor — unităţi lexico-sintactice distincte —, pe lîngă inventarul de trăsături sintactice şi selecţionate stabilit prin subcategorizarea strictă şi selecţională a Verbului, intervine un inventar de trăsături semantice proprii (inerente) Verbului, evidenţiat printr-o operaţie de subcategorizare noncontextuală a Verbului. Introducem aici un punct de vedere diferit de cel al lui N. Chomsky, care consideră că numai Numele cunoaşte o subcategorizare noncontextuală, în funcţie de trăsături semantice inerente.

Punctul nostru de vedere concordă cu cel exprimat de Vasiliu — Golopenţia, *Sintaxa*..., p. 107.

[20] Se observă că sensul verbului rămîne acelaşi şi pentru Obiectul direct *faptul*, caracterizat prin $\begin{bmatrix} + \text{Indef.} \\ + \text{Abstract} \end{bmatrix}$, şi pentru un Obiect direct caracterizat prin $\begin{bmatrix} - \text{Indef.} \\ - \text{Abstract} \end{bmatrix}$, spre deosebire de primele exemple (*a aprecia, a auzi, a proiecta*), unde sensul verbului se schimbă în funcţie de setul de trăsături semantice caracterizînd Obiectul direct.

Se deduce de aici că pentru primele verbe, trăsăturile $\begin{bmatrix} + \text{Indef.} \\ + \text{Abstract} \end{bmatrix}$ ale obiectului direct sînt transferabile asupra verbului, în timp ce pentru ultimele, aceleași trăsături rămîn exterioare verbului.

4.7.

$$SC_{(8)} : V \rightarrow \begin{bmatrix} + V \\ + \begin{bmatrix} \text{—} \left\{ \begin{matrix} \text{Indef.} \\ \text{Abstract} \end{matrix} \right\} \frown \text{Ob. direct} \end{bmatrix} \\ \alpha \text{ Interogație} \; / \; \alpha \begin{bmatrix} \text{—} \, \{\text{Interogație}\} \\ \{\text{Av P}\} \\ \ldots P_2 \end{bmatrix} \end{bmatrix}$$

iar clasele de verbe obținute sînt :

A.

$$\begin{bmatrix} + V \\ + \begin{bmatrix} \text{—} \left\{ \begin{matrix} \text{Indef.} \\ \text{Abstract} \end{matrix} \right\} \frown \text{Ob. direct} \end{bmatrix} \\ + \begin{bmatrix} \text{—} \, \{\text{Interogație}\} \\ \{\text{Av P}\} \\ \ldots P_2 \end{bmatrix} \end{bmatrix}$$

B.

$$\begin{bmatrix} + V \\ + \begin{bmatrix} \text{—} \left\{ \begin{matrix} \text{Indef.} \\ \text{Abstract} \end{matrix} \right\} \frown \text{Ob. direct} \end{bmatrix} \\ - \begin{bmatrix} \text{—} \, \{\text{Interogație}\} \\ \{\text{Av P}\} \\ \ldots P_2 \end{bmatrix} \end{bmatrix}$$

C.

$$\begin{bmatrix} + V \\ + \begin{bmatrix} \text{—} \left\{ \begin{matrix} \text{Indef.} \\ \text{Abstract} \end{matrix} \right\} \frown \text{Ob. direct} \end{bmatrix} \\ \pm \begin{bmatrix} \text{—} \, \{\text{Interogație}\} \\ \{\text{Av P}\} \\ \ldots P_2 \end{bmatrix} \end{bmatrix}$$

Prima clasă de verbe are în vedere verbele tranzitive care admit pe *dacă* și nu admit pe *că* și *să* : *a analiza, a ancheta, a cerceta, a cenzura, a controla, a examina, a încerca, a întreba, a proba, a verifica* (ex. *El analizează dacă ...*, dar * *El analizează că (să) ...*)

Clasa a doua de verbe grupează verbele care nu admit pe *dacă*, dar admit pe *că* și *să* : *a accepta, a admite, a afirma, a adora, a agrea, a aștepta* (ex. *El afirmă că...*, dar **El afirmă dacă...*).

Clasa a treia de verbe cuprinde verbe care admit completive directe introduse atît prin *dacă*, cît şi prin *că* sau *să* (ex.: *El apreciază* {*că mărfurile sînt bune* / *dacă mărfurile sînt bune*}, *El a calculat* {*că pot ajunge pînă seara* / *dacă pot ajunge pînă seara*}).

Notă. Pentru ultima clasă de verbe, contextul [— *dacă*] este nesemnificativ în operaţia de distingere a formativilor verbali. În cazul altor verbe, acelaşi context determină distingerea a două unităţi lexico-sintactice, ca în exemplele:

El *caută*
- a) |să|-i intre în voie „a urmări să ..."
- b) |dacă| pacea s-a încheiat atunci „a încerca să afle"

El *încearcă*
- a) |să| fugă „a căuta să ..."
- b) |dacă| apa este caldă „a verifica, a proba"

El *urmăreşte*
- a) |să| fugă „a avea drept scop..."
- b) |dacă| soluţia este corectă „a studia, a examina"

Pentru verbele care tolerează atît pe *dacă* cît şi pe *că* sau *să*, modificîndu-se însă sensul verbului, construcţia cu *dacă* implică transferul semantic al trăsăturii [+ Interogaţie] asupra verbului.

În cazul verbelor care admit pe *dacă*, dar şi pe *că* sau *să*, fără să se producă vreo modificare în semantica verbului, determinantul rămîne, sub raport semantic, exterior verbului.

În cazul verbelor *a analiza, a cerceta, a controla*, deci verbe ocurente numai în contextul [— *dacă*], trăsătura [+ Interogaţie] se înregistrează de două ori: în configuraţia semantică a acestor verbe, ca marcă semantică proprie, şi în P_2, ca marcă semantică redundantă.

Formativii din clasa a treia, cărora le corespunde simbolul complex

$$\begin{bmatrix} +\ V \\ +\ \begin{bmatrix} ___ \begin{Bmatrix} \text{Indef.} \\ \text{Abstract} \end{Bmatrix} \\ ___ \qquad \text{Ob. direct} \end{bmatrix} \\ \pm\ \begin{bmatrix} ___ \begin{Bmatrix} \text{Interogaţie} \end{Bmatrix} \\ \qquad \begin{Bmatrix} \text{Av P} \end{Bmatrix} \\ \qquad \ldots P_2 \end{bmatrix} \end{bmatrix}$$

pot fi supuși unei noi subcategorizări, după cum ocurența în contextul [— *dacă*] cere sau nu și alte restricții contextuale în afara acelora cuprinse în $SC_{(8)}$. Pentru verbe ca *a aprecia, a calcula* nu se înregistrează nici o restricție contextuală în afara acelora deja formulate. Pentru verbe ca *a ști, a afla, a spune, a adăuga, a aminti, a mărturisi* etc., secvențele *El ne va spune dacă se mai întoarce, El n-a spus dacă se mai întoarce* sînt marcate, în timp ce secvența * *El a spus dacă se mai întoarce* este nemarcată. În cazul ultimelor verbe, mărcile

$$\left|\begin{bmatrix} +\text{Afirmativ} \\ +\text{Trecut} \end{bmatrix}\right|_{V} \quad \text{nu tolerează trăsătura} \quad \left|[+\text{Interogație}]\right|_{\left|\text{Av P}\right| \ldots P_2}$$

Notă. Se deduce de aici că în absența uneia din trăsăturile [+Afirmativ], [+ Trecut] sau a amîndurora, funcționează o regulă de transfer semantic cu direcția $P_2 \rightarrow V$, prin care trăsătura [+ Interogație] este transferată asupra verbului, regulă care se blochează în prezența setului de trăsături $\left|\begin{bmatrix} +\text{Afirmativ} \\ +\text{Trecut} \end{bmatrix}\right|_{V}$. Există deci o trăsătură în configurația semantică a acestor verbe care, integrînd sensurile $\left|\begin{bmatrix} +\text{Afirmativ} \\ +\text{Trecut} \end{bmatrix}\right|$, ajunge netolerantă față de trăsătura [+ Interogație].

4.8. $SC_{(9)} : V \rightarrow \begin{bmatrix} +\ \text{V} \\ + \begin{bmatrix} \frac{\quad}{\quad} \left|\begin{matrix}\text{Indef.} \\ \text{Abstract}\end{matrix}\right| \text{ Ob. direct} \end{bmatrix} \\ - \begin{bmatrix} \text{——} \left|\text{Interogație}\right|_{\left|\text{Av P}\right| \ldots P_2} \end{bmatrix} \\ + \begin{Bmatrix} \text{——}\ \textit{că} \\ \text{——}\ \textit{să} \end{Bmatrix} \end{bmatrix}$

care asigură partiţia clasei verbului în :

$$A.\ \left[\begin{array}{l} +\ \mathrm{V} \\ +\left[\begin{array}{l} \begin{array}{l}\rule{1.5cm}{0.4pt}\\ \rule{1.5cm}{0.4pt}\end{array} \left\{\begin{array}{l}\text{Indef.}\\ \text{Abstract}\end{array}\right\} \\ \qquad\qquad\qquad \text{Ob. direct}\end{array}\right] \\ -\left[\begin{array}{l} \rule{1.5cm}{0.4pt}\ \left\{\text{Interogaţie}\right\} \\ \qquad\qquad\quad \left\{\text{Av P}\right\} \\ \qquad\qquad\qquad\qquad \ldots\ \mathrm{P}_2 \end{array}\right] \\ +\left[\ \rule{1.5cm}{0.4pt}\ \textit{că}\ \right] \end{array}\right],$$

$$B.\ \left[\begin{array}{l} +\ \mathrm{V} \\ +\left[\begin{array}{l} \begin{array}{l}\rule{1.5cm}{0.4pt}\\ \rule{1.5cm}{0.4pt}\end{array} \left\{\begin{array}{l}\text{Indef.}\\ \text{Abstract}\end{array}\right\} \\ \qquad\qquad\qquad \text{Ob. direct}\end{array}\right] \\ +\left[\begin{array}{l} \rule{1.5cm}{0.4pt}\ \left\{\text{Interogaţie}\right\} \\ \qquad\qquad\quad \left\{\text{Av P}\right\} \\ \qquad\qquad\qquad\qquad \ldots\ \mathrm{P}_2 \end{array}\right] \\ +\left[\ \rule{1.5cm}{0.4pt}\ \textit{să}\ \right] \end{array}\right],$$

$$C.\ \left[\begin{array}{l} +\ \mathrm{V} \\ +\left[\begin{array}{l} \begin{array}{l}\rule{1.5cm}{0.4pt}\\ \rule{1.5cm}{0.4pt}\end{array} \left\{\begin{array}{l}\text{Indef.}\\ \text{Abstract}\end{array}\right\} \\ \qquad\qquad\qquad \text{Ob. direct}\end{array}\right] \\ -\left[\begin{array}{l} \rule{1.5cm}{0.4pt}\ \left\{\text{Interogaţie}\right\} \\ \qquad\qquad\quad \left\{\text{Av P}\right\} \\ \qquad\qquad\qquad\qquad \ldots\ \mathrm{P}_2 \end{array}\right] \\ +\left[\begin{array}{l} \rule{1.5cm}{0.4pt}\ \textit{că} \\ \rule{1.5cm}{0.4pt}\ \textit{să} \end{array}\right] \end{array}\right],$$

Primul set de trăsături are în vedere verbele tranzitive care admit completive directe introductive prin *că* : *El adevereşte că...*, *El afirmă*

că ..., *El află că*..., *El arată că* ..., *El ascunde că*..., *El aude că* ..., *El a povestit că* ..., *El presimte că* ..., *El pretextează că* ... etc.

Al doilea set de trăsături are în vedere verbele tranzitive care admit completive directe introduse prin *să* : *El adoră să* .... *El agreează să* ..., *El a aranjat să* ..., *El aşteaptă să* ... *El permite să* ..., *El a plănuit să* ... *El a poruncit să* ..., *El preferă să* ... etc.

Ultima clasă de verbe grupează verbele tranzitive ocurente atît în contextul [— *că*], cît şi în contextul [— să]: *El accentuează* {*că vom pleca mai devreme* / *să plecăm mai devreme*}, *El a adăugat* {*că venim toţi* / *să venim toţi*}, *El ne-a amintit* {*că lucrarea trebuie terminată* / *să terminăm lucrarea*} etc.

Notă. Pentru verbele din ultima clasă, opoziţie *că* / *să* este nerelevantă în stabilirea inventarului de formativi, în sensul că ocurenţa succesivă în contextul [— *că*] sau [— *să*] nu determină evidenţierea a doi formativi lexicali distincţi, neatrăgînd nici o modificare în configuraţia semantică a verbului.

În alte cazuri, selectarea succesivă a contextelor [— *că*] şi [— *să*] determină distingerea a doi formativi verbali, fiecare dintre aceştia avînd o configuraţie semantică proprie :

El *acceptă*
- a) |să| plec
  „a primi, a-şi da consimţămîntul, în aşa fel că relizarea unei acţiuni sau a unei situaţii depinde de consimţămîntul agentului"
- b) |că| sînt inteligent
  „a fi de acord cu un anumit fapt care se realizează indiferent de voinţa agentului"

El *admite*
- a) |să| plec
  „a da voie, a îngădui"
- b) |că| sînt ocupat
  „a fi provizoriu de acord"

El *presupune* — |că| furtul s-a produs ieri
„a crede, a bănui"

Meseria (aceasta) *presupune* — |să| ai simţ de răspundere
"a cere"

El *pretinde*
- a) |că| nu mă pricep la politică
  „a susţine, a afirma"
- b) |să|-i dau bani
  „a cere"

Cum *că* şi *să* sînt asemantici, pentru explicarea diferenţei semantice dintre cei doi formativi, nu poate fi adus în discuţie transferul semantic C → V, ci e necesară acceptarea unor mărci semantice

distincte pentru fiecare formativ, care, într-un caz, impune selectarea lui *că*, iar în celălalt, selectarea lui *să*.

$$4.9.\ SC_{(10)} : V \rightarrow \begin{bmatrix} +V \\ + \begin{bmatrix} \text{——} \langle \text{Indef} \rangle \\ \text{Ob. direct} \end{bmatrix} \\ - \begin{bmatrix} \text{——} \langle \text{Abstract} \rangle \\ \text{Ob. direct} \end{bmatrix} \\ \alpha\ \text{Marcă circ.} / \alpha \begin{bmatrix} \text{——} \langle \text{Marcă circ.} \rangle \\ \text{Ob. direct} \end{bmatrix} \end{bmatrix}$$

$$4.10.\ SC_{(11)} : V \rightarrow \begin{bmatrix} +V \\ + \begin{bmatrix} \text{——} \langle \text{Indef.} \rangle \\ \text{Ob. direct} \end{bmatrix} \\ - \begin{bmatrix} \text{——} \langle \text{Abstract} \rangle \\ \text{Ob. direct} \end{bmatrix} \\ + \left\{ \begin{matrix} \text{——} \\ \text{——} \\ \text{——} \\ \text{——} \end{matrix} \left\langle \left\{ \begin{matrix} \text{Loc} \\ \text{Timp} \\ \text{Mod} \\ \text{Cantitate} \end{matrix} \right\} \right\rangle \text{Ob. direct} \right\} \end{bmatrix}$$

$$4.11.\ SC_{(12)} : V \rightarrow \begin{bmatrix} +V \\ + \begin{bmatrix} \text{——} \langle \text{Indef.} \rangle \\ \text{Ob. direct} \end{bmatrix} \\ \begin{bmatrix} \text{——} \langle \text{Abstract]} \rangle \\ \text{Ob. direct} \end{bmatrix} \\ - \begin{bmatrix} \text{——} \langle \text{Marcă circ.} \rangle \\ \text{Ob. direct} \end{bmatrix} \\ \alpha\ \text{Uman} / \alpha \begin{bmatrix} \text{——} \langle \text{Uman} \rangle \\ \text{Ob. direct} \end{bmatrix} \end{bmatrix}$$

Examinarea claselor de verbe obținute prin regulile $SC_{(10)} - SC_{(12)}$ arată că singura clasă care cuprinde formativi distincți față de celelalte este clasa caracterizată prin :

$$\begin{bmatrix} +\ \mathrm{V} \\ +\left[\langle \mathrm{Indef.}\rangle_{\mathrm{Ob.\ direct}}\right] \\ -\left[\text{———}\ \langle \mathrm{Abstract}\rangle_{\mathrm{Ob.\ direct}}\right] \\ +\left[\text{———}\ \langle \mathrm{Mod}\rangle_{\mathrm{Ob.\ direct}}\right] \end{bmatrix}$$

. Exemple : *El mi-a descris* (*modul*) *cum se vînează*, *El a inventat* (*modul*) *cum se fabrică praful de pușcă*, *El ascultă* (*modul*) *cum cade ploaia*, *El privește* (*modul*) *cum curge apa*. Aceste verbe nu admit construcția cu celelalte relative : * *El ascultă unde cade ploaia*, * *El a inventat cînd se vînează*.

Față de această clasă de verbe, celelalte clase — care selectează alte Relative adverbiale decît *cum* — cuprind același inventar de formativi. De aceea, nu e posibilă o subcategorizare avînd în vedere separat contextele [— *cînd*], [— *unde*], [— *cît*].

Notă. Pe baza setului de trăsături $\left\langle\begin{bmatrix} +\ \mathrm{Indef.} \\ -\ \mathrm{Abstract} \\ +\ \mathrm{Mod} \end{bmatrix}\right\rangle_{\mathrm{Ob.\ direct}}$, e posibilă distingerea formativilor verbali, situație pe care o înregistrăm și în interiorul aceleiași reprezentări fonologice :

El *a inventat*
— a) (modul) [cum] se fabrică acest produs
„a descoperi"
— b) (faptul) [că] m-a întîlnit
„a scorni pe socoteala cuiva"

În acest caz, printr-o regulă de transfer semantic, setul de trăsături în discuție este transferat asupra verbului. Pentru celelalte verbe (*a descrie*, *a asculta*, *a privi*), în cazul cărora singura construcție admisă este construcția completivelor cu *cum*, același set de trăsături aparține configurației semantice proprii verbului, prezența lor și la Nominal fiind un fapt semantic redundant.

Februarie 1970

Facultatea de limba și literatura română,
București, Str. Ed. Quinet 7

RELAȚIA HOMOSINTAGMATICĂ DE COEZIUNE

DE

PETRU E. ZUGUN

1.1. Demonstrarea posibilității și necesității segmentării enunțurilor și a tuturor formelor flexionare ale cuvintelor în unități (numite, obișnuit, morfeme) care, în principiu, au, fiecare, o funcție unică, specifică, constituie nu numai realizarea principală a lingvisticii structurale, ci și baza tuturor considerațiilor ei esențiale privind limba.

1.2.1. Din observația că, în fiecare din formele flexionare ale aceluiași cuvînt, unul și același morfem indică, în principiu, un singur sens, fie lexical, fie gramatical, se desprinde concluzia că morfemele se află, datorită funcțiilor specifice pe care le îndeplinesc, în raport sintagmatic de opoziție [1] sau „de contrast" [2]. Acest raport se bazează pe alomorfele unor morfeme deosebite.

Într-o formă ca *văzurăm*, radicalul *văz-* indică sensul lexical, sufixul gramatical *-u-* marchează perfectul, desinența *-ră-* arată pluralul (apare numai la plural) și desinența *-m* specifică persoana întîi.

1.2.2. Raportul paradigmatic [3] de opoziție, sau de comutare, se bazează pe alomorfele aceluiași morfem. Marcînd moduri deosebite sufixele modale *-înd* (din gerunziul *văzînd*), *-t* (din participiul *văzut*) și *-ea* (din infinitivul *vedea*) se află în raport paradigmatic de comutare.

2.1.1. Există, însă, și situații cînd unul și același morfem, îndeplinește, concomitent, două sau mai multe funcții, marcînd cîte un termen al opoziției interne a două sau mai multe categorii gramaticale. O asemenea situație este numită de Martinet *amalgam* [4].

2.1.2. Credem că, în limba română, amalgamul este întîlnit în trei situații : a) cînd nu corespunde un morfem specific fiecărei categorii gramaticale ce trebuie exprimată într-o formă din flexiunea unui cuvînt.

---

[1] Vezi Ferdinand de Saussure, *Cours de Linguistique Générale*, Paris, 1922, p. 170–171.

[2] André Martinet, *Élements de linguistique générale*, Paris, 1966, p. 1–20.

[3] Vezi Ferdinand de Saussure, *op. cit.*, p. 171.

[4] În André Martinet, *op. cit.*, la p. 98, unde este dat exemplul *malorum* și se constată că, aici, „des signifiants différents sont *amalgamés*" pentru că se face segmentarea, normală, *mal-orum* „sans qu'on puisse préciser ce qui correspond au génitif et ce qui correspond au pluriel".

Într-un asemenea caz, un morfem exprimă nu numai categoria gramaticală inclusă (la verb, de exemplu, includerea, progresivă după mărimea sferei paradigmatice, este : persoană — număr — timp — mod — diateză), ci şi pe cea imediat următoare, care include. Exemplu : *-m* din *fugisem* exprimă şi persoana întîi şi numărul singular (deoarece pentru număr nu este exprimat un morfem segmental specific), pe cînd *-m* din *fugirăm* exprimă numai persoana întîi (pentru plural este exprimat morfemul *-ră*) ; b) cînd un alomorf are o formă specifică, neîntîlnită a doua oară în sectorul de paradigmă în care apare categoria gramaticală pe care o exprimă, el marchează, de obicei, două categorii gramaticale, cea inclusă şi cea care include (obişnuit, într-un asemenea caz, ultima nici nu e marcată cu un morfem segmental). Exemplu : *-ţi* din *fugiserăţi* care exprimă şi persoana a doua şi numărul plural (din această cauză :*-ră*, specific pluralului, este redundant), în opeziţie cu *-m* din *fugiserăm*, care exprimă numai persoana întîi, nu şi numărul (aici *-ră* nu este redundant, ci absolut necesar pentru recunoaşterea pluralului), fiindcă apare şi la singular şi la plural ; c) cînd sînt îndeplinite ambele condiţii de mai sus. Cazul acesta este atît de frecvent, încît exemplele care le ilustrează pe celelalte două de mai înainte par excepţii pe lîngă exemplele care îl releva pe acesta. Exemple : *-ţi* din *fugeaţi*, *-i*, *-şi* din *fugii*, *fugişi* etc.

2.2. O situaţie diferită principial de amalgam (deşi pare că se identifică parţial cu amalgamul, sau măcar seamănă cu acesta), o constituie relaţia homosintagmatică de coeziune.

2.3.1. În flexiunea unui cuvînt se poate întîmpla ca, din diferite motive, radicalul (şi rădăcina) [5] din unele forme flexionare să nu poată indica, singur, sensul lexical. Alteori, se poate întîmpla ca sensul lexical indicat numai de radical (sau de rădăcină) să apară falsificat. Fie alternanţele fonetice, fie forma lui identică cu forma radicalilor altor cuvinte (omonimia radicalilor cuvintelor fiind mai frecventă decît omonimia formelor flexionare întregi ale acestora, din cauza corpului lor sonor mai redus), fac ca, uneori luat izolat, desprins de morfemele care îl însoţesc şi de contextul în care apare, radicalul să nu indice clar sensul lexical al cuvîntului sau să-l prezinte falsificat.

2.3.2. Radicalii substantivelor *bar*, *-uri* şi *bară*, *-e* sînt identici formal, *bar-*. Identificarea sensurilor lexicale diferite transmise de cei doi radicali poate fi făcută, în primul rînd, cu ajutorul desinenţelor adăugate acestora (*-Ø* şi *-uri*, *-ă* şi *-e*), deci cu ajutorul unor morfeme gramaticale, care nu au rolul de a indica sensul lexical.

2.3.4. Singuri, radicalii alcătuiţi din grupurile de sunete *ven-* şi *vîn-* nu spun nimic clar (deşi, conform definiţiilor radicalului, ar trebui să spună) sub raport lexical, căci fiecare în parte pot fi raportaţi fie la verbele *veni* şi respectiv, *vîna*, fie la substantivele *venă* şi *vînă*. Dacă spunem însă *veni* şi *venind*, de exemplu, respectiv *vîna* şi *vînînd*, atunci, cu ajutorul unor morfeme gramaticale, sensul lexical devine clar.

2.3.5. Ce sens lexical comunică radicalul *ur-* al verbului *ura* sau al verbului *urî*? Răspunsul îl aflăm dacă anexăm radicalilor omonimi ai celor

[5] Avem în vedere distincţia semantică dintre *radical* şi *rădăcină*, relevată de Valeria Guţu Romalo în *Morfologie structurală a limbii române (substantiv, adjectiv, verb)*, Bucureşti, 1968, p. 39. Vezi şi articolul nostru *Morfeme lexicale*, în LR XVIII, 1969, nr. 5, p. 453—458.

două verbe, *ur-* și, respectiv, *ur-*, sufixele gramaticale, desinențele și, eventual, sufixele flexionare.

2.3.6. Fără sprijinul sufixelor modale, temporale și flexionare și fără ajutorul desinențelor care se adaugă radicalilor omonimi *cit-* și *cit-ai* verbelor *cita* și *citi* nu se pot cunoaște sensurile lexicale.

2.3.7. Singur, fără desinențe, radicalul *lup-* al substantivului *lupă* falsifică sensul lexical al substantivului.

2.3.8. În toate exemplele de mai sus (la care se pot adăuga altele) sensurile lexicale comunicate de radicali devin clare numai cu ajutorul morfemelor gramaticale anexate lor, deci numai cu ajutorul unităților minimale semnificative care, prin definiție, nu au sens lexical.

2.3.9. Mai clar apare justețea acestor concluzii din examinarea structurii morfologice a unor forme din flexiunea verbelor *bea* și *da* [6]. Radicalii acestor verbe sînt realizați, în multe forme flexionare, numai printr-un singur sunet, *b-* și, respectiv, *d-*. De exemplu, segmentarea, conformă principiilor structurii morfologice a cuvintelor, a unor forme ca *bea* și *bînd*, *da* și *dînd*, se face astfel : *b-* radical, *-ea* și *-înd* sufixe gramaticale; *d-* radical, *-a* și *-înd* sufixe gramaticale. Dacă, în aceste forme, ca și în altele din flexiunea acestor verbe, morfemele care succed radicalii nu ar preciza sensul lexical, ce semnificație ar transmite radicalii *b-* și *d-*? Evident că, singuri, nici una.

2.4.1. Exemplele de mai sus ne pot determina să spunem că radicalul unui cuvînt flexibil indică numai *în principiu* sensul lexical.

2.4.2. Concluzia care se impune este că, între unitățile minimale semnificative care alcătuiesc formele din paradigma cuvintelor, există, din punctul de vedere al funcțiilor lor, o conexiune, nu o opoziție bazată pe o delimitare de funcții precise. Formele morfemelor dintr-un cuvînt se delimitează precis, dar funcțiile lor nu cunosc totdeauna o astfel de delimitare. Morfemele gramaticale sînt necesare într-un cuvînt și pentru precizarea sensului lexical, nu numai pentru exprimarea categoriilor gramaticale.

2.5.1. Unitățile minimale semnificative se află în sistem nu numai în cadrul întregii limbi și în cadrul flexiunii unui cuvînt, ci și în cadrul unei singure forme flexionare. Sistemul presupune nu numai opoziție de forme și funcții, ci și interdependență. Din acest motiv, fiecare formă a unui cuvînt apare gîndirii ca unitate bine închegată, în general, sub raport lexical și sub raport gramatical.

2.5.2. Posibilitatea existenței interdependenței între morfemele care alcătuiesc formele sintetice ale cuvintelor flexibile se explică prin faptul că, aici, sensurile lexical și gramatical se exprimă simultan, aproape, prin juxtapunerea, neseparată de pauze speciale, a morfemelor lexicale și gramaticale. Din acest motiv, cele două categorii de sensuri pot părea, uneori, nedisociate distinct.

2.5.3. Aceasta nu înseamnă, însă, că segmentarea formelor unui cuvînt flexibil în unități minimale semnificative, după funcțiile lor, ar avea numai caracter dihotomic. Segmentarea corespunde specializării fiecărei unități în exprimarea unei funcții anumite. Numai că această

---

[6] În situația acestor două verbe este și verbul *a fi*, prin unele forme din flexiunea lui, precum și alte verbe, al căror radical au corp fonetic redus (*a sta* etc.).

funcţie nu este totdeauna nici exclusivă, nici îndeplinită clar de un singur morfem. Pe lîngă funcţia lui specifică, un morfem poate îndeplini, uneori, complementar şi de circumstanţă, şi o altă funcţie, aceea de sprijinire a morfemelor vecine care, din diferite motive, pentru a-şi îndeplini funcţia, au nevoie de sprijin. Comunicarea semnificaţiei lexicale şi gramaticale se poate realiza, cîteodată, numai prin această „conlucrare" între morfeme. Unităţile minimale semnificative care compun formele cuvintelor flexibile se pot afla nu numai în relaţie de opoziţie, datorită specializării lor în funcţii unice, ci şi în *relaţie*[7] *de coeziune*[8].

2.6.1. Fiindcă s-a bazat numai pe exemplificarea coeziunii între radicali şi flectivele care-l succed, concluzia generală prezentată mai sus poate părea puţin fundamentată. O relaţie similară există, însă, şi între alte unităţi care se înşiruie în formele sintetice.

2.6.2. Fără desinenţele care le succed, nu putem cunoaşte, uneori, ce funcţie specifică îndeplinesc sufixele gramaticale. Este adevărat că, dacă segmentarea formelor *făcu* şi *făcea* se opreşte la *-u*, respectiv, *-ea*, atît sensul lexical, cît şi sensul gramatical sînt uşor de recunoscut. Sufixele gramaticale *-u* şi *-ea* indică clar timpurile perfect simplu şi, respectiv, imperfect. Ce timp indică, însă, ***singur***, sufixul morfologic *-a* din formele *plec-a-i* şi *plec-a-m*? Perfectul simplu sau imperfectul? Dar *-î* din *cobor-î*? Indică prezentul (*cobor-î-m*), sau perfectul simplu (*cobor-î-i*), sau modul infinitiv (*cobor-î*)? Dacă, de exemplu opunem formele *plecam* şi *plecai*, pînă la sufixul morfologic temporal, inclusiv, segmentarea este aceeaşi: *plec-*, radical, şi *-a-*, sufix temporal.

Dacă am opri aici analiza şi am încerca să precizăm timpul numai cu ajutorul sufixului gramatical care, prin definiţie, are, aici, numai rolul de a indica, singur, această categorie gramaticală, n-am putea spune, totuşi, cu precizie, dacă timpul este imperfect sau perfect simplu. Desinenţele *-m* şi *-i*, care au rolul de a marca, la verbe, numai persoana şi numărul, precizează, în exemplele de mai sus, timpul. Aceasta înseamnă că desinenţele *-m* şi *-i* indică, împreună cu flectivul precedent, efectiv, deşi nu şi formal, timpul imperfect şi, respectiv, perfect simplu. Funcţia de indicatori ai celor două timpuri este îndeplinită formal, deci în principiu, nu, însă, prin asemenea situaţii, şi efectiv, de către sufixele morfologice omonime[9], *-a-* şi *-a*, ale celor două timpuri. Îndeplinindu-şi, în primul rînd, funcţia lor specifică de a indica persoana şi numărul, desinenţele, diferite pentru aceeaşi persoană şi pentru acelaşi număr, de la cele două timpuri, adaugă la sufixele omonime desemnate să indice timpurile, un spor de informaţie foarte necesar.

2.6.3. Desinenţele *-m* din *cobor-î-m* şi *-i* din *cobor-î-i* ajută sufixele gramaticale omonime *-î-* şi *-î-*, de la prezent şi de la perfect simplu, să-şi îndeplinească funcţia de indicare a timpului.

---

[7] „We shall thus understand by *correlation* the either — or function, and by *relation* the both — anf function" (*Prolegomena to a Theory of Language by Louis Hjelmslev, Translated by Francis J. Withfield*, Madison, 1963, 36, p. 38).

[8] „In certain instances it will be useful for us to have a *common* name for interdependence and determination (the two functions among whose functives appear one or more constants): we call them both *cohesions*" (Louis Hjelmslev, *op. cit.*, p. 335).

[9] În sensul strict al sintagmei, omonimie morfologică înseamnă omonimie de morfeme. În privinţa omonimiei de morfeme, opinia lui Bloomfield este absolut justă: „Bloomfield soutient simplement que des chaînons d'expression différente sont des morphèmes différents" (Knud Togeby, *Structure immanente de la langue française*, Paris, 1965, p. 100).

2.6.4. În exemplele de mai sus, existența relației de coeziune între flective este absolut necesară din cauza omonimiei sufixelor morfologice.

2.6.5. Relație de coeziune există și între sufixele lexicale și sufixele gramaticale. Într-un exemplu ca *dărui*, formă de infinitiv și de perfect simplu, sufixul lexical *-u-* *(*dăr-u-i*) își îndeplinește funcția numai cu ajutorul sufixelor gramaticale *-i* modal, și *-i* temporal. O formă **dăru-nu* este atestată.

2.6.6. Relație de coeziune există și între sufixele lexicale și desinențe, într-o formă ca *dăr-u-i* la prezent indicativ sau într-o formă ca *doctor-i-ță*.

2.6.7. Relație similară există și între sufixele lexicale și sufixele flexionare, în forme ca *dăr-u-iesc*, *dăr-u-iască* etc.

2.6.8. Relație de coeziune există și între radical și sufixele flexionare *-ez* și *-esc*, care îl urmează. Sensul lexical exprimat de radicalii verbali omonimi *cit-* (al verbului *a cita*) și *cit-* (al verbului *a citi*), *ur-* (de la *a ura*) și *ur-* (de la *a urî*) sînt precizate numai de sufixele flexionare care li se adaugă : *cit-ez*, dar *cit-esc* ; *ur-ez*, dar *ur-ăsc*.

2.6.9. În cazul cuvintelor cu forme supletive, radicalul, deși numai morfem lexical, fie că semnalează, anticipat, o anumită categorie gramaticală, fie că o exprimă, uneori, chiar numai el singur. Deoarece apare numai la imperfect, radicalul *er-* semnalează, anticipat și redundant, acest timp, cu toate că, pentru indicarea imperfectului, există flectivul *-a* [10]. La pronume, categoriile gramaticale de persoană, număr, gen și caz sînt exprimate prin opoziție lexicală. De radicali și de flective nu se poate vorbi aici, dat fiind supletivismul total sau aproape total al formelor [11] : *eu-noi*, pentru număr ; *lui-ei*, pentru gen ; *noi-ei*, pentru persoană ; *el-lui*, pentru caz. La majoritatea substantivelor, categoria gramaticală a genului se exprimă prin opoziție lexicală. Deci, aici, radicalul exprimă și sensul lexical și genul.

2.7.1. Așa cum omonimia lexicală se justifică și se rezolvă prin sintagme lexicale eterogene, omonimia morfologică se justifică și se rezolvă prin ceea ce s-ar putea numi sintagme morfematice (înșiruire de morfeme) specifice. În cazul omonimiei morfologice, morfemele care alcătuiesc o sintagmă morfematică se află, ca funcție, obligator în relație de coeziune. Deoarece această relație are loc între morfemele care alcătuiesc forme sintetice, ea este o relație homosintagmatică [12] de coeziune.

2.7.2. Aceste morfeme alcătuiesc, în termenii lui Hjelmslev, o *sumă* [13] sintagmatică, o *unitate* [14]. Saussure a numit acest tip de relație *solidaritate sintagmatică* [15]. O observație similară, neexemplificată, însă, și în

[10] Vezi Valeria Guțu Romalo *op, cit.*, p. 253.

[11] Încercarea lui Toma Pavel de a demonstra structura morfologică (radicali, desinențe) a formelor pronumelor personale (vezi Toma Pavel, *Morfologia pronumelui personal în română*, în SCL XIV, 1963, 2, p. 199–207) este puțin convingătoare.

[12] „Une relation à l'intérieur d'un mot a été appelée par Hjelmslev «homosyntagmatique», parce que le mot est ... le syntagme minimal" (Knud Togeby, *op. cit.*, p. 100).

[13] „A class that has function to one or more other classes within the same rank we shall call a *sum*. A syntagmatic sum we shall call a *unit* [...] Thus a *unit* is a chain that has relation to one or more other chains within the same rank" (Louis Hjelmslev, *op. cit.*, *17*, p. 84–85).

[14] *Ibidem*.

[15] Ferdinand de Saussure, *op. cit.*, p. 177.

altă ordine de idei, a făcut și Knud Togeby : „Dans le mot, les flexifs et les racines sont mutuellement solidaires"[16]. Morfemele care indică și funcția unui alt morfem, cu care se află în relație de coeziune, au fost numite de Martinet *moneme funcționale*[17], termen nepotrivit, fiindcă orice monem („morfem") este funcțional. Denumirea de *coezive*[18], dată acestor morfeme de către Hjelmslev, este mai potrivită.

2.8. Generalizînd, despre relația de coeziune existentă între morfemele care alcătuiesc formele din paradigma cuvintelor se poate spune că are următoarele caractere : general, de vreme ce ea există în cazul tuturor categoriilor de morfeme, univoc și, de regulă, regresiv.

2.9. Concluzionînd, se poate spune că relație de coeziune există și este necesară în două situații : a) în cazurile de omonimie gramaticală alomorfică ; b) în cazurile cînd radicalii unor cuvinte diferite au același aspect sonor.

2.10. Exemplele și considerațiile de mai sus nu neagă, bineînțeles, valabilitatea segmentării formelor flexionare în unități minimale semnificative lexical și gramatical, după funcțiile lor specifice. Ele demonstrează numai că : a) pentru exprimarea funcțiilor lor, alomorfele morfemelor care alcătuiesc formele flexionare își acordă sprijin ; b) nu trebuie absolutizat principiul funcției unice a morfemului, căci această absolutizare nu corespunde totdeauna realității. Pe lîngă funcția lui principală și, în principiu, unică, un morfem poate îndeplini, împreună cu morfemul vecin, și funcția acestuia : c) segmentarea, făcută după principiile cunoscute și după modelul oferit de sistemul limbii, se justifică totdeauna. De altfel, fără această segmentare, care, în exemplele de mai sus, capătă caracter mecanic și se face după „tradiție", nici nu am putea vorbi de existența relației de coeziune, fiindcă nu am putea-o observa.

3.1. Între funcția „lexicală" pe care, uneori, complementar de circumstanță, o îndeplinesc flectivele, și între rolul exclusiv semantic al prefixelor și sufixelor lexicale există nu numai diferențe, ci și opoziție.

3.2. Flectivele precizează sensul lexical exprimat de radical numai atunci cînd, din diferite motive, acest sens, apare fie neclar, fie fals ; prefixele și sufixele lexicale au numai rol semantic în componența radicalului, acest rol fiind însăși rațiunea lor de existență.

3.3. Cînd îndeplinesc funcția de a face clar sensul lexical al radicalului, flectivele nu afectează, ci, dimpotrivă, specifică, precizează sensul

---

[16] Knud Togeby, *op. cit.*, p. 107. O opinie asemănătoare susținuseră, mai înainte, J. Vendryes și J. Marouzeau. Despre unitățile rezultate în urma segmentării formelor, J. Vendryes spunea : „Ils se soutiennent et se fortifient les uns les autres et donnet à l'esprit l'impression d'une représentation unique" (*Le Langage*, Paris, 1939, p. 94). Aceeași idee apare și la pagina 103. În *Traité de stylistique appliquée au latin*, Paris, 1935, la p. 108, J. Marouzeau exprima aceeași opinie : „Sans doute, pour un usager dépourvu de culture, la matière des mots est indifférente : le mot est perçu comme un tout inanalysable. Mais quiconque a le sens et la pratique de l'analyse grammaticale ne peut s'empêcher de voir dans le mot un complexe dont il isole presque d'instinct les éléments composants".

[17] „Nous appellerons monèmes fonctionnels les monèmes qui servent à indiquer la fonction d'un autre monème" (André Martinet, *op. cit.*, 4—12, p. 109).

[18] „Functives that contract reciprocity are called *reciprocical*, and functives that contract cohesion *cohesive*" (Louis Hjelmslev, *op. cit.*, 33, p. 36).

lexical propriu acestuia; prefixele și sufixele lexicale adăugate unei rădăcini îi schimbă sensul lexical al acesteia [19] și, adeseori, valoarea ei morfologică.

4.1. Exemplele de mai sus au demonstrat că unul și același morfem poate cumula două funcții, din care pe una, cea specifică lui, o îndeplinește singur, iar pe cealaltă, accesorie și de circumstanță, o îndeplinește împreună cu morfemul vecin desemnat s-o îndeplinească singur. Recunoașterea caracterului unui morfem „cumulard" s-a făcut pe baza funcției lui specifice obișnuite.

4.2. Relația de coeziune poate fi întîlnită, mai des, în cazul morfemelor care alcătuiesc cuvintele dintr-o sintagmă și, în general, dintr-un enunț. O asemenea relație de coeziune este o relație heterosintagmatică. Rolul contextului în recunoașterea sensurilor elementelor lui componente a fost relevat clar de Saussure [20] și de J. Vendryes [21].

5.1. Considerăm că situațiile de genul celor descrise mai sus constituie, metaforic vorbind, „eșecuri" ale teoriei despre structura morfologică a cuvintelor. Tendința acesteia este de a demonstra că se poate face o descriere formală și funcțională a morfemelor fără a face apel la context homosintagmatic sau heterosintagmatic. Această descriere se bazează pe asocierea unei funcții specifice la o formă unică, adică pe ceea ce, în principiu, se întîmplă în realitate. „Eșecurile" sînt, însă, numai parțiale, căci segmentări și descrieri se pot face și aici, dar cu riscul de a fi incomplete și eficiente numai parțial.

5.2. Avem credința că, în toate exemplele care se încadrează în relația de coeziune, pentru o eventuală traducere cu mașina, trebuie alcătuiți algoritmi specifici bazați nu pe un singur morfem, ci pe toate morfemele între care există o asemenea relație. Numărul algoritmilor crește cu numărul exemplelor de morfeme aflate în relație de coeziune.

6.1. Sînt și situații în care, din cauza înlăturării redundanței, un singur morfem cumulează, și efectiv și formal, funcțiile a două flective:

---

[19] „Tandis que la flexion laisse intact le signifié, la formation obtenue par l'adjonction d'un suffixe est un nouveau signe où les rapports entre le signifié et le signifiant sont différents (...). On considérera les suffixes comme faisant partie de ces éléments qui précisent le contenu en conférant une autonomie lexicale, par opposition à ceux qui, comme la flexion, déterminent un rapport en conférant une autonomie syntactique. Le suffixe se distingue de la flexion par son aptitude spécifique de former de nouvelles unités lexicales" (Jean Dubois, *Étude sur la dérivation suffixale en français moderne et contemporain*, Paris, 1962, p. 4). Pentru deosebirea dintre derivate (sufixe, prefixe) și flective vezi și Knud Togeby, *op. cit.*, p. 107.

[20] „Toutes les unités de la langue dépendent soit de ce qui les entoure sur le chaîne parlée, soit des parties successives dont elles se composent elles-mêmes [...] il s'agit toujours d'unités plus vastes, composées elles -mêmes d'unités plus restreintes, les unes et les autres étant dans un rapport de solidarité réciproque" (Ferdinand de Saussure, *op. cit.*, p. 177).

[21] „S'il y a des langues où le mot se laisse définir aisément comme une unité indépendante et insécable, il en est d'autres où il se fond en quelque sorte dans le corps de la phrase, où l'on ne peut à vrai dire la définir qu'à condition d'y englober une masse d'éléments variés. Dans la phrase français: *Je ne l'ai pas vu*, la grammaire courante reconnaît par l'analyse sept mots différents; à dire vrai, il n'y en a qu'un, mais un mot complexe, formé d'un certain nombre de morphèmes, engagés les uns dans les... autres. Ils n'ont pas d'existence indépendante; leur seule valeur est d'être pour l'esprit interchangeables" (J. Vendryes, *op. cit.*, p. 103).

pe a lui proprie şi pe a morfemului înlăturat fiindcă a fost considerat redundant.

6.2. Părerea autorilor *Gramaticii Academiei*, volumul I (ediţia a II-a, Bucureşti, 1963), exprimată la pagina 44, după care *-e* din *zboare*, de exemplu, este şi desinenţă şi sufix gramatical pentru conjunctiv prezent, este perfect îndreptăţită. La morfemul *să* din *să zboare* s-a renunţat fiindcă forma verbului de la persoana a treia de la conjunctiv prezent se diferenţiază de forma corespunzătoare de la indicativ prezent, *zboară*. Dacă *-e* din *zboare* n-ar fi şi sufix gramatical, după care alt morfem s-ar putea recunoaşte conjunctivul prezent? Cu atît mai îndreptăţită apare o asemenea interpretare cu cît, în exemple de arhaisme ca *fericească* (cf. M. Eminescu: *Fericească-l scriitorii, lumea toată recunoască-l. Scrisoarea I*), redundanţa formei *fericeşte*, în comparaţie cu forma *să fericească*, este triplă (morfemul *să* şi două alternanţe fonetice), deci la morfemul *să* se poate renunţa mai uşor, urmînd ca modul şi timpul să fie marcate tocmai de morfemele iniţial redundante şi, în special, de *-ă*.

6.3. Segmentarea mecanică în morfeme a unor asemenea forme, şi neobservarea funcţiilor multiple pe care le îndeplineşte concomitent unul şi acelaşi morfem, ar sărăci interpretarea şi ar face-o unilaterală.

6.4. Dubla funcţie (de desinenţă şi de sufix modal) a morfemului *-e* din *zboare* corespunde triplei funcţii a desinenţei *-ă* dintr-un exemplu ca *bună*. În acest exemplu, *-ă* indică, concomitent, şi genul feminin (în opoziţie cu desinenţa Ø de la masculin), şi numărul singular (în opoziţie cu desinenţa *-e* de la plural), şi cazul nominativ şi acuzativ (în opoziţie cu *-e* de la genitiv şi dativ).

În forma *bună* ca şi în alte exemple similare, ar trebui să existe trei desinenţe cu formă proprie fiecare, deosebite după etimologie şi după sensul gramatical: una care să indice genul, alta care să marcheze numărul şi alta care să arate cazul, fiecare îndeplinind, deci, o funcţie unică. Existenţa unei singure desinenţe, *-ă*, se explică prin raportul de interdependenţă între gen, număr şi caz la nume, existent şi în latină, de unde l-am moştenit. În ultimă instanţă, este vorba de unul din caracterele specifice tipului morfologic latin şi romanic.

Amalgamul de aici constituie un avantaj deosebit de preţios, acela al economiei.

6.5. Deosebirea între amalgamul din *zboară* şi amalgamul din *bună* constă în faptul că primul s-a format în limba română, pe cînd al doilea a fost preluat din latină.

7. Diferenţa între amalgam şi relaţia de coeziune apare evidentă:- pe cînd, în cazul amalgamului, există un singur alomorf pentru exprimarea a două sau mai multe categorii gramaticale, în cazul relaţiei de coeziune se află atîtea alomorfe cîte categorii gramaticale trebuie exprimate. Aici, morfemele gramaticale care îşi relevă funcţia specifică numai cu ajutorul celor vecine par redundante şi chiar inutile. De aceea, e probabil că, dacă nu s-ar opune sistemul, limba, care tinde spre amalgam,

ar renunța la ele. Amalgamul constituie un exemplu evident de economie. În cazul conjunctivelor citate, limba (sau, dacă modelul nu s-a generalizat încă, stilul) a realizat, prin excepție amalgamul. Aici, unul și același morfem îndelinește funcțiile morfemelor eliminate din enunț pentru că au fost considerate redundante. Teoretic, aceeași evoluție se va fi întîmplat, inițial, și în cazul formelor de tipul *bună*, din care noi avem atestări de abia din perioada în care amalgamul fusese realizat o dată cu generalizarea raportului de interdependență între gen, număr și caz.

Martie 1970

Universitatea „Al. I. Cuza", Iași,
Facultatea de filologie

CONSIDERAȚII ASUPRA SISTEMULUI FONOLOGIC AL GRAIULUI AROMÂNESC DIN CRUȘOVA — MACEDONIA (R. S. F. IUGOSLAVIA) *

DE

NICOLAE SARAMANDU

Așezarea aromânilor în localitățile situate în prezent în R. S. Makedonija începe în urmă cu două sute de ani, cînd se produc primele deplasări în masă ale populației aromânești care, plecînd din ținuturile de baștină (Gramoste, Frașari, Moscopole), s-a răspîndit în întreaga Macedonie [1].

Aromânii din Iugoslavia provin din două ramuri principale: cea *grămosteană* și cea *a aromânilor din Albania* (*fărșeroți* și *moscopoleni*). Dacă adăugăm la aceștia pe aromânii din Moloviște și Gopeș, care constituie un grup aparte [2], și precizăm faptul că grămostenii au imigrat la date diferite și urmînd itinerarii deosebite, ajungem la constatarea că aromânii care se găsesc în prezent în R. S. Makedonija formează patru grupuri, izolate între ele atît geografic, cît și în ceea ce privește contactele dintre vorbitori [3]:

1. Grupul grămostenilor din Crușova, Prilep, Bitolia, Nijopole, Tîrnova și Magarova, care sînt cei mai numeroși și reprezintă primul val de aromâni grămosteni emigrați din sud spre nord [4].

---

* Între 15 septembrie—12 octombrie 1969 am făcut o călătorie de studii în R. S. F. Iugoslavia cu scopul de a vizita localitățile aromânești din Macedonia și a ne documenta asupra aromânei vorbite în prezent în această regiune din Peninsula Balcanică. Tot cu acest prilej am căutat să stabilim care sînt grupurile de aromâni din Macedonia iugoslavă. Vizita noastră a fost organizată prin grija *Institutului de limbă macedoneană* din Skopje, căruia îi aducem și pe această cale mulțumiri. În ultima perioadă a călătoriei ne-am deplasat în Istria, unde am vizitat localitatea Žejane, situată la 30 km de Rijeka.

[1] Cf. Th. Capidan, *Românii nomazi. Studiu din viața românilor din sudul Peninsulei Balcanice*, Cluj, 1926 (extras din *Dacoromania*, IV), p. 62: „Toți românii din Gramoste, ca și acei din centrele Niculița (de la rîul Nicolea), Linotopi, Fușea și altele, s-au răspîndit peste întreaga Macedonie''. Aceleași informații sînt reproduse de Th. Capidan în *Aromânii. Dialectul aromân*, București, 1932, p. 16.

[2] Cf. nota 10.

[3] Este suficient să menționăm faptul că și în prezent căsătoriile între tineri aparținînd diferitelor grupuri sînt puțin obișnuite.

[4] Cf. Th. Capidan, *Românii nomazi*, p. 62; *Aromânii*, p. 16: localitățile din Macedonia în care s-au răspîndit grămostenii sînt: „Bitolia, Crușova, Părleap, Tîrnova, Magarova, Nijo-

2. Grupul grămostenilor din împrejurimile orașelor Titov Veles, Știp și Koceani, stabiliți în Doleani, Saramzalino, Vinița, Pișița, Vîrbița, Istibania, Ergelia și în orașele menționate [5]. Acești aromâni fac parte din al doilea val de grămosteni emigrați spre Macedonia [6] și care s-au răspîndit nu numai în Iugoslavia [7], ci și în nordul Greciei și în sud-vestul Bulgariei [8].

3. Grupul aromânilor din Beala de sus, Beala de jos, Struga și Ohrida, originari din Albania [9].

4. Grupul aromânilor din Moloviște și Gopeș [10].

★

Ne propunem să prezentăm, în continuare, cîteva considerații asupra *graiului din Crușova* (Kruševo), localitate în care am efectuat o *anchetă cu chestionar* [11] și am înregistrat *texte* pe bandă de magnetofon [12]. Pe baza observațiilor care urmează, limitate — în ceea ce privește studiul limbii — la domeniul *fonologiei*, vom încerca să stabilim poziția acestui grai între graiurile de tip grămostean.

Populația aromânească din Crușova s-a constituit prin suprapunerea mai multor „straturi", stabilite la intervale diferite de timp, începînd

---

pole, Veles, Cočani, Hrupiștea, Blața etc.". Vezi și Dimitrie Nicolescu, *Târnova și Magarova*, în *Lumina*, II, 1904, p. 186 : aromânii din aceste localități sînt veniți din „Voscopole, Gramoste, Niculița, Denesco", dar „mai cu seamă celnicii grămosteni găseau în aceste locuri pășuni bogate pentru turmele lor".

5 Vezi nota 4 și Th. Capidan, *Românii nomazi*, p. 63 : „Mulți dintre grămusteni au înaintat și mai departe cu turmele, de-a lungul Vardarului, în spre miazănoapte, ajungînd pînă în Serbia, în regiunea dintre Pirot și Vranja".

6 O parte din aromânii aparținînd acestui grup, cunoscuți sub numele de *băńoț* (de la *Banja*), s-au stabilit în Dobrogea între anii 1932—1938. În prezent ei pot fi întîlniți în comuna Beidaud (jud. Tulcea) și în localitățile Afumați și Voluntari de lîngă București.

7 „Astăzi, populațiunea de bază din centrele aromânești din Iugoslavia, exceptînd unele mici amestecuri de români din Albania și Pind, este originară din Gramos", Th. Capidan, *Aromânii*, p. 16.

8 Cf. Th. Capidan, *Românii nomazi*, p. 62—65 ; *Aromânii*, p. 16 : „Dintre păstori [grămosteni, n.n.], cea mai mare parte au emigrat înspre miazănoapte, ajungînd pînă în munții Murihova și în Meglen, unde au fondat marea comună Livădz ; alții au înaintat și mai înspre nord pînă în munții Bulgariei Vitoš, Rila și peste tot începînd din Stara Planina pînă la Marea Neagră". Așezările grămostenilor din Bulgaria au fost descrise amănunțit de G. Weigand în *Rumänen und Aromunen in Bulgarien*, studiu publicat în *Jahresbericht*, XIII, 1908, p. 1—104.

9 „În fine, ultimul ținut locuit de Aromânii nomazi [din Albania, n.n.] este acela care se întinde la extremitatea nordică a lacului Ohrida, cu centrele Beala de sus și Beala de jos", Th. Capidan, *Românii nomazi*, p. 68. Acești aromâni provin din localitățile Lunca și Nicea (Albania), *idem*, p. 69.

10 Cf. Th. Capidan, *Aromânii*, 19 : „O tulpină deosebită formează aromânii așezați în două comune mari din Iugoslavia : Muloviște și Gopeși, din apropierea orașului Bitolia. Ca înfățișare, ei nu se deosebesc de aromânii grămusteni în mijlocul cărora trăiesc". Cîteva considerații recente asupra graiului aromânilor din Gopeș apar la Petru Neiescu, *Cercetări dialectale la românii din sudul Dunării*, în CL, X (1965), p. 21—35.

11 Am folosit *Chestionarul Noului Atlas lingvistic român*, întocmit, sub redacția lui Emil Petrovici și B. Cazacu, de Teofil Teaha, Ion Ionică, Valeriu Rusu, Petru Neiescu, Grigore Rusu și Ionel Stan și publicat în *Fonetică și dialectologie*, V, 1963, p. 157—272.

12 Textele înregistrate se găsesc în *Arhiva fonogramică a limbii române* de la Centrul de cercetări fonetice și dialectale al Academiei Republicii Socialiste România.

cu anii 1767—1768 [13]. La această dată se aşază în Cruşova primele familii de aromâni imigraţi din regiunea Gramostei, localităţile Niculiţa şi Linotopi. Curînd după aceştia vin şi aromânii din Lunca şi Nicea (localităţi situate în prezent în Albania), care — la origine — erau moscopoleni. Ulterior — la sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi în secolul al XIX-lea — se stabilesc la Cruşova alte grupuri de grămosteni, la care se adaugă cîteva familii de aromâni din Albania [14].

La sfîrşitul secolului al XIX-lea, Cruşova număra 13 000 de locuitori [15], iar după primul război mondial, 17 000 [16]. În prezent, populaţia Cruşovei este de 5 000 de locuitori, dintre care jumătate sînt aromâni, restul fiind slavi macedoneni şi — foarte puţini — turci şi albanezi [17].

Aromânii din Cruşova se consideră *grămosteni*, deşi au conştiinţa că — la origine — nu toţi au fost grămosteni. Macedonenii le spun *vlási*, iar sîrbii *ţinţári*. Transhumanţa nu se mai practică, întreaga populaţie fiind stabilă. Pînă la al doilea război mondial a continuat obiceiul de a urca, vara, oile la munte, familiile rămînînd, însă, în localitate. Cei care plecau la munte erau *stocearii* [18], adică proprietarii de oi, despre care se spune că sînt — cu siguranţă — grămosteni.

Atît din informaţiile pe care le-am prezentat, cît şi din numeroasele particularităţi dialectale pe care aromânii din Cruşova le au în comun cu grămostenii (din Iugoslavia, Bulgaria, Grecia) [19], rezultă că graiul din Cruşova aparţine graiurilor de tip grămostean. Vom vedea, însă, că, prin anumite trăsături, acest grai se apropie şi de vorbirea aromânilor din Albania (moscopoleni, fărşeroţi) [20].

Sistemul fonologic al graiului din Cruşova cuprinde 30 de consoane (*labiale* : p, b, f, v, m ; *dentale* : t, d, θ, ̦δ, n, l, r ; *alveolare* : ţ, ḍ, s, z ; *prepalatale* ; ĉ, ĝ, ŝ, ẑ; *palatale* : ḱ, ǵ, l̇í, γ́, l̇, ń ; *velare* : c, g, h, γ), 6 vocale (â, e, i, ă, o, u) şi două semivocale (e̯, o̯), care, în poziţie finală, se realizează ca *i* scurt final şi *u* scurt final.

În ceea ce priveşte inventarul fonemelor consonantice, el nu diferă de cel stabilit de Matilda Caragiu-Marioţeanu pentru graiurile de tip A (al autoarei) [21].

---

[13] Cf. N. Baţaria, *Istoricul fundărei oraşului Cruşova*, în „Lumina", II, 1904, p. 148.

[14] N. Baţaria, *op. cit.*, p. 148—149.

[15] Dintre aceştia 8 000 erau aromâni, cf. G. Weigand, *Die Sprache der Olympo-Walachen*, Leipzig, 1888, p. 5 şi *Die Aromunen*, vol. I, Leipzig, 1895, p. 287.

[16] Conform informaţiilor primite la Cruşova.

[17] Numărul aromânilor din Macedonia (Iugoslavia) ar fi, după Horace G. Lunt, *Grammar of the Macedonian Literary Language*, Skopje, 1952, p. 1, de 10 000. Din datele obţinute de noi în timpul călătoriei rezultă că aromânii din R. S. Makedonija (inclusiv cei stabiliţi în diferite oraşe) sînt mult mai numeroşi.

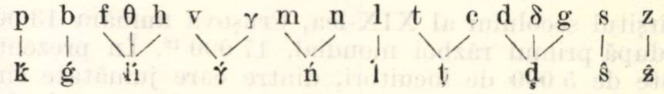
[18] Denumire dată de slavii macedoneni aromânilor păstori din aceste regiuni. Termenii obişnuiţi în aromână sînt *ćélnic* (<vsl. *čelĭnikŭ*) şi *kihăié* (<tc. *kéhâia*), cf. Tache Papahagi, *DDA*, s.v. Familia de aromâni anchetată de noi face parte din categoria acestor *stoceari*.

[19] Pe reprezentanţii acestor grămosteni, colonizaţi în Dobrogea între 1926—1938, i-am studiat în teza noastră de doctorat *Cercetări asupra aromânei vorbite în Dobrogea*.

[20] Şi pe reprezentanţii acestor aromâni i-am întîlnit în Dobrogea. Vezi nota precedentă.

[21] Cf. Matilda Caragiu-Marioţeanu, *Fono-morfologie aromână*, p. 37. Lucrul nu ne surprinde, pentru că „graiurile de tip A", diferite de „graiurile de tip F" (fărşerot), includ — de fapt — şi graiurile grămostene. Despre consoanele θ,δ,γ autoarea afirmă, totuşi, că „lipsesc din graiurile aromâneşti vorbite în Iugoslavia, Bulgaria" (*op. cit.*, p. 48).

Identitatea consoanelor poate fi stabilită pe baza *alternanțelor morfonologice* [22], în cadrul cărora forma de plural se opune formei de singular (la substantive și adjective) : *pom* ∼ *poń*, iar persoana a II-a se opune persoanei I (la indicativul prezent al verbelor) : *afúm* ∼ *afúń*. La aceste alternanțe participă 27 din cele 30 de consoane (excepție fac *ĉ*, *ĝ* și *r* [23]), astfel :

Exemple : *lup*^{u} ∼ *luḱ*, *slab*^{u} ∼ *slaǵ*, *buf*^{u} ∼ *buḱ*, *munáh*^{u} ∼ *munáḱ*, *siv*^{u} ∼ *siý*, *maγ*^{u} ∼ *maý*, *pom* ∼ *poń*, *bun*^{u} ∼ *buń*, *cal*^{u} ∼ *caľ*, *mut*^{u} ∼ *muț*, *púric*^{u} ∼ *púriț*, *i̯ed*^{u} ∼ *i̯eḑ*, *bag*^{u} ∼ *baḑ*, *gros*^{u} ∼ *groŝ*, *ai̯lęáz*^{u} ∼ *ai̯lęáẑ* [24].

Importanța pe care a dobîndit-o în aromână fenomenul de alternanță se explică prin *generalizarea palatalizării consoanelor*, chiar și în cazul fonemelor θ, δ, γ (pe care aromâna le datorează contactelor mai îndelungate cu greaca și albaneza), devenite *ḱ*, *ḑ*, *ý*.

În graiul din Crușova s-au depalatalizat, ca peste tot în graiul grămostean și în graiul aromânilor din Albania, consoanele *ț'* [$ț^{i}$] și *ḑ'*[$ḑ^{i}$], din cadrul alternanțelor *c* ∼ *ț'* și *g* ∼ *ḑ'*, care s-au confundat cu *ț* și *ḑ*, consoane care participă la alternanțele t ∼ *ț* și *d* ∼ *ḑ*. Astfel, în vorbirea grămostenilor din Crușova, nu se face distincție între *muț*^{i} (sg. *muc*^{u} „muc") și *muț* (sg. *mut*^{u} „mut"), între *pórți* (sg. *pórcu* „porc") și *pórțâ* (sg. *pǫártă* „poartă"), între *arúḑ*^{i} (sg. *arúg*^{u} „rug") și *arúḑ* (sg. *arúd*^{u} „moale") etc. Opoziția între *ț'* și *ț*, *ḑ'* și *ḑ* s-a păstrat numai în graiul aromânilor sudici (pindeni) [25].

R, consoană non-alternantă și nepalatală, este singura consoană după care apare *i* scurt final, putîndu-se stabili opoziția dintre *i* scurt final și *u* scurt final : *fur*^{u}/*fur*^{i}, *mor*^{u}/*mor*^{i}.

În inventarul fonemelor vocalice al graiului din Crușova nu apare vocala centrală de închidere maximă *î* : astfel, în vorbirea acestor grămosteni nu se face distincție între *arău̯* „rău" și *arîu̯* „rîu", între *arăḑ* „rînduieli" și *arîḑ* „rîzi" etc., distincție care există în vorbirea grămostenilor din R. S. Makedonija aparținînd celui de-al doilea grup (așezați în

---

[22] Fenomenul de alternanță reprezintă un caz de distribuție defectivă definită în termeni morfologici, cf. Emanuel Vasiliu, *Fonologia limbii române*, București, 1965, p. 46–47.

[23] Identitatea acestor consoane se stabilește pe baza unor opoziții de tipul : *adár*^{u} ∼ *adáp*^{u} etc.

[24] Pentru opozițiile stabilite nu are importanță faptul că la forma de singular a substantivelor și adjectivelor și la cea de persoana I a verbelor apare *u* scurt final. De altfel, în graiul din Crușova, *u* scurt final nu mai apare după *m* (vezi mai sus); cf. și mai departe, p. 10. În ceea ce privește consoanele θ și δ, dispunem numai de exemple de tipul : *cădáθă* ∼ *cădáḱ'*, *luńíδă* ∼ *luńíḑ*, din care rezultă că θ alternează cu *ḱ'*, iar δ cu *ḑ*.

[25] Deosebirea „etimologică" dintre cele două feluri de *ț* și *ḑ* în aromână a fost semnalată pentru prima dată de Tache Papahagi în *Introducere* la *Antologie aromânească*, București, 1922, p. XXXIX–XLI. Tratamentul deosebit la care au fost supuse dentalele lat. *t*, *d* + *e*, *i*, în comparație cu velarele lat. *c*,*g* + *e*,*i*, a fost pe larg relevat de același autor în studiul *Din epoca de formațiune a limbii române*, publicat în *Grai și suflet*, I, 1924, p. 208–218 și în ampla recenzie la *Aromânii* lui Th. Capidan, apărută în aceeași revistă, vol. VI, 1933–1934, p. 371–372. Același punct de vedere a fost adoptat de E. Petrovici în *Analiză fonologică și morfonologică. În legătură cu statutul fonologic al africatelor dentale aromâne*, în CL, VII, 1963, p. 37–42.

regiunea orașelor Știp-Titov Veles). Prin această particularitate, graiul din Crușova se deosebește de graiurile de tip grămostean și pindean, care cunosc opoziția *ă/î*, făcînd arie comună cu graiurile din Albania (fărșerot, moscopolean, muzăchear) [26].

Identitatea fonologică a celor șase foneme vocale — *a, e, i, ă, o, u* — se stabilește *în silabă accentuată, după consoanele nepalatale*, pe baza următoarelor opoziții; *alág^u/alég^u, buréc^u/buríc^u, arnim/arnăm, părță/pórță, aród^u/arúd^u, búnă/bánă* etc.

După consoanele palatale *ĉ, ĝ, ŝ, ẑ, ń, ľ, ḱ, ǵ, ḱ, γ́* se neutralizează opoziția dintre vocalele din seria anterioară *e, i* și vocala centrală *ă*, ocurente fiind numai vocalele *e, i*. Este vorba de un tip de *neutralizare condiționată de context* (în terminologia lui N. S. Troubetzkoy [27]), al cărei rezultat este un sistem vocalic parțial format din cinci vocale : *a, e, i, o, u*.

În silaba neaccentuată are loc neutralizarea opoziției privind gradul de deschidere a vocalelor, între *e* și *i*, *o* și *u*, astfel încît sistemul vocalic parțial cuprinde 4 foneme *după consoanele nepalatale* : *a, i, ă, u*, și trei foneme *după consoanele palatale* : *a, i, u*. Reprezentanții arhifonemelor sînt termenii extremi ai opoziției graduale : *i, u*. În primul caz, ne aflăm în fața unui tip de *neutralizare internă reductivă, condiționată de structură* [28] (în terminologia lui N. S. Troubetzkoy [29] și E. Alarcos Llorach [30]), iar, în al doilea, în fața unui tip de *neutralizare mixtă*, condiționată atît de context cît și de structură (în terminologia lui N. S. Troubetzkoy) [31]. Cele două tipuri de neutralizare sînt generale în aromână și se regăsesc în limbile neogreacă și bulgară [32].

Prezentăm, în tabelul care urmează, *sistemul vocalic* al graiului din Crușova și *sistemele vocalice parțiale* în funcție de pozițiile menționate :

în silabă accentuată		în silabă neaccentuată	
după consoane nepalatale	după consoane palatale	după consoane nepalatale	după consoane palatale
u i ă o e a	u i o e a	u ă i a	u i a

Semivocalele *e̯* și *o̯* intră în componența diftongilor *e̯a* și *o̯a*, care se opun în perechi minimale de tipul */me̯áre/ ~ /mo̯áre/*. Diftongul *e̯a* este ocurent după toate consoanele nepalatale : *ĉire̯áși, fe̯átă, pe̯ánă, se̯áti,*

[26] Cf. lucrarea noastră *Cercetări asupra aromânei vorbite în Dobrogea*. Matilda Caragiu-Marioțeanu delimitează graiurile de tip F (fărșerot), care au în inventarul fonologic 6 vocale (*a,e, i, ă, o, u*), de graiurile de tip A (al autoarei), care au în inventarul fonologic 7 vocale (*a, e, i, ă, â, o, u*), cf. *Fono-morfologie aromână. Studiu de dialectologie structurală*, p. 32.

[27] N. S. Troubetzkoy, *Principes de phonologie*, Paris, 1964, p. 247—254.

[28] Acest tip de neutralizare a fost relevat și de Matilda Caragiu-Marioțeanu în *Fono-morfologie aromână*, p. 28.

[29] N. S. Troubetzkoy, *op. cit.*, p. 255—258.

[30] E. Alarcos Llorach, *Fonologia española*, Madrid, 1954, p. 93.

[31] N. S. Troubetzkoy, *op. cit.*, p. 259—260.

[32] *Ibidem*, p. 255.

ţẹápă, vẹárdi etc. Diftongul *ọa* este ocurent după toate consoanele nepalatale, cu excepţia lui *ţ* şi *ḑ* : *cọádă, mọáră, pọálă, sọáre* etc. Apare şi după *consoanele palatale* : *ĉọáră* „sfoară", *ĝọácă* „joacă", *nl'ọáră* „mioară" etc.

În graiul din Cruşova diftongii *ẹa* şi *ọa* se realizează, în general, ca [*ẹa*] şi [*ọa*], aşa cum apar pretutindeni la gramosteni şi pindeni. Cu toate acestea, am notat la unii vorbitori şi rostirile *ę* (*e* deschis) şi *ǫ* (*o* deschis), particularitate prin care graiul din Cruşova se apropie de graiurile din Albania [33] (în special, cel moscopolean) : *bisę́rică, cǫ́psă, măsę́ụă* etc.

U scurt final este ocurent după toate consoanele, cu excepţia bilabialei nazale *m*, după care a amuţit : *aríĉ*ᵘ, *cap*ᵘ, *cot*ᵘ, *maţ*ᵘ etc. dar *pom, sculắm* etc. Prin această particularitate graiul din Cruşova se deosebeşte de vorbirea celorlalţi grămosteni (din Iugoslavia, Bulgaria, Grecia), care îl rostesc pe *u* final şi după *m*, şi face arie comună cu graiul moscopolean [34].

După grupuri consonantice, *u* se rosteşte plenison, ca pretutindeni la grămosteni şi pindeni : *cắntu, cúscru, plắngu, sócru, úmplu* etc. În această privinţă, graiul din Cruşova se deosebeşte de graiul aromânilor din Albania, în care *u* scurt final apare şi după grupuri consonantice.

I scurt final este ocurent numai după *r*, unde intră în opoziţie cu *u* scurt final : *fur*ᵘ/*fur*ⁱ, *mor*ᵘ/*mor*ⁱ etc. (vezi mai sus). Se rosteşte plenison după grupuri consonantice : *álĝi, scúnki, únfl'i* etc. (ca în toate graiurile de tip grămostean şi pindean).

★

Prin particularităţile pe care le prezintă, graiul din Cruşova ocupă o poziţie distinctă în cadrul aromânei vorbite în prezent în R. S. Makedonija şi, în general, în sudul Peninsulei Balcanice. Dacă, prin numeroase trăsături, graiul din Cruşova îşi relevă apartenenţa la *graiurile de tip grămostean* şi la *aromâna nordică*, el prezintă, în acelaşi timp, o serie de particularităţi fonetice şi fonologice prin care se apropie de aromâna vorbită în Albania, şi, în special, de graiul moscopolean. Aceasta se explică atît prin apropierea geografică de teritoriul în care se vorbesc graiurile din Albania, cît şi prin modul în care s-a constituit, istoriceşte, grupul aromânilor din Cruşova (vezi mai sus, p. 4).

---

[33] Cf. Th. Capidan, *Fărşeroţii. Studiu lingvistic asupra Românilor din Albania*, Bucureşti, 1931, p. 181–182 ; *Aromânii*, 243, 272–273 ; Matilda Caragiu-Marioţeanu, *Liturghier aromânesc. Un manuscris anonim inedit*, Bucureşti, 1962, p. 91.

[34] Cf. Th. Capidan, *Aromânii*, p. 286–287 ; Matilda Caragiu-Marioţeanu, *Liturghier aromânesc*, p. 88–89, nu este de acord cu Th. Capidan şi nici cu Ucuta, care precizează clar : „Născănte zboarră ţi se sculusescu cu : *mu*, nu băgăm niţe ună *ŏu* (= *ŭ*) : *avém, lăsăm, putém, cupusím*, tră cama ndreptu zborru" (apud Per. Papahagi, *Scriitori aromâni în secolul al XVIII-lea*, Bucureşti, 1909, p. 67). Aromânii moscopoleni din Dobrogea (com. Nisipari şi Ovidiu) nu rostesc nici ei un *u* scurt după *m*.

Studierea *pe teren* a graiului aromânilor din Cruşova şi din alte localităţi din R. S. Makedonija ne-a îngăduit să constatăm că numai cunoaşterea realităţii dialectale pe care o oferă *în prezent* graiurile aromâneşti vorbite în Peninsula Balcanică poate contribui la mai buna precizare a *ariilor*, la lămurirea unor aspecte privind istoria acestui idiom romanic din Balcani şi, de asemenea, la o apreciere mai exactă a raporturilor care există între aromână şi celelalte dialecte ale limbii române [35].

Martie 1970

Centrul de cercetări fonetice şi dialectale.
Bucureşti, Calea Victoriei 194

[35] „Orice statut am acorda însă idiomurilor de tip românesc din sudul Dunării, avem cu toţii obligaţia să le cercetăm înainte de dispariţia lor şi să folosim datele furnizate de ele pentru istoria limbii române", cf. E. Petrovici, *Probleme de dialectologie românească*, în CL X, 1965, p. 9.

NUME DE PERSOANĂ LIPOVENEȘTI (PRENUMELE FEMININE ÎN GRAIUL DIN COMUNA CARCALIU, JUD. TULCEA)

DE

VICTOR VASCENCO

1. Consultarea a două lucrări bibliografice de antroponimie rusă, una mai veche, cu caracter critic, aparținînd lui B. O. Unbegaun [27][1], și alta mai nouă, editată anul trecut la Tașkent [33], ne întărește convingerea că numele de persoană din graiurile rusești de tip divergent, cu tot interesul pe care îl prezintă pentru teoria bilingvismului și a interferențelor lingvistice (fără a mai vorbi de aspectul antroponimic propriu-zis), continuă să rămînă un domeniu neexplorat.

Ne propunem în consecință, pe linia unor preocupări mai mult sau mai puțin recente, să luăm în discuție o parte din vastul material antroponimic privind graiurile lipovenești din Republica Socialistă România, mărginindu-ne cu acest prilej la un singur microsistem (graiul din comuna Carcaliu, situată în nord-vestul Dobrogei) și la o singură categorie antroponimică : prenumele, și anume cele feminine [2].

Vom folosi, din punct de vedere metodologic, acolo unde este cazul, compararea datelor privind formele feminine cu cele privind formele masculine și, pe de altă parte, raportarea elementelor din microsistem (grai) la situația din macrosistem (antroponimia limbii ruse comune).

2. Lăsînd la o parte o serie de chestiuni de ordin general sau introductiv (date istorice, geografice, etnografice etc.) privind comuna Carcaliu și graiul lipovenilor din această localitate, asupra cărora cititorul își poate forma o idee de ansamblu pe baza unor lucrări ca [12 ; 196], [32 ; passim], [14 ; passim], [10 ; 555–561] și [31 ; 315–316], menționăm că materialul antroponimic pe care îl vom discuta mai jos l-am cules în octombrie 1966, îmbinînd studiul izvoarelor scrise cu efectuarea unor an-

[1] Cifrele incluse în paranteze drepte indică lucrarea corespunzătoare din bibliografia de la sfîrșitul articolului și, la rigoare (după punct și virgulă), paginile respective. Toate antroponimele sînt redate grafic potrivit următoarelor reguli : numele de persoană lipovenești sînt scrise conform normelor ortografice românești, după cum, de altfel, le scriu lipovenii înșiși, iar numele de persoană din antroponimia rusă comună, atrase în discuție ca material comparativ, sînt transliterate.

[2] Prenumele masculine au făcut obiectul altei lucrări : [31].

chete directe (potrivit chestionarului onomastic şi procedeelor recomandate de cercetătorii Institutului de lingvistică şi istorie literară din Cluj [3], pe care le-am adaptat specificului graiului). Principalul izvor scris, pus la contribuţie, au fost registrele de stare civilă (pentru născuţi), din care am extras date din 20 în 20 de ani. Întrucît unul din cele mai vechi registre [4] datează de-abia din 1919 (arhiva comunei s-a pierdut în timpul primului război mondial), pentru a putea compara datele pe anii 1919, 1939, 1959 cu o perioadă mai veche, neatestată direct, am folosit de asemenea numele de botez ale părinţilor persoanelor născute în 1919, ceea ce ne-a permis reconstituirea, aproximativă, a unei liste de prenume pe care am datat-o convenţional 1894 (ţinînd seama de faptul că părinţii copiilor născuţi în 1919 aveau, în medie, cîte 25 de ani). În felul acesta, am reuşit să atragem în sfera cercetărilor o perioadă de aproape 70 de ani, inclusiv ultimul deceniu al secolului trecut.

Totalizînd numele de botez din cele patru perioade, am obţinut 304 prenume feminine (au fost, fireşte, lăsate la o parte antroponimele purtate de alogeni : români, ucraineni, polonezi, bulgari şi ţigani, de altfel destul de puţini faţă de majoritatea populaţiei, care este lipovenească). În comparaţie cu această cifră, care coincide cu numărul persoanelor lipoveneşti de sex feminin născute în cele patru perioade, numărul unităţilor antroponimice [5] este, fireşte, mai mic (46). Între aceste două valori se stabileşte un anumit raport (pentru întreaga perioadă el este de 1 : 6,60), din care rezultă că, în medie, fiecare unitate antroponimică revine la 6,60 nou-născuţi. Trecînd la studierea acestui raport, pe ani (vezi tabelul de mai jos), constatăm că el variază de la o perioadă la alta, fiind condiţionat, pe cît se pare, de numărul nou-născuţilor în anul respectiv. Astfel, cel mai înalt, adică cel mai defavorabil, coeficient de identificare antroponimică a persoanelor de sex feminin revine anului 1894 (cu cel mai mare număr de

Ani	Numărul		Raport
	născuţilor	unităţilor antrop.	
1894	112	38	1 : 2,94
1919	45	24	1 : 1,87
1939	81	30	1 : 2,70
1959	66	28	1 : 2,35

născuţi : 112), cînd un nume-tip (o unitate antroponimică) este purtat de 2,94 nou-născuţi, iar cel mai scăzut coeficient, adică cel mai favorabil posibilităţii de distincţie, revine anului 1919 (cu cel mai mic număr de născuţi : 45), an în care un nume-tip este purtat de 1,87 nou-născuţi.

Spuneam „pe cît se pare'', întrucît această constatare este valabilă numai pentru cazul de faţă, adică pentru prenumele feminine, în timp

[3] Vezi [3; 259–260] şi [20; 167–172].

[4] În cel mai vechi registru de stare civilă, aflat în actuala arhivă, datînd din 1918, este menţionată denumirea, oficială pe atunci, a comunei : *Kamenka*. N-am folosit acest registru, redactat, în cea mai mare parte, în limba bulgară (pînă în decembrie 1918 comuna s-a aflat sub administraţie străină), întrucît rubricile şi datele de aici nu se potrivesc, ca sistematizare, cu cele din registrele ulterioare.

[5] Asupra conceptului, vezi [29; 26, nota 2].

ce prenumele masculine din acelaşi grai (vezi [31 ; 317]) prezintă un tablou diametral opus : anul cu cel mai mare număr de născuţi de sex masculin (1894, respectiv, 112 persoane) beneficiază de cel mai favorabil raport (1 : 1,49), iar anului cu cel mai mic număr de născuţi, de acelaşi sex (1959, respectiv, 50 de persoane), îi revine cel mai defavorabil raport (1 : 2,63) ! Asemenea oscilaţii, cu totul imprevizibile, de la o perioadă la alta (în acelaşi grai) sau de la un grai la altul (în aceeaşi perioadă) sînt caracteristice, credem, oricăror microsisteme antroponimice, raportul în discuţie fiind determinat, în ultimă instanţă, de ambele valori (numărul persoanelor şi numărul unităţilor antroponimice).

Singurul raport previzibil, care constituie o regulă generală (dacă nu chiar o lege antroponimică), este acela care se stabileşte, în acelaşi grai sau microsistem, între coeficientul de identificare antroponimică a persoanelor pe baza prenumelor masculine şi coeficientul corespunzător prenumelor feminine. Acest raport este întotdeauna în favoarea numelor din prima categorie. Astfel, în graiul din Carcaliu, pe întreaga perioadă studiată, 104 nume-tip (unităţi) masculine sînt purtate de 326 de persoane, coeficientul fiind aşadar 3,13 (un nume revine la aprox. 3 băieţi ; [vezi 31 ; 317]), în timp ce 46 de nume-tip feminine sînt purtate de 304 persoane, coeficientul fiind 6,60 (un nume revine la aprox. 6 fete). Aceeaşi este situaţia şi în microsistemele cercetate de alţi lingvişti, de exemplu în graiurile româneşti din Valea Sebeşului [19 ; 269], unde coeficientul numelor masculine este 7,00 (un nume revine la 7 băieţi), iar cel al numelor feminine 8,32 (un nume revine la aprox. 8 fete).

Putem formula deci următoarea regulă generală : posibilitatea de distincţie, pe bază de prenume, a persoanelor aparţinînd sexului masculin este superioară posibilităţii de distincţie a persoanelor de sex feminin. Cu alte cuvinte, ansamblul prenumelor masculine dispune, în comparaţie cu al celor feminine, de o capacitate sporită de diferenţiere antroponimică. La baza acestei constatări stă faptul că, într-o localitate sau alta, lista unităţilor antroponimice-nume feminine este inferioară numeric listei de unităţi antroponimice-nume masculine [6]. Explicaţia constă, în ultimă instanţă, în faptul că în cadrul numelor calendaristice (iar acestea sînt cele mai răspîndite) repertoriul numelor feminine, canonizate de biserică, este cu mult mai sărac decît cel al numelor masculine. Astfel, într-unul din calendarele ortodoxe [23 ; 58—68], numărul formelor [7] feminine este 398, adică de două ori şi jumătate mai mic decît cel al formelor masculine (960), aproximativ acelaşi fiind raportul dintre cei doi termeni şi în sistemul antroponimic al graiului din Carcaliu : 46 de unităţi antroponimice feminine faţă de 104 unităţi antroponimice masculine.

---

[6] Situaţia (şi, implicit, regula de mai sus) este valabilă pentru sistemele antroponimice şi pentru perioadele istorice în care domină criteriul c a l e n d a r i s t i c, ca în cazul de faţă. Părăsirea acestui criteriu, bunăoară, în favoarea celui estetic, guvernat de goana după originalitate şi individualizare, uneori cu orice preţ (despre criterii, vezi § 3), poate atrage după sine schimbarea raportului menţionat. Astfel, în antroponimia naţională a limbii ruse comune, timp de veacuri, net superioare, numeric, au fost prenumele masculine, pentru ca în perioada actuală raportul să se modifice radical : în localităţile rurale din R.S.F.S.R. în 1961, de ex., au fost înregistrate numai 59 de prenume masculine, atribuite nou-născuţilor, faţă de 79 de prenume feminine [15 ; 108].

[7] Am ţinut seama numai de formele de bază, lăsînd la o parte variantele din dreptul fiecărui nume.

O imagine generală a prenumelor feminine aparţinînd sistemului oficial de denominaţie întîlnit la lipovenii din comuna Carcaliu se poate forma din consultarea tabloului sinoptic de la sfîrşitul articolului. Datele cuprinse în acest tabel servesc atît pentru a trage concluzii de ordin statistic, cercetîndu-se, de pildă, raportul dintre frecvenţa antroponimelor şi rangul acestora (vezi [7]), cît şi pentru a compara formele locale, lipoveneşti, cu formele din antroponimia rusă comună şi cu cele româneşti în vederea reliefării specificului antroponimiei acestui grai de tip divergent, pentru a studia relaţiile dintre variantele aceluiaşi tip etimologic (comp., de ex., formele din dreptul nr. 2 : *Pelagheia*, *Palagheia*, *Pelaghia*, *Polea*) etc. Pe de altă parte, servind drept „sistem de referinţă", tabelul ne scuteşte — pentru a simplifica lucrurile — de a aduce în discuţie întregul material. Vom comenta, de aceea, în cele ce urmează, numai faptele şi exemplele mai caracteristice, restul elementelor putînd fi găsite în tabel sau deduse din el.

3. Primele întrebări din partea antroponimică a chestionarului menţionat privesc stabilirea persoanei care alege, de obicei, prenumele ce se dă nou-născutului şi criteriile după care se alege un anumit prenume şi nu altul. În general, după cum se ştie, prenumele poate fi atribuit de părinţi, bunici, naşi, preot, medic sau moaşă. În Carcaliu, ca de altfel în mai toate aşezările lipoveneşti, un rol hotărîtor în această privinţă îi revine, prin tradiţie, preotului, celelalte persoane putînd aduce — destul de rar — un aport auxiliar, de minimă importanţă. Astfel, moaşa, care îl declara în trecut la starea civilă pe nou-născut (în prezent de acest lucru se ocupă medicul comunei), putea interveni uneori cu preferinţele ei personale : este cunoscut, de pildă, numele *Corina*, care a fost înscris oficial prin 1961, din iniţiativa ei, deşi la botez fetiţei i-a fost atribuit un alt nume, din repertoriul tradiţional, rusesc (ambele nume au rămas în vigoare : primul în acte, iar cel de-al doilea în uzul cotidian). Cu cîţiva ani în urmă, medicul satului, care ne-a informat asupra acestui caz, a înregistrat un nou-născut cu numele *Pelagheia* şi nu *Palagheia*, cum declaraseră părinţii, întrucît intuiţia sa lingvistică (este cunoscător al limbii ruse literare) îi dicta evitarea formelor populare sau familiare (şi trebuie spus că, în principiu, n-a greşit). Am menţionat aceste două cazuri pentru a explica de ce uneori apar în acte forme româneşti sau literarizate, deşi, la drept vorbind, aceasta este numai una din explicaţii (formele româneşti sau românizate, de exemplu, apar şi din iniţiativa părinţilor : pe fiul lui Cuzmici Tănase, unul din locuitorii comunei, îl cheamă tot *Tănase* şi nu *Afanasi*, cum ne-am fi aşteptat).

Preotul, a cărui autoritate este incontestabilă în rîndurile lipovenilor, mai ales printre femei, alege prenumele după numele sfinţilor sărbătoriţi în ziua naşterii sau în apropierea ei (în limitele unei perioade de opt zile după sau înainte de naştere pentru nou-născuţii de sex feminin, pentru care, după cum am văzut, repertoriul hagiografic este mai redus, de unde şi o perioadă mai largă de alegere a numelui, şi în interval de opt zile pînă la naştere, pentru nou-născuţii de sex masculin), folosindu-se în acest scop de tradiţionalele cărţi de cult, cunoscute sub denumirea de „svjatcy" sau „paschalija". Această particularitate explică caracterul precumpănitor hagiografic al numelor de botez lipoveneşti sau exclusiv hagiografic, ca în cazul de faţă.

Obiceiul de a da prenume după numele marilor sărbători religioase, după numele lunilor anului sau după cel al zilelor din săptămînă — semnalat uneori în antroponimia românească (de altfel, destul de rar, fiind pe cale de dispariţie) [24; 318] — nu se întîlneşte în graiul cercetat de noi şi, dacă nu ne înşelăm, nu se practică nici în alte aşezări lipoveneşti.

Prenume atribuite după alt criteriu decît cel calendaristic ne întîmpină destul de rar. În cîteva cazuri, şi anume în 11 familii din cele 200 pe care le-am cercetat, folosindu-ne în acest scop de Registrul agricol pe anii 1964—1970 (partea I, vol. I), care, spre deosebire de registrele de stare civilă, prezintă avantajul grupării numelor tuturor membrilor unei gospodării, am întîlnit prenume ale copiilor sau ale unora dintre copii identice cu cele ale părinţilor: 9 prenume masculine şi 3 prenume feminine. Astfel, într-una şi aceeaşi familie (tatăl, Tănase E. Fedot; mama, Tănase Anisia), pe fiu îl cheamă *Fedot*, iar pe una din fiice *Anisia*, ambii purtînd aşadar numele de botez al tatălui, respectiv al mamei. Pentru prenumele feminine mai semnalăm: *Feocla* şi *Ana* (pe mama celei dintîi o cheamă Zenovei Feocla, iar pe mama celei de-a doua Filip Ana). Evident, o coincidenţă nu poate fi exclusă. Oricum, chiar dacă admitem o iniţiativă directă din partea părinţilor în atribuirea unor asemenea nume (de fapt, la origine, tot calendaristice), ele nu constituie, în cadrul eşantionului ales de noi, decît 6% din totalul antroponimelor cercetate. Criteriului genealogic îi revine, aşadar, un rol neînsemnat.

Uneori „... sînt considerate frumoase şi, implicit, preferate împrumuturile recente din alte limbi, precum şi acele formaţii pe teren propriu care aduc o notă modernă faţă de prenumele tradiţionale" [25; 179—180]. Este vorba de criteriul estetic, care, după cum vom vedea mai jos, joacă, la rîndul său, în antroponimia graiului un rol destul de modest. O anumită derogare de la criteriul calendaristic, mai mult aparentă (întrucît este vorba despre preferinţa pentru unele f o r m e, diferite de cele canonice, fixate în cărţile de cult, dar corespunzătoare acestora, şi nu de alegerea unor prenume laice sau neconforme cu normele ecleziastice), se observă numai în cîteva cazuri (circa 8 din cele 46 de nume de botez din tabelul de la sfîrşitul articolului). Astfel, uneori se acordă preferinţă formelor româneşti de tipul *Ileana* (în loc de *Elena*, formă uzuală în grai) sau unor diminutive ca *Polea* (în loc de *Pelagheia*, formă oficială) [despre acestea vezi mai jos § 4 şi 8]. Sînt considerate, de asemenea, ca fiind „frumoase" unele nume sau forme ruseşti din macrosistem, de exemplu *Olga* sau *Svetlana*, *Tania*, *Nataşa*, *Raisa*, acestea din urmă inexistente în tabelul nostru, întrucît se întîlnesc, la lipoveni, în ultimul deceniu. Din cele arătate de informatori, s-ar acorda preferinţă, acum, şi numelui *Paulina* (formă românească), purtat iniţial de fiica unuia din învăţători, lipovean de origine. Amănuntul este, credem, semnificativ (nici acest nume nu figurează în tabel), întrucît, după cum se ştie, prenumele purtate de intelectualii originari dintr-o comună ori alta sau stabiliţi de mult aici sînt adeseori preluate de ceilalţi săteni şi pot crea o adevărată modă.

Pe de altă parte, predilecţiile estetice îi determină uneori pe vorbitori să evite alegerea unor nume „urîte". Sînt considerate ca atare şi ocolite, de obicei, *Malania* şi *Amos*, *Hriton* (respectiv *Amoska*, *Hritonka*), numele unei mame şi a fiilor ei aparţinînd unei familii de oameni săraci şi nepricepuţi; *Vidinei*, *Kasian* ş.a., în general prenume masculine, primul

purtat de un debil mintal, iar cel de-al doilea de un bețiv notoriu. Evitarea unor asemenea antroponime, socotite „urîte" (ca de altfel și preferința pentru numele „frumoase"), este generată, evident, de motive extralingvistice. Numele devine neplăcut datorită disprețului sau antipatiei pentru purtătorul numelui respectiv, pentru defectele sau viciile lui, de unde și tendința firească de a-l ocoli (exemple interesante, românești și străine, vezi la Al. Graur [8; 104]). Dacă în ziua în care s-a născut un copil ar urma să i se atribuie acestuia numele unui sfînt, care devine „neplăcut" în virtutea unor motive ca cele de mai sus, mama poate opta, cu ajutorul preotului, pentru numele altui sfînt în intervalul celor opt zile, fixate tradițional. Criteriul estetic este, așadar, subordonat celui calendaristic, preferințele personale fiind puse, în ultimă instanță, în funcție de posibilitățile de alegere a numelor din unul și același repertoriu, hagiografic.

În concluzie, din cele trei criterii de denominație [8], cunoscute în antroponimie (criteriul calendaristic, criteriul genealogic și cel estetic), în grai se dovedește a fi dominant primul. Într-adevăr, dacă aruncăm o privire asupra tabloului sinoptic, observăm că toate prenumele de aici (*Ana*, *Pelagheia*, *Evdochia*, *Axinia*, *Parascovia*, *Natalia*, *Fiocla* etc.) sînt de factură calendaristică, respectiv de origine greacă (*Pelagheia*, *Evdochia* ș.a.), latină (*Domnica*, *Matrona* ș.a.) sau ebraică (*Ana*, *Maria* ș.a.) [9], pătrunse în antroponimia rusească mai ales prin intermediul slavonei. Constatarea privește atît formele canonice sau populare, cît și cele tradiționale sau recent împrumutate (vezi § 5 și 7). Pot provoca îndoieli numai cîteva nume, pe care nu le întîlnim în tradiționalele „svjatcy": *Niculina*, *Nicolina* și *Ulenia*. Primele două sînt forme feminine românești, corespunzătoare formei masculine *Nicolae* (*Niculina* < *Nicula* + *-ina*, *Nicolina* < *Nicola* + *-ina*), nume hagiografic [4; 117–118], iar cel din urmă este, credem, o formă coruptă de la rus. com. *Ul'jana* (< *Iuliana*, actual *Juliana*), la rîndul său nume calendaristic. Așadar, în antroponimia graiului, cel puțin în perioada cercetată de noi, nu există absolut nici un nume laic (de tipul rus. com. *Svjatoslava*, *Jaroslava*, *Vladislava* etc., necanonizate de biserică). Aceeași este situația și în domeniul prenumelor masculine [31; 319–320].

4. Prenumele întîlnite în grai, inclusiv variantele respective, sînt în majoritatea lor elemente ale antroponimiei limbii ruse comune: *Irina* și *Arina*, *Anastasia* și *Nastasia*, *Stepanida* și *Stefanida*, *Efimia* și *Ahimia* etc. (comp. rus. com. *Irina* și *Arina*, pop.[10]; *Anastasija* și *Nastasija*, fam.; *Stepanida* și *Stefanida*, înv.; *Efimija* și *Afimija*, fam. nelit.). Nu

---

[8] Problema criteriilor de denominație, cu privire specială asupra preferințelor perso nale ale părinților, uneori destul de dubioase, a fost tratată recent în două articole (destinate marelui public) asupra prenumelor rusești din perioada actuală: [16] și [34].

[9] Numele calendaristice de altă origine, slavă sau scandinavă (de ex. *Nadejda, Olga*), sînt extrem de puține în grai (de altf.l, se întîlnesc relativ rar și în antroponimia rusă comună).

[10] Abrevieri, folosite în text sau în tabelul de la sfîrșitul articolului: *dim.* = diminutiv, *fam.* = familiar, *fam. nelit.* = familiar neliterar (traducere a termenului rusesc *prostorečnyj*), *înv.* = învechit, *pop.* = popular, *rus. com.* = rus comun (din antroponimia limbii ruse comune), *ucr.* = ucrainean. Coloritul (familiar, arhaic etc.) al formelor rusești a fost stabilit pe baza indicațiilor, explicite sau implicite, pe care le oferă următoarele onomasticoane și dicționare antroponimice: [13], [2], [18], [9] și [17]. Pentru partea românească am utilizat lucrările [4] și [26].

se încadrează în sistemul rus comun următoarele forme din microsistem : *Harpena*, formă est-slavă meridională cu colorit ucrainean, în care *h* este fricativ, iar primul *a* corespunde unui *o* potrivit fenomenului akanie din graiurile velicoruse de sud (comp. ucr. *Horpyna*, formă comună, şi rus. com. *Agrippina*, pop. *Agrafena*) şi cîteva împrumuturi româneşti, pe care le redăm în ordinea întîlnită în tabel : *Anica*, *Paraschiva*, *Ileana*, *Niculina* (şi *Nicolina*), *Eugenia*. La acestea din urmă l-am putea adăuga şi pe *Nădejdea*, formă românizată (o formă propriu-zis românească, corespunzătoare prenumelui rusesc *Nadežda*, după cum se ştie, nu există).

Ultimele şapte forme, dintre care unele sînt atestate chiar în prima perioadă, cea din 1894, se datoresc contactului cu populaţia din satele vecine şi în general cu realitatea românească, pe care lipovenii din Carcaliu o cunosc, într-o măsură sau alta, de aproximativ 150 de ani [12; 196]. Adoptarea unor asemenea forme nu surprinde, ştiut fiind că numele proprii, îndeosebi cele de persoană, trec relativ uşor dintr-o limbă în alta, căci, dintr-un anumit punct de vedere, ele sînt ,,cele mai internaţionale'' cuvinte [21; 36].

Într-adevăr, judecînd după datele ALR II (vezi [1; hărţile 1547, 1558 şi 1548]), *Anica*, *Paraschiva* şi *Ileana* sînt bine reprezentate, ca prenume româneşti, în aria circumscrisă graiului în discuţie. Astfel, rom. *Anica*, considerat de autorii *Atlasului* ,,hipocoristic'' [11] de la *Ana*, figurează aproape în toate punctele anchetate în Dobrogea şi în zonele limitrofe, adică în vestul Munteniei şi sudul Moldovei (vezi harta 1547 : punctele 991, 682, 705, 723, 728, 605), de asemenea *Paraschiva* (vezi harta 1558 : punctele 987, 682, 705, 723, 728, 605); este prezentă şi forma *Ileana* (vezi harta 1548 : punctele 987, 605), răspîndită mai ales în Transilvania şi Moldova.

Anica, ca prenume feminin lipovenesc, este în grai, evident, de origine românească, căci ,,omonimul'' său din antroponimia rusă comună, *Anika*, necunoscut lipovenilor, circulă cu valoare de prenume masculin, fiind de fapt un hipocoristic de la *Anikij* şi *Anikita*, forme de bază de origine greacă [17; 50]. Cît priveşte formele *Niculina* şi *Nicolina*, singurele fără un echivalent etimologic în macrosistem, acestea au apărut, ca şi în alte graiuri lipoveneşti, prin atracţie (substituţie) paronimică [12].

De menţionat că influenţa românească şi în general cea străină se face mai puţin simţită în domeniul prenumelor feminine (1,04% forme româneşti), comparativ cu cel al prenumelor masculine (28% forme româneşti; vezi [31; 320]), situaţie valabilă şi pentru alte graiuri lipoveneşti (vezi [29; 35], unde am propus şi o explicaţie a acestui fapt). În sfîrşit, trebuie subliniat, tot în opoziţie cu prenumele masculine, unde anumite forme româneşti circulă fără concurenţă din partea celor tradiţionale, ruseşti, că formele feminine de provenienţă românească se întîlnesc, fără excepţie, paralel cu formele mai vechi, din repertoriul tradiţional. Comp. în acest sens : *Anica*, alături de *Ana*; *Paraschiva*, alături de *Parascovia* şi *Prascovia* etc. Ambele constatări ne duc spre concluzia că prenumele feminine constituie, în cadrul numelor de botez lipoveneşti, un subsistem puţin receptiv influenţelor străine, cu pronunţate trăsături conservatoare (deşi, în ultimă instanţă, caracterul său ,,deschis'' nu poate fi negat).

---

[11] Este, de fapt, un diminutiv (pt. concept, vezi [8; 57—58]).

[12] Asupra conceptului, vezi [29; 34] şi [31; 319].

5. Deşi, în atribuirea numelor de botez, consultarea cărţilor de cult joacă un rol de căpetenie (vezi § 3), alături de formele cărturăreşti, fixate în „svjatcy" sau „paschalija", de exemplu *Irina*, adeseori pot fi întîlnite forme populare, de tipul *Arina*, transmise din generaţie în generaţie prin tradiţie orală şi cunoscute lipovenilor, fireşte, încă din perioada cînd strămoşii lor nu se desprinseseră de vatră. În fond, este vorba despre variante ale unora şi aceloraşi nume calendaristice: o variantă cultă, slavonă, mai apropiată de respectivul prototip, grec sau latin, şi alta „rusificată", de regulă mai uzuală, cel puţin în limbajul popular sau familiar. Această distincţie, valabilă pentru macrosistem, adică pentru antroponimia rusă comună (distincţie consemnată în dicţionare prin indicaţii stilistice sau de altă natură), nu se face în grai, în sensul că ambele variante, atunci cînd ele coexistă, au valoare „stilistică" neutră.

Semnalăm, pentru microsistemul în discuţie, următoarele forme populare: *Culina*, *Lucheria*, *Nastasia*, *Ustinia*, *Pistimia*, *Prasinia*; *Fedora*, *Fedosia*; *Afimia*, *Arina*; *Axinia* şi *Axenia*; *Stepanida*; *Evdocheia*, *Palagheia*, care pot fi întîlnite, mai toate, şi în alte graiuri lipoveneşti, de exemplu în Pisc [29; 43—44]. Ele corespund, în ortografie românească, unor variante formate, în macrosistem, de la respectivele prenume cărturăreşti (sau, mai rar, de la alte variante, tot populare şi formate tot de la prenumele canonice, cărturăreşti) printr-o serie de modificări fonetice, după cum urmează (redăm, întîi, modificările mai productive).

Suprimarea unui sunet iniţial, de regulă vocală (afereză): **Kulina** [13] (< *Akulina*, la rîndul ei formă populară, frecventă [14], formată prin disimilare de la *Akilina*, formă canonică şi, în macrosistem, generală; etim.: lat. *Aquilina* 'asemănătoare vulturului', venit prin intermediul gr. *Akylina*), **Luker'ja**, cu trecerea lui *i* la *u* (< *Glikerija*, formă canonică feminină de la *Glikerij* < gr. *Glykerios* < *glykeros* 'dulce'), **Nastasija** [15] (< *Anastasija*, formă canonică feminină de la *Anastasij* < gr. *Anastasios* < *anastasis* 'înviere'), **Ustinija**, cu modificarea finalei (< *Iustina*, înv., *Justina*, azi general, forme feminine de la *Iustin*, înv., respectiv *Justin* < lat. *Iustinus* < *iustus* 'drept'). Tot aici trebuie menţionate două forme, tot populare, însă neînregistrate lexicografic: **Pistimija** (ca şi *Pistimeja*, înregistrat la [17; 111], < *Epistimija*, azi familiar, deşi canonic la origine, respectiv *Epistimeja*, de origine greacă: *epistēmē* 'cunoştinţă, ştiinţă'), **Prosin'ja** (< *Aprosin'ja*, la rîndul său popular, < *Evfrosinija*, canonic, azi învechit, formă feminină de la înv. *Evfrosin* (*Afrosin*) [16] < gr. *Euphrosynē* 'bucurie').

Simplificarea grupului vocalic *eo* prin reducere la *e*: **Fedora** (< *Feodora*, formă canonică feminină de la *Feodor* < gr. *Theodoros* [17]), **Fedos'ja**

---

[13] Întrucît modificările în discuţie sînt proprii, în general, numelor din macrosistem, vom folosi transliteraţia, lăsînd la o parte ortografia românească în care sînt redate formele lipoveneşti. Cu aldine reproducem formele populare.

[14] Frecvenţa formei *Akulina* este atestată, indirect, şi prin aceea că a dat naştere, în graiurile ruseşti, unor apelative: *akulina*' neplăcută (despre femei)' cu omonimul *akulina* 'denumirea unui joc de cărţi', derivate şi chiar compuse [6; 227—228].

[15] Pentru antroponimia românească s-ar putea admite, pare-se, un împrumut direct din greaca modernă (*Nastasia*), în care adeseori are loc suprimarea vocalelor iniţiale [8; 51].

[16] Uzual în macrosistem este, astăzi, *Efrosin* [17; 114].

[17] Comp. compuse de acelaşi tip: ebr. *Ionathan*, lat. *Deodatus*, sl. (şi rom., sub formă de împrumut) *Bogdan*, fr. *Dieudonné* [8; 29].

(< *Feodosija*, formă feminină de la *Feodosij* < gr. *Theodosios*, compus din elemente pe care le întîlnim, intervertite, în *Dositheos*).

Substituirea vocalei inițiale prin *a*: **Afimija** (< *Efimija*, formă generală, < *Evfimija*, canonic și, azi, învechit < gr. *Euphemia* 'laudă'), **Arina**[18] (< *Irina* < gr. *Eirene* 'pace').

Apariția unei vocale la începutul prenumelui (proteză): **Aksin'ja** cu varianta, mai veche, **Aksen'ja** (< *Ksenija*, formă canonică rusă comună, venită, ca și numeroase alte prenume rusești, prin intermediul slavonei, din gr. *xenia* 'străină' sau *xenia* 'ospitalitate'; comp. și „omonimul" *Ksenija* < *Poliksenija* [17; 137]).

Trecerea lui *f* la *p*: **Step..nida** (< *Stefanida*, formă canonică, azi învechită, de la *Stefan* (*Stepan*) < gr. *Stephanos* 'cunună').

Trecerea lui *i* la *e*: **Evdokeja** (< *Evdokija*, formă savantă rusă comună, < gr. *Eudokia* 'bunăvoință').

Asimilare regresivă (*a—a* < *e—a*): **Palageja** (< *Pelageja*, formă canonizată și generală, deși populară la origine (dovadă: *i* > *e*), provenită din mai vechiul *Pelagija* < gr. *Pelagia* 'marină').

În graiul din Carcaliu, în unele cazuri, formele populare circulă alături de cele canonice, savante (*Afimia* — *Efimia*, *Arina* — *Irina*, *Evdocheia* — *Evdochia*, *Nastasia* — *Anastasia*, *Palagheia* — *Pelagheia*, *Stepanida* — *Stefanida*), în altele – se întîlnesc exclusiv formele populare (*Axinia* și *Axenia*, *Culina*, *Fedora*, *Fedosia*, *Lucheria*, *Pistimia*, *Prasinia*, *Ustinia*) sau, mai rar, cele savante: *Alexandra*, *Ecaterina*, *Elena*, *Elisaveta* (lipsesc, cel puțin în uzul oficial, forme populare ca *Leksandra*, *Katerina*, *Alëna*, *Lizaveta*).

6. Sub raportul frecvenței, pe primul loc se plasează *Ana*, cu varianta *Anica* (frecvența 26, rangul 1), la fel de des întîlnit și la alți lipoveni [29; 43, 47], după care urmează *Pelagheia*, *Evdochia*, *Axinia*, *Parascovia*, *Natalia*, *Fiocla*, *Agafia*, *Anisia* și *Nadejda*, mai toate însoțite de o serie de variante. Am enumerat aceste nume-tip, primele zece, întrucît, deși nu reprezintă decît 24% din totalul unităților antroponimice din grai, sînt purtate de 146 de persoane (48% din persoanele de sex feminin). Cu alte cuvinte, 10 prenume denumesc aproape o jumătate din numărul total al femeilor, ceea ce vine să confirme constatarea, de ordin general, potrivit căreia, cu toate că „... numărul prenumelor este foarte mare, dar mai peste tot numai puține dintre ele sînt mult folosite" [8; 68].

Interesant de semnalat că parametrii statistici coincid, în cea mai mare parte, cu aprecierea, subiectivă, a subiectelor vorbitoare. Astfel, la întrebarea „Care sînt cele mai obișnuite prenume care se dau acum fetelor?" (pct. 6 din *Chestionar*), informatorii, referindu-se la epoca actuală, pe care n-am inclus-o în perioadele studiate de noi, au enumerat următoarele forme: *Pelagheia*, *Evdochia*, *Maria*, *Prascovia* și *Uliana* (relativ mai rar întîlnite, potrivit tabelului, sînt doar *Uliana*, rangul 8, și *Maria*, rangul 11).

Cea mai mică frecvență o au prenume ca *Anfisa*, *Marina*, *Sofia* și *Zenovia*, înregistrate, fiecare, cîte o singură dată.

7. Compararea inventarului de nume feminine din acest grai divergent, rămas în afara influenței nivelatoare a limbii literare, cu antropo-

[18] Întîlnit și sub forma rus. pop. *Orina*, ucr. *Oryna*. Pt. substituirea vocalei inițiale prin *a*, comp. și rus. pop. *Alëna* < *Elena*, formă canonică.

nimia rusă comună ne prilejuieşte — sub raportul răspîndirii prenumelor — cîteva constatări nelipsite de interes.

În microsistemul antroponimic lipovenesc se întîlnesc, mai întîi, o seamă de forme, care, din punctul de vedere al macrosistemului, la ora actuală, sînt învechite sau pe cale de dispariţie, de ex. *Elisaveta*, *Pelaghia*, *Stefanida* ş.a. Acestora le corespund în uzul curent din Federaţia Rusă, în prezent, forme ca *Elizaveta* (cu *z*), *Pelageja* (cu *e*), *Stepanida* (cu *p*) [17; s.v.], în general destul de rar întîlnite [15; 106], iar formele cu *s*, respectiv *i* şi *f* sînt complet date uitării.

„Învechite" sînt, tot din punctul de vedere al macrosistemului, şi o serie de prenume ca atare, indiferent de forma lor. Rus. *Evdokija*, cu variantele respective, a fost secole la rînd unul dintre cele mai răspîndite nume feminine în graiurile ruseşti, mai ales meridionale, pentru ca în epoca actuală, după 1917, să devină din ce în ce mai rar : prin 1930 rămîne mult în urma unor prenume ca *Valentina* sau *Nina*, iar la începutul anilor '60 deţine, sub raportul frecvenţei, unul din ultimele locuri [15; 103, 105, 106]. În pofida acestei situaţii din macrosistem, lipovenescul *Evdochia* continuă să rămînă un nume frecvent (situat, consecvent, pe locul al treilea, atît în Carcaliu, cît şi în Pisc; vezi tabloul sinoptic de la finele articolului şi [29; 43]).

Judecind după o statistică, pare-se destul de riguroasă, făcută în 1961, din listele nou-născuţilor din localităţile rurale ale Federaţiei Ruse au dispărut definitiv nume ca *Akulina*, *Ustin'ja* şi *Fekla*, atît de caracteristice antroponimiei velicoruse de altădată, cele mai preferate fiind acum, tot în mediu sătesc [19], *Tat'jana*, cu cel mai mare indice de repetabilitate, apoi *Valentina*, *Galina*, *Ol'ga*, *Elena*, *Nadežda*, *Tamara* ş.a. [15; 108]. Pentru graiul în discuţie, însă, primele trei nume continuă să rămînă elemente active sau destul de active. Cît priveşte nume ca *Tat'jana* sau *Tamara*, frecvente acum în macrosistem şi cunoscute chiar idiomurilor neslave, inclusiv unor graiuri româneşti [25; 182], acestea n-au reuşit încă să pătrundă în antroponimia, conservatoare şi tradiţionalistă, a graiului din Carcaliu.

Dar lista trăsăturilor distinctive nu se opreşte aici. După cum se ştie, inventarul prenumelor din macrosistem a cunoscut, mai ales în anii '20, modificări simţitoare : se intensifică împrumutul din limbile occidentale (*Žanna*, *Èvelina* etc.) şi apar o serie de formaţii neologice, provenite din apelative (*Poèma*, *Ideja* etc.), derivate de la nume proprii (*Oktjabrina*, *Nojabrina* etc.) sau alcătuite prin abreviere şi sufixare (*Vladlena*, *Novomira* etc.); unele nume laice, vechi ruse, ca *Svetlana* sau *Ruslana*, respinse de biserică şi căzute în desuetudine, veacuri la rînd, îşi recapătă locul printre celelalte elemente ale antroponimiei ruseşti contemporane [15; 104–105], [30; passim]. Toate acestea au făcut ca prenumele noi, toate laice, după o lungă perioadă de dominaţie a celor calendaristice, să devină la un moment dat, prin 1930, net precumpănitoare [20].

---

[19] Pentru mediul urban, care ne interesează mai puţin în cazul de faţă, două statistici (din 1961 şi 1966), ale căror date în general coincid, semnalează ca fiind des întrebuinţate acum următoarele prenume feminine : *Elena*, cel mai frecvent, *Irina*, *Ol'ga*, *Marina*, *Tat'jana*, *Natal'ja*, *Svetlana* ş.a. [15; 108], [22; 79].

[20] Potrivit unei statistici, de exemplu în oraşul Kostroma, din totalul de 139 de nume atribuite nou-născuţilor în anul amintit, numai 41 au fost tradiţionale, 98 de nume fiind elemente noi, laice [15; 104].

Asemenea schimbări n-au afectat însă cu nimic structura, profund patriarhală, a repertoriului de nume lipoveneşti.

8. Printre inovaţiile proprii prenumelor feminine, două sînt mai importante : prezenţa unor forme româneşti sau românizate (vezi § 4) şi întrebuinţarea oficială, cu valoare de prenume de bază, a unor forme reduse : hipocoristice ruseşti de tipul *Fenea*, *Jenea*, *Nadea*, *Polea*, *Zina* (comp. rus. com. *Fenja*, *Ženja* etc.) şi diminutive de origine românească, de ex. *Anica*, *Lenuţa*, *Vasilica* [21].

Toate aceste hipocoristice şi diminutive pot fi întîlnite ca forme oficiale în componenţa numelui complet, de exemplu : *Grigore Polea*, *Pavel Jenea*, *Petrov Zina*, *Timofei Anica*, *Condrat Lenuţa*, *Isac Vasilica* etc. În macrosistem i-ar corespunde, în limbajul oficial, bunăoară primului nume complet, o formaţie de tipul *Pelageja Ivanovna Grigorova* sau, cu numele de familie pe primul loc, *Grigorova Pelageja Ivanovna*, ambele variante topice, caracteristice antroponimiei slave orientale, putînd fi întîlnite sub formă de împrumut sintactic şi într-o serie de limbi neslave de pe teritoriul R.S.F.S.R. [22]. Lăsînd la o parte faptul că antroponimia lipovenească nu cunoaşte moţiunea (forme feminine pentru numele de familie) şi categoria patronimelor [23], rămîne de subliniat, sub raport comparativ opoziţional, faptul că în rusa actuală o formaţie ca *Polja Grigorova* (sau *Grigorova Polja*) este, în general, de neconceput în situaţii oficiale (în actele administraţiei de stat, în certificatul de naştere, în buletinul de identitate etc.), în care „...asemenea nume [de fapt, *forme* ; nota ns. — *V.V.*] sînt complet neuzuale" [5 ; 91], în timp ce la lipoveni o îmbinare de cuvinte ca *Grigore Polea* pare firească şi se întîlneşte alături de îmbinările, ce-i drept mai des întîlnite, din care face parte prenumele de bază (de ex. *Pelagheia* : *Grigore Pelagheia*).

Fenomenul se datoreşte, credem, influenţei aloglote, recte celei româneşti, care se face simţită şi în domeniul prenumelor masculine [31 ; 324—325].

Ce-i drept, în macrosistem pot fi semnalate, sub raport istoric, două perioade, cînd formele reduse puteau fi întîlnite cu valoare de forme oficiale : o perioadă veche (în special veacurile XV—XVII), care se termină la începutul secolului al XVIII-lea, cînd printr-un ucaz al lui Petru I este interzisă folosirea diminutivelor şi a hipocoristicelor în actele oficiale [5 ; 95], şi o perioadă mai nouă, destul de scurtă, care coincide cu afirmarea temporară a efemeridelor antroponimice de tipul *Poèma* (deceniul al doilea al secolului nostru) [15 ; 104]. Lăsînd la o parte cea de-a doua perioadă, care, ţinînd seama de anii respectivi, n-a putut influenţa sistemul onomastic lipovenesc, este de presupus că particularitatea în discuţie ar putea reprezenta o continuare a situaţiei mai vechi, pe care strămoşii lipovenilor de azi au cunoscut-o, poate, înainte de emigrare (colonia din Carcaliu a fost înfiinţată, de fapt, la începutul secolului al XIX-lea, însă alte aşezări lipoveneşti datează de la începutul secolului al XVIII-lea).

---

[21] Am atras în discuţie şi unele forme reduse consemnate în Registrul agricol.

[22] Vezi articolul nostru din *Studii de slavistică*, vol. I, Bucureşti, 1969, p. 136—137.

[23] Vezi SCL XIII, 1962, 2, p. 245—254.

Oricum, prezenţa aceluiaşi fenomen în antroponimia românească, fie ea cultă [8 ; 55] sau populară [25 ; 183], [19 ; 276], nu poate fi trecută cu vederea. Chiar dacă admitem că elementul românesc n-a exercitat o influenţă directă, trebuie să acceptăm că el a influenţat indirect, şi sub acest raport, sistemul numelor de persoană lipoveneşti, întărind o tendinţă mai veche.

Menţionăm, în sfîrşit, următoarea notă distinctivă. În lipsa patronimelor şi, ca urmare, neavînd posibilitatea să recurgă, în formulele de adresare cu caracter reverenţios, la îmbinări formate din prenume şi patronim (comp. în rusa comună : *Anna Andreevna* !), exponenţii graiului folosesc în acest scop exclusiv forma oficială a numelui, de regulă prenumele de bază.

9. Una din abaterile de la normele limbii standard, inclusiv în domeniul ortografiei, este determinată, după cum se ştie, de deprinderile de rostire dialectală. În limba scrisă, de pildă în actele juridice din Rusia secolelor al XVII-lea şi al XVIII-lea, redactate de grămătici aflaţi sub influenţa graiurilor velicoruse meridionale, se observă uneori, în ortografierea apelativelor sau a numelor proprii, particularităţi determinate de fenomene fonetice ca akanie, ikanie, prezenţa fricativei γ ş.a. : *Sidarka Ivanov* (pentru *Sidorka*), *k rěčki k Novogrobli* (pentru *k rěčke k Novogroble*) *berechŭ reki* (pentru *beregŭ reki*) [11 ; 131, 133, 135].

Aceleaşi fenomene dialectale sud-velicoruse se reflectă şi azi, în scris, la lipoveni, care, în lipsa unei tradiţii literare propriu-zise, redau adeseori cu ajutorul grafiei româneşti particularităţile de rostire menţionate mai sus. Comp., de exemplu, în domeniul prenumelor feminine : *Pr[a]sinia*, *[Ha]rpena* [24], *[I]lena* ş.a.

10. Reţinem, în concluzie, următoarele constatări şi particularităţi mai importante.

Influenţa românească şi în general cea străină se face mai puţin simţită în domeniul prenumelor feminine (1,04% forme româneşti) decît în acela al prenumelor masculine (28% forme româneşti sau românizate), situaţie valabilă şi pentru alte graiuri lipoveneşti.

Tot în opoziţie cu prenumele masculine, domeniu în care anumite forme româneşti (*Vasile*, *Ştefan* etc.) circulă — cel puţin în actele oficiale — fără concurenţă din partea celor tradiţionale, ruseşti, formele feminine de provenienţă românească se întîlnesc, fără excepţie, paralel cu formele mai vechi, din repertoriul tradiţional (comp., de ex., *Paraschiva* şi *Parascovia*).

Ambele constatări ne duc spre concluzia că prenumele feminine constituie, în cadrul numelor de botez lipoveneşti, un subsistem puţin receptiv influenţelor străine.

---

[24] Acelaşi sunet fricativ (γ) îl întîlnim şi în rostirea unor nume ca *Olga* (redate, însă, în scris cu *g*). Dintre toate fenomenele de acest tip, de cele mai multe ori se reflectă în ortografie akanie, particularitate care ne întîmpină şi în ortografierea unor nume actuale din macrosistem [28 ; 50—51].

Menţionăm, apoi, că din cele trei criterii de denominaţie, cunoscute în antroponimie (criteriul calendaristic, criteriul genealogic şi cel estetic), în grai se dovedeşte a fi dominant primul. Prenume atribuite după alt criteriu decît cel calendaristic ne întîmpină destul de rar. Această particularitate explică de ce, în grai, formele feminine sînt mai puţin numeroase decît cele masculine, în timp ce în antroponimia rusă comună din zilele noastre, datorită renunţării la criteriul calendaristic, raportul dintre cele două categorii de prenume este diametral opus.

Inventarul de prenume poartă un caracter exclusiv hagiografic. În antroponimia graiului, cel puţin în perioada cercetată de noi, nu există absolut nici un nume laic (de tipul rus. com. *Svjatoslava*, *Jaroslava* etc., necanonizate de biserică). Or, în macrosistem prenumele din cea de-a doua categorie sînt, în prezent, cel puţin tot atît de răspîndite ca şi cele din prima categorie.

În unele cazuri, formele populare circulă alături de cele savante, slavone (de exemplu *Afimia* şi *Efimia*), în altele se întîlnesc exclusiv formele populare (*Axinia*, *Culina* etc.) sau, mai rar, cele savante (*Alexandra*, *Elena* etc.). Această distincţie (forme „populare" şi forme „savante"), proprie macrosistemului, nu se face în grai, în sensul că ambele variante au o valoare neutră, atît „stilistică", cît şi socială.

Sub raportul frecvenţei, pe primul loc se plasează *Ana*, cu varianta *Anica* (frecvenţa 26, rangul 1), prenume la fel de des răspîndit şi la alţi lipoveni, după care urmează *Pelagheia*, *Evdochia*, *Axinia*, *Parascovia* ş.a., toate fiind caracteristice antroponimiei rurale ruseşti de altădată. Inventarul celor mai uzuale prenume din grai nu corespunde, aşadar, situaţiei actuale din macrosistem (pentru amănunte, vezi § **6** şi **7**).

Prezenţa, pe de o parte, a unor forme sau prenume „învechite" (din macrosistem au dispărut definitiv nume ca *Akulina*, *Ustin'ja*, *Fekla* ş.a.) şi, pe de altă parte, absenţa elementelor neologice, care au apărut în antroponimia rusă naţională în deceniul al treilea al secolului nostru, ca de altfel absenţa prenumelor laice în general, imprimă graiului, împreună cu trăsăturile menţionate mai sus, un caracter a r h a i c şi p a t r i a r h a l.

Dacă adăugăm la aceasta faptul că, spre deosebire de macrosistem, în inventarul de prenume se găsesc o serie de elemente româneşti (*Paraschiva*, *Ileana*, *Niculina* ş.a.), iar formele reduse, ruseşti (*Fenea*) sau de origine românească (*Anica*), se folosesc cu valoare de forme oficiale în componenţa numelui complet, se impune următoarea constatare generală : în pofida unor elemente comune microsistemului şi macrosistemului, antroponimia graiului cunoaşte o e v o l u ţ i e c e n t r i f u g ă, caracteristică graiurilor de tip d i v e r g e n t [25].

---

[25] Am profitat, în redactarea articolului, de pe urma unor observaţii şi sugestii, făcute de tovarăşii acad. Iorgu Iordan şi acad. Al. Graur, cărora le exprim cu acest prilej sincerele mele mulţumiri.

TABLOU SINOPTIC

de prenume feminine aparţinînd sistemului oficial de denominaţie al lipovencelor din comuna Carcaliu

Nr. crt.	Forma lipovenească	Nr. unităţilor antropon. pe ani: 1894	1919	1939	1959	Frecvenţa (absolută)	Rangul	Forma rusă (comună)	Forma românească
1	Ana	5	3	10	6	26	1	Anna	Ana
	Anica				2				Anica (dim.)
2	Pelagheia	7	2		1	20	2	Pelageja	
	Palagheia		1	5	2			Palageja (pop.)	
	Pelaghia		1					Pelagija (înv.)	Pelaghia
	Polea				1			Polja (dim.)	
3	Evdochia	6	2	4	1	18	3	Evdokija	Evdochia
	Evdocheia	5						Evdokeja (pop.)	
4	Axinia	3		5	1	14	4	Aksin'ja (pop.), Ksen'ja	Axinia
	Axenia	4	1					Aksen'ja (pop.)	
5	Parascovia	1	2	4		14		Paraskov'ja (fam.)	
	Prascovia	4							
	Paraschiva	1			2			Praskov'ja	Paraschiva
6	Natalia	2	2	2	7	13	5	Natalija	Natalia
7	Fiocla	3		2	3	11	6	Fëkla	
	Fecla	2	1					Fekla (înv.)	Tecla
8	Agafia	7	2	1		10	7	Agaf'ja	Agapia
9	Anisia	3	1	4	2	10		Anis'ja	Anisia
10	Nadejda		3		1	10		Nadežda	
	Nadea				4			Nadja (dim.)	
	Nădejdea			2					
11	Tatiana	6		3	1	10		Tat'jana	Tatiana
12	Arina	3	2			9	8	Arina (pop.)	
	Irina			3	1			Irina	Irina
13	Uliana	2	3	4		9		Ul'jana	Iuliana
14	Fedosia	3	1	1		8	9	Fedos'ja (fam.), Feodosija	Teodosia
	Fenea				3			Fenja (dim.)	
15	Olga			2	6	8		Ol'ga	Olga

TABLOU SINOPTIC *(continuare)*

Nr. crt.	Forma lipovenească	Nr. unităților antropon. pe ani				Frecvența (absolută)	Rangul	Forma rusă (comună)	Forma românească
		1894	1919	1939	1959				
16	Pistimia Pistinia Pestimia	 2		2 3	1	8	9	Epistimija (fam.), Epistima	Epistimia
17	Captelina			6	1	7	10	Kapitolina	Capitolina
18	Culina	2	2		3	7		Kulina (fam. nelit.), Akilina	Culina, Achilina
19	Elena Ileana	2	3		 2	7		Elena	Elena Ileana (pop.)
20	Marfa	5		2		7		Marfa	Marta
21	Anastasia Nastasia	3		 1	 2	6	11	Anastasija Nastasija (fam.)	Anastasia Nastasia
22	Maria	4		1	1	6		Marija	Maria
23	Daria	4			1	5	12	Dar'ja	Daria
24	Domnica	1		1	3	5		Domnika	Domnica
25	Ecaterina	3			1	4	13	Ekaterina	Ecaterina
26	Matrona	2	1	1		4		Matrona	Matrona
27	Niculina Nicolina	 1		3		4		Kulina (< Akulina)?	Niculina Nicolina
28	Stefanida Stepanida	2			 2	4		Stefanida (înv.) Stepanida	Stefania
29	Ulenia	1	3			4		Ul'jana?	Iuliana?
30	Vasa Vassa	1	2	 1		 4		Vassa	
31	Eugenia Jenea	1		1	 1	3	14	Evgenija Ženja (dim.)	Eugenia
32	Harpena			3		3		Horpyna (ucr.) Agrippina	Agripina
33	Prasinia	1		1	1	3		Aprosin'ja (fam. nelit.) Efrosinija	Eufrosina

Nr. crt.	Forma lipovenească	Nr. unităților antropon. pe ani				Frecvența (absolută)	Rangul	Forma rusă (comună)	Forma românească
		1894	1919	1939	1959				
34	Ustinia		2	1		3	14	Ustinija (fam.), Justina	Iustina
35	Ahimia	1				2	15	Afimija (fam. nelit.)	Ahimia
	Efimia		1					Efimija	Eufimia
36	Alexandra	1			1	2		Aleksandra	Alexandra
37	Elisaveta	1	1			2		Elisaveta (înv.) Elizaveta	Elisaveta
38	Fedora	1	1			2		Fedora (fam.) Feodora	Teodora
39	Lucheria	1	1			2		Luker'ja (pop.), Glikerija	Lucheria, Glicheria
40	Mavra	1	1			2		Mavra	Mavra
41	Solomonida	1		1		2		Solomonida	Solomonia
42	Varvara	2				2		Varvara	Varvara
43	Anfisa				1	1	16	Anfisa	
44	Marina	1				1		Marina	Marina
45	Sofia			1		1		Sof'ja	Sofia
46	Zenovia				1	1		Zinovija	Zinovia, Zenovia
		112	45	81	66	304			

BIBLIOGRAFIE

[1] *Atlasul lingvistic român*, partea a II-a (ALR II), serie nouă, vol V, întocmit de Institutul de lingvistică și istorie literară al Filialei din Cluj a Academiei Republicii Socialiste România, sub direcția acad. Emil Petrovici [București], 1966.

[2] Morton Benson, *Dictionary of Russian Personal Names. With a Guide to Stress and Morphology*, Philadelphia, 1964.

[3] *Chestionar onomastic*, în CL IX, 1964, 2, p. 239–261 (*A. Prenume*: p. 259–260).

[4] N. A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*, București, 1963.

[5] A. A. Dement'ev, *Maksimko, Timoška i drugie*, în „Russkaja reč”, 1969, 2, p. 91–96.

[6] F. P. Filin, *Slovar' russkich narodnych govorov*, vyp. I, A, Moscova – Leningrad, 1965.

[7] R. M. Frumkina, *Primenenie statističeskich metodov v jazykoznanii*, în „Вопросы языкознания” 1960, 4, p. 129–133.

[8] Al. Graur, *Nume de persoane*, Bucureşti, 1965.

[9] Boris Hrinčenko, *Slovar' ukraïnśkoï movy*, IV, Kiev, 1909 (la p. 548–563 : *Krestnyja imena ljudej*).

[10] Andrei Ivanov, *Genul neutru într-un grai velicorus de tip divergent*, în SCL XVIII, 1967, 5, p. 555–561.

[11] S. I. Kotkov, *Otkaznye knigi*, în „Вопросы языкознания”, 1969, 1, p. 130–135.

[12] G. I. Lahovari, C. I. Brătianu, Gr. C. Tocilescu, *Marele dicționar geografic al României*, vol. II, fasc. I, Bucureşti, 1899.

[13] S. P. Levčenko, L. G. Skrypnyk, N. P. Dzjatkivśka, *Slovnyk vlastnych imen ljudej*, Kiev, 1961.

[14] Virgil Nestorescu, *Vocalismul neaccentuat în graiurile lipoveneşti din România*, în „Romano-slavica“ XIV, 1967, p. 237–258.

[15] V. A. Nikonov, *Ličnye imena v sovremennoj Rossii*, în „Вопросы языкознания”, 1967, 6, p. 102–111.

[16] V. A. Nikonov, *Ivan i Vinegret*, în „Russkaja reč”', 1969, 1 p. 80–84 (variantă augmentată a articolului *Genij i Vinegret*, în „Литературная газета”, 1968, 51, p. 3).

[17] N. A. Petrovskij, *Slovar' russkich ličnych imën*, Moscova, 1966.

[18] *Spravočnik ličnych imën narodov RSFSR*, pod redakciej Baskakova N. A., Bokarëva E. A., Belyka N. A., Ožegova S. I., Superanskoj A. V., Moscova, 1965.

[19] Aurelia Stan, *Frecvența numelor de persoană masculine în Valea Sebeşului*, în CL II, 1957 [data apariției : 1958], p. 267–279.

[20] Aurelia Stan, *Cu privire la metoda culegerii numelor de persoane*, în CL X 1965, 1, p. 167–172.

[21] A. V. Superanskaja, *Imena sobstvennye v čužoj jazykovoj srede*, în „Toponomastika i transkripcija”, Moscova, 1964, p. 35–64.

[22] A. V. Suslova, *Skol'ko imën u malyšej? Kakie oni?*, în „Russkaja reč”', 1969, 1, p, 79–80.

[23] A. Suvorin, *Russkij kalendar' na 1884 g.*, Sankt-Petersburg, 1883 (la p. 58–68 : *Alfavitnyj ukazatel' imën svjatych*).

[24] Sabina Teiuş, *Criteriile de alegere a prenumelor în Valea Bistriței*, în CL VI, 1962, 2, p. 315–321.

[25] Sabina Teiuş, *Modernizarea sistemului de denominație cu prenume în Valea Bistriței* (*Bicaz*), în CL X, 1965, 1, p 179–185.

[26] Gherasim Timuş, *Dicționar aghiografic cuprinzînd pe scurt viețile sfinților*, Bucureşti, 1898.

[27] B. O. Unbegaun, *Où en sont les études d'anthroponymie russe: bibliographie critique*, în „Revue Internationale d'Onomastique”, 1950, 2, p. 151–160.

[28] B. O. Unbegaun, *Russian Surnames Derived from Aphetic Baptismal Names*, în „Melbourne Slavonic Studies”, 1967, 1, p. 49–51.

[29] Victor Vascenco, *Tradiție şi inovație în antroponimia unor slavi bilingvi: lipovenii* (*Contribuții la studiul influenței româneşti*), în SCL XVIII, 1967, 1, p. 25–50.

[30] Victor Vascenco, *Efemeride antroponimice în limba rusă actuală*, în AUB, Seria ştiințe sociale, Filologie, 1968, p. 477–484.

[31] Victor Vascenco, *Ob antroponimičeskich osobennostjach odnoj velikorusskoj mikrosistemy v inojazyčnoj srede*, în „Studia linguistica slavica baltica Canuto-Olavo Falk sexagenario a collegis, amicis, discipulis oblata (Slaviska Institutionen vid Lunds Universitet. Slaviska och baltiska studier, 8)", Lundae, MCMLXVI [1968], p. 315–335.

[32] Emil Vrabie, *Influența limbii române asupra graiurilor rusești („lipovenești") din R.P.R.*, în SCL XI, 1960, 4, p. 927–954.

[33] S. I. Zinin, *Antroponimika (Bibliografičeskij ukazatel' literatury na russkom jazyke)*, Tașkent, 1968.

[34] S. I. Zinin, *Nužny raznye imena*, în „Russkaja reč'", 1969, 2, p. 88–91.

Mai 1969 *Institutul de limbi și literaturi străine, București, Str. Pitar Moș, 13*

dr. PEDESTRU

DE

VALERIU RUSU

Evoluţia fonetică a lat. *pĕdĕster*, în română, prezintă un interes deosebit.

Într-o contribuţie recentă [1], Al. Rosetti discută situaţia acestui termen, începînd cu primele atestări, în textele religioase din secolul al XVI-lea.

În legătură cu aria actuală de răspîndire, se menţionează că *pedestru* este atestat în vestul şi nordul teritoriului dacoromân (a se vedea harta reprodusă în articolul citat, la p. 77) cu sensurile : „boiteux ; estropié ; aveugle ; borgne ; faible ; débile (cf. fr. piètre) ; mendiant ; anéanti ; (enfant) turbulent ; aux pieds malades" [2].

Materialul înregistrat în noile atlase lingvistice româneşti (pe regiuni), în curs de apariţie, confirmă vitalitatea termenului *pedestru* în unele graiuri româneşti [3].

Este concludent, din acest punct de vedere, faptul că termenul în discuţie a fost notat, în vestul Olteniei, în mai multe localităţi, iar din cele 20 de localităţi anchetate în Maramureş, *pedestru* a fost atestat în 16.

Aceasta constituie un argument de seamă în sprijinul părerii lui Al. Rosetti că *pedestru* nu este nu termen savant, ci el face parte din cuvintele aparţinînd fondului vechi lexical.

Răspunsurile obţinute în anchetele pentru *NALR-Oltenia* şi *ALRR-Maramureş* ne dau, totodată, posibilitatea de a preciza s t r u c t u r a s e m a n t i c ă a termenului *pedestru.*

Astfel, în Oltenia, sensurile lui *pedestru* sînt :

I. „(om) care nu are o mînă, sau picior, sau ochi ; nu are vlagă (putere) în acea parte a corpului, nu este bună, o tîrăie" (cf. *NALR-Olt.*, I, h. 117, pct. 937, 945). În celelalte localităţi a fost atestat un sens e x t i n s

---

[1] A. Rosetti, *dr.*, *ár.* PEDESTRU, în *Revue de linguistique romane*, tome 33, 1969, nr. 129–130, p. 75–78.

[2] *Art. cit.*, p. 76.

[3] Cf. *Noul Atlas lingvistic român pe regiuni. Oltenia*, I, h. 117, 118 şi *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Maramureş*, I, h. 142.

(„orice parte a corpului", pct. 944) sau r e s t r î n s („ciung", pct. 941, „1. îl doare un picior; 2. nu are un picior", pct. 940, „are lipsă un picior sau o mînă", pct. 935).

II. „(infirm) de ambele picioare", pct. 936. În pct. 907, 956, termenul este cunoscut fără să poată fi indicat sensul, iar în alte localităţi (pct. 910, 973, 977, 993, 997) au fost înregistrate sensurile „cel ce umblă pe jos; infanterist".

În Maramureş, *pedestru* are sensurile:

I. „(om) nenorocit de o mînă şi de un picior" (pct. 238).

II. „(om) infirm, schilav, incapabil de muncă şi de a umbla" (pct. 231—232, 235—237).

III. „(om) slab, fără putere, mic (de statură)" (pct. 221, 225, 230, 234): „om *slăbînóc, ńěpuťinčós*, ca şi cum *l-ai̯ că̆ⁱi* (compătimi)" (pct. 230).

IV. „(om) sărac, leneş, nemernic" (pct. 223—225, 229, 233, 239): „*vai̯ peď'éstru-i̯, că n-are ńič halúbe* (= haine) *pă i̯ĕl peď'éstru* e nemernic şi leneş" (pct. 223); „nu-i apt de lucru, *un bitáŋg, blegós*, sărac din cauza lenei, beţiei şi destrăbălării" (pct. 225); „Dacă cuiva i s-au furat toate lucrurile *o rămás peďéstru pă lúme, fără ńimńic*" (pct. 229).

V. „(se foloseşte numai în expresia) *mîŋcá-ť'-ar peďéstru*, [= *pedecsî́-ť-ar dumńĕză̆ᵘ* !], *dar i̯o nu-nţăľég čă vọrbă-i̯ ačăⁱa, i̯o nu ḑic več d-ačéľ ḙa*" (pct. 228)[4].

Din compararea datelor înregistrate, cu prilejul anchetelor pentru noile atlase lingvistice regionale, în cele două provincii — Oltenia şi Maramureş, rezultă următoarele constatări:

1. În Oltenia, *pedestru* se referă, în general, la un d e f e c t f i z i c: l i p s a unei anumite părţi a corpului omenesc sau i n c a p a c i t a t e a de a se folosi (la muncă, la mers), de acea parte a corpului (din cauza unei boli, a unui accident etc.).

2. În Maramureş, această întrebuinţare este mai puţin frecventă (vezi sensurile I şi II, menţionate mai sus). Sensul III se referă tot la calităţi (defecte) f i z i c e. Ne aflăm, mai precis, în faţa unei extinderi semantice: „(om) slab, fără putere, mic" (în general, fără să intervină un anumit defect (concret) fizic).

3. Foarte răspîndit este, în schimb, în Maramureş, sensul IV, „(om) sărac, leneş, nemernic".

Pedestru s-a deplasat, în acest caz, din domeniul defectelor (calităţilor) f i z i c e în acela al defectelor (calităţilor) m o r a l e şi m a t e r i a l e.

Acest sens este secundar (derivat), faţă de sensul originar, referitor la aspectul fizic.

Evoluţia semantică a termenului *pedestru* poate fi reprezentată astfel: un a n u m i t d e f e c t f i z i c (la *picior*, vezi etimologia:

---

[4] Pentru sensurile IV şi V, vezi şi T. Teaha, *Graiul din Valea Crişului Negru*, [Bucureşti, 1961], *Glosar*, s.v. *pedestru* (p. 251).

lat. *pĕdĕster*); defect fizic, în general (în principiu, se poate extinde la orice parte a corpului: mînă, ochi[5] etc.); stare materială, decurgînd din incapacitatea de a munci, de a agonisi, a persoanei cu un defect fizic, sau dintr-o calitate morală[6].

În concluzie, valorile semantice, variate și bogate, pe care le înregistrează *pedestru* în unele graiuri românești constituie încă o probă a vitalității lui în ariile lingvistice respective.

Totodată, este evident că aceste valori s-au dezvoltat în cursul unei evoluții semantice îndelungate, termenul în discuție făcînd parte dintre elementele latinești moștenite în limba română.

Aprilie 1970

Centrul de cercetări fonetice și dialectale,
București, Calea Victoriei 194

[5] Cf. *Lesicon romănescu-lătinescu-ungurescu-nemțescu*..., Buda, 1825, s.v. *pedestru*: „2. i.e. cu scădere, p.e. la vre unu ochiu, picioru, séu altu mădulariu".

[6] Trebuie corectată, în acest sens, indicația din CADE, s.v. *pedestru*: „1.2. Băn. Trans. Nevoiaș, amărît; p. ext. șchiop; olog; chior".

DESPRE NOȚIUNEA DE TENDINȚĂ ÎN EVOLUȚIA FONETICĂ

M. Sala abordează, într-o serie de studii publicate recent [1], un domeniu mai puțin cercetat în ultima vreme și anume fonetica istorică a limbii române.

Ele rețin atenția cititorului, pe de o parte, prin gruparea unor fenomene care, în lucrările anterioare, au fost interpretate și explicate, de regulă, în mod izolat, ceea ce îi permite autorului să evidențieze o seamă de tendințe în evoluția foneticii românești. Pe de altă parte, se remarcă efortul lui M. Sala de a discuta fenomenele respective — studiate, de altfel, și de alți cercetători — în perspectivă romanică.

Analiza explicativă a faptelor de limbă atrage, în ciuda dificultăților evidente, pe numeroși cercetători [2]. Astfel, mai ales în secolul al XX-lea, a fost semnalată, în numeroase studii de lingvistică istorică, încercarea de a explica, mai ales prin cauze interne (prin sistem), anumite evoluții fonetice [3].

Dar, apreciind intenția, utilă și interesantă, de a stabili tendințele în evoluția foneticii limbii române și de a le descrie, vom observa că lucrarea lui M. Sala ridică o problemă de principiu, în momentul în care își propune să explice fenomenele: raportul dintre cauză și efect. Vom exemplifica problema semnalată cu *tendința spre silabă deschisă* (vezi p. 13 și urm.), la care M. Sala recurge foarte des pentru a explica un număr mare de fenomene fonetice.

„Una dintre tendințele structurale care a produs (subl. ns. — V.R.) multe schimbări în fonetica limbilor romanice occidentale este tendința de deschidere a silabelor" (p. 13).

O dată făcută această observație, M. Sala urmărește, de la latină la româna contemporană, fenomenele fonetice (asimilări, disimilări, schimbările consonantice în general etc.) care au drept urmare realizarea unui număr cît mai mare de silabe deschise.

Astfel, dispariția geminatelor în toată Romania [4] „este rezultatul (subl. ns. — V.R.) tendinței romanice spre silabă deschisă"

---

[1] *Contribuții la fonetica istorică a limbii române*, București, 1970, 182 p.

[2] Cf. André Martinet, *Eléments de linguistique générale*, Sixième édition, 1966, p. 217.

[3] Cf. K. Togeby, *Les explications phonologiques historiques sont-elles possibles?*, în „Revue Romane", numéro spécial, 2, 1968, Copenhague, p. 83.

[4] A se vedea observația lui Al. Rosetti (*Remarques sur le degré de force des consonnes*, în „Cahiers de linguistique théorique et appliquée", III (1966), p. 144): „La manière de traiter les consonnes dites « géminées » du latin, est différente dans chaque langue romane".

(p. 70), aşa cum, în alt loc, prin aceeaşi tendinţă, se explică unele modificări în vocalism : „Ţinînd seama de tendinţa spre silabă deschisă se poate e x p l i c a (subl. ns.—V.R.) apariţia unor vocale între consoane" (p. 20). În concepţia lui M. Sala *o anumită tendinţă fonetică* nu se deduce, deci, din analiza unui număr (cît mai mare, dacă nu este posibil exhaustiv) de fenomene fonetice, care reprezintă, în fond, manifestări diverse ale aceluiaşi proces, ci, din contră, *tendinţa* este un factor care guvernează şi impune sensul evoluţiei fonetice [5].

Este adevărat, totodată, că o tendinţă poate deveni ea însăşi un factor de evoluţie, dar nu în faza ei iniţială, ci abia atunci cînd, prin forţa şi prestigiul formelor care concură la realizarea ei, aceasta poate întări sau declanşa (prin analogie [6] etc.) noi fenomene fonetice.

Transformările care au loc în cazul consoanelor implozive (cf. cap. 1.1.4.1.—1.1.4.3), inclusiv dispariţia acestora (cap. 1.1.5), epenteza (cap. 1.1.6) şi metateza (cap. 1.1.7) unor vocale sau consoane, nu se pot explica *prin* tendinţa spre silabă deschisă, cum afirmă M. Sala ; din contră, o tendinţă spre silabă deschisă poate fi degajată numai în baza analizei unui anumit număr de fenomene fonetice care concură, toate, la realizarea silabelor deschise [7].

Rezultă că noţiunea de tendinţă are, în primul rînd, un conţinut c o n s t a t a t i v, nu e x p l i c a t i v [8].

Altfel spus, M. Sala a încercat să e x p l i c e anumite modificări fonetice (schimbările consonantice în general) p r i n u n a d i n t r e c o n s e c i n ţ e l e acestora [9] (tendinţa spre silabă deschisă).

Martie 1970

Valeriu Rusu.

Centrul de cercetări fonetice şi dialectale, Bucureşti, Calea Victoriei 194

[5] În acest sens menţionăm observaţiile lui André Martinet în legătură cu noţiunea de tendinţă în lingvistică : „Mais sont également responsables ceux [lingviştii] qui ont négligé de préciser qu'en invoquant une tendance, ils ne prétendaient pas fournir une explication causale des phénomènes décrits, mais simplement suggérer que certains changements particuliers ne sont que les modalités diverses d'un seul et même processus" ; cf. *Economie des changements phonétiques. Traité de phonologie diachronique*, deuxième édition, Berne, [1964], p. 326. Cf. şi Eugenio Coseriu, *Sincronía, diacronía y tipología*, în „Actas del XI Congreso Internacional de Linguística y Filología Románicas, Madrid 1965", Madrid, 1968, p. 269.

[6] Cf. F. de Saussure, *Cours de linguistique générale*, Payot, Paris, 1965, cap. V, Analogie et évolution, p. 231—237.

[7] Acest sens diferă de cel care se acordă termenului *tendinţă* cînd este asociat cu *legea fonetică*. Cf. Bertil Malmberg, *La Phonétique*, „Que sais-je?", nr. 637, 1964, p. 113—116 şi Al. Graur, *Tendinţele actuale ale limbii române*, Bucureşti, 1968, p. 6—7.

[8] Nu avem în vedere, în acest caz, unele tendinţe (le-am numi, mai degrabă, trăsături) care caracterizează limbajul uman în general — tendinţa reducerii la minimum a activităţii mentale şi fizice necesară, în procesul comunicării, tendinţa spre simplificarea formelor etc. ; ele sînt, fără îndoială, m o b i l u l (c a u z a) a numeroase transformări fonetice.

[9] Cf. Al. Graur, *op. cit.*, p. 13 : „Uneori citim că cutare lege a făcut să se schimbe limba. Formula nu ni se pare justă, deoarece legea nu dă explicaţia schimbării, ci numai constată existenţa ei". Cf. şi precizarea pe care o face A. Meillet (BSL, XXVII, 1927, p. 8) : „Que la loi phonétique ne soit rien de plus qu'une manière de formuler un fait accompli est chose certaine".

VASILE BREBAN, GHEORGHE BULGĂR, DOINA GRECU, ILEANA NEIESCU, GRIGORE RUSU, AURELIA STAN, *Dicţionar de expresii şi locuţiuni româneşti*. Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1969, 509 p.

Lucrarea, se precizează în supracoperta dicţionarului „,se adresează, prin însăşi tematica ei, unui public foarte larg, elevilor, profesorilor, tuturor celor care se ocupă cu studiul limbii române".

Importanţa ei nu trebuie redusă la numărul mai mic sau mai mare de lectori, cărora ei se adresează, ci trebuie menţionată ca o primă lucrare de acest gen din lexicografia românească, alcătuită de un colectiv de cercetători în domeniul lingvisticii.

★

Faptul că autorii nu au avut în vedere alcătuirea unui dicţionar de mari proporţii în care să intre toate unităţile frazeologice (expresii, locuţiuni, proverbe, zicători, maxime, formule juridice etc.) reiese în primul rînd din titlul lucrării *Dicţionar de expresii şi locuţiuni româneşti* şi în al doilea rînd din indicaţiile cuprinse în cele cîteva rînduri adresate cititorilor: „Expresiile şi locuţiunile pe care ne-am străduit să le adunăm în acest volum... aparţin unui fond valoros al spiritualităţii româneşti, dovadă a observaţiei şi sensibilităţii poporului nostru..., el a cristalizat aceste nestemate ale inteligenţei, simţirii şi umorului său, care sînt mărturii ale felului său de a trăi, de a gîndi şi de a se exprima atît de plastic şi de dens" (p. 5).

I. Prima problemă care trebuie luată în discuţie este aceea a modului de selectare a materialului.

Absenţa unor delimitări între ceea ce aparţine fondului românesc şi ceea ce este împrumutat, precum şi neindicarea repartizării expresiilor şi locuţiunilor din punct de vedere stilistic (sub forma unor simple precizări ale sferei de circulaţie, de tipul: *familiar*, *argou*, *livresc*) fac ca valoarea ştiinţifică şi utilitatea lucrării să fie diminuată.

Aşa cum se prezintă, dicţionarul este un inventar strict alfabetic de expresii şi locuţiuni eterogene, din care, cele mai multe nu sînt româneşti ci traduse sau calchiate din alte limbi, şi deci nu reflectă „o spiritualitate pur românească", ci ele aparţin vocabularului obişnuit al fiecărei limbi sau aşa-zisului „lexic comun universal" [1], la baza căruia se află adesea elemente ale culturii universale. Exemple: *a tăia nodul gordian, nod gordian* (p. 167), *călcîiul lui Ahile* (p. 69), *sabia lui Damocles* (p. 367), *mărul discordiei* (p. 124), *cuvînt cu cuvînt* (p. 115), *fir roşu* sau *fir conducător* (p. 148), *tonul face muzica, a fi de bun* (sau *de rău*) *augur* (p. 31) etc.

[1] Vezi I. Berg, *Dicţionar de cuvinte, expresii, citate celebre*, Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1968, p. 9.

Pentru a putea fi „modele de concizie și de inovație metaforică" precum și „o reflectare a înțelepciunii poporului român" (p. 5) credem că era necesară o analiză în primul rînd a expresiilor cu caracter *idiomatic* și în care conotația să fie evidentă [2]. Acest punct de vedere este susținut teoretic și reiese clar din *Îndrumările pentru folosirea dicționarului*, în care se arată că s-au reținut „cele mai uzuale expresii și locuțiuni" și că „selectarea lor s-a făcut după criteriul semantic înregistrînd, în primul rînd, acele expresii ai căror termeni componenți își schimbă sensul, expresia primind un înțeles figurat" (p. 7). Materialul din dicționar demonstrează că pe parcurs s-a pierdut din vedere acest principiu și atenția a fost reținută de structura formală, mai mult sau mai puțin fixă, a unor construcții. Așa se explică faptul că pe lîngă expresiile și locuțiunile conotate sau propriu-zise (aparținînd categoriilor nominale, verbale sau adjectivale) apar foarte multe locuțiuni adverbiale cu valori concrete cărora li se alătură locuțiunile conjuncționale și prepoziționale a căror valoare rămîne, în exclusivitate cea relațională. Ex. : *ca atare* (p. 28), *cît pe ce* (p. 74), *decît să* (p. 119), *după ce* (p. 137), *cum* (ar fi) (p. 147), *pe după* (306), *pînă și* (p. 319), *de obște* (p. 271), *ici și colo* (p. 185) etc.

Avînd în vedere criteriile enunțate mai sus considerăm nejustificată includerea în dicționar a comparațiilor simple de tipul : *ca roua* (v. *rouă*), *ca melcul* (v. *melc*), (*roșu*) *ca racu* (v. *rac*), (*a trăi*) *ca un prinț, pașă, nabab* (v. *prinț, pașă*), (*a se lupta*) *ca un zmeu* (v. *zmeu*), *ca o sorcovă* (v. *sorcovă*). În aceeași măsură surprinde pe cititor prezența proverbelor : *cum îți vei așterne așa vei dormi* (v. *așterne*), *ai carte, ai parte* (v. *carte*) ; *cine umblă după doi iepuri nu prinde niciunul* (v. *iepure*) ; *cine se amestecă în tărîțe îl mănîncă porcii* (v. *tărîțe, porc*) etc. într-un dicționar de expresii și locuțiuni.

În cazul exemplelor citate nu este vorba de un joc liber al semnificațiilor și nici de un transfer semantic (minim), ci de o folosire normală a fiecărui element component.

O altă categorie, cuprinsă în dicționar ca expresii, o formează construcțiile de tipul : *a se abate de la subiect* (p. 9), *a avea acoperire, a intenta cuiva acțiune* (p. 11), *sub aspectul* (p. 26), *de acord* sau *de comun acord* (p. 11), *a pune pe cineva în cauză* (p. 67), *în cunoștință de cauză* (p. 111), *a închide dosarul* (p. 128), *în linii generale* (p. 215), *a aduce în fața justiției* (p. 424), *sub patronajul* (cuiva) (p. 298) etc. Aceste „expresii" nu sînt altceva decît grupuri de cuvinte caracterizate printr-o frecvență de asociere ridicată a elementelor constitutive, frecvență care le imprimă caracterul de formule mai mult sau mai puțin stereotipe. Pentru grupurile de cuvinte în care elementele constitutive manifestă o frecvență de asociere ridicată se folosește termenul de *clișeu* [3]. Aceste „clișee" sînt foarte importante în limbajul administrativ, juridic, diplomatic etc. și prezentarea lor, în cadrul general al expresiilor românești, trebuia făcută diferențiat (prin cîteva indicații suplimentare privind domeniul).

II. A doua problemă se referă la modul de tratare și explicare a materialului.

1. *Alegerea cuvîntului-titlu* urma să fie făcută, conform afirmației din *Îndrumări...*, ținîndu-se seama de : a) „importanța semnificației pe care o are cuvîntul respectiv în expresie" ; b) în cazul expresiilor cu mai multe cuvinte semnificative se ia drept cuvînt-titlu primul dintre termeni și c) „expresiile în cadrul cărora cuvîntul semnificativ se schimbă cu un sinonim a fost ales, cuvînt-titlu, „cuvîntul stabil din expresie chiar dacă nu poartă el semnificația" (p. 7). Am reprodus aici criteriile deoarece, pe parcursul lucrării, ele au fost abandonate, ceea ce explică definirea unei singure expresii în cel puțin trei locuri diferite (practic la fiecare din elementele componente). Ex. : *a căra apă la puț* (v. *apă, puț*), *a bate* (*cuiva*) *capul* (v. *bate, cap*), *a-și pune* sau *a* (*se*) *lua cu mîinile de cap* (sau *păr*) (v. *cap, mînă, păr*), *a-și lua* (au *strînge*) *boscîrțele* sau *catrafusele* (v. *boscîrță, catrafuse, strînge*), *a fi la cheremul, discreția, dispoziția, voia* (cuiva) (v. *cherem, discreție, dispoziție, voie*), *a face* (pe cineva) *piftie, pilaf,*

---

[2] Vezi A. J. Greimas, *Idiotismes, proverbes, dictons*, în *Cahiers de lexicologie*, 1960 (2), p. 50.
[3] Vezi Greimas, *op. cit.*, p. 53.

praf, terci, zob (v. *piftie, pilaf, praf, terci, zob*), *a (se) strica, strîmba, tăvăli, topi, muri de rîs* cu sensul de a rîde (foarte) mult şi cu poftă (v. *strica, strîmba, tăvăli, topi, muri*).

Reliefarea termenului (purtător al semnificaţiei), enunţată ca principiu, nu se face cu consecvenţă. Ex. : *A-i sta* (sau *a i se ţine, a-i atîrna*) (*cuiva*) *viaţa numai într-un fir de păr* (*aţă*) (v. *viaţă, păr*) şi nu la *fir*, elementul esenţial al expresiei ; *a-i sări, tremura, ţîţîi* (*cuiva*) *inima* cu sens de a fi înfricoşat este explicat la *sări, ţîţîi* şi nu la *inimă*, elementul stabil şi conotat în expresie.

Tot în legătură cu fixarea cuvîntului-titlu remarcăm neglijarea termenului literar (cu o sferă mai mare de circulaţie chiar în expresie) care, în dicţionar, este situat pe acelaşi plan cu cel regional, iar în cazul sinonimiilor (perfecte) adesea nu este menţionat.

Ex. : *o azvîrlitură de băţ* (v. *azvîrlitură*) şi nu este menţionată expresia *aruncătură de băţ* ; *a face gura leică* (v. *leică*) şi *a face gura pîlnie* (v. *pîlnie*), *a da pojar* (v. *pojar*) dar *a da foc* cu acelaşi sens nu apare, *a-şi lua* (sau *aduna*) *boscîrţele* (v. *boscîrţă*) glosată cu expresia *a-şi strînge* (sau *aduna*) *boarfele, catrafusele* (v. *catrafuse*), *a o paşli* (v. *paşli*) şi *a o şterge* (v. *şterge*), *a fi sănătos ca un harbuz* (v. *harbuz*) sau *ca un pepene* (v. *pepene*) ; *pieliţă* (termen învechit şi regional) cu sens de *faţă, obraz* este menţionat în expresia *o pieliţă să i-o tai cu un fir de păr*, deşi mult mai cunoscută este varianta cu *faţă, obraz*.

Avînd în vedere acelaşi criteriu, frecvenţa, pot fi citate multe expresii care deşi sînt cunoscute nu apar. Ex. *a fi ciubuc* (v. *ciubuc*) şi nu este înregistrată locuţiunea foarte cunoscută *a face ciubuc* sau expresii care circulă în mod curent ca : *a (se) pune (sta) cu burta pe carte, zgîrie-brînză etc.*

2. *Sistemul de glosare şi definire*. În genere glosările s-au făcut ţinîndu-se seama de definiţiile şi indicaţiile aflate în izvoarele consultate (Zanne, *Proverbele românilor*, DA, CADE, DM, DLR), izvoare care, în mod firesc, nu au putut înregistra sensurile cele mai răspîndite în limba actuală. Iată cîteva exemple : *a veni pe capul* (cuiva) este glosată „a se abate asupra cuiva, a da peste cineva" şi nu este dat sensul de a fi deranjat (de ceva sau cineva), a incomoda ; *a da cuiva la cap* explicat prin : a) „a lovi, a omorî" ; b) „a învinge (pe cineva) într-o discuţie" şi nu figurează sensul a da o lovitură (morală) cuiva, a împiedica (pe cineva) într-o acţiune ; *a bate la cap* = „(despre o sobă) a provoca dureri de cap prin degajare de gaze" şi nu este dat sensul de a cicăli (pe cineva) ; *parcă a tunat şi i-a adunat* „se zice despre persoane adunate la un loc dar care nu se potrivesc în deprinderi" ; şi în acest caz este cunoscut alt sens, opus celui dat în dicţionar şi anume (despre persoane) a se întovărăşi pe baza unor trăsături comune (de obicei negative). Foarte multe glosări se fac prin indicaţii sinonimice, se explică o expresie prin alta, adesea, fără explicaţii suplimentare. Ex. : *a pune cuiva venin pe inimă* „a face (cuiva) sînge rău" ; *doar nu dau turcii* „despre cei care se grăbesc, doar nu dau tătarii" ; *a se strîmba de rîs* „a face haz mare, a se prăpădi de rîs" (v. *strîmba*) ; *a se tăvăli de rîs* „a rîde tare, a se prăpădi de rîs" (v. *tăvăli*), *a-şi lua* (*aduna*) *boscîrţele* = a-şi strînge boarfele etc.

3. *Modul de înregistrare a locuţiunilor şi expresiilor în dicţionar*.

Folosirea inconsecventă a formelor de bază (nominale şi în special verbale) accentuează lipsa de unitate a lucrării.

— Caracterul afirmativ sau negativ al acţiunii verbale a făcut ca una şi aceeaşi expresie să fie tratată în două locuri diferite. Ex. : *a mînca dintr-un blid* (*taler, strachină*) (v. *mînca*) şi *a nu* (*mai*) *mînca... dintr-un taler...* (v. *mînca*), sau *n-am mîncat dintr-o strachină* (v. *strachină*), *face parale* (v. *para*), *nu face parale... nu plăteşte... două parale, o para chioară* (v. *para, plăti*). Uneori este menţionată numai forma negativă a unei expresii deşi ea este folosită şi în formă afirmativă, cu caracter exclamativ sau interogativ. Ex. : *n-am mîncat bureţi* (sau *ciuperci* sau *ceapa-ciorii, cucută* etc.) = „doar n-am înebunit". *A nu fi zdravăn* (*la cap*) = „a fi ţicnit, sărit, a nu fi întreg la minte" (v. *zdravăn*), *nu face* (să...) = „nu merită (să)..." (v. *face*) etc.

—Alternanţa formei de infinitiv cu cea de indicativ (prezent sau perfect compus) în cadrul aceleiaşi expresii. Ex. : *a nu fi de nasul cuiva* şi *nu-i de nasul tău* (v. *nas*) ; *a mînca dintr-un blid cu cineva* (v. *mînca*) şi *n-am mîncat dintr-o strachină* (v. *strachină*) ; *a-i pune D-zeu mîna în cap* şi *mi-a pus D-zeu mîna în cap* (v. *mînă*). Pentru economia şi eficacitatea lucrării variantele unei expresii trebuiau deci fixate ca o singură unitate şi aceasta cu atît mai mult cu cît, sporadic, a fost găsită soluţia practică de incorporare a formelor negative în cele afirmative. A se vedea : *a (nu)-l ţine pe cineva cureaua* sau *a (nu)-i da cureaua* = ,,a (nu) cuteza, a (nu) avea curaj..., a (nu)-i da mîna" ; *a (nu) se lăsa tras de mînecă* = ,,a (nu) se lăsa prea mult rugat" ; *a (nu) pune pînză în stative cu cineva* = ,,a (nu) lucra în tovărăşie cu cineva" etc.

Sînt frecvente cazurile în care aceeaşi expresie este înregistrată de mai multe ori, chiar în cadrul aceluiaşi cuvînt-titlu. Ex. : *de ochii lumii* (v. *ochi*), *a vedea (totul) în negru* (v. *negru*) etc. Considerăm ca foarte utilă prezenţa în dicţionar a numeroaselor citate care vin să întregească explicaţiile redactorilor. Ex. : *A lua pe cineva cu măgulele, a se lua cu cineva* (v. *lua*), *a face hăis* (sau *hăisa*) (v. *hăis*), *a o lua* (sau *umbla*) *cu hăbăuca* (v. *hăbăuca*) etc.

* * *

Am pus accentul în expunerea noastră pe necesitatea fixării şi mai ales a respectării unor criterii de selecţionare şi prelucrare a materialului deoarece, ca operă a unor lingvişti, *Dicţionarul de expresii şi locuţiuni româneşti* ar fi putut răspunde unor întrebări de ordin teoretic, privind natura variată a locuţiunilor şi expresiilor româneşti, locul lor în istoria vocabularului limbii române.

Ţinînd seama însă de multiplele dificultăţi pe care le ridică redactarea unei lucrări lexicografice în general, şi a uneia de acest tip în special, *Dicţionarul de expresii şi locuţiuni româneşti* poate fi considerat ca o realizare utilă în domeniul lexicografiei româneşti contemporane.

Martie 1970

Aurelia Bălan-Mihailovici,
Institutului de lingvistică, Bucureşti,
Str. I. C. Frimu 22

MARIUS SALA, *Contribuţii la fonetica istorică a limbii române*, Bucureşti, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1970,193 p.

Autorul îşi propune să analizeze o serie de aspecte ale foneticii şi fonologiei limbii române din perioada ei de formare, mai exact, din perioada ,,română comună", termen pe care autorul îl foloseşte cu accepţia lui obişnuită în lingvistica comparată (termenul denumeşte acea perioadă din evoluţia limbii române care precedă apariţia grupurilor dialectale româneşti cunoscute în momentul de faţă : aromâne, meglenoromâne, istroromâne şi dacoromâne). Autorul îşi propune să folosească, alături de metodele furnizate de lingvistica structurală (în speţă fonologia), o comparaţie sistematică a faptelor de limbă română cu faptele general romanice (cf. p. 5). Îmbinarea punctului de vedere structural cu punctul de vedere comparatist îi permite autorului să aducă o serie de contribuţii originale atît la fonologia diacronică a limbii române, cît şi la fonologia diacronică romanică. Din acest din urmă punct de vedere, trebuie să observăm, aşa cum face şi autorul, că studiile de fonologie romanică au luat prea puţin sau nu au luat deloc în consideraţie faptele de limbă română. Faptul se repercutează în mod negativ atît asupra cercetărilor de limba română, cît şi asupra cercetărilor

de lingvistică romanică, în general. O ,,tipologie evolutivă'' a limbilor romanice din care faptele de limbă română ar lipsi n-ar putea fi decît lacunară, iar valoarea explicativă a unei ipoteze evolutive asupra structurii limbii române nu poate avea decît de cîştigat din integrarea ei într-o ipoteză mai largă, incluzînd întregul domeniu romanic, sau o parte a acestuia. Considerăm că meritul deosebit al lucrării pe care o recenzăm este tocmai acela de a propune o astfel de ,,integrare'' în mod sistematic.

Conceptul de bază folosit de M. S. pentru a pune în lumină analogiile dintre evoluţia structurii fonologice a limbii române şi evoluţia structurii celorlalte limbi romanice este conceptul de ,,tendinţă''. M.S. ajunge la concluzia că o serie de astfel de ,,tendinţe'' care au fost, ca să zicem aşa, ,,identificate'' de către romanişti în evoluţia sistemelor fonologice ale diverselor limbi şi dialecte romanice pot fi identificate şi în evoluţia sistemului fonologic al limbii române. Tendinţele care se manifestă în evoluţia sistemului fonologic românesc sînt ,,tendinţa de deschidere a silabelor'' (p. 13 şi urm.), ,,tendinţa de palatalizare a consoanelor'' (p. 25 şi urm.) şi ,,tendinţa de scurtare a silabelor neaccentuate şi de neutralizare a opoziţiei de deschidere în poziţie finală sau intertonică'' (p. 30 şi urm.). Un mare număr de schimbări fonetice şi de mutaţii fonologice se pot subsuma acestor ,,tendinţe''; astfel, o serie de transformări petrecute la finală de silabă (asimilări, disimilări, substituţii de segmente fonice etc.) se explică prin slăbirea finalei de silabă — fază, în principiu, premergătoare apariţiei silabelor deschise; tot acestei ,,slăbiri'' a consoanelor la finala silabei i se datoreşte şi diftongarea vocalelor lat. *ĕ* (şi *ŏ*) în silabă numai ,,aparent'' închisă, în română şi spaniolă (finala silabei fiind slabă, nu a putut împiedica diftongarea) cf. p. 15—16; o serie de modificări apărute la iniţiala de silabă se explică prin faptul că iniţiala devine ,,poziţie tare'' (vocalele iniţiale sînt tratate ca vocale accentuate, *i̯* iniţial evoluează la *ĝ* în timp ce *i̯* intervocalic se conservă sau dispare, vocalele iniţiale dezvoltă un element semivocalic care le precedă în această poziţie şi care are un timbru identic sau asemănător cu al vocalei etc.) cf. p. 21—25; însăşi apariţia corelaţiei de forţă care ajunge să opună seria $\bar{l}$, $\bar{r}$, $\bar{n}$ seriei *l*, *r*, *n* îşi poate găsi explicaţia în această tendinţă, cf. p. 39—40. Tendinţa de palatalizare a consoanelor explică apariţia africatelor în româna comună iar ,,tendinţa de scurtare a silabei neaccentuate şi de neutralizare a opoziţiei de deschidere în poziţie finală sau intertonică'' (p. 30) explică o serie de fenomene ca reducerea sistemului vocalic în poziţie neaccentuată, apariţia seriei vocalelor centrale în limba română etc., cf. p. 30—35.

După cum se observă, modul de abordare propus de M. S. permite reducerea unui mare număr de schimbări fonetice şi fonologice aparent disparate la un număr redus de ,,principii'', mai profunde, care le guvernează. Astfel, diftongarea vocalei lat. *ĕ*, în silabă închisă (în română şi spaniolă), modificările fonetice care determină apariţia corelaţiei de forţă la consoanele sonante şi fenomene, ca apariţia în română a unui *v* iniţial în locul unui *u̯* originar şi dispariţia lui *u̯* în poziţie intervocalică (cf. p. 98—100), pot fi subsumate aceluiaşi ,,principiu'', anume ceea ce M. S. numeşte ,,tendinţa de deschidere a silabelor''. Dacă se acordă conceptului de ,,tendinţă'' o accepţie pur *tipologică*, adică dacă înţelegem prin ,,tendinţă'' pur şi simplu un ansamblu de schimbări (fonetice şi/sau fonologice) care poate servi la definirea unei diferenţe *structurale* între două (sau mai multe) sisteme lingvistice înrudite genetic, atunci conceptul de ,,tendinţă'' poate căpăta o valoare explicativă reală : el poate exprima mai exact raportul de ,,continuitate'' între structuri diferite; mai mult, în urma unei rafinări şi a unei ormalizări convenabile, acelaşi concept poate servi la o evaluare a *distanţei* structurale dintre două stadii de evoluţie ale aceluiaşi idiom sau la evaluarea distanţei structurale dintre un ,,protosistem'' şi fiecare dintre sistemele derivate genetic din acesta. Dacă însă se acordă termenului de ,,tendinţă'' accepţia mai veche, adică în cazul în care înţelegem prin acest termen un fel de ,,lege de evoluţie'' cu un caracter mai lax, adică un fel de lege care nu este chiar o lege, atunci valoarea explicativă a conceptului nu mai poate fi în nici un caz aceeaşi. Se pare însă că autorul nu face totdeauna distincţia netă între cele două accepţiuni posibile

ale termenului, sau că le foloseşte pe amîndouă. Astfel, dacă ,,tendinţa de deschidere a silabei" poate pune în corespondenţă consoanele sonante ,,forte" din unele limbi romanice, inclusiv româna, cu sonantele geminate sau iniţiale din latină, aceeaşi ,,tendinţă" nu poate pune în corespondenţă consoanele româneşti *p, b, m, f, v, t, d, s, z* urmate de vocale velarizate cu vreo trăsătură fonetică sau fonologică a consonantismului latin sau cu vreo trăsătură fonetică sau fonologică a altui sistem care ar putea justifica în vreun fel calitatea de consoane ,,forte" a seriei menţionate din limba română, cf. pp. 59—70. Se pare că sîntem aici în prezenţa accepţiei mai vechi a conceptului de ,,tendinţă" : consoanele latineşti ne-sonante devin în limba română consoane ,,forte" (fie chiar şi numai fonetic) pe baza unei ,,legi mai laxe" (vezi numeroasele ,,excepţii" luate în discuţie de autor), adică pe baza unei ,,tendinţe".

În afară de noutatea punctului de vedere discutat mai sus şi care are ca rezultat un nou mod de a pune şi rezolva problema evoluţiei sistemului fonologic al limbii române, cartea aici în discuţie propune o serie de soluţii originale pentru un număr de probleme cu un caracter mai limitat, dar nu de mică importanţă. Am cita în acest sens explicaţia propusă pentru tratamentul lat. *ll* în cuvinte de tipul *stea*. În conformitate cu ipoteza lui M. S., flexiunea de tipul *stea* — *stele* este analogică, punctul de plecare fiind pronumele personal de persoana întîi : rom. com. **elu* (< lat. *illu*), **ea* (< lat. *illa*), **el'i* (< lat. *ilii*), **eale* (< lat. *illae*), unde evoluţia este fonetic normală ; în conformitate cu acest model, s-au creat în româna comună paradigmele **mieu* — **mea* — **miei* — **meale* (ultima formă fiind analogică), **reu* — **rea* — **rei* — **rele* (ultima formă fiind analogică). Forma lat. *stella* a evoluat în româna comună, în mod normal, la **steaŭă* (la fel cu *catella, margella*, devenite în rom. com. respectiv **mărgeaŭă, *căţeaŭă* etc.), creîndu-se astfel un nou tip flexionar, asemănător cu tipul reprezentat de pronume : **steaŭă* — **stele*. În dacoromână, tipul *ea* — *ele*, *mea* — *mele* a influenţat tipul **steaŭă* — **stele*, de unde a rezultat forma analogică *stea*. Aromâna conservă forma veche, transmisă din româna comună, *steaŭă*. Aşadar forma din dacoromână reprezintă o i n o v a - ţ i e, iar forma din aromână, un arhaism (cf. p. 90—94).

Se mai pot cita şi alte puncte de vedere originale formulate de M. S., cum ar fi explicaţia dată pentru dispariţia sunetelor lat. *b* şi *u̯* intervocalice în română şi în dialectele centrale italieneşti (p. 99—103), constituirea şi evoluţia opoziţiei de forţă a consoanelor (vezi totuşi şi observaţia pe care am făcut-o mai sus, cu privire la corelaţia de forţă a consoanelor ne-sonante), pentru apariţia consoanelor africate în româna comună şi pentru evoluţia acestora în fazele ulterioare de dezvoltare a dialectelor româneşti (rezultatul palatalizării înainte de *i̯o*, *i̯u* a fost acelaşi şi în cazul în care cele două vocale posterioare erau accentuate şi în cazul în care erau neaccentuate ; în ambele cazuri, rezultatul a fost **č*, **ǧ* ; formele care prezintă fonetismul *ţ*, *ḑ* (sau *z*) sînt analogice, cf. p. 73—85) ; tot în acest sens amintim faptul, perfect justificat, că autorul postulează *două stadii* ale românei comune : primul — *pînă* la pătrunderea elementului slav, al doilea — *după* pătrunderea elementelor slave în româna comună ; cronologia propusă se justifică prin aceea că pătrunderea unor elemente slave a *modificat* structura sistemului fonematic al românei comune. Nu putem încheia enumerarea (în mod necesar parţială) a soluţiilor originale propuse de autor, fără a menţiona şi reluarea cu noi argumente a unor puncte de vedere mai vechi ale altor cercetători pentru a le susţine împotriva criticilor care s-au formulat la adresa acestor puncte de vedere ; este cazul explicaţiei propuse pentru evoluţia lat. *ī* în limba română : acest sunet a trecut prin faza **i̯i*, fapt care explică menţinerea timbrului palatal al vocalei precedate de labială. Trebuie să menţionăm, în încheierea acestei enumerări — subliniem — incomplete a contribuţiilor originale pe care cititorul le poate găsi în această lucrare, argumentarea minuţioasă a punctelor de vedere susţinute, bogăţia impresionantă de fapte luate în discuţie, interesul constant pentru precizarea statutului cazurilor ,,dificile" sau ,,aberante" în cadrul teoriei propuse şi, în sfîrşit, dar nu mai puţin vrednic de a fi remarcată, urbanitatea desăvîrşită a modului de a discuta punctele de

vedere ale altor cercetători, diferite de ale autorului. Această calitate este cu atît mai remarcabilă, cu cît, în ultimii ani, în lingvistica românească, într-un număr de lucrări, ce e drept nu prea multe şi de o mai mică întindere, discuţia ştiinţifică şi, prin aceasta, utilă a opiniilor altor cercetători a fost înlocuită fie cu negarea fără argumente a valorii acestor opinii, fie cu o violenţă de limbaj care ascunde lipsa ideilor.

În ce ne priveşte, nu putem fi decît de acord cu majoritatea soluţiilor propuse de M. S. ; majoritatea contribuţiilor originale ale autorului reprezintă un progres real în explicarea faptelor de fonetică şi fonologie evolutivă română şi romanică. Considerăm totuşi util să menţionăm cîteva cazuri în care punctul nostru de vedere este diferit de cel adoptat de autor. Nu ne vom opri asupra ipotezei formulate de M. S. cu privire la evoluţia lat. $\bar{l}$, ipoteză în conformitate cu care ar trebui să admitem o fază intermediară *$\underset{\smile}{i}i$ în româna comună, deoarece am discutat această ipoteză într-altă parte, arătînd că este o soluţie mai puţin simplă decît aceea propusă de noi în *Fonologia istorică a dialectelor dacoromâne* (p. 72—73), pornind de la cronologia stabilită de Philippide. Ne vom opri, în special, la explicaţia propusă de M. S. pentru apariţia africatelor în româna comună. După cum am arătat, autorul consideră că rezultatul palatalizării consoanelor precedente este acelaşi, anume *č*, *ğ*, atît în cazul în care consoana este urmată de un *i̯o*, *i̯u* accentuat, cît şi în cazul în care este urmată de un *i̯o*, *i̯u* neaccentuat ; apariţia africatelor *ţ*, *ḑ* (sau *z*) în forme ca dr. *braţ*, *ospăţ*, *prînz* (< lat. *brachium*, *hospitium*, *prandium*, respectiv) ar fi, după părerea autorului, secundară şi datorită analogiei cu alte forme din paradigmă, în care *ţ*, *ḑ* (*z*) se justifică fonetic (cf. pp. 73—80). Ni se pare incontestabil că explicaţiile mai vechi privind apariţia africatelor *č*, *ğ*, înainte de *i̯o*, *i̯u* accentuaţi şi *ţ*, *d* (*z*), înainte de *i̯o*, *i̯u* neaccentuaţi sînt metodologic vulnerabile : se presupune că accentul ar fi avut un rol fie direct, în palatalizare, fie indirect, în menţinerea semivocalei *i̯*, semivocală care ar fi determinat o nouă palatalizare a africatelor *ţ*, *ḑ*, iar rezultatul acestei noi palatalizări ar fi fost *č*, *ğ* ; or, presupunerea cu privire la rolul accentului în determinarea unei anumite forme de palatalizare, sau în conservarea unui *iod* precedent nu se bazează decît pe faptele pe care această presupunere urmează să le explice şi numai pe aceste fapte ; cu alte cuvinte, nu există alte fapte care să poată justifica în mod independent ipoteza că accentul ar fi avut vreo influenţă asupra evoluţiei consoanelor în poziţie de palatalizare, sau asupra menţinerii sau dispariţiei unui iod precedent vocalei accentuate. Cu toate acestea, nu este mai puţin adevărat că analogia ca principiu explicativ se dovedeşte un principiu tot atît de vulnerabil şi din exact acelaşi punct de vedere : analogia cu un model poate servi ca explicaţie numai pentru faptele pentru care este invocată, iar „modelul" nu are calitate de „model" decît în raport cu aceste fapte şi numai în raport cu ele. De aceea, dacă putem fi de acord cu M. S. considerînd că ipotezele *fonetice* propuse pînă în prezent sînt slab confirmate, nu putem considera totuşi că o ipoteză analogică, oricare ar fi ea, ar putea prezenta avantajul unui grad de confirmare mai puternic.

În ce priveşte opoziţia de forţă a consoanelor în româna comună, considerăm, aşa cum am făcut şi în *Fonologia istorică...*, p. 117, că nu se poate vorbi de o opoziţie între *l* (forte) şi *l* (slab) în româna comună aşa cum face M. S. în lucrarea aici în discuţie, p. 145 şi pas. pentru simplul motiv că lat. *l* devenise *r* în româna comună şi, prin urmare, se confundase cu *r* (slab) provenite dintr-un lat. *r* (ne-geminat) ; pentru a putea admite că româna comună cunoştea opoziţia de forţă în cazul consoanei *l* ar trebui să se arate că rotacizarea lui *-l-* este posterioară românei comune. Cum M. S. nu propune nicăieri explicit o astfel de cronologie considerăm, în continuare, că româna comună nu cunoştea opoziţia $\bar{l}$ — *l*.

La p. 33 a lucrării sale, M. S. însuşindu-şi punctul de vedere a lui Andrei Avram (*Contribuţii la interpretarea grafiei chirilice a primelor texte româneşti* p. 55—58), consideră că opoziţia fonologică dintre /ă/ şi /î/ s-ar fi constituit după secolul al XVI-lea. În lucrarea noastră, *Fonologia istorică...*, p. 126—128, am indicat motivele care ne fac să considerăm că cronologia apariţiei acestei opoziţii este diferită în raport cu cele două grupuri dialectale

ale dacoromânei : în dialectele de tip muntean, opoziţia apare *înainte* de secolul al XVI-lea, iar în dialectele de tip moldovean apare mai tîrziu, *după* secolul al XVI-lea. Cum M. S. nu a adus în lucrarea domniei sale nici un argument împotriva cronologiei propuse de noi, nu avem nici un motiv să o abandonăm.

După cum se observă, cele cîteva observaţii pe care le-am avut de făcut pe marginea lucrării lui M. S. îşi au originea fie în anumite preferinţe metodologice (am fi optat pentru o accepţie mai formală a conceptului de „tendinţă"), fie „non-unicităţii soluţiilor diacronice" (cf. *Fonologia istorică...*, p. 17); pentru alegerea uneia sau alteia dintre soluţiile posibile, este necesară dezvoltarea unei proceduri de evaluare, lucru pe care autorul nu şi-a propus să-l facă şi care, iarăşi, nu credem că poate fi făcut într-o recenzie. În orice caz, cumulul de soluţii rezonabile pentru aceeaşi serie de fapte diacronice (şi nu credem că vreuna dintre soluţiile propuse de M. S. ar putea fi considerată de cineva ca „nerezonabilă") are calitatea de a atrage după sine necesitatea dezvoltării unei astfel de proceduri de evaluare. Considerăm că nu este necesar să mai insistăm asupra faptului că cele cîteva observaţii prezentate mai sus *nu pot* fi de natură să diminueze în vreun fel valoarea incontestabilă după părerea noastră a unei lucrări care se impune prin ea însăşi ca o contribuţie valoroasă prin originalitate, seriozitate şi bogăţie de sugestii. Este o carte care nu poate fi ignorată de nici un cercetător al domeniului romanic şi românesc.

Aprilie 1970

Em. Vasiliu,
Facultatea de limba şi literatura română,
Bucureşti, Str. Ed. Quinet 7

G. I. TOHĂNEANU, *Stilul artistic al lui Ion Creangă*, Bucureşti, 1969, 215 p., 175 ref.

Prezenta cercetare, o monografie stilistică consacrată marelui prozator moldovean, îşi propune să trateze analitic cîteva aspecte esenţiale ale stilului şi ale artei lui Creangă.

Excluzînd de la început ipoteza influenţelor livreşti în operă, investigaţia stilistică întreprinsă de autor demonstrează clar ideea că „originalitatea expresiei lingvistice şi artistice a lui Creangă este rezultatul unei intuiţii artistice infailibile, invederînd pe prozatorul genial, stăpîn pe subţirimile artei celei mai pretenţioase (p. 9)".

Lucrarea cuprinde următoarele capitole : *Oralitate şi relief, Arta naraţiunii, Arta dialogului, Descriere, portret, enumerare. Sinonimia. Limbajul coţcăresc. Stilistica participării.*

Primul capitol relevă componenta stilistică fundamentală a prozei lui Creangă, oralitatea, remarcată şi de alţi cercetători[1].

Analiza atentă a unor procedee grafice şi fonetice (accent şi intonaţie) şi a distribuţiei lor în cadrul structurilor narative pune în lumină aspecte noi ale oralităţii, subliniind calitatea esenţială a frazei lui Creangă : relieful stilistic. Autorul surprinde cu fineţe existenţa cumulului de procedee convergente care sporesc relieful prozei, procedee din aliajul cărora rezultă nervul, vigoarea şi dramatismul naraţiunii. Exprimarea paratactică a unor relaţii de coordonare sau subordonare, abundenţa adverbelor şi particulelor demonstrative subliniind gestul, familiar vorbirii, frecvenţa interjecţiilor onomatopeice substituind sau însoţind verbul

---

[1] I. Iordan, *Limba lui Creangă*, în *Contribuţii la istoria limbii române literare în secolul al XIX-lea*, I, p. 137–170.

predicat sînt analizate în raport cu intonaţia, accentul, pauza, considerate de autor „indici ai oralităţii".

Capitolul al doilea, *Arta naraţiunii*, aprofundează specificul artei, prin excelenţă narative, a lui Creangă, care constă în exprimarea mişcării, a dinamismului dramatic al evenimentelor narate, cu ajutorul cronologiei strînse a faptelor urmărite, precizîndu-se cu stricteţe succesiunea sau întretăierea evenimentelor. Se subliniază simţul narativ deosebit al scriitorului, manifestat în grija pentru marcarea precisă a limitelor temporale (interval, durată, succesiune, repetiţie etc.) se enumeră mulţimea şi varietatea modalităţilor de expresie a raporturilor cronologice. Analiza raporturilor temporale evidenţiază frecvenţa raportului de subsecvenţă (posterioritate imediată) marcat cu ajutorul indicilor corelativi, subliniază randamentul expresiv şi frecvenţa adverbelor corelative accentuînd puternic sincronizarea acţiunilor, frecvenţa puţin obişnuită a determinărilor temporale la nivelul propoziţiei şi al frazei.

Capitolul se încheie cu o analiză a întrebuinţării timpurilor verbale. Autorul subliniază predilecţia vădită a scriitorului pentru prezentul dramatic — mijloc excelent de dinamizare a naraţiunii, remarcă alternanţa acestui prezent cu imperfectul şi semnificaţia contrastului stilistic rezultat, alternanţa prezentului dramatic cu alte timpuri din sfera trecutului şi asocierea acestui procedeu cu tendinţa de a lega unităţile sintactice prin relaţii de coordonare copulativă pentru a spori sugestia de flux narativ continuu a povestirii.

Pe linia procedeelor specifice de marcare a timpului credem că s-ar mai putea adăuga preferinţa vizibilă a scriitorului pentru prezentul „futuric", concurent serios al viitorului simplu, iar din seria timpurilor alternante ne reţine atenţia alternanţa imperfectului cu mai mult ca perfectul (ex :... la prichiciul vetrei cel humuit de care *mă ţineam* cînd *începusem* a merge copăcel, p. 33 ; însă eu în starea în care *mă aflam* fiind cuprins de fericire, *uitasem* că mai trăiesc pe lume, p. 49 ; fetele de la ghilit, care *văzuse* asta, numa-şi *dau* ghiont una alteia şi *chicoteau* pe socoteala mea, p. 50 etc.).

Credem, de asemenea, că în scopul relevării dinamismului naraţiunii ar fi fost necesar să se sublinieze folosirea imperativului dramatic (ex. : Cînd să-ţi petreci şi tu tinereţea, *apucă-te* de cărturărie).

În capitolul III *Arta dialogului*, atenţia autorului se îndreaptă asupra particularităţilor stilistice proprii stratului dialogat al exprimării, urmărindu-se tehnica inserării dialogului în naraţiune şi modificările structurale rezultate din ea. În acest sens sînt analizate o serie de structuri frazeologice de o mare diversitate (replici, exclamaţii, ameninţări, imprecaţii, ziceri) care contribuie la dinamizarea dialogului, subliniindu-se savoarea lor lingvistică deosebită. Autorul stăruie asupra structurilor lexico-frazeologice a formulelor de ameninţare, structuri complexe, întemeiate pe cea mai autentică limbă populară, identificabilă atît în selecţia sinonimică a termenilor expresivi cît şi în numeroasele ziceri şi locuţiuni. El descompune cu migală mecanismul imprecaţiei pe care o reduce la o ipostază a repetiţiei, datorită reluării verbului şi comportînd o intonaţie specifică. Deosebit de interesante sînt observaţiile privitoare la dinamica timpurilor verbale proprii formulelor de ameninţare, selectarea unor anumite timpuri în aceste structuri dovedindu-se semnificativă pentru ritmul specific şi anticiparea elementelor evocate.

Capitolul *Descriere, portret, enumerare*, precizează alte aspecte ale stilului narativ legate de evitarea descrierilor, peisajului sau a portretului. Specificul structurii narative a scriitorului constă de cele mai multe ori în „adoptarea unei formule stilistice rezumative de o concentraţie şi de o concizie cu totul neobişnuite, care îl dispensează pe prozator de a persevera în discripţii care, prin caracterul lor static, ar stăvili desfăşurarea impetuoasă a evenimentelor (p. 114)". Ca atare, raritatea acestor procedee nu trebuie înţeleasă ca o incapacitate structurală de a descrie, ci, mai de grabă ca un refuz deliberat al prozatorului — justificabil în ansamblul viziunii sale artistice — de a destinde, fie şi numai pentru o clipă, coarda vibrantă

a naraţiunii. Enumerarea, în schimb, constituie un procedeu fundamental al expresiei artistice, cultivat cu insistenţă de prozator şi identificabil mai ales în stratul narativ.

Capitolul consacrat *Sinonimiei* analizează raporturile sinonimice din operă prin prisma aceleiaşi opoziţii fundamentale avute mereu în vedere de autor (dar neexplicitată nicăieri), între stratul narativ şi cel dialogat. Dinamica sinonimică, extrem de bogată, este surprinsă cu fineţe în ambele planuri ale textului (naraţiune şi dialog), relevîndu-se aportul stilistic al alternanţelor sinonimice. O particularitate specifică a utilizării sinonimelor la Creangă constă în cuplarea prin coordonare a termenilor aflaţi în relaţie sinonimică. Această mobilitate sinonimică relevă o altă trăsătură de bază a stilului crengist : preocuparea evidentă a prozatorului de a solicita toate resursele şi disponibilităţile sinonimice ale limbii, în scopul evitării monotoniei şi repetiţiei, chiar în ansambluri contextuale largi (p. 152).

Selecţia, analiza şi gruparea exemplelor are în vedere însă numai aspectele lexicale şi frazeologice ale sinonimelor. Aspectele morfologico-sintactice ale faptelor de sinonimie, tangenţial atinse în alte capitole, nu intră în atenţia autorului.

În capitolul *Limbajul coţcăresc* autorul se ocupă de unele aspecte mai puţin cunoscute ale limbajului aluziv. Subtila detectare a mecanismului declanşării comicului la Creangă implică analiza surselor de alimentare ale acestui limbaj (jocuri de cuvinte, calambururi, cimilituri etc.). Dintre variatele procedee stilistice de realizare a limbajului aluziv (al cărui mecanism rezidă în esenţă dintr-un proces de reconcretizare a locuţiunilor) sînt analizate două aspecte : exprimarea antifrastică, aspect special al polarizării sensurilor şi deraierile lexicale şi sintactice.

În ultimul capitol se revine dintr-o perspectivă nouă asupra unor probleme discutate anterior, enumerîndu-se varietatea mijloacelor care indică participarea afectivă a scriitorului la naraţiune (stilul indirect liber, alternanţa unor moduri verbale însoţită de substituirea aspectului enunţiativ cu cel interogativ, schimbarea persoanei gramaticale, explicabilă prin preferinţa pentru dialog, dativul etic, formulele de adresare etc.) şi efectele stilistice ale acestei integrări. Identificarea acestor „indici ai participării" este o operaţie complicată, necesitînd delimitarea şi izolarea prealabilă a celor două straturi (narativ şi dialogat). Autorul demontează mecanismul expresivităţii acestor procedee stilistice ale „imixtiunii" prozatorului în acţiune, menite să ducă la concluzia că I. Creangă este unul dintre cei mai „subiectivi" prozatori ai noştri (p. 188).

Fiecare dintre capitolele analizate conţine liste selective de citate, remarcabile prin bogăţia şi diversitatea lor, însoţite de comentarii nuanţate care îmbină interpretarea stilistică cu exigenţa filologică a textului. Abordarea problemelor prezentate vădeşte o cunoaştere profundă a scriitorului analizat şi o remarcabilă stăpînire a principiilor de tehnică stilistică prin prisma cărora opera prozatorului humuleştean capătă noi dimensiuni, relevînd aspecte inedite încă.

Înscriindu-se, în ce priveşte metoda, pe linia tradiţională a cercetărilor de limbă şi stil (ca şi în cazul volumului anterior, consacrat stilului poetic al lui Eminescu, autorul pare refractar procedeelor structurale de analiză stilistică), prezenta cercetare constituie o contribuţie valoroasă la cunoaşterea aprofundată a stilului crengist, prin descoperirea unor elemente caracteristice esenţiale, nespuse încă, în legătură cu procedeele stilistice ale lui Creangă.

Cu unele rezerve privind accentuarea uneori poate prea insistentă a aspectului pur practic, prea concret al analizei şi reluarea unor fapte deja relevate de cercetătorii anteriori ca şi absenţa unor principii teoretice formulate explicit care să lămurească concepţia lucrării şi modalităţile de abordare a limbii şi stilului scriitorului, considerăm că *Stilul artistic al lui Ion Creangă* este o lucrare documentată, interesantă, expusă într-o formă clară şi atrăgătoare, care poate interesa deopotrivă pe specialist ca şi pe cititorul obişnuit, dornic să aprofundeze cunoaşterea veşnic incompletă a operei clasicilor noştri.

Ni s-ar fi părut extrem de interesantă o aprofundare teoretică a distincției, avută permanent în vedere de autor pe întreg parcursul lucrării, între structurile narative și cele dialogate ale textului analizat. Fundamentarea teoretică și metodologică a acestei opoziții ar fi fost de natură să reflecte mai adecvat specificul structurii narative a operei lui Creangă în raport cu cel al altor prozatori narativi. În stabilirea semnificației stilistice a dimensiunilor acestei opere, analiza relațiilor complexe dintre cele două tipuri de structuri lingvistice (cele două „straturi"), a interacțiunii lor în structura universului reprezentat ni se pare a avea un rol fundamental, insuficient relevat.

Apreciind claritatea și cursivitatea stilului autorului ca și căldura participării sale vii (G. Tohăneanu nu este un analist impersonal și detașat, întreaga expunere reflectă vibrația sensibilității interpretului în fața faptului artistic analizat), regretăm lipsa aspectelor semnalate mai sus, care umbresc într-o anumită măsură valoarea incontestabilă a acestei lucrări.

Aprilie 1970

Elena Găgeanu,

Facultatea de limba și literatura română, București, Str. Ed. Quinet 7

ALBERTO VÁRVARÓ, *Storia, problemi e metodi della linguistica romanza.* Liguori — Napoli 1968, 414 p.

Este o lucrare de introducere în materie, cu caracter de curs universitar. Bazîndu-se pe o bibliografie la zi (cu puţine, dar uneori grave excepţii : vezi p. 45, unde, citindu-l pe Tagliavini, care la rîndul lui îl citează pe Cihac, ajunge la concluzia că, după lexic, româna ar putea fi considerată o limbă slavă), autorul ne conduce de-a lungul anilor prin istoria lingvisticii, de la primele gramatici ale unor limbi romanice pînă la ultimele nume de răsunet (M a r t i n e t, C h o m s k y etc.), căutînd să-şi păstreze totdeauna obiectivitatea, simţul măsurii şi detaşarea necesară.

Aceasta nu înseamnă că autorul e lipsit de păreri. Carenţele metodelor despre care vorbeşte sînt menţionate, dar fără a intra în amănunte.

Desigur că lucrarea ar fi cîştigat în originalitate dacă s-ar fi ocupat mai pe larg de curentele relativ recente, dar caracterul cărţii obliga la un anumit echilibru şi deci autorul era îndreptăţit să-şi limiteze observaţiile.

MARGUERITE DE NAVARRE, *Nouvelles. Texte critique établi et présenté par Yves Le Hir* (Professeur à l'Université de Grenoble). Presses Universitaires de France, 1967, 307 p.

Numărul 44 din ,,Publications de la Faculté des Lettres et Sciences Humaines", editate de Universitatea din Grenoble, aduce o contribuţie valoroasă la elucidarea unor probleme de istorie şi critică literară prin prima parte a ediţiei critice a ,,Heptameronului" Margueritei de Navarra.

Cunoscutul profesor Yves Le Hir abordează studiul acestui monument al prozei medievale franceze cu intenţia mărturisită de a ajunge la ultimele detalii, dar în mai multe etape, volumul de faţă fiind doar un început de drum.

Un ,,avant-propos'' al autorului ne face cunoscut că ,,dans l'immédiat, des nécessités pratiques, des contigences matérielles aussi [...] nous ont conduit à publier d'abord un texte nouveau mais correct de ces nouvelles. Nous avons renoncé à une étude préliminaire de la langue : sans des comparaisons avec le texte des autres manuscrits, elle demeurerait un jeu sans objet ou serait arbitraire, artificielle".

,,Introducerea" propriu-zisă reface drumul nu lipsit de peripeţii şi incertitudini pe care textul iniţial l-a străbătut pînă în timpurile moderne. Argumentînd judicios, Yves Le Hir se opreşte la manuscrisul lui A. de Thou, ca texte de bază, polemizînd cu predecesorii care din diverse motive au preferat manuscrisul lui Claude Gruget.

Desigur ponderea cea mai mare în cadrul volumului de faţă o are textul ca atare, în redarea căruia se urmăreşte o cît mai mare exactitate, în rest Yves Le Hir mărginindu-se

deocamdată la stabilirea criteriilor de delimitare a începutului și sfîrșitului nuvelelor şi a ordinei în care se succedă.

Indicele de nume proprii, notele cu referiri la realitatea vremii (pseudonume, personaje reale care apar în povestiri etc.), un mic ,,Index biblic și liturgic'', precum și un ,,vocabular'' întregesc valoarea volumului.

În ceea ce priveşte titlul ca atare al operei Margaretei de Navarra, Yves Le Hir opinează pentru ,,Nouvelles'' pur şi simplu, contrazicînd astfel o tradiţie îndelungată începută de Claude Gruget.

(Sincer vorbind, ne îndoim că istoria literară va renunţa la titlul ,,Heptameron'', argumentele pe care Le Hir le aduce în favoarea alegerii sale fiind neconvingătoare.)

Citind cele cîteva pagini care se ocupă succint de arta scriitoricească a autoarei remarcăm soliditatea observaţiilor care ne face să aşteptăm cu interes interpretările de ordin literar şi lingvistic, pe care ni le promite în viitor, cînd vom putea constata măsura în care fineţea observaţiei merge pînă la cele mai mici amănunte, deoarece deocamdată ni se sugerează mai mult o viziune globală.

Aprilie 1970

V. Covaci,

Institutul de lingvistică București, Str. I.C. Frimu 22

Revista publică studii şi cercetări din domeniul lingvisticii (în special din acela al lingvisticii româneşti), precum şi recenzii de lucrări din acelaşi domeniu.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugaţi să înainteze articolele, notele şi recenziile dactilografiate la două rînduri. Tabelele vor fi dactilografiate pe pagini separate, iar diagramele vor fi executate în tuş, pe hîrtie de calc. Tabelele şi ilustraţiile vor fi numerotate cu cifre arabe. Figurile din planşe vor fi numerotate în continuarea celor din text. Se va evita repetarea aceloraşi date în text, tabele şi grafice. Explicaţia figurilor va fi dactilografiată pe pagină separată.

La *prezentarea manuscriselor* autorii sînt rugaţi să respecte următoarele :

NORME

Numele autorului se plasează imediat după titlu. Ex. :

STRUCTURA GRAMATICALĂ A LIMBII ROMÂNE

de

Acad. IORGU IORDAN

Recenziile şi notele bibliografice vor fi semnate pe ultima pagină.

Fiecare articol *va fi datat* şi va purta semnătura autorului cu ,,bun de cules''. Pe ultima pagină a articolului se va indica instituţia cu adresa unde lucrează autorul.

Numele proprii străine din limbi scrise cu alfabet nelatin se transliterează.

Între paranteze rotunde se folosesc paranteze drepte, iar între paranteze drepte se folosesc paranteze rotunde. Dacă în interiorul unui citat sînt necesare alte ghilimele, se recurge la (,...'). Dacă autorul introduce în cursul unui citat o observaţie proprie aceasta se va pune între paranteze drepte [ ].

Indicarea notelor de subsol se face punînd un număr (exponent) după cuvîntul sau fraza la care se referă, fără paranteză sau punct.

Dacă numărul se află în vecinătatea unui semn de punctuaţie, numărul precede semnul.

Indicaţiile bibliografice din cursul articolului vor fi puse în josul paginii, numerotîndu-se în continuare, nu pe fiecare pagină separat. Citarea unei opere pentru prima dată în cursul articolului se face în felul următor :

Pentru volume :

a) autorul (urmat de virgulă) ; *b*) titlul lucrării (subliniat) ; *c*) tomul sau volumul (eventual partea sau capitolul în cifre romane) ; *d*) ediţia (în cifre arabe) ; *e*) locul de apariţie (oraşul, în româneşte la articolele în limbi străine) ; *f*) anul apariţiei (*nu se pune editura*) ; *g*) pagina. Ex. 1 Al. Graur, *Etimologii româneşti*, Bucureşti, 1963, p. 84.

Pentru articole din reviste :

a) autorul (urmat de virgulă) ; *b*) titlul articolului (subliniat) ; *c*) titlul revistei (între ghilimele) ; dacă există siglă, aceasta se dă nesubliniată ; iniţialele nu se despart prin punct ; *d*) numerotaţia (anul, volumul, nr.) ; *e*) pagina. (Ex. : Al. Rosetti, *Consideraţii asupra foneticii şi fonologiei limbii române în secolul al XVI-lea*, în SCL XV, 1964, 2, p. 129.

E. Petrovici, *Repartiţia geografică a toponimicelor pe teritoriul României*, în ,,Romanoslavica'' IX, 1963, p. 8.

Dacă o operă e citată de mai multe ori, după prima menţionare se repetă numele autorului urmat după virgulă, de ex. *op. cit.*, subliniat, apoi pagina. Dacă pagina e aceeaşi cu cea menţionată prima dată, după numele autorului se va menţiona *loc. cit.* Ex. : Rosetti, *loc. cit.*

În cursul notelor şi al textului se poate pune abrevierea *cit.* între virgule, după numele autorului ca abrevierea unui titlu care se repetă după alt titlu al aceluiaşi autor.

Se vor evita abrevierile neclare.

Siglele nou introduse trebuie date complet şi explicate la sfîrşitul articolului.

Secolele se indică cu cifre romane însoţite de cuvîntul ,,secol'' scris în întregime. Ex. : în secolul al XV-lea...

Corecturile se înapoiază redacţiei în maximum 24 ore. Se vor evita corectări care modifică textul iniţial. Dacă autorul găseşte *absolut necesară* adăugarea unor fraze sau cuvinte, aceasta se va face numai în corectura I, costul efectuării lor scăzîndu-se din drepturile de autor.

Autorii au dreptul la un număr de 50 de extrase gratuit.

Responsabilitatea asupra conţinutului articolelor revine în exclusivitate autorilor.

Corespondenţa privind manuscrisele, schimbul de publicaţii etc., se va trimite pe adresa comitetului de redacţie, Calea Victoriei nr. 194, Bucureşti.

SCL, AN XXI, NR. 4, P. 389–510, BUCUREȘTI, 1970

I.P.I. – c. 5478

43830

Lei 20.—

STUDII ȘI CERCETĂRI LINGVISTICE ★ Anul XXI, nr. 4/1970

STUDII ȘI CERCETĂRI LINGVISTICE

5

ANUL XXI

1970

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

Pentru a vă asigura colecția completă și primirea la timp a revistei, reînnoiți abonamentul dv. pe anul 1970.

În țară abonamentele se primesc la oficiile poștale, agențiile poștale, factorii poștali și difuzorii de presă din întreprinderi și instituții.

Comenzile de abonamente din străinătate se primesc la Centrala cărții, Oficiul de comerț exterior, București, Căsuța poștală 134—135, sau la reprezentanții săi din străinătate.

La revue ,,Studii și cercetări lingvistice'' paraît 6 fois par an. Le prix d'un abonament annuel est £ 2.1.0 ; $ 5,— ; FF 25,— ; D.M.20,—.

Toute commande à l'étranger sera adressée à Centrala cărții, Oficiul de comerț exterior, Boîte postale 134—135, Bucarest, Roumanie ou à ses représentants à l'étranger.

En Roumanie, vous pourrez vous abonner par les bureaux de poste ou chez votre facteur.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice corespondență, se vor trimite comitetului de redacție al revistei ,,Studii și cercetări lingvistice''

Adresa redacției : București, sectorul 1, Calea Victoriei, 194, Telefon 15.15.45

Apare de 6 ori pe an.

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE

Anul XXI, Nr. 5 1970

SUMAR

Pag.

SCL, An XXI, Nr. 5, P. 511—618, Bucureşti, 1970

ETYMOLOGICA

Note critice

DE

ACAD. AL. ROSETTI

Problema mult discutată a elementului autohton din limba română, adică moştenit de la populaţiile care trăiau pe teritoriul României de astăzi şi în Peninsula Balcanică înainte de cucerirea romană, a căpătat în ultimele decenii o soluţie cel puţin parţială : s-au identificat aproximativ 84 de cuvinte care provin din acest substrat [1].

Care e criteriul care a permis această identificare?

Faptul că termenul e atestat în două limbi : în albaneză şi în română, şi că particularităţile fonetice ale fiecărei din aceste limbi exclud posibilitatea de a explica prezenţa termenului în albaneză ca împrumutat din română, şi vice-versa.

Acest criteriu de explicaţie duce la rezultate valabile.

S-a emis însă părerea că existenţa celui de al doilea termen al comparaţiei nu e necesar pentru a stabili etimologia unui cuvînt presupus autohton al limbii române (Russu, 1967, p. 204—210).

Ne propunem să demonstrăm netemeinicia acestui criteriu de explicaţie.

★

Ceea ce frapează, în primul rînd, în lucrările lingviştilor care au adoptat acest criteriu de explicaţie (I. I. Russu, G. Reichenkron, C. Poghirc, A. Vraciu), este că ei prezintă o listă de elemente pretinse autohtone, fără a fi controlat, în prealabil, dacă unii din aceşti termeni au fost explicaţi într-altfel, şi deci fără a fi combătut aceste explicaţii.

---

[1] **Abrevieri** : DR = *Dacoromania*, Cluj, 1921 şi urm. ; ILR = Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, Bucureşti, 1968 ; ML = A. Rosetti, *Mélanges de linguistique et de philologie*, Bucureşti—Copenhaga, 1947 ; Poghirc = C. Poghirc, în *Istoria limbii române*, II, 1969, p. 355—356 ; Reichenkron = Günter Reichenkron, *Das Dakische (rekonstruiert aus dem Rumänischen)*, Heidelberg, 1966 ; Rosetti, *doină* = A. Rosetti, *Sur dr.* doină, în *Mélanges de philologie offerts à Alf Lombard*, Lund, 1969, p. 191—195 ; Russu, 1967 = I. I. Russu, *Limba traco-dacilor*², Bucureşti, 1967 ; Russu, 1970 = I. I. Russu, *Elemente autohtone în limba română*, Bucureşti, 1970 ; Vraciu = A. Vraciu, *Precizări în legătură cu elementul autohton din limba română*, în LR XIX, 1970, p. 101—116.

Astfel, aflăm în listele date de I. I. Russu (1967, p. 215—216 ; 1970, p. 101) o serie de cuvinte care au fost explicate în mod satisfăcător prin latină sau prin alte limbi, ca, de ex. *arunca* (<latină, ILR, 187), *băiat* (<latină, l.c.), *buiestru* (<latină, l.c., 188), *dop* (<dial. săsesc, l.c. 242), etc. De asemenea, în listele date de Vraciu (p. 110), ca de ex. *codru* (<latină, ILR, 108), *doină* (<slovacă, Rosetti, *doină*), *a feri* (<latină, ILR, 189), *mic* (<greacă, ILR, 231), *naibă* (<dr. *nu aibă*) [2], *pat* (<greacă) [3], *rînă* (<latină, S. Pușcariu, DR, III, 778—779, ML. 484), *sat* (<latină, ML, 354—356), *stînă* (<slavă, ML, 408—411) etc.

În al doilea rînd, constatăm, nu fără surprindere, că criteriul de alegere a cuvintelor autohtone e bazat pe simpla impresie că termenul e vechi, fără a se aduce vreun argument pentru a sprijini această afirmație. Firește că o astfel de părere, nesprijinită pe argumente științifice, e lipsită de orice valoare.

★

Față de această stare de lucruri, este necesar să formulăm operațiile care trebuie efectuate pentru a stabili *vechimea* unui termen, și anume :

1. Despuierea materialului dat de dicționarele existente și a materialului inedit din *Condica* lui Iordache Golescu, *Răspunsurile* la *Chestionarele* lui N. Densușianu și B. P. Hasdeu.
2. Vocabularul textelor noastre vechi.
3. Materialul din ALR și *Noul* ALR, glosare și texte dialectale.
4. Cercetări suplimentare pe teren, atît la nordul cît și la sudul Dunării.

În baza rezultatelor obținute după examinarea materialului indicat mai sus, se va putea determina ce anume cuvinte sînt vechi și pot figura în lista de cuvinte presupuse autohtone, alături de celelalte cuvinte existente.

★

Lingviștii noștri afirmă că „sînt autohtone cuvintele care, fără să aibă un corespondent în albaneză, pot fi reconstruite la nivel indo-european" (Vraciu, 111 ; v. mai sus, Russu).

Se pune, aici, o problemă de cronologie care trebuie lămurită, pentru a demonstra netemeinicia acestui criteriu de explicație.

Propunem următoarele exemple :

dr. *mînă*, în sec. al XVI-lea încă *mînu*, se explică prin lat. *manus* (ILR, 139).

Termenul din latină provine din i.-e. **man*, derivat din tema consonantică **mn̥-* [4].

Rom. *mînă* nu poate fi însă derivat direct din indo-europeană, pentru că lipsește posibilitatea de a explica formarea lui. Așadar, e necesar

---

[2] Lazăr Șăineanu, *Încercare asupra semasiologiei limbii române*, București, 1887, p. 254.

[3] I.-A. Candrea, *Dicționarul limbii române din trecut și de astăzi*, București, 1931, p. 912 s.v.

[4] A. Ernout et A. Meillet, *Dictionnaire étymologique de la langue latine*, Paris, 1939, p. 591—592.

să ne adresăm etapei intermediare, din latină, responsabilă de echiparea fonetică şi morfologică a termenului.

A spune că dr. *răbda*, de exemplu, reproduce un i.-e. **orbho-*, **robh-* (Russu, 1967, p. 209; Id., 1970, p. 96) nu comportă nici o consecinţă în privinţa apartenenţei reale a cuvîntului la fondul de cuvinte al limbii române. Căci apropierea face abstracţie de consideraţiile istorice, care singure sînt în stare să plaseze faptele în cadrul lor natural şi să ne explice cum s-a ajuns la forma cuvîntului românesc.

Stabilirea etimologiei indo-europene a 1 000 sau încă mai multe cuvinte româneşti constituie deci un joc gratuit, lipsit de orice consecinţă demonstrativă. Prin aceasta, cunoştinţele noastre asupra elementului autohton al limbii române nu vor spori cu nimic!

,,Mania'' reconstrucţiei l-a dus pe G. Reichenkron (41—42, 142—143) să reconstruiască forme indo-europene pentru unele cuvinte româneşti cu etimologii certe, ca **visáto* pentru dr. *sat* (<lat. *fossatum*, v. mai sus), sau **noi-bh-o-* pentru dr. *naibă* (<dr. *nu aibă*, v. mai sus). Astfel de enormităţi ating limita ridicolului!

★

După cum am arătat mai sus, respectarea criteriului cronologic ne lămureşte prin urmare, asupra explicării istorice a termenului românesc.

A explica un cuvînt românesc *direct* prin indo-europeană constituie, deci, o eroare de metodă: cercetările de acest fel ale lui I. I. Russu şi G. Reichenkron reprezintă exerciţii etimologice gratuite, lipsite de orice valoare demonstrativă, întrucît operează cu rădăcini, şi nu cu cuvinte reale.

★

Sporirea cunoştinţelor noastre în domeniul influenţei limbii populaţiilor autohtone asupra limbii române va veni, prin urmare, nu de la încercările neprincipiale pe care le-am examinat, ci de la publicarea de noi materiale de limbă culese din felurite izvoare (v. mai sus) [5].

În privinţa atitudinii cercetătorului, în starea actuală a lucrurilor, ne referim la recomandările lui A. Meillet, care sînt de o vădită actualitate: ,,En l'état actuel du travail, il importe avant tout de déblayer la recherche des hypothèse vaines qui l'encombrent ... un rapprochement qui n'est que possible ne saurait servir à faire l'histoire d'un mot'' [6].

Iunie 1970

Centrul de cercetări fonetice şi dialectale, Bucureşti, Calea Victoriei 194

[5] O aplicare a acestui program, cu rezultate interesante, la Gr. Brâncuş, *Les éléments lexicaux autochtones dans le dialecte aroumain*, RRL XI, 1966, p. 549—565, care, în baza unei cercetări la faţa locului, a arătat că unele cuvinte din vechiul fond au dispărut din graiul românilor din Albania.

[6] A. Meillet, în *Avertissement*, la Ernout-Meillet, *op. cit.*, p. VI.

GRAMATICILE RAȚIONALE ȘI LINGVISTICA ACTUALĂ

DE

SORIN STATI

1.1. Teoria gramaticilor generative, mulată în tiparele logicii moderne, își caută precursorii printre cei care au susținut cîndva subordonarea lingvisticii față de logică. În felul acesta au fost aduse în plină actualitate lucrări care păreau condamnate pentru totdeauna la uitare, de exemplu gramaticile raționale („generale" sau „universale") [1]. Reconsiderarea lor a devenit posibilă, întrucît discutarea faptelor de limbă folosind concepte și metode ale logicii nu mai e considerată astăzi un viciu de principiu; semnul sub care se dezvoltă știința limbii este acum *integrarea* și nu *autonomizarea*.

1.2. În legătură cu filiația de idei stabilită de Chomsky între gramaticile raționale și propria sa doctrină [2] s-au discutat mai multe probleme. În primul rînd, denumirea „cartesian linguistics": *Grammaire générale et raisonnée* a lui A. Arnauld și C. Lancelot (1660) are într-adevăr la bază idei ale lui Descartes? Admițînd că da, spiritul cartezian domină oare și lucrările scrise (în Franța și în alte țări europene) după modelul acestei prime gramatici raționale? [3] În al doilea rînd, asemănările dintre doctrina

---

[1] Critica logicismului gramaticilor raționale e formulată cu toată vehemența în a doua jumătate a sec. al XIX-lea de H. Steinthal. Într-un spirit care va caracteriza structuralismul veacului următor, acesta scria: „Fiecare limbă are formele ei proprii, pe care lingvistul e dator să le considere ca fapte date și să le explice ca atare, și nu-i este îngăduit a le construi ca generale și logicește necesare". (*Abriss der Sprachwissenschaft*, p. 32, citat de Lazăr Șăineanu, *Raporturile între gramatică și logică*, București, 1891, p. 31). De acord cu Steinthal, Șăineanu afirma: „În toate timpurile logica a jucat un rol preponderent de terenul limbii și aceasta în paguba ei" (*ibidem*, p. 21). În formulări diverse, ideea reapare de atunci la numeroși cercetători: „Această confuzie între logică și gramatica latină, cu consecințele ei, o metodă procusteană de a trata toate limbile a fost sursa cea mai rodnică de greșeli în domeniul gramaticii" (O. Jespersen, *The philosophy of grammar*, Londra, 1924, p. 47). „Vechea gramatică generală fundată pe logică, aplicare grăbită și stîngace a logicii formale în lingvistică" (H. Delacroix, *Le langage et la pensée*, ed. a II-a, Paris, 1930, p. 49). „Logica ne-a dat o gramatică proastă și a scos inima din trupul lingvisticii". (J. R. Firth, citat de R. H. Robins, *General Linguistics*, Londra, 1964, p. 89).

[2] Noam Chomsky, *Cartesian linguistics* (*A chapter in the history of rationalist thought*), New York—London, 1966; id., *Language and mind*, New York, 1968.

[3] Luigi Rosiello, *Linguistica illuminista*, Bologna, 1967, consideră că majoritatea gramaticilor raționale publicate după 1660 sînt, de fapt, de inspirație empiristă. Robin Lakoff, în recenzia la *Grammaire générale et raisonnée ou la Grammaire du Port-Royal*, ed. by H. H. Brekle (1966), în „Language" 45, 1969, 2, p. 363, afirmă că ceea ce Chomsky numește „Cartesian Linguistics" n-ar fi apărut înainte de Cordemoy și Du Marsais.

port-royalistă şi modelul generativ-transformaţional se explică printr-o comunitate de vederi în cîteva chestiuni de principiu sau sînt simple coincidenţe nesemnificative [4] şi, în această a doua eventualitate, Chomsky s-ar fi lăsat înşelat de ceea ce am numi „miraj al precursorilor" [5]? În al treilea rînd, ideile „transformaţionaliste" din *Gramatica* de la Port-Royal provin de la Descartes sau din altă sursă, mai veche? [6]

Discuţia în jurul acestor probleme a dat naştere unei literaturi de proporţii considerabile [7].

1.3. În paginile care urmează, ne propunem să extragem din gramaticile raţionale (în special din aceea a lui Beauzée [8], remarcabilă prin dimensiunile ei) principiile de analiză gramaticală ce justifică epitetele „raţională" şi „universală" [9]. Scopul nostru este dublu : pe de o parte să semnalăm teze şi afirmaţii care au un aer comun cu unele puncte de vedere foarte actuale în ştiinţa limbii, pe de altă parte să sugerăm cititorului obiectiv marile diferenţe ce separă logicismul secolelor al XVII-lea — al XVIII-lea de logicismul teoriei transformaţionale a sec. al XX-lea.

2.1.1. Vom semnala mai întîi opinii privitoare la *cuvinte*. Logicismul reiese din cerinţele formulate în legătură cu clasificarea cuvintelor în părţi de vorbire şi cu criteriile de definiţie şi subclasificare în cadrul fiecărei părţi de vorbire. Perspectiva *universalistă* se manifestă prin încercarea de a separa în mod consecvent ceea ce e comun tuturor limbilor de ceea ce constituie un „accident", adică o însuşire proprie unor (sau unei) limbi. De exemplu, în *Gramatica* de la Port-Royal se arată că, din toate limbile, numai greaca şi latina au cazuri propriu-zise la substantiv şi că, în schimb, sînt puţine limbile care nu au „cîteva specii

---

[4] Interpretări asemănătoare date aceloraşi fapte de limbă de către un lingvist de azi şi unul din sec. al XVII-lea îşi pot avea rădăcina în concepţii diferite, se pot explica prin motive diferite. Lakoff, *recenzia cit.*, p. 346.

[5] Cf. cuvintele lui Georges Mounin, în „Travaux de l'Institut de Linguistique de Paris" IV, 1959, p. 7—8 : „Il est difficile d'échapper à l'éclairage que les connaissances actuelles projettent à revers sur les formulations d'autrefois [...], difficile de combattre le sentiment qu'on aperçoit partout des précurseurs".

[6] Claude Lancelot, în *Nouvelle méthode pour facilement et en peu de temps comprendre la langue latine* (1644), exprimă mai explicit ideile „transformaţionaliste" din *Gramatica* de la Port-Royal şi se revelează ca un transformaţionalist avant la lettre. Lakoff, *recenzia cit.*, p. 347. Ceea ce s-a atribuit primei gramatici generale ca inovaţie datorată influenţei filozofiei carteziene apare încă de la Sanctius (1585). *Ibidem*, p. 359.

[7] Cităm aici cîteva titluri : Rosiello, *lucr. cit.* ; Roland Donzé, *La grammaire générale et raisonnée de Port-Royal*, Berna, 1967 ; H. E. Brekle, *Die Bedeutung der Grammaire générale et raisonnée — bekannt als Grammatik von Port-Royal — für die heutige Sprachwissenschaft*, în „Indogermanische Forschungen" 72, 1967 ; J. Cl. Chevalier, *La grammaire générale de Port-Royal et la critique moderne* şi M. Foucault, *La grammaire générale de Port-Royal*, în „Langages" 1967, 7 ; R. L. Hannaford, *Animadversions on some recent speculations concerning the contemporary significance of „cartesian linguistics"*, în „Actes du Xe Congres International des Linguistes" (Bucarest, 1967), Bucureşti, 1970 ; G. Rodis-Lewis, *Un théoricien du langage au XVIIe siècle : Bernard Lamy*, în „Le français moderne" 36, 1968, 1 ; Paolo Rossi, *Linguisti d'oggi e filosofi del seicento*, în „Lingua e stile" III, 1968, 1 ; A. Rosetti, *Actualitatea Gramaticii de la Port-Royal*, în LR XVII, 1968, 4 (= *Actualité de la „Grammaire" de Port-Royal*, în „Wissenschaftliche Zeitschrift der Humboldt-Universität zu Berlin", Ges.-Sprachwiss. R. XVIII, 1969, 4) ; Lakoff, *recenzia cit.*

[8] Nicolas Beauzée, *Grammaire générale ou exposition raisonnée des éléments nécessaires du langage, pour servir de fondement à l'étude de toutes les langues*, Paris, 1767.

[9] Gramaticile acestea au accentuat importanţa căutării principiilor universale şi a explicării raţionale a faptului lingvistic. Chomsky, *Cartesian...*, p. 59.

de cazuri" la pronume [10]. În gramatica lui Beauzée se spune despre articol că nu e o parte de vorbire, pentru că nu există în toate limbile [11].

2.1.2. Rațiunea fiind unică, indiferent de timp și spațiu, ea ,,stabilește pretutindeni aceleași specii de cuvinte [= părți de vorbire], pentru a prezenta din puncte de vedere asemănătoare aceleași specii de idei" [12]. Se acordă o importanță capitală distincției dintre cuvintele care denumesc ,,substanțe" și cele care denumesc ,,accidente" [13], deci distincției dintre substantive și adjective, și, în general, se ține seama de funcția cuvîntului în raport cu ,,exprimarea analitică a gîndirii" [14]. Tot în baza unui criteriu logic, cuvintele sînt împărțite în două mari clase, după cum ,,semnifică obiectele gîndurilor" (aici intră numele, pronumele, participiile [15], prepozițiile și adverbele) sau ,,forma și modul gîndurilor" (verbele, conjuncțiile și interjecțiile) [16].

Divergența născută în jurul interpretării cuvintelor care denumesc profesii, divergență care opune teoria *Gramaticii* de la Port-Royal ideilor din gramatica lui Beauzée, elaborată cu un secol mai tîrziu, reflectă spiritul logicist care prezida la clasificarea cuvintelor în părți de vorbire. În Gramatica de la 1660 se susține că unele cuvinte care ,,denumesc o formă accidentală", ca *roi*, *philosophe*, *peintre*, *soldat*, sînt adjective ce determină substantivul *homme*, ușor de subînțeles. Atare cuvinte ,,trec drept substantive, deși sînt adjective" [17]. Dacă ar fi așa — răspunde gramatica rațională din 1767 — ,,toate apelativele ar trebui să treacă în clasa adjectivelor, întrucît toate semnifică o formă accidentală în raport cu genul superior" [18].

Definiției fiecărei părți de vorbire i se cere să fie valabilă pentru toate limbile, de pildă ,,o definiție a pronumelui care nu convine pronumelor din toate limbile [...] nu e o definiție" [19].

2.1.3. Granițele dintre părțile de vorbire sînt rigide; indiferent de utilizarea sa în propoziție, un substantiv rămîne totdeauna un substantiv, un adjectiv rămîne totdeauna adjectiv [20]. În baza acestei concepții, cuvinte ca lat. *hic*, *ille* sînt considerate adjective și atunci cînd nu însoțesc substantive (se afirmă că, în acest caz, textul e eliptic de substantiv) [21].

Rigoarea acestei concepții — în contradicție cu interpretările curente din gramaticile tradiționaliste, care vorbesc de ,,adjective substantivizate", ,,adjective pronominale", ,,adjective (sau substantive) folosite

[10] *Grammaire de Port-Royal*, p. 282.
[11] Beauzée, *lucr. cit.*, I, p. 310.
[12] *Ibidem*, p. VII.
[13] *Grammaire de Port-Royal*, p. 271.
[14] Beauzée, *lucr. cit.*, I, p. 234.
[15] Participiul era considerat parte de vorbire încă din gramaticile grecești; denumirea se justifică prin ideea celor vechi că participiul *participă* la clasa numelui și la aceea a verbului.
[16] *Grammaire de Port-Royal*, p. 270.
[17] *Ibidem*, p. 273. S-ar putea vedea aici o idee ,,transformaționalistă": *roi* ar apărea în ,,structura de suprafață", iar *homme roi* ar fi ,,structura de adîncime" corespunzătoare. Vezi și, mai departe, 3.4.3.
[18] Beauzée, *lucr. cit.*, I, p. 300.
[19] *Ibidem*, p. 259. După opinia aceluiași gramatic, pronumele nu e un simplu înlocuitor (,,vice-gérent") al substantivului. *Ibidem*, p. 283.
[20] *Ibidem*, p. 303.
[21] *Ibidem*, p. 277. Cf., mai departe, 3.4.3.

cu valoare de adverb", „participii-adjective", „conjuncţii-adverb" etc. — poate sugera o apropiere cu exigenţa formulată în unele studii de lingvistică matematică : fiecare cuvînt trebuie repartizat unei singure clase de cuvinte [22].

2.2.1. Gramaticile raţionale fac deosebirea între cuvintele cu formă sonoră motivată (acestea sînt semnele „naturale", care nu depind de fantezia oamenilor) şi cuvintele stabilite prin convenţie (qui ne sont que d'institution et d'établissement"), fie că au o anumită legătură îndepărtată cu lucrul simbolizat, fie că nu au nici o legătură [23].

2.2.2. Examinarea rolului cuvintelor în procesul de cunoaştere a realităţii şi de formare a gîndurilor duce pe gramaticii „cartezieni" la afirmaţii neaşteptat de moderne :

Cuvintele „ne servesc pentru a considera separat ceea ce în sine nu e de loc separat" [24].

În legătură cu raportul cuvinte-obiecte, poate fi semnalată cercetătorilor de azi ai semanticii următoarea propoziţie : „Adesea considerăm mai mult cuvintele decît lucrurile", ceea ce constituie un motiv frecvent de confuzie [25].

Gîndurile sînt, din punctul de vedere al port-royaliştilor, nişte întreguri pe care cuvintele le descompun, le analizează [26] : „Cuvintele sînt deci rezultatul descompunerii analitice a ideilor, semnele sensibile ale ideilor elementare" [27] ; limbajul, divizibil, e pus în situaţia să reprezinte gîndirea, în mod necesar indivizibilă [28]. O apropiere cu anumite concepţii ale secolului nostru se oferă de la sine. Filozofia neokantiană sau neohumboldtiană refuză să vadă în limbă o unealtă pasivă de exprimare, ci o concepe mai mult ca pe un principiu activ, care impune gîndirii un ansamblu de distincţii şi de valori. Orice sistem lingvistic — declară adepţii acestei filozofii — închide o analiză a lumii exterioare care îi este proprie (specifică) şi care diferă de cea a altor limbi sau a altor etape din istoria aceloraşi limbi.

2.3.1. Trecem acum la semnalarea unor observaţii despre *substantive*. Gramaticile raţionale propun o clasificare, evident nelingvistică, în nume proprii, nume de specii (de exemplu, *cîine*) şi nume de genuri (de exemplu, *animal*) [29]. În toate timpurile şi în toate limbile, numele

---

[22] Împotriva acestui principiu şi aplicînd punctul de vedere al logicii moderne, polivalente, cf. V. J. Nebeský, *On the analysis of linguistic vagueness*, în „Travaux linguistiques de Prague", II, 1966.

[23] Charles Jourdain, *Logique de Port-Royal*, ed. 1816, p. 54. Vezi comentariul acestei discuţii la E. Coseriu, *L'arbitraire du signe. Zur Spätgeschichte eines aristotelischen Begriffes*, în „Archiv für das Studium der neueren Sprachen und Literaturen", 204, 1967, 2, p. 94.

[24] César Chesneau du Marsais, *Logique et principes de grammaire*, I, Paris 1792, p. 130.

[25] Ch. Jourdain, *lucr. cit.*, p. 84.

[26] „Les pensées particulières sont, pour ainsi dire, chacune un ensemble, un tout que l'usage de la parole divise, analyse et distribue en détail par le moyen des différentes articulations des organes de la parole qui forment les mots". *Ibidem*, p. 133.

[27] Beauzée, *lucr. cit.*, I, p. 289.

[28] „Ces sons [= ale limbajului] ne peuvent former qu'un tout sensible, succesif et divisible ; ce qui paraît fort éloignée de pouvoir représenter la pensée, objet purement intellectuel et nécessairement indivisible". *Ibidem*, p. VI.

[29] Du Marsais, *lucr. cit.*, p. 459, 459—460, respectiv, 460—461.

proprii au fost la început apelative [30] — exemplu de fenomen lingvistic universal.

La orice nume ni se cere să observăm comprehensiunea şi extensiunea („la compréhension de l'idée" şi „l'étendue de la signification") — ceea ce ne trimite desigur la *conținutul* şi *sfera* noțiunilor, dar şi la unele discuții actuale despre *intensiunea* şi *extensiunea* cuvintelor (la Carnap, de pildă [31]). Semnificația aceluiaşi apelativ poate primi diferite grade de extensiune, în funcție de cuvintele care îl determină : cuvîntul se poate referi la unul, la mai mulți, la toți indivizii unei specii. Problema se discută în momentul de față în studiile de lingvistică inspirate din semantica logică şi unii apreciază că cercetarea termenilor care arată extensiunea unui substantiv *(un*, *cîțiva*, *toți* ş.a.), termeni numiți *cuantificatori*, interesează sau ar trebui să intereseze pe lingvişti [32].

S-ar putea crede că introducerea relațiilor logice (tranzitivitate, reflexivitate, simetrie) în cercetarea lingvistică e de dată foarte recentă [33]. Le întîlnim însă şi la Beauzée : Există mai întîi cuvinte *simplu relative* („simplement relatifs") : *tată-fiu*, *stăpîn-sclav*, *folositor-dăunător*. Există apoi cuvinte *reciproc relative* („réciproquement relatifs") : *frate*, *coleg*, *văr*, *egal*, *inegal*, *asemănător*. Diferența dintre cele două categorii de cuvinte reiese foarte clar din următoarele exemple : *folositor* e „simplu relativ", pentru că spunem *regimul e folositor pentru sănătate*, dar nu şi *sănătatea e folositoare pentru regim* („Les mots *simplement relatifs* sont ceux qui exprime une relation qui n'est telle que sous une seule combinaison" [34]) ; *asemănător* e „reciproc relativ", pentru că, dacă *Roma e asemănătoare cu Mantua*, atunci şi *Mantua e asemănătoare cu Roma* („Les mots *réciproquement relatifs* sont ceux qui expriment une relation qui est toujours la même sous chacune des combinaisons des deux termes" [35]).

Se reproşează de obicei gramaticilor raționale paralelismul rigid logică-gramatică, unul dintre argumente fiind caracterul nemotivat al genului la substantive. De fapt însă nici Arnauld şi Lancelot nu spun altfel : genul substantivelor se explică uneori „par un pur caprice, et un usage sans raison ; ce qui fait que cela varie selon les langues". „Genul masculin sau feminin al unui cuvînt [= substantiv] nu priveşte propriu-zis semnificația sa, ci spune numai că trebuie să se combine cu un adjectiv cu terminație masculină sau feminină". Faptul acesta este o trăsătură universală („commun à toutes les langues") [36].

2.3.2. Observații despre *adjective*, care atestă logicismul doctrinei port-royaliste :

Adjectivul e clasa de cuvinte care denumeşte „accidente", adică ceea ce nu poate exista decît prin substanță. („Putem concepe foarte

---

[30] Beauzée, *lucr. cit.*, I, p. 238.

[31] R. Carnap, *Signification et synonymie dans les langues naturelles*, în „Langages" 2, 1966, p. 108—123.

[32] O. Ducrot, *Logique et linguistique*, în „Langages", 2, 1966, p. 4 şi urm.

[33] De exemplu, la Viggo Brøndal, *Théorie des prépositions. Introduction à une sémantique rationnelle* (trad. P. Naert), Copenhaga, 1950.

[34] Beauzée, *lucr. cit.*, II, p. 49—50.

[35] *Ibidem*, p. 50.

[36] *Grammaire de Port-Royal*, p. 279—281.

bine un om fără a-l concepe înțelept, dar nu putem concepe înțelepciunea fără a concepe un om sau altă natură inteligentă care să fie înțeleaptă" [37]. Fără aplicarea la un apelativ, adjectivul nu poate avea decît un sens vag și nesigur [38].

Adjectivul este un ,,modificator" al substantivului : d o u ă lucruri pot fi ,,modificate" în semnificația apelativelor, și anume *comprehensiunea* și *extensiunea*, de aici cele două specii de adjective pe care le propune Beauzée, deosebindu-se de predecesorii săi : ,,adjectivele fizice" (noi le-am denumi ,,adjective propriu-zise"), care adaugă la comprehensiunea apelativului o idee accesorie, care devine parțială în ansamblul sintagmei substantiv + adjectiv, și ,,articolele" [39]. Acestea din urmă ,,fac să dispară caracterul abstract al indivizilor și indică în mod pozitiv aplicarea numelui la indivizii cărora le poate conveni în circumstanțele actuale". Exemple de articole în franceză : *de*, *ce*, *plusieurs*, *un*, *trois* [40].

Adjectivele sînt flexibile după gen ,,pentru a face vorbirea mai puțin confuză și pentru a o înfrumuseța prin varietatea terminațiilor" [41].

3.1. Atenția lingviștilor a fost atrasă mai ales de *sintaxa* gramaticilor raționale. Trebuie subliniat de la început interesul pe care îl suscită, în contextul discuțiilor moderne despre sintaxă, opiniile ,,universaliștilor" secolelor al XVII-lea—al XVIII-lea asupra relațiilor sintactice, a părților de propoziție, a echivalenței dintre diverse construcții.

3.2. Raționalismul gramaticilor universale reiese, în primul rînd, din definiția sintaxei, arta fixării formelor cuvintelor în ansamblul unei propoziții, conform cu ,,succesiunea analitică și cu relațiile dintre ideile elementare ale gîndirii". Relațiile dintre cuvinte sînt imaginea relațiilor dintre idei [42].

Relațiile dintre cuvinte sînt de *identitate* (relație care supune termenii legilor *regimului*). Cuvintele astfel legate exprimă o *idee totală* [43]. Raportul de regim este o trăsătură universală, dar realizarea sa în diverse limbi este ,,aproape în întregime arbitrară, și din această cauză e foarte deosebită de la o limbă la alta" [44].

Gramaticile generale ne atrag atenția prin interesul pe care îl acordă problemei *relațiilor*. Legarea cuvintelor în propoziție ascultă de anumite ,,maxime generale", respectate de aproape toate idiomurile :

— Nu există nominativ care să nu fie în raport cu un anumit verb exprimat sau subînțeles [45];

— Nu există verb care să nu aibă nominativul său, exprimat sau subînțeles (excepție : acuzativul cu infinitiv);

— Nu există adjectiv care să nu fie în raport cu un substantiv ;

— Nu există genitiv care să nu fie guvernat de un alt nume [46].

---

[37] Jourdain, *lucr. cit.*, p. 61.
[38] Beauzée, *lucr. cit.*, II, p. 18.
[39] *Ibidem*, I, p. 290—291.
[40] *Ibidem*, I, p. 304—305.
[41] *Grammaire de Port-Royal*, p. 278.
[42] Beauzée, *lucr. cit.*, II, p. 1—2.
[43] *Ibidem*, p. 3.
[44] *Grammaire de Port-Royal*, p. 377.
[45] Vezi, mai departe, 3.4.3.
[46] *Grammaire de Port-Royal*, p. 378—379. S-ar putea obiecta că, în latină, greacă și alte limbi, există și genitive adverbale, dar autorii afirmă, în mod surprinzător, că ,,de fapt, nici în latină, nici în greacă, nu există verbe care să guverneze genitivul".

Rezultă că relația dintre verbe și cuvintele la nominativ este o „interdependență", relația dintre adjectiv și substantiv, ca și aceea dintre un nume în genitiv și alt nume, sînt relații de „determinare".

Exprimarea relațiilor în propoziție recurge frecvent la prepoziție. *Gramatica* de la Port-Royal e prima lucrare care definește prepoziția ca expresie generală a raporturilor (cf. denumirea germană „Verhältniswort"), idee pe care o va dezvolta Viggo Brøndal [47]. Prepoziția e exponentul unui raport considerat în mod abstract și general, și independent de orice termen anterior sau următor [48]. În toate limbile sînt marcate prin prepoziții cam aceleași raporturi (loc, situație, ordine, cauză eficientă, cauză materială, cauză finală etc.), dar utilizarea lor nu satisface exigențele rațiunii („ce que la raison aurait désiré"), și anume biunivocitatea „raport sintactic-prepoziție" („ca o anumită relație să fie marcată numai cu o prepoziție și ca o anumită prepoziție să marcheze un singur raport" [49]). Semnalarea acestei asimetrii infirmă reproșul tradițional îndreptat contra doctrinei paralelismului logico-gramatical a gramaticilor raționale și surprinde prin modernitatea formulării.

Un cuvînt poate fi lămurit fie de alt cuvînt, fie de o propoziție și, în ambele cazuri, această „adițiune" („addition que l'on fait à un terme") poate fi de două tipuri : *explicare* sau *determinare*, concepție care a devenit tradițională în sintaxă [50].

Distincția e utilizată pînă astăzi, dar nu totdeauna în spiritul logicist care i se potrivește foarte bine. Reexaminarea definițiilor raționaliste nu e deloc inoportună :

— *explicarea* nu face decît să dezvolte fie ceea ce era cuprins în comprehensiunea ideii primului termen, fie cel puțin ceea ce îi convine ca accident, cu condiția să-i convină în mod general și în toată întinderea sa. Exemple : *L'homme, qui est un animal doué de raison* sau *Louis XIV, roi de France* ;

— *determinarea* e ceea ce se adaugă unui cuvînt general restrîngîndu-i semnificația [51].

3.3. Considerații privind *propoziția și părțile ei.*

Suprapunerea noțională propoziție-judecată, ca și prezența obligatorie a celor doi termeni, subiectul și predicatul (de fapt numele predicativ, *l'attribut*, legat de subiect prin copulă), sînt două dogme ale gramaticilor raționale, preluate de majoritatea gramaticilor de tip tradiționalist [52]. Ne găsim deci din nou în fața unei trăsături universale : „Nu

[47] *Lucr. cit.*, p. 5.

[48] Vezi comentariul ideii la Gaston Carrillo, *Estudios de sintaxis*, în „Boletin de Filologia", Instituto de Filologia de la Universidad de Chile, XV, 1963, p. 165—221.

[49] *Grammaire de Port-Royal*, p. 321.

[50] De remarcat aici și echivalența dintre *parte de propoziție* și *propoziție subordonată*.

[51] Jourdain, *lucr. cit.*, p. 62—63. Aproximativ aceleași formulări la Beauzée, *lucr. cit.* II, p. 23, 30. Exemple : *Les savants*, **qui sont plus instruits que le commun des hommes**, *devraient aussi les surpasser en sagesse* (am subliniat ceea ce autorul numește „complement explicativ") ; *La gloire* **qui vient de la vertu** *a un éclat immortel* (am subliniat „complementul determinativ"). Expunerea făcută de Beauzée interesează prin faptul că autorul recurge la *transformări* pentru a pune în lumină diferența dintre propozițiile atributive determinative și explicative. Vezi, mai departe, 3.4.1.

[52] *Grammaire de Port-Royal*, p. 269 ; Beauzée, *lucr. cit.*, II, p. 7—8 ; Ch. Serrus, *Le parallélisme logico-grammatical*, Paris, 1933, p. XI (unde se discută definițiile din *Logica* de la Port-Royal).

există vorbire fără propoziţii, propoziţie care să nu exprime o judecată, exprimare a unei judecăţi care să nu enunţe un subiect determinat de un nume predicativ *(attribut)* determinat şi existenţa intelectuală a subiectului în relaţie cu acest nume predicativ; în consecinţă, nu există propoziţie fără verb" [53].

Subiectul şi predicatul sînt la Beauzée ceea ce descriptiviştii americani numesc „constituenţii imediaţi" ai propoziţiei: ei pot fi formaţi din cîte un singur cuvînt sau din mai multe cuvinte şi, în acest caz, pot include şi propoziţii subordonate. Ideea de subiect şi predicat complex apare încă în *Gramatica* de la Port-Royal (cf. exemplul *un habile magistrat est un homme utile à la république* [54]), dar Beauzée îi dă o extindere deosebită. Părţile propoziţiei sînt formate dintr-un singur cuvînt (şi se numesc *incomplexe)* sau din mai multe cuvinte (şi se numesc *complexe)*. Subiectul şi predicatul se mai împart în *simple* (formate dintr-un singur cuvînt sau din mai multe cuvinte, în relaţia de subordonare) şi *compuse* (cînd între constituenţi există relaţia de coordonare). Exemplu de subiect simplu: *la gloire qui vient de la vertu*; de subiect compus: *la foi, l'espérance et la charité* [55]. O parte de propoziţie simplă formată din mai multe cuvinte se numeşte subiect, respectiv nume predicativ **logic**, iar centrul ei se numeşte subiect, respectiv nume predicativ **gramatical**. De exemplu, în propoziţia *la gloire qui vient de la vertu ⧺ est supérieure à celle qui vient de la naissance*, subiectul gramatical este *la gloire*, iar numele predicativ gramatical *supérieure*; toate cuvintele din stînga semnului ⧺ formează subiectul logic, iar cuvintele din dreapta semnului formează predicatul logic [56]. Subiectul şi predicatul logic, „constituenţii imediaţi" ai propoziţiei, se delimitează după un criteriu logic, fiecare din cei doi termeni exprimînd o „idee totală". Este subiect logic un lanţ de cuvinte atunci cînd predicatul propoziţiei nu poate fi afirmat sau negat în legătură cu unul singur din aceste cuvinte [57]. Parafrazînd un exemplu din *Gramatica* de la Port-Royal vom spune că, în propoziţia *Vitejia celui mai bun prieten al lui Patrocle a provocat căderea Troiei*, predicatul logic nu se poate afirma în raport cu nici unul din cuvintele care îl preced, nici măcar în raport cu subiectul gramatical *vitejia*: ceea ce „a provocat căderea Troiei" este „vitejia celui mai bun prieten al lui Patrocle", şi nu „vitejia".

O discuţie interesantă, care aminteşte de tratarea coordonării în gramaticile generative, propune — pe baze logice — o distincţie între două feluri de subiecte care conţin o relaţie de coordonare. Se compară propoziţiile:

(a) *la foi, l'espérance et la charité sont trois vertus théologales* şi

(b) *croire à l'évangile et vivre en païen est une extravagance inconcevable* [58].

---

[53] Beauzée, *lucr. cit.*, I, p. 395. Acelaşi autor critică pe Du Marsais, care admite şi existenţa unor propoziţii care nu exprimă judecăţi (*ibidem*, II, p. 4, 7). E curios că Beauzée recunoaşte în lat. *moriemur* o propoziţie formată dintr-un singur cuvînt: „*rien* n'y est sousentendu" (*ibidem*, p. 4).

[54] P. 303.

[55] Beauzée, *lucr. cit.*, II, p. 10—16.

[56] *Ibidem*, p. 57.

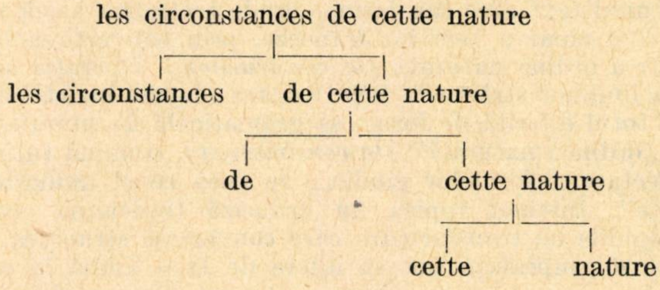
[57] Jourdain, *lucr. cit.*, p. 62.

[58] Beauzée, *lucr. cit.*, p. 11.

În (a) subiectul e compus, căci despre fiecare din termenii *la foi*, *l'espérance* şi *la charité* se poate afirma că este *une vertu théologale*. (a) e rezultatul transformării într-o singură propoziţie a lanţului de trei propoziţii *la foi est une vertu théologale* + *l'espérance est une vertu théologale* + *la charité est une vertu théologale* [59]. În schimb în (b), numele predicativ *une extravagance inconcevable* nu convine termenilor complecşi *croire à l'évangile* şi *vivre en païen* luaţi separat, deci subiectul e simplu, exprimînd o „idee totală". Prin urmare (b) nu e rezultatul transformării într-o singură propoziţie a lanţului de două propoziţii *croire à l'évangile est une extravagance inconcevable* + *vivre en païen est une extravagance inconcevable* [60].

Gramatica lui Beauzée tratează pe larg şi probleme ale *complementului* (complex sau format dintr-un singur cuvînt). Cu totul singulară în epocă e analiza structurii complementului complex, care aminteşte de lucrări sintactice ale secolului nostru.

În complementul complex *avec les soins requis dans les circonstances de cette nature*, grupul *cette nature* e complementul lui *de*; *de cette nature* e complementul lui *les circonstances* etc. [61]. Schema este deci de tipul:

sau {a. [b. (c.d.)]}, care amintesc de reprezentările cu arbori de constituenţi imediaţi şi de concepţia lui R. F. Mikuš [62].

3.4.1. *Echivalenţe şi transformări.* Observaţiile citate mai sus privesc aspecte sintagmatice ale sintaxei. Mai actuale sînt observaţiile referitoare la unele aspecte de ordin paradigmatic.

Gramaticile raţionale au văzut, uneori cu destulă claritate, că există construcţii sintactice echivalente (sinonime), ceea ce permite transformarea unor construcţii în altele, cu acelaşi înţeles.

— Pronumele relativ e inclus (ca sens) în apoziţie, adjectiv, participiu: *Urbs Roma*, *Deus sanctus*, *canis currens* [63].

[59] S-a aplicat aici „o regulă de transformare care converteşte o structură cu propoziţii coordonate într-o structură echivalentă cu constituenţi coordonaţi". Em. Vasiliu, Sanda Golopenţia-Eretescu, *Sintaxa transformaţională a limbii române*, Bucureşti, 1969, p. 149.

[60] Prin urmare, nu orice propoziţie cu subiect format din constituenţi coordonaţi provine dintr-o structură cu propoziţii coordonate. Fenomenul nu e discutat în lucrarea citată în nota precedentă, deşi există şi în limba română.

[61] *Lucr. cit.*, II, p. 55.

[62] Cf. lucrările sale, *A propos de la syntagmatique du professeur Belić*, Ljubljana, 1952; *Ed. Sapir et la syntagmatique*, în „Cahiers Ferdinand de Saussure" 11, 1953; *Die klassiche Grammatik und der syntagmatische Strukturalismus*, în „Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung", Berlin, 15, 1962, 1–2.

[63] *Grammaire de Port-Royal*, p. 304.

— Propozițiile subordonate explicative pot fi transformate în propoziții principale sau pot fi scoase din principală fără a-i altera sensul. E de asemenea posibil, ,,fără a altera adevărul'', să se substituie pronumele relativ prin numele antecedent, pentru a transforma (,,pour transformer'') propoziția explicativă în propoziție principală : *les savants qui sont plus instruits que le commun des hommes* [...] devine *les savants sont plus instruits que le commun des hommes* [64].

Aceste operații nu sînt posibile cînd e vorba de o subordonare determinativă. De exemplu, *la gloire qui vient de la vertu* nu se poate transforma în *la gloire vient de la vertu*, căci s-ar înțelege că *orice* glorie vine din virtute, deci sensul ar fi alterat [65].

3.4.2. Pentru gramatica rațională înșiruirea cuvintelor în enunț urmează paralel lanțul gîndurilor [66]. Această topică este ,,construcția naturală'', care e ,,imaginea succesiunii analitice a ideilor și expunerea fidelă a gîndirii'' [67]. Din această cauză aranjarea cuvintelor ,,e aceeași în toate limbile, pentru că e o înșiruire naturală'' [68]. Există însă o excepție importantă : topica cuvintelor în raport de recțiune diferă de la o limbă la alta, fiindcă e arbitrară [69]. De aici necesitatea de a facilita înțelegerea unui text grec sau latin — unde recțiunea joacă un rol foarte important — și chiar a textelor franceze, prin convertirea ordinii găsite în texte într-o ordine naturală *(la construction)*. Operația se recomandă în predarea limbilor străine [70]. Prin urmare ,,forma logică'' a unui enunț poate fi cu totul diferită de forma sa gramaticală de suprafață. Chomsky asimilează ,,ordinea naturală'' *(la construction)*, comună tuturor limbilor, simplă reflectare a formelor gîndirii, cu ceea ce el numește ,,structură de adîncime''. Întrucît topica nu urmează totdeauna această ordine naturală, regulile de transformare care convertesc structura de adîncime în structura de suprafață pot să difere de la o limbă la alta.

Dintre toate *universaliile* despre care se discută în gramaticile raționale, universalitatea structurii de adîncime se bucură de cel mai mare credit în lucrările de gramatică transformațională [71]. Totuși nu ni s-au oferit încă dovezi în acest sens, căci nu există gramatici transformaționale comparative (unde să se arate cum, utilizînd reguli de transformare diferite, trecem de la o structură de adîncime universală, identică, la structuri de suprafață deosebite de la o limbă la alta).

---

[64] Beauzée, *lucr. cit.*, II, p. 30–32.

[65] *Ibidem*, p. 33–35.

[66] ,,The sequence of words in a sentence corresponds directly to the flow of thought'', Chomsky, *Cartesian...*, p. 28. Vezi, de exemplu, definiția sintaxei la Beauzée, *lucr. cit.*, II, p. 2.

[67] *Ibidem*, p. 3.

[68] *Grammaire de Port-Royal*, p. 376.

[69] *Ibidem*, p. 377.

[70] Du Marsais, *lucr. cit.*, p. 150.

[71] Convingerea că există o ,,structură de adîncime'' universală, la baza limbilor naturale, care sînt redundante, defective, pline de anomalii, apare și la Leibniz. Această structură fundamentală e o ,,gramatică rațională'', un sistem profund de idei, un *ordo notionum* congruent cu *ordo rerum*. Gramatica ,,rațională, universală'' a lui Leibniz înseamnă nu un ansamblu de reguli universale de combinare a cuvintelor în propoziții, ci o schemă a părților de vorbire. În această ,,gramatică'' există o *materia* (*elementa*) : substantiva, pronomina, adiectiva, verba, și o *forma* (*relationes*) : praepositiones, coniunctiones, adverbia. Vezi P. A. Verburg, *Ennoësis of language in the 17th century philosophy*, în ,,Lingua'', 21, 1968, p. 568.

„Structura de suprafață" s-ar deosebi de „structura de adîncime" și printr-un fel de abrevieri; „structura de adîncime" conține mai multe elemente, cf. *un corps transparent* față de *un corps qui est transparent*. Anumite elemente necesare pentru înțelegerea enunțului trebuie suplinite de ascultător. Atare afirmații amintesc de teoria elipsei (promovată de Sanctius, numit de aceea „părintele elipsei" [72].) Sanctius considera, de exemplu, că lat. *Romam ire* e rezultatul unei elipse (construcția „întreagă" fiind *ad Romam ire)*, la fel *Roma uenire* din *a Roma uenire*, *hoc pecus est regium* din *hoc pecus est pecus regium*. Studiind versurile lui Homer, Lambertus Bos (în *Ellipses Graecae*, 1702), descoperea la tot pasul construcții eliptice; lipseau unul, două sau mai multe cuvinte „quae ad plenam orationem legitimam et analogicam structuram necessario requiruntur [73]". Nu ni se pare hazardată echivalența:

structură de adîncime — construcție completă
structură de suprafață — construcție eliptică.

E evident însă că, pe baza teoriei (discutabile) a „construcțiilor complete", nu se poate ajunge la „universalii" (construcțiile „complete" ar fi aceleași în toate limbile). După părerea noastră, gramaticile raționale au, din acest punct de vedere, meritul de a fi pus problema *echivalențelor* dintre diverse structuri sintactice (mai dezvoltate mai concentrate) și deci a *sinonimiei sintactice*. A vedea în structurile mai dezvoltate ceva „profund" și „universal", în opoziție cu structurile „prescurtate" („eliptice") care ar fi „superficiale" și „accidentale" ni se pare foarte discutabil.

În încheiere, trebuie arătat că este străină de preocupările transformaționaliștilor justificarea (mărturisită) a concepției „port-royaliste": găsirea unei metode simple, ușoare, de învățare a limbilor [74]. Cartezianismul de la Port-Royal își propune să explice — în scopuri pedagogice — rațiunile logice care determină faptele lingvistice [75], obiectiv inexistent în doctrina chomskiană.

Mai 1970

Facultatea de limba și literatura română,
București, Str. Ed. Quinet 7

[72] Cf. *digitorum medius est longior* ar trebui completat astfel: *ex numero digitorum medius digitus est longior quam ceteri digiti sint longi*, o „derivation [...] quite close to a modern transformational treatment". Lakoff, *recenzia cit.*, p. 360.

[73] B. Delbrück, *Vergleichende Syntax der indogermanischen Sprachen*, III. Teil, Strassburg, 1900, p. 112—113.

[74] „C'est donc dans la vue de trouver une méthode d'introduction aux langues, qui pût en faciliter et en simplifier l'étude, que j'ai suivi, à l'égard de la Grammaire générale, la méthode d'examen proposée par Descartes pour toutes les matières philosophiques", Beauzée, *lucr. cit.*, I, p. XXVII; cf. și p. XXXVIII.

[75] Rosiello, *lucr. cit.*, p. 130.

INDICELE DE ORDINE IERARHICĂ ÎN STRUCTURA SILABEI

DE

VLADIMIR ROBU

0.0. În lucrarea de față vom încerca delimitarea, pe alte căi decît au făcut-o autorii menționați în bibliografie, a posibilităților definirii normei generale de succesiune a unităților minimale în structura silabei, la nivelul fonologic al limbii române.

Propunîndu-ne ca ipoteză de lucru să demonstrăm că ordinea structurală probabilistică a fonemelor în lanțul silabic este subordonată în mod riguros ordinei ierarhice în sistem a fonemelor și că această ordine poate fi stabilită prin indici matematici de ordine paradigmatică, considerăm că selectarea succesiunii în cîmpul homosilabic este, deci, rezultatul regulilor ierarhiei unităților sectorului fonologic al codului limbii române.

0.1.0. Considerînd că silaba este structura fonologică de bază (cea mai mică tranșă fonică ireductibilă care se caracterizează printr-un accent și numai unul [1]) este convenabil s-o caracterizăm ca o sintagmă fonologică minimală autonomă, unitate a silabisirii și purtătoare a anumitor tipuri de joncțiune, care funcționează sub impulsul factorilor de închidere și de deschidere.

0.1.1. În legătură cu terminologia folosită în această lucrare, este necesar să precizăm că prin factori de *deschidere* și de *închidere* nu înțelegem diversele grade de apertură ce caracterizează sunetele înseși, ci mișcările de deschidere (explozive) și de închidere (implozive) necesare emisiunii sunetelor în șirul vorbirii. Același sunet se poate realiza exploziv sau imploziv, în dependență de poziția în care este selectat în structura silabică. Astfel în silaba *rar*, *r-* (cu semnul < deasupra) inițial este exploziv, iar *-r* (cu semnul > deasupra) final este imploziv. Aceeași este structura în silabele *kra* - *ark*, *kle* - *elk*, *ia* - *ai* (cu semnele <<, >>, <<, >>, <, > deasupra) ș.a.m.d.[2]. În

[1] Em. Vasiliu, *Fonologia limbii române*, București, 1965, p. 40 și 48.

[2] Ferdinand de Saussure, *Cours de linguistique générale*, Paris, 1968, p. 79—95, discută pe larg funcționalitatea factorilor de deschidere și de închidere în lanțul vorbirii, fundamentînd baza naturală a conceptelor *fonem* și *silabă* și criticînd tezele după care structura silabică s-ar baza exclusiv pe sonoritate sau accent. Iată cum definește Saussure factorii de deschidere-închidere: ,,Il ne faut pas confondre les mouvements fermants et ouvrants que nécessite l'émission de sons avec les diverses apertures de ces sons eux-mêmes. N'importe quel

discuţia noastră vom folosi termenul *în ordine închis-nonînchis* pentru structura silabică în care funcţionează factorii de deschidere (explozivi), avînd ca limită de dreapta vîrful silabic -V, şi respectiv, termenul *în ordine deschis-nondeschis* pentru structurile silabice implozive, care au ca limită de stînga vîrful silabic V- *(ia - ai, kle - elk, kra - ark* etc.).

0.2.0. Funcţionalitatea ca ordonator în structura silabei a factorului de deschidere şi închidere se explică prin aceea că silaba reprezintă unul din nivelele de integrare ale limbii [3]. Fiind o sintagmă autonomă minimală, silaba îşi integrează în planul expresiei unităţile nivelului anterior, al fonemelor; la rîndul lor, fonemele, fiind ansambluri simultane de unităţi elementare, îşi integrează în planul expresiei trăsăturile distinctive, constituind unităţi ale sistemului paradigmatic şi unităţi minimale ale structurii sintagmatice a silabei.

0.2.1. Caracterul continuu şi nediscret al succesiunii structurale a elementelor care asigură unitatea autonomă a silabei este pus în funcţiune de unităţile nivelelor anterioare — trăsături distinctive şi foneme — pe care şi le integrează. Deoarece vocalele constituie elementele centrale, nucleul structurii silabice, e normal ca factorii de închidere şi deschidere, ce caracterizează sistemul clasei vocalelor, să ordoneze şi succesiunea elementelor marginale — consoanele.

0.2.2. În formalizarea tipurilor de structuri silabice vom nota cu V poziţia centrală (nucleul silabei), cu V_1 şi V_2, cu C_1, C_2 şi C_3 poziţiile marginale în care sînt selectate, în ordine, spre stînga sau spre dreapta centrului V, fonemele vocale asilabice şi consoanele, şi cu V_0 poziţia lui -*i* final.

0.2.3. Într-o structură silabică de două unităţi componente în ordinea *închis-nonînchis* vom avea necondiţionat un element vocalic ca vîrf al limitei de dreapta, precedat de un element mai închis; deci în structura V_1V sau în structura C_1V, în care V reprezintă elementul central, elementele V_1 şi, respectiv, C_1 sînt obligatoriu mai închise, adică o semivocală sau o consoană *(ia, ea, oa, sa, te).*

0.2.4. Într-o structură de tipul $C_3C_2C_1V_1V$, fonemele se structurează în aceeaşi ordine riguroasă *(închis-nonînchis).* Aceasta înseamnă că în silaba *strea-* (din *streaşină)* indicele de deschidere descreşte de la dreapta spre stînga.

1.0. În discuţia noastră acceptăm ca bază sistemul care admite pentru româna standard douăzeci şi opt de foneme: şapte foneme vocale (a, o, ă, e, u, î, i) cu patru alofone asilabice (o̯, e̯, w, y), un -i̥ final (şoptit şi douăzeci de foneme consoane (p, b, f, v, t, d, s, z, ţ, ş, j, č, ğ, k, g, h, l, r, m, n) [4].

---

phonème peut être aussi bien implosiv qu'explosiv; mais il est vrai que l'aperture influe sur l'implosion et l'explosion, en ce sens que la distinction des deux mouvements devient d'autant moin nette que l'aperture du son est plus grande" (p. 81).

[3] T. V. Bulîghina, *Об организации плана содержания с точки зрения её соотвествия организации плана выражения* în, *Проблемы языкознания*, Moscova, 1967, p. 62–66.

[4] Em. Vasiliu, *op. cit.*, p. 111 şi 128, stabileşte un inventar de 28 de foneme vocalice şi consonantice pentru limba română standard.

1.1.0. Pentru stabilirea indicilor de ordine sistematică a celor douăzeci și opt de foneme, vom avea în vedere următorul sistem tipologic de structuri silabice :

1.1.1. *Ordinea închis-nonînchis.*

$V_1\ V$: *oa*/meni, *ea*, do/*uă*, *ia*/tă ;
$V_2V_1\ V$: lămî/*ioa*/ră, tămî/*ioa*/ră ;
$C_1V_2V_1\ V$: ari/*pioa*/ră, koră/*bioa*/ră, ini/*mioa*/ră ;
$C_1V_1\ V$: *nea*, *tea* (te-a), *lea* (le-a) ;
$C_2C_1V_1\ V$: um/*plea*, *stea*, *trea*/bă ;
$C_3C_2C_1V_1V$: *skroa*/fă, *strea*/șină, *zdroa*/bă ;
$C_1\ V$: *le*, *ma*/*mă*, *nu* ;
$C_2C_1\ V$: *tre*/kător, um/*blă*, um/*bră* ;
$C_3C_2C_1\ V$: *skla*/vie, *stri*/ka, *zglo*/biu.

1.1.2. *Ordinea deschis-nondeschis.*

$V\ V_1$: *ai*, *oi*, *ou* ;
$V\ V_1C_1$: *uit*, *oak* ;
$V\ V_1C_1V_0$: *uiți* ;
$V\ C_1$: *as*, *os*, *un*, *în*, *in* ;
$V\ C_1C_2$: *ars*, *alt*, *ulm*, *urs*, *iks* ;
$V\ C_1C_2C_3$: *astm*, *istm* ;
$V\ C_1C_2V_0$: *arși*, *ikși*, *ulmi*, *urși*.

1.1.3. *Ordinea închis-nonînchis — deschis-nondeschis.*

$V_1\ V\ V_1$: *iau*, *iei*, le/*oai*/kă ;
$C_1V_1\ V\ V_1$: *teai* (te-ai), *miai* (mi-ai) ;
$C_2C_1V_1\ V\ V_1$: um/*pleai* ;
$C_1\ V\ V_1$: *kui*, *nai*, *dau*, *vii* ;
$C_2C_1\ V\ V_1$: *ploi*, *skai*, *sloi*, *stai* ;
$C_3C_2C_1\ V\ V_1$: *splai*, *strai*, *stroi* ;
$V_1\ V\ C_1$: *iad*, *iod*, *ied*, plă/*ieș* ;
$V_1\ V\ C_1V_0$: *iezi*, plă/*ieși*, bă/*ieți* ;
$C_1V_1\ V\ C_1$: dă/*deam*, *neam*, *team* (te-am) ;
$C_1V_1\ V\ C_1V_0$: dă/*deați*, *leați* (le-ați) ;
$C_2C_1V_2V_1\ V\ C_1$: *bleoar*/kă, *fleoar*/kă ;
$C_2C_1V_1\ V\ C_1$: *blean*/dă, *trean*/ță ;
$C_3C_2C_1V_1\ V\ C_1$: *zdrean*/ță ;
$C_2C_1\ V\ C_1$: *drum*, *plan*, *plin*, *zvon* ;
$C_2C_1\ V\ C_1V_0$: *școli*, *brazi*, *krini* ;
$C_3C_2C_1\ V\ C_1$: *sklav*, *zdron*/ka, *sfrun*/ta ;
$C_3C_2C_1\ V\ C_1V_0$: *sklavi*, *stropi* ;
$C_1\ V\ C_1C_2$: *takt*, se/*lekt*, *pakt* ;
$C_1\ V\ C_1C_2V_0$: se/*lekți* ;
$C_2C_1\ V\ C_1C_2$: *brand*, *trosk*, *smîrk* ;
$C_2C_1V_1\ V\ C_1C_2$: *pleosk*, *fleașk* ;
$C_3C_2C_1\ V\ C_1C_2$: *ștrand*, *strîmb*, *strîmt* ;
$C_3C_2C_1\ V\ C_1C_2V_0$: *strîmbi*, *strîmți* ;

C_1 V $C_1C_2C_3$: sakro/*sankt*, de/*funkt*, *mikst*, *tekst*;
C_1 V $C_1C_2C_3V_0$: sakro/*sankți*, de/*funkți*, *mikști*;
C_2C_1 V $C_1C_2C_3$: *prompt*, *skonks*, *sfinks*;
C_2C_1 V $C_1C_2C_3V_0$: *prompți*, *sfinkși*.

1.1.4. Sînt excluse ordinele combinate de tipul *deschis-nondeschis — închis-nonînchis*, *deschis-nondeschis — deschis-nondeschis*, *închis-nonînchis — închis-nonînchis*, deoarece, avînd fiecare cîte două vocale nucleu, structura se disociază prin tăietură silabică. Asemenea ordini combinate funcționează heterosilabic, structurîndu-se în jurul a două nuclee silabice.

1.1.5. N-am menționat și nu vom lua în considerație structurile silabice de tipul V (segmente vocalice simple), deoarece sînt inoperante pentru demonstrarea tezei noastre. Vom considera că în poziția V dintr-o structură silabică V sînt selectate fonemele vocale, indiferent de locul pe care-l ocupă în ierarhia sistematică a clasei vocalelor [5].

2.0. Norma ierarhică se definește, în primul rînd, prin studiul segmentelor vocalice complexe (din structura silabică), al căror centru de organizare îl constituie întotdeauna vocala silabică, iar elementele marginale prefixate sau sufixate probabile sînt una sau (mai rar) două dintre alofonele, devenite asilabice, ale vocalelor anterioare sau posterioare și una, două sau (mai rar) trei consoane; în anumite structuri de ordinea *deschis-nondeschis* sau *închis-nonînchis — deschis-nondeschis* [7] apare (numai în poziție postconsonantică) un -*i̯* final (V_0).

2.1.0. Considerînd că semivocalele (e̯, o̯, w, y) sînt variante contextuale asilabice ale vocalelor anterioare și posterioare (e, o, u, i) și că situația lor asilabică decurge din faptul că sînt subordonate uneia dintre pozițiile V_1, V_2 dintr-o structură silabică în care nucleul este V, se poate stabili și pe această cale că ele au indici de ordine ierarhică (notați cu I) diferiți, ierarhie care determină numai anumite posibilități de succesiune în segmentul vocalic complex dintr-o structură silabică. Astfel, în segmentele vocalice complexe de tipul V_1V, V_2V_1V, V_1V V_1, V V_1, din structuri silabice corespunzătoare, fiecare dintre alofonele asilabice (e̯ o̯ w, y) fiind selectată în pozițiile V_1 sau V_2, trebuie să fie urmată în jonctură silabică în ordinea *închis-nonînchis* numai de o alofonă silabică cu un indice (I) mai mare, iar într-o structură în ordinea *deschis-nondeschis*, trebuie să aibă în stînga o vocală silabică cu un (I) de asemenea superior. Această restricție impusă de indicele de ordine ierarhică a fonemelor vocalice în sistem, restrînge substanțial posibilitățile de structurare sintagmatică, mărind în mod evident redundanța. Dacă n-ar funcționa acest factor, ar însemna că în limba română se pot realiza 24 de diftongi ascendenți (cîte 6 cu fiecare din cele 4 semivocale) și de patru ori mai mulți triftongi ascendenți. În realitate, tocmai pentru că probabilitatea de ordine structurală e ordonată de indicele (I) de ierarhie în sistem, inven-

---

[5] Alexandra Roceric-Alexandrescu în *Fonostatistica limbii române*, studiind cca 3770 de cuvinte excerptate din diverse texte, înregistrează doar 18 tipuri de structuri silabice (inclusiv tipul V), în timp ce noi, luînd de bază probabilitățile structurale silabice inițiale și finale după *Dicționarul limbii române moderne* (1958) și după *Dicționarul invers* (1957), am identificat 45 de tipuri de structuri posibile, în afară de tipul monofonemic (V).

[6] Pentru simplificare, vom nota în continuare ordinea *închis-nonînchis* cu semnul ↑, ordinea *deschis-nondeschis* cu ↓, iar ordinea combinată cu ⇅.

tariem în româna standard 9 diftongi de tip V_1V și 2 triftongi de tipul V_2V_1V.

2.1.1. Notînd convențional cu + numărul de realizări ale vocalelor în poziția V și cu — realizările în poziția V_1, obținem următorii indici de stabilire a ordinii ierarhice:

	a	o	ă	î	e	u	i	V	V_1	Ind.
a						aw	ay	2		2
o	oa					ow	oy	2	−1	1
ă						ăw	ăy	2		2
î						îw	îy	2		2
e	ea	eo				ew	ey	2	−2	o
u	wa		wă			uw	uy	2	−2	o
i	ya	yo			ye	yu, iw	iy	2	−5	−3
V_1						−7	−7	23		
V	4	2	1		1	1				
Ind.	4	2	1		1	−6	−7			

2.1.2. Calculînd suma realizărilor poziționale în V și V_1 prin adunarea indicilor corespunzători fiecărui fonem, obținuți pe verticala și orizontala tabelului, putem stabili următoarea ordine ierarhică a fonemelor vocale: *a* = 6 (indicele 2 de pe verticală + indicele 4 de pe orizontală), *o* = 3, ă = 3, *î* = 2, *e*=1, *u* = —6, *i*= — 10. Această situație ne permite ca, în sistemul de 28 de foneme vocale și consoane pe care l-am admis pentru limba română standard (supra, 1.0.), să acordăm fonemelor vocale primii șapte indici de ordine ierarhică în ordinea descrescîndă a numerelor de inventar, după cum urmează: *a* = 28,*o*=26,*ă*=26,*î*=25,*e*= 24,*u*=23,*i*=22.

2.1.3. Din reprezentarea numerică de mai sus (2.1.2) reiese că sistemul clasei fonemelor vocale se ordonează în sistemul fonematic al limbii române în ordinea *deschis-nondeschis* între I 28 și I 22. Tot așa, în ordinea *închis-nonînchis*, sistemul se ordonează între I 22 și I 28.

2.2.0. Predictibilitatea succesiunii ierarhice a fonemelor vocalice în segmente de structuri silabice crește prin acțiunea următoarelor norme ale codului fonematic al limbii române:

— într-un segment vocalic de tipul † V_1V, vocala *o* poate fi selectată în poziția V_1, numai dacă în V se află *a*; în ordinea indicilor de ierarhie numerică stabiliți, structura se notează: 27 + 28;

— vocala *e* poate fi selectată în poziția V_1 numai dacă în V se află *a* sau *o*; cu indici numerici aceste structuri au formula: 24 + 28, respectiv 24 + 27; este exclusă ocurența lui *î* și *ă*, vocale centrale, deși au indici superiori (25 și 26); este exclusă și ocurența vocalelor cu indici inferiori (23 și 22), adică *u* și *i*;

— *u* poate fi selectat în poziţia V_1 numai dacă în V se află *a* sau *ă*, cu indici ierarhici superiori (28 şi 26); realizarea unui diftong 23 + 27, teoretic posibilă, o vom exclude pentru romăna standard, admiţînd interpretarea monofonematică a lui *wo* (ca în wom);

— vocala *i* poate fi selectată în poziţia V_1 dacă în V se află orice vocală, afară de *ă*, *î*, *i*;

— în toate celelalte situaţii, structura silabică se disociază, adică se obţine o relaţie intersilabică de tipul V/V.

2.2.1. Creşterea redundanţei prin restricţiile de succesiune ierarhică menţionate mai sus, ne permite să stabilim precis că într-o structură silabică de tipul ↑ V_2V_1V, în poziţia V nu putem avea decît indicele cel mai mare (28), în poziţia V_1 indicele imediat inferior (27), iar în poziţia V_2 pot apărea indicii 24, 23 sau 22; întrucît am exclus realizarea unui segment *wo*, înseamnă că putem obţine numai două realizări ale tipului de structură silabică V_2V_1V, adică: *ęǫa* şi *yǫa*, deci 24 + 27 + 28 şi 22 + 27 + 28, fiind exclusă, în fiecare din poziţiile V_2V_1V, ocurenţa oricărei alte vocale.

2.2.2. Caracterul operant al normării probabilităţii de apariţie a fonemelor vocale în segmente de structuri silabice prin ierarhizarea lor sistematică în ordinea crescîndă sau descrescîndă a indicilor stabiliţi este pus în evidenţă de creşterea evidentă a redundanţei; în loc de 96 de probabilităţi de realizare a tipului ↑ V_2V_1V, operăm cu numai două.

2.2.3. Redundanţa, în cazul nostru, are la bază caracterul continuu şi non-discret al succesiunii structurale intrasilabice a elementelor; acest caracter este dat de factorul *închis-nonînchis*, care acţionează ca liant de concatenare homosilabică.

3.0. Pe baza acestei norme, putem afirma că într-o structură silabică de tipul ↑ $C_1V_2V_1V$, fonemul consoană selectat în poziţia C_1 trebuie să aibă un indice de ordine ierarhică în sistem mai mic decît 22; aceasta înseamnă că *v*, *m*, *p* din structurile vădu/*vioa*/ră, ini/*mioa*/ră, ari/*pioa*/ră, au indici (I) mai mici decît 22. Tot aşa, în structurile silabice în ordinea *deschis-nondeschis*, ca în tipul ↓ V C_1C_2 (*ars*, *ulm*, *iks*), indicii de ordine ierarhică ai consoanelor din poziţia C_2 sînt inferiori indicilor consoanelor din poziţia C_1; aceasta înseamnă că orice element de expansiune spre dreapta sau spre stînga poziţiei de vîrf silabic (V) într-o structură silabică trebuie să aibă un indice de ordine ierarhică în sistem mai mic decît al elementului anterior din stînga sau din dreapta sa. Astfel, în cea mai complexă structură silabică găsită de noi $C_3C_2C_1V$ $C_1C_2V_0$ (*strîmbi*, *strîmţi*), în care în poziţia V este *î* (I 25), *r* trebuie să aibă un indice mai mic decît 22, *t* mai mic decît al lui *r* ş.a.m.d., ceea ce înseamnă că predictibilitatea apariţiei fonemelor consoane poate fi şi ea subordonată indicilor de ierarhie în sistem [7].

---

[7] Em. Vasiliu, *Une classification des consonnes roumaines d'après le critère de la distribution*, în ML, 1957, p. 97—112, îşi propune să realizeze o clasificare a consoanelor limbii române după criteriul sintagmatic care are la bază facultatea unei consoane de a ocupa locul

3.1.0. Stabilirea indicilor de ordine a consoanelor în sistem se poate calcula luînd în considerație realizările absolute de segmente consonantice complexe în structuri silabice; ne putem opri, simplificînd, la segmentele de tipul ↑ C_2C_1V, ↓ VC_1C_2, ↑ $C_3C_2C_1V$ și ↓ $V\,C_1C_2C_3$, în care sînt cuprinse toate tipurile de segmente consonantice complexe, în toate pozițiile posibile în tipurile de structuri silabice menționate de noi (supra, 1.1.1, 1.1.2, 1.1.3). Pentru calculul indicilor (I) de ordine ierarhică în sistem a fonemelor consoane, notăm cu + numărul de apariții absolute ale lor în poziția C_1 și cu — numărul de apariții în pozițiile C_2 și C_3, așa cum se vede în tabelul ce urmează.

3.1.1. *Segmente consonantice complexe în structuri silabice în ordinea* ↑, *tipul* C_2C_1V.

C_1 \ C_2	r	l	n	m	v	f	g	č	b	h	ğ	d	p	ţ	k	j	t	s	z	ş	C_2
r	+																				
l		+																			
n			+																		
m	mr-	ml-		+																	2
v	vr-	vl-			+																2
f	fr-	fl-				+															2
g	gr-	gl-	gn-		gv-		+														4
č								+													
b	br-	bl-							+												2
h	hr-	hl-								+											2
ğ											+										
d	dr-				dv-							+									2
p	pr-	pl-	pn-										+				pt-	ps-			5
ţ														+							
k	kr-	kl-	kn-		kv-										+		kt-	ks-			6
j			jn-	jm-			jg-		jb-			jd-				+					5
t	tr-																+				1
s		sl-	sn-	sm-	sv-	sf-		sč-					sp-		sk-		st-	+			9
z		zl-	zn-	zm-	zv-		zg-		zb-			zd-							+		7
ş	şr-	şl-	şn-	şm-	şv-	şf-							şp-		şk-		şt-			+	9
C_1	11	11	7	4	6	2	2	1	2			2	2		2		4	2			58

care precedă sau cel care urmează imediat o vocală; această facultate o numește, citîndu-l **pe** Bengt Sigurd (*Rank order consonants etablished by distributional criteria*, în *Studia Linguistica*, **IX, 1955**, nr. 1, p. 8 și urm.), *aderență la vocală* sau, mai simplu, *aderență*. Lucrarea ni se pare

3.1.2. Realizarea a numai 58 de posibilităţi din cele 380 probabile (excluzînd segmentele de consoane duble) este o dovadă a funcţionalităţii ordonatorului (I) ierarhic al sistemului; se înţelege de la sine că imposibilitatea realizării unor succesiuni are la bază anumite aspecte fizice ale succesiunii liniare a articulării non-discrete a unui sunet după alt sunet în aceeaşi structură silabică, în cele trei tipuri de ordine specifice (↑ , ↓ , ↑ ↓). Fără să intrăm în amănunte, putem menţiona că nu pot concatena în aceeaşi structură silabică unităţile minimale omorganice, adică, dacă în structura C_2C_1V, în C_1 avem *r*, *l*, *n*, *m*, *v* etc., în poziţia C_2 nu pot fi selectate respectiv aceleaşi unităţi şi nici perechile lor omorganice, adică *t* sau *d* înainte de *n*, *p* sau *b* înainte de *m*, *f* înainte de *v* etc.; tot aşa, dacă în poziţia C_1 avem sonorele *b*, *g*, *d*, *v* etc., sînt excluse din poziţia C_2 perechile lor nemarcate (*p*, *k*, *t*, *f* etc.) ş.a.m.d. În ordinea de succesiune ↑ acţionează ca ordonator factorul de exploziune gradată ascendent care este liantul de concatenare intrasilabică, după cum în ordinea ↓ acţionează factorul de imploziune gradată descendent.

3.1.3. Putem afirma că ordonatorul (I) ierarhic de succesiune în ordinea ↑ reduce probabilităţile de realizare a grupurilor C_2C_1 de la 380 la numai 180, deoarece, cu cît creşte I, cu atît scade probabilitatea ca o consoană să fie selectată în poziţia C_2 şi creşte probabilitatea selectării ei în poziţia C_1, fapt evident în tabelul de mai sus (3.1.1).

3.1.4. Presupunînd că succesiunea fonemelor, notată în tabelul nostru prin succesiunea literelor, corespunde ordinii sistematice descrescînde a consoanelor, potrivit indicelui de ordine (I), înseamnă că orice realizare în jumătatea din dreapta tabelului este o abatere, deoarece încalcă norma *închis-nonînchis*; deci grupurile *pt-*, *ps-*, *kt-*, *ks-* sînt excepţii, cu atît mai mult, cu cît două din ele (*ps-* şi *ks-*) au realizări inverse normale (*sp-* şi *sk-*) în stînga simetrică a tabelului.

3.1.5. Segmentele consonantice complexe în structuri silabice în ordinea ↓ , tipul VC_1C_2, le putem considera transpoziţii, adică transformări în ordine opusă ale segmentelor de ordine ↑ :

---

cu deosebire interesantă deoarece, deşi concluziile la care ajunge nu coincid cu ale noastre şi nu au expresie matematică, are unele tangenţe principiale cu metodologia noastră de investigaţie. Folosind sistemul de notare a structurilor silabice din prezenta lucrare, factorul aderenţă funcţionează în felul următor: într-o structură de tipul ↑ $C_3C_2C_1V$, consoana selectată în poziţia C_1 este mai aderentă decît cea selectată în poziţia C_2 şi decît cea selectată în poziţia C_3; consoana selectată în poziţia C_2 este, la rîndul ei, mai aderentă decît cea din poziţia C_3. Luînd în consideraţie procentajul de frecvenţă a fiecărei consoane în grupuri binare iniţiale şi finale, autorul stabileşte o clasificare a consoanelor limbii române într-o ierarhie de aderenţă de cinci grade, care, aşa cum se va vedea mai departe (infra, 5.0), prezintă unele asemănări cu concluziile noastre, dar şi multe deosebiri în privinţa ierarhiei fonemelor sistemului lingvistic al limbii române.

C_2 \ C_1	r	l	n	m	v	f	g	č	b	h	ğ	d	p	ţ	k	j	t	s	z	ş	C_1
r	+	−rl	−rn	−rm	−rv	−rf	−rg	−rč	−rb	−rh	−rğ	−rd	−rp	−rţ	−rk	−rj	−rt	−rs	−rz	−rş	19
l		+	−ln	−lm	−lv	−lf	−lg	−lč	−lb		−lğ	−ld	−lp	−lţ	−lk	−lj	−lt	−ls	−lz	−lş	17
n			+			−nf	−ng	−nč			−nğ	−nd		−nţ	−nk	−nj	−nt	−ns	−nz	−nş	12
m			−mn	+		−mf			−mb				−mp	−mţ			−mt			−mş	7
v			−vn		+							−vd		−vţ							3
f						+											−ft			−fş	2
g		−gl	−gn				+											−gs			3
č								+													
b			−bn						+												1
h										+											
ğ											+										
d		−dl										+									1
p													+	−pţ			−pt	−ps		−pş	4
ţ														+							
k															+		−kt	−ks		−kş	3
j																+					
t																	+				
s			−sn										−sp		−sk		−st	+			4
z												−zd							+		1
ş															−şk		−şt			+	2
C_2		3	7	2	2	4	3	3	3	1	3	5	4	6	5	3	9	6	3	7	79

3.1.6. Din 79 de realizări absolute, putem considera că cele 13, situate în cîmpul din stînga tabelului, sînt abateri, aşa cum a reieşit din discuţia anterioară (supra, 3.1.4) ; vom reveni mai tîrziu asupra lor.

3.1.7. Segmentele consonantice complexe în structuri silabice în ordinea ↑, tipul $C_3C_2C_1V$, le putem considera expansiuni spre stînga ale structurilor de tip C_2C_1V. În tabelul următor vom lua în consideraţie numai acele grupuri $—C_2C_1V$ care realizează asemenea expansiuni :

—	—gr—	—fr—	—br—	—dr—	—pr—	—kr—	—tr—	—gl—	—bl—	—pl—	—kl—	C_3	C_2	C_1
r														10
l														5
g													−2	
f													−1	
b													−2	
d													−1	
p													−4	
k													−3	
t													−2	
s		sfr—			spr—	skr—	str—			spl—	skl—	−6		
z	zgr—		zbr—	zdr—				zgl—	zbl—			−5		
ş					şpr—	şkr—	ştr—			şpl—		−4		

3.1.8. Putem aprecia că toate cele 15 realizări sînt normale, deoarece corespund ordinii de succesiune reieşite din tabelul de la 3.1.1. Reiese, de asemenea, că natura *sonoră* sau *non-sonoră* a consoanei din poziţia C_2 este determinantă pentru natura consoanei selecţionate în C_3.

3.1.9. Segmentele consonantice complexe în structuri silabice în ordinea ↓, tipul $V\,C_1C_2C_3$, le vom considera, de asemenea, expansiuni spre dreapta ale unor segmente de tipul $V\,C_1C_2—$:

	n	m	p	ţ(i̯)	k	t(i̯)	s	ş(i̯)
—nk—				—nkţi		—nkt	—nks	—nkşi
—mp—				—mpţi		—mpt		
—ks—						—kst		
—kş—						—kşti		
—st—		—stm						
C_1	4	2			2		1	
C_2			−2		−4	−1	−1	−1
C_3		−1		− 2		−4	−1	−1

4.0. Cele 9 realizări care apar în acest tabel prezintă interes în primul rînd pentru că patru segmente se încheie cu -i̯ final șoptit, constituind opozițiile morfonemice de plural ale segmentelor ce apar în formele de singular ale cuvintelor respective (de/*funkt* - de/*funkți*, *links* - *linkși*, *prompt* - *prompți*, *mikst* - *miksti*) ; în al doilea rînd, am inclus aici și grupul -*stm*, cu totul aberant față de norma de succesiune care s-a prefigurat în tabelele anterioare (apare numai în două cuvinte : *astm* și *istm*) ; toate cuvintele în care apar asemenea structuri sînt neologisme, unele din ele folosite foarte rar.

4.1.0. Indicii (I) de ordine ierarhică a consoanelor în sistem se situează numeric după vocala *i* (22), între 21—2, și reies din ordinea descrescîndă a sumelor algebrice rezultate din adunarea indicatorilor stabiliți pentru fiecare consoană în tabelele anterioare, pe care le sintetizăm în situația ce urmează ; pentru ca indicii de comparație în vederea stabilirii locului fiecărei unități consonantice în sistem să prezinte diferențe concludente, am acordat următorii coeficienți de înmulțire a numărului de realizări : $C_1 = 3$, $C_2 = 2$, $C_3 = 1$; în coloanele fiecărei consoane sînt înregistrate, în stînga sus, numărul de realizări poziționale (conform tabelelor anterioare), iar în dreapta jos, indicatorul obținut prin înmulțirea cu coeficientul respectiv. Comparația indicilor astfel obținuți ne-a permis să stabilim locul fiecărei consoane și indicele ei de ordine ierarhică, egal cu numărul respectiv de inventariere între 21—2.

	C_2C_1V		VC_1C_2		$C_3C_2C_1V$			$VC_1C_2C_3$			Realizări	Indici de calcul	Indici de ordine
	−2 C_2	3 C_1	3 C_1	−2 C_2	−1 C_3	−2 C_2	3 C_1	3 C_1	−2 C_2	−1 C_3			
r		11 / 33	19 / 57				10 / 30				40	120	21
l		11 / 33	17 / 51	3 / −6			5 / 15				36	93	20
n		7 / 21	12 / 36	7 / −14				4 / 12			30	55	19
m	2 / −4	4 / 12	7 / 21	2 / −4				2 / 6			18	30	18
v	2 / −4	6 / 18	3 / 9	2 / −4							13	19	17
f	2 / −4	2 / 6	2 / 6	4 / −8		1 / −2					11	−2	16
g	4 / −8	2 / 6	3 / 9	3 / −6		2 / −4					14	−3	15
č		1 / 3		3 / −6							4	−3	14
b	2 / −4	2 / 6	1 / 3	3 / −6		2 / −4					10	−5	13
h	2 / −4			1 / −2							3	−6	12

	C_2C_1V		VC_1C_2		$C_3C_2C_1V$			$VC_1C_2C_3$			Realizări	Indici de calcul	Indici de ordine
	$\overset{-2}{C_2}$	$\overset{3}{C_1}$	$\overset{3}{C_1}$	$\overset{-2}{C_2}$	$\overset{-1}{C_3}$	$\overset{-2}{C_2}$	$\overset{3}{C_1}$	$\overset{3}{C_1}$	$\overset{-2}{C_2}$	$\overset{-1}{C_3}$			
ğ				3 −6							3	−6	11
d	2 −4	2 6	1 3	5 −10		1 −2					11	−7	10
p	5 −10	2 6	4 12	4 −8		4 −8			2 −4		21	−12	9
ţ				6 −12						2 −2	8	−14	8
k	6 −1	2 6	3 9	5 −10		3 −6		2 6	4 −8		25	−15	7
j	5 −10			3 −6							8	−16	6
t	1 −2	4 12		9 −18		2 −4			1 −2	4 −4	21	−18	5
s	9 −18	2 6	4 12	6 −12	6 −6			1 3	1 −2	1 −1	30	−18	4
z	7 −14		1 3	3 −6	5 −5						16	−22	3
ş	9 −18		2 6	7 −14	4 −4				1 −2	1 −1	24	−33	2
Total	58	58	79	79	15	15	15	9	9	9	346		

4.1.1. Dacă acordăm lui i̯ final ultimul indice de ordine al sistemului de 28 de unităţi (adică 1), sistemul fonologic al limbii române (cf. 1.1.1 şi 4.1.0), în ordine descrescîndă a indicelui ierarhic (I), se prezintă în felul următor :

a = 28	r = 21	č = 14	k = 7
o = 27	l = 20	b = 13	j = 6
ă = 26	n = 19	h = 12	t = 5
î = 25	m = 18	ğ = 11	s = 4
e = 24	v = 17	d = 10	z = 3
u = 23	f = 16	p = 9	ş = 2
i = 22	g = 15	ţ = 8	i̯ final = 1

4.1.2. Eventualele inexactităţi în investigaţia noastră şi în stabilirea ordinii ierarhice a sistemului fonologic al limbii române decurg din faptul că am luat în consideraţie toate segmentele consonantice homosilabice de cele patru tipuri, aşa cum apar realizate în cuvinte (în DLRM şi DI), chiar dacă numărul unora dintre realizări este foarte mic (eventual una singură) şi în cuvinte dintre care unele nu aparţin, cu siguranţă, românei standard ; aşa este cazul cu segmentele *-gn*, *-bn*, *-vţ*, *-sp*, *-sn* etc. sau *-stm* din cuvinte ca *regn*, *pubn*, *bezpopovţ*, *jasp*, *basn*, *astm*, *istm* etc.

Aceste eventuale anomalii nu schimbă fondul problemei şi nu influenţează decît în mică măsură caracterul riguros al rezultatelor la care am ajuns.

4.1.3. Analiza cîtorva tipuri de structuri silabice din cele mai întinse, în care se realizează segmentele consonantice şi vocalice complexe, transcrise prin indicii de ordine ierarhică, confirmă caracterul riguros şi operant al ordonării ierarhice în sistem a celor 28 de unităţi minimale, aşa cum se vede în continuare [8]:

Tipul de structură silabică	*Realizări concrete*	*Reprezentarea structurii prin indici de ordine ierarhică*
↑ $C_1V_2V_1V$	ari/*pioa*/ră	9, 22, 27, 28
	vădu/*vioa*/ră	17, 22, 27, 28
	ini/*mioa*/ră	18, 22, 27, 28
↑ $C_3C_2C_1V_1V$	*skroa*/fă	4, 7, 21, 27, 28
	strea/şină	4, 5, 21, 24, 28
	zdroa/bă	3, 10, 21, 27, 28
↑ $C_3C_2C_1V$	*skla*/vie	4, 7, 20, 28
	stri/ka	4, 5, 21, 22
	zglo/biu	3, 15, 20, 27
↓ $V\ C_1C_2$	*ars*	28, 21, 4
	ulm	23, 20, 18
	iks	22, 7, 4
↓ $V\ C_1C_2V_0$	*arşi*	28, 21, 2, 1
	ikşi	22, 7, 2, 1
	ulmi	23, 20, 18, 1
↑↓ $C_2C_1V_1V\ V_1$	um/*pleai*	9, 20, 24, 28, 22
↑↓ $C_3C_2C_1V\ V_1$	*splai*	4, 9, 20, 28, 22
	strai	4, 5, 21, 28, 22
↑↓ $V_1V\ C_1V_0$	*iezi*	22, 24, 3, 1
	bă/*ieţi*	22, 24, 8, 1
↑↓ $C_3C_2C_1V_1V\ C_1$	*zdrean*/ţă	3, 10, 21, 24, 28, 19
↑↓ $C_3C_2C_1V\ C_1V_0$	*sklavi*	4, 7, 20, 28, 17, 1
↑↓ $C_3C_2C_1V\ C_1C_2$	*ştrand*	2, 5, 21, 28, 19, 10
↑↓ $C_3C_2C_1V\ C_1C_2V_0$	*strîmbi*	4, 5, 21, 25, 18, 13, 1
	strîmţi	4, 5, 21, 25, 18, 8, 1
↑↓ $C_2C_1V\ C_1C_2C_3V_0$	*prompţi*	9, 21, 27, 18, 9, 8, 1
	sfinkşi	4, 16, 22, 19, 7, 2, 1

[8] E. D. Polivanov, în *Грамматика современного китайского языка*, Moscova, 1930, propunea o formulă numerică a silabei în limba chineză; de exemplu, dacă în silaba HUAN vom nota consoana iniţială cu cifra 1, semivocala cu 2, vocala cu 3 şi consoana finală cu 4, atunci schema completă a silabei este şirul 1 2 3 4; în acest caz, putem constitui următoarele tipuri de silabe: 1 2 3 4 (HUAN), 1 2 3 (HUA), 2 3 (UA), 3 4 (AN), 1 3 4 (HAN), 3 (A); ultimele cinci tipuri s-au obţinut prin reducerea schemei complete (1 2 3 4). (Am citat după *Probleme de lingvistică matematică*, Bucureşti, 1960, p. 117—118.)

5.0. Studiul tabelului de la 4.1.0, ne permite să stabilim şi dependenţa consoanelor faţă de poziţiile C_1, C_2, C_3. Astfel, zona indicilor mari (21 şi 20), adică *r* şi *l*, este legată de poziţia C_1 (apariţia lui *l* în trei realizări în C_2 este foarte rară); zona indicilor mici, adică 4, 3, 2, este legată de poziţia C_3; consoanele din zona centrală a sistemului sînt dependente atît de poziţia C_2 cît şi de poziţia C_1, afară de *h*, *g*, *t*, *z*, care apar exclusiv în poziţia C_2 [9].

6.0. Funcţionalitatea indicelui (I) explică în mod clar şi interpretarea monofonemică [10] a segmentelor consonantice complexe, numite, tradiţional, consoane *africate (ts = ţ, tş = č, dj = ğ)*; astfel, segmentele consonantice din silabele *tsa*, *tşa*, *dja*, legate homosilabic, interpretate bifonematic, ar realiza ordinea ↓ ↓, adică 6 + 4 + 28, 6 + 2 + 28, 10 + 5 + 28, realizări care se opun codului limbii române; interpretarea monofonematică *(ţa* = 8 + 28, *ča* = 15 + 28, *ğa* = 11 + 28) integrează aceste realizări în norma codului.

7.0. Demonstrînd valabilitatea ipotezei de lucru pe care ne-am propus-o (şi făcînd abstracţie de unele imperfecţiuni de calcul), ne gîndim că indicele (I) de ordine ierarhică a unităţilor sistemului fonologic, care guvernează în mod riguros selectarea unităţilor în structura silabei în limba română, poate fi calculat şi folosit pentru studiul tipologic comparativ al unui mare număr de limbi.

Mai 1970

Institutul Pedagogic, Constanţa

---

[9] Em. Vasiliu, *Observaţii asupra structurii silabei în limba română*, în *Omagiu lui Iorgu Iordan*, Bucureşti, 1958, p. 877 şi urm., face o schemă a structurii silabei în limba română; schema e constituită pe baza clasării consoanelor după poziţia ocupată în structura silabei faţă de nucleul vocalic.

[10] Cu privire la interpretarea monofonemică a grupurilor reprezentate de *č*, *ğ*, *ţ*, cf. Em. Vasiliu, *Fonologia limbii române*, Bucureşti, 1965, p. 121–122, unde demonstraţia se bazează pe particularităţile de distribuţie a acestor unităţi.

FORMAREA CONDIȚIONALULUI ÎN LIMBA ROMÂNĂ

DE

DAN BUGEANU

0.1. Problema formării condiționalului în limba română, considerată de O. Densusianu „o enigmă a morfologiei românești" [1], este încă nesoluționată. G. Weigand [2] și H. Tiktin[3] au avut, în această problemă, păreri diferite. Specialiștii de mai tîrziu s-au mulțumit să accepte, uneori cu modificări de detaliu, una sau alta dintre cele două teze. Făcînd o critică amănunțită a tezelor antecedente, V. P. Titova [4] abordează problema într-un mod interesant, dar ajunge la concluzii, care, după părerea noastră, nu pot fi acceptate.

0.2. Pentru a arăta deficiențele teoriilor anterioare, este necesar să fixăm, mai întîi, cadrul problemei care ne interesează.

Vom porni de la teza lui G. Guillaume, după care condiționalul nu este un mod, ci un timp, strîns legat, genetic și tipologic, de viitor [5].

Vom încerca să vedem astfel, ce legătură există între paradigmele *voi cînta* și *aș cînta*. Pentru aceasta ne vom referi la sistemul verbal al limbii latine vulgare și la acela al limbilor romanice de astăzi. Pentru o mai mare clarificare a aspectului tipologic, vom adăuga și o analiză a sistemului verbal al limbii engleze.

1.1. *Sistemul verbal al limbii latine vulgare*

Limba latină vulgară apelează la un sistem paralel, de timpuri compuse, pe care latina clasică nu-l cunoștea.

---

[1] O. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, tom II, Paris, 1938, p. 232.

[2] G. Weigand, *Die Bildung des Imperfecti Futuri (Konditionalis, Optativi) im Rumänischen*, în „Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache", III, 1896, p. 139–161.

[3] H. Tiktin, *Die Bildung des rumänischen Konditionalis*, în ZRPh, XXVIII, 1904, p. 691–704.

[4] V. P. Titova, *O problemă litigioasă a morfologiei istorice românești (Originea condiționalului)*, în SCL X, 1959, p. 561–571.

[5] *Temps et verbe, théorie des aspects, des modes et des temps*, Paris, 1965, p. 54.

În consecință, putem distinge, la modul indicativ, diateza activă, două subsisteme morfologice :

Subsistemul A cuprinde timpuri simple (formate dintr-un singur segment verbal : *habeo*, *canto*, *habebam*, *cantabam*).

Subsistemul E cuprinde timpuri compuse (formate din două segmente verbale : *habeo cantatum* ; *habeo cantare*).

Subsistemul E are două variante :

Varianta B, care se caracterizează prin faptul că unul dintre cele două segmente este, în mod constant, participiul verbului de conjugat : *habeo cantatum*.

Varianta C, care se caracterizează prin faptul că unul dintre cele două segmente este, în mod constant, infinitivul verbului de conjugat : *habeo cantare*.

Unitatea sistemului verbal este asigurată prin :

a. Folosirea aceluiași verb ca auxiliar (*habeo*) la toate timpurile compuse.

b. Folosirea paralelă, ca auxiliar, a acelorași timpuri ale subsistemului A, atît în varianta B, cît și în varianta C ale subsistemului E : prezentul (din subsistemul A) pentru a forma perfectul compus (în varianta B) și viitorul (în varianta C) iar imperfectul (din subsistemul A) pentru a forma m.m. ca perfectul (în varianta B) și condiționalul (în varianta C).

Ajungem astfel la relația :

$$\frac{\text{Prezent}}{\text{Imperfect}} : \frac{\text{Perf. comp.}}{\text{M.m. ca perf.}} : \frac{\text{Viitor}}{\text{Condițional}}$$

în care condiționalul se află, față de m.m. ca perf. și imperf., în aceeași poziție, în care se află viitorul față de perfectul compus și prezent ; față de viitor, în aceeași poziție, în care se află m.m. ca perfectul față de perfectul compus sau imperfectul față de prezent.

Sistemul verbal al limbii latine vulgare se prezintă astfel :

	A		E: B		E: C
Prez.	*habeo*	Perf. comp.	*cantatum*	Viitor	*cantare*
Imperf.	*habebam*	M.m. ca perf.	*cantatum*	Condițional	,,
Perf.	*habui*	Perf. anterior	*cantatum*		

Subsistemul B se caracterizează prin următoarele trăsături :

a. Formarea tuturor timpurilor sale din două segmente.

b. Poziția liberă a celor două segmente.

c. Folosirea, ca auxiliar, a unui singur verb (*habeo*).

d. Folosirea paralelă a timpurilor auxiliarului : prezentul pentru formarea perfectului compus ; imperfectul pentru formarea mai mult ca perfectului.

e. Folosirea participiului verbului de conjugat.

Subsistemul C se caracterizează prin următoarele trăsături :

a. Formarea tuturor timpurilor sale din două segmente.

b. Poziția liberă a celor două segmente.

c. Folosirea, ca auxiliar, a unui singur verb *(habeo)*.

d. Folosirea paralelă a timpurilor auxiliarului : prezentul pentru formarea m.m. ca perfectului ; imperfectul pentru formarea condiționalului.

e. Folosirea infinitivului verbului de conjugat.

Primele patru trăsături sînt comune ambelor subsisteme. Se poate vorbi astfel de un subsistem comun (E) cu patru trăsături comune și una diferențială.

1.2. *Sistemul verbal al limbilor romanice de apus*

În romanica occidentală, poziția celor două segmente ale subsistemului C nu mai e liberă. Ele se fixează în succesiunea : verb + auxiliar *(cantare habeo)*. Acest fapt, care are rolul unui accident, provenit din afara sistemului, duce la modificarea întregului subsistem al timpurilor compuse (subsistemul E).

Poziția fixă a favorizat aglutinarea celor două segmente. Prin aceasta, subsistemul C nu mai satisface caracteristica fundamentală (*a*) a subsistemului : formarea tuturor timpurilor din două segmente. În același timp, trăsăturile subsistemului B rămîn neschimbate.

În consecință, cele două subsisteme nu mai au trăsături comune ; ele încetează a mai forma un subsistem comun (E), opus lui A. Subsistemul B rămîne singur în opoziție, în timp ce subsistemul C tinde să se integreze în A. Este probabil că acest fapt a permis detașarea condiționalului de viitor și constituirea lui (pentru unii teoreticieni) ca mod.

Există totuși anumite trăsături, morfologice și funcționale, comune celor două paradigme de viitor și condițional :

1. Prezența constantă a unui radical în *-r* (provenit din finala infinitivului), la care se atașează atît desinențele viitorului, cît și cele ale condiționalului, diferit de radicalul folosit la formarea celorlalte timpuri.

2. Desinențele viitorului (fr. *-ai*, *-as*, *-a* etc., sp. *-é*, *-as*, *-a* etc.), comparabile cu prezentul verbului „a avea" (fr. *j'ai*, *tu as*, *il a* etc.) din subsistemul A și comparabile cu auxiliarul perfectului compus (fr. *j'ai chanté*, *tu as chanté* etc., sp. *he cantado*, *has cantado* etc.) din subsistemul B.

3. Desinențele condiționalului (fr. *-ais*, *-ais*, *-ait* etc., sp. *-ía*, *-ías*, *-ía* etc.), comparabile cu ale imperfectului verbului „a avea" (fr. *j'avais*, *tu avais* etc.) din subsistemul A și comparabile cu auxiliarul m.m. ca perfectului (fr. *j'avais chanté*, *tu avais chanté* etc., sp. *había cantado*, *habías cantado* etc.) din subsistemul B.

4. Folosirea obligatorie a condiționalului în locul viitorului în propozițiile subordonate, cînd predicatul propoziției regente este la un timp trecut : fr. *il m'a dit qu'il viendrait*, sp. *Me dyo que vendría.*

1.3. *Sistemul verbal al limbii engleze*

Dacă raportăm timpurile verbale ale limbii engleze la sistemul limbii latine vulgare, vom obţine schema următoare :

	A		B	C
	1	2		
Prez.	*have*	*will* [6]	*have sung*	*will sing*
Imperf.	*had*	*would*	*had sung*	*would sing*

Rezultă că, în limba engleză, există un subsistem (E) al timpurilor compuse din două segmente verbale, care se caracterizează prin trei trăsături comune : *a*, *b* şi *c* (faţă de patru : *a*, *b*, *c*, *d* din latina vulgară) şi două trăsături diferenţiale : *d*, *e* (faţă de una singură în sistemul limbii latine vulgare).

Trăsătura diferenţială prin care sistemul limbii engleze se deosebeşte de acela al limbii latine vulgare este *(d)* : folosirea a două verbe auxiliare : *have* (pentru subsistemul B) şi *will* (pentru subsistemul C), faţă de folosirea unui singur verb *habeo*, pentru ambele subsisteme în limba latină vulgară.

1.4. *Sistemul verbal al limbii române moderne*

Limba română nu are (la modul indicativ, diateza activă) decît trei timpuri compuse din două segmente (faţă de patru ale limbii engleze). Distribuindu-le după schema de mai sus, obţinem :

	A		B	C
	1	2		
Prez.	*am*	*voi*	*am cîntat*	*voi cînta*
Imperf.	*aveam*		—	*aş cînta*
Perf. s.	*avui*		—	

Prin comparaţie cu sistemul limbii latine, sau acela al limbii engleze, observăm următoarele particularităţi ale subsistemului E al limbii române :

a. Relaţia : $\frac{\text{Perf. comp.}}{\text{M.m. ca perf.}} : \frac{\text{Viitor}}{\text{Condiţional}}$

este imperfectă în limba română :

$\frac{\text{Perf. Comp.}}{\text{lipseşte}} : \frac{\text{Viitor}}{\text{Condiţional}}$

b. Auxiliarul nu este acelaşi : *am avut* / *voi avea*, limba română semănînd tipologic cu limba engleză : *have sung* / *will sing*.

[6] Pentru a evita complicaţiile nu am inclus în această schemă şi celălalt auxiliar de viitor şi condiţional (*shall*) al limbii engleze.

c. Apariţia unui auxiliar *aş*, *ai* etc., a cărui origine nu este cunoscută.

d. Auxiliarul nu este acelaşi în cadrul aceluiaşi subsistem (C): *voi avea / aş avea*, faţă de lat. vulg. *habeo cantare / habebam cantare* şi engl. *will sing / would sing.*

e. Simetria dintre timpurile auxiliarului (subsistemul A) şi acelea ale subsistemului E nu poate fi stabilită decît parţial: prezentul, folosit pentru a forma perfectul compus (în subsistemul B) şi viitorul (în subsistemul C). Imperfectul nu apare, ca auxiliar, nici în subsistemul B (în care lipseşte m.m. ca perf. compus **aveam cîntat)*, nici în subsistemul C, cu un condiţional, în care trebuie, mai întîi, să identificăm provenienţa auxiliarului.

În ciuda acestor deficienţe, rămîn destule trăsături pertinente (*a.* juxtapunerea a două segmente; *b.* poziţia liberă a acestora; *c.* opoziţia participiu/infinitiv) pentru a considera că, şi în limba română, există un subsistem E, caracterizat prin două trăsături comune *(a* şi *b)* şi o trăsătură diferenţială *(e)*.

La acestea mai putem adăuga o trăsătură comună parţială *(c)*: folosirea paralelă a prezentului, ca auxiliar, în cele două variante (B şi C) şi o trăsătură diferenţială parţială *(d)*, prin folosirea verbului *a avea* în subsistemul B şi a verbului *a vrea* în subsistemul C.

1.5. *Gradul de coeziune al subsistemului E*

Ţinînd seama de numărul de trăsături caracteristice, se pot stabili următoarele grade de coeziune ale subsistemului E:

1. Latina vulgară, cu patru trăsături comune şi o trăsătură diferenţială.

2. Limba engleză, cu trei trăsături comune şi două diferenţiale.

3. Limba română, cu două trăsături comune, o trăsătură diferenţială, o trăsătură comună parţial şi o trăsătură diferenţială parţial.

4. Limbile romanice occidentale, cu nici o trăsătură comună. Ele reprezintă gradul limită, în care subsistemele B şi C nu mai formează un subsistem comun E.

Dacă ne referim numai la subsistemul C, poziţia limbii române, faţă de limbile romanice occidentale, apare mai puţin avantajată decît în cadrul unui subsistem E, prin faptul că acestea au creat noi trăsături (morfologice şi funcţionale) care menţin legătura dintre viitor şi condiţional.

1.6. *Sistemul verbal al limbii române în secolul al XVI-lea*

În textele secolului al XVI-lea întîlnim un condiţional, format din imperfectul verbului *a vrea* + inf. verbului de conjugat [7].

[7] Cf. Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, Bucureşti, 1968, p. 549.

Raportat la subsistemul A (prezent/imperfect), subsistemul C (viitor/condițional) se prezintă astfel :

	A		C
Prez.	*voiu*	Viit.	*voiu cînta*
Imperf.	*vrea*	Cond.	*vrea cînta*

În consecință, limba română se conformează relației :

$$\frac{\text{Prezent}}{\text{Imperf.}} : \frac{\text{Viitor}}{\text{Condițional}}$$

în același mod ca și limba engleză [8] :

limba română $\dfrac{\textit{voi}}{\textit{vrea}} : \dfrac{\textit{voi cînta}}{\textit{vrea cînta}}$

limba engleză $\dfrac{\textit{will}}{\textit{would}} : \dfrac{\textit{will sing}}{\textit{would sing}}$

Acest sistem s-a păstrat, pînă astăzi, în dialectul aromân, precum și în graiul bănățean al dacoromânei.

Rezultă că limba română avea, în secolul al XVI-lea (și parțial mai are și astăzi), un subsistem E de gradul 2, cu trei trăsături comune — la trăsăturile *a* și *b* din limba de astăzi, se adaugă *(c)* : folosirea paralelă a timpurilor din subsistemul A (prezent/imperfect) pentru formarea timpurilor subsistemului E și două trăsături diferențiale : la trăsătura *(e)* din limba de astăzi, se adaugă *(d)* folosirea a două auxiliare : *a avea* pentru a forma timpurile subsistemului B și *a vrea* pentru a forma timpurile subsistemului C.

Schema sistemului verbal al limbii române în secolul al XVI-lea este următoarea :

	A		B	C
	1	2		
Prez.	*am*	*voiu*	*am cîntat*	*voiu cînta*
Imperf.	*avea*	*vrea*	—	{ *vrea cînta*
Perf. s.	*avui*	*vrui*		{ *aș cînta*

Urmează că, pentru a elucida proveniența paradigmei *aș cînta*, trebuie să avem în vedere următoarele posibilități :

1. Paradigma provine din afara sistemului.

2. Dacă nu provine dinafară, înseamnă că ea este o variantă a paradigmei *vrea cînta.*

3. Dacă nu este o variantă a lui *vrea cînta,* înseamnă că formează împreună cu paradigma *am cîntat* un sistem incomplet, care subsistă dintr-un sistem romanic cu un verb auxiliar unic *(habeo).*

4. Dacă acceptăm această posibilitate, înseamnă că trebuie să aflăm care este timpul verbal romanic din care provine.

[8] Cf. H. Tiktin, *op. cit.*, p. 695.

Trebuie să clarificăm aşadar două probleme :

1. Care este verbul folosit ca auxiliar?

2. Care este timpul verbului folosit ca auxiliar?

După felul cum s-a răspuns (sau nu s-a răspuns) la aceste întrebări, teoriile pot fi grupate în trei categorii :

A. Paradigma auxiliarului *aş*, *ai*, *ar* provine din lat. *volo*.

B. Paradigma auxiliarului *aş*, *ai*, *ar* provine din lat. *habeo*.

C. Problema este încă nesoluţionată.

2.1. *Teorii în legătură cu formarea condiţionalului în limba română*
Volo

Timpul verbal care stă la baza auxiliarului este, ca şi pentru paradigma *vrea*, *vreaşi*, imperfectul *volebam*, paradigma *aş*, *ai* etc. nefiind, în acest caz, decît o variantă a paradigmei *vrea*, *vreaşi*. Se poate observa că această concepţie ţine seama de caracterul sistemului romanic, presupunînd că relaţia

$$\frac{\text{Prezent}}{\text{Imperf.}} : \frac{\text{Viitor}}{\text{Condiţional}}$$

s-a păstrat, cu alt auxiliar, în limba română [9].

Această teză a fost susţinută, pentru prima oară, de G. Weigand, în 1896 [10]. El pleacă de la semnalarea unor forme reduse ale lui *vrea* în istroromână : 1. *reş*, 2. *rei*, 3. *re*, 4. *ren*, 5. *ret*, 6. *re* sau *rer* şi în unele graiuri din Banat : 1. *vreaş*, *reaş*, 2. *vreai*, *reai*, 3. *vrea*, *ren*, *ar*, 4. *vream*, *ream*, 5. *vreaţ*, *reaţ*, 6. *vrea*, *vrear*, *ar*.

Apropiindu-le de construcţiile inversate *cîntare-aş*, *cîntare-ai* . . ., din limba literară, pe care le analizează *cînta-reaş*, *cînta-reai*, Weigand consideră că formele *reaş*, *reai* sînt „intermediare între v. rom. şi arom. *vrea* (arom. *vream*), *vreai*, *vrea* . . . pe de o parte şi formele contemporane şi vechi româneşti *aş*, *ai*, *ar* . . . pe de alta [11]".

Teza lui Weigand a fost acceptată de Al. Philippide, W. Meyer-Lübke, Fr. Streller, L. Morariu, A. Scriban, Iorgu Iordan, Sextil Puşcariu şi Sever Pop [12].

Caracterul unitar al acestei concepţii se oglindeşte şi în faptul că nu există divergenţe de păreri asupra timpului (imperfectul indicativului) care ar sta la baza auxiliarului *aş*, *ai*, *ar* etc. Înaintea lui Weigand, Phi-

[9] Cf. Iorgu Iordan, *Dialectele italiene de sud şi limba română*, în „Arhiva" XXXV, 1928, p. 197 : „Nu-i nimic surprinzător în acest fapt, dacă ne gîndim, că limbile romanice, în care viitorul se exprimă prin prezentul lui *habere* + infinitivul, îşi formează condiţionalul din imperfectul aceluiaşi verb ajutător + infinitivul. Tot aşa în româneşte : *velle* serveşte şi pentru viitor şi pentru condiţional".

[10] *Die Bildung des Imperfecti Futuri (Konditionalis Optativi) im Rumänischen*, în „Jahresbericht des Institut für rumänische Sprache", III, 1896, p. 136—161

[11] V. P. Titova, *op. cit.*, p. 563.

[12] Pentru bibliografie, vezi V. P. Titova, *op. cit.*, p. 563, notele 1—7.

lippide[13] a încercat să explice proveniența auxiliarului din conjunctivul latin popular **volam*, dar mai tîrziu a acceptat teza lui Weigand[14].

2.2. *Teoria HABEO*

În rîndul adepților teoriei HABEO nu există o identitate de păreri în legătură cu timpul care stă la baza auxiliarului *aş*, *ai*, *ar*.

2.2.1. Cei mai mulți dintre teoreticieni, A. T. Laurian, T. Cipariu, F. Diez, A. Cihac, F. Miklosich, B. P. Hasdeu şi W. Meyer-Lübke[15] (înainte de a cunoaşte teza lui Weigand, la care a aderat mai tîrziu) au considerat că formele auxiliarului provin din formele tari ale lui *habeo*[16].

Teoria se bazează pe observația că formele *ai* (2 sg.), *am* (1 pl.) şi *ați* (2 pl.), considerate forme tari (prescurtate) ale prezentului, sînt folosite, ca auxiliare, atît la formarea condiționalului, cît şi la formarea perfectului compus.

Această identitate funcțională a fost explicată în mod diferit. După cum a arătat V. P. Titova „dintre partizanii teoriei *habere* unii explică această coincidență ca un împrumut tîrziu de la prezent (prin analogie cu perfectul compus), alții ca rezultat al proceselor fonetice presupuse, iar alții văd în ele, în mod nemijlocit, prototipul latin — prezentul *habes*, *habemus*, *habetis*[17]".

2.2.2. Criticînd aceste explicații[18], V. P. Titova aplică, în cercetarea problemei, o metodă funcțională, care duce la formularea unei concepții originale în legătură cu sistemul verbal al limbii latine vulgare. După autoarea citată, paradigma *habeo cantare* ar fi avut, la început, o valoare dublă, de viitor şi de condițional.

Spre deosebire de celelalte limbi romanice, limba română ar fi conservat această fază arhaică pînă în secolul al XVI-lea, cînd valoarea de condițional începe să se impună, în detrimentul valorii de viitor a paradigmei[19].

După V. P. Titova, numai auxiliarul *a vrea* se comportă şi în română ca în celelalte limbi romanice[20].

Teoria susținută de V. P. Titova are în vedere o explicație semantică. Autoarea nu ajunge însă la rezultate diferite de acelea ale antecesorilor. În esență, este vorba tot despre prezentul verbului *habere*, folosit ca auxiliar : „formele condiționalului românesc contemporan *aş*, *ai*, *ar*, *am*,

---

[13] Cf. Al. Philippide, *Istoria limbii române*, vol. I, *Principii de istoria limbii române*, Iaşi, 1894, p. 69.

[14] Cf. Al. Philippide, *Originea românilor*, II, p. 204.

[15] Pentru bibliografie vezi H. Tiktin, *op. cit.*, p. 695 şi V. P. Titova, *op. cit.*, p. 562, nota 2.

[16] Cf. H. Tiktin, *loc. cit.* : „die älteren rumänischen Grammatiker ... sahen in dem Auxiliar stark verkürzte Formen von *habere*".

[17] V. P. Titova, *op. cit.*, p. 569.

[18] V. P. Titova, *loc. cit.* : „Nici una din aceste variante nu este dovedită prin fapte şi nu este argumentată din punct de vedere teoretic".

[19] Cf. V. P. Titova, *op. cit.*, p. 567–571.

[20] Cf. V. P. Titova, *op. cit.*, p. 570 : „Această lege s-a manifestat *numai* (sublinierea noastră) în construcțiile cu verbul *a vrea* (*vrea cînta*) — condițional, *voi cînta* — viitorul indicativ".

aţi, *ar cînta* s-au format din perifrazele cu verbul *habere*, răspîndite în latina populară, printre care era şi perifraza cu prezentul acestui verb, care formează în alte limbi romanice, timpul viitor al indicativului [21]".

2.2.3. H. Tiktin consideră că paradigma *aş*, *ai*, *ar* provine fie din conjunctivul imperfect *(haberem)*, fie din conjunctivul perfect *(habuerim)* al limbii latine. Pentru forma *aş* (1 sg.) a fost obligat să facă apel la o formă supletivă : m.m ca perfectul conjunctivului *(habuissem)* [22].

Această teorie a fost criticată de G. Weigand [23].

H. Tiktin îşi menţine teoria, imaginînd pentru a o susţine, transformări fonetice greu de admis [24]. Singura idee la care renunţă, în urma criticii lui Weigand, este derivarea lui *aş* din *habuissem* (vezi mai jos, cap. *etimologia lui aş)*.

2.2.4. Al. Rosetti arată că forma de condiţional este „compusă din auxiliarul *a avea*" [25], fără a specifica timpul verbal care stă la baza auxiliarului.

După unele apropieri pe care le face, s-ar părea că, asemenea majorităţii adepţilor teoriei HABEO, autorul citat înclină pentru formele prezentului la 2 sg., 1 şi 2 pl. : „2 sg. *ai* (cf. 2 sg. *ai* ind. pr.), 3 sg. *ar* (sec. XVI : *are* şi *ară*), 1 pl. *am*, 2 pl. *aţi* (cf. 1 pl. *am*, 2 pl. *aţi*, ind. pr.). 3 pl. *ar* [26]".

După cum se vede, formele de pers. 3 sg. şi pl. au rămas fără explicaţie. Pentru forma *aş* (1 sg.), Al. Rosetti acceptă explicaţia prin *habuissem* (vezi mai jos discuţia la cap. *etimologia lui aş)*.

2.3. *Problema condiţionalului nu este soluţionată*

Unii lingvişti, ca O. Densusianu şi M. V. Serghievski nu s-au decis pentru nici una dintre soluţii [27].

A. Lombard nu-şi precizează punctul de vedere [28], deşi pare să încline pentru teza derivării din *volere* [29].

Iorgu Iordan şi Maria Manoliu [30] expun cele două teze principale, fără a lua o atitudine. Ultima ediţie a Gramaticii Academiei consemnează incertitudinea în observaţia următoare : „Modificările suferite de verbele auxiliare pot ascunde uneori apartenenţa formelor de auxiliar la un anumit verb. Aceasta este situaţia auxiliarului de condiţional-optativ *(aş, ai, ar, am, aţi)*" [31].

---

[21] V. P. Titova, *loc. cit.*
[22] Cf. H. Tiktin, *Gramatica română* I, Iaşi, 1893, p. 186.
[23] Cf. G. Weigand, *op. cit.*, p. 154.
[24] Cf. H. Tiktin, *Die Bildung ... cit.*, p. 703.
[25] Cf. Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 549.
[26] *Ibidem*, p. 156.
[27] Cf. V. P. Titova, *op. cit.*, p. 561.
[28] *Le verbe roumain*, II, Lund, 1955, p. 385.
[29] V. P. Titova, *op. cit.*, p. 564.
[30] *Introducere în lingvistica romanică*, Bucureşti, 1965, p. 191.
[31] *Gramatica limbii române*, I, ed. II revăzută şi adăugită, Bucureşti, 1963, p. 204.

Rezervele autorilor citaţi nu sînt lipsite de semnificaţie. Ele arată că nici una din tezele propuse nu este satisfăcătoare. În adevăr, ambele poziţii prezintă lacune importante.

2.4. *Critica teoriilor expuse*

Teoria derivării din *habeo*, în variantele expuse mai sus, prezintă numeroase dificultăţi.

2.4.1. În mod general i se pot aduce următoarele obiecţii fundamentale :

1. Nu ţine seama de sistemul verbal romanic.

2. Nu stabileşte cu exactitate timpul din care provine auxiliarul.

2.4.2. Dacă se optează pentru prezentul indicativului (formele tari), atunci se ivesc obiecţiile următoare :

1. Nu se explică modificarea funcţională : În ce fel paradigma *habeo cantare*, cu valoare de viitor în toate limbile romanice, a ajuns să aibă valoare de condiţional în limba română?

2. Din punct de vedere formal, teoria nu se justifică decît la formele *ai* (2 sg.), *am* (1 pl.) şi *aţi* (2 pl.). Pentru celelalte nu poate să dea o explicaţie, ori face apel la forme supletive : la conjunctivul imperfect *(haberet* şi *haberent)* pentru pers. 3 sg. şi 3 pl. şi la conjunctivul m.m. ca perfect *(habuissem)* pentru pers. 1 sg.

3. Aceste forme ale limbii latine sînt alese în mod arbitrar, după cum se consideră că ele pot explica, mai mult sau mai puţin, din punct de vedere fonetic, formele *aş* (1 sg.), *ar* (3 sg.) sau *ar* (3 pl.).

4. Nu se explică modificarea funcţională a acestor forme, după cum nu se explică nici modificarea funcţională a paradigmei *habeo cantare.*

5. Este greu de crezut că o paradigmă, cu un caracter funcţional precis (auxiliarul paradigmei de condiţional) s-a putut constitui din forme atît de diferite : M.m. ca perf. conjunctivului *(habuissem)* pentru pers. 1 sg. Prezentul indicativului *(habes)* pentru pers. 2 sg. Imperfectul conjunctivului *(haberet)* sau perfectul conjunctivului *(habuerit)* pentru 3 sg. Prezentul indicativului *(habemus* şi *habetis)* pentru pers. 1 şi 2 pl. Imperfectul conjunctivului *(haberent)*, perfectul conjunctivului *(habuerint)* sau m.m. ca perf. indicativului *(habuerant)* pentru pers. 3 pl.

6. Nu există nici o formă care să explice, în mod acceptabil, forma *aş* (1 sg.). Chiar şi forma *habuissem*, acceptată cu rezerve, prezintă dificultăţi (vezi cap. *etimologia lui aş).*

2.4.3. Teoria susţinută de V. P. Titova oferă o explicaţie pentru modificarea funcţională a paradigmei *habeo cantare.*

Autoarea nu poate evita însă formele supletive.

Pentru a explica formele de pers. 1 sg. *(aş)* şi 3 sg. şi pl. *(ar)*, V. P. Titova arată că acestea „provin *în mod evident* (sublinierea noastră) nu din prezentul indicativ, ci sînt, după toate datele, de origine conjunctivală : *habuissem? habessim? haberet? habuerit?* [32]".

[32] V. P. Titova, *op. cit.*, p. 569—570.

De aici rezultă că teoria susţinută de V. P. Titova este susceptibilă de aceleaşi obiecţii, formulate la punctele 2—6, împotriva teoriei precedente.

Autoarea citată reuşeşte să evite obiecţia nr. 1 (modificarea funcţională a paradigmei *habeo cantare* în limba română) într-un mod defectuos, prin elaborarea unei teorii hazardate, care încalcă principiile comparatismului. V. P. Titova formulează legi generale ale limbilor romanice pe baza unei situaţii (neclare) din limba română [33].

2.4.4. Considerînd că paradigma auxiliarului are la bază o paradigmă alcătuită din forme ale conjunctivului imperfect şi din forme ale conjunctivului perfect, H. Tiktin reuşeşte să evite abuzul de forme supletive. În consecinţă nu-i putem adresa o mare parte din obiecţiile formulate mai sus (2—5). În schimb teoria sa se expune unei alte serii de obiecţii :

1. Pentru a explica paradigma *aş cînta*, ar trebui să presupunem o paradigmă latinească *haberem (habuerim) cantare*, neatestată, şi imposibil de refăcut pe baza limbilor romanice. Din acest punct de vedere explicaţia prin prezent, ca urmaş al unui auxiliar *habeo* (în *habeo cantare)* este preferabilă.

2. Presupunînd că paradigma de condiţional s-a format în limba română, cum se explică faptul construirii ei după tendinţele limbii latine vulgare : *habeo* + infinitivul verbului de conjugat?

3. Teoria nu oferă nici o explicaţie de ordin funcţional.

4. Din punct de vedere formal, H. Tiktin explică mai uşor forme ca *ar* (3 sg. şi pl.) din *haberet*, *haberent*, dar întîmpină dificultăţi mari la explicarea formelor de 1 şi 2 pl. [34].

5. Mai trebuie să adăugăm că şi Tiktin este obligat să recurgă la o formă supletivă : m.m. ca perfectul conjunctiv *(habuissem)* pentru a explica forma de pers 1 sg. *aş*.

6. În felul acesta Tiktin nu poate evita dificultăţile formale ale derivării lui *aş* din *habuissem*.

Ţinînd seama de numeroasele dificultăţi ale derivării din *habere*, este explicabil că „noua teorie a originii lui *aş* din *volebam* este răspîndită mai larg decît cea veche" [35].

2.4.5. Am văzut că soluţia derivării din *volere* oferă, faţă de precedenta, marele avantaj de a ţine seama de sistemul verbal romanic. În felul acesta ea evită toate dificultăţile enumerate mai sus.

În schimb prezintă alte dificultăţi, pe care H. Tiktin le-a combătut cu argumente puternice [36]. După cum arată V. P. Titova „cel mai con-

---

[33] Cf. V. P. Titova, *op. cit.*, p. 570 : „În lipsa de disociere a valorilor de viitor indicativ şi de condiţional, pe care româna veche le unea într-o singură paradigmă *aş*, *ai*, *ar*, *am*, *aţi*, *ar cînta* (alături de exprimarea lor separată în formele *voi cînta* şi *vrea cînta*), se poate vedea cea mai generală lege de formare a categoriilor timpului viitor şi a condiţionalului în limbile romanice care a acţionat în perioada constituirii lor, dar care în Balcani n-a ajuns la desăvîrşire".

[34] Cf. H. Tiktin, *op. cit.*, p. 703 : „Dasselbe Ergebnis ist aber auch von *habuerim* zu erwarten, das sich unter dem Tone als *avúre* erhalten hat, woraus in tonloser Stellung ebenfalls *are* werden musste. Die 1, und 2 Pl. hätten allerdings *aremu*, *areţi* lauten müssen. Das aber diese dreisilbigen Formen infolge der Tonlosigkeit einerseits und unter dem Drucke der übrigen Formen, die nur zwei *Silben* aufwiesen, andrerseits weiterhin zu *amu*, *aţi* gekürzt werden, ist nicht minder verständlich".

[35] V. P. Titova, *op. cit.*, p. 564.

[36] Cf. H. Tiktin, *op. cit.*, p. 691—703.

vingător este ... următorul : Dacă formele verbului auxiliar *aș*, *ai* ... au parcurs, în constituirea lor, etapele presupuse de Weigand *vrea (+ și)* > > *vreași* > *reași* > *aș*, atunci de ce sînt atestate în româna veche numai formele inițiale și finale, în timp ce din treptele de tranziție ale acestei serii *(vreași, reași)* nu există, dimpotrivă, nici o urmă ? [37]"

În afară de obiecția lui Tiktin (pe care o considerăm importantă și pe care o susținem), relativ la cronologia formelor atestate, adăugăm observația că, atît Weigand, cît și ceilalți adepți ai explicării din *volebam*, au ținut seama numai de subsistemul viitor/condițional, fără să întrezărească posibilitatea unui sistem mai larg (în notația noastră, subsistemul E) al paradigmelor alcătuite din două segmente, cu un auxiliar unic *a avea*, sistem din care *am cîntat* (în varianta B a subsistemului E) și *aș cînta* (în varianta C) reprezintă singurele paradigme care au supraviețuit pînă astăzi. Acest sistem incomplet se prezintă astfel :

$$\frac{\text{Perf. compus}}{\text{lipsește}} : \frac{\text{lipsește}}{\text{Condițional}}$$

3.1. *Soluția noastră în problema formării condiționalului*

Raționamentul nostru este următorul :

1. Premisa I : Existența, în latina vulgară, a unui subsistem (E), cu paradigme alcătuite din două segmente și auxiliar unic.

2. Premisa a II-a : În mod incontestabil, paradigma *am*, *ai*, *a*, folosită la formarea perfectului compus *(am cîntat)* provine din paradigma de prezent a verbului *habeo*, folosită la formarea perfectului compus în latina vulgară *(habeo cantatum)*.

3. Concluzie : În mod necesar, paradigma *aș*, *ai*, *ar*, folosită la formarea condiționalului *(aș cînta)*, provine dintr-o paradigmă a verbului *habeo*, folosită, ca auxiliar, în latina vulgară.

4. Dacă plecăm de la sistemul de bază al latinei vulgare, observăm că limba română a păstrat (cu modificările fonetice respective) următoarele timpuri :

	A	B	C
Prez.	*habeo*	*habeo cantatum*	
Imperf.	*habebam*		[?] *cantare*
Perf.	*habui*		

5. Conform relației :

$$\frac{\text{Prezent}}{\text{Imperfect}} : \frac{\text{Viitor}}{\text{Condițional}}$$

auxiliarul condiționalului nu poate proveni din paradigma prezentului, ci din aceea a imperfectului.

6. Paradigma *habebam* nu poate explica, din punct de vedere fonetic, paradigma *aș*, *ai*, *ar*.

---

[37] Cf. V. P. Titova, *op. cit.*, p. 564.

7. Înseamnă că aceasta provine din a treia paradigmă a sistemului A : *habui*.

8. Ce argument avem pentru a susţine această explicaţie?

În limba italiană, condiţionalul (*canterei*, *canteresti*, *canterebbe*) provine din aceeaşi paradigmă : *cantare habui*, *cantare habuisti*, *cantare habuit* [38].

Singura deosebire, faţă de limba română, este faptul că perfectul simplu, folosit ca auxiliar, este postpus infinitivului şi aglutinat cu el, asemenea imperfectului, folosit ca auxiliar în limbile romanice de apus.

Ţinînd seama de situaţia din limbile română şi italiană, putem reconstitui în latina vulgară, conform metodelor gramaticii comparate, o a treia paradigmă a sistemului viitor/condiţional : *habui cantare.*

3.2. *Sistemul verbal al limbii latine vulgare*

În consecinţă, latina vulgară prezintă un sistem verbal de o simetrie remarcabilă : nouă timpuri, dispuse în trei grupe de cîte trei.

Sistem A			B		C
			Participiu		Infinitiv
1. Pr.	*habeo*	4. Pf. comp.		7. Viitor	
2. Impf.	*habebam*	5. M.m. ca perf.	*cantatum*	8. Cond.	*cantare*
3. Pf.	*habui*	6. Pf. anterior		9. Cond.	

Din acest sistem, limbile romanice occidentale au pierdut o paradigmă : nr. 9.

fr.

1. *j'ai*	4.		7. *je chanterai*
2. *j'avais*	5.	*chanté*	8. *je chanterais*
3. *j'eus*	6.		

Limba italiană a pierdut o paradigmă : nr. 8.

1. *ho*	4.		7. *canterò*
2. *avevo*	5.	*cantato*	
3. *ebbi*	6.		9. *canterei*

Limba română a pierdut patru paradigme :

nr. 5, 6, 7 şi 8.

1. *am*	4. *am avut*	
2. *aveam*		
3. *avui*	. . . .	9. *aş avea.*

[38] Cf. Iorgu Iordan şi Maria Manoliu, *op. cit.*, p. 191 : ,,Din construcţia modală formată din imperfectul sau perfectul verbului *habere* şi infinitiv se dezvoltă în limbile romanice de apus, inclusiv în italiană, modul condiţional (timpul prezent)''. Dar limba română nu este menţionată alături de italiană. În continuare se adoptă (pentru limba română) o atitudine nedecisă : « condiţionalul din dacoromână ar proveni, după unii, din acelaşi tip de construcţii latineşti formate cu ajutorul verbului *habere* (la unele persoane, auxiliarul condiţionalului şi cel al perfectului compus au aceeaşi formă. . .), după alţii auxiliarul condiţionalului românesc provine din verbul ,,a voi'' ».

3.3. *Paradigma perfectului simplu în limba română*

Teoria noastră, bazată pe derivarea paradigmei *aş*, *ai*, *ar* din paradigma *habui*, întîmpină unele dificultăţi.

Paradigma perfectului în limba română este *avui*, *avuşi*, *avu* etc. şi nu *aş*, *ai*, *ar*.

Din cercetările făcute pînă acum, nu am întîlnit nicăieri, în nici o istorie a limbii române, în nici un tratat al limbilor romanice, ideea existenţei unei alte paradigme decît aceea din limba de astăzi. Pretutindeni paradigma *avui* este considerată etimologică.

Deşi îşi începe studiul printr-o analiză foarte corectă, care o conduce inevitabil spre concluzia aşteptată : „condiţionalul general romanic se construieşte cu imperfectul, mai rar cu perfectul verbului *habere* [39]", V. P. Titova refuză să meargă mai departe pe aceeaşi cale, pentru că „nimeni nu derivă formele româneşti[40] " din perfectul verbului *habere*. Este ultima oară că V. P. Titova se află la un pas de soluţia justă. În continuare autoarea construieşte, după cum am văzut (2.2.2 şi 2.4.3), o teorie neverosimilă !

3.4. *Evoluţia lat. (b) în română*

Să analizăm obstacolele care stau în calea derivării paradigmei *aş*, *ai* etc. din paradigma *habui*.

Pentru aceasta este necesar să ne referim la un fenomen fonetic. Este vorba de evoluţia lui *b* în limba română.

După cum se ştie, *b* în poziţie intervocalică, după ce s-a confundat cu *u* într-o bilabială sonoră *β*, a dispărut [41].

Formele verbului *a avea*, în care există un *v* intervocalic, par să facă excepţie de la această lege.

Fenomenul a fost explicat în mod diferit. Explicaţiile lui O. Densusianu contrazic pe acelea ale lui I. A. Candrea [42].

Marius Sala consideră că, în formele *avui*, *avut*, *v* s-a dezvoltat dintr-un *u* care continuă pe *β* din latină. Autorul citat arată, în continuare, că „păstrarea lui /u/ numai în formele de participiu şi perfect simplu s-ar putea explica prin prezenţa unui /u/ accentuat : *habútus* [43]".

Sprijinindu-se pe o observaţie a lui Meyer-Lübke, Marius Sala este de părere că „la perfectul simplu schimbarea accentului pe *u* este analogică după participiu [44]".

Acceptăm explicaţia, dar numai pentru participiul *avut*.

În ce priveşte perfectul simplu, considerăm că a existat o paradigmă primitivă, formată din *habui*, înainte de schimbarea eventuală a accentului.

---

[39] V. P. Titova, *op. cit.*, p. 565.

[40] V. P. Titova, *loc. cit.*

[41] Cf. Marius Sala, *Contribuţii la fonetica istorică a limbii române*, Bucureşti, 1970, p. 98.

[42] Vezi Marius Sala, *op. cit.*, p. 102.

[43] Marius Sala, *op. cit.*, p. 103.

[44] Marius Sala, *loc. cit.*

Explicația noastră are în vedere următoarele fapte :

1. În formele : *habui* (1 sg.) și *habuit* (3 sg.) accentul nu cade pe *u*. În consecință *b* intervocalic a dispărut : *habui* > **au̯u̯i*.

2. În formele *habuisti* (2 sg.), *habuimus* (1 pl.) *habuistis* (2 pl.) și *habuere* (3 pl.) *u* dinaintea accentului a căzut : *habuisti* > **habisti* etc. (cf. it. *avesti* < lat. *habuisti*). Prin urmare /b/ intervocalic a putut să dispară : **habisti* > **au̯isti* > **aisti*.

3. Sub influența formelor **habisti*, **habimus*, **habitis*, **habere*, *u* a căzut și în formele *habui* și *habuit* : *habui* > **abi* > **aui* > **ai* (cf. it. *canterei* < lat. *cantare habui* ; it. *canterebbe* < lat. *cantare habuit)*, explicație preferabilă față de aceea de la punctul 1.

4. Accentul s-a mutat pe silaba inițială la toate formele paradigmei (cf. *fecímus* > **fécimus* > *feacem* sau *fecére* > **fécere* > *feacere)*.

5. Nefiind accentuată, silaba *-bi-* a căzut în formele de pers. 2, 3 sg. și 1, 2, 3 pl. (cf. *habes* > *ai*, *habet* > *a*, *habemus* > *am*, *habetis* > *at)*.

În ceea ce privește paradigma lui *avui*, nu este vorba numai de o schimbare a accentului, așa cum credea Meyer-Lübke, ci de o refacere integrală a paradigmei, pe baza participiului *avut*.

3.5. *Reconstituirea paradigmei etimologice a perfectului simplu*

Ținînd seama de observațiile de mai sus, putem reconstitui paradigma etimologică a perfectului simplu în felul următor :

1 sg. : *habui* > **abi* > **au̯i* > **ai* (cf. *cantavi* > **cantau̯i* > *cîntai)*.
2 sg. : *habuisti* > **ași* (cf. *cantavisti* > *cîntași)* [45].
3 sg. : *habuit* > **a* (cf. *cantavit* > *cîntă)*.
1 pl. : *habuimus* > *am* (cf. *cantavimus* > *cîntăm)*.
2 pl. : *habuistis* > **at* (cf. *cantavistis* > *cîntat)*.
3 pl. : *habuere* > *are (ară)*.

3.6. *Reconstituirea paradigmei etimologice a condiționalului (optativ)*

Știm că paradigma *aș cînta* provine din *habui cantare*. Putem, așadar, să reconstruim paradigma etimologică a condiționalului prin adăugarea infinitivului la formele etimologice ale perfectului simplu : 1 sg. **ai cînta*, 2 sg. **ași cînta*, 3 sg. **a cînta*, 1 pl. *am cînta*, 2 pl. **at cînta*, 3 pl. *ar* (*are* sau *ară) cînta*.

Putem observa că numai două forme : *am cînta* (1 pl.) și *ar cînta* (3 pl.) s-au păstrat pînă astăzi.

Pentru a explica celelalte forme ale condiționalului actual trebuie să presupunem existența viitorului cu *habeo* [46] (vezi mai jos **4.3.**, **4.4.**, **4.5.** și **4.6.**).

---

[45] Pentru motivele arătate în *Istoria limbii române*, II, București, 1969, p. 264, preferăm explicația de mai sus, și nu pe aceea a lui A. Procopovici (*Rev. Fil.* II, 1928, p. 8), deși nici această ipoteză nu ar schimba prea mult expunerea noastră.

[46] Pentru evoluția acestuia, vezi articolul nostru *Viitorul cu „habeo" în limba română*, care va apărea într-unul din numerele următoare ale revistei SCL.

3.7. *Paradigma viitorului cu habeo*

Dacă pornim de la relația romanică de bază :

A	B	C
Prez.	Perf. comp. :	Viitor :
habeo	*habeo cantatum*	*habeo cantare,*

nu e greu să reconstituim paradigma *viitorului cu habeo* în limba română. Pentru aceasta este suficient să menținem auxiliarul perfectului compus și să înlocuim participiul verbului de conjugat prin infinitivul lui : *am cînta, ai cînta, a cînta, am cînta, ați cînta, au cînta.*

4. *Formele personale ale perfectului simplu (auxiliar al condiționalului-optativ)*

4.1. *Am* (1 pl.) < *habuimus* are o proveniență diferită de *am* (< *habemus*), din paradigma prezentului sau a perfectului compus (*am cîntat*). Forma *am* (< *habuimus*) este etimologică.

4.2. *Ar* (3 pl.) < *are* (*ară*) < *habuere* nu întîmpină dificultăți formale și funcționale. Forma *ar* (< *habuere*) este etimologică.

4.3. *Ar* (3 sg.).

Paradigmele primitive de prezent și de perfect simplu aveau foarte multe forme identice :

Prezent	Perfect simplu
am	*ai*
ai	*ași*
a	*a*
am	*am*
ați	*at*
au	*ar*

Cele două paradigme erau amenințate să se confunde deseori, morfologic și semantic.

Limba română a încercat să le „salveze”.

Pentru a se evita ambiguitatea de timp — o singură formă *a (cînta)* pentru amîndouă paradigmele —, s-a preferat ambiguitatea de număr (o formă 3 sg. = 3 pl., în interiorul aceleiași paradigme). După modelul lui *ar (cînta)* (3 pl.), s-a format *ar (cînta)* (3 sg.), pentru crearea unei opoziții *ar (cînta)* (perfect și condițional), față de *a (cînta)* (prezent și viitor).

Forma *ar* (3 sg.) este analogică după *ar* (3 pl.), prin opoziție cu *a* (3 sg. prezent).

4.4. *Etimologia lui aș*

Aș (1 sg.). Vom stărui mai mult asupra acestei forme, întrucît etimologia lui *aș* a suscitat numeroase discuții. S-au dat mai multe explicații, dar nici una nu este satisfăcătoare.

Le vom aminti împreună cu obiecţiile respective.

4.4.1. *A*. Ngr. ἄς. Explicaţia dată de Diez, şi acceptată de Cihac (*Dictionnaire étymologique*, II, 637), este respinsă categoric de Hasdeu (*Et. mag.*, 982) şi de Tiktin [47].

B. Lat. *volebam sic>aş*, ipoteza lui G. Weigand (*op. cit.*, p. 152), reluată de Al. Philippide (*Orig. rom.* II, 202 şi urm.) şi acceptată de majoritatea adepţilor derivării din *volo*, este combătută convingător [48] de H. Tiktin (*op. cit.*, p. 696—700).

Se pare că Weigand a renunţat, mai tîrziu, la această teorie [49].

C. Forma arhaică *habessim*, pentru m.m. ca perf. lat. *habuissem*, propusă de Hasdeu (*op. cit.*, p. 982), care încearcă să explice astfel trecerea lui *s* la *ş*, este respinsă de G. Weigand (*op. cit.*, p. 154).

D. M.m. ca perf. it. *avessi*. Explicaţia este propusă de Cipariu (cf. Hasdeu, *op. cit.*, 982) şi respinsă de G. Weigand (*op. cit.*, p. 154).

E, Mai m. ca perf. lat. *habuissem*, ipoteza lui Tiktin (*Gramatica*, I, p. 186), acceptată de V. P. Titova (*op. cit.*, p. 570), este respinsă de G. Weigand [50].

În urma criticii acestuia, Tiktin a renunţat la explicaţia prin *habuissem* [51].

F. Al. Rosetti acceptă cu rezerve (şi cu unele modificări de detaliu) explicaţia lui Tiktin : ,,Cond. pr. 1 sg. *aş* prezintă dificultăţi pentru a fi explicat prin *habuissem* (>**aeş* >**aş* ; cf. ind. pr. *a*< *habet*) dar totuşi altă derivaţie nu pare plauzibilă'' [52].

4.4.2. *Vom arăta că există totuşi o altă derivaţie plauzibilă*

Am văzut (4.3) că limba română încearcă să formeze o paradigmă a perfectului simplu cît mai diferită de aceea a prezentului.

În mod evident, confuzia cea mai supărătoare era aceea dintre pers. 2 sg. a prezentului şi pers. 1 sg. a perfectului simplu.

Forma *ai* de la prezent nu putea fi modificată, desinenţa *-i* fiind generală la persoana a 2-a a paradigmei.

Situaţia nu era cu mult mai bună la pers. 1 sg. a perfectului simplu. Marea majoritate a verbelor aveau o terminaţie în *-i* (conjugarea I-a : *-ai*, II, III, *-ui*, IV *-i*). Singura clasă diferită era aceea a verbelor cu perfectul simplu în *-ş(u)*. Pentru a evita confuzia cu prezentul *ai*, limba română utilizează, în mod obligatoriu, singura posibilitate care i se oferă.

---

[47] Cf. H. Tiktin, *op. cit.*, p. 703 : ,,Diez'Vermutung, dass ngr. ἄς zu Grunde läge, hat nur noch historisches Interesse''.

[48] Cf. Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 156.

[49] Cf. V. P. Titova, *op. cit.*, p. 563, fără să precizeze lucrarea lui Weigand, din care ar reieşi acest fapt.

[50] G. Weigand, *op. cit.*, p. 154 : ,,An eine Ableitung des *aşi* von *habuissem* ist gar nicht zu denken... *habuissem* würde doch nur ein *avuse* gegeben haben, das uns ja auch wahrscheinlich in *avusem*... bewahrt ist. Den Sprung von *avuse* zu *aş* kann ich nicht mitmachen''.

[51] H. Tiktin, *Die Bildung... cit.*, p. 703 : ,,Ebenso ist die Herleitung von *habuissem* zu verwerfen, das, wie Weigand... mit Recht bemerkt, bestenfalls *ase* ergeben hätte''.

[52] Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 156.

În consecinţă, *aş(u)*!

Limba română continuă astfel o tendinţă generală a limbii latine [53].

4.4.3. Explicaţia lui *aş*, propusă aici, este nouă prin argumentare şi prin metoda folosită. Posibilitatea analogiei cu perfectele în *ş(u)* a mai fost întrezărită. Weigand este cel dintîi care o invocă, dar într-un mod defectuos [54]. Prin aceasta el nu face decît să mărturisească insuficienţa unei explicaţii prin *volebam sic*, oferind adversarului contraargumente puternice [55].

Combătînd teoria lui Weigand, Tiktin reţine totuşi posibilitatea analogiei cu perfectul în *-ş(u)*. El explică apariţia lui *aş(u)* analogic, în locul lui *are* (< *haberem*) etimologic, din necesitatea de a se crea o opoziţie între pers. 1 sg. şi 3 sg. *are* (< *haberet*).

Autorul însuşi nu pare însă suficient de convins de această posibilitate şi nu poate să o susţină temeinic. Analogia nu apare ca un fenomen obligatoriu, ci ca rezultatul unei ,,alunecări'' întîmplătoare [56], la care Tiktin, după ce a renunţat la explicaţia prin *habuissem*, recurge ,,în extremis'' [57].

Fapt şi mai grav, antrenat de spiritul polemic al articolului, Tiktin bagatelizează astfel de soluţii, numai pentru a ridiculiza mai uşor pe acelea ale adversarului său. El sacrifică astfel o idee, care ar fi meritat să fie studiată cu toată seriozitatea [58]. Nu este de mirare că, expusă în felul acesta, explicaţia n-a reţinut atenţia specialiştilor [59].

4.4.4. Fără îndoială că ultima soluţie a lui Tiktin este mai bună decît celelalte. Ea n-a convins pentru că analogia cu verbele de tipul *duş(u)* nu apare ca un fenomen necesar.

---

[53] Cf. E. Bourciez, *Éléments de linguistique romane*, 5-e éd., Paris [1967], p. 84: ,,Pour la multiplication des parfaits en *-si*, en dehors de l'action exercée par les participes, il faut tenir compte d'un besoin de distinguer le radical du passé d'avec celui du présent''.

[54] Cf. H. Tiktin, *op. cit.*, p. 703: ,,Aber auch Weigand weiss keine befriedigende Erklärung zu geben. Er sieht... in dem *şi* von *aşi* die Partikel *şi* ,,auch'' = *sic* und meint, dass dieselbe aus Sätzen wie de *vrea şi muri* ,,wenn ich auch sterben sollte'' nach dem Vorbilde der 1. Sg. des starken Pf. (**duşi* = *duxi*) entnommen sei und zur Unterscheidung der 1. von der 3. Person dienen solle''.

[55] Cf. H. Tiktin, *op. cit.*, p. 704: ,,Ein darartiges Zusammenwachsen eines Wortes mit einer Flexionsform, zu der es in keiner näheren begrifflichen Beziehung steht als zu den übrigen Formen derselben Flexionsgruppe, wäre ein Vorgang, dem ich weder aus dem Rum. noch aus irgend einer anderen Sprache etwas Ähnliches an die Seite zu stellen wüsste und der auch vom allgemein sprachgeschichtlichen Standpunkte alle Wahrscheinlichkeit gegen sich hat''.

[56] Cf. Tiktin, *op. cit.*, p. 702: *Aşu*, *aş* ist an *dúşu*, *dúş* = *duxi* angeglichen''.

[57] Cf. H. Tiktin, *op. cit.*, p. 704: ,,Wenn wir uns also nicht mit einem resignierten ,,ignoramus'' bescheiden wollen, so bleibt kein anderer Ausweg, als Entlehnung des Ausgangs der starken 1. Sg. Pf. (**duşi* = *duxi*) anzunehmen, die ja auch Weigand zur Erklärung heranzieht. Wenn man sich die vielen analogischen Einflüsse vor Augen hält, die die 1. Sg. im Rum. erfahren hat (*să láudu*, *lăudámu*, *lăudáiu*, *ámu*, *sîntu*), so ist die Herübernahme des Perf. *-şi*, um 1. Sg. *are* von 3. Sg. und Pl. *are* zu scheiden, schliesslich auch kein Ding der Unmöglichkeit.

[58] Cf. H. Tiktin, *op. cit.*, p. 703—704: ,,Und ich könnte somit, dem Beispiele Weigands folgend, auch meinerseits *aşi* auf *are* + *şi* zurückführen. Allein ich fühle keine Neigung, Behauptungen aufzustellen, zu deren Begründung ich nichts Besseres vorzubringen wüsste als Weigand''.

[59] Ea nu este menţionată de Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 156, la bibliografia problemei respective.

Soluția dată de noi este preferabilă, în măsura în care ea susține, în mod convingător, explicația noastră în legătură cu originea auxiliarului (perfectul *habui)*, folosit la formarea condiționalului.

Spre deosebire de V. P. Titova, care crede că etimologia lui *aș* „nu are o importanță principală pentru rezolvarea problemei în ansamblu [60]", considerăm că rezolvarea ei constituie un argument hotărîtor în problema formării condiționalului.

Opoziția dintre *aș* și *am*, pe care o creează limba română, demonstrează că, la origine, a existat o paradigmă a perfectului simplu, folosită ca auxiliar la formarea condiționalului, diferită de aceea a prezentului, folosită ca auxiliar, la formarea viitorului [61].

4.5. **Ai** (2 sg.).

Am văzut (3.5) că forma etimologică a perfectului simplu (folosită ca auxiliar) la formarea condiționalului este **ași*.

Ea s-a menținut și după ce forma etimologică **ai* (1 sg.) a fost schimbată, prin analogie, în *aș* (1 sg.).

Prin urmare limba română a avut, un timp, o pereche *aș/*ași* (1 sg./2 sg.).

Existența acesteia este dovedită de perechea **fuș/fuși* (1 sg./2 sg. perf. simplu al verbului *a fi)*, care nu poate fi explicată decît prin analogie cu perechea *aș/*ași* (vezi anexa).

Opoziția dintre *aș* (1 sg.) și *ași* (2 sg.) avea un randament slab. Pentru a evita confuzia, perfectul simplu împrumută forma *ai* (2 sg.) din paradigma prezentului [62].

Limba română realizează o opoziție eficientă între *aș* (1 sg.) și *ai* (2 sg.).

Evoluția perechii 1 sg./2 sg., în limba română, este următoarea :

	I	II	III
1 sg.	*ai* (etimologic)	*aș* (analogic)	= *aș*
2 sg.	*ași* (etimologic)	= *ași*	*ai* (împrumutat).

4.6. *Aveți* (2 pl.).

Forma etimologică este **at* (cf. *cîntat)*.

Opoziția dintre *at* (perfect simplu) și *ați* (prezent) avînd un randament slab, limba română renunță la ea.

Perfectul simplu împrumută forma *ați* (2. pl.) din paradigma prezentului [62].

Împrumutul a fost facilitat de identitatea de forme de la pers. 1 pl. :

	Prez.		Perf. s.
Pers. 1 pl.	*am (cînta)*	=	*am (cînta)*
2 pl.	*ați (cînta)*	→	*at (cînta).*

4.7. Soluția noastră în problema formării condiționalului-optativ are, față de toate tezele anterioare, următoarele avantaje :

1. Este în deplină concordanță cu sistemul romanic.

[60] V. P. Titova, *op. cit.*, p. 570, nota 1.

[61] Vezi articolul nostru *Viitorul cu habeo ... cit.*

[62] Pentru cauzele care au determinat împrumutul, vezi articolul nostru *Viitorul cu habeo ...*, *cit.*

2. Ţine seama de procesul de constituire a condiţionalului (optativ) în limba română.

3. Auxiliarul provine dintr-o singură paradigmă a limbii latine (perfectul *habui*).

4. Ţine seama de caracterul funcţional al paradigmei *habui cantare*, din care provine.

5. Formele analogice şi supletive de mai tîrziu sînt motivate şi din punct de vedere funcţional, nu numai formal.

6. Nu întîmpină dificultăţi fonetice.

5. *Concluzii*

1. Paradigma condiţionalului (*aş cînta*) provine din paradigma lat. *habui cantare* (cf. *cantare habui* > it. *canterei*).

2. Paradigma folosită ca auxiliar este paradigma etimologică a perfectului simplu : **ai*, **aşi*, **a*, *am*, **at*, *ar*.

3. Paradigma actuală *avui* este refăcută după part. *avut*.

4. Formele *am cînta* (1 pl.) şi *ar cînta* (3 pl.) sînt etimologice.

5. Formele *aş cînta* (1 sg.) şi *ar cînta* (3 sg.) sînt analogice.

6. Formele *ai cînta* şi *aţi cînta* sînt împrumutate din paradigma viitorului cu *habeo*.

7. Modificările formelor *aş cînta* (1 sg.) şi *ar cînta* (3 sg.), ca şi formele împrumutate, *ai cînta* şi *aţi cînta* dovedesc existenţa unui viitor cu *habeo* (< *habeo cantare*) în limba română.

Anexă. *Fuş (pers.1 sg. perf. simplu) şi fuseşi (pers. 2 sg. perf. simplu) în limba română

Al. Rosetti semnalează un perfect simplu **fuş* provenit din *fuissem*, arătînd că : „Dacoromâna şi meglenoromâna, pornind de la 1 sg. **fuş* < *fuissem* şi-au creat un part. tr. *fost*, după analogia cu *puş* - **post*[63]. Cîteva rînduri mai sus[64], acelaşi autor este de părere că „*fuseşi*... se explică prin introducerea paradigmei m.m. ca perfectului conjunctiv în paradigma perfectului indicativ". Ar însemna astfel că pers. 1 sg. a m.m. ca perfectului *fuissem* > **fuş*, în timp ce pers. 2 sg. a aceluiaşi timp *fuisses* > *fuseşi*. Contradicţia este evidentă !

Căci ori admitem :

1. *fuissem* > **fuş*,

şi atunci ar trebui să admitem *fuisses*>*fuşi*, astfel că *fuseşi* nu ar mai avea cum să vină de la m.m. ca perf. conjunctiv (*fuisses*), devenit *fuşi*, ori admitem :

2. *fuisses*>*fuseşi*,

şi atunci trebuie să excludem posibilitatea *fuissem* > **fuş*.

Dar atît **fuş* < *fuissem*, cît şi *fuseşi* < *fuisses* sînt discutabile din punct de vedere fonetic.

---

[63] Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 157.

[64] Al. Rosetti, *loc. cit.*

De aceea preferăm soluțiile următoare :

I. **Fuș*.

Pentru a da explicația lui **fuș*, trebuie să excludem următoarele soluții :

1. **Fuș* < *fuissem*, din motivele arătate mai sus.

2. **Fuș* pentru *fui* etimologic (< lat. *fui*), prin analogie cu *puș*, din motivul următor :

Cele două verbe (*a fi* și *a pune*) nu au nici o formă asemănătoare, care să servească drept punct de plecare al analogiei.

3. **Fuș* pentru *fui*, prin analogie cu *puș*, pentru a evita o ambiguitate supărătoare ca în cazul lui **ai* (pers. 1 sg. perf. simplu ; pentru explicarea lui *ai*, vezi articolul de față, etimologia lui *aș*). Nu există nici un motiv pentru a se renunța la forma etimologică *fui*, distinctă de oricare altă formă a verbului *a fi*.

C o n c l u z i e. **Fuș* pentru *fui* nu a putut să apară decît prin analogie cu *aș*, în perechea *aș* / *ași* (1, 2 sg. perf. simplu, pentru explicarea lui *ași*, vezi și articolul de față, explicația de la 4.5.), singura la care ne putem referi pentru a justifica perechea **fuș* / *fuși* în loc de *fui* / *fuși*.

II. *Fuseși*.

**Fuș*, obținut prin analogie cu *aș*, formează perechea **fuș* / *puș*, care justifică part. trecut *fost* după *post*.

Dacă admitem acest fapt, înseamnă că trebuie să admitem că perechea **fuș* / *puș* justifică formarea unei perechi *fuseși* / *puseși* (2 sg.), în loc de *fuși* / *puseși*, ca și formarea unei perechi *fuset* / *puset*, în loc de *fut* / *puset* (2 pl.).

Aceste soluții sînt preferabile din următoarele motive :

1. Nu întîmpină dificultăți fonetice.
2. Nu trebuie să recurgem la formele mai mult ca perfectului conjunctiv.

Aprilie 1970

Institutul de lingvistică, București,
Str. I. C. Frimu 22

EVANGHELIARUL SLAVON DE LA REIMS.
CÎTEVA PRECIZĂRI*

DE

G. MIHĂILĂ

Un articol publicat recent de tînărul istoric Matei Cazacu [1] a readus în discuţia opiniei ştiinţifice din ţara noastră o ipoteză formulată în 1848 de slavistul rus P. S. Biliarski [2] şi augmentată în 1869 de B. P. Hasdeu [3]. Întrucît Hasdeu şi-a reluat teza, expunînd-o ceva mai concis şi renunţînd la unele afirmaţii prea îndrăzneţe, în *Cuvente den bătrîni*, vol. II, apărut cu zece ani mai tîrziu [4], ne vom referi în cele ce urmează, cu precădere, la această din urmă lucrare a marelui filolog.

Despre ce este vorba? În 1843 paleograful francez J. B. Silvestre publicase în facsimile, cu sprijinul material al oficialităţilor ruseşti [5], textul chirilic şi glagolitic al unui manuscris pe pergament, ce atrăsese de mult atenţia specialiştilor — *Evangheliarul slavon de la Reims*, în legătură cu care se crease legenda că, cu prilejul încoronării, cîţiva regi ai Franţei au depus jurămîntul ţinînd mîna pe el: *Évangéliaire slave de Reims, ou Texte du Sacre, fac-simile et publié par J. B. Silvestre. Ouvrage dedié à S. M. l'Empereur de Russie. Evangelia Slavice quibus olim in Regum Francorum oleo sacro inungendorum solemnibus uti solebat Ecclesia Remensis vulgo Texte du Sacre ad exemplaris similitudinem descripsit et edidit J. B. Silvestre, Ord. S. Greg. m. u. etc. Evangelia Latine vertit eandemque interpretationem Latinam e regione adjecit B. Kopitar, Aug.*

---

* Comunicare prezentată la Asociaţia slaviştilor din R.S. România (6.IV.1970). Mulţumim tovarăşilor asist. Crina Decusară, asist. Anca Irina Ionescu, Şt. Godorogea şi Dinu Dumitrescu pentru concursul dat la găsirea unora din lucrările citate mai jos.

[1] *O copie muntenească după un manuscris moldovenesc? Evangheliarul de la Reims*, în „Magazin istoric", an. IV, 1970, nr. 3 (36), martie, p. 70—71, 99.

[2] *Sud'by cerkovnogo jazyka. Istoriko-filologičeskie issledovanija. II. O kirillovskoj časti Rejmskogo evangelija*, St. Pb., 1848, VII + 283 p.

[3] *Limba slavică la români pînă la anul 1400.* Cap. II. *Literatura cultă. Secolul XII*, § § 16—20, în „Traian", an. I, 1869, nr. 64 (4 oct.), p. 259—260, nr. 66 (9 oct.), p. 268, nr. 69 (16 oct.), p. 280.

[4] Bucureşti, 1879 (pe copertă: 1880), p. 267—272.

[5] Nu „din ordinul" Curţii imperiale ruse, cum scrie M. Cazacu (p. 70), după Hasdeu (*op. cit.*, p. 267). Vezi Vl. Franţev, *K istorii izdanij Rejmskogo evangelija*, în „Žurnal Ministerstva Narodnogo Prosveščenija", Partea CCCXXX, 1900, iulie, p. 138, nota 2.

Austriae Imp. biblioth. Palat. Custodia, etc. (Paris, 1843), ediţie ce s-a dovedit ulterior plină de greşeli de transcriere [6]. *Prolegomena historica* la această ediţie, scrise de cunoscutul filolog sloven B. Kopitar, n-au fost însă adăugate exemplarelor difuzate atunci în Rusia, din cauza spiritului lor tendenţios [7], fiind anexate doar la o parte a tirajului [8], apoi traduse în limba rusă în 1848 [9] şi retipărite în latină în 1851, de elevul său Fr. Miklosich [10]. Un an mai tîrziu, Louis Paris difuza un nou tiraj, cu titlul întrucîtva modificat şi cu o introducere : *Évangéliaire slave dit Texte du Sacre de la Bibliothèque de Reims. Fac-simile par J. B. Silvestre, auteur de la Paléographie universelle. Traduction latine par feu Kopitar, biblioth. de l'Empereur d'Autriche. Notice française et éclaircissements historiques par Louis Paris, ancien bibliothécaire de Reims. Publié aux frais et par les soins de L. Paris et Silvestre,* Paris, 1852 (16 p. + 32 p. + 32 planşe + 62 p. + 62 planşe) [11]. Între timp, filologul romantic ceh V. Hanka publicase şi el o ediţie a aceluiaşi text, transcriind după prima ediţie a lui Silvestre, fiind mînat de sentimente „patriotice" şi crezînd că textul chirilic ar fi fost scris de Procop, primul egumen al mănăstirii „Emaus" din Sazava (lîngă Praga), înainte de anul 1030 : *Sazavo-emauskoe st͠oe bl͠gověstvovanie, nyněže Rem'skoe, na neže prěže prisegaša pri věnčalьnomь mυropomazanii c͠ri franьcustii. Sь pribavleniemь sь boku togože čtenija latinьskymi bukvami i sъličeniemь Ostromirova evangelija i Ostrožьskychь čtenii. Trudomь i iždivemiemь Vęščeslava Ganky* (Praga, 1846), de asemenea deficitară din punct de vedere al exactităţii reproducerii [12].

Bazîndu-se pe ediţia lui Silvestre, P. S. Biliarski a publicat în 1848 monografia menţionată mai sus, ale cărei concluzii modificau sensibil atît tezele „panonice" ale lui B. Kopitar (care crezuse într-un timp că textul provine chiar de la Metodie, din perioada panonică a activităţii lui), cît şi pe cele „cehe" ale lui V. Hanka, concluzii care — după cum vom vedea — s-au dovedit, sub un anumit aspect, insuficient fundamentate tocmai din cauză că se bazau pe o ediţie nesatisfăcătoare, deşi „superbă", sub aspect grafic, pentru vremea aceea [13], cum o califica, printre alţii,

---

[6] Vezi P. S. Biliarski, *op. cit.*, § 41 ; J. Łoś, *Berichtigungen zum Reimser Evangelium*, în „Archiv für slavische Philologie", IX B., 1886, p. 478—486 ; V. Jagić, *ibidem*, XXI B., 2. Heft, 1899, p. 636.

[7] Vezi Vl. Franţev, *op. cit.*, p. 138, nota 2 ; I. V. Jagić, *Istorija slavjanskoj filologii*, St. Pb., 1910 (Enciklopedija slavjanskoj filologii. Vypusk 1), p. 211.

[8] Vezi Biliarski, *op. cit.*, p. 58.

[9] În cadrul articolului lui Paplonski, *O Rejmskom evangelii*, în „Žurnal Min. Nar. Prosv.", P. LVII şi LVIII, Secţ. II, nr. 2—4.

[10] Bartolomaei Kopitarii, *Prolegomena historica in Evangelia Slavice quibus olim in Regum Francorum oleo sacro inungendorum solemnibus uti solebat Ecclesia Remensis*, în *Slavische Bibliothek oder Beiträge zur slavischen Philologie und Geschichte*, hgg. von. Fr. Miklosich, Erster Band, Viena, 1851, p. 57—84.

[11] Un exemplar din această ediţie se află la B.A.R. (cota III 541046). B. P. Hasdeu nu spune că ar fi văzut ediţia lui Silvestre.

[12] Vezi Biliarski, *op. cit.*, p. 92 ; Franţev, *op. cit.*, p. 144—155 ; Jagić, *Istorija...*, p. 248—258.

[13] În gravarea textului, Silvestre a fost ajutat de un artist din Reims, Jules Lundy (care va fi contribuit şi el la mărirea numărului greşelilor ediţiei). Vezi H. Jadart, *Le dossier de l'Evangéliaire slave à la Bibliothèque de Reims*, „Le Bibliographe moderne. Courrier international des Archives et des Bibliothèques", VI, 1902, janvier—avril, p. 113.

şi B. P. Hasdeu [14]. După ce vom expune, pe scurt, istoria externă a manuscrisului, atîta cît se poate reconstitui, folosind concluziile autorizate ale slaviştilor şi bibliografilor de la sfîrşitul sec. al XIX-lea şi din primele decenii ale secolului nostru, vom reveni la opiniile lui Biliarski şi Hasdeu, potrivit căruia textul chirilic ,,este îndoit românesc, adică o copie făcută de către un muntean pe la începutul secolului XIV după un exemplar scris de către un moldovean'' [15].

Menţionăm însă, de la început, că precizarea vechimii textului chirilic în discuţie, a grafiei şi a trăsăturilor lui lingvistice a devenit posibilă începînd cu anul 1899, cînd cunoscutul slavist francez Louis Leger a publicat, în condiţii excelente, textul facsimilat în heliogravură al *Evangeliarului* ce făcuse să curgă atîta cerneală în secolul al XIX-lea [16] :*L'Évangéliaire slavon de Reims, dit : Texte du sacre. Edition fac-simile en héliogravure, publiée sous les auspices de l'Académie Nationale de Reims, precédée d'une Introduction historique par Louis Leger*, [6] + 48 p. + 94 planşe, in-4°, Reims—Prague, 1899 [17]. ,,Toate încercările anterioare de editare a preţiosului Codice de la Reims au devenit, după noua ediţie a prof. Leger, de domeniul istoriei'' — scria îndată după aceea Vl. Franţev [18].

---

[14] Hasdeu, care-şi făcuse studiile la Harkov (între 1852 şi 1856), a avut în biblioteca sa studiul lui Biliarski : astăzi exemplarul său din această ,,raritate bibliografică'', chiar pentru Rusia (Jagić, *op. cit.*, p. 547), semnat ruseşte cu numele său vechi ,,Tadeu Hîjdeu'', se află în biblioteca Arhivelor Statului din Bucureşti (cota H 2106), evident, cu sublinierea pasajelor care l-au interesat.

[15] *Cuv.*, II, p. 269. În revista ,,Traian'', I, 1869, nr. 64, p. 260, Hasdeu adăugase : ,,familiarizat cu limba ruteană, pe la finitul secolului XII'', căci susţinea o teză, ulterior serios zdruncinată, potrivit căreia s-ar fi păstrat pînă la noi următoarele manuscrise slavo-române din sec. XII : *Diploma bîrlădeană* din 1134, ce s-a dovedit a fi falsă, *Tetraevanghelul* din 1143 (sau 1144), numit *galiţian* sau de la Krilos — de fapt, un text slavon de redacţie ruso-ucraneană — şi cel de care ne ocupăm. Iată cum îşi rezumă Hasdeu concluzia în ,,Traian'', I, 1869, nr. 69, p. 280, concluzie pe care însă n-o mai reproduce în *Cuv.*, II, p. 272, dar pe care o regăsim la Matei Cazacu (p. 70—71) : ,,Originalul era moldovenesc cu o nuanţă ruteană, de pe la anii 1180—1200, din acelaşi secol de cînd datează actul bîrlădean şi evangheliarul krilosian, ambele necunoscute domnului Biliarski, dar servind indirectamente, prin localitate şi prin epocă, a confirma deducţiunile sale. Copia, adică exemplarul, aşa cum a ajuns pînă la noi, este muntenească, dintre anii 1300—1310, cu mult mai posterioară originalului, dară totuşi constituind cea mai veche dintre toate producţiunile slavo-ecleziastice din părţile Ţării Româneşti...''

[16] La 1849, E. Kunik înregistra deja peste o sută de lucrări consacrate acestui manuscris, dintre care unele cuprinzînd ipoteze cu atît mai fantastice, cu cît autorii lor îl cunoşteau mai puţin (*Aufklärungen über einige Punkte äusseren Geschichte des Slavischen Evangeliums zu Reims. Ein Beitrag zur Geschichte der Slawistik. Mélanges russes*, t. I, livre I, St.-Pb., 1849, 114 p. Vezi : *Bibliografičeskij ukazatel' literatury po russkomu jazyku s 1825 po 1880 god.* Vypusk III, Moscova, 1955, čast' II, nr. 1108, p. 244). Bineînţeles că în anii următori acest număr a crescut şi mai mult.

[17] Cartea, difuzată prin subscripţie, a apărut de fapt, în două ediţii — una ,,aquarellée'' (300 fr.), alta ,,en deux couleurs'' (100 fr.). Vezi recenzia semnată de A. V., în ,,Revue critique d'histoire et de littérature'', XXXIII-ème année, t. XLXIII, Paris, 1899, nr. 48 din 27 nov., p. 431—433, şi notiţa publicată în aceeaşi revistă, t. XLVII, 1899, nr. 14 din 13 aprilie, p. 276 ; L. Leger, *Nouveaux documents concernant l'Évangéliaire slavon de Reims*, în ,,Comptes rendus des séances des l'Académie des Inscriptions et Belles Lettres'', 1901, t. I, p. 175—176.

[18] *Op. cit.*, p. 126. Din păcate, n-am găsit această excelentă ediţie a lui Leger în bibliotecile din Bucureşti şi din Cluj. Am putut, totuşi, s-o consultăm la Biblioteca ,,Lenin'' din Moscova (cota H 293/96), în august 1970. Aprecieri asupra ei vezi în recenzia citată în nota precedentă ; recenzia publicată de V. Jagić în ,,Archiv für slavische Philologie''XXI B., 2. Heft, 1899, p. 635—636 ; Idem, *Glagoličeskoe pis'mo*, în *Enciklopedija slavjanskoj filologii.* Vypusk 3, St. Pb, 1911, III, p. 156 (vezi şi : Idem, *Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache*, Neue berich.-

Pe scurt, istoria manuscrisului este următoarea :

După moartea lui Metodie, în anul 885, cîțiva ucenici de-ai celor doi fondatori ai culturii scrise slave s-au refugiat, probabil, în Boemia. Aici tradiția slavă, deși firavă, s-a păstrat în continuare, dezvoltînd mai tîrziu, în secolele al XI-lea—al XII-lea, legături nu numai cu țările slave sudice, în special cu Croația, ci și cu Rusia kieveană. De aici a ajuns, cu un prilej oarecare, în mîinile regelui Carol IV (1346—1378), un manuscris chirilic, cuprinzînd un *Evangheliar*, scris pe pergament în regiunile rusești sud-vestice (Ucraina de astăzi), în a doua jumătate a sec. al XII-lea (sau poate la începutul sec. al XIII-lea), din care s-au păstrat 16 file. Regele a dăruit acest manuscris slavon ruso-ucrainean — care era o copie de pe unul mediobulgar cu sîrbisme și care ajunsese în Boemia fie curînd după ce-a fost scris, fie în sec. al XIV-lea — mănăstirii „Emaus" din Sazava. Aici regele invitase călugări croați benedictini, pentru a face să renască cultura slavonă (1347) : aceștia, împreună cu unii călugări cehi, au copiat în a doua jumătate a sec. al XIV-lea cele 31 file ale textului glagolitic, care cuprind lecțiuni evanghelice și din epistolele apostolilor [19]. La sfîrșitul textului glagolitic se află o însemnare în limba cehă din anul 1395 (nu 1390, cum scrie Hasdeu, *op. cit.*, p. 268, și repetă M. Cazacu, *op. cit.*, p. 71), pe care o reproducem aici în transcriere cu litere latine :

„Lětь Gñchь 1395. Tato e͠glie a epl͠ie, esto [jež(e)to] su pisani slověnskimь ězk͠emь, ti ǵmaǵi [jmají] spievani nь[na] godi kdižь opt͠ь pod korunu mši služi.

A druga strana tiegto knižekь, ǵenžь [jenž] e͠ podlě russkego zk͠na, psalь e͠ st͠ь Prokopь opt͠ь svu ruku, a to pismo russke dalь něbožtikь Karelь čtvrti cr͠ь rzimski k oslavěni tomuto kl͠stru [klašteru] a ke cti svatemu Eronimu i svatemu Prokopu. Gospodine rači mu dati pokoi viečni. Amñь" [20].

---

tigte und erweiterte Ausgabe, Berlin, 1913, p. 100—109) ; W. Vondrák, *Kirchenslavische Chrestomatie*, Göttingen, 1910, p. 117—120 (extrase din textul glagolitic), 153—154 (extrase din textul chirilic) ; P. Lavrov, *Pamjati L. Leger*, în „Izvestija ORJaS Rossijskoj Akademii Nauk 1923 g.", t. XXVIII, Leningrad, 1924, p. 431 ; E. F. Karskij, *Slavianskaja kirillovskaja paleografija*, Leningrad, 1928, p. 82, 132—133, 147, 250, 371 (se reproduce fotografic coloana 8β).

Redacția „Magazinului istoric" a solicitat (*art. cit.*, nota de la p. 99) „profesorului René Brémont de la Colegiul din Reims ... imagini ale evangheliarului". Savantul francez a trimis, acum în urmă, fotografiile a patru imagini (una chirilică și trei glagolitice), care au fost publicate în revistă, an. IV, 1970, nr. 4 (37), aprilie, p. 76 (vezi mai jos).

[19] Vezi : Jagić, *Glagoličeskoe pis'mo*, p. 156 ; Idem, *rec. citată* la ediția lui L. Leger, p. 635—636 (E. F. Karski, *op. cit.*, p. 82, atribuie textul chirilic secolului XI, dar credem că fără suficient temei) ; Idem, *Entstehungsgeschichte* ..., p. 100—109 ; Vondrák, *op. cit.*, p. 117—118, 153 ; V. Flajšhans, *Pisemnictvi české* ..., Praga, 1901, p. 113 ; A. Teodorov-Balan, *Kiril i Metodi*, I, Sofia, 1920, p. 10—11 ; *Dějiny české literatury*, I. Redaktor svazku J. Hrabák, Praga, 1959, p. 57 ; A. Dostál, *La tradition cyrillo-méthodienne en Moravie*, în *Kyrillou kai Methodiou* ..., I, Salonic, 1966, p. 179—180. Despre continuarea culturii slave în Moravia și Cehia pînă în sec. X vezi și : Tr. Ionescu-Nișcov, *Tradiția chirilo-metodiană în istoria slavilor apuseni*, București, 1941 ; Idem, *Sur la tradition cyrillo-méthodienne dans l'histoire des Slaves occidentaux*, în *Kirilou kai Methodiou* ..., II, Salonic, 1968, p. 177—192 (cu bibliografie) ; cf. și Mihail Dan, *Cyrille et Méthode dans l'historiographie tchécoslovaque des dernières années (1963—1966)*, *ibidem*, p. 349—365.

[20] Am reprodus după Vondrák, *Ksl. Chrest.*, p. 119—120.

Sau, în traducere :

,,În anul Domnului 1395. Aceste evanghelii şi epistole [adică textul glagolitic], care sînt scrise în limba slavă, se cîntă la sărbătorile mari ale anului, cînd abatele slujeşte liturghia cu mitră.

Iar cealaltă parte a acestei cărţi, care este după legea rusească [adică e ortodoxă şi chirilică], a scris-o cu mîna sa sfîntul Procop abatele, şi această scrisoare [manuscris] rusească a dat-o răposatul Carol IV, împăratul roman, întru slava acestei mănăstiri şi în cinstea sfîntului Ieronim şi a sfîntului Procop. Doamne, binevoieşte a-i da pace veşnică. Amin''.

Afirmaţia că partea chirilică a fost scrisă de ,,sfîntul Procop'', primul egumen al mănăstirii de la Sazava, întemeiată în 1032 (cultul slav s-a păstrat acolo pînă în 1097), se baza pe tradiţia hagiografică (*Vita minor* a sfîntului Procop a apărut curînd după anul 1200, *Vita maior* — în sec. al XIV-lea, iar pe baza ei, în timpul lui Carol IV, a fost creată legenda cehă în versuri despre acest sfînt) [21] şi n-a rezistat mult timp criticii ştiinţifice ; în schimb, ea spunea foarte clar că această parte este de origine ,,rusească'', fiind dăruită mănăstirii de Carol IV, iar particularităţile lingvistice o confirmă, după cum vom vedea mai jos.

Mai tîrziu, în timpul mişcării husite, cînd unii din ucenicii lui Jan Hus au încercat o apropiere de patriarhia din Constantinopol, trimiţînd o delegaţie în 1451—1452 pentru a trata o apropiere de biserica ortodoxă (ceea ce nu s-a mai întîmplat, întrucît în 1453 capitala Imperiului Bizantin cădea sub turci) [22], manuscrisul, ferecat în argint aurit şi împodobit cu pietre scumpe, ce fusese luat de husiţi din mănăstire, a fost dus, se pare, acolo ca mărturie a continuării legăturilor cu biserica răsăriteană [23]. De aici, din tezaurul patriarhiei, manuscrisul a ajuns, înainte de 1574, în mîinile cardinalului Charles de Lorraine, arhiepiscop de Reims, probabil prin intermediul copistului cretan Constantin Paleokappas, ataşat pe lîngă el [24]. Arhiepiscopul a donat manuscrisul catedralei sale în ziua de 10 aprilie 1574, cu cîteva luni înaintea morţii (Avignon, 26 dec. 1574) [25]. Informaţia că acest evangheliar, ferecat în argint aurit şi împodobit cu pietre scumpe, cristale şi ,,relicve'' (evident, false, de ex., un fragment din ,,crucea lui Isus Hristos''), provine din biblioteca mănăstirii ,,Sf. Ieronim'' (aşa se mai numea mănăstirea din Sazava) s-a transformat, în tradiţia prelaţilor de la Reims, în ştirea confuză că provine chiar din biblioteca Sfîntului Ieronim (considerat cîndva creatorul alfabetului glagolitic), ceea ce îi conferea un plus de venerabilitate. Astfel, într-un inventar din 1669, bazat pe inventare mai vechi şi cunoscut, de altfel, de puţini, ca şi manuscrisul însuşi, care se păstra în tezaurul mănăstirii, se

---

[21] *Dějiny české literatury*,I p., 54—55.

[22] Vezi A. Salač, *Constantinople et Prague en 1452*, în ,,Rozpravy československé, Akademie věd'', LXVIII, 1958, řada SV, seš. 11 ; P. P. Panaitescu, *Husitismul şi cultura slavonă în Moldova*, în ,,Romanoslavica'', X, 1964, p. 281 ; A. Dostál, *La tradition* ..., p. 180—181.

[23] Această parte a istoriei externe a manuscrisului a fost schiţată de V. Hanka în introducerea la ediţia sa, pe care însă n-am putut-o găsi la Bucureşti. Acceptată de I. I. Sreznevski, într-o recenzie publicată în 1846, de Biliarski, *op. cit.*, p. 97—103, şi de alţi cercetători, această expunere constituie o explicaţie plauzibilă, deşi nu este confirmată de documente. Vezi şi *Introducerea* lui L. Leger la *ed. cit.*, p. 6 — 14.

[24] Vezi H. Jadart, *Le dossier* ..., p. 102—108.

[25] *Ibidem.*

spunea că cuprinde „les Evangiles en langue grecque et siriacque, selon d'autres en sclavoniq, du don de mondict seigneur [Charles], cardinal de Lorraine, faict la veille de Pasques 1574 ... ledict livre provient aussy du Tresor de Constantinople et on tient venir de sainct Hiérosme" [26]. Astfel s-au perpetuat lucrurile, pînă cînd, la 22 iunie 1717, Petru cel Mare și suita lui, aflați în vizită la catedrala din Reims, se pare că au recunoscut partea chirilică [27]. Deși s-a acreditat de atunci ideea că mai mulți regi ai Franței depuseseră jurămîntul ținînd mîna pe acest evangheliar, nici un document de epocă nu confirmă clar acest lucru, după cum a arătat H. Jadart, bibliotecarul orașului Reims, citat de cîteva ori în notele precedente [28].

De atunci și, mai ales, după 1836, cînd — după frămîntările Revoluției franceze și ale epocii napoleoniene — manuscrisul, ce păruse a fi dispărut în flăcări, a fost regăsit, despuiat de podoabe, în biblioteca din Reims, a atras, ca puține altele, atenția filologilor, istoricilor și chiar a publicului mai larg din Franța, Cehia, Austria, Rusia și din alte țări, prin presupusa vechime a textului chirilic (cel glagolitic, intuit ca atare în 1726 de ambasadorul rus Kurakin și însoțitorii săi [29], fusese descifrat după 1837 de polonezul J.-L. Corvinus Jastrzębski [30] : o dată cu citirea însemnării de la sfîrșit, datată 1395, teza privind presupusa vechime a acestuia fusese definitiv abandonată). Despre acest text chirilic s-a crezut că a fost dus în Franța de Ana de Kiev, fiica cneazului rus Iaroslav cel Înțelept, căsătorită cu regele Henric I, în anul 1051. Toată această vîlvă a încetat, în parte, o dată cu studiul lui P. Biliarski și mai ales după publicarea ediției lui L. Leger și a precizărilor paleografico-lingvistice ale lui A. I. Soboleski și V. Jagić, care au fost acceptate de toată lumea savantă. „Ce manuscrit cyrillique n'aurait qu'une valeur secondaire sans les grands souvenirs auxquels il se rattache" — scria L. Leger în *Introducerea* sa (p. 16)[31]. Interesul față de acest evangheliar a scăzut brusc, fragmente din el fiind reproduse din ce în ce mai rar în manualele sau crestomațiile de texte slave vechi și slavone apărute în ultimele decenii [32], poate și pentru că textul chirilic nu este nici prea vechi și nici datat, în timp ce din Rusia veche s-au păstrat mai multe texte slavone *datate* din secolul al XI-lea și al XII-lea (*Evanghelia lui Ostromir*, din 1056—1057 ; *Sbornicul lui Sviatoslav*, primul din 1073, al doilea din 1076 ; *Mineele*, din 1095—1097 ; apoi *Evanghelia galițiană*, din 1143, citată adesea sub anul 1144 ș.a.), iar ediția lui Leger este totuși o raritate în țările slave.

---

[26] H. Jadart, *Le dossier* ..., p. 105—106 ; vezi și L. Paris, *ed. cit.*, p. 11.

[27] Nu însă cîntînd „pe glasul al optulea evanghelia de la Ioan, de au răsunat bolțile bătrînei catedrale ca după un cor întreg", cum scrie M. Cazacu (p. 70). Documentele vremii confirmă numai vizita țarului pentru scurt timp la Reims și la catedrală. În schimb, la 27 iunie 1717, vice-cancelarul lui Petru I, însoțit de alte două persoane, au citit partea chirilică, nu însă și pe cea glagolitică. Vezi H. Jadart, *op. cit.*, p. 104—105.

[28] Vezi, în special, *op. cit.*, p. 103—104, 114.

[29] *Ibidem*, p. 109—110.

[30] Vezi L. Paris, *op. cit.*, p. 12 ; Vl. Franțev, *op. cit.*, p. 127 și urm. ; L. Leger, *Nouveaux documents* ..., p. 176—177.

[31] Vezi și V. Jagić, *rec. cit.*, p. 635.

[32] Am găsit, de exemplu, reproduceri după ediția lui L. Leger în *Kirchenslavische Chrestomatie* (1910) a lui W. Vondrák și în *Slavjanskaja kirillovskaja paleografija* (1928) a lui E. F. Karski (vezi mai sus).

La noi, teza lui Hasdeu, care dezvolta pe aceea a lui Biliarski, n-a avut un ecou imediat, cel puţin după cît am putut constata; ea era reluată în ,,Tribuna" din Sibiu, an. XVI, 1899, nr. 198 din 8/20 septembrie (p. 3), cu prilejul semnalării ediţiei lui L. Leger, se pare, după ziarul francez ,,Journal des Débats" [33], şi, de aici, în ,,Universul", an. XVII, 1899, nr. 250 din 12 septembrie (p. 1). Curios lucru, o preia, de asemenea, fără vreo altă referire la sursele critice din slavistica europeană, şi filologul rus A. I. Iaţimirski, pe jumătate român de origine, un foarte harnic cercetător de manuscrise, dar uneori necritic şi cam grăbit. În atît de controversata, deşi bogata sa monografie *Grigorie Ţamblac* (St. Pb., 1904) [34], el enumeră mai multe manuscrise slavone din secolele al XII-lea—al XIV-lea, care s-ar fi scris pe teritoriul României (lucru posibil, cel puţin pentru unele); printre acestea, la nr. 8 e citat manuscrisul de la Reims: ,,Partea chirilică a *Evangheliei de la Reims* a fost scrisă, după părerea unor filologi — spune el —, de un român (alţii adaugă că originalul a fost un manuscris moldovenesc)" şi trimite la Hasdeu, la ,,Tribuna" şi la ,,Universul" [35].

Mult mai tîrziu [36], în 1956, prin intermediul lui Iaţimirski, prof. D. P. Bogdan citează, printre presupusele manuscrise slavo-române, şi *Evangheliarul de la Reims*, a cărui parte chirilică, ,,după părerea unor filologi, este scrisă de un valah" [37]. Ulterior, C. Bărbulescu, sub semnătura *Lector*, reamintea în notiţa *Hasdeu şi studiile de cultură veche românească* [38], publicată cu prilejul împlinirii a 125 de ani de la naşterea marelui savant, teza acestuia privitoare la ,,românismele" *Evangheliei de la Reims*. În sfîrşit, ultimul autor român care reia această idee este, după cum am văzut, Matei Cazacu. Ni se pare, în schimb, semnificativ faptul că regretatul prof. P. P. Panaitescu, în comunicarea sa *Rolul lui Bogdan Petriceicu Hasdeu în slavistica românească*, menţiona cu rezerve teza din *Limba slavică la români*: ,,. . . Studiul cuprinde analiza amănunţită a unor texte vechi slave, pe care *autorul le socoate alcătuite pe teritoriul ţării noastre* (subl. n.) şi cuprinzînd influenţe ale limbii române (textul de la Reims şi altele)" [39].

Întrucît însă Hasdeu, bazîndu-se pe studiul lui Biliarski, a adus o serie de argumente — rezumate de M. Cazacu — că partea chirilică

---

[33] ,,Tribuna" scrie: ,,Les Débats". N-am putut găsi în ziarul menţionat un articol despre ediţia lui Leger, în anul 1899, înainte de 20 septembrie.

[34] Vezi critica ei la E. Turdeanu, *Grégoire Camblak: faux arguments d'une biographie*, în ,,Revue des études slaves", XXII, 1946, p. 46—81.

[35] *Grigorij Camblak*, St. Pb., 1904, p. 337—338. (Trimiterea la ,,Tribuna" e vagă: august 1899; de fapt, după cum am văzut, este nr. 198 din 8/20 sept. 1899.)

[36] La Ilie Bărbulescu, ce relua adesea unele teze ale lui Hasdeu, n-am găsit menţionată această teză. Cf. *Curentele literare la români în perioada slavonismului cultural*, Bucureşti, 1928, p. 11, 215.

[37] *Din paleografia slavo-română*, în D.I.R. *Introducere*, vol. I, Bucureşti, 1956, p. 110. Ideea este reluată, cu referire la B. P. Hasdeu, în articolul *L'oeuvre de Constantin-Cyrille et de son frère Méthode en Roumanie*, în *Kyrillou kai Methodiou* . . ., II, p. 202, şi, acum în urmă, în cursul litografiat, *Compendiu al paleografiei romăno-slave*, vol. I, Bucureşti, 1969, p. 33. Fără să intrăm în discutarea acestei liste, credem că este cazul să se renunţe la enumerarea printre manuscrisele slavo-române a *Codicelui de la Suprasl* şi a *Evangheliarului lui Sava*, texte slave vechi (bulgare răsăritene) din sec. al XI-lea (vezi *ibidem*, p. 32).

[38] În ,,Glasul Bisericii", XXIII, 1964, nr. 7—8, p. 747—748.

[39] ,,Romanoslavica", VI, 1962, p. 242.

a acestui manuscris trădează o serie de „românisme", le vom lua pe toate în discuţie, demonstrînd că ele sînt fapte astăzi îndeobşte recunoscute drept particularităţi mediobulgare, întîlnite în textele slavone (în cazul de faţă, în unul copiat în Rusia veche de sud-vest) :

1) În exemplele *pam[ętь] st̃ma bezmьzdnik(o)ma Kuzьmy i Dьmьęna* (Biliarski, *op. cit.*, p. 202, orig. p. 1, col. α) şi *pam[ętь] st̃ma oc̃ema Afanasię i Kυrila* (Biliarski, 202, orig. 26 α), confuzia dativului cu genitivul —spune Hasdeu — „este proprie graiului român, în care ambele se finesc egalmente prin *-lui* sau prin *-ei* (...). La slavi genitivul şi dativul nu se confundă niciodată, avînd neşte desininţe cu totul diferite" (Hasdeu, p. 270 ; Cazacu, 71). Or, încă în textele slave vechi dativul începe să concureze genitivul în funcţie de atribut : *dělatele nepravьdě, chramь molitvě* etc. [40], căpătînd o largă răspîndire în mediobulgară : *na dñь prazdniku st̃mu Dimitriju* [41] ; în plus, amestecul cazurilor, generalizat ulterior în mediobulgară, a început tocmai cu „veriga mai slabă" — formele dualului [42].

Hasdeu adaugă că, în ceea ce priveşte dualul, „este lucrul şi mai firesc că românul, scriind slavoneşte, nu-l putea înţelege ..." : or, odată stabilite cele de mai sus, cele două forme de dual citate sînt „corecte" sau, în tot cazul, explicabile pe teren slav.

2) Exemplele *st̃chь ãnglь Michailu i Gavrilu* (Biliarski, 202, orig. 2α), *st̃chь 3. otrokь Ananię, Azarię, Misailu i Danilu* (orig. 5α) reprezintă aceleaşi cazuri de întrebuinţare a dativului *(Michailu, Gavrilu, Misailu, Danilu)* în loc de genitiv : formele citate între paranteze sînt la *dativ*, şi nicidecum la nominativul „curat româneşte" (Hasdeu, 270 ; Cazacu, 71). Cît priveşte formele *Istratię, Ananię, Azarię*, ele nu reprezintă „o galimatie inexplicabilă" sau forme de nominativ românesc *(Istratie, Ananie, Azarie)*, ci genitive slave corecte, cu înlocuirea literei *ja* prin *ę*, întîlnită adesea în slavona ruso-ucraineană [43].

3) Reproducînd afirmaţia lui Biliarski (p. 232) că în text apare *lu*, *nu* acolo unde regula cere *lju*, *nju*, fonetism atribuit de lingvistul rus cu probabilitate limbii sîrbocroate, Hasdeu afirmă categoric (p. 271) : „Iarăşi un pur românism, ba încă anume din Moldova sau din Ţara Românească, iar nu de peste Carpaţi sau de peste Dunăre". Acesta este însă un fenomen general în mediobulgară, de durificare a consoanelor moi, început—pentru unele din ele — încă în slava veche (bulgara veche) [44]. Exemplele în mediobulgară abundă [45] ; vom cita aici doar cîteva care prezintă *l'* > *l* : *vъzlubeni, ludei, učitelu, volǫ, zemla* etc. [46] ; tocmai astfel de exemple, nereproduse însă de Hasdeu, citează şi Biliarski : *ludьe, vъzlubenyi* etc. Aşadar, concluzia lui Hasdeu că „scriitorul porţiunii cirilice a evangheliarului de la Reims, născut în România dunăreană, nu putea admite nici măcar într-un text slavic sonurile nelocale *lju*, *nju*, preferînd a le preface în *lu* şi *nu*" cade de la sine.

---

[40] A. Vaillant, *Manuel du vieux slave*, tom I, Paris, 1948, p. 180 (vezi şi alte exemple).
[41] K. Mircev, *Istoričeska gramatika na bălgarskija ezik*, ed. 2, Sofia, 1963, p. 245.
[42] *Ibidem*, p. 175—176.
[43] „Ç in russischer Weise (după maniera rusă) für *ja*" — spune V. Jagič, în *rec. cit.*, p. 635 ; vezi şi Ilie Bărbulescu, *Fonetica alfabetului cirilic* ..., Bucureşti, 1904, p. 165.
[44] Vaillant, *Manuel* ..., p. 60—62.
[45] Mircev, *Istoričeska gramatika*, p. 133—136.
[46] *Ibidem*, p. 135.

4) În sfîrşit, Hasdeu citează „unele contracţiuni neobicinuite în limbele slavice", ca, de exemplu : *aštedinogo* în loc de *ašte edinogo*, *ničimъnъši* în loc de *ničimъ mъnъši*, similare formelor româneşti *prin* din *pre-in*, *n-am* din *nu am* (p. 271—272 ; Cazacu, 71). Exemplele citate din textul slavon sînt simple fapte de haplografie, cum le şi interpretează Biliarski (p. 228), întîlnite nu o dată în textele slave vechi şi slavone copiate : *lice-go* (Cod. Zographensis, sec. XI), *lic-ego* (Savina Kniga, sec. XI), *reče-mu* (Cod. Marianus, sec. XI) [47] ; ele n-au nici o analogie cu fenomenul românesc citat, care este de natură fonetică.

Fără îndoială, n-ar fi fost cazul să acordăm atîta atenţie combaterii argumentelor lui Hasdeu, care izvorau din insuficienta cunoaştere, pe atunci, a istoriei limbii bulgare, în special a morfologiei în epoca mediobulgară. În fond, primele lucrări sistematice consacrate istoriei acestei limbi, datorate lui A. Kalina şi P. A. Lavrov au apărut în 1891 şi 1893, aşadar mult timp în urma publicării celei de-a doua variante a studiului lui Hasdeu [48]. Cu toate acestea, operaţia s-a dovedit necesară, întrucît argumentele lui au fost reluate fără o analiză temeinică pînă în vremea din urmă. Mai curios este însă faptul că se citează astăzi din Hasdeu chiar pasaje la care el renunţase în 1879, ceea ce ni se pare cu totul nepotrivit [49].

Evident, este posibil să se fi păstrat manuscrise slavone copiate pe teritoriul ţării noastre în secolele XII—XIV, şi unele dintre ele au fost semnalate mai ales la Biblioteca Academiei, începînd însă cu sec. al XIII-lea [50]. Teoretic vorbind, era posibil ca şi acesta să fi fost copiat în Moldova, dar argumentele care s-au adus nu rezistă criticii.

Este interesant de observat însă că Biliarski — care, surprins de amestecul aparent haotic de trăsături ortografice ruse, mediobulgare şi sîrbe şi de unele „greşeli", atribuise manuscrisul unui copist român, insuficient cunoscător al slavonei, din prima jumătate a sec. al XIV-lea (vezi, în special, § 40, p. 250—260, şi concluzia finală, § 42, p. 283) — a avut el însuşi prilejul să retracteze ce-a spus, în paginile propriei sale lucrări, publicată după premierea ei, în urma referatului marelui slavist

[47] Vaillant, *Manuel* ..., p. 56.

[48] A. Kalina, *Studija nad historyją języka bulgarskiego*, Cracovia, 1891 ; P. A. Lavrov, *Obzor zvukovych i formal'nych osobennostej bolgarskogo jazyka*, Moscova, 1893.

[49] Iată pasajul pe care-l citează M. Cazacu (p. 71, 99) din „Traian" (I, 1869, nr. 69, p. 280) şi pe care nu-l regăsim în *Cuvente den bătrîni* : „Manuscriptele slavice din România trebuie să fi avut, în genere, o mare căutare în toate provinciele de pe-nprejur. În adevăr, fragmentul în cestiune (partea chirilică — *M.C.*), d-abia ieşit din pana scriitorului muntean, se grăbi a face o lungă călătorie în Dalmaţia, unde fu legat la un loc cu un alt fragment evanghelic, scris tot slavoneşte, însă cu litere glagolitice, absolutamente necunoscute românilor. Peste un scurt interval, un cavaler de industrie îl mistifică într-o operă a sfîntului Procopiu de Sazawa şi-l trece, dempreună cu porţiunea cea glagolitică, în mînele împăratului Carol IV. Acesta îl dăruieşte în bună credinţă, ca un tezaur naţional, monastirii Emaus din Praga, de unde după anul 1390, de cînd datează patriotica inscripţiune a necunoscutului călugăr boem, el nimereşte, nu se ştie cum, în Francia. Aci, în fine, păstrîndu-se cu religiozitate în catedrala de la Reims, două dinastii regale succesive, Valesii (Valois — *M.C.*) şi Bourbonii, jură la încoronarea lor pe o copie muntenească de pe un exemplar moldovenesc. Apoi nu este oare un romanţ întreg?"

[50] Vezi P. P. Panaitescu, *Manuscrisele slave din Biblioteca Academiei R.P.R.*, vol. I, Bucureşti, 1959 ; G. Mihăilă, *Slavjano-rumynskie teksty* ..., în „Romanoslavica", XII, 1965, p. 26—27.

A. H. Vostokov. Încheindu-și analiza, el reproduce în § 41 acest scurt referat, în care — subliniind meritele deosebite ale cercetării — Vostokov atrăgea, în treacăt, atenția asupra faptului că scrisul e mai degrabă din sec. al XII-lea, deși „ortografia" pare a fi din sec. al XIV-lea (p. 261) și — ceea ce era de-a dreptul nou pentru tînărul filolog (Biliarski avea pe atunci 31 de ani) — semnala că unele „greșeli" aparțin nu manuscrisului, ci editorului Silvestre. Îndemnat de el să continue confruntarea ediției cu copia-manuscris a caligrafului francez, trimisă anterior în Rusia și aflătoare la Biblioteca Publică din Petersburg, în genere, mai corectă (deși nu lipsită nici ea de greșeli), Biliarski a constatat că argumentele sale își pierd temeiul : „Dar, în acest caz — spune el —, explicația noastră își pierde una din dovezile principale ale legăturii dintre Evanghelia de la Reims și scrierea valahă. Căci, chiar dacă s-ar găsi în original forma contaminată (a literei ius mare, în locul iusului mic — *n.n.*) în cele patru exemple [51], n-am putea din această cauză, să considerăm *Evanghelia de la Reims* drept o copie românească, atît din cauza numărului mic al acestor exemple, cît și pentru că acest ius se află aici în loc de *ju* și *ja*, nu în loc de *e*, cum am fi așteptat, în primul rînd, după ortografia bulgaro-valahă ; de asemenea, și pentru că celelalte particularități, care prin caracterul lor contradictoriu ne-au obligat să recurgem la scrierea românească, s-au dovedit după compararea copiilor tot așa de inexistente în original..." (urmează exemple ; p. 263).

„Prin urmare — continuă Biliarski —, după îndreptarea greșelilor ediției, fizionomia manuscrisului se modifică sensibil : ea se eliberează de acele contradicții flagrante care au îngreunat explicarea faptelor. Dar în acest caz, ce se va întîmpla cu explicația mea din paragraful precedent?..." (p. 264).

Totuși, el și-a publicat lucrarea așa, atît pentru că celelalte concluzii și, mai ales, infirmarea tezelor lui Hanka rămîneau în picioare, cît și pentru că metoda lui filologică corectă permisese să se constate deficiențele edițiilor lui Silvestre și Hanka (asupra uneia atrăsese el însuși atenția la p. 92), căci nimeni nu-și putuse închipui că „cele două ediții excelente ale manuscrisului, analizate atît de amănunțit, duc în mod inevitabil la încercări zadarnice, dacă nu de-a dreptul la concluzii false !" (p. 267) [52].

Cît privește trăsăturile reale ale grafiei textului — în parte indicate chiar de Biliarski — și concluziile ce se degajă din analiza lor, cităm, în încheiere, părerea autorizată a lui V. Jagić : „Eu aș fi integrat partea chirilică cu și mai mare siguranță, decît se face în *Introducere* (a lui Leger — *n.n.*), în a doua jumătate a sec. al XII-lea [53]. Acest text este în mod evident o copie rusă sud-vestică după un original bulgar (cu sîrbisme), în care nu există ъ, *y* (ы), nici *ja* și nici măcar *ju* (am găsit *ju* numai o dată pe f. 8[a] : *pustiti ju* ; alte ori pentru acesta găsim ǫ), ę e folosit, după maniera rusă, pentru *ja*, dar uneori și pentru *e*, ca în redacția sîrbă (de ex., 10[b]

---

[51] În alte cazuri, el constatase că apare numai în ediție, nu și în copia-manuscris.

[52] Se pare că acest paragraf n-a mai atras atenția lui Hasdeu, căci n-are nici o subliniere.

[53] În *Entstehungsgeschichte*[2] ..., p. 106, Jagić adaugă „(sau de la începutul sec. al XIII-lea)". Vezi L. Leger, *ed. cit.*, p. 15—16 (cu trimiterea la studiul lui A.I. Sobolevski, *Kirillovskaja čast' Rejmskogo evangelija*, în „Russkij Filologičeskij Vestnik", 1887, nr. 3. p. 143—150).

dnię, pentru *dьnije*, 22[b] *o(t) Nazaręfa*, 23[a] *krьstitęlę* pentru *krьstitelę*); tot aşa, potrivit redacţiei sîrbe, se întîlneşte din cînd în cînd *e* pentru *ę* (de ex., 5[a], 19[a] *svoe* pentru *svoę*, 7[b] *o(t) nee*, 27[a] *s onoe strany*, 32[a] *je* pentru *ę*). Neglijenţa mare a copistului (noi credem că şi încercarea de a „rusifica" ortografia, ceea ce nu i-a reuşit pe deplin — *n.n.*), care a fost subliniată şi de prof. Leger şi care se relevă şi în foarte numeroasele omisiuni de litere şi chiar de silabe, este cu atît mai frapantă, cu cît scrisul este, de altfel, foarte îngrijit" [54].

Tocmai pornind de la acest caracter arhaic, îngrijit, al scrisului (observat încă de Vostokov, care pe baza lui era înclinat să atribuie manuscrisul secolului al XII-lea, şi nu celui de-al XIV-lea, cum afirmase Biliarski) şi al ornamentelor, E. F. Karski datează acest text chiar în secolul al XI-lea [55] (ceea ce nu e posibil, din cauza trăsăturilor ortografice mediobulgare şi mediosîrbe ce străbat din copie), deşi îl compară de mai multe ori, de fapt, cu manuscrise din sec. al XII-lea [56]. Oricum, concluziile sale completează pe acelea ale lui V. Jagić, în sensul că în nici un caz manuscrisul nu este din sec. al XIV-lea, cum afirmase Biliarski şi acceptase Hasdeu [57].

Concluzia pe care o tragem în urma acestei prezentări a istoriei — mai degrabă externe, decît interne — a „celebrului" manuscris de la Reims este una de metodă. Nu putem face să progreseze cunoştinţele noastre repetînd afirmaţiile făcute, chiar şi de Hasdeu, acum mai bine de o sută de ani : ele trebuie confruntate mereu cu datele ştiinţei actuale, cu progresele obţinute în cadrul disciplinei noastre pe plan internaţional.

---

[54] *Rec. cit.* la ediţia lui L. Leger, p. 635 ; la p. 636 a recenziei se menţionează o serie de greşeli flagrante ale ediţiei lui Silvestre, care o fac inutilizabilă. Acceptînd integral concluziile lui V. Jagić, W. Vondrák (*Aksl. Chrest.*, p. 117—118, 153) adaugă trăsăturilor ruseşti (ruso-ucrainene) şi *ž* în loc de *žd* (Luca VI.18 : *stražǫščiichь* ; Matei I.18 : *rožьstvo* ş.a.).

[55] *Op. cit.*, p. 147.

[56] *Ibidem*, p. 132, 143.

[57] Eram hotărîţi să nu mai insistăm asupra caracterelor paleografice ale manuscrisului chirilic în discuţie, cînd a apărut nr. 4 (37), aprilie 1970, al „Magazinului istoric", în care sub titlul *Evangheliarul de la Reims scris de un român*? (p. 76), M. Cazacu publică fotografiile a patru pagini din manuscris, dintre care numai una chirilică (f. 16 b), spunînd că „analiza fotografiilor confirmă concluziile articolului". Dar, atît această fotografie, cît şi toate cele 32 de pagini, pe care le-am văzut în reproducerea „acuarelată" a lui L. Leger nu ne dau temeiuri să atribuim manuscrisul şcolii moldovene de copişti din sec. al XIV-lea. Iată, de altfel, ce spune Karski despre acest manuscris, bazîndu-se pe ediţia lui L. Leger, „foarte exactă" („În exemplarele mai scumpe, iniţialele, vinietele şi miniaturile sînt colorate de mînă", p. 82) : „... În *Evanghelia de la Reims* se întrebuinţează vopseaua *albastră*, ca şi în *Pandectele* lui Antioh din sec. XI—XII, copie rusească a mănăstirii Învierii din Noul Ierusalim (Voskresenskij Novoierusalimskij monastyr') ... Uneori se mai întrebuinţa un lichid verde pal sau *gălbui*, probabil sucul unor plante, cu care se completau titlurile nescrise cu chinovar, ca de ex., în *Mineiul din 1096* (cf. ed. lui Jagić, XXI). În partea chirilică a *Evangheliei de la Reims* sînt scrise cu o culoare gălbuie, avînd o nuanţă verzuie, rînduri întregi de scris mărunt la p. 1, 2, 3, 4 etc." (p. 132). Şi mai departe : „În ornamentul slavo-rus al vinietelor şi iniţialelor pot fi menţionate mai multe stiluri : 1) stilul *geometric*, cel mai vechi, bizantin. Acesta se observă în cele mai vechi manuscrise greceşti, slave sudice şi ruse. Acest stil bizantin, de caracter arhitectural se distinge prin corectitudinea geometrică a liniilor şi naturaleţea imaginilor, animalelor şi oamenilor ..." (p. 143). „Un ornament strict bizantin, de altfel, destul de sărac, se poate vedea în partea chirilică a Evangheliei de la Reims din sec. XI" (p. 147 ; am văzut însă că Jagić o datează din sec. al XII-lea sau chiar de la începutul sec. al XIII-lea). „Acest stil s-a transformat treptat în 2) stilul *teratologic* sau *fantastic* ; epoca dominaţiei lui este de la mijlocul sec. al XIII-lea pînă într-al XV-lea" (p. 148).

Trebuie să ne întoarcem mereu la studiul izvoarelor, al textelor în discuție, să le supunem propriei noastre cercetări. E necesar, în același timp, ca în cercetarea științifică să ne ghidăm de acel „ésprit de finesse", care, printre altele : 1) ne ajută ca, din cîmpul ipotezelor formulate asupra unei probleme, să desprindem pe cea mai plauzibilă ; 2) ne dă puterea să găsim momentul oportun cînd trebuie să renunțăm la o idee ce s-a dovedit falsă [58].

Iunie 1970

Institutul de limbi și literaturi străine,
București, Str. Pitar Moș 7—13

[58] Vezi Teodor Dima, *Investigația științifică și bunul simț*, în „Cronica", nr. 11 din 14 martie 1970, p. 1.

ELEMENTE LEXICALE DE ORIGINE ITALIANĂ ÎN LIMBA DOCUMENTELOR SLAVO-ROMÂNE (sec. XIV—XVI)

DE

LUCIA DJAMO-DIACONIȚĂ

Lexicul slavonei românești — limba de cancelarie a statelor noastre feudale — se caracterizează printr-o mare bogăție și varietate de forme. Printre numeroasele influențe lexicale care i-au imprimat o fizionomie specifică trebuie menționate și elementele de origine italiană. Acestea — puțin numeroase — se prezintă ca o reflectare a relațiilor comerciale ale țărilor române cu italienii.

Spre sfîrșitul secolului al XIII-lea și în prima jumătate a secolului al XIV-lea activitatea negustorilor italieni — genovezi și venețieni — cunoaște o dezvoltare remarcabilă la gurile Dunării [1].

În acest fel, în mod firesc, s-a exercitat și o influență asupra lexicului slavonei românești.

Se știe că, în mod obișnuit, moneda de circulație a oglindit principala direcție a relațiilor comerciale ale unei țări ; acest fapt apare în mod evident și în lexicul documentelor slavo-române, în care una dintre primele monede menționate este *ducatul* ; cuvîntul apare atît în documentele din Țara Românească, cît și în cele din Moldova.

1. дȣкато, дȣкатъ „ducat" < ital. *ducato* [2]. Termenul apare începînd cu cel mai vechi dintre privilegiile comerciale acordate brașovenilor de către voievodul Mircea cel Bătrîn, din care exemplificăm : ѡт

[1] Vezi N. Iorga, *Istoria comerțului românesc*, București, 1925, p. 117 și urm. N. Iorga, *Studii istorice asupra Chiliei și Cetății Albe*, București, 1899, p. 52 și urm. P. P. Panaitescu, *Comunele medievale în Principatele Române*, în *Interpretări românești*, București, 1947, p. 196.

[2] Vezi și Antonius Bartal, *Glossarium mediae et infimae Latinitatis Regni Hungariae*, Lipscae (Leipzig), 1901, p. 231 ; vezi și C. du Fresne Du Cange, *Glossarium mediae et infimae latinitatis*, tom. III, Niort, 1884, p. 200.

ВОЗНАНИЦѪ МЕД .ВІ҃. ДȣКАТИ, ѠТ ВИНО ВОЗНАНИЦѪ .Ѕ҃. ДȣКАТИ „de la un butoi de mied 12 ducați, de la un butoi de vin 6 ducați" (1413, aug. 6, I. Bogdan, *Relațiile*, p. 3). Alte exemple ulterioare din Țara Românească: И МАЖА ВОСѪК .ВІ҃. ДȣКАТИ И ѠТ ГОВѦДА .Г҃. ДȣКАТЫ И ѠТ ѠВНА .А҃. ДȣКАТО И ѠТ СВИНѦ .В҃: ДȣКАТѢ; МѢХ СИРЕНЇЕ .А҃. ДȣКАТО „și maja de ceară 12 ducați și de vită 3 ducați și de berbec 1 ducat și de porc 2 ducați; burduful de brînză 1 ducat" (Dan al II-lea, < 1422 după oct. 23 >, *Documenta*, p. 100); ИМЪ ѠРИСОВА ГОСПОДСТВО МИ ІАКО ДА СȣТ ВОЛНИ ТРЪГОВАТ СЪ ВЕТХЕМИ ДȣКАТАМИ „le-a îngăduit domnia-mea ca să fie volnici să facă negoț cu ducații cei vechi" (Vlad Dracul, 1431—1433, I. Bogdan, *Relațiile*, p. 64); ДОКАТИ „ducații" (Radu cel Mare, 1496, I. Bogdan, *Relațiile*, p. 212).

În subtipul moldovean, într-un document emis de cancelaria voievodului Alexandru cel Bun se scrie: НА КАЖДЫИ ГОД ШЕСТ СОТ ЗОЛОТЫХ ДȣКАТОВ „pe fiecare an șase sute de ducați de aur" (1421, dec. 13, M. Costăchescu, *Documente*, p. 142) [3]. În această perioadă, în documente găsim formele ДȣКАТЪ (plur. ДȣКАТИ) și ДȣКАТО; ulterior, s-a impus forma ДȣКАТ, identică cu termenul *ducat* intrat în limba română [4].

Uneori, în documentele moldovenești, apare termenul ДȣКАТ însoțit de atributul ȣГРЪСКИ „unguresc". Astfel, într-un document de danie emis de cancelaria voievodului Ștefan cel Mare găsim: И ѠБЕЩАХМО СѦ НА СВАКЇИ ГОД ДА ДАВІМО И ПОСИЛАМО ПО СТО ДȣКАТ ȣГРЪСКИХ „și am făgăduit să dăm și să trimitem pe fiecare an cîte 100 de ducați unguresti" (1466, mai 10, I. Bogdan, *Documente*, p. 99).

Larga circulație a acestui cuvînt reiese și din faptul că — asemenea gr. pl. ἄσπρα „bani" din ἄσπρον „aspru" — ДȣКАТЪ și-a extins sfera semantică, ajungînd să însemne „bani" în general [5]. În acest sens, sînt elocvente următoarele exemple, extrase din documente emise de cancelaria Țării Românești: ИМ СЕ Сȣ ȣЗЕЛИ .ЅІ҃. ФЛОРИНИ ȣ СѪТЧЕЛЕ ѠТ ІѦНКЪȣ ХȣСАР; ПОНЕЖЕ ЕСТ ПРЕЛ ІѦНКЪȣ ȣ ПАРКАЛАБИ БРАНȣ КАКО Мȣ Сȣ СЕ ȣЗЕЛИ ȣ ГЕРГИЦИ .Н҃. ФЛОРИНИ. ТАКО ЕСТ ДРЪЖАЛ ПȣТ ЛЮДЕМ ГОСПОДСТВА МИ ТА ИМ ЕСТ ȣЗЕЛ ТИЗИ ДȣКАТИ „li s-au luat 16 florini în Sătcele de către Iancău husarul; fiindcă a pîrît Iancău la pîrcălabii din Bran că i s-au luat în Gherghița 50 de florini, a ținut astfel calea oamenilor domniei-mele și le-au luat acești bani" [6] (Vlad Călugărul, 1482—1496, I. Bogdan, *Relațiile*, p. 199); ДА ЗНАЕ ВАШЕ ГОСПОДСТВО ЕРЕ Сȣ СВИ ДȣКАТИ ГОСПОДСТВА МИ „să știe domnia-voastră, că sînt toți banii domniei-mele" (Vlad Călugărul, 1482—1496, I. Bogdan, *Relațiile*, p. 204); ТАКО ДАВАТЕ ГОСПОДСТВА (sic) ВИ МАКАР .Р҃. ФЛОРИН... А МИ ЧЮМȣ ПОСЛАТЕ ДОКАТИ ГОСПОДСТВО ВИ „puteți da domnia-voastră chiar 100 de florini... iar noi vom trimite banii [7] domniei-voastre" (Radu cel Mare, 1496, I. Bogdan, *Relațiile*, p. 212).

---

[3] În varianta latină a documentului, care este tot un original scris pe pergament, cu pecetea voievodului și a boierilor, scrie: „et adhec singulis annis demus sexcenta *ducatos aureos*" (*ibidem*, p. 145).

[4] Vezi și DA mss. în care termenul din limba română este considerat ca provenit din ital. *ducato* și pus în legătură cu slav *dukatъ*.

[5] Vezi și I. Bogdan, *Relațiile*, p. 384; N. Iorga, *Negoțul și meșteșugurile în trecutul românesc*, București, 1906, p. 212.

[6] Vezi și I. Bogdan, *Relațiile*, p. 199, nota 2.

[7] *Ibidem*, p. 213, nota 3.

Menționăm că, în Moldova, ducații — moneda preferată în tranzacțiile comerciale — au circulat și sub denumirea de „zloți tătărești". Folosirea acestei denumiri se explică astfel : relațiile comerciale ale Țărilor Române cu genovezii și venețienii s-au dezvoltat în mod special la gurile Dunării — teritoriu care o anumită perioadă a fost supus autorității „Hoardei de Aur" — și, datorită faptului că ducații și florinii au fost puși în circulație în statele noastre feudale și de către tătari, au fost numiți și „zloți tătărești"[8].

Astfel, într-un document de întărire emis în anul 1446 găsim : ємоу продали тоє село и монастиръ... за .р͠л. злат тотарскыѵ „i-au vîndut satul și mănăstirea... pentru 130 zloți tătărești" (mart. 5, M. Costăchescu, *Documente*, II, p. 247).

Tot în Moldova, aceeași monedă este numită „rublă de argint frîncesc". Astfel, într-o scrisoare a voievodului Petru Mușat adresată regelui Poloniei, Vladislav, ducații sînt numiți рȣбли фрѧжского серебрѧ „ruble de argint frîncesc" (1388, febr. 10, M. Costăchescu, *Documente*, II, p. 603), denumire care apare și în scrisoarea regelui Vladislav către voievodul Petru : рȣбли фрѧжского серебрѧ (1388, ian. 27, M. Costăchescu, *Documente*, II, p. 603).

Trebuie precizat că în perioada respectivă și chiar mai tîrziu adjectivul *frînc* și *frîncesc* însemna *italian*, precum explică cronicarul Miron Costin în *Letopisețul Țării Moldovei de la Aron vodă încoace* : „Gașpar-vodă era omu de neamul său *italianu, cum dzicemu la noi în țară, frîncu*"[9].

În ceea ce privește etimologia, se poate afirma că forma дȣкато indică, în mod ferm, originea italiană. Considerăm că și дȣкат indică aceeași origine și ne bazăm pe următoarele argumente :

a) Printre monedele străine care s-au bucurat de o largă circulație în Țările Române, ca, de altfel, în întreaga Peninsulă Balcanică, în feudalismul timpuriu, sînt ducații de aur venețieni[10]. Prezența acestor monede la noi se explică prin dezvoltarea pe care au luat-o coloniile genoveze de la gurile Dunării și de pe litoralul Mării Negre la sfîrșitul secolului al XIII-lea[11].

b) Preponderența economică și politică a Veneției în Peninsula Balcanică și în Levant a avut o puternică influență asupra sistemelor monetare locale. Astfel, o monedă bizantină bătută după modelul matapanului venețian a circulat sub numele de δουκατον[12].

c) Începînd cu cea mai veche emisiune de monede din Țara Românească, din timpul domniei voievodului Vladislav I, o perioadă destul

---

[8] Vezi *Istoria României*, II, București, 1962, p. 238 ; Costin C. Kirițescu, *Sistemul bănesc al leului și precursorii lui*, I, București, 1967 p. 67.

[9] Miron Costin, *Opere*, București, 1958, p. 66.

[10] Costin C. Kirițescu, *op. cit.*, p. 87 ; Octavian Iliescu, *Însemnări privitoare la descoperiri monetare*, în *Studii și cercetări de numismatică*, I, București, 1957, p. 463.

[11] Vezi Barbu T. Cîmpina, *Despre rolul genovezilor la gurile Dunării*, în „Studii", 1953, 1, p. 191—236 ; 3, p. 79—119.

[12] Costin C. Kirițescu, *op. cit.*, p. 82 ; V. Laurent, *Le basilicon. Nouveau nom de monnaie sous Andronic II Paléologue*, în „Bizantinische Zeitschrift", 45, 1952, p. 50—58.

de lungă, moneda cu cea mai mare pondere este denumită *ducat* [13]. Deoarece la noi, în condițiile relațiilor economice cu genovezii și venețienii, se cunoșteau monedele venețiene, ni se pare mai firesc să presupunem că termenul s-a introdus împreună cu moneda și că дȣкат reprezintă forma dialectală venețiană.

Deci moneda venețiană și denumirea ei erau cunoscute la noi încă înainte de a se bate primii ducați ungurești. Pentru perioada posterioară, cînd au început să circule la noi și ducații ungurești — precum reiese din atestările arheologice și din documente —, poate fi vorba și de o etimologie multiplă.

2. Ѕкала „scală, schelă, taxă vamală la descărcarea produselor" < ital. *scala*. Termenul apare în subtipul muntean al slavonei românești într-un privilegiu vamal acordat brașovenilor de către voievodul Vlad Țepeș în care, după confirmarea vechilor privilegii vamale, li se face cunoscut că s-a desființat „scala" : ѡт съга напрѣд скала щѡ ест бнлд да не бѫдет ни оу едном мѣстѣ по земли господства ми, нȣ да ест слободен въсѣки чловѣкъ и волен тръговати и кȣповати и продавати без скалȣ „de acuma înainte scala, care a fost, să nu mai fie nici într-un loc în țara domniei-mele, ci să fie slobod și volnic orice om să tîrguiască, să cumpere și să vîndă fără scală" (1476, oct. 7, I. Bogdan, *Relațiile*, p. 96).

I. Bogdan pune termenul în legătură cu grec. σκάλα „Landungsplatz", ital. *scala* și lat. *scalagium* [14], dar, ținînd seama de relațiile comerciale cu italienii, ni se pare mai plauzibilă originea italiană a termenului. Firește că în slavona noastră nu poate fi exclusă nici pătrunderea din limba greacă, în care termenul continua a fi un italienism.

Scală a intrat și în limba română, în care se păstrează ca formă învechită alături de *schelă* [15]. Astfel, cu sens de „port, chei", cuvîntul se întîlnește în *Pravila lui Matei Basarab* [16], precum și la cronicarul Miron Costin (1633—1691), din care cităm: „și le-au dat turcii și dentr-altă parte o *scală* foarte mare" sau „și le-au dat zălog Crîmul și această parte de loc, unghiul Mării Negre, cu *scălile* lui" [17]. Înregistrînd cuvîntul românesc *scală* = *schelă* „Hafenplatz", Tiktin îl consideră „levantin = ital. *scala*" [18].

Credem că скала din slavona românească reprezintă influența limbii italiene exercitată direct în condițiile unui comerț intens cu italienii.

Termenul скала este atestat și în textele vechi rusești și este considerat ca un element lexical de origine greacă [19].

3. Сом „som" < ital. *sommo*. Termenul apare de mai multe ori în documentele moldovenești, pentru a indica greutatea sau valoarea argintului din care erau lucrate unele obiecte de argint necesare cultului.

---

[13] Amănunte în legătură cu dimensiunile și greutatea acestor monede se găsesc la Costin C. Kirițescu, *op. cit.*, p. 83; vezi și Const. Moisil, *Studii și cercetări numismatice. Contribuții la istoria monetăriei vechi românești*, București, 1915, extras din „Buletinul Societății numismatice române", p. 11.

[14] I. Bogdan, *Relațiile*, p. 392; vezi și Du Cange, tom VII, p. 328.

[15] Vezi DA mss.

[16] Apud Tiktin DRG, III, p. 1374.

[17] Miron Costin, *Opere*, București, 1958, p. 119 și 266.

[18] Tiktin, DRG, III, p. 1374.

[19] Vezi I. I. Sreznevski, *Материалы для словаря древнерусского языка*, tom III, Moscova, 1958, col. 363.

Această greutate, folosită la Caffa şi la Tana la cîntăritul argintului, corespundea, după afirmaţia lui Pegolotti, cu 8 ½ uncii genoveze [20].

Aşa cum precizează I. Bogdan, în secolele XIV şi XV, în Crimeea, la Caffa şi la Tana, *sommo* era baza sistemului monetar, dar în subtipul moldovean al slavonei româneşti termenul îşi restrînge sfera lexicală, desemnînd greutatea argintului din care era lucrat obiectul [21]. Astfel, marele vistiernic Iuga, între altele, dăruieşte mănăstirii Putna : .а҃. кѹвωт сребрънихъ и позлащенихъ ωт .аі҃ : сωми „un chivot de argint aurit de 13 somi" (1476, ian. 25, I. Bogdan, *Documente*, p. 211). Acelaşi vistiernic, printr-un alt document, dăruieşte mănăstirii Putna : .а҃. кадєлницоу ωт .ві҃. соми сребра и кѹвωт ωт .г҃. соми позлащени „o cădelniţă de 12 somi de argint şi un chivot de 3 somi auriţi" (1476, iun. 1, I. Bogdan, *Documente*, p. 215). Într-un alt document, din anul 1518, scrie : єдин свѣшник ωт шести на десѣт соми сребра и єднѹ кадилницѹ ωт пєт соми „un sfeşnic de 16 somi şi o cădelniţă de 5 somi" (1518, dec. 26, Arhiv St. Buc., Mănăstirea Neamţ XXII/1).

4. Салонитро „salitră, salpetru" < it. *salnitro* [22]. Termenul apare într-o scrisoare, în care voievodul Vlad Dracul cere braşovenilor arme pentru întărirea cetăţii Giurgiu : ви просим да ни поможетє с лѫкови и стрєлами и пѹшками и да ни дастє салонитро да ѹчинимо прахъ „vă rog să ne ajutaţi cu arcuri şi cu săgeţi şi cu puşti şi să ne daţi salitră ca să facem praf (de puşcă)" (1445, oct.—dec., I. Bogdan, *Relaţiile*, p. 80).

Credem că nu este lipsit de interes să menţionăm şi faptul că slavona românească a creat un termen nou, necunoscut celorlalte limbi slave : дѹкатар. ceea ce dovedeşte larga circulaţie a termenului din care s-a format. Astfel, după ce s-au bătut primele monede în Ţara Românească, pentru noţiunea de *bănar, cel ce bate monede*, în slavona românească s-a creat un termen propriu, format din numele monedei celei mai apreciate : дѹкатар „ducatar" *(ducat* + suf. *-ar* format ca şi лѫкар din лѫк [23]. Termenul a intrat şi în limba română [24].

Termenul apare într-o scrisoare adresată braşovenilor de către Antonie cămăraşul, care le comunică : щєхь да допѹстимь .а҃. -го дѹкатарѣ „voiu trimite un ducatar" (c. 1433—1440, I. Bogdan, *Relaţiile*, p. 259).

Fiind o creaţie a slavonei româneşti, termenul дѹкатар nu apare în documentele scrise în limba latină, în care pentru noţiunea respectivă se foloseşte *fusor monetarum*, aşa cum găsim într-o scrisoare a voie-

[20] Apud I. Bogdan, *Documente*, p. 212—213, unde se găsesc ample informaţii referitoare la această unitate de măsură şi la asprii bătuţi dintr-un *sommo* ; vezi şi N. Iorga, *Negoţul şi meşteşugurile*, p. 214.

[21] I. Bogdan, *Documente*, p. 212—213. Precizăm că termenul este atestat şi în textele vechi româneşti, cum ar fi *Tetraevanghelul* lui Coresi, în care apare frecvent ca subst. masculin *som*, pl. *somi*, dar numai cu sensul de „ban, galben" (*Tetraevanghelul tipărit de Coresi 1560—1561, comparat cu Evangheliarul lui Radu de la Mănicești, 1574*, ediţie alcătuită de Florica Dimitrescu, Bucureşti, 1963, p. 62, 71 şi urm.

[22] I. Bogdan, *Relaţiile*, p. 391, s.v., trimite la *salnitrum* şi *salnitrium*.

[23] Vezi şi I. Bogdan, *Relaţiile*, p. 260, nota 1. Într-un document moldovenesc, pentru aceeaşi noţiune, găsim un derivat format în mod similar din termenul Харагїа < grec. χαραγή : прийдє... пан костє пръкълаб и тѣгал на гєргѣ Хєрєгарѣ „a venit ... pan Coste pîrcălab şi a pîrît pe Gheorghe heregarul" (1449, iun. 5, Costăchescu, *Documente*, II, p. 385).

[24] Vezi şi N. Iorga, *Negoţul şi meşteşugurile* ..., p. 212.

vodului Iliaș din Moldova, care scrie brașovenilor: „Conqueritur nobis Laurencius, *fusor monetarum* nostrarum" „se plînge Laurențiu, turnătorul banilor noștri" (1433, mart. 15, Costăchescu, *Documente*, II, p. 644).

Termenii de origine italiană, deși puțin numeroși, prezintă o importanță deosebită, căci denumesc cuvinte de largă circulație, unii dintre ei fiind termeni fundamentali pentru relațiile economice și comerciale. Alături de alte elemente, acești termeni contribuie la reliefarea complexității și varietății lexicului slavonei românești.

ABREVIERI

I. Bogdan, *Documente*, I—II = Ioan Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, vol. I—II, București, 1913.

I. Bogdan, *Relațiile* = Ioan Bogdan, *Documente privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și cu Țara Ungurească în sec. XV și XVI*, vol. I, București, 1905.

Costăchescu, *Documente*, I—II = Mihai Costăchescu, *Documente Moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, vol. I—II, București, 1931—1932.

DA mss. = Academia Română. *Dicționarul limbii române* în manuscris la Institutul de lingvistică din București.

Documenta = *Documenta Romaniae Historica B*, Țara Românească, vol. I (1247—1500). Volum întocmit de P. P. Panaitescu și Damaschin Mioc, București, Ed. Academiei, 1966.

Tiktin, DRG = H. Tiktin, *Rumänisch-Deutsches Wörterbuch*. Dicționar român-german, vol. I—III, București, 1903—1925.

Mai 1970

Institutul de limbi și literaturi străine,
București, Str. Pitar Moș 7—13

MISCELLANEA

O PROBLEMĂ DE METODĂ ÎN STUDIUL FONETICII ISTORICE

DE

DIMITRIE COPCEAG

1. Noţiunile de „regulă" şi „excepţie" pot fi definite statistic [1]: majoritatea reprezintă regula, minoritatea, excepţia. Principiul este general, elementar, impus de simţul comun. De aceea, o teorie lingvistică a cărei demonstraţie se bazează pe infirmarea (mai exact, pe inversarea) lui apare ca interesantă şi originală, nu numai din punctul de vedere al lingvisticii propriu-zise, ci şi din acela al metodologiei generale a ştiinţei. Despre o asemenea teorie va fi vorba în cele ce urmează.

2. După cum se ştie, potrivit punctului de vedere tradiţional [2], evoluţia în româna comună a grupurilor latineşti (populare) *ti̯*, *ki̯*, *di̯* (cu *i̯* provenit din lat. clas. *e*, *i*) a fost condiţionată de natura vocalei următoare şi, în unele cazuri, de caracterul ei tonic sau aton.

Înaintea vocalei *a* [3] (tonice sau atone), precum şi înaintea vocalelor, *o*, *u* (atone), *ti̯*, *ki̯* s-au transformat în *ţ*, iar *di̯* în *z* (< *dz*) : *scorteam* > *scoarţă*; *glaciam* > *ghiaţă*; **invitio* > *învăţ*; *pretium* > *preţ*; **inglacio* > *îngheţ*; *socium* > *soţ*; *radiam* > *rază*; *medium* > *miez*.

Înaintea vocalelor *o*, *u* tonice, tratamentul a fost : *ti̯*, *ki̯* > *č*; *di̯* > *ǰ* (< *ǧ*) : *titionem* > *tăciune*; **matteucam* > *măciucă*; *urceolum* > *ulcior*; *deorsum* > *jos*.

Pentru a stabili cele de mai sus, autorii respectivi au procedat aşa cum se procedează la stabilirea oricărei corespondenţe fonetice : au făcut un i n v e n t a r al cuvintelor (şi morfemelor) româneşti (de origine latină) care conţineau sunetele în discuţie, le-au comparat cu etimoanele lor latineşti şi au desprins din tot acest material regularităţile menţionate.

În două cazuri — forma verbală *poci* (arhaism şi regionalism) şi forma nominală *arici* — grupurile *ti̯*, *ki̯* prezentau un tratament aparte. Aceste forme, singurele din tot inventarul, au fost considerate e x c e p ţ i i

[1] Formulare sugerată de prof. Solomon Marcus.

[2] Ovid Densusianu, *Istoria limbii române*, vol. II. Secolul al XVI-lea. Ediţie îngrijită de prof. univ. J. Byck, Bucureşti, 1961, p. 28—29; Al. Rosetti, *Istoria limbii române de la origini pînă în secolul al XVII-lea*, Bucureşti, 1968, p. 366—373; Florica Dimitrescu, *Introducere în fonetica istorică a limbii române*, Bucureşti, 1967, p. 106—110.

[3] Şi înaintea vocalei *e*, dar numai în cazul grupurilor *ti̯*, *di̯*. (Densusianu, *op. cit.*, p. 28.)

şi explicate, ipotetic fireşte, prin acţiunea unor factori accidentali, din categoria celor la care se recurge de obicei pentru explicarea excepţiilor : un fenomen de fonetică sintactică, în primul caz *(poci io* < **poţ io)* [4], analogia cu pluralul, în cel de al doilea *(arici* < **ariţ)* [5]. Fără a fi pe deplin convingătoare, aceste explicaţii sînt, în orice caz, plauzibile. În lipsa altora, mai bune, specialiştii le-au acceptat multă vreme.

3. Relativ recent, punctul de vedere tradiţional a fost combătut de către Marius Sala, în articolul *A propos de l'apparition des affriquées roumaines*, din RRL, XIII (1968), 5, p. 503—517, republicat sub formă de capitol în volumul *Contribuţii la fonetica istorică a limbii române*, Bucureşti, 1970, p. 71—85 (III. *Apariţia africatelor româneşti)*.

M. Sala porneşte de la presupunerea, paradoxală, că formele izolate *(poci* [6], în sistemul verbal, şi *arici*, în sistemul nominal) ar reprezenta r e g u l a, iar faptele mai numeroase, excepţia.

Inovaţia faţă de ceea ce se ştia pînă acum, constă în a n u ţ i n e s e a m a d e p o z i ţ i a t o n i c ă s a u a t o n ă a vocalelor *o*, *u* : urmate de *o*, *u*, grupurile *ti̯*, *ki̯* s-au prefăcut întotdeauna în *č*, iar grupul *di̯* a evoluat întotdeauna spre *ǧ* > *j*. *(Contribuţii*..., p. 74, 76). De aici o serie lungă de forme r e c o n s t i t u i t e, care, după M. Sala, ar fi existat în româna comună :

**bráču* (rom. act. *braţ)*, **ospəču*, **preču*, **əngľéču*, **soču* (p. 74), **əncálču*, **sugľiču*, **judéču*, **balču*, **laču* (p. 75) ; **aşéǧu* (rom. act. *aşez)*, *auǧu*, **caǧu*, **retéǧu* (p. 77) ; **orǧu (orz)*, **miéǧu*, **prənǧu* (p. 78) etc.

4. Teoria lui M. Sala are, într-adevăr, avantajul de a înlătura explicaţiile speciale date formelor *poci* şi *arici* : „Acceptînd explicaţia noastră, rom. *arici* (< lat. *ericius)* prezintă un tratament normal, la fel ca *poci*...“ (*op. cit.*, p. 76). Dezavantajul ei constă însă în a opera cu un număr mare de forme reconstituite, pentru a căror existenţă reală, în româna comună, nu avem a b s o l u t n i c i u n i n d i c i u. Autorul presupune că ele ar fi existat, dar nu arată p e c e s e î n t e m e i a z ă presupunerea sa. O formulare a acad. Al. Rosetti, făcută cu alt prilej, se potriveşte şi în cazul de faţă : „Ipoteza este desigur indispensabilă, în cercetarea ştiinţifică. Dar cînd faptele o desmint, ea trebuie abandonată" [7].

5. Singurele argumente pe care M. Sala le invocă în sprijinul punctului său de vedere, sînt :

A. Paralelismul cu celelalte limbi romanice.

B. „Componenta buzelor ţuguiate" [sic].

Reproduc pasajele respective :

A. „Deosebirea principală între regulile stabilite pînă în prezent şi cele date de noi mai sus constă în faptul că la transformarea lui [c] şi [t] urmate de iot şi o vocală posterioară ... nu mai

---

[4] Densusianu, *op. cit.*, p. 28.

[5] *Ibidem*, p. 29.

[6] Arhaismul *feciu*, datorită situaţiei lui speciale, nu poate fi invocat ca fapt pozitiv în sprijinul tezei lui M. Sala.

[7] Al. Rosetti, *Cu privire la configuraţia dialectală a dacoromânei*, în SCL, XIX, 1968, 5, p. 519.

ţinem seama de accent. R o m â n a m e r g e d i n a c e s t p u n c t d e v e d e r e c u c e l e l a l t e l i m b i r o m a - n i c e". *(Op. cit.*, p. 74; spaţiat de mine — D.C.)

B. „Puşcariu, LR II, p. 81, explică de ce grupurile latineşti [t] + [i], [d] + [i] dau [ţ] şi [ḑ] înaintea unui [a] următor accentuat dar se prefac în [č] şi [ğ] înaintea unui [o] sau [u] accentuate următoare. Pentru rostirea unui [o] şi [u] buzele se rotunjesc, mai ales cînd se găsesc [sic] în silabă accentuată; dacă această rotunjire se suprapune peste consoanele dentale sau alveolare [s] şi [z], acestea pot fi înlocuite prin consoanele alveolare-palatale corespunzătoare, [ş] şi [j], în a căror articulaţie intră şi c o m p o n e n t a b u z e l o r ţ u g u i a t e (la pronunţarea lui [ş], [j] buzele se ţuguie pentru a forma a doua cameră de rezonanţă între dinţi şi buză ...)". *(Op. cit.*, p. 83; spaţiat de mine — D.C.)

Nici unul dintre cele două argumente nu este însă convingător. Împotriva celui dintîi se pot aduce două obiecţiuni:

a. Fiecare limbă romanică îşi are specificul ei. (Altminteri nici nu s-ar fi produs diversificarea lingvistică a Romaniei.) De îndată ce există atîtea fapte caracteristice numai românei (ca şi altele, caracteristice numai italienei, francezei, spaniolei etc.), de ce tocmai sub aspectul la care se referă M. Sala, româna ar trebui să meargă neapărat cu celelalte limbi romanice?

b. Evoluţia unei consoane în funcţie de poziţia tonică sau atonă a vocalei următoare nu este un fenomen unic pe teritoriul Romaniei. În spaniolă, de pildă, evoluţia deosebită a consoanei latineşti *g*, în cuvinte ca *germanu* > *(h)ermano* şi *generu* > *yerno* se explică tocmai prin aceasta [8].

Nici cel de al doilea argument nu are o putere probatorie mai mare:

a. Dacă „componenta buzelor ţuguiate" ar fi fost în mod necesar o cauză eficientă a fenomenului în discuţie, urmarea ei ar fi fost î n t o t - d e a u n a apariţia africatelor *č*, *ǧ* înaintea vocalelor *o*, *u*. Or, într-o serie de limbi romanice, evoluţia s-a desfăşurat spre *(t)s*, *(d)z* (cf. lat. *brachium* > sp. *brazo*; lat. *rationem* > fr. *raison* etc.). Semnificativă în această privinţă este mai ales situaţia din domeniul lingvistic italian, unde reflexele cu *č*, *ǧ* apar alături de cele cu *ts*, *dz* (uneori chiar în cadrul aceluiaşi dialect sau grai): *braccio/brazzo* (I, p. 451); *stazzone/stagione* (I, 474 —475); *prezzo/pregio* (I, 474—475); *-eccio/-ezzo* < *-icius* (II, 257—258) etc. [9]. Prin urmare, „componenta buzelor ţuguiate" nu a avut un rol hotărîtor în desfăşurarea procesului.

b. Evoluţia spre *č (ǧ)* are loc, în unele idiomuri romanice, şi înainte de *a*, *e* (la rostirea cărora buzele nu se rotunjesc): de ex., lat. *faciam* > it. *faccia*; fr. dial. *fache* [10] etc.

---

[8] R. Menéndez Pidal, *Manual de gramática histórica española*, décima edición, Madrid, 1958, p. 124. (Acelaşi fenomen caracterizează şi evoluţia lat. *j*; *ibid.*).

[9] Gerhard Rohlfs, *Historische Grammatik der italienischen Sprache und ihrer Mundarten*, Bern, 1949.

[10] Ferdinand Brunot—Charles Bruneau, *Précis de grammaire historique de la langue française*. Nouvelle édition revue et corrigée, Paris, 1937, p. 58.

c. Situația din aromână și meglenoromână, invocate de M. Sala (*op. cit.*, p. 83) în sprijinul teoriei sale, nu confirmă prin nimic partea esențială a acestei teorii (care constă, după cum am arătat, în a nu face distincție între poziția tonică și poziția atonă a vocalelor *o*, *u*). În ambele dialecte menționate (la care se poate adăuga și cel istroromân), evoluția grupurilor *ki̯*, *ti̯*, *di̯* este aceeași ca în dacoromână, poziția tonică sau atonă a vocalelor posterioare jucînd un rol hotărîtor în desfășurarea ei: cf. lat. *invitio* > dacor. *învăț*, istr. *nmeț*, arom. *nvețu*, megl. *anveț*; lat. *brachium* > dacor., arom., megl. *braț*, istr. *brâț*; lat. *medium* > dacor. *miez*, istr. *mľez*, arom. *ńedzu*, megl. *ńez*; lat. *fetiolus* > dacor. *fecior*, istr. *fečor* (> *fețor*), arom., megl. *fičor*[11].

6. Prefacerea în *č* a grupurilor *ti̯*, *ki̯* + vocală posterioară neaccentuată este susținută de M. Sala pe baza unui raționament analogic, plecînd de la *poci*, respectiv *arici*, singurele elemente concrete pe care le avem la dispoziție. În cazul lui *di̯*, pentru care nu dispunem de nici un exemplu concret, analogia este împinsă și mai departe: prefacerea lui în *ǧ*, înaintea unei vocale posterioare atone (de ex. *prandium* > **prənǧu*), nu are alt temei decît presupunerea că procesul care a dus la apariția africatelor sonore ar fi fost analog cu cel care a dus la apariția africatelor surde.

Formele actuale cu *ț*, respectiv *z* (*preț*, *soț*, *învăț*, *prînz*, *miez*, *așez* etc.) sînt explicate de M. Sala tot prin analogie: analogia cu celelalte persoane, în cazul persoanei întîi a verbelor (**așeǧu* a devenit *așez* sub influența lui *așezi*, *așează* ...; *op. cit.*, p. 77), analogia cu pluralul sau cu femininul, în cazul numelor (**ospəču* a devenit *ospăț* sub influența pluralului *ospețe*, iar **soču* a devenit *soț* sub influența femininului *soață*; *op. cit.*, p. 73–76).

Problema de metodă anunțată în titlul lucrării de față este următoarea: se poate oare recurge la analogie oricînd și oriunde, fără nici o restricție, sau, dimpotrivă, există anumite limitări în invocarea ei ca explicație a cutărei sau cutărei transformări lingvistice?

M. Sala se dovedește a fi adept al primului punct de vedere, invocînd analogia ori de cîte ori acest lucru este necesar pentru argumentarea tezei pe care o susține. Consecințele teoretice ale unui asemenea procedeu sînt extrem de importante.

După exact același raționament ca al lui M. Sala se poate ajunge la concluzia că așa-zisele legi sau corespondențe fonetice ar trebui, în bună parte, dacă nu chiar în întregime, desființate. De ce ar mai fi necesară în fonetica istorică românească o corespondență ca, de pildă, lat. *kt* > *pt*, cînd *opt* se poate explica foarte bine prin analogie cu *șapte* (< lat. *septem*), iar *fapt*, *drept*, *fripi* etc., prin analogie cu *rupt*? Tot așa, trecerea lui *l* intervocalic latinesc în *r* n-ar mai trebui interpretată ca o corespondență fonetică: pentru *a durea* s-ar putea invoca analogia cu *a părea*, pentru *a sări*, analogia cu *a muri*, pentru *gură*, *sare*, *tare* etc. analogia cu *mare*. Exemple asemănătoare s-ar putea găsi, desigur, și pentru alte corespondențe fonetice, la nevoie chiar pentru toate.

[11] Sextil Pușcariu, *Limba română*, I ..., București, 1940, p. 235–236.

O eventuală acceptare a tezei lui M. Sala ar pune, astfel, studiile de fonetică istorică într-o lumină cu totul nouă.

7. După cum se știe, punctul de vedere general acceptat pînă acum (nu numai în lingvistică, ci în toate domeniile cunoașterii umane) se deosebește de acela al lui Marius Sala. Analogia nu poate fi invocată a r b i t r a r, ori de cîte ori avem nevoie de ea. Există anumite condiții care restrîng posibilitățile de a o utiliza ca mijloc de cunoaștere științifică [12].

Fără a adopta poziția extremistă a neogramaticilor și a considera împreună cu Osthoff și Brugmann, că analogia este numai un ultim refugiu" [13],cred, totuși, că în studiul foneticii istorice locul central trebuie să-l ocupe noțiunea de ,,corespondență fonetică", analogiei rezervîndu-i-se rolul de a explica abaterile de la diferitele corespondențe.

Abstracție făcînd de cazurile cînd se operează cu forme reconstituite, corespondența fonetică, prin caracterul ei pozitiv, are, față de analogie, avantajul certitudinii. Diferitele corespondențe fonetice nu sînt, în fond, altceva decît niște constatări obiective ale unor raporturi existente între două sau mai multe serii de fapte.

Analogia, dimpotrivă, are întotdeauna un caracter ipotetic. Cunoștințele dobîndite cu ajutorul ei nu pot deveni certitudini decît în urma verificării printr-un ,,experiment crucial" [14]. (Desigur, în materie de fonetică istorică un asemenea experiment este, de cele mai multe ori, cu neputință de realizat.) [15]

Conștient de caracterul ipotetic al analogiei, Densusianu, cînd explică singularul *arici* prin influența analogică a pluralului, își formulează fraza cu prudența cuvenită : ,,...dacă avem *arici*, aceasta se datorește, p r o b a b i l influenței pl. *arici* < *ericii*..." (*op. cit.*, p. 29 ; spațiat de mine — D.C.). Aceeași prudență nu caracterizează însă și expunerea lui M. Sala, care în situații similare, recurge la formulări asertorice : ,,Fonetismul [ț] din *soț* este refăcut de la femininul *soață*" (P. 76). ,,Formele cu [ḑ] sînt refăcute de la plural, unde [ḑ] era normal (lat. *hordea* > **oarḑe*, lat. *media* > > **mieḑe*, lat. *prandia* > **prənḑe)*". (P. 78.)

8. Gradul de probabilitate al explicațiilor prin analogie este, desigur, variabil. Uneori, el poate fi atît de ridicat, încît probabilitatea respectivă poate echivala, practic, cu o certitudine. Alteori, dimpotrivă, poate fi atît de scăzut, încît probabilitatea nici să nu merite a fi luată în considerație. Pentru a fi considerată foarte probabilă, analogia trebuie să aibă o m o t i v a r e temeinică [16].

Cum se prezintă sub acest aspect analogiile propuse de M. Sala?

9. În cazul verbelor, examinarea sistematică a fenomenului e mai anevoioasă. (Se știe că verbele reprezintă materialul cel mai puțin adecvat pentru ilustrarea regularităților care caracterizează evoluția fonetică a

[12] Pentru diferitele aspecte pe care le prezintă problema analogiei vezi Maurice Dorolle, *Le raisonement par analogie*, Paris, 1944.

[13] Ap. Iorgu Iordan, *Lingvistica romanică* ..., București, 1962, p. 24.

[14] Edmond Goblot, *Traité de logique*, Paris, 1929, p. 300.

[15] În cazul de care ne ocupăm, verificarea experimentală ar putea consta numai în descoperirea vreunui text foarte vechi, în care să figureze forma de tipul **preču*, **soču*, **prənğu* etc.

[16] Cf. Dorolle, *op. cit.*, p. 159—161.

unei limbi.) Împotriva tezei susţinute de M. Sala se poate aduce totuşi o obiecţiune principială : în evoluţia celor mai multe limbi romanice se observă un proces masiv de d i v e r s i f i c a r e a diferitelor forme personale („. . .*eram* - *eras* - *erat* ar fi trebuit să dea în italiană şi în română *era* - *era* - *era* ; cu toate acestea astăzi avem, respectiv, *ero* - *eri* - *era* şi *eram* - *erai* - *era* . . .") [17], proces căruia E. Coseriu îi dă o explicaţie tipologică convingătoare [18]. Există, desigur, şi unele fenomene de unificare, dar, în comparaţie cu cele de diversificare, ele reprezintă fapte izolate, excepţii, impedimente în procesul de comunicare, pe care vorbitorii caută, în principiu, să le remedieze, nu să le multiplice.

Întrucît în sistemul verbal românesc sînt foarte bine reprezentate alternanţele consonantice *t/ţ* şi *d/z* ca mijloc de marcare a opoziţiei dintre persoana întîi şi persoana a doua singular *(caut/cauţi*, *bat/baţi*, *cred/crezi*, *rod/rozi* etc.), mult mai probabilă, în cazul verbelor discutate de M. Sala, ar fi o influenţă analogică, o „presiune a sistemului", tocmai în acest sens. De altfel, în paradigma unora dintre verbele respective ea s-a şi manifestat : *înghit/înghiţi*, *simt/simţi*, *aud/auzi*, *văd/vezi*, *pot/poţi* etc.

10. În cazul substantivelor fenomenul este mai uşor de analizat.

Împotriva tezei susţinute de M. Sala se poate aduce, în primul rînd, un argument de natură formală : faptul că o parte din substantivele respective fac pluralul în *-uri*, nu în *-e (preţuri*, *puţuri*, *prînzuri* etc.). M. Sala consideră că ele au avut, în româna comună, forme de plural în *-e*, înlocuite ulterior prin forme în *-uri*, sub influenţa analogică (deci, încă o dată analogie !) a puţinelor substantive care au moştenit această desinenţă din latineşte. Un asemenea punct de vedere nu este însă admisibil decît ca pură supoziţie teoretică. În favoarea tezei contrare se poate invoca un argument destul de puternic : frecvenţa desinenţei de plural *-ora* în dialectele sud-italiene. După unii specialişti, caracterul preitalian şi, respectiv, preromânesc al fenomenului este o certitudine : „Fără nici o îndoială putem afirma că pluralele în *-ora* comune românei şi italianei aparţin l a t i n e i p o p u l a r e" [19]. Oricum ar fi, fenomenul rămîne incert şi nu poate constitui temeiul unei argumentări.

Pe ce se întemeiază presupunerea că în română avem a face cu un fenomen de dată recentă ? Din felul în care e redactat pasajul respectiv rezultă clar că M. Sala invocă în sprijinul punctului său de vedere o afirmaţie a lui Ovid Densusianu :

M. SALA : „Credem că în toate aceste cazuri, la fel ca în cazul verbelor discutate mai sus, am avut în româna comună un *[č] pentru [ţ] : **braču*, **judeču*, **balču*, **lacu* etc. Formele cu [ţ]

---

[17] Eugenio Coseriu, *Sincronía, diacronía y tipología*, în „Actas del XI Congreso Internacional de Lingüística y Filología Románicas, Madrid, 1965", Madrid, 1968, p. 271.

[18] *Ibid.*, p. 276—277 şi passim ; cf. aceeaşi idee chiar în cartea citată a lui M. Sala (p. 110).

[19] C. Caragaţă, *Plurale româneşti şi italieneşti în -ora*, în „Buletinul Institutului de Filologie Română «Alexandru Philippide»", Iaşi, vol. III, 1936, p. 32 ; cf. A. Graur, *Les noms latins en -us, -oris*, în „Bulletin de Philologie, de littérature et d'histoire anciennes", troisième série ..., XI, 1937, p. 265—279, care, deşi sceptic în ce priveşte originea comună a unor fapte româneşti şi italieneşti, consideră totuşi că „. . la tendance a donner un pluriel en *-ora* aux noms en *-o* n'est pas un fait nouveau au moyen âge, mais bien la continuation d'une tendance plus ancienne". (P. 277).

sînt refăcute de la plural /,/ unde [ţ] era normal (lat. *brachia* > *braţe*, lat. /*h*/*ospitia* > *ospeţe*). De observat că la multe dintre substantivele neutre în discuţie, astăzi avem un plural în *-uri*, dar aceasta nu ne împiedică să considerăm că la începuturile limbii române /ele/ au avut numai plural în *-e*. Pluralul în *-uri* s-a extins la neutrele româneşti de la un număr limitat de substative de tipul *timpuri* (< lat. *tempora*), *friguri* (< lat. *frigora*). Cf. Densusianu, HLR II, p. 163, care arată că multe forme care prezintă astăzi *-uri* nu sînt atestate în secolul al XVI-lea decît cu desinenţa *-e*". (*Op. cit.*, p. 75—76 ; completările cuprinse între bare oblice precum şi cea de a doua spaţiere sînt ale mele — D.C.).

Noţiunile de „mult" şi „puţin" sînt relative. Aceleaşi obiecte, într-un număr determinat, pot fi „multe" dacă le raportăm la ceva, şi „puţine" dacă le raportăm la altceva. În cazul de faţă, pentru cititorul neiniţiat, există o singură posibilitate de interpretare : „în secolul al XVI-lea substantivele în *-e* au fost multe comparativ cu cele în *-uri*". Or, dacă luăm în consideraţie nu numai pasajul la care trimite M. Sala, ci şi pasajele precedente, constatăm că din cartea lui Densusianu rezultă tocmai ideea contrară. Reproduc fragmentele respective după versiunea românească, citată mai înainte :

OV. DENSUSIANU : „Desinenţa pluralului, continuîndu-l pe lat. *-ora*, mai apare deseori cu vechiul fonetism *-ure*..." (P. 103).

„Formele cu *-uri* sînt de asemenea foarte frecvente şi chiar în textele care ne oferă numeroase exemple de *-uri* ; lăsînd deoparte textele lui Coresi, unde putem înregistra aproape la fiecare pagină plurale în *-uri*, ne vom mulţumi să citâm cîteva forme asemănătoare din **PS**, **PV**. **TM** ...". (P. 104 ; spaţiat de mine — D.C.)

[Lista de exemple pe care o dă autorul, p. 103—104, cuprinde 102 forme de plural în *ure*/*uri*].

„Mai multe forme care prezintă astăzi *-uri* şi altele cîteva, proprii secolului al XVI-lea, nu sînt atestate decît cu terminaţia *-e* ...". [Urmează o listă cu 22 de exemple] (P. 105 ; în textul francez, p. 163 ; spaţiat de mine — D.C.)

Deşi nu avem a face cu un citat direct, ci cu o parafrazare, inexactitatea este evidentă : *mai multe* („un număr oarecare, cîteva") are un sens bine distinct de al lui *multe* („un număr mare"). Or, în speţă, numărul formelor prezentate ca „multe" este de 22, pe cînd al celorlalte (adică al celor „puţine") este de 102.

Ipoteza unei eventuale greşeli de tipar (constînd în omiterea lui *mai*), sau a unei deficienţe de interpretare a textului francez (la care se face trimiterea) este exclusă. În articolul din RRL, redactat în limba franceză, cuvîntul *plusieurs* este înlocuit, fără temei, prin *beaucoup de* [20].

[20] M. SALA

„... Cf. Densusianu, HLR, II, p. 163, qui relève que beaucoup de formes qui présentent de nos jours *-uri* ne sont attestées au XVIe siècle qu'avec la désinence *-e*" (RRL XIII, 1968, 5, p. 506—507 ; spaţiat de mine — D.C.)

OV. DENSUSIANU

„Plusieurs formes présentant aujourd'hui *-uri* et quelques autres propres au XVIe siècle ne sont attestées qu'avec la terminaison *-e* ..." (*Histoire de la langue roumaine* ..., II, p. 163 ; spaţiat de mine — D.C.)

11. Nevoia de a distinge cît mai clar singularul de plural se manifestă în aproape toate limbile romanice. Şi aici, ca şi în cazul verbelor, regula o constituie diversificarea [21], nu unificarea. Fenomenele de unificare sînt, evident, în minoritate. Producerea lor se explică prin cauze speciale (de natură semantică sau formală). De aceea, invocarea influenţei pluralului asupra singularului nu se poate face decît atunci cînd există un motiv pentru aceasta.

Studiul pe care M. Sala îl citează în sprijinul tezei sale (J. Byck — A. Graur, *De l'influence du pluriel sur le singulier des noms en roumain*, din BL, I, 1933, p. 14—57) conţine, într-adevăr, o lungă listă de fapte. Ele sînt însă motivate, fie semantic, fie formal [22]. Autorii arată că influenţa pluralului asupra singularului se exercită, uneori, în sensul unificării celor două forme, alteori, dimpotrivă, în sensul diversificării lor. (De ex. sg. *copaci* > *copac.*)

12. Într-o serie de cazuri lipsa de m o t i v a r e a fenomenului la care se referă M. Sala este evidentă. Analogia presupune un anumit raport de forţe între forma care influenţează şi forma influenţată. Cea dintîi trebuie să fie avantajată prin ceva faţă de cea de a doua. („Une forme privilégiée tend à se propager et à s'imposer" [23].)

Fenomenul e uşor de explicat mai ales în cazul denumirilor de „realii" care apar, de obicei, sub formă de perechi sau grupuri : „... de la cuvinte întrebuinţate mai des la plural, precum *plămîni* se poate forma singularul analog *plămîn* ..." [24]. În lucrarea citată a lui J. Byck şi A. Graur (p. 17—29) găsim forme de plural ca : *gemeni*, *bete*, *ceaprazuri*, *zdrenţe*, *sarmale*, *jartele*, *jaluzele*, *zale*, *bretele*, *sandale*, *papuci*, *bocanci*, *sprincene*, *zimţi*, *vreascuri*, *falduri* etc. — a căror influenţă asupra singularului apare ca perfect motivată. Găsim şi altele, ca *vînători*, *berbeci*, *melci*, *santinele* etc., despre care nu se poate spune cu certitudine că s-ar folosi mai frecvent decît formele de singular corespunzătoare (motivarea fenomenului este, în asemenea cazuri, formală : încadrarea într-un anumit compartiment al sistemului morfonologic), dar nu găsim nici un substantiv al cărui plural să fie evident mai rar întrebuinţat decît singularul.

M. Sala invocă influenţa analogică a pluralului asupra singularului într-o serie de cazuri în care utilizarea formei de plural constituie o raritate evidentă. Dacă ţinem seama şi de un aspect sociolingvistic al problemei — mediul rustic în care s-a format limba română — întrebuinţarea la plural a unor substantive ca *miez*, *prînz*, *orz*, *ospăţ*, *judeţ*, *negoţ*, *preţ* — nu poate fi concepută decît ca un fenomen excepţional, cu o frecvenţă extrem de redusă [25].

---

[21] Cf. Coseriu, *op. cit.*, p. 272—273.

[22] Desigur, această motivare este, de la caz la caz, mai convingătoare sau mai puţin convingătoare. De exemplu, nu mi se pare întemeiată părerea autorilor că între singular şi plural trebuie să existe numai „o uşoară diferenţă". (*Op. cit.*, p. 57). Înmulţirea pluralelor feminine în *-i* (*şcoli*, *căşi*, *limonăzi* etc.) dovedeşte contrariul.

[23] Georges Dumas, *Traité de psychologie* ..., vol. II, Paris, 1924, p. 162.

[24] S. Puşcariu, *Pe marginea cărţilor*, în „Dacoromania", V, 1927—1928, p. 762.

[25] Semnificativ în această privinţă e faptul că, în anchetele pe teren, dialectologii nu reuşesc uneori să afle, din răspunsurile subiectelor anchetate, care este forma de plural a cutărui sau cutărui substantiv, întrebuinţat mai ales la singular. (Comunicare orală de la dr. Valeriu Rusu.)

În sfîrşit, analogia cu pluralul pentru explicarea lui *ț* de la singular apare ca o imposibilitate în cazul lui *saț*, < lat. * *satium* (nemenționat de M. Sala), pentru simplul motiv că *saț* n-are plural. (Îl va fi avut în româna comună?)

Nici ipoteza că fenomenul se va fi produs, inițial, la un substantiv [26] (de exemplu la *brațe*, frecvent folosit la plural) apoi se va fi extins la celelalte, nu pare probabilă. Ce motiv ar fi existat pentru o asemenea extindere? Mult mai firească ar fi fost extinderea, sub „presiunea sistemului", a alternanțelor *t/ț*, *d/z*, fenomen care în unele cazuri *(cîrnat/cîrnați, grăunte, grăunțe)* s-a şi produs.

Ca prea puțin probabilă apare şi influența femininului *soață* asupra masculinului *soț* (care, la rîndul lui, trebuie să fi influențat, prin analogie, forma de plural *soți)*.

În situația lui *soț* este şi *călăreț*, < lat. **caballaricius* [27], pe care M. Sala nu-l menționează, dar care nu s-ar putea explica altfel decît prin influența analogică a femininului *călăreață*.

Explicația tradițională dată formei *arici* este considerată nesatisfăcătoare de către M. Sala tocmai din cauza faptului că se bazează pe analogia cu pluralul. („Acceptînd explicația noastră ... nu mai trebuie să explicăm această formă ca fiind de la plural ...". *Op. cit.*, p. 76.) În schimb domnia-sa explică în acelaşi fel o întreagă serie de alte forme, al căror număr este de ordinul zecilor.

Teoriei lui M. Sala nu i se poate nega un anumit caracter sistematic. Într-adevăr, ea se bazează pe un întreg sistem de presupuneri. Ca *datum* avem o singură formă verbală *(poci)* şi o singură formă nominală *(arici)*. În rest, nici un element pozitiv. Totul e pură presupunere. Demonstrația se desfăşoară în felul următor:

1. Trebuie să presupunem (pe baza formei *poci)* că în româna comună au existat forme verbale de persoana I singular ca **əncalču* („încalț), **əngl'eču* („înghet") etc.

2. Trebuie să presupunem că formele actuale *(încalț, înghet* etc.) se datoresc influenței analogice a altor persoane.

3. Trebuie să presupunem (pe baza formei *arici)* că în româna comună au existat forme nominale de singular ca **braču*, **ospəču*, **preču*, **soču*, **judeču* etc.

4. Trebuie să presupunem că de la formele de plural de tipul *brațe*, *județe*, *ospețe* africata *ț* s-a extins şi asupra formelor de singular.

5. Trebuie să presupunem că grupul *di̯* (pentru care nu dispunem de nici un exemplu concret) a avut o evoluție analogă cu a grupurilor *ti̯*, *ki̯*, de unde existența în româna comună a unor forme ca **mieǧu*, **prənǧu*, **aşeǧu*, **reteǧu* etc.

6. Trebuie să presupunem că au existat forme de plural ca **prețe*, **balțe*, **puțe*, **prənʒe*, **mieʒe* etc.

7. Trebuie să presupunem că presupusele forme de plural au in-

---

[26] Sugestie orală de la acad. Al. Graur.

[27] Etimologie acceptată, din cîte ştiu, pînă în prezent. (Vezi Candrea—Densusianu, *Dicționarul etimologic...*, Bucureşti, 1914; cf. DLRM, s.v. *călăreț*.)

fluenţat prin analogie presupusele forme de singular (*preču a fost influenţat de preţe* etc.).

8. Trebuie să presupunem că în româna comună substantivul *saţ* (care astăzi, datorită sensului său abstract, nu are decît formă de singular) se folosea şi la plural: potrivit teoriei lui M. Sala **saču* nu putea deveni *saţ* decît sub influenţa analogică a pluralului **saţe*.

9. Trebuie să presupunem că, atunci cînd nu se poate invoca influenţa pluralului, avem a face cu influenţa femininului: *soţ* este rezultatul influenţei lui *soaţă* (iar *călăreţ*, al influenţei lui *călăreaţă*).

10. Trebuie să presupunem că pluralul *soţi* este şi el o formă analogică. (Influenţat de singularul *soţ*, produs al influenţei femininului *soaţă*?)

Dar de ce t r e b u i e să presupunem toate acestea? Pentru că altfel n-ar fi cu putinţă formularea teoriei. Aşadar, nu teoria există pentru că există faptele, ci faptele trebuie neapărat să existe pentru că există teoria.

Mai 1970

Centrul de cercetări fonetice şi dialectale,
Bucureşti, Calea Victoriei 194

COLOCVIUL INTERNAȚIONAL DE LINGVISTICĂ ȘI ARHEOLOGIE DE LA SHEFFIELD

Între 23 și 26 martie 1970 la Sheffield a avut loc un colocviu internațional de lingvistică și arheologie, organizat de Asociația Britanică de Studii Miceniene (președinte : dr. John Chadwick, de la Cambridge) și de Catedrele de limbă greacă și istorie antică de la Universitatea din acest oraș englez. Colocviul a fost axat pe problema migrațiilor în epoca bronzului în regiunea egeică. Dr. R. J. Hopper, profesor de istorie antică la Universitatea din Sheffield, a fost președintele acestei reuniuni științifice, iar secretar organizator, R. A. Crossland, profesor de limba greacă la aceeași Universitate.

Tema Colocviului a constituit-o prezentarea de noi materiale arheologice și lingvistice privitoare la formele de așezări omenești și la mișcările de populații în regiunea egeică și spațiul adiacent din Sud-Estul Europei și Anatolia Occidentală, între aproximativ anii 2300 și 1100 î.e.n., discutarea problemelor ridicate de aceste procese etnice, arheologice și lingvistice, valoarea mărturiilor anterioare care ne stăteau la dispoziție, precum și chestiunea, extrem de disputată, a modului și a epocii în care greaca a fost introdusă în Grecia de populațiile de limbă indo-europeană pătrunse aici.

Colocviul a fost organizat în ședințe succesive, fără divizare pe secții, deoarece unul din scopurile lui principale l-a constituit promovarea discuției și a schimbului de informație între lingviști și arheologi. Temele ședințelor au cuprins : probleme de arheologie egeică și anatoliană, istorie și dialectologie a micenianului și a limbii grecești clasice, materialul lingvistic anatolian care vine în sprijinul contactului cultural sau al migrațiilor în regiunea egeică, substraturi lingvistice în Grecia și unele probleme de istorie privind sfîrșitul celui de-al II-lea mileniu î.e.n. în spațiul amintit.

Pentru a lăsa cît mai mult timp liber pentru discuții, numai una sau cel mult două lucrări au fost prezentate integral la fiecare ședință de comunicări.

Excelenta organizare a Colocviului, remarcată de toți participanții, stă în afara oricărei discuții, ea impunîndu-se prin multiplele elemente care au asigurat în permanență o atmosferă plăcută și prielnică dezbaterilor științifice de înalt nivel.

Lista oficială a celor prezenți la Colocviul internațional de la Sheffield, listă distribuită, împreună cu rezumatele comunicărilor, pe care gazdele au avut grijă să le multiplice în prealabil, indică un număr de 104 participanți din Europa și America, cei mai numeroși fiind englezii. Ea se deschide cu numele președintelui Colocviului (prof. dr. R. J. Hopper) și al secretarului (prof. R. A. Crossland), după care urmează : prof. V. I. Georgiev, vicepreședinte al Academiei Bulgare de Științe, Sp. Marinatos, inspector general al Catedrei de greacă și de antichități, și I. Pudić, delegat al Asociației Internaționale de Studii Sud-Est Europene. În rîndul participanților remarcăm prezența unor specialiști ca : prof. dr. A. Bartoněk (Brno), prof. dr. E. L. Bennett (Wisconsin), prof. John L. Caskey (Cincinnati), dr. J. Chadwick (Cam-

bridge), prof. I. Chester Jones (Sheffield), prof. N. E. Collinge (Toronto), prof. J. M. Cook (Bristol), prof. J. D. Evans (Londra), prof. M. Garašanin (Belgrad), prof. Marija Gimbutas (Los Angeles), prof. C. Hawkes (Oxford), prof. M. S. F. Hood (Oxford), prof. Ph. H. J. Houwink ten Cate (Amsterdam), prof. M. Leroy (Bruxelles), prof. E. D. Phillipps (Belfast), Dr. A. C. Renfrew (Sheffield), prof. L. J. D. Richardson (Dublin), prof. M. Sakellariou (Atena), prof. Luigia Stella (Trieste), prof. F. J. Tritsch (Birmingham) etc. Din țara noastră la lucrările Colocviului de la Sheffield a luat parte — prezentînd o comunicare — semnatarul acestor rînduri.

Seria comunicărilor propriu-zise a fost precedată de raportul, cu caracter introductiv, prezentat de prof. R. A. Crossland, luni 23 martie, la Tapton, reședința Universității din Sheffield, și intitulat : *Linguistic and Archaeology in Aegean Prehistory*, care a cuprins mai cu seamă chestiuni de metodă.

Ziua de 24 martie a fost consacrată problemelor de *arheologie egeică și anatoliană*. Au prezentat comunicări : prof. J. D. Evans (Londra), *The archaeological evidence and its interpretation : some suggested approaches to the problems of the Aegean Bronze Age*; prof. Sp. Marinatos, *The first 'Mycenaeans' in Greece*; prof. John L. Caskey (Cincinnati), *The Early Bronze Age in Ayia Irini in Keos : preliminary notes*; J. N. Coldstream (Londra); *Kythera : the change from Early Helladic to Early Minoan*; prof. J. M. Cook (Bristol), *Some Early Bronze Age sites in the Troad*; R. J. Howel (Bristol, Atena), *The origin of the Middle Helladic culture*; dr. P. M. Warren (Durham), *Crete, 2300—1400 B.C. : immigration and the archaeological evidence*; dr. J. Bouzek (Praga), *Bronze Age Greece and the Balkans : problems of migrations*; prof. M. Garašanin (Belgrad), *Les problèmes ethniques de l'âge du bronze dans le centre des Balkans et dans les régions avoisinantes*; prof. Marija Gimbutas (Los Angeles), *Kurgan IV elements c. 2300—2000 B.C. in the Aegean, Adriatic and East European areas*; prof. M.S.F. Hood (Oxford), *Northern penetration of Greece at the end of Early Helladic III*; dr. A. C. Renfrew (Sheffield), *Difficulties in general correlation of archaeological and linguistic strata in Greece*; dr. A.M. Snodgrass (Edinburgh), *Metal-work as an indicator of migration in the Aegean region in the Bronze Age*; D. H. French (Ankara), *'Minyan-type' wares in Western Anatolia*; prof. N. G. L. Hammond (Bristol), *Grave circles in Albania and Macedonia*; Christiane Sourvinou (Oxford), *Movements of populations in Attica at the end of the Mycenaean period*; dr. I. Tegyey (Debrecen), *Messenia and the catastrophe at the end of Late Helladic IIIB*.

În ziua de 26 martie, ultima zi a Colocviului, au fost discutate *probleme de istorie la sfîrșitul celui de-al II-lea mileniu î.e.n.* Cu acest prilej au prezentat comunicări : prof. F. J. Tritsch (Birmingham), *The 'Sackers of Cities' in Homer and the Movement of Populations*; dr. Alessandra Nibbi (Oxford), *The 'Sea Peoples' : general terminology as a barrier to understanding*.

În ziua de 25 martie au fost prezentate comunicări de *istorie și dialectologie a micenianului și a limbii grecești clasice*, asupra cărora ne vom concentra atenția în continuare.

Astfel, prof. N. E. Collinge (Toronto) a vorbit despre *Greek and general dialectology : some theorems*, punînd în discuție cîteva chestiuni de metodă în spiritul lingvisticii moderne. El arată că dialectele grecești se caracterizează prin trăsături negative. Autorul are o atitudine sceptică față de posibilitatea de a da o clasificare detaliată a dialectelor grecești. Dialectul protodoric este, în concepția sa, inexistent. Noi credem, în schimb, că dispunem de suficiente date lingvistice pentru a delimita dialectele ionic-atic, eolic, arcado-cipriot, doric și așa-numitele dialecte nord-occidentale. Micenianul (textele în linear B) manifestă asemănări cu eolicul [1].

A urmat comunicarea prof. dr. A. Bartoněk (de la Universitatea din Brno) intitulată : *The place of the Dorians in the Late Helladic world.* Lingvistul cehoslovac demonstrează că nu există o diferență mare între protodoricul de la sfîrșitul celui de-al II-lea mileniu î.e.n. și alte

[1] Cf. și Jan Safarewicz, *Stad badań nad językiem tekstów greckich w piśmie linearnym B*, în *Studia językoznawcze*, Varșovia, 1967, p. 84—85.

dialecte grecești, contemporane lui. În legătură cu aceasta autorul pune pentru arheologi următoarea problemă : nu este posibil ca dorienii să fi locuit, în a doua jumătate a celui de-al II-lea mileniu î.e.n., la frontiera civilizației heladice (în orice caz, nu departe de acest centru)? Dorienii au venit din nord și au trăit mult la granița civilizației miceniene tîrzii (heladice).

După comunicarea prof. L. Godart (Bruxelles), *Les tablettes du Scribe 101 et les dépôts d'archives de Cnossos*, în care autorul identifică proveniența hitită a scribului, a urmat cea a prof. V. I. Georgiev (Sofia), *L'arrivée des grecs : les données linguistiques*. În primul rînd, învățatul bulgar arată că grecii nu sînt autohtoni în regiunea egeică [2], admițînd, deci, că informațiile furnizate de Herodot și Tucidide, după care *pelasgii* ar reprezenta aici populația cea mai veche, nu pot fi puse la îndoială. Tradiția antică corespunde, după V. Georgiev, faptului că în Grecia există un număr mare de toponimice care nu pot fi explicate pe baza limbii grecești. Aceasta nu înseamnă însă că elementele lingvistice respective au aparținut cîndva unei populații preindo-europene. Teoria potrivit căreia grecii ar fi venit din Europa Centrală este eronată : nu există nici un argument toponomastic în sprijinul ei.

Micenianul reprezintă, după V. Georgiev, o limbă comună alcătuită dintr-un amestec între protoeolic și protoionic; cu alte cuvinte, micenianul ar fi prima limbă comună (κοινή în Grecia. În continuare, se precizează că grecii au venit în Grecia în trei valuri : mai întîi ionienii, apoi eolienii și, în sfîrșit, dorienii. Principalele dialecte grecești (ionic, eolic și doric) au existat cu mult înainte de apariția textelor miceniene. Patria primitivă a protogrecilor o constituie Grecia de Nord și de Nord-Vest. Unele considerații critice pe marginea acestei comunicări a făcut, mai ales, J. Chadwick. În răspunsul său, V. Georgiev observa că în acest domeniu lucrăm, evident, cu ipoteze. Problema care se pune este însă următoarea : care din aceste ipoteze pare mai plauzibilă?

Tot în ziua de 25 martie, după-amiază, au fost prezentate comunicările fundate pe *materialul lingvistic anatolian ce pledează în favoarea contactului cultural sau a migrației în spațiul egeic*. Prof. Ph. H. J. Houwink ten Cate (Amsterdam) a vorbit despre *Anatolian evidence for relations with the West in the Bronze Age*. Pornind de la faptele anatoliene, autorul dezvoltă două teoreme :

1) posibilitatea explicării prin anatoliană a numelor de locuri din regiunea egeică terminate în *-ssos*, *-ssa* și *-nda*, *-ndos* și *-nthos*;

2) propune o interpretare prin anatoliană a minoicului A.

Părerea noastră este că, în prezent, se poate considera că, la începutul celui de-al II-lea mileniu î.e.n., insulele Mării Egee și partea meridională a Peninsulei Balcanice erau ocupate de populații hitito-luwiene. Printre altele, în vocabular limba documentelor în linear A manifestă asemănări extraordinare cu lyciana. În general, între greacă și limbile indo-europene din Asia Mică (hitită cuneiformă și hieroglifică, luwiană, palaită, lyciană, milyană, cariană, lydiană, frigiană și mysiană) au existat raporturi destul de strînse.

În măsura în care a putut fi reconstituită, « pelasgica » pare a fi intermediară între tracă și hitito-luwiană.

Este de presupus că unele inscripții din diferite localități din Creta Orientală și Centrală sînt redactate într-o limbă de origine hitito-luwiană. Această limbă este apropiată de hitită, dar, parțial, mai arhaică.

În felul acesta se dovedește destul de apropiată de adevăr afirmația lui Herodot despre înrudirea dintre carieni, cretani, lycieni, lydieni și mysieni. Există particularități lingvistice (fonetice) care vorbesc în favoarea asemănărilor dintre lyciană, luwiană, cariană și limba linearului A.

---

[2] Ideea autohtonismului grecilor pare plauzibilă unor cercetători ca A. C. Renfrew sau D. H. French. Cf., de pildă, pasajul următor din comunicarea prezentată de D. H. French : "I tend to agree with Dr. Renfrew on a second point : why not think of the Greeks as autochtonous, present in Greece perhaps since the late Pleistocene?"

Comunicarea profesorului Houwink ten Cate a fost urmată de cele prezentate de : dr. Monique Gérard-Rousseau (Liège), *Rapports religieux entre l'Anatolie et le monde Mycénien* [3], A. Vraciu (Iași), *Les rapports linguistiques entre l'Anatolie et la Dacie*, și I. Pudić (Belgrad), *Indoeuropäische Mythologie in der Bronzezeit.*

În comunicarea prezentată, subsemnatul a pornit de la ideea că, datorită poziției sale geografice, Asia Mică a constituit dintotdeauna — nu numai în epoca bronzului — un fel de punte naturală între Europa Centrală, Orientală (pînă în Balcani), Occidentală și Asia. Fără îndoială, în asemenea condiții favorabile, între populațiile vechi din Asia și cele din Europa s-au stabilit, în mod inevitabil, relații culturale, economice și lingvistice cu caracter reciproc. Desigur, aceste procese încep încă din neolitic și se continuă în epoca bronzului (2300—1100 î.e.n.) între « protoanatoliană » și celelalte dialecte indo-europene din aria minoică și hitito-luwiană. Indiscutabil, din punct de vedere cultural și istoric, hitiții se aflau pe o treaptă care îi apropia mai mult de triburile din regiunea egeică, Grecia Continentală și de autohtonii din Asia Anterioară (huriții din Siria și Mesopotamia). Elementele izolate (în materie de culturi arheologice) nu ne dau dreptul să vorbim de migrații ce ar fi venit din Anatolia și bazinul egeic în nordul Peninsulei Balcanice, în special în Dacia. Asemănările remarcate sînt aici fortuite, cum a arătat deja C. Renfrew în anul 1969. Se știe, între altele, că ceramica este identică la popoarele indigene din America și în cultura Cucuteni, fără ca de aici să se poată trage vreo concluzie cu caracter istoric. Trebuie, apoi, să facem distincție între *migrații*, *infiltrații*, *mișcări*, *penetrații* și *deplasări* de populații atît în epoca bronzului, cît și în fazele anterioare de existență a triburilor și dialectelor indo-europene. În privința hitito-luwienilor, se poate spune că ei au pătruns în Asia Mică prin Peninsula Balcanică, lucru dovedit și de raporturile lingvistice existente între protoanatoliană și limba inscripțiilor în liniar A și B. Localizînd pe indo-europeni în regiunile carpato-danubiene și balcanice și admițînd că indo-europeana comună s-a constituit prin mileniile al V-lea — al IV-lea, putem vorbi de relații strînse între protoanatoliană și greacă, italo-celtică, protoslavă, protobaltică și protodacă (pînă în mileniul al III-lea, cînd hitito-luwienii se stabilesc în Asia Mică).

În concluzie, trebuie să subliniem că numai efortul conjugat al lingviștilor și arheologilor va contribui la elucidarea multor probleme privind natura și caracterul sau direcția migrațiilor indo-europene în epoca bronzului. În acest sens, Colocviul de la Sheffield a însemnat un serios pas înainte.

Aprilie—mai 1970

A. Vraciu,

Universitatea „Al. I. Cuza", Facultatea de Filologie, Calea 23 August 11, Iași

[3] Vezi și o altă lucrare a autoarei : *Emaa$_2$ désigne-t-il le dieu Hermès dans les tablettes mycéniennes*?, în vol. „Atti e memorie del 1° Congresso internazionale di micenologia" (Roma, 27 settembre—3 ottobre 1967), Roma, 1968, p. 594—597.

MATILDA CARAGIU MARIOŢEANU, *Fono-morfologie aromână. Studiu de dialectologie structurală*, Bucureşti, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1968, 220 (—221) p.

1. Cartea Matildei Caragiu Marioţeanu cuprinde două părţi : prima este un studiu mai întins (p. 15—147 ; rezumat în limba franceză, la p. 149—153) ; partea a doua grupează, sub titlul *Anexe*, cinci articole (cu conţinut variat, dar consacrate tot aromânei), apărute mai înainte în diverse publicaţii (p. 157—217, inclusiv rezumatele în franceză a trei dintre cele cinci articole). Cîteva capitole din primul studiu reprezintă versiuni noi (cu unele modificări şi adăugiri faţă de forma originară) ale unor studii apărute în anii 1963—1967. Partea întîi a capitolului *Fonologia* reproduce, cu cîteva adaosuri, articolul *Sistemul fonologic al aromânei* din SCL XIV, 1963, 3, p. 313—330 (o versiune franceză, prescurtată, a fost publicată în RRL IX, 1964, 5, p. 535—545). Cea de a doua parte a aceluiaşi capitol, *Structura silabei*, a apărut, pentru întîia oară, în limba franceză, în RRL IX, 1964, 3, p. 269—284, iar, apoi, în româneşte, în volumul colectiv *Elemente de lingvistică structurală*, Bucureşti, 1967, p. 193—210. În sfîrşit, subcapitolul *Substantivul* este o versiune nouă a articolului *Flexiunea substantivelor în aromână*, publicat în SCL XV, 1964, 2, p. 229—246 şi republicat, în limba franceză, în « Cahiers de linguistique théorique et appliquée » II, 1965, p. 25—44. Aşadar, abstracţie făcînd de scurtele capitole introductive şi de *Concluzii*, *Adjectivul* (p. 93—104) şi *Verbul* (p. 104—142) sînt singurele capitole ale volumului nepublicate mai înainte (după cîte ştim ; numai pentru *Anexe* se fac trimiteri la locul primei apariţii). Desigur însă, este în avantajul celor interesaţi să aibă la îndemînă la un loc şi contribuţiile anterioare ale autoarei la descrierea aromânei.

După cum rezultă din titlul şi din subtitlul volumului, autoarea şi-a propus să studieze, cu ajutorul metodei structurale, un idiom extrem de interesant, din multe puncte de vedere, şi rămas, pînă de curînd, în afara atenţiei lingviştilor structuralişti. Încercînd să arate de ce şi-a intitulat lucrarea *Fono-morfologie* şi nu *Morfonologie*, autoarea scrie, la p. 20 : « Termenul *fono-morfologie*, pe care l-am creat, are o accepţie mai largă şi corespunde mai bine scopului lucrării noastre : el nu denumeşte o altă disciplină, ci o m o d a l i t a t e c o m p l e t ă de descriere ». Dacă este evident că *Morfonologie* nu ar fi fost un titlu care să corespundă conţinutului lucrării, necesitatea de a crea termenul *fono-morfologie* nu este la fel de evidentă : studiul în discuţie constă, de fapt, dintr-o *fonologie* şi o *morfologie* a aromânei (cît despre caracterul « complet » al descrierii, credem că n-ar fi fost cazul să se insiste asupra acestui aspect, din moment ce în capitolul de morfologie nu sînt analizate decît trei dintre părţile de vorbire, iar analiza are în vedere numai formanţii ; cf. p. 70 : « Nu ne vom ocupa, în cadrul nici uneia din aceste clase [= substantiv, adjectiv, verb], de morfemul r a d i c a l şi de alomorfele lui »).

O altă inovaţie terminologică este reprezentată de seria g e o s i s t e m, g e o f o n e m, g e o m o r f e m, g e o a l o f o n, g e o a l o m o r f (cu privire la ultimii doi termeni şi la termenii corespunzători neprecedaţi de g e o- observăm că ei sînt, de cele mai multe ori, în

textul autoarei, de genul feminin : « alofonă uşor palatalizată », p. 37 ; « geoalomorfa sufixului -*înda(luị)*», p. 123 ; « o alomorfă cu o consoană în minus », p. 131 ; dar « parte componentă a alomorfului radicalului », p. 122). « Seria de termeni creată de noi pentru analiza diasistemului nu este superfluă, ea a fost impusă de necesităţile analizei », scrie autoarea la p. 17. Din păcate, sensurile acestor termeni şi raporturile dintre noţiunile pe care le denumesc rămîn — aşa cum vom vedea — neclare sub unele aspecte (menţionăm că la termenul g e o s i s t e m autoarea renunţă de la bun început, adoptîndu-l pe d i a s i s t e m, « într-o oarecare măsură consacrat » ; p. 17).

2. Primul paragraf al subcapitolului *Vocalele* (p. 23—33), intitulat *Descrierea alofonelor şi reducţia lor*, începe cu aceste cuvinte : « Fonemele vocalice din sistemul A sînt următoarele » (după cum se arată la p. 29, A = graiul autoarei, iar F = graiurile « de tip fărşerotesc ») ; în continuare, se enumeră cele 7 foneme, considerate ca deja identificate, înaintea oricărei operaţii de reducere, iar, apoi, fiecare opoziţie vocalică este ilustrată cu perechi minimale (sau cvasi-minimale). Pentru fiecare fonem se enumeră alofonele corespunzătoare şi se indică distribuţia lor. Nu se arată însă de ce un alofon (sunet) dat este atribuit unui anumit fonem şi nu altuia. Putem fi, eventual, de acord, că apartenenţa lui [a] la clasa alofonelor fonemului /a/ este « de la sine înţeleasă », dar lucrurile nu se prezintă la fel de simplu în toate cazurile. Vom da, în cele ce urmează, cîteva exemple care ilustrează caracterul a r b i t r a r al unora dintre interpretările propuse (reproducem transcrierea autoarei, cu excepţia accentului, pe care nu-l notăm decît atunci cînd acest lucru ni se pare absolut necesar).

Vocala [å] din *gụåli* este alofon al lui /a/, dar aceeaşi vocală este alofon al lui /ă/ în forma *lụå* (p. 23) ; [o] este alofon nu numai al lui /o/, ci şi al fonemului /ă/, în formele *lụo, lo* (p. 23) ; [u] este alofon al lui /î/ în *da(ụ)u* (p. 24). În paragraful *Descrierea geoalofonelor şi reducţia lor* (p. 29—32), din acelaşi subcapitol, interpretările de acest fel sînt şi mai numeroase : [ă] este un geoalofon al geofonemului /Ă/ în *ţănᵘ*, al lui /E/ în *mapă*, al lui /I/ în *puţănᵘ* (în toate trei cazurile este vorba despre graiuri de tip F) ; [ä] este geoalofon al lui /Ă/ în unele cuvinte, iar în altele este geoalofon al lui /I/ şi, totodată, după cum se susţine la p. 31, « variantă a lui [ă] în F » (? !) ; tot la p. 31, se afirmă că [e], geoalofon al lui /E/ în unele poziţii, este « altă variantă a lui [ă < i] după [ş]» (? !) şi, în această poziţie, alofon al lui /I/ ; în graiul A, [î] reprezintă geofonemul /Ă/ în *ţînᵘ*, *ḑîkᵘ*, dar geofonemul /I/ în *puţînᵘ*, *avḑîmᵘ* ; în acelaşi grai, [i] neaccentuat, medial şi final, este alofon al lui /E/ în *piduri, nidriptati*, dar al lui /I/ în *tini, videari*, iar [u] din *putemᵘ* şi [u] din *durńimᵘ* aparţin la două geofoneme diferite : /U/ în primul caz, /O/ în celălalt. Adăugăm cîteva exemple referitoare la analiza consoanelor şi a semivocalelor : [y] din *yasti* (graiuri de tip F) este un alofon al geofonemului semivocalic /ị/ (p. 36), dar [y] din *ayińi* reprezintă consoana /y/, iar [y] din *găyińle* consoana /l′/ (p. 48—49) ; [γ] este geoalofon al lui /l/, care se realizează şi ca [ụ], şi ca vibrantă uvulară (p. 48) ; [ĝ] este, în unele graiuri, realizare a lui /y/, iar în *veĝu* (graiuri de tip F) există un fonem /l′/ realizat ca zero ! De remarcat că în paragraful *Descrierea geoalofonelor şi reducţia lor* (p. 48—49) din subcapitolul consacrat consonantismului se vorbeşte de geoalofone care reprezintă, de data aceasta, « fonemele consonantice aromâneşti » (p. 48), deci nu g e o foneme, ca în subcapitolul consacrat vocalelor.

În lumina exemplelor de mai sus, comentariile cu privire la aşa-numita reducţie a (geo)alofonelor la (geo)foneme ar putea să pară de prisos. Ne întrebăm, totuşi, cum de a putut să treacă autoarea peste necesitatea unei cît de sumare argumentări a interpretărilor propuse. În virtutea căror principii de analiză fonologică vocalele accentuate din *ţînᵘ* şi din *puţînᵘ*, de exemplu, sînt atribuite la două unităţi lingvistice distincte (geofonemele /Ă/, respectiv, /I/) ? Care sînt trăsăturile distinctive ale geofonemelor /I/ şi /E/, de exemplu ? Din expunerea autoarei rezultă că vocala d e s c h i s ă [ä] din *upḑäţ* este realizare a geofonemului /I/, iar vocala î n c h i s ă [i] din *nidriptati* este realizare a geofonemului /E/ (p. 30—31), ceea ce ni se pare cel puţin paradoxal (un caz similar : [i] din *piduri* este geoalofon al lui /E/, iar

[e] din *inşé* este geoalofon al lui... /I/!). Nu se înţelege nici cum poate fi sunetul [ă], în graiurile de tip F, realizare (geoalofon) a trei vocale (geofoneme) diferite, /Ă/, /E/, /I/ (p. 30—31) şi, în acelaşi timp, a unui geofonem semivocalic (p. 36 : /i̯/ se realizează ca [ă] în *şeḑă*!).

Concluzia formulată la p. 32 — « Numărul unităţilor vocalice invariante din diasistem este de 7 sau 6 vocale : 7 în sisteme de tip A, 6 în sisteme de tip F» — şi cele două scheme care o însoţesc nu fac altceva decît să provoace o nouă nedumerire cu privire la noţiunea de diasistem, în general, şi cu privire la diasistemul aromânei, în special; acesta ar fi alcătuit, după părerea autoarei, din 6 geofoneme plus, eventual, un fonem, în silaba accentuată — şi din două geofoneme şi două foneme în silaba neaccentuată; la p. 17 se arată însă că geofonemele şi fonemele sînt unităţi aparţinînd la două nivele diferite, nivelul diasistemului incluzînd numai geofoneme.

3. Foarte confuz este prezentată problema neutralizării opoziţiilor vocalice. La p. 28, se afirmă că « opoziţiile de grad de deschidere... se neutralizează în poziţie neaccentuată, rămînînd distinctive numai caracterele comune lui /o—u/, /ă—î/, /e—i/ » şi că « fiind vorba de o opoziţie graduală cu trei termeni, reprezentantul arhifonemului este membrul extrem, adică /U, Î, I/ ». Întrucît majusculele notează, aici, arhifoneme, observăm, mai întîi, că « reprezentantul arhifonemului » nu poate fi el însuşi (această calitate nu o poate avea decît unul dintre membrii opoziţiei neutralizate, respectiv, sunetul corespunzător). În al doilea rînd, din moment ce [ă] şi [e] există în poziţie finală neaccentuată (p. 28 : « fonemele... /ă/ şi /e/ au rol de morfem al vocativului »), înseamnă că în unele dintre silabele neaccentuate opoziţiile /ă/ : /î/ şi /e/ : /i/ nu se neutralizează. În al treilea rînd : ar rezulta, din ce se spune la p. 28, că într-o formă ca *pîduri* vocala finală neaccentuată este o realizare a arhifonemului /I/; nu mai departe decît la p. 29, se afirmă însă că f o n e m u l /i/ poate să apară la finală, în silabă neaccentuată. Contradicţia este evidentă : prin definiţie, arhifonemul este în distribuţie complementară cu fonemele corespunzătoare, aşa încît /I/ şi /i/ nu pot să apară în aceeaşi poziţie.

Afirmaţia conform căreia « se neutralizează opoziţia /î/ ~ /i/în poziţie finală, cînd urmează după consoană + /ţ/, /ḑ/ » (p. 25—26) este contrazisă de existenţa unor forme ca *adînţî* (p. 95), pe de o parte, şi *dulţi* (p. 97), pe de altă parte. Contradicţiile de acest fel sînt destul de numeroase ; vom mai avea prilejul să semnalăm cîteva dintre ele, în paginile următoare.

4. Am văzut că se consideră ca dată din capul locului existenţa a şapte foneme vocalice în sistemul A. Cu toate acestea — avînd, desigur, în vedere părerile lui Emil Petrovici cu privire la statutul fonologic al vocalelor [ă], [e], [î] şi [i] în majoritatea aspectelor limbii române — autoarea ţine să insiste, la p. 29, asupra independenţei fonologice a vocalelor anterioare în raport cu cele mediale. Cele trei argumente aduse în discuţie sînt lipsite însă de orice valoare :

a) « /e/ şi /i/ apar la iniţială absolută » (corect ar fi fost să se noteze [e], [i], căci existenţa unor foneme /e/ şi /i/ este tocmai faptul care urmează să fie demonstrat). Argumentul ar fi valabil numai dacă şi vocalele [ă] şi [î] ar apărea în aceeaşi poziţie; or, [ă] nu este posibil la iniţială, iar [î] nu apare decît ca vocală « de sprijin », numai în silabă neaccentuată şi numai în unele graiuri (p. 25). În consecinţă, situaţia celor patru vocale în discuţie în raport cu poziţia iniţială este perfect compatibilă cu interpretarea conform căreia ele reprezintă împreună d o u ă foneme, ale căror realizări « fundamentale » (în poziţiile cel mai puţin influenţate de context) sînt [e], respectiv, [i], nu [ă], [î], cum este cazul în dacoromână, dacă se acceptă teoria corelaţiilor consonantice de timbru. Cele două foneme ar urma să fie notate /e/, /i/, cu literele corespunzătoare realizărilor fundamentale; sunetele [e] şi [ă] ar fi variante ale lui /e/, iar [i] şi [î] variante ale lui /i/. Dat fiind că la iniţială [e] n u e s t e c o m u t a b i l cu [ă], existenţa unor forme de tipul [esku], cu [e] neprecedat de iot, nu probează nicidecum că [e] este variantă a unui fonem distinct de cel realizat ca [ă].

b) « /e/, /ă/, /î/, /i/ sînt ocurente în finală accentuată, iar /î/ şi /i/ şi în finală neaccentuată » (şi de data aceasta, ar fi trebuit să se folosească parantezele drepte, nu barele oblice),

O situaţie asemănătoare întîlnim şi în româna literară, cu deosebirea că [e] şi [ă] apar şi în silabă finală neaccentuată (de altfel, şi în aromână există [e] şi [ă] finali, în silabă neaccentuată, în formele de vocativ, după cum se arată la p. 25—26, ceea ce înseamnă că restricţia formulată cu privire la vocalele semideschise nu este valabilă; vezi mai sus, § 3). Această situaţie nu este însă incompatibilă cu existenţa corelaţiilor de timbru şi cu consecinţa ei, identitatea fonologică a vocalelor [e] şi [ă], [i] şi [î].

c) « opoziţiile /e/ ~ /ă/ şi /i/ ~ /î/ sînt pertinente şi după /ţ/, /ḑ/ ». Nici acest argument nu poate fi reţinut; mai exact spus, nici nu avem a face cu un argument, din moment ce se ia ca punct de plecare... existenţa opoziţiilor în discuţie. Autoarea consideră ca dat faptul că în forme cum sînt cele transcrise /ţînu̯/ şi /ţinu̯/ (p. 25) consoana iniţială este, din punct de vedere fonologic, aceeaşi şi că, prin urmare, opoziţia este v o c a l i c ă; dar tocmai acest lucru trebuia dovedit, căci adepţii teoriei corelaţiilor consonantice de timbru recunosc aici două foneme consonantice diferite, /ţ/ şi /ţ'/, ale căror timbre determină realizarea ca [î] sau ca [i] a fonemului vocalic următor (identic în ambele forme).

Sîntem de acord cu interpretarea conform căreia [i], [e], [î] şi [ă] reprezintă tot atîtea foneme ale sistemului vocalic al aromânei de tip A, dar considerăm că argumentele expuse de autoare la p. 29 a cărţii nu contribuie cu nimic la a face convingătoare această interpretare.

5. Cele patru semivocale existente în sistemul A sînt socotite realizări a două unităţi fonematice, notate /i̯/ şi /u̯/. Interpretarea ni se pare corectă. Observăm însă, şi de data aceasta, că, alături de argumentul valabil menţionat la p. 33, sub *a*, mai apare, sub *b*, şi următorul « argument »: « variantele au o distribuţie identică: [e̯, o̯], ca şi [i̯] şi [u̯], apar şi după pauză ». Apariţia în acelaşi context a două (sau mai multe) sunete nu poate constitui o dovadă a identităţii lor fonematice; această distribuţie este tocmai cea care caracterizează, în mod obligatoriu, sunetele aparţinînd unor foneme diferite. Ceea ce se arată în continuare, tot la punctul *b* (în acelaşi cuvînt se pronunţă, la iniţială, fie [e̯a], fie [i̯a], respectiv, [o̯a] sau [u̯a] — în alţi termeni: între semivocalele [e̯] şi [o̯] şi corespondentele lor închise nu există un raport de comutare) se spusese deja mai înainte, sub *a*: « variantele nu sînt comutabile ».

Pentru a demonstra că fonemele /i̯/ şi /u̯/ nu sînt consoane, Matilda Caragiu Marioţeanu invocă, printre altele, următorul argument: /i̯/ şi /u̯/ « sînt ocurente la finală, în timp ce consoanele sînt nonocurente în această poziţie... În acelaşi sens vorbeşte şi analiza structurii silabei din sistemul A: dat fiind că silaba este deschisă şi limita silabică se situează înaintea consoanei (grupurilor de consoane), în cuvinte ca /léu̯lu/... silabaţia ar trebui să fie /le-u̯lu/... (dacă semivocalele ar aparţine la clasa consoanelor), or /u̯/ nu apare niciodată în poziţie iniţială urmat de o consoană. Silabaţia este: /léu̯-lu/ » (p. 34). Este evident că în raţionamentul autoarei intervine un cerc vicios: afirmaţia privitoare la inexistenţa consoanelor în poziţie finală (de cuvînt sau de silabă) se bazează pe admiterea prealabilă a caracterului neconsonantic al lui /i̯/ şi /u̯/ (care a p a r în această poziţie), iar afirmaţia privitoare la caracterul neconsonantic al celor două foneme se bazează pe admiterea prealabilă a inexistenţei consoanelor în poziţia menţionată (respectiv, a caracterului deschis al silabelor de tipul /leu̯/)!

La p. 36 citim: « Opoziţia silabic ~ asilabic se neutralizează după grupuri consonantice (în cazul semivocalelor finale postconsonantice), ceea ce ar permite considerarea lor ca vocale. În acest caz clasa semivocalelor s-ar desfiinţa de la sine ». Dar neutralizarea unei opoziţii dovedeşte, înainte de toate, tocmai că opoziţia respectivă e x i s t ă în sistemul avut în vedere. Oare neutralizarea opoziţiilor /e/ : /ă/ şi /i/ : /î/, despre care vorbeşte autoarea la p. 25, ar putea fi invocată în favoarea părerii că termenii perechilor [e] — [ă] şi [i] — [î] sînt vocale fonologic identice? Evident că nu.

6. O parte relativ întinsă din capitolul de fonologie este consacrată structurii silabei (p. 50–69). Autoarea consideră (p. 51, nota 29) că, din motive de comoditate, este necesar ca principala concluzie a analizei efectuate în subcapitolul în discuţie să fie enunţată la începutul lui: « trebuie să formulăm anticipat concluzia că tăietura silabică în aromână se plasează întotdeauna înaintea consoanei (grupului consonantic) (vezi mai departe, p. 67–68) ». Ne-am aştepta ca la paginile la care se face trimiterea să găsim argumentarea acestei păreri, ceea ce nu se întîmplă însă.

La p. 66, printre diversele tipuri de structuri silabice enumerate nu figurează nici una care să se termine în consoană (după părerea autoarei, în formele notate /portu/, /alǵi/, /skîrşn̯ai̯/ am avea a face cu silabele finale /rtu/, respectiv, /lǵi/, /rşn̯ai̯/), iar forma /kîrt̯ai̯/ este dată, încă la pagina 63, ca exemplu pentru tipul de silabă în care vocala este precedată de două consoane şi o semivocală (deci /rt̯ai̯/). Problema limitei silabice în interiorul grupurilor consonantice nu este discutată, cu argumentele de rigoare, nicăieri, admiţîndu-se, din capul locului, că nici o silabă nu se poate termina în consoană. Se invocă (la p. 68, nota) regula conform căreia « începutul unei silabe trebuie să se regăsească în începutul cuvîntului », dar este evident că silabaţia /po-rtu/, stabilită de autoare, nu ţine seamă de această regulă. Ceea ce ar vrea autoarea să fie o argumentare a tezei susţinute nu este, de fapt, decît o tautologie :« Dată fiind marea bogăţie de grupuri consonantice la iniţiala formelor libere, pe de o parte, şi nonocurenţa structurii silabice $\pm C_1 + N \pm C_2$ (adică nonocurenţa lui C_2), pe de alta, limita silabică se plasează întotdeauna, din punct de vedere fonologic, după N, niciodată după C (= consoane simple sau grupuri consonantice) sau în interiorul lui C (în cazul grupurilor consonantice) » (p. 68) ; în cuvinte mai simple (şi lăsînd la o parte bogăţia grupurilor consonantice iniţiale, care nu oferă argumentul necesar) : întrucît nu există nici o silabă terminată în consoană, limita silabică nu poate fi niciodată după consoană. Tot ce poate fi mai evident !

În loc să fie rezultatul unei analize temeinice, părerea că aromâna nu posedă silabe terminate în consoană ne apare ca o idee preconcepută. Acest lucru reiese şi din felul cum sînt prezentate faptele fonetice supuse, ulterior, unei interpretări fonologice. Afirmaţia de la p. 35, potrivit căreia « sistemul A are trei vocale finale scurte postconsonantice : [$^{-i}$], [$^{-î}$] şi [$^{-u}$] », ar fi trebuit să fie sprijinită pe argumente care să ne demonstreze că toţi cercetătorii de pînă acum — inclusiv autoarea însăşi (vezi mai jos) ! — au greşit cînd au omis vocala scurtă [^{i}] din inventarul fonetic al aromânei ; numai admiţînd că o formă ca *faţ* (în notaţia folosită de alţi lingvişti) constă, de fapt, din patru sunete, [faţ^{i}], a putut autoarea să ajungă la concluzia că forma respectivă se termină cu un fonem semivocalic (cf. p. 36 : [faţ^{i}] = /faţi̯/). Pe de altă parte, ar fi fost absolut necesar să se arate şi de ce se consideră că după consoanele palatale mai apare, înainte de pauză, încă un sunet (fonem) : [kal'^{i}] = /kal'i̯/, [luk'^{i}] = /luk'i̯/, [sklay^{i}] = /sklayi̯/ (vezi, de exemplu, p. 35 şi 65).

În textele aromâneşti publicate de autoare cu zece ani înaintea apariţiei volumului de care ne ocupăm (vezi, în volum, anexa de la p. 186–215), întîlnim forme ca *unsprîd̦ad̦* (p. 206), *ńiţ* (p. 207), *yiniţ, astîd̦* (p. 208) ; [^{i}] nu apare nicăieri. Transcrierea pe care o găsim în prima parte a volumului (în capitolul de fonologie), unde, în formele de acest tip, apare, pretutindeni, un [^{i}] după [ţ], [d̦], arată clar că adăugarea lui [^{i}] nu reprezintă altceva decît o « punere de acord » a transcrierii fonetice cu schema prestabilită a structurii fonologice a cuvintelor aromâneşti ; silabele finale care erau terminate în consoană în 1958 au devenit silabe terminate în « vocală scurtă » ([^{i}], realizare a fonemului /i̯/) în 1968 !

Concluzia care se desprinde din cele arătate mai sus este că problema silabei în aromână a fost tratată de Matilda Caragiu Marioţeanu în mod nesatisfăcător.

7. Multe dintre neajunsurile capitolului de fonologie reapar — uneori, amplificate — în capitolul consacrat morfologiei. Acest lucru se datoreşte, în parte, următoarei cauze : împotriva aşteptărilor, autoarea nu operează cu forme a căror structură fonematică este

dată (ca rezultat al analizei din capitolul precedent), ci cu forme prezentate ca succesiuni de s u n e t e. Întrucît însă, deși nu este întotdeauna explicită, referirea la nivelul fonematic nu poate fi complet evitată, procedeul adoptat de autoare are ca efect o complicare a expunerii, care, în absența rigorii necesare, generează, la rîndul ei — așa cum vom vedea mai jos — contradicții și confuzii.

Clasificarea substantivelor în trei clase (genuri) este considerată (p. 71) ca fiind rezultatul unei analize prealabile, care însă nu este expusă nicăieri. Judecînd după ceea ce se spune cu privire la subdiviziunile claselor — « fiecare clasă are mai multe subclase (grupe), care se caracterizează prin morfeme specifice » (p. 71) — s-ar părea că ele urmează să fie delimitate ținîndu-se seamă de structura fonematică a formanților, dar din expunere nu reies criteriile de grupare a două sau mai multe (geo)alomorfe în același formant la nivelul diasistemului. Formantul *-E* din *kalE* este considerat « geomorfem invariant » distinct de *-Ă* din *ńilĂ* (p. 81—83), ceea ce înseamnă că, deși au o valoare identică, formanții respectivi nu constituie o singură unitate în diasistem, întrucît diferă din punctul de vedere al expresiei. În pluralele [porți] și [gur^{i}] se identifică însă unul și același morfem, notat *-I* (p. 82), deși [^{i}] este o realizare a fonemului /i̯/, iar din cele arătate la p. 25—26 rezultă că prima dintre formele citate se termină în /ĭ/. Identificarea poate fi, eventual, justificată prin referire la distribuția formanților /ĭ/ și /i̯/ cu valoare de plural (cel de al doilea nu este posibil după grupul /rț/), dar autoarea nu face acest lucru. Dacă ar fi încercat să prezinte asemenea justificări, Matilda Caragiu Marioțeanu ar fi fost obligată să acorde fonologiei importanța pe care o merită în analiza morfologică, ceea ce nu s-ar fi potrivit cu concepția reflectată, de exemplu, de interpretări ca următoarea : s u n e t e l e [^{i}] și [^{ĭ}] reprezintă d o u ă alomorfe ale morfemului *-I*, (deși « vocalele scurte » menționate sînt realizări ale a c e l u i a ș i fonem, /i̯/), iar cele două alomorfe se află pe același plan cu alomorful [ĭ], care aparține unei unități fonologice diferite, /ĭ/ (p. 80).

Discutabile sînt multe dintre soluțiile adoptate în ce privește segmentarea formelor descrise (lipsește o expunere a criteriilor generale după care s-a făcut această operație). Formanții de nom.-ac. sg. și pl. ai substantivelor de tipul *kurau̯ĭ* — *kurăi* sînt *-(u̯)ĭ*, respectiv, *-i̯*, în prima etapă a descrierii, consacrată alomorfelor din sistemul A (p. 73). Abstracție făcînd de paranteza a cărei semnificație ne rămîne necunoscută, se pune întrebarea de ce semivocala este atribuită formantului, respingîndu-se cealaltă interpretare posibilă : *kurau̯-ĭ*, *kurăi̯-ø* (cu alternanța /u̯/ — /i̯/ în radical). În clasificarea definitivă (« după reducția alomorfelor și geoalomorfelor »), cuvîntul este grupat, ce e drept, la un loc cu *gurĭ*, de exemplu (p. 82), în subclasa caracterizată prin formanții *-Ă* (sg.), *-I* (pl.), ceea ce ne-ar da dreptul să credem că în forma scrisă *kurau̯Ă* numai vocala finală aparține formantului (vezi și p. 83, unde se vorbește, în legătură cu substantivele de acest tip, de « desinențele -Ă/-I »); dar atunci ce reprezintă segmentul notat /-u̯Ă/ la p. 81, alături de geoalomorfele [u̯ă], [u̯ĭ]?

Formele *mumîń^{i}* și *surăr^{i}* sînt analizate, mai întîi, *mum-îń^{i}* (p. 71), respectiv, *sur-ăr^{i}* (p. 72), dar, ulterior, ele sînt clasificate la un loc cu *gurĭ*, *kurau̯ĭ* etc., cu următoarea justificare : « Considerăm că . . . avem a face cu plurale neregulate, desinența fiind tot *-I* » (p. 83). Ce reprezintă atunci /-Ăń^{i}/ de la p. 81, *ĂńI* din forma scrisă *mumĂńI* la p. 82 și *ĂrI* din *surĂrI* (p. 82)? Din faptul că, în alte cazuri, formele care apar în clasificările definitive propuse sînt redate într-o transcriere « mixtă », adică fonematică și fonetică pentru elementele formanților (de exemplu, *-Ă*, *-ađI*, *-ań^{i}*, la p. 84), dar exclusiv fonetică (deci fără majuscule) pentru radical, ar rezulta că segmentele *Ăń* și *Ăr* din formele în discuție nu aparțin radicalului, ci desinenței, ceea ce contrazice însă afirmația citată de la p. 83. O întrebare care rămîne fără răspuns este următoarea : dacă în *mumîń^{i}* și în *surăr^{i}* apare desinența *-I*, formele respective fiind neregulate din punctul de vedere al alomorfelor radicalului, de ce nu s-a adoptat o segmentare similară în cazul substantivelor de tipul lui *γramă* — pl. *γramatE* ?(la p. 82 se admite

că desinenţa de pl. este *-atE* şi, în consecinţă, substantivele de acest fel sînt grupate într-o sub clasă aparte). În sfîrşit, dacă *mumîń*[i] are desinenţa *-I*, de ce segmentarea corespunzătoare nu s-a făcut din capul locului? Cum poate să apară în *Clasificarea alomorfelor din sistemul A* un alomorf *-îń*[i] (p. 71), care, nefiind realizare a lui *-I* (vezi realizările acestuia la p. 80), ajunge, în cele din urmă, să fie un alomorf care . . . nu aparţine nici unuia dintre (geo)morfeme?

8. La numeroase întrebări dau naştere clasificarea preliminară (aplicată la formele din sistemul A) şi observaţiile care însoţesc această clasificare, încercînd s-o justifice (se stabilesc, la p. 71—79, 28 de grupe de substantive). Iată, de exemplu, cum este motivată gruparea substantivelor de tipul *budî* (cu aceeaşi formă la plural) în grupa I, la un loc cu substantivele de tipul *kasî* (pl. *kasi*) : ,,Dacă *C* este un *ţ*, *ḑ*, atunci, la plural, [-i] se realizează ca [-î]" (p. 71). Vom încerca să vedem ce a vrut să spună autoarea prin formula ,,[-i] se realizează ca [-î]". În ciuda faptului că se folosesc parantezele drepte, eliminăm din discuţie interpretarea potrivit căreia s u n e t u l (realizarea) [i] se realizează ca [î]; o asemenea afirmaţie nu ar avea nici un sens. Prin [-i] nu poate fi înţeles nici fonemul /i/, din moment ce, aşa cum am văzut mai sus (§ 4), autoarea subliniază faptul că opoziţia /i/ : /î/ apare şi după /ţ/, /ḑ/ (p. 29) şi, prin urmare, [î] nu poate fi realizare a lui /i/ în poziţia aceasta. S-ar părea că vocala finală din pl. *buḑî* nu poate fi decît geofonemul /I/ (care are, printre altele, şi un geoalofon [î]; vezi p. 31, unde se dau ca exemple formele *avḑîm*[u] şi *puţîn*[u]). Dar şi această interpretare trebuie exclusă, întrucît, după cum aflăm la p. 82—83, *kasî - kasi* aparţine, la nivelul diasistemului, grupei I', cu desinenţele *-Ă*, *-E* (*kasĂ - kasE*), iar *buḑî - buḑî* grupei VII', cu desinenţele *-E(-Ă)*, *-E(-Ă)* : *buḑĂ* — pl. *buḑĂ* este grupat la un loc cu *lupoańE*. Aşadar, sensul afirmaţiei ,,[-i] se realizează ca [-î]" rămîne, în cele din urmă, de nepătruns.

Cel puţin tot atît de obscură este observaţia făcută în legătură cu substantivele de tipul *barbî - bărġi*, *koardî - korḑi*, grupate la un loc cu substantive ca *gurî - gur*[i] : ,,Dacă *C* este *CC*, atunci [-i(-i)] se realizează ca[-i(-î, după ţ, ḑ)]" (p. 72). Ea se repetă întocmai cu privire la plurale ca *urekl'i*, *părţî* (p. 74), *şerki*, *munţî* (p. 77). Renunţînd la discutarea amănunţită a acestei observaţii, ne punem doar următoarea întrebare : dacă [î] din *korḑî*, de exemplu, este realizare a lui ,,[-i(-i)]" (?), de ce aceeaşi vocală este realizare a lui [-i] în pl. *frînḑî* (p. 71), deşi şi aici ,,*C* este *CC*", iar ultima consoană este tot [ḑ], ca în *korḑî*?

9. Am văzut, mai sus, că, în cursul operaţiei de clasificare a alomorfelor din sistemul A, timbrul vocalic diferit şi caracterul silabic sau nesilabic al elementului final din formele de plural nu au împiedicat-o pe autoare să grupeze la un loc substantive ca *buḑî* (pl. *buḑî*) şi *kasî* (pl. *kasi*) sau *koardî* (pl. *korḑî*) şi *gurî* (pl. *gur*[i]); la fel s-a procedat şi în cazul unora dintre masculine (la p. 77, sînt grupate la un loc, în subclasa a IX-a, pl. *şerki*, *munţî*, *fraţ*[i], *sor*[i]) sau dintre neutre. Pentru a se justifica clasificările propuse, se formulează o regulă a ,,posteriorizării" după [ţ], [ḑ] şi o regulă a ,,vocalizării" după grupuri de consoane. Ar fi fost de aşteptat ca cea de a doua regulă (conform căreia ,,vocalele scurte" devin vocale propriu-zise) să fie aplicată, cu consecvenţă, şi la plurale de tipul *korġi*, *prefţî* şi să fie extinsă şi la singularul masculinelor şi neutrelor : [[u]] > [u] după grupuri consonantice. Acest lucru nu se întîmplă însă, aşa încît *sak*[u] - *saţ*[i] şi *fičor*[u] - *fičor*[i] sînt grupate la un loc, în subclasa I, pe baza regulii ,,posteriorizării" (p. 75 : ,,[-[i]] se realizează ca [-[î]]"), dar *korbu-korġi*, *preftu-prefţî* constituie o clasă separată. Altfel spus, subclasa a IX-a din cadrul masculinelor (vezi exemplele de mai sus) este stabilită admiţîndu-se că [i] = [[i]] = [î] = [[î]], în timp ce subclasele I (*sak*[u], *fičor*[u]) şi II (*korbu*, *preftu*) sînt delimitate plecîndu-se de la premisa că [u], [i], [î] şi ,,vocalele scurte" corespunzătoare nu reprezintă desinenţe identice. Este adevărat că în clasificarea definitivă substantivele din subclasele I şi II ajung în aceeaşi subclasă (I'), dar acest lucru nu poate justifica inconsecvenţa cu care s-a procedat în clasificarea alomorfelor din sistemul A.

10. Subcapitolul *Tipuri de flexiune* (p. 85—89) ne reţine atenţia prin ceea ce se spune cu privire la declinarea femininelor. După ce menţionează că ,,femininele prezintă t r e i t i-

puri de flexiune, care, în cele din urmă, după cum se va vedea, se reduc la două" (p. 86), autoarea arată că substantivul *kasĂ*, de exemplu, are la genitiv-dativ sg. atît forma *kasE*, cît şi forma *kasĂ* (ultima, identică, aşadar, cu cea de nominativ-acuzativ). În continuare, citim : „Formele de G.D. fiind însă în raport de variaţie liberă (-*E*/-*Ă*), ele se exclud din sistem (pentru că nici un substantiv nu face G.D. numai în -*E*). Aceasta înseamnă că tipul flexionar 1, existent în dacoromână, este nonocurent, în ultima instanţă, în aromână" (p. 87). Dar posibilitatea ca o categorie de substantive să se decline după două tipuri de flexiune poate oare justifica afirmaţia privitoare la inexistenţa unuia dintre aceste tipuri (fie şi „în ultima instanţă")? Neidentitatea formelor de gen.-dat. sg. şi de nom.-ac. pl. — trăsătură specifică aromânei, asupra căreia se atrage, pe bună dreptate, atenţia (p. 88) — este ilustrată, la p. 89, cu numeroase exemple (forma de pl. este comparată cu cea care apare la gen.-dat. sg. în combinaţie cu articolul enclitic : *pqartĂ - a pqartĂl'ei*, nu a *porţIl'ei* etc.). În legătură cu grupa I′, căreia îi aparţine *kasĂ* (gen.-dat. art. a *kasEl'ei* şi *a kasĂl'ei*) se face, în nota de la p. 89, următoarea precizare : „Aici avem identitate şi nonidentitate, singura grupă care prezintă o situaţie deosebită" ; în text se menţionează însă că „forma *a gurIl'ei* este de asemenea ocurentă" — aşadar, identitatea gen.-dat. sg. = nom.-ac. pl. este posibilă şi în grupa III′ — ceea ce contrazice afirmaţia din notă şi face ca excluderea la care ne-am referit să pară şi mai nejustificată.

11. Nu vom întreprinde o analiză a subcapitolului consacrat adjectivului (p. 93—104), care pune probleme de acelaşi gen cu cele discutate mai sus, în §§ 7—10. Ne vom opri însă asupra unei chestiuni de principiu, legată de clasificarea adjectivelor de tipul *akru*. După ce menţionează, la p. 95, că în unele graiuri aceste adjective au numai trei forme, nu patru (*akri* = masc. pl. şi fem. pl.), autoarea adaugă, la aceeaşi pagină : „Pentru că descrierea noastră vizează însă d i a s i s t e m u l (în care cele 4 forme sînt distincte), am grupat adjectivele de tipul *akru* în clasa α" (= clasa adjectivelor cu patru forme). Ne este greu să vedem ce sens are afirmaţia privitoare la existenţa unei distincţii între patru forme la adjectivele în discuţie ; cum poate figura în diasistem, „schemă a mai multor sisteme" (p. 17), această distincţie, inexistentă în unele dintre sistemele care i se subsumează? Dacă s-ar fi procedat la fel şi în analiza fonologică, distincţia /e/ : /i/, de exemplu, ar fi trebuit să figureze în diasistemul vocalelor neaccentuate ; autoarea stabileşte însă existenţa unui geofonem /E/, realizat ca [e] sau ca [i] (p. 32—33), ceea ce duce la o situaţie foarte ciudată : în diasistemul aromânei există distincţia *akri - akre*, dar, în acelaşi diasistem, vocalele finale din formele citate reprezintă realizări ale aceleiaşi unităţi fonologice ! Trebuie subliniat faptul că gruparea făcută la p. 95 (vezi mai sus) are în vedere sistemul A, adică tocmai sistemul unui grai în care adjectivul *akru* nu are decît t r e i forme ; tot sistemul A este avut în vedere şi la p. 97, unde adjectivul i n v a r i a b i l *dulţi* este inclus, împreună cu *mari - măr*ⁱ, în tipul „adjective cu două forme".

Chiar dacă am admite, împreună cu autoarea, că, de exemplu, *akru* aparţine, în diasistemul aromânei, aceluiaşi tip ca *bun*ᵘ (care are, şi în sistemul A, patru forme), tot nu am vedea justificarea procedeului care constă în a descrie un grai ţinînd seamă nu de s i s t e m u l l u i, ci de diasistemul care urmează să fie stabilit ulterior. Oricum, din cele arătate mai sus reiese caracterul nebulos al noţiunii de diasistem în concepţia Matildei Caragiu Marioţeanu.

12. În capitolul *Verbul* (p. 104—142) sînt descrise toate formele simple, cu excepţia infinitivului ; după cum menţionează autoarea la p. 106, deşi, alături de valoarea substantivală, infinitivul are, în unele cazuri, valoare de verb, „formele de infinitiv se exclud din descriere pentru că sînt i r e l e v a n t e" (?). Motivul eliminării formelor analitice este arătat la p. 108 : „Toate auxiliarele cu care se compun formele analitice aromâneşti pot avea şi alte distribuţii (pot fi urmate de un substantiv, pronume, numeral)" (adică nu numai de forme verbale) ; apoi, pentru demonstrarea acestei afirmaţii, pe nu mai puţin de patru pagini sînt

înșirate perechi de construcții de tipul *am*ᵘ *kîntatĂ* - *am*ᵘ *kasĂ* (p. 109—112). Fără îndoială, faptul că descrierea se limitează la formele simple poate fi motivat în diverse feluri; justificarea prezentată de autoare nu ni se pare însă acceptabilă, deoarece „plurivalența" auxiliarelor, invocată la p. 108, nu are nici o legătură cu structura formelor analitice.

În cele 30 de pagini ale descrierii propriu-zise (p. 113—142), întîlnim numeroase lipsuri de același tip cu cele semnalate mai sus, dar mai supărătoare în acest capitol, dat fiind că natura faptelor studiate — mai complexe decît cele examinate în capitolele precedente — ar fi reclamat o maximă claritate a concepției și o maximă precizie în folosirea procedeelor de segmentare, descriere, clasificare etc. Iată, de exemplu, cîteva dintre observațiile care se pot face în legătură cu descrierea desinențelor de la indicativul prezent:

La pers. 1, cele trei „alomorfe și geoalomorfe în același timp" (?) enumerate, [⁻ᵘ], [u], [u̯] (p. 113) nu pot fi puse pe același plan decît dacă în descrierea morfologiei se ignoră fonologia: [ᵘ] și [u̯] sînt variante ale aceluiași fonem, diferit de segmentul fonologic realizat ca [u] (cf. § 5).

La pers. a 2-a, lipsesc realizările [ᵃ] și [ă] (cf. p. 36: *poț*ᵃ, *șeḑă*).

La pers. a 3-a, în graiurile de tip F, *kîntă* conține, după părerea autoarei, desinența -*Ă*, iar *tal'ă*, ca și *tal'e*, desinența -*E* (p. 114). Despre pers. a 6-a se spune că „este totdeauna omonimă fie cu pers. 3, fie cu pers. 1" (p. 115). Citim însă, cu surprindere, în continuare: „Desinența -*E* este exclusă din diasistem la pers. 6 ([el'i tál'E]), dat fiind că realizarea [-ă] este și ea cunoscută în F; morfemul invariant (geomorfemul) este în acest caz -*Ă* : /tál'Ă/". Așadar, ar rezulta de aici că *tal'ă* conține desinența -*E* la pers. a 3-a și desinența -*Ă* la pers. a 6-a. Abia dintr-o observație de la p. 137 — „Reducția alomorfelor -Ă și -E s-a făcut la p. 114, ele fiind condiționate fonetic (vezi și *Fonologia*, p. 30)" — putem deduce că reducerea în discuție se aplică și la pers. a 3-a (ambele trimiteri sînt greșite: problema formelor de tipul *tal'ă* este discutată — numai pentru pers. a 6-a — la p. 115, nu la p. 114; la p. 30 nu găsim nimic în legătură cu acest lucru).

13. Autoarea stabilește cinci tipuri de flexiune (conjugări).

Conjugarea I reunește verbe ca *lukreḑU*, alături de verbe de tipul *kîntU*, dat fiind că „formele cu /-eḑ-/ (ca și cele cu /-esk-/ și /-ăsk-/ (cf. mai departe, p. 138 și 140), ar putea fi considerate, mai curînd, verbe cu un radical amplificat la pers. 1, 2, 3 și 6 ale ind. și conj prezent" (p. 136). Nu vom discuta aici această interpretare, mulțumindu-ne să spunem că, după părerea noastră, ea este departe de a fi mai satisfăcătoare decît interpretările anterioare; dar de ce a fost nevoie ca autoarea să prezinte, mai întîi (p. 116—117, 122), ca sufixe aceste „amplificări" care, pînă la urmă, nu joacă nici un rol în clasificarea propusă? Statutul morfologic al segmentelor de tipul lui -*eḑ*- ar fi trebuit să fie stabilit de la început, cu argumentele de rigoare, în cadrul unor precizări privitoare la segmentările adoptate.

Încercînd să justifice includerea anumitor verbe în conjugarea a II-a, autoarea face, la p. 137, următoarea observație: „Accentuarea sufixului nefiind în ultimă instanță relevantă (în cazul sufixului de prezent /-é-/ și /-E-/, cf. p. 117), verbele care au participiul în -*utĂ* și sufixul pf. s. în /-ú-/, de tipul *kunóskU*, *trekU*, clasificate tradițional la conjugarea a III-a, se grupează la conjugarea a II-a". Dar de ce este „nerelevant" faptul că într-un caz accentul este pe sufix, iar în celălalt pe radical? De fapt, înglobarea unor verbe ca *trekU* în conjugarea a II-a se explică prin luarea în considerație exclusiv a uneia dintre cele două tipuri de forme de la persoanele a 4-a și a 5-a (*trițém*ᵘ, *trițéț*ⁱ) și neglijarea lui *tręățim*ᵘ, *tręățiț*ⁱ.

La p. 134—136 găsim o enumerare a formanților relevanți și a omonimiilor relevante pentru clasificarea în conjugări. Împărțirea în clase (conjugări) și subclase nu lasă însă să se vadă motivele pentru care un anumit criteriu a fost considerat mai important decît altul, iar deosebirea dintre clase nu pare a fi în toate cazurile mai mare decît cea dintre subclase. Astfel, verbele de tipul *apirU*, cu omonimia desinențială pers. a 3-a = pers. a 6-a indicativ

prezent şi conjunctiv prezent, intră în aceeaşi clasă cu cele de tipul *morU*, unde sînt omonime persoanele 1 şi a 6-a de la prezentul indicativului. Această grupare nu poate fi justificată prin faptul că verbele din prima categorie „sînt extrem de puţine" (p. 139); criteriul statistic invocat aici este cu atît mai nesatisfăcător cu cît autoarea nu ezită, în capitolul dedicat substantivului, să stabilească existenţa unei clase flexionare caracterizate prin desinenţele *-Ă*, *-Ăń*ⁱ, pentru care se dă un singur exemplu: *tatĂ*. Conjugarea a III-a cuprinde şi verbe ca *dukU*, cu participiul în *-Ă*, şi verbe ca *fakU*, cu participiul în *-tĂ*; prin urmare, deosebirea de structură dintre cele două sufixe nu a fost socotită destul de importantă pentru delimintrea unor clase. Deosebirea dintre *-i*, *-inda*, *-(i)tĂ*, pe de o parte, şi *-Ă* (= [î] sau [ă]), *-Ănda*, *-(Ă)tĂ*, pe de altă parte, este însă considerată suficientă pentru a repartiza în clase diferite (IV, respectiv, V) verbe ca *morU* şi *avdU* (p. 138—140).

14. După un scurt capitol de *Concluzii* (p. 143—147) — asupra căruia vom reveni — şi după un rezumat în limba franceză al studiului principal din volum, urmează „anexele".

În primul studiu, *Din fonologia istorică a aromânei* (*silabele deschise*), sînt examinate cîteva fapte (tratamentul diftongilor [au̯] şi [eu̯], terminaţia [ă] sau [î] a participiului şi terminaţia [a] a gerunziului), în lumina teoriei autoarei asupra structurii silabice a aromânei. După părerea noastră, nici una dintre explicaţiile propuse nu este convingătoare.

Autoarea crede că lat. *adaugere, febra* au devenit (înainte de a ajunge la forma actuală *adăvd̦ęare, h'ęavră*) **ada-u̯gere, *fę̂a-u̯ră*, cu limita silabică înainte de [u̯]: „în perioada silabelor deschise, *u̯* precedînd o consoană a avut probabil un caracter consonantic foarte pronunţat, de aceea a fost grupat cu consoana următoare, silaba precedentă fiind deschisă" (p. 159). Presupunerea cu privire la caracterul consonantic „foarte pronunţat" al lui [u̯] nu se justifică prin nimic pentru faza cînd acest sunet aparţinea silabei precedente; cît despre deplasarea limitei silabice la un moment dat, ţinînd seamă de indicaţiile oferite de fonetica generală, trebuie să admitem că ea a fost nu anterioară, ci posterioară sau, mai curînd concomitentă cu transformarea lui [u̯] în [v] (deci *fę̂au̯-ră* > *fę̂av-ră* > *fę̂a-vră* sau *feau̯-ră* > *fę̂a-vră*); în sfîrşit, menţionăm că ar fi fost necesar să ni se spună cînd a încetat, după părerea autoarei, să mai fie posibilă presupusa grupare a lui [u̯] cu consoana următoare (după cum se arată la p. 34, silabaţia *leu̯-lu, bou̯-lu* este, astăzi, singura existentă). În concluzie, este greu de admis că — pentru a reproduce cuvintele autoarei — „în aromână, silaba deschisă a lămurit, se pare, lucrurile" (p. 159, nota 8).

În ce priveşte pe *-ă* de la participiu, din moment ce autoarea însăşi recunoaşte, la p. 160, că vocala finală „se explică prin valoarea neutră a femininului, faţă de masculin", este de neînţeles afirmaţia (de la aceeaşi pagină) conform căreia generalizarea vocalei „este un rezultat al silabelor deschise" (?).

O nedumerire asemănătoare provoacă şi faptul că, după ce susţine că în forme ca *plîngînda* „generalizarea terminaţiei *a* în loc de *-u* se explică prin sintaxa gerunziului aromânesc" (p. 160), autoarea vede în această terminaţie o „urmă a silabelor deschise" (p. 161).

În toate cazurile discutate, rezultatele unor procese diverse sînt puse în legătură cu silaba deschisă, veritabil *deus ex machina* care „lămureşte" totul. În mod surprinzător, autoarea trece peste faptul că dacă gerunziul ar fi avut terminaţia [u], aşteptată (vezi p. 160), silaba finală ar fi fost în aceeaşi măsură deschisă ca şi cea terminată în [ă] sau în [î]; de asemenea, conform interpretării propuse chiar de Matilda Caragiu Marioţeanu (p. 67—68), ar fi fost deschise şi silabele terminate în [u̯] (în *fę̂au̯-ră*) sau în [ᵘ] (în formele de tipul **kîntatᵘ*).

15. În studiul asupra articolului enclitic al masculinelor (p. 163—168) găsim o explicaţie nouă şi interesantă a formelor de tipul *omu* în graiul fărşeroţilor (după părerea autoarei, *omu* provine nu din *omul*, ca în dacoromână, ci din *omlu*, prin velarizarea şi vocalizarea lichidei). În continuare, se explică dispariţia lui [i̯] din formele de genitiv de tipul *a omlu* (< *a omlui̯*). Cauzele acestei dispariţii — care a fost precedată, după părerea autoarei, de închiderea (?) lui [i̯] — ar fi, în primul rînd, de natură fonetică (poziţia neaccentuată a

silabei terminate în semivocală) și, în al doilea rînd, de natură morfologică : ,,în condiția dată, *-i* poate să lipsească, este superfluu (redundant), opoziția dintre N. și G. realizîndu-se prin prezența lui *a* proclitic" (p. 166). Nu avem nici o obiecție de făcut cu privire la rolul atribuit celui de al doilea dintre factorii menționați (ar trebui, poate, precizat că el a intervenit numai în sensul că nu avea cum să constituie o piedică în calea producerii fenomenului) ; ne întrebăm însă dacă cunoscuta ,,debilitate" a sunetelor din silabele finale neaccentuate a putut să fie cauza primordială a transformării lui *a omlui* în *a omlu* (*kăntăndalui* nu a devenit **kăntăndalu* !).

Următoarea anexă, *Observații în legătură cu sistemul pronumelui demonstrativ în aromână* (p. 170—179), conține, printre altele, observații judicioase cu privire la tendința de slăbire a valorii deictice a pronumelor demonstrative din aromână. Se arată, pe bună dreptate, că slăbirea aceasta a avut drept consecință apariția ,,formelor determinate adverbial" (p. 176). Iată care este explicația dată fenomenului : ,,considerăm că adevărata cauză a slăbirii valorii deictice a demonstrativelor trebuie căutată în natura sa [sic !] dublă : este o parte de vorbire care ține locul unui nume..., are, prin urmare, valoare pronominală, dar, totodată, indică locul..., are deci și valoare deictică" (p. 177). Este evident că, pentru a putea să slăbească, valoarea deictică trebuie, mai întîi, să existe ; cele două valori sînt însă proprii, prin definiție, oricărui pronume demonstrativ, așa încît arătînd că, în anumite cazuri, nu s-au menținut amîndouă și că valoarea care a slăbit a fost cea deictică (nu cea pronominală), nu facem altceva decît să descriem procesul, fără să putem afirma că natura dublă a pronumelor demonstrative constituie tocmai cauza care face ca ele să-și piardă această natură.

Multe observații interesante găsim în documentatul studiu asupra lui *habēre* impersonal în aromână și în meglenoromână (p. 180—185) ; raliindu-se la opinia exprimată de Al. Philippide (conform căreia ar. *are* impersonal este de origine latină, nu ,,balcanică"), autoarea o susține cu argumente convingătoare.

Ultima dintre anexe, *Influența dacoromână asupra graiului unei familii aromâne din România*, este cea mai întinsă (p. 186—215) și, după părerea noastră, una dintre cele mai reușite părți ale volumului, deși (sau, mai curînd, tocmai pentru că) nu se caracterizează prin ,,noutatea" spre care a tins autoarea în alte locuri.

16. Înainte de a încheia, vom prezenta, în ordinea paginilor, cîteva observații de detaliu (dintre multele care ar fi de făcut).

P. 15 (și 17) : κοινή, nu κοινί.

P. 27 : Nici una dintre ,,proprietățile articulatorii și acustice ale vocalelor" enumerate de autoare nu este acustică.

P. 28 : ,,Cele 7 vocale ale sistemului A sînt foneme independente". Din moment ce alofonele sînt mult mai numeroase, iar vocalele în discuție aparțin sistemului, este evident că ,,cele 7 vocale" înseamnă ,,cele 7 foneme" (de altfel, ele sînt enumerate, de la bun început, la p. 23—24). Prin urmare, fraza reprodusă mai sus nu ne comunică altceva decît că cele 7 foneme sînt... foneme.

P. 34 : Absența lui [ẹ] și a lui [ọ] din poziția finală ,,poate fi explicată și prin neutralizarea opoziției dintre vocalele neaccentuate de apertură medie și minimă, arhifonemul fiind reprezentat de realizarea cu apertură minimă : /I̯/, /U̯/". Dacă semnele diacritice de sub cele două majuscule au apărut din greșeală (în pasajul citat este vorba despre neutralizarea unor opoziții între vocale), nu se înțelege ce legătură poate fi între neutralizările menționate și faptul că [ẹ] și [ọ] nu apar înainte de pauză ; dacă /I̯/, /U̯/ notează arhifoneme semivocalice, pasajul devine și mai de neînțeles, căci nu vedem care ar putea fi fonemele semivocalice (cel puțin două) corespunzătoare fiecărui arhifonem (la p. 33, se arată că nu există decît două foneme semivocalice în total : /i̯/ și /u̯/).

P. 38 : ,,Fonemele /ḱ, ǵ, k, g/ și /ḣ, y, h, γ/ se pot reduce, respectiv, la două : /ḱ - k/ și -/ǵ g/, /ḣ - h/ și /y - γ/. Variantele palatale fiind în distribuție complementară cu cele velare,

[k, g], [h, y] nu pot apărea niciodată urmate de [e, i]. În schimb [ḱ, ǵ], [ń, y] pot fi urmate de [a, o, u, ă, î]" (am înlocuit, în textul citat, parantezele drepte cu paranteze oblice, la prima serie de patru foneme). Este imposibil de dedus ce a vrut să spună autoarea aici. Cuvintele ,,în schimb" ar putea lăsa să se presupună că din ultima propoziție lipsește un ,,nu" (,,nu pot fi urmate"), dar, ajungînd, după efectuarea acestui adaos, să înțelegem la ce se referă termenul ,,distribuție complementară", nu mai înțelegem de loc cum este cu putință să fie diferențiate prin variante în distribuție complementară perechi minimale de tipul /ḱali/ - /kali/ (p. 40), /ńari/ - /hari/ (p. 43). Dacă însă palatalele pot fi urmate de ultimele cinci vocale enumerate, întocmai ca velarele corespunzătoare, cele două serii de consoane nu se află nicidecum în distribuție complementară.

P. 48 : Printre geoalofonele lui /l/ figurează consoana ,,[ρ] (= r uvular)", despre care aflăm însă, numaidecît, că ,,de fapt este un γ<l" (?).

P. 55 : Cuvîntul transcris /aúî/ este dat ca exemplu care demonstrează că, în interiorul cuvîntului, ,,zero consonantic este ocurent [în structura silabei — *n.n.*] înaintea tuturor vocalelor (inclusiv /ă/ și /î/. . .)" ; cu cîteva rînduri mai jos însă, același cuvînt — notat, de data aceasta, /aú-u̯î/ — ilustrează structura silabică ,,semivocală + vocală".

P. 70 : Afirmația conform căreia substantivul, adjectivul și verbul sînt ,,singurele clase de cuvinte cu o structură analizabilă în termeni morfematici" nu corespunde realității.

P. 82—83: Substantivele de tipul *halî*, cu pl. în-*ur*ⁱ (p.72) lipsesc din clasificarea definitivă.

P. 84 : Nu se arată pe ce se întemeiază segmentările adoptate în cazul numelor proprii care alcătuiesc subclasa V′: *Bobe̯a-Ø*, *Bobe̯-ańⁱ* ; *Carağu-Ø*, *Carağ-ańⁱ* ; *Badralexi-Ø*, *Badralex-ad̦I* (am reprodus transcrierea folosită de autoare ; după cum se poate constata, unele segmente sînt notate fonetic, altele fonologic, iar cîteva în conformitate cu ortografia limbii române literare). Dacă desinența de pl. este *-ańⁱ* la primele două substantive, de ce limita dintre morfeme nu se află și la sg. înaintea ultimei vocale? Pe de altă parte, dacă se analizează *kafiğ-i*, *kafiğ-ád̦I* (p. 84), de ce nu se atribuie formantului și vocala [i] din *Badralexi*?

P. 93 : ,,Cel mai des articularea proclitică apare la substantive proprii sau la apelative" (?) ; corect : ,,...nume de persoane (proprii sau apelative)", cum citim la pagina precedentă.

P. 107 : Ni se pare imposibil de admis că în *trit-e̯a-rE*, *mur-e̯a-rE*, *aur-a-rE* avem a face cu ,,sufixele /-E-/, /-i-/ și /-î-/", realizate ,,ca /-e̯a-/ (/-a-/, după consoane dure)".

P. 122 : ,,Desinența -Ø este exclusă din diasistem, ea fiind atașată unor verbe « neregulate »" (este vorba de pers. a 3-a a conjunctivului prezent al verbelor *be̯au̯*, *dau̯*, *lau̯* și *stau̯*). De ce, totuși, nu sînt excluse din diasistem -*Ă* și -*Ăńⁱ*, care apar în flexiunea masculinului *tatĂ* (p. 84)? Oare acest substantiv (sau, cel puțin, pluralul *tîtĂńⁱ*) nu este neregulat? (cf. soluția adoptată pentru *mumĂńi* : -*Ăńⁱ* nu figurează în diasistem ; vezi mai sus, § 7).

P. 123 : ,,În graiurile de tip F, geoalomorfa sufixului -*înda-înda*(*lui̯*)*lui̯*) fiind -*ănda*(*lui̯*), aceasta a permis relevarea geomorfemului invariant -*Ănda*(*lui̯*), care include și geoalomorfa -*ănda*(*lui̯*) (după consoane palatale, în graiuri de tip F)". Nu se înțelege cum poate -*ănda*(*lui̯*), geoalomorf al lui -*Ănda*(*lui̯*), să fie și alomorf al lui -*înda*(*lui̯*), care nu este ,,geomorfem invariant".

P. 160 : ,,Considerate « de formă feminină » sau de origine albaneză [,] participiile aromânești sînt de fapt forme cu silabe finale deschise". Între părerile predecesorilor și părerea Matildei Caragiu Marioțeanu nu există incompatibilitate ; nimeni nu a negat faptul (evident pentru oricine) că participiile în discuție se termină în silabe deschise, iar, pe de altă parte, autoarea nu neagă că avem a face cu o formă de feminin (cf. pasajul reprodus mai sus, în § 14).

P. 176 : Fr. *ci* nu poate fi inclus printre ,,adverbele de depărtare".

17. Trebuie să menționăm că textul autoarei lasă foarte mult de dorit în ce privește aspectul ,,tehnic" (și, adesea, nu fără grave consecințe pentru claritatea expunerii). Ne re-

ferim, în primul rînd, la felul în care sînt întrebuinţate literele majuscule şi parantezele oblice şi cele drepte, precum şi la faptul că expresiile „se realizează ca...", „variantă a lui..." leagă, de multe ori, termeni aparţinînd aceluiaşi nivel (şi nu numai, aşa cum este normal, o unitate a sistemului de manifestarea ei concretă). La exemplele date în paginile precedente, în legătură cu discutarea altor probleme, adăugăm doar cîteva: /I/ notează un arhifonem corespunzînd fonemelor /i/ şi /e/ (p. 28), un geofonem cu şase geoalofone (p. 31) şi, în capitolul de morfologie, un morfem căruia îi corespund diverse segmente fonologice (printre care nu se află şi /e/), respectiv, fonetice (inclusiv unele care nu fac parte dintre alofonele geofonemului /I/). Deşi se arată, la p. 17, că geoalofonele sînt realizări ale g e o f o n e m e l o r, la p. 48—49 se vorbeşte de geoalofone ale f o n e m e l o r consonantice; în consecinţă, se notează, de exemplu, /l/, nu /L/, dar nu consecvent: *stęaLE* la p. 82 (*L* apare de trei ori la această pagină), *-lE* la p. 87, *-LE* şi *-lE* la p. 90, *-lE* la p. 100 (*gręalE*). Parantezele oblice, între care, conform uzului consacrat, ar trebui să nu se afle decît segmente în transcriere fonologică, sînt folosite, uneori, parcă la întîmplare. De exemplu, la p. 114, în morfemul /-m^{u}/ avem a face cu fonemul /m/ + sunetul [^{u}], iar în /-ţI/, fonemul /ţ/ + geofonemul /I/; la pagina precedentă însă, /-I/ reprezintă o transcriere „morfematică" (această literă notează un morfem, desinenţă de pers. a 2-a, care nu corespunde numai geofonemului /I/, ci şi altor geofoneme). În interiorul parantezelor drepte găsim, uneori, majuscule, care nu fac parte din inventarul semnelor fonetice, ci notează morfeme (realizate în diverse feluri, din punct de vedere fonologic şi fonetic); de exemplu, la p. 115: [el'^{i} tal'E].

S-ar putea face destule observaţii şi asupra modului în care sînt redate numele autorilor şi titlurile lucrărilor citate; ne mulţumim cu cîteva rectificări privind datele de apariţie ale celor din urmă: ediţia a II-a a *Gramaticii* academice şi *Dicţionarul* lui Tache Papahagi au apărut în 1963 (tiraj nou al *Gramaticii*, în 1966), nu în 1965, respectiv, în 1962, cum se indică la p. 9; lucrarea lui E. Petrovici citată la p. 161 a apărut în 1952, nu în 1953; în nota 4 de la p. 167, anul 1961 trebuie corectat în 1960, iar 1953 în 1959.

18. În încheierea capitolului de *Concluzii*, autoarea ţine să sublinieze faptul că *Fono-morfologia aromână* „se deosebeşte de celelalte studii care s-au efectuat asupra sunetelor şi părţilor de vorbire din aromână", că „*Substantivul* şi *Verbul...* reprezintă o contribuţie nouă prin modul de abordare a materialului, prin clasificările la care se ajunge", că, în sfîrşit, „concepţia care a stat la baza elaborării unui d i a s i s t e m aparţine autoarei" (p. 147). Nu vom contesta valabilitatea acestor afirmaţii; pentru oricine citeşte principalul studiu cuprins în volum este evidentă n o u t a t e a lui (asupra căreia, de altfel, autoarea însăşi atrage atenţia încă la p. 15 a *Introducerii*: „O cercetare de acest gen pune probleme de principiu extrem de importante, atît prin noutatea, cît şi prin dificultatea lor"). Din păcate însă, în concepţia care se află la baza studiului neclaritatea este direct proporţională cu noutatea, iar tehnica analizei structurale nu este stăpînită de autoare într-o măsură care să facă imposibile interpretările nesatisfăcătoare (uneori, de-a dreptul bizare) de genul celor semnalate mai sus.

Contribuţii mai reuşite la studiul aromânei ni se par a fi anexele (cu excepţia primei). Ultimele două dintre ele sînt cele mai puţin „noi" ca metodă, dar putem fi convinşi că ele nu ar fi fost mai valoroase dacă autoarea le-ar fi elaborat folosind procedeele aplicate în prima parte a cărţii, în felul în care s-a făcut acest lucru acolo.

Există, desigur, în *Fono-morfologie aromână* şi interpretări cu care toţi cercetătorii (sau cei mai mulţi dintre ei) vor fi de acord; există, de asemenea, interesante observaţii de lingvistică istorică şi comparaţii între aromână şi dacoromână. Pe de altă parte, trebuie să spunem că este binevenit chiar simplul fapt că un material bogat a fost adunat în paginile cărţii cu intenţia ca el să servească la elaborarea unei descrieri structurale. Dar descrierea

însăși — deși datorată unei excelente cunoscătoare a aromânei — nu este, în ansamblu, nici pe departe de natură a ne face ca, în loc să menționăm intenția, să salutăm modul în care ea s-a realizat.

Iunie 1970

Andrei Avram,

Centrul de cercetări fonetice și dialectale
București, Calea Victoriei 194

LITURGHIERUL LUI CORESI. Text stabilit, studiu introductiv și indice de Al. Mareș, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1969, 189 p.+42 pl.

Pentru cercetătorii limbii vechi românești apariția unui text de limbă din secolul al XVI-lea reprezintă totdeauna un prilej de bucurie; acesta este cazul „Liturghierului" lui Coresi editat științific, cu un aparat lucrat cu onestă migală de Alexandru Mareș. Textul coresian a apărut în 1969 în Editura Academiei, în excelente condiții grafice (ne referim în primul rînd la calitatea facsimilelor). Ediția lui Alexandru Mareș aduce un real serviciu tuturor cercetătorilor limbii române, cu atît mai mult cu cît textul original al „Liturghierului" fiind unicat (se găsește în Biblioteca Arhiepiscopiei ortodoxe române din Sibiu, mai greu accesibilă), studierea limbii sale constituie o dificultate. Este adevărat că acum zece ani, a mai fost publicat textul „Liturghierului" de către Spiridon Cîndea în „Mitropolia Ardealului', V, 1960, nr. 1–2, p. 70–92, dar într-o transcriere care nu este în măsură să servească drept fundament pentru studiile filologice și lingvistice.

În „Introducere", Alexandru Mareș discută cu competență, pe baza unor cercetări îndelungate și atente, o serie de probleme de interes istorico-filologic, de pildă: împrejurările istorice ale apariției primului Liturghier românesc, alcătuirea versiunii Liturghierului, problema prototipului slav al traducerii, calitatea sa, raportul dintre Liturghierul lui Coresi și versiunile ulterioare ale Liturghierelor din secolul al XVII-lea etc. Cu acest prilej, editorul formulează răspunsuri clare la unele probleme controversate privind datarea Liturghierului (1 iunie–31 august 1570, p. 24), locul de imprimare (Brașovul, p. 25), paternitatea coresiană a Liturghierului (p. 26), prototipul slav al traducerii (p. 32–36) etc. Ca urmare a analizei întreprinse, Al. Mareș admite „existența a două straturi de limbă, unul al traducătorului și altul al revizorului" (p. 37).

Urmează un capitol amplu dedicat „Studiului de limbă" în care găsim tradiționalele secțiuni: grafia, fonetica, morfologia, sintaxa și lexicul.

De la bun început trebuie spus că nu putem fi de acord cu punctul de vedere exprimat frecvent de Al. Mareș în raport cu limba veche și limba de azi; în numeroase situații, Al. Mareș privește limba din secolul al XVI-lea din perspectiva limbii actuale, judecă aspectele limbii vechi pornind de la limba de astăzi. Vezi, de exemplu, formulările: „următoarele adverbe și locuțiuni adverbiale prezintă sensuri sau forme deosebite de cele de astăzi" (p. 86), ne vom ocupa de conjuncțiile dispărute azi din limbă, sau de acelea care prezintă alte forme sau au alte funcții decît cele din limba actuală" (p. 91); „spre deosebire de astăzi, *nici* apare o dată fără a intra în corelația cu *un* sau *nici*" (p. 91), „cuvinte dispărute azid in limbă sau puțin

cunoscute" (p. 104, v. şi 113) etc. Realitatea este că aspectele mai vechi ale limbii trebuie să fie comparate cu stadiile de limbă precedente sau cu aspecte din aceeaşi perioadă a limbii; desigur că limba actuală este mai bine cunoscută decît limba veche, dar dacă se pot face diverse raportări la stadiul de limbă de azi, nu se poate j u d e c a limba veche ,,în funcţie" de limba contemporană. Perspectiva aceasta, inversă cronologic, este eronată din punct de vedere metodologic. De aici nu trebuie dedus că Al. Mareş nu face referinţe la limba textelor din sec. al XVI-lea; dimpotrivă, în special în capitolul consacrat ,,Lexicului" aceste comparaţii sînt frecvente şi, evident, bine venite, dar observaţia de mai sus priveşte în general o modalitate prezentă şi în lucrarea de faţă de a concepe studiul unei etape mai vechi de limbă.

Alexandru Mareş a procedat bine punînd la contribuţie cunoştinţele sale de slavistică în editarea ,,Liturghierului". Astfel sînt deosebit de interesante corespondenţele slavo-române stabilite şi explicaţiile date în numeroase locuri (de ex. la p. 53, 78, 79, 84—85, 88, 92 etc.). Pentru ca apropierile semnalate să fie cît mai convingătoare, ar fi fost însă necesar ca în toate situaţiile în discuţie să se alăture citatului românesc pasajul corespunzător din textul slav, ceea ce nu se întîmplă cu regularitate. De exemplu la p. 96 se enunţă că lipsa verbului de declaraţie se explică prin raportarea la textul slav sau că, potrivit topicii slave, în anumite propoziţii, determinanţii predicatului îl preced fără a ni se d e m o n s t r a aceasta prin prezenţa în text a cazurilor corespunzătoare din slavă. În plus, pentru a explica, de exemplu, unele construcţii nefireşti în limba română, unele cuvinte compuse mai deosebite etc. credem că şi cu alte ocazii s-ar fi cuvenit să se apeleze la originalul slav. Astfel, ar fi fost necesar să se facă anumite apropieri în cazul cercetării verbelor la diateza reflexivă (verbele citate la p. 82 intră în categorii diferite care ar fi cerut o discuţie mai amplă: verbe de origine slavă cu un prototip reflexiv, verbe de provenienţă latină cu o formă reflexivă în româna veche, verbe care apăreau la reflexiv numai în limba veche etc.), în cazul calcurilor (pentru că nu putem considera că exemplele adunate la p. 36 sînt suficiente) etc.

Cîteodată Al. Mareş ar fi putut recurge la metoda statistică. De exemplu, ar fi fost mai convingătoare afirmaţia autorului ,,în formele de pl. desinenţa *-ure* apare mai des decît desinenţa *-uri*" (p. 72), dacă în sprijinul ei ar fi discutat cantitativ ponderea formelor; la fel, la p. 73, pe alte baze ar fi apărut raportul dintre genitiv-dativul în *-ei* şi *-eei* sau, la p. 75, ,,jocul" între articolul posesiv variabil şi invariabil, dacă s-ar fi apelat la limbajul cifrelor (de menţionat că formele cu *a* invariabil sînt mai numeroase decît cele prezentate la p. 75; astfel se poate adăuga o trimitere la p. 8^v 14).

Uneori, afirmaţiile lui Al. Mareş sînt — nejustificat — prea definitive. De exemplu, alături de T. se consideră (p. 66), cu aceeaşi siguranţă, că E P este o tipăritură bănăţeană deşi s-au emis şi alte ipoteze care meritau să fie menţionate; astfel în *Istoria limbii române* (Bucureşti, 1968, p. 474—475) Al. Rosetti, bazat pe discuţiile recente în jurul acestui text, îl localizează în Moldova. Alteori însă, Al. Mareş manifestă îndoieli faţă de ,,localizările admise prin tradiţie, dar încă insuficient argumentate" (p. 112).

De cîteva ori ne întîmpină în paginile studiului limbii ,,Liturghierului" observaţii care încarcă în mod inutil textul, o dată ce se menţionează fenomene i n e x i s t e n t e în ,,Liturghier": tipul *umplu* (p. 60), forma disimilată *pe* (p. 68), formele *îmbi*, *îmbe* (p. 81).

În schimb, nu sînt tratate aspecte care ar fi meritat o atenţie specială. De ex., din faptul că la ,,verb" (p. 82) nu se spune nimic despre ,,diateza pasivă" trebuie să se deducă (fără a se proceda, evident, la o l e c t u r ă a ,,Liturghierului") că nu apar forme de p a s i v în text? Considerăm că, în acest caz, şi a b s e n ţ a formelor de pasiv trebuie menţionată ca semnificativă. Alteori însă, este sigur că textul prezintă unele fenomene pe care ,,studiul" le trece cu vederea. De exemplu, nu apar nicăieri menţionate ,,locuţiunile verbale", deşi cercetarea textului ne atestă prezenţa lor. De asemenea, frapează absenţa unui paragraf despre ,,gru-

purile consonantice" (în acest fel se explică, probabil, de ce grupul *zv* este tratat la ,,labiale", p. 67) şi lipsa unei discuţii consacrate formelor de singular *potiri* şi *tropari* (v. indice).

De altfel, economia capitolului consacrat limbii ,,Liturghierului" este deficitară şi sub alte aspecte, de ex. problemele de topică apar fărîmiţate la ,,morfologie" (vezi de ex., p. 78), dar există şi un paragraf independent consacrat ordinii cuvintelor (p. 96—7); la fel unele aspecte ale ,,negaţiei" (p. 88) sînt reluate în alte părţi (p. 91). ,,Lista de abrevieri" nu considerăm că îşi avea locul la p. 55, după semnele de punctuaţie, ci la sfîrşit, în ,,nota asupra ediţiei" (p. 121—123) etc.

Uneori criteriile de clasificare nu sînt explicitate: ,,relevăm următoarele prepoziţii şi locuţiuni prepoziţionale" (p. 89) (după ce criterii se face această ,,relevare"?), alteori explicaţiile nu sînt riguroase: de ex. la p. 86 sînt înşirate adverbe care au menţinut aceleaşi sensuri şi forme uşor modificate pînă astăzi, fie în limba literară comună (de ex. *de-a dereapta, dennainte, dennafară, desupra* etc.) fie în limba populară, regională (*amu*), deşi se anunţase că vor fi luate în discuţie ,,adverbe(le) şi locuţiuni(le) adverbiale (care) prezintă sensuri sau forme deosebite de cele de astăzi" (p. 86).

Secţiunea destinată ,,lexicului" are o structură care suscită un număr mare de obiecţii. Astfel, pare, de la început, nemotivat primul capitol în care se cercetează ,,cuvintele care prezintă forme sau sensuri diferite de cele actuale" (p. 97). Cititorii se pot întreba ce înseamnă ,,formă" d i f e r i t ă şi în ce măsură aceasta aparţine ,,lexicului"? Sigur că *împle* sau *lăcui* au o formă diferită de cea curentă în general astăzi, dar la ,,lexic" nu f o r m a ne interesează, aceasta fiind de resortul altor capitole. Deci, dacă aici sînt studiate *lăcui* şi *împle*, prezenţa lor este justificată de anumite sensuri specifice limbii vechi şi nicidecum de ,,forma" lor. Al doilea capitol, este dedicat ,,cuvintelor dispărute azi din limbă sau puţin cunoscute" (p. 104). Mai întîi că aici, dacă se înţelege bine, este vorba de două categorii bine distincte: cuvinte arhaice, specifice secolului al XVI-lea, şi cuvinte păstrate regional (termenul ,,puţin cunoscute" nu ni se pare a face parte din arsenalul ştiinţific; ,,puţin cunoscute" de cine? de limba literară? de limba comună? de cercetători?...). Lăsînd la o parte caracterul labil al clasificărilor (de ex. de ce *troiţă* sau *spăsi* sînt trecute în cap. al II-lea (p. 104—112) şi nu în capitolul I (p. 97—104), deoarece reprezintă doar schimbări de sens, nefiind ,,dispărute" din limbă ca formă), se observă de asemenea că multe dintre cuvintele socotite s p e c i f i c e limbii vechi apar ,,şi azi", şi încă în limba comună, de ex. *şerb, isop, spăsi, troiţă, hiclean* (în forma *viclean*). Stricteţea clasificărilor, condiţie de bază în cercetările de lingvistică, lipseşte acestui capitol. Considerăm că în schimbul categoriilor menţionate, ar fi fost mult mai interesant pentru istoria lexicului românesc să se scoată în evidenţă cuvintele sau sensurile atestate în ,,Liturghier" pentru prima dată. Este foarte lăudabilă iniţiativa autorului de a nota la diferite cuvinte textele din sec. al XVI-lea în care au mai fost întîlnite, dar primele atestări nu se disting prea uşor. Uneori acestea se deduc din faptul că la unele cuvinte nu se dau trimiteri din alte texte. De exemplu, apar în situaţia de cuvinte neatestate în alte texte: *copie, blid, crunţie, desluji, vîhod, şestocrilat*, dar ne putem baza numai pe simpla a b s e n ţ ă a trimiterilor dacă, de exemplu nici pentru cuvinte ca *dereptătoriu* (p. 104) sau *scîrbă* (p. 103), bogat reprezentate în secolul al XVI-lea, nu se dau trimiteri?; alteori însă se fac scurte observaţii din care reiese că autorul a fost preocupat în special de acest aspect. De exemplu, *sfită* (p. 110) sau (sensurile lui) *toci* (p. 39, 103).

Deficienţele remarcate la ,,lexic" apar şi în capitolul ,,derivarea" în care, deşi se menţionează că sînt discutate exclusiv ,,sufixele şi prefixele cu care s-au format cuvinte dispărute azi din limbă sau puţin cunoscute" (p. 113) apar citate cuvinte ca *dereptate, mărie, săţioasă, mieluşelul, binecuvînta* despre care nu ne putem îndoi că nu ar fi cunoscute limbii române în general, deci nu fac parte din nici una din categoriile amintite.

Observațiile din concluziile secțiunii ,,Lexicul'' sînt interesante, mai ales acelea privitoare la unele aspecte ale sinonimiei. Nu este însă destul de clar de ce autorul a acordat un spațiu special ,,terminologiei religioase'', o dată ce criteriul de grupare pe diverse categorii semantice nu l-a călăuzit în acest capitol. Evident că, fiind un text religios, ,,Liturghierul'' conține un număr ridicat de cuvinte cu caracter eclesiastic, dar clasificarea amintită și-ar fi avut rostul, credem, numai dacă s-ar fi încercat și alte clasificări pe baze semantice din care să reiasă tocmai p o n d e r e a elementelor din terminologia religioasă. Observațiile din paragraful final (p. 118) nu se justifică, o dată ce cuvintelor, aici, nu le sînt date etimologiile; în felul acesta nu se poate ști care dintre ele sînt de origine slavă și care ,,introduse prin filieră slavă'', cu atît mai mult cu cît nici în capitolele precedente nu apar indicații în această privință, deși precizările etimologice considerăm că ar fi fost neapărat necesare. În general, nu este concludentă cifra unităților lexicale care se ia în considerație, o dată ce același cuvînt a fost uneori ,,scindat'' în mai multe (de ex. *el*, *ea*, *ei*, *ele*); de asemenea, pentru a aprecia ,,sărăcia'' sau ,,bogăția'' lexicului nu este motivată comparația între vocabularul ,,Liturghierului'' și vocabularul ,,Psaltirii Scheiene'' (p. 116). De ce s-a ales tocmai ,,Psaltirea Scheiană'' care nu are nici același număr de pagini, nici un conținut asemănător și nu aparține nici aceleiași regiuni lingvistice? Socotim că ar fi fost mai logic ca relația să se stabilească cu un text din aceeași categorie cu ,,Liturghierul'' și, dacă aceasta ar fi fost foarte greu din punctele de vedere amintite, măcar tot cu un text coresian.

Textul ,,Liturghierului'' este transcris cu o deosebită corectitudine, calitate pe care am constatat-o prin confruntările făcute — prin sondaj — între facsimile și transcriere; trebuie însă remarcat că sarcina editorului ,,Liturghierului'', deși trebuie să ținem seama de starea proastă a unicului exemplar, nu a fost una dintre cele mai dificile, el nu a avut de ,,ales'' între mai multe exemplare și, deci, nu a avut de ,,reconstituit'' un text din mai multe, ci a urmat cu fidelitate singurul exemplar cunoscut astăzi, cel aflat la Sibiu.

Pentru a facilita studiul grafiei și pentru a oferi un mijloc de verificare a transcrierii interpretative adoptate, textul ,,Liturghierului'' este însoțit de facsimile și de un indice exhaustiv — în care cuvintele sînt reproduse cu litere chirilice — în general întocmit cu atenție; vezi, de exemplu, *tot* (p. 185) unde se separă, pe bună dreptate, adjectivul de pronumele nehotărît, se fac trimiteri pentru locuțiunile *în tot locul*, *în toată vreamea* etc. și se notează independent toate variantele grafice: тотъ, тот[ъ], тѡтъ, тоатѫ, тѡатѫ, т[о]атѫ, [тоа] тѫ etc]. Ar fi fost de dorit ca, dată fiind împrejurarea că textul este însoțit de un comentariu lingvistic destul de amplu, să se găsească un sistem de notare a locului din prima parte (,,studiul lingvistic'') în care sînt discutate unele cuvinte sau forme (de ex. la sfîrșit, cu un caracter special de literă). În felul acesta s-ar fi evitat unele contraziceri, de ex. *înfrumuseța* este dat la ,,indice'' (p. 168) ca verb de conj. I, deși două forme ale sale arată că aparține conj. a IV-a, așa cum, de altfel, se arată în ,,Introducere'' la p. 82.

Uneori sistemul de trimiteri al indicelui suferă de inconsecvență. De ex. Нотѫторїї apare la *notător*, dar Ноатѫ numai la *înota*, fără nici o trimitere la *n* ca, de altfel și Ноѫще care apare exclusiv la verbul *înnoi*. De asemenea, *dz*(*v*)*eazdă* trebuie să apară la *d* ca trimitere, pentru că un lector mai puțin avizat l-ar găsi mai greu la *z* (*zveazdă*); corect este drocedeul de la Мочлцнрѣ care este dat sub *înmulțire*, dar la *mulțire* există trimitere.

Cîteodată contextul (cu sublinierile de rigoare) este necesar la indice; ne gîndim, de exemplu, la cazurile cînd, pe același rînd apare, de mai multe ori același cuvînt cu valori deosebite; de ex. la $11^{v}14$, $16^{r}11$ etc. este înregistrat într-un același context, de trei ori *și*, citat corect de trei ori la indice, o dată la *și* adverbial, altădată la *și* conjuncție și a treia oară la *și* ,,conjuncție cu nuanță adverbială''; dar care dintre cei trei *și* este conjuncție, care adverb etc. nu se precizează.

Semnalăm, de asemenea, unele inexactităţi :

— la p. 82 se trimite la 29^v8-9 pentru *să se postească*; acesta apare însă numai la 1^r9_v.

— la p. 50 se notează că în textul imperativului Фь apare de opt ori; indicele ne prezintă însă numai 7 apariţii.

— la p. 52 este citată forma скръшенїе pentru care se trimite la 29^v17, dar acolo întîlnim оброшенїе.

— la p. 68 este citat *cistitu* 5^r16, dar în text întîlnim чистит8ль.

— la p. 72 se afirmă că „în CT întîlnim forma *tătânului*", dar la pagina menţionată din CT în nota 2 apare forma *tâtâni-său* (ca, de altfel, şi la p. 4^r2).

— la p. 73, printre substantivele feminine în *-ei*, *-eei* este citat cuvîntul *sfinteei*, dar acesta este, în cele trei trimiteri adjectiv şi nu substantiv.

— la p. 68 este citat Alexandru Rosetti, I.L.R., p. 219, pentru discuţia în legătură cu nenotarea oclusivei nazale, dar în locul indicat din Al. Rosetti, sînt enumerate a l t e exemple şi nicidecum *ciste*, *cistitu*, cum s-ar putea subînţelege din formularea editorului „Liturghierului".

În concluzie, dat fiind interesul deosebit, documentar şi ştiinţific, pe care îl prezintă limba „Liturghierului" nu putem decît mulţumi editorului pentru lăudabila sa străduinţă. Nu ne putem însă împiedica de a face o distincţie între calităţile sale de filolog şi cele de lingvist, primele fiind net superioare celorlalte. Mai trebuie oare subliniat că cercetătorul limbii noastre vechi trebuie să fie în aceeaşi măsură bun filolog şi bun lingvist?

Martie 1970

Florica Dimitrescu,

Facultatea de limba şi literatura română, Bucureşti, Str. Ed. Quinet 7

DIMITRIE CANTEMIR, *Divanul*. Ediţie îngrijită şi studiu introductiv de Virgil Cândea, Bucureşti, EPL, 1969, CXX + 572 p.

Recenta apariţie a *Divanului* lui Dimitrie Cantemir se înscrie în seria manifestărilor menite să pună în lumină tot ceea ce este mai valoros în moştenirea noastră culturală.

Tipărită mai întîi la Iaşi în 1698, cu titlul : *Divanul sau Gîlceava înţeleptului cu Lumea sau giudeţul Sufletului cu Trupul*, lucrarea, bine primită de cultura românească a vremii[1], cunoaşte, în timp, peste 11 copii şi două retipăriri : a lui B. P. Hasdeu, în 1865, şi a lui G. Sion, în 1878.

Ediţia de faţă, îngrijită de Virgil Cândea, vine să sublinieze importanţa *Divanului* ca operă de gîndire şi, în acelaşi timp, ca operă literară şi document de limbă veche românească.

Precedat de un studiu introductiv, textul *Divanului* este însoţit, în anexă, de opusculul latin al lui Andrea Wissowatius, *Stimuli virtutum, fraena paecatorum*; un bogat aparat critic format din note, comentarii, variante, un glosar, indice de nume, autori şi opere, un indice cultural şi o bibliografie, pun la îndemîna cititorului o preţioasă informare.

V. Cândea, cunoscut cercetător în domeniul culturii române vechi, are meritul deosebit de a fi adus precizări importante în problema izvoarelor operei, făcînd cunoscute motive de

---

Vezi *Studiul introductiv*, p. LXXXV—LXXXVI.

inspiraţie pentru concepţia cărţii, opuscule sau fragmente integrate în ansamblul operei, ori simple materiale de construcţie (sentinţe, maxime, comparaţii, exemple celebre, citate biblice etc.).

Referindu-se la valoarea *Divanului* ca operă de gîndire, după o amplă dezbatere a problematicii filozofice şi etice a lucrării, editorul se declară de acord cu părerea emisă de D. Bădărău într-un studiu asupra filozofiei lui Cantemir: ,,Divanul nu este o carte bisericească, ci o carte a unui laic, scrisă de pe poziţiile eticii creştine şi stoice în scopuri educativ-morale, în cadrul societăţii feudale. Ea este cea dintîi încercare în domeniul eticii făcută de un cugetător român în limba română, potrivit cu împrejurări socotite specifice societăţii româneşti din acele vremi" [2].

Pentru cercetătorii istoriografiei literare şi, îndeosebi, pentru filologi, versiunea românească a *Divanului*, în haina prezentei ediţii, oferă ,,cel mai corect text de pînă acum" [3].

Sensibil şi cu migală, editorul se apropie de mult disputatul stil al lui Cantemir, cu ochii cărturarului veacului al XVII-lea, şi este convins că ,,stilul pretenţios" şi ,,limba căutată" nu erau în secolul respectiv prilej de critică, ci mai degrabă de admiraţie [4].

Surprinzînd îmbinarea stilului popular cu retorica ecleziastică şi cu stilul savant al lui Dimitrie Cantemir, Virgil Cândea reliefează meritul scriitorului care a reuşit — din piese eterogene — să dea la iveală un ansamblu armonios al acestei ,,antologii" româneşti.

La redarea textului în transcriere interpretativă, editorul are tot timpul în vedere ,,preocuparea de a nu modifica fără folos fizionomia textului original" [5]. O serie de dificultăţi specifice *Divanului* ca: lipsa manuscrisului autorului, intervenţiile tipografilor Athanasie şi Dionisie, şi, fiind prima operă cunoscută a lui D. Cantemir, imposibilitatea de a beneficia de compararea cu un text anterior pentru stabilirea formelor de limbă sau a regulilor ortografice proprii autorului în acea etapă vin să facă şi mai anevoioasă munca întreprinsă. V. Cândea este convins că, pentru a pune sub ochii lectorului de azi acest monument al umanismului nostru, ,,*Divanul* cere examenul atent, studiul răbdător şi atitudinea reverentă care condiţionează înţelegerea oricărui efort venerabil al culturii române vechi" [6].

Prin intermediul alfabetului latin, apelînd la transcrierea interpretativă, editorul s-a străduit să fie cît mai aproape de textul ediţiei din 1698 şi s-a ferit să folosească semne diacritice. (O excepţie o constituie ѣ, care a fost redat în general prin *ea*, şi numai în cazurile în care pronunţarea actuală foloseşte *e* s-a redat prin *é*: *pricépere* p. 35 [7], *tineréţele* p. 89, *petrécere* p. 131, *adeveréşte* p. 189, *să te lége* p. 219 etc.; o singură dată ѣ a fost redat, nejustificat, prin *ă* în *pămînteşti* p. 313).

Semnul chirilic ѧ e transcris consecvent *ea* după consoană (*moartea* p. 337) şi cînd e izolat (pron. pers. III sg., *ea* p. 205, vezi Corrigenda); *ia* în poziţie iniţială (*iaste* p. 359) şi după vocală (*mîndriia* p. 381); considerăm o scăpare apariţia formei *carte* (картѧ) de la p. 303, unde ar fi trebuit notat *carté*.

---

[2] Dan Bădărău, *Filozofia lui Dimitrie Cantemir*, Bucureşti, 1964, p. 125.

[3] Al. Piru, *Divanul lui Cantemir în ediţie nouă*, în ,,România literară", 5, III, 1970.

[4] Vezi *Studiul introductiv*, p. LXVI.

[5] *Ibidem*, p. CIII.

[6] *Ibidem*, p. X.

[7] Toate referirile din prezentarea de faţă au în vedere pagina ediţiei în discuţie. Pentru trimiterile făcute de editor trebuie menţionate cîteva lucruri care îngreunează, într-un fel, urmărirea lor şi care la o viitoare ediţie pot fi uşor remediate: a) la p. LXX, LXXI, LXXII, referirile sînt date, unele la carte şi paragraf, altele la fila originalului; b) uneori sînt inserate mai multe trimiteri, dintre care numai unele au referiri la carte şi paragraf sau la fila originalului (*să împoncişadză*, citat la p. LXXI alături de *să întrulocadză* nu este tot la f— I^{v}ca acesta din urmă); c) unele referiri sînt greşite (*buăr*, *nuăr*, citate la p. LXX, nu sînt la f. I^v, *să-l ucigă*, citat la LXX, nu este la I 19); d) o serie de trimiteri apar la locul indicat într-o altă formă decît cea citată în studiu (*macară*, citat la p. LXXI, apare la III 9 numai sub forma *macar*).

În privinţa redării semnelor chirilice transcrierea respectă cu stricteţe normele enunţate în introducere [8] : ѕ = z, о = o, ѡ = o, оу = u, ȣ = u, ѳ = th, ft, ю = iu, ꙗ = ia, ч = ce, ci, џ = ge, gi, Ѕ a fost redat prin dz [9]. ↑ reprezintă în *Divanul* pe *în*, *îm*, *î* (↑демнърile = *îndemnările* p. 313, ↑потривъ = *împotrivă* p. 95, лȣ↑ндъ = *luînd* p. 159). Adăugăm că frecvenţa sporită a lui дни (p. 149) ne face să presupunem că ↑ = *n* în де↑ (p. 87), care a fost redat prin *de în*. Grafia cu *n* dublu nu este justificată întotdeauna cu atît mai mult cu cît în introducere s-a notat ↑ = *î* : *înnaltul* < ↑налтȣл (p. 167).

Transcrierea semnelor ъ şi ѫ nu pune probleme deosebite în acest text ; exprimînd deopotrivă pe *ă* sau *î*, editorul le-a redat astfel, conform pronunţării de azi (макаръ = *macară* p. 255, мѫне = *mîne* p. 335, пънѫ = *pînă* p. 159). Şi în cazul lui асъмѫнаре ar fi trebuit să se transcrie *asămănare* nu *asămînare*, ca la p. 365.

Iericul şi paiericul sînt transcrise *i* atunci cînd au valoare fonetică şi nu sînt transcrise de loc atunci cînd au numai valoare grafică (ꙗдȣцї[11] = *adu-ţi* p. 167) [10]. Pentru *-i* apare şi ʺ (дешецʺ = *deşerţi* p. 169).

Titla are, în textul respectiv, mai multe funcţii : uneori marchează o literă suprapusă (съра҃ = *săraci* p. 149), alteori înlocuieşte nu numai pe *-i*, ci şi alte vocale finale (съ҃ Ѕикѫ = *să să dzică* p. 153).

Ţinînd seama de predilecţiile ortografice ale lui Cantemir (care, fiindcă cunoştea etimonul unor termeni, menţine — parţial — grafiile lor originale greceşti, latine sau slave), editorul justifică : a) frecvenţa lui ѵ cu valoare de *v* (în grupul *ev*) sau *i* în cuvinte ca : *Evropa* p. 83, *evanghelie* p. 323, *tipos* p. 111, *Eghiptului* p. 159, *Moisei* p. 195, *satira* p. 329 [11] ; b) geminarea lui *f*, *n*, *p* în *sufferirea* p. 221, *coronne* p. 83, *suppune* p. 87 ; c) grafia *zs* în *răzsipit*.

Din dorinţa de a satisface exigenţa mai multor categorii de cercetători, V. Cândea respectă cu stricteţe textul, cu toate inconsecvenţele întîlnite, indiferent că pe unele le-ar socoti drept ale autorului, iar pe altele ca provenind din intenţia sau greşeala culegătorilor [12].

În capitolul consacrat limbii, editorul trece în revistă o serie de probleme legate de fonetica, morfologia, sintaxa şi vocabularul *Divanului*, oprindu-se, îndeosebi, asupra cazurilor care reflectă particularităţile graiului lui D. Cantemir : forme arhaice, populare, dialectale, savante şi creaţii proprii. Capitolul referitor la limbă însă ar fi profitat dacă s-ar fi făcut apel la colaborarea unui specialist.

★

Un merit al editorului îl constituie publicarea, alături de versiunea românească a *Divanului*, a traducerii textului grecesc în limba română [13].

---

[8] Vezi *Studiul introductiv*, p. CIV—CV.

[9] Despărţirea în silabe : *Dumnăd-zău* (p. 41, 157, 277) *dumnăd-zăescul* (p. 279) neglijează faptul că *dz* reprezintă *un singur* semn chirilic Ѕ, un singur fonem.

[10] La p. 169 ꙗ҃ a fost redat prin *adu* ; aici paiericul nu are nici o valoare fonetică.

[11] În capitolul referitor la limbă aceste cuvinte ar fi trebuit redate în chirilică, cu păstrarea semnului grecesc ѵ, ca în ediţia princeps ; în nota editorului apare o confuzie între ѵ şi Ѵ ; primul este redat, justificat, cînd prin *i* cînd prin *v*, dar celălalt, în cuvintele citate la p. 153 şi urm., este greşit cules pentru оѴ.

[12] Asupra adăugării lui *i* la *-ş* şi, îndeosebi la ţ final ar mai fi de gîndit ; de altfel, în CORRIGENDA s-a revenit la cîteva cazuri (*iţ* p. 163 şi *ce-ţ* p. 235), mai ales că în original *-ţ* nu are nici ier, nici ieric sau paieric, nici titlă.

[13] Nu este vorba deci de o ,,variantă a textului *şi în limba literară actuală*", aşa cum îşi anunţa cititorii ,,Informaţia Bucureştiului", din 3,III, 1970.

Luînd în discuţie diferitele teorii emise cu privire la autenticitatea versiunii greceşti, care însoţea ediţia princeps a *Divanului*, Virgil Cândea probează, cu argumente convingătoare, că cele două versiuni *nu sînt datorate aceleiaşi persoane*, că versiunea *greacă este făcută după cea română* şi că ea aparţine lui I. Cacavela.

Punerea faţă în faţă a textului românesc şi a traducerii versiunii greceşti[14] prezintă o serie de avantaje, enumerate de editor[15].

★

Aparatul critic al lucrării impresionează prin bogăţia informaţiei şi rigurozitatea în alegerea argumentelor celor mai convingătoare, în insistenţa de a epuiza cele mai multe din problemele care-şi aşteptau rezolvarea.

Comentariile care însoţesc, la fiecare pas, textul *Divanului* furnizează bogate informaţii din diverse domenii.

Prin inserarea *Variantelor*, editorul atrage atenţia asupra largii intervenţii a tipografului în manuscris şi, legat de acest lucru, subliniază prudenţa care trebuie să-l caracterizeze pe filologul pus în faţa unui astfel de text[16].

Datorită problemelor complexe pe care le ridică întocmirea unei ediţii[17], puţini cercetători îşi consacră cu răbdare şi migală eforturile în acest domeniu. V. Cândea a fost pe rînd cercetător în domeniul istoriei, al filologiei şi mai ales al filozofiei pentru a putea pune sub ochii cititorilor bogatul conţinut de idei al operei cantemiriene.

Mai 1970

Stela Toma,

Institutul de lingvistică,
Bucureşti, Str. I. C. Frimu 22

[14] Ar fi fost indicat ca traducerea textului grecesc să fi fost culeasă fie cu alt corp de literă, fie să fi repetat paginaţia textului românesc.

[15] Vezi *Studiul introductiv*, p. CVIII—CIX.

[16] J. Byck deţinea un exemplar al *Divanului*, care pînă la fila 24 avea alt zaţ, deci reprezenta alt tiraj; acest exemplar a furnizat editorului variantele.

[17] Folosim prilejul de a aduce cîteva ,,îndreptări" la ,,Corrigenda": pagina 147 e citată înaintea p. 141; pentru îndreptarea de la p. 311 19 s despre / (NB bară) se spune că trece la r 20 după *carile*; pentru p. 377 17 s indicaţia pentru a fi clară ar fi trebuit notată: *sau numai*; la fel şi la p. 393 9 j: *deodată amînduror*, p. 417 23 s *a face de céle*.

Cîteva greşeli de tipar: p. XVI *Wisesowatius* pentru *Wissowatius*, în loc de fila 99^v e cules 96^v, paginile 35^r, 51^r, 106^v, nu sînt culese în dreptul textului respectiv, iar fila 139^r nu este indicată de loc; litere căzute (p. XV, XVI), scăpări de ordin tehnoredacţional (Stema Moldovei apare şi la p. 146—147 şi la p. 4, iar *Cuprinsul* apare înaintea *Tabelei ilustraţiilor*), unele indicaţii ale originalului redate altfel (*gl.* pentru *glav* p. 171, 293, *sh*, pentru *stih* p. 245).

Revista publică studii şi cercetări din domeniul lingvisticii (în special din acela al lingvisticii româneşti), precum şi recenzii la lucrări din acelaşi domeniu.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugaţi să înainteze articolele, notele şi recenziile dactilografiate la două rînduri. Tabelele vor fi dactilografiate pe pagini separate, iar diagramele vor fi executate în tuş pe hîrtie de calc. Tabelele și ilustraţiile vor fi numerotate cu cifre arabe. Figurile din planşe vor fi numerotate în continuarea celor din text. Se va evita repetarea aceloraşi date în text, tabele şi grafice. Explicaţia figurilor va fi dactilografiată pe pagină separată.

La prezentarea manuscriselor, autorii sînt rugaţi să respecte următoarele:

NORME

Numele autorului se plasează imediat după titlu. Ex.:

STRUCTURA GRAMATICALĂ
A LIMBII ROMANE
de
IORGU IORDAN

Recenziile şi notele bibliografice vor fi semnate pe ultima pagină.

Fiecare articol va fi datat şi va purta semnătura autorului cu „bun de cules". Pe ultima pagină a articolului se va indica instituţia cu adresa unde lucrează autorul.

Numele proprii străine din limbi scrise cu alfabet nelatin se transliterează.

Între paranteze rotunde se folosesc paranteze drepte, iar între paranteze drepte se folosesc paranteze rotunde. Dacă în interiorul unui citat sînt necesare alte ghilimele, se recurge la ('...'). Dacă autorul introduce în cursul unui citat o observaţie proprie, aceasta se va pune între paranteze drepte [ ].

Indicarea notelor de subsol se face punînd un număr (exponent), după cuvîntul sau fraza la care se referă, fără paranteză sau punct.

Dacă numărul se află în vecinătatea unui semn de punctuaţie, numărul precedă semnul.

Indicaţiile bibliografice din cursul articolului vor fi puse în josul paginii, numerotîndu-se în continuare, nu pe fiecare pagină separat. Citarea unei opere pentru prima dată în cursul articolului se face în felul următor:

Pentru volume:

a) autorul (urmat de virgulă); b) titlul lucrării (subliniat); c) tomul sau volumul (eventual partea sau capitolul în cifre romane); d) ediţia (în cifre arabe); e) locul de apariţie (oraşul, în româneşte la articolele în limbi străine); f) anul apariţiei (nu se pune editura); g) pagina. Ex. Al. Graur, *Etimologii româneşti*, Bucureşti, 1963, p. 84.

Pentru articole din reviste:

a) autorul (urmat de virgulă); b) titlul articolului (subliniat); c) titlul revistei (între ghilimele; dacă există siglă, aceasta se dă nesubliniată, iniţialele nu se despart prin punct); d) numerotaţia (volumul, anul nr.); e) pagina. Ex.: Al. Rosetti, *Consideraţii asupra foneticii şi fonologiei limbii române în secolul al XVI-lea*, în SCL XV, 1964, 2, p. 129.

Dacă o operă e citată de mai multe ori, după prima menţionare se repetă numele autorului, urmat, după virgulă, de *op. cit.* subliniat, apoi pagina. Dacă pagina este aceeaşi cu cea menţionată prima dată, după numele autorului se va menţiona *loc. cit.*, Ex.: Rosetti, *loc. cit.*

În cursul notelor şi al textului se poate pune abreviaţia *cit.* între virgule, după numele autorului, ca abrevierea unui titlu care se repetă după alt titlu al aceluiaşi autor.

Se vor evita abrevierile neclare.

Siglele nou introduse trebuie date complet şi explicate la sfîrşitul articolului.

Secolele se indică cu cifre romane însoţite de cuvîntul „secol" scris în întregime. Ex.: *în secolul al XV-lea* ...

Corecturile se înapoiază redacţiei în maximum 24 de ore. Se vor evita corecturile care modifică textul iniţial. Dacă autorul găseşte absolut necesară adăugarea unor fraze sau cuvinte, aceasta se va face numai în corectura I, iar costul modificărilor va fi suportat de autor.

Autorii au dreptul la un număr de 50 de extrase, gratuit.

Responsabilitatea asupra conţinutului articolelor revine în exclusivitate autorilor.

Corespondenţa privind manuscrisele, schimbul de publicaţii etc. se va trimite pe adresa Comitetului de redacţie, Calea Victoriei 194, Bucureşti.

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

* * * **Studii de limbă literară şi filologie**, 1969, 376 p., 18 lei.

Sub redacţia I. COTEANU, **Istoria limbii române**, vol. II, 1969, 464 p., 30 lei.

Liturghierul lui Coresi, ed. îngrijită de Al. Mareş, 189 p. + 42 pl., 25 lei.

I. COTEANU, **Morfologia numelui în protoromână** (româna comună), 1969, 160 p., 5,25 lei,

Sub redacţia acad. AL. GRAUR şi MIOARA AVRAM, **Formarea cuvintelor în limba română**. vol. I, **Compunerea** de Fulvia Ciobanu şi Finuţa Hosan, 1970, 333 p., 23 lei.

I. I. RUSSU, **Elemente autohtone în limba română. Substratul comun româno-albanez**, 1970, 270 p., 20,50 lei.

LIDIA SFÎRLEA, **Pronunţarea românească literară stilul scenic**, 1970, 208 p., 6,75 lei.

SALA MARIUS, **Contribuţii la fonetica istorică a limbii române**, 1970, 195 p., 7 lei.

PAULA DIACONESCU, **Structură şi evoluţie în morfologia substantivului românesc**, 1970, 301 p., 11 lei.

VASILIU EMANUEL, **Elemente de teorie semantică a limbilor naturale**, 1970, 25 × 17,50, 295 p., broşat, 12 lei.

SCL, ANUL XXI, NR. 5, P. 511–618, BUCUREŞTI, 1970

I.P.I. —c. 6659

43830

Lei 20.–

STUDII ȘI CERCETĂRI LINGVISTICE

6

ANUL XXI

1970

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

Pentru a vă asigura colecția completă și primirea la timp a revistei, reînnoiți abonamentul dv.

În țară, abonamentele se primesc la oficiile poștale, agențiile poștale, factorii poștali și difuzorii de presă din întreprinderi și instituții.

Comenzile de abonamente din străinătate se primesc la Centrala cărții, Oficiul de comerț exterior, București, Căsuța poștală 134—135, sau la reprezentanții săi din străinătate.

La revue ,,Studii și cercetări lingvistice'' paraît 6 fois par an.

Le prix d'un abonnement annuel est de £ 2, 1, 0 ; $ 5,— ; FF 25,— ; D.M. 20,—.

Toute commande à l'étranger sera adressée à Centrala cărții, Oficiul de comerț exterior, Boîte postale 134—135, Bucarest, Roumanie, ou à ses représentants à l'étranger.

En Roumanie, vous pourrez vous abonner par les bureaux de poste ou chez votre facteur.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice corespondență se vor trimite comitetului de redacție al revistei ,,Studii și cercetări lingvistice''.

Apare de 6 ori pe an

Adresa redacției :
BUCUREȘTI, Sectorul I,
Calea Victoriei 194,
Telefon : 15.15.45

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE

Anul XXI, nr. 6 1970

SUMAR

SCL, An. XXI, Nr. 6, p. 619—750, Bucureşti, 1970

VIITORUL CU *HABEO* ÎN LIMBA ROMÂNĂ, I

Paradigma *habeo cantare*

DE

DAN BUGEANU

0.1. Probabil că formularea din titlu „viitorul cu HABEO" amintește de discuția purtată în jurul unor construcții de tipul „o să cînt" sau „a să cînt".

Ne ocupăm în lucrarea de față și de această problemă. Cînd am ales acest titlu, ne-am gîndit însă, mai ales, la „viitorul cu HABEO" reprezentat de paradigma *habeo cantare*, păstrată, după părerea noastră, ca în toate celelalte limbi romanice, cu valoarea de viitor, din latina vulgară.

Lucrarea noastră va avea două părți. În cea dintîi vom arăta că paradigma *habeo cantare* s-a păstrat și în limba română, că s-a menținut multă vreme, și că urme ale acestei paradigme mai există și astăzi. Pentru reconstituirea ei, a trebuit să ținem seama de un sistem mai larg, care, în afară de viitor, mai cuprinde : prezentul, perfectul simplu, perfectul compus, condiționalul, precum și un timp a cărui existență în limba română pare îndoielnică : perfectul anterior.

În acest cadru și-au găsit locul firesc explicațiile noastre în legătură cu originea mult discutatelor forme : *am* (1 sg.), *o* (3 sg. și pl.) și *a* (3 sg. și pl.). La acestea am adăugat și o discuție în jurul etimologiei lui *va* (3 sg. de la *vrea*), care s-ar putea să aibă unele contingențe cu subiectul nostru.

0.2. Partea a doua a lucrării noastre este consacrată în întregime problemei, destul de dificile, a construcțiilor de tipul „o să cînt". Dezlegarea ei ne-a apărut, la capătul cercetării asupra *viitorului cu* HABEO, ca un rezultat firesc al tezei noastre despre menținerea acestuia în limba română.

Se înțelege astfel că a trebuit să combatem principala teorie în problema construcțiilor de tipul „o să cînt", o teorie *volo*, susținută de Alf Lombard [1] și acceptată, astăzi, de majoritatea specialiștilor. Cum, în cursul expunerii, vom face referiri la această teorie, chiar și în prima parte a lucrării, ne luăm îngăduința de a aminti, în linii

[1] Alf Lombard, *Le futur roumain du type „o să cînt"*, în „Bulletin Linguistique", București, VII, 1939, p. 6–32.

mari, tipurile de viitor ale limbii române, în clasificarea stabilită de Alf Lombard [2].

Tipul A : *voi cînta* (*oi cînta*), *vei cînta* (*îi cînta*), *va cînta* (*a cînta*, *o cînta*) etc.

Tipul B : *voi să cînt*, *vei să cînţi* etc.

Tipul C : *va să cînt* (*a să cînt*, *o să cînt*), *va să cînţi* (*a să cînţi*, *o să cînţi*), *va să cînte* (*a să cînte*, *o să cînte*) etc.

Tipul D : *am a cînta*, *ai a cînta*, *are a cînta*, *avem a cînta*, *aveţi a cînta*, *au a cînta*.

Tipul E : *am să cînt*, *ai să cînţi*, *are să cînte*, *avem să cîntăm*, *aveţi să cîntaţi*, *au să cînte*.

1.1. S-a păstrat viitorul cu HABEO în limba română ?

În general se consideră că paradigma *habeo cantare*, conservată, din latina vulgară, în aproape toate limbile romanice, nu s-a păstrat şi în limba română [3]. Uneori s-a emis, totuşi, ipoteza că *o* din construcţia de viitor *o să cînt* provine din lat. *habunt* (vezi **5.1**) sau că *a* din *a să cînt* provine din *habet* (vezi **7.1**), dar nu s-a pus problema moştenirii paradigmei întregi.

Pe de altă parte, mai mulţi filologi şi lingvişti [4] au susţinut că paradigma *habeo cantare* ar sta la baza paradigmei de condiţional *aş cînta*.

Ei nu au arătat însă cum se face că paradigma *habeo cantare*, folosită în toate limbile romanice în funcţia de viitor, a căpătat în limba română funcţia de condiţional.

În afară de aceasta, teoria formării condiţionalului din *habeo cantare* întîmpină serioase dificultăţi formale. Paradigma condiţionalului *aş cînta* nu justifică teoria decît la trei (deci numai jumătate) din formele personale ale paradigmei : *ai cînta* (2 sg.), *am cînta* (1 pl.), *aţi cînta* (2 pl.). Pentru toate celelalte, trebuie să se facă apel (de altfel cu destule concesii fonetice pentru persoana 1 sg.) la forme conjunctivale : *habuissem*, *haberet* sau *haberent*, *habuerit* sau *habuerint*.

1.2. Teoria „viitorului general romanic"

Problema conservării viitorului cu *habeo*, nu numai ca paradigmă, dar şi ca funcţie, nu a fost pusă, după cîte ştim, decît de V. P. Titova [5], dar şi în cazul acesta, într-un mod defectuos. V. P. Titova vorbeşte despre un „viitor general romanic", format din aux. *habeo* la prezent + *infinitiv*. După V. P. Titova, această paradigmă ar fi avut, într-o perioadă arhaică a limbii latine, şi funcţie de viitor, şi funcţie de condi

[2] *Ibidem*, p. 6–7.

[3] Vezi, de exemplu, clasificarea făcută de Alf Lombard, în care formele *a cînta şi o cînta* sînt considerate ca simple variante ale lui *va cînta*.

[4] Pentru bibliografie, vezi lucrarea noastră *Formarea condiţionalului în limba română*, în SCL XXI, 1970, 5.

[5] V. P. Titova, *O problemă litigioasă a morfologiei româneşti* (*Originea condiţionalului*), în SCL X, 1959, p. 569.

țional prezent. Limba română ar fi conservat această paradigmă cu valoare dublă, spre deosebire de celelalte limbi romanice, care, după cum se știe, au moștenit paradigma *habeo* + *infinitiv* cu valoare de viitor, valoarea de condițional fiind preluată de paradigma *habebam* (sau *habui*) + *infinitiv*. După V. P. Titova, „viitorul general romanic'' (care în secolul al XVI-lea își mai păstra valoarea dublă din latină) s-a constituit, după ce și-a pierdut, cu timpul, valoarea de viitor, ca paradigmă specifică a condiționalului din limba română actuală.

V. P. Titova a întîmpinat dificultăți serioase la explicarea formelor *aș* (1 sg.), *ar* (3 sg. și 3 pl.).

Asemenea tuturor antecesorilor, care consideră că auxiliarul folosit la formarea condiționalului românesc provine din prezent, V. P. Titova se vede obligată să facă apel la forme supletive conjunctivale. Vedem astfel că teoria „viitorului romanic'', prin care V. P. Titova încearcă să dea o explicație în problema modificării funcționale a paradigmei *habeo cantare*, nu este diferită de teoria anterioară, a derivării auxiliarului din prezentul lui *habeo*, și că, în consecință, nu oferă alte soluții pentru explicarea celor trei forme, care nu pot fi deduse din paradigma prezentului [6].

1. 3. Soluția noastră în problema viitorului cu HABEO

Am arătat, cu altă ocazie [7], că paradigma *aș cînta* provine din paradigma lat. *habui cantare*.

Am văzut însă că numai formele *am cînta* (1 pl.) și *ar cînta* (3 pl.) sînt etimologice.

Celelalte patru nu pot fi explicate decît fie ca împrumuturi din paradigma de viitor : *ai cînta* (2 sg.) și *ați cînta* (2 pl.), fie ca forme analogice, pe care limba română le-a creat pentru a le diferenția de unele forme omonime ale viitorului : *aș cînta* (1 sg.) în loc de forma etimologică *ai cînta* ($<$ *habui cantare*) și *ar cînta* (3 sg.) în loc de forma etimologică *a cînta* ($<$ *habuit cantare*).

De aici rezultă că limba română a păstrat, din latina vulgară, o paradigmă *habeo cantare*, cu funcția de viitor, alături de paradigma *habui cantare*, cu funcția de condițional.

1.4. Reconstituirea paradigmei de viitor

Am văzut [8] că sistemul verbal al limbii latine vulgare era următorul :

	I	II	III
A:	HABEO	HABEBAM	HABUI
B:	HABEO CANTATUM	HABEBAM CANTATUM	HABUI CANTATUM
C:	HABEO CANTARE	HABEBAM CANTARE	HABUI CANTARE

[6] Pentru alte deficiențe ale acestei teorii, vezi obiecțiile noastre din lucrarea *Formarea condiționalului* ... cit.

[7] Vezi lucrarea noastră *Formarea condiționalului* ... cit.

[8] Vezi lucrarea noastră *Formarea condiționalului* ... cit.

În acest sistem, paradigma de prezent a verbului *habeo* este folosită ca auxiliar, atît la formarea perfectului compus (în subsistemul B), cît şi la formarea viitorului (în subsistemul C).

Paradigma de perfect compus a limbii române *am cîntat* provine, în mod incontestabil, din paradigma *habeo cantatum*. Înseamnă că vom putea reconstitui paradigma viitorului cu HABEO, dacă vom schimba participiul prin infinitiv :

1 sg. : *am cînta/cîntat*
2 sg. : *ai cînta/cîntat*
3 sg. : *a cînta/cîntat*
1 pl. : *am cînta/cîntat*
2 pl. : *aţi cînta/cîntat*
3 pl. : *au cînta/cîntat.*

1.5. Paradigma etimologică a viitorului cu HABEO

Din relaţia de mai sus rezultă că paradigma etimologică a auxiliarului folosit la formarea viitorului este aceeaşi cu paradigma etimologică a auxiliarului folosit la formarea perfectului compus :

HABEO	(CANTATUM / CANTARE)	> *AIBU	(CÎNTAT / CÎNTA)
HABES	(,, ,,)	> AI	(,, ,,)
HABET	(,, ,,)	> A	(,, ,,)
HABEMUS	(,, ,,)	> AM	(,, ,,)
HABETIS	(,, ,,)	> AŢI	(,, ,,)
HABUNT	(,, ,,)	> AU	(,, ,,)

Dacă ţinem seama că, în textele vechi, forma obişnuită pentru pers. 3 sg. de perf. comp. este *au cîntat* şi nu *a cîntat* [9], ca astăzi, înseamnă că nu ne rămîne să explicăm decît apariţia celor două forme : *am cînta/cîntat* (1 sg. viitor/ perf. comp.), în loc de **aibu* etimologic, şi *au cînta/cîntat* (3 sg. viitor/perf. comp.), în loc de *a* etimologic (pentru care vezi mai departe **4.1, 5.5**).

Toate celelalte patru forme ale paradigmei (2 sg., 1, 2 şi 3 pl.) sînt etimologice, atît în paradigma viitorului, cît şi în aceea a perfectului compus.

1.6. Opoziţia HABEO/HABUI în cadrul subsistemului C (viitor / condiţional)

Modificările fonetice suferite de paradigmele : HABEO (ca auxiliar în paradigma viitorului) şi HABUI (ca auxiliar în paradigma condiţionalului) au avut rezultate dezastruoase. Din cauza lor, cele două paradigme erau ameninţate să se confunde :

	Viitor	Condiţional
1 sg.	HABEO > *AIBU	*AI < HABUI
2 sg.	HABES > AI	*AŞI < HABUISTI

[9] Cf. Iorgu Iordan, *Limba română actuală*, Bucureşti [1943], p. 145, nota 2 : ,,Limba veche (şi pînă astăzi cea bisericească) întrebuinţează pe *au* şi la pers. 3 [sg.]''.

3 sg.	HABET	>	A	*A	<	HABUIT
1 pl.	HABEMUS	>	AM	AM	<	HABUIMUS
2 pl.	HABETIS	>	AȚI	*AT	<	HABUISTIS
3 pl.	HABUNT	>	AU	AR	<	HABERE

După cum se poate observa, trei dintre formele personale ale celor două paradigme au devenit omonime :

ai 2 sg. viitor = 1 sg. condițional

a 3 sg. viitor = 3 sg. condițional

am 1 pl. viitor = 1 pl. condițional.

Limba română va face mai multe tentative pentru a le diferenția. Ne vom ocupa ceva mai departe (**3.1**, **6.2**, **8.1**) de procedeele folosite în vederea diferențierii.

Deocamdată considerăm că trebuie să lămurim, mai întîi, de ce a fost necesar să se facă eforturi pentru diferențierea celor două paradigme (vezi **2.1**, **2.2**, **2.3** și **2.4**).

2.1. Cauzele menținerii viitorului cu HABEO în limba română

S-ar putea crede că viitorul cu HABEO a dispărut de timpuriu din limba română, după ce a contribuit la consolidarea paradigmei de condițional.

În adevăr, se poate ivi următoarea întrebare : ce motiv ar fi avut limba română să păstreze o paradigmă amenințată de confuzie, de vreme ce avea la dispoziție o altă paradigmă de viitor : *voi cînta*?

Problema începe să se lămurească dacă vom răspunde printr-o altă întrebare : ce motiv a avut limba română să nu renunțe la o paradigmă amenințată de confuzie (*aș cînta*), de vreme ce putea folosi o altă paradigmă de condițional : *vrea cînta*, atestată în secolul al XVI-lea?

Deducem astfel că aceeași cauză care a menținut paradigma *aș cînta*, alături de *vrea cînta*, a trebuit să acționeze și în cazul viitorului, menținîndu-l alături de paradigma *voi cînta*.

Înseamnă că limba română a avut motive puternice ca să păstreze două paradigme amenințate de confuzie, ba chiar, mai mult, să facă toate eforturile spre a le diferenția, cînd ar fi fost mai simplu să renunțe la ele, de vreme ce avea la dispoziție, pentru sistemul viitor/condițional, perechea cu randament superior *voi/vrea*.

2.2. Opoziția necesitate / voință

Menținerea lor arată că limba română, la începuturile ei, a avut nevoie de două verbe auxiliare, *volo* și *habeo*, utilizate în mod paralel, pentru a realiza diferențieri semantice. Nu e greu de dedus că verbul *volo* era folosit pentru a marca acțiunea cu caracter volițional, iar *habeo*, acțiunea cu caracter necesar.

Rezultă de aici că limba română a avut, la origini, un sistem viitor/ condițional cu două auxiliare:

	Viitor	Condițional
Necesitate	*am cînta*	*aș cînta*
Voință	*voi cînta*	*vrea cînta*

Sistemul poate fi comparat, din punct de vedere tipologic, cu acela al limbii engleze. Aceasta realizează, prin cele două verbe auxiliare *shall* și *will*, o opoziție similară:

Necesitate	*shall sing*	*should sing*
Voință	*will sing*	*would sing*

Prezența paradigmei *aș cînta* alături de *vrea cînta*, în secolul al XVI-lea, pentru menținerea opoziției semantice, arată că *viitorul cu* HABEO a existat multă vreme alături de *voi cînta*, pentru menținerea aceleiași opoziții la viitor.

În secolul al XVI-lea, paradigma *vrea cînta* dă semne de slăbiciune. Ea începe să fie folosită cu funcția de condițional trecut [10]. Din momentul acela limba română nu mai avea nevoie de două paradigme de condițional. Înseamnă că viitorul cu HABEO nu dispăruse de mult.

2.3. Opoziția HABEO / HABUI în subsistemul B

S-ar putea ca explicația anterioară să nu fie suficient de convingătoare. O nouă întrebare poate fi formulată în legătură cu necesitatea menținerii acestui sistem: din ce cauză nu renunță limba română la opoziția necesitate/voință, opoziție puțin importantă în economia limbii?

Am putea răspunde că nici limba engleză nu renunță la această opoziție.

Situația nu este însă aceeași. În adevăr, cele două forme: *shall* (viitor) și *should* (cond.), pe de o parte, sau: *will* (viitor) și *would* (cond.) pe de alta, nu sînt amenințate de confuzie.

Putem arăta însă că opoziția HABEO/HABUI se menține în subsistemul C ca urmare a realizării ei în subsistemul B, în care inexistența unui alt auxiliar făcea absolut necesară diferențierea celor două paradigme.

Singura dificultate este că trebuie să presupunem prezența unei paradigme de perfect anterior (cf. fr. *j'eus chanté*, it. *ebbi cantato*, sp. *hubo cantado*), care să formeze perechea perfectului compus în această opoziție.

Reconstituirea paradigmei nu este dificilă. Pornind de la sistemul verbal al latinei vulgare (vezi **1.4**), în care paradigma de perfect este folosită ca auxiliar atît la formarea condiționalului, cît și la formarea perfectului anterior, vom obține paradigma etimologică a acestuia dacă

---

[10] Cf. Tiktin, *Die Bildung des rumänischen Konditionalis*, în ZRPh. XXVIII, 1904, p. 695–696.

înlocuim infinitivul prin participiu în paradigma etimologică a condiționalului :

1 sg. : **ai cîntat/cînta*
2 sg. : **ași cîntat/cînta*
3 sg. : **a cîntat/cînta*
1 pl. : **am cîntat/cînta*
2 pl. : **at cîntat/cînta*
3 pl. : **ar cîntat/cînta.*

Se ivește însă obiecția că nu putem face dovada existenței unui perfect anterior în limba română.

2.4. Opoziția HABEO/HABUI în subsistemul A

Ajungem astfel la ideea centrală a teoriei noastre : opoziția HABEO/HABUI nu se realizează numai în subsistemul C (viitor/condițional) sau în subsistemul B (perf. compus/perf. anterior), ci chiar și în sistemul A (prezent/perfect), sistem în care cele două paradigme nu sînt auxiliare.

Vom demonstra acest lucru în felul următor :

Formele *am* (1 sg.), *ai* (2 sg.) și *au* (3 pl.) sînt folosite și astăzi, atît în paradigma prezentului, cît și ca forme de auxiliar.

Pentru formele *avem*, *aveți* ne vin în ajutor teoriile curente. În mod obișnuit se acceptă teza că *avem*, *aveți* sînt create prin analogie, de la part. tr. *avut*[11]. Rezultă că, pînă la apariția lor, formele etimologice *am* (1 pl.) și *ați* (2 pl.) făceau parte din paradigma prezentului. Considerăm că și forma *are* (vezi mai departe **III. 2**), este tot o formă refăcută. Înseamnă că, pînă la apariția ei, *a* (3 sg.) a fost folosit și ca formă a prezentului, nu numai ca auxiliar.

În ceea ce privește perfectul simplu, am arătat[12] că formele etimologice sînt : *ai*, *ași*, *a*, *am*, *at*, *ar*.

2.5. Opoziția HABEO/HABUI în prima perioadă a limbii române

Din cele spuse mai sus rezultă că sistemul verbal la care ne-am referit (format din subsistemele A, B, C) se caracterizează prin următoarele identități :

1. Paradigma HABEO = Prezent = Perf. compus (—part. tr.) = = Viitor (—inf.).

2. Paradigma HABUI = Perf. simplu = Perf. anterior (— part. tr.) = Condițional (— inf.).

În concluzie : Opoziția HABEO/HABUI (în subsistemul A) = HABEO/HABUI (în subsistemul B) = HABEO/HABUI (în subsistemul C).

---

[11] Cf. Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, București, 1968, p. 155.
[12] Vezi *Formarea condiționalului* ... cit.

Aceasta înseamnă, că, deşi substanţa fonică se schimbă, limba română păstrează, din latina vulgară, relaţiile de identitate dintre cele trei subsisteme (A, B şi C).

Această perioadă se împarte în două etape :

I. Cea dintîi se caracterizează prin modificările fonetice survenite, în mod identic (în acelaşi sens şi cu aceleaşi rezultate), în toate trei subsistemele.

De exemplu :

HABES (CANTATUM) > AI (CÎNTAT), în care *ai* (din subsistemul A)=*ai* (ca auxiliar în subsistemul B).

Trebuie să deducem, astfel, că şi HABES CANTARE > AI CÎNTA (cf. condiţionalul de astăzi *ai cînta*, împrumutat din paradigma viitorului).

Înseamnă că aceeaşi relaţie de identitate se menţine în toate modificările fonetice survenite la celelalte forme personale ale sistemului.

II. A doua etapă se caracterizează prin modificări provocate de analogie, în efortul făcut de limba română spre a diferenţia cele două paradigme, în toate trei subsistemele.

Aceste modificări sînt obţinute pe două căi :

a. Prin reacţie identică, dar independentă în fiecare dintre cele trei subsisteme.

b. Prin transmiterea unei inovaţii, obţinută într-unul din cele trei subsisteme, în celelalte două.

Exemple :

1. Forma etimologică *AIBU (<HABEO) este înlocuită printr-o formă AM (1 pl.), atît în subsistemul A (*am*), cît şi în subsistemul B (*am cîntat*, în loc de **aibu cîntat*).

Trebuie să deducem, astfel, că înlocuirea s-a produs şi în subsistemul C (**am cînta*, în loc de ** aibu cînta*).

Înseamnă că relaţia de identitate se menţine în toate înlocuirile survenite la alte forme personale ale sistemului.

Nu putem însă să ştim precis care a fost modalitatea înlocuirii.

Ea a putut să se producă în două feluri :

a. Prin reacţie independentă, dar identică în fiecare dintre cele trei subsisteme.

b. Printr-o reacţie realizată numai într-unul dintre subsisteme, rezultatul fiind transmis ulterior în celelalte două.

2. Al doilea exemplu :

Forma etimologică AI (< HABUI), înlocuită cu forma AŞ.

a. Înlocuirea nu s-a putut produce în subsistemul C, pentru că nu putem admite influenţa perfectului în —*ş*(*u*) asupra unei forme constituite a condiţionalului : **ai cînta* (1 sg.).

b. Înlocuirea nu s-a putut produce, în mod direct, decît în subsistemul A, în care forma **ai* (1 sg. perf. simplu) a fost modelată după perfectul în —*ş*(*u*).

c. În concluzie, forma *aş* (perf. simplu), obţinută în subsistemul A, a fost transmisă condiţionalului (în subsistemul C), care modifică astfel pe **ai cînta* (< *habui cantare*) în *aş cînta*.

d. E de presupus că inovaţia a fost transmisă şi perfectului anterior (în subsistemul B), înlocuindu-se astfel o formă etimologică **ai cîntat* (< *habui cantatum*) cu o formă *aş cîntat*.

2.6. Sistemul verbal primitiv al limbii române, axat pe opoziția HABEO/HABUI

Acest sistem este format din șase paradigme, grupate două cîte două, în trei subsisteme :
A. Prezent/perf. simplu.
B. Perf. comp./perf. anterior.
C. Viitor/condițional.

	A		B		C
I	PREZENT		PERF. COMP.		VIITOR
	**aibu*	→	*cîntat*	→	*cînta*
	ai	→	,,	→	,,
	a	→	,,	→	,,
	am	→	,,	→	,,
	ați	→	,,	→	,,
	au	→	,,	→	,,

II	PERF. SIMPLU		PERF. ANTERIOR		CONDIȚIONAL
	**ai*	→	*cîntat*	→	*cînta*
	**ași*	→	,,	→	,,
	**a*	→	,,	→	,,
	am	→	,,	→	,,
	**at*	→	,,	→	,,
	ar	→	,,	→	,,

Din cele șase timpuri, două (perfectul compus și condiționalul) sînt folosite și astăzi.

Am demonstrat existența prezentului (**2.4**), a perfectului simplu (**2.4**) și a viitorului (**1.3**).

Ne rămîne să mai demonstrăm existența perfectului anterior (vezi **6.3**).

2.7. Caracteristicile fundamentale ale sistemului verbal axat pe opoziția HABEO/HABUI

Sistemul verbal definit mai sus se caracterizează prin următoarele trăsături :

1. Opoziția HABEO/HABUI, identică în cele trei subsisteme ale latinei vulgare, se păstrează în limba română.
2. Modificările se produc în același sens și cu aceleași rezultate, în toate subsistemele (A, B, C).
3. Prezența unor tendințe (pe care le denumim tendințe de tip A), care acționează în același sens și cu rezultate identice, în fiecare dintre subsistemele A, B, C.
4. Unitatea sistemului se pierde în două cazuri :

a. Prin dispariția uneia dintre paradigme, dispariție care anulează efortul de diferențiere în subsistemul respectiv.

b. Prin slăbirea tendințelor de tip A, care nu mai transmit inovațiile, produse într-un subsistem, în celelalte subsisteme.

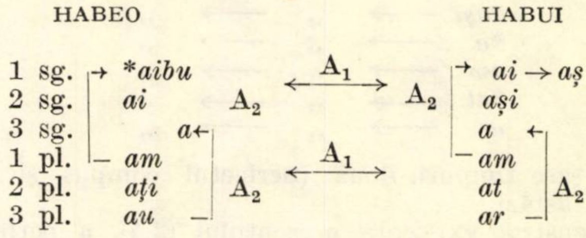
2.8. Efortul de diferenţiere a paradigmelor

Demonstrînd caracterul general al opoziţiei HABEO/HABUI, am pus în evidenţă necesitatea efortului de diferenţiere a celor două paradigme. Omonimiile semnalate (vezi **1.6**) erau mult mai grave decît am fi bănuit la început. Era normal astfel ca limba română să facă toate eforturile pentru a „salva'', cu orice risc, paradigmele ameninţate de confuzie.

Eforturile nu au reuşit întotdeauna. De aceea limba română a repetat încercările, folosind diferite procedee, pe care le vom examina în continuare.

2.9. Caracterul modificărilor survenite în sistemul verbal axat pe opoziţia HABEO/HABUI

Efortul de diferenţiere a dus la unele modificări în structura celor două paradigme de bază (HABEO/HABUI) :

Caracterul simetric al modificărilor arată că ele nu s-au petrecut în mod izolat, ci conform unei tendinţe [A_1] de diferenţiere a celor două paradigme.

3.1. Tendinţa /A_1/ de diferenţiere

Tendinţa /A_1/ are următoarele trăsături caracteristice :

1. Acţionează în mod identic în toate subsistemele (A, B, C).
2. Acţionează în ambele paradigme.
3. Obţine două transformări în fiecare paradigmă.
4. Transformările se produc în aceleaşi poziţii : 1 sg. şi 3 sg.
5. Nu rezolvă omonimia *am* (1 pl.).
6. Procedeul folosit este acelaşi : înlocuirea formei de singular prin forma de plural a persoanei corespunzătoare. Deci 1 sg. prin 1 pl. şi 3 sg. prin 3 pl.
7. Forma *aş* 1 sg. (HABUI) pare să facă excepţie de la procedeul de mai sus.

3.2. Contradicția dintre tendința A_1 și A_2

Procedeul folosit (5) are ca rezultat crearea unor forme identice de singular și plural :

1 sg. = 1 pl.	(HABEO)	:	*am*
3 sg. = 3 pl.	(HABEO)	:	*au*
3 sg. = 3 pl.	(HABUI)	:	*ar*

Identitatea 1 sg. = 1 pl. *am* în loc de *ai* (< habui), care trebuia să se producă pe baza aceleiași tendințe, a fost evitată în mod accidental.

Tendința A_1 are și un efect negativ. Ea nu poate crea diferențieri între cele două paradigme, decît prin provocarea unor identități în interiorul lor.

Pentru a distinge acțiunea de diferențiere de rezultatul ei, vom spune că acest rezultat este obținut prin tendința A_2, care nu este altceva decît consecința lui A_1.

Cele două tendințe acționează în sens contrar :

A_1 creează opoziții,

A_2 creează identități.

Ele acționează în direcții opuse :

A_1 acționează în afara fiecărei paradigme,

A_2 acționează în interiorul fiecărei paradigme.

Tendința A_2 are următoarele trăsături caracteristice :

1. Anulează opoziția singular/plural.
2. Anularea se obține prin înlocuirea singularului cu pluralul.
3. Acționează în mod identic în toate subsistemele (A, B, C).
4. Acționează în fiecare dintre paradigme.
5. Acțiunea este simultană.
6. Acționează și în împrejurări defavorabile. Dovada este realizarea formei *am* (1 sg. HABEO), care trebuia să fie urmată de realizarea aceleiași forme la HABUI, prin înlocuirea formei *ai* (1 sg.) prin forma de 1 pl. din aceeași paradigmă *am* (< HABUIMUS).

Alegerea primei soluții de diferențiere HABEO/HABUI nu a fost prea fericită. Faptul este explicabil. Situația era desperată și alegerea s-a făcut în grabă.

Cu toate acestea, soluția ar fi fost acceptabilă. Identitatea formelor de singular și plural este tolerabilă : *am cîntat* 1 sg. = 1 pl. sau *ar cînta* 3 sg. = 3 pl., folosite și astăzi. Insuccesul a fost provocat de un accident : omonimia *am* de la 1 pl., care nu putea fi rezolvată prin tendința A_2 (care se limitează la înlocuirea formelor de singular prin plural).

Rezultatele tendinței A_2 sînt deosebit de importante pentru problema pe care o studiem. De aceea le vom examina pe rînd.

4.1. Etimologia lui AM (1 sg.)

Avantajul structuralismului diacronic este acela de a soluţiona uşor probleme irezolvabile prin alte metode. Vom exemplifica acest lucru reluînd discuţia în jurul etimologiei lui *am* (1 sg. din paradigma HABEO). Pentru a putea face o comparaţie, vom da mai jos [13] explicaţiile propuse pînă acum :

a. Influenţa paradigmei alb. 1 sg. *kam* —, 3 sg. *ka* asupra paradigmei româneşti : 1 sg. *aib* —, 3 sg. *a*.

Soluţie propusă de :
Schuchardt, VOK, III, 49.
G. Meyer, *Et. Wb. d. alb. Spr.*, 171.
Densusianu, HDLR, I, 351.

b. bulg. *imam* 1 sg.

Soluţie propusă de :
Capidan, *Megl.*, I, 175.
Křepinsky, *Sl.*, XVI, 2.

c. rom. *am* 1 pl., care a înlocuit pe 1 sg. **aibu* (< *habeo*).

Soluţie propusă de Al. Rosetti, cu explicaţia următoare : „Înlocuirea formei de pers. 1 sg. cu forma de pers. 1 pl. atestată deseori, în diverse limbi : individualul (1 sg.) e înlocuit de colectiv" [14].

d. Soluţia noastră este (aceeaşi de la **c**) : *aibu* 1 sg. înlocuit de *am* 1 pl.

Explicaţia noastră este însă diferită de aceea de la **c**.

Forma *ai*(*b*) 1 sg. (în care *b* implosiv este perceput din ce în ce mai slab), este identică cu *ai* etimologic (< *habes* 2 sg.) şi 1 sg. (< *habui* 1 sg.). Ea este înlocuită prin *am* 1 pl. (< *habemus*), prin acţiunea tendinţei /A_1/ de anulare a opoziţiei sg./pl., consecinţă inevitabilă a tendinţei /A_2/ de diferenţiere HABEO/HABUI.

Urmează de aici că :

1. Soluţiile de la **a** şi **b** sînt fanteziste.
2. Singura soluţie justă este aceea de la **c**, propusă de Al. Rosetti.
3. Explicaţia dată la **c** nu este suficient de convingătoare din următoarele motive :

a. Se referă la un fenomen cu caracter întîmplător : înlocuirea singularului cu pluralul este o posibilitate realizabilă sau nu.

b. Se referă la un aspect particular : ţine seama de o singură formă personală : 1 sg. prez.

c. Face apel la noţiunile de „individual" şi „colectiv".

4. Explicaţia noastră de la **d** este preferabilă din următoarele motive :

a. Se referă la un fenomen cu caracter obligatoriu : acţiunea tendinţei A_2.

b. Se referă la un aspect general : tendinţa de înlocuire a singularului cu pluralul în toate paradigmele sistemului, formate cu prezentul lui *habeo* (prezent, perfect compus şi viitor).

c. Nu face apel la noţiunile de „individual" şi „colectiv".

---

[13] Explicaţiile de sub punctele **a** şi **b** sînt reproduse după indicaţiile bibliografice date de Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 155.

[14] Al. Rosetti, *loc. cit.*

4.2. Etimologia lui AȘ

Ne-am ocupat altădată [15] de această problemă. Revenim aici asupra ei, pentru a sublinia caracterul obligatoriu al fenomenului de care am vorbit atunci.

1. Tendința (A_2) acționează în paradigmele HABEO și HABUI.
2. Acțiunea s-a declanșat în același timp în ambele paradigme.
3. Rezultatul normal trebuia să fie înlocuirea lui *ai* (< *habui*) prin *am* (< *habuimus*).

Cu toate acestea avem *aș*.

Trei accidente au contribuit la eșuarea tendinței A_2 în poziția 1 sg. (HABUI):

1. Forma *am* etimologică, ca rezultat omonimic al evoluției lui *habemus* și a lui *habuimus*, formă care iese din raza de acțiune a tendinței A_2.
2. Omonimia *ai*(*b*) (< *habeo*) și *ai* (< *habes*) grăbește realizarea tendinței A_2 în poziția 1 sg. HABEO, și nu în poziția 1 sg. HABUI.
3. Omonimia *ai* (<*habes*) și *ai* (< *habui*) determină găsirea altei soluții, înaintea realizării tendinței A_2, în poziția 1 sg. (HABUI): modelarea după perfectele în —*ș*(*u*). De aici *aș*. Realizarea acestuia este urmarea tendinței A_2 și a unei tendințe contrare (A_3): evitarea omonimiei cu *ai* (< *habes*):

		HABEO		HABUI	Perfectul în—*ș* (*u*)
1 sg.		*ai*(*b*) → *am*	A_3	*ai* → A_3 → *aș*	
2 sg.	A_2 ↑	*ai* ——→		↑ A_2	
1 pl.		*am*		*am*	

5.1. Etimologia lui „o"

A. Teoria VOLO este susținută de marea majoritate a lingviștilor [16].

Unul dintre principalii apărători ai acestei teorii este Alf Lombard, care precizează: „*O* ne peut provenir que de *volet* par les étapes (*v*)*oare* et *oa*" [17].

B. Teoria HABEO este susținută de foarte puțini lingviști.

G. Weigand emite ideea derivării lui *o* din lat. *habunt*. El arată însă, că *o* din *o cînta* provine din *habunt* „durch Vermittelung der Wendung: *o să* + Konj." [18]. Ipoteza este expusă defectuos, ceea ce dă lui A. Lombard posibilitatea să o atace destul de ușor: „Weigand a-t-il voulu dire que le *o* de *o să cînt* provient de *habunt* (il faudrait admettre alors une « généralisation » de la 3-e personne du pluriel, dans notre type E) et que ce *o* a ensuite pénétré dans l'autre futur, formé avec

[15] Vezi lucrarea noastră *Formarea condiționalului* ... cit.

[16] Vezi bibliografia la Alf Lombard, *op. cit.*, p. 8.

[17] Alf Lombard, *loc. cit.*

[18] Gustav Weigand, *Der Banater Dielekt*, în „Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache", III, 1896, p. 245.

l'infinitif? Si telle est réellement sa pensée, il nous semble superflu de la discuter"[19].

De aici Alf Lombard trage concluzia că *o* provine din *volet.*

5.2. Critica teoriei „o" < VOLET

Este surprinzător că a putut fi acceptată, atît de ușor, o explicație care întîmpină numeroase dificultăți formale.

În general, se admite, astăzi, de marea majoritate a lingviștilor că *va* provine din *volet*[20]. Această explicație prezintă dificultăți. I s-a reproșat îndeosebi (deși nu este singura dificultate pe care o întîmpină) faptul că, în aromână, *oa*, după labială, nu trece la *o*.

De aceea unii lingviști s-au gîndit la o explicație *va* < *vadit*, care evită dificultatea arătată. Se știe însă că nici această explicație n-a fost socotită satisfăcătoare. Eșecul ei a făcut ca foarte mulți lingviști, printre care și Sextil Pușcariu, care o propusese, să revină la derivarea din *volet.*

E curios însă că aceiași autori admit și derivația *volet* > *o.*

Dacă acceptăm evoluția *volet* > **voare* > **voa* > *va*, derivația *volet* > *o* prezintă două dificultăți insolubile :

a. Nu putem explica monoftongarea lui *oa* la *o* (paralelă cu *voa* > *va*).

b. Nu putem explica dispariția lui *v* înainte de *o* (paralelă cu păstrarea lui, în forma *va*). Dacă acest fenomen a avut loc, el s-a produs, în mod necesar, încă din faza **voare* (cf. *oare, oarecine* etc.).

Dacă acceptăm că *volet* > *o*, evoluția trebuie să fi fost următoarea : *volet* > **voare* > *oare* (cf. *oare*) > **oa* > *o*. În acest caz, explicația *volet* > *va* prezintă dificultățile următoare :

a. Nu putem explica monoftongarea lui *oa* la *a* (paralelă cu *oa* > *o*).

b. Nu putem explica păstrarea lui *v* (paralelă cu căderea lui în forma *o*).

Observăm astfel că, dacă fiecare dintre cele două derivări prezintă dificultăți peste care, la nevoie, se poate trece, acceptarea amîndurora este imposibilă.

Pentru a explica păstrarea lui *v*, alți lingviști au imaginat evoluția : *volet* > **voare* > *vare* > *va*[21], care este preferabilă explicației **voare* > **voa*. Ea elimină însă, în mod categoric, posibilitatea *volet* > *o*. (Pentru explicația noastră vezi **III**, 4).

5.3. Critica noastră la obiecțiile lui Alf Lombard

Este locul să arătăm aici o eroare în argumentarea lui A. Lombard. Autorul citat respinge derivarea lui *o* din *habunt* pe baza unui argument care se referă la o problemă total diferită : „generalizarea" lui *o* (< *habunt*) la întreaga paradigmă[22], într-o construcție de tipul „o să

[19] Alf Lombard, *op. cit.*, p. 8.
[20] Vezi bibliografia la Alf Lombard, *op. cit.*, p. 7.
[21] Cf. explicația dată de Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 157.
[22] Pentru problema „generalizării lui *o*", vezi **IV.1.2.**

cînt". În acest sens, obiecția lui A. Lombard este justificată. Ea nu poate fi folosită însă ca argument împotriva derivării propuse.

Din punct de vedere formal, *habunt* > *au* > *o* este plauzibil, și A. Lombard însuși recunoaște că „*au* (< *habunt*) passe çà et là à *o*" [23].

5.4. „O" folosit ca auxiliar la formarea perfectului compus

Alf Lombard este, în oarecare măsură, nedrept față de ipoteza lui Weigand, socotind-o depășită [24]. Derivarea lui *o* din *habunt* este susținută categoric de Iorgu Iordan: „acest *o* vine, cu siguranță, de la pers. a 6-a" [25] și adaugă: „căci numai *au* s-a putut preface în *o* (printr-o asimilație reciprocă)" [26]. Autorul se referă la forma regională *o cîntat* (3 sg. și pl. perf. compus [27]).

Pentru a ajunge la o explicație justă, Weigand ar fi trebuit să înceapă prin a stabili legătura dintre forma de viitor *o cînta* și perfectul compus (regional) *o cîntat*.

E curios însă că această legătură nu o stabilește nici A. Lombard, deși se pare că forma de perf. comp. *o cîntat* îi este cunoscută, de vreme ce citează [28] lucrarea în care J. Byck se ocupă de ea [29].

În lucrări mai mult sau mai puțin apropiate de subiectul nostru, Iorgu Iordan [30], Gh. Bolocan [31] și C. Frîncu [32] se referă incidental la faptul că același *o* apare ca auxiliar, atît la perfectul compus (3 sg. și pl.), cît și la viitor (3 sg. și pl.).

5.5. Soluția noastră în problema etimologiei lui „o"

Din punct de vedere fonetic, acceptăm explicația *habunt* > *au* > *o*.

Din punct de vedere funcțional, am arătat, de la început, că, în sistemul verbal romanic, paradigma de prezent a verbului *habeo* este folosită atît la formarea perfectului compus, cît și la formarea viitorului.

În consecință, pentru noi, folosirea aceluiași auxiliar, *o*, atît la pers. 3 sg. și pl. ale perfectului compus, cît și la persoanele corespunzătoare ale viitorului, nu este decît un fapt particular al unei teze cu un caracter mult mai cuprinzător.

---

[23] Alf Lombard, *op. cit.*, p. 7.

[24] Alf Lombard, *op. cit.*, p. 8: „Pendant les quarante ans qui ont suivi, aucune des autorités qui se sont occupées de la question... ne l'a prise en considération".

[25] Iorgu Iordan, *Limba română actuală. O gramatică a greșelilor*, București, (1943), p. 145.

[26] *Ibidem*, nota 2.

[27] Vezi însă și nota 3, *loc. cit.*: „Pers. 3 sg. a viitorului are tot *o*, ca și pers. 3 a perfectului compus".

[28] Vezi A. Lombard, *op. cit.*, p. 8, nota 1.

[29] Cf. J. Byck, *Doubles désinences en roumain*, în „Bulletin Linguistique", București, IV (1936), p. 201.

[30] Cf. Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 145.

[31] Cf. Gh. Bolocan, *Observații cu privire la viitor în limba română și bulgară*, în RS XV (1968), p. 204–205.

[32] Cf. C. Frîncu, *Formele de persoana a III-a ale auxiliarului de la perfectul compus. Privire istorică*, în SCL XX, 1969, p. 303–304.

Explicația noastră întîmpină o singură dificultate: faptul că *o*, provenit din *habunt*, este folosit, totuși (sau, mai bine spus, și), la pers. 3 sg., dificultate pe care o vom lămuri în prezentul capitol.

Fără îndoială că respingem explicația după care *o* s-ar fi dezvoltat din *a* (< *habet*). Am acceptat de la început explicația *o* < *habunt*.

Teza noastră nu se limitează la o singură paradigmă (perfect compus sau viitor), ci dă o explicație generală pentru toate paradigmele sistemului definit la începutul acestei lucrări.

Ținînd seama de identitatea: prezent = perf. compus (— part. tr.) = viitor (— inf.), vom folosi termenul HABEO ori de cîte ori avem în vedere modificări survenite în paradigmele enumerate în cadrul acestei identități.

Ținînd seama de identitatea: perf. simplu = perf. anterior (—part. tr.) = condițional (— inf.), vom folosi termenul HABUI ori de cîte ori avem în vedere modificări survenite în paradigmele acestei identități.

Explicația noastră se bazează pe acțiunea tendinței /A_1/ de diferențiere a celor două paradigme HABEO și HABUI.

Am văzut (**3.2**) că procedeul folosit este întotdeauna același: înlocuirea formelor de singular prin formele de plural la persoanele corespunzătoare.

Am arătat (**3.1**) că tendința /A_1/ acționează numai în cadrul formelor de pers. 1 și 3.

Am văzut (**4.1** și **4.2**) rezultatele obținute de această tendință la pers. 1 sg.

Rămîne să vedem ce rezultate obține la pers. 3 sg.

Pentru aceasta vom reproduce partea care ne interesează din cele două paradigme:

(I)		HABEO		HABUI	
3 sg.	A_2 ↑	*a*	← A_1 →	*a*	↑ A_2
3 pl.		*au* (> *o*)		*ar*	

1. Pers. 3 sg. intră în raza de acțiune a tendinței /A_1/ de diferențiere HABEO/HABUI.

2. Aceasta pune în mișcare tendința /A_2/ de anulare a opoziției singular/plural.

3. Ea se declanșează concomitent în cele două paradigme.

4. Tendința /A_2/ obținuse o primă realizare în paradigma HABEO, la pers. 1 sg. (prin înlocuirea lui **aibu* cu *am*) și suferise un eșec în paradigma HABUI, la aceeași pers. (prin înlocuirea lui **ai* cu *aș* și nu cu *am*, care ar fi fost normal în cadrul acțiunii tendinței A_1).

5. Eșecul suferit este compensat prin realizarea tendinței /A_2/ în paradigma HABUI, la pers. 3 sg. (*a* este înlocuit cu *ar*) [33], înaintea realizării aceleiași tendințe în paradigma HABEO, la aceeași pers.:

(II)		HABEO	HABUI
3 sg.	A_2 ↑	*a*	*ar*
3 pl.		*au* (> *o*)	*ar*

[33] Vezi și lucrarea noastră *Formarea condiționalului* ... cit.

6. Prin realizarea tendinței /A_2/ la pers. 3 sg. HABUI, tendința /A_1/ și-a ajuns scopul: crearea unei opoziții *a*/*ar* (3 sg.).

7. În consecință, tendința /A_1/ de diferențiere se transformă în tendința /A_3/, care caută să frîneze realizarea tendinței /A_2/ la pers. 3 sg. HABEO:

(III)		HABEO		HABUI
3 sg.	A_2 ↑	*a*	$\xleftarrow{A_3}$	*ar*
3 pl.		*au*(> *o*)		*ar*

8. Tendința /A_2/ este mai veche și mai puternică decît tendința /A_3/. Ea reușește să se realizeze și în paradigma HABEO:

(IV)	HABEO		HABUI
3 sg. = 3 pl.	*au*(> *o*)	/	*ar*

9. În unele regiuni, tendința /A_2/ se realizează mai încet.

10. Tendința /A_3/ devine mai puternică și menține forma etimologică *a* la pers. 3 sg. HABEO.

11. Ca orice mișcare frînată brusc, tendința /A_2/ ia o direcție opusă:

(V)		HABEO		HABUI
3 sg.	A_4 ↓	*a*	$\xleftarrow{A_3}$	*ar*
3 pl.		*au* (> *o*)		*ar*

12. Ea se transformă în tendința contrară /A_4/, care înlocuiește forma de 3 pl. prin 3 sg.: *a* în locul lui *au*:

(VI)	HABEO		HABUI
3 sg. = 3 pl.	*a*	/	*ar*

S-au obținut astfel două rezultate:

O cînta (3 sg. = 3 pl.) este înregistrat și astăzi, în punctele cartografice 102, 705, 762, 836, 928, 987 [34].

A cînta (3 sg. = 3 pl.) este înregistrat, și astăzi, în punctele cartografice 605 și 848 [35].

Aici se ivesc două obiecții:

1. Cum se explică forma *au* (3 pl.) din paradigma HABEO.
2. Cum se explică faptul că:

a. Aria lui *a cînta* nu coincide cu aria lui *a cîntat*.

b. Aria lui *o cînta* nu coincide cu aria lui *o cîntat*.

6.1. Explicația lui AU

Răspunsul la prima întrebare este următorul: *au* se monoftonghează cînd este folosit ca auxiliar.

---

[34] Cf. Rodica Orza, *Forme de viitor în Atlasul lingvistic român*, în CL XI, 1966, p. 221.

[35] *Ibidem.*

Monoftongarea nu are loc însă în paradigma prezentului, în care, fiind folosit ca singur purtător al valorii semantice, se insistă asupra pronunțării lui.

6.2. Ruperea unității sistemului verbal axat pe opoziția HABEO/HABUI

Realizarea unor forme identice pentru singular și plural este rezultatul normal al tendinței A_2. De data aceasta ea a obținut (prin accidente fonetice sau prin jocul unor tendințe contrare) trei forme pentru aceeași persoană:

au (3 sg. = 3 pl.)
o (3 sg. = 3 pl.)
a (3 sg. = 3 pl.).

Pentru menținerea unității sistemului, tendințele de tip A trebuiau să transmită (ca în cazul lui *aș*, realizat numai în unul din subsisteme) inovația *o* (sau *a*), realizată în subsistemele B și C, în subsistemul A, sau, invers, să impună forma arhaică *au* din subsistemul A în celelalte subsisteme, eliminînd inovațiile.

Ele au reușit să mențină, în limba literară (și probabil și în unele graiuri) forma *au* și în paradigma perfectului compus. În general însă, ele nu și-au mai putut îndeplini rolul. Prin aceasta tendințele de tip A sînt anulate. Ele cedează locul unor tendințe contrare, pe care le vom denumi tendințe de tip B.

6.3. Particularitățile tendințelor de tip B.

1. Continuă acțiunea de diferențiere între cele două paradigme (HABEO și HABUI).

2. Nu produc modificări decît în paradigmele construite cu paradigma *habeo* (prezent, perf. compus, viitor).

3. Raza lor de acțiune se limitează la pers. 3 sg. și pl.

4. Spre deosebire de tendințele de tip A, ele nu acționează în mod omogen.

5. Spre deosebire de tendințele de tip A, ele nu transmit inovațiile dintr-un subsistem într-altul. Procedeul folosit de tendințele de tip B este tocmai acela de a valorifica, în mod diferit, fiecare inovație.

6. Scopul tendințelor de tip B este acela de a crea diferențe specifice, prin disocierea celor trei subsisteme A,B,C.

Am văzut (6.2) că tendințele de tip B au obținut primul rezultat prin diferențierea subsistemului A de subsistemele B și C:

(I)	A	B ⏜ C
3 sg. = 3 pl.	*au*	*o* (sau *a*)

6.4. Acțiunea tendințelor de tip B în subsistemele B și C

Capitolul de față aduce răspunsul la a doua obiecție (5.5).

Ne vom referi la aspectul general al problemei, adică manifestarea opoziției de bază HABEO/HABUI în :

a. subsistemul C (viitor/condițional)

b. subsistemul B (perf. compus/perfect anterior).

Din informațiile pe care le avem știm că :

1. Forma *o cînta* (3 sg. viitor) este specifică în Banat, Oltenia, Muntenia și Dobrogea [36].

2. Forma *a cînta* (3 sg. viitor) este specifică în Ardeal, Moldova și partea nord-vestică a Olteniei [37].

3. Forma *o cîntat* (3 sg. perf. compus) este specifică în Banat, Țara Hațegului, nordul Olteniei, Crișana și Moldova [38].

4. Forma *a cîntat* (3 sg. perf. compus) este specifică în Oltenia, Muntenia și Dobrogea [39]. Rezultă că, dacă exceptăm o zonă formată din partea de sud-vest a țării cuprinzînd Banatul, Țara Hațegului și nordul Olteniei, distribuția formelor *a/o* la perfectul compus (subsistemul B) este diametral opusă distribuției formelor *a/o* la viitor (subsistemul C) :

II N	(B)	O CÎNTAT
	(C)	A CÎNTA

I SV		III S	
(B) = (C) :	O CÎNTA(T)	(B)	A CÎNTAT
		(C)	O CÎNTA

Înseamnă că numai în zona I auxiliarul este același (*o*), atît la perfectul compus, cît și la viitor. În celelalte două zone, tendințele de tip B au folosit rezultatele diferite : *o* (rezultat din înlocuirea singularului cu pluralul) și *a* (rezultat din înlocuirea pluralului cu singularul) pentru a crea diferențierea subsistemelor B și C :

	A	B	C
3 sg. = 3 pl.	*au*	*o*	*a* (în zona a II-a)
3 sg. = 3 pl.	*au*	*a*	*o* (în zona a III-a).

Distribuția diferită a formelor *a* și *o* poate avea și o explicație de natură morfologică :

La verbele de conj. I și IV formele de 3 sg. și pl. perf. compus se distingeau de formele corespunzătoare ale viitorului numai prin opoziția finală *t/Ø*.

[36] Cf. Rodica Orza, *op. cit.*, p. 223.

[37] Rodica Orza, care stabilește aria acestei forme (*loc. cit.*), optează pentru explicația lui Alf Lombard : *a*<*va*.

[38] Cf. C. Frîncu, *op. cit.*, p. 315—317. Vezi și Gh. Bolocan, *op. cit.*, p. 204—205.

[39] Cf. C. Frîncu, *loc. cit.*

Utilizînd în mod diferit cele două forme, tendințele de tip B creează un element redundant :

II	*o cîntat*	III	*a cîntat*
	a cînta		*o cînta*

Tot ca un rezultat al tendințelor de tip B pot fi considerate pluralele analogice mai noi :

Or cînta, care înlocuiește (numai la pl.) forma mai veche *o cînta*.
Or cîntat, care înlocuiește (numai la pl.) forma mai veche *o cîntat*.
Au cîntat, care înlocuiește (numai la pl.) forma mai veche *a cîntat*.

Tendințele de tip B formează aceste plurale nu numai pentru a crea opoziții între singular și plural, dar și pentru a produce noi disocieri între subsistemele B și C.

De exemplu : *au cîntat* (perf. compus) față de *or cînta* (viitor).

Uneori însă inovațiile sînt transmise dintr-un subsistem în altul (urmîndu-se astfel un impuls mai vechi, pe care l-am semnalat la tendințele de tip A) ; de exemplu, forma *or* din *or cînta* (care nu putea să se formeze decît la viitor, prin analogie cu *vor*) este transmisă la perfect compus : *or cîntat*.

Analiza acestor inovații nu intră în cadrul preocupărilor noastre. De asemenea, nu ne vom ocupa nici de problemele specifice ale persoanei a 3-a perf. compus [40].

6.5. Prezența perfectului anterior (*aș cîntat) în limba română

Modificările : *au* (3 sg.), *a* (3 pl.) și *o* pentru formele etimologice *a* (3 sg.) și *au* (3 pl.), survenite în subsistemul B (la perfect compus), diferite (sau utilizate în mod diferit) de acelea survenite în subsistemul C (la viitor), arată că ele nu au putut fi obținute prin transmisie dintr-un subsistem în altul.

Rezultă că modificările s-au produs, în mod independent, în fiecare dintre cele două subsisteme, ca urmare a tendinței de diferențiere a paradigmelor inițiale.

În cazul de față, modificările din paradigma perfectului compus atestă prezența perfectului anterior.

7.1. Etimologia lui „a" din „a cînta" (3 sg. viitor)

1. Soluții propuse :

A. Teoria VOLET. *a* vine de la *va*, oricare ar fi originea acestuia. Teoria este acceptată de marea majoritate [41] a lingviștilor. A. Lombard precizează : „*a* est donc à *va* ce que *oi*, *ei*, *om*, *eți* et *or* sont à *voi*, *vei*, *vom*, *veți* et *vor*" [42].

B. Teoria HABEO este susținută de Tiktin (DRG) [41].

---

[40] Pentru care vezi C. Frîncu, *op. cit.*, p. 299–318.
[41] Vezi bibliografia la Alf Lombard, *op. cit.*, p. 7.
[42] Alf Lombard, *loc. cit.*

Ipoteza, pusă defectuos, prin referire la paradigma *a să cînte* (Tiktin o consideră variantă pentru *are să cînte*) dă lui A. Lombard posibilitatea de a o ataca în termenii următori:

1. „D'abord le parallélisme nettement marqué et complet entre *va* et *a* d'une part, et *voi* — *oi*, *vei* — *ei*, *vom* — *om*, *veți* — *eți*, *vor* — *or* de l'autre ne peut guère être l'effet du hazard" [43].

2. „Si le *a* de *a să cînte* n'était autre chose que le doublet bref de *are* (*să cînte*), comment pourrait-on expliquer l'inexistence d'un **am să cîntăm* et d'un **ați să cîntați* brefs à côté de *avem să cîntăm* et de *aveți să cîntați* (type E), et aussi l'inexistence de **a a cînta*, **am a cînta*, **ați a cînta* à côté de *are a cînta*, *avem a cînta*, *aveți a cînta* (type D)"[43].

Pornind de la aceste obiecții, A. Lombard ajunge la concluzia următoare: „l'auxiliaire *a* du futur ne peut provenir que de *va*" [44].

7.2. Critica derivației lui A din VA (în teoria lui Alf Lombard)

A. Lombard comite o eroare de logică de tipul: Dacă A non B, atunci A = C. Sîntem de acord că *are* și *a* nu au aceeași origine, dar dintr-o premisă negativă nu se poate trage o concluzie afirmativă. Concluzia corectă ar fi fost următoarea: În afară de *are* > *a* sau *a* > *are*, oricare altă soluție (deci și *a* < *habet*) este justificată.

La prima obiecție a lui A. Lombard se poate răspunde în două feluri:

a. Paralelismul dintre *a* și *va* poate să fie, în adevăr, rezultatul unei întîmplări.

b. Forma *va* este rezultatul influenței lui *a*, și nu invers. (*Va* este una dintre formele verbului *a vrea* cu etimologie discutabilă.)

La a doua obiecție vom răspunde ceva mai departe (vezi 8.2).

7.3. Soluția noastră în problema etimologiei lui „a"

Constatăm că particula *a* apare în două construcții de viitor:

1. În paradigma *a să cînt*, *a să cînți*, *a să cînte* etc.

2. În forma *a cînta* (pers. 3 sg.).

A. Lombard face observația că toți cei care au susținut etimologia *a* < *habet* s-au referit la *a* din construcția *a să cînt* „mais non pas, à notre connaissance, pour la 3-e persoane du singulier du type (A), *a cînta*" [45].

Dar nici A. Lombard nu se referă la forma *a cînta*.

Autorul citat se mărginește să arate că: „l'expression *va să cînte* « cantabit » fait partie de deux systèmes de futurs: de celui-ci (C), aussi bien que du précédent [*voi să cînt*]" [46].

---

[43] *Ibidem*, p. 26.
[44] *Ibidem*.
[45] *Ibidem*.
[46] *Ibidem*, p. 6.

Dacă s-ar fi referit la tipul A, ar fi trebuit să remarce că între *a să cînte* și *a cînta* este aceeași legătură (cu schimbarea conjunctivului prin infinitiv), ca și între *va să cînte* și *va cînta*.

Ce s-ar fi putut reproșa acestui paralelism? Faptul că *a* nu face parte, asemenea lui *va*, dintr-o paradigmă completă de prezent? Dacă o astfel de paradigmă nu mai apare la viitor, ea este folosită, și astăzi, la perfectul compus: *am*, *ai*, *a*, *am*, *ați*, *au*.

Am arătat (**1**.3) că, asemenea tuturor limbilor romanice, limba română folosește aceeași paradigmă (prezentul HABEO) atît la formarea perfectului compus, cît și la formarea viitorului (a cărui existență în limba română am demonstrat-o).

Derivarea lui *a* din *habet* în forma *a cîntat* este incontestabilă. Urmează că trebuie să admitem că și în *a cînta* auxiliarul este același *a* < *habet*.

Faptul că în textele noastre vechi apare aproape întotdeauna numai *au cîntat* (3 sg. perf. comp.) nu poate constitui un argument împotriva explicației noastre.

Am arătat (**5**.5) că înlocuirea formei de singular prin forma de plural este un fenomen care s-a produs numai în unele regiuni, în timp ce, în altele, s-a produs fenomenul invers: înlocuirea formei de plural prin aceea de singular (*a* în loc de *au*).

Absența formei *a cîntat* din textele vechi se explică prin aceea că limba literară a acceptat, ca normă, varianta *au cîntat* [47].

8.1. Eșecul tendințelor de tip A și B

Acțiunea de diferențiere a tendințelor de tip A nu a fost satisfăcătoare. Din cauza ineficacității lor, sau din cauza unor accidente asupra cărora nu am insistat, acțiunea lor nu a fost dusă pînă la capăt. Tendința /A_1/, de exemplu, n-a reușit să anuleze omonimia *am* (1 pl.) HABEO/HABUI.

Limba română ar fi avut posibilitatea să generalizeze tendința /A_2/de anulare a opoziției singular/plural, ceea ce ar fi dus inevitabil la soluția folosirii unui morfem pronominal. Tendința /A_2/ n-a acționat însă decît la verbul *a avea*.

Ea nu se manifestă la celelalte verbe, deși exista precedentul 3 sg. = 3 pl. *cîntă* (*el*, *ei*). Acest fapt arată că tendința /A_2/ a fost condiționată de tendința /A_1/, inexistentă la celelalte verbe ale limbii române, la care pericolul confuziei dintre paradigma prezentului și a perfectului era mai mic.

Tendințele de tip B nu ajung, nici ele, la rezultate satisfăcătoare. Posibilitățile lor sînt limitate la formele de pers. 3 sg. și pl.

---

[47] Vezi și C. Frîncu, *op. cit.*, p. 299 și urm.

8.2. Tendințele de tip C

Tendințele de tip C se caracterizează prin :

1. Acțiunea independentă în fiecare subsistem (A, B, C).
2. Utilizarea analogiei ca procedeu de creație.
3. Folosesc procedee care duc la soluții radicale.

Ele au început să acționeze în sistemul A, într-o epocă foarte veche (româna comună), probabil cam în același timp cu tendințele de tip B și cu mult înainte de încheierea acțiunilor inițiate de tendințele $/A_2 - A_4/$.

Prin tendințele de tip C se creează forma analogică *are*.

Datorită acelorași tendințe, se formează, prin analogie cu *avut* (part. tr.), *avu* (3 sg.), care intră în opoziție cu *are*.

De la *avu*, prin analogie cu *văzu/văzum*, se creează *avu/avum*, pentru a se rezolva omonimia *am* 1 pl. (HABEO/HABUI), cf. *am cînta(t)*.

Prin analogie cu perechea *vedem* ~ *văzum* se formează și *avem* ~ *avum*. Prin aceasta se formează și o opoziție de număr : *am* ~ *avem*.

Pe baza celor două forme *avu*, *avum*, se formează paradigma *avui*, care înlocuiește, în întregime, vechea paradigmă *aș*, *ași*, *ar*, *am*, *at*, *ar*.

Din momentul în care a creat o opoziție totală între formele celor două paradigme, tendințele de tip C nu mai acționează în paradigma HABEO. *Aveți* este un reflex inutil al lui *avem*.

În subsistemul B (perf. compus/perf. anterior) se creează o paradigmă compusă din trei segmente : *am fost cîntat*, care înlocuiește în întregime paradigma mai veche a perfectului anterior [48].

În subsistemul C (viitor/condițional), se creează paradigmele compuse din trei segmente : *am să cînt* și *am a cînta*.

Acestea sînt alcătuite din paradigma refăcută a prezentului : *am*, *ai*, *are*, *avem*, *aveți*, *au*. Formele vechi, *a* (sau *o*) 3 sg. și 3 pl., *am* 1 pl. și *ați* 2 pl., gramaticalizate, nu mai aparțin prezentului.

Așa se explică (și prin aceasta răspundem la a doua obiecție a lui A. Lombard, vezi 7.2) inexistența unor forme **a a cînta* (3 sg.), **am a cînta* (1 pl.) și **ați a cînta* (2 pl.) sau **am să cîntăm* (1 pl.), **ați să cîntați* (2 pl.) [49], alături de *are a cînta*, *avem a cînta*, *aveți a cînta*.

8.3. Consecințele tendințelor de tip C

Acțiunea tendințelor de tip C este mult mai puternică decît a celor anterioare. Ele desăvîrșesc ruptura produsă între cele trei subsisteme. Între paradigma *avui* și auxiliarul *aș*, *ai*, *ar* nu mai există nici o legătură.

---

[48] Asupra valorii reale a paradigmei care o înlocuiește (*am fost cîntat*), vezi Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 144 : ,,Dacă vrem... să recurgem la mai mult ca perfectul compus într-o asemenea frază, el merge mult mai bine în prima propoziție (al cărei verb exprimă o acțiune anterioară)''.

[49] Vezi totuși Gh. Bolocan, *op. cit.*, p. 204.

Identitatea dintre formele sistemului nu este menţinută decît în mod izolat, în cîteva forme ca : *am* (1 sg. prez. şi aux. perf. compus), *ai* (2 sg. prez. şi perf. compus), *a* (3 sg. perf. compus şi viitor) sau în forma *au*, care este transmisă din paradigma prezentului în aceea a perfectului compus.

Consecinţele de tip C au un caracter creator. Prin acţiunea lor, se formează paradigme noi, care intră în alte sisteme, diferite de acela bazat pe opoziţia HABEO/HABUI. În schimb ele duc la anularea acestui sistem, a cărui existenţă am încercat să o reconstituim.

Aprilie 1970

Institutul de lingvistică,
Bucureşti, str. I. C. Frimu 22

UN CAPITOL DIN ISTORIA TIPARULUI ROMÂNESC DIN SECOLUL AL XVI-lea: TIPĂRITURILE IEROMONAHULUI LAVRENTIE

DE

ALEXANDRU MAREȘ

În îndelungata și rodnica activitate tipografică desfășurată de Coresi, în primul rînd, la Brașov, alături de el s-au ostenit și alți cîțiva meșteri ale căror nume au fost reținute de epilogurile unora din tipărituri. Prima carte chirilică brașoveană, *Octoihul*, ieșit de sub teascuri la 14 ianuarie 1557, îl pomenește înaintea lui Coresi pe Oprea logofătul, același, probabil, care este amintit și în epilogul *Apostolului* lui Dimitrie Liubavici din 1547. *Tetraevanghelul* romănesc din 1561 și versiunea sa slavonă din 1562 consemnează alături de diaconul muntean pe diacul Tudor, a cărui urmă se pierde după acest scurt episod tipografic. În sfîrșit, în două ediții slavone ale celor patru evanghelii, una din 1579 și alta din 1583, Coresi își împarte paternitatea cu un Mănăilă, rămas și el neidentificat.

Din această perioadă mai posedăm însă și cîteva tipărituri care nu-i aparțin lui Coresi, ci unor meșteri cvasinecunoscuți: un Călin diac, autorul *Tetraevanghelului* slav din 1565, un Lorinț, de asemenea diac, care tipărește la Brașov *Osmoglasnicul* (1567) și la Bălgrad *Tetraevanghelul* (1579), și un ieromonah, Lavrentie, căruia i se atribuie un *Tetraevanghel* slavon. Pe acesta din urmă, N. Iorga îl considera a fi fost una și aceeași persoană cu Lorinț diacul ,,ori, pe romănește, Lavrentie'' [1]. Lorinț, a cărui activitate trebuie să fi fost mai întinsă decît aceea pe care i-o atestă cele două tipărituri care îi menționează numele [2] era considerat de N. Iorga ,,un ungur, care făcea, prin publicațiile sale, concurență atelierului lui Coresi'' [3]. În privința originii lui Lorinț, părerea marelui nostru istoric se întemeia pe considerentul că *Evangheliarul din Petersburg*, în a cărui limbă se regăsesc unele fonetisme străine, ar fi fost tipărit de acest meșter [4]. Cum ultimele cercetări întreprinse asupra

---

[1] N. Iorga, *Octoihul diacului Lorinț*, în ,,Anal. Acad. Rom.'', Mem. Secț. Ist. ,Seria III, tom. XI, Mem. 7, București, 1930, p. 203.

[2] *Ibidem*; D.R. Mazilu, *Diaconul Coresi*, Ploiești, 1933, p. 62.

[3] N. Iorga, *op. cit.*, p. 203.

[4] N. Iorga, *Istoria literaturii romănești*, vol. I, București, 1925, p. 197.

tipăriturii sibiene dezmint categoric o asemenea paternitate, problema stabilirii identităţii lui Lorinţ rămîne în continuare deschisă. O încercare de a-l identifica pe Lorinţ în persoana lui Laurenţius Fronius, pîrîşul lui Coresi din anul 1570, este respinsă de Francisc Pall [5]. Indiferent de faptul dacă o asemenea identitate se poate sau nu stabili, sîntem de părere că Lorinţ era un străin, probabil reformat, preocupat de tipărirea cărţilor chirilice din motive comerciale [6].

Pe de altă parte, identitatea Lorinţ-Lavrentie, pe care o propunea N. Iorga, nu mai poate fi astăzi acceptată. Exceptînd asemănarea formală de nume, nu trebuie neglijat faptul constatat de Ferenc Hervay că literele folosite în *Tetraevanghelul* slavon al lui Lavrentie nu se regăsesc în nici o altă tipăritură din perioada în care au activat Coresi şi Lorinţ [7]. Pe acelaşi considerent al deosebirilor care se pot stabili între tiparul lui Lavrentie, pe de o parte, şi cel al cărţilor lui Coresi şi Lorinţ, pe de altă parte, Ludovic Demény afirma recent necesitatea revizuirii ipotezei identităţii celor doi meşteri tipografi [8]. În acelaşi sens ne-am pronunţat şi noi, remarcînd faptul că, spre deosebire de epilogul *Tetraevanghelului* slavon al lui Lavrentie, cu vădite urme de stil monahal, epilogul *Tetraevanghelului* lui Lorinţ este sec şi lapidar, fără nici o referinţă la cuprinsul sacrosanct al cărţii [9].

S-a afirmat, cu puţin timp în urmă, că ieromonahul Lavrentie ar fi fost patronat în tipărirea *Tetraevanghelului* slavon de episcopul ardelean Evtimie şi că, prin urmare, la el se referă ştirea din 12 decembrie 1573 care pomeneşte despre sosirea la Braşov a *diaconului vlădicăi, tipograful* (*des Wladika Diaconus Buchdrucker*) [10]. Diaconul tipograf nu poate fi altul decît Coresi, care, cinci luni mai tîrziu, începe la Braşov tipărirea *Octoihului* slavon (12 mai 1574) [11]. După cum precizează unul din frontispiciile *Tetraevanghelului* slavon, Lavrentie era ieromonah, adică un călugăr care îndeplinea şi funcţia de preot. Mai mult nu ştim însă despre persoana acestui tipograf. Pentru acest motiv, opinia încetării activităţii lui Lavrentie la scurt timp după tipărirea *Tetraevanghelului* slavon, ca urmare a concurenţei pe care i-o făcea Coresi [12], ni se pare o simplă supoziţie. Pînă în prezent nu s-a stabilit dacă Lavrentie a lucrat independent sau a fost patronat şi nici unde şi-a tipărit cărţile. Activitatea sa tipografică nu a fost cercetată mai îndeaproape, deoarece, cu excepţia *Tetraevanghelului* slavon, care a avut două ediţii, nu se cunosc alte tipă-

---

[5] Francisc Pall, *Cu privire la activitatea de tipograf a lui Coresi* (*O ştire nouă*), în „Studii şi cercetări de bibliologie", III, 1960, p. 269.

[6] Vezi articolul nostru *În legătură cu activitatea tipografică a diacului Lorinţ*, în LR XIX, 1970, 2, p. 138–139.

[7] Ferenc Hervay, *L'imprimerie cyrillique de Transylvanie au XVI-e siècle*, în „Magyar könyvszemle", 1965, nr. 3, p. 210–211.

[8] L. Demény, *Noi contribuţii la activitatea tipografică a lui Lavrentie*, în „Revista bibliotecilor", XXII, 1969, nr. 4, p. 227.

[9] Vezi articolul nostru deja citat.

[10] Gebhard Blücher, *Consideraţii filigranologice asupra Evangheliarului slavon al lui Lavrentie*, în „Revista bibliotecilor", XXII, 1969, nr. 12, p. 741.

[11] Obiecţia lui Gebhard Blücher că termenul *Diaconus* din însemnarea germană nu este sinonim cuvîntului *diacon* este dezminţită de însemnările cronicarilor saşi în care Coresi apare consemnat ca *Diaconum* şi *Diakon* (vezi *Tetraevanghelul tipărit de Coresi*, ed. Fl. Dimitrescu, Bucureşti, 1963, p. 21).

[12] Gebhard Blücher, *op. cit.*, p. 742.

rituri care îi aparțin. Sînt, prin urmare, o serie de aspecte neclare sau necunoscute pe care le relevă un prim examen al activității acestui tipograf. Cercetarea lor o vom întreprinde în articolul de față.

★

Singurul produs tipografic atribuit lui Lavrentie este un *Tetraevanghel* cunoscut pînă de puțin timp într-un singur exemplar (cota 34 A), păstrat la biblioteca Universității din Cluj [13]. Astăzi avem cunoștință de existența a încă 9 exemplare ale acestei cărți [14], dintre care unul, păstrat la Biblioteca de stat ,,V. I. Lenin'' din Moscova, aparține unei alte ediții [15] decît aceea descrisă în *Bibliografia veche românească* vol. IV, p. 13–15. După cum se știe, exemplarul de la Cluj, care a constituit obiectul vechilor cercetări, nu era complet, lipsindu-i printre alte pagini și aceea cu epilogul. Aprecierile mai vechi ale lui E. Barbul și N. Iorga referitoare la data la care a fost tipărit acest *Tetraevanghel* s-au situat între 1560 și 1570 [16] și au fost acceptate și de Dan Simonescu, în BRV IV, p. 15.

Două studii publicate recent, datorate, lui L. Demény și Gebhard Blücher, au reactualizat problema datării *Tetraevanghelului* slavon tipărit de ieromonahul Lavrentie. Descoperind la Biblioteca ,,M. E. Saltîkov-Șcedrin'' din Leningrad un exemplar din această tipăritură, L. Demény conchide că acesta este identic cu exemplarul conservat la Biblioteca Universității din Cluj [17]. Cum exemplarul din biblioteca leningrădeană beneficiază și de o filă cu epilogul cărții, aflăm din reproducerea fotografică a acestuia, ca și din transcrierea pe care ne-o oferă L. Demény, data cînd s-a executat tipărirea. Aceasta este anul 1582 și ar urma, așadar, să subscriem la concluzia lui L. Demény că vechea datare trebuie părăsită în favoarea datei pe care o evidențiază epilogul recent descoperit. Concluzia d-sale este foarte firească, totuși în calea acceptării ei se ridică o obiecție serioasă. Examinînd filigranele exemplarului clujean, precum și pe acelea ale unui fragment din această carte aflat la Biblioteca Academiei, Gehbard Blücher a ajuns să dateze *Tetraevanghelul* slavon pentru anul 1574 ± 1 an [18]. Această datare a fost recent verificată și confir-

---

[13] BRV IV, p. 13–15.

[14] Două descrise de I. Karataev (*Opisanie slavěno-russkichŭ knigŭ napečatanychŭ kirilovskimi bukvami*, Petersburg, 1883, nr. 37 și 38, p. 109–111) și semnalate recent de L. Demény la Biblioteca ,,M. E. Saltîkov-Șcedrin'' din Leningrad și la Biblioteca de stat ,,V. I. Lenin'' din Moscova, unul semnalat de același autor pe baza informațiilor primite, se pare, de la Peter Atanasov, ca existînd la Plovdiv, două fragmente din această carte, BRV 34_1 și CRV II_{31}, identificate de Ferenc Hervay (*op. cit.*, p. 211) și de Gebhard Blücher (*op. cit.*, p. 741), alte trei semnalate la mănăstirea Hilandar (vezi Sava Chilandarec, *Rukopisy a starotisky Chilandarské* în ,,Věstnik královské České Společnosti Naúk'', 1896, Třida filosoficko-historicko-jazykozpytna'', p. 83), în sfîrșit, un al doilea exemplar care se găsește la Biblioteca Universității din Cluj (cota 34), de care va fi vorba în acest articol.

[15] Vezi I. Karataev, *op. cit.*, nr. 38, p. 111, și L. Demény, *op. cit.*, p. 222, nota 1.

[16] E. Barbul, *Biblioteca Universității...*, Cluj, 1935, p. 101; N. Iorga, *Cea dintîi istorie universală tipărită în Transilvania*, în ,,Anal. Acad. Rom.'', Mem. Secț. Ist., Seria III, tom. IV, p. 389.

[17] L. Demény, *op. cit.*, p. 222–227. Exemplarul din biblioteca leningrădeană este acela descris la sfîrșitul secolului trecut de I. Karataev, care îl data în prima jumătate a secolului al XVI-lea (vezi I. Karataev, *loc. cit.*, nr. 37, p. 109–111).

[18] Gebhard Blücher, *op. cit.*, p. 741–742.

mată de Gernot Nussbächer[19]. La rîndul nostru, am urmărit circulaţia în documente a filigranelor din exemplarul clujean (cota 34 A), care a format termenul de referinţă în examenul comparativ întreprins de L. Demény, şi am ajuns la un rezultat identic cu cel stabilit de Gebhard Blücher şi Gernot Nussbächer. Cum poate fi atunci explicat acest decalaj existent între data pe care o impune examenul filigranelor şi aceea pe care o evidenţiază epilogul exemplarului descoperit de L. Demény la Leningrad? Gernot Nussbächer consideră că neconcordanţa se datorează faptului că exemplarele cercetate de Gebhard Blücher sînt tipărite pe altă hîrtie decît exemplarul bibliotecii leningrădene, care în primele 10 caiete ar conţine hîrtie fără filigran, caracteristică pentru anii 1577—1578. Prin urmare, opinează d-sa, exemplarul descoperit de L. Demény la Leningrad aparţine unei alte ediţii decît aceea tipărită în jurul anului 1574 [20]. Părerea sa pare îndreptăţită, totuşi există un fapt care împiedică susţinerea ei. Pe baza examenului comparativ întreprins între exemplarul clujean şi cel leningrădean, L. Demény constată că acestea sînt identice, deci aparţin aceleiaşi ediţii [21]. Concluzia apare în toată evidenţa ei, dacă urmărim reproducerile fotografice ale aceleiaşi pagini din cele două exemplare [22], în care se poate observa identitatea lor perfectă sub raportul textului, literelor şi al zaţului [23]. Or, pentru a putea considera că aceste două exemplare ar aparţine unor ediţii diferite, ar trebui să acceptăm ideea că întregul zaţ al ediţiei din circa 1574 a fost păstrat intact timp de mai mulţi ani, mai precis pînă în 1581 sau 1582, cînd s-ar fi tras cu el o nouă ediţie. Desigur că o asemenea idee nu poate fi acceptată, căci, după cum indică cercetarea pe care am întreprins-o asupra exemplarului clujean (cota 34 A), materialul tipografic (litera de rînd, iniţialele, frontispiciile) al *Tetraevanghelului* slavon era redus, fiind folosit succesiv pe parcursul tipăririi şi, prin urmare, neputînd să îndeplinească condiţiile pe care le impunea păstrarea intactă a zaţului în totalitatea lui.

În urma acestei precizări, singura explicaţie plauzibilă a neconcordanţei dintre folosirea hîrtiei *Tetraevanghelului* slavon şi epilogul descoperit de L. Demény ar fi aceea că Lavrentie a stocat, din motive care nouă nu ne sînt cunoscute, mai multe baloturi de hîrtie fabricate în jurul anului 1574, pe care le-a pus sub tipar 7 ori 8 ani mai tîrziu. Mărturisim însă că o asemenea posibilitate este contrazisă de tot ceea ce ştim referitor la folosirea în secolul al XVI-lea a hîrtiei transilvănene [24]. Mai mult decît atît, această posibilitate este infirmată de un element nou pe care îl vom aduce în discuţie şi care, după cum vom vedea, aduce unele precizări importante în problema care ne preocupă.

---

[19] *Ibidem*, p. 742 (vezi nota anexată articolului).

[20] *Ibidem*.

[21] L. Demény, *op. cit.*, p. 222—227.

[22] *Ibidem*, fig. 6 şi 7. L. Demény indică însă greşit numărul acestei file. Nu este vorba de f. 4v din caietul 26, ci de f.2v a caietului 13.

[23] Parcurgerea microfilmului *Tetraevanghelului* păstrat la Leningrad (BAR, microfilm 551) confirmă întru totul apartenenţa acestei cărţi la ediţia căreia îi aparţine şi exemplarul clujean.

[24] Gebhard Blücher *Posibilităţile de datare cu ajutorul filigranelor — Un model matematic*, în „Revista bibliotecilor", XXII, 1969, nr. 10, p. 620.

La Biblioteca Universității din Cluj există un al doilea exemplar din *Tetraevanghelul* slavon al lui Lavrentie, semnalat de curînd de Gernot Nussbächer [25]. Exemplarul figurează sub cota 34 și a aparținut cîndva lui Gr. Crețu. Pe o foaie albă, de proveniență recentă, existentă și astăzi între paginile cărții, Gr. Crețu și-a făcut cîteva note personale din care aflăm că exemplarul „s-a găsit în Moldova pe la Roman''. Parcurgerea acestui exemplar ne-a format rapid convingerea că despre el scrisese în 1925 Ioan Roșu, care îl considera coresian, tipărit înainte de anul 1570 [26], și tot la el se referea și N. Iorga, pe baza semnalării aceluiași Ioan Roșu, cînd afirma că fusese cumpărat „de starostele Broștog de Cernăuți pe la 1570'' [27]. Ioan Roșu, care promitea să revină asupra cărții, nu a făcut-o și după el exemplarul a rămas necunoscut pînă la semnalarea recentă datorată lui Gernot Nussbächer.

Exemplarul prezintă legături noi și nu mai păstrează primul caiet și unele file, care parțial au fost înlocuite ulterior prin altele scrise de mînă. Numerotația caietelor este normală pînă la caietul 12. Caietul 13 este nenumerotat, iar începînd cu caietul 14 numerotația este greșită. Astfel, caietul 14 este numerotat 16, caietul 15 primește numerotația 17 și așa mai departe pînă la ultimul caiet 27 (numerotat 29). Ca și caietul 13, caietul 22 (în realitate 20) nu are signaturile chirilice. Caietul 14 poartă două rînduri de signaturi : pe prima și pe ultima filă a caietului are numerotația 16, iar pe filele din interiorul caietului (f. 4^v, 5^r) prezintă signaturile chirilice 17. Această dublă numerotare se explică prin faptul că acest caiet, după ce a primit primul rînd de signaturi, a fost repliat cu filele exterioare în interior, ajungînd ca filele interioare să devină coperțile caietului și să primească o nouă signatură chirilică (de astă dată 17). Greșeala a fost observată, iar caietul următor a primit numerotația care urma în mod normal după 16, adică 17.

Intacte s-au păstrat caietele 2—12, 16—21, 23—26, care au fiecare 8 file [28]. Caietul 13 are 6 file tipărite și două manuscrise (f. 2—7), iar prima filă este legată greșit la finele caietului [29]. Tot cîte 2 file lipsă înlocuite cu file scrise de mînă au caietele 22 (f. 4—5) și 27 (f. 1—8). Caietul 28 are 7 file, din care s-au păstrat f. 1, 2, 4, 5 tipărite, iar f. 3, 6 și 7 manuscrise. În sfîrșit, ultimul caiet, 29, are lipsă f. 2, 3 și 6, care sînt copiate de mînă.

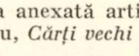
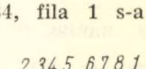
Filele manuscrise sînt scrise cu două cerneluri și aparțin la doi copiști deosebiți. Cu o cerneală brună s-au copiat filele 2 și 7 (c. 13),

[25] Vezi nota anexată articolului lui Gebhard Blücher de sub 19.

[26] Ioan Roșu, *Cărți vechi românești*, în „Societatea de mîine'', anul II, nr. 7, Cluj 1925, p. 112.

[27] N. Iorga, *Cea dintîi istorie universală tipărită în Transilvania*, p. 389.

[28] Trimiterile se fac la numerotația exemplarului.

[29] Corespondența filelor din acest caiet impusă de ordinea textului și de plierea colilor este următoarea : . În exemplarul clujean cu cota 34, fila 1 s-a legat din greșeală la sfîrșitul caietului, inversîndu-se ordinea reală a filelor : . În acest fel, filele 4—7, care aparțin aceleiași coli, ajung în acest caiet pe pozițiile 3, respectiv 6. Facem această observație deoarece vom fi nevoiți să revenim ceva mai departe asupra filelor 4—7 (respectiv 3—6 din exemplarul CVR 34) din caietul 13.

4 şi 5 (c. 22), 1 şi 8 (c. 27) şi f. 3 (c. 28), iar cu o a doua cerneală neagră — restul filelor manuscrise. De remarcat şi hîrtia diferită care distinge net părţile celor doi copişti. Astfel, pe filele scrise cu cerneală brună întîlnim două feluri de filigrane : *mînă cu cruce?* c. 13, f. 2(—7) ; c. 22, f. 4(—5) ; c. 27, f. 1(—8) şi *coroană de Braşov* (c. 28, f. 3). Filele scrise de al doilea copist prezintă filigranul *stemă cu corb* (c. 28, f. 7, c. 29, f. 2 şi 5). Tot pe această hîrtie sînt scrise şi f. 3, c. 29 şi jumătate din prima filă a caietului 28.

Oglinda zaţului prezintă dimensiunile 120 ×225 mm, iar literele de rînd variază între 4 şi 7 mm. Tiparul s-a executat cu acelaşi corp de litere pe care îl relevă şi celălalt exemplar clujean (de sub cota 34 A), cu care se identifică, de altfel, şi în privinţa ornamentaţiei de carte. Şi aici întîlnim două frontispicii, diferite numai în ce priveşte medalionul (vezi fig. 1 şi 2). Frontispiciul cu medalionul complet negru (fig. 1) apare în cuprinsul exemplarului o singură dată, în c. 22, f. 7^v, dar judecînd după exemplarul 34 A el mai apărea şi în primul caiet (f. 1^r şi 4^v), care lipseşte în prezent. Al doilea frontispiciu, avînd înscris în medalion numele єрьмонѧ лакрєнтїє, apare tot o singură dată (c. 8, f. 6^v). Orientîndu-ne după al doilea exemplar clujean, acest frontispiciu mai figura şi pe f. 4^r [30] din c. 28, înlocuită cu o filă manuscrisă. O vinietă cu un desen al cărui izvor nu a fost identificat (fig. 3) apare în 4 rînduri (c. 8, f. 4^r, c. 13, f. 1^r, 3^v şi c. 28, f. 4^r). Această vinietă mai figura şi în primul caiet (f. 2^v care nu s-a păstrat) şi, de asemenea, în c. 22, f. 5^{r-v} (lipsă şi ea şi înlocuită tot cu o filă manuscrisă).

Şi acest exemplar este tipărit pe hîrtie braşoveană, prezentînd aceleaşi variante de filigran ca şi exemplarul de sub cota 34 A. De altfel, după compararea atentă a celor două exemplare ne-am putut forma convingerea că ele aparţin aceleiaşi ediţii. Este interesant de semnalat că, după cum a atras atenţia Gernot Nussbächer, exemplarul acesta prezintă unele deosebiri de zaţ faţă de cel descris în BRV IV, p. 13—15 [31]. Aceste deosebiri sînt însă mici şi reflectă unele neglijenţe sau modificări intervenite în timpul lucrului. Întrucît Gernot Nussbächer nu exemplifică aceste diferenţe, oferim în continuare cîteva dintre acelea constatate de noi :

Exemplarul 34 A	*Exemplarul 34*
c. 2, f. 1^r colontitlu:	c, 2, f. 1^r colontitlu:
мадєн	м҃
c. 8: nu are signaturile chirilice	c. 8: prezintă signaturile chirilice
c. 11 ,, ,, ,, ,,	c. 11 ,, ,, ,,
c. 13, f. 6^r:	c. 13, f. 5^r [32]
— semne de atragere a atenţiei existente marginal (r. 20—25)	————
— глѧ҃. бл҃свєнь (r. 20)	глѧ҃ бл҃свєнь (r. 20)
ӏ҃нлєвь (r. 20)	ӏ҃нлєвь (r. 20)
своєго. (r. 23)	своєго (r. 23)

[30] Numărul real 3^r, fila fiind legată greşit în acest exemplar.
[31] Vezi nota anexată articolului lui Gebhard Blücher *citat* la 19 şi 25.
[32] În realitate f. 6^r. Asupra legării defectuoase a filelor din acest caiet, vezi nota 29.

Exemplarul 34 A	*Exemplarul 34*
прр҃wкь ѥ҆го. (r. 25)	прр҃wкь єго (r. 25)
сп҃сеніє ѿ врагь нашиⷯ, (r. 25)	сп҃сеніє ѿ врагь нашиⷯь ина (r. 25)
c. 19, f. 8^r marginal зн҃	c. 19, f. 8^r marginal н҃з
c. 25, f. 2^v marginal —	c. 25, f. 2^v marginal і҃

Din această alăturare se observă că exemplarul de sub cota 34 prezintă unele îndreptări efectuate în timpul tipăririi. Astfel, după ce s-au tras cîteva coli păstrîndu-se colontitlul маѳен, tipograful a operat o schimbare, adoptînd colontitlul мⷶ, ca în restul filelor din acest caiet. La fel, observînd că unele caiete, de exemplu 8 și 11, nu prezintă signaturile chirilice, s-a operat notarea acestora în alte coli. Tot așa au fost îndreptate unele culegeri greșite (зн҃ corectat în н҃з) sau au fost completate unele lipsuri (і҃ adăugat marginal). Pe parcursul imprimării, literele și semnele de punctuație aflate în special la capăt de rînd, prin urmare cele mai expuse, au căzut uneori, ceea ce explică o serie de diferențe care se manifestă între cele două exemplare (vezi f. 6^r, c. 13)[33]. Există, în schimb, în exemplarul fost al lui Gr. Crețu, două file aparținînd aceleiași coli (f. 3 și 6 din caietul 13) care prezintă deosebiri de astă dată mari față de filele corespunzătoare din exemplarul de sub cota 34 A. În aceste două file tiparul este mai neîngrijit, iar textul prezintă o altă dispunere pe rînd în comparație cu cel similar din exemplarul CVR 34 A[34]. De asemenea, întîlnim diferențe vizibile de text și de ortografie (am notat peste 100 de deosebiri). Majoritatea neconcordanțelor se datorează faptului că cele 2 file din exemplarul lui Gr. Crețu constituie prima formă a textului cules cu numeroase greșeli și omisiuni, rămase încă neîndreptate. Mă voi rezuma să spicuiesc cîteva dintre acestea: почесо (f. 3^r, r. 19) în loc de почесомꙋ. кьдомь (f. 3^v, r. 8) în loc de кь домь свои, кь врѣмѧ wно (f. 3^v. r. 10) în loc de кь дн҃еⷯь и нѣⷯъ, пастиріє (f. 6^r, r. 9) pentru пастиріє, сн҃ь (f. 6^r, r. 16) pentru спсь, агг҃лw (f. 6^v, r. 15) pentru агг҃лwмь etc. Mulțimea greșelilor l-a determinat pe tipograf să efectueze o nouă culegere a textului din această coală, operație al cărei rezultat se poate constata pe filele 3 și 6 ale caietului 13 din exemplarul de sub cota 34 A. De data aceasta s-au îndreptat numeroase greșeli, dar au fost, în schimb, comise altele [35], iar lungimea rîndurilor a fost ușor mărită de la 118 ~ 120 mm la 120 ~ 122 mm.

Lăsînd la o parte diferențele pe care le reflectă parcurgerea comparativă a ambelor file (f. 3—6, c. 13) din cele două exemplare clujene, restul deosebirilor sînt extrem de mici, după cum am mai arătat, și se explică prin defecțiunile sau îndreptările survenite în timpul lucrului. Ambele exemplare aparțin însă aceleiași ediții, avînd aceeași numerotație

[33] Exemplarul leningrădean, cu excepția colontitlului маѳен (c.2, f.1^r), care îl apropie de exemplarul de sub cota 34 A, prezintă în rest față de acesta toate deosebirile semnalate la cel de-al doilea exemplar clujean (cota 34).

[34] În exemplarul cu cota 34 întîlnim tipărit нимь (f.3^r, r.15) față de ни/мь (f.3^r, r. 15—16), cum apare în al doilea exemplar, ѿвѣщ/авь (f.3^r, r.21—22) față de ѿвѣща/вь (f.3^r, r.21—22), обржчено/ж (f.6^r, r.4—5) față de обржченож (f.6^r, r.4), положи (f.6^r, r.8) față de по/ложи (f.6^r, r.7—8) etc.

[35] CRV 34 A: марїажме (f.6^v, r.1) — CRV 34: марїамже etc.

greşită a caietelor, aceleaşi greşeli [36], aceeaşi orînduire a zaţului oglindită şi de păstrarea aceloraşi dispoziţii ale literelor una faţă de cealaltă. În sfîrşit, identitatea celor două exemplare se menţine şi în ceea ce priveşte hîrtia, care prezintă aceleaşi variante de filigran. Prin urmare, putem afirma cu toată siguranţa că cele două exemplare clujene ale *Tetraevanghelului* slavon aparţin unei singure ediţii. Cînd s-a tipărit însă această ediţie? Răspunsul, cum vom vedea imediat, ni-l oferă două însemnări manuscrise din exemplarul care a aparţinut lui Gr. Creţu.

Prima însemnare se află pe f. 6^r a caietului 8 şi are următorul conţinut: † изволенїем ѡц҃а и поспѣшенїем сн҃а и съвръшенїем [37] ст҃го дх҃а начѣсѣ и съвръшис сїа тр҃тенвагелїе съ помощ бж҃їе. а пониж. копил тоі тетривангелїе. пан брощог. и кнѣгинѣ его кандакїа. и дал на тоі тетроивангелїе с ѕо алтіс апри готѡ. 8 рок емона лаврнтїе. помени гн дше ра бж҃їи брощо бнши старо и кнѣгинѣ его кадакїѧ и родїтелѣ свое въ цртво нбеное и въ жизи вѣчнїи и чѣди свои живи и мрътви. и да ти сїа кни на сти цркѡ да боди емꙋ памете. и да боди помони въ днь съда странїе. а пони. кто котори ѿбрѣщи ѡ сни мои що роди ѡ тѣло на. да прода то. сїа кни. или ѡ племенни на. а ѡ да боди пролѣмь й анадима. ѡ тиі[?] ѡць [38] и въ нѣкїи. и дванадисѣти апосто. нъ ѡстави. и то сїа кни ѡ сти цркѡ да боди на помѣнъ [39].

Însemnarea următoare este cuprinsă pe o filă manuscrisă (f. 2^r, din caietul 13, care este nenumerotat). Textul ei este următorul: † азката брощо и книгынѣ моа кандакыѧ. коупи сїа стое благовѣстїе, при дни благочьтиваго и хꙋ любиваго. ιѡана петра воевода земле мовьское. и дадо. на него рме. зла. ꙗко бы помилль. ѿ гпдарѧ ми [40]. да бѫде ми помѣнѫ и о книгынѣ моа. и родителеи нашн. аще кто ѿ родытелеи наши. хощеть продати или ꙋкрасти. ѡнь да бѫде проклѧ. ѿ ба и ѿ прчтаа его мтрь. и ѿ въсѣ сты

в зпд ф е [41]

---

[36] În ambele exemplare s-a notat greşit зач лг (c.3, f. 3^v) în loc de зач ле şi зач кн (c.10, f.3^v) în loc de зач кд.

[37] Adăugat, cu cerneală brună, de o altă mînă.

[38] Adăugat, cu cerneală brună, de aceeaşi mînă căreia îi datorăm adaosul semnalat la nota precedentă.

[39] În traducerea românească: + Cu voia Tatălui şi cu ajutorul Fiului şi cu săvîrşirea Sfîntului Duh s-a început şi s-a sfîrşit acest tetraevanghel cu ajutorul lui Dumnezeu. Iar apoi a cumpărat acest tetraevanghel pan Broştog şi cneaghina lui Candachia şi a dat pe acest tetraevanghel 200 de zloţi, aspri gata, în mîna ieromonahului Lavrintie. Pomeneşte, Doamne, sufletul robului lui Dumnezeu Broştog, fost staroste, şi al cneaghinei lui Candachia şi al părinţilor săi în împărăţia cerurilor şi în viaţa vecilor şi al copiilor, vii şi morţi. Şi a dat acesta această carte la sfînta biserică să-i fie lui pomenire şi să fie ajutor în ziua judecăţii cumplite. Iar apoi cine s-ar găsi din fiii mei, care s-au născut din corpul nostru, să vîndă acela această carte sau din rudele noastre, iar el să fie proclet şi anatema de cei 318 părinţi din Niceia şi de 12 apostoli, ci să lase şi acela această carte la sfînta biserică, să fie pomana noastră.

[40] Aici urmau cuvintele и аще, care au fost şterse de copist.

[41] Scris de o altă mînă, cu cerneală brună. Ar putea fi acelaşi copist căruia îi datorăm adăugirile din prima însemnare (vezi notele 37 şi 38 din prezentul articol). Traducerea celei

După cum reiese din cele două însemnări, exemplarul a fost cumpărat de Broştog şi de soţia acestuia, Candachia, şi dăruit unei biserici („sfintei biserici”) pentru pomenirea lor, a părinţilor şi a copiilor lor. Însemnările nu înregistrează evenimentul cu aceleaşi detalii. În prima însemnare, Broştog este amintit ca *fost staroste*, iar suma plătită pentru cumpărarea cărţii este de 200 de zloţi, bani lichizi; în a doua însemnare, el este înregistrat ca *vatah* care a plătit *Tetraevanghelul* cu 145 de zloţi. Prima dintre însemnări pare a fi ulterioară morţii lui Broştog, care este pomenit *fost staroste*; ba, mai mult, cuprinde şi invocaţie *Pomeneşte, Doamne, sufletul robului tău Broştog*. A doua însemnare, care poartă data 1576, este scrisă pe o filă manuscrisă, adăugată ulterior. Copiindu-se de mînă f. 2 din c. 13, copistul a reprodus şi însemnarea care era cuprinsă pe fila tipărită. Tot el sau eventual un alt copist a adăugat apoi cu altă cerneală data вⷧⷮ ꙁпд фⷡє (= vŭ lětŭ 7084, f<e>v<ruarie> 5) şi a făcut adaosurile semnalate de noi la prima însemnare [42]. Deci un prim fapt care trebuie reţinut este acela că în 1576 Broştog a cumpărat acest *Tetraevanghel*. Exemplarul a fost plătit ieromonahului Lavrintie (ꙋ роⷦ еⷭмонаⷯ лаврⷩтїе), care nu poate fi altul decît acela al cărui nume este înscris în medalionul unuia din frontispiciile tipăriturii. Nu cunoaştem, în schimb, locul unde s-a efectuat vînzarea şi nici care este sfînta biserică căreia i-a fost dăruit. În ce îl priveşte pe Broştog, identificarea pe care o indică N. Iorga nu este motivată documentar [43]. În a doua jumătate a secolului al XVI-lea nu este amintit nici un staroste de Cernăuţi cu numele de Broştog sau Bruchstück. În schimb, singurul Broştog staroste atestat documentar în această perioadă este cunoscut la Putna. În 1584, Broştog, staroste de Putna, primeşte din partea lui Petru Şchiopul un loc domnesc pustiu între Vrancea şi Şuşiţa [44]. Cum staroşti erau denumiţi numai conducătorii administrativi a două ţinuturi moldoveneşti [45], credem că proprietarul exemplarului cumpărat în 1576 a fost acest Broştog, care pe atunci deţinea numai funcţia de vătah. El urcă în funcţie, fiind atestat ca staroste în prima însemnare din *Tetraevanghel*. Nu putem însă nici acum stabili cărei biserici i-a fost dăruit acest exemplar. Ţinînd seama de calitatea de staroste a lui Broştog, *sfînta biserică* ar fi putut fi aceea din cetatea domnească a ţinutului Putna. Dar care era pe atunci reşedinţa acestui ţinut? [46] Să fi împlinit acest rol Foc-

---

de-a doua însemnări este următoarea: † Eu vătaful Broştog şi cneaghina mea Candachia am cumpărat această sfîntă bunăvestire în zilele buncinstitorului şi de Hristos iubitorului Ioan Petru voievodul Ţării Moldovei şi am dat pe ea 145 de zloţi ca să fiu pomenit de domnii mei, să-mi fie mie pomană şi cneaghinei mele şi părinţilor noştri. Dacă cineva din rudele noastre va vrea să-l vîndă sau să-l fure, el să fie proclet de Dumnezeu şi de preacurata lui mamă şi de toţi sfinţii. În anul 7084, februarie 5.

[42] Vezi notele 37 şi 38.

[43] N. Iorga, *Cea dintîi istorie universală tipărită în Transilvania*, p. 389.

[44] M. Costăchescu, *Documente moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare*, vol. II, Iaşi, 1932, p. 176; DLR XVI, A (Moldova), vol. III (1571–1590), nr. 303, p. 250.

[45] Miron Costin, *Opere*. Ediţie critică cu un studiu introductiv, note, comentarii, variante, indice şi glosar de P. P. Panaitescu, Bucureşti, 1958, p. 390. Staroşti mai sînt amintiţi şi la Adjud (vezi C. C. Giurescu, *Tîrguri sau oraşe şi cetăţi moldovene*, Bucureşti, 1967, p. 178), dar Miron Costin încorporează acest oraş tot ţinutului Putnei (Miron Costin, *loc. cit.*).

[46] C. C. Giurescu, *loc. cit.*, p. 306.

şanii, partea moldovenească a oraşului? Izvoarele documentare tac în această privinţă. S-ar mai putea ca dania lui Broştog să fi fost acordată bisericii Mănăstirii Putna, dar această destinaţie ni se pare mai puţin probabilă. Însemnările cărţilor şi manuscriselor putnene formulează destinaţia lor în termenii къ пѹтноє монастєрь *în mănăstirea Putna* sau монастирѹ ѿ поутна *mănăstirii din Putna*"[47] etc., iar nu на с҃ти црькв҃ la *sfînta biserică*.

Am constatat că exemplarul lui Gr. Creţu (CVR 34), care este identic cu exemplarul clujean de sub cota 34 A, a fost cumpărat în 1576, şi anume la începutul anului (5 februarie). Vînzarea la această dată a unui exemplar din *Tetraevanghelul* lui Lavrentie dovedeşte că tipărirea cărţii se încheiase cel tîrziu la sfîrşitul anului 1575[48]. Acest an este însă acela pe care l-a impus şi cercetarea filigranelor din exemplarele clujene, un motiv în plus pentru a acorda credit deplin datării stabilite de Gebhard Blücher.

Cum se explică atunci existenţa la Leningrad a unui exemplar identic cu cele clujene, dar beneficiind de un epilog datat 1582? Două explicaţii se impun. Prima are în vedere posibilitatea ca epilogul să fi fost tipărit ulterior, adică în 1582, şi adăugat unor exemplare rămase nevîndute din ediţia apărută în jurul anului 1574. Astfel de practici erau curente în activitatea tipografilor din secolul al XVI-lea şi nici tipografii noştri nu erau străini de ele. O a doua explicaţie se întemeiază pe constatarea că fragmentul de epilog găsit de L. Demény se păstrează pe o filă detaşată de restul cărţii, care s-a putut deci rătăci în acest exemplar în mod întîmplător. Că lucrurile stau mai curînd astfel ne-o dovedeşte faptul că, la sfîrşitul secolului trecut, descriind *Tetraevanghelul* lui Lavrentie, I. Karataev nu menţionează acest epilog, deşi a folosit foarte probabil acelaşi exemplar pe care acum în urmă l-a cercetat şi L. Demény[49]. De altfel, lipsa epilogului l-a şi determinat pe I. Karataev să dateze cartea în prima jumătate a secolului al XVI-lea[50]. Prin urmare, considerăm că nu există nici un motiv valabil pentru a mai reclama mărturia acestui epilog în legătură cu datarea ediţiei *Tetraevanghelului* slavon din circa 1574[51]. Importanţa epilogului descoperit de L. Demény constă în faptul că ne permite să datăm a doua ediţie pe care a cunoscut-o cartea lui Lavrentie.

---

[47] Dimitrie Dan, *Mănăstirea şi comuna Putna*, Bucureşti, 1905, p. 69—77.

[48] Preţul exagerat de mare care s-a plătit pentru acest exemplar (între 145 şi 200 de zloţi) nu poate fi explicat decît admiţînd că în momentul vînzării acesta beneficia de legături lucrate, probabil, în argint. Dacă admitem această ipoteză, trebuie să avem în vedere şi timpul necesar pentru confecţionarea legăturilor, motiv pentru care nu am reţinut posibilitatea încheierii tipăririi în luna ianuarie 1576.

[49] I. Karataev, *loc. cit.*, nr. 37, p. 109—111. În descrierea acestui exemplar, bibliograful rus menţionează lipsa primei file din întîiul caiet şi a altor 2 file din caietul 16. Aceste file lipsesc şi din exemplarul văzut de L. Demény în biblioteca leningrădeană (a se vedea L. Demény, *op. cit.*, p. 224, şi microfilm BAR, nr. 551).

[50] I. Karataev, *loc. cit.*, p. 111.

[51] În ce priveşte afirmaţia că exemplarul leningrădean ar conţine parţial hîrtie fără filigran din anii 1577—1578, ea trebuie controlată riguros. După părerea noastră este, practic, imposibil ca primele 10 caiete ale acestui exemplar să fi fost tipărite pe hîrtie fără filigran din perioada menţionată. Dacă cercetările ulterioare vor dovedi că este totuşi vorba de hîrtie fără filigran, aceasta nu poate fi decît hîrtie de provenienţă clujeană din circa 1571.

Tot lui I. Karataev îi datorăm semnalarea, rămasă necunoscută bibliografiei româneşti, a celei de-a doua ediţii slavone a celor patru evanghelii, tipărite, de asemenea, de Lavrentie. La sfîrşitul secolului trecut, exemplare din această nouă ediţie se păstrau la Biblioteca publică şi la Muzeul Rumianţev din Moscova [52]. După aprecierea bibliografului rus, aceste exemplare se deosebeau de cel leningrădean prin aspectul particular al signaturilor chirilice şi prin dispoziţia în pagină a unora din evanghelii. În această ediţie, numerotaţia nu se mai limitează numai la prima şi la ultima filă a caietelor, ci indică şi ordinea colilor din caiet. Astfel, caietul 4 are numerotate primele 4 file, care aparţin celor 4 coli, în modul următor : д̃, дii, дiii, дiv, iar ultima filă primeşte, de asemenea, signatura chirilică д. Acest mod de numerotaţie a caietelor, în care alături de signatura chirilică se trece şi cifra romană a colii, este împrumutat din tipăriturile sîrbeşti. La noi, prima tipăritură care foloseşte acest procedeu de numerotaţie este *Tetraevanghelul* slavon al lui Lorinţ, tipărit la Belgrad în 1579 [53]. Inovaţia se extinde şi la alte tipărituri chirilice, fiind întîlnită în *Sbornicul* slavon din 1580 şi în *Palia* de la Orăştie din 1582 [54]. Cum în ediţia *Tetraevanghelului* slavon al lui Lavrentie din circa 1574 o asemenea numerotaţie nu se întîlneşte, putem avea certitudinea că ediţia al cărei exemplar moscovit l-a descris I. Karataev în publicaţia sa sub nr. 38 este mai recentă. Faptul că procedeul însoţirii signaturii chirilice de cifra romană a colii respective apare în tipăriturile româneşti post 1578 ne permite să apreciem perioada în care a fost tipărită a doua ediţie a *Tetraevanghelului* slavon. Nu întîmplător în această perioadă se încadrează şi data epilogului găsit de L. Demény în exemplarul leningrădean. Anul 1582, pe care îl cuprinde epilogul, indică, foarte probabil, data la care s-a tipărit această ediţie. În ipoteza noastră acest epilog aparţine de fapt ediţiei secunde a *Tetraevanghelului* slavon, iar prezenţa lui într-un exemplar din prima ediţie (circa 1574) poate avea una din următoarele explicaţii. O primă explicaţie am formulat-o ceva mai înainte (p. 654). Dacă însă presupunerile noastre sînt exacte, iar exemplarul leningrădean descris de I. Karataev este acelaşi cu cel cercetat de L. Demény, atunci această explicaţie nu mai trebuie reţinută. În a doua ipoteză, fila cu fragmentul de epilog a putut ajunge în exemplarul din biblioteca leningrădeană abia în urma cercetării lui de către I. Karataev. După cum aflăm din articolul lui L. Demény, exemplarul consultat de d-sa a fost restaurat de curînd. Cu acest prilej, nu este exclus ca fragmentul de epilog tipărit împreună cu fila în care se află reproducerea sa manuscrisă să fi ajuns a fi anexate exemplarului leningrădean. Identitatea literelor din epilog cu cele din corpul cărţii a putut înlesni această apropiere între elementele unor ediţii distincte. În conlcluzie, repetăm ce am mai spus : existenţa epilogului cu anul 1582 nu trebuie legată de problema datării primei ediţii pe care a cunoscut-o *Tetraevanghelul* slavon al lui Lavrentie. Aceasta din urmă este databilă (circa 1574 $\pm$ 1 an) pe baza mărturiei

[52] I. Karataev, *loc. cit.*, nr. 38, p. 111. Unul din aceste exemplare a fost găsit de L. Demény la Biblioteca de stat ,,V. I. Lenin'' din Moscova. D-sa consideră, de asemenea, că avem a face cu un exemplar dintr-o ediţie diferită de aceea pe care o defineşte exemplarul leningrădean (vezi L. Demény, *op. cit.*, p. 222, nota 1).

[53] BRV I 24, p. 75 (CRV II 24).

[54] BRV I 28, p. 81 (CRV II 28) şi BRV I 30, p. 93 (CRV II 30).

pe care o aduc filigranele şi însemnarea manuscrisă de care am pomenit. Colofonul păstrat fragmentar indică anul de apariţie al ediţiei secunde : 1582.

S-a remarcat deja că tiparul lui Lavrentie este inferior celui al lui Coresi sub raportul realizării tehnice şi artistice, prezentînd o literă de rînd mai grosolană [55]. Iniţialele mari sînt diferite de cele întîlnite în cărţile care aparţin în mod sigur diaconului muntean. Două din aceste iniţiale, nereproduse de L. Demény, sînt ϼ şi ʀ, avînd deasupra lor cîte o coroană (vezi fig. 4 şi 5). Prima dintre aceste iniţiale (ϼ cu o coroană) a fost semnalată într-un *Molitvenic* slavon a cărui tipărire a fost în mod greşit atribuită Ţării Româneşti [56]. În realitate, exemplarul care se conservă la Biblioteca Academiei [57] aparţine ediţiei *Molitvenicului* tipărit de Božidar Vuković la Veneţia (circa 1540) [58]. ϼ cu coroană este o iniţială curentă în tipăriturile sîrbeşti, fiind întîlnită atît în cărţile lui Božidar Vuković şi Vičenc Vuković, cît şi în *Tetraevanghelul* imprimat la mănăstirea Mrkšina (1562) sau în *Tipicul* veneţian al lui Jakov din Sofia (1570). Lavrentie nu a preluat însă modelul acestei iniţiale dintr-o tipăritură de provenienţă sîrbească, căci ϼ cu coroană poate fi întîlnit şi într-o tipăritură braşoveană din a doua jumătate a secolului al XIV-lea. Este vorba de un *Slujbenic* slavonesc imprimat prin anii 1568—1569, care — în ce priveşte textul şi forma grafică — este o reproducere a ediţiei similare apărute la Veneţia în 1519 şi datorate lui Božidar Vuković [59]. În aceeaşi carte braşoveană, alături de ϼ cu coroană apare şi iniţiala ʀ cu coroană, care — spre deosebire de prima — nu poate fi întîlnită în tipăriturile sîrbeşti. Cum a doua iniţială apare numai în *Slujbenicul* din circa 1569, este foarte probabil că din această carte şi-a luat Lavrentie modelul pentru cele două iniţiale. Nu acelaşi lucru se poate spune şi în ceea ce priveşte ornamentaţia. Descriind exemplarul de la Leningrad, L. Demény a reprodus şi cele două frontispicii care apar în interiorul cărţii. Cu acest prilej, d-sa a arătat că unul dintre frontispicii, şi anume acela care se termină în partea superioară printr-o cruce avînd la extremităţile ei simbolurile celor patru evanghelişti, iar dedesubt un medalion, are la origine frontispiciul din *Mineiul* tipărit de Božidar Vuković în 1538 [60]. Remarcăm însă că acest frontispiciu este reluat într-un nou clişeu şi în *Triodul* din 1561 imprimat de Stefan Marinović [61]. Modelul clişeului lui Lavrentie ar fi putut deci proveni la fel de bine şi din această tipăritură. După cercetările pe care le-am efectuat, al doilea frontispiciu din *Tetraevanghelul* lui Lavrentie nu-şi află izvorul într-un ornament de carte sîrbească.

Influenţa unora din tipăriturile sîrbeşti este vizibilă şi în redactarea epilogului, care, deşi păstrat fragmentar, prezintă, pe lîngă îndemnul adresat cititorilor pentru a îndrepta greşelile, şi explicaţia tipografului

[55] L. Demény, *op. cit.*, p. 227.

[56] BRV IV, p. 1—2.

[57] CRV 4 A.

[58] Ferenc Hervay, *op. cit.*, p. 203.

[59] Vezi articolul nostru *O ediţie braşoveană din secolul al XVI-lea a unei cărţi veneţiene*, în LR XIX, 1970, nr. 6, p. 523—532.

[60] L. Demény, *op. cit.*, p. 222.

[61] D. Medaković, *Grafika srpskih štampanih hnjiga XV-XVIII veka*, Belgrad, 1958, pl. CXXII a.

că nu a scris *duh sfînt, nici înger, ci mînă de lut și duh păcătos și întristat.* Această scuză naivă pentru eventualele greșeli săvîrșite nu se regăsește în epilogurile tipăriturilor chirilice românești din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, în schimb ea poate fi întîlnită, de asemenea, în unele cărți tipărite de tipografi sîrbi : *Slujbenicul*, 1519, imprimat la Veneția și reeditat în 1554, *Psaltirea*, 1544, și *Molitvenicul*, 1546, imprimate la mănăstirea Mileševo, *Apostolul*, 1547, imprimat de D. Liubavici, *Tetraevanghelul*, 1552, imprimat la Belgrad, *Tetraevanghelul*, 1562, imprimat la mănăstirea Mrkšina.

Textul fragmentar al acestui epilog se identifică însă în întregime cu cel din edițiile *Slujbenicului* venețian din 1519 și 1554 [62]. Lavrentie a putut prelua acest epilog fie din sursa sîrbească, fie din *Slujbenicul* brașovean din circa 1569, care este o retipărire a cărții similare apărute la Veneția în 1519.

Din cele prezentate pînă acum s-a putut remarca că tipăritura lui Lavrentie se resimte în ornamentație și în redactarea epilogului de înrîurirea unor tipărituri sîrbești. Se naște întrebarea dacă modelul acestui *Tetraevanghel* nu a fost cumva o carte sîrbească, așa cum pentru *Slujbenicul* din circa 1569 a servit o tipăritură sîrbească, de proveniență venețiană ? Răspunsul pe care critica de text ne îndreptățește să-l dăm este negativ. Versiunea pe care o conservă *Tetraevanghelul* lui Lavrentie este aceea pe care Coresi și diacul Tudor au pus-o în circulație prin ediția lor slavonă din 1562. Edițiile slavone anterioare ale celor patru evanghelii, imprimate la Sibiu (1546), Belgrad (1552) și la mănăstirea Mrkšina (1562), reproduc versiunea lui Macarie din 1512. Versiunea brașoveană din 1562, pe care se întemeiază și traducerea românească tipărită în 1561 [63], se află la baza edițiilor slavone imprimate la Brașov în 1565 de Călin și în 1579 de Coresi și Mănăilă, iar la Alba-Iulia, în același an, de Lorinț. Diferențele pe care le înregistrează textul acestei versiuni față de versiunea lui Macarie se regăsesc și în *Tetraevanghelul* lui Lavrentie :

Versiunea *Tetraevanghelului* lui Macarie (1512), *reprodusă și în edițiile din 1546 (Sibiu), 1552 (Belgrad) și 1562 (mănăstirea Mrkšina).*	Versiunea *Tetraevanghelului* lui Coresi și Tudor diacul (1562), *reprodusă și în edițiile din 1565 și 1579, datorate lui Călin diacul, Coresi și Mănăilă, respectiv Lorinț.*	Versiunea *Tetraevanghelului* lui Lavrentie (circa 1574).
ꙗко иже аще поустить женѫ своѫ (Matei, z. 13)	ꙗко въсѣкь иже поус-тить женѫ своѫ (Matei, z. 13)	ꙗко въсѣкь иже пȣс-тить женѫ своѫ (Matei, z. 13)

[62] Am constatat o singură deosebire de text : гдє бȣдєть în epilogul lui Lavrentie față de ащє бȣдєть în cartea tipărită de ieromonahul Pahomie în 1519. Judecînd prin prisma epilogului cărții sîrbești, epilogul lui Lavrentie a fost tipărit pe 2 file, adică pe o coală, care s-a anexat ultimului caiet (c. 29) al *Tetraevanghelului* din circa 1574.

[63] Vezi articolul nostru *Precizări privind traducerea Tetraevanghelului lui Coresi*, în SCL XVIII, 1967, 6, p. 651–667.

и с простерь ржкж коснж ѫ емоу іс҃ глѫ҃ (Matei, z. 24)	и простерь ржкж іс҃, коснж сѧ емꙋ глѫ (Matei, z. 24)	и простерь ржкж іс҃ коснж сѧ емꙋ гл҃ѫ (Matei, z. 24)
прїиде іс҃ въ домь петровь и видѣ тъщж его (Matei, z. 26)	пришедь іс҃ въ домь петровь, видѣ тъщж его (Matei, z. 26)	пришедь іс҃ въ домь петровь, видѣ тъщж его (Matei, z. 26)
и оумрѣшѧ въ во- даҳь (Matei, z. 28)	и оутопошѧ въ во- даҳь (Matei, z. 28)	и оутопошѧ въ во-) даҳь (Matei, z. 28)
въ врѣмѧ ѡно прѣҳо- дѧ іс҃ видѣ чл҃ка (Matei, z. 30)	въ врѣмѧ ѡно прѣҳо- дѧ іс҃ ѿ тждꙋ видѣ чл҃ка (Matei, z. 30)	въ врѣмѧ ѡно прѣҳодѧ іс҃ ѿ тждꙋ видѣ чл҃ка (Matei, z. 30)
видѣвь іс҃ многына- роды (Matei, z. 34)	видѣ іс҃ нарѡди (Matei, z. 34)	видѣ іс҃ нарѡди (Matei, z. 34)
прѣиди вьсѣмь ст҃и. въ главж од҃, ѿпѡ҃ ѡ- брѣтыи дш҃ж своҗ (Matei, z. 39)	прѣиди въсѣмь ст҃ымь въ гл҃а од, тогда ѿ- вѣщаеть петрь обрѣ- тыи дш҃ж своҗ (Matei, z. 39)	прѣиди въсѣмь ст҃и въ глава од҃, тогда ѿ- вѣщаеть петрь обрѣтыи дш҃ж своҗ (Matei, z. 39)
и бес притчѧ не гл҃аше къ ни҃м (Matei, z. 53)	и безь притчѧ ничъ- соже гл҃аше къ нимь (Matei, z. 53)	и безь притчѧ ничъсоже не гл҃аше къ нимь (Matei z. 53)
оучаше нарѡды на сън- мищиҳь иҳь (Matei, z. 56)	оѣчаше иҳь на сънми- щиҳь иҳь (Matei, z. 56)	оучаше иҳь на сънмищи҃х иҳь (Matei, z. 56)
прїиде бо сн҃ь чл҃чь сп҃сти погыбшаго (Matei, z. 75)	прїиде бо сн҃ь чл҃чьскыи възыскати и сп҃сти погыбшаго (Matei, z. 75)	прїиде бо сн҃ь чл҃чьскыи възыскати и сп҃сти погызшаго (Matei, z. 75)
азь г҃и и не иде (Matei, z. 86)	азь г҃и иде и не иде (Matei, z, 86)	азь г҃и иде и не иде (Matei, z. 86)

Identitatea versiunii lui Lavrentie cu aceea a versiunilor tipărite la Braşov şi Alba-Iulia constituie o indicaţie asupra sursei autohtone a textului său. În jurul anului 1574, cînd se plasează tipărirea *Tetraevanghelului* slavon al lui Lavrentie, această nouă versiune, diferită de a lui Macarie, cunoscuse deja două ediţii tipărite (în 1562 şi în 1565). Una dintre aceste două versiuni i-a servit lui Lavrentie la alcătuirea textului celor patru evanghelii încredinţate tiparului.

★

Identificîndu-l pe Lavrentie cu Lorinț, N. Iorga atribuia ultimului *Slujbenicul* slavon din jurul anului 1569 [64]. Am arătat că ieromonahul tipograf cunoștea bine această carte, din care și-a luat pentru *Tetraevanghelul* său modelul inițialei Б cu coroană și, probabil, chiar epilogul. Literele de rînd cu care este tipărit *Slujbenicul* se regăsesc, în schimb, în cărțile lui Coresi și Lorinț. Tipăritura a putut deci aparține și celor doi meșteri, căci *Slujbenicul* slavon prezintă în mod indiscutabil legături cu atelierul tipografic în care activau aceștia. Admițîndu-l pe Lavrentie ca pe un posibil autor al acestei cărți, urmează neapărat să-l considerăm că a lucrat dependent de Coresi, cum a fost, de altfel, cazul și cu Lorinț. Vrem să precizăm prin aceasta că, dacă paternitatea *Slujbenicului* slavon nu se va clarifica decît în momentul în care vom găsi un exemplar înzestrat cu epilog, putem fi de pe acum siguri că această tipăritură s-a efectuat în oficina tipografică în care activa și diaconul Coresi.

În 1574 Lavrentie dispunea de o garnitură de litere proprie, fapt care ne permite să considerăm că în acel moment putea activa și independent de Coresi și Lorinț. Dar înainte sau după tipărirea *Tetraevanghelului* slavon, el nu a mai publicat nici o altă carte?

Astăzi sîntem în măsură să afirmăm cu certitudine că tot lui îi datorăm și o *Psaltire* slavonă. Spre această concluzie ne-a condus descoperirea în legătura unui manuscris a cîtorva pagini tipărite care, sub raportul tiparului, prezintă aceleași caracteristici poligrafice pe care le-am întîlnit în *Tetraevanghelul* slavon.

Manuscrisul în discuție este un *Minei* slavon aparținînd Bibliotecii Sf. Nicolae din Brașov (ms. sl. 14). Începutul textului (primele patru caiete) lipsește. Pe fila 3 a ultimului caiet (f. 102ᵛ) se află următoarea însemnare: начрътa сїа минеи мωгрѣнїи мона спирω (*A copiat acest Minei mult păcătosul monah Spirodon*). O însemnare românească din 1620 sau 1621 se află pe ultima filă a caietului 17 [65]. Manuscrisul este scris pe hîrtie brașoveană, prezentînd o variantă a filigranului coroană cu scut rotund, care permite datarea copierii în jurul anului 1583. Legătura este în piele cu motive florale și a fost executată, foarte probabil, la finele secolului al XVI-lea, începutul secolului al XVII-lea.

La legarea manuscrisului s-au întrebuințat și 5 file tipărite, acelea care vor forma obiectul descrierii noastre. Primele patru file se găsesc plasate înaintea primei file a manuscrisului, iar a cincea filă tipărită la sfîrșitul manuscrisului. Numerotația filelor este următoarea: 1^{v}, $2^{r,v}$, $3^{r,v}$, $4^{r,v}$ și 5^{r}, prima și ultima filă fiind lipite pe scoarțele de lemn ale legăturii. Pe fila 4^{v} se află signatura chirilică 24, un element care ne permite să considerăm că primele patru file aparțin acestui caiet. Paginile au dimensiunile 200×145 mm (format in -4°), iar oglinda zațului de $98{\sim}100 \times$ $\times 125{\sim}137$ mm. Înălțimea literelor de rînd variază între 4 și 7 mm. Inițialele, tipărite în negru, sînt în număr de trei: в (18 mm), и (35 mm) și р (24 mm). Numărul rîndurilor variază de la o pagină la alta:

[64] N. Iorga, *Octoihul diacului Lorinț*, p. 203.

[65] + Text șters, după care urmează: фечорωлъ лȣ[ ]грьмътикȣлъ динъ брашовъ неп[ ]ȣ късїи панкȣ. въ лѣт зрд

Fig. 1.

Fig. 2.

Fig. 3.

Fig. 4.

Fig. 5.

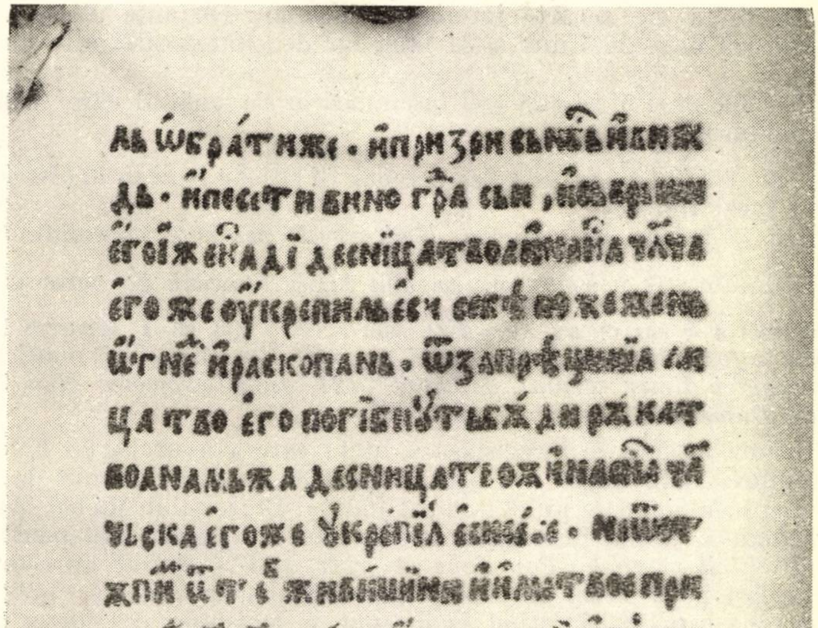

Fig. 6 : fila 3^{v}, una din cele cinci file păstrate din *Psaltirea* slavonă tipărită cu caracterele tipografice ale ieromonahului Lavrentie.

14 rînduri (f.2r), 15 rînduri (f. 1v, 2v, 3r, 4v, 5r), 16 rînduri (f. 3v şi 4r). Tiparul este executat în negru şi în roşu (indicaţiile tipiconale).

După cum ne-am putut convinge, textul tipărit pe care îl păstrează aceste file este al unei *Psaltiri* slavone (vezi fig. 6 : f. 3v). Filelele 1v — 4v conţin textul de la ps. 77, v. 65 pînă la ps. 80, v. 10; fila 5r conţine ps. 29, v. 3 — 10.

Hîrtia este de fabricaţie braşoveană, prezentînd numai pe f. 4 un fragment de filigran (partea inferioară a scutului — vezi fig. 7). Mai mult din jumătatea acestui filigran nu se poate distinge, aflîndu-se pe fila 1, care este lipită pe scoarţa interioară de lemn. Distanţa dintre vărgături oscilează între 28,5 mm şi 31 mm, iar densitatea sitei este de 24—26/2 cm.

Pe filele 2r şi 5r se află trei însemnări în slavonă, al căror conţinut este următorul :

f. 2r + [?]а по ѧне ѿ цркве ѡ брашо [?] (*popa Iane de la biserica din Braşov*) (vezi fig. 8);

f. 5 + покѹси перо и мастило (*îndrăzneşte peniţă şi cerneală*).

Dedesubt : да се знаеть кода би бона федниѡ и погибѣ фе михаю и много воини ѿ саси и ѿ влахїи. въ лѣ ≠зрка. мца окто. з днь пи а дѹмитрѹ (*Să se ştie cînd a fost război la Feldioara şi a murit Fer Mihai şi mulţi ostaşi dintre saşi şi dintre români. În anul 7121, luna octombrie ziua 7. Am scris eu Dumitru*).

Ultima însemnare înregistrează lupta care a avut loc la Feldioara în octombrie 1612 între saşi, ajutaţi de 800 de ostaşi trimişi de Radu Şerban, şi secui, cu care prilej a murit judeţul Braşovului Michel Weiss[66]. Deşi nedatată, prima însemnare este extrem de importantă pentru datarea *Psaltirii* slavone. *Pop Iane ot crkve o<t> Brašov* nu este altul decît acelaşi popă Iane, autorul primului document românesc braşovean păstrat pînă astăzi[67]. Existînd la început o omisiune de cîteva litere, nu putem preciza dacă însemnarea îi aparţine[68]. Totuşi lacuna nu poate fi întregită decît în trei feluri : [напис]а *am scris*, [д]а *am dat* şi [прод]а *am vîndut*, interpretări care dovedesc deopotrivă că filele acestei *Psaltiri*, cîte se păstrează astăzi, sau chiar exemplarul complet al cărţii au aparţinut lui Iane ori s-au aflat la un moment dat în mîinile lui. Cum preotul braşovean moare în anul 1591, această dată devine termenul *ad quem* al tipăririi cărţii.

Analiza hîrtiei permite, în schimb, o datare mai precisă. Fragmentul de filigran aflat pe fila 4 şi caracteristicile sitei fixează vechimea hîrtiei din cele 5 file pentru 1573±2 ani. Urmează deci să plasăm tipărirea *Psaltirii* slavone în jurul acestei date, care este apropiată de aceea a *Tetraenvanghelului*.

[66] Ziua nu concordă cu aceea de 16 pe care o fixează Franz Rieger, *Schlachten und Kämpfe bei Kronstadt*, Viena, 1901, p. 30.

[67] Vezi mai recent, în această problemă, Ion Roman, *Primul document românesc braşovean cunoscut* : *scrisoarea popii Iane*, în LR XVIII, 1969, nr. 1, p. 69—73; Gernot Nussbächer, *Primul document scris în limba română la Braşov*, în ,,Drum nou'', XXVI, 1969, nr. 7769.

[68] Avînd în vedere documentul redactat de Iane în 1586, scrisul din această însemnare nu pare să-i aparţină.

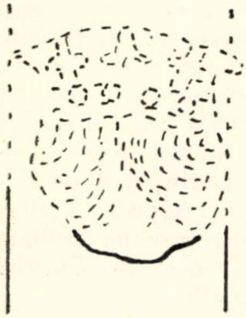
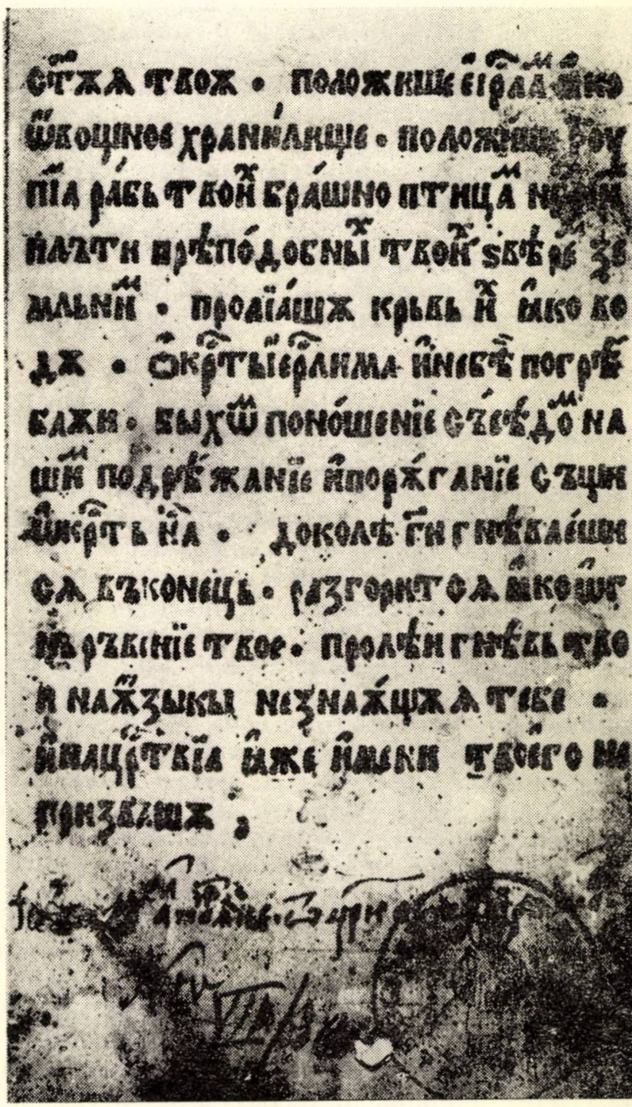

Fig. 7.

ст҃ѫ твоѫ. положишѫ іерлма ѣко
овощное хранилище. положишѫ тру
піа рабь твоих брашно птицам не
плъти прѣподобныи твоих sвѣрем зе
мльним. пролиашѫ кръвь их ѣко во
дѫ. окрьст іерлма и не бѣ погре
баѧи. быхом поношеніе сѫсѣдом на
шим подрѣжаніе и поржганіе сѫщим
окрьст нас. доколѣ гі гнѣваеши
сѧ въ конець. разгорит сѧ ѣко огнь
рьвеніе твое. пролѣи гнѣв твои
на ѧзыкы незнающѫѧ тебе.
и на цртвіа ѣже имени твоего не
призвашѫ.

Fig. 8. : fila 2r, cu o însemnare în care este consemnat popa Iane.

O comparare atentă a filelor conservate din caietul 24 cu filele similare din celelalte psaltiri slavone tipărite în a doua jumătate a secolului al XVI-lea confirmă că ne aflăm în fața unei cărți neidentificate pînă în prezent.

Această *Psaltire* slavonă, conservată numai în 5 file și databilă, după cum indică hîrtia, în circa 1570—1575, este tipărită cu aceeași garnitură de litere de rînd ca și *Tetraevanghelul* lui Lavrentie. Pentru exemplificare reproducem alăturat două mostre din cele două tipărituri (vezi fig. 9).

Identitatea dintre litere ne permite să atribuim această *Psaltire* slavonă aceluiași tipograf pe care l-a avut și *Tetraevanghelul* slavon, adică ieromonahului Lavrentie. Garnitura de litere cu care a lucrat acest tipograf este deosebită de acelea cu care au tipărit Coresi, Lorinț sau ceilalți meșteri tipografi amintiți în epilogurile unora din tipărituri (Oprea, Tudor, Mănăilă, Șerban, Marien). Este, de altfel, motivul pentru care nu trebuie să punem la îndoială paternitatea pe care am stabilit-o acestei *Psaltiri* slavone transmise nouă astăzi prin intermediul cîtorva file.

★

S-a exprimat părerea că Lavrentie ar fi fost numai gravorul ornamentelor *Tetraevanghelului* slavon, autorul propriu-zis fiind de fapt Coresi[69]. Mircea Tomescu, autorul acestei ipoteze, identifică însă greșit caracterele tipografice ale *Tetraevanghelului* slavon cu cele întrebuințate în *Palia de la Orăștie*[70]. Este adevărat că, în afara ornamentului avînd în medalion înscris numele lui Lavrentie, nu avem un alt indiciu care să pledeze în favoarea atribuirii tipăriturii acestui personaj. Există însă alte considerente care ne îndreptățesc să menținem această paternitate. Primul îl constituie corpul de litere care este distinct de acela al literelor celorlalți tipografi din secolul al XVI-lea, fapt probat definitiv de Ferenc Hervay și L. Demény[71]. În perioada cînd Coresi sau Lorinț își desfășurau activitatea — perioadă care coincide cu aceea a tipăriturilor lui Lavrentie — nu întîlnim în cărțile lor literele de rînd sau inițialele proprii *Tetraevanghelului* sau *Psaltirii* de care ne-am ocupat în prezentul articol. În al doilea rînd, în evul mediu tipograful, care era adesea și propriul său gravor, obișnuia să-și înscrie numele în ornamentele cărților sale, așa cum la sîrbi au procedat Božidar Vuković sau Jakov din Kamena Reka[72]. Nu trebuie uitat apoi că în una din însemnările exemplarului clujean al *Tetraevanghelului* (cota 34), Lavrentie apare în postura de vînzător al produselor sale, fapt care ne permite să-l considerăm mai mult decît un simplu gravor de carte. Desfacerea pe care o face însuși Lavrentie exemplarelor în care este consemnat numele său constituie un indiciu că el trebuie apreciat mai curînd ca tipograf și totodată editor.

Adăugînd *Psaltirea* slavonă la cele două ediții ale *Tetraevanghelului*, activitatea ieromonahului Lavrentie începe să se contureze ceva ma precis. Prin anii-limită ai tipăriturilor sale, perioada sa de activitate este cuprinsă între circa 1570 și 1582. Dacă se acceptă că și *Slujbenicul*

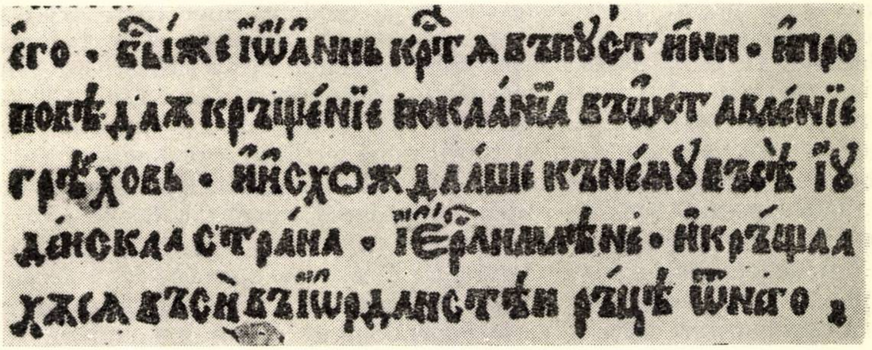
---

[69] Mircea Tomescu, *Cartea românească în perioada coresiană*, în „Studia bibliologica", vol. III, partea I, București, 1969, p. 353.

[70] *Ibidem.*

[71] Ferenc Hervay, *op. cit.*, p. 210—211; L. Demény, *op. cit.*, p. 227.

[72] D. Medaković, *loc. cit.*, pl. LVI/2, LXXIII, LXXXVI, XCIV.

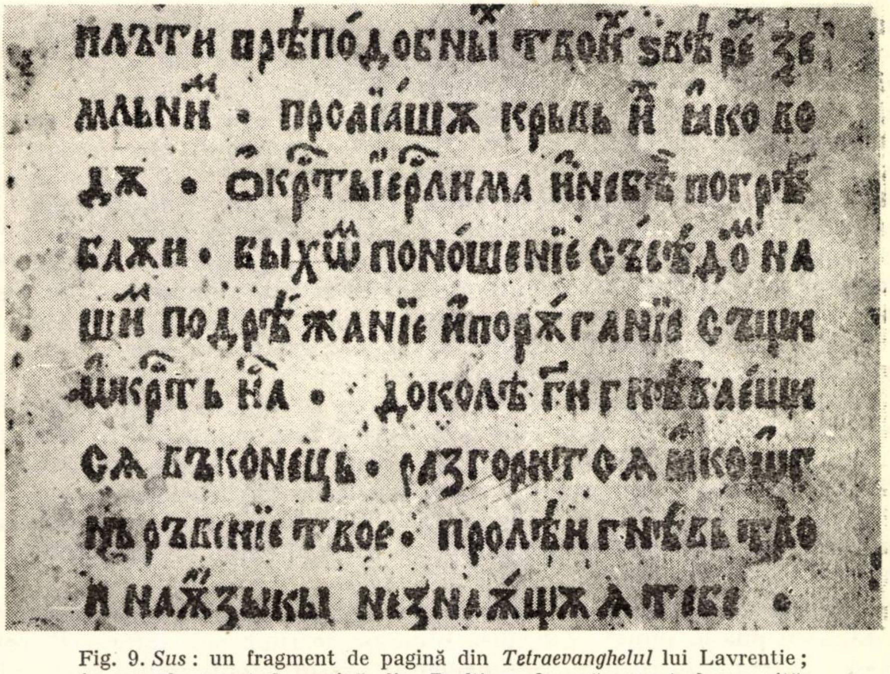

Fig. 9. *Sus* : un fragment de pagină din *Tetraevanghelul* lui Lavrentie ; *jos* : un fragment de pagină din *Psaltirea* slavonă recent descoperită.

slavon din circa 1569 îi aparține, atunci termenul *a quo* al acestei activități trebuie împins înapoi cu aproximativ 1—2 ani.

Materialul tipografic pe care îl prezintă cărțile sale este, după cum s-a mai spus, diferit de acela al diaconului Coresi sau de acela al lui Lorinț. El și-a confecționat sau și-a comandat litere proprii și și-a ornamentat, cel puțin, *Tetraevanghelul* după modelul unor cărți sîrbești pe care le cunoștea bine și din care a putut să se inspire și în redactarea epilogului. În cazul *Tetraevanghelului*, influența cărții sîrbești nu a mers mai departe de elementele semnalate. Sub aspectul textului, versiunea sa reproduce versiunea slavonă cea mai completă a evangheliilor care avea curs, în acel moment, în țările române. Este o preocupare pe care trebuie să o reținem, întrucît dovedește atenția constantă pe care Lavrentie și ceilalți tipografi români contemporani cu el o acordau deopotrivă conținutului și graficei cărților bisericești.

În ce localități a tipărit Lavrentie ? Am mai spus că, dacă se acceptă paternitatea sa asupra *Slujbenicului*, atunci urmează să considerăm că, în cazul acestei cărți, a lucrat dependent de diaconul muntean. Altfel se prezintă situația cu cele două cărți care îi aparțin în mod sigur (*Psaltirea* din circa 1570—1575 și *Tetraevanghelul* din circa 1574 și 1582). Prin tiparul cu care sînt executate, ele dovedesc o proveniență care nu mai poate fi pusă în legătură cu atelierul în care activau Coresi și Lorinț. De această dată este probabil că ieromonahul Lavrentie a lucrat independent de tipografii amintiți. Nu avem pînă acum nici un indiciu asupra locului unde și-a tipărit cărțile. Acesta a putut fi Brașovul sau, la fel de bine, o altă localitate, eventual o mănăstire. Gebhard Blücher a emis ipoteza că tipografia lui Lavrentie s-ar fi aflat sub patronajul episcopului ortodox Evtimie, funcționînd într-o localitate ardeleană mai apropiată de reședința acestuia[73]. Informația documentară pe care se întemeiază ipoteza lui Blücher se referă mai curînd la Coresi, care la scurt timp după consemnarea la Brașov a *diaconului vlădicăi tipograful* începe tipărirea *Octoihului* slavon. Noi apreciem de asemenea că nu trebuie pusă în legătură cu Lavrentie nici știrea care consemnează trimiterea la Brașov, la 11 iunie 1573, de către Alexandru vodă, a unui preot pentru tiparniță (*der Druckerey wegen*[74]). Activitatea sa se pare că nu a fost patronată, cel puțin o anumită perioadă, de vreme ce își vindea singur exemplarele[75]. Unul dintre ele, după cum a reieșit, a fost cumpărat în Moldova de către starostele de Putna. Nu ar fi exclus ca tipăriturile lui Lavrentie să fi fost destinate, în special, acestei provincii. Tipăriturile slavone ale lui Coresi poartă constant stema Țării Românești și închinarea către domnul muntean, ceea ce dovedește că erau menite a fi desfăcute, în primul rînd, în Muntenia.

Cărțile tipografului ieromonah lasă aerul unui artizanat tipografic nu îndestul pus la punct. Execuția literelor de rînd este inferioară celor coresiene, tiparul în roșu nu este executat pretutindeni, multe spații albe

[73] Gebhard Blücher, *op. cit.*, p. 741—742.

[74] *Documente Hurmuzaki*, XI, p. 809—810.

[75] În plus, Evtimie a păstorit puțin timp, insuficient pentru a iniția două tipărituri. La începutul anului 1574 (27 februarie) el pleacă în Moldova, unde devine pentru scurt timp episcop al Romanului. Reîntors în Ardeal după 11 iunie 1574, unde scaunul său fusese între timp ocupat de Cristofor, el ocupă scaunul de episcop al Vadului.

fiind completate de mînă[76]. Tipograful *Tetraevanghelului* slavon obişnuieşte să coloreze în galben interiorul unor iniţiale (ρ, κ) sau al unor litere de rînd (ѻ, ф), astfel că multe din pagini prezintă o îmbinare de trei culori (negru, roşu, galben), un fel de tipar *tricromic* aparent, deoarece culoarea galbenă este aplicată manual. În ciuda acestor imperfecţiuni, există indicii că tipăriturile lui Lavrentie au cunoscut o largă circulaţie. Mărturii asupra desfacerii exemplarelor nu avem decît pentru un singur *Tetraevanghel* slavon, vîndut în ţinutul Putna în 1576. Un exemplar al *Psaltirii* slavone, păstrat astăzi la Biblioteca Sf. Nicolae din Braşov, se afla şi înainte de 1591 în această localitate. Însemnările de pe unele exemplare dovedesc că, în secolul al XVII-lea, acestea se găseau în Banat (Lugoj) şi în Moldova (Căiuţi). Astăzi, exemplarele *Tetraevanghelului* lui Lavrentie se păstrează şi în afara hotarelor ţării noastre, la Mănăstirea Hilander, Plovdiv, Leningrad şi Moscova.

La sfîrşitul acestei cercetări este firesc să ne întrebăm ce loc ocupă publicaţiile lui Lavrentie în cadrul cărţilor româneşti din secolul al XVI-lea ? Tipăriturile pe care le putem atribui ieromonahului tipograf continuă, dar nu completează, aceleaşi titluri de lucrări bisericeşti pe care le aflăm şi la Coresi şi la Lorinţ : *Tetraevanghelul* şi *Psaltirea*. Ambele sînt cărţi fundamentale ale bisericii ortodoxe, care au servit, în special ultima, şi scopurilor didactice. Acest fapt explică numărul mare de ediţii slavone pe care cele două cărţi l-au cunoscut la români într-un veac de iniţiere în arta tiparului. Cărţile lui Lavrentie au contribuit deci la răspîndirea mai ieftină şi mai rapidă decît a cărţii manuscrise a unor texte bisericeşti statornicite. Alături de tipăriturile lui Coresi şi Lorinţ, *Tetraevanghelul* şi *Psaltirea* lui Lavrentie delimitează şi o etapă nouă, în care îndeletnicirea tiparului depăşeşte cadrul îngust al pionieratului început la Braşov de Coresi şi Oprea logofătul. Este un moment care ţine de istoria vechiului nostru tipar, dar care ilustrează totodată o direcţie culturală încă vie la români.

Mai 1970

Institutul de lingvistică,
Bucureşti, Str. I. C. Frimu 22

[76] Este acelaşi scris în cele trei exemplare cercetate de noi, ceea ce ne face să ne gîndim că ar putea aparţine chiar lui Lavrentie.

OBSERVAŢII ASUPRA NUMERALULUI FRACŢIONAR ÎN LIMBA ROMÂNĂ

DE

ALEXANDRINA NOVAC

Numeralele fracţionare (definite în *Gramatica limbii române* „numeralele care se folosesc pentru denumirea unei fracţii"[1]) apar înregistrate în toate lucrările de specialitate care se ocupă de această subcategorie a numeralului cardinal numai cu formele obţinute prin sufixarea numeralului cardinal corespunzător cu sufixul *-ime* (*doime, treime*) şi, în mod excepţional, cu formele substantivelor *sfert* şi *jumătate.*

În unele studii se menţionează că numeralele fracţionare (*jumătate, sfert, doime, treime* etc.) se comportă ca nişte substantive, iar în altele se precizează că „în cadrul numeralului fracţionar distingem secvenţe ca *doi, trei, opt* etc. şi secvenţa *-ime*"[2].

Gramatica limbii române adoptă o poziţie de compromis, deci cu atît mai neclară. Astfel, după cum reiese din definiţie, orice numeral care defineşte o fracţie este un numeral fracţionar, şi se exemplifică prin două numerale fracţionare foarte diferite : *un sfert, două cincimi.* În aceeaşi lucrare, cu privire la modul de formare a numeralului fracţionar se indică : „Cu excepţia numeralelor *jumătate* şi *sfert,* numeralele fracţionare se formează de la numeralele cardinale, cărora li se adaugă sufixul *-ime* : *doime, zecime, sutime, miime*". Aşadar, construcţiile de tipul *două cincimi,* dat ca exemplu la definiţie, judecate din punctul de vedere al modului de alcătuire, nu se mai încadrează întru totul în numeralul fracţionar, ci numai cu al doilea element al sintagmei. Ce anume reprezintă primul element al sintagmei, cel mobil (*doi, trei* etc.), nu se mai găseşte rezolvat nici în gramatică, nici în alte lucrări.

Problema se complică prin aceea că cele două modalităţi, analizate mai sus, nu sînt singurele care pot exprima o fracţie. Chiar *Gramatica limbii române* mai înregistrează cîteva forme, e adevărat, la observaţii,

---

[1] *Gramatica limbii române,* ediţia a II-a, I, Bucureşti, 1966, p. 192.

[2] Sanda Galopenţia-Eretescu, *Delimitarea clasei numeralului,* în SCL XVI, 1965, 3, p. 383.

prezentîndu-le deci ca nesemnificative în raport cu forma în -*ime*, care ar reprezenta norma. Formele înregistrate sînt următoarele :

— numeral ordinal + substantiv (*parte*) : *a treia parte* ;
— numeral cardinal + numeral ordinal : *șapte a noua* ;
— numeral cardinal + prepoziție (*pe*) + numeral cardinal : *trei pe cinci* ;
— prepoziție compusă (*pe din*) + numeral cardinal : *pe din două*.

Aceasta fiind situația, încercarea de față își propune următoarele :
1. Să stabilească structura reală și modalitățile de construcție a formelor cu sufix ;
2. Să aducă în discuție două forme ale numeralului fracționar neînregistrate în *Gramatica limbii române* ;
3. Să descrie din punct de vedere morfologic toate tipurile de numerale fracționare ;
4. Să stabilească contextul diagnostic al numeralului fracționar.

1. Spre deosebire de alte părți de vorbire (substantiv, adjectiv etc.), la numeralul fracționar elementul invariant este reprezentat de sufixul -*ime*, iar partea cu sens se află în raport de dependență față de segmentul -*ime*. Dacă pentru a obține un numeral fracționar e necesar sufixul -*ime*, acesta poate intra, teoretic, în relație formativă cu orice numeral cardinal (*doi* + -*ime*, *trei* + -*ime*, *patru* + -*ime* etc.), iar rezultatul obținut prin concatenarea elementelor (de fapt, o derivare cu sufix), dintre care unul este fix și celălalt liber, nu este un numeral fracționar, ci doar un constituent al unei sintagme (*o cincime*, *două cincimi*, *trei cincimi* etc.), abia aceasta exprimînd numeralul fracționar. Ca constituent imediat al unei sintagme lexicale minimale, segmentul *cincime* devine în totalitate invariant pentru elementul variabil cu care poate intra în relație.

Iată deci că numeralul fracționar denumește o fracție prin aglutinare de elemente, care corespund, în planul conținutului, restrîngerii treptate a posibilității de stabilire a relațiilor.

Sintagma reprezentînd numeralul fracționar poate apărea în context verbal (*mi-am oprit trei pătrimi, iar o pătrime i-am dat-o*) sau în context nominal (*trei pătrimi ale tale sînt puse de o parte*). Contextul diagnostic al numeralului fracționar este același ca pentru numeral în general, deci același ca pentru substantiv, dar cu o posibilitate mai redusă de stabilire a relațiilor. După cum s-a constatat[3], contextul diagnostic al substantivului poate fi de tipul :

a. *acest*
acești
această
aceste + substantiv
acestui
acestei
acestor

[3] Paula Diaconescu, *Numărul și genul substantivului românesc*, în volumul colectiv *Elemente de lingvistică structurală*, sub red. I. Coteanu, p. 239.

b.

substantiv + *meu* / *mea* / *mei* / *mele* / *copilului* / *femeii*

Trebuie să admitem că acelaşi tip este context diagnostic şi pentru numeralul fracţionar[4], unde elementul relaţional esenţial este reprezentat de sufixul *-ime* :

a. *această* / *aceste* / *acestei* / *acestor* + numeral fracţionar

b.

numeral fracţionar + *mea* / *mele* / *copilului* / *femeii*

2. Înainte de a încerca descrierea morfologică a numeralului fracţionar, trebuie să arătăm că vom include, printre formele cunoscute ale numeralului, două forme de mare frecvenţă în limbă, dar neînregistrate pînă acum în nici una din lucrările consultate. Este vorba de sintagmele de tipul : numeral cardinal + prepoziţie (*la*) + numeral cardinal — substantiv (*sută, mie*) : *cincizeci la sută, doi la mie*, precum şi de construcţii de tipul : numeral cardinal + prepoziţie (*de*) + substantiv (*procent, -e*) : *treizeci de procente.*

Aceste forme se pot substitui în contextul diagnostic al oricărui alt numeral fracţionar : *acest* (*aceşti, aceste*) 30% sau 30% *ai mei* (*ale mele, ai copilului* etc.)[5]. Forma 30% se poate substitui prin sintagma *treizeci de sutimi*, fără să se producă modificări de sens în context.

3. Numeralul fracţionar poate avea următoarele structuri morfologice[6] :

a. NC + NC + *-ime* : *şapte optimi*
b. NO + S (*parte*) : *a treia parte*
c. NC + P (*pe*) + NC : *trei pe cinci*
d. P(±P) + NC : *pe din două, în două*
e. NC + P (*la*) + S (*sută, mie*) : *treizeci la sută*
f. NC ± P (*de*) + S (*procent, -e*) : *trei procente.*

Observăm două elemente esenţiale în structura morfologică a celor mai multe tipuri ale numeralului fracţionar : o formă a numeralului şi o formă a substantivului, aceasta din urmă fiind realizată fie prin procedee interne (derivare cu sufix), fie prin împrumutul unui substantiv

[4] Vezi Sanda Galopenţia – Eretescu, *art. cit.*, p. 384, şi Viorica Florea, *Numeralul. Analiză distributivă*, în LR XIV, 1965, 3, p. 337.

[5] Există şi o problemă de acord, pe care nu ne propunem să o discutăm aici.

[6] N = numeral ; N C = numeral cardinal ; N O = numeral ordinal ; S = substantiv ; P = prepoziţie.

propriu-zis care, prin sensul lui, aduce ideea de fracţie, fie prin schimbarea funcţiei gramaticale a altei părţi de vorbire. Din punct de vedere semantic, sarcinile sînt împărţite : numeralul indică numărătorul fracţiei, iar substantivul numitorul ei. Aşadar, numeral fracţionar $= \frac{N}{S}$, în care legătura dintre numărător şi numitor se obţine fie prin simpla alăturare a termenilor (*două treimi*), fie prin mijloace joncţionale (*trei pe cinci*, *treizeci la sută* etc.).

Există două tipuri de numeral fracţionar care sînt deficitare în exprimarea numărătorului sau a numitorului :

— tipul c (*trei pe cinci*) exprimă numai numărătorul

— tipul d (*pe din două*) exprimă numai numitorul.

4. Contextul diagnostic al numeralului fracţionar de tipul *a* a fost demonstrat şi coincide cu contextul diagnostic al substantivului.

Tipurile *b* şi *c* acceptă acelaşi context diagnostic.

Tipul *d* (*pe din două, în două*) nu mai acceptă acelaşi context diagnostic, ci unul caracteristic adverbului, adică intră în relaţii de determinare cu verbul : *tai pe din două* sau *în două, despic pe din două* sau *în două, împărţind* (*de împărţit*) *pe din două* sau *în două*. Forma acestui numeral pentru *doi* (*pe din două, în două*) denunţă legătura de filiaţie a numeralului fracţionar de tip *d* cu numeralul de tip *b* (formă a *două părţi* şi nu *a doua parte*), prin omiterea elementului nominal, care şi-a transferat funcţia asupra elementului numeral.

Tipurile *e* şi *f* prezintă contextul diagnostic caracteristic substantivului.

★

În încheiere, putem enunţa următoarele concluzii :

Numeralul fracţionar nu este niciodată reprezentat de un segment fonic la nivelul unui cuvînt, ci se realizează prin sintagmă nominală.

— Elementele sintagmei nominale corespund în general formulei $\frac{N}{S}$.

— Legătura dintre cei doi termeni se realizează fie prin alăturarea termenilor, fie prin mijloace joncţionale.

— Uneori termenul nominal al formulei (substantivul) poate fi subînţeles.

— Numeralul fracţionar nu este caracterizat printr-un context diagnostic unic, ci prin două contexte diagnostice, ale unor părţi de vorbire total deosebite (substantivul şi adverbul), deci este o categorie eterogenă din punct de vedere formal şi relaţional.

Mai 1970 *Institutul Pedagogic, Constanţa*

STRUCTURA STATISTICO-INFORMAȚIONALĂ A POEZIEI LUI VASILE ALECSANDRI

DE

EMILIA PUȘCĂLĂU-IORGA

Acest articol reprezintă o continuare și o dezvoltare a lucrării *Asupra structurii statistice și informaționale a stilului eminescian* [1].

Utilizînd metode aplicate și în studiul creației eminesciene, a fost cercetat un număr de poezii de Vasile Alecsandri, încadrate de asemenea în patru perioade de creație, precum și cele cinci poezii ale lui Vasile Cîrlova. S-a urmărit astfel compararea rezultatelor furnizate de utilizarea instrumentului statistico-informațional în cercetarea stilului mai multor poeți reprezentativi pentru o perioadă din dezvoltarea poeziei române.

Principalele rezultate ale articolului citat au fost reluate tocmai în vederea punerii lor în valoare prin comparație cu cele obținute prin analiza operei celorlalți doi poeți. În afara caracteristicilor statistice și informaționale determinate și pentru creația eminesciană, în articolul de față s-a utilizat și noțiunea de conexiune lexicală, introdusă de Ch. Muller [2], ir scopul îmbogățirii criteriilor de apreciere a asemănărilor și deosebirilor dintre structurile lexicale ale operelor lui M. Eminescu și V. Alecsandri.

Materialul de studiu pentru acest articol a fost constituit din cele cinci poezii ale lui Vasile Cîrlova, din care s-au fișat 1 280 de cuvinte, și din alte 4 000 de cuvinte extrase din poeziile lui Vasile Alecsandri, repartizate egal pentru cele patru perioade de creație ale poetului :

I. *Doine. Lăcrămioare. Suvenire* (1842—1852)

1) „Doina", apărută în revista „Propășirea" la 27 august 1842 (fișată integral).

2) „Baba Cloanța", apărută în revista „Propășirea" la 23 ianuarie 1844 (s-au fișat 25 de versuri).

---

[1] De Aurelia Baldovenescu, Emilia Pușcălău și Dumitru Stan, apărută în SCL, XX, 1969, 1, p. 75—79.

[2] Charles Muller, XX, *Initiation à la statistique linguistique*, Paris, Larousse, 1968.

3) „Altarul Monastirei Putna”, apărută în revista „Bucovina” la 21 decembrie 1849 (fişată integral).

4) „Crai nou”, apărută în „Albina românească” la 16 mai 1843 (s-au fişat 30 de versuri).

5) „Steluţa”, apărută în „Propăşirea” în februarie 1844 (fişată integral).

6) „Desrobirea ţiganilor”, apărută în „Propăşirea” în februarie 1844 (fişată integral).

II. *Mărgăritărele* (1852–1862)

1) „Deşteptarea României”, apărută în revista „Foaie pentru minte”, Braşov, 1863 (s-au fişat 25 de versuri).

2) „Moldova în 1857”, apărută în revista „Concordia” la 27 martie 1857 (s-au fişat 40 de versuri).

3) „Hora unirei”, apărută în revista „Steaua Dunării” la 9 iunie 1856 (fişată integral).

4) „Visul lui Petru Rareş”, apărută în revista „Lumina” în 1863 (fişată integral).

5) „N. Bălcescu murind“ apărută în „Revista română“ în iulie 1862 (fişată integral).

III. *Legende. Pasteluri. Varia* (*a*) (1867–1872)

1) „Dumbrava Roşie”, apărută în revista „Convorbiri literare” la 1 mai 1872 (fişată integral).

2) „Odă statuii lui M. Viteazul”, apărută în „Revista contemporană” la 1 noiembrie 1874 (s-au fişat 50 de versuri).

3) „Dan căpitan de plai”, apărută în revista „Convorbiri literare” la 1 ianuarie 1875 (s-au fişat 25 de versuri).

4) „Legenda ciocîrliei”, apărută în „Convorbiri literare” în iunie 1875 (s-au fişat 30 de versuri).

5) „Serile la Mirceşti”, apărută în „Revista contemporană” la 1 martie 1873 (fişată integral).

6) „Sfîrşit de toamnă”, apărută în „Convorbiri literare” la 1 aprilie 1868 (s-au fişat 20 de versuri).

7) „Oaspeţii primăverii”, apărută în „Convorbiri literare” la 1 aprilie 1868 (fişată integral).

8) „Concertul în luncă”, apărută în „Convorbiri literare” la 1 februarie 1869 (s-au fişat 40 de versuri).

9) „Imn lui Ştefan cel Mare”, apărută în „Convorbiri literare” la 15 august 1871 (fişată integral).

10) „Ştefan şi Dunărea”, apărută în revista „Columna lui Traian” în noiembrie 1873 (fişată integral).

IV. *Legende nouă. Ostaşii noştri* (1864–1875)

1) „Cînticul gintei latine”, apărută în „Timpul” la 18 mai 1878 (s-au fişat 15 versuri).

2) „Poiana fermecătoare”, apărută în „Convorbiri literare” la 1 mai 1876 (s-au fişat 20 de versuri).

3) „Peneş Curcanul", apărută în „Convorbiri literare" în ianuarie 1878 (s-au fişat 24 de versuri).

4) „Sergentul", apărută în „Convorbiri literare" la 1 ianuarie 1878 (s-au fişat 10 versuri).

5) „Odă ostaşilor români", apărută în „Convorbiri literare" la 1 ianuarie 1878 (s-au fişat 18 versuri).

Trecerea cuvintelor în fişe şi stabilirea frecvenţelor lor s-au efectuat conform aceloraşi criterii ca în lucrarea citată la nota 1. De asemenea, au fost calculate aceleaşi caracteristici cantitative : vocabularul (notat V), energia informaţională (ε), entropia (H), momentele iniţiale de selecţie de primele două ordine (M_1, M_2), dispersia de selecţie (D).

Începem cu un prim tabel centralizator al valorilor obţinute pentru aceste caracteristici în cazul creaţiei lui Vasile Cîrlova şi al primelor perioade din creaţia lui V. Alecsandri şi M. Eminescu [3].

Tabelul 1

Sursa	V	ε	H	M_1	M_2	D
V. Cîrlova	463	0,008075	1,987235	2,756	26,966	19,304
V. Alecsandri	523	0,010260	2,539736	2,718	34,931	27,544
M. Eminescu	419	0,008496	0,713759	2,363	19,186	13,615

Avînd în vedere semnificaţiile, deja prezentate la nota 1, ale caracteristicilor ce intervin în acest tabel, rezultă o mai gradată repartiţie a frecvenţelor la Alecsandri, reflectată de valorile ridicate ale entropiei şi dispersiei. Energia informaţională relativ mare, specifică acestei prime perioade din creaţia lui Alecsandri, indică în special prezenţa masivă a cuvintelor de legătură, cu rol gramatical, în timp ce Eminescu şi în special Cîrlova le utilizează mai rar. Valoarea cea mai redusă a dispersiei la Eminescu, împreună cu valorile de asemenea relativ minime ale vocabularului şi entropiei trădează preferinţa poetului pentru cuvinte de frecvenţe medii, şi implicit pentru o economie în utilizarea mijloacelor lexicale. Însă trebuie să remarcăm faptul că o supralicitare a datelor comparative de mai sus ar fi riscantă, avînd în vedere chiar şi numai faptul că primele perioade de creaţie nu sînt cele mai reprezentative pentru stilul unui poet.

Vom prezenta în continuare datele obţinute pentru cele patru perioade din creaţia lui Vasile Alecsandri (tabelul 2).

Tabelul 2

Perioada	V	ε	H	M_1	M_2	D
I	523	0,010260	2,539736	2,718	34,931	27,544
II	182	0,013825	2,289272	1,004	4,544	3,536
III	524	0,017877	2,351154	2,045	13,981	9,799
IV	365	0,022557	1,991662	1,841	12,343	8,955

[3] Am ales ca termeni ai comparaţiei cu creaţia lui Cîrlova numai primele perioade din creaţia celorlalţi doi poeţi pentru a lucra cu texte de lungimi relativ egale, precum şi din raţiuni de stil.

Ca şi în cazul creaţiei eminesciene, se constată evoluţia în acelaşi sens, ascendent, a energiei informaţionale, paralel cu maturizarea şi cristalizarea stilului, cu stabilizarea vocabularului de frecvenţă mare. De asemenea, observăm o evoluţie în sens invers a entropiei, începînd de la perioada a doua; se observă însă valori ale entropiei net superioare celor specifice poeziei lui Eminescu, în timp ce diferenţele dintre valorile corespunzătoare ale energiei informaţionale nu sînt chiar frapante. Aceasta ne-ar conduce la ideea unei mai mari ponderi a cuvintelor de frecvenţă mică în poezia lui Alecsandri, pondere care totuşi scade o dată cu trecerea timpului, ceea ce nu contrazice concluziile furnizate de evoluţia valorilor energiei informaţionale. Este mai dificilă interpretarea ,,scăderii'' pe care o înregistrează valorile vocabularului, momentului de ordin doi şi dispersiei pentru perioada a doua. O explicaţie o poate oferi faptul că toate poeziile din această perioadă studiate fac parte din acelaşi volum, fiind de o aceeaşi factură.

Pentru a conchide, putem constata — la fel ca în studiul consacrat poeziei eminesciene — evoluţia într-un acelaşi sens a caracteristicilor informaţionale calculate, ceea ce corespunde evoluţiei stilului lor poetic spre cristalizare, spre un înalt grad de organizare. Celelalte caracteristici cantitative oferă de asemenea informaţii interesante, dar evoluţia lor este mai puţin ordonată. Se remarcă de asemenea sensibilitatea caracteristicilor cu care s-a lucrat la factorul timp, fapt care le face adecvate unui studiu diacronic. Desigur, concluziile sau consideraţiile noastre nu trebuie absolutizate sau extrapolate; nu este cazul să se piardă din vedere volumul totuşi relativ redus al materialului cu care s-a lucrat (în lipsa unor instrumente de mare randament pentru fişare, înregistrare, calcul), precum şi faptul că cercetarea s-a efectuat numai la nivel lexical.

Vom da în continuare cîteva rezultate obţinute folosind un instrument special destinat sesizării conexiunii dintre două texte, de asemenea la nivel lexical, propus de profesorul Charles Muller în lucrarea deja citată în nota 2. Considerîndu-se două texte de lungimi preferabil egale, care constituie obiectul cercetării, se pleacă de la ideea căutării subfrecvenţelor cu care apare un cuvînt de frecvenţă cunoscută în unul din texte, subfrecvenţele fiind stabilite pentru celălalt. Practic nu se lucrează cu fiecare cuvînt în parte, ci cu ,,efectivele'' asociate fiecărei frecvenţe. Pe baza unui tablou al probabilităţilor de repartiţie a subfrecvenţelor se construieşte un model teoretic al subfrecvenţelor din fiecare text cu efectivele corespunzătoare. Ideea ce stă la baza metodei constă în compararea acestui model cu tabloul efectivelor reale ale subfrecvenţelor. În cazul unei conexiuni ridicate, abaterile vor fi mici şi aproape egal distribuite între cele două texte. În cazul unei conexiuni mici se vor constata excedente în cazuri extreme, adică pentru subfrecvenţele egale cu O sau cu f, unde f este frecvenţa (absolută) considerată. Această metodă de apreciere a conexiunii lexicale este aplicabilă numai pentru frecvenţele relativ mici (începînd cu $f = 1$), întrucît pentru frecvenţele mari efectivele se reduc la unitate, iar repartiţia subfrecvenţelor este extrem de rară.

Vom introduce următoarele notaţii : N_a va nota lungimea (volumul) întregului text din creaţia lui Alecsandri analizat; N_e va avea aceeaşi semnificaţie pentru textul de Eminescu. V_a şi V_e vor desemna vocabula-

rele (numărul de unități lexicale distincte din cele două texte); în general, și alte caracteristici vor fi însoțite de indici pentru a preciza la ce text se referă. Cu p și q se vor nota probabilitățile ca un cuvînt selecționat la întîmplare să facă parte dintr-un text de Alecsandri, respectiv de Eminescu. Ele rezultă deci din formulele

$$p = \frac{N_a}{N_a + N_e}, \qquad q = \frac{N_e}{N_a + N_e}, \qquad p + q = 1.$$

Prin f'_a și f'_e se vor nota două subfrecvențe oarecare din cele două texte ale unei frecvențe f, deci $f'_a = p \cdot f$ și $f'_e = q \cdot f$. V_f, $V_{f'_a}$ și $V_{f'_e}$ vor nota efectivele asociate frecvențelor respective. Simbolurile A și E vor facilita referirea la cele două texte cercetate.

În prezentarea rezultatelor privind conexiunea lexicală a textelor A și E vom pleca de la următoarele date inițiale: $N_a = N_e = 4\,000$, $V_a = 1\,044$, $V_e = 1\,115$, obținute după reunirea prealabilă a textelor din toate cele patru perioade pentru fiecare din cei doi poeți. Rezultă imediat $p = q = 0{,}5$, ceea ce simplifică mult construirea modelului și a tabelelor efectivelor.

Următoarele două tabele 3 și 4 cuprind probabilitățile teoretice și reale de apariție a subfrecvențelor în unul dintre texte, calculate cu ajutorul binomului lui Newton. Tabelele sînt valabile pentru ambele texte, ntrucît s-a observat deja că $p = q$.

Tabelul 3

f \ p	0	1	2	3	4	5	6 ...
1	q	p	0	0	0	0	0
2	q^2	2pq	p^2	0	0	0	0
3	q^3	$3pq^2$	$3p^2q$	p^3	0	0	0
4	q^4	$4pq^3$	$6p^2q^2$	$4p^3q$	p^4	0	0
.	. .	. .	. .	. .			
.							
.							
.							

Pentru $p = q = 0{,}5$ se obține tabelul 4, care prezintă probabilitățile de apariție a subfrecvențelor f' pentru o frecvență dată f. Nu s-a mers mai departe de frecvența $f = 8$ deoarece se va vedea că numai pînă la acest nivel se obțin valori semnificative.

Pe baza efectivelor frecvențelor mici și a probabilităților din tabelul 4 se obține modelul teoretic al efectivelor subfrecvențelor în oricare dintre texte, obținute cu ajutorul formulei $V_{f'} = V_f \cdot P(f,f')$, unde $P(f,f')$ reprezintă probabilitatea apariției subfrecvenței f' a frecvenței f, conform tabelului 4.

Înlocuind — în tabelul 5 — coloana frecvențelor cu subfrecvențele din celălalt text, se obține un tablou simetric (față de diagonala principală) al efectivelor teoretice ale subfrecvențelor dintr-un text față de celălalt. Pe diagonala principală a tabelului se vor citi efectivele teore-

Tabelul 4

f	0	1	2	3	4	5	6	7...
1	0,5	0,5						
2	0,25	0,5	0,25					
3	0,125	0,375	0,375	0,125				
4	0,06	0,24	0,36	0,24	0,06			
5	0,03	0,15	0,30	0,30	0,15	0,03		
6	0,02	0,12	0,30	0,40	0,30	0,12	0,02	
7	0,01	0,07	0,21	0,35	0,35	0,21	0,07	0,01
8	0,007	0,06	0,20	0,40	0,50	0,40	0,20	0,06...
.								
.								

Tabelul 5

f	V_f	Subfrecvenţele teoretice din text								
		0	1	2	3	4	5	6	7	8...
1	1218	609	609							
2	373	93	187	93						
3	181	23	68	68	23					
4	91	6	23	33	23	6				
5	59	2	9	18	18	9	2			
6	51	0	6	10	19	10	6	0		
7	29	0	1	6	8	8	6	1	0	
8	14	0	0	2	5	7	5	2	0	0
..	..	..	..							

tice ale cuvintelor ce apar cu frecvenţă egală în cele două texte, în timp ce pe prima linie (respectiv prima coloană) se află numărul cuvintelor ce apar numai într-un text.

Tabelul 6

f'_s \ f'_a	0	1	2	3	4	5	6	7	8...
0	—	609	93	23	6	2	0	0	0
1	609	187	68	23	33	18	15	2	0
2	93	68	33	18	10	6	2	0	0
3	23	23	18	19	8	5	0	0	0
4	6	9	10	8	7	0	0	0	0
5	2	6	6	5	0	0	0	0	0
6	0	1	2	0	0	0	0	0	0
7	0	0	0	0	0	0	0	0	0
8	0	0	0	0	0	0	0	0	0
⋮									

Urmează tabelul efectivelor reale ale cuvintelor de frecvenţe mici, găsite pentru cele două texte cercetate. În tabel acestea vor fi însoţite de „+", „−" sau „=", după cum ele întrec, nu ating sau sînt egale cu valorile efectivelor teoretice din model (tabelul 6). Aceasta va uşura compararea celor două tabele şi extragerea concluziilor corespunzătoare privind conexiunea lexicală a celor două texte.

Tabelul 7

E \ A	0	1	2	3	4
0	—	428 −	114 +	48 +	19 +
1	401 −	185 +	30 −	26 +	10 −
2	109 +	26 −	35 +	12 −	9 −
3	15 −	14 −	7 −	16 −	5 −
4	10 +	9 =	8 −	7 =	7 =
5	3 +	5 −	2 −	1 −	0 =
6	0 =	0 −	0 −	0 =	0 =
⋮					

Din tabelul 7 se remarcă imediat abaterile foarte mici de la model ale efectivelor de pe diagonala principală (cuvintele cu frecvenţe egale în cele două texte), precum şi o evidentă repartizare simetrică a abaterilor situate de o parte şi alta a diagonalei. Totalizînd valorile de pe prima linie şi prima coloană, se găsesc valori net inferioare celor din model, ceea ce înseamnă că numărul cuvintelor *specifice* fiecărui text este net inferior celui anticipat teoretic. Aceste observaţii conduc la concluzia existenţei unei pronunţate conexiuni lexicale, *la nivelul frecvenţelor mici*, între textele lui Vasile Alecsandri şi cele ale lui Mihail Eminescu. Însă, după cum s-a văzut din prezentarea noţiunii de conexiune lexicală, această concordanţă priveşte bogăţia lexicală, nu şi structura lexicală. Este interesant faptul că, o dată cu creşterea frecvenţelor, diferenţele dintre textele celor doi poeţi se manifestă net; dar aceste diferenţe interesează tocmai sfera structurii lexicului, deci a stilului, şi nu pe aceea a mijloacelor lexicale utilizate. Diferenţa stilistică rezidă aici în distribuţia frecvenţelor, nu în căutarea unităţilor lexicale; în structură şi nu în conţinut.

Aşa cum rezultă din analiza statistico-informaţională efectuată asupra creaţiei poetice a lui Alecsandri şi cea a lui Eminescu, fiecare caracteristică a sesizat anumite aspecte, uneori specifice, alteori, sugerate şi de alte caracteristici, ale stilului poetic. Experimentul de faţă, confirmă rezultatul unui experiment anterior, efectuat de către S. Marcus, relativ la cîteva poezii ale lui Eminescu [4], experiment conform căruia energia informaţională a unui text măsoară gradul său de vivacitate, energia sa (în sensul uzual al acestui cuvînt). Considerăm normală apropierea între doi poeţi aparţinînd aceleiaşi epoci în ce priveşte mijloacele lexicale utilizate, fapt care nu exclude diferenţierea lor stilistică. Instrumente cantitative capabile s-o evidenţieze pe aceasta din urmă au fost utilizate în prima parte a lucrării, iar rezultatele prezentate răspund într-o măsură — credem — acestui deziderat [5].

Facultatea de matematică,
Universitatea din Iaşi

Aprilie 1970

[4] Solomon Marcus, *Entropie et énergie poétique (avec application à trois poésies de Eminescu)*, în „Cahiers de linguistique théorique et appliquée", vol. 4, 1967, p. 171—180.

[5] Menţionăm că o versiune anterioară a acestui articol a putut fi ameliorată în forma de faţă datorită observaţiilor prof. Solomon Marcus.

NOTE ETIMOLOGICE

DE

G. MIHĂILĂ

26. Baterie, mititei, mici, patricieni[1]

Dicţionarele de la sfîrşitul secolului trecut şi din secolul nostru au înregistrat, mai întîi cu anumite indicaţii restrictive privind răspîndirea şi nuanţa stilistică, apoi fără astfel de precizări, următoarele sensuri ale celor patru cuvinte menţionate în titlu:

a) *Baterie 2*. Tiktin, 169, prezintă acest cuvînt cu indicaţia „(neol.) Bucureşti (Wirtshausausdruck): je eine Flasche Wein und Sodawasser od. Borviz in einem Eiskübel", cu un exemplu din Delavrancea (*Paraziţii*, Bucureşti, 1893, p. 1)[2]; Şăineanu, 58, distinge acest sens ca al 6-lea în cadrul cuvîntului *baterie*; DA, I, I, 525, în cadrul sensului „2" (fig.: *baterie electrică*), separă un sens subordonat „o sticlă cu vin împreună cu una cu apă minerală, aşezate într-un vas cu gheaţă", reproducînd, după Tiktin, acelaşi citat din Delavrancea; Candrea, 134, separă acest sens ca al 4-lea, figurat, precizînd în paranteză: „termen de birt bucureştean" şi citînd un exemplu din Caragiale; Scriban, 155, îl dă ca al doilea sens, fără vreo indicaţie stilistică sau privind răspîndirea; DLRLC, I, 205, distinge acest sens ca al treilea, figurat, reproducînd acelaşi citat din Caragiale; în sfîrşit, DLRM, 70, îl menţionează ca al patrulea, fără nici o indicaţie stilistică.

b) *Mititéi*. Tiktin, 973, citează cuvîntul la singular, *mititél*, definindu-l „Bratwürstchen (ohne Haut)", cu un exemplu din Jipescu; Şăineanu, 403, şi Candrea, 782, disting acest sens ca al treilea la cuvîntul *mititel* adj. şi subst., iar Scriban, 816, ca al patrulea; DLRLC, III, 96, separă ca omonime substantivul şi adjectivul, definindu-l pe primul: „*mititel*, (mai ales la pl.), cîrnăcior de carne tocată amestecată cu diverse condimente, care se mănîncă fript la grătar" şi adăugînd citate din Spiridon Popescu şi Camil Petrescu; la fel separă cele două omonime DLRM, 505; DLR, VI, fasc. 8, 640, menţionează sensul în discuţie ca al patrulea

---

[1] Numerele precedente (21–25) apar în RRL XV, 1970, 5. Vezi tot acolo indicaţii asupra prescurtărilor folosite.

[2] Cuvîntul e considerat omonim cu *baterie 1* (termen mil. şi fiz.).

în cadrul cuvîntului *mititel*, adj. și subst., cu citate din Slavici și din alți scriitori mai noi.

c) *Mici*. Prin „inducție", cuvîntul pl. *mici* a căpătat, în ultimele decenii, același sens nou ca și subst. *mititei*, sens care apare înregistrat prima dată în DLRLC III, 70 : „*mic 1, mici*, s.m. (mai ales la pl.) mititel 1" ; la fel este tratat în DLRM, 497, ca omonim al adj. *mic 2* ; în sfîrșit, DLR, VI, fasc. 6, 474, reproduce această valoare în cadrul adj. *mic*, la sensul al patrulea, după romb plin, cu indicația „substantivat".

d) *Patriciéni*. Tiktin, 1134, definește acest cuvînt numai ca „*patrician*, s.m., pl. : — *ciéni*, mod. (Wirtshaussprache) Art grössere Koch-, Bratwurst", cu un citat din Caragiale ; Șăineanu, 470, după bara dublă, care limitează sensul cunoscut în Roma antică, reproduce acest nou sens cu indicația „familiar" ; la fel procedează Candrea, 914, separîndu-l ca al patrulea ; Scriban, 943, dă acest sens ca al treilea, fără vreo indicație stilistică ; DLRLC, III, 339, distinge subst. *patrician*, pl. *patricieni* ca omonimul 1 față de omonimul 2, adj. (în Roma antică etc.) și 3, subst. (la fel), reproducînd citate din Caragiale și I. Botez ; la fel separă omonimele DLRM, 590 ; în sfîrșit, DLR, VIII (sub tipar) distinge în cadrul cuvîntului unic sensul 3 „s.m., cîrnat preparat din tocătură de vită care se consumă fript la grătar", adăugînd exemple din Caragiale, I. Botez și Ion Pas (mai jos reproducem întreg pasajul).

De unde au apărut aceste sensuri în limba română ? Răspunsul îl găsim, de pildă, în cartea lui Constatin Bacalbașa, *Bucureștii de altădată*, vol. I. *1871—1884*, [ed. 1], București, 1927, p. 62, și ed. 2, București, 1935, p. 69 :

„Actuala clădire a restaurantului Iordache din [strada] Covaci nu exista. În locu-i tot o șandrama la fel. Intrai înăuntru aplecîndu-te, dar mîncarea fiind bună, era lume multă [3].

Marea vîlvă a restaurantului acestuia, care avea bucătăria curat românească, a început din ziua în care umoristul Nae Orășanu a compus nostima lui listă de bucate, care, în parte, a rămas pînă la noi și se va perpetua.

Iată, atît cît îmi amintesc, o parte din poreclele lui N. T. Orășanu.

Pîinea era numită o *abondență*. Gheața : *cremă de Siberia*. Scobitoarea : o *baionetă*. Tacîmul : un *regulament*. Țuica : o *idee*. Socoteala : *protocolul*. Cîrnații mici : *mititei*. Cîrnații mari : *patricieni*. Un ardei roșu : *torpilă*. Varza acră : *origină de Belgrad*. Sticluța de vin : *pricină*. Ocaua de vin cu borviz la răcitoare : o *baterie*. Apa : o *naturală*. Paharele pentru vin : *semi-plutoane*. Cafeaua neagră turcească : un *taifas* etc. etc.

Restaurantul dobîndise chiar supranumele *La idee*. Dar vorba nu s-a păstrat. În schimb : *mititeii*, *bateria* și *protocolul* s-au împămîntenit. *Mititeii* și *bateria* vor trăi multă vreme în viitor" [4].

Faptele sînt plasate de C. Bacalbașa în 1871. Tot din acei ani N. T. Orășanu este evocat, ca erou de roman, în *Lanțuri* de Ion Pas (vol. I,

[3] C. C. Giurescu (*Istoria Bucureștilor*, București 1966, p. 329) citează acest restaurant „bine cunoscut în lumea gastronomilor", imediat după cele de categoria întîi („Continental", „Modern" și „Enescu") de pe la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul celui de-al XX-lea.

[4] Sublinierile noastre (cu excepția denumirii *La idee*).

Bucureşti, ESPLA, 1950, p. 48). Iată pasajul respectiv din care DLR VIII (sub tipar) reproduce un citat :

,,Prefectul nu ştia (...) ce spusese şi ce făcuse Orăşanu, toată seara, în Covaci, la Iordache... Fiindcă, bînd cîteva « idei », cum botezase ţuicile, mîncînd doi « patricieni », cum le spunea cîrnaţilor, punînd la bătaie cu prietenii săi trei « baterii », adică executînd trei clondire cu vin, Orăşanu dăduse drumul limbii" [5].

Se observă că această listă de bucate a lui N. T. Orăşanu, cunoscut scriitor satiric din a doua jumătate a secolul al XIX-lea (1833—1890)[6], se aseamănă întrucîtva cu cea prezentată de Al. Odobescu la *Prandiulu academicu* din 15 septembrie 1871, reprodusă şi comentată pe atunci în ziare [7],

---

[5] Cf. şi ed. 4, Bucureşti, EPL, 1965, p. 54—55, cu unele mici modificări. Ghilimelele franţuzeşti aparţin redacţiei DLR.

[6] Vezi, acum în urmă, G. Călinescu, *N. T. Orăşanu*, în *Istoria literaturii române*, II, Bucureşti, 1968, p. 753—757.

[7] Se pare că primul care a reprodus-o peste patru zile este ziarul ,,Poporul" (director şi redactor N. Bassarabescu), an. I, 1871, nr. 10, duminică 19 sept. (1 oct. st. n.), p. 3, cu următoarea introducere :

,,Noua limbă română

Publicul nostru a început să-şi exprime nerăbdarea d-a vedea cu o oră mai nainte marea operă a academiştilor noştri şi a o studia.

Cineva a şi publicat nomenclatura mai multor feluri de bucate pre o listă ce circula ieri din mînă-n mînă în public şi care a trebuit să fie compusă negreşit după dicţionarul ce are să imprime Societatea noastră academică.

Este de toată frumuseţea această listă şi n-are trebuinţă de nici o critică, pentru că critica este în ea însăşi. Noi o recomandăm birtaşilor, pe cari îi priveşte nomenclatura coprinsă în această listă şi, spre mai mare înlesnire d-a învăţa limba propusă printr-însa, le dăm şi traducţiunea la fiecare rînd, pe cît am putut înţelege noi noua limbă, rămînînd ca erorile să ni le coreagă alţii mai forţi în interpretare". (Urmează textul *Prandiului academicu*, cu explicarea termenilor în paranteze, evident, cu unele deosebiri faţă de traducerea pe care o va da Odobescu peste 16 ani, în 1887.)

În numărul următor, 11, de joi 23 sept. (5 oct. st. n.), p. 3, redacţia retipăreşte textul, cu o nouă introducere :

,,Noua limbă română

Prînzul academic se vede că a fost foarte gustos, pentru că toată ediţiunea numărului trecut s-a epuizat îndată, şi încă ne vin numeroase cereri pentru lista ce cuprinde acel faimos prînz.

Spre a servi dară şi pre cei ce nu şi-au putut procura exemplare din numărul trecut, reproducem din nou lista acelui prînz, tot cu traducţiunea alături, rechemînd din nou atenţiunea lectorilor asupra noii limbe ce ne pregătesc învăţaţii noştri din Societatea academică !"

După ,,Poporul" o reproduce ,,Telegraful" (numit iniţial ,,Telegraful de Bucureşti"), an. I, 1871, nr. 142 din 25 sept. (st. v.), p. 3, însoţind-o cu o scurtă explicaţie, în care apare informarea că autorul listei este ,,spiritualul" ,,arheolog şi membru al Academiei" Al. Odobescu, şi cu o parodie în versuri, cu ortografie latinistă (pe care o reproducem întocmai) :

,,Limba academiştilor

Ni se asigură că onor. d. Odobescu, cunoscutul nostru arheolog şi membru al Academiei, ar fi invitat pe toţi colegii săi la un prînz splendid, unde spiritualul bărbat, făcîndu-şi lista bucatelor — pentru a-i delecta negreşit —, a şi tipărit-o şi a dat-o fiecăruia.

O reproducem şi noi după ziarul *Poporul*, spre a vedea oricine că ce fel de limbă academică ni se pregăteşte !

tipărită ulterior între operele marelui scriitor și filolog [8] și chiar în unele manuale școlare, fiind cunoscută astăzi de toată lumea. Mai puțin cunoscută este însă lista de bucate prezentată la ospățul de răspuns al academicienilor latiniști, organizat în primele zile ale lunii octombrie, același an, și la care s-au servit mîncăruri orientale, însoțite de nomenclatura respectivă, în parte fantezistă. Această listă, cu toată savoarea ei, a fost adusă la cunoștința publicului de același ziar ,,Telegraful'', citat mai sus, în notă, și anume în numărul 153 (an. I) din 8 octombrie, (p. 2) [9]. Avînd în vedere interesul pe care-l poate prezenta ca document lingvistic, o reproducem aici :

,,VARIETATE

Academicii noștri, în urma ospățului ce li dădu d. Odobescu, s-au grăbit a invita pre amfitrionul lor de spirit la un contra-ospăț.

Iată lista de bucate, așa cum a fost pusă înaintea fiecăruia, la banchetul în onoarea autorului *Doamnei Chiajna* :

AFERIM LA MOSAFIRI !

Stomahicale

Mastic.
Saciz.
Basamac.

Sărace Heliade, unde ești, ca să mai satirizezi încă *sarsailismul* mandarinilor !

O, scumpa mea diumetate,
M'ai bagat in mari pecate !
Fia'mi starea de lepciune
La ori-ce generaciune,
Stare mi de disperaciune.
Demanetia viuetei tele
E apusul viuetei mele.
Dieul meu, draga borésa,
Carnaciunea ta alésa
Si gingasiată pusaciune
Baga'n mine'nspiraciune.
Admiraciunea me fura,
Mutaciunea sta pe gura,
Raciunea mi se scaimba,
Am ajuns neraciunalu,
Mi se lega biata limba,
Simticiunea i vêrtej-valu,
Vinele'mi in mortaciune
Fora picu picu de vioiciune,
N'au putere nici d'un ort
La ciolaneti cadu ca mort.
Si ti facu declaraciune
Cu mare protestaciune
Ca din durerea mi e adinca
Si esti tare ca o stanca,
Rumena și gogonetia...
Ci asalt la forteretia
Voiu da mane demanetia''.

Tot în ziarul ,,Poporul'' retipărește *Prandiulu academicu*, fără nici un comentariu, revista satirică ,,Ghimpele'' (continuatoarea lui ,,Nichipercea'' al lui N. T. Orășanu), an. XII, 1871, nr. 36, p. 2.

Mulțumim, cu acest prilej, tovarășei Gabriela Smarandache, de la Biblioteca Academiei, care a cercetat, la rugămintea noastră, colecțiile celor trei publicații din 1871, identificînd textele menționate.

[8] *Scrieri literare și istorice*, vol. II, București, 1887, p. 337—340. Vezi, acum în urmă, *Opere*, ed. T. Vianu, vol. I, București, 1955, p. 297—298.

[9] Vezi Eugen Todoran, *Alexandru Odobescu*, în *Istoria limbii române*, II, 1968, p. 713.

Ciorbe

Ciorbe de iafcale la ciorbalîc.
Potroace de-a valma.
Borş cu zarzavaturi.
Komandarie de poloboc[10].

Mezelicuri

Caltaboş de Ţarigrad.
Chiorbalîk de Ianina.
Stacoşi, midii şi stridii.

Trufandale

Barabule în halat.
Bambe cu tarhon.

Iahnii gătite cu cervis

Ciulama de zeifet.
Pacea de musafirlîk.
Gheveci cu filonichie.
Musaca cu calabalîk.
Sarmale cu iaurt.
Kioftele tăvălite.
Capama[11].
Vin de palicari.

Kuşkebakuri

Kuşkebak de tarhon.
Salată de barlaboi.

Zaharicale

Pilaf.
Baclava.
Halva de indirne.
Cataif ibrişim.
Caimak de la kir Penciu.
Sarailie de Sarai.
Bogaci cu fistici.
Ciureki cu susai.
Cozonaci la calîp.
Simiţi gogoşaţi.
Dovleac.
Rahatlocum.
Mistopide.
Braga de la kir Iani.

---

[10] Academicii noştri au uitat să puie şi vestita *ciorbă de schimbea* (Nota red. de unde se citează).

[11] Dar *tuslamaua* de burtă? Dar *iaurt-căimac?* (Nota red. de unde se citează). În ziar, greşală de tipar: *căimoc.*

Puricale

Kurmale în coş de zarnakadele.
Limonii zaharisite.
Razakii.

În toată vremea ziafetului, *Meterhanele* vor ţurlui [12], iară musafiri eugenisti vor căpăta scobitori şi feligene la lumina masalalilor".

Cu aceasta însă nu s-a încheiat gluma „meniurilor". Peste vreo două săptămîni, la 24 octombrie 1871, „Ghimpele", care reprodusese, cum am văzut, *Prandiulu academicu*, revine în nr. 40 (p. 3) cu un nou *Prînz*, şi anume al *medicilor* :

„Cheful academicilor noştri făcu poftă de chef şi medicilor sau doftorilor, care avu următoarea listă de bucate :

PRÎNZUL DOFTORICESC

18 octombrie 1871. **Menu.** *18 octombrie 1871.*
Hors d'œuvre. Lucrările doctorului Strousberg.
Potage royal. Metoda Gambetta.
Esturgeon à la Chambord, cu gura căscată pronunţîndu-se manifestul cel renumit.
Filet de boeuf à la Français. Muşchi căzuţi à la Napoleon III.
Salmis de bécasse à l'Impérial, după gustul lui Thiers.
Choux fleurs à la Hollandais, fără liquore [licoarea] lui van Swieten.
Gibier et dindon rôti, unirea nemerită a sălbăticiei cu civilizaţia.
Salade de la saison. Frunze verzi, acrite cu vinuri din viile Bucureştiului şi corigiate în gust cu unt de olive din Candia. Domni Doctori absenţi vor turna oţetul[13], iar Domni Doctori prezenţi untul de olive ; amestecul se va face de toţi aceia cari nu cred în seriozitatea şi perseverenţa română.
Savarin à la Richelieux [sic]. Chaos infailibil, cu escomunicare modernă în stil romano-arnăuţesc. Cu litere mari de a înlesni citirea în caretă[14].
Dessert assorti. Aducere aminte de izgonirea din rai. Doliu mare în formă de Cafea arabică, neagră, cu suspine, vopsite cu fum de tutun, bis romano şi semel turcesc.
Producte spirtoase din Drăgăşani, Bordeaux şi *Champagne* (ce a mai rămas de la prusieni), vor reuni[15] la fiecare din participanţi.
Adevărul va străluci !".

★

În timp, însă, ce aceste glume „academice", deşi popularizate prin presă, n-au avut efecte „lingvistice" (în afara discreditării *Dicţionarului* lui A. T. Laurian şi I. C. Massim) [16], lista de bucate a lui N. T. Orăşanu, expusă în restaurantul lui Iordache din str. Covaci, la 1871, fiind utili-

[12] În ziar, probabil, greşală de tipar : ţurhui.
[13] În ziar : oţelul (greşeală de tipar).
[14] Din greşala tipografului s-a pus observaţia autorelui în tipar (*Nota red.* de unde se citează).
[15] Reveni (?).
[16] Vezi, totuşi, o apreciere mai dreaptă acum în monografia lui M. Seche, *Schiţă de istorie a lexicografiei române,* vol. I, Bucureşti, 1966, p. 131—180, şi în cartea prof. D. Macrea, *Studii de lingvistică română,* Bucureşti, 1970, p. 84—94.

zată de numeroşi consumatori, atraşi de calitatea mîncărurilor, a dus la încetăţenirea a cel puţin trei denumiri, folosite ulterior nu numai în restaurantele din capitală — de unde scriitori le-au preluat în opere literare —, ci şi în alte oraşe, practic în toată ţara. Acestea sînt *bateria*, *mititeii* (mai tîrziu, prin „inducţie" şi *micii*) şi *patricienii* (C. Bacalbaşa spusese la 1927 „şi *protocolul*", dar acesta n-a prins ; nu l-am găsit înregistrat nici la Tiktin, Candrea, Şăineanu, Scriban, nici în DLRLC, DLRM şi DLR manuscris ; în schimb, s-a răspîndit cuvîntul *patricieni*, nemenţionat ca atare de cunoscutul memorialist).

Iată deci un caz interesant de apariţie şi de răspîndire a noi sensuri ale unor cuvinte, practic vorbind, a unor noi denumiri, create de ingeniozitatea ad-hoc a unui publicist satiric, care în scrierile sale cultiva poreclele, traducea mot-à-mot expresii româneşti în franţuzeşte, parodia *Tatăl nostru* şi, asemenea lui G. Baronzi, înregistra, printre primii, cuvinte din jargonul „cîrîitorilor", din care reţinem : *lovele* = parale, *traistă* = clondir, *carantan* = pahar, *mol*, *molete* = vin, *tapardos* = rachiu, *cerneală* = cafea ş.a. [17]. Nu este exclus ca de aici să-şi fi extras el unele din denumirile introduse în lista restaurantului *La idee*, sau în tot cazul acest limbaj i-a folosit drept model. În acest fel — „de prin lume adunate şi iarăşi la lume date", cum scria A. Pann, în titlul unei cărţi de-ale sale (1847) — se explică mai uşor de ce unele dintre aceste denumiri au prins atît de repede în lumea Bucureştiului din a doua jumătate a secolului trecut, cu vestitele sale restaurante, berării şi grădini, pe care ni le reamintesc şi astăzi operele literare ale marilor noştri scriitori şi memorialişti, în special teatrul şi schiţele lui Caragiale.

Aşadar, are dreptate, în principiu, acad. Al. Graur, cînd afirmă : „Desigur, scriitorul poate şi forma cuvinte, dar numai din materialul existent al limbii (care nu aparţine anumitor personalităţi, ci întregii colectivităţi) şi în conformitate cu normele admise de toată lumea ;lucru şi mai important, cuvintele noi trebuie primite numai acolo unde se simte realmente nevoia lor. «Accidentalul» trebuie să aibă şanse de a deveni « necesar » [18].

Iulie 1970

Institutul de limbi şi literaturi străine, București, str. Pitar Moş 13

[17] Vezi G. Călinescu, *op. cit.*, p. 754—756.
[18] *Studii de lingvistică generală*. Variantă nouă, Bucureşti, 1960, p. 341.

e- ÎN DIALECTUL AROMÂN

DE

I. MĂRII

Plecînd de la cîteva exemple întîlnite în *Codex Dimonie*, la Constantin Ucuta, Theodor Anastas Cavallioti și Daniil Moscopoleanul — adică în textele aromânești din secolul al XVIII-lea, care reprezintă „graiul din Albania"[1] —, Th. Capidan este, se pare, primul care constată și afirmă că în dialectul aromân „*e* inițial, cînd derivă din *ĕ*, *ae* latin nu se pronunță *i̯e* ca în dialectul dacoromân, ci rămîne *e*"[2]. Nepreiotarea lui *e*- în dialectul aromân este afirmată, indirect, de Th. Capidan încă în volumul *Meglenoromânii*, unde, în mod greșit, preiotarea lui *e*- este catalogată în rîndul „asemănărilor" (concordanțelor, în număr de 14 ; vezi pe cea de sub nr. 4 : „*e* inițial se pronunță *i̯e* : *i̯ed*, *i̯es* ; în elementele străine : *ieftin*, *i̯ej* [arici] etc."[3]) existente între dialectul meglenoromân și cel dacoromân ; greșit, pentru că „*e* inițial se pronunță *i̯e*" nu numai în aceste două dialecte, ci, cum a arătat încă Sextil Pușcariu[4], și în dialectul istroromân și, după cum se va vedea mai jos, chiar și în dialectul aromân.

Astfel afirmată, constatarea lui Th. Capidan a fost preluată, fără a mai fi verificată, de mai mulți lingviști, printre care : Al. Procopovici — „Despalatalizarea lui *i̯e*- este un fenomen specific aromânesc, deși se observă pe alocuri și în dacoromânește"[5] ; Sextil Pușcariu — „Acesta e bunăoară cazul asemănării constatate de Th. Capidan [...] între dialectul dacoromân și meglenit cu privire la proteza unui *i̯* înainte de *e* inițial, spre deosebire de dialectul aromânesc, care nu cunoaște această proteză [...]"[6] ; I. Coteanu — „La începutul cuvintelor, *e* nu se preiotează : *ed* «ied»,

---

[1] Pentru „limba" în care au fost scrise aceste texte, a se vedea Th. Capidan, *Aromânii. Dialectul aromân*, București, 1932, p. 52, 59, 63, 65, 66.

[2] Th. Capidan, *op. cit.*, p. 230 ; cf. și p. 409, 411, 412, 484. La p. 412 : „Referitor la forma *el*, D. Găzdaru [...] crede, pe nedrept, că avem a face cu o transcriere influențată de dialectul dacoromân, pentru forma *i̯el*. Eu cunosc numai rostirea *el*" (subl. n. — *I. M.*).

[3] Th. Capidan, *Meglenoromânii*, vol. I : *Istoria și graiul lor*, București, 1925, p. 70 ; cf. și vol. III : *Dicționar meglenoromân*, București, [1936], s. v. *i̯ed*, *i̯el*, *i̯es*.

[4] Sextil Pușcariu, *Studii istroromâne*, vol. II, București, 1926, p. 334 ; vezi și Iosif Popovici, *Dialectele române* (*Rumänische Dialekte*), IX : *Dialectele române din Istria*, vol. II, Halle, 1909, p. 116 (s. v. *ₓe*, *i̯ed*), 117 (s. v. *i̯eși*), vol. I, Halle, 1914, p. 72, 76.

[5] Al. Procopovici, *Din istoria raporturilor noastre interdialectale*, în DR, IV_1, 1924—1926, p. 41—42.

[6] Sextil Pușcariu, *op. cit.*, p. 334.

el «iel», *es* «ies», *escu* «sînt» etc."[7]; Emanuel Vasiliu — „În aromână [e] inițial nu este preiotat [...]"[8]. Preluată și afirmată categoric de lingviștii mai sus amintiți, afirmația că în dialectul aromân *e*— nu este preiotat apare ușor atenuată la acad. Al. Rosetti și la Marius Sala, cum reiese din următoarele contexte: „În aromână, deși tendința de a iodiza pe *e*- inițial, care a avut drept urmare diftongarea lui *e*, se manifestă uneori, în regulă generală *e*- nu e diftongat"[9]; „Nu pare a fi din epoca românei comune diftongul [i̯e] la inițiala unor cuvinte de felul lui *el*, *este* etc., fiindcă în aromână, deși tendința de a iodiza pe *e*-, care a avut ca rezultat apariția diftongului [*i̯e*], se manifestă uneori, *e* — de regulă generală nu este diftongat"[10].

2. Generalizîndu-se pentru întreg dialectul aromân o situație întradevăr existentă în graiul „românilor" din Albania, afirmația că *e*- este în dialectul aromân nepreiotat, printr-o confruntare a ei cu alte izvoare de prețios și autentic (dar puțin consultat) m a t e r i a l d i a l e c t a l aromânesc, se dovedește a fi inexactă; cel puțin așa reiese din materialul d i a l e c t a l cules de acad. Al. Rosetti[11], Sever Pop și chiar de Th. Capidan, ultimii doi în anchetele pentru *Atlasul lingvistic român* I și II[12].

3. Vom da, acum, „formele" pentru *el*, *ei*, *este*, *eram*, *ied* și *ieși*, notate în materialul mai sus pomenit.

el: *i̯ăl* — ALR I 285/05 (GIUMAIA-DE-SUS), 06 (SELIA-DE-JOS), 07 (PERIVOLI), 08 (AVDELA), ALR I 2 003/08; *i̯et* — ALR II SN V, h. 1 263/010 (PEȘTERA; în continuare, pentru ALR II, fiind o singură anchetă la aromâni, nu vom mai indica punctul cartografic), *ib.* VI, h. 1 634, 1 826, ALR II 3 036; *el* — ALR I 285/09 (PLEASA), ALR II 3 111; *et* — ALR II SN V, h. 1 490 (și în 012 = grai meglenoromân, Th. Capidan a notat tot *et*)[13], ALR II 3 119, 3 042.

ei: *i̯el'* — ALR I_2, h. 183/06, ALR II 3 061; *i̯ăl'* — ALR I 287/05, 06, 07, 08, 2 003/08; *el'* — ALR I_2, h. 183/08, ALR I 287/09.

este: *ye* — inf. A, B, F; *yeste* — C, G; *yaste*, *yåst*^{i} — I, J; *èste*; *èsti* — D; H, K (ROSETTI, p. 32, întrebarea 14) / *ye* — A, B; *yestę*, *yèsti* — G, J; *yęasti* — F; *yasti* — I; *este*, *esti*, *èsti* — C, D, E, H, K, L (ROSETTI, p. 45, întrebarea 124) / *ye* — I; *yesti* — G, L; *yaste* — A B, F; *ęaste* — I; *este*, *èste*, *esti*, *èsti* — C, D, E, H, K (ROSETTI, p. 50—51, întrebarea 158, cf. și p. 34, întreb. 34, p. 41, întreb. 87 etc.); *i̯ęste*, *i̯ęsti* — ALR I_1, h. 12/07, h. 66/07, h. 127/07, h. 142/06,

---

[7] I. Coteanu, *Elemente de dialectologie a limbii române*, București, 1961, p. 118.

[8] Emanuel Vasiliu, *Fonologia istorică a dialectelor dacoromâne*, București, 1968, p. 68.

[9] Al. Rosetti, *Istoria limbii române de la origini pînă în secolul al XVII-lea*, București, 1968, p. 359.

[10] Marius Sala, *Contribuții la fonetica istorică a limbii române*, București, 1970, p. 126; vezi și *Istoria limbii române*, vol. II, București, 1969, p. 196.

[11] Al. Rosetti, *Cercetări asupra graiului românilor din Albania*, în „Grai și suflet", IV, fasc. 1, 1929, p. 1—83: abreviat, în continuare, în textul notei noastre, ROSETTI.

[12] În citarea materialului folosim următoarele abrevieri: ALR I_1 = *Atlasul lingvistic român*. Partea I, vol. I... de Sever Pop, Cluj, 1938; ALR I_2 = *Atlasul lingvistic român*. Partea I, vol. II... de Sever Pop, Sibiu-Leipzig, 1942; ALR I + numărul întrebării = material nepublicat (consultat în parte) din ancheta Sever Pop; ALR II SN V-VI = *Atlasul lingvistic român*, serie nouă, vol. V, 1966, vol. VI, 1967; ALR II + numărul întrebării = material nepublicat (consultat în întregime) din ancheta Th. Capidan.

[13] Încă de două ori, pentru acest grai meglenoromân, Th. Capidan a mai notat cu *e*- nepreiotat: *et* — ALR II 3 119; *ei* — *ib.* 3 219; în rest numai forme preiotate.

h. 143/06, ALR I$_2$, h. 161/06, h. 190/05, h. 194/05, h. 206/06, 07, h. 215/06, 07, h. 245/05, 06, 07, 08, 09, h. 278/08, ALR I 236/05, 237/05, 06, 371/06, 07, 372/05, 06, 07, 08, 2 132/05, 07 ; *i̯ẹsti*, *i̯ẹste*—ALR I$_2$, h. 190/09, ALR I 278/09, 371/08, 09, 372/09 ; *i̯aste*, *i̯asti* — ALR I$_1$, h. 142/08, ALR I 161/08, 236/07, 09, 237/07, 09, 278/06, 07, 2 132/06, 08 ; *ẹaste* — ALR II SN V, h. 1 372, *ib.* VI, h. 1 609, 1 610, 1 612, 1 615, 1 638, 1 675, 1 678, 1 683, 1 688 ; *ẹ̆ăsti* — ALR I 2 132/09 ; *e* — ALR II SN V, h. 1 444, ALR II 3 045.

eram : *i̯ĕrăm*, *i̯ărái̯*, *i̯ărá*, *i̯ĕrám*, *eráț*, *i̯ĕrá* (pers. 1—6) — ALR I 2 134/07 ; *i̯ărám*, *i̯ărái̯*, *i̯ărá*, *i̯ărám*, *i̯ăráț*, *i̯ără*—*ib.*/05 ; *i̯arám*, *i̯arái̯*, *i̯ará*, *i̯arám*, *i̯aráț*, *i̯ará* — ib./06, 08 ; *ẹaram*, *ẹarai̯*, *ẹara*, *ẹaramᵘ*, *ẹaraț*, *ẹara* — ALR II 4 808 ; *epám* (pers. 1 ; numai aceasta a fost notată aici) — ALR I 2 134/09.

ied: *yedl* — A, B ; *yedu* — C, E, F, K, L ; *yed* — G, H, I, J ; *edu* — D (ROSETTI, p. 32, întreb. 14) ; *i̯ătᵘ* — ALR I 1 785/05, 06, 08. Recent, P. Neiescu a notat, din Bilişti, acest cuvînt tot cu *e*- preiotat : *i̯etᵘ* ; *i̯eț*, *i̯edil'*. T. Papahagi înregistrează, ca articole independente, ambele forme : **ĭed, ed**[14].

i̯eşi : *i̯es* (*cu aratlu*) — ALR II 5 093 ; *i̯ăş* !, *i̯ăşi* ! — ALR I, h. 200/06, 07 ; (nu) *i̯ẹsi* — ALR I 302/05, 06 ; (nu) *i̯ĕşi* — *ib.* /08 ; (nu) *i̯ẹşi* — *ib.*/09 ; (nu) *i̯asî* — *ib.*/07 ; *ẹase* (*fum pit uğac*) — ALR II 3 865 ; *i̯ĕşím* — ALR I 325/07 ; *i̯ăşím* — *ib.*/06. T. Papahagi îl dă pe **ĭes** ca var. a lui **es**² [15]

4. Materialul de sub **3** este, credem, suficient pentru a vedea că aromânii cunosc ambele rostiri. Mai mult, plecînd de la materialul lui Sever Pop, am putea spune că *e*- preiotat (*i̯e*-) este mai frecvent şi mai răspîndit decît *e*- nepreiotat, care, în acest material, apare numai în 09, un grai aromânesc vorbit în Albania. Dar şi în acest grai, „formele'' nepreiotate sînt „concurate'' de cele cu *e*- preiotat. „Coexistenţa'' nepreiotării şi preiotării la „români'' din Albania este clar relevată de materialul notat de acad. Al. Rosetti[16]. Th. Capidan a notat aceste cuvinte mai ales cu *e*- nepreiotat, dar, e adevărat mai rar, şi cu *e*- preiotat.

Nu vom desprinde, desigur, din materialul prezentat aici, o concluzie generalizatoare, nici măcar de genul : *e*- de regulă generală este preiotat în dialectul aromân, dar vom constata, totuşi, pe baza acestui material, că, în dialectul aromân, *a*) *e*- apare atît preiotat, cît şi nepreiotat şi *b*) că *e*- nepreiotat nu este nici general şi nici colectiv. Poate că proiectatul şi mult rîvnitul atlas lingvistic al celor trei dialecte sud-dunărene, al 8-lea atlas lingvistic regional, ne va spune mai mult în această privinţă, a preiotării sau nepreiotării lui *e*- în dialectul aromân.

Mai 1970

Institutul de lingvistică şi istorie literară,

Cluj, Str. E. Racoviţă 21

[14] Tache Papahagi, *Dicţionarul dialectului aromân general şi etimologic*, Bucureşti, 1963, s. v.

[15] *Ibidem*, s. v.

[16] Trebuie precizate că şi în *Codex Dimonie*, unde „se găseşte pretutindeni *esŭ*'', Th. Capidan (*Aromânii*..., p. 230) întîlneşte „o singură dată : *i̯es*''.

dr. *den* și *din*

DE

Acad. AL. ROSETTI

În capitolul „prepoziția" din volumul „Formarea cuvintelor în limba română; compunerea", autoarele[1] scriu următoarele, cu privire la prepozițiile compuse cu *de* și *pre*: „este greu de precizat cînd au devenit aceste prepoziții... neanalizabile. După părerea acad. Al. Rosetti, prepozițiile *din*, *prin* (și alte prepoziții compuse cu *de* și *pre*) mai erau analizate în secolul al XVI-lea (grafii ca *de·↑(n)*, *pre·↑*, *de·↑tre*, *de·↑tru* și chiar *den*, *pren* dovedesc „sentimentul compoziției". Andrei Avram a susținut însă punctul de vedere contrariu, cu argumente convingătoare, dintre care cel mai important este următorul: *e* (din prepozițiile în discuție) nu ar fi devenit *i* dacă ar fi fost separat de nazală prin limita silabică și prin vocala *î*".

De fapt, argumentele lui Avram nu sînt convingătoare, după cum am arătat la timpul oportun[2].

Situația este următoarea: în secolul al XVI-lea *e* (+*n*) trecuse la *i*, după cum dovedesc grafiile cu *i* din scrisoarea lui Neacșu, de exemplu: *cuvinte*, *tine*, *bine*.

Dar grafia cu *e* coexistă cu cea cu *i*: *den* (de 2 ori), *genere*, *pren* (același text).

Avram nu face diferența, în judecata sa, între sunet și grafem.

Lucrurile se prezintă astfel:

e (+*n*) trecuse, prin evoluție fonetică la *i*, și e scris ca atare în secolul al XVI-lea. Scrierea cu *e*, contemporană, face însă parte din altă categorie de fapte: *e* provine în prepozițiile compuse cu *de* și *pre* din analiza făcută de vorbitor și e tradusă, în scris, prin grafemul *e*.

Așadar, de o parte există sunetul *i*, provenit din evoluția fonetică, iar de altă parte grafemul *e*, provenit din analiza vorbitorului a prepozițiilor compuse cu *de* și *pre*.

Cu alte cuvinte, ne aflăm în fața a două categorii de fapte cu totul diferite!

---

[1] *Formarea cuvintelor în limba română*. Volumul I. *Compunerea*, de Fulvia Ciobanu și Finuța Hasan, București, 1970, p. 225.

[2] Vezi studiul nostru *Considerații asupra foneticii și fonologiei limbii române în secolul al XVI-lea*, în SCL XV, 1964, p. 130–131.

Ulterior, grafia cu *e* a fost extinsă la o serie de cuvinte necompuse, ca : *genere* etc.

Aşadar, argumentul lui Avram că *de în* nu putea trece la *din* e fără obiect, întrucît faptele invocate se înscriu pe un alt plan şi nu se explică prin evoluţia fiziologică a sunetelor vorbite.

Dovada că această interpretare e justă, o avem în grafiile cu *e* din secolul al XIX-lea, cînd, fireşte, nu mai poate fi vorba de *menţinerea* pronunţării cu *e* !

Exemplele acestor grafii au fost enumerate de noi în mai multe rînduri[3] : *dentâi* (M. Kogălniceanu), *de'n* (Eminescu), *denainte* (B. P.Hasdeu), *de'nainte* (N. Iorga) etc.

Menţinerea unei grafii arhaizante e un fenomen binecunoscut în istoria unei limbi. El a fost relevat deseori[4].

★

Cu condiţia de a face distincţia între sunet şi grafem, problema înfăţişată în rîndurile de mai sus îşi găseşte explicaţia firească.

Iulie 1970

Centrul de cercetări fonetice şi dialectale
Calea Victoriei 194 Bucureşti

---

[3] Vezi ultima ediţie a lucrării noastre *Istoria limbii române*, Bucureşti, 1968, p. 493—494.

[4] Vezi materialele înfăţişate de noi încă din 1937, în *Mélanges de linguistique et de philologie*, Copenhague-Bucureşti, 1947, p. 9—16 şi Ch. Th. Gossen, *L'interprétation des graphèmes et la phonétique historique de la langue française*, în *Travaux de linguistique et de littérature*..., VI, Strasbourg, 1968, p. 149—168.

M. SECHE, *Schiţă de istorie a lexicografiei române, vol. II, De la origini pînă astăzi*, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1969, 334 p.

Aprecierea de care s-a bucurat primul volum al *Schiţei de istorie a lexicografiei române de la origini pînă la 1880*, Bucureşti, 1966[1], al lui M. Seche, îndreptăţea aşteptarea cu interes a apariţiei celui de-al doilea, care continuă prezentarea lexicografiei româneşti pînă în zilele noastre.

Lucrarea de faţă cuprinde două secţiuni, inegale ca număr de pagini : lexicografia unilingvă (p.7—283) ; lexicografia bilingvă şi poliglotă (p. 285—319). În cadrul fiecărei secţiuni autorul organizează materialul, grupîndu-l pe tipuri de dicţionare (metodă adoptată şi în vol. I, cf. p. 35, 102—103), fapt ce permite ca, în cadrul fiecărui tip de dicţionar, să întreprindă caracterizări, comparaţii şi ierarhizări corespunzătoare.

Primul capitol (p. 9—79) este consacrat *Dicţionarelor explicative general academice*. Sînt incluse aici dicţionarele elaborate de B. P. Hasdeu, Al. Philippide, S. Puşcariu, precum şi seria nouă a dicţionarului academic general. Acest prim capitol stabileşte, dintr-o altă perspectivă, legătura cu volumul întîi al lucrării, cu activitatea similară desfăşurată de Laurian şi Massim.

Capitolul al doilea (p. 80—134), intitulat *Dicţionarele explicative generale de uz curent*, analizează lucrările elaborate de L. Şăineanu, Ov. Densusianu şi I. A. Candrea, Al. Resmeriţă, I. A. Candrea şi Gh. Adamescu şi A. Scriban.

Următoarele capitole, fără a atinge ponderea primelor două (care ocupă aproape jumătate din volumul lucrării), examinează alte tipuri de dicţionare, şi anume : *Dicţionarele explicative ale limbii române literare* (DLRLC şi DLRM, p. 135—147) ; *Dicţionarele de neologisme* (p. 148—160) ; *Dicţionarele de terminologii speciale* (p. 161—196) ; *Dicţionarele şi glosarele de cuvinte regionale* (p. 197—214) ; *Dicţionare şi glosare explicative ale dialectelor române suddunărene* (p. 215—229) ; *Dicţionarele enciclopedice* (p. 230—245) ; *Alte dicţionare unilingve* (p. 246—259) ; *Dicţionarele etimologice* (p. 260—283). Lexicografia bilingvă şi poliglotă este prezentată succint în ultimul capitol al lucrării (p. 258—318).

Volumul se încheie propriu-zis cu un *Indice al numelor de persoane* (p. 321 — 332).

---

[1] Cf., în ordine cronologică, recenziile la vol. I : I. Dănăilă, în RRL XI, 1966, nr. 6, p. 573—579 ; Şt. Giosu, în *Cronica*, I (1966), nr. 34, p. 10 ; F. Marcu, în *Drum Nou*, XXIII (1966), nr. 6709, p. 2 ; C. A. Stoide, C. Turcu, în ALIL, 17 (1966), nr. 111—122 ; G. Ţepelea, în *Argeş*, I (1966), nr. 1, p. 2 ; L. Czák, în NYIK, XI (1967), nr. 2, p. 346—349 ; I. Dănăilă, în SCL, XVIII, 1967, 2, p. 247—254 ; I. Mării, în LR XVI, 1967, 2, p. 197—200 ; xxx în *Ramuri*, IV (1967), nr. 3, p. 6 ; P. Zam, în MMS, XLIII (1967), nr. 5—6, p. 434—436 ; I. Fischer, în Studii Clasice X (1968), p. 371—372 ; Al. Graur, în SCL XIX, 1968, 6, p. 641—642 ; R. Todoran, în CL, XIII, 1968, nr. 1, p. 136—140 ; G. Mihăilă, în AUB, XVIII (1969), p. 161—163.

★

Lucrarea lui M. Seche se remarcă, în primul rînd, prin bogăţia informaţiei, printr-o documentare aproape exhaustivă. Autorul, lexicograf cu o îndelungată experienţă, a urmărit să epuizeze domeniul abordat (cum se poate observa, de exemplu, în capitolele : *Dicţionare etimologice*, *Dicţionare de terminologii speciale* ; cf. p. 214, 227, 241, 257 etc.) şi a realizat un inventar cuprinzător al lucrărilor lexicografice de la 1880 pînă în zilele noastre.

Sînt puse la contribuţie, în afara materialului lexicografic propriu-zis, informaţii, adnotări, memorii, monografii, lucrări de critică şi istorie literară, recenzii etc., furnizate de documente şi arhive (în primul rînd de *Analele Academiei Române*), biblioteci, publicistica vremii, publicaţii de specialitate, pînă la cele mai recente contribuţii. M. Seche depăşeşte graniţele lexicografiei interne, menţionînd, cu spirit critic, diversele lucrări lexicografice româneşti, apărute în ţară sau în străinătate (p. 227, 251, 261, 288).

Autorul examinează atent şi în amănunt fiecare dicţionar, urmărind să releve părţile valoroase, ca şi cele deficiente, confirmînd, uneori, opinii deja formulate şi infirmînd, alteori, aprecieri adesea nejuste.

Tratarea în spirit monografic a monumentalului *Etymologicum Magnum Romaniae* al lui B. P. Hasdeu ilustrează, poate cel mai convingător, afirmaţia de mai sus. Astfel, autorul demonstrează caracterul contradictoriu al operei : merite incontestabile, dar şi tot atîtea limite, îndeosebi în privinţa organizării semantice şi istorice a materialului lexical, a unor date extralingvistice, a absenţei neologismelor, a secţiunii explicative etc. (p. 14, 16, 18, 20, 21, 23, 33).

Metoda comparaţiei, de cele mai multe ori prin sondaje statistice, a diverselor dicţionare oferă autorului argumente pentru reconsiderarea unor lucrări a căror valoare e controversată. Astfel procedează, de exemplu, în examinarea DLRM (p. 143—147) : raportat atît la DLRLC, a cărui versiune prescurtată şi paralelă trebuie să fie, cît şi la DLR (seria nouă), DLRM este reevaluat, fiind considerat „cea mai populară operă lexicografică din istoria lingvisticii române” (p. 147).

Cel de-al doilea dicţionar etimologic al limbii române, după cel al lui Cihac, şi cel mai bogat pînă în prezent, este *Diccionario etimológico rumano* al lui Al. Ciorănescu (La Laguna, 1958—1966). M. Seche evidenţiază atît erorile, cît şi valoarea reală a dicţionarului, în care scop recurge la estimarea lui statistică în raport cu lucrarea lui Cihac şi cu DLR (seria nouă ; p. 261—264).

Bogăţia informaţiei şi asimilarea unor date noi duc în mod firesc la revizuirea unor afirmaţii din volumul întîi (cf. p. 260, 275). Alteori, se fac rectificări de datare a unor opere lexicografice (p. 11, 12, 83, 192, 242, 316) sau de paternitate (p. 150, 152).

Semnalăm şi numeroasele sugestii care însoţesc fiecare capitol al cărţii, dintre care multe merită să fie reţinute.

★

Considerînd lucrarea în ansamblu (vol. I şi II), ne-am pus întrebarea dacă modalitatea de tratare a unei asemenea probleme complexe, ca aceea realizată de M. Seche, este singura posibilă.

O lucrare relativ recentă a unui competent lexicograf francez, abordînd un subiect similar[2], ne-a oferit un punct de plecare pentru analogia cu lucrarea de faţă.

Ar fi fost util, poate, ca un prim volum al lucrării să fie consacrat aspectelor metodologice generale, fără a se neglija cadrul istoric în care se înscriu dicţionarele. Volumul al

[2] Bernand Quemada, *Les dictionnaires du français moderne, 1593—1863. Étude sur leur histoire, leurs types et leur méthodes*, t. I, Paris, 1967.

II-lea ar fi putut cuprinde un repertoar cronologic general al tuturor producţiilor lexicografice.

Fără îndoială că o mai solidă bază teoretică ar fi dat lucrării un alt caracter decît cel esenţial factologic.

În cele ce urmează, facem cîteva observaţii de amănunt:

La p. 58, i se obiectează lui S. Puşcariu anumite „abuzuri" în utilizarea sinonimelor din DA, prin considerarea ca atare şi a unor cuvinte ale căror limite semantice coincid numai parţial. Obiecţia ni se pare nefundată. Pentru un dicţionar academic de natura celui elaborat de S. Puşcariu, înregistrarea unui număr cît mai mare de cuvinte. departe de a fi o deficienţă, este o necesitate (cf., de altfel, p. 221, ca şi în alte locuri, unde însuşi autorul exprimă acest punct de vedere).

În capitolul *Dicţionare şi glosare explicative ale dialectelor române sud-dunărene*, ar fi trebuit amintite unele lucrări ca, de exemplu, *Colecţiunea de material pentru un vocabulariu macedoromân, cu esplicaţiuni în limba greacă şi germană"* (ms. rom. 771 de la Bibl. Acad. R.S.R.), sau glosarele-anexă la volumele: P. Papahagi, *Scriitori aromâni din sec. al XVIII-lea*, Bucureşti, 1909; T. Papahagi, *Antologie aromânească*, Bucureşti, 1922; M. Caragiu-Marioţeanu, *Liturghier aromânesc, manuscris anonim inedit*, Bucureşti, 1962. Sîntem de acord cu autorul că aceste lucrări nu îşi justifică atributul de dicţionare propriu-zise, dar nici nu li se poate nega o anume valoare documentară.

Unele lucrări sînt sumar tratate: DLR, seria nouă (p. 72 şi urm.; să se compare cu descrierea dicţionarelor similare elaborate de B. P. Hasdeu şi Al. Philippide); *Dicţionarul invers*, Bucureşti, 1957 (p. 254–255; trebuia poate mai mult insistat asupra valorii lui practice); *Glosarul dialectal Oltenia*, Bucureşti, 1967 (în cap. *Dicţionarele şi glosarele de cuvinte regionale*). În legătură cu acesta din urmă, era necesară precizarea că este primul din seria glosarelor regionale concepute, alături de textele dialectale, ca supliment la NALR — pe regiuni.

Între DA condus de S. Puşcariu şi DLR (serie nouă) se stabileşte o deosebire „radicală" (p. 72 şi urm.). O examinare amănunţită, prin confruntarea lor, demonstrează că principiile fundamentale de realizare a DLR (serie nouă) sînt în fond aceleaşi ca şi cele trasate anterior de S. Puşcariu. Diferenţele sînt doar periferice şi de detaliu, în mare parte justificate de noile condiţii istorice. Era necesar, deci, să se precizeze în ce constă opoziţia „netă" dintre cele două mari opere lexicografice.

La p. 277–279, se afirmă că, în pofida criticilor formulate, lucrările lui L. Şăineanu rămîn fundamentale pentru studiul elementului turcesc din limba română. Ele sînt un instrument de referinţă obligatorie pentru toate studiile etimologice ulterioare. Ne-am fi aşteptat ca autorul să manifeste anumite rezerve, cel puţin în privinţa *Influenţei orientale asupra limbei şi culturei române*, Bucureşti, 1900. Se ştie că lucrarea conţine unele erori: texte insuficiente şi neilustrative pentru toate epocile şi stilurile limbii, distincţia nu întotdeauna evidentă între elementul turcesc propriu-zis şi celelalte elemente orientale. Versiunea franceză a lucrării: *L'Influence orientale sur la langue et la civilisation roumaines. I. La langue. Les éléments orientaux en roumain*, Paris, 1902, este îmbogăţită şi mult îmbunătăţită, lucru care nu rezultă, însă, din expunere.

Dicţionarele poliglote (p. 317–318) au un caracter esenţial de instrument de lucru. In ce măsură, însă, acestea trebuie să cuprindă şi unele indicaţii gramaticale, dispensîndu-ne astfel de consultarea dicţionarelor explicative generale ?

În sfîrşit, semnalăm greşeli de tipar, la paginile 181, 201, 251, 252, 261.

★

Observaţia de mai sus nu prejudiciază valoarea reală a cărţii lui M. Seche. Bogăţia informaţiei, rigurozitatea argumentării şi claritatea expunerii conferă *Schiţei de istorie a lexi-*

cografiei române (de la origini pînă astăzi — *n.n.*) garanţia utilizării ei cu folos ca sursă de informare şi instrument de lucru de către o amplă categorie de cititori, de la specialistul avizat pînă la un public mai larg.

Iulie 1970

Elena Toma
Facultatea de limba şi literatura română, Bucureşti, Str. Ed. Quinet 7

J. F. WALLWORK, *Language and Linguistics*. An Introduction to the Study of Language. Heinemann Educational Books, Ltd., London, 1969, 184 p.

Pentru autorul acestui volum, studiul lingvistic reprezintă o serie de ipoteze interesante, adeseori utile şi clarificatoare, dar nu o colecţie de fapte indiscutabile. Dat fiind însă locul central al limbii în viaţa socială, cunoaşterea ei trebuie să fie cît mai accesibilă. Lucrările de specialitate care să reunească simplitatea prezentării cu un studiu aprofundat sînt rare. Cartea *Language and Linguistics* se înscrie între încercările menite să împlinească tocmai o astfel de lacună.

Expunerea este organizată în 11 capitole, primul intitulîndu-se *Ce este limba ?* Pentru o mai bună înţelegere a fenomenului sînt examinate : rolul gîndirii în comunicare ; raportul dintre limbă şi factorii emoţionali ; raportul dintre limbă şi gîndire. Este important să se cunoască funcţiile limbii şi modul în care limba îşi îndeplineşte rolul în societate. În ceea ce priveşte însă o definiţie completă, autorul răspunde cu scepticism, urmînd ca, pe baza lecturii întregului volum, cititorul să deducă el însuşi ce este limba.

Analiza relaţiei dintre *Limba scrisă şi limba vorbită* pune în evidenţă importanţa studierii limbii vorbite, cu atît mai mult cu cît în civilizaţiile moderne există şi limbi scrise (foarte dezvoltate şi utilizate de numeroase persoane), cunoscînd inovaţii care nu sînt nici precedate, nici urmate în paralel de limbi vorbite.

Acestor consideraţii cu caracter general, le urmează o schiţă de descriere a limbii la diverse nivele. *Sunetele limbii* sînt amplu prezentate, sub acest titlu incluzîndu-se atît fonemele segmentale, cît şi cele suprasegmentale. Este sesizat, de asemenea, rolul elementelor care aparţin paralingvisticii, domeniu frecvent abordat în cercetările mai noi.

Prezentarea *Tiparelor limbii* include : morfemul, cuvîntul, grupul (*group*), propoziţia (*clause*) şi fraza (*sentence*), fiecare cu structura sa proprie. Desigur, dificultăţile cele mai mari apar în ceea ce priveşte definirea cuvîntului. Ca definiţie de lucru ne putem opri la aceea a lui Bloomfield, ,,cuvîntul este o formă liberă minimală'', iar în analiza cuvintelor scrise putem separa unităţile prin criteriul integrării lor între cîte două blancuri. Rămîne încă nerezolvată problema cuvîntului rostit, pentru care nu s-a formulat încă nici o definiţie satisfăcătoare. Expunerea teoretică din acest capitol este completată de o descriere a frazei în termenii analizei constituenţilor imediaţi.

Sensul cuvîntului este explicat în lumina raporturilor existente între denotaţie, conotaţie, colocaţii (potenţiale sau reale) şi în acord cu locul său într-un cîmp semantic. Toţi aceşti factori contribuie la ,,înţelegerea'' unui cuvînt.

Abordînd *Varietatea limbii*, autorul prezintă ramificaţiile sociale şi teritoriale ale limbii, semnalînd, de asemenea, existenţa factorilor psihologici, cărora li se datorează asemănări şi diferenţe între vorbitori.

Capitolul despre *Limbă, gramatici și oameni* este bogat în informații. Sînt examinate teoria contextului situației, elaborată de întemeietorul școlii engleze, J. R. Firth, teoria sociologică a lui Bernstein, teoriile lui Piaget și Vygotsky, bazate pe studierea limbajului copilului.

Wallwork recunoaşte importanța studiilor de psiholingvistică şi sociolingvistică, dar apreciază că lucrările elaborate pînă în prezent sînt, mai ales, lucrări cu caracter psihologic sau sociologic.

Se prezintă apoi stadiul actual al cîtorva direcții lingvistice. Între acestea, cercetările din domeniul gramaticilor generative și al gramaticilor descriptive. Cele două tipuri de gramatici nu se exclud reciproc, dimpotrivă, cel puțin teoretic, una poate fi tradusă în termenii celeilalte. ,,Gramatica engleză" (denumită și ,,Gramatica") are un caracter prescriptiv: ea urmărește să indice ce este ,,corect" în acord cu aspectul standard al unei limbi. ,,Gramatica științifică" încearcă să explice mecanismul logic și consecvent al acțiunii limbii, fără a fi prescriptivă. Gramatica tradițională — denumită astăzi ca atare — reprezintă un caz particular al gramaticii științifice.

Lingvistica structurală explică acțiunea limbii prin funcțiile componentelor sale și prin relațiile lor reciproce.

Pentru a explica *Transmiterea sensului*, este necesară precizarea că analiza lingvistică degajează unitățile componente ale fiecărui nivel în parte; nivelele principale considerate de Halliday (și colaboratorii săi, exponenți ai școlii engleze) sînt: substanță, formă, context.

Substanța este acea parte a limbii percepută prin simțuri (sunete sau simboluri scrise); forma reprezintă modelarea (*patterning*) diverselor elemente ale limbii, iar contextul — relația acestor modele cu restul lumii, cu elementele care nu sînt lingvistice prin ele însele. Contextul se mai numește, în unele terminologii, semantică, fiind constituit din ceea ce vorbitorul obișnuit numește sensul unei secvențe. Bazat pe aceste definiții, autorul conclude că discuția despre transmiterea sensului presupune referințe la cele trei nivele semnalate. Este necesară în primul rînd, înțelegerea abstracțiunilor lingvistice ca atare și raportarea sensurilor la mentalitatea vorbitorilor, limba fiind în ultimă esență un atribut caracteristic societății umane.

În expunerea următoare se discută despre o problemă practică, *Limbă și învățare*, termeni a căror colocație înseamnă, în accepția autorului, nu numai învățarea unei limbi străine, dar și deprinderea limbii materne.

Cu ultimul capitol, *Trecutul și prezentul limbii*, trecem de la descrierea sincronică la aspectul diacronic, autorul prezentîndu-ne principiile lingvisticii istorice și ale lingvisticii (sau filologiei) comparate.

După cum s-a putut vedea din cele de mai sus, cartea lui J. E. Wallwork reprezintă o lucrare de lingvistică generală. Autorul expune, în esență, punctul de vedere al școlii engleze. Această școală este mai puțin cunoscută la noi, interesul cercetărilor ei constînd, după unii autori, mai ales în rigoarea și consecvența metodică și mai puțin în originalitatea și inovația teoretică.

Materialul utilizat nu este în întregime nou: dar chiar noțiunile de o largă circulație în lucrările de specialitate sînt explicate cu multă claritate și cu destul spirit critic. *Language and Linguistics* poate constitui, astfel, un bun punct de plecare pentru cititorul care dorește să se inițieze asupra stadiului actual al cercetărilor lingvistice.

O listă de cărți care aprofundează unele probleme abordate în acest volum, o bibliografie selectivă și un indice de materii completează lucrarea.

Iulie/1970

Alexandra Roceric,
Centrul de cercetări fonetice și dialectale. București, Calea Victoriei 194

Phonologie der Gegenwart, Hermann Böhlaus Nachf. Graz–Wien–Köln, 1967, 391 p.

Sub acest titlu, volumul editat de prof. Josef Hamm, de la Universitatea din Viena, în colaborare cu dr. Otto Back şi dr. Gerhard Neweklowky, cuprinde actele colocviului de fonologie, Viena, 30.VIII–3.IX.1966.

Tema colocviului, ,,Fonologia în prezent", a permis discutarea despre numeroase probleme teoretice. De asemenea, au fost prezentate concluziile cu un grad mare de generalitate rezultate din analiza faptelor fonetice caracteristice unei singure limbi.

Interesul lingviştilor s-a îndreptat însă spre problemele teoretice generale, care au format obiectul a 26 din totalul de 34 de comunicări prezentate. Raportul complex dintre fonetică şi fonologie este adus în discuţie de prof. E. Zwirner, a cărui comunicare, *Phonetik und Phonologie*, a suscitat numeroase discuţii. Un alt aspect dificil al analizei fonetice, şi anume gradul în care această analiză ţine seamă de sensul cuvintelor, constituie subiectul comunicării prof. T. de Mauro, *Dürfen wir die Bedeutung ausschalten?* După o scurtă prezentare a diferitelor puncte de vedere, prof. T. de Mauro precizează în care momente din procesul comunicării este utilă cunoaşterea sensului, pentru perceperea şi descrierea fonemelor. Dar orice analiză fonetică sau fonologică, indiferent de măsura în care utilizează sensul, are drept obiect fenomene lingvistice sincronice sau diacronice. Prof. A. Martinet, în comunicarea sa *La phonologie synchronique et diachronique*, scoate în evidenţă interdependenţa dintre sincronie şi diacronie în fonologie. Prof. A. Martinet susţine că observaţiile referitoare la diacronie sînt absolut necesare pentru construirea sistemului sincronic. În plus, deoarece fiecare sistem prezintă un anumit specific şi include în el însuşi condiţiile evoluţiei sale viitoare, şi această evoluţie va avea, la rîndul ei, caracteristici speciale.

Dintre comunicările deosebit de interesante care aduc în discuţie şi alte probleme teoretice ale fonologiei, cităm *Die Relativität der Phonemwahrnehmungen*, de prof. J. Hamm, *Der phonologische Status der Satzintonation*, de prof. A. Isačenko, şi *Principes de description synchronique des faits d'accent*, de P. Garde. În comunicarea sa, P. Garde renunţă la punctul de vedere tradiţional asupra accentului liber, impredictabil prin definiţie. Pornind de la premisa că accentul aparţine unui anumit morfem, P. Garde propune trei tipuri de accent liber : 1. accent legat de natura morfemelor, ex. limba germană, unde, ca regulă generală, rădăcinile sînt accentuate, iar sufixele nu ; 2. accent legat de natura morfemelor şi de ordinea lor în lanţul vorbirii, ex. limba italiană ; 3. accent legat exclusiv de ierarhia morfemelor, ex. limba rusă, unde proprietăţile accentuale ale morfemelor (locul şi forţa accentului) trebuie studiate în sine, nu prin raportare la natura şi ordinea morfemelor. Ierarhia constă în dominarea unor morfeme de către celelalte din acelaşi cuvînt, care atrag accentul asupra lor şi-l intensifică.

Numeroase comunicări abordează aspecte diverse ale fonologiei transformaţionale : locul fonologiei într-o gramatică transformaţională (S. K. Šaumjan, *Phonology and Generative Grammars*), raportul fonologie-morfonologie (J. Kuryłowicz, *Phonologie une Morphonologie*), raportul dintre teoria mărcilor distinctive şi teoria transformaţională aplicată în fonologie (H. Birnbaum, *Syntagmatische und paradigmatische Phonologie*),ierarhizarea mărcilor şi a funcţiilor gramaticale în morfofonologie (E. Stankiewicz, *The Hierarchization of Features and of Grammatical Functions in Morphophonology*), regulile ciclice morfofonemice care generează derivatele (D. S. Worth, *On Cyclical Rules in Derivational Morphophonemics*).

Dintre aplicările metodei transformaţionale în fonologie, comunicarea lui Em. Vasiliu, *Transformational vs. Biunique Phonemic Typology*, prezintă un interes deosebit, deoarece include, pe lîngă analiza concretă a dialectelor dacoromâneşti, observaţii asupra unor aspecte

teoretice ale fonologiei transformaţionale. Concluzia autorului este că modelul transformaţional este, şi în dialectologie, mai puternic decît cel tradiţional.

De o importanţă evidentă sînt comunicările în care autorii ajung la concluzii generale, deşi au ca punct de plecare realităţile fonetice şi fonologice caracteristice unei singure limbi. Astfel, prof. A. Rosetti, în comunicarea *À propos des consonnes palatales, palatalisées et mouillés et de leur statut phonologique en roumain*, clarifică diferenţa dintre palatalizare şi muiere: în timp ce consoana palatalizată apare ca un rezultat a două mişcări articulatorii, fiind urmată în mod necesar de un element palatal, consoana muiată este un sunet simplu. O comunicare cu o structură asemănătoare este prezentată de regretatul profesor român Em. Petrovici şi se intitulează *Le modèle serbo-croate du système phonématique istro-roumain*. Autorul ajunge la concluzia că, în mediile bilingve, este posibilă adoptarea sistemului fonologic al limbii care o domină pe cealaltă prin numărul vorbitorilor şi prestigiul său.

Celelalte comunicări prezentate la colocviu tratează aspecte specifice unei anumite limbi, ca alternanţele vocalice din limba română din punct de vedere transformaţional, entropia şi structura silabei româneşti, statutul vocalelor nazale din franceză într-o fonologie generativă, accentul secundar şi derivarea în engleză etc.

Din această succintă prezentare, se evidenţiază caracterul foarte divers şi original al comunicărilor prezentate la colocviul de fonologie din 1966 de la Viena. După cum anunţă titlul volumului, cititorul poate să-şi formeze o părere despre cercetările actuale de fonologie, efectuate după principiile structuralismului clasic, ale teoriei transformaţionale şi statisticii lingvistice.

Iunie 1970

Ileana Vincenz,
Centrul de cercetări fonetice şi dialectale, Bucureşti, Calea Victoriei 194

Mélanges de linguistique, de philologie et de méthodologie de l'enseignement des langues anciennes offerts à M. René Fohalle à l'occasion de son soixante-dixième anniversaire, Editions J. Duculot, S. A. Gembloux, 1969, 364 p.

Alcătuit în cea mai mare parte din articole aparţinînd colegilor şi foştilor elevi ai sărbătoritului, volumul omagial se deschide cu o prezentare a vieţii şi activităţii lui René Fohalle, făcută de Charles Hyart. Elev al lui A. Meillet şi J. Vendryes, René Fohalle a fost profesor la Facultatea de filozofie şi litere a Universităţii din Liège, unde a ţinut cursuri de gramatică comparată a limbilor indo-europene şi de lingvistică generală, în spiritul unei sinteze între structuralismul saussurian şi istorismul lui Meillet. Promotor al studiilor de orientalistică şi africanistică, René Fohalle a fost în permanenţă preocupat şi de metodologia predării limbilor clasice.

Volumul conţine 36 de articole, repartizate în patru secţiuni: lingvistică generală şi gramatica comparată a limbilor indo-europene, lingvistică africană, filologie clasică şi orientală, metodologia predării limbilor clasice.

Prima secţiune se deschide cu articolul lui Maurice Leroy, *Le binarisme, concept moteur de la linguistique*, în care autorul urmăreşte, pe planuri diverse, opoziţia binară în cursul istoriei lingvisticii, de la disputele φύσει-θέσει, anomalie-analogie, pînă la antinomiile

saussuriene şi opoziţiile lingvistice relevate de structuralişti — reflectare în ştiinţa limbii a variatelor laturi dialectice ale limbajului.

În *L'acte de langage chez l'individu*, A. Boileau analizează variate situaţii ale bilingvismului individual şi colectiv şi evidenţiază, din punct de vedere psihologic şi social, gradele de bilingvism reflectate în raportul dintre *signifiant* şi *signifié*.

Probleme de fonetică sînt tratate în două articole. E. Buyssens, în *Le point de vue de la phonologie*, insistă asupra necesităţii unui punct de vedere sociologic, în măsura în care fonologia = fonetică sociologică; în articolul *Les branches de la phonétique*, Ph. Munot enumeră ramurile actuale ale foneticii, precizînd relaţiile dintre ele.

O tratare originală a unor probleme de morfologie găsim în articolul lui J. Larochette, *À propos de la fonction des morphèmes*. Se rediscută aici definiţia dată de Saussure semnului, evidenţiindu-se faptul că ea se aplică la cuvinte şi nu la morfeme sau moneme (care nu pot fi definite prin asocierea unui *signifiant* cu un *signifié*). Se relevă utilitatea conceptului de *synthème* (introdus de Martinet), în care un singur *signifiant* conţine mai mult decît un *signifié*. După părerea autorului, unităţile fonologice şi morfologice se caracterizează prin următoarele funcţii: integrativă, distinctivă şi demarcativă. Elementele cu funcţie integrativă nu au semnificaţie proprie, ci contribuie numai la alcătuirea sintemului sau a sintagmei; morfemele cu funcţie distinctivă nu au un *singnifié* propriu şi servesc numai ca marcă a unei clase de distribuţie, iar funcţie demarcativă au morfemele ce caracterizează o clasă de semne avînd în comun o particularitate semantică. În cazul mărcilor analiza planului expresiei nu este paralelă cu cea a planului conţinutului, căci aceeaşi marcă poate avea valori multiple (de ex. caz — număr — gen). Cuvintele derivate şi compuse reprezintă sinteme în care toate elementele sînt semnificative (ex. *ment-eur*, *abat-jour*).

Analizei unui aspect al raporturilor dintre laturile semnului îi este consacrat articolul lui J. Pohl — *Quantité du signifiant et quantité du signifié*. După păreıea autorului, compararea celor două planuri din punctul de vedere al exprimării cantităţii dezvăluie patru tipuri de raporturi: 1. Tipul în care pluralul se exprimă prin repetarea totală sau parţială a signifiantului, adică reduplicările lexicale sau gramaticale. 2. Tipul *bos-boues*, mai economic, în care pluralul e exprimat prin adăugarea unui sufix. 3. Tipul *bove-bovi*, în care cantitatea elementelor sonore la plural nu creşte sau creşte în proporţie minimă, şi 4. Tipul *boeuf-boeufs*, gen. sg. *slova* — gen. pl. *slov*, în care la plural signifiantul e mai scurt decît la singular. Aceasta se întîmplă de obicei cînd pluralul e mai frecvent decît singularul. Regula după care forma mai frecventă e mai scurtă se verifică şi în cazul superlativului faţă de pozitiv, al trecutului faţă de prezent, al frecventativelor faţă de verbele simple. În asemenea cazuri intervine legea economiei.

Un punct de vedere sugestiv în analiza semantică găsim în articolul lui J. Noël, *Un universel sémantique à étudier: la „projection"*. Fenomenul „proiecţiei", care reprezintă un caz de influenţă a contextului asupra sensului unei unităţi, poate fi studiat numai dacă se porneşte de la ideea că rolul gramaticii este acela de a interpreta regulile semantice (gramatica ar defini constrîngerile pe care le impune fiecare limbă în realizarea mesajului), punct de vedere mai nou, opus celui tradiţional, după care semantica defineşte sensurile unităţilor gramaticale.

În articolul *Mathématisation de la linguistique*, H. Somers relevă punctele de contact între lingvistica sincronică şi matematică, insistînd asupra faptului că lingvistica matematică s-a interesat pînă acum mai mult de aspectele cantitative ale limbajului, dar matematizarea nu se poate opri aici; lingvistica trebuie raportată la matematica modernă (folosirea calculului combinator şi a probabilităţii, a teoriei mulţimilor). Se dau exemple de formulare matematică a regulilor de comutare a fonemelor, şi a unor reguli gramaticale.

N. Ruwet, în articolul *À propos des prépositions de lieu en français*, foloseşte punctul de vedere al gramaticii generativ-transformaţionale de diferenţiere a structurii de suprafaţă de structura de adîncime în analiza prepoziţiilor de loc în limba franceză.

Gramatica comparată a limbilor indo-europene este reprezentată, în volumul recenzat, de trei articole. G. Bonfante, în *Contributi alla dialettologia dell'indoeuropeo*, rezolvă unele etimologii neclare pe baza ipotezei împrumutului de la o limbă indo-europeană la alta, ca, de exemplu, rus. *rys* cu *r* sub influenţă iraniană (faţă de gr. λύγξ, lit. *lušis*), lat. *mare*, cu *ă* faţă de celt. **mŏrī*, împrumutat poate dintr-o limbă ca germana, în care **ŏ* > *ă*. Formele latine *com-*, *cum*, gall. *com* au corespondent în greacă pe σύν, ξύν; tratamentul neaşteptat al consoanei iniţiale presupune influenţa unei limbi satem (v. sl. *sŭ*, *sŭn*, *sǫ*) etc. Prin poziţia teritorială a limbii greceşti, dialect situat între grupul occidental (latino-celtic) şi cel de nord-est (slavo-german), încearcă să rezolve G. Bonfante problema mult discutată a tratamentului sonantelor lungi indo-europene în greacă.

În articolul *Les thèmes en -i-, -u- du germanique*, cunoscutul savant indo-europenist J. Kuryłowicz aduce o explicaţie convingătoare a faptului că, spre deosebire de restul limbilor indo-europene, în limbile germanice temele în *-i-* şi în *-u-* nu au un tratament identic; se constată o divergenţă între M şi F la temele în *-i-* şi lipsă de paralelism între temele în *-i-* şi cele în *-u-* la M. În dialectele germanice, în urma sincopei vocalelor scurte în desinenţe, temele în *-o-* erau, din punct de vedere structural, nemarcate, în timp ce celelalte tipuri vocalice, marcate, le erau subordonate. Prin sincopa lui *-i-*, identificarea desinenţelor apare ca asimilare a tipului în *-i-* la tipul în *-o-*, şi nu invers. Schimbarea petrecută mai întîi la N. sg. se extinde în toată paradigma (identificarea pluralelor avînd loc numai în vechea engleză). Spre deosebire de temele în *-i-*, temele M în *-u-* şi-au păstrat autonomia flexiunii. Pentru explicarea acestei situaţii, J. Kuryłowicz face apel la natura raporturilor dintre singular şi plural: există o subordonare funcţională (semantică) a pluralului (membru marcat) faţă de singular (nemarcat) şi totodată structura morfologică a singularului e condiţionată de cea de plural. Sîntem deci în prezenţa a două ierarhii cu sensuri opuse. Divergenţa dintre structură şi funcţie poate provoca în sistemul gramatical o tensiune pe care limba tinde să o elimine, ajustînd structura la ierarhia semantică. Astfel, în limbile germanice influenţa temelor în *-o-* asupra temelor în *-i-* la M e o dependenţă unilaterală a singularului în raport cu pluralul (pluralul devenind baza structurii morfologice a paradigmei, întrucît cele două tipuri de teme au forme distincte numai la plural), în timp ce la temele în *-u-* există o interdependenţă structurală între singular şi plural, ceea ce exclude o presiune analogă a temelor în *-o/i-* asupra lor în perioada sincopei lui *-u-* din desinenţe.

Articolul *Le contraste vocalique du type* φιλέω/ἐφίλησα, τιμάω/ἐτίμησα al lui A. Maniet discută dublul contrast cantitativ din φιλέω/ἐφίλησα/φίλεος $= \breve{V}/\bar{V} : \breve{V}$ şi din τιμάω/ἐτίμησα/τιμή $= \breve{V}/\bar{V} : \bar{V}$, făcînd apel la fapte din hitită care pun în evidenţă mai clar distribuţia morfologică la verbe denominative a unui sufix în laringală şi a unui sufix în *-i-*.

Prima secţiune a volumului mai conţine articolele *Remarques sur la terminologie parentale*, de J. Lebrun, şi *Les différences de rythme dans l'évolution des langues*, de L. Wald.

Secţiunea a doua a volumului e consacrată africanisticii. Ea e reprezentată de articolul lui L. Bouquiaux, *Linguistique africaine et linguistique générale*, în care se pune în lumină aportul studiilor de africanistică la lingvistica generală.

În aceeaşi secţiune e inclus articolul lui J. Jacobs, *Onderzoek op het terrein in het Negro-Afrikaanse taalgebied*, conţinînd o analiză a situaţiei lingvistice de pe teritoriul Africii şi date despre studiile actuale de africanistică.

Secţiunea de filologie clasică şi orientală ocupă locul principal în volum. Ea se deschide cu articolul lui N. I. Barbu, *Realité objective et attitude subjective dans la syntaxe latine*, în care sînt puse în lumină regulile de exprimare în latină a atitudinii vorbitorului

față de realitatea obiectivă, relevîndu-se că, în numeroase cazuri raportul subînțeles cu realitatea este un factor esențial pentru înțelegerea construcției.

Probleme de metrică și stilistică sînt tratate în articolul *Ponctuation bucolique dans les Satires de Juvenal*, în care J. Hellegouarc'h urmărește efectele stilistice ale structurii cuvîntului ce precedă punctuația, precum și ale clauzulei.

Unele articole au ca temă critica de text și conțin propuneri de noi lecțiuni. Lidia Winniczuk, în articolul *Griphus-Scirpus-Aenigma*, propune ca la Gellius XII, 6 (cu referire la vechii scritori latini) să se citească *griphos* în loc de *scirpos* ca echivalent al lui *aenigmata*.

În *Note critique à Elien, De natura animalium*, II, 22, L. Lacroix propune ca, în loc de τὰ ἱμάτα într-un context unde e vorba de unelte de pescuit, să se citească πλεγμάτια. Probabil că, scris greșit πλειματια, cuvîntul nu a fost înțeles.

O problemă de etimologie discută G. Dossin în *Note sur le terme grec* κόσκινον „*crible*". Termenul, atestat prima oară la Simonide (VII-VI), nu a putut fi interpretat ca indo-european. Nici gr. χρυσός nu e indo-european, ci împrumut vechi din accad. *hurâșu*. Sumeriana cunoaște pe *guskin* „aur", fineza pe *vaski* „aramă", „bronz"; autorul crede că s-ar putea admite gr. κόσκινον desemna inițial ciurul prin care se trecea nisipul aurifer.

Unele corectări ale unor nume mitologice grecești aduce Martin van dem Bruwoene în articolul *Prononciation grecque de quelques mots des manuscrits latins*.

C. Fontinoy semnează studiul *Les causes du suicide des veuves*. Autorul compară saérificiul Polixeniei pe mormîntul lui Achille cu sinuciderea văduvelor indiene *sati*. În *L'Eve grecque* et *le mythe de Pandore*, M. Hofinger demonstrează că mitul Pandorei din poemul lui Hesiod Ἔργα καὶ Ἡμέραι se referă la alt personaj decît creatura lui Hefaistos, Eva greacă din *Theogonia*. Maxime Leroy urmărește variate reflectări în literatura latină și greacă a temei παρακλαυσίθυρον.

În articolul lui M. Orban, *Sapere et ringi, Horace, Ep. II, 2, 128*, se pune în lumină atitudinea lui Horațiu față de propria sa creație. De concepția horațiană asupra vieții se ocupă și articolul *Scholastici domini* al lui J. Préaux.

După cum reiese și din titlu, în studiul βασιλική *et* δημοσία γῆ *dans l'Egypte romaine*, A. Tomsin își propune să precizeze conținutul acestor termeni pentru a stabili mai exact statutul instruit de August în ce privește folosirea pămîntului în Egipt.

Cea de-a treia secțiune mai cuprinde articolul lui A. Scharpé întitulat *Kṣetram āruhya Mālam, Central-indische Topographica van Kalidasā's wolkbode*.

Ultima secțiune a volumului, dedicată metodologiei învățămîntului limbilor vechi, începe cu o contribuție la istoria învățămîntului limbilor clasice în Franța: articolul lui Robert Cavenaille, *L'enseignement du grec à Port Royal*. Autorul pune în evidență metoda preconizată la Port Royal de Claude Lancelot — unul din autorii celebrei Gramatici generale — pentru învățarea fără efort a limbii grecești, mai ales pe baza lecturilor din autori aranjate în ordinea crescîndă a dificultăților. Metoda de predare a limbii grecești la Port Royal se caracterizează prin unirea experienței cu rațiunea, reducerea studiului pregătitor prin folosirea timpurie a textelor literare, gramatică simplificată și clarificată.

În articolul *Les effets rythmiques dans l'Oedipe Roi de Sophocle*, François Duysinx urmărește efectele ritmice create atunci cînd, într-un trimetru iambic, un dactil sau un tribrach e substituit unui iamb.

Charles Josserand publică studiul *Formes d'argumentation dans l'eloquence grecque*, în care susține ideea că studiul limbilor vechi trebuie să contribuie la dezvoltarea spiritului analitic și critic.

O pledoarie în favoarea folosirii în învățămînt a textelor de latină medievală găsim în articolul lui Maurice Hélin, *Latin medieval — Latin vivant*.

Cîteva articole tratează probleme de metodologie în sens strict. În *Grammaire et pédagogie des langues anciennes*, Marius Lavency aduce sugestii în vederea unei mai bune utilizări a gramaticii în învăţarea limbilor vechi, a înlăturării abuzului de erudiţie istorică şi comparativă, în favoarea unei mai profunde cunoaşteri a textului prin accentuarea funcţiei în text a formelor.

Jules Meunier şi-a intitulat articolul *Coménius avait raison*, atrăgînd atenţia că marele pedagog avea dreptate atunci cînd insista asupra cunoaşterii cuvintelor şi, în primul rînd, a acelora care constituie vocabularul de bază. Volumul se încheie cu articolul lui Joseph Veremans, *Efficacité relative de la méthode inductive*, în care se pun în lumină limitele metodei inductive şi necesitatea generalizării şi sistematizării cunoştinţelor prin folosirea unor manuale cu texte adaptate şi dispuse progresiv.

Volumul omagial în onoarea lui René Fohalle se distinge, după cum s-a putut vedea, prin varietatea temelor abordate. El interesează în egală măsură pe lingvişti ca şi pe literaţi, pe adepţii metodelor moderne ca şi pe cei ataşaţi lingvisticii tradiţionale, pe filologii clasici şi pe cei aparţinînd altor domenii. Prin bogăţia informaţiilor şi spiritul larg deschis oricărei abordări, volumul reflectă însăşi personalitatea savantului căruia i-a fost dedicat.

Iunie 1970

Lucia Wald,
Facultatea de limba şi literatura română,
Bucureşti, Str. Ed. Quinet 7

INDICELE REVISTEI PE ANUL 1970 *

INDICE DE MATERII

A

* Întocmit de Rodica Mihăilă

B

C

F

G

H

I

Î

J

L

M

R

S

Ş

T

U

V

INDICE DE AUTORI

L

M

N

O

P

Q

R

S

Ş

INDICE DE CUVINTE

ALBANEZA

BULGARA

CELTA

EBRAICA

ENGLEZA

FINEZA

FRANCEZA

GALICA

GERMANA

LETONA

LITUANA

MAGHIARA

POLONEZA

ROMÂNA

Aromân

DACOROMÂNA

DACOROMÂNA VECHE

ROMÂNA COMUNĂ

ISTROROMÂNA

MEGLENOROMÂNA

RUSA

SÎRBOCROATA

SLAVA

SLAVA VECHE

SLOVACA

SPANIOLA

SUMERIANA

TRACA

TURCA

UCRAINEANA

SLAVA VECHE

SLOVACA

SPANIOLA

SUMERIANA

TRACA

TURCA

UCRAINEANA

Revista publică studii şi cercetări din domeniul lingvisticii (în special din acela al lingvisticii româneşti), precum şi recenzii de lucrări din acelaşi domeniu.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugaţi să înainteze articolele, notele şi recenziile dactilografiate la două rînduri. Tabelele vor fi dactilografiate pe pagini separate, iar diagramele vor fi executate în tuş, pe hîrtie de calc. Tabelele şi ilustraţiile vor fi numerotate cu cifre arabe. Figurile din planşe vor fi numerotate în continuarea celor din text. Se va evita repetarea aceloraşi date în text, tabele şi grafice. Explicaţia figurilor va fi dactilografiată pe pagină separată.

La *prezentarea manuscriselor* autorii sînt rugaţi să respecte următoarele :

NORME

Numele autorului se plasează imediat după titlu. Ex. :

STRUCTURA GRAMATICALĂ A LIMBII ROMÂNE

de

Acad. IORGU IORDAN

Recenziile şi notele bibliografice vor fi semnate pe ultima pagină.

Fiecare articol *va fi datat* şi va purta semnătura autorului cu ,,bun de cules''. Pe ultima pagină a articolului se va indica instituţia cu adresa unde lucrează autorul.

Numele proprii străine din limbi scrise cu alfabet nelatin se transliterează.

Între paranteze rotunde se folosesc paranteze drepte, iar între paranteze drepte se folosesc paranteze rotunde. Dacă în interiorul unui citat sînt necesare alte ghilimele, se recurge la (,...'). Dacă autorul introduce în cursul unui citat o observaţie proprie aceasta se va pune între paranteze drepte [ ].

Indicarea notelor de subsol se face punînd un număr (exponent) după cuvîntul sau fraza la care se referă, fără paranteză sau punct.

Dacă numărul se află în vecinătatea unui semn de punctuaţie, numărul precede semnul.

Indicaţiile bibliografice din cursul articolului vor fi puse în josul paginii, numerotîndu-se în continuare, nu pe fiecare pagină separat. Citarea unei opere pentru prima dată în cursul articolului se face în felul următor :

Pentru volume :

a) autorul (urmat de virgulă); *b*) titlul lucrării (subliniat); *c*) tomul sau volumul (eventual partea sau capitolul în cifre romane); *d*) ediţia (în cifre arabe); *e*) locul de apariţie (oraşul, în româneşte la articolele în limbi străine); *f*) anul apariţiei (*nu se pune editura*); *g*) pagina. Ex. 1 Al. Graur, *Etimologii româneşti*, Bucureşti, 1963, p. 84.

Pentru articole din reviste :

a) autorul (urmat de virgulă); *b*) titlul articolului (subliniat); *c*) titlul revistei (între ghilimele); dacă există siglă, aceasta se dă nesubliniată; inţialele nu se despart prin punct; *d*) numerotaţia (anul, volumul, nr.); *e*) pagina. (Ex. : *Al. Rosetti*, *Consideraţii asupra foneticii şi fonologiei limbii române în secolul al XVI-lea*, în SCL XV, 1964, 2, p. 129.

E. Petrovici, *Repartiţia geografică a toponimicelor pe teritoriul României*, in ,,Romanoslavica'' IX, 1963, p. 8.

Dacă o operă e citată de mai multe ori, după prima menţionare se repetă numele autorului urmat după virgulă, de ex. *op. cit.*, subliniat, apoi pagina. Dacă pagina e aceeaşi cu cea menţionată prima dată, după numele autorului se va menţiona *loc. cit.* Ex. : *Rosetti*, *loc. cit.*

În cursul notelor şi al textului se poate pune abrevierea *cit.* între virgule, după numele autorului ca abrevierea unui titlu care se repetă după alt titlu al aceluiaşi autor.

Se vor evita abrevierile neclare.

Siglele nou introduse trebuie date complet şi explicate la sfîrşitul articolului.

Secolele se indică cu cifre romane însoţite de cuvîntul ,,*secol*'' scris în întregime. Ex. : în secolul al XV-lea...

Corecturile se înapoiază redacţiei în maximum 24 ore. Se vor evita corectări care modifică textul iniţial. Dacă autorul găseşte *absolut necesară* adăugarea unor fraze sau cuvinte, aceasta se va face numai în corectura I, costul efectuării lor scăzîndu-se din drepturile de autor.

Autorii au dreptul la un număr de 50 de extrase gratuit.

Responsabilitatea asupra conţinutului articolelor revine în exclusivitate autorilor.

Corespondenţa privind manuscrisele, schimbul de publicaţii etc., se va trimite pe adresa comitetului de redacţie, Calea Victoriei nr. 194, Bucureşti.

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

SCL, AN XXI, NR. 6, P. 619–750, BUCUREȘTI, 1970

I.P. „Informația" – c. 5805

43 830

Lei 20.–

STUDII ȘI CERCETĂRI LINGVISTICE ✱ Anul XXI, nr. 6/1970